

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄
ΤΟΜΟΣ 22^{ΟΣ}

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΠΠΑ 1948

(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΤΟΥΔΩΝ)

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΧΡ. Ν. ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΑΚΗ
1957

ΙΔΡΥΤΗΣ, ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ & ΕΚΔΟΤΗΣ
ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ & ΛΟΓΟΤΕΧΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ : ΛΕΥΚΑΔΟΣ 32 (ΚΥΨΕΛΗ), ΤΗΛΕΦ. 812.269

Τὸ «**ΑΡΧΕΙΟΝ** τοῦ **ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ** καὶ **ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ**» ἀπὸ τοῦ 1953 (τόμος ΙΗ΄) ἀποτελεῖ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Ἑταιρείας **Θρακικῶν Μελετῶν**, ὑφ' ἧς καὶ ἐπιχορηγεῖται ἡ ἐκδοσίς του.

BYZANTINΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ
ΘΡΑΚΗ

*Τόμος 22^{ος} έορταστικός επί τῆ συμπληρώσει εἴκοσι δύο ἐτῶν ἀπὸ
τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ : « Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφι-
κοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ » 1934—1956*

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ

Κατὰ τὸ 1956 ἐξεπέμψαμε τὴν ἐξῆς ἔκκλησιν πρὸς ἐπιστήμονας βυζαντινολόγους ξένους καὶ ἡμετέρους διὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς εἰκοσιδιετίας τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» καθ' ἣν ἐξετυπώσαμε 21 τόμους καὶ τὸ *Ἐπιτύμβιον Χρήστου Τσουντα*, ὡς ἐπίμετρον τοῦ ΣΤ' τόμου μὲ τὴν πρόθυμον συνεργασίαν 32 διαπρεπῶν ἐπιστημόνων ἀρχαιολόγων, ἱστορικῶν καὶ βυζαντινολόγων ἡμετέρων καὶ ξένων.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ

Τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ.

Πρὸς

τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους κ.κ. Βυζαντινολόγους

Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης συνεπλήρωσε καὶ τὸν εἰκοστὸν πρῶτον τόμον του ὃ ὁποῖος ἐκυκλοφόρησε. Ἦδη ἀξίζει, νομίζω, νὰ ἑορτασθοῦν τὰ εἰκοσάχρονά του, ὄχι μὲ λόγια καὶ δειπνα, ἀλλὰ μὲ πνευματικὰ ἔργα. Ἡ διεύθυνσις πρὸς τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκτυπώσῃ ἓνα τόμον ἑορταστικὸν—καὶ εἰδικῶς τὸν ΚΒ' διὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ ξένων βυζαντινολόγων ἐπιστημόνων πρὸς δημιουργίαν ἔργου, ποῦ ἀφορᾷ τὴν Βυζαντινὴν καὶ Μεταβυζαντινὴν Θράκην, περὶ τῆς ὁποίας τόσον ὀλίγα ἐγράφησαν. Διὰ τὴν δημιουργίαν ὅθεν τοῦ τόμου τούτου καλεῖ πάντας τοὺς τιμῶντας τὸ ἔργον τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ» ὅπως εὐαρεστηθοῦν νὰ δηλώσουν συμμετοχὴν καὶ νὰ γράψουν μίαν μικρὰν ἢ μεγάλην μελέτην περὶ Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Θράκης, ποῦ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν λαογραφίαν, τὴν ἐθνολογίαν, τὴν διοίκησιν, τὴν ἐκκλησίαν, τὰς τέχνας, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ζωγραφικὴν, τορρευτικὴν, ξυλογραφίαν, στρατιωτικὴν διοίκησιν κλπ. κλπ.

Ἡ Βυζαντινὴ Θράκη, ὃ κορμὸς καὶ τὸ προπύργιον τῆς βασιλευσύσης ἀπὸ τοῦ 330 μ.Χ. ὅτε ἐξελληνίσθη καὶ ἐξεχριστιανίσθη αὕτη μέχρι τῆς ἀλώσεως 1453, παραμένει ἀκόμη, νομίζω, ἀνερευνήτος. Καλὸν εἶναι νὰ συνδεθῇ αὕτη ἢ προσπάθεια τῆς ἐρεύνης, εἰς τὴν ὁποίαν καλῶ τοὺς κ.κ. Βυζαντινολόγους, μὲ τὰ εἰκοσάχρονα τοῦ «Ἀρχείου Θράκης», ποῦ ἔχει ἤδη ἱκανοποιητικὴν σταδιοδρομίαν καὶ ἀναγνώρισιν εἰς τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῆς Θράκης.

Οἱ μελέτες τῶν κ.κ. συνεργατῶν θέλουν δημοσιευθῆ κατὰ σειρὰν προτεραιότητος οἱ δὲ κ.κ. συνεργάτες θέλουν λάβει ἕως ἑκατὸν ἀνάτυπα ὡς ἀντίδωρον διὰ τὴν προσφορὰν των.

Ἐχων τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἔκκλησίς μου αὐτὴ θὰ εὕρῃ ἀπήχησιν εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ξένων βυζαντινολόγων ἐπιστημόνων καὶ θὰ προκαλέσῃ τὸ προσῆκον ἐνδιαφέρον καὶ ὅτι ἡ συνεισφορὰ των θὰ εἶναι πλουσία, χαιρετῶ πάντας μὲ τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς προκαταβολικῆς ἀπειρου εὐγνωμοσύνης.

Ἀθῆναι Ἀύγουστος 1956

Ἄδρυτῆς, ἐκδότης, διευθύντης
Πολ. Παπαχριστοδούλου

Ἦδη ἀρχόμεθα τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ ἑορταστικοῦ τούτου τόμου διὰ τῶν μελετῶν ποὺ ἀπεστάλησαν ἕως τώρα εἰς τὴν ἔκκλησίν μας αὐτὴν, καὶ ὁ Θεὸς ἂς εἶναι βοηθὸς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου μας.

Σ η μ ε ί ω σ ι ς : Ἀποστέλλων τὴ μελέτη του πρώτος ὁ μακ. G. Hofmann μᾶς ἔστειλε καὶ τὸ ἑξῆς γράμμα :

7 X 1955

Κύριε Διευθυντή,

Σήμερον ἀποστέλλω Σας τὴν μελέτην ἐπηγγελμένην Σας.

Ἐλπίζω, ὅτι ἀρέσει Σας καὶ τοῖς Ἑλλῆσι οὓς ἀγαπῶ ἐν Χριστῷ καὶ ὑπὲρ ὧν ἀφιέρωσα τὸν βίον μου καὶ τὴν ἐπιστήμην, ὡς οἴδατε. Ἐχω φίλους ἐν τῇ Ἑλλάδι, οἱ γινώσκουσι καλῶς τὴν γλῶσσαν γερμανικὴν. Ἄμαντος Κουκούλης¹⁾, Κουγέας, Μβόνης, Ζεπός, Λάσκαρις κτλ. οὓς ἀσπάζεσθαι βούλοισθε παρ' ἐμοῦ.

Ἐν Κυρίῳ ἕκαστον ἀγαθὸν εὐχόμενός Σας

Georg. Hofmann S.I.

Professor

Ἄδρυτῆς φήμης Γερμανὸς ἱστορικὸς Πατὴρ Γεώργιος Hofmann, Καθηγητῆς εἰς τὸ Ποντιφικὸν Ἰνστιτοῦτον Ἀνατολικῶν Μελετῶν ἀπεβίωσεν (1956) ὁ ἀποθανὼν ἐπιστήμων ἱερωμένος ἀνῆκεν εἰς τὸ Μοναχικὸν Τάγμα τοῦ Ἰησοῦ, συνέγραψε δὲ σειρὰν ἐμβριθῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων βάσει ἀνεκδότων χειρογράφων κατανεμημένων εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, ἐκδοθέντων εἰς τὴν σειρὰν τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τοῦ ὡς ἄνω Ἰνστιτούτου «*Orientalia Christiana Periodica*». Ὁ ἀοίδιμος Πατὴρ Hofmann εἶναι γνωστὸς εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως ἐπεσκέφθη καὶ μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τῶν ἐν αὐτῇ συνελθόντων Διεθνῶν Συνεδρίων Βυζαντινῶν Σπουδῶν. Ἐδημοσίευσε σειρὰν τόμων ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων, κατακειμένων εἰς τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Βατικανοῦ, περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας, κυρίως ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

1. Κουκούλης.

GEORGE HOFMANN S. I. PROFESSOR

DIE FREIHEIT DES METROPOLITEN ANTONIOS VON
HERAKLEIA IN THRAZIEN AUF DEM IN FLORENZ
(1438-1439)

Eine historische Studie.

Die Geschichte der Freiheit wird sehr vernachlässigt, besonders heute. Einer der Gründe hiefür liegt darin, dass das Denken vernachlässigt und das gedankenlose Zeitungslesen bevorzugt wird, dass das Zurückgehen auf die trockenen geschichtlichen Quellen dem Durchschnitt der Leser nicht behagt, öfters auch gar unmöglich wird. Umsomehr haben die Lehrer und Forscher der Geschichte trotz der geschichtlichen Kongresse, die sogar als Hebel der geschichtlichen Entwicklung oft nur die materiellen Gründe wenigstens zulassen, die Pflicht und die Aufgabe, der Wahrheit den Weg zu bahnen. Dies gilt auch von unserer scheinbar so unbedeutenden Teilfrage, wie es mit der Freiheit auf dem Konzil von Florenz bestellt war, wie es, um einen Beitrag zum Zwanzigjährigen Jubiläum des *Archeion Thrakikon Meleton* zu leisten, aussah mit der im geschichtlichen volkstümlichen und leider noch auch in einem Teil des sogenannten wissenschaftlichen Schrifttums verbreiteten Legende, dass der Metropolit von Herakleia auf dem Konzil von Florenz nicht menschenwürdig und besonders seinem Rang gemäss behandelt worden sei.

Ich werde dieses Problem der Wahrheit in Licht der historischen Quellen und zwar der hier in Frage kommenden des Konzils von Florenz prüfen, die ich nach der neuen kritischen Ausgabe des Päpstlichen Orientalischen Instituts *Concilium Florentinum* zitieren werde, und zwar vor allem nach den Bänden I, 1-3 (*Epistolae pontificiae*; ed. Hofmann), III, 1-3 (*Acta Camerae Apostolicae etc.*; ed. Hofmann), 1-2 (*Acta Graeca*; ed. Gill), VI (*Acta Latina*; ed. Hofmann). Den VII. Band über Syropulos, den P. Laurent herausgeben wird muss ich noch nach der mandelhaften Ausgabe von R. Greyghton zitieren. C F=Concilium Florentinum.

Metropolit Antonios von Herakleia kam nach Ferrara und Florenz in der doppelten Eigenschaft als Metropolit Thraziens und als einer der zwei Vertreter des griechischen Patriarchen von Alexan-

drien. Er kam zum Konzil nach Ferrara am 8. März 1438; nach Florenz, wohin das Konzil am 10. Januar 1439 verlegt worden war, am 13. Februar 1439. Ungefähr am 20. Juli 1439 verliess er das Konzil, wo bereits am 6. Juli die Einigung der byzantinischen kirche mit der römischen vollzogen worden war.

1. Freiheit von Belästigungen.

Im Z e r e m o n i e l l bei den Audienzen des Papstes brauchte er sich keiner Handlung zu bedienen, die für ihn demütigend gewesen würde. So hatte er keine Kniebeugung¹ zu machen. In den katholischen Kirchen des Abendlandes hatte er nicht einen P l a t z einzunehmen, der für ihn eine Herabminderung seiner kirchlichen Würde bedeuten hätte.

Er hatte einen ehrenvollen Platz in der Kathedrale von Ferrara, wie uns die *Acta Latina* (CF VI, p. 29) berichten: In quatuor scabellis post patriarcham dispositis sequebantur archiepiscopus Eracliensis Allexandrini patriarche legitimum mandatum habens eiusve locum tens . . .

Er durfte im vollen kirchlichen Ornat erscheinen (C F VI, p. 29): Patriarche, archiepiscoporum et episcoporum habitum indem vidimus nigrum, tegmen capiti appositum monachorum more, cappa celestini coloris, rigis albis purpureisve per transversum a summo usque ad deorsum variata; sacrarium quoddam, crucis venerabilis signum certasque sanctorum reliquias continens in pectore medio gerentes.

Was ist zu sagen auf die A n s c h u l d i g u n g e n, dass den griechischen Synodalen und sogar den ältesten und den durch ihre Amsttitel am meisten Ausgezeichneten, unter die Antonios von Herakleia, und Vertreter des Patriarchen von Alexandrien zu rechnen war, nicht einmal die allernotwendigsten Rücksichten erwiesen worden sind? Und dazu gehörten sicherlich die über seine V e r p f l e g u n g und sonstige menschenwürdige B e h a n d l u n g. Auf diese Anklagen kann ich mit dem umfangreichen erstem Heft des dritten Bandes des C F antworten. Denn die Verträge zwischen dem Papst und dem Markgrafen von Ferrara, zwischen dem Papst und der Stadt Florenz haben ausdrücklich nicht bloss die menschenwürdige, sondern auch die standesgemässe kirchliche Behandlung besonders der Syno-

1. cf. CF III, 2, (Fragmenta protocolli, diaria privata, sermones; ed. Hofmann), p. XXIII: seculares convenienter summi pontificis in accessu genuflexi sunt; clerici vero curvato capite aliam reverentiam non exhibuerunt.

dalen festgelegt. Dass diese Verträge nicht bloss auf dem Papier gestanden sind, sondern auch in die Tat umgesetzt worden sind, kann durch die Rechnungsbelege der Apostolischen Kammer, die ich ebenda veröffentlicht habe, bewiesen werden.

II. *Freiheit des Wortes.*

Metropolit Antonius von Thrazien hat auf dem Konzil von Florenz reichlich Gelegenheit gehabt, seine Meinung über die Kircheneinigung, selbst wenn er von anderen Prälaten abwich, zu äussern. Gegen die Union sprach er nach dem Ausweis der Griechischen Akten z. B. am 24. März 1439 (Gill 400), und hernach (Gill 434) noch vor dem Tod des Patriarchen Joreph II. (10 Juni 1439), am 17. Juni 1439 (Gill 450), und besonders in den vielen bei Syropulos sich findenden Stellen, wenn diese immer objektiv berichtet worden sind. Denn nach dem Bericht der *Lateinischen Akten* stellte noch am 26. Juni 1439 der Kaiser Iohann VIII. Palaiologos eine für die Union arbeiten sollende Abordnung von sechs kirchlichen Persönlichkeiten auf, die mit einer päpstlichen ebenfalls sechs Mitglieder umfassenden Vertretung verhandeln sollte: Darunter war neben Isidor von Kiew und Bessarion auch Antonios Metropolit von Herakleia (Hofmann 253). Weis aber die Zeit schon weit vorangeschritten war, schlug der Kardinal Julian Cesarini vor, dass am morgigen Tag die vereinbarte Beratung stattfinden sollte. Vorher wurde auch den Griechen wegen der drückenden Hitze die Gelegenheit zu einem kühlenden Trunk geboten, eine erquickende Stärkung (Hofmann 253). Aber diese wurde den Griechen nicht aufgenöigt oder in Form einer stillen Bestechung zur Erlangung ihrer Unionsbereitschaft dargeboten; es heisst ausdrücklich *volentibus*.

III.—*Freie Zustimmung des Metropoliten Antonios zu den Beschlüssen des Konzils von Florenz.*

In der ersten gemeinsamen Sitzung der Lateiner und Griechen am 9. April 1438 stimmte Antonius von Herakleia in Thrazien für die Rechtmässigkeit des Konzils, ja für die Oekumenizität. Das Dekret, dessen lateinischer und griechischer Wortlaut noch vorliegen, erwähnt ausdrücklich die Zustimmung der griechischen Synodalen und darunter der Vertreter der Patriarchen. Vgl. den Text in CF I, (*Epistolae pontificiae*), p. 21—23.

In der Unionsbulle wird nicht bloss am Eingang die Zustimmung der Vertreter der Patriarchen erwähnt; sondern unter den

Unterschriften des griechischen Textes (vgl. meine Ausgabe in CF I, 2, p. 77) steht die auch für die kirchliche Geographie Thraziens bedeutsame Originalerklärung:

† Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἡρακλείας πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἑξαρχος πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φιλοθέου Ἀντωνίου δόξιας ὑπέγραψα.

Haeraklea, Heraklia, Eracklia, Yraklia, früher Πέρινθος genannt, bestand vor der Gründung Konstantinopels, und hatte das Recht, den Bischof, von Byzanz zu weihen. Auch später noch, als es dem Bischof von Konstantinopel gelungen war, mit Hilfe der Staatsmacht Heraklia in Schatten zu stellen, bewahgte es noch einige Ehrenrechte, worunter z.B. dieses sich befand, bei den Wahlen des Patriarchen von Konstantinopel den Vorsitz zu führen und den neuen Patriarchen zu weihen. Der Titel, den sich der Metropolit von Herakleia noch im Konzil von Florenz sich beiligte, war früher fast der gleiche: ὁ Ἡρακλείας Πρόεδρος τῶν ὑπερτίμων καὶ ἑξαρχος πάσης Θράκης καὶ Μακεδονίας.

Der Titel ὑπερτίμος war nur ein Ehrentitel für bestimmte Metropolen. Unter Macedonien ist das sogenannte zweite Mazedonien gemeint.

IV.—*Syropulos hat dem Rufe den Metropolen Thraziens geschadet.*

Syropulos hat den Metropolen von Herakleia oft erwähnt, besonders in den gegen die Florentiner Kircheinigung seines Werkes gerichteten Teilen. Nur scheinbar ist diesem das von jenem Schriftsteller über ihn Ausgesagte günstig. Denn der Metropolit ist als ein streitssüchtiger, die Verantwortung scheuender und deshalb zu Fluchtversuchen geneigter, verbitterter und vom Alter griesgrämig gewordener Mann geschildert. Es ist sehr zu bezweifeln, dass Syropulos eine wahrheitsgetreue Geschichte der einst von ihm selber unterschriebenen und dann mit heftiger Leidenschaft bekämpften Florentiner Kircheinigung in seinen «Erinnerungen» uns dargebo-

1. G. Parthey, *Hieroclis Synecdomus et Notitiae graecae episcopituum*, Berlin 1866, Not. 4, n 4; H. Gelzer, *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der «Notitiae Episcopatum»*, München 1900, 599—511; F. Miklosich—J. Muel-ler, *Acta et diplomata patriarchatus Constantinopolitani*, I, p. 119.

Auch Ianozens III. berücksichtigte unter der Lateinerherrschaft diese alte Ordnung; vgl. Th. Haluscynskij, *Acta Innocentii III*, Roma 1944, 373—374.

ten hat. Hat Metropolit Antonius wirklich allen Ernstes gesagt, was Syropulos ihm nachsagte? «er habe zu einigen seiner Bekannten gesagt, dass das in Florenz Vorgefallene ein verderbliches Uebel, ist ein Verderben für den orthodoxen Glauben; und es geschah mit Gewalttätigkeit. Auch ich tat schlecht daran, dass ich unterschrieben habe, obwohl dazu gezwungen. Es muss diese Hand, die unterschrieben hat, abgehauen werden». Ἔλεγε γὰρ πρὸς τινὰς τῶν ὁμιλούντων αὐτῷ, ὅτι τὸ γεγονός ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ κακόν ἐστι καὶ ὀλέθριον, καὶ φθορὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ ἐγένετο βιαίως. Ἐποίησα δὲ καὶ ἐγὼ κακῶς, ὅτι ὑπέγραψα, ἀναγκασθεὶς δὲ ὁμῶς. Καὶ χρὴ, ἵν' ἐκκοπῇ αὕτη ἡ χεὶρ ἢ ὑπογράψασα (Creighton 332).

Dies soll der Metropolit um die Zeit der Wahl des neuen unionsfreundlichen Patriarchen Metrophanes II., um Christi Himmelfahrt (4. Mai 1440) gesagt haben. Durch seine Worte hat Syropulos auch dem Rufe Thraziens geschadet. Denn gerade damals hat Papst Eugen IV, ernstliche Schritte unternommen, wie aus den von mir veröffentlichten Briefen hervorgeht (cf. C.F II, 17 sqq.) auch Thrazien zu retten, das noch nicht für das griechische Reich verloren war. Noch am 1. Januar 1443 schrieb Eugen IV. (C F II,70): Illa enim Turcorum natio, postquam peccatis christianorum exigentibus tota Asia occupata, eamque partem Europe, quam Greci incolunt, Thraciam, Macedoniam, Illyricum, Epirum, Bulgariam, Albaniam fere totam, Aulonem magnamque Slavonae partem etiam in parte aquilonari, Gachiam (lege Gothiam), non parvam Russie plagam iamdiu, ac novissime dominium delecti filii, nobilis viri Georgii, despoti Rascie . . . impie servituri subegit . . .

Ich habe ohne jede Polemik diese kleine geschichtliche Studie geschrieben; ich hoffe, damit den Freunden der Geschichte des byzantinischen Thraziens einen Gefallen erwiesen zu haben, ohne die Nachfolger seit 1453 beleidigt zu haben.

Rom, 4. Oktober 1956

ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΟΙ ΠΑΥΛΙΚΙΑΝΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Στὰ ἔσχατα χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, καὶ ἔπειτα τῆς αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν ἄμυνα τῶν μεθορίων ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ἐγκαθίσταντο κατὰ μῆκος τῶν μεθορίων αὐτῶν γεωργοὶ στρατιῶτες ἢ μέτοικοι ἀπὸ ἀνυπότακτους καὶ ὑποπτους λαοὺς ποὺ προικίζονταν μὲ γῆ μὲ τὸν ὄρο νὰ στρατολογοῦνται. *Ἔτσι δημιουργήθηκαν οἱ λεγόμενοι ὄροφύλακες (Milites Limitares Pauly - Visowa *real encykl. λέξ. limes - istros* I σ. 73 ἔ.ἔ. 1934).

Αὐτὸ τὸ καθιερωμένο ἔθιμο ἀκολουθώντας οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, ἀπὸ τὸν ὄγδοο ἤδη αἰῶνα, ἄρχισαν νὰ μετοικίζον κατ' ὅλη τὴ μεθόριο πρὸς τὴ Βουλγαρία χώρα, ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ὡς τὴν Ἀγχίαλο, συμπαγεῖς πληθυσμοὺς ἀπὸ ἄλλες χώρες τῆς αὐτοκρατορίας γιὰ τὴ συμπύκνωση τοῦ ἀραιωμένου πληθυσμοῦ ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιδρομῶν καὶ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς χώρας ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς ἀπὸ βορρᾶ.

Πρῶτος Κωνστ. ὁ Κοπρώνυμος στὸ ἔτος 751 μετόκησε στὰ βόρεια μεθόρια τῆς Θράκης καὶ ξέχωρα γύρω στὴ Φιλιππούπολη Σύρους καὶ Ἀρμενίους (Μανιχαίους) χτίζοντας σύγκαιρα καὶ ὀχυρώματα. «*Κωνσταντῖνος ἤρξε δομεῖσθαι τὰ ἐπὶ Θράκης πολιόμενα, ἐν οἷς οἰκίζει Σύρους τε καὶ Ἀρμενίους, οὓς ἐκ τε Μελιτηναίων πόλεις καὶ Θεοδοσίου - πόλεως μετανάστας πεποίηκε τὰ εἰς τὴν χρεῖαν αὐτῶν ἀνήκοντα φιλοτίμως δωρησάμενος*» λέγει ὁ Νικηφόρος Πατριάρχης στὶς ἱστορίες σ. 74 (ἔκδ. Βόννης).

Αὐτὴ ἡ ἐνίσχυση τῶν μεθορίων μὲ τὴ μετοικεσία αἰρετικῶν ἐξηκολούθησε καὶ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του καὶ διαδόχου Λέοντος τοῦ Δ'. Χαζάρου. Αὐτὸς στὰ 777 ἀπώκισε κοντὰ στοὺς Μανιχαίους, τοὺς μονοφυσίτες Σύρους, ποὺ λέγονταν Ἰακωβίτες, αἰχμαλωτίζοντάς τους στὴ Γερμανικία, ὅπως λέγει ὁ Κεδρηνός. (II, 19), ὅμοια στὸν καιρὸ τοῦ διαδόχου τῆς Εἰρήνης Νικηφόρου (802—811) καὶ τελευταῖα ὁ Ἰωάν. Τσιμισκῆς στὰ 871 μὲ Μανιχαίους, πάλι ἀπὸ τὴ Συρία κατ' ἀξίωση τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Θεοδώρου. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιώνει ἡ Ἄννα Κομνηνὴ (*Αλεξ. XIV 8) ὁ Ζωναράς (XVII, II), ὁ Κεδρηνός (II) καὶ ὁ Γλυκᾶς (IV 15).

Οἱ ἀρχίφυλοι αὐτοὶ ἔποικοι ὅλοι αἰρετικοὶ (Μανιχαῖοι—Παυλικιάνοι) ὄχι μόνον προᾶσπισαν πρόθυμα καὶ γενναῖα τὰ πολιτικά τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας συμφέροντα, ἀποτελώντας τὰ μαχμώτερα στρατιωτικά της τάγματα, ἀλλὰ καὶ σὰν πολιτισμένοι συνετέλεσαν μὲ τὸ βιομηχανικὸ καὶ ἔμπο-

ρικό τους πνεῦμα, νὰ προκόψῃ καὶ νὰ προοδεύσῃ ἡ χώρα καὶ τὰ γύρω πὸν τοὺς δόθησαν. Συνέδεσαν δὲ μὲ τὴν κεντρικὴν Εὐρώπῃ σχέσεις καὶ διέδωκαν μερικὲς ἀπὸ τὶς αἰρέσεις τοὺς βάζοντας ἔτσι σ' αὐτὴν τὰ πρῶτα τῆς νεώτερης μεταρρυθμίσεως σπέρματα, ὅπως λέγει ὁ Γίββων (ἱστορία τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἐκδ. Λονδίνου 1862 τομ. 7ος κ. 14ον σ. 58 κ.έ).

Οἱ ἀλλόφιλοι αὐτοὶ ἂν καὶ αἰρετικοὶ πρέπει νὰ μὴ ξεχωρίζωνται ἀπὸ τοὺς Θρακοέλληνας, ὅπως οἱ Σλάβοι, ὄχι μόνον ὡς ὑπέρμαχοι τῆς αὐτοκρατορίας πιστοὶ ὑπήκοοι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐλληνίζοντες, διότι ἀναμφισβήτητα μιλοῦσαν τὴν ἐλληνικὴν, πὸν καθὼς φαίνεται τὴν ἐγνώριζαν καλά. Αὐτὸ τὸ συμπεραίνουμε ἀπὸ τὴν κατήχησίν τους στὴν ὀρθοδοξίαν τὸν 12ον αἰῶνα καὶ ἀπὸ τὶς μακρὲς συζητήσεις γιὰ λεπτὰ Θεολογικὰ ζητήματα περὶ τῆς αἰρέσεώς των τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, παρουσίᾳ τοῦ Νικαίας ὡς καὶ τοῦ γαμπροῦ του Βρυεννίου, πὸν διεξάγονταν σὲ γλῶσσα ἐλληνικὴ. (Ἄννα Κομνηνὴ Ἀλεξιάς 14 8—9). Ἀλλὰ ὅπως τὸ δόγμα τους ὀλίγετε κατεστράφηκε χωρὶς νὰ ἀπομείνῃ ἔχνος κανένα ἀπὸ τὶς ἀδιάλειπτες συμφορὰς τὸν 13ον αἰῶνα, γιὰ τὴν ἐπιμεξία τους μὲ σλαυβουλγάρους, ἀπὸ τὴν ἀξαναόμενη σιγὰ σιγὰ δεισιδαιμονία τους καὶ ἀπαιδευσία τους, ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ οἱ ἴδιοι σχεδὸν ἐξαφανίσθησαν. Ἄλλοι προσῆλθαν στὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ καὶ ἀφομοιώθησαν ἀπὸ τοὺς Σλαυβουλγάρους, ἄλλοι πάλιν στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας ἔγιναν ὀθωμανοὶ (Κ. Παπαρηγόπουλος σ. 219). Ἀπ' αὐτοὺς ἔμειναν ἐλάχιστοι καὶ ζοῦν σήμερον στὴ Φιλιππούπολη καὶ τὰ πέριξ φέροντας τὸ πολύκροτο ἄλλοτε ὄνομά τους Παυλικιάνοι¹⁾. Αὐτὸ τὸ ὄνομα ἢ Βουλγαρικὴ πολιτεία προσπαθεῖ νὰ τὸ ἐξαφανίσῃ, γιὰτὶ κατάντησε Ἑθνικό. Ἐπίσημα καλοῦνται Βουλγαροκαθολικοί, γιὰτὶ ἔχουν μητρικὴν γλῶσσα τὴ Βουλγαρικὴ καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτα ἀνήκουν στὴν καθολικὴ ἐκκλησία πὸν τοὺς δέχτηκε στοὺς κόλπους τῆς ἀπὸ τὸν 18ον αἰῶνα. Εἶναι 8—9 χιλιάδες. Αὐτὸ τὸ βεβαιώνει καὶ ὁ D. Takella λέγοντας : «Οἱ πρῶην Παυλικιάνοι καὶ οἱ νῦν καθολικοὶ Φιλιππουπολίτες».

Ὁ Ἄγγλος John Burbury περιγράφοντας στὰ 1664 τὴ Φιλιππούπολη λέγει γιὰ τοὺς Παυλικιάνους : «Μεταξὺ ἄλλων ἔδειξαν ἡμῖν ἐν τῇ πόλει μακρὰν ἐπὶ τινος λόφου ἐκκλησίαν, ἀφιερωμένην εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐντὶν περιφερείᾳ τρεῖς λεύγας μακρὰν ἐντεῦθεν εἶναι διασκορπισμένοι τῆδε κακεῖσε ἐν κόμαις, πολίχναις πολλαὶ χιλιάδες τῶν καλουμένων Paulini (Παυλικιάνοι)». Καὶ ὁ Paul Taffernern ἀκόλουθος Λεοπόλδου τοῦ Α' 1665 λέγει : «Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι καὶ νῦν τρία Γαλλικὰ μίλλια μακρὰν τῆς πόλεως ζοῦν πολλοὶ ἐν πολίχναις καὶ κόμαις ὀνομαζόμενοι

1) Κωστ. Οἰκονόμου Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή Φιλιππουπόλεως 1818 κλπ. «Μανιχαῖοι ἦγον οἱ κοινῶς λεγόμενοι Παυλικιάνοι ἀπὸ τοῦ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῶν υἱῶν τῆς Καλλινίκης» καὶ Δ. Βογαζλή Φυλετικὲς καὶ Ἐθνικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Βουλγαρία (Ἐταιρία Θρακ. Μελετῶν ἀρ. 35 σ. 37).

ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἐπισκόπου Παύλου *Pauliner*». Καὶ ὁ κόμης *Marsigli* κάμνει λόγον 1679—1700 γιὰ τοὺς Παυλικιάνους. Ἡ προσέλευσή τους στοὺς κόλπους τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἄρχισε ἀπὸ τὸν 17ον αἰῶνα. Οἱ Ἑρετικοὶ Σλαβόφωνοι αὐτοὶ Παυλικιάνοι, ζοῦσαν ἀπομονωμένοι γιὰ τὸ μῖσος τῶν ὀρθοδόξων ἐξ αἰτίας τῆς αἰρέσεώς των. Γι' αὐτὸ καὶ ἔστρεψαν τὰ βλέμματά τους στὴ Ρωμαϊκὴ ἐκκλησία, ἃν καὶ ἀπολάμβαναν πλήρη καὶ ἀπόλυτο ἐκκλησιαστικὴ ἐλευθερία κάτω ἀπὸ τὴν τουρκικὴν δυναστείαν. Πρῶτος ποὺ ἔβαλε τὰ θεμέλια τοῦ καθολικισμοῦ στοὺς Παυλικιάνους, εἶναι ὁ Βόσνιος ἱεραπόστολος Φραγκίσκος Πέτρος ἀπὸ τὴν Τούσλα. Τὸν Φραγκίσκον αὐτὸν ἀναγόρευσε ἐπίσκοπο ὁ Πάπας Κλήμης ὁ 8ος ὡς ἐπίσκοπο Σόφιας μὲ ἔδρα τῆς ἐπισκοπῆς τὴν κωμόπολη *Tschiprovtsi*. Αὐτὸς ἀφοῦ προσείλκυσε πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Παυλικιάνους ποὺ κατοικοῦσαν κοντὰ στὸ Δούναβη, στράφηκε ὕστερα στὴ Φιλιππούπολη, ὅχι χωρὶς κινδύνους, γιὰτι καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας μητροπολίτες καὶ ἀπὸ τοὺς Παυλικιάνους ποὺ ἐγύρισαν στὴν ὀρθοδοξίαν, κατηγορήθηκε ὡς κατάσκοπος τῶν Ἰσπανῶν στὶς Τουρκικὰς ἀρχὰς καὶ αὐτοῦ τοῦ Πάπα. Ἡ λειτουργία τῶν μεταστάντων ἐκτελοῦνταν μέσα σὲ σιταποθῆκες καὶ ἀχυροκαλύβες. Ἡ προσέλευσή τους στὸν καθολικισμὸν στὴν ἀρχὴ εὐδοκίμησε στὴν κωμόπολη τῶν Παυλικιάνων *Davadjchevo* κοντὰ στὸ Χισᾶρ καὶ στὴν *Kalatchevo* κοντὰ στὴ Φιλιππούπολη καὶ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνος ὅλοι οἱ Παυλικιάνοι εἶταν καθολικοί. Ἀπὸ τοὺς προσερχομένους ἰθαγενεῖς χειροτονοῦνταν οἱ παπάδες ποὺ ἐκπαιδεύονταν στὴ Ρώμη, ὅπου τοὺς ἔστελναν. Οἱ ἱεραπόστολοι τῆς Ρώμης, Βόσνιοι καὶ κάποτε Ραγουσαῖοι, τοὺς ὑπεστήριζαν ὑλικά καὶ σὲ καμμιά δὲν ὑποβάλλονταν δαπάνη οἱ νεοφώτιστοι γιὰ νὰ συντηρήσουν τὶς ἐκκλησίες τους. Στὸν Τουρκικὸν πολέμου κατὰ τῶν Εὐρωπαίων, στὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, οἱ παπάδες τῶν νεοφώτιστων αὐτῶν καταδιώχτηκαν, ἀλλ' οἱ προσηλυτισμένοι δὲν ἀπεσκίρτησαν ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐκκλησία, ἃν καὶ δὲν εἶχαν ποιμένες ἐκκλησιαστικούς.

Στὰ 1649 στὴ Φιλιππούπολη εἶταν, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκθεση τοῦ Πάπα τοῦ ἀρχιεπισκόπου καθολικῶν Σόφιας, περὶ τοὺς δέκα μόνο καθολικοὶ Ραγουσαῖοι ἔμποροι χωρὶς ἐκκλησία. Γι' αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ προσκαλοῦσαν ἱερέα ἀπὸ τὶς κοντινὰς καθολικὰς κωμοπόλεις. Ὁ ἱερέας λειτουργοῦσε σὲ κάποιο σπῖτι στὴν πόλη.

Ἀπὸ τὰ 1708 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σόφιας μετέθεσε τὴν ἔδρα του στὴ Φιλιππούπολη καὶ ἔκτοτε ὁ προσηλυτισμὸς δυνάμωσε. Ἡ λειτουργία ὅμως γίνονταν σὲ σπῖτι ἕως τὸ 1836, ὅποτε δόθηκε ἡ σουλτανικὴ ἄδεια ν' ἀνεγερθῆ ἐκκλησία. Ἄς σημειωθῆ δὲ ὅτι ἡ Πύλη ἔβλεπε γενικὰ δυσμενῶς τοὺς καθολικοὺς γιὰ τοὺς πολέμους πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους, μὴ ὀρθόδοξους. Μάλιστα στὸν πόλεμον μὲ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Ρώσους (1736—1739) συνέλαβε δυὸ ἱερεῖς τους στὴ Φιλιππούπολη καὶ τοὺς ἀπεκεφάλισε στὴν Ἀδριανούπολη ὡς ἐπαναστάτες. Εἶχαν πιάσει γράμματά τους, ποὺ εὔχονταν γιὰ τὴν

ὑπερίσχυση τῶν Χριστιανικῶν ὄπλων. Ὑστερ' ἀπὸ αὐτὸ τὸ συμβᾶν πάλι ἔξακολουθοῦσαν νᾶναι ἱερεῖς τῶν νεοφώτιστων Ραγουσαίων, Ἀλβανοί, Ἰταλοὶ καὶ Ἰθαγενεῖς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1834 ἀνῆκαν στὸ Λιγουριανὸ τάγμα, ἀπὸ δὲ τὸ 1841 εἴταν ὅλοι Ἰταλοὶ Καπουτσίνοι. Στὰ 1848 ἔγινεν Ἀρχιεπίσκοπος τῶν καθολικῶν ὁ Καπουτσίνογ Ἀνδρέας Κανόβα. Αὐτὸς ἐνεφύσησε νέα ζωὴ στὸ πνευματικὸ του ποιμνιο, πὸν ἀνέλαβε τὴν προστασία του ἡ Γαλλικὴ κυβέρνησις μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ πόλεμο τὸ 1854. Στὸν καιρὸ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ ρέκτου καὶ δεινοῦ Θεολόγου Κανόβα, κτίσθηκε στὰ 1866 καὶ εὐρύνωρος τῶν Καθολικῶν ναὸς τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου στὴ Φιλιπούπολη (Takella καὶ Sbornik τόμ. II ἔ. 1903 σ. 1—369). Οἱ σημερινοὶ καθολικοὶ πρόην Παυλικιάνοι, ἡ ὅπως ἐπίσημα ὀνομάζονται Βουλγαροκαθολικοὶ στὴν περιφέρειαν τῆς Φιλιππουπόλεως, ὑπερβαίνουν τὶς 20 χιλιάδες ψυχὰς καὶ ὀλοένα πληθύνονται. Κατοικοῦν σὲ δέκα κῶμες βορεινὰ κυρίως τῆς Φιλιππουπόλεως ἐκεῖθε ἀπὸ τὸν Ἐβρο καὶ ἀσχολοῦνται στὴ γεωργία καὶ κτηνοτροφία. Στὴ Φιλιπούπολη ζοῦν πάνω ἀπὸ τρεῖς χιλ. καὶ βρίσκονται στὴ συνοικία Παυλικιάνικα, νοτιῶς τοῦ λέρου τῶν Σχοινοβατῶν, στὸν ἀμαξητὸ δρόμο ἐπάνω, πρὸς τὴ Στενίμαχο, ὅπου ἐκάθονταν καὶ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἀσχολοῦνται ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γεωργία καὶ στὸ ἐμπόριο καὶ τὶς τέχνες. Ὁ φυλετικὸς τύπος τῶν πρόην Παυλικιάνων διαφέρει οὐσιωδῶς καὶ τοῦ Βουλγαρικῶν τύπου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Εἶναι οἱ Παυλικιάνοι κοντόκορμοι, κοντομέτωποι μὲ μεγάλες μύτες καὶ σχεδὸν ὅλοι μεταχραιοὶ καὶ μαυρότριχοι. Μιλοῦν τὴ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἔχουν τὴν προφορὰ τους τὸ συριστικὸ καὶ εἶναι στὸ ἔπακρον φιλόδηροιοι. Ἀποτελοῦν μίαν ὄσση καθολικὴ μέσα στὴν ὀρθοδοξία τοῦ Βουλγαρικῶν λαοῦ, πὸν οὔτε τὸ καθολικὸ Βουλγαρικὸ περιβάλλον ἠμπόρεσε νὰ τοὺς ἀφομοιώσῃ ἐθνικῶς παρ' ὅλες τὶς ἐντατικὲς βουλγαρικὲς προσπάθειες¹⁾.

Ἡ ἱστορία λοιπὸν τῶν Παυλικιανῶν Βουλγάρων ἠμπορεῖ νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς. Στὰ 748 μ.Χ. ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος μετεβίβασε ἀπὸ τὴν ἀνατ. Μικρὰν Ἀσία Σύρου καὶ Ἀρμενίους στὴ Θράκη²⁾ Αὐτοὶ ἦταν αἰρετικοὶ Παυλικιανοὶ ἢ Μανιχαῖοι ἐπονομαζόμενοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν γιὰ νὰ ἐξασθενίσῃ καὶ ἀνακόψῃ τὴν καταπληκτικὴν πρόοδο αὐτῆς τῆς αἰρέσεως, πὸν ἔπαιρνε σοβαρὰς διαστάσεις εἰς βάρος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀφ' ἑτέρου γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰ κενὰ τῆς Θράκης πὸν προῆλθαν ἀπὸ τὸ λοιμὸ. Ἐπίσης στὰ 780 μ.Χ. ἐπὶ Λέοντος τοῦ Δ' καὶ στὰ 969—976 ἐπὶ Τσιμισκῆ Ἰ' μεταφέρθησαν Παυλικιάνοι στὴ Θράκη. Στὰ 1096

1) Μ. Ἀποστολίδου Ἀρχ. Θεσ. τ. ΙΓ' σ. 14 § 4. Βλ. καὶ Α. Vasiliev Ἱστορία Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μετὰφρ. Δ. Σαβράμη 1954 σ. 1072, 318, 377, 473, 581.

2) Ἀρχ. Θεσ. τ. ΙΘ' σ. 64 σειρ. 3 «ἀπὸ δὲ Θεοδοσιουπόλεως καὶ Μελιτητηνῆς εἰς τὴν Θράκην μετώκησαν ἀθρόους τοὺς Παυλικιάνους ἐξ οὗ καὶ ἐπλατύνθη ἡ τούτων αἵρεσις». Θεσ. σ. 422.

ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἔπεισε τοὺς Πουλικιάνους νὰ ἐπανεέλθουν στοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοὺς ἔκτισε τὴν Ἀλεξιούπολη. Οἱ Παυλικιάνοι εἴταν λαὸς πολεμικὸς καὶ αἰμοχαρὴς καὶ φύλαξ τῶν συνόρων τῆς Θράκης. Ἀσπασθήκαν τὸν καθολικισμὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαιοκρατίας τῆς Θράκης καὶ τὸν κρατοῦν φανατικά. Εἶναι 20 χιλ., ζοῦν συμπαγεῖς μέσα στὴ Φιλιππούπολη, θεωροῦνται ἔγκληματικοὶ καὶ αἰμοβόροι καὶ φανατικοί, ὥστε οἱ Βούλγαροι δὲν κατώρθωσαν νὰ τοὺς δαμάσουν. Ἀποτελοῦν μειοψηφίαν ¹⁾ καὶ ἔγκληματοῦν χωρὶς σοβαρὰς αἰτίες. (Βλ. καὶ ἄρθρο Σαμοθράκη στὸ ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν λεξικὸν Θράκης Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ. τ. ΙΑ' σ. 272.)

---

1) Δ. Βογαζλή : Φυλετικὲς καὶ ἔθνικες μειονότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ Βουλγαρία (ἀρ. 35 δημ. Ἐτ. Θρ. Μελετῶν 1954 σ. 37-38) Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Η' Μ. Ἀποστολίδη σ. 68.

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΚΟΥΡΥΤΣΑΣ

Ο ΚΑΒΑΛΛΑΡΗΣ ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΕΝ ΤΗ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΑΙ
ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΙ ΔΗΜΩΔΗΣ ΤΥΠΟΣ ΕΝ ΘΡΑΚΗΙ

Ι. Ὁ καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Θρακῆς ἱππέως.

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίᾳ ἐν Θράκῃ, ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς.—2. Ὄρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα, ὁ μεταμορφωθείς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ.—3. Αἱ ἐν Δύδῃ περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως ἁγίου Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Θρακῆς ἱππέως.—4. Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὁ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, Περσεὺς ἐλευθερώνων τὴν Ἀνδρομέδαν. Ὁ ἅγιος Θεόδωρος, τὸ πρότυπον τοῦ ἁγίου Γεωργίου.—5. Ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ Ἀράπης καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προέλευσις τοῦ ἀναγλύφου.

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι, τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἰδίᾳ ἐν Θράκῃ. Ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς¹.

Οὐδείς ἐκ τῶν καλλινίκων τῆς πίστεως μαρτύρων τόσον λατρευτὸς καὶ λαοφιλὴς κατέστη ὡς ὁ καβαλλάρης οὗτος ἅγιος. Ὁ ἱππεὺς αἰείποτε διὰ τῶν αἰώνων ὑπῆρξε παρ' Ἑλλησιν ἡ εὐγενεστέρα ἔκφρασις τοῦ στρατιώτου, τοῦ ἀθλητοῦ, διότι ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ ἀπετέλει τὸν ἀριστοκράτην, ὅπως ἦν ὁ ἱππότης τοῦ μεσαίωνος. Ὁ ἔκδηλος τοῦ τροπαιοφόρου ἡρωϊσμός φονεύοντος διὰ τοῦ δόρατος τὸ παμφάγον θηρίον καὶ ἐλευθεροῦντος τὴν βασιλόπαιδα — παράστασις γραφικωτάτη, θεαματικωτάτη ἅμα τε συγκινητικὴ — προκαλεῖ πάντοτε βαθὺ αἰσθημα θαυμασμοῦ καὶ λατρείας πρὸς τὸν ἅγιον. (βλ. τὴν θεαματικὴν τοῦ Γεωργίου Scott εἰκόνα). Οὕτω οἱ δύο στρατηλάται τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ στεφηφόρος καὶ θεία ξυνωρίς, ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Δύσει, εἶναι οἱ δύο πόλοι τοῦ νοητοῦ στερεώματος, περὶ οὗ διηνεκῶς στρέφεται ἡ λαϊκὴ ἐδράβεια διὸ καὶ λίαν ἐνωρὶς κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν βυζαντινὴν τῆς ἀγιογραφίας περιόδον ὁ ἱππὺς κατενίκησε καὶ παρηγκώνισε τὸν πεζόν, ἕως οὗτο ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἑκατονταετηρίδων ὁ καβαλλάρης ἅγιος ἐξησφάλισε προνομιοῦχον θέσιν ἐν τῷ

1. Βλ. καὶ «ἱπέα Μαδάρων» τοῦ Beševliev ἐν τῇ τοῦ Ν. Βέη Byz. neugr. Jahrbücher IX, 1933, σ. 1—35.

ἑλληνικῶ εἰκονοστασίῳ ¹. Ἦκουσά ποτε τοὺς παγκοσμίου φήμης Ἀγιορείτας ζωγράφους Ἰωασαφαίους, ὅτι πάντες παρήγγελλον τὸν ἅγιον Γεώργιον καβαλλάρην καὶ ὅτι ἄποιοι ἐπέστρεψε τὴν εἰκόνα, διότι παρίστατο πεζὸς καὶ αὐτὸ τὸ Οἰκουμ. Πατριαρχεῖον προσφέρει εἰς ἐπισήμους ἐπισκέπτας δῶρα εἰκονίσματα τοῦ καβαλλάρη ἁγίου ². Ὁ «τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς», ὃ ὡς ταχύτερος ἀετὸς εἰς βοήθειαν τῶν δεομένων σπεύδων, σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένετο κοινὸς τῶν πάντων προστάτης ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῶν γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ναυτιλομένων, καίτοι αὐτὸς χερσαῖος· ὅθεν χαρακτηριστικώτατα ἡ ἐκκλησία ψάλλει :

*Ἐν θαλάσῃ με πλέοντα,
ἐν ὁδῷ με βαδίζοντα,
ἐν νυκτὶ καθεύδοντα,
περιφροσύνησον.
ἐπαγρυπνοῦντα διάσωσον,
παμμάκαρ, Γεώργιε κτλ.³*

Ἄλλ' οὐδεμία ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν δαφιλεστέρας διέσωσε καὶ ἀπεθροσύρισε τὰς περὶ τοῦ καβαλλάρη ἁγίου Γεωργίου παραδόσεις, ὅσον ἡ Θράκη. Αὕτη εἶναι γνωστὸν πόσον ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐθεράπευε τοὺς ἵππους, ὥστε καὶ μέχρι σήμερον εἶναι διὰ τὴν Μακεδονίαν ἡ κοινὴ ἀγορά ⁴. Ἐνταῦθα

1) Ὁ μεσαιωνοδίφης *Μ. Γεδεών* μετὰ τοῦ μητρ. Φαναριοφερσάλων (*Ἰεζεκιήλ Βε' λανιδιώτου*) ἐποιήσαντο τὴν ὑπόμνησιν, «ὅτι ἡ τοιαύτη τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* παράστασις εἶναι ἔργον τῶν ἵπποτῶν τῆς Δ' σταυροφορίας, διότι αἱ παλαιαὶ εἰκόνες τοῦ μεγαλομάρτυρος ζωγραφοῦσιν (αἱ εἰκόνες ζωγραφοῦσιν !) αὐτὸν ὄρθιον» κτλ. (Μεσαιων. γραμμ. Β', σ. 279). Ἡμεῖς θὰ προσπαθήσωμεν νὰ διαλύσωμεν τὴν πλάνην ταύτην, ἣν πρῶτος εἶπεν ὁ μακ. *N. Πολίτης*. Κακῶς δὲ διατυπῶνται ἐνταῦθα. Ἐκεῖνος εἶπεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτι τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται τότε, καὶ οὐχὶ ὅτι εἶναι ἔργον τῶν σταυροφόρων, ἐμφανίζεται δὲ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μωρέως. Καὶ ἐν τῷ Γ' τόμῳ, σ. 42 γράφει ὁ *Γεδεών* : «Ἡ τετάρτη σταυροφορία μεγίστας ἐκτάσεις τῆς ἐπιφανοῦς ἡμῶν αυτοκρατορίας ἀρπάσασα καὶ ἐπὶ ἐξήκοντα ἔτη τὰ ἴχνη αὐτῆς ὤδε κακείσε, πέραξ καὶ μακρὰν ἢ πλησίον τῆς Κων)πόλεως σημειώσασα, βεβαίως εἰσήγαγε καὶ τὸν νεωτερισμὸν τῆς παραστάσεως ἵπποτῶν καὶ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐξωγράφισεν (sic) ἐπίπλους τοὺς ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὺς ἁγίους· ἐνῶ μέχρι σήμερον οὐδαμόθεν ἐβεβαιώθημεν, ὅτι οἱ μάρτυρες *Μερκούριος* καὶ *Μηνᾶς*, *Δημήτριος* καὶ *Γεώργιος* καὶ οἰοσδήποτε *Θεόδωρος* ἀνήκον εἰς τὸ ἱππικὸν πάντες . . . Ἐξ ἄλλου τετραστίχου τοῦ *Φιλῆ* «εἰς εἰκόνα λιθίνην τοῦ μεγάλου *Γεωργίου*»—περὶ ἧς ἀγνοοῦμεν, εἶπερ κατεσκευάσθη τότε—μοὶ φαίνεται, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν παράστασιν λιθίνην τοῦ Θρακῆος ἱπέως»

2. Φυλάττεται ὡς σεβαστὸν κειμήλιον παρὰ τοῖς ἐν λόγῳ Ἰωασαφαίσις εἰκὼν τοιαύτη ἐπὶ ὀστράκου, ἔργον τῆς Ρωσσοικῆς Ἀκαδημίας, δωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου *Ἰωακείμ Γ'*.

3. Τροπάριον ἐσπερίων.

4. Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τοὺς Θρακᾶς ἱπποπόλους (Ἰλιάδ. 227, Κ. 436 ἐ.) Ὁ Σοφοκλῆς φιλίππους, ἀπόσπ 428. Βλέπ. V. Hehn, Kulturpflanzen und Haus-

ἀνυψώθη εἰς θεῖαν περιωπὴν καὶ ἐλατρεύετο ὁ «*Θραξ ἥρωος ἱππεύς*». Τὴν σεπτὴν ταύτην παράδοσιν διετήρησαν καὶ ὡς χριστιανοὶ οἱ Θραῖκες καὶ τὴν λατρείαν ἐκεῖ ἡν μετεβίβασαν ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἥρωος εἰς τὸν ἥρωα τῆς νέας πίστεως, τὸν ἁγ. Γεώργιον· καθ' ὑπερβολὴν ὅθεν διεκρίθη ὡς φιλογεώργιος ἢ Θράκη καὶ δὴ ἡ ἐπαρχία Ἑρακλείας, ὅπου, θέλω νὰ πιστεύσω, ὅτι ἀνεκάλυψα τὴν κοιτίδα τῆς διαδόσεως τῆς ἐπίπου παραδόσεως τοῦ ἁγίου, ἴσως δὲ καὶ ἐνταῦθα ἐγένετο ὁ πρῶτος φυσικώτερος συμβιβασμὸς τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων πρὸς τὰ χριστιανικὰ καθιεστώτα. Ἐνεκα τῆς σπουδαίας ταύτης ἀπόψεως ἠναγκάσθημεν διεξωδικώτερον νὰ πραγματευθῶμεν τὸ κεφάλαιον, ὅπως διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν σχετικῶν δῶμεν ἀφορμὴν τοῖς εἰδικώτερον περὶ τὰ τοιαῦτα θέματα ἀσχολουμένοις.

Ἐξ ὅσων διεξοδικῶς ἐγράψαμεν ἄλλοτε (Θρακικά, τόμ. ΙΖ', σ. 31 ἔ.) περὶ τοῦ λατρευτοῦ Θρακὸς ἥρωος πάντες ἀντιλαμβάνονται πλέον, ὅτι ὁ προσφιλέστατος ἐκεῖνος ἱππεὺς δὲν ἔμελλε νὰ ἐξοστρακισθῇ ἐκ τῆς θρακικῆς αὐτοῦ ἐστίας λίαν εὐκόλως, ὁ τοσοῦτον ἐρριζωμένος ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐσεβῶν Θρακῶν. ἠδύνατο νὰ συμβῇ ὅ τι δήποτε, ἀλλ' ὁ ἔκπατρισμὸς τοῦ ἐφεστίου Θεοῦ ἦτο ἀδύνατος, καὶ εὐρέθη ὁ συμβιβασμὸς, ὡς θὰ ἴδωμεν. Ὁμοφώνως σχεδὸν οἱ ἐξιστοροῦντες καὶ περιγράφοντες τὸν Θρακὰ ἱππεὰ ἐξέφρασαν ἤδη τὴν γνώμην, ὅτι ἐν αὐτῷ προφοιβάζει ὁ τροπαιοφόρος ἅγιος τῆς χριστιανικῆς πίστεως Γεώργιος, καὶ ἂν υἱοθετήσωμεν μίαν θεωρίαν παλαιάν, ὅτι ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ τὰ πάντα ἦσαν σύμβολα καὶ τύποι τῶν μελλόντων νὰ ἀποκαλυφθῶσιν ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ὁ ἱππεὺς τῆς εἰδωλολατρικῆς Θράκης κατέχει εἰς τοῦτο τὴν πρώτην θέσιν. Αἱ ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν δύο ἡρώων εἶναι πλήρεις, ἀλλὰ καὶ ἔαν ἔλλειπὸν τινα, ὁ εὐσεβὴς πόθος καὶ ἡ ζωηρὰ τῶν πρώτων ἐκείνων χριστιανῶν φαντασία εὐχερῶς ἀνεπλήρου. Ἐὰν πρὸς ἐν σημεῖον ὑπῆρχεν ἐνδοιασμὸς τις, μία τελευταία (τοῦ 1937) ἀνακάλυψις ἀναγλύφου τοῦ Θρακὸς ἱππέως ἐν Κομάροις τῆς περιφερείας Ὁρεστιάδος ἔρχεται νὰ ἐπιχύση πλήρως φῶς πρὸς πλήρη ἀποκατάστασιν τῶν ἐξισώσεων. Τοῦ ἀναγλύφου τούτου παρέχει πλήρη καὶ ἐξηκρωμένην περιγραφὴν ὁ εὐπαίδευτος ἀρχιμανδρίτης Νικ. Βαφείδης κατατεθειμένου τότε εἰς τὰ γραφεῖα τῆς ἐπαρχίας Διδυμοτείχου¹. Πλὴν τῶν συνήθων μορφῶν ἐνταῦθα πρὸ τοῦ ἵππου καὶ ἐκτὸς τῆς ἐσκαμμένης βάσεως ἦτοι πρὸς τὰ κάτω τοῦ δεξιοῦ πλαισίου παρίσταται παῖς φέρων οἶονεὶ συμπεπυκνωμένον κάλυμμα ἴσως καὶ κόμην (εἶναι δυσδιάκριτον) καὶ βραχὺν χιτῶνα, ὅστις γονατίζει κατὰ πρόσωπον, οὕτως ὥστε οἱ πόδες αὐτοῦ νὰ εἶναι ἐστραμμένοι πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐπιφέρει ὁ ἀρχιμαν-

thiere κτλ. Berlin 1874³, σ. 45 ἔ. ὅστις ὑποθέτει, ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ Θραῖκες κατήγοντο ἐκ τῶν Ἰππομολγῶν, ὡς ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι (βλ. σημείωσίν μου 1 εἰς τὰ Θρακικά ΙΖ'. 194¹, σ. 42).

1. Θρακικά, τόμ. Θ', 1938, σ. 404-7. Ἡ παρατεθειμένη φωτογραφία δυστυχῶς δὲν εἶναι καθαρά.

δριτῆς συγκαλύπτων ἕνεκα εὐνοήτων λόγων δι' ἄοριστίας, τὰ εὐκόλως ἔννοούμενα «*πρόκειται πιθανὸν περὶ γόνου ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας ἢ ἡγεμονό- παιδος ἐκτεθέντος δεδεμένου πρὸς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων καὶ διασωζο- μένου ὑπὸ τοῦ ἥρωος*»¹.

Ἄλλὰ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Θρακὸς ἱππέως εἰς τὸν ἅγιον Γεώρ- γιον ἔμεσολάβησε πολὺς χρόνος. Αὕτη ἐγένετο βραδέως καὶ ἄσυναισθήτως. Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους, ὅποτε τὴν ἀντίθεσιν τοσοῦτον ὑπεδαύλιζον καὶ ὄξυνον οἱ πολεμικοὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας λόγοι, ὁ ἥρωος ἐκρύπτετο ὑπὸ χθόνα ἀπαλήν. Ἐπειτα δειλῶς ἐνεφανίζετο, καὶ εἰσήγετο εἰς τὰ ἱερὰ ὡς ἐπέισακτος. Ἐν τῇ παρὰ τὴν Φιλιππούπολιν μονῇ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τὴν ἐν τῷ ἱερῷ ἁγίαν τράπεζαν ὡς βάθρον (κάλαμον) ὑποβαστάζει ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ Β' ἢ Γ' μ.Χ. αἰῶνος. Αὕτη ἐν τῇ ἐμπροσθία πλευρᾷ ἔχει εἰς δύο ζώνας ἀναγλύφους παραστάσεις, ὧν ἡ ἄνω ἔχει δύο ἱππεῖς μετὰ τῆς ἐπι- γραφῆς :

Ἄλέξανδρος Φιλίππου Ἀγοραῖος ².

Ἐν τῇ κάτω ζώνῃ εἰκονίζονται τρεῖς παῖδες καὶ γυνὴ καὶ ἐπιγραφή :

τοῖς τέκνοις ἑαυτοῦ ³.

Ἐν Φιλιππουπόλει, ἐν τῷ νάρθικι τοῦ ἁγ. Γεωργίου τῶν Ἀρμενίων (πρώην ἑλληνικὸς ὁ ναὸς) ἦν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐντετειχισμένον ἀνάγλυφον Θρακὸς ἱππέως, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἤναπτον λαμπάδας, καὶ ἕτερον ἐν τῷ ναῷ τῆς κόμης Ἑλι-δερεῖ τῆς περιφερείας Τατὰρ-Παζαρτζικίου (ἀρχαία Βησσαπάρα), τιμᾶται ὡς εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Πλήν τούτων καὶ ἰδιαιτέρως ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ἐν Φιλιππουπόλει εἶχον ἐν τοῖς εἰκονοστασίοις καὶ τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ἥρωος κατὰ παράδοσιν τιμῶσαι αὐτὸν ὡς τὸν ἁγ. Γεώργιον διὰ κανδή-

1. Δηλαδή θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι πρόκειται περὶ παραστάσεως τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγ. Γεωργίου, περὶ ἧς ἀμέσως ὁ λόγος (σ. 406). Βεβαίως ἐν τῷ ἄνω τετραουμέ- νῳ μέρει θὰ ἦτο ἡ τυπικὴ ἐπιγραφή τοῦ ἥρωος, κάτωθεν δὲ ὑπάρχει αὕτη :

Κυρίῳ Ἀπόλλωνι
 Αὐλούζενις Αὐλουζένεος
 . . . . εὐξάμενος
 . . . . ριοναλέο . . . . (αὐτ. σ. 407).

Δυστυχῶς ὁ ἐκδοὺς τὴν ἐπιγραφὴν ἀφῆκεν αὐτὴν ἀσυμπλήρωτον μὴ δυνη- θεὶς νὰ διακρίνῃ τὰ ἐφθαρμένα γράμματα· ταῦτα δεόν νὰ συμπληρωθοῦν ὡς ἑξῆς :
 [ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ ΑΝΕΘ[ΗΚΕ].

2. Ἀγορὰ πόλις παρὰ τὰ Μάλγαρα κειμένη τὸ πάλαι.

3. Μ. Ἀποστολίδης ἐν Θρακ. Β', σ. 242, ὅστις τὴν ὕλαξιν τοῦ ἀναγλύφου σχετίζει πρὸς προσκύνῃσιν τοῦ ἥρωος μετὰ τὸν ἁγ. Γεώργιον. Ἡ ἐντοῦθα παράστασις τῶν δύο ἱππέων ἀναπολεῖ εἰς τὴν μνήμην τοὺς δύο ἁγίους Θεοδώρους τὸν στρατηλάτην καὶ τὸν Τήρωνα, οἵτινες παρίστανται ἀντιμέτωποι ἱππεῖς ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ.

λας ἀκοιμήτου δυσκόλως ἀπεσπάσθη παρὰ γράϊας ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, ἵνα κατατεθῆ εἰς Μουσεῖον τοιοῦτον ἀνάγλυφον, καὶ ἐν τέλει παρέδωκεν αὐτό, ἀφοῦ τρεῖς ἐσταυροκοπήθη, ὡς διηγεῖται ὁ *A. Dumont*¹ ὅστις ἐπιπροστίθησιν : «*Ἐν πολλαῖς ἐκκλησίαις ὁ Θεοῦ ἱππεὺς καθηγιασθῆ μόνον διὰ σταυροῦ, διασώζων ἄθικτον καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀφιέρωσιν. Ἐν Περιστάσει ἐκτίσθη ναὸς ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἕνεκα μαρμάρου εὐρεθέντος ἐν μέσῳ ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ παριστάνοτος τὸν ἐθνικὸν ἡμίθεον . . . Ἡ ὁμοιότης τῶν δύο ἐστὶ μέγιστη, διότι δὲν παραδέχομαι, ὅτι μᾶλλον ὁ Βοιωτὸς ἱππεύς, ὅστις καὶ σπανιώτατα ἀπεικονίζεται ὡς προσβάλλων ἄγχιόν τι ζῶον, ἐπῆρξεν ὁ τύπος καθ' ὃν οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ παρέστησαν τὸν ἁγ. Γεωργίου, ἢ ὁ Θεοῦ ἱππεύς*». Ὅθεν δικαίως προοιμιάζεται : «*ἢ πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον, καθ' ὃν μάλιστα τρόπον στερεότυπον . . . ἀπὸ τῆς βυζ. ἐποχῆς εἰκονίζεται, ὁμοιότης τοῦ ἀρχαίου ἡρώος ἐστὶ προφανεστάτη*»². Ὁ Θεοῦ ἱππεὺς συνήθως φέρει τὸν βραχὺν δωρικὸν χιτῶνα, ἀλλ' ἐν Τυρολόῃ ἀνευρέθη καὶ θωρακοφόρος μετ' ἐπιγραφῆς :

*Βενέριος Ἰούλιος Ἰουλλος
στρατηγὸς Ἀστικῆς περὶ
Πέρινθον εὐχαριστήριον.*

Οὗτος ἐν τῷ ἀγίασματι (ἐντὸς χαράδρας) τοῦ ἁγ. *Χαραλάμπους* ἐλατρεύετο ὡς ἅγιος *Θεόδωρος* (Θρακικά, ΙΕ', σ. 111).

Ἄλλὰ πῶς ἐπετρόπη ἢ εἰσαγωγή τοῦ ἱππέως τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ἐν τοῖς ναοῖς ; Ὅπως, ὡς ὀψόμεθα, τῆς Ρέας (ἀντὶ τῆς Θεοτόκου) τὸ ἄγαλμα, ὅπως εἰς τὴν Συροφοίνισσαν ὁ θρυλούμενος λαμπρὸς ἀνδριάς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀθριανοῦ καταλαβὼν τὴν θέσιν τοῦ Χριστοῦ ἐν Πανεάδι, καὶ ὃν ἀναφέρουσι πάντες οἱ ἱστορικοὶ³, ὅπως ἢ εἰδωλολατρικὴ τοῦ Ὁρφέως παράστασις, τοῦ κατελθόντος εἰς τὸν Ἄδην πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς προσφιλοῦς αὐτοῦ συζύγου, ἣτις ὄντως ἦν προτύπωσις τοῦ Λυτρωτοῦ τῶν ἀπ' αἰῶνος ἐν τῷ Ἄδῃ βασανιζομένων. Τοιαύτη ἀλληγορικὴ παράστασις ἦν καὶ ἡ «*τοῦ καλοῦ ποιμένος*» φέροντος ἐπ' ὤμων τὸ ἀπολωλὸς πρόβατον. Ὁ *Εὐσέβιος* γράφει ἐν τῷ βίῳ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* (Γ', 49) ὅτι ἐκ τῶν πολυαριθμῶν τῆς παραστάσεως ταύτης εὐρεθέντων ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ ἀγαλμάτων, ἐκόμισε «*τὰ τοῦ*

1. Rapport sur un voyage archéologique en Thrace par M. Albert Dumont. Ὁ ἑταῖρος οὗτος τῆς ἐνταῦθα γαλλ. ἀρχαιολ. σχολῆς εἶναι γνωστὸς διὰ τὰς ἐκδοθείσας θι. α. ἐπιγραφὰς ἐν τῷ «Archives des missions scientifiques, deux. série τόμ. VI, Paris, 1871 Inscriptions céramiques de Grèce, ἔνθα ἐν συνεχείᾳ ἔδημοσίευσε τὸ Rapport σ. 447—515, καὶ συμπλήρωμα τῷ 1877, Inscriptions et monuments figurés de la Thrace, σ. 88 σ. 476—7. Παραπέμπω εἰς τὸ ἐν Real Encycl. τοῦ *Pauly-Wissowa*, Suppl. III, σ. 1321 ἐ. ἄρθρον τοῦ καθ. *Καζαρώφ*, ὅπου πρᾶγματι εὐρίσκει τις πλείονα παραδείγματα.

2. Rapport σ. 477,

3. Εὐσ. Ἐκκλησ. ἱστορ. Ζ', 18, Σωζομ. Ε', 21, Φιλοστοργ. Ζ', 3.

καλοῦ ποιμένος σύμβολα» ἐν τῇ βασιλευσούσῃ καὶ διεκόσμησε τὰς ἐν τῷ φόρῳ κρήνας. Ὅτι δὲν εἶχον ἑξοστρακισθῆ τελείως ἐκ τῆς λατρείας τὰ ἀγάλματα ἐπικυροῦνται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ Η' αἰῶνος ἠναγκάσθη ἢ ἐν Νικαίᾳ τὸ β' συνελθοῦσα οἰκουμ. σύνοδος νὰ ἀπαγορεύσῃ τὴν χρῆσιν αὐτῶν αὐστηρῶς, διότι πολλοὶ συνέχεον αὐτὰ πρὸς τὰς εἰκόνας, ὅπως μέχρι τοῦ νῦν ἢ δυτ. ἐκκλησία.

2. Ὡρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα, μεταμορφωθεὶς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ. Ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου ὑπάρχει ἀνάγλυφος στήλη βαναύσου ἐργασίας τῆς ρωμ. ἐποχῆς παριστῶσα τὸν Ὡρον καταβάλλοντα τὸν Τυφῶνα Σήθ¹. Ὁ ἱερακόμορφος (ὡς ἐξωγράφουν συνήθως αὐτὸν οἱ Αἰγύπτιοι) νεαρὸς θεὸς τοῦ φωτὸς παρίσταται ἔφιππος καὶ κατάφρακτος ὡς Ῥωμαῖος στρατιώτης κεντῶν διὰ δόρατος στερεοῦ, σιδηρᾶν καὶ ἀγκιστρωτὴν ἔχοντος τὴν αἰχμὴν τὸν ἐν μορφῇ κροκοδείλου Τυφῶνα. φέρει χλαμύδα συγκρατουμένην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου διὰ πόρπης καὶ καταπίπτουσαν πρὸς τὰ ἄριστερὰ ἐπὶ τῆς ὀσφύος καὶ ἐν μέρει κρύπτουσαν τὸν ἀλυσιδωτὸν θώρακα· φολίδες ἐπάλληλοι καλύπτουσι τὸ κάτωθεν προεξέχον χιτῶνιον². Οἱ πόδες εἶναι γυμνοί, ἄνευ περικνημίδων³, ἐνῶ ὁ ἵππος παρίσταται περισσῶς ἐπεστρωμένος. Ὁ ἱππεὺς θεὸς κατατείνων ὀπίσω τῇ ἄριστερᾷ χειρὶ τὰς ἡνίας παρουσιάζει κατὰ κρόταφον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἵππου, τῇ δὲ δεξιᾷ κεντᾷ δι' ἔγχους ἐπὶ τὸν αὐχένα παμμεγέθη κροκόδειλον διασπῶμενον ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου⁴. «Ὁ ἄταξ ἰδῶν, λέγει ὁ Νεροῦσιος, τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος εἰκόνα, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρνηθῆ τὴν καθ' ὄλου ὁμοιότητα μετὰ τῆς

1. Τὸ ἀνάγλυφον περιέγραψε πρῶτος ὁ Clermont Ganneau καὶ ἀνεκοίνωσε τῷ 1876 τῇ ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίᾳ τῶν ἐπιγραφῶν.

2. Ἀκριβῶς οὕτω ζωγραφίζεται ὁ ἅγιος Γεώργιος.

3. Τοῦτο αἰγυπτ. ἔθος.

4. Ἡ χρῆσις ἵππου εἶναι ἐπινόησις ῥωμ. χρόνων, ἀναφέρεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, καὶ ὅτι ὁ Τυφὼν ἀπέδρα γενόμενος κροκόδειλος. Ἡ περιγραφή ἐν Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ, 1889, σ. 96—103 κατ' ἔκτασιν ὑπὸ Τάσου Νερούτσου μετ' εἰκόνας. Περαιτέρω θὰ ἴδωμεν καὶ ἄλλας ὁμοιότητας τοῦ Ὡρου π.χ. πρὸς τὸν Ὀρφέα, ὅστις ὁσαύτως ὑπῆρξεν ὁ σωτὴρ ἐν τῇ γεωργικῇ Θράκῃ, ἀντιπροσωπεύων ὁμως ἀνώτερον πολιτισμόν, διότι διὰ τῆς λύρας ἐξημέρου τὰ βλαπτικὰ θηρία, ὡς λέγει ὁ Εὐσέβιος (Εὐαγγ. προπαρασκ. βιβ. γ') καὶ ἡ παράστασις τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὡς ἀπώτερον σκοπὸν τοῦτον ἔχει. Εἰς τὰ «Αἰγυπτιακά» τοῦ Π. Κ. Βυζαντινοῦ ἀναγινώσκω: «Τὸ δὲ δεύτερον φῶς τῆς σελήνης ἐν Ἀπόλλωνος πόλει (νῦν Ἐδφοῦ) καθιέρωται ἔστι δὲ τοῦτο σύμβολον ἱερακοπρόσωπος ἄνθρωπος ζιβύνη χειρούμενος Τυφῶνα ἵπποποτάμῳ εἰκασμένον, λευκὸν δὲ τῇ χροῇ τὸ ἄγαλμα... θεὸς δὲ τιμᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Ὡρος» (σ. 86—7). βλέπετε τὴν ἐξέλιξιν τῆς παραστάσεως καὶ τὴν σχέσιν πρὸς τὴν σελήνην. Ὁ Ὡρος ἐπὶ τοῦ κροκοδείλου καταβάλλον αὐτὸν εἶναι ἀρχαία αἰγυπτιακὴ παράστασις μαγικῆ περὶ ἧς ἐκτενῶς ἐπραγματεύθη ὁ Moret ἐν Revue de l'histoire des religion, 1905, τόμ. 72, σ. 213.

παρ' ἡμῶν συνήθους βυζαντ. εἰκόνος τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου χιλιάρχου λεγεῶνος ἐν τῷ ρωμ. στρατιῶ ἄθλήσαντος ἐπὶ Διοκλήτιανοῦ¹, διεμειξὲν τῶν ἐθνικῶν Αἰγυπτίων ὑπῆρχον κοινὰ τοῦ Ὄρου αἱ εἰκόνες². «Ἡ ὁμοιότης τῆς. . . παραστάσεως τοῦ Ὄρου καὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. . . κτείνοντος δράκοντα εἶναι καταπληκτικὴ καὶ ἀκριβεστάτη καθ' ὅλας τὰς λεπτομερείας» (μόνον ἢ κεφαλὴ διαφέρει³). Ἀλλὰ δὲν παρήχθη ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Ὄρου τούτου, ἐμεσολάβησεν ὁ ἑλληνικὸς μῦθος, κατὰ Νεροῦτιον, τοῦ ἄθλου τοῦ Περσέως φονεύσαντος τὸ θαλάσσιον κῆτος πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς βασιλόπαιδος Ἀνδρομέδας.

3. Αἱ ἐκ Λύδδας περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν. Ναοὶ ἐν Κιόλει.

Ἡ Λύδδα, πόλις τῆς Παλαιστίνης, ἐτιμήθη διὰ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου ὡς πατρίς τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Αὕτη φέρεται ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς καταλόγοις τῆς Παλαιστίνης, ὅτι ἀντὶ Διοσπόλεως (ὡς μετωνομάσθη ἔπειτα), ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἐκαλεῖτο Ἀγιογεωργιούπολις (ἐν κώδικι 276, φ. 103 τῆς Ἱεροσολυμβιβλιοθήκης) Οἱ ἐξισλαμισθέντες κάτοικοι αὐτῆς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα διασώζουσι μέχρι σήμερον τὴν μνήμην τοῦ ἱππέως προφήτου Χίδρ, ὡς καλοῦσι τὸν ἅγιον Γεώργιον οἱ Ἀραβες καὶ πάντες οἱ Μουσουλμάνοι καὶ δεικνύουσι τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ μεταβληθεῖσαν εἰς μωαμεθανικὸν εὐκτήριον.

Κατὰ τὰς εἰς τὸν Μωάμεθ ἀποδιδομένας μουσουλμ. παραδόσεις ὁ Ἰησοῦς ἐξωσμένος δίστομον ρομφαίαν ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κρατῶν λόγχην καταδιώκει τὸν μέγαν δράκοντα Δαγῶν καὶ ἀποκτείνει αὐτὸν ἔμπροσθεν τῆς ἐν Λύδδῃ ἐκκλησίας τοῦ προφήτου Χίδρ. Ἡ περίεργος αὕτη παράδοσις ἐνέπνευσε τὸν ζωγράφον τῆς ἐπὶ τῆς προμετωπίδου ψαλιδωτῆς κόγχης εἰκόνος τοῦ τροπαιοφόρου, ἄνωθεν τῆς μεγάλης πύλης τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ, παλαιοτάτου, ὅπως εἰκονίζεται ἐπὶ βυζ. εἰκόνων καὶ ἀναγλύφων τῆς λατ. ἐκκλησίας. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀγιολογικῶν παραδόσεων τοῦ ἁγίου Γεωργίου κατὰ τὸν μακ. Πολίτην ἐντοπίζονται ἐν Λύδδῃ, ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἐνδειξις περὶ γενέσεως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τῆς περὶ τῆς δρακοντοκτονίας διηγήσεως⁴. Πέντε που μίλια

1. Καὶ ὅμως εἶναι γνωστὸν ἤδη, ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαίοις συναξαρίοις τοῦ ἁγίου Γεωργίου δὲν ὑπάρχει ὁ ἅγιος Γεώργιος ἱππεὺς (βλ. κατωτέρω).

2. Διὰ τῶν Ρωμαίων στρατιωτῶν καὶ ἐμπόρων ἐκ τῆς Ἀσίας εἰσῆχθη εἰς Θράκην ἢ λατρεία τοῦ Μίθρα, Σαράπιδος καὶ τῆς Συρίας θεᾶς (Ἀστάρτη), ὧν εὐρέθησαν νομίσματα (καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ) καὶ ἀνάγλυφα, ὡς καὶ τοῦ Ἀννούβιος (Ὄρος Ὀσίριδος καὶ Ἰσιδος καὶ τοῦ Ἀρποκραίωτος (νομίσματα) βλ. Μ. Ἀποστολίδην Θρακ. Ε' σ. 57. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ὄρου ἦν ἐν χρήσει π. χ. Μάρκος Ὄρου ἐν ἐπιγραφῇ Αἴνου (Inscriptions 72 c, σελ. 38. Σαραπεῖον Θράκης ἐν Χαλκηδόνι. Πόλυβ. 4, 39, 6).

3. Ἄττ. Ἡμερ. 104.

4. Δημώδη ἄσματα τῆς δρακοντοκτονίας ἐν Λαογραφίᾳ, τόμ. Α', σ. 218—19. Τὴν γένεσιν τῆς διηγήσεως ἐν Λύδδῃ ὑπεστήριξεν ὁ Max Meyer ἐν Verhandlungen

μακρὰν τῆς Λύδδης κείται παραθαλασσίως ἢ Ἰόππῃ, Ἐνταῦθα παραγενόμενος ὁ ἦρωας *Περσεὺς* εὔρεν ἐπὶ προβλήτος προσδεδεμένην τὴν βασιλόπαιδα Ἄνδρομέδαν, θυγατέρα τοῦ βασιλέως *Κηφέως* ἐκτεθειμένην εἰς βορὰν θαλασσίου κήτους. Ταύτης ἐρασθεὶς ὁ Περσεὺς ἀπέκτεινε τὸ τέρας ἐπιβαίνων τοῦ Πηγάσου καὶ ἠλευθέρωσε τὴν παρθένον. Τὴν ὁμοιότητα τοῦ μύθου τοῦ *Περσέως* προσεπάθησε νὰ ἐφαρμύσῃ εἰς τὴν δρακοντοκτονίαν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* καὶ ὁ *Πολίτης*¹ καὶ ὁ *Max Meyer* ἰσχυρίσθη, ὅτι ὁ μῦθος τοῦ *Περσέως* διετηρεῖτο ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ζωντανὸς ὑπὸ δημώδη τύπον, ὃν προσέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ *Ἐδριπιδης* εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰόππης (σ. 343) Σπουδαῖον ποίημα

die 40ter Versammlung deutscher Philologen, 1889, σ. 342. Ὅμως ὁ *Πολίτης* προκρίνει ὡς ἰδιαίτερον τοῦ ἁγίου πατρίδα, τὴν Καππαδοκίαν, ὅπου ἐσώζοντο ὀψιαιτάτα αἱ παραδόσεις περὶ Περσέως. ἀλλ' ὁ *Κωδινός* εἰς Ἰκόνιον ἀναφέρει τὸ περὶ *Περσέως* πρὸς τὸν δράκοντα γεγονός θάυμα. Ἐν Συναῶ ὁ ἐπίσκοπος ἅγιος Ἀγαπητὸς «δράκοντα» τοῖς τόποις ἐμφωλεύοντα τούτοις καὶ . . . πολλῶν κακῶν τοῖς προσοίκους γινόμενον αἴτιον, κτήνη τούτων καὶ αὐτοὺς δὴ τούτους λαφύσσοντα, εὐχῆ τῇ πρὸς θεὸν θανατοῖ» (*Κεραμείως*, *Varia graeca sacra*, σ. 115, 24). Εἰς ὠριαίαν ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος ἀπόστασιν, εἰς τὸ μέχρι τοῦδε δρακοντοπέ(η)γαδον λεγόμενον ἐνεφώλευε δράκων, ὅστις ἔπινε τὸ ὕδωρ. Τοῦτον ἐφόρευεν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος (II. *Τριανταφυλλίδου*, *Οἱ φυγάδες*, Ἀθήναι, 1870, σ. 38). Κατὰ τὸν *Γεώργ. Κύριον* (ἔκδ. *Gelzer*) 1890, σ. 51, 1002, βλ. καὶ 189) τὸν ἐν Λύδδῃ τάφον τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἀναφέρει πρῶτος τῷ 570 ὁ Ἀντώνιος *Placentinus*, κεφ. 25 Γεωργιούπολις δὲ τὴν Λύδδαν ἢ Διόπολιν, οὐδεὶς ὠνόμασε πρὸ τοῦ *Κυρίου*. Περὶ τοῦ ναοῦ καὶ λειψάνου ἐν Λύδδῃ βλ. *Κάλλιστον*, «Οἱ ἅγιοι τόποι», τόμ. Α', σελ. 386—7. Ἐν Κηπόλει ὑπῆρχον δύο ναοὶ κατὰ τὸ 1303, ὁ τοῦ Γαλατᾶ πωροληθεὶς τῷ 1696 καὶ ὁ τοῦ Πύργου ἔνδον τῆς Πύλης τοῦ Φαναρίου, ὅπου κατὰ Γεδεῶν ἡ οἰκία τοῦ Κ. Θωμαΐδου (Βυζαντιν. ἔορτ. 213, καὶ ἄλλοι ναοὶ ἐν τῷ ΚΣ'—ΚΗ' τόμ. τοῦ Φιλ. Συλλ. σ. 191—2, 138—9). Ἐκεῖ πλησίον ὑφοῦνται νῦν ὁ μεγαλοπρεπὴς πατριαρχικὸς ἐπάνυμος ναὸς (ἡ παράδοσις ἦν λίαν ἰσχυρά). Κωνσταντινουπολίτης μ' ἐβεβαίωσεν, ὅτι τὸ ἐν Γαλατᾷ τζαμίον τοῦ Ἀράπη λεγόμενον ἐτιμᾶτο ἐν ὀνόματι τοῦ Ἡρακλειώτου Ἁγ. Γεωργίου. Ὁ *Richter* εἰς τὰ *Quellen* ἀναφέρει ναὸν εἰς Κοντάρια, σ. 207 βλ. καὶ τὰς παραπομπὰς ἐν σ. 149. Κατὰ τὰ «Πάτρια» (σ. 225, ἔκδ. *Preger*, *Teubner*) καὶ εἰς τὰ *Σφωρακίου* ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὃν ἀνήγγειλεν ὁ Μ. Κωνσταντῖνος καὶ ἐν Χαλκιδόνι ὁ πατριάρχης Σέργιος, σ. 280. Κατὰ Γεδεῶν ὑπῆρχε καὶ μονὴ παρὰ τὴν Πύλην Ἀδριανοῦ μέχρι τοῦ 1555—6 ἐντὸς τῶν τειχῶν. εἶτα μεταβληθείσης εἰς τέμενος οἱ Χριστιανοὶ ἔκτισαν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου («Ἱστορία Χριστοῦ πενήτων», σ. 23—24). Σημαντικὴν εἰδησιν παρέχει ἡμῶν ἱστορικὸς τῆς σταυροφορίας, ὅτι τότε ἐν Λύδδῃ ἐσώζετο καὶ ὁ τάφος, «ᾧ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς περικαλέστατον ναὸν ἐπωκοδόμητο» («Γουλιέλμου Τύρρον» Ὑβωνος Δουχατίου Τρικκέως, τοῦ ἱεροῦ πολέμου διηγήσεις τέσσαρες». *Parisii*, 1620, σ. 312. Οὗτος ἦν αὐτόπτης).

¹ *Περσεὺς* καὶ ἅγιος *Γεώργιος* ἐν Ἀττ. Ἡμερολ. 1872, σ. 174—193. Κατὰ τὰ Πάτρια σ. 71—2, εἰς Ἰκόνιον ἐσώζετο ὁ μῦθος Περσέως καὶ Ἀνδρομέδας προεικόνισμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ Γεωργίου ἀπαραλλάκτως. *E. Sidney Hartland*, *The legend of Perseus*, 1896, τόμ. III, σ. 38 *Νεροῦτσος* ἐν Δελ. Ἱστορ. καὶ ἔθνολ. Ἐταιρ. Γ', 1890, σ. 24—26.

² Ὁ Πλίνιος ἀναφέρει ναὸν Ἰσίδος ἐν Νικομηθείᾳ (ἐπιστ. ἔκδ. Γρατσιαδου σ. 88).

γραφὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Καρμηλιτῶν τοῦ Βαπτιστοῦ Μαντουάνου ρητῶς ἀναφέρει, *ὅτι ὁ Μιθρας εἶναι αὐτὸς ὁ ἅγιος Γεώργιος, ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τῶν στρατιωτῶν* (Σάθα «Μεσαιων. βιβλιοθήκ.» Ζ', 14' = 91). Ἐξ ἄλλου ὁ ἅγιος σώζει τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἔτι ἄδομένην Ἀμαζόνα. Αὕτη ὑπὸ Ἀράβων διωκομένη κρύπτεται ἐντὸς ἀνοιχθέντος μαρμάρου ὡς κόρη παρθένος. Ἄλλ' ὑποσχομένου τοῦ διώκτου νὰ γείνη χριστιανὸς ὁ ἅγιος ἀνοίξας τὸ μάρμαρον παραδίδει αὐτὴν (αὐτ. σ. 94' βλ. καὶ κρητικὸν ποίημα ἐν Γιανναράκη Kretas Volkslieder). Ὁ δὲ Νεροῦττος ἀναφέρει καὶ τοῦτο «ἐν ἔτει 58 . . κήτους ὁσιὰ τεράστια τὸ μέγεθος ἐσώζοντο παρὰ τὸ οἰγιαλὸν τῆς Ἰόππης, ἃ ἐπάρως ὁ Μάροκος Αἰμίλιος Σκαῦρος ἔφερεν εἰς Ρώμην καὶ ἐξέθεσε θέαμα τῷ πλήθει κατὰ δημοτελῆ ἐορτήν, ἣν ἐώρτισεν ἐκλεχθεὶς πολίταρχος (aedilis curulis). Ἐν δὲ τοῖς χρόνοις Ἰωσήπου . . ἐδείκνυντο ἔτι οἱ τύποι τῶν δεσμῶν τῆς Ἀνδρομέδας ἐπὶ πέτρας τοῦ τραχέος τῆς Ἰόππης αἰγιαλοῦ, πιστοῦντες τὴν ἀρχαιότητα τοῦ μύθου»¹. Ὁ τρόπος καθ' ὃν οἱ βυζ. συγγραφεῖς, ἰδίᾳ Γεώργιος ὁ Κωδινός, περιγράφουσιν εἰκόνας τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας καὶ ἀφηγοῦνται τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, «καταδεικνύει τὴν ἄλυσιν τὴν συνέχουσαν τὸν ἑλληνικὸν τοῦ Περσέως καὶ τὸν χριστιανικὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου μῦθον»².

Δρακοντοκτονία.

Ἡ διήγησις τῆς δρακοντοκτονίας ἢ ἀντικαταστήσασα τὸν ὀπλίτην ἅγιον εἰς ἱππέα ἀνεφάνη βεβαίως πρὸ τοῦ IB' αἰῶνος³· διότι τότε ἦτο κοινοτάτη³, ὅθεν καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως (στ. 4787, σ. 316 Schmidt) παρουσιάζεται ὁ ἅγιος ὑπὸ τὸν νῦν κοινοτάτον τύπον τοῦ ἱππέως εἰς τὴν ἐν Πρινίτσα παρὰ τὸν Ἀλφειὸν τῆς Ὀλυμπίας μάχην τῷ 1261 :

*Τινές, ὁ τοῦ Ἰσασιν ἐκεῖ στὸν πόλεμον ἐκεῖνον,
εἶδαν καὶ ἐμαρτύρησαν, ὅτι εἶδαν καβαλλάρην
ἀσπραλογᾶτον εἰς φαρὶ γυμνὸν σπαθὶν ἐβάστα,
καὶ πάντα ἐπήγαιεν ὀμπρὸς ἐκεῖ, ποῦ ἦσαν οἱ Φράγκοι,
καὶ εἶπαν κ' ἀφερώσασιν, ὅτι ὁ ἅγιος Γεώργιος ἦτον
καὶ ὠδήγευεν κ' ἀντρείευσεν τοὺς Φράγκους νὰ πολεμοῦσι⁴.*

1 Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 106—7.

2 Πολίτης ἐν Λαογραφικοῖς συμμείκτοις Α', σ. 82—84.

3 Krumbacher, Der heilige Georg in der griechischen Überlieferung, Aus dem Nachlasse von A. Eberhard (Abhandlungen der bay. Akad. d. Wiss. phil. hist. Klasse, XXV, 3. München, 1911, σ. 164, 231, 241. I. Aufhäuser, Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung, Λειψία, 1911, σ. 32. Ἐπιθετὴ καὶ τὸ νεώτερον ἔργον αὐτοῦ Miracula sancti Georgii, Λειψία, 1913, ὅπου συνεπλήρωσε τὸν Krumbacher μεταβάς εἰς Ἄθω καὶ εἰς τὸν φιλογεώργιον οἶλον Ἰωασαφαίων ζωγράφων πάντα τὰ τοῦ Γεωργίου.

4 Ἐξδ. Π. Καλονάρου, Ἄθῆναι, 1940, στ. 4787ε. Καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἔβλεπε τὸν ἅγ. Γεώργιον (Ἰστ. Θηβῶν ὑπὸ Γ. Τσεβᾶ τόμ. Β'. 1929, σ. 22).

Ἐντεῦθεν διὰ τῶν σταυροφόρων ὁ «καβαλλάρης ἅγιος» διεδόθη εἰς τὴν Δύσιν καὶ περιελήφθη ἐν τῇ *Χρυσῇ Βίβλῳ* τοῦ *Βοραγίνου*. Εἶναι ἄξιον ἀπορίας ὅμως πῶς, ἐνῶ ἦτο τοσοῦτον γνωστὸν καὶ δημοφιλὲς τὸ συναξάριον τῆς δρακοντοκτονίας ἐν Ἑλλάδι, δὲν συμπεριέλαβεν αὐτὸ ὁ ἀδόλεσχος καὶ ἀρρητολόγος *Δαμασκηνὸς ὁ Στουδίτης*; διὸ καὶ ὁ *Aufhauser* ἰσχυρίζεται, ὅτι τὸ θαῦμα τοῦτο εἶναι μεταγενέστερον παρεμβληθὲν ὑπὸ μοναχοῦ.

Ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Ταυγέτου εἰς τὸ κάστρον τοῦ μεσαιωνικοῦ χωρίου Λογγανικοῦ σώζεται ναὸς, καμαροσκέπαστος βασιλική τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ὡς νεκροταφεῖον νῦν χρησιμεῖον. Οὗτος ἀνεγερθεὶς τῷ 1375 ἐπὶ τῆς βασιλείας *Ἰωάννου Παλαιολόγου* καὶ τοῦ δεσπότη τῆς Σπάρτης *Ματθαίου Καντακουζηνοῦ* ἐτοιχογραφήθη συγχρόνως¹. Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς εἰκονίζεται εἰς τὴν ἀψίδα ὁ ἅγιος *Γεώργιος* καθήμενος ἐπὶ θρόνου. Οὗτος «*παρίσταται ἐν τῇ βυζαντινῇ καὶ τῇ μεταβυζαντινῇ εἰκονογραφίᾳ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔφιππος ἢ ὀρθός, πολὺ δὲ σπανιώτερον καθήμενος ὡς ἐνταῦθα*»².

Ἐν τῇ ὑπεράνω ζώνῃ, ἀφιερωμένη ἕξ ὀλοκλήρου εἰ, τὸ μαρτύριον καὶ τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου, ὑπάρχουσι καὶ *τρεῖς φάσεις τῆς δρακοντοκτονίας*, ἥτοι πρῶτον ἡ σκηνὴ τῆς παρὰ τὴν λίμνην συναντήσεως καὶ συνομιλίας αὐτοῦ—πεξεύσαντος, ἵνα ποτίσῃ τὸν ἵππον—μετὰ τῆς βασιλοπαιδος, δεύτερον ἡ σκηνὴ τῆς προσδέσεως τοῦ δράκοντος διὰ τῆς ζώνης αὐτῆς, καθ' ἣν ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἔφιππος συνοδεύων τὴν κόρην, ἥτις σύρουσα αὐτὸν φθάνει εἰς τὴν πόλιν, ἥς πρὸ τῶν πυλῶν ἔκκληκτοι θεῶνται τὸ θαῦμα ὁ βασιλεὺς πατὴρ αὐτῆς μετὰ τῶν δορυφόρων καὶ τῶν πολιτῶν. Ἡ πόλις εἰκονίζεται τετειχισμένη καὶ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «*Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ πόλει μετὰ τοῦ δράκοντος*». Οὗτος ἴσταται εἰς ὠραίαν θεαματικὴν στάσιν ἐπὶ τοῦ καλπάζοντος λευκοῦ ἵππου λογχίζων τὸν δράκοντα, ἐνῶ ὁ ἵππος ἀνατινάσσεται ἀλματικῶς εἰς ὕψος³. Ταῦτα εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸν κ. *Aufhauser*⁴. Οὗτος τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας ἐξέδοτο ἐκ κώδικος 78 τῆς βιβλιοθήκης *Ἰωασαφαίων Κανσοκαλυβιῶν* ἀντιγράφου τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' αἰῶνος γέμοντος σφαλμάτων, ὅπερ ἐγένοντο ἐκ τοῦ 31 τοῦ XVII ἔχοντος ἀρίστην ὀρθογραφίαν καὶ ἀπορῶ πῶς δὲν εἶδε τὸν κώδικα τοῦτον ὑπάρχοντα ἐν τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ⁵.

1 Ἄν. Ὁρλάνδου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν κλιτύων τοῦ Ταυγέτου ἐν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. βυζ. σπουδῶν, τόμ. ΙΔ', 1938, σ. 462, 479—481.

2 Αὐτ. σ. 468. Ἐν Ἄθῃ ἐν ταῖς πρὸ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τοιχογραφίαις οὐδαμῶς εἶδον τὸν ἅγιον ἔφιππον.

3 Βλ. τὴν εἰκόνα αὐτ. σ. 271.

4 Οὐδεις εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν τοιχογραφίαν ταύτην, οὔτε ἄλλην τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* τοῦ Κάστρου Γερακίου δι' ὧν πιστοποιεῖται, ὅτι τὸ θαῦμα εἶναι παλαιότατον. Εἶναι, ἀπορίας ἄξιον πῶς ἐν τοῖς τοῦ Μιστρᾶ ναοῖς τῆς Παντανάσσης, Περιβλέπτου καὶ τοῦ ἁγ. Θεοδώρου Βροντοχίου ὁ ἅγιος εἰκονίζεται πεζός, καίτοι οὗτοι εἶναι μεταγενέστεροι.

5 Βλ. *Εὐλογίου Κουρίλα Λαυριώτου*, «Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς ἱερᾶς σκῆτης Κανσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβίων αὐτῆς... ἐκδιδόμενος μετὰ προλεγόμενων καὶ

Ἡ κλεινὴ τῶν Ἰωασαφαίων ἀγιογράφων ἀδελφότης εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἀξία· διότι ἔχουσα πολιοῦχον τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ἐξ εὐλαβείας ἐφιλοτιμήθη νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν ὅ,τι ἔν τε χειρογράφοις καὶ ἐντύποις περὶ τοῦ ἁγίου τούτου διεσώθη· ἐγὼ δ' αὐτὸς ἐπρομήθευσα αὐτῇ δύο πολύτιμα βιβλία. . τὰ *Acta Sanctorum* τοῦ Ἀπριλίου, τόμ. III, καὶ τὸ τοῦ *Krumbacher Der heilige George*. Ὑμνοι, ἐγκώμια, ἀκολουθίαι καὶ μαρτύρια τοῦ τροπαιοφόρου περιλαμβάνονται ἐν τοῖς ἐξῆς κώδιξι τῆς βιβλιοθήκης Ἰωασαφαίων ἀναγεγραμμένοις ἐν τῷ ἡμετέρῳ καταλόγῳ (σ. 59—97) : 6, 29—31, 35, 36, 38, 39, 43, 61, 66, 69, 70, 73, 74—78, 82, 84, 85. Οἱ φιλογεωργοὶ δύνανται τοὺς κώδικας τούτους συμβουλευόμενοι νὰ ἐκπληρώσωσι πᾶσαν περιεργίαν ἀγιογεωργικὴν. π.χ. ἐν τῷ 6 τοῦ ἔτους 1617 εὗρισκει τις σφραγίδα : «*Σφραγὶς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τῆν Βρανᾶ*», ἐφ' ἧς ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπίππου ἁγίου. Λυτοῦμαι, διότι δὲν ἠδυνάμην νὰ χρησιμοποιήσω τοὺς κώδικας τούτους, οὕς, ὅταν τῷ 1913 περιέγραφον, δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν, ὅτι θὰ γράψω τὴν πραγματείαν ταύτην (βλ. τὸ «*Γεωργητάριον*» τοῦ Μοσχοπολίτου Γ. Πρωτοπαπᾶ, Βενετία 1706).

4. *Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὃ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, ὃ Περσεὺς ἐλευθερῶν τὴν Ἀνδρομέδαν. Οἱ ἅγιοι Γεώργιος καὶ Θεόδωρος.*

Τὸ περίφημον τοῦτο θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, δι' οὗ ὁ ἅγιος ἀπήλλαξε τὸν λαὸν τοῦ παμφάγου θηρίου, εἰς οὐδὲν τῶν ἀρχαίων συναξαρίων εὔρηται¹, οὔτε ἐν τῇ ἐπιτομῇ τοῦ Συναξαριστοῦ², ἔχει δὲ ὧδε :

Εἰς πόλιν μεγάλην ἐφάνη θηρίον ἐμφωλεῖον εἰς τὴν πηγὴν, ἀφ' ἧς ὕδρευετο ὀλόκληρος ἡ πόλις³, καὶ δὲν ἐπέτρεπε τοῖς ἀνθρώποις τὴν ὕδρευσιν, ἐὰν δὲν ἔρριπτον αὐτῷ πρὸς βορᾶν 1—2 ἀνθρώπους. Ὁ κλῆρος ἔλαχεν εἰς μονογενῆ τοῦ βασιλέως κόρην, καὶ παρὰ τὰς ἰκεσίας αὐτοῦ αὕτη προσεδέθη εἰς τὴν πηγὴν δι' ἄλυσιν ἐντρομος ἀναμένουσα τὸ τραγικὸν δράμα. Τότε ἐπεφάνη σωτὴρ ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἐπιβαίνων φαιοῦ ἵππου καὶ πλήξας θανα-

πινάκων ὑπὸ μητρ. πρ. Λεοντοπόλεως *Σωφρονίου Εὐστρατιάδου*, Paris, 1930, σ. 70. Τὸ δεύτερον τοῦ *Aufhauser* περὶ ἁγ. *Γεωργίου* βιβλίον εἶναι : *Miraculasancti Georgii*, Teubner. Lipsiae 1913, σ. 114—126.

1 βλ. *Acta sanctorum* Ἀπριλίου, III, Appendix σ. IX—XV τοῦ Μεταφραστοῦ ἀρχῆ. *Διοκλητιανὸς ὁ Ρωμαίων αυτοκράτωρ ἀναξίως τῶν σκήπτρων ἐπιλαβόμενος* (τὸ α' τὸ μαρτύριον συνεπάγη περὶ τὸν 5' αἰῶνα) καὶ ἄλλο : ἀρχῆ. *Πολλοὶ οὖν ἀνδρῶν ἀρίστους βίους καὶ μαρτύρων ἀνδραγαθίας* (αὐτ. σ. XVέ.). *Θεοδώρου μαγίστρου τοῦ Δαφνοπάτου*, (I' αἰῶν) ἀρχῆ. *Διοκλητιανοῦ τοῦ τωράννου τῶν τῆς Ρώμης σκήπτρων ἐπιλημμένων* (παρὰ *Krumbacher*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 59—78, καὶ ἕτερον σ. 41—51).

2 βλέπ. τὴν σημείωσιν τοῦ Νικοδήμου 23 Ἀπριλ.

3 Συνήθως δὲν ὀνομάζεται ἡ πόλις. λέγεται ἐν Κυπριακῷ ἔσματι Βηρυτός.

σίμως τὸ θηρίον ἐλύτρωσε τὴν κόρην. Ὁ ἅγιος εἰς ἀνταμοιβὴν ἐζήτησε τὴν ἀνέγγευσιν ναοῦ,

«ὁποῦ νὰ εἰκονίσουν ἓνα καβαλλάρι
ἀρματωμένον μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι»¹.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀδρομερῶς πῶς διαμνημονεύεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀκολουθίᾳ ἐκδοθείσῃ ἐν Βενετίᾳ τῷ 1774, πλήρες δὲ τὸ διήγημα ἐξεδόθη ἐκ χειρογράφου (ΙΘ' αἰῶνας) τοῦ ἐν Καραεῖς τοῦ Ἁθῶ κελλίου Πατερίστα ὑπὸ Κων. Δουκάκη². Ἀνεξήγητον ὅλως εἶναι, ὅτι καὶ ἐν τῇ «Ἐρμηνείᾳ τῆς ζωγραφικῆς» τοῦ ἐκ Φουρνᾶ Διονυσίου ἱερομονάχου, γραφείσῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δὲν ὑπάρχει τι περὶ τοῦ ἵππεως ἁγίου Γεωργίου³. «Τοῦτο φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ἐπιφέρει ὁ Πολίτης, ὅτι ἐξ ἀρχαίου τύπου εἰκόνας καὶ ἡ χριστιανικὴ ἀπεικόνισις ἐλήφθη» καὶ ὑποστηρίζει ἤδη τὴν ἐκ Βελλεροφόντου κτείνοντος τὴν Χίμαιραν καταγωγὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἀναφέρει εἰκόνα ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολόγου *Jahn* δημοσιευθεῖσαν καὶ «καταπληκτικὴν ὁμοιότητα» ἐμφαίνουσαν. Ἡ Χίμαιρα ἀντὶ τοῦ δράκοντος ἀσπαίρει ὁμοίως ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἵππου πληγεῖσα ὑπὸ τοῦ Βελλεροφόντου, ὅστις παραδόξως ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ φέρει τὸν ἀτινωτὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φωτιστέφανον τῶν ἁγίων, καὶ ὄπισθεν ἴσεται γυνή τις καὶ παρ' αὐτῇ νέος ἴσως ὁ ὀδηγός. Ἐν ἄλλῃ παραστάσει παρίσταται ἀνοπλος ἡ Ἀθηνᾶ καὶ παρ' αὐτῇ ἀνὴρ τις κρατῶν σκῆπτρον, ἴσως ὁ Ἰοβάτης ὁ βασιλεὺς τῆς Λυκίας⁴. Κατὰ ταῦτα ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Βελλεροφόντου ὑπῆρχον ὅλα τὰ στοιχεῖα⁵ διὰ τὴν ἀπομίμησιν ἐν τῇ συνθέσει τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀκόμη καὶ τὸ μειράκιον, ὅπερ οὗτος ἀπηλευθέρωσε ἀπὸ τῶν Τούρκων⁶. Ἄλλ' ὁ δεινὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ πρῶτος λαογράφος ἐζήτησεν ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τοῦ ἁγίου ν' ἀνακαλύψῃ τὴν γένεσιν τοῦ θαύματος συνδεομένην πρὸς τὸν τοῦ Περσέως μῦθον, ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ, ἔνθα ὑπῆρχε πάλαια παράδοσις περὶ Περσέως, εἰς δὲ τὸ Ἰκόνιον τὰ νομίσματα ἔφερον αὐτὸν καὶ τὴν Μέδουσαν. Ὁ μῦθος κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἀναφέρεται ὑπὸ τὸν δημῶδη τύπον διαπλασθεῖς πικρομερῶς πρὸς τὰ στοιχεῖα, ἅπερ παρουσιάζει τὸ θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου,

1 Βλ. Πολίτου Λαογρ. Συμμ. Α', σ. 82 ὅστις λέγει : «Ὁ μῦθος οὗτος εὑρεθαι ἐν ταῖς μυθολογίαις ὅλων σχεδὸν τῶν ἐθνῶν».

2 Μέγας συναξαριστής, Ἀπρίλιος, Ἀθῆναι 1892, σ. 338, βλ. *Aufhauser*, σ. 146ῆ.

3 Τὸ λίαν εὐχρηστον καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦτο βιβλίον ἐγράφη τὸ 1758 (αψην' ὅπερ ὁ πλαστογράφος *Σιμωνίδης* ἔκαμε αὐνῆ' ἀπαλείψας τὴν κάθετον γραμμὴν), καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Γάλλου *Didron* τῷ 1839, καὶ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ *Κεραμείως* τῷ 1909 ἐν Πετροπόλει.

4 Βλ. τὴν θαυμασίαν ταύτην παράστασιν ἐν τῇ τοῦ *Millin Mythologische Gallerie*, Berlin, 1830, πίν. XCII καὶ σ. 80, ἀρ. 393.

5 Λαογρ. Σύμμ. Α', σ. 85.

6 Σημ. Περὶ τοῦ Βελλεροφόντου ὡς ἁγίου ἔγραψεν ὁ *K. Lehmann - Hartleben* ἐν *Röm. Mitteilungen*, τόμ. 38—39, σ. 264.

ὑπὸ βυζ. συγγραφέως ἔχει ὧδε : «καὶ γὰρ ἐν τῇ τοιαύτῃ πόλει (*Ἰκονίῳ*) ἱστορεῖται τὸ περὶ Περσέως πρὸς τὸν δράκοντα γεγονός θαῦμα. Δράκων ἦν ἐμφωλεύων ἐκεῖ καὶ κατὰ καιρὸν συνηθείας ἐδίδουν κόρην περιφανῆ καὶ ὠραίαν. Τότε παρέσχον τὴν Ἀνδρομέδα, παρθένον ὠραίαν καὶ καλὴν [ἄλλως : θυγατέρα ὑπάρχουσαν Βασιλίσκου]. Διερχόμενος οὖν ὁ Περσὲς καὶ τῆς κραυγῆς ἀκηκῶς τῆς παρθένου, ἐπυνθάνετο τί ἂν ὀδύρηται [ἄλλ. τίς ἂν εἶη δεδεμένη καὶ θρηνοῦσα]. Καὶ αὐτὴ ἐξηγήσατο, ὅτι τῷ θηρίῳ προτίθεμαι εἰς βοράν, τοῦ δὲ καθίσαντος ἤκε τὸ θηρίον. Αὐτὸς δὲ Γοργόνης κεφαλὴν ἐν πῆρα κατέχων ὀπισθοφανῶς στραφεὶς δείκνυσι τὸ θηρίον ὅπερ ἰδὼν ἐκεῖνος (ὁ δράκων) ἀπέφυξεν».¹ Οὕτω ἐν τῷ δημῳδεῖ τούτῳ βυζ. μύθῳ ἀνακαλύπτομεν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς θρησκοκεντρικῆς διηγήσεως καὶ τοῦ δημοτικοῦ ἕσματος.

Ἄλλὰ καὶ ἡ περὶ Ὄρου παράδοσις ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ὁ θεὸς οὗτος Ἄννουβις ἀντεπροσώπευε τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν καὶ ὡς πρὸς τοῦτο εὐκόλως ἠδύνατο νὰ πολιτογραφηθῆ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς. Διδόθη ἔνωρὶς εἰς Ἀσσυρίαν, Συρίαν καὶ Ἀρμενίαν (ὑπὸ τοὺς κύνας θεοῦς Ἀραλέξ) καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ὁρος τοῦ Ἀρμενίου. Παρὰ Πλάτωνι (Πολ. Γ', 614) ἐκπροσωπεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μελλούσης ζωῆς καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀνήχθη εἰς ὕψος φιλοσοφικὸν ὁ ἱερακόμορφος Ὁρος παρὰ Πλουτάρχῳ (Συμπ. Θ', 5, 2) μεταμορφωθεὶς εἰς Ἀρμόνιον καὶ συναφθεὶς οὕτω πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν. Δὲν ἐβράδυνε νὰ εἰσαχθῆ καὶ εἰς τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις καὶ τῇ τέχνῃ ὡς κτυποῦσώπιος ἅγιος. Ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ἐγένετο ἅγιος Χριστοφόρος² καὶ ἐν Βιθυνίᾳ ἀρχάγγελος Γαβριήλ, παρὰ Γεωργιανοῖς καὶ Ρώσοις Σέργιος (ἐκ τοῦ ἀρ-

1 Κωδινός, περὶ ἀγαλμάτων, σ. 58, Βόννης, βλ. Λαογραφ. Δ', σ. 220.

2 Παραρτ. ΙΖ' τόμ. Φιλολ. Συλλ. 99. Εἰς μεταγενεστέρως τοιχογραφίας τοῦ Ἄθω (μονὴ Καρακάλου) εἰκονίζεται ὄντως κτυποῦσώπιος, ὁ δὲ βιογράφος αὐτοῦ θέλων νὰ κολάσῃ τὸ πρᾶγμα μέμφεται τοὺς τοιοῦτους ζωγράφους, λέγων ὅτι δὲν ἦτο τοιοῦτος τερατόμορφος, ἀλλὰ δυσειδής. Ὁ Βαρθολομαῖος γράφει εἰς τὸ Ὁρολόγιον (ἔκδ. 1927 σ. 350) «Περὶ δὲ τοῦ ἁγ. Χριστοφόρου λέγουσι τερατώδη καὶ μυθώδη πολλά . . . ἐν τεῦθεν προήλθε καὶ τὸ περιεχόμενον ἐκεῖ : «Χριστοφόρον ἀφοῦ ἴδης ὕστερ' ἀσφαλῆς βαδίσεις» . . . οὐχὶ ὁμως ἔχοντα καὶ πρόσωπον κυνός, ὡς τινες τῶν ἀμαθῶν ζωγράφων ζωγραφίζουσιν». βλ. Καρολίδου Παγκ. Ἱστορία, Τόμ. Γ, Ἀθῆναι 1928, σ. 63—4 καὶ πλείονα ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ : Anubis, Hermes, Michael. Ein Beitrag zur Geschichte des religiös—philosophischen Syncretismus in griechischen Orient. Strassburg, 1913. Διὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἐμπόρων Ρωμαίων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας διὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἶχον εἰσαχθῆ ἐν Θράκῃ ἡ λατρεία τοῦ Μίθρα Σαράπιδος καὶ τῆς Συρίας θεᾶς (Ἀστάρτη) ὡς καὶ τοῦ Ὀσίριδος, Ἰσιδος καὶ Ἄνουβιου ὡς μαρτυροῦσιν εἰκόνες αὐτῶν ἐπὶ νομισμάτων διαφόρων πόλεων (Θρακ. Ε', σ. 57). Ἡ Πέρινθος εἶχεν εἰς τὰ νομίσματα τὸν Σέραπιν, τὴν Ἰσιδα καὶ τὸν Ἄνουβιν βλ. Μελισσ. Χρυσιστοδούλου, Ἡ Θράκη καὶ αἱ Σαράντα ἐκκλησίαι, σ. 114. Ὡσαύτως κεφαλὴν Σεράπιδος—Ἰσιδος εἶχον ἡ Ἀγχίαλος καὶ ἡ Ἀδριανούπολις σ. 109, 112.

μενικοῦ *Σαρκίς*)¹. Δὲν εἶναι δὲ ἄσχετον τὸ ὅτι ἐνταῦθα εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Κουμβάου ὁ *Κεραμεὺς* ἀνεκάλυψεν ἐρείπια μεγάλης ἐκκλησίας, τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι, κατὰ παράδοσιν, τοῦ ἁγίου *Χριστοφόρου*, ἅπερ «μαρτυροῦσι τὸ μὲν ἱκανῶς ἀρχαίαν ἐπιχὴν, τὸ δὲ ὅτι ἀνῆκεν εἰς μεγίστην μονήν»².

Πασῶν τῶν δρακοντοκτονιῶν ἁγίων ἢ συγγενεστέρα κατὰ τὸν Πολίτην³ εἶναι ἢ τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου* ἔχουσα ὧδε :

«*Ἰωάννου* τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου *Εὐχαΐτων* εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος *Θεοδώρου* καὶ τὴν τοῦ πρωτοσαββάτου ἡμέραν ἐν *Εὐχαΐτοις*. Σάββατον α' τῶν νηστειῶν».

«*Οὐ* γὰρ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν, ἀλλ' ἐνταῦθα παντάπασιν, ἐνταῦθα δὴ μάλα ἢ τοῦ μεγάλου δράματος ἐκείνου σκηνὴ καὶ διάθεσις, ὃ πᾶσα μὲν γλῶσσα, πᾶσα δὲ ἀκοὴ περιφόρητον ἔχει καὶ πολυθρύλητον. Τοῦτο τὸ χωρίον, οὗτος ὁ τόπος, αὕτη τὸ δεινὸν ἐκεῖνο θηρίον ἐμφωλεῦον εἶχεν ἢ τρώγλη, καὶ ὁ φωλεὸς αὐτὸς οὗτος καὶ ἡ κοίτη, καὶ ἔτι φόβου μεστή καὶ μετὰ τὴν δείματος ἀπαλλαγὴν (τὸ παραδοξότατον), μὴδ' ἐν χιλιάσιν ἐνιαυτῶν μικροῦ δεῖν ἀποβαλεῖν δυνηθεῖσα τὸ φοβερόν. Ἔλος ὅλος ὁ χώρος, ἔλος ἄγριον ἦν, ἀγεώρητον, ἀκαρπὸν, ἀοίκητον, ἀχρηστον, ἔρημον μὲν δι' ἑαυτὸ καὶ τὴν φύσιν, χαλεπώτατον δὲ διὰ τὸν ὀλέθριον ἔνοικον. φευκτὸν μὲν τὰ πρῶτα τοῖς περιοίκους· ἐπεὶ δ' ἐκείνους φυγάδας ὁ πικρὸς κατέστησε γείτων, τὸ δεινὸν ἀπ' ἐκείνων πρὸς τοὺς ὀδοιπόρους μετέβαινε καὶ κακὸν ἀπροσδόκητον τοῖς ἀθλίους ἀπήντα. καθ' ὅλου δ' ἦν οὐχ ὁδός, οὐχ ἐργασία, οὐκ οἴκησις ἐν ὅλῃ τῇ περιχώρῳ ἀσφαλῆς ἢ ἀκίνδυνος· ἔνθεν ἐξηρήμωτο πᾶσα καὶ συνέβαινε αὐτῇ δυστυχέστερον ἔχειν παρὰ τὰς ἄλλας χώρας ἀπάσας ὃ ἀκακὸν ἐν οἰκείῳ αὐθιγενὲς καὶ ἐγκάτοικον, πρὸς ὃ πᾶσα πᾶσιν ἐπίνοια καὶ πᾶς τρόπος μηχανῆς ἐξηγήθει. τοσοῦτον ἦν ἄμαχον τὸ δεινὸν καὶ ἀμήχανον. Ταῦτα καὶ ἀκούων καὶ βλέπων ὁ γεννάδας ἐκεῖνος ἠνιάτο μὲν ὡς εἰκὸς καὶ τοῖς πατριώταις συνήλγει καὶ τῇ πατριδί συνέπασχε καὶ πολλὰ τοῦ πάθους αὐτὴν καὶ τῆς ἀνηκέστου συμφορᾶς ὤκτειρεν, ἀνέμενε δὲ παρὰ τῆς ἄνωθεν νεύσεως τὸν τῆς βοηθείας καιρὸν, κακείνου τῆνικαῦτα δοθέντος ἀρπάζει τὸ σύνθημα—πῶς ἂν εἴποις ἠδέως ;—καὶ ἀντὶ παντὸς ἐτέρου σημείου τούτου δὴ τούτου δεηθεῖς καὶ τυχὼν ἐνεπνεύσθη δύναμιν καὶ θάρσος ὑπερφυῶς παρὰ τοῦ καταπατεῖν λέοντα καὶ δράκοντα τοὺς αὐτῷ πεποιθότας ἐνδυναμοῦντος καὶ πλησθεῖς ὀρμῆς ἀκαθέκτου καὶ τῆς φορᾶς γενόμενος ὅλος· ἐπεὶ προσελαύνων ὄξυν εὐθύς εἶδεν ἐπ' αὐτὸν ἐξελιχθέντα τὸν θῆρα, ῥαγδαιότερον ἄνωθεν αὐτὸς ἐπικατεχύθη καὶ φθάνει διελάσας καιρίαν καὶ μιᾷ πληγῇ τίθησιν αὐτίκα νεκρόν, μέγα δέος τοῖς ὄρωσι καὶ μετὰ θάνατον· καὶ γὰρ πολὺς ἔκειτο καὶ ἐπὶ πολὺ κατὰ θέαν παρ' αὐτὸν τὸν τόπον τῆς ἀναιρέσεως⁴, τοιοῦτον μὲν τὸ ἀρίστευμα

1 Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 215.

2 Τὸ συναξάριον λέγει, ὅτι ὁ ἅγιος «ἀποβάς τοῦ ἵππου ὑπὸν ἑαυτὸν δέδωκέ τε καὶ διανέπαιε» καὶ ὅτι γυνή τις βλέπουσα τὸν ἐκ τοῦ θηρίου κίνδυνον ἔσπευσε ν' ἀ-

τοῦτο τοῦ στρατιώτου, τοσοῦτον ἡμῖν τοῦ ἀθλητοῦ τὸ γυμνάσιον, τοιοῦτον τὸ προαγώνισμα τῷ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστῇ. θαυμαστὸν μὲν ἐπ' ἴσης πᾶσιν ἀνθρώποις, ὑμῖν δὲ πρὸς ἔτι καὶ σωτήριον ἀντικρυς· οὐ γὰρ μόνον ὑπῆρξεν ἐπανελθεῖν τοῖς πρὶν μετανάσταις ἤδη τοῦ κακοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ εἰς τοσοῦτους προβῆναι καὶ πληθυνθῆναι τῷ χρόνῳ, οὕτω τε πολυάνθρωπον πόλιν ἐκ τελευτωδῶν ἐλούς καὶ θηριώδους ἀπολιπεῖν ὑμῖν τοῖς ἐκγόνοις καὶ παραδοῦναι τὴν χώραν οἰκουμένην ἕξ ἀοικίτου. ἀλλ' ἢ μὲν εὐεργεσία τοιαύτη καὶ τὸ θαῦμα τοσοῦτον καὶ οὕτω πέρα θαυμάτων· οὐ καὶ τρόπαιον ἄξιον ὁ περικαλλῆς τε καὶ μέγας οὗτος ναός, ἐπαναστὰς εἰκότως τῷ κατορθώματι καὶ τῆν τε δρακοντείαν λείαν ὑποχθόνιον ἐνταῦθα καλύπτων εἰς πίστιν τοῦ γεγονότος, τόν τε τροπαιοῦχον τοῦτον δεικνὺς ἀνεστηλωμένον πανταχοῦ καὶ τιμώμενον μετὰ τῆς ἀρίστης ἀνδραγαθίας πολὺ τὸ λαμπρότερον πλουτούσης καὶ γνωριμώτερον ὑπὲρ τὸν μυθικὸν ὀφιοῦχον, ὃν ἐπὶ τινι δῆθεν πράξει παραπλησίᾳ κατηστέρισαν Ἕλληνες. τί δὲ τὸ ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τί λοιπὸν ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ῥοπή τῷ γενναίῳ; ζητεῖ φιλοπόνως τὸν ἀναβάτην μετὰ τὸν ἵππον, ἵν' ἐπ' ἀμφοτέροις καὶ οὗτος μετὰ Μωσέως ἄσῃ τὸν ἐπινίκιον, οὐχ ὡς διφείσιν εἰς θάλασσαν, ἀλλ' ὡς καὶ αὐτοῖς ξένῳ τρόπῳ παραδεδομένοις εἰς ὄλεθρον. πῶς οὖν ὁ βέλτιστος κάκεινου κρατεῖ; ἀλλὰ μοι χαρίσασθε τὴν ἀκοὴν μικρόν, ἔτι καὶ δότε τὴν διάνοιαν ὄλην τῷ καλῷ διηγήματι· ἔνθεν γὰρ ὁ ἀγὼν ὁ ἐκ τοιοῦτου προάγωνος¹.

5. Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀράρης, καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προέλευσις τοῦ περιφήμου ἀναγλύφου.

Πρὸς τὴν Συρίαν μᾶλλον ἢ τὴν Καππαδοκίαν συνδέεται ὁ πολιοῦχος οὗτος τῆς Ἡρακλείας ἅγιος, ὅστις καθ' ὄλην τὴν Θράκην εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ἀράρης», διότι εἶναι ἀναγεγλυμμένος ἐπὶ μέλανος γρανίτου, ὅπως

φωπνίσῃ αὐτὸν καὶ «εἰς δεῖγμα συμπαθείας δάκρυα κατέρρει τῶν ὀφθαλμῶν» Delehaye, Les légendes grecques des saints militaires, Paris, 1909, σ. 137—138, κατὰ τὸν μακ. Ν. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 211—12.

1 Iohannis Euchaitorum quae in codice Vaticano graeco 676 supersunt... descripsit P. de Lagarde, Gottingae, 1882, σ. 122—3. Βλ. σ. 142—7. «Ἰωάννου... Εὐχαΐτων λόγος εἰς τὴν 192 ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ μεγάλου τροπαιοφόρου καὶ τὴν νῦν γενομένην ἐπὶ τοῖς βαρβάροις θαυματουργίαν», ἧς ἔνεκα καὶ ναὸς θαυμαστός καὶ πολυτελέστατος ἀνηγέρθη τότε ἐν Εὐχαΐτοις. Ἄλλη ὁμοίότης εἶναι ἢ τοῦ αἰχμαλώτου παιδὸς ἀπολύτρωσις, θαῦμα, ὅπερ ὑπάρχει ἐν ἀμφοτέρων τῷ συναξαρίῳ (βλ. Πολίτην, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 224). Καὶ ὁ Θραξ ἱππεὺς ἐνίστε ἀποδίδεται εἰς τὸν ἅγιον Θεόδωρον π.χ. ἐν Τυρολλόῃ, ὡς γράφει ὁ Λαμπουσιάδης: «εἶναι ὁ γνωστὸς ἦρωας τῆς Θράκης», λέγει περὶ θωρακοφόρου ἱππέως ἀποκειμένου ἐκεῖ «ὅστις παρὰ τὸ ἐν τῇ χαράδρῳ ἅγισμα τοῦ ἁγίου Χαράλαμπος ἐλατρεύετο ὡς ἄλλος Θεόδωρος» Θρακ. ΙΕ', σ. 111 Περὶ ἄλλων δρακοντοκτόνων ἁγίων βλ. ἐν Maury, Essai sur les légendes pieuses σ. 144—5, Collin de Plancy, Dictionnaire critique de reliques et des images miraculeuses, Paris, 1822, τόμ. Ι, σ. 36 καὶ Παραδόσεις Πολίτων σ. 927.

ἀκριβῶς τὰ αἰγυπτιακὰ μνημεῖα. Κατὰ τὴν παράδοσιν εὐρέθη ἡ εἰκὼν πρὸ 230 ἐτῶν ἐπὶ τινος βράχου ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ἡρακλείας, ὅτε καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγ. Νικολάου, ἐν ἧ ἔθει δὲ νῦν ναὸς ὑψοῦται εἰς τιμὴν τοῦ τροπαιοφόρου, ἡ μεγαλοπρεπὴς μητρόπολις εἰς τὸ ΒΑ ἄκρον τῆς πόλεως. Μετὰ τὴν καταστροφὴν οἱ κάτοικοι ἀπεκόμισαν καὶ τὴν ἀνάγλυφον εἰκόνα καὶ ἀπέθεντο ὡς τιμαλφὲς κειμήλιον εἰς τὸν μητροπολ. ναὸν Θεσσαλονίκης τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Παρίσταται ἔφιππος ἐν κινήσει φορῶν περισκελίδα καὶ χλαμύδα καὶ κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς μὲν τὸν χαλινόν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς σπάθας δύο μεγάλας. Ἡ ἐργασία εἶναι χονδροειδῆς. Κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Σωτηρίου, ὅστις περιέγραψεν τὸ ἀνάγλυφον, ἡ εἰκὼν εἶναι λίαν ἀρχαϊκὴ — ἐγένετο πρὶν ἢ διαμορφωθῆ ὁ τύπος τῆς δρακοντοκτονίας — καὶ συνδέεται μᾶλλον πρὸς τὸν Θρακικὸν ἥρωά ἀρχηγέτην, ἔργον μᾶλλον Βυζαντινῶν χρόνων πρὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος¹. Ὁ μακ. πατριάρχης Ἱεροσολύμων Τιμόθεος (τότε Ἰορδάνου) ἀναγνοὺς τὰ Λεβιακά² ἐζήτησε πληροφορίας παρὰ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Γρηγορίου περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Μαύρου. Οὗτος ἀπὸ 13 Νοεμ. 1924 ἀπήντησεν, ὅτι πράγματι ἔχουσι ἅγιον Γεώργιον Μαῦρον, ἀλλ' οὗτος εἶναι νεομάρτυς, ἦτο μαῦρος ὄντως, αἰχμάλωτος δοῦλος παρ' Ὀθωμανῶν ἐν Δαμασκῶ, ὅπου ἐμαρτύρησε καὶ ἐορτάζεται³. Ἡ γνώμη τοῦ Σωτηρίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὀρθή, διότι ὁ Ἀράπης ἐκτὸς τῆς ὕλης ἐξ ἧς εἶναι κατεσκευασμένος,⁴ ἥτις οὐδαμοῦ χρησιμοποιεῖται παρ' ἡμῖν εἰς τοιαῦτα ἔργα, δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν ἀνωτέρω περιγραφέντα Θρακικὰ ἱππέα καὶ κατὰ τύπους καὶ κατὰ χρόνον. Ὅτι ἐπεφοίτησεν ἔξωθεν μαρτυρεῖ ἡ παράδοσις καὶ ἡ θέσις, ὅπου εὐρέθη ὧς γνωστὸν ἡ ἀγιογραφία ἐν Συρίᾳ

1 Θρακικά, τόμ. Α', σ. 33—7 μετὰ τῆς εἰκόνας, ἥτις ἐκ φωτογραφίας τοῦ μακ. Α. Σταμούλη ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν Δελτίῳ τῆς Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐταιρ. Περιόδ. Β', ἔτ. Γ', 1926, σ. 64.

2 Ὁ Διον. Οἰκονομόπουλος πρῶτος ἔγραψε περὶ τοῦ Ἀράπη ἐν σ. 175. Ἐν ἀρχαιοτέρῳ ἐποχῇ εἶχον εἰσαχθῆ ἐνταῦθα συριακαὶ θεότητες. Ὁ Λαμπουσιάδης ἀνεκάλυψεν εἰς τὸ παραλιακὸν τεῖχος τοῦ Πανίου βυζαντ. ναὸν πελώριον (30μετρ. μήκους) καὶ ἐπιγραφὴν: *Μενεκλῆς Πύργου τὸ ἀνάλημα Σαράπιδι καὶ Ἰσιδι* (Θρακικά τόμ. ΙΕ', σ. 116—8). Βλ. ἀνωτέρω, σ. 29.

3 Νέα Σιών, τόμ. ΔΕ', 1940, σ. 181.

4 Κατὰ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν ὁ ἁγ. Γεώργιος, «ὅταν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔκαψαν μὲ ἀσβέστη γὰρ νὰ τουρκέψη, ἀπὸ τὸ κάψιμο μαύρισε σὰν Ἀράπης, μὰ δὲν ἄλλαξε τὴν πίστην του. Ὁ Θεὸς τὸν σήκωσε καὶ τὸν πῆγε μέσα στο βουνό, ἐκεῖ ἄγιασε καὶ ἔκαμε θαυματουργίες, μετὰ τοῦ εἶπε νὰ πάγη, ὅπου θέλει καὶ κείνος διάλεξε τὴν Ἡράκλεια». *Ε λ π. Σ τ α μ ο ὕ λ η — Σ α ρ ά ν τ η* ἐν Μεσ. γράμμ. Α', σ. 149. Ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ ἁγ. Γεωργίου Ἡρακλείας ἐγένοντο ἀντίγραφα, ὡς π. χ. ἐν Τυρολλόῃ ἡ εἰκὼν εἶναι ἀνάγλυφος ἐκ μέλανος ξύλου. Λαμπρὸν μαρμάρινον ἀνάγλυφον τοῦ τροπαιοφόρου εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς δυτικῆς προσόψεως τοῦ ἁγίου Μάρκου ἐν Βενετίᾳ ἐντετειχισμένου ἡμικαθημένου τοῦ ἁγίου καὶ σύροντος τὴν σπάθην, ἔργον τοῦ XI—XII αἰῶνος (βλ. *L' art byzantin par L. Bréhier*, Paris, 1924, σ. 134).

καὶ Αἰγύπτῳ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι ἔχει τὸ περίεργον φαινόμενον, ὅτι παρίστανται οἱ ἅγιοι μέλανες καὶ οἱ δαίμονες λευκοί !¹ καὶ ἐν τούτῳ εἶχε δίκαιον ὁ Ἡρόδοτος εἰπὼν, ὅτι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν μορφὴν ἔπλασαν τοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι. *Εἶναι λοιπὸν τὸ ἀνάγλυφον ξένης προελεύσεως ἐκ Συρίας, μετακομισθὲν ἐνταῦθα ὁμῶς κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα μετὰ τὴν κατάκτησιν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν μερῶν ἐκείνων.* Βλ. Ἄλεξ. Σολομωνίδου, «Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν παλαιῷ Καίρῳ», τεύχη I—III, Καίρον, 1944—6 εἰς δύο τόμους, 4ον, σ. 144 καὶ 176 μετὰ πλείστων εἰκόνων. Περὶ τῆς περιωνύμου καὶ παναρχαίας ταύτης μονῆς ἐγράφησαν πλεῖστα καὶ μονογραφία ὑπὸ Ε. Μιχαηλίδου (βλ Βραδυνὴν 12—5—54). Κατὰ Κόντογλου «εἰς Χαλέπιον καὶ Βέρροϊαν τῆς Συρίας σ' ἓνα χτίριο καταραμένο λεγόμενον Μάμα... σὲ κεῖνα τὰ μέρη καθόντανε κάτι χριστιανοί, ποὺ ἦτανε καὶ σὰν ἀγαρηνοὶ καὶ ποὺ κρατούσανε ἀπὸ τοὺς παλῆους ἀπελάτες, ποὺ λέγονται Ἀνσαρῖτες καὶ λατρεύουνε ἀκόμη τὸν ἅγιο Γεώργιο, ποὺ τὸν θαυμάζουνε γιὰ τὴν παλληκαριά του καὶ σὰν ἀντρειωμένον καβαλλάρη καὶ προστάτη τους τὸν λένε Γκιόρντ» («Ὁ θεὸς Κόμανος», Ἀθήνα, 1945, σ. 39). Τότε ἔκ τε Παλαιστίνης καὶ ἀλλαχόθεν οἱ μοναχοὶ παραλαβόντες τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ πᾶν ὅ τι ἠδυνήθησαν τιμαφῆς διαπεράσαντες τὸ πέλαγος κατέκλυσαν τὰς ἐντεῦθεν ἀκτὰς ἀπὸ τῆς Θράκης μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Παρνασσοῦ². Κατὰ τὴν τρικυμιώδη περίοδον τῶν εἰκονομάχων ἦν εἰσέτι πολιοῦχος ἐν Ἡρακλείᾳ ἡ ἁγία *Ἰλυκερία*, ἀλλὰ τότε ἡ πόλις ἀπώλεσε τὸ λείψανον τῆς ἁγίας, καὶ οὕτως ἕτερον σέμνωμα ὑπὸ τῆς θείας προνοίας ἀπεθησανοῖσθαι ἐν αὐτῇ, πηγὴ πάσης χάριτος καὶ θαυματουργίας, ἡ εἰκὼν τοῦ *τροπαιοφόρου* διὸ καὶ ὁ περὶ τὸ 1000 ἀνεγερθεὶς νέος ναὸς καθιερώθη εἰς ὄνομα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*. Ἐν Ἡρακλείᾳ ἀσπασίως ἐγένετο δεκτὸς ὁ ἐκχριστιανισθεὶς ἐθνικὸς ἥρωας, ὅπου ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιαν. χρόνων ὁ «*Θραξ ἥρωας*», εἶχε καταλάβει τὴν πλέον τιμητικὴν θέσιν εἰς τὰ προσκυνητάρια τῶν εὐλαβῶν Θρακῶν. Οὕτω συνητηθήσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ οἱ δύο ἱππεῖς καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα πλέον τοῦ ἐνδόξου στρατηλάτου τῆς χριστιανικῆς πίστεως συνέχισαν ἐπὶ τοῦ φιλοξένου ἐδάφους τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας τὴν εὐεργετικὴν τῆς θαυματουργίας δρᾶσιν. Οὕτω δι' εὐφυοῦς *συγκρητισμοῦ*, ὃν συνεχώρησε φαίνεται ὡς πρὸς ὠρισμένα τῆς ἐθνικῆς τέχνης μνημεῖα ἢ πανάκεια, ἢ λεγομένη «*ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία*», μετεβιβάσθη εἰς τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ὁ νέος πρὸς τὸν παλαιὸν κό-

1. Βλ. *Φωτίου ἐπιστ. μγ'*, ἐκδ. Βαλέττα, σ. 340.

2. Βλέπ. ἐν τοῖς περὶ Γάνου ἐν τῇ «Ἱστορία τῆς Ἡρακλείας» εἰρημένους. ἤρχισεν ἤδη ἡ ἔκδοσις εἰς τὰ «Θρακικά», τόμ. ΚΖ'. ὁ πρῶτος τόμος. Τὸ κεφάλαιον τῶν Παλαιστινιακῶν στοιχείων ἐθίξαμεν ἀκροθιγῶς εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Ἱστορίας τοῦ ἀσκητισμοῦ. Θεσσαλονίκη, 1929, σ. 34—38. πλείονα ἔχομεν συγκεντρώσει ἐν τῇ ἀνεκδότῳ ἡμῶν Ἱστορίᾳ τοῦ Ἀθωνοῦ.

σμον γενόμενος «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, ἵνα Χριστὸν κερδίση» κατὰ τὴν σοφὴν ὀῆσιν τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν¹.

Ὅταν συνεβιβάσθησαν αἱ ἀνατολικαὶ καὶ θρακικαὶ περὶ ἡρώων θρησκευτ. παραδόσεις ἐπὶ χριστιανικῆς βάσεως καὶ ἀπετέλεσαν τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ ἑξαγιασθέντος διὰ τοῦ φωτοστεφάνου τοῦ μαρτυρίου ἡρώος ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ τροπαιοφόρου, τότε ὁ ἅγιος *Γεώργιος ἀπέβη ὁ πολιοῦχος καὶ ἐφέστιος θεὸς τῆς Θρακῆς ὀλοκλήρον*², κέντρον ἐκλεξάμενος αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῆς Θρακικῆς διοικήσεως, τὴν Ἡράκλειαν, ἵνα τάχιον τὴν γεραρὰν αὐτοῦ μνήμην ἐπεκτείνῃ καθ' ὅλην τὴν χώραν.

Π α ρ ε β α σ ι ς. Περὶ θαυματουργοῦ εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὐρισκομένης εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Ζωγράφου λέγεται ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ Συρίας κατὰ διατυπωθεῖσαν ἐν αὐτῇ παράδοσιν τὴν ἐξῆς :

«Περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀγίας ταύτης εἰκόνας διηγοῦνται τὰ ἐξῆς³ ὅτι δηλ. αὕτη ὑπῆρχεν ἐν τῇ Μονῇ τῇ καλουμένῃ Φανουήλ τῇ εὐρισκομένῃ εἰς τὴν Συρίαν πλησίον τῆς Λύδδης, τῆς πατρίδος οὔσης (τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς μητρὸς του) τοῦ Μεγαλομάρτυρος, θαυματουργοῦσα ἐξαίσια· καὶ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ καθηγουμένου τῆς ὀρθείσης Μονῆς τοῦ Φανουήλ, *Εὐστρατίου* ὀνόματι, ὅτε ἐπλησίασεν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ὁ πανάγαθος Θεὸς τῇ δικαίᾳ αὐτοῦ ὀργῇ ἠθέλησεν νὰ παραδώσῃ πᾶσαν τὴν Συρίαν καὶ σὺν αὐτῇ καὶ τὴν τοῦ Φανουήλ ταύτην Μονὴν τοῖς Σαρακηνοῖς εἰς ἀφανισμόν, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἡ ζωγραφία τῆς ἀγίας εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὀρώντων τῶν ἀδελφῶν ἀπεχωρίσθη ἐκ τῆς σανίδος αὐτομάτως ἀννυψώθη ἐκ τοῦ τόπου καὶ ἐκρύβη εἰς μέρος ὅλως ἀγνωστον. οἱ δὲ λυπηθέντες καὶ φοβηθέντες ἀδελφοὶ ἐκ τοῦ τοιοῦτου θαύματος ἔπεσον μετὰ δακρῶν καὶ παρεκάλουν τὸν Θεὸν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυ-

1. Πλείστοι ἔχουσιν ἀσχοληθῆ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς προσλήψεως ἐθνικῶν θρησκευτικῶν στοιχείων ὑπὸ τῆς πρώτης Χριστιαν. ἐκκλησίας καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἀντικαταστάσεως ἐν Ἑλλάδι μάλιστα τῶν ἐθνικῶν ναῶν συχνότατα εἰς τοὺς αὐτοὺς τόπους καὶ δὴ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἢ ἀνάλογον ἐπίκλησιν (βλ. *Petit de Julleville, Recherches sur l' emplacement et la vocable des églises chrétiennes en Grèce* ἐν *Archives des missions scientifiques* II. τόμ. V. σ. 469 ἔ. Τοῦ θέματος ἐπελήφθη μετὰ σοβαρᾶς κριτικῆς ὁ μακ. *Πολίτης* ἐν τῇ ἀνακοινώσει εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ διεθνὲς ἀρχαιολογ. συνέδριον τοῦ 1913 προτείνας πολλοὺς περιορισμοὺς εἰς τοῦτο (βλ. Περὶ τῆς τοπογρ. σημασίας τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Ἑλλάδι πρ' ἑ ἀναγνώρισιν ἀρχαίων ἱερῶν βλέπ. ἐν *Λαογρ.* Δ', σ. 12—21). Περὶ μεταβολῆς τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν εἰς χριστιανικοὺς ἐπραγματεύθη εἰς συνεχῆ κεφάλαια ὁ *Κάρολος Texier* ἐν τῷ *περισπουδάστῳ* του μνημειώδει ἔργῳ *L'architecture byzantine ou recueil de monuments des premiers temps du christianisme en orient présédé de recherches historiques et archéologiques*, Londres, σ. 79, 93, 95, 97, 100, 103, 110, 143.

2. Ὡς ἱππεὺς ἰθαγενῆς δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς πότε ἀνεφάνη ἐν εἰκόσιν ὁ ἅγιος, πάντως κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα εἶχεν ἀρκούντως διαδοθῆ, ἀφοῦ τῷ 1325 εὐρίσκομεν καὶ κύριον ὄνομα, *Γεώργιος ὁ Καβαλλάριος* συγγενῆς Ἀνδρονίκου *Παλαιολόγου* τοῦ γέροντος (*Acta patr.* I, σ. 139).

ρος Γεωργίου, ἵνα φανερώσῃ αὐτοῖς, ποῦ ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν τὸ πρόσωπον τοῦ του τοῦ ἀθλοφόρου· καὶ ὁ μὲν Θεὸς εἰσήκουσε τῆς δεήσεως αὐτῶν, ὁ δὲ μεγαλομάρτυς Γεώργιος παρηγόρησε τὸν ῥηθέντα καθηγούμενον τοῦ Φανουήλ διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ καὶ «μὴ λυπεῖσθε δι' ἐμέ, εἶπεν αὐτῷ ὁ φανεὶς Τροπαιοφόρος, ἐγὼ εὖρον ἐμαυτῷ Μονὴν ἐν τῷ κλήρῳ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ Ἄθωνι· καὶ ἐὰν θέλετε σπεύσατε καὶ ὑμεῖς ἐκεῖ καθότι ἡ ὀργὴ τοῦ Κυρίου ἐτοιμῶς ἔχει ἐξαφθῆναι ἐπὶ τῆς διεφθαρμένης Παλαιστίνης καὶ ἐφ' ἀπάσης σχεδὸν τῆς Οἰκουμένης διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν Χριστιανῶν!» Ὁ δὲ καθηγούμενος συναθροίσας τοὺς μοναχοὺς ἀπήγγειλεν αὐτοῖς τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου λαληθέντα· εἶτα προσκαλεσάμενος καὶ τοὺς ἐγκρίτους τῆς πόλεως Λύδδης, καὶ εἰπὼν τὰ περὶ τῆς ἁγίας εἰκόνης παρήγγειλεν αὐτοῖς λέγων: «παρακατέχετε ὑμεῖς τὴν Μονὴν καὶ φυλάξατε αὐτήν· ἡμεῖς δὲ ἀπερχόμεθα εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν Ἱερουσαλήμ, ἵνα προσκυνήσωμεν τὸν ἅγιον Τάφον τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. καὶ εὐθέως μετὰ δακρῶν καὶ ὀδυσμῶν ἀνεχώρησαν καὶ κατέβησαν εἰς Ἰόππην καὶ ἐν πλοίῳ ἀναβάντες, καὶ ἱκανὰς ἡμέρας πλεύσαντες ἔφθασαν Θεοῦ ὁδηγία εἰς τὸ ποθούμενον τοῦ Ἄθωνος ὄρος καὶ περιήρχοντο ἐν αὐτῷ· καὶ ἐλθόντες καὶ εἰς τὴν Μονὴν ταύτην δηλ. τοῦ Ζωγράφου καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν ναὸν πρὸς ἄρρητον αὐτῶν χαρὰν καὶ μέγαν θαυμασμόν εὖρον τὸ ἐγκαταλοιπὸν αὐτοῦ πρόσωπον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ θαυμασμοῦ ἐνεργείας καὶ θείας προνοίας προσκολληθὲν ἐπὶ τῆς νέας σανίδος, καὶ γνωρίσαντες αὐτὸ ὅπως ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον, καθὼς ἦν καὶ ἐν τῇ τοῦ Φανουήλ Μονῇ τὸ πρότερον, προσέπεσον ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας εἰκόνης καὶ τὸ ἔδαφος τοῖς δάκρυσι καταβρέχοντες ἔλεγον: «Τί τοσαύτη λύπη περιέβαλες ἡμᾶς μεταναστεύσας ἐνθάδε, ὦ μεγαλομάρτυς Γεώργιε! οἱ δὲ μοναχοὶ τῆς Μονῆς μόλις κατέπαυσαν τοῦ δακρῦειν· καὶ ἐπερώτουν αὐτοὺς τίς εἶναι ἡ αἰτία τοῦ τοσούτου αὐτῶν κοπετοῦ; (καθότι δὲν ἐγίνωσκον εἰσέτι τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου πραχθέντα) οἱ δὲ ἐδιηγῆθησαν αὐτοῖς ἅπαντα, ὅσα εἰς αὐτοὺς διεπράξατο ὁ ἅγιος· κἀκεῖνοι δὲ πάλιν ἐδιηγῆθησαν τοῖς ἐλθοῦσιν ὅσα καὶ ἐνταῦθα ἐνήργησεν ὁ αὐτὸς μεγαλομάρτυς Γεώργιος. . . . . τὸν δὲ ρηθέντα ἡγούμενον τῆς τοῦ Φανουήλ Μονῆς Εὐστράτιον καὶ ἐνταῦθα κατέστησαν ἡγούμενον»¹.

II. Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων ἐν τῇ χριστιανικῇ εἰκονογραφίᾳ.

1. Ἡ καταγωγὴ τοῦ λευκοῦ ἵππου καὶ σχέσις πρὸς τὸν θεὸν Ἥλιον.
2. Ἡ ἐξ Αἰγύπτου προέλευσις τῶν ἐφιππων ἁγίων. Ἡ μονὴ Μπάονιτ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος.
3. Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισινίου καὶ

¹ Ἀνωτέρω ἐπισκιάσις ἐπὶ τοῦ Ἄθω ἦτοι διηγῆσις περὶ τῶν . . . θαυματουργῶν . . . εἰκόνων κτλ. Κηπολις 1861, σ. 71.

ἢ Γυλοῦ. Προέλευσις τῶν παραστάσεων. 4. Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἀγίων, αἱ ἱραδικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι. 5. Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸν Ἀράπην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ Γυλοῦ ἐξορκιζομένη.

1. Ἡ καταγωγή τοῦ λευκοῦ ἵππου σχέσις πρὸς τὸν θεὸν Ἡλίον.

Συμμεριζόμεθα τὴν γνώμην ἐκείνων—καὶ εἶναι πρῶτος ὁ Βίκτωρ *Hehn*—οἵτινες ὑπεστήριξαν τὴν ἄσιατικὴν τοῦ ἱππέως ἐν Θράκη καταγωγὴν. Οὗτος γράφει, ὅτι οἱ Θοῤῃκες διετέλουν εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς ἔναντι κατοίκους τῆς Μ. Ἀσίας, τοῦτο δὲ ἔσχε πολλὴν τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Εὐρίσκει λοιπόν, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ βασιλέως *Ρήσου*, ὅστις ἐν Τροίᾳ ἦλθε μετὰ τῶν ἱππων αὐτοῦ ὄντων λευκοτέρων χιόνος, παρεστάθη ἱραδικὸς θεὸς τοῦ φωτός. Οἱ ἵπποι τοῦ *Ρήσου* ἔτρεχον κατὰ τὸν Ὅμηρον ὡς οἱ ἄνεμοι «θεῖειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι». Οἱ δὲ τοῦ Ἀχιλλέως ἦσαν τέκνα τοῦ Ζεφύρου καὶ τῆς Ἀρπυίας Ποδάργης (δηλ. τῆς ταχύποδος). Αἱ Ἀρπυιαὶ εἶναι αἱ καταστρεπτικαὶ καταιγίδες καὶ ἐνεφανίζοντο σὺν ταῖς τοῦ ἀνέμου καταστροφαῖς· διὸ ἐν ταύτῳ ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὁ ποιητὴς ἐν Ἰλιάδι (ΙΘ', 415). Ὁ Δάρδανος θεωρούμενος «ἀφνειότατος θνητῶν ἀνθρώπων» εἶχε 3000 θηλείας ἵππους, αἵτινες ἐγέννων 12 πώλους ἐκάστη (Κ', 220). Ὁ Αἴολος, ὁ κύριος τῶν ἀνέμων, ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ Ἰπποτάδης, υἱὸς τοῦ Ἰππότου ἦτοι τοῦ ἱππέως. Τοιοῦτοι ἵπποι, ὡς περιγράφει αὐτοὺς ὁ Ὅμηρος, ἤρμοζον τοῖς θεοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς θνητοῖς ἀνθρώποις. Τούτου ἕνεκα ἐν τῷ σκότει, ἐν καιρῷ νυκτός, ἀποστερεῖται ὁ ἦρος τῶν ἱππων καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οἱ Σαρμαῖται τοῦ Ὀδεοῦ καὶ Ἐλβα ἐλάτρευον σχεδὸν τὸν ἵππον, ὅπως καὶ οἱ ἱραδικοὶ λαοί. Εἰς τὸν *Svatovit*, θεὸν τοῦ φωτός, ἀφιερῶτο λευκὸς ἵππος, εἰς τὸν *Triglav*, τὸν κακὸν καὶ πολέμιον, μέλας. Ὁ τελευταῖος οὕτε κἄν ἱππεύετο, ὁ πρῶτος ἐνίοτε μόνον ὑπὸ τῶν ἱερέων. Ὁ ἵππος χρησιμεύει καὶ ὡς οἰωνός: προλέγει τὴν εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν, οἱ δὲ ναοί, παρ' οἷς οἱ ἵπποι διατηροῦνται, καθίστανται ὡς ἐκ τούτου κέντρα μαντείας. Καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖαις παραδόσεσι τῆς Βοεμίας ὑπάρχει ἱερὸς ἵππος, ὅστις εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν *Libussa* δείκνυσι τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν *Premysl*, τὸν ἐκλεκτὸν ἄρχοντα. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ φωτός πρὸς τὸ σκότος, ὅπως καὶ ἡ ἱερότης τοῦ ἵππου, προῆλθον προφανῶς, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ, *hogû*, ἐκ τῶν γειτόνων, τῶν Σαρματῶν καὶ Ἀλανῶν.¹

Ὁ λευκὸς ἵππος, ἐφ' οὗ ἱππεύει καὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος, εἶναι ὁ διὰ τῆς ἐξελίξεως παραχθείς, ὁ εὐγενέστερος τύπος· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τῷ Ἡλίῳ, ὡς θεῷ τοῦ φωτός, ἐθυσίαζον λευκὸν ἵππον, ἀφοῦ ἦτο καὶ βασιλεὺς τῶν ἱππων. Ὁ Κάσιωρ καὶ Πολυδεύκης, οἱ δίδυμοι θεοὶ τοῦ φωτός, ἐπέβαινον χιονολεύκων ἱππων² καὶ νυμφεύονται τὰς φαιδρὰς καὶ λαμπούσας θυ-

1. Kulturpflanzen und Haustierte κτλ. σ. 38, 46, Berlin, 1874.

2. *Justin.* 20, 3, 8. *Cicero de nat. deorum* 3, 5.

γατέρας τοῦ Λευκίππου.¹ Εἰς νομίσματα τῆς Μαρωνείας εἰκονίζεται ἵππος μετὰ ἡλιοτροπίου.² Ἐπειτα ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ λευκὸς ἵππος νὰ θεωρῆται βασιλικός, ὅθεν καὶ τὸ ἄρμα τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐσύρετο ὑπὸ λευκῶν ὡς τὸ φῶς ἵππων, καὶ οἱ παρὰ Πέρσαις ἀθάνατοι ἐπὶ λευκῶν ἵππων ἐφορμῶσιν ἐν ταῖς μάχαις.³ Τέλος κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν ἐπικάθηται λευκοῦ ἵππου ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ : «*Ἴδὸν ἵππος λευκὸς καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτῷ ἔχων τόξον*» (Γ', 2). καὶ πάλιν : «*καὶ ἰδὸν ἵππος λευκὸς καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν καλούμενος πιστὸς καὶ ἀληθινὸς καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρινεῖ καὶ πολεμεῖ*» (Γ', 10)⁴.

Οὕτω καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ψάλλεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἀσπροκαβαλλάρης καὶ ἀσημοκαβαλλάρης :

*Ἄη μου Γιώργη, ἀφέντη μου κ' ἀσήμω-καβαλλάρη,
ποῦ'σαι ζωσμένος μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.*⁵

2. *Ἡ ἐξ Αἰγύπτου καταγωγὴ τῶν ἐφίππων ἀγίων, ἡ μονὴ Μπαουῆ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος.*

Ἐκ τῆς Ἀσίας λοιπὸν ἡ καταγωγὴ τοῦ ἵππου καὶ τοῦ ἱππέως ἐν Θράκῃ καί, ἵνα μὴ τοῦτο λησμονηθῇ, ἐντεῦθεν καὶ αὐθις, καίτοι χερσαῖος, ὑπερπόντιος ἐπιφοιτᾷ καὶ ὁ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἥρωος ἱππεύς, ὁ ἅγιος Γεώργιος, ἐφιππος παρὰ πάντων λατρεύεται, ἵνα πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτὸν ταχὺς ἐμφανίζηται εἰς βοήθειαν. Καὶ εἰ μὴ ἦν ἱππεὺς ὡς στρατιώτης τοῦ Διοκλητιανοῦ, τοῦ ἐπουρανίου ὅμως βασιλέως γενόμενος στρατηλάτης μετεμορφώθη εἰς ἱππέα, ὅπως καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ : «*καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἱππικοῦ δύο μυριάδες μυριάδων ! καὶ εἶδον τοὺς ἵππους ἐν τῇ δόρασι καὶ τοὺς καθημένους ἐπ' αὐτῶν ἔχοντας θώρακας πυρίνους καὶ ὑακιν-*

1. Ἐκφρασις τῆς σχέσεως τοῦ ἵππου πρὸς τὸ φῶς. Παρὰ *Σοφοκλεῖ* Αἰ. 672. ἡ ἡμέρα ἀνατέλλει *λευκόπυλος* (βλ. καὶ ἄλλα παραδείγμ. παρὰ *Hehn*. σ. 45). Περὶ τῶν ἵππων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ καὶ μυθολογίᾳ ὑπὸ *L. Stephani* (ἐν Παιτρουπόλει 1865, Πρακτ. αὐτοκρ. ἀρχαιολ. ἀποστολῆς τοῦ ἔτους 1864 (βλ. τὴν βιβλιογραφίαν αὐτ. σ. 53 ἐν ταῖς σημειώσεσιν).

2. *Σακελλ.* 179, ἐκ τοῦ *Head-Σβορώνου* σ. 326. Περὶ τοῦ ἡλιοτροπίου ὡς ἱεροῦ φυτοῦ παρὰ Σύροις βλ. *Peterson* «*Εἰς Θεός*». *Epiigraphische, formgeschichtliche und religionsgeschichtliche Untersuchungen*, Göttingen, 1926, σ. 16.

3. *Hehn*, ἐνθ' ἀνωτ. 34.

4. Εἰς τὰ κύρια ὀνόματα τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν τῆς περιόδου τῶν Kassu (Κοσσαῖοι=Ξούθιοι) ἔκδ. *Albert Clay* (*Personalnames from cuneiform inscriptions of Cassit periode*) εὕρισκομεν *Hipa*, *dea*, θεότης καὶ *Ippa* ἐν *Ippa-bur-ias*=θεός, κύριος τῆς γῆς, *Ippa-ea*=θεὸς τῶν ὑδάτων, ὁ *Ποσειδῶν*, *Ippa-marduk*=θεὸς τῶν κεραυνῶν, τῶν λαιλάπων ὡς ὁ *Ζεὺς*. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἴππιος, ὁ Ἄρης, καὶ ὁ *Ποσειδῶν*, Ἴππία, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἥρα καὶ ἡ Ἀρτεμις (πβλ. εἰς τὴν ἐκδιδομένην Ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας τὴν ἐρμηνείαν τοῦ λουτροῦ Ζεῦξιππος = Ἰππίου Διὸς).

5. *Μεσ. γράμμ.* Γ', σ. 98.

θίνους και θειώδεις και αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, και ἐκ τῶν στομάτων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ και καπνὸς και θεῖον».¹

Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας μεταφέρει ἡμᾶς εἰς τὰς ἀπεράντους τῆς Αἰγύπτου ἐρήμους, ἵνα ἀνακαλύψωμεν τὸν ἅγιον ἵππέα τῆς ἐκκλησίας, ὁπόθεν ἐξώρησε ταχύς, ὅπως διασχίσας ὄλην τὴν Μ. Ἀσίαν καταντήσῃ εἰς τὸν εὐδιδιον τῆς Ἡρακλείας λιμένα ὡς «μαῦρος καβαλλάρης». Οἱ τὴν «κατ' Αἴγυπτον τῶν μοναχῶν ἱστορίαν» συντάξαντες ἀποικομένου τοῦ Δ' αἰῶνος μ.Χ. πρὸς τοῖς ἄλλοις θαυμασίοις τῶν οὐρανοπολιτῶν ἐκείνων μοναχῶν τῆς ἄνω Αἰγύπτου περιγράφουσι και μίαν μεγάλην μονὴν τοῦ ἀββᾶ Ἀπολλῶ ἐν Θηβαΐδι, ἐν τοῖς ὄρεισις τῆς Ἐρμουπόλεως τῆς μεγάλης²: «εἶδομεν οὖν τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐν τῇ ἐρήμῳ ὑπὸ τὸ ὄρος ἔχοντα μοναστήριον, πατέρα μοναχῶν πεντακοσίων, ὃς διαβόητος ἦν ἐν Θηβαΐδι και ἔργα μεγάλα ἦν ἐν αὐτῷ και μεγάλας δυνάμεις ἐποίει δι' αὐτοῦ ὁ Κύριος».³ Ὁ Ἀπολλῶ ἦν τοῦ ἁγίου Παχωμίου μαθητῆς και ἀπέθανε τῷ 395, ἀλλ' ἡ μονὴ ἐξηκολούθησεν ὀνομαζομένη τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκεῖτο ἐν τῇ νῦν Βαουῖτ ἢ Μπαουῖτ περὶ τὴν Ἀβυδον ἢ ἀρχαίαν Ψόην και ἐλέγετο ἢ Πτολεμαῖς (=Menshieh).⁴ Ἡ μονὴ ἰδρύθη κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα μετὰ βασιλικῆς (basilica) σπουδαίας Deir el- Moharrag (couvent brûlé)⁵ και διετηρεῖτο μέχρι τοῦ ΙΒ' αἰῶνος και ἦν ἐξωγραφισμένος διὰ τοιχογραφίας. Ἐνταῦθα λοιπὸν εὐρέθη ἀνάγλυφον τοῦ V αἰῶνος τελευτῶντος, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ ἅγιος Γεώργιος φονεύων δράκοντα «sur un autre bloc de calcaire est présenté sous un edicule un cavalier probablement saint Georges terrassant de sa lance le demon figuré sous la forme d'un serpent. Le travail de cette est très médiocre».⁶

1. Ἀποκ. Ἰωάννου Θ', 16.

2. Νῦν Σχμουὴν ἢ Ἀσχμουεῖν.

3. «Παλλαδίου ἐπισκόπου Ἐλενουπόλεως ἢ πρὸς Λαῦσον ἱστορία κτλ. ἐκδίδονται ὑπὸ Ἀγνουστίνου μοναχοῦ Ἰορδανίτου», Ἱεροσόλυμα 1914, σ. 210, βλ. και 214.

4. Cabrol, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, II, 1910, σ. 205 ἔ. Ὁ τὸ ἀρθρον γράφας Clédât λέγει, ὅτι ἡ μονὴ ἔκειτο εἰς τὸ Ἑλ-Δεῖρ Ν.Δ. τῆς Menshieh, 247. εἶναι δὲ γνωστὴ νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα Βαουῖτ και ὡς ὀρίζεται ἐν τῇ Θηβαΐδι βεβαίως ἀνήκει εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, ἀλλ' ὁ ἐν τῇ Μεγ. Ἑλλ. ἐγκυκλοπαιδείᾳ ἐπιμελεῖς τοῦ στρατηγοῦ Ἀνδρ. Ἀναγνωστοπούλου ἐκδοθεῖς λεπτομερῆς χάριτης τῆς νέας Αἰγύπτου τὸ Μπαουῖτ τίθησιν ἐν τῇ μέσῃ Αἰγύπτῳ, οὐχὶ πλέον ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Νεῖλου, ὡς ὁ Clédât, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος τῆς ἐρήμου παρὰ τὴν ὄασιν Βαχαρία. ἀσφαλῶς τοῦτο εἶναι λάθος· διότι ἡ Θηβαῖς δὲν ἔκειτο ἐν τὴν μέσῃ, ἀλλ' εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, εἰς τὸν νομὸν Σείνης, οὗ πρωτεύουσα νῦν τὸ Ἑλ-Νεδέ.

5. Μετάφρασις τῆς λ. Λαύρα κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Σουῖδα.

6. Clédât, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 226 και ἡ εἰκὼν σ. 231. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δεόν νὰ ἐξηγηθῇ, πῶς εὐρέθη εἰς τὴν ἐνδοτέραν ταύτην ἐρημον τῆς Αἰγύπτου τοιοῦτος ἁγιογραφικὸς πλοῦτος. Ἐνταῦθα ὄντως ὑπὸ τοῦ ὁσίου Παχωμίου συνεστήθη τὸ πρῶτον ἀμέσως μετὰ τοὺς διαγμονὸς κοινόβιον, ἐνθα συνήθροισε 1400 μοναχοὺς, ὧν χάριν συνέταξε τοὺς θαυμασίους κανόνας. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἐπὶ τοῦ Θεοδώρου τρίτου διαδόχου τοῦ Πα-

Ἄλλ' ὁ ἔφιππος ἅγιος Γεώργιος ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ περιφήμου τούτου ναοῦ διασταυροῦται καὶ πρὸς ἄλλου ἱππέως δρακοντοκτόνου παράστασιν, τοῦ ἁγίου Σισινίου, μετὰ μόνης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐνταῦθα ὁ δράκων—δαίμων παρίσταται ὑπὸ τὴν μορφήν γυναικὸς λογχιζομένης πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ ἵππου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀνάγλυφον δὲν φέρει ἐπιγραφὴν, ἀλλ' ὁ Clédat παρωμοίωσε τὸν εἰκονιζόμενον πρὸς τὸν ἅγιον Γεώργιον, ἐνῶ ἐνταῦθα ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Σισινίου,¹ ὅπως καὶ τοῦ δαίμονος Ἀλαβασδρία ἤτοι τῆς γυναικὸς, διὸ ὁ Peterson ἐχαρακτήρισε τὸν εἰκονογραφικὸν τοῦτον τύπον ὡς *τεκμήριον κλασσικὸν διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Σισινίου*, καὶ συνδυάζει αὐτὸν πρὸς τὰ κατὰ τῆς βασιανίας φυλακτῆρια (amulette) τοῦ Σολομῶντος, καὶ φρονεῖ, ὅτι ἐντεῦθεν κατάγονται αἱ μεταγενέστεραι τῶν Αἰθιόπων μαγικαὶ εἰκόνες. Πέριξ τοῦ ἱππέως ὑπάρχουσι διάφοροι τερατώδεις μορφαὶ καὶ ποικίλα μαγικὰ σύμβολα ζώων καὶ πτηνῶν.

3. *Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισινίου καὶ ἡ Γυλοῦ, ἡ πολυωνυμία. Προέλευσις τῶν παραστάσεων, θηλυκοὶ δαίμονες.*

Ὁ Peterson ἐν δυοῖς κεφαλαίοις Die Sisinnius-Legende καὶ Die Herkunft des Sisinnius-Legende (σ. 114—130) διεξοδικῶς ἀναπτύσσει τὸ περιεχόμενον τοῦ συναξαρίου τοῦ Σισινίου καὶ τὴν προέλευσιν αὐτοῦ, καὶ ἐπειδὴ τὸ συναξάριον τοῦτο ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου, θὰ προσπαθῆσωμεν νὰ παράσχωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβῆ περιλήψιν τῶν δύο τούτων κεφαλαίων παραλείποντες ὀλίγα ἐπουσιώδη. «*Τὸ συναξάριον τοῦ Σισινίου ὡς πρὸς τὴν δημοτικότητα παραβάλλεται πρὸς τὸ τοῦ Γρηγορίου (γρ. Γεωργίου) καὶ Θεοδώρου, ἀλλὰ τῶν χειρογράφων ἢ παραδόσις καὶ τῶν κειμένων ἢ ἀντιπαραβολὴ ἔλλειπει σχεδὸν ἐντελῶς, ἐντεῦθεν ἢ περὶ τῶν λεγομένων ἀβεβαιότης*». (Σημ. Γενικῶς βλ. U. Buriant, *Fragments de Manuscrits thébains du musée de Boulaq. II. Hagiographies, Recueil de travaux relatifs à la philologie et à archéologie égyptiennes et assyriennes*, IV, 1883, σ. 154—155. Ὁ Σισίνιος ἐμαρτύρησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (βλ. Bibliotheca ha-

χωμίου ἐπισκεψάμενος τὴν μονὴν ἐξύμνησε τὴν ὀργάνωσιν καὶ ἐθαύμασε τὴν ἀγιότητα τῶν ἐν κοινότων εἰς τοῦτο καὶ ἄλλα μοναστήρια περιλαμβάνοντα περὶ τοὺς 7000, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ Ἕλληγες. Ὅτε ἐτελεύτα ὁ Ἰουλιανὸς ὁ ἐπίσκοπος Ἀμμων μετέβη παρὰ τῷ Θεοδώρῳ νὰ μονάσῃ καὶ *εὔρεν ἐν τῇ μονῇ Βαῦ 600 μοναχοὺς* (βλ. κύριον σύγγραμμα «*Sancti Pachomii vitae graecae*», ex rec. Franc. Halkin, Bruxelles, 1932, σ. 98,4). Ὁ Θεόδωρος οὕτως ἔκτισε περὶ τὴν Ἐρμούπολιν δύο μοναστήρια «*λεγόμενα Καίος καὶ Οὔτι*» (αὐτ. 84, 10). Συγδέσατε νῦν τὸ Βαῦ καὶ Οὔτι καὶ ἔχετε τὸ Μπαουίτ, τὴν ἐν λόγῳ μονὴν προελθοῦσαν, ὡς εἰκάσω, ἐξ ἐνώσεως μετὰ τῆς ἄλλης.

1. Peterson σ. 113, ὅστις παρατίθησι καὶ τὴν φωτογραφίαν λαβὼν ἐκ τοῦ Clédat, *Le monastère et la nécropole de Bawit, Le Caire 1904—6*, σ. 39 καὶ 43. Οὗτος σχετίζει τὴν παράστασιν πρὸς τὸν μῦθον τοῦ Ὄρου.

giogr. orientalis, ὑπὸ P. Peeters, Bruxelles 1910, σ. 237, Ἰαλ' ἔχομεν καὶ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅστις ἔχει μυθώδη βίον καὶ ἴσως ὁ πρῶτος εἶναι ὁ ζητούμενος, διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ἐν τῷ μηνολογίῳ (Delehage, Les martyrs d'Égypte, ἐν Analecta boll. XXXI, Bruxelles, 1912, σ. 75, 103). Παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας δὲν ὑστερεῖ εἰς μυθολογίαν. Ἐν τῷ κοπτικῷ μαρτυρολογίῳ τῶν δύο Θεοδώρων ἀναφέρονται καὶ μάρτυρες ἕτεροι ὁ Κλαύδιος, Ἀπάτωρ (Arater), Βίκτωρ, Ἰούλιος, Εὐσέβιος, Βασιλείδης, Στέφανος, Πόλιος¹, ὥστε ὁ Σισίνιος ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀντιοχειανῶν μαρτύρων, οἵτινες περιγράφονται ὡς στρατιῶται, ἢ τὸν τοῦ Βασιλείδου, ὡς λέγεται νῦν. Καὶ τὸ αἰθιοπικὸν² καὶ τὸ κοπτικὸν³ συναξάριον ἀναφέρουσι τὸ ἐξῆς γεγονός, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα : Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Σισινίου ἐγέννησεν ἐν Ἀντιοχείᾳ τέκνον, ὅπερ φονεύει αὐτὴ ἢ μήτηρ καὶ πίνει τὸ αἷμα. Εἶτα γεννᾷ τέρας, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀκριβῶς σημαίνει τὸν διάβολον, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας τῆς πόλεως καὶ πίνει τὸ αἷμα τῶν μικρῶν παιδίων. Ὅταν ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Σισίνιος ἤκουσε τοῦτο, ἐπιβαίνει ἵππου καὶ φονεύει αὐτὴν μεθ' ὅλης τῆς συμμορίας αὐτῆς, τῆς ἐκδότου εἰς τὴν μαγειάν. Εἰς αἰθιοπικὸν κείμενον ἢ γυνὴ αὕτη ὀνομάζεται Ἀνιλία ἢ Λουτοσία⁴ καὶ εἰς ἄλλο Βερζελύα, ἣτις ὑπεισελοῦσα κρυφίως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, ἀρπάζει τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ τέκνον. Ὁ Σισίνιος καταδιώκει αὐτὴν καὶ καθ' ὑπόδειξιν γραιίας μαθὼν τὸ κρησφύγετον, ἀφοῦ προσηυχίθη, ἀρπάζει τὸ δόρυ καὶ διαπερᾷ αὐτήν, ἐνῶ ὀρκίζεται, ὅτι δὲν θὰ ἐφανισθῇ πλέον, ὅπου ἀκούεται τὸ ὄνομα τοῦ Σισινίου, καὶ οὕτω ἀποθνήσκει⁵. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμφωνοῦσι καὶ τὰ κείμενα τῶν αἰθιοπικῶν μαγικῶν παπύρων⁶. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος ἐδημοσίευσεν ἑλλην. κείμενον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ δύο ἁγίων τοῦ Σισινίου καὶ Σινιδώρου, οἵτινες καταδιώκουσι τὴν Γυλοῦν ἀρπάζουσαν τὰ παιδιά⁷. Τὸ τέρας τοῦτο δὲν εἶναι ἀδελφὴ τοῦ Σισινίου, ἀλλ' ἀρπάζει τὸ τέ-

1. Οἱ ἅγιοι μάρτυρες Βάσσοι, Εὐσέβιος, Εὐτόχιος καὶ Βασιλείδης ἐμαρτύρησαν ἐπὶ Διοκλητιανοῦ τῷ 298, ἐλλείπει δὲ ἐντεῦθεν ὁ Σισίνιος ἐν τῷ Συναξαριστῇ τῆς 20 Ἰανουαρίου, ὅτε ἐορτάζονται. πρὸς οὐδένα δὲ ἕτερον τῶν ἐν αὐτῷ δύναται τις νὰ ταυτίσῃ τὸν ἐν λόγῳ τῆς Κοπτικῆς ἐκκλησίας Σισίνιον ἢ Σουσίον. (βλ. Winstedt Copt. texts on st. Theodore, σ. 81).

2. Βλ. R. Passet, Les apocryphes éthiopiens, σ. 10 ἔ.

3. E. Amélineau, Les actes des martyrs de l' église copte, Paris, 1890, σ. 183 ἔ.

4. Peterson, σ. 114—115.

5. Τὸ κείμενον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Fries ἐν Actes du 8 congrés internat. des Orientalistes, partie II, sect. I, fasc 2 (1889).

6. Βλ. W.H. Wortell ἐν Zeitsch. für Assyriologie, τόμ. 23 (1908), σ. 149, 24 (1910), σ. 59. 29 (1914), σ. 85.

7. De templis graec. recentioribus. Köln, 1645, σ. 126. Ἡ Γυλοῦ λέγεται καὶ Μελιτένη καὶ 10 ἄλλα ὀνόματα παρὰ Pedrijet Negotium perambulans in tenebris, Strassburg, 1922, σ. 16.

κνον αὐτῆς. Ἡ ἑλλην. ἐκδοχὴ αὕτη πιθανῶς εἶναι μεταγενεστέρα ὡς καὶ ἡ γλῶσσα μαρτυρεῖ, καὶ διορθοῦται πως τὸ συναξάριον, διότι δὲν ἦτο δυνατόν ἀδελφῆ ἁγίου νὰ ἦτο δαίμων¹, ἀλλὰ διατηρεῖται ἡ ἀνατολικὴ σκηνὴ τῆς δράσεως (Συρία, Ἀραβία), καὶ διπλασιάζεται ὁ ἅγιος (ἐν μικρασιατικῷ περιήπτῳ Σισίνιος καὶ Σισινάριος· ὅθεν καὶ εἰς τὸ αἰθιοπ. μαρτύριον Σισινάριος ἔγραψεν ὁ *Pereira*², ὁ δὲ συνοδὸς Ἀνσάνιος. Εἰς ἄρμενικὰ χειρόγραφα ἀναφέρουσι συνταγὴν μετ' ἐξορκισμῶν κατὰ τῆς κεφαλαλγίας τοῦ Σιδὸν καὶ Σισσιανοῦ³. Οὕτω καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Σισινίου δὲν ἔχει εἰσέτι καθορισθῆ ἀσθεντικῶς (ὁ Ἀλλάτιος ἔχει Σισύνιος, Συνόδαρος). Εἰς τὰ αἰθιοπικὰ κείμενα εἶναι *Suspeyos* καὶ *Sousénios*. «Ἐν τέλει δέον νὰ σημειωθῆ ἡ καταπληκτικὴ ὁμοιότης τοῦ συναξαρίου τούτου πρὸς τὰ σολομωνικά περιήπτα, εἰς ἃ ὅμως εἰς μάτην ἀνεζητήσαμεν νὰ εὕρωμεν ἱππέα φονεύοντα τῷ δόρατι θηλυκὸν δαίμονα». Ταῦτα περίπου γράφει ὁ Peterson, ὅστις τελευτᾷ οὕτως :

«Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ συναξαρίου τοῦ Σισινίου μόνον εἰκασίας δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ταύτας μετ' ἐπιφυλάξεως»⁴. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα διευκρίνησιν ἐπεχείρησεν ὁ *van Lemm*⁵, καὶ φρονεῖ, ὅτι τὸ Σισίνιος καὶ *Berzelia* πιθανῶς εἶναι σημιτικά (ἄμφότερα ὑπὸ ἄλλους τύπους ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ (πρβλ. *Sousána*).

Ἐπίσης ὁ *Gaster* ἐζήτησε νὰ συνδέσῃ τὸ συναξάριον πρὸν τὸν Ἰουδαϊσμόν. Ἐν τῷ βιβλίῳ *Paçiel* (τοῦ Χ αἰῶνος ;) εὐρίσκεται ἐξορκισμὸς κατὰ τῆς *Λιλίθ* (=Εὐά, ἣτις ἤρπαζε τὰ παιδιά), ἐν ὀνόματι τριῶν ἀγγέλων *Snoi*, *Snsnoi* καὶ *Smnglf*! Ταῦτα τὰ ὀνόματα ἀπαντῶνται ἐν ἑβραϊκῷ χειρογράφῳ τοῦ βρεττ. Μουσείου τοῦ IB' αἰῶνος. Εἰς τὸ *Alphabetum Siracidis*⁶ ἱστορεῖται, ὅτι ὁ *Σειράχ*, ἵνα θεραπεύσῃ τὸν υἱὸν τοῦ *Nebukadnezar* ἐχρήσατο τοῖς τρισὶ τούτοις ἀγγέλοις : *Snoi*, *Susoi* καὶ *Smnglf*, οἵτινες ἦσαν πτερογοφοροὶ (ὡς περιγράφονται ἐν Ἰεζεκιήλ I). Ἡ *Λιλίθ* φιλονικήσασα πρὸς τὸν Ἀδάμ ἀπέπητῃ εἰς τὸν ἄερα, τρεῖς δὲ ἄγγελοι διὰ προσευχῆς τοῦ Ἀδάμ κατεδίωκον αὐτὴν καὶ συναντῶσιν εἰς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν (ἐνταῦθα ἀνεμίχθη ὁ Σισίνιος μετὰ τοῦ Σολομώντος, ὡς παρατηρεῖται εἰς χειρόγραφον τοῦ Κιέβου, *Gaster*, σ. 154). Ἀρνούμενης νὰ ἐπανεέλθῃ παρὰ τῷ Ἀδάμ ἐπιβάλλεται αὐτῇ ἡ ποινὴ νὰ φονεύῃ καθ' ἑκάστην 100 τῶν τέκνων αὐτῆς, τοῦτο δὲν δύναται νὰ πράξῃ, ὅπου ἐπικαλοῦνται τῶν τριῶν ἀγγέλων τὰ ὀνόματα.⁸

1. Peterson σ. 116. Ἐν τούτοις φέρεται καὶ ἄλλα δαιμονικά· διότι οἱ δαίμονες εἶναι πολύμορφοι καὶ πολυώνυμοι.

2. *Corpus script. chist. orient. aeth.* 2, 28.

3. Macler ἐν *Rev. de l' hist. des relig.* τόμ. 58, Paris, 1908, σ. 28,

4. Peterson σ. 117.

5. *Bulletin de l' academie de st. Petersbourg*, 6, sér. I, 1907, σ. 499.

6. Ἐκδ. *Steinschneider*, Berlin 1858, σ. 23α τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

7. Peterson σ. 118.

8. Τὰ κείμενα ταῦτα εἰς *Folklore*, τόμ. 11 (1900) σ. 152 ἔ.

Κατὰ ταῦτα τοῦ *Sefer Raziel* τὸ βιβλίον συμφωνεῖ οὐσιωδῶς τῷ *Alphabetum Siracidis*: ὅθεν δυνάμεθα νὰ παραδεξώμεθα, ὅτι τὸ συναξαρίον ἦν γνωστὸν τὸν *I αἰῶνα*, καὶ ἐπειδὴ ἐκ τούτου ἐρανίζεται, ἄρα εἶναι προγενέστερον. Ὁ *Gaster* εἰς τὰ τῶν ἀγγέλων τούτων ὀνόματα εὗρισκει τὸν ἡμέτερον *Σισίνιον*, ἀλλὰ τὸ τρίτον ὄνομα δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ παραδόσει τοῦ μύθου τοῦ *Σισινίου*. Ἐπὶ κοπτικοῦ καλύμματος λειψανοθήκης εὗρισκονται τρεῖς ἱλπεῖς, ὧν εἷς διαπερᾶ ὄφιν.¹

«Εἰς τὰς εἰκονογραφικὰς παραστάσεις τῶν μικρασιατ. περιάπτων, παριστῶντων μετὰ τοῦ *Σισινίου* ἄγγελον συνοδόν, εὗρισκομεν στοιχεῖον τῆς ἐκδοχῆς, καθ' ἣν ὁ *Σισίνιος* ἦν ἀπ' ἀρχῆς ἄγγελος.² Ἄγγελοι δὲ τρεῖς παρίστανται εἰς τὰς λεχωῖδας πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῆς παιδοφάγου *Αἰλίθ*. Εἰς ἀραβ. χειρόγραφον Βατικ. 118 συνιστᾶται νὰ ἀναρτᾶται εἰς τὸ παιδίον ὁ ἔξορκισμὸς τοῦ *Σισινίου* ὡς περιάπτων. Οὕτω ἡ δύναμις τοῦ *Σισινίου* κατὰ πρῶτον λόγον ἀναφέρεται εἰς τὰς λοχεούσας».³

«Καταφανὴς εἶναι ἡ συγγενική, σχέσις τοῦ μύθου τοῦ Ἀδάμ πρὸς τὸν *Σισίνιον*—πρόκειται ἐν ἀμφοτέροις περὶ θηλυκοῦ δαίμονος—καίτοι ἐκεῖ μὲν ὑπάρχει σύζυγος, ἐδῶ δὲ ἀδελφός, ἀλλ' ὅπωςδήποτε γυνὴ ἀρπάζουσα τὰ παιδιά, ἐπὶ πλέον δὲ συνάγεται καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀμφοτέρων τῶν συναξαρίων προέλευσις. Τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ *Σισινίου* ἐξυμνεῖ αἰθιοπικὸς ὕμνος. Χαῖρε, υἱὲ τοῦ Σωσιπέτρου!⁴ (γρ. Σωσιπάτρου) καρτερικὸς ἐν τῷ πόνῳ τοῦ μαρτυρίου.

Ἔτοιμος εἰς φόνον τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς, ἐν ᾧ οὐδένα ἔδειξεν οἶκτον (πρὸς ἐκείνην), ἦιτις τὰς τῆς φύσεως δυνάμεις τῷ ἰῶ τῆς μαγείας ἐματαιώσεν ὑπὸ τὴν μορφήν πτηνοῦ καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν δράκοντος»⁵

«Οὕτως αἱ τε γλωσσικαὶ καὶ πραγματικαὶ βάσεις τοῦ *van Lemm* καὶ *Gaster* φαίνονται, ὅτι συνηγοροῦσι ὑπὲρ τῆς ἰουδαϊκῆς προελεύσεως τοῦ συναξαρίου τοῦ *Σισινίου*, ὅπερ πιθανὸν νὰ μὴ εἶναι καὶ πρωτότυπον, καὶ

1. Βλ. *Pagenstecher* ἐν *Arch. f. Religionswissenschaft*, τόμ. 19, σ. 424.

2. *Peterson*, σ. 119.

3. *Mai Script. vet. nova collectio*, IV, σ. 240.

4. Σημ. μεταφραστοῦ ἢ ὑπόθεσις περὶ τοῦ *Σισινίου*, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ἦν ἄγγελος, πίπτει ἐκ τοῦ ὕμνου τούτου, ὅπου ὀνομάζεται ὁ ποτὴρ αὐτοῦ.

5. *Zeitschr. Assyriologie*, τόμ. 24, 1910, σ. 82. Σημ. μεταφρ. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει, ὅτι εἰς τὸν ὕμνον τοῦτον ὑπάρχει τὸ κέντρον (*acumen*) τῆς διηγήσεως, ὅπερ δὲν παρετήρησαν οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ δὲν λέγει τί ἐννοεῖ κέντρον. Ἐγὼ φρονῶ, ὅτι τὸ νέον ἐνταῦθα καὶ ἡ σπουδαιότης ἐγκεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ *Σισινίου* μεταμορφοῦται εἰς ζῶα προκειμένου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κακοῦργον πράξιν. μήπως ὁ διάβολος δὲν παρουσιάσθη εἰς τὴν Εὐάν ὑπὸ μορφήν ὄφως; Ὡστε καὶ τοῦτο ἀπόδειξις τῆς ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς, ὅπως καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν ἔξορκισμῶν τοῦ *Ἡλία* πρὸς τοὺς τοῦ *Σισινίου* (βλ. *Montgomery*, *Aramaic Incant. texts* ἀρ. 42 τῶν ἐκδοθέντων ἔξορκισμῶν). *Peterson* σ. 120.

ἔξηγεῖται ἐντεῦθεν, ὅτι ἐν ταῖς εἰκονογραφικαῖς παραστάσεσι τόσον συχνὰ ἀπαντᾶται ὁ Σολομών ἀντὶ τοῦ Σισινίου, ὥστε νὰ συγγέωνται οὗτοι. Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν εἰς περιεργὸν περίπτον, ὃπερ φέρει εἰς συνάφειαν τὸ ὄνομα τοῦ ἐνὸς μετὰ τοῦ ἐτέρου ἢ μετὰ τῆς σφραγίδος τοῦ Σολομώντος. Τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ *Pridik*¹, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κατὰγεται ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Τοῦτο ἀποδεικνύει σαφῶς καὶ ἡ ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως παράστασις τοῦ Ὄρου ἐπὶ τοῦ κροκοδείλου². Τὸ περίπτον ἔχει τὰ ἔξης ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων :

*Βί]σι σίν[νο]ς Βισισίννος³
κατ' ἀπάτης· τὴν μυσερὰν
μηκέτι εἰσχύειν. Σφραγὶς τοῦ
Σολομόνος σὲ κατήγγη-
σεν, Μηγαήλ, Γαβριήλ, Οὐ-
ρηήλ, Ῥαφαήλ, δεσμεύ-
ουσίγ σε, ἀλιμερβιμαχ⁴.*

*Κύριε μὴ δόξης ἰσχύειν τοῖς ἐχθροῖς μου,
δι σκέπι με ἢ δεξιά σου πάντοτε.
Κύριε, ὅς ὄπλων εὐδοκίας ἐστεφάνωσας ἡμᾶς.
(Ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως ὑπάρ-
χουσι παραστάσεις ἐκ τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ
Χριστοῦ).*

Ἐνταῦθα τὸ ὄνομα Σισινίος μὲ τὸ ἑβραϊκὸν προθεματικὸν Βί εἶναι ὡς μαγικὴ λέξις. Ὁ μαγικὸς δακτύλιος τοῦ Σολομώντος ἐμφανίζεται ὡς ἱστορικὴ ἀνάμνησις. Ἐπίσης περιεργὸς εἶναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος. Ὁ *Pridik* ἀνάγει τὸ περίπτον εἰς τὸν ζ' αἰῶνα, ὃπερ δυνατόν νὰ εἶναι ὀρθόν, ἀλλὰ καὶ ὑστερότερον νὰ εἶναι δὲν ἀποκλείεται κατὰ τὴν γνώμην μου⁵. Ἐὰν ἡ λ. Βισισίννος ὀρθῶς ἀνεγνώσθη, τότε καὶ τὸ λεκτικὸν τοῦ περιήπτου θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναγάγῃ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ συναξαρίου τοῦ Σισινίου εἰς ἰουδαϊκοὺς κύκλους, ἀπὸ δὲ τῆς εἰκονιζομένης παραστάσεως ὀρίζομεν καὶ τὴν γεωγραφικὴν περιοχὴν. Ὁ δαίμων εἶναι γυνὴ ἔχουσα λελυμένην τὴν κόμην καὶ γυμνή, κατὰ δὲ τὴν ἰουδαϊκὴν παράδοσιν οὕτω παρίσταται καὶ ἡ Λιλίθ,⁶ ὡς δεικνύουσι καὶ τὰ ἀραμαϊκὰ μαγικὰ πινάκια, καὶ ὁ τύπος ἔχει τὴν καταγωγὴν ἐκ Βαβυλῶνος⁷.

1. Ἐν τῇ ρωσ. ἐφημερίδι πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ λαοῦ, τόμ. 338 (1901) σ. 133 καὶ ὑπὸ *Ajnalow* Hellenistisch Grundlage der byzant. Kunst, St. Petersburg, 1900, σ. 192.

2. Παραστάσεις τοιαύτας βλ. εἰς *Daressy*, Textes et dessins magiques, Catal. du Musée du Caire, 1903 καὶ *Lacau* ἐν *Monuments et mémoires*. Fondation Piot, τόμ. XXV, σ. 189.

3. Εἰς ἀναπαράστασιν διέκρινε Βισισίννος, ὃπερ εἶναι σφαιερὸν.

4. Ἐνταῦθα ἠδύνατό τις νὰ ἀναγνώσῃ ἀλιπερβιμαχ. Ἰστέον, ὅτι τὰ 4 ὀνόματα τῶν ἀγγέλων ἀντιστοιχοῦσιν ἀκριβῶς πρὸς τὸ μικρασιατ. περίπτον.

5. *Peterson* σ. 121.

6. *Kohut*, Die jndische Angelologie und Wellhausen Skizzen, III, 32.

7. *Labarta* und Gallu bei den Babyloniern, βλ. *Zeitschr. für Assyriologie*, τόμ. 16, σ. 147. *Montgomery*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 264.

«Οὕτως ὀδηγούμεθα νὰ ζητήσωμεν τὴν μόρφωσιν τοῦ συναξαρίου εἰς τοὺς κύκλους τοῦ μεσοποταμιακοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ ἱππέως τοῦ ἐπιτιθεμένου κατὰ τοῦ θηλυκοῦ δαίμονος. Δαίμονες λυσίκομοι εἶναι γνωστοὶ καὶ ἐν Περσίᾳ, καὶ οἱ τῆς κολάσεως ἐν τῷ ἑβραϊκῷ. «*Ἡλία ἀποθήκαι*» σ. 8,8 ἔ. Ἐξιοσημείωτον ἐνταῦθα εἶναι ὅτι ἐν τῇ Διαθήκῃ τοῦ *Σολομώντος* ὁ φονεῦν παιδία θηλυκὸς δαίμων *Ὁβυζοῦθ* εἶναι «*λυσίτριχος*» 13,1. «*σκότος τὸ σῶμα αὐτῆς ὑπῆρχε καὶ αἱ τρίχες αὐτῆς ἤγριωμένοι*» 13,5 . . . «*πνεῦμα μυριώνυμον*» (κατὰ χειρογρ. Ms. *Cozma*, σ. 44). καὶ οὕτω τὸ ὄνομα *Ὁβυζοῦθ* ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν πολυώνυμον *Γυλοῦν* τοῦ συναξαρίου *Σιαινίου*, καὶ ὁ ἴδιος τύπος τοῦ θηλυκοῦ δαίμονος ἐπανερχεται καὶ εἰς τὴν «*τριχωτὴν γραΐαν*» δαίμονα τοῦ *μανιχαϊκοῦ κειμένου*».¹

4. *Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἀγίων, αἱ ἱρانيκαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι.*

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐνέκυψαν πλεῖστοι συνεχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἐν ἐκτάσει ἐπραγματεῦθη τελευταίως ὁ *Strzygowski* εἰς τὸ περὶ Ἀρμενίας βιβλίον αὐτοῦ,² καὶ αὐθις εἰς τὸ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας τέχνης.³ Πάντοτε οὗτος ὑπεστήριξε τὴν ἀνατολικὴν τῶν ἱππέων ἀγίων προέλευσιν.⁴ Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ζήτημα τὴν Μεσοποταμίας περιοχὴν ἀπέδειξε τὸ ἐρευνητικὸν ἔργον τοῦ *Preusser*⁵. Ἐπεὶ δὲ ὁ *Strzygowski* κατέστησε λίαν πιθανὴν τὴν ἱρانيκὴν προέλευσιν τῆς παραστάσεως καὶ ὁ *Geiger* (παρὰ *Strzygowski* σ. 631) ἀναφέρει χωρίον ἐκ τῆς περσικῆς φιλολογίας⁶, καθ' ὃ δύο *Amscharands* παρίστανται ὡς ἱππεῖς κρατοῦντες ὄπλα ἐν χερσίν. Προσέτι καὶ τὸ ἐνδιαφέρον χωρίον ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ *Ἰωάννου τῶν Μαρδαίων*, ἐν ᾧ περιγράφονται οἱ ἔφιπποι κατὰ τοῦ *Ἰωακείμ* μαχόμενοι *Uhras* ὑποδεικνύει περσικὴν τὴν καταγωγὴν τοῦ ἱππέως. Συναφῶς ἀναφέρω καὶ τὸ χωρίον Δ' Μακκαβ IV, 10 οὐρανόθεν ἔφιπ-

1. βλ. *Le Coq. Abhandl. berl. Akad.* 1919, σ. 10. Τριχωτοὶ θηλυκοὶ δαίμονες καὶ παρὰ *Ψευδοκαλλισθένη*, II, σ. 39 *Peterson* σ. 121—122.

2. *Die Baukunst der Armenier*, Wien, 1918, σ. 631.

3. Ἐν *Λειψίᾳ*, σ. 148.

4. βλ. *Hellenistische und koptische Kunst in Alexandrien*, 1902, σ. 21, καὶ *Kleinasiens*, 1903, σ. 210 καὶ *Peterson* σ. 122.

5. *Nordmesopotamische Baudenkmäler*, Leipzig, 1911, σ. 8, Πίν. VI, IX-X καὶ σ. 14, XXII.

6. *Zarátuscht Náma*, 13 Jh. Ὁ *Strzygowski* ἐδημοσίευσεν εἰδικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ θέματος τούτου: *Der koptische Reiterheilige und der heilige Georg*, ἐν *Zeitschrift für ägyptische Sprache und altertumskunde* 1902—1903, τόμ. XL, σ. 49—60. Δυστυχῶς τὸ περιοδικὸν τοῦτο δὲν εὑρέθη ἐνταῦθα παρ' ὅλην τὴν καλωσύνην, ὅπου εἶχεν ὁ τῆς βυζ. τέχνης καθηγητῆς κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος συνάδελφος δ' ἐν Πανεπιστημίῳ νὰ ἐρευνήσῃ εἰς τὰς ἐνταῦθα βιβλιοθήκας.

ποι προυφάνησαν ἄγγελοι περιαστράπτοντες τοῖς ὄπλοις καὶ πολὺν φόβον τε καὶ τρόμον αὐτοῖς ἐνιέντες», Μακκαβ. βιβ. Δ', κεφ. IV, 10 ἦτο ἡ στιγμή καθ' ἣν πανστρατιᾷ Ἀπολλώνιος ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Ἀντιόχου εἰσήλαυνεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Σολομώντος «πρὸς τὴν τῶν χρημάτων ἀρπαγὴν». Τὸ βιβλίον τοῦτο ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν τελευταίαν ἔκδοσιν τῆς Π. Διαθήκης τοῦ Ἀλφρέδου Rahlfs (Stuttgart. τόμ. I—II, 1935—43)¹. Σπουδαῖον μοι φαίνεται ἐκεῖνο, ὅπερ ἀναφέρει ὁ *Rostovtseff*² περὶ τοῦ ἱρανικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἱππέων ἐπὶ τῶν ἀναθηματικῶν (μικρῶν ἀναγλύφων) πλακιδίων τῶν παριστρῶν χωρῶν *c'est un motif iranien que le dieu-guerrier, le dieu batailleur, le dieu vainqueur des forces malfaisantes, des forces primordiales de la nature*³. Ἐπίσης ἀξιοσπούδαστοι εἶναι δύο εἰς Ἐκβάτανα εὐρεθέντες πολύτιμοι λίθοι, ἐφ' ὧν βλέπει τις τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου ἔφιππον παριστάμενον⁴. Περὶ τοῦ ἐφίππου θεοῦ ἰδίως τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου θὰ ἠδύνατο νὰ γράψῃ τις ὀλόκληρον βιβλίον. Σπουδαῖον εἶναι, ὅτι καὶ ὁ Ὁρμούσθης εἰκονίζεται ἱππέων εἰς σασσανιδικὸν μνημεῖον⁵, ὡς καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ τέχνῃ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν 3 ἢ 7 βασιλείων τοῦ κόσμου ὡς βασιλεῖς παρίστανται ἔφιπποι⁶.

Νέαν γνώμην περὶ γενέσεως τῶν ἐφίππων ἁγίων ἐξέφρασεν ὁ *We sendok*⁷ καὶ τὴν τελευταίαν εὐκαιρίαν ὁ *K. Lehmann—Hartleben* εἰς τὴν διατριβὴν: «Ὁ *Βελλεροφόντης* ὡς ἅγιος ἱππεύς⁸. Αἱ εἰκασίαι τοῦ *Strzygowski* ἐπβεβαιώθησαν, ὡς μοι φαίνεται, γράφει ὁ *Peterson* ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ *Grünwedel* ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Alt Kutscha* (Berlin 1920, σ. I, 63) περὶ εἰκόνης τῆς *Turfan* κειμένης ἐν τῷ ναῷ τοῦ *Bäzäklük*. Εἰς τὰς παραστάσεις ταύτας, ἐν αἷς εἰκονίζεται ἱππεὺς μαχόμενος πρὸς δαίμονας ἀρπάζοντας παιδία, πρόκειται κατὰ τὸν *Grünwedel* περὶ ἱρανικῶν μορφῶν. Ἴσως

1. Πρβλ. Μακκ. Β', III, 25. X, 29. XI, 8, «ἐφάνη προηγούμενος αὐτῶν ἔφιππος ἐν λευκῇ ἐσθῆτι πανοπλίαν χρυσοῦν κροαδαίων». Τὴν ἐρμηναίαν τοῦ *Strzygowski* περὶ τούτου ἀποδέχεται ἐμφαντικῶς ὁ *O. Wolff* ἐν *Byz. Neugr. Jahrb.* II (1921) σ. 364, σημ. 1. Ὁ *Perdrizet*, *Negotium perambulans in tenebris*, 1922, *Stascburg* τὸν ἅγιον ἱπέα παράγει ἀπὸ τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τιμωμένου Ἑρωτος, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀσθαίετον.

2. Une tablette votive Thraco-Mithriaque ἐν *Mémoires présentés par divers savants à l'académie des inscriptions et belles lettres*, τόμ. XIIIe, Paris 1923 (πρόκειται περὶ Θεράκος ἱπέως) σ. 15 ἔ.

3. αὐτ. σ. 21.

4. *Rev. de archéologie*, τόμ. 27 (1774) σ. 246, ἀρ. 87, σ. 386, ἀρ. 309.

5. Βλ. *Grundriss der iran. Philol.* II, 636.

6. Βλ. *Sauer*, *Symbolik des Kirchengebäudes*, σ. 262, σημ. 3 καὶ προσθ. σ. 422.

7. *Die Herkunft des christlichen Reiterheiligen in Oriental. Literaturztg.* 1920, σ. 260 ἔ.

8. *Röm. Mitteilungen*, τόμ. 38—39, σ. 264 (γερμανιστὶ) *Peterson* σ. 123.

λί *Μανιχαῖοι μετήνεγκον πρῶτοι τὴν παράστασιν ταύτην τῆς Turfan*. Ἄλλοι φαίνεται, ὅτι ἀπαραιτήτως ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν παραστάσεων ἰππέων, ἐὰν π.χ. παραβάλωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ *Σιαινίου Βαουίτ* πρὸς τὴν τοῦ *Bäzäklik*. Ὁ τύπος οὗτος μετεδόθη ἔπειτα καὶ εἰς τὴν κινεζικὴν τέχνην, ὡς εἰκάζει ὁ *Grünwedel* εἰς τὴν ἔκθεσιν περὶ τῶν εἰκονισμάτων (I, 45) τῆς *Wu Tao-Tze*. Δέον νὰ προϋποθέσωμεν ἐν συναξάριον ἢ μᾶλλον ἕνα μῦθον, οὗτινος ἡ *κυρία πατρίς ζητητέα ἐν Ἰράν*, ὅθεν ἱκολούθως ἐπεξετάθη εἰς τὴν Δύσειν ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν λαογραφικῶς τε καὶ εἰκονογραφικῶς. Παραδίδεται ὅτι μετεκομίσθησαν εἰς Κ)Πολιν διάφορα ἀγάλματα ὑπὸ τοῦ *M. Κωνσταντίνου* ἐκ διαφόρων τόπων πρὸς στολισμὸν αὐτῆς καὶ δὴ «Ἐκ τοῦ . . . Ἰκονίου Περσέως στήλη (= ἄγαλμα) καὶ Ἀνδρομέδας θυγατρὸς Βασιλίσκου ὑπαρχούσης . . . δίδοσθαι θυσίαν τῷ ἐκεῖσε ἐμφωλεύοντι δράκοντι. Οὕτως γὰρ ἦν ἐκ παλαιᾶς συνηθείας δίδοσθαι παρθένον κόρην τῷ θηρίῳ, καθ' ἣν Ἀνδρομέδα δοθεῖσα θανάτου αἰτία (;) τῷ θηρίῳ ἔμελλε δίδοσθαι Ὁ γοῦν . . . Περσεὺς ἐκεῖσε ἦκων πύθεται κλαιούσῃ τῇ Ἀνδρομέδᾳ . . . ». Πάτρια Κ)Πόλεως, *Preger*, σ. 71—2 καὶ 194—195. Ὁ στρατιώτης ἅγιος, ὅστις ὡς *Σισίνιος* μάχεται κατὰ τοῦ ἀρπάζοντος τὰ παιδία ἐν Δύσει δαίμονος καὶ ὁ ἰππεὺς τῶν εἰκόνων *Turfan*, ὅστις κατὰ τὰ φαινόμενα τὸ αὐτὸ πράττει ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πρέπει τελικῶς νὰ ὑπεισέλθωσι εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν (ἰρανικὴν) συναξαρικὴν ὑπόθεσιν. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ *Peterson* δὲν πρέπει νὰ συνδέηται τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἰππέως ἁγίου πρὸς τὸ τοῦ ἰππέως θεοῦ¹. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων συνάφεια θὰ μείνῃ ἐπὶ πολὺ διαφιλονικουμένη. Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον, ἡ διάδοσις αὐτοῦ συνδέεται ἐν τῇ Δύσει πρὸς τὴν διεΐδυσιν καὶ σύνδεσιν τοῦ Διοκλητιανείου ἢ Βασιλειδίου κύκλου, οὗ μέρος ἀποτελεῖ καὶ τὸ συναξάριον τοῦ *Σιαινίου* ἐπιφέρει δὲ τὰ ἑξῆς :

«Ὡς ἔχουσιν αἱ νῦν γνώσεις ἡμῶν δὲν δύναται κατ' ἐμὲ νὰ ὀρισθῇ μετὰ βεβαιότητος, ἂν ὁ *Σολομών* ἢ ὁ *Σισίνιος* πρῶτον ἐν Αἰγύπτῳ παρεστάθησαν ἐφιπποὶ ἢ ἂν ἐνομίζοντο πρότερον ὡς ἰππεῖς. Τὸ πιθανώτερον ὁμως εἶναι, ὅτι ἡ Αἴγυπτος παρέλαβε μόνον ἕνα προϋπάρχοντα τύπον εἰκόνας, καὶ οὗτος θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ συναξαρίου».

«Μάχη ἐπίππου *Σολομώντος* ἐν ταῖς παραδόσεσι δὲν εὐρίσκεται, ἄλλως θὰ ἐπεδεικνύετο ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς τοὺς προσκυνητὰς καὶ ἡ λόγχη αὐτοῦ, τὴν σφραγίδα ἤτοι τὸν δακτύλιον μόνον ἔβλεπον οὗτοι καὶ τὸ κέρας τοῦ χρισματος²». Ἐὰν ἐν τοῖς περιάπτοις ὁ *Σολομών* ὡς ἰππεὺς παρίσταται, ὅπερ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς στοιχεῖον τοῦ βίου τοῦ ἁγίου *Σιαινίου*, τότε ἐκ τού-

1. Περὶ θεοῦ ἰππέως βλ. τὰς ἐρμηνείας τοῦ *W. Weber*, *Die ägyptisch—griechischen Terrakotten* σ. 67, σμ. 139.

2. Βλ. *Burdach* ἐν *Archiv für das Studium d. neueren Sprachen u. Literaturen*, τόμ. 108 (1902) σ. 131 καὶ ἀνατύπωσις I, 1, (1925) σ. 159. *Peterson*, σ. 124.

του μετεφέρθη καὶ εἰς τὸν Ἰουδαῖον βασιλέα, εἴτε ὡς πηγὴ κεῖται τρίτον ἀρχαιότερον συναξάριον (περσικόν, μεσοποταμιακόν). Τότε μόνον θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ τὸ τοῦ Σισινίου ὡς ἀρχέτυπον, ἐὰν καθωρίζετο ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὰ τοιαῦτα συγγενῆ συναξάρια (ἐν τῷ τοῦ Θεοδώρου Ἀνατολίου (sic) κανῶνται π.χ. ὁ διάβολος, ὅτι θέλει μεταβάλει εἰς δαίμονα τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα, ὅπερ ὁμως δὲν κατορθώνει» (Peterson σ. 125).

Τὸ συναξάριον τοῦτο ὡς καὶ τὸ Ἰουδαϊκὸν τῆς Διλίθ, (βλ. Περί Διλίθ Μαρούτι, σημιτικῶν δαιμόνων ὑπὸ Κ. Περδικίδου Φ. Συλλ. ΚΑ' 1891, σ. 160—164), καίτοι ἡ σχέσις αὐτῶν δὲν δύναται ἀκόμη νὰ προσδιορισθῆ, δὲν θεωρεῖται ἀπίθανον ἐκ ξενικῆς τινοῦ ὑποθέσεως νὰ προῆλθον μετὰ μυθολογικῶν προσθηκῶν, διαμορφωθέντα εἰς σύμπλεγα εἰκονογραφικὸν ὑπὸ τῶν Γνωστικῶν. Ἄφ' ἑνὸς ὁ Grünwedel τὴν εἰκόνα Turfan ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ εἰς Μανιχαϊκὰς ἐπιδράσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἠθέλησαν ἄλλοι νὰ συντ υἱώσωσι τὸν Σισινίον πρὸς τὸν μαθητὴν τοῦ Μάνεντος¹. . . ὁ θηλυκὸς δαίμων τοῦ συναξαρίου ἀρχικῶς δὲν ἦτο τῶν λοχεουσῶν, ἀλλὰ πρόκειται περὶ μορφῆς τῆς μεγάλης μυθολογίας ἴσως διὰ τῶν συναξαρίων καὶ μαγείας ἀπομαρανθείσης. Θὰ ἠδυνάμεθα τὴν ἀρχικὴν μυθολογ. μορφήν τῆς Γυλοῦς ν' ἀναπαραστήσωμεν οὕτω περίπου, ὅτι αὕτη ἀρπάζει ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς τὰς ψυχάς, ὅτι ἀποχωρίζει ἀπ' αὐτοῦ τὰ τέκνα. Ἀπὸ τῆς μυθολογ. ἀρπαγῆς ψυχῶν καὶ παιδίων διεμορφώθη ἐν τῇ μαγείᾳ ἡ ὑπὸ δαίμονος ἀρπαγῆ παιδίων τῶν λεχωιδῶν. Μία τοιαύτη μορφή ὁ Ἀδάμας τοῦ Μανιχαϊσμοῦ φέρων ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ καταδιώκων τοὺς δαίμονας τοῦ σκότους. Οὗτος διαπερᾶ διὰ τοῦ δόρατος τὸ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀναδυόμενον τέρας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἱππεύς². Ἐπειδὴ ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ τοῦ Ἀδάμ μύθῳ καὶ ἐν τῷ τοῦ Σολομώντος καὶ Σισινίου οἱ δαίμονες σχετίζονται τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσει, ὑπάρχουσιν ἐνταῦθα ἀξιοσημειωτοὶ παραλληλισμοί, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἱστορικὴ συνάφεια. Μία ἀλήθεια διακρίνεται εἰς τὰς προβαλλομένας ἐνταῦθα εἰκασίας, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι περὶ Γυλοῦς διηγήσεις διεδόθησαν κατὰ τὴν γνώμην τῶν σλαβιστῶν ὑπὸ τῶν Βογομίλων³. Οὗτοι λοιπόν, νομίζω, διέδωκαν καὶ τὴν μανιχαϊκὴν παράδοσιν. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Peterson τὸ συναξάριον τοῦ Σισινίου θὰ εἶναι παραφυσικὸν Ἰρανοῦ μύθου διαδοθὲν διὰ τῶν μανιχαϊκῶν κύκλων. Τὸ συναξάριον τοῦ Σισινίου εἴτε παρόμοιαι διηγήσεις θὰ ἐτροποποίησαν ἔπειτα τὸν μῦθον τοῦ Σολομώντος, ὅθεν προῆλθε τὸ μεταγενέστερον Ἰουδαϊκὸν τοῦ Ἀδάμ συναξάριον καὶ θὰ ἔφθασε δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς Ἰρανοὺς μύθους. Εὐπαραδέκτον δύναται νὰ γένηται, ὅτι ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ Σισινίου ἐγεννήθη ἐν Ἰρὰν καὶ διεμορφώθη ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὅπου εὐρίσκομεν

1. Ὅπως ἀναποδείκτως ὁμως διατείνεται ὁ Perdrizet, Negotium κτλ. σ. 19, Peterson σ. 125.

2. F. C. Burkitt, The religion of the Manichees. Cambridge, 1925, σ. 28.

3. Archiv f. slav. Philologie, 15 (1893) σ. 376.

Θηλυκὸν δαίμονα. Ἐπὶ πολυτίμου λίθου τοῦ βρετανικοῦ Μουσείου παρίσταται ἔφιππος *Abgaxas*¹, ὃπερ ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Αἰὼν παρεστάθη ὡς ἱππεύς, ὅπως καὶ εἰς τὰ Διονυσιακὰ τοῦ *Νόννου* 36, 422². Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ἑνὸς ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ Αἰῶνος ὡς ἀντίθεσις εὐοδοῦται καὶ ἡ παράστασις τοῦ *Σισινίου* καὶ *Σολομῶντος* ἀμφοτέρων ὡς ἱππέων. Εἰς σφραγίδα τοῦ *Σολομῶντος* παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ δύο ἀγγέλων καὶ αὐτὸς ὁ *Σολομῶν* ἔφιππος ὡς καὶ ἄγγελος ἔφιππος καὶ αὐτὸς κρατῶν σταυρὸν καταδιώκοντες δαίμονας. Ἡ σφραγὶς εὐρέθη ἐν Καρθαγένῃ βυζαντ. ἐποχῆς³.

δ. Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς πρὸς τὸν Ἁράβην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ *Ιυλοῦ* ἐξορκισμένη.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μανθάνομεν, ὅτι ὁ ἅγιος *Σισίνιος* εἶναι ὁ προστάτης τῶν παιδίων, ἅπερ ἐπιβουλεύεται ἡ παιδοφάγος ἀδελφὴ αὐτοῦ *Βερζελέα* ἢ Ἁντιλί ἢ καθ' ἑλληνικὴν μεταρρύθμισιν ἡ *Ιυλοῦ*. ἄλλ' ἡ πρώτη μεταμορφώνεται, ὡς διδάσκει ὁ εἰς τὸν *Σισίνιον* αἰθιοπικὸς ὕμνος, καὶ εἰς δράκοντα, καὶ αὕτη εἶναι μορφή τῆς μεγάλης ἰρανικῆς μυθολογίας, εἶναι ὁ φθορεὺς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ διάβολος. Ἐντεῦθεν ἡ ὁμοιότης πρὸς τὴν παράστασιν τοῦ δρακοκτόνου ἁγ. *Γεωργίου* διὸ καὶ ὁ *Clédat* ἐταύτισε πρὸς αὐτὸν τὸν *Σισίνιον*. Τὸ σωζόμενον συναξάριον τοῦ *Σισινίου* εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ *Ι'* αἰῶνος καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ παλαιότερον περίημιον τοῦ *Γ'* αἰῶνος. Ἐκ τῶν σημιτικῶν ὀνομάτων ὀρμώμενοι ἐσχέτισαν αὐτὸ πρὸς ἰουδαϊκὸν παρεμφερὲς συναξάριον, ὅπου πρόκειται περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὐας, ἣτις ὀνομάζεται ἐνταῦθα *Λιλίθ*, καὶ ἐπειδὴ οἱ δαίμονες ὑπὸ τὸν τύπον λυσικόμων γυναιῶν εὐρέθησαν ἐν Βαβυλῶνι, συνεσχετίσθη πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸν τῆς Μεσοποταμίας κύκλον. ἄλλ' ὁ τύπος διεμορφώθη πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἰρανικῶν προτύπων. Προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ παράστασις τοῦ *Σισινίου* διεσταυρώθη ἐν τοῖς γενικοῖς κύκλοις πρὸς τὴν σφραγίδα τοῦ *Σολομῶντος*, ὡς βλέπομεν εἰς τὸ ἐν Ρωσσίᾳ ὑπάρχον περίημιον, ὃπερ φέρει τὸ ὄνομα *Βισισίννος* διπλοῦν (ὁ διπλασιασμὸς τοῦ ὀνόματος εἶναι συνήθης ἐν ταῖς μαγικαῖς ἐπικλήσεσιν). Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ἐνταῦθα, ὅτι ἐπὶ τῆς προσθίας ὅψως παρίσταται ὁ Ὄρος λούων κροκόδειλον, ὃπερ προάγει τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ὁ Ὄρος μετεμορφώθη εἰς ἅγιον *Σισίνιον* ἢ *Γεώργιον*. Ἐπὶ τούτοις καθιστῶμεν γνωστὸν ὡς ἐντριβέντες ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἱατρσοφίῶν, ὅτι σπανίως εἰς τοὺς μαγικοὺς ἐξορκισμοὺς ἀναφέρονται αἱ «Γιλλούδαις» καὶ ὁ *Σισίνιος*. Εἰς τοὺς ἀθηναϊκοὺς κώδικας ἀναγινώσκο-

1. *W. Budge*, A guide to the 3rd. and 4th. rooms usw. σ. 241, ἀρ. 37.

2. *Reitzenstein*, Erlösungsmysterien, σ. 193, 246.

3. Βλ. *Babelon*, ὅστις ἐδημοσίευσεν αὐτὴν ἐν Société des antiquaires de France, συνεδρία 10 Μαρτίου 1897. βλ. καὶ *American journal of archeology*, 1897, σ. 439-440.

μεν : «Δῆσον, Κύριε, τοὺς λα΄ κοσμοκράτορας, δῆσον, Κύριε, τοὺς ζ΄ ἀρχον-
τας καὶ ταῖς ζ΄ ζάλαις . . . τὸν περοδράκοντα τῆς Σκέλιδος καὶ τὴν κατάρατον
Γελλοῦ . . . ἀφάνισον ἀπὸ τὸν ὕπνον τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνα) διὰ πρε-
σβειῶν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Σισινίου καὶ Μελεΐνης τῆς ἀδερφῆς αὐτοῦ . . .»¹
Καὶ ἕτερον : «Ταῦτά εἰσιν τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, οἵτινες καταρ-
γοῦν τὴν Γιλλοῦ καὶ πᾶν ἀκάθαρτον πνεῦμα, ἀρσενικόν τε καὶ θηλυκὸν ἐβραΐ-
δα φωνὴν διαλεγόμενον . . . ἀπὸ πέντε μιλιῶν σὲ ὀρκίζω εἰς τὰ σπλάγγνα
τῆς Θεοτόκου μὴ ἀδικήσης τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ ὁ δεῖνα. ὀρκίζω σε εἰς τοὺς
εἴκοσι τέσσαρας πρεσβυτέρους τοὺς παρισταμένους καὶ λειτουργοῦντας τὸν
θρόνον τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντας : ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ. ὀρκί-
ζω σε εἰς τὸν ἅγιον Σισίνιον καὶ Διόνυσον . . .»²

Ἐναντίλεκτον εἶναι πλέον, ὅτι οἱ ἱππεῖς ἅγιοι εἶναι ἀνατολικῆς καὶ δὴ
ἱρανικῆς καταγωγῆς· ὅθεν καὶ ὁ Βούλγαρος *N. Rostoutseff* οὕτως ἐχαρακτή-
ρισε τὸν Θραῖκα ἱππέα. Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ἱππέως ἐν τῷ ναῶ *Bäzärklik*,
ὅστις μάχεται πρὸς δαίμονας ἀρπάζοντας παιδία, οὐδεμίαν ἀφήσιν ἀμφιβολίαν
περὶ τῆς προελεύσεως τῆς παραστάσεως τοῦ *Σισινίου*. Αὕτη εἰς τὸν χριστια-
νικὸν κύκλον τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ μαρτύρων εἰσήχθη ὑπὸ τῶν Μανιχαίων καὶ
εἶτα ὑπὸ τῶν Βογομίλων μετεκομίσθη εἰς Θράκην. Ἄξιον θαυμασμοῦ εἶναι,
ὅτι τὸ γεγονός τοῦτο διαμνημονεύεται ὑπὸ δημῶδους παραδόσεως διασωθεί-
σης εἰς γειτονικὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας, εἰς τὸ Φανάριον τῆς Σηλυ-
βρίας. Εἶναι ἐξορκισμὸς ἢ γήτευμα πρὸς τὴν *Γυλοῦν* μετ' ἐπικλήσεως πρὸς
τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅστις διὰ τῶν ἀκαταλήπτων ἐπιθέτων *δίσηνε* καὶ *τρι-
σηνε* συνδέεται πρὸς τὸν ἅγιον *Σισίνιον*. Τὸ κείμενον παραλαμβάνεται ἐνταῦ-
θα, ὅπως ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τῆς φιλοπόνου δεσποίνης *Ἑλπινίκης Σταμούλη
Σαραντή* ὡς «Γήτευμα τσαλαπατημένης»³, εἰς ἧς τὸν ὀμφαλὸν ἀκουμβῶ
«μαυρομάνικον μαχαῖρι» καὶ μετὰ τὴν μαγικὴν «καλὴ μέρα» λέγει :

*Ἄγια Μαρίνα ἀνέβαινε ἀπὸ τὸ Γεροσέλιο*⁴

τὸ καλαμάρι της κρατεῖ καὶ τὴ γητεία της λέγει :

Ἄη Γ ι ὠ ρ γ η μ' δ ἰ σ η ν ε, δ ἰ σ η ν ε καὶ τ ρ ἰ σ η ν ε,

1. *Anecdota atheniensia*, fasc. XXXVI, τόμ. I. Textes grecs inédits rela-
tifs à l'histoire des religions par *Arm. Delatte* (Biblioth. de la faculté . . . de
l'université de la Liège). Liège-Paris, 1927, σ. 98-99.

2. Αὐτ. σ. 249. εἶναι δὲ ἐξορκισμὸς ἢ ἡ εὐχὴ ἐπιγεγραμμένη εἰς ὄνομα τοῦ Γρη-
γορίου Θεολόγου. Τοιοῦτους ἐξορκισμοὺς ἀναφέρομεν εἰς τὸ βιβλίον : «Δασονομία καὶ
γεωπονία πάλαι τε καὶ νῦν . . .» Ἀθῆναι, 1935, σ. 260 ἔ. διὰ τὰ βλαπτικὰ τῶν ζώων,
πτηνῶν, ἐντόμων καὶ δὴ ἀκρίδων κ.τ.τ. (εἶναι δὲ συνηθέστατοι ἐν τῇ Θράκῃ. βλ. «Ἀρ-
χαῖα ἐπιγράμματα γεωπονικά» μετὰ μεταφράσεως καὶ σχολίων σ. 226-260).

3. Πατημένος ἢ τσαλαπατημένος λέγεται ἢ ἐκ τοῦ ὀμφαλοῦ πάσχουσα, ἴσως διό-
τι φαντάζονται, ὅτι ἀερικόν τι ἐπάτησε τὴν κοιλίαν.

4. Ἱεροσόλυμα.

δέσε και χαλίνωσε τὴ Γ ε λ λ ο ὦ, τὸ μιὰρό ¹.
 τὸ κακὸ τὸ πονηρό, καταπόδι τὸ Κλωθῶ.
 και τὴ νύχτα πορπατεῖ και τὰ τζάτζαλα φορεῖ
 νὰ πάγ' σαράντα ὄργυιες μακροῦα κτλ. ².

Ὁ Ψελλὸς διέσωσεν ὑπὸ τὸν τίτλον. «Ἀποστροφὴ τῆς μιὰρῆς και ἀκαθάρτου Γυλλοῦς» παράδοσιν βυζαντινὴν, ὅπου ἀναφέρεται και ὁ ἅγιος Σισίνιος. Τὸ περιεχόμενον εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἡ Μελετινὴ ἐπὶ βασιλείας Τραϊανοῦ ἐγέννησεν ἕξ παιδιά, ἅπερ «και συνέλαβεν ἡ μιὰρὰ και ἀκάθαρος Γυλλοῦ» και πάλιν ἐνεγαστρῶθη και κατέφυγεν εἰς τὰ Χαλκοπρατεῖα εἰς ὑψηλὸν πύργον και ἐκεῖ καλῶς ἐξασφαλισθεῖσα ἔτεκε τὸ παιδίον.

Ἐν μιᾷ οὖν τῶν ἡμερῶν ὁ ἅγιος Σισίνιος, Σίνης και Σινόδωρος κατήλθον τοῦ ἐπισκέψασθαι τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν και γινόμενοι πλησίον τοῦ πύργου ἐκράξαν αὐτὴν λέγοντες, ἄνοιξον ἡμῖν, ἀδελφὴ Μελετινὴ.» Αὕτη καιτοι φοβουμένη κατήλθε και ἤνοιξε και εἰσήγαγε τοὺς ἐφιππους ἀδελφούς, μεθ' ὧν ὡς μυῖα διεισέδυσσε και ἡ Γυλλοῦ και ἀπέκτεινε τὸ παιδίον. Ἡ δυστυχεῖς ἀδελφὴ ὠλόλυξε πικρῶς λέγουσα «ὦ Σισίνιε, Σίνη και συνοδία, οὐκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι παιδίον ἐγέννησα και φοβοῦμαι ἀνοῖξαι; ἤλθεν ἡ μιὰρὰ και ἀπέκτεινε αὐτὸ. Τότε ἐκεῖνοι ἐτράπησαν εἰς καταδίωξιν αὐτῆς και συνέλαβον αὐτὴν ἐντὸς τῆς θαλάσσης, ὅπου εἰσῆλθον ἐφιπποι. Βιασθεῖσα ἐζήτησε γάλα ἐκ τῶν μαστῶν τῆς Μελετινῆς και πιούσα ἐξέρασε τὰ παιδιά ζῶντα. Μὴ ἀντέχουσα εἰς τὰς μαστιγώσεις εἶπε: ἅγιοι τοῦ Θεοῦ, μὴ με πολυβασανίσετε, και ὀμνύω σας εἰς τὸν κύκλον τοῦ ἡλίου και εἰς τὸ κέρασ τῆς σελήνης, ὅτι ὅπου γράφεται τὸ ὄνομά σας και ἀναγινώσκειται ἡ πολιτεία σας και τὰ ἱβ' ἡμισυ ὀνόματά μου, οὐ μὴ τολμήσω προσεγγίσω ἐν τῷ οἴκῳ ἐκείνῳ, ἀλλ' ἀπὸ τριῶν μιλίων φεύξομαι ἐκ τοῦ οἴκου ἐκείνου» και ἀποκαλύπτει τὰ 12 ὀνόματα αὐτῆς ³. ἀκούσαντες ταῦτα οἱ ἅγιοι ἐθαύμασαν και ἀνέσπασαν πλόκαμον ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς, ὅπερ ἐποίησαν σχοινία εἰς τοὺς ἵππους και λαβόντες τὰ «ιδιόχερα» αὐτῆς ὀνόματα και τὰ παιδιά ζῶντα ἀπέλυσαν αὐτήν. Εἰσῆλθον εἶτα εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ἐδόξασε τὸν Θεόν. «Ὁ ἔχων τὴν ἀποστροφὴν (τὸν ἐξορκισμὸν) αὐτῆς οὐ μὴ ἀδικηθῆ» ⁴.

1. Τὸ κείμ. Μιαρῶ.

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 168, Θρακ. Α', σ. 407. τζάτζαλα φλυαρία.

3. Μεταξὺ τῶν ὀνομάτων τούτων, *Αἰγυπτιανὴ* και *Ἀβυζοῦ*, ὁ *Ἀλλάτιος*, De templis graecorum, σ. 126 ἔχει και *Βυζοῦ* (πβρ. Θρακ. πόλιν Βύζαν) *Μαρμαροῦ*. παιδοπνίκτρια και *στρίγκλα*.

4. *Σάδα*, Μεσ. βιβλ. Ε', σ. 573—575. Ἐπονται τὰ ἐξῆς ἐξορκιστικά: «*Εὐχὴ τῆς Γυλλοῦς*», «*Εὐχὴ ἐτέρα, τῆς Ἀβυζοῦς ἐξορκισμός*», «*Ἐξορκισμός τῆς Γυλλοῦς ὑπὸ τοῦ ἁγίου Μάμαντος*», τὸ δεύτερον εἶναι φυλακτήριον (αὐτ. σ. 576—578). Ἐν κώδ. 210 (XVIII αἰῶνος τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης, φ. 86β: «*Φυλακτήριον εἰς τὴν μηρὰν Γέλουν*». 87: «*Τζῆ Γέλους φυλακτήρη και ἐτοῦτα τὰ σιμάδια δικά της*» βλ. *Catalogus codicum astrologicorum graecorum. Codices Athenienses, descr. A. Delatte, tom. X. Bruxellis, 1924, σ. 49. ἐν Σαρανταεκκλησίαις ἡ Γυλοῦ εἶναι ὄνομα κύριον.*

Οἱ ἔξορκισμοί, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα μαρτυροῦσι, εἶναι θρακικοί, ἐπομένως ὁ *Σισίνιος* ἐκ τῆς Αἰγύπτου εἶχεν ἐνδημήσει ἐν τῇ θρακικῇ παραλιακῇ χώρᾳ, ὅπου ὡς ἔφιππος συνήνησε τὸν Θραῶκα ἰπέα καὶ ἐνετοπίσθη καὶ ἐνεκλιματίσθη ἔπειτα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. τὰ κοινὰ στοιχεῖα ἀνακαλύπτωμεν εἰς τὴν διήγησιν τῆς δρακοντοκτονίας καὶ εἰς τὰ παρὰ τοῦ *Ψελλοῦ διασωθέντα* ἀνέκδοτα περὶ Γυλλοῦς, ἧτις ἀντικατέστησεν ἐνταῦθα τὰ βάρβαρα ὀνόματα τῆς Αἰγύπτου, προσεκλήσατο δὲ καὶ τινα θρακικὰ ἐπωνύμια, ἅπερ πιστοποιοῦσι τὴν προέλευσιν τῶν ἔξορκισμῶν! Ἐν τέλει τῆς παραγράφου ἀναγράφωμεν τοῦ Ρώσου Χρ. Λοπάρεφ τὸ σπουδαῖον ἄρθρον «Ἡ νεωτάτη φιλολογία περὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου» δημοσιευθὲν ρωσιστὶ ἐν τοῖς «*Вуζант. Χρονικοῖς*» Π)πόλεως, τόμ. XX, 1913 τεύχ. 1, σ. 25—50. Μανθάνομεν, ὅτι ἡ πρὸς τὸν ἅγιον τιμὴ καὶ εὐλάβεια Ἑλλήνων, Λατίνων, Ρώσων, Γεωργιανῶν, Κοπτῶν, Σύρων, Γερμανῶν, Κοπτῶν καὶ Κελτῶν προέρχεται ἐκ τούτου, ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τροπαιοφόρου παρίσταται ὁ ἅγων τῆς νίκης τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ σταυροῦ.

Κεφ. III. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν ταῖς παραδόσεσι πανθρακικῆ ἀγιολογικῆ μορφῆ. 1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων, τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας. 2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος, νέαι δημῶδεις παραλλαγαι καὶ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ συναξάριον, ἢ κοινῇ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἀρακλειανός. Οἱ δύο καβαλλαραῖοι.

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας.

Ἡ «ἰπποπόλος» Θράκη ἔπρεπε πάντοτε νὰ ἔχη τὸν λατρευτὸν ἰπέα καὶ κατώρθωσε νὰ ἔχη. Ἀπὸ τοῦ γηγενοῦς Θρακὸς ἰπέως, ὅταν ὁ ἀστὴρ αὐτοῦ ἐθαμβώθη πρὸ τοῦ «ἡλίου τῆς δικαιοσύνης», μετεβίβασε τὴν εὐλάβειαν τὴν λατρείαν αὐτῆς εἰς τὸν μετανάστην ἅγιον *Γεώργιον*. Ὁ λαὸς ἐτοποθέτησεν αὐτὸν λίαν ἔνωρίς, μόλις αἱ ἀκτῖνες τῆς νέας θρησκείας ἤρχισαν διασελαγιζοῦσαι τὸν θρακικὸν οὐρανόν, εἰς τὸν σπουδαιότερον τῆς Προποντίδος λιμένα καὶ ἔγγυς τοῦ Ἑλλησπόντου, εἰς τὴν Ἡράκλειαν. ἐκεῖ παρέσχεν αὐτῷ τὴν ξενίαν, εἰς τὸ προσκυνητάριον τοῦ ἁγ. *Νικολάου*. Εἰς τὴν ξηρὰν εἶχε τότε προστάτην καὶ πολιούχον, τὴν ἁγίαν *Γλυκερίαν*, ἐν Ἡρακλείᾳ καὶ τὴν ἁγίαν Σεβαστιανὴν ἐν Ραιδεστῷ, τὰς παρθενομάρτυρας. ἠθέλησε τὸν προσφοιτήσαντα νέον ἅγιον, τὸν ἐπὶ τοῦ ἰπταμένου ἵππου καθήμενον, νὰ ἔχη φρουρὸν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, εἰς ἐποχὴν, ὅτε ἡ ἐκ τῆς πειρατείας κίνδυνος ἦσαν συνεχεῖς, καὶ σύμπλουν τῶν πλεόντων καὶ τῶν ναυτιλλομένων σωτήρα. Ὁ ἵππος ἐν τῇ θῆᾳ συγγέεται πρὸς τὴν καταιγίδα, ὡς ἀριδῆλως βλέπομεν ἐν τῷ

ποιήματι τοῦ Βορέου, ὅστις γονιμοποιεῖ τὰς φορβάδας τοῦ Ἐριχθονίου. Οἱ ἵπποι ἀφίπτανται χωρὶς νὰ θλάσωσι τοὺς στάχεις τοῦ πεδίου, ἄπτονται τῆς ἐπιφανείας τῆς κυανῆς θαλάσσης καὶ συγχέονται πρὸς τὴν κυματαγωγὴν. Ἡ γραφικὴ παρ' Ὀμήρω παράστασις περὶ τῶν ἐν Ἰδη ἀγελαίων φορβάδων :

«Αἱ δ' ὑποκυσσάμεναι ἔτεκον δυοκαίδεκα πώλους.

αἱ δ' ὅτε μὲν σκιριτῶεν ἐπὶ ζεῖδωρον ἄρουραν,
ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θέον, οὐδὲ κατέκλων.

ἀλλ' ὅτε δὴ σκιριτῶεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης,

ἄκρον ἐπὶ ῥηγμίνος ἁλὸς πολιοῖο θέεσκον». (Ἰλιάδ. Υ, 225—229).

Ἡ Θράκη ἦτο ἡ πατρὶς τοῦ ἵππου, ὅπως καὶ ἡ πατρὶς τῶν ἀπὸ βορρᾶ καταιγίδων.¹ Ἐκ τῆς θρακικῆς θαλάσσης καταφέρονται βιαίως τὰ ἄγρια κύματα, ἀλλ' ἐν τῷ ἵππῳ προφανῶς συμβολίζεται ἡ τρικυμία καὶ τὸ μετὰ λευκῆς τῆς χαίτης ἀνυψούμενον κῆμα. Ἐντεῦθεν ὁ ἵππος παρήχθη ὑπὸ τοῦ Προσιδῶνος καὶ χρησιμεύει πρὸς τὸ ἀσκεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι ἐν οἷς τόποις λατρεύεται ὁ θεὸς οὗτος.² Ἄλλως τε εἶδομεν, ὅτι ἡ παράδοσις περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως ἐπλάσθη παρὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν, ὅπου συνήνησεν ὁ Ἀδάμ νῆτ δαιμονιώσαν Λιλίθ. Θανατουργὸς λοιπὸν καὶ προστάτης τῶν ἐν τρικυμίαις ἐπικαλουμένων αὐτὸν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου Νικολάου.³ «Ὅταν στὸ ταξιῖδι τοὺς πιάση φουρτοῦνα οἱ θαλασσινοὶ τάξουν στὸν Ἀῆ Γιώργη τὸν Ἀράπη νὰ φθάσουν γεροὶ στὸ λιμάνι τῆς Ἡράκλειας, ποῦ ἦταν ἀσφαλισμένο καὶ δὲν τὸ εὗρισκε ὁ νοτιᾶς, καὶ νὰ τὸν πᾶνε ἀπ' ὅτι φόρτωμα ἔχουν στὸ καράβι. Στὶς μεγάλες νοτιᾶς γέμιζε ἀπὸ καράβια μικρὰ καὶ μεγάλα, καΐκια, τρικαντήρια. Μόλις ἄραζαν ἀνέβαζαν στὸν Ἀῆ Γιώργη ἀπ' ὅτι φορτίο εἶχαν, στάρι, κριθάρι, ξύλα, κεραμίδια, κρομύδια, καὶ νὰ τοῦ ἀνάψουν λαμπάδα. Πολλὲς φορὲς γιὰ νὰ ἡσυχάσῃ ἡ θάλασσα, ὅταν ἦταν ἀγριεμένη ἔρριχναν ἀπὸ τὸ καράβι λάδι γιὰ τὸν Ἀῆ Γιώργη καὶ τὸ λάδι ἔβγαινε μὲ τὸ τουλοῦμι στὸ ἁγίασμά του, ποῦ ἦτανε στὴν ἀκρογυαλιά».⁴

Ἄλλὰ δὲν ἀφέθη μέχρι τέλους ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐνοικος τοῦ ἁγίου Νικολάου, ὅταν χάρις εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ μητροπολίτου Γερασίμου ἐκτίσαστο ἴδιον οἶκημα, τὸν μεγαλοπρεπῆ ναόν, καὶ ἐξετόπισε τὴν θανατουργὸν ἁγίαν Γλυκερίαν, τότε ἡ Ἡράκλεια ἀντικατέστησε πλέον τὴν Λύδδαν καὶ ἐγέ-

1. Ὁ σφοδρότερος τῶν ἀνέμων, ὁ βορρᾶς ἐν Μακεδονίᾳ λέγεται θρασκίας καὶ τραμουντάνα (transmontana, ὄρεινός).

2. *Hehn*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 39,45. «Ὅθεν καὶ εἰς τὴν δημόδη παροιμίαν ἀντικατέστησε τὸν ἅγιον Νικόλαον : ἅγιε Γιώργη βοήθα με, κούνει καὶ οὐ τὸ χέρο σ'. (Πετροχωρὶ Μετροῶν, Θρακ. ΙΓ', σ. 193).

3. Ὅπως ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ ἅγιος Γεώργιος κατ' ἀρχὰς ἦν ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἔπειτα ἐχωρίσθη, οὕτω καὶ εἰς ἄλλα παραλιακὰ μέρη ἀπαντῶμεν ἀμφοτέρων τοὺς ναοὺς· π.χ. ἐν Καλλιπόλει, ἐν Καλαμιτίῳ κ.ά.

4. *Ἑλληνικῆς Σταμούλη Σαραντῆ*, Ὁ ἅγιος Γεώργιος εἰς τὴν Θράκην, Μεσ. γράμμ. Α', σ. 148—9.

νετο τῇ ἀληθείᾳ Ἁγιογεωργίουπολις· καὶ ὁ ἅγιος εἰς ἀνταμοιβὴν ἐπολλαπλασίασε τὰ θαύματα, οὕτως ὥστε κατηχημαλώτισεν αὐτὸς ὁ «τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς» τὴν Θράκην· διότι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ πωλῶνται οἱ εὐλαβεῖς εἰς τὸν ἅγιον, νὰ γίνωνται σκλάβοι. «Κάνει πολλὰ θαύματα καὶ μεγάλη ἡ χάρι του. Σὲ ὅλα τὰ γύρω χωρία πολὺ τὸν δοξάζουν καὶ τοῦ πηγαίνουν πολλὰ χαρίσματα. Πολλοὶ πουλιοῦνται σκλάβοι στὸν Ἅγ. Γιώργη, ὅταν εἶναι μικροί, καὶ ὅταν μεγαλώσουν καὶ θέλουν νὰ παντρευθοῦν ξεσκαβώνονται, ἀφοῦ δώσουν λάδι ἢ παράδες, ὁ καθένας κατὰ τὴ δύναμί του, μετῆξι ἓνα ἢ περισσότερα».¹ Ἔνεκα τῶν τερασιῶν καὶ τῶν πολλῶν θαυμάτων ἐν Περίνθῳ ἢ τῇ Ἡρακλείᾳ ὠνομάσθη ὁ ἅγιος «Τροπαιοφόρος», διότι ἐνταῦθα συναντῶμεν τὸν τίτλον τοῦτον ὡς κύριον ὄνομα. Ὁ ἐξ Ἀγκῶνος τοῦ μεσαίωonos περιηγητῆς *Κυριακὸς* ἀνεκάλυψεν ἐνταῦθα λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἣς διεσώζετο τὸ ἕξῃς μέρος :

[*una cum*] *Tropaiophoro fratre.*²

Ἄλλ' ἢ Θράκη, ἢ κατ' ἐξοχὴν γεωργικὴ χώρα, δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνακηρύξῃ τὸν ἐλώνυμον τῆς γεωργίας καὶ προστάτην τῆς καρποφορίας, καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν ἐκλιπόντα θρησκικὸν θεὸν *Τελεσφόρον*.³ Τοῦτον εὐρίσκομεν ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Αὐγούστης (Στάρα Ζαγορά) :

Ἀσκληπιῶ, Ὑγείᾳ καὶ Τελεσφόρῳ

Συνέρωσ καὶ Ἐρμιόνη εὐχὴν ἀνέθηκαν.⁴

Ἡ γεωργία ἐν Θράκῃ ἦν συνδεδεμένη τῇ λατρείᾳ. Ὁ Ἡρόδοτος γνωρίζει ἡμῖν, ὅτι αἱ Θραῖσσαι καὶ αἱ Παιονίδες γυναῖκες «ἐπεὰν θύωσι τῇ Ἀρ-

1. Αὐτ. 149. Ἐν Σηλυβρία παρόμοιον τι ἐγίνετο. Ὑπῆρχεν ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου εἰκὼν διφυῆς, ἀφ' ἐνὸς μὲν παριστῶσα τὸ γενέθλιον καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀγκαλοφοροῦσαν μητέρα. Ἐνώπιον αὐτῆς γίνεται ἡ πώλησις καὶ ἡ ἐξαγορὰ οὕτως : «Ἐν τῷ ναῷ ὁ νεωκόρος σύρει τὸν ἄνθρωπον ἐνώπιον τῆς εἰκόνης διὰ σύρματος λεπτοῦ δι' οὗ ἐδέσατο (sic) τὸν τράχηλόν του καὶ φωνεῖ «ὁ δεῖνα σκλάβος τῆς Παναγίας», καὶ εἶτα τὸν περιβάλλει ἕτερον σύρμα καὶ τὸν ἀπολύει. κατόπιν, ὅποτε θέλει ὁ αἰχμάλωτος, ἐκεῖνος ἔρχεται καὶ ἐξαγοράζεται, δηλ. ἀποθέτει τὸ σύρμα ἐκεῖνο καὶ προαιρετικῶς δίδει τῷ ναῷ ποσὸν τι χρηματικόν». *Δράκων* Θρακ. σ. 18—19.

2. Dumont, *Inscript. et monuments figurés de la Thrace*, σ. 44, 74 ἔ. Τοῦτο ἐγένετο, ὅταν τὸ τροπαιοφόρος εἶχα καταστῆ πλέον ἴδιον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*. Οὕτω ἀντὶ κυρίου ὀνόματος χρῆται αὐτῷ Ἰωάννης ὁ Εὐχσιτών· π.χ. «Λόγος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου», ἔκδ. *de Lagarde*, σ. 137.

3. *Preller*, *Griech. Mythol.* σ. 635,3 ὡς ἐπίθετον τῆς Γῆς τὸ τελεσφόρος.

4. Θρακ. Η', σ. 105. Ἐν τῷ Ἀσκληπιεῷ Φιλιππουπόλεως τῷ 1921 εὐρέθη ἀνάγλυφον (2,70×0,80) ὀκτάμορφον. Ὁ μικρὸς τὸ δέμας *Τελεσφόρος* ὡς θρησκικὸς θεὸς κατὰ τὸν *Reinach* φέρει καυσίαν καὶ ἀχειρίδωτον χλαῖναν. Δηλοῖ δὲ τοῦνομα τὸν φέροντα τελείους, ὠρίμους καρπούς, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἀρίστην τῶν τροφῶν· διὸ καὶ συνάπτεται τῇ Ὑγείᾳ. Περιέργον εἶναι ἡ εὐχὴ τῶν κολλύβων ἄρχεται ἀπὸ τῆς λέξεως ταύτης : «Ὁ πάντα τελεσφορήσας τῷ λόγῳ σου, Κύριε, καὶ κελεύσας τῇ γῆ παντοδαποὺς ἐκφύειν καρπούς εἰς ἀπόλαυσιν κοὶ τροφήν ἡμετέραν κτλ» *Εὐχολ.* μέγα, *Βενετία*, 1862, σ. 496.

τέμιδι τῆ βασιλητῆ, οὐκ ἄνευ πυρῶν παλάμης» πράττουσι τοῦτο¹. Ὁ Ἀβ-
λουξένης Ἀβλουξένιος ἐπὶ ἀναγλύφου :

« Ἀπόλλωνι ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτη-
ρίας καὶ τῶν ἰδίων ἀμπέλων ἐπὶ ἄ-
κραν εὐχαριστήριον ἀνέθηκε.²

Εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον ψάλλει ἡ Ἐκκλησία πρὸς τὸ Ὡς γενναῖον
ἐν μάρτυσι :

Τοῦ Χριστοῦ τὸ γεώργιον,
τὸν γενναῖον ἐν μάρτυσι, . . .
κλήμα τὸ ἀείζων
τῆς ἀμπέλου τῆς ζωῆς
τὸν καρπὸν ἐξανθήσαντα κτλ.³»

Τοῦτο ἐγένετο, ὅταν πλέον τὸ τροπαιοφόρος κατέστη ἴδιον γνώρισμα
τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Οὕτω χρῆται αὐτῷ ὁ Ἰωάννης Εὐχαΐτων : « Λόγος εἰς
τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου » κτλ. (ἔκδ. de Lagarde. Gottingae,
1882, σ. 137. Κατὰ δημῶδη παράδοσιν ἐν Ἡρακλείᾳ τὴν παραμονὴν τῆς
ἑαυτοῦ μνήμης ὁ ἅγιος φεύγει ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ τρέχει εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ
εὐλογεῖ τὰ σπαρτὰ καὶ λέγει :

« Σ' ἀφίνω γειὰ ριζίτσα μου
καὶ στὸ καλὸ κορφίτσα μου » (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 151).

Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον προστάτην θεὸν δι' ἐκάστην τοῦ ἔτους ὥραν, ὡς
γράφει ὁ Μακρόβιος :

« Φράζω τὸν πάντων ὑπατον θεὸν ἔμμεν ΙΑΩ,
χείματι μὲν Ἀΐδην, Δία δ' εἵαρος ἀρχομένοιο,
Ἥλιον δὲ θέρεως, μετοπώρου δ' ἄβρον Ἰακχον.⁴»

Ἄλλὰ πρὸς τὸ Ἐλευσίνα μᾶλλον συντρέχει τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὁ δις
τοῦ ἔτους ἑορτασμός κατὰ τὴν ἀνοιξιν (23 Ἀπριλίου) καὶ τὸ φθινόπωρον
(3 Νοεμβρίου). Εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου ἡ ἁγία ἡμῶν ἐκκλησία ἑορτάζει τὰ
ἐγκαινία τοῦ ἐν Λύδδῃ ναοῦ τοῦ ἁγίου (ἡ Λύδδα εἶναι ἐν Παλαιστίνῃ ἀπέχουσα
ἑξάωρον τῆς Ἐμμαούς. Οὗτος ἰδρῦθη ἐπὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καὶ ἅμα
τοῖς ἐγκαινίοις κατετέθη καὶ τὸ λείψανον τοῦ μεγαλομάρτυρος. Κατὰ τὸ χρο-
νικὸν τῶν σταυροφόρων τοῦ Δουχατίου Τρηκέως (Παρισ. 1620, σ. 312 τὸν
ναὸν ἔπειτα « ἐπφοδοῦντο. ἀλλὰ τοῦτον ὀλίγω πρόσθεν τῆς τῶν ἡμετέρων
ἀφίξεως οἱ βάρβαροι κατηρέφισαν ». Οἱ δὲ Ἡρακλειῶται πανηγυρίζουσα
τὴν ἡμέραν ταύτην, « διότι ἠῦραν τὴν εἰκόνα του τότε καὶ οἱ Γιώρ-
γηδες κάμουν ἄρτους » (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 150). ἦτοι κατὰ τὴν ἀν-
θοφορίαν καὶ τὸν πανηγυρισμὸν τῆς ὀργώσης φύσεως, ὡς καὶ τὸ
τέλος τῆς καρποφορίας, ὅτε συντελεῖται ἡ φθορὰ καὶ ὁ θάνατος τῆς

1. Μοῦσαι, Δ'. 33. 2. C. I. G., 2054. 3. Τροπάριον τῶν αἰῶνων, Νοεμβ. 3.

4. Saturn. I, 40. Τὸ ΙΑΩ εἶναι τὸ συμβολικὸν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ὄνομα ὡς
ἀπεδείξαμεν ἐν διατριβῇ « Εἰς μνήμην Σπυρίδωνος Λάμπρου », Ἀθήναι, 1933, 223έ.

φυτικῆς οὐσίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ σύλληψις καὶ κυφορία αὐτῆς. ἦτοι ἡ ἀνάστασις τῆς νεκρᾶς φύσεως, σύμβολα ταῦτα τοῦ τῷ αἵματι τοῦ μαρτυρίου ἀναγεννωμένου *Τροπαιοφόρου*· διὸ καὶ συμπίπτει ἡ ἑορτὴ αὕτη πρὸς τὴν ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «κοινὰ δὲ καὶ τᾶλλα τὰ παρὰ τῆς ὥρας καρποφοροῦμενα,» γράφει ὁ Ἰωάννης Εὐχαΐτων «ὧν ἐπίσης ἀπάντων τῇ μαρτυρικῇ τελετῇ πρὸς τὴν ἀναστάσιμον μέτεστιν.»¹ Καὶ ὁ ἑορτασμός οὗτος πολλὰ αὐθις τὰ κοινὰ ἔχει καὶ πρὸς τὸν τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου* κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐποχὴν πανηγυριζομένου, ὡς θαυμασίως διεξέρχεται ὁ εἰρημένος κλεινὸς ἐπίσκοπος ἐν τῷ λόγῳ «εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος *Θεοδώρου* τοῦ Τήρωνος ἦτοι εἰς τὸν ἀνθισμὸν» γράφων: «ἔαρ γὰρ ἡ βασιλίσσα νυνὶ τῶν ὥρῶν, καὶ τοῦ ἔαρος ἤδη τὸ λῆγον, οὐ τὸ ἀρχόμενον, ὥστε δύο καιρῶν τῶν καλλίστων ἐξόχως καὶ τερπνοτάτων, ἔαρ τε καὶ θέρος ἐν μέσῳ τὴν ἡμέραν λαχεῖν καὶ τὸ φαιδρὸν ἐκατέρωθεν προδήλως καταπλουτεῖν... καθ' ἣν ὅτε ἥλιος εἰς ἄκρον ὕψος ἐπῆρται καὶ τηλαυγεστέρως ἐκείθεν ἐπαφίησι τῇ γῆ τὰς ἀκτῖνας, σελήνη δὲ νύκτα καὶ ἀστέρες φαιδρύνουσι... συναυγάζοντες ἀλλήλοις καὶ συνεκλάμποντες, ὑφ' ὧν ἡ τε νύξ εἰς ἡμέρας ὄψιν μεταποιεῖται καὶ τὰ οὐράνια κάλλη πανταχόθεν προβάλλοντα μαρμαρυγὰς ἕξαισίους ἤδιστὸν εἰσι θέαμα τοῖς ἐκείνων φιλοθεάμοισιν. ὅτε πάλιν ἀῆρ τὴν πασῶν νῦν ἀρίστην κέρραται κρᾶσιν, ζωογόνους μὲν αὔρας καὶ τελεσφόρους ἀναδιδούς, καρποῖς τε καὶ ζώοις ἀναγκαιοτάτας καὶ σωτηρίους, ὑετοὺς δὲ ὠρίους τοῖς κόλποις ἐπιπέμπων τῆς γῆς· ἡ δὲ τὸν ἑαυτῆς κόσμον, ὡσπερ νύμφη φιλόκαλος ὠραίως ἡμφιεσμένη, βρῦει μὲν φυτῶν κάλλεσι καρπῶν βριθομένων καὶ τῇ κόμῃ τῶν φύλλων κατεστεμμένων, βρῦει δὲ λειμῶσι καὶ ἀνθεσι καὶ πυκνότητι πόας...»²

Ἐξαιρετικῶς πρὸς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* ἐξεπὸνῆσεν *Δαβὶδ* ὁ Ἄττικὸς (Ἰσως Ἄγιορείτης) ἁσματικὸν κανόνα πρὸς τὸ Ἄναστάσεως ἡμέρα, ἦτοι πρὸς τὸν πασχάλιον. ὅπου αἱ ὑποθέσεις τῶν δύο ἑορτῶν θαυμασίως καὶ ἀρμονικῶς συνδυάζονται.³ Λαμπρὸν εἶναι τὸ δοξαστικὸν τῶν αἰνῶν:

1. «Λόγος εἰς τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου μετὰ τρίτην ἡμέραν τοῦ Πάσχα τελουμένην», ἐνθ' ἄνωτ. σ. 139. ὁ λόγος οὗτος ἐξεφωνήθη παρουσίᾳ «τῶν φιλοχρίστων καὶ φιλομαρτύρων» βασιλέων ἐν Κ[ι]π[ρ]οῖσι ἐν τῷ ἐπωνύμῳ θαυμασίῳ νοῦ τοῦ μεγαλομάρτυρος, ἐν τῇ εὐαγεῖ μονῇ τῶν Μαγγάνων (αὐτ. σ. 139—140).

2. αὐτ. σ. 134—5 καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ ἐκθειάζων τὰ κάλλη τῆς φύσεως συμπανηγυριζόντων καὶ πάντων τῶν ἐμπύχων ὄντων. «καὶ ἡ ἑορτή, ἐπιλέγει, ἀνθοφορία, ὡσπερ ἤδη παρὰ τισὶ καὶ ῥοδισμὸς εἴτουν ἀνθισμὸς προηγόρευται» αὐτ. 135.

3. Ἡ τοιαύτη παρωδία ἐπέδωκε μέχρις ἀηδίας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους. καὶ εἰς κοσμικὰ ἔτι πρόσωπα ἐγένοντο κανόνες πρὸς τὸ Ἄναστάσεως ἡμέρα· Περὶ τούτου βλ. διεξοδικῶς τὸ 9 κεφάλαιον τῆς πραγματείας ἡμῶν «Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιῶν βιβλίων γινόμενα ἀπόπειραι ἐν τῇ ὁρθ. ἀνατ. ἐκκλησίᾳ (ἀπόσπ. ἐκ τῆς Νέας Σιών, Ἱεροσόλυμα, 1936, σ. 233 ἔ.)

«*Ἀνέτειλε τὸ ἕαρ, δεῦτε εὐωγηθῶμεν.
ἐξέλαμψεν ἡ ἀνάστασις, δεῦτε εὐφρανθῶμεν.
ἢ τοῦ ἀθλοφόρου μνήμη
τοὺς πιστοὺς φαιδρύνουσα ἀνεδείχθη·
διὸ φιλέοργοι,
δεῦτε μυστικῶς αὐτὴν πανηγυρίσωμεν κτλ.»*

Ἔθεν καὶ ἡ πασχαλιά ἐν Ἡρακλείᾳ ὠνομάσθη Ἀγιωργιά.¹

Ἄλλὰ λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ κοντάκιον πρὸς τὸ Ὁ ὑψωθεὶς :
Γεωργηθεὶς ὑπὸ θεοῦ ἀνεδείχθης
τῆς εὐσεβείας γεωργὸς τιμώτατος,
τῶν ἀρετῶν τὰ δράγματα συλλέξας ἑαυτῷ·
σπείρας γὰρ ἐν δάκρυσιν
εὐφροσύνην θερίζεις·*
ἀθλήσας δὲ δι' αἵματος
τὸν Χριστὸν ἐκομίσω κτλ.»

Διὰ τῶν εὐχῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐμαρτύρησαν καὶ Γλυκέριος ὁ γεωργός, ὅστις ἐπίστευσεν εὐρισκομένου τοῦ ἁγίου ἐν τῇ φυλακῇ, διότι ἀνέστησε τὸν βοῦν αὐτοῦ, καὶ ὁ Θερινός. Τὸ θαῦμα τοῦτο ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς πάπυρον Negeb τοῦ VI—VII αἰῶνος ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ Colt τῷ 1937. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Casson καὶ E. L. Hettich (βλ. Excavations at Nessana, tom. II. Literary Papyri, Princeton, 1950, σ. 128—142). Ἐντεῦθεν καὶ προστάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς γεωργίας. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς «ὁ Ἁγ. Γιώργης βγαίνει ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ τρέχει μέσα στὰ χωράφια γιὰ νὰ μεγαλώσουν τὰ σπαρτὰ καὶ λέγει : Σ' ἀφίνω γειὰ ριζίτσα μου καὶ στὸ καλὸ κορφίτσα μου». (Μεσ. γράμμ. Α', σ. 151). Οἰκογενειακῶς κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, ὡς ἀρχὴν τῆς πλήρους ἀνοιξέως, ἐξήρχοντο εἰς τὰς ἐσοχάς, ὅπως χαιρετίσωσι τὴν ἀνοιξιν. Ἐνιαχοῦ (εἰς τὸν Σκοπὸν) πρὸ τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἔσπευδον εἰς τοὺς ἀγρούς, ὅπως ἀλλαχοῦ τὴν πρωτομαγιάν, νὰ κόψωσι στάχεις ἀπ' ἐκεῖ, ὅπου τὸ πρῶτον ἔσπειραν, ἵνα κομίσωσιν οἴκαδε ὡς ἀπαρχήν.² Κατὰ ταῦτα ἔχομεν ἅγιον Γεώργιον ἀνοιξιάτικον καὶ φθινοπωρινόν. Πᾶσαι αἱ γεωργ. πράξεις τὰ συμβόλαια καὶ αἱ μισθώσεις γίνονται κατὰ τὰς δύο ταύτας ἐποχάς, αἱ μὲν διὰ τὸ θέρος, αἱ δὲ διὰ τὸν χειμῶνα. Ἐν Ἡπείρῳ τὸ γεωργικὸν κατάστιχον λέγεται «ἀγιογεωργήσιον» καὶ «ἀγιοδημητρήσιον» διφτέρι (=διφθέρα, ὡς ὠνομάζετο πρόπαλαι τὸ χαρτί) βλ. «Ἡπειρ. Χρονικά», ΙΕ, 1939, σ. 16—17. Ἐν Ρωσίᾳ οἱ χωρικοὶ ἐπλήρωνον τοὺς φόρους εἰς δύο δόσεις πρὸς τοὺς γαιοκτήμονας. Ὁ δὲ «Κῶδιξ Ἰωάννου Γ'» ὑπήγαγε πάσας τὰς προθεσμίας εἰς τὸν φθινοπωρινόν

1. Μεσ. γράμμ. Α'. 165.

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 159.

ἄγ. Γεώργιον (βλ. Ἱστορ. Ρωσίας ὑπὸ Αἰκ. Στσεπκίνας, μετάφρ. Π. Λέφα ἐν Β:βλ. Μαρσαλῆ, σ. 160). Ἄλλ' ἡ ἔορτὴ αὕτη εἶναι καὶ ποιμενικὴ, διότι κατ' αὐτὴν καταμετροῦσι τὰ ποιμνία, ἐνοικιάζουσι τὰς βοσκὰς, (ὅπως καὶ οἱ γεωργοὶ συνάπτουσι συμβόλαια καὶ «πιάνουσι» τοὺς δούλους καὶ ἐργάτας) καὶ ἀπὸ τῶν πεδιάδων ἀνέρχονται εἰς τὰ ὑψηλὰ βουνά, ἵνα παραθερίσωσι μετὰ τῶν ποιμνίων, ἀφοῦ τελέσωσι τὴν θυσίαν τοῦ ἁγιοργίτου ἀμνοῦ (τότε κατὰ πρῶτον σφάζουσι ἀρνίον) καὶ ἐξετάσωσι τοὺς οἰωνοὺς ἐκ τῆς ὠμοπλάτης.¹ Ἄλλὰ τὸ προσκύνημα τοῦ ἁγίου ἦν συνδεδεμένον μετὰ προσφορᾶς θυσίας ζῶων (κουρμπάνι), διότι ἐθεωρεῖτο *προσιότης τῆς κτηνοτροφίας*. Γὰρ πρὸς σφαγὴν ζῶα ἔπρεπε νὰ εἶναι λευκά, ἐλούοντο καὶ ἐκαθαρίζοντο ἐπιμελῶς καὶ ἐστολίζοντο «μὲ ἀνθη γαρούφαλα καὶ τέλια». προσέδεδον εἰς τὰ κέρατα κηρία καὶ ὠδηγοῦντο πρὸ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου, ὅπου ἐπάτουν εἰς κάσαν διὰ νὰ ἀσπασθῶσι (νὰ λείχωσι διὰ τῆς γλώσσης) τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου, καὶ ἀφοῦ περιεφέροντο περίξ τοῦ ναοῦ, ἐκοιμῶντο πρὸ τῆς εἰκόνης.² Ἐκ τοῦ αἵματος ἔπρεπε διὰ τοῦ δακτύλου οἱ προσκυνηταὶ νὰ βάψωσι τὰ μέτωπα, ἀκριβῶς ὅπως ἐγίνετο εἰς τὰ Ἐλευσίαια, ἀλλὰ πρὸ τῆς θυσίας ἔδει καὶ ὁ παπᾶς νὰ διαβάσῃ τὴν εὐχὴν ἐπὶ τοῦ θύματος. Ἐκ τῶν σφαγίων τοῦ ναοῦ ἔτρωγον ὅλοι ὁμοῦ συγκροτοῦντες τὰς ἀρχαίας ἀγάπας καὶ ἀγῶνας καὶ χοροὺς ἔπειτα. «... στὰ παλιὰ χρόνια τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Γεώργου ἕνα λάφι ἀπὸ τὸ βουνὸ ἔρχονταν μονάχο στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα νὰ τὸ σφάζουν κουρμπάνι. Μία φορὰ δὲν πρόφθασε ἀπὸ βραδὺς καὶ ἦλθε τὸ πρῶτ' ἐν τῷ ἴδρω πινημένο. Τὸ ἔσφαξαν χωρὶς νὰ ξεκουρασθῆ, καὶ δὲν ματαῆλθε τὸν ἄλλο χρόνον, μόνον ἦλθε φωνὴ σὲ μιὰ γυναῖκα καὶ τῆς εἶπε : Θέλω τὸ παιδί σου κουρμπάνι. Αὕτῃ δὲν γύρισε ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γεώργου τὸν λόγο καὶ τὸ ἔσφαξε, τὸ ἔπλυνε, τὸ παραγέμισε καὶ τὸ ἔβαλε στὸ φουρνί. Ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ πάρουν τὸ κουρμπάνι ψημένο καὶ βρῖσκουν τὸ παιδί μὲ τὸ βιβλίον στὸ χέρι νὰ διαβάξῃ... Ὁ Ἁγίου Γεώργου λυπήθηκε πού θὲ νὰ σωθῆ ὁ κόσμος κάμνοντας κουρμπάνι κάθε χρόνο ἕνα παιδί καὶ εἶπε : νὰ σᾶς δώσω ἕνα πρόβατο νὰ τὸ κάμετε κουρμπάνι στὴ μέρα μου. Ἀπὸ τότε κάθε χρόνο θὰ γίνῃ ἕνα πρόβατο κουρμπάνι στὸν Ἁγίου Γεώργου». Ἐφέτος (δηλ. τῷ 1956) ἀνέγγων εἰς ἄθην. περιο-

1. Ὁπόση σημασία ἐδίδετο παλαιότερον εἰς τοῦτο καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεπτῶν καὶ ἀγωνιστῶν τοῦ 1831 βλ. Πολίτων, «Ὁμοπλατοσκοπία» ἐν Λαογρ. συμμ. Α', σ. 77—7.

2. Μεσ. γράμμ. σ. 157. Αὐτὰ διηγείται ἡ δέσποινα Ἑλληνική, ὅτι συνέβαινον εἰς Τυρολόην, Αὕτη ἀναφέρει, ὅτι καὶ οἱ Τούρκοι ἐώρταζον τὸν ἅγιον Γεώργιον διὰ θυσιῶν, ὅπως καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου γίνεται μάλιστα κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ κατὰ τὸ νέον! καὶ ὁ Σουλτάνος ἐμοίραζε 5000 ἀρνιά καὶ 1000 ἡ βασιλομήτωρ.

3. Ἐκ Τυρολόης τὸ ἀνέκδοτο ἐνθ' ἄνωτ. σ. 153—159 καὶ ἡ λαογράφος ἐκδότρια παραπέμπει εἰς τὸν Ἡρωϊκὸν τοῦ Φιλοστράτου III, 16, 18 (ἐκδ. Παρισ. 1878, σ. 278) ὅστις ἀναφέρει τὸ ἐξῆς : «Θηρία πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ Ἁγίου φοιτῶν κατὰ δύο ἢ τρία, θύεσθαι τε οὐδενὶ δεσμῶ συνεχόμενα καὶ παρέχειν τῇ μαχαίρᾳ ἑαυτά». Τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι σπουδαῖον καὶ ἀποδεικνύει πῶς αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις ἐν Θράκῃ ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν ἡρώων μετεβιβάσθησαν εἰς τοὺς ἡρώας τῆς θρησκείας.

δικὸν ἢ ἐφημερίδα τοῦ λογίου ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου Θρακὸς ἄρθρον περὶ τῶν τοιούτων θυσιῶν ἢ κουρμπανιῶν τελουμένων μέχρι σήμερον. ἐν Θράκη.

2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος, νέαι δημῶδεις παραλλαγαι, σχέσεις πρὸς τὸ συναξάριον, ἡ κοινὴ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἡρακλειανός.

Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἀπέβη ὁ δημοφιλέστατος ἀγιολογικὸς τύπος τῆς ἐκκλησίας διὰ τοῦ ἔσματος τῆς δρακοντοκτονίας. Δὲν ὑπάρχει χώρα, ὅπου νὰ μὴ ψάλληται τὸ ἔσμα τοῦτο, ὅπερ συγκινεῖ πᾶσαν ψυχὴν, καὶ εἶναι ἀπορίας ἄξιον πῶς δὲν ἐγένετο εἰσέτι διήγημα καὶ δράμα, ὅπως ἡ *Γενοβέφα*. Ὁ Παν. Σεφερλῆς δημοσιεύσας παραλλαγὴν τοῦ ἔσματος, ψαλλομένου ἐν Ἄργει κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου ἔξωθεν τοῦ ναοῦ, ὅπου γίνεται καὶ χορός, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας ἑορτὰς ὡς τραγούδιον ¹, ἔδωκε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὸν *N. Πολίτην* νὰ γράψῃ «τὰ δημῶδη ἔσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου», ² πραγματεῖαν περισπούδαστον. Ἐνταῦθα μετὰ διεξοδικὴν ἔρευναν περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ διηγήματος τούτου ποιεῖται τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν 27 παραλλαγῶν τέως δημοσιευθειῶν ἀπὸ διαφόρων ἑλλην. χωρῶν προερχομένων. Ἐκ Θράκης ἔχει δύο μὲν ἐκ Βάρνης ³ τὸ τρίτον ἐκ Καρυῶν Καβαλλῆ ⁴ καὶ τὸ τέταρτον ἐκ Σαράντα ἐκκλησιῶν ⁵. Τελευταῖον ἐγνώσθησαν καὶ ἄλλαι παραλλαγαι ἐκ Θράκης καὶ ἄλλων μερῶν :

1. Ἐξ Ἀσκοῦ τῆς Βιζύης.
Ἄχ, ἀή Γιώργ' ἀφέντη μου, ἀφέντη καβαλλάρη,
*στὸ τόπο μας βγαίνει θεριὸ κάθε πρωῒ καὶ βράδυ.*⁶
2. Ἐξ Ἀλατσάτων τῆς Μ. Ἀσίας ὑπὸ *E. Σαβράμη*.⁷
*Ἄη μου Γιώργη, ἀφέντη μου κι' ἀσημοκαβαλλάρη,*⁸
ποῦ ἴσαι ζωσμένος μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἀργυρὸ κοντάρι.
3. Ἐξ Ἐξαμιλίου ὑπὸ *Χαρ. Παρασκευοπούλου* ⁹.
Σῶσ' ἀη Γιώργη μου, ἀφέντη μ' καβαλλάρη,
θηριὸ βγαίνει στὸ τόπο μας σ' ἕνα βαθὸν πηγάδι.

1. Λαογρ. τόμ. Δ', 1913, σ. 66—67.

2. Ἀθ. σ. 185—235. Περαιτέρω βλ. Α. Β. Ρυστένκο, «Ἡ περὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ τοῦ δράκοντος» παράδοσις ἐν τῇ σλαβορρωσικῇ φιλολογίᾳ δημοσιευθεῖσα ἐν ταῖς «Πραγματεῖαις τοῦ αὐτοκρ. σλαβορρωσ. πανεπιστημίου», 1910, τόμ. 112, σ. 542 ἔ. (ρωσιστί).

3. Τὸ μὲν α' ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Φιλ. Συλλ. Η', 500—1, τὸ β' ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Λαογρ. σ. 234 εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους.

4. Ὑπὸ *Λουλουδοπούλου* ἐν Συλλογῇ ἀνεκδότῳ, Βάρνη 1903, σ. 85—7.

5. Ὑπὸ τοῦ *Πολίτου* ἐν Λαογραφίᾳ, σ. 234—5.

6. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 166—7. Ἡ ἔκδ. κ. Ἑλληνικὴ σημειώνει : «Παραλλαγή αὐτοῦ εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Θράκης. Εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν Βαϊντήρι, Τσεσμέ, Βουρλά, Φώκιες, Γκιούλ-μπαξέ.

7. Μεσ. γράμμ. Γ', 1936, σ. 98—99.

8. Τὸ καίμ. ἀσήμω καβαλλάρη.

9. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσ. θησαυροῦ, τόμ. Α', 1934—5, σ. 51.

4. Ἐκ Παλατίων Προικονήσου ὑπὸ Νικ. Δαμπαρίδου.

Ἔχουμ' θεριὸ στὸν τόπο μας σ' ἓνα βαθὺ πηγάδι
κι' ἀνθρώπους τὸ ταΐζοντε κάθε πρωΐ και βράδυ.¹

Τὸ νέον εἰς τὴν παραλλαγὴν ταύτην εἶναι τὸ ἐξῆς :

Τρεῖς μέρες ἐχνότανε τὸ αἷμα μέσ' στὴ πύλη (γρ. πόλι)
μεγάλος θρηῆνος ἔγινε στίς εἰκοσιτρεῖς τ' Ἀπρίλη (σ. 90).

5. Ἐξ Ἀφθονίου τῆς Προικονήσου ὑπὸ τοῦ ἰδίου.²

Εἶδες καστέλι ὄμορφο ! δράμι νερὸ δὲν ἔχει.

Ἄν ἔχη και δράμι νερό, δράκος τὸ διαφεντεύει.

(τέλος) και βάλει και ζωγράφισε Χριστὸ και Παναγία.
και στὴ δεξιὰ του τὴν πλευρὰ βάλ' ἓνα καβαλλάρη,
ἀρματωμένο μὲ σπαθὶ και μὲ χρυσὸ κοντάρι.³

6. Ἐκ Ζακύνθου ὑπὸ Δεων. Ζώη.⁴

Ἄγιέ μου Γ ι ὠ ρ γ η μάρτυρα κι' ἀφέντη καβαλλάρη,

ἀρματωμένος τὸ σπαθὶ και τὸ χρυσὸ κοντάρι.

τώρα νὰ πῶ στὴ χάρι σου κι' ἀνατιβάλλω

γιὰ κείνο τ' ἄγριο τὸ θεριὸ τῆς χώρας τὸ μεγάλο.

Κατὰ ταῦτα αἱ παραλλαγαί, αἱ ἔμοι γνωσταί, τοῦ ἔσματος τῆς δρακοντοκτονίας ἀνέρχονται εἰς 34. Κατὰ τὴν συγκριτικὴν ἀντιπαραβολὴν τοῦ Πολίτου οὐσιώδης διαφορὰ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν, εἰμὴ, ποῦ μὲν ἡ διήγησις εἶναι ἐκτενεστέρα, ποῦ δὲ ἐπιτομωτέρα. και εἶναι ἄξιον θαυμασμοῦ τοῦτο πῶς ἔσμα ἀπὸ στόματος παραδιδόμενον ἐκ τῆς Κύπρου μέχρι τῆς Ἡπείρου και ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Θράκης διετήρησεν ἀλώβητα τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα μετὰ θρησκευτικῆς ὄντως εὐλαβείας—εἶχον δίκαιον οἱ ἀρχαῖοι ἐκτείνοντες τὰς θρησκ. παραδόσεις εἰς ποίησιν ἔμμετρον.—Τὸ πεζὸν τοῦ θαύματος συναξάριον εὐρίσκεται εἰς κώδικας ἀπὸ τοῦ IB' αἰῶνος και ὃ ἐν Φλωρεντίᾳ πίναξ τοῦ Ραφαὴλ μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαιότητα τοῦ θαύματος. ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἶδομεν, τὰ τοιαῦτα συναξάρια κατεδίκασεν ἡ ἐκκλησία, δὲν ἐξεδόθη μετὰ τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου, οὔτε παρὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ Στουδίτου εἰς τὸν «Θησαυρόν». Ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ Μεγ. Συναξαριστοῦ ἡγούμενος κ. Βίκτωρ εἰς τὸν Ἀπρίλιον (Ἀθῆναι, 1950, σ. 401—407) ἐν τέλει τοῦ βίου

1. Μεσ. γράμμ. Δ', 1939, σ. 87. Ὁ ἐκδότης ἤνωσε μετ' ἄλλου τὸ ποίημα, ὅπερ δέον νὰ χωρισθῆ. Κατὰ τὰ ἄλλα οὐδὲν κενὸν παρουσιάζεται, μόνον ἡ σύνθεσις εἶναι ὀλίγον χαλαρά. Εἰς τὸν στίχον : «Κόρη μ' ποῦ τῶβρες τῶνομα και ποῦ τὸ ἀμφιβάλλεις ;» (σ. 89) γράφει ἀντιβάλλεις (ἢ ἀθιβάλλεις)=ἀναφέρεις (πρβλ. Λουκ. κδ', 17 : «τίνες οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες» (βλέπ. κατωτ.)

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 92—95.

3. Ὁ καλύτερος τύπος τῆς ἐπιφθοῦ, πλήρης και ἀκριβής, ὡς εἶθισται ζωγραφιζόμενος ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ. Ἐπίμετρον τοῦ ΚΑ' τόμ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης σ. 176—7, ἔσμα ἀρ. 76, ὃ Ἀργεώργης ἀλλὰ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῆς δρακοντοκτονίας.

4. Μεσ. γράμμ. Β', 1934, σ. 283—286.

τούτου προσέθηκεν : « Ἔτερον θαῦμα τοῦ ἁγ. μεγαλομάρτυρος Γεωργίου... περὶ σφαγῆς τοῦ δράκοντος » ἀπὸ κελλιώτην τῶν Καρεῶν τοῦ Ἁθωνος λαβῶν (τοῦ χιλιανδαρινοῦ κελλίου Πατερίτσα βλ. ἄνωτ. σ. 12). Μόλις τῷ 1881 ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ *Βεσελόφσκη* ἐκ κώδικος Μεδιολάνων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος,¹ καὶ ὑπὸ *Kystenko* ἐκ κώδικος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τῆς ἐν Ἁθωνί τοῦ ἁγ. Παντελεήμονος μονῆς τῷ 1909 ἐν Ὁδησσῷ. Κατὰ 40 δὲ ἐν ὄλῳ κώδικας τελευταῖον ὁ *Aufhauser*. Ὁ *Πολίτης* ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ ἐν τοῖς συναξαρίοις διήγησις ἐρρανόθη κατ' ἐπιτομὴν ἐκ τοῦ δημῶδους ἔσματος, διότι λέγει : « ἡ συγκέντρωσις εἰς τὸ δημοτικὸν ἔσμα πάντων τούτων τῶν παλαιῶν μυθολογικῶν στοιχείων . . . καὶ τὸ ἀνεπηρέαστον ἐκ τῶν ψυχωφελῶν στοιχείων τῆς διηγήσεως πείθουσιν ἡμᾶς κτλ. »² καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ προέλευσις αὐτοῦ ἐκ τῆς θρησκ. διηγήσεως.³ Ἡμεῖς νομίζομεν, ὅτι ἐκ τοῦ δημῶδους ἔσματος ἦν ἀδύνατον νὰ παραλαμβάνῃ ἡ ἐκκλησία καὶ νὰ υἱοθετήσῃ θαῦμα τοιοῦτον. Συμφωνοῦμεν δὲ ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ συμφωνία ἀμφοτέρων εἰς τινα σημεῖα καθιστᾷ πιθανώτατον, ὅτι τὸ ἔσμα καὶ ἡ διήγησις ἐκ κοινῆς ἀπέρρευσαν πηγῆς. Ἀπέτυχε δὲ ὁ μακαρίτης παρ' ὄλην τὴν ἐξεζητημένην αὐτοῦ προσπάθειαν ν' ἀνακαλύψῃ τὴν πηγὴν, ἣν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ Ἰ κεφαλαίῳ ἐξεθέμεθα, καὶ κατέληξεν εἰς τὸ ὅτι « αὕτη ἦτο ὁ περὶ τῆς δρακοντοκτονίας δημῶδης μῦθος (τοῦ *Περσέως*), ἡ ἀκριβέστερον παραλλαγή αὐτοῦ ἐπιχωρία . . . ἐν τῇ παραλλαγῇ αὕτη εἰς τὸν ἀνώνυμον ἢ ἄλλως ὀνομασμένον ἥρωα εἶχεν ἐπιτεθῆ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ». ⁴ Ἦδη διὰ τῆς ἀποδείξεως τῆς ἐκ τοῦ ἁγίου λογιχοῦ κύκλου τῆς Αἰγύπτου προελεύσεως τῆς διηγήσεως ὁ ἀνώνυμος ἥρωας ἦν ὄντως ὀνομασμένος, εἶναι ὁ ἅγιος *Σισίννιος*.

Θαῦμα τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. ὁ φόβος τοῦ δράκοντος. Δέσποια εὐλόγησον.⁵

« Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαῦμα ἀκούσαντες τοῦ μεγαλομάρτυρος καὶ θαυματουργοῦ Γεωργίου δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ τῷ μεγαλύναντι αὐτὸν καὶ

1. Ἐν *Sbornik* (=συλλογὴ) τῆς ἀκαδημίας τῆς Πετροπόλεως, τόμ. XX, σ. 14—22), ὡς σημειοῦται ὁ *Πολίτης*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 197—215.

2. Αὐτ. σ. 214.

3. Μοὶ εἶναι ἀκατανόητον τοῦτο τὸ τελευταῖον, καὶ φέρω ὡς πρόχειρον παράδειγμα « Τὸ συναξάρι τοῦ ἁγ. Κασσιανοῦ » τοῦ *Βιζυηνοῦ* (ἐκδ. Λονδίνου, 1884, σ. 293), ὅπερ ἐκ θρησκ. δημῶδους διηγήσεως μετεποιήθη εἰς στίχους, ὡς διηγείται τὸ γεγονός αὐτὸς ὁ ποιητής. (πρβλ. τοῦ *Παράσχου* τὸ « Ἁγιέ μου Παντελεήμονα, χαμόγελο τοῦ κόσμου »).

4. Αὐτ. σ. 214.

5. « *Miracula Sancti Georgii* ». edidit J. Aufhauser. Lipsiae, Teubner, 1913, σ. 113—128. ἀριθ. 12 ἐκ τοῦ ἐν Ρώμῃ κώδικος Angelicus 46 τοῦ ΧΙΙ αἰῶνος. Ὁ παρισινὸς τοῦ ΧΙ, ὁ περιέχων τοῦ ἁγίου τὸ μαρτύριον, δὲν ἔχει τὸ θαῦμα. Ὁ *Aufhauser* ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον κείμενον παρέθηκε καὶ τὸ νεοελληνικὸν ἐκ κώδικος Ἰωασσαφαίων ἀγιογράφων τοῦ Ἁθῶ 308. Διὰ λόγους αὐθεντίας προετιμήσαμεν τὸ ἀρχαῖον.

δόντι τοιαύτην χάριν τῷ πανενδόξῳ μάρτυρι Γεωργίῳ. τίς ἤκουσεν ἐξ αἰῶ-
νος ἢ τίς εἶδρακεν πάποτε τὸ τοιοῦτον θαῦμα, ὃ ὁ παμμακάριστος ἐποίησεν;
«Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἐγένετο πόλις ὀνόματι Λασία καὶ ἐβασί-
λευεν ἐπ' αὐτήν βασιλεὺς ὀνόματι Σέλβιος· καὶ αὐτὸς ἦν πονηρὸς εἰδωλολά-
τρης, παράνομος, ἀσεβής, μὴ ἐλεῶν ἢ οἰκτεῖρων τοὺς εἰς τὸν Χριστὸν πι-
στεύοντας. κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀνταπέδωκεν αὐτοῖς ὁ Κύριος· ἐγγὺς γὰρ
τῆς πόλεως ἦν λίμνη ἔχουσα ὕδωρ πολὺ καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ ὕδατι τῆς λί-
μνης πονηρὸς δράκων καὶ καθ' ἑκάστην ἐξερχόμενος κατέσθιεν αὐτούς. καὶ
πολλάκις ὁ βασιλεὺς συναγαγὼν πάντα τὰ στρατεύματα αὐτοῦ εἰς πόλεμον
ἐξῆλθον κατὰ τοῦ θηρίου καὶ ταραχθέντος τοῦ ὕδατος οὐκ ἴσχυσαν οὔτε τῷ
τόπῳ προσεγγίσει. Ὡς δὲ κατήσθιεν αὐτούς, κατεπαίγοντο πονηρῶς, συνα-
χθεῖσα ἡ πόλις ἐβόησαν πρὸς τὸν βασιλέα λέγοντες· «βασιλεῦ, ἰδοὺ ἡ κατοί-
κησις τῆς πόλεως ἡμῶν καλὴ καὶ ἀγαθὴ καὶ ἡμεῖς ἀπολλόμεθα κακῶς», καὶ
λέγει ὁ βασιλεὺς «ὅτε ἀπογραφὴν πάντες ὑμεῖς καὶ δοθῆ ἑνὶ ἑκάστῳ ἡμῶν
λαχμός, κἀγὼ ἔχω ἐν θυγάτριον μονογενῆ (sic) καὶ δίδωμι αὐτὸν ὡς καὶ
ὑμεῖς ἐν τῷ λαχμῷ μου· καὶ μὴ ἐκτριβώμεθα ἐκ τῆς πόλεως ἡμῶν». καὶ ἤρε-
σεν ὁ λόγος τοῖς πᾶσιν καὶ ἤρξατο δίδειν ἕκαστος ἡμέρα τῇ ἡμέρα τὰ νή-
πια αὐτῶν, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ λαχμὸς τοῦ βασιλέως. ὁ δὲ βασιλεὺς ἐνέδυσεν τὴν
θυγατέρα αὐτοῦ πορφύραν καὶ βύσσον, κοσμήσας αὐτήν διὰ χρυσοῦ καὶ λί-
θου καὶ μαργαριτῶν, κρατήσας ποθεινῶς κατεφίλει αὐτήν ὡς νεκρὰν ὀδυρό-
μενος μετὰ δακρύων καὶ ἔλεγεν· «ὑπάγε, μονογενῆ καὶ γλυκύτατόν μου τέ-
κνον, τὸ φῶς τῶν ἔμων ὀφθαλμῶν· τίνα, γλυκύτατόν μου τέκνον, περιβλέ-
ψομαι, ἵνα μικρὸν εὐφρανθῶ ; πότε γάμον σοι ποιήσω ; πότε θάλαμον ὄψο-
μαι, πότε λαμπάδας ἀνάψω, πότε μελωδήσω, πότε καρπὸν κοιλίας σου ὄψο-
μαι ; οἴμοι γλυκύτατόν μου τέκνον, πορεύου, οὗ δίχα ἦν ὁ θάνατος, χωρίζο-
μαί σου»· καὶ φησὶν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν λαόν· «Λάβετε χρυσίον καὶ ἀργύ-
ριον καὶ τὴν βασιλείαν μου καὶ ἄφετε τὸ θυγάτριόν μου»· καὶ οὐδεὶς αὐτῷ
συνεχώρησεν διὰ τὸ δόγμα, ὃ ἐκεῖνος νενομοθέτηκεν· τότε ὁ βασιλεὺς βρύ-
ξας πικρῶς ὥρμησεν αὐτήν πρὸς τὴν λίμνην· συνέδραμεν δὲ πᾶσα ἡ πόλις
ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου πρὸς θεωρίαν τῆς κόρης.

Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεὸς καὶ εὐσπλαγχνὸς μὴ θέλας (sic) τὸν θάνατον
τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν, θέλας δεῖξαι σημεῖον διὰ
τοῦ πανενδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἦν ὁ
ἅγιος Γεώργιος, ὅστις εἶχεν ἀξίαν κόμης· ἐγένετο δὲ ἀπολυθῆναι τὸν στρα-
τόν· ἤρξατο δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν Καππαδόκων χώραν πρὸς τὴν ἰδίαν πα-
τρίδα. κατ' οἰκονομίαν δὲ τοῦ Θεοῦ κατήντησεν ὁ ἅγιος ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ·
καὶ ἐξένευσεν ἐν τῇ λίμνῃ ποιῆσαι τὸν ἵππον αὐτοῦ· καὶ θεωρεῖ τὴν κόρην
καθεζομένην καὶ τοῖς δάκρυσιν βρέχουσαν τοῖς γόνασιν καὶ περιβλέπουσαν
ᾧδε κἀκεῖσε καὶ ὀλολύζουσαν· ὁ δὲ ἅγιος πρὸς αὐτήν εἶπεν· «Γύναι, τίς εἶ
σὺ καὶ τίς ὁ λαὸς ὁ ἀπὸ μακρόθεν ἐστὼς καὶ [τί] ὀρῶντες μεγάλως θρηνοῦ-

σιν ;» ἡ δὲ κόρη φησὶν· «πολλὴ ἡ ἀφήγησις τοῦ λόγου καὶ οὐ δύναμαί σοι λέγειν· ἀλλὰ φύγε, πρὶν κακῶς ἀποθάνης»· καὶ λέγει αὐτὴν¹ ὁ ἅγιος· «εἰπέ μοι, γύναι, τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ μὰ τὸν δεσπότην Θεόν, σὺν σοὶ ἀποθανοῦμαι, ὅτι οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω». Τότε ἡ κόρη στενάξασα πικρῶς εἶπεν· «Κύριέ μου, ἡ κατοίκησις τῆς πόλεως ἡμῶν καλὴ καὶ ἀγαθὴ· καὶ ἐγεννήθη ἐν τῷ ὕδατι τῆς λίμνης πονηρὸς δράκων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐξερχόμενος κατήσθιεν τὸν λαὸν τῆς πόλεως· καὶ ἔδωκε δόγμα ὁ πατήρ μου καὶ ἀπέστειλέ με εἰς βρῶσιν τοῦ θηρίου, νῦν ἰδοὺ εἶπόν σοι πάντα· ἔξελθε ἐν τάχει»· ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ ἅγιος λέγει τῇ κόρῃ· «μὴ φοβοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλὰ θάρσει»· καὶ ἠρώτησεν αὐτὴν λέγων· «ποῖον σέβας ἔχει ὁ πατήρ σου καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ;» ἡ δὲ κόρη φησὶν πρὸς αὐτόν. «Ἡράκλην καὶ Σκάμανδρον, Ἄπολλωνα καὶ τὴν μεγάλην θεὰν Ἄρτεμιν»· ὁ δὲ ἅγιος λέγει τῇ κόρῃ· «Σὺ δὲ πιστεύεις εἰς τὸν ἕμὸν Θεόν ; μὴ φοβοῦ ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλὰ θάρσει». καὶ ἤρην τὴν φωνὴν αὐτοῦ ὁ μακάριος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπεν· «Ὁ Θεός, ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβιμ καὶ ἐπὶ τῶν Σεραφιμ καὶ ἐπιβλέπων ἀβύσσους, ὁ ὢν καὶ διαμένων ἀληθινὸς Θεός, αὐτὸς γινώσκεις τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶν μάταιαι, ὁ δεῖξας τὰ φρικτὰ σημεῖα τῷ θεράποντί σου Μωσῆ, δεῖξον καὶ ἐπ' ἔμοι τὰ ἐλέη σου καὶ ποιήσον μετ' ἑμοῦ σημεῖον εἰς ἀγαθὸν καὶ ὑπόταξον τὸ δεινὸν θηρίον ὑπὸ τοὺς πόδας μου, ἵνα γνώσουσιν [ὅτι] πάντοτε μετ' ἑμοῦ εἶ»· καὶ ἦλθεν φωνὴ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσα· «Εἰσηκούσθη σου ἡ δέησις εἰς τὰ ὄρα Κυρίου, ποίει ὃ βούλει»· καὶ εὐθέως ἡ κόρη ἐβόησεν λέγων·² «Οἱμοι, κύριέ μου, ἔξελθε, ὅτι ἔρχεται τὸ δεινὸν θηρίον!» καὶ δραμὸν ὁ ἅγιος εἰς ἀπάντησιν τοῦ δράκοντος ἐποίησεν τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ εἰπὼν· «Κύριε ὁ Θεός μου, μετὰβαλε τὸ δεινὸν θηρίον τούτο εἰς ὑπακοὴν πίστεως τοῦ ἀπίστου λαοῦ τούτου»· καὶ τοῦτο εἰπὼν συνεργίᾳ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ τῇ εὐχῇ τοῦ ἁγίου ἔπεσεν ὁ δράκων εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου· καὶ λέγει ὁ ἅγιος τῇ κόρῃ· «Λῦσον τὴν ζώνην σου καὶ τὸ σχοινίον τοῦ ἵππου [μου καὶ φέρε μοι ὧδε]· καὶ λύσασα ἡ κόρη] δέδωκεν αὐτὰ τῷ ἁγίῳ, καὶ κατ' οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ ἔδησεν τὸν δράκοντα καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τῇ κόρῃ λέγων· «Ἄγωμεν αὐτὸν [ἐν] τῇ πόλει»· καὶ λαβοῦσα τὸν δράκοντα ἤρχοντο ἐν τῇ πόλει, ἰδὼν δὲ ὁ λαὸς τὸ παράδοξον θαῦμα καὶ ἐν φόβῳ³ αὐτῶν γενομένων ἔμελλον φεύγειν διὰ τὸν φόβον τοῦ δράκοντος, ὁ δὲ ἅγιος Γεώργιος ἐβόησεν πρὸς αὐτοὺς λέγων· «Μὴ φοβεῖσθε, ἀλλὰ στήκετε καὶ ὁρᾶτε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ πιστεύσατε εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ἀποκτενῶ τὸν δράκοντα»· καὶ ἐβόησεν ὁ βα-

1. Τὸ κείμενον εἶναι λίαν διδακτικὸν διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς τότε γραφομένης γλώσσης, ἣτις ἤρχισε νὰ παραλαμβάνη δημώδεις τύπους καὶ συντάξεις.

2. «ἡ κόρη, . . . λέγων!» Οἱ σολοικισμοὶ εἶναι συμφυεῖς εἰς ἐκείνους, ὅπου ἀγράμματοι ὄντες ἐπιμένουσι νὰ ἑλληνίζωσιν ἢ μᾶλλον νὰ σολοικίζωσιν.

3. ἐν φόβῳ, ἴσως ἐμφόβῳ.

σιλεύς καὶ πᾶσα ἡ πόλις· «Πιστεύομεν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, εἰς Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον». καὶ ταῦτα ἀκούσας ὁ ἅγιος ἐξενέγκας τὴν ὄμοφαίαν αὐτοῦ ἀπέκτεινε τὸν δράκοντα καὶ παρέδωκεν τὴν κόρην τῷ βασιλεῖ. τότε συνήχθη τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ καὶ κατεφίλει τοὺς πόδας τοῦ ἁγίου δοξάζοντες τὸν Θεόν. Μετακαλεσάμενος δὲ ὁ ἅγιος Γεώργιος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ἐβάπτισεν τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μεγιστάνους αὐτοῦ καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐπὶ ἡμέρας δεκαπέντε ὡσεὶ χιλιάδας σμ' καὶ ἐγένετο χαρὰ μεγάλη τῷ τόπῳ ἐκείνῳ.

«Τότε Λακία ἡ πόλις ἀνήγειρεν πάνσεπτον ναὸν¹ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου Γεωργίου· καὶ ὅτε ᾠκοδομεῖτο ὁ ναός, ἔστῳ; ὁ ἅγιος ἐν ἐνὶ τόπῳ καὶ ἐπευξάμενος ἐξῆλθεν πηγὴ ἁγιασμοῦ. τότε ἐπίστευσαν ὑπὸ τὸν Κύριον.

«Πολλὰ τε θύματα καὶ σημεῖα ἐποίησεν ὁ ἅγιος Γεώργιος διὰ τῆς δοθείσης αὐτοῦ χάριτος».

Εἰς τὸ ἀπολυτίκιον τοῦ ἁγίου, ὅπερ τόσον συχνῶς ἤκουον οἱ φιλογεώργοι Θράκες ἐν τοῖς ναοῖς θίγονται αἱ πλεον εὐαίσθητοι χορδαὶ τοῦ δουλεύοντος ὑπὸ τὴν σκληρὰν τῶν Τούρκων τυραννίαν χριστιανισμοῦ.

*Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς
καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς,
ἀσθενούντων ἰατρός,
βασιλέων ὑπέρμαχος,
τροπαιοφόρε μεγαλομάρτυς Γεώργιε κτλ.*

Εἰς τὸν πρῶτον στίχον ὑπονοεῖται ὁ λυτρωθεὶς παῖς, ὁ ἐπικαθήμενος ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ἵππου τοῦ δρακοντοκτόνου ἁγίου. Τὰ συναξάρια ἀναφέρουσι τρία τοιαῦτα θαύματα παιδῶν ἐλευθερωθέντων, τοῦ ὑπηρετοῦντος εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, αἰχμαλωτισθέντος ὑπὸ τῶν Ἀγαρηνῶν ἐν Παφλαγονίᾳ, τοῦ υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ Λέοντος Φωκᾶ Παφλαγόνος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς μυτιληναίας χήρας συλληφθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Κρήτης Σαρακηνῶν.² Ἐντεῦθεν εἰς πολλὰς παραδόσεις, ὁ ἅγιος φέρεται ὡς προστάτης τῶν πασχόντων καὶ καταδυναστευομένων καὶ αἰχμαλωτιζομένων χριστιανῶν, ταχὺς εἰς βοήθειαν σπεύδων καὶ θαυματουργῶν.³

Κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην τῆς τουρκοκρατίας περίοδον, ὅτε τὰ μὲν

1. Βεβαίως ἡ ἀναγνώρισις ὡς ἁγίου καὶ ἡ ἀνέγερσις ναοῦ ἐγένοντο οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ μετὰ τὸ μαρτύριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου,

2 βλ. *Aufhauser*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 3, 4, 9 καὶ *Πολίτην*, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 224.

3. Βλ. δημοτικὸν ᾠσμα Ἀδριανουπόλεως Θρακ. Β', 118,13. Ἐνα Τουρκὶ Τουρκόπουλο, ἕνα βασιλοπαίδι, μιὰ ρωμιοπούλα ἀγάπησε καὶ θέλει νὰ τὴν πάρῃ. καὶ 422,21. Ἐνα μικρὸ Τουρκόπουλο, ἕνα βασιλοπαίδι κτλ. Τελειότερα παραλλαγή, ἐν Αἴνῳ (Ἀμυγδαλιὰ) ἐνθα ᾄδεται, ὅτι «Ὁ κιδρ τυφλίτης (=ὄφις ἰοβόλος) τσίμπσε τὸν Ἀἰ Γιώργη, καὶ ἀπὸ τότε τυφλάθηκε καὶ βλέπ' ἴσως τὸ πρῶτ' ἡμερῆς τ' αἰ Γιώργη πρὶν ἀπολύσ' ἢ ἐκκλησιά». Θρακ. Ζ', 274.

παιδιά ἀπεσπῶντο βιαίως ἀπὸ τῶν μητρικῶν ἀγκαλιῶν ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων, τὰ δὲ κοράσια ὑπὸ τῶν σατύρων ἀρχόντων : ¹ τὸ καταφύγιον τῶν δυστυχῶν πλασμάτων καὶ ἡ ἐλπίς τῶν ἀπηλπισμένων ἦν ὁ Τροπαιοφόρος, ὁ ἀπαλλάξας τὴν βασιλόπαιδα ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος. Εἰς τὴν δεινὴν ταύτην ἀνάγκην ἀντὶ πάσης ἄλλης δεήσεως ἐξεφωνεῖτο τὸ ᾄσμα τοῦ δρακοντοκτόνου ἁγίου—καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ μεγάλη αὐτοῦ διάδοσις—χαρακτηριστικὸν ᾄσμα εἶναι τὸ ἐν Σηλυβρία.

Ἁγία Γιώργης ὁ Ἀρακλειανὸς καὶ τὸ Τουρκόπαιδο

Ποιὸς εἶδε ἥλιο τὸ πρωί, ἄστρῖ τὸ μεσημέρι,
 ποιὸς εἶδε τέτοια λυγερὴ νὰ φκιάνη τὸ φκιασίδι.
 Παρασκευὴ τὸ ἔφκιανε, Σαββάτο τελειώνει,
 τὴν Κυριακὴ τὸ ἔβαλε στὴν ἐκκλησιὰ πηγαίνει'
 ὅσ' ἄρχοντες τὴν εἶδανε, ὅλοι τὰ φέσια βγάλαν,
 κι' ἓνα παιδί τουρκόπαιδο, ἓνα βασιλοπαιδί
 ἀγάπησε τὴν χριστιανὴ καὶ θέλει νὰ τὴν πάγη.
 Ἡ χριστιανὴ σὰν τ' ἄκουσε πῆρε βουνὰ καὶ πάγει,
 βάζει τὸν ἥλιο πίσω της καὶ τὰ βουιὰ μπροστὰ της.
 κι' ὁ Τοῦρκος ποὺ τὴν ἀγαπᾷ πέφτει τὸ καταπόδι.
 Ἡ κόρη ὅπου ἔφευγε στὸν Ἁγίον Γιώργη τάζει :
 «Ἁγίον Γιώργη μου Ἀρακλειανέ, ἀφέντη μ' καβαλλάρη,
 «Κρῦψε με ἀπὸ τὸν Τοῦρκο νὰ σὲ πλέξ' ἓνα στεφάνι, ὄλο μαργαριτάρι».
 Ραγίσθησαν τὰ μάρμαρα, πῆραν τὴν κόρη μέσα,
 κι' ὁ Τοῦρκος ποὺ τὴν φύλαγε στὸν Ἁγίον Γιώργη τάζει :
 «Ὅσιν Ἁγίον Γιώργη μου Ἀρακλειανέ, μεγάλο τ' ὄνομά σου,
 νὰ βαπτιστῶ στὴν πίστι σου, νὰ βγάλω τ' ὄνομά σου,
 νὰ φέρν' ἀμάξι τὸ κερὶ καὶ δύο μαξιά θυμιάμα
 καὶ μὲ τὴν καραβόβαρκα νὰ κουβαλῶ τὸ λάδι,
 θὰ σὲ καπνίσω μάλαμα, θὰ σ' ἀσημῶσ' μ' ἀσῆμι,
 θὰ κάμω τὸ στεφάνι σου ὄλο μαργαριτάρι,
 τὴν κόρη ποῦδα σήμερα ταῖρι νὰ τὴν ἔκάνω».

1. Ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θρακικῇ λαογραφίᾳ περὶ τῶν ἀπαγωγῶν διηγήματα, ὧν ἀναφέρω δύο ἐνταῦθα τὸ ἐν παλαιότερον ἀναδημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Α. Σαμοθράκη ἐν Θρακ. ΙΓ', σ. 404—411 περὶ νύμφης ἀριστοκρατίδος ἀπαχθείσης κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τοῦ στεφανώματος, καὶ ὀδηγηθείσης εἰς πλοῖον, ἀλλ' ἡ θάλασσα, εἰς ἣν ἐρρίφθη ἡ νεόνυμφος διὰ νὰ σωθῆ ἔχερσώθη ὡς ἐκ θαύματος καὶ ἐγένετο ξηρὰ καὶ οὕτως ἐσώθη. Τὸ ἕτερον συνετάχθη ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Θρακ. Ἀρχείου κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου «Ὅταν ἤμουν σκλάβο». Εἶναι τραγικὴ περιπέτεια τῆς ἀρχοντίσης Ἰφιγενείας, κόρης τῆς παλαιᾶς Φαναριωτικῆς οἰκογενείας Βαρδέκη, ἣτις ἀπήχθη τῷ 1856 καὶ προσεφέρθη ὡς δῶρον εἰς τὸν διοικητὴν τῆς Θράκης Νουρολλάχ. Σκηναὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὰς σπουδαιότερας πόλεις τῆς Θράκης, 40 ἐκκλησίας, Ἀνδριανούπολιν, Ραιδεστόν, Καλλιόπολιν κλπ. ὡς ἐπιφυλλὶς τῆς «Μακεδονίας» Θεσ)νίκης 1936, 30 Αὐγ. ἐξῆς.

Ἄνοίγουνε τὰ μάραρα, βγῆκε ἡ κόρ' ἐπάνω
καὶ τὸ μικρὸ Τουρκόπουλο εὐθύς τὴν ἀγκαλιάζει.¹

Ὁ Ἁγιιώργης

Κοράσιν ἔ—κοράσιν ἔβουλήθηκε νὰ πὰ νὰ σεργιανίση
κι ὄξωπίσω νὰ γυρίση,
—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε.—
Μαζεύει τὶς γειτόνισσες, καί, μὰ τὸν Ἁγιιώργη,
καὶ τὶς γειτονοπούλες,
καὶ στὸ γιαλὸ κατέβηκε,—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε—
κάτω στὸ περιγιάλι,
βλέπει καράβια κι' ἔρχονται καράβια κι' ἀρμενίζουν
καὶ τὸ νοῦ της δαιμονίζουν.
Ρίχνουν τὶς βάρκες στὸ γιαλὸ,—σῶσ', Ἁγιμιγιώργη μ', σῶσε —
βάρκες στὸ περιγιάλι,
βγάλαν τὰ βαρελάκια τους νερὸ νὰ τὰ γεμίσουν
κι' ὄξωπίσω νὰ γυρίσουν.
Κι' ἀφῆκαν τὰ βαρέλια τους κι' ἐδέσαν τὰ κοράσια,
σὰν τοῦ Μάη τὰ κεράσια.
Κι' ἓνα κοράσι ὁμορφο στὸν Ἁγιιώργη τρέχει
καὶ πολὺ τότε προσέχει.
—Ἁγιμιγιώργη μ', κρύψε με πίσω ἀπ' τὰ μάραρά σου
καὶ τὰ σπῆτια τὰ δικά σου,
νὰ σὲ στολίσω μάλαμα, νὰ σὲ στολίσω ἀσήμι,
νὰ πιάνω τὰ καντήλια σου ὅλα μὲ τὸ γιλντίζι.
Κι' ἀνοίξανε τὰ μάραρα κι' ἐκρύβη τὸ κοράσι,
σὰν τοῦ Μάη τὸ κεράσι,
Κι' ἓνας λεβέντης ὁμορφος στὸν Ἁγιιώργη τρέχει :
—Ἁγιμιγιώργη, δεῖξε μου ποῦ κρύβεις τὸ κοράσι,
νὰ φέρω λίτρες τὸ κηρὶ καὶ δυὸ λιτρῶ τὸ λάδι
καὶ μὲ τὴν καραβόβαρκα νὰ φέρω τὸ θυμιάμα.
Κι' ἀνοίξανε τὰ μάραρα κι' ἐφάνη τὸ κοράσι
σὰν τοῦ Μάη τὸ κεράσι.
—Δὲν εἶδα ἅγιο χαραμὴ, δὲν εἶδα ἅγιο ψεύτη
νὰ λιμπιστῆ τὰ τάματα καὶ νὰ μὲ φανερώση.

Ὅμοιον διεσώθη καὶ ἐν Ἀδριανουπόλει, καὶ ἐν Χίῳ σύντομον.²

1. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 165—6 βλ. καὶ σ. 290.

2. Ἀρχεῖον Ἑρακ. λαγραφ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, Ἀθῆναι, 1956. Ἐπίμετρον τοῦ 21ου τόμου «Μουσικὰ κείμενα δημ. τραγ. Ἑλλάκης, Α', σ. 176—7, ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τοὺς ἁγίους εὐλαβείας τῶν Ἑλλήκων εἶναι τὸ κεφάλαιον Χάρης, Ἑρακ. Θ', 269έ.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ ἐν χωρίῳ Καστανιές, ἐσώθη ἐπίσης ἄλλη σπουδαία παράδοσις περὶ θηλυκῶν δαιμόνων σχετιζομένων πρὸς τὴν *Λιλίθ* (=Εὐαν) καὶ καλοῦνται «διαβολίνες»¹ καὶ οὕτως εἰσέρχεται ἡ λαϊκὴ παράδοσις εἰς τὴν ἀποκριφολογίαν.

Τοιαῦτά τινα ἦσαν, ἅπερ ὁ πατριάρχης *Νικηφόρος* (806—815) ἀπεκήρυξε «τὴν ἀποκάλυψιν *Ἐσδρα* καὶ *Ζωσιμᾶ* καὶ τὰ δύο μαρτύρια τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* καὶ *Κηρύκου* καὶ *Ἰουλίτης*» διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς μυθολογήματα², ἀκολουθῶν τῷ ξγ' τῆς ἐν Τρούλλῳ συνόδου (692) κανόνι, καθ' ὃν : «Τὰ ψευδῶς ὑπὸ τῶν τῆς ἀληθείας ἐχθρῶν συμπλασθέντα μαρτυρολόγια, ὡς ἂν τοὺς Χριστοῦ μάρτυρας ἀτιμάζοιεν καὶ πρὸς ἀπιστίαν ἐνάγοιεν τοὺς ἀκούοντας μὴ ἐπ' ἐκκλησιαίς δημοσιεύεσθαι προστάττομεν, ἀλλὰ ταῦτα πύρι παραδίδοσθαι». γράφει δὲ καὶ *Νικήτας Δανδᾶ* (ἀρχ. Ι' αἰῶνος) : «ἐνέτυχον δὲ καὶ ἐτέρῳ δῆθεν μαρτυρίῳ τοῦ αὐτοῦ ἁγίου (*Γεωργίου*) πολλὰ τερατώδη παραληροῦντι καὶ φλυαρίας ἀνάμεστα»³. Ἐν τούτοις ὑπάρχει μία δυσκαταμάχητος παρὰ τῷ λαῷ δύναμις καὶ κρατεῖ τὰς ἀνοήτους παραδόσεις. Εἰς τὰ πρόθυρα τῆς *Κ*πόλεως, εἰς τὸ Οἰκονομεῖον, ὑπάρχει τὸ γήτευμα διὰ κριθαράκι ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* :

Ἄη Γιώργη καβαλλάρη μὲ σπαθὶ καὶ μὲ κοντάρι,
δός με τὸ κλειδάκι σου ν' ἀνοίξω τὸ ματάκι μου
νὰ δῶ τὶ ἔχει μέσα.

Γιὰ σιτάρι, γιὰ κριθάρι, γιὰ κουκκὶ μαργαριτάρι

*Τὰ ἄλογα τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου
κατὰ Ζωσιμᾶν Ἐσφιγμέντην*

«Πρὸς τοὺς ἐρωτήσαντας ἡμᾶς διατὶ ὁ ἵππος τοῦ ἁγίου *Δημητρίου* ζωγραφεῖται πάντοτε κόκκινος καὶ ὁ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* λευκός.

«Ἀπαντῶντες λέγομεν ὅτι ὁ ἅγιος *Δημήτριος*, ὅτε ἔζη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἦτο διδάσκαλος τῆς ἐν *Θεσσαλονίκη* χριστιανικῆς κοινότητος, ὅτε δὲ ἐμαρτύρησε δι' ἀγάπην *Χριστοῦ* καὶ ἤρξαντο οἱ *Χριστιανοὶ* νὰ ζωγραφῶσι τοὺς ἁγίους ἐξωγράφουν τὸν ἅγιον *Δημήτριον* οὐχὶ ἔφιππον, ἀλλὰ ἐξωγράφουν κατὰ τὴν διάταξιν τῆς ζωγραφικῆς ἐρμηνείας. «*Νέον μουστακίζοντα*» καὶ καθήμενον ἐπὶ διδασκαλικῆς ἑδρας, ὡς νὰ ἐδίδασκε. Καὶ ὁ ἅγιος *Γεώργιος* δὲν ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ ἵππικοῦ, ἀλλὰ τοῦ πεζικοῦ καὶ ὅτε ἐξωγράφουν τὴν εἰκόνα του, ἐξωγράφουν αὐτὸν «*νέον ἀγένειον*» ἔχοντα τῇ δεξιᾷ λόγχην καὶ τῇ ἀριστερᾷ ξίφος ἢ καὶ τανάπαλιν τῇ δεξιᾷ ξίφος καὶ τῇ ἀριστερᾷ λόγχην καὶ σταυρὸν ἐξηρητημένον ἀπὸ τοῦ τραχήλου» καθ' ἃ αἱ ἐν τῷ ἁγίῳ Ὅρει σωζόμενα μέχρι σήμερον ἀρχαῖαι εἰκόνες μαρτυροῦσιν, ὡς εἶναι

1. *Θρακ. τόμ. Ζ'*, σ. 304, ἀρ. 183.

2. *Pitra, Juris eccles. graecorum historia et monumenta*, II, σ. 332.

3. *Krumbacher, Der heilige George*, σ. 181.

4. *Μεσ. γράμμ. Α'*, 169.

καὶ ἐν τῇ «Ἀνωτάτῃ ἐπισκιάσει» πανομοιότυποι καὶ ὄρα ἐκεῖ· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλαχοῦ, ὅπου σώζονται τοιαῦται ἀρχαῖαι εἰκόνες, οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ναοὺς, ἀλλὰ καὶ νομίσματα ἔκοπτον οἱ βασιλεῖς τῆς Κων)πόλεως μετὰ τῆς εἰκόνης τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου ἀνευ ἵππων. Ἀνδρόνικος δ' Β' καὶ Γ', 1325—1328 ἔκοψαν εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου φέροντος τῇ δεξιᾷ σταυρόν. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης δ' Ε', 1341—1391, ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Δημήτριον πάνοπλον ἰστάμενον, τῇ δεξιᾷ κρατοῦντα λόγχην καὶ τῇ ἀριστερᾷ θυρεόν. Ἀνδρόνικος Α'. ὁ Κομνηνὸς 1182—1185 ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Γεώργιον τῇ δεξιᾷ κρατοῦντα δόρυ ἐστραμμένον πρὸς τὰ κάτω, τῇ δὲ ἀριστερᾷ θυρεόν, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται ἄνθος κρίνου. (Ἴδὲ Χριστιανικὴν ἀγιογραφίαν, σελ. 71, ἐκδ. ὑπὸ Γεωργίου Λαμπάκη, παρ' ἧς (sic) καὶ ἡμεῖς ἀντεγράψαμεν τὰ εἰρημένα).

«Ἀπὸ τότε ἤρξαντο νὰ ζωγραφῶνται οἱ ἅγιοι ἐφιπποί ;

«Ὅτε οἱ Καταλάνοι καὶ οἱ Ἀλμογάβαροι ἤλθον μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ρογήρου ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὑπετάγησαν νὰ ὦσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου, 1283—1332, τότε τὰ δύο ἔθνη ἀπεφάσισαν καὶ ἐξωγράφησαν εἰς τὰ φλάμπορά των τοὺς ἁγίους Δημήτριον καὶ Γεώργιον ἐφιππούς· τὸν μὲν τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἵππον κόκκινον· διότι ἐορτάζεται κατὰ τὴν 26 Ὀκτωβρίου καθ' ὃν καιρὸν κοκκινίζουσι τὰ φύλλα τῶν δένδρων, καὶ βλέποντα πρὸς ἀνατολὰς· ὁ δὲ ὑπὸ τοὺς πόδας του ὑπτίος ἄνθρωπος ἦτο σύμβολον καὶ ἐφανέρωνε τοὺς ἐχθροὺς τῶν Καταλάνων χριστιανούς.

«Τὸν δὲ τοῦ ἁγίου Γεωργίου λευκόν, διότι ἐορτάζεται κατὰ τὴν 23 Ἀπριλίου καθ' ὃν καιρὸν ἀνθίζουσι τὰ δένδρα καὶ τὰ χόρτα ἄνθη λευκὰ, καὶ βλέποντα πρὸς δυσμάς. ὁ δὲ δράκος ὁ ὑπὸ τοὺς πόδας του ἦτο σύμβολον καὶ ἐσήμαινε τὴν δύναμιν τῶν Τούρκων. Μετὰ τὸν φόνον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Ρογήρου ὄντες εἰς Καλλίπολιν ἐποίησαν καὶ σφραγιδα ἔχουσαν εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ κύκλῳ τὰς λέξεις «σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φραγκικοῦ στρατοῦ». (Ἴδὲ βιβλίον οἱ Καταλάνοι ἐν Ἀνατολῇ, σελ. 106). ὅτε ἐσχάτως οἱ Καταλάνοι περιῆλθον εἰς δυσχερῆ θέσιν, μία φωνὴ ἠκούσθη τότε ἐξ ὅλων τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ. Ἐμπρός ! Ἐμπρός ! Ἀραγῶν ! Ἀραγῶν ! Ἅγιος Γεώργιος ! Ἅγιος Γεώργιος ! αὐτόθι σελ. 108¹.

1. Εἶναι τὸ μοναδικὸν βιβλίον τοῦ Ε. Σταματιάδου, ἀλλ' εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς δὲν ὑπάρχει τὸ ζητούμενον, εἰμὴ μόνον Ἀραγῶν, Ἀπὸ τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου καὶ ἐφεξῆς οἱ βυζ. αὐτοκράτορες εἶχον εἰς τὸ λάβαρον παραστήσει τὸν ἐφιππον ἅγιον Γεώργιον, ὡς εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ ἀνακηρύξει αὐτὸν προστάτην τοῦ στρατοῦ, ὅπως μέχρι τοῦδε τὴν παράδοσιν διατηρεῖτο ἕλλ. κράτος. Οἱ σταυροφόροι, οἵτινες παρέλαβον τὸν ἅγιον ἐξ Ἀνατολῆς καὶ ἐπειδὴ εὗρον σύμφωνον πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τῆς, διέδωκαν ἐν Εὐρώπῃ.

«Ὁ Μανουήλ Ἴων. Γεδεών ἐν τῷ Βυζαντινῷ ἑορτολογίῳ, σελ. 95 γράφει. «Εἰκόνες ἁγίου Γεωργίου παρὰ Βυζαντινοῖς ἀναφέρονται ἐν τῷ ναῷ τῆς Νικοποιοῦ Θεοτόκου, ἣν ἔγραψε «Παῦλος ἐκεῖνος ὁ τῶν ζωγράφων ἄριστος» ὅστις νομίζω (λέγει ὁ Γεδεών) πρῶτος ἐζωγράφησεν ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τὸν ἅγιον Γεώργιον ἔφιππον». Πότε δὲ ἤκμασεν ὁ ρηθεὶς Παῦλος, ἀγνοῶ.

«Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σταυροφοριῶν, οἱ Ἕλληες καὶ οἱ Γενουῆται ἔλαβον προστάτην τὸν ἅγιον Γεώργιον. Τῷ 1769 συνέστη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β' τὸ στρατιωτικὸν παράσημον τοῦ τάγματος τοῦ ἁγίου Γεωργίου». (Ἴδὲ λεξικὸν Βουτυρᾶ ἐν τῇ λέξει «ἅγιος Γεώργιος»).

«Τὰς ἑορτὰς τῶν ἁγίων τούτων εἶχον οἱ Καταλάνοι ὡς ἀρχὴν καὶ ἀφειρητρίαν τοῦ ἑξαμήνου τοῦ χειμῶνος καὶ τοῦ καλοκαιρίου καθ' ἃς ἡμέρας ἐπλήρωνον τοὺς μισθοὺς πρὸς τοὺς μισθωτοὺς στρατιώτας. Ἐκτοτε τὸ παρέλαβον καὶ οἱ ἡμέτεροι τὸ τοιοῦτο ἔθιμον καὶ τὸ φυλάττουσιν εἰσεῖτι εἰς πολλὰ μέρη καὶ κυρίως κατὰ τὸ μέρος τῆς Κων)πόλεως. Αἱ μοναὶ τοῦ Ἁγίου ὄρους οὕτω μισθοῦσι τοὺς βορδοναρίους (ξυλοφόρους) ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δημητρίου μέχρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου μέχρι τοῦ ἁγίου Δημητρίου.

«Μετὰ τοὺς Καταλάνους ἤρξαντο καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ ζωγραφῶσι τοὺς ἁγίους ἐφίππους, ὡς μὴ ὄφειλε.

«Πρῶτος ὁ βασιλεὺς Μανουήλ Β' ὁ Παλαιολόγος, 1394—1423, ἔκοψε νόμισμα ἔχον τὸν ἅγιον Δημήτριον ἔφιππον (ἰδὲ Χριστιανικὴν ἁγιογραφίαν σελ. 71). Νομίζω, ὅτι δὲν εἶναι καλὸν νὰ ζωγραφῶνται οἱ ἅγιοι ἔφιπποι καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὅτε ἦσαν ἐν τῷ κόσμῳ ἦσαν ἀρχηγοὶ ἰππικῶν».

IV. Ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θράκῃ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας.

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης, τὸ ἐπώνυμον στρατιωτικὸν τάγμα καὶ ναοὶ ἐν Κ)πόλει. 2. Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καὶ τινες ἐκτὸς αὐτῆς. 3. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταί, ὁ χαιρετισμὸς τοῦ ἵππου.

Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς Προποντιδὸς πορθμῶν, ὁ θαλασσοκράτωρ τοῦ Αἰγαίου.

Σχεδιάζοντες τὴν παρούσαν ἱστορικὴν μελέτην πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν μεγάλων γραμμῶν ἐκρίναμεν σκόπιμον νὰ παρουσιάσωμεν ἐν ἐκάστῳ μέρει τύπους παραστατικούς· ὡς ἐπὶ παραδείγματι διὰ τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων Θρακῶν τὸν Ὅρθρον καὶ Θρακικὰ ἵππεα, διὰ τὴν χριστιανικὴν τέχνην τὸν ναὸν τῆς Ἡρακλείας, διὰ τοὺς λογίους τὸν Ἰωάννην Κομνηνόν. Τούτῳ τῷ κανόνι στοιχοῦντες πρὸς παράστασιν τῆς θρησκευτικότητος τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείας περιγράφομεν ὧδε τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις τοῦ πολιούχου αὐτῆς ἁγίου Γεωργίου, οὗτινος τὸν ναὸν ἐκάστη πόλις καὶ

αὐτὸ τὸ τελευταῖον χωρίον ἐθεώρει ἀπαραίτητον πρὸς ἐγκατάστασιν τοῦ ἐφεστίου τούτου τῆς Θράκης θεοῦ, καὶ τὴν μνήμην ἤγε μεγαλοπρεπέστατα καὶ ἐπανηγύριζεν ὡς πασχάλιον ἑορτήν. Οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἔλεγεν ὁ *Ricaut* γράφων, ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ Θράκῃ χωρίον μὴ ἔχον ναὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Πολλὰ χωρία μάλιστα ἐκλήθησαν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Τὸ κράτος τῆς παραδόσεως εἶναι ὄντως ἰσχυρόν, ἀκαταμάχητον. Οἱ φιλιππίδαι Θραῖκες ἐν τῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ οὐ μόνον συνέχισαν, ὡς εἶδομεν, τὴν ἀρχαίαν λατρείαν τοῦ ἥρωος αὐτῶν βασιλέως *Ρήσου*, ἀλλ' εὗρον καὶ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ στρατηλάτου εἰς ὃν ἀτενῶς ἔδει νὰ ᾧσι πάντοτε προσηλωμένοι οἰκοῦντες χώραν ἤτιον ὄρεινὴν καὶ ποδοπατουμένην ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν ἵππων τῶν ἐπιδρομέων. Ἡ ἵππασία λοιπὸν ἦν τὸ σωτήριον δι' αὐτοὺς ἀγώνισμα καὶ ὁ ἔφιππος ἅγιος ὁ ἀγνωσθῆτης, ὁ προσταίης καὶ ἔφορος τῆς χώρας. Πανταχοῦ ὁ ξένος ἀνεκάλυπτε τὸν γενναῖον μάρτυρα, ὁ ἐπιδρομεὺς τὸν φοβερόν στρατηλάτην ἱστάμενον ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων πρόσκοπον καὶ ἀκοίμητον φρουρόν. Δυτικὸς περιηγητῆς τοῦ 1102—1103 γνωρίζει ἡμῖν—καὶ ἴσως εἶναι μοναδικὴ ἡ μαρτυρία αὐτοῦ—ὅτι ἡ χερσόνησος ὡς ἀποτελοῦσα τὰ ἀπόρθητα στενὰ τῶν Δαρδανελλίων ἐκαλεῖτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου. Ἴδου ἡ περιεργὸς περιγραφή μετὰ τῶν ἐκβαρβαρισμένων ὀνομάτων καὶ τύπων καὶ τῆς ἀφορήτου μυθολογικῆς ἱστορίας καὶ ἀκατανοήτου γεωγραφικοῦ προσανατολισμοῦ «... ἤλθομεν εἰς τὴν νῆσον Μιτυλήνην καὶ ἐντεῦθεν εἰς Τένεδον.¹ Ἐνταῦθα δὲ κατὰ τὰ μέρη τῆς Ῥωμανίας ἦν ἡ περιφημοτάτη καὶ ἀρχαιοτάτη πόλις Τροία, ἧς τὰ εἶρηπια τῶν οἰκοδομημάτων, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Ἕλληνες, ὁρῶνται μέχρι σήμερον. Ἐντεῦθεν δὲ ἀλλάξαντες τὴν πορείαν ἡμῶν ἤλθομεν εἰς τὴν ἐσωτέραν θάλασσαν, ἧτις καλεῖται *Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου*, ὅστις διαίρει δύο χώρας, ἧτις τὴν Ῥωμανίαν τῆς Μακεδονίας.² Ἰστιοδρομοῦντες δὲ διὰ τῆς θαλάσσης ταύτης ἤλθομεν εἰς ἅγιον *Φέμιον!* ἔχοντες δεξ. ᾧ μὲν τὴν Ἑλλάδα, ἀριστερᾷ δὲ τὴν Μακεδονίαν· ἡ δὲ πόλις τοῦ ἐπισκόπου ἁγίου Φεμίου εἶναι ἐπὶ μιᾷ πλευρᾷ τοῦ Βραχίου ἐν Μακεδονίᾳ, ἡ δὲ ἄλλη πόλις ἧτις καλεῖται *Σάμνη* κεῖται ἐπὶ τῆς ἄλλης πλευρᾷ ἐν Ἑλλάδι, οὕτως ὥστε δύο ἢ τρία τόξα νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ριφθῶσιν ἐκ πόλεως εἰς πόλιν. αἱ πόλεις δὲ αὗται λέγονται *κλεῖδες τῆς Κωνσταντινουπόλεως*. Εἶτα δὲ ἰστιοδρομοῦντες ἤλθομεν εἰς *Καλλίπολιν*, εἰς ἅγιον *Γεώργιον* καὶ *Πανιάδον* καὶ τὰς περιφήμους πεδιάδας τῆς Μακεδονίας καὶ εἰς τὴν πόλιν *Ροδοστόκην* μετὰ τὴν ἑορ-

1. Εἰς Τένεδος ἔχει τὸ κείμενον.

2. Εἶναι σπουδαῖον τὸ χωρίον ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, διότι ἀφ' ἐνὸς ἐκτείνει τὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας μέχρις Ἡρακλείας καὶ ἀφ' ἑτέρου, διότι τὴν Θράκην καλεῖ Ῥωμανίαν, ἐνῶ αἱ μέχρι τότε γνωσταὶ μαρτυρίαι τὴν Ἑλλάδα λέγουσι Ῥωμανίαν. (βλ. Ἄμαντον κατωτ. ὅστις ὁμῶς λέγει τὰ ἀντίθετα) εἰς τὸ χωρίον τοῦτο Ἑλλάς καλεῖται ἡ μικρασιατικὴ ἀκτὴ.

τὴν τοῦ ἁγίου Μιχαήλ. Εἶτα δὲ κινήσαντες ἐντεῦθεν ἤλθομεν εἰς τὴν ἐκ-
πρεπῆ πόλιν Ράκλειαν, ὅθεν, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ Ἑλληνες, ἡ Ἑλένη ἀνηρ-
πάγη ὑπὸ τοῦ Πάριδος Ἀλεξάνδρου»¹.

Ὁ «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου» ἔχει σημαντικὴν ἀξίαν εἰς τὸ ζήτη-
μα τῆς προστασίας τῶν στενωῶν. Τοῦτο γνωρίζων ὁ Σουλιμάν ὁ υἱὸς τοῦ Ὁρ-
χὰν παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας «ὡς ἔθετο ἐπὶ τῷ Τζύμπην
ἀποδιδόναι, σπουδῆ πολλῇ ἐπεραιούτο πρὸς τὴν Θράκην» (Καντακουκ. ἐνθ.
ἀνωτ. στ. 289β) τὸ δὲ ἕτερον ἀκρωτήριο τῆς Προποντίδος ἦν ἀφιερωμένον
εἰς τὸν ἅγ. Δημήτριον. Ὁ Χάμμερ ὡς ἐξῆς γράφει : «Σχῆμα δὲ ἔχει ἡ πό-
λις μεγάλου καμπύλου τριγώνου, οὗ τὴν μὲν τῶν πλευρῶν ἀποτελεῖ ὁ λιμὴν
τὴν δὲ ἡ παραλία τῆς Προποντίδος, τὴν δὲ τὸ πρὸς τὴν γῆν τεῖχος ἔκλειετο
δὲ ἐκ τῶν δύο θαλασσιῶν πλευρῶν μόνον δι' ἀπλοῦ τείχους ἀνευ τάφρου·
ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἦν ὠχυρωμένη διπλῶ ὑψηλῶ τείχει μεθ' ὑψηλῶν πύργων καὶ
διπλῆ βαθεῖα καὶ εὐρεῖα τάφρω. Ἐπὶ ἐκάστης τῶν τριῶν γωνιῶν τοῦ τριῶν
ὠρῶν περίοδον ἔχοντος τριγώνου ὑψοῦτο ὄχυρον φρούριον. καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ
ἐνὸς ἄκρου τοῦ λιμένος κατὰ τὴν ἐκατέρωθεν περιῶδον ἄκραν, ἧτις ἀλλαι
ποτὲ ἔκαλεῖτο ἀκρόπολις, νῦν δὲ ἐστὶν ἡ ἄκρα τοῦ σεραίου, ἔκειτο τὸ φρού-
ριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου (τοῦ ἐπονομαζομένου Μεγαδημητρίου)² ἐν τῷ

1. Ἀφήγησις τῆς περιγήσεως τοῦ Σαμβούλφου τῆς Ἱερουσαλήμ, εἰς τὰ «Ἀρχαῖα...
ὀδοπορικὰ εἰς τὴν ἁγίαν Γῆν» μεταφρασθέντα ὑπὸ Κλ. Κοικιλίδου καὶ Ἰω. Φωκλίδου,
Ἱεροσόλυμα 1912, σ. 281 : Ἅγιος Φέμιος ἀσφαλῶς εἶναι παραφθορὰ τοῦ ἐκ Μαδύτου
ἁγίου Εὐθύμιου ἐπισκοπεύσαντος ἐν Μαδύτῳ τὸ β' ἡμῖσι τοῦ Ι' αἰῶνος (944—989).
Τούτου τὸν μὲν βίον ἐξέδοτο ὁ Ρῶσος ἀρχιμανδριτῆς Ἀρσένιος ἐν Μόσχᾳ τῷ 1889,
γραφέντα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κων. πόλεως Γρηγορίου Κυρίου ἐγκώμιον δὲ ἀρχαῖον
ὁ καθ. Βασ. Ἀντωνιάδης ἐν Δελτίῳ ἱστορ. καὶ ἔθνολ. Ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Δ',
1892, σ. 387—422. Ἐσχάτως ἀνετυπώθη τοῦτο ἐν Ἀθήναις. Ἐν σ. 407 ἀναγινώσκω :
«ἔστι τις ἐν τῇδε τῇ Χερσονήσῳ κόμη, ἔστι δὲ τις καὶ παρὰ τῇ κόμῃ ναὸς, ὑπὸ μίαν
ἀμφω καὶ τὴν αὐτὴν ἦκοντα προσηγορίαν ἅγιος γὰρ Εὐφρημινὸς ἐκατέρω καλεῖσθαι
συμβαίνει». Νομίζω, ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ γραφῆ Εὐθύμιος, ἐκτὸς ἐὰν θεωρήσωμεν
ὡς δημόδη τὸν τύπον, διότι συνήθως ὁ λαὸς τὸν Εὐθύμιον λέγει Εὐφρήμιον (ἐκ τῆς
Εὐφρημίας). Τοῦτον τὸν τύπον φαίνεται ἀκούσας καὶ ὁ Σαμβούλφος ἴσως καὶ συγκεκρι-
μένον (πβλ. Εὐθύμιος—Θύμιος). Εἰς τὸ μέρος αὐτὸ ὑπάρχει κατὰ Λοράκον (Θρακ. 128)
παρακλήσιον μετ' ἁγιασματος. Σάμφθη. (παραφθορὰ τοῦ saint Ephthym) Εἰς τὸ
τυπικὸν τῆς Κοσμοσωτείας, τὸ ὑπὸ τοῦ L. Petit ἐκδοθὲν (σ. 55,31) ὑπάρχει ὁ τύπος
Τζάμπη, φρούριον τῆς θρακ. χερσονήσου, ὅπερ ἐν τῷ III τόμῳ Migne, 154, στ. 256
τῆς ἱστορίας τοῦ Καντακουζηνοῦ Τζύμπη γράφεται. Μακεδονία ἐνταῦθα εἶναι ἡ Θρά-
κη, καὶ Ρωμανία ἡ Ἑλλάς (βλ. Ἄμαντον Κων. καθ. ἐν Ἑπετ. ἑταιρ. βυζ. σπουδ. Α',
σ. 43—4). Ὁ ἐνταῦθα βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου ὡς φρούριον μᾶλλον μνημονεύεται
παρ' Ἑλλήσι συγγραφεῦσι, ἀλλ' εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Ville Hardouin οὕτως ὀνομάζει
τὴν Θρακ. χερσονήσον le bras saint Georges. Εἰς χάρτας τινὰς (καὶ ἔχω ὑπ' ὄψιν τὸν
τῆς γαλλ. ἀκαδημίας ἐκδοθέντα περὶ τὰς ἀρχὰς νομίζω τοῦ παρελθόντος αἰῶνος) ὁ ἅγιος
Γεώργιος σημειοῦται κακῶς μετὰ τὸ πέρας τοῦ στενοῦ ἐπὶ τῆς θρακικῆς ἀκτῆς.

2. Κατὰ Δοῦκαν, Βυζαντ. ἱστορίας κεφ. 38, σ. 269 (Βόννης) : «αἱ δὲ νῆαι (sic)
βουλόμεναι περᾶσαι τὸν Μεγαδημήτριον, τὴν ἀκρόπολιν, τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῷ Κερατῶ
κόλπῳ . . .»

δμωνύμῳ ναῶ, ἐξ οὗ τὸ ἀκρωτήριον τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ ἀκρωτήριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ὡς ἡ θάλασσα καὶ ὁ βραχίον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐκ τοῦ παρακειμένου ναοῦ αὐτοῦ¹. ἄλλ' ὁ βραχίον οὗτος, ὅστις τότε ἀντικαθίστα τὸ ἰσχυρὸν νῦν φρουριακὸν σύστημα τοῦ Κοῦμ-Καλὲ καὶ Κιλιντ Μπάχε τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων, ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος εἰς τοὺς διαμαχομένους Ἕλληνας καὶ Λατίνους σταυροφόρους ἐπὶ τε τῆς Δ' σταυροφορίας καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐπὶ Καταλανῶν. Τὸ μὲν πρῶτον ἀνθίσταντο ἐνταῦθα οἱ Βυζάντιοι ἀπὸ Κ(π)όλεως, ἔπειτα ἀπὸ τῆς Νικαίας μέχρι τοῦ 1250. Ἀλέξιος Γ' ὁ υἱὸς τοῦ παραιτηθέντος Ἰσαακίου ἐν ἀρχῇ ἔδειξεν ὑψηλὸν καὶ γενναῖον φρόνημα πρὸς συνέχισιν τῆς κατὰ τῶν σταυροφόρων ἀντιστάσεως λαβὼν μάλιστα μετὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν ἀρχαίαν προσωνυμίαν τῶν Κομνηνῶν. Οὗτος ἐξέδωκε «ἐπεγάμβρευσε» τὴν θυγατέρα του! Ἄνναν τῷ νεαρῷ καὶ γενναίῳ μεγάλῳ δομυστικῷ Θεοδώρῳ Λασκάρει. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἐνθουσιασμός του ἔσβυσε καὶ τὸ μένος ἀπέλιπεν αὐτόν. Ἀνάνδρως ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν καταφυγῶν εἰς Δεβελτόν τῆς Θράκης. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ κατάπτωσις, ὥστε ὁ υἱὸς του Ἀλέξιος Δ' ἐκάλεσε ὡς συμβασιλέα τὸν τυφλὸν πάπον Ἰσαάκιον. Τότε ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὁ δραστήριος μέγας δομυστικός Ἀλέξιος Ε' ὁ Μούρτζουφλος, ὅστις περὶ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1204 ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Αὐτὰ εἶναι τὰ πρόσωπα τὰ ἰσάμενα ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἀριστεῦς εἰς τὸν κατὰ τῶν σταυροφόρων ἀγῶνα εἶναι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις ὁ ἔπειτα βασιλεὺς ἐν Νικαίᾳ καὶ δὴ εἰς τὴν προσπάθειαν πρὸς κατάληψιν τοῦ βραχίονος τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Μανθάνομεν ταῦτα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Νικήτα Ἀκομινάτου, ὅστις εἶναι αὐτάδελφος τοῦ γεραροῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀκομινάτου². Συνεχιστὴς τοῦ Νικήτα εἶναι ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης (1203—1261) ὅστις γράφει κυρίως τὰς τύχας τῆς περιπετειώδους ἐν Νικαίᾳ ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Οὗτος εἶχε μαθητὴν τὸν Θεόδ. Λάσκαριν, οὗτινος διέσωσε καὶ τὰς ἐπιστολάς. Ἐπὶ πλέον περὶ τοῦ ἥρωος βασιλέως Θ. Λασκάρως ἀναφέρει καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως μετὰ πολλῶν ἐπαίνων³. Ἀλλ' ἡ σπουδαιότερα πηγὴ διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ «Βραχίονος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου» εἶναι οἱ τὴν ἱστορίας Δ' σταυροφορίας γράψαντες Φράγκοι συγγραφεῖς καὶ δὴ ὁ Ἡρόδοτος τῶν σταυροφοριῶν Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος, ὅπως ὀνομάζει αὐτὸν ὁ

1. «Ἱστορία τῆς ὀθωμαν. αὐτοκρατορίας ὑπὸ Ἰ. Χ. ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κων. Κροκιδᾶ», τόμ. Β' Ἀθήναι, 1870, σ. 197.

2. Εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία αὐτοῦ. Ἐκ τῶν τοῦ Ἀκομινάτου πλείω ὁ Ch. Hoph, *Chroniques Gréco-Romanes*. Berlin, 1873, σ. 1—85, ἅτερ δὲν περιελήφθησαν εἰς τὴν Πατρολογίαν τοῦ Migne. βλ. καὶ E. Miller, *Recueil des histories grecs. Les croisades*, I. Paris, 1875.

3. Buchon, «*Chroniques étrangères aux expéditions français pendant le XIIIe siècle*. Paris, 1853, σ. 28—29.

Krumbacher, οἵτινες ὄντως συμπληροῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἄκομινάτου παραδοθέντα. Οὗτοι ἀνεκέρουζαν προσιάτην τοῦ στρατοῦ τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅπερ ἔπειτα διεδόθη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην—αὐτὸν τὸν λόγον ἔχει ἡ ἐπιμονὴ ἡμῶν εἰς τὰ τῆς Δ' σταυροφορίας—ἐντεῦθεν συνέχισαν τὴν τιμὴν καὶ λατρείαν τοῦ τροπαιοφόρου καὶ οἱ Καταλανοί, οἵτινες εἰς τοὺς μεγάλους κινδύνους ἐπεκαλοῦντο αὐτὸν «Ἄραγών, Ἄραγών, ἅγιε Γεώργιε!» ποιήσαντες αὐτὸν πολιοῦχον τῆς Ἀραγωνίας. «Ταυτοχρόνως κατεσκεύασαν ἰδιαιτέραν σφραγιδα, γράφει ὁ μόνος Ἕλλην καταλανογράφος Ἐπαμεινώνδας Σταματιάδης, ἵνα δι' αὐτῆς σφραγιζῶσι τὰ διπλώματα καὶ τὰ ἔγγραφα, ἅτινα ἤθελεν ἐκδώσει τὸ δωδεκαμελὲς συμβούλιον. ἔφερε δὲ ἡ σφραγὶς αὕτη τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ κύκλω τὰς λέξεις: «Σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ φραγκικοῦ στρατοῦ». Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τοὺς Φράγκους. Οὗτοι διὰ τὴν ἀναξιοσύνην τῶν τελευταίων βυζ. αὐτοκρατόρων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων μὲν ἐξ Ἀνατολῶν τῶν Βουλγάρων δὲ καὶ Βλάχων ἐκ Βορρᾶ ἐκυρίευσαν τὴν Κ)πολιν τὴν 12 Ἀπριλίου τοῦ 1204. Ὁ γενναίφρων ἀρχιστράτηγος Θ. Λάσκαρις ἀμυνθεὶς μέχρι τέλους εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν κατώρθωσε νὰ διασωθῇ εἰς τὴν Νίκαιαν καὶ συνεμάχησεν ἐκεῖ τοῖς Τούρκοις κατὰ τῶν σταυροφόρων, οἵτινες ἐπελάθοντο τοῦ κυρίου σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας καὶ ἤρχισαν τὰς κατακτήσεις τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εὐρισκόμεθα εἰς τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ αἱ δυνάμεις τῶν Λατίνων συνεκεντροῦντο εἰς τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ ἐκ τῆς ἔναντι μικρασιατικῆς ἀκτῆς ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ. Τὴν ἱστορικὴν ταύτην ἀναδρομὴν ἐθεωρήσαμεν ἀπαραίτητον, ἵνα φθάσωμεν εἰς τὸν «βραχίονα τοῦ ἁγίου Γεωργίου», ἣν προσδιορίζει ὁ σπουδαῖος ἱστορικὸς τῆς Δ' σταυροφορίας καὶ διακεκριμένος στρατηγὸς μεγάλῃ δὲ ἡγεμονικῇ γαλλικῇ οἰκογενείᾳ, ὁ Γοδοφρεῖδος Βιλλαρδουῖνος εἰς τὸ μνημειῶδες σύγγραμμα (*). Οὗτος ἡγούμενος 1000 ἵπποτων ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ στρατιᾶς καὶ προσῆλθεν ἐπίκουρος εἰς τὸν Βαλδουῖνον ταχθεὶς εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἑλλησπόντου. Οὗτος ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἐρρίκου ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ὃν μετὰ ἕν ἔτος θὰ διεδέχετο ἐπὶ τοῦ θρόνου Ὁ Ἐρρίκος ἐκ τῆς θρακικῆς ἀκτῆς καὶ τοῦ «Βρα-

1. «Οἱ Καταλανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτλ.». Ἀθήναι, 1869, σ. 106. ὡς πρὸς τονισμόν Καταλανὸς ἠκολουθήσαμεν τὸν Παπαρηγόπουλον, Καλλιγᾶν καὶ πάντας τοὺς λεξικογράφους. Ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς μου Σπ. Λάμπρος ἔγραφε Καταλώνιοι, ὅπερ ὁμως δὲν ἐπεκράτησεν.

2. «La conquête de Constantinople par Geoffroi de Ville - Hardouin avec la continuation de Henri de Valenciennes, texte original accompagnée d'une traduction par M. Natalis de Naily. Paris, 1872. Τελευταία ἔκδοσις μικροτέρου σχήματος τρίτομος ἐγένετο ὑπὸ E. Faral τῷ 1939 μετὰ σημειώσεων καὶ πλουσίου πίνακος. Σημειώτεον, ὅτι τὸ χρονικὸν τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἱστορικὸν μνημεῖον τῆς γαλλικῆς φιλολογίας εἰς τὴν τότε ἀρχαίαν γαλλικὴν γεγραμμένον γλῶσσᾳ ὅθεν καὶ ἐκδίδεται μετὰ μεταφράσεως.

χίονος τοῦ ἁγίου Γεωργίου» κατέπλευσε εἰς τὴν ἔναντι μικρασιατ. ἀκτὴν καὶ ἔστρατοπέδευσε εἰς τὴν Ἄβυδον, ἣν οἱ Φράγκοι κολουοῦσι βαρβαρικῶς Avie. Ὁ Βιλλαρδουῖνος ἀφιεροῖ πολλὰ εἰς τοῦτο κεφάλαια, ἀλλὰ διὰ τὸν βραχίονα γράφει εἰς δύο. 1), εἰς τὸ κεφ. LXIX, ὅπερ ἐπιγράφεται κατὰ τὴν μετάφρασιν ὧδε : «Prise d' Avie, de Finerople (Φιλιππούπολις) et de Nicomie (Νικομήδεια) Théodore Lascaris prétend à l'Empéree» ἐν § 310 γράφει :

«A la fête saint-Martin après (11 Novembre 1204), (1) Henri, le frère de l' emperent Baudouin, sortit de Constantinople et s'en alla en descendant *le Bras jusqu' à bouche d' Avie*; et il mena bien avec lui cent vingt chevaliers de très-bonnes gens. Et il passa le Bras à la cité que l'on appelle Avie...» (αὐτ. La guerre s'engage avec les Grecs σ. 185). Κατωτέρω § 312 ὁρίζεται ἐπακριβῶς ὁ «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου». «L'empereur avait bien envoyé cent chevaliers passer *la Bras de Saint-Georges en face de Constantinople.....* Et ils chevau chérent vers une cité pui était appelée Nicomie et qui est situé (2) sur un golfe de mer; et elle était bien à deux journées loin de Constantinople» (αὐτ.) 2). Εἰς τὸ μέρος Histoire de l' empereur Henri par Henri de Valenciennes, κεφ. X, § 550-55, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Θ. Λασκάρως κατὰ τοῦ Δαβιδ κυριάρχου τῆς Παφλαγονίας γράφει : «Alors l' empereur s'en vers Constantinople, pars qu'il ne voulait pas que David entan ât un mauvais procès avec Lascaris; et il dit qu'il passerait la Bras pour combattre Lascaris; et qui donc en peut avoir qu'il en ait. Et tout comme il le dit il se fit passer outre le Bras, et commanda que nul ne demeurât en arrière qu'il ne fût avec lui à Chartelenne (3) et quand Lascaris sut que l' empereur venait sur lui, s'il en fut effrayé, celo n'est pas à demander.

§ 553. «Alors il laissa le siège qu'il avait mis devant l'Areclée(4)

1. Διερωτᾶται τι : διατὶ ἐν ἀρχῇ ἀναφέρει τὸν ἅγιον τοῦτον; ἀπάντησις εἰς τὴν 11 τοῦ μηνὸς κατὰ τὸ λατιν. μηνολόγιον καὶ κατὰ τὴν 12 κατὰ τὸ ἡμέτερον ἑορτάζεται ὁ ἅγιος Μαρτῖνος ἐπίσκοπος Φραγκίας, ὁ θαυματουργός. Οὗτος πρὶν ἦν ἀρχιστράτηγος καὶ κατεπολέμησε τῷ 381 μὲ 50000 τοὺς βαρβάρους, οἵτινες ἐπέδραμον κατὰ τῆς Ρώμης καὶ ἐνίκησε μὲ τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ καὶ ἀφοῦ ἐκήρυξε γενόμενος ἐπίσκοπος εἰς πολλὰ μέρη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἐτέλεσεν ἄπειρα θαύματα, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ τῇ δεκάτῃ τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς κατὰ τὸν Μέγαν συναξαριστὴν (ἐκδ. Ἀθηνῶν 1956; Νοέμβριος, σ. 339). Ἡ χρονολογία αὕτη συμφωνεῖ πρὸς τὸ Χρονικόν. Ἐώρταζον λοιπὸν οἱ σταυροφόροι πανηγυρικῶς ὡς προστάτην τὸν ἅγιον τοῦτον.

2. Qui était assise ἔχει ἢ μετάφρασις τοῦ Faral (τόμ. II, σ. 121).

3. Chartelenne καὶ Carcelaine εἶναι ἢ ἐν τῇ Προποντιδί Καρταλιμῇ ἐπὶ τῆς βίθου· παραλίᾳ κειμένη.

4. Areclée εἶναι ἢ Ἡράκλεια, ὥστε ἔκτοτε εἶχε λάβει ἢ πόλις τὸν δημόδη τοῦτον τύπον· ὄθεν καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐλέγετο Ἀρακλεινός.

et s'enfuit. Et sachez bien qu'il s'en noya dans les fleuves jusqu' à mille plus ; et jamais Lascaris ne retint ses rênes jusqu' à ce qu' il vint à Nikè la grande⁽¹⁾.

Ὁ πορτολάνος ἢ λιμενοδείκτης ἅγιος Γεώργιος— Ἀκρωτήρια, νῆσοι καὶ παράκτια χωρία ἐπώνυμα τοῦ θαλασσοκράτορος.

Εἰς τὰ θαλασσινὰ προπύλαια τῆς βυζαντίδος περιοχῆς ἐγκατασταθεὶς ὁ φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Μεγαλοπόλεως Τροπαιοφόρος ἅγιος ἔσχε τοῦνδόσιμον ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐπεκτείνῃ καὶ τὸ θαλάσιον κράτος εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς, ἐν αἷς ἐνωρὶς ἰδρῦθησαν προσκυνητάρια καὶ ναῖοι, εἶτα δὲ ναοί. Κατ' ἀρχὰς ἀντὶ κανδηλῶν ἐχρησίμευον εἰς τοὺς φάρους οἱ «ἀκκοίμητοι» φανοί, ἕως οὗ εἰς τοὺς τόπους αὐτοὺς διὰ τὰς θαυματουργίας τοῦ ἁγίου ἐγένοντο καὶ ἐγκαταστάσεις τῶν πιστῶν φιλογεωργίων καὶ τέλος συνεκροτήθησαν τὰ χωρία, ὅπερ μέχρι σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα «ἅγιος Γεώργιος». εἰς τὰ ἀκρωτήρια ἀνηγέρθησαν καὶ μοναί, αἵτινες ἐγένοντο πάνδημον προσκύνημα τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῶν πέριξ κατοίκων ἱερὸν καταφύγιον. Ἀρξόμεθα ἀπὸ τῶν Δαρδανελλίων. Ὁ πορθητὴς Μωάμεθ τῷ 1462 μετὰ τὴν τῆς Λήμνου κατάληψιν ναυπηγήσας ἱκανὸν στόλον ὠχύρωσε τὰ στενὰ ἰσχυρῶς «μέγα τῆς θαλάσσης τὸ κράτος ὄρων»² πρὸς ἄμυναν κατὰ τῶν βενετικῶν ἐπιθέσεων. καὶ εἰς τὸ στενότερον μέρος τὸ μεταξὺ Μαδύτου καὶ Ἐλαιούντος³ ἀφ' ἑνὸς ἀνήγειρε τὸ φρούριον Κιλίντ-Μπάχο, (κλεῖς τῆς θαλάσσης) καὶ ἀπ' ἐτέρου ἐπὶ τῆς ἀσιατ. ἀκτῆς τὸ Τσανὰ-Καλεσί «ἐς ἄμφω τὰ πολίχνια καθίστη τηλεβόλους τῶν μεγίστων ἀμφὶ τοὺς τριάκοντα καὶ ἑτέρους οὐκ ὀλίγους. ναύσταθμον δὲ τὸν ταύτη αὐτοῦ χῶρον ποιησάμενοι οὐδενὶ ἐπιτρέπουσι παριέναι ἕσω ἐς τὸν Ἑλλήσποντον, ἂν μὴ τῷ ταύτη ὑπάρχω ἀποβαίνοντες ἐπιφαίνονται οἱ πλέοντες ἕσω»⁴. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ὀλίγα περὶ

1. Αὐτ. σ. 335 τὸ κεφάλαιον ἐπιγράφεται: «L' empereur secourt David attaqué par Theodore Lascaris» τὸ ἀρχέτυπον ἐνταῦθα ἀντὶ Lascaris ἔχει Ascres καὶ ἐννοεῖ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Θ. Λασκάρεως Κωνσταντῖνον, οἷα βυρβαρότης εἰς τὰ ὀνόματα καὶ τὰς τοπωνυμίας! Εὐτυχῶς ὅπου ἔχομεν τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους καὶ δὴ τὸν Νικήταν Χωνιάτην, ἄλλως τὸ Χρονικὸν τοῦ Βιλλαρδουίνου θὰ ἦτο σῆνιγμα καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἀκατάληπτον γλῶσσαν ὅθεν καὶ ὁ νέος ἐκδότης Farar ἠναγκάσθη ἐν τέλει τοῦ II τόμου νὰ δημοσιεύσῃ καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς ἀρχαϊκῆς ταύτης Γαλατίδος (σ. 319—332).

2. Κριτόβουλος Ἰμβριος, ἐκδ. Didot, σ. 146, κεφ. XIV, 2 (Fragmenta histor. graec. C. Müller, V, 1870, μέρ. 1) Οὗτος διηγείται πῶς κατώρθωσαν νὰ εὕρωσι τὸ πλεόν στενὸν τοῦ πορθμοῦ.

3. Ἐλαιούς καὶ Ἐλεοῦς ἐνδοξὸς πόλις τῆς ἀρχαιότητος, ἐνθ' ὁ τάφος τοῦ ἥρωος τῶν Θερρακῶν Πρωτεσίλαου (νῦν Ἑσκι-Χισαρκί = ἀρχαῖον φρούριον).

4. Χαλκοκονδύλης, «Ἀπόδειξις ἱστορικῶν», X, σ. 530 (Βόννης).

Σημειωτέον, ὅτι ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς πραγματείας διὰ τὸ ναυτικὸν τοῦ Βυζαντίου τοῦ Μιχ. Γούδα, τοῦ Ἀλεξ. Σακελλαρίου καὶ τοῦ Κων. Ράδου, ἅς ἀπὸ τοῦ 1903 ἐδημοσίευσαν καὶ γράφουσι διὰ τὰ στενὰ, παρατηροῦμεν, ὅτι οὐδὲν περὶ τοῦ «Βραχίω-

τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων. Οὐδεμίαν ἐργασίαν γνωρίζω περὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως δηλ. περὶ τῶν ἀκρωτηρίων καὶ παρακτίων σταθμῶν ἢ καὶ χωρίων, ἅτινα προσεπωνυμοῦνται ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ καταφεύγω εἰς τὸν «Πορτολάνον» (λέξις ἰταλική=λιμενοδείκτης). Οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἔλεγον «Περίπλους, οἱ δὲ Βυζαντινοὶ «Σταδιασμός τῆς μεγάλης θαλάσσης». Τοῦ ἑλληνικοῦ πορτολάνου ὑπάρχουσι γνωσταί μοι 4 ἐκδόσεις (ἀπὸ τοῦ 1573—1818). Ὁ νεώτατος καὶ πληρέστερος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις ἀποκειμένων χειρογράφων τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ὧν σπουδαιότερος εἶναι ὁ κῶδιξ 108 τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἑλλην. βουλῆς, ἐξεδόθη πρὸ δεκαετίας¹. Ἐν πρώτοις ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι αἱ ναυτικαὶ λέξεις ἀφ' ὧν οἱ Βυζαντινοὶ (ἀρχομένου τοῦ ΙΔ') διέλυσαν τὸν στόλον, εἶναι ἰταλικά. Οὕτω τὸ ἀκρωτήριον λέγεται κάβος.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπου συναντῶμεν τὸν ἅγιον Γεώργιον ὡς καβαλλάρην, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον.

1. «Ἀπὸ τὸν Καφᾶ ὡς ταῖς Κόκκαις... ἔναι μίλλια λε'. ἀπὸ ταῖς Κόκκαις ὡς τὸν κάβο Καβαλιέρ... εἶναι μίλλια ν'... ἀπὸ τὸν κάβο Καβαλιέρ ὡς τὸν Τραπεζόντα μίλλια νξ'» σ. 234, 11 ἔ.).

2. «Ἀπὸ τὸ Σάντα Κροῦζε (ὁ τίμιος Σταυρὸς) τὸν κάβο . . . εὐρίσκεις ταῖς Ἄλικαῖς, ὅπου φορτώνουν τὰ καράβια καὶ ὑπὸν εἰς τὴν Τάνα. Ἀπὸ τὸν Ἅγιον Γεώργιον ὡς τὸν κάβο Κούμινο «ἔναι μάλλια κε'.» (σ. 235, 2).

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν Προποντίδα καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὰ Στενά «εἰς τὴν χώρα τοῦ Σάν Σηστο (ἢ Σηστός μετεβλήθη εἰς ἅγιον Σήστιον) καὶ φθάνομεν «εἰς τὴν ποῦντα Τραγγιλό.

3. «Ἀπὸ τὸ Τραγγιλό ὡς τὸν κάβο Καβαλάρη . . . ἔναι μίλλια μ'. Ἀνάμεσα τὸν κάβο Καβαλάρη καὶ τὴν Κιέτα ἔναι τὰ νησιά ἢ Παγονέραις²

νος τοῦ ἁγίου Γεωργίου» ἀναφέρουσι καὶ μόνον ὁ ἄλλογενὴς Χάμμερ ἔγραψεν, καὶ γνωρίζομεν σήμερον περὶ τοῦ σπουδαίου ὀχυρώματος τῶν Βυζαντινῶν ἐφ' οὗ εἶχον ἐνθρονίσει τὸ τροπαιοφόρον. Τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον τῶν Ναυτικῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐκδόσεων : «Bassin oriental de la Méditerranée», τὸν II τόμον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Ἑλλάδος καὶ εὐρωπ. Τουρκίας ὑπὸ τὸν τίτλον : «Côte est de Grèce et archipel grec. Turquie d'Europe et d'Asie. Dardanelles—Mer de Marmara—Bospore». Paris, 1917, 8ον, XXXIII, 629. μετὰ λεπτομεροῦς εὐρετηρίου. τὸ τελευταῖον III μέρος (Δαρδανέλλια—Μαρμαρᾶ καὶ Βόσπορος) ἐν σ. 467—589. Ἐν ταῖς ὑπερεκατὸν ταύταις σελίσιν ὁ φιλομαθὴς ἐρευνητὴς δύναται νὰ εὕρῃ ὅτι ἔχει ἀνάγκην περὶ τῆς ἐνεστάσης πραγματικῆς καταστάσεως. Ἐπιθι τέλος καὶ τὴν ἐξαιρετικὴν μονογραφίαν τοῦ C. Fredig : «Vor den Dardanellen auf altgriechischen Inseln und auf dem Athos» (μετ' εἰκόνων καὶ χαρτῶν). Berlin 1915. Τὰ νεώτερα δὲν ἐχειρίζοντο εἰς τὸ μετὰ χεῖρας κεφάλαιον, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν παλαιότεραν ἱστορίαν.

1. «Les Portulans grecs édités» par Armand Delatte, Paris, 1947. (Bibliothèque de la faculté de philosophie et lettres de l'université de Liège. Fasc. CVII). Πρόσθετος Ν. Κοισοβίλλη «Νέος λιμενοδείκτης». Ἐρμούπολις, 1899.

2. Παγονέραις. ἐν σ. 285,3 Μαγουνέραις.

καὶ εἶναι νησία πέντε (Χάλκη πρώτη κτλ.) τὸ πέμπτο ὁ ἅγιος Ἰωάννης Ἀνδρέας» (σ. 240, 11 ε'). Ἐρχόμεθα εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου μέχρις Ἰθάκης καὶ Κέας.

4. «Ἡ Περαπόλα μετὰ τὸν ἅγιον Γεώργιον δὲ Ἄρπουρα¹ . . . Ὁ ἅγιος Γεώργιος δὲ Ἄρπουρης μετὰ τὴν Ἰθάκη βλέπονται εἰς τὴν κάρτα (τὸ τέταρτον) τοῦ γράγου εἰς τὸν λεβάντες, μίλλια μ'.» (σ. 271 πεντάκις ὁ ἅγιος σημειοῦται κατὰ ταῦτα ἅγιος Γεώργιος ἐν τῷ Πορτολάνῳ εἰς ἀκρωτήρια καὶ ἄλλα παραλιακὰ σημεῖα εὐρίσκειται εἰς τὰς ἑξῆς σελίδας :

47, 5.	206, 29.
96, 3, 7.	210, 16, 26.
99, 4.	216, 19.
125, 1.	217, 5,
160, 12.	223, 1.
161, 3.	227, 1.
192, 12.	235, 8.
198, 1.	239, 25, 27
199, 2ε.	254, 23.
202, 7.	290, 1, 3.
205, 4.	291, 9, 11.

Ἐπίσης μετὰ τὸ ἐπωνύμιον Ἄρπουρος ἐν. σ. 271, 1, 3, 6, 9, 13.

Ἐσαύτως μετὰ τὸ ἐπωνύμιον Σαγόρα (κατ' ἰταλικὴν παραφθορὰν) ἐν σελίσιν :

226, 16.
271, 8, 10, 12, 14, 16.
276, 11.
297, 3, 7.

Καὶ ταῦτα ἐν τῷ εὐρετηρίῳ. ἄλλ' ἐν τῷ κειμένῳ τὸ Σαγόρα ὑπάρχει μόνον εἰς δύο τελευταίας παραπομπάς.

Ἐπὶ πλέον καὶ τὸ λοιμοκαθαρητήριον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ἦτοι ἡ λεγομένη κοινῶς καραντίνα ἔχει τοποθετηθῆ εἰς τὴν ἐναντι τῆς Σαλαμίνος νῆσον τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἐπιπροσθέτομεν ὧδε, ὅτι οὐ μόνον ἐν ταῖς παραλιαῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν πλεῖστα χωρία φέρουσι ἐπωνύμιον καὶ πολιτοῦχον τὸν ἅγιον Γεώργιον.

1. Δὲ Ἄρπουρα καὶ δὲ Ἄρπουρης ἢ δὲ Ἄρπουρη καὶ ἐν σελ. 223, 6 : «πηγαίνης ἀνάμεσα τὸν Σάν Τζόρτζη δ' Ἄρπουρα καὶ τὸν κάβον δὲ Κολόνας καὶ βιστηρᾶς τὴν Τζία». καὶ 315, 9. «ἀπὸ τὸν κάβον δὲ Κολόνας ἕως τὸν Σαντζόρτζη δὲ Ἄρπουρα εἶναι μίλλια εἴκοσι». Τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὅπως τὸ καβαλλάρης εἶναι ἐνταῦθα ἀναπόσπαστον καὶ ἔχουσι καὶ αἱ τοπωνυμῖαι, κατ' ἐμὴν γνώμην προέρχεται ἐκ τούτου, διότι σημαίαν εἰς τὸ Ἄρπουρον (τὸν Ἰσθμὸν) οἱ πλοίαρχοι εἶχον τὸν ἅγιον Γεώργιον, ὅπως καὶ οἱ πολλοὶ νῦν ἔχουσι καὶ τὰ ἱστοφόρα ὀνομάζοντα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου.

Ἄλλ' ὁ φρουρὸς ἅγιος ὁ χριστιανὸς Ποσειδῶν εἶχε τοποθετηθῆ πρὸς τὸν αὐτὸν εὐλαβῆ σκοπὸν καὶ πρὸς τὴν ἄλλην θάλασσαν, εἰς τὸ Φαναράκι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Βοσπόρου εἰς τὰς Συμπληγάδας πέτρας παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Εὐξείνου, καὶ οὕτως ἀμφιλαφῶς ἐπροστάτευε τὴν Ἐπτάλοφον ἀπὸ τῶν φρυκτωριῶν τούτων προσημαίνων τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἐμφάνισιν, (βλ. κατωτ. ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ναῶν τοῦ ἁγ. Γεωργίου).

Ὅπως ἡ πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας ἔχει τὸν πολιοῦχον αὐτῆς, τὸν μυροβλήτην *Δημήτριον*, οὕτως ἠθέλησε καὶ ἡ βασιλεύουσα τῶν πόλεων πρὸς τῇ ἀμάχῳ προστασίᾳ τῆς Θεοτόκου νὰ ἔχη καὶ τὸν Τροπαιοφόρον· διὸ καὶ συνέστησε τὸ τάγμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τάγμα ἱπποτικόν, ἑλληνικῶ τῷ τρόπῳ καὶ οὐχ ὅπως τὰ τῶν Δυτικῶν ὀργανωμένον. Ἴδου μία ἐξήγησις :

Πολιορκοῦντος τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* τὸν *Μαξέντιον* ἐν Ρώμῃ φωτεινὸς ἀστὴρ δι' ἀστέρων ἐπεφάνη αὐτῷ εἰς τὸν οὐρανὸν αἴφνης φέρον ἐπιγραφὴν ὑποσχομένην αὐτῷ τὴν νίκην. Τὴν ἐπαύριον κερδίσας ὁ *Κωνσταντῖνος* τὴν περιφημον ἐκείνην μάχην τὴν ἀπαλλάξασαν τὴν μὲν Ρώμην τυράννου, τὴν δὲ ἐκκλησίαν διώκτου, διέταξε, ἵνα τὸ θριαμβεῦσαν ἔμβλημα τοῦ Χριστοῦ ἐκτεθῆ πανταχοῦ ὡς τροπαιοφόρον σύμβολον πάσης τῆς ρωμ. αὐτοκρατορίας. καὶ ὄχι μόνον νὰ χαραχθῆ ἐπὶ τῶν ἀσπίδων, τῶν θωράκων καὶ τῶν περικεφαλαίων ἀπάντων τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ φέρεται διὰ χρυσοῦς ἀλύσεως περὶ τὸν τράχηλον τῶν πεντήκοντα ἐκείνων λογάδων μαχητῶν τῶν συστηθέντων τότε ὑπ' αὐτοῦ, ἢ το ἱπποτικὸν τάγμα, ἵνα φρουρῇ καὶ ὑπερασπίζηται τὸ λάβαρον, τὴν ἱερὰν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ κράτους σημαίαν.¹ Ἄλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο τῶν ἀθανάτων δὲν εἶχεν ὄνομα. Παρῆλθον πολλὰ ἔτη διὰ νὰ βαπτισθῆ. Τὸ τάγμα τοῦτο ἀνεμορφώθη τῷ 1192 σύμφωνα πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐποχῆς (χωρὶς ὅμως νὰ τεθῆ ὑπὸ μοναστικούς κανόνας, ὡς τὰ τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ τῶν Ναϊτῶν), ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος *Ἰσαακίου Β'*, τοῦ *Ἀγγέλου*. Οὗτος μάλιστα καὶ ἐδημοσίευσεν τότε νέον κανονισμόν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ φεουδαρχικώτερον, συνταχθέντα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰσχυροῦσων διατάξεων *Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου* καὶ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν μαγίστρων τοῦ τάγματος. Διὰ τῆς καταλλήλου ταύτης ἀναδιοργανώσεως τάγμα ἐπίτιμον ἱπποτικὸν τοῦ μέσου αἰῶνος ἐνεργηζώθη οὕτως εἰπεῖν ἐπὶ ἀρχαίου καὶ σεβαστοῦ καθιδρυμάτος τοῦ τετάρτου αἰῶνος, ὃ δὲ ἀναδιοργανώσας αὐτὸ αὐτοκράτωρ τόσον ἐνθέρμως ἐπεθύμησε νὰ τιμήσῃ τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου προκατόχου αὐτοῦ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ ἰδέαν, ὥστε μετέδωκε καὶ εἰς τὸ ἀνανεωθὲν τάγμα τὸν τίτλον τοῦ *Militia constantiniana* τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ προστάτου αὐτοῦ καὶ τὰ παράσημα τὰ ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ *Μ. Κωνσταντίνου* παραδεχθέντα διὰ τὰ μέλη αὐτοῦ καὶ

1. Βλ. D.G. Moller, Dissertatio de labaro constantiniano. Altdorf, 1696 καὶ I.F. Borchmann, Dissertatio historicocritica de labaro Constantini. Hafniae, 1700.

ἄτινα ἦσαν ἐρυθρὸς σταυρὸς περικεχρυσωμένος, ἔχων τὸν τύπον, ὃν εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ὁ *M. Κωνσταντῖνος*, καὶ εἰς τὰ τέσσαρα αὐτοῦ ἄκρα τὰ γράμματα I.H.S.V. δηλοῦντα τὰς λέξεις in hoc signo vinces, (ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ νίκα, ἢ συντομώτερον ἐν τούτῳ νίκα) αἵτινες ἔλαμπον περὶ τὸν σταυρόν. Ὁ δὲ περὶ τοῦ θέματος καὶ ἄλλα γράφων πρίγκηψ *Δ. Ροδοκανάκης* ἐπάγεται: «Περὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀπάντων τῶν ἱπποτ. ταγμάτων αὐτοκρατορικοῦ κωνσταντινείου τάγματος τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* ἐγράφησαν κατὰ τὸν ιϚ' αἰῶνα πολλὰ βιβλία¹. Εἰς τὸν χῖον ἐπίσκοπον *Λεονάρδον Δόγγον Ἰουστινιάνην*, τὸν μεταβάντα μετ' ἐπικουρίας εἰς τὴν πολιορκουμένην Βασιλεύουσαν, ὁ ἀτυχῆς αὐτοκράτωρ *Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος* ἰδίαις χερσὶν ἀνήρητησεν εἰς τὸ σιῆθος τὸ ἐρυθροκυανόχρυσον περιδέραιον σὺν τῷ σταυρῷ τοῦ ἱπποτ. τάγματος τοῦ ἁγ. *Γεωργίου* εἰς ἀμοιβὴν τῶν καταβληθεισῶν ἐνεργειῶν παρὰ τῷ φιλέλληνι, ἀλλὰ φανατικῶ παπολάτρῃ Πελοποννησίῳ καρδιναλίῳ *Ἰσιδώρῳ*, ὅπως πείσῃ αὐτὸν νὰ ἀποδέξηται τὸν ὄρον τῆς ἀναθεωρήσεως τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Φλωρεντία συνόδου».² Παρὰ τοῦ προειρημένου μουσοτραφοῦς τῶν Εὐχαΐτων ἱεράρχου μανθάνομεν ἐκ τοῦ λόγου, ὃν ἀπήγγειλεν «εἰς τὴν ἡμέραν τῆς μνήμης τοῦ μεγάλου Τροπαιοφόρου καὶ τὴν νῦν γενομένην ἐπὶ τοῖς βαρβάροις θαυματουργίαν», ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ (περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ' αἰῶνος) ἐπὶ *Κωνσταντίνου Μονομάχου*, κατῳρθώσαν καὶ αὐθις οἱ Σκῦθαι «ἔθνος ἀσεβές τε καὶ ἄνομον . . . ἀπηργωμένοι τὸ ἦθος, βδελυροὶ καὶ ἀκάθαρτοι τὴν ζωὴν» νὰ διαβῶσι τὸν Ἰστρον καὶ ὀρμητικῶς κατηυθύνοντο πρὸς τὰ ἐντεῦθεν. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ὁ βασιλεὺς, ἅτε μὴ ἔχων ἐπαρκεῖς δυνάμεις νὰ ἀντιπαρατάξῃ εὗρε τὸν τοῦ Χριστοῦ στρατηλάτην *Γεώργιον* σύμμαχον καὶ πρόμαχον. «ἀλλὰ τίς ὁ διδοὺς ἐν τοῖς ἀπόροις πόρον εἰοίμωξ»; γράφει ὁ Εὐχαΐτων, «τίς ὁ λύων κλαυθμὸν τὸ πρῶτ' ; οὗτος ἔτι καλοῦντι τῷ βασιλεῖ παρῆν βοηθὸς καὶ ὁ στρατὸς ὀρμῆς πλήρης κατὰ τῶν πολεμίων ἐχώρει καὶ τὰ τῆς θείας αὐτίκα συμμαχίας ἐφανεροῦτο . . . συμβολὴ γόρ αὐθις μεγάλη . . . καὶ νικᾷ κατὰ κράτος ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ . . .

1. Βλ. καὶ πραγματείαν *Χρ. Σαμαρτζίδου* ἐν Φιλολογ. Συλλ. ΚΠόλεως, ΙΘ', 1866, σ. 35—47, τοῦ Ροδοκανάκη, Ἰουστινιανῶν—Χίος, Σύρος 1900, σ. 104—107.

2. Αὐτ. σ. 103. βλ. *Leonardi chiensis historia Cypolitanae urbis a Mahumete II captae per modum epistolae die 15 Augusti ad Nicolaus V rom. pont (Part. graecae. Migne, τόμ. 159 στ. 923-944).*

3. Ἐκδ. *de Lagarde*, σ. 145 καὶ ἀναφέρει τὸ παράδοξον φαινόμενον, ὅπερ σχετίζεται πρὸς τὰ ἀνωτέρω περὶ λαβύρου εἰρημένσ, ὅτι ἐθεάθη ὡς ἐπὶ *Κωνσταντίνου* ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ πάλιν ὁ σταυρὸς καὶ ταῦτα ἐπὶ *Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου*. Σημειώτέον ὅτι ἐν ταῖς Βλαχέρναις διεσώζετο μέχρι τῆς Δ' σταυροφορίας ὁ βραχίον τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ὃν ἀπήγαγον οἱ σταυροφόροι καὶ νῦν σώζεται ἐν Βενετίᾳ κατὰ *Πασπάτην Βυζ.* μελέται, σ. 394.

Κληρονόμος καὶ πιστὸς θεματοφύλαξ πολλῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἀξιολόγων πρα-

Ἐκ τῶν τεσσάρων ἑκατοντάδων σχεδὸν ναῶν καὶ μονῶν, οὓς εἰς τεμένην ὀθωμανικὰ μετεποίησαν οἱ ἀλλόπιστοι κατακτηταὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, τρεῖς μόνον τὴν βεβήλωσιν ταύτην διέφυγον. Οἱ δύο ἀνήκον εἰς τὴν Θεοτόκον, ὁ τῶν Βλαχερνῶν καὶ ὁ τοῦ Μουχλίου—εἶναι σημεῖωδες τὸ τοιοῦτον, διότι ὁ μὲν εἶναι τῆς ἁγίας Σκέπης καὶ ὁ δὲ τῆς Ὁδηγητρίας—καὶ ὁ τρίτος εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τὸν ἐν τῇ Κυπαρίσσω,¹ ὅστις καὶ ἀνανεωθείς μετὰ τὴν πυρκαϊᾶν διέσωσε τὸν ἀρχαῖκόν τύπον. Πρὸς τῇ θεομητορικῇ λοιπὸν σκέπῃ τῇ περιεπούση καὶ προασπιζούση τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα καὶ ὁ Τροπαιοφόρος οὐδόλως ἐγκατέλειπε τὴν Πόλιν. Ἡ πόλις αὕτη ἀνεγνώρισεν αὐτὸν προστάτην καὶ πολιοῦχον, ἀφ' ὅτου πρώτη ἴσως αὕτη δι' ἁγιογραφικῆς καινοτομίας ἀνεβίβασεν αὐτὸν ὡς στρατηλάτην ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἵππου, κατὰ Νικ. *Γρηγοράν*,² καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεοτόκου τῆς *Νικοποιοῦ* ὡς ἀναφέρει ὁ *Κωδινός*.³ Ἐτέρα ἀρχαία εἰκὼν τοῦ ἁγίου ὑπῆρχεν ἐν τοῖς Χαρσίου, ἧτις φέρεται βλύζουσα αἷμα κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη Ἀνδρονίκου *Παλαιολόγου*, ὅστις ἐνόμισε τὸ θαῦμα προάγγελον ἐρίδων (βλ.

γμάτων, ἡθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ἐθνικῶν ἅμα καὶ θρησκευτικῶν συμβόλων ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως ἡ Ρωσία, ἡ ἁγία Ρωσία, ὡς ἔλεγον οἱ παλαιοί. Ὁ μέγας δοῦξ τοῦ Νοβογορόδου *Ἰαροσλάβος*, ἵνα συνδέσῃ στενωτέρον τὸν λαὸν πρὸς τὸ Βυζάντιον, ὄθεν ἐδέξατο τὸν χριστιανισμόν, ἵδρυσεν ἐν Κιέβῳ τὸν ὀνομαστὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ μονὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ προστάτου αὐτοῦ ἁγίου Γεωργίου (Ἱστορία τῆς ρωσ. ἐκκλησίας μετὰ φρ. Θ. Βαλλιάνου. σ. 20—21). Ἐκτοτε ὡς φαίνεται ὁ ἅγιος οὗτος ἀπετέλεσε τὸ ἔμβλημα τῆς ἐθνικῆς τῶν Ρώσων σημαίας καὶ ὁ ἐφιππος ἅγιος τοῦ ρωσικοῦ στέμματος ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, ὅτε τὸ ἐνδοξον τοῦτο ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου πλάνον περιεφέρετο ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ τελευταίου μάρτυρος αὐτοκράτορος, ἕως ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν εὐσεβῆ Ρώσον μονάρχην *Ἰβάν* τῷ 1482 συζευχθέντα τὴν *Σοφίαν* θυγατέρα *Θωμᾶ Παλαιολόγου* (βλ. «Τὰ μυστικοσυμβούλια κτλ.» παρὰ *Μπινιων*, μετὰ φρ. *Σπηλιάδου*, 1826, σ. 134).

1. Βλεπ. *Πασπάτη*, «Βυζ. μελέται, αἱ βυζ. ἐκκλησῖαι εἰσέει ὑπὸ τῶν χριστιανῶν κατεχόμεναι» (μετὰ τῶν εἰκόνων, σ. 387—395).

2. Τόμ. Α', σ. 304. Τὴν ἐφιππον ταύτην εἰκόνησε ζωγράφος ὀνομαστὸς ὁ *Παῦλος* πρὸ τοῦ 1300.

3. Περὶ ὀφφικίων, (σ. 69. βλ. *Γεδεών*, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κωνσταντινουπόλει, Μεσ. γράμμ. Γ', 1936, σ. 43, ὅστις ἐπιμένει, ὅτι ἡ Δ' σταυροφορία «εἰσήγαγε καὶ τὸν νεωτερισμὸν τῆς παραστάσεως ἵπποτων καὶ ἐν τοῖς ναοῖς καὶ ἐξωγράφησεν ἐφιππους τοὺς ἐπιφανεῖς στρατιωτικοὺς ἁγίους» (αὐτ. 42) ἄνευ οὐδεμιᾶς μαρτυρίας. Ὅτι ἡ παράδοσις περὶ ἐφιππου ἁγίου ἦν ἀρχαία ἐν Κ)πόλει ἐπικαλοῦμαι ὡς μάρτυρα τὸν βιογράφον τοῦ ἁγίου *Θεοδώρου Συκεώτου*, ἐπὶ Ἡρακλείου ἀκμάζοντος, ὅστις ὀλίγω πρὸ τῆς αὐτοῦ ἀποδημίας, εἶδεν ἐν ὄραματι ἐφιππον τὸν ἅγιον, προστάττοντα αὐτῷ νὰ ἀκολουθήσῃ ἐπὶ ἐτέρου ἵππου (Συναξ. 22 Ἀπριλίου, τόμ. Β', ἐκδ. Ἀθηνῶν 1868, σ. 104). Τίς δε ἡ «σεπτῆ εἰκὼν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου *Γεωργίου* καὶ (γρ. τοῦ) ἐπικεκλημένου *Καταβιώτου*» οὗ *Μακάριος* ὁ *Ταρχανειώτης* ἀνήγειρε ναὸν καὶ κελία ; (βλ. *Acta patr.* I, 103).

Γεδ. 'Εορτολόγιον Βυζ. σ. 95)¹. Καὶ αὐτὸ τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον μετὰ τὴν ἄλωσιν μεθ' ἱκανὴν περιπλάνησιν εἰς διαφόρους ναοὺς μετατοπιζόμενον ὑπὸ τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ, ἐσχάτως ἐνεκαταστάθη μονίμως εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τοῦ Φαναρίου, ὅπου καὶ δύο ἕτεροι ναοὶ ὑπῆρχον τοῦ Τροπαιοφόρου ἐπώνυμοι, ὁ καὶ νῦν διατηρούμενος τοῦ ἁγιοταφίτικοῦ μετοχίου καὶ ὁ τοῦ Πύργου τοῦ Φαναρίου. Καταντῶμεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι τὸ σκάφος τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας εἶχε τεθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου τούτου, καὶ πιστεύομεν εἰς τοῦτο, διότι εἶναι ὁ μόνος ἅγιος ἐν Κ)πόλει, ὅστις, ὅταν ὁ σουλτάνος ἠβουλήθη νὰ καταστρέψῃ τὸν ναὸν αὐτοῦ, αὐτὸς ἐμφανισθεὶς κατ' ὄναρ κατώρθωσε νὰ μεταπέσῃ αὐτόν. Τὸ θαῦμα διηγεῖται ὁ ῥῶσσος *Τρύφων Κοροβένικωφ*, προσκυνητῆς εὐλαβῆς τῶν ναῶν τῆς Κ)πόλεως κατὰ τὸ 1593, ὅτε τοῦτο συνέβη, καὶ γράφει, ὅτι τοσοῦτον ἐτρομοκρατήθη ὁ σουλτάνος, ὥστε «διέταξε νὰ σταλῆ εἰς τὸν ναὸν τοῦτον κουρβάνιον ἐκ δέκα προβάτων, πρὸς δὲ καὶ λαμπὰς ἐνὸς πουτίου, στήσας ἅμα κανδήλαν ἐκεῖ ἀργυρᾶν». καὶ αὐτὸς δὲ ὁ *Τρύφων* εὐλαβηθεὶς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* τοῦ Πύργου, ἔδωκε διὰ τὸν αὐτοῦ αὐθέντην χρυσοῦς τρεῖς διὰ τὴν λυχνοκαΐαν καὶ ἑτέρους τρεῖς χάριν τῆς θαυματουργοῦ εἰκόνης καὶ ἑτέρους τρεῖς διὰ λαμπάδι ἀκοίμητον εἰς ἀνάρτησιν βασιλ. κηροστάτου πρὸ τῆς εἰκόνης κηροῦ ἐνὸς πουτίου καὶ ἡμίσεος, εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ κηροστάτου καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ κηροῦ 7 χρυσοῦς, διὰ τρεῖς ὑαλίνας κανδήλας, ἐν αἷς ἔλαιον καίεται, ἐν τάλληρον κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ μακ. *Ξεν. Σιδερίδου* καὶ ἄλλας δὲ ἀφιερώσεις εἰς τὸν ναὸν ἔκαμε, ὡς καὶ εἰς τὸν ἱερέα *Γεώργιον Μπαλουρδέν* (Ἰσ. Μπαλουρδῆν) ἔλεος ὡσαύτως τριῶν χρυσῶν, τὸ ὄλον δὲ χρυσοῦς 16, καὶ ἐπιφέρει, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἔδωκε διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* γενόμενον θαῦμα.² Τὰ λεγόμενά μου ἐνταῦθα, ὅτι ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἦν ὁ μόνος μετὰ τὴν ἄλωσιν πολιοῦχος ἐν *Κωνσταντινουπόλει* ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ναῶν, τῶν ἀφιερωμένων εἰς ὄνομα αὐτοῦ. Ὁ Ἀθηναῖος Ἄντ. *Πατερᾶκης* συντάξας κατάλογον τῶν σωζομένων τῷ 1604 ἐκεῖ ναῶν, 55 ἐν συνόλῳ, ἀναφέρει 11 τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* (8 τοῦ ἁγίου *Νικολάου* καὶ 5 τοῦ ἁγίου *Δημητρίου*) καὶ εἶναι τοῦ *Γεωργίου* οἱ ἑξῆς : ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης, ὁ τῆς Καλλιγαρίας, ὁ Ροδίτης, ὁ τοῦ παπᾶ Φιτίλ, ὁ τοῦ Φαναρίου, ὁ τῶν Ψαροπουλείων, ὁ τῶν Ψαμαθείων, ὁ τῶν Ἐξ μαρμάρων, ὁ εἰς τὰ Ἀσπροκαστρινά, ὁ τοῦ Νεοχωρίου καὶ ὁ τοῦ Γαλατᾶ.³ Ὁ κ. *Μ. Γεδεών*, εἰς τὴν

1. Ἐλλιπῶς καὶ οὐχὶ ὀρθῶς παραπέμπει ὁ *Γεδεών* εἰς τὸν *Παχυμέρη* II, 82. Βεβαίως κάποιας ἐκδόσεως θὰ εἶναι ὁ II τόμος, ἀλλὰ τίνος δὲν γράφει. Τὸ χωρίον θὰ ἀναφέρωμεν κατωτέρω πλήρως.

2. Ταῦτα κατὰ *Κεραμέα*, ὅστις γράφει, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦ *Τρύφωνος* περιέχον καὶ κατάλογον τῶν τότε σωζομένων ναῶν τοῦ Βυζαντίου ἐξεδόθη πεντηκοντάκις (ἐν Ἐκκλ. ἀληθ. Κ', 1900, σ. 524).

3. Αὐτ. 523.

διαληφθεῖσαν πραγματεῖαν ἀπαριθμεῖ πρὸ τῆς ἀλώσεως 11 ἐπίσης ναοὺς ἐν Κ)πόλει, ἄλλους παρὰ τοὺς εἰρημένους· εἰσὶ δ' οὗτοι : Ὁ τοῦ Ξηροκέρκου, ὁ εἰς τὸ Δεύτερον, ὁ τῶν Μαγγάνων, ὁ ἐν τῷ Κυπαρισσίῳ, ὁ τοῦ Χαλκίδου ἢ ἐν Χαλκηδόνι, ὁ τῆς *Κερᾶς Μάρθας*, ὁ τῆς Συκεοῦς ἢ Σικέλων, ὁ τοῦ Πύργου τοῦ Φαναρίου καὶ ὁ τοῦ Γαλατᾶ, ὁ τοῦ Μεσαμπέλου καὶ ὁ τῆς πύλης τοῦ Χαρισίου.¹ Δύο ἔτη πρότερον ἔγραφεν : «Εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* εὐ-
ρον ἀφιερωμένους 14 ναοὺς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἄλλους δὲ 3 ἢ 4 ἴσως πρὸ 200 καὶ 300 ἐτῶν».² Τοὺς ναοὺς τούτους καὶ ἄλλους, οὓς εὐρον πολλα-
χοῦ ἐγκατεσπαρμένους καὶ σεμννομένους εἰς ὄνομα τοῦ Τροπαιοφόρου, κα-
ταστρώων ἐνταῦθα.³

§ 1. Ἅγιοταφίτης (Μετόχιον) ἐν Φαναρίῳ. Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οἰκίας τῶν Καντακουζηνῶν ἀγορασθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου *Θεοφάνους* τῷ 1645 (Βυζ. ἐκκλ. 141. Ἔορτ. 36, 151). Τῷ 1640 ἀνηγέρθη πυρποληθεὶς, δα-
πάναις τῆς συντεχνίας Γουναράδων καὶ πάλιν τῷ 1730, τῷ δὲ 1783 ὁ νάρθηξ καὶ ἐπεσκευάσθη τελευταῖον τῷ 1833 ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀθανα-
σίῳν Ἱεροσολύμων μετὰ τοῦ λοιποῦ ναοῦ (Ἔορτ. 234—5). Ὁ *Κερ.* (σ. 525) πειρᾶται συνταύτισιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ροδίτην ἁγ. *Γεώργιον*, καὶ φρονεῖ, ὅτι ἦν ἀπὸ τοῦ 1593 μετόχιον τοῦ ἐν Ἀταβυρίῳ ὄρει τῆς Ρόδου μοναστηρίου τοῦ ἁγ. *Γεωργίου*· διὸ καὶ δέν ἀναφέρεται ὁ Ροδίτης εἰς τὸν κατάλογον τοῦ *Πατερᾶκη* τῷ 1604, οὔτε ἐν τῷ τοῦ *Smith*· ὅθεν ὀλίγον χρόνον διετηρήθη τὸν ΙΖ' αἰῶνα. «Τὸ μετόχι ἁγιος Γεώργιος» προσφέρει τὸ ἐμβατοίκιον εἰς

1. Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 33—4. Ὁ τελευταῖος δὲν εἶναι ὁ τῆς πύλης Ἀδριανουπόλεως, ὡς θέλει νὰ εἴπῃ ὁ συγγραφεὺς, διότι κατεσχέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1565, ἐνῶ τὸν Ἀδριανουπόλεως ἀναφέρει ὁ Πατερᾶκης ὑπάρχοντα τῷ 1604. Ἀμφιβολία ὑπάρχει διὰ τὸν τοῦ Γαλατᾶ, διότι, ἐάν ἦτο βυζαντινός, πῶς ἀφέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων ;

2. Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ, Ἀθήναι, 1934, σ. 340. Ἐνταῦθα καταγράφονται οἱ σπουδαιότεροι οὓς ἐκ διαφορῶν βιβλίων ἐσταχυολογήσαμεν.

3. *Πηγαί* : *Μ. Γεδεών*, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κ)πόλει, Μεσ. γραμμ. Γ', σ. 29—46 (=Γεδ.) Ἐξεδόθη συγχρόνως καὶ ἰδιαιτέρως τῇ διαφορᾷ τῶν στοιχείων μόνον. Ἐκκλησίαι βυζαντιναὶ ἐξακριβοῦμεναι Κ)πολις 1900 (=Βυζ. ἐκκλ.). Ἐορτολόγιον Κ)πο-
λίτου προσκυνητοῦ, Κ)πολις 1904 (=Ἔορτ.). Ἀθ. II. *Κεραμέως* : Ναοὶ Κ)πόλεως ἔτει 1593φ καὶ 1604φ (Ἐκκλ.σ. Ἀληθ. Κ', 1900 (=Κερ). Ἐν τῷ ΚΗ' τόμῳ τοῦ Ἑλλ. Φ, Συλλ. οὗτος ἀναδημοσιεύει τὴν ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. πραγματεῖαν περὶ τῶν ναῶν τῆς Κ)πόλεως τοῦ *Κεραμέως* καὶ ἐπιφέρει ἀξιολόγους παρατηρήσεις (Τὸ μὲν κείμενον ἐν σ. 118—125, αἱ δὲ σημειώσεις 126—145 διὰ στοιχείων τῶν 8). Τὰ δῶρα τοῦ Ρώσου προσκυνητοῦ Τρύφωνος ἐν σ. 129. (=Σιδερίδης). *Α. Πασπάτη*, Βυζαντιναὶ μελέται. Κ)πολις 1887 (=Πασπ.) Ἰδίᾳ τὸ κεφ. Βυζαντ. ἐκκλησίαι. *Σωφρονίου Δούκα* ἀρχιμαν-
δριτου, Ἀρχαῖοι ναοὶ ἐν Κ)πόλει (=Δούκας). Ἡ ὡραία αὕτη περιγραφὴ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ἱερῷ συνδέσμῳ Ἀθηνῶν, 1909, ἀρ. 106—120, Κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν τούτου ὑπῆρχον 400 ναοί, οἱ μὲν τούτων κατεστράφησαν, οἱ δὲ μετεβλήθησαν εἰς τζαμιά. Νῦν ὑπάρχουσι 350 τζαμιά ἐξ ὧν 12 αὐτοκρατορικά. Αὐτὸς περιγράφει ἐνταῦθα 29.

τὰ πατριαρχεῖα μετὰ τὸ 1696 (Βυζ. ἔκκλ. 25). Ὁ Δουκάγγιος ὀνομάζει Ἱεροσολυμίτην. Ὁ τοῦ ἁγίου Ρωμανοῦ βλ. Τὸπ-καπί.

§ 2. Ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης. Ἦν κατ' ἀρχὰς μονὴ καλογοραιῶν, εἰς ἣν ἀνῆκε καὶ τὸ σωζόμενον ἐν τῷ πατριαρχ. σκευοφυλακίῳ εὐαγγέλιον τῆς ἁγίας Σοφίας λεγόμενον.¹ Κατὰ τὸν πατρ. Κωνσταντινὸν ἐκτίσθη τῷ 1568, ἀντὶ τοῦ καταληφθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1565, ἔνδον τῆς πύλης «καὶ ἦν μονή, λέγει, καὶ πρὸς μνήμην τῆς πρώτης ἐκείνης ὀνομάζετο νέα, καὶ διότι οἱ ἐν ἐκείνῃ μονάζοντες μετέβησαν καὶ κατόκησαν εἰς τὴν νέαν, ἥτις χρόνῳ ὕστερον ἐγένετο ἑνοριακὴ ἐκκλησία»² εἶχε καὶ ἁγίασμα φρέαρ καὶ ἕτερον τοῦ ἁγ. Βασιλείου. Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα γυχῶν τοῦ ναοῦ βλ. Ἑορτ. σ. 235—7. Μετὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1728 ἐδόθη ἡ αὐτοκρατορικὴ ἄδεια τῆς ἀνοικοδομήσεως, καὶ ἥτις ἐγένετο τῷ 1730 (Φωτίειος βιβλιοθήκη ὑπὸ Γενναδίου Ἀραμπατζόγλου μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως μέρ. Α', Κ)πολις, 1933, σ. 48, 55). Τῷ 1683 προσφέρει ἔθρονον ἐμβατοίκιον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα (Βυζ. ἔκκλ. 23).

§ 3. Ὁ εἰς τὰ Ἀσπροκαστρινά. Ὁ Τρύφων ἐπεσκέψατο τῷ 1593 ἐν Ἐξ μαρμάρους ἐν τῇ θέσει Ἀσπροκαστρινά (sic) τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, προσενεγκῶν εἰς αὐτὸν ἐν χρυσοῦν καὶ εἰς τὸν ἱερομόναχον Παρθένιον ἕτερον (Κερ. 560), ἀλλὰ δέον νὰ διακριθῇ ἕτερου ἐν Ἐξ μαρμάρους ναοῦ, ὃν ἰδίᾳ σημειοῦται ὁ Πατεράκης, ὡς ἀποτελῶν ἰδίαν ἑνορίαν ἐγγὺς τῶν Ἐξ μαρμάρων.

§ 4. Ὁ τῆς Ἀφαμείας ἢ Ἀπαμείας δηλ. τοῦ Μακροχωρίου, προαστείου θρησκ. (Γεδ. 36) δίωρον ἀπέχοντος τῆς Πόλεως πρὸς Ν. Ἐνταῦθα ἔκειντο τὰ θερινὰ τῶν βασιλέων ἀνάκτορα.

§ 5. Ὁ τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ ναὸς ἦτο ἀρχαῖος καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γενουηνοῦν, ὅθεν καὶ ἀπέφυγε τὸν ἐκτουρκισμόν (βλ. Τιμοθέου Σοφριανοῦ, Ἱστορία τοῦ ἐν Γαλατᾶ . . . ἁγίου Νικολάου, Ἀθήναι, 1919, σ. 32ε.) Πρῶτως ἀναφέρεται ὑφιστάμενος τῷ 1303 ὑπὸ Πασπάτη (Βυζ. μελ. σ. 218). Κατὰ Γεδεῶν (Βυζ. ἔκκλ. 34), ἀπετεφρώθη τῷ 1660, 1683, καὶ 1696, καὶ δὲν ἀνεστήθη πλέον, ἦν τύχην ὑπέστησαν καὶ οἱ δύο ἕτεροι ναοὶ τῆς Θεοτόκου (Χρυσοπυγῆ καὶ Ἐλεοῦσα) (Πασπάτη Βυζ. μελ. 20, Γεδεῶν, Βυζαντ. ἑορτολόγιον ἐν τέλει). Κατὰ τὸν πρῶτον (σ. 221) τῷ 1304 ὑπῆρχον ἕτεροι (παρὰ τοὺς 4) τρεῖς ναοὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀνεγερθέντες. Τελευταῖον ἀναφέρεται «ἡ ἑνορία τοῦ

1. Γ. Σωτηρίου, Κειμήλια Οἴκουμ. π. τριαρχείου, Ἀθήναι, 1938, σ. 66—67. Εἰς τὰ Χαρισίου ἦτοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, τὸν ἔσω τῆς πύλης Μυριάνδρου ἢ Ἐδινέκασι, ὑπῆρχεν ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν αὐτοῦ. Κατὰ Γεδεῶν (Μεσ. γράμμ. Γ', σ. 43).

2. Κωνσταντινιάς, ἔκδ. Β', σ. 143.

ἀγίου Γεωργίου Γαλατᾶ» προσφέρουσα τὸ νόμιμον εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἑμβρατοίκιον (Γεδ. Βυζ. ἔκκλ. 24).

§ 6. Ὁ τοῦ *Δευτέρου*. Οὗτος εὐρίσκετο εἰς τὸ ἐντὸς τῶν τειχῶν μέγα ἀπὸ Μεβλεβῆ-Χανέ-καποῦ μέχρι Τόπ-καποῦ διάστημα (ἦτοι ἀπὸ τῆς Μελενδησίας πύλης μέχρι τῆς τοῦ ἁγίου *Ρωμανοῦ*). Βλ. *Janin, Deuteron, Triton et Rempton* ἐν *Echos d'Orient*, 39 (1936), σ. 205—219). Ὁ *Γεδεών* (Ἔορ. ΚΠ. πρ. σ. 235) ταυτίζει αὐτὸν πρὸς τὸν ἐν Κυπαρισσίῳ (οὐχὶ τὸν Κυπαρισσᾶν) ἐν σ. 84 «*Θεοδώρου τοῦ Συκεώτου* (Ἀπριλίου 22), ἐπισκόπου Ἀναστασιουπόλεως. Σύναξις ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ *Δευτέρῳ*». Ἀλλὰ τὸ δεύτερον δηλοῖ δύο σταδίους ἔξω τῆς πόλεως, ὅπως «*Ἄννα ἢ Κομνηνῆ*» ἐξηγεῖται τὸ *Δέκατον*: «Ὡσεὶ δέκα σταδίους τῶν τειχῶν ἀπέχοντος τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἔξ οὗ, οἶμαι, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐκτίσατο» σ. 386 Α' τομ.) ἄρα ἔκειτο ἔξω.

§ 7. Ὁ τοῦ *Διπλοφαναρίου*. Μόνον ὑπὸ τοῦ *Τρύφωνος* ἀναφέρεται (Κερ. 5241 5). Βεβαίως ἔκειτο ἐν Φαναρίῳ καὶ διακρίνεται τοῦ Ροδίτου καὶ τοῦ εἰς τὴν οἰκογένειαν *Καντακουζηνοῦ* ἀνήκοντος, ἢ λοιπὸν εἶχε καταστραφῆ τῷ 1604, διότι ἀγνοεῖται ὑπὸ τοῦ *Πατεράκη*, ἢ κατὰ *Κεραμέα* εἶναι ὁ τῆς Καλλιγαρίας (560. Ἱεροσ. σταχ. Α', σ. 450, 282. ἐκὰθ τῷ 1659).

Ὁ κ. *Σωτηρίου* (ἐνθ' ἄνωτ. σ. 9) τὸ *Διπλοφανάριον* ταυτίζει πρὸς τὸ Φανάριον ἦτοι θεωρεῖ ἀμφοιτέρας τὰς ὀνομασίας εἰς τὸν αὐτὸν ναὸν ἀνηκούσας, παραπέμπων εἰς τὸν Ἑλιουπόλεως. Μετὰ τὴν ἐν τῷ ΙΖ' αἰῶνι καταστραφὴν αὐτοῦ «τῶν πραγμάτων αὐτοῦ εἰς τὸν τοῦ Φαναρίου μετακομισθέντων ἁγίων *Γεώργιον* ἢ παρὰδοσις μετέδωκεν αὐτῷ ὡς ἐσχάτην κληρονομίαν καὶ τὴν τοῦ *Διπλοφαναρίου* ὀνομασίαν» Κερ. σ. 525. Ὁ *Πατεράκης* παρέλειψεν τὸν ἐν *Διπλοφαναρίῳ* ἁγίον Γεώργιον, οὐχὶ βεβαίως, ἀφοῦ ἔγραφε τὸ βιβλίον αὐτοῦ μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ πατριαρχ. ἐκκλησίας. ἀλλὰ διότι ἐγένετο πατριαρχεῖον, ἐπομένως τὸν, ὃν ἀναφέρει, εἰς Φανάριον ἁγίον Γεώργιον εἶναι ὁ ἐν τῷ Πύργῳ Φενέρ καπισὶ καὶ ὃν ὁ *Υψηλάντης* τοποθετεῖ «ἐπὶ τῆς πύλης καὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου» καὶ «ἐπὶ τῷ τείχει τῷ κατὰ τὴν πύλην τοῦ Φαναρίου ὁ *Γεράχ* . . . ἐστολισμένον δι' ἀρχαίων εἰκόνων καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον ἔχοντα . . . τὸν γυναικωνίτην κεχωρισμένον διὰ δικτυοειδοῦς φράκτου» κτλ. (*Σιδερίδης* σ. 131). Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰς κατάλογον ἑμβρατοικίων ἀναγράφεται πρῶτος «εἰς τὸ *Διπλοφανάριον* τὸ πατριαρχεῖον ἁγίου *Γεώργιος*» (Γεδ. Βυζ. ἔκκλ. σ. 25).

§ 8. Ὁ τῶν «*Ἐξ μαρμάρων*». Ἀναφέρεται ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν περιηγητῶν (Κερ. 523, 560).

Ἔτι τῶν Θεραπειῶν ἢ τῆς Θεραπείας ἡ τῆς θεραπείας ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου (Γεδ. 36) μητροπολιτικὸς ναός. Ἀναφέρεται τῷ 1652 κατὰ Δεκέμβριον, ὅτε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος ἐτέλεσεν ἁγιασμόν. Ἀνεκαινίσθη τῷ 1796—8 (Ἐορτ. 237—8).

§ 9. Ὁ τῆς Καλλιγαρίας (Κερ. 523). Ἐκεῖτο ἔξω τοῦ Ἐγρι-καπί (Πασπ. 21—22). Ὁ Κεραμεὺς ἐκινδύνευσε νὰ συνταύσιον αὐτὸν πρὸς τὸ Διπλοφανάριον (560). Εἶναι περιεργόν, ὅτι τοῦτον δὲν ἀναφέρει ὁ Τρύφων.

§ 10. Ὁ Καρίτης ἐν Ἀντιγόνῃ. Ἀνεξήγητον τὸ ὄνομα (Γεδ. 31) τοῦ μονυδρίου τούτου, ὅπερ τῷ 1786, ἐπινεύσει τοῦ πατριάρχου Προκοπίου κατεστάθη μετόχιον τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Μεγ. σπηλαίου (Προσκυνητάριον σ. 97—99).

§ 11. Ὁ τοῦ Καντακουζηνοῦ ναὸς τῆς ἀρχαίας ταύτης οἰκογενείας ἐν Φαναρίῳ κείμενος, ὡς διαλαμβάνει ὁ Τρύφων. ὁ Πατεράκης οὐδὲν λέγει. Διαπορεῖ καὶ ὁ Κεραμεὺς (524—525) ἂν πρόπη νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Ροδίτην ἢ τὸν Ἀγιοταφίτην, ἐφ' ὅσον δὲν ἠδυνήθη νὰ προσδιορίσῃ ἄλλον τόπον. καὶ ἀπέδειχθη ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἀληθεύει τὸ δεύτερον. Τὸ περὶ τοῦ Ροδίτου εἶναι ἀναπόδεικτον.

§ 12. Ὁ Καταβιώτης ἁγ. Γεώργιος. Εἰς συνοδικὴν πράξιν τοῦ Μαΐου 1324 ἀναφέρεται ἡ «σεπτὴ εἰκὼν τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος καὶ τροπαιοφόρου Γεωργίου τοῦ ἐπικεκλημένου Καταβιώτου» (Acta patr. I, 1860, σ. 103). Αὕτη βεβαίως ἀνήκεν εἰς ναὸν ἢ μονήν, ἧτις δὲν ὑφίστατο τότε καὶ ἡ εἰκὼν εὗρισκετο εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως.

§ 13. Ὁ τῶν Κονταρίων. Κατὰ τὸν ψευδο-Κωδινόν : «Ὅποτε ἦλθεν Αἴμιος ὁ βασιλεὺς Θράκης πρὸς Βύζαντα, ἔκοψαν οἱ Βυζάντιοι ἐκ τῶν ἐκεῖσε (τοῦ δάσους δηλονότι) κοντάρια καὶ οὕτως ἐκλήθη». (Πάτρια, ἐκδ. Preger, σ. II, 187 228-229). Κατὰ τὸν ἀνώνυμον τοῦ Banduri ἐνταῦθα μετὰ τὸν τῆς ἁγίας Θέκλης κατὰ τὸν 7' αἰῶνα ἀνηγέρθη καὶ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου. (βλ. Quellen der byzantinischen, Kunstgeschichte. Aus gewählte Texte über die Kirchen, Klöster κ.τ.λ. von Kantsantinopel, herausg. von Jean P. Richter, Sonder. Aufgabe aus Eitelberger-ils Quellenchriften. Wiens, 1897, σ. 124—125).²

1. Ὁ Γεδεὼν θεωρεῖ ὡς ἀρχαίαν γραφὴν τὸ Θεραπεία, διότι δὲν εὗρε λέγει Θεράπιον ἢ Θεραπείον (Ἐορτ. 238). Τὸ λαμπρὸν προόστειον κεῖται περὶ τὸν Φαρμακέα, κόλπον τοῦ Βοσπόρου, ὀνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ἀττικοῦ πατριάρχου (406—425) διότι εὗρεν ἐκεῖ τὴν θεραπείαν, πρὶν ἐλέγετο Φαρμακίως ἢ Φαρμακὺς ἐκ τῆς φαρμακίδος Μηδείας, ἧτις συνάγουσα βοτάνας ἀφήκεν ἐκεῖ τὸ κιβώτιον (Κυφιώτης. Ἡ Κωνσταντινούπολις, 1884, σ. 47).

2. Ὁ Richter ἐν ἀρχῇ (σ. XLVI) γράφει : «Τὰ λεγόμενα Κοντάρια, μέγα ὄρος ὁ Ἅγιος Γεώργιος . . . » καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ Ἀνωνόμου τοῦ Banduri.

§ 14. Ὁ τοῦ Κουδουνᾶ. Μονύδριον ἐν Πριγκήπῳ εὐρισκόμενον, δοθὲν καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γαβριήλ ὡς μετόχιον τῇ τῶν Καλαβρῦτων Λαύρα τῷ 1782—1783 (Ἔορτ. 152). Δὲν δύναται νὰ λεχθῆ μετ' ἀκριβείας ἂν εἶναι ἡ ἀρχαία τοῦ Κωδωνοῦ μονή. ὑπὲρ ἧς ἀπελύθη χρυσόβουλλον ὑπὸ Μανουήλ Κομνηνοῦ τῷ 1158 ; (Γεδ. 32). Ὁ Ἄντ. Μαλέτσκος ἔγραψεν ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν, τόμ. ις', 1940, σ. 281—321 πραγματείαν περὶ τῆς μονῆς ταύτης, ἧς τὴν ἴδρυσιν ἀνάγει εἰς Νικ. Φωκᾶν (963). Ἐνταῦθα ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ ἐφίππου ἁγίου Γεωργίου, ἣ τις κατὰ τὴν παράδοσιν εἶναι ἀρχαιοτάτη. Βεβαίως ἡ χρονολογία, ἣν φέρει, (607) δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθής, ὅπως δὲν εἶναι ἀληθές, ὅπερ λέγει ὁ συγγραφεύς, ὅτι ὁ ἐφίππος ἅγιος Γεώργιος εἰσήχθη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα παραπέμπων εἰς τὴν τελευταίαν περὶ τοῦ ἐν Κ) τόλει ἁγ. Γεωργίου διατριβὴν τοῦ κ. Γεδεῶν. οὗτος ἐν τοῖς Πατρ. πίν. σ. 557 γράφει, ὅτι τότε (περὶ τὸ 1880) ἀνεκαλύφθη αὕτη ἡ εἰκὼν καὶ ὅτι ἡ μονή καὶ ὁ ναὸς αὐτῆς ἐκτίσθη (γρ. ἀνεκτίσθη) τὸ 1628 ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἡσαΐα ἢ τοῦ Κωδωνᾶ. Ὁ ἅγιος ἐτέλει θαύματα ἰδίως εἰς τοὺς φρενοβλαβεῖς· διὸ ἔσπευδεν ὁ λαὸς πανταχόθεν καὶ δὴ ἐκ τῶν παραλίων τοῦ Ἀστακηνοῦ κόλπου παραμένων ἐπὶ τριήμερον (σ. 44—5).

§ 15. Ὁ τοῦ Κορημοῦ ἐν τῇ Χάλκῃ. Ἐκεῖτο εἰς ἀπορροῶγα βράχον, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα (Γεδ. 31, 36). ἀνωκοδομήθη τῷ 1758 ὑπὸ τοῦ Χαλκηδόνος Ἰωαννικίου καὶ ἐξεχωρήθη τῷ Παναγίῳ τάφῳ (Ἔορτ. 238).

§ 16. Ὁ ἐν τῇ κυπαρίσσῳ ἢ τοῦ Κυπαρισσᾶ. Ὁ Γεδεῶν (σ. 34) διακρίνει αὐτοὺς καὶ τὸν δεύτερον τάσσει μετὰ τὴν ἄλωσιν. ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἔχη δίκαιον, μᾶλλον ἐκ τῆς φουμένης; ἐκεῖ ἀνεκαθεν πελωρίας κυπαρίσσου ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Πασπάτης (σ. 387). κεῖται ἐπὶ τῆς ἀπὸ Βλάγκας εἰς Ψαμαθείαν ἀγοῦσης· λεωφόρου καὶ πρὸς Α τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτου. Κατὰ τὸν Συναξαριστὴν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἑορτάζοντο τῇ 28 Νοεμβρίου.¹ Ἐνταῦθα ἐτελεῖτο καὶ ἡ σύναξις τῶν ἁγίων μαρτύρων Ζήνωνος καὶ Ζηναῖα καὶ τοῦ ἁγ. Χριστοφόρου. Περὶ τούτων αἱ παραπομπαὶ τοῦ Πασπάτη δὲν ἀναστοιχοῦσιν εἰς τὸν Συναξαριστὴν τοῦ Νικοδήμου, ὅστις εἰς τὰς 22 Ἰουλίου ἔχει τοὺς πρώτους καὶ γράφει : «τελεῖται δὲ ἡ αὐτῶν σύναξις καὶ εορτὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τόπον λεγόμενον Κυπαρίσσιον». Ὁ Χριστοφόρος νομίζω, ὅτι εἶναι ὁ μετ' ἄλλων συμμαρτυρήσας τῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ καὶ εορτάζεται τῇ 20 Ἀπριλίου (βλ. Συναξ. ἔκδ. Ἀθηνῶν, 1868, σ. 79, 219, τόμ. Β'). Ὁ φιλόραχος πατριάρχης Κωνσταντῖνος ἀνεκαίνισε τῷ 1833 τὸν ναὸν πυρποληθέντα τῷ 1782 πανομοιότηπως φυτεύσας καὶ τὴν κυπαρίσσον, ὡς ἢ ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ ἐπιγραφὴ διδάσκει, ἀλλ' ὁ τροῦλλος εἶναι

1. Κατὰ Γεδ. Ἔορτ. 85, «Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου ἐν τῷ Κυπαρισσίῳ» ἐτελοῦντο 24 Ἀπριλίου.

ἀκαλλής. ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐκίνησε, λέγει ὁ Πασπάτης, τὴν ὄρεξιν τῶν κατακτητῶν. Μέχρι τοῦ 1652 ἀναφέρεται ἡ ψηφιδωτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου εἰκὼν καὶ ἀγίασμα.¹ Τοῦτον τὸν ἅγιον ὀνομάζει ὁ Γεδ. Ἔορτ. 235 : «ὁ Κυπαρισσᾶς, ὁ ἐν Ψαμαθεία, βεβαίως ἐστὶν ὁ παρὰ Βυζαντινοῖς «ἐν Κυπαρισσίῳ», διότι ἐκεῖνος ἔκειτο ἐν τῷ Δευτέρῳ» (ἀκατάληπτον).

Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ὁ Γερλάχ γράφει : «Τῆ 23 Ἀπριλίου 1577 ἤλθομεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἐξωγραφημένη ἐπὶ τοῦ τοίχου διὰ μικρῶν τετραγώνων ἐπιχρῶσων τμημάτων πλακῶν, ἔχουσα κρεμαμένην ὠραίαν μεταξίνην σκέπην . . .» (Tagesbuch, σ. 339). Μετὰ ἔντος καὶ πάλιν ἐπεσκέψατο καὶ ἀναφέρει τὸ ἀγίασμα «θεραπεῦον τοὺς πυρέσσοντας» (σ. 484). Κατὰ τὸν Σιδερίδην εἶναι αὐτὸς ὁ ἐν Ὑψωμαθεῖοις ἀλλαχοῦ (βλ. ὁ ἐν Ψαμαθεία) ἀναφερόμενος, περὶ οὗ ὁ διάκονος Παῦλος γράφει, ὅτι εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀνακτηθειῶν ἐκκλησιῶν, ὅτι ὠραία μωσαϊκὴ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπάρχει ὡς καὶ ἀγίασμα καὶ τὸ λείψανον τῆς ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας καὶ περιγράφει τὸν τροῦλλον (αὐτ. σ. 139). Ὅτι ὁμοῦς ὑπῆρχον δύο ναοὶ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἀναφέρει σημεῖωμα τοῦ Πασχάλη (βλ. Ἡ Ζωοδόχος πηγὴ ἐν Κ) πόλει 1886, σ. 313) : «Ἅγιος Γεώργιος Παρμακαπῆ (βλ. παρὰ Σιδερίδη καὶ τοὺς ἰάμβους τοῦ Νικ. Λογάδου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου ἀνάκτισιν τοῦ ναοῦ). Ἴσως ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκεν εἰς Μιχαὴλ τὸν Ἀτταλειάτην, διότι ἐνταῦθα οὗτος εἶχεν τὸ οἶκογ. μαυσωλεῖον (Σάθα Μεσ. βιβλ. Α', σ. 20).

§ 17. Ὁ τῆς Κυρὰ Μάρθας ἢ Κερὰ Μάρθας (Γεδ. 33) πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, ὅπου τὸ Κίρκ ντόρτ-τσεσμὲ-καποῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν.

§ 18. Ὁ ἐν Λίτραις ἔξω τῶν τειχῶν ἀνοικοδομηθεὶς τῷ 1830—4 (Ἔορτ. 239 μετὰ φωτογραφίας σ. 11).

§ 19. Ὁ τῶν Μαγγάνων, ἐπισήμου μονῆς, (ἐν τῇ νῦν ἀποβάθρᾳ τοῦ Σιρ-κειζῆ. Οὗτος ἀνηγέρθη μεγαλοπρεπέστατος κατὰ τὰ ἔτη 1042—1055 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (Γεδ. 33) καὶ γεραίρει αὐτὸν ἐν τῷ πανηγυρικῷ εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον ἐκφωνηθέντα παρόντος καὶ τοῦ κτίτορος ὁ Εὐχαΐτων Ἰωάννης.² «οἷα δὲ καὶ τὰ θαύματα τῆς λαμπροφόρου

1. Βλ. S. Petrides, Eglises grecques de Constantinople en 1652, Echos d'Orient, 1900, τόμ. Δ', σ. 47.

2. Περὶ τούτου λέγει : «Ἄλλ' εἰς καλὸν ἤκουσιν ἡμῖν οἱ βασιλεῖς εἰς τὸν λόγον . . . ὅτι βασιλεῖς φιλοχρίστους οὕτω καὶ φιλομάστους ἐξάρχους ἔχει καὶ χορηγούς» (ἐκδ. De Lagarde, Gottingae, 1882, σ. 140, 143).

ταύτης ἡμέρας ! ὁ μὲν δὴ καινὸς οὐρανός,¹ ὁ θαυμαστός ναὸς οὗτος, ὃν ὁ μέγας οἰκεῖν Τροπαιοφόρος εὐδόκησε, *μεγέθει καὶ κάλλει καὶ πολυτελείᾳ κατασκευῆς πολὺ τι τὰς ἄλλας ὑπερβαίνων οἰκοδομᾶς, καὶ διὰ τὸ περιὸν τῆς λαμπρότητος ἀπαξιῶν μὲν ὡσπερ (γρ. ὡς πρὸς) τὴν γῆν, αἰρόμενος δὲ καὶ ἀνατρέχων εὖ μάλα πρὸς τὸν ὑπερθεὸν οὐρανόν, ὅλην μὲν ἔνδον δέχεται τὴν ἐκεῖθεν ἡμέραν, ὅλην δὲ λαμβάνει τὴν κάτωθεν, ἕξ ἀπείρων λαμπάδων τε καὶ λύχων ἀναπτομένην καὶ διπλῶς ἐκατέρωθεν πυρσευόμενος καὶ αὐτὸς ἤδη ὄλος φῶς αὐτόχρομα δεικνύται κτλ.*» (αὐτ. 139—140, 142). Καὶ ὁ Χριστοφόρος Πατρικίος : «Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν ἐν τοῖς Μαγγάνοις».

«Ἐν ταῖς ἄνω μὲν μαρτύρων κατοικίαις,
 αἷς εἰς ἀμοιβὴν τῶν πόνων Θεὸς νέμει,
 ποία τὸ κρεῖττον ἔσχε οὐκ ἔχω λέγειν.
 ἐν τοῖς δόμοις δὲ τοῖς κάτω τούτοις τέως
 Γεώργιος τὰ πρῶτα κληροῦται γέρα.
 κἄν τῶν ἀθλητῶν ἢ θεοστεφῆς φάλαγξ
 ὥρας ναῶν ἤριζον ἀλλήλοις χάριν,
 πάντων ἂν ἐκράτησεν οὗτος μαρτύρων
 ὑπερφυῆ γὰρ πάντα τοῦδε τοῦ δόμου
 καὶ πλήρες ὦδε χαρίτων τὸ χωρίον
 καὶ θεῖον ὄντως, εἰ τᾶληθὲς χρὴ λέγειν».²

Ἐν τῷ πύργῳ τῶν Μαγγάνων ἐφυλάττοντο πολεμικαὶ μηχαναί, ὅπου καὶ τὰ παλάτια. Τὴν μονὴν ἰδρυσεν ὁ *Μονομάχος Κωνσταντῖνος* «κοσμήσας οἰκοδομαῖς καὶ λειμῶσι πολλὴν τὴν τερπωλὴν παρεχομένους» καὶ διατάξας ὅπως γίνηται τῇ 23 Ἀπριλίου ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς αὐτοκρατορικὴ προέλευσις (*Ἀτταλειάτης*, σ. 48 καὶ 71, *Κωδινοῦ*, Περὶ ὁφφ. 81). Ὁ χρονογράφος Μανασσῆς (σ. 266, στ. 6272, Βόννης, ἐκθειάζων τὸν Μονομάχον καὶ διὰ τὰ ἄλλα κρίματα πρὸς κόσμον τῆς Μεγαλοπόλεως ἐπιφέρει τὰ ἀξιόλογα ταῦτα διὰ τὴν μονὴν τοῦ Τροπαιοφόρου :

«Κἄν γνῶναι θέλῃ τις αὐτοῦ τὰ τῆς λαμπροφυχίας,
 ἢ λαμπροδόμητος μονὴ πιστώσεται τὸ πρᾶγμα,
 ἢν ἐκ θεμελίων ἤγειρεν ἀπὸ ῥιζῶν ἐσχάτην
 τῷ θεῷ χριστομάρτυρι, τῷ τροπαιοφοροῦντι».

1. Οὐρανός· καλεῖται ὁ ναὸς ἐν τῷ γνωστῷ τροπαίῳ, ὅπερ ἦν κεχαραγμένον ἐπὶ τοῦ τρούλλου τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ εἰς ἄλλους βυζαντινοὺς ναοὺς :

«Οὐρανὸς πολύφωτος ἢ ἐκκλησία,
 καταναγάζει ἅπαντας
 φωταγωγοῦσα τοὺς πιστοὺς,
 ἐν ᾧ ἐστῶτες κραυγάζομεν :
 τοῦτον τὸν οἶκον στερέωσον, Κύριε».

2. Die Geschichte des Christophoros Mitylenaios her. von *Eduard Kurtz* ἀρ. 95, Leipzig, 1903.

Ἐφεξῆς διηγείται τὴν ἐκ τῆς ποδάγρας ἴασιν ὑπὸ τοῦ ἁγίου, ἐξ ἧς δεινῶς ἔπασχεν ὁ αὐτοκράτωρ, γεγονός, ὅπερ ἐπαναλαμβάνουσι καὶ οἱ μετὰ ταῦτα χρονολογικοὶ καὶ ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν ταύτην, ὅπου ἀπέθανε καὶ ἐτάφη¹. Ἄννα ἢ τὴν Ἀλεξιάδα συγγράψασα περὶ τῆς βασιλίδος μητρὸς Μαρίας, ἣτις κατὰ τὰ τέλη τοῦ βίου συνεβασίλευε τῷ Ἀλεξίῳ Α', γράφει: «Οὕτω γοῦν τῶν βασιλείων ἐκείνη ἐξέρχεται μετὰ προπομπῆς ἀξίας ἐν τοῖς κατὰ τὴν τοῦ μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου παρὸ τοῦ ἀποβιβιωκότου Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου βασιλέως οἰκοδομηθεῖσαν οἰκῆμασι κατασκηνώσασα, (Μάγγανα ταῦτα ἢ κοινὴ εἰσέτι κικλήσκει διάλεκτος), Ἰσαακίου συνεφεπομένου ταύτη τοῦ σεβαστοκράτορος»². Ἐπειτα δὲ εἶχε καταστήσει ἢ μονὴ βασιλικὸν μανσωλεῖον³. Τοσαύτη ἦν ἡ εὐρυχωρία, τὰ περὶ τὴν μονὴν ἄλλα καὶ οἱ παράδεισοι, ἅπερ ἐκθειάζων ὁ Ψελλός, ὡς καὶ τὸν ἐν τῇ ὄροφῇ τοῦ ναοῦ χρυσοῦν μέμφεται τοῦ Μονομάχου διὰ τὴν σπατάλην (Σάθα Μεσ. βιβλ. Δ', σ. 191—3. Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς κατεῖχεν ἐπίσημον θέσιν, δεύτερος τῇ τάξει μεταξὺ τῶν ἄλλων κατὰ τὰς συνοδικὰς συνελεύσεις καὶ τὰς ἱεράς τελετὰς τῆς ἁγ. Σοφίας, τὰς εἰς ἐξαιρέτους δεσποτικὰς ἐορτὰς τελουμένας (Acta patr. II, σ. 22. Γεδ. Βυζ. Ἑορτ. σ. 191).

Μακροχώριον βλ. Ἀφάμεια.

§ 20. Ὁ τοῦ Μεγάλου ρεύματος. Αὕτη ἡ ἀρκούντως μεγάλη (ὡς πρὸς τὸν τόπον) μονὴ ἔκειτο μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἄνωθι τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου, ἧς τὰ τεῖχη ἐσώζοντο μέχρι 1877 καὶ μαρμαρίνον ἠλιακὸν ὥρολόγιον, ὅπερ νῦν ὑπάρχει ἐν τῷ ἀρχαιολ. Μουσείῳ Κ)πόλεως. Ὁ ναὸς εἶχε διαστάσεις 10×5 καὶ οἱ κίονες 3,50 μετρ. καὶ 0,50—0,55 διάμ. καὶ τὰ τόξα τῶν παραθύρων πλάτος ὀλίγω στενότερον τοῦ μέτρου. Ταύτην ἀνεκέρυξε σταυροπηγιακὴν τῷ 1573 ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας Β', ὅτε καὶ ἐπεσκευάσθη τὸ κτίριον, διότι οἱ τοῖχοι ἔμενον μέχρι ἐσχάτων τοῦ ΙΒ' αἰῶνος. Οἱ ἐγχώριοι, γράφει ὁ κ. Γεδεών, διηγοῦνται πολλὰ θαύματα τοῦ ἁγίου ἐκεῖ γινόμενα («Ἐγγράφα, λίθοι καὶ κεράμια», Κ)πολις, 1892, σ. 29—30).

§ 21. Ὁ τοῦ Μεσαμπέλου. Μονὴ ἀπέναντι τῆς Πόλεως κειμένη (Γεδ. 31, 34), ἐνθα κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἦν ἡ μονὴ τοῦ Πελεκάνου (Ἄννα Κομν. Β', σ. 55, καὶ 75).

§ 22. Ὁ τοῦ Νεοχωρίου τοῦ ἐν τῷ Βοσπόρῳ. καὶ τοῦτο ἦν μετόχιον, τὸ τρίτον ἐν Κ)πόλει τοῦ Παναγίου Τάφου παραχωρηθὲν πρὸ τοῦ 1700, καί-

1. Βλ. Γεώργιον Ἀμαρτωλόν, σ. 879, ἐκδ. Muralt, Ἰωήλ, χρονολογ. σ. 63, Βόννης. Ζωναράν, XVII, 20—21. Πρὸς τούτοις καὶ I. Labarte, «Le palais imperial de Constantinople et ses abords . . .» Paris, 2861, σ. 97—99.

2. Ἄννης τῆς Κομνηνῆς Ἀλεξιάς, βιβλ. Γ', 4, σ. 151, Βόννης.

3. Βλ. τὰς σχετικὰς παραπομπὰς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρονολογικοὺς παρὰ Richter, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 237—239 «Das Klöster der Mangana».

τοι μέχρι τοῦ 1777 διεβίβαζε τὸ ἔμβατοίκιον εἰς τὰ πατριαρχεῖα (Ἔορτ. 151). Ἐπίσης καὶ προηγουμένως «ὁ ἅγιος Γεώργιος τῶν Ἀγιοταφικῶν εἰς τὸ Νεοχώρι» ἐλέγετο (Βυζ. ἐκκλ. 27). Κατὰ τὰς συμπληρώσεις τοῦ Η' βιβλίου, ἃς ἐδημοσίευσεν ὁ Κεραμεύς, εἰς τοῦ Ὑψηλάντου «Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν» εἰς τὸ Νεοχώριον τὸ παρὰ τῷ Σωσθενίῳ τῆς Προποντίδος (sic) «ἀφιέρωσε τῷ Παναγίῳ τάφῳ ὁ πρόπαππός μου Χατζῆ Νικόλαος τόπον ἀπὸ τὸ μπουστάνι, ἐν ᾧ ἦν καὶ τις μικρὰ ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι . . . τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐκτίσθησαν ὕστερα καὶ πλείω κελλῖα εἰς τὸν τόπον αὐτὸν διὰ τὴν ἐκκλησίαν καὶ σπῖτι πατριαρχικὸν ὑπὸ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου» (Documente Hurmu-jaki, τόμ. XIII, 1909, σ. 520).

§ 23. Ὁ ἐν τῷ *Ἐυλοκέρκῳ*. Οὗτος ἦν λίαν ἀρχαῖος, διότι ἀνῆκεν εἰς μονήν, ὅθεν καὶ ὁ μουσικὸς Συμεὼν ὁ Ἐυλοκερκίνος, ἀναφέρονται μοναχοὶ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ πρὸ τοῦ 550 καὶ ἔκειτο ἔξω τοῦ περὶ τὰς Βλαχέρνας ἡρακλείου τείχους. Ἐσφαλμένως, ὡς φαίνεται, γράφει ὁ κ. Γεδεὼν Ξηροκέρκου (σ. 33 Ἔορτ. 84).¹ Πολλοὶ κατὰ *Πασπάτην* συγχέουσι τὴν Ἐυλόκερκον πρὸς τὴν Ἐυλόπορταν, ὅπου ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου *Δημητρίου* (Βυζ. μελ. σ. 61—62). Ἡ Ἐυλόκερκος ἦν στάδιον ἢ ἵπποδρόμιον ξύλινον ἥτοι ξυλῖνας τὰς κερκίδας ἔχων, πλησίον τοῦ ἀνακτόρου.

§ 24. Ὁ τοῦ Ὁρατορίου². Ὁ ἐπὶ Ἀρκαδίου καὶ Θεοδοσίου Β' πατρικίος Θεόδωρος ὁ Σφωράκιος ἴδρυσεν τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου Ἐπὶ Μανρικίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνοικοδομήσεως αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἀνήγειρε Ὁρατόριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τοῖς Σφωρακίῳ³.

§ 25. Ὁ ἐν Ὁρτάκιοι⁴. Τὸ τοῦ Βοσπόρου τοῦτο προάστειον ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν ὠνομάζετο Ἅγιος Φωκᾶς διὰ τὴν ἐν αὐτῷ μονηγινοῦ ἁγίου, ἦν ἔκτισε *Βασίλειος ὁ Μακεδών*, ἔπειτα καὶ Μεσαχώριον καὶ κεῖται εἰς τὴν τρίτην πεδινὴν παραλίαν μετὰ τὴν κοιλάδα τοῦ Δολμᾶ Μπαξέ. Ὁ ναὸς κατὰ Γεδεὼν (σ. 38) ἦν ἐκτισμένος εἰς ἄθλιον ὑπόγειον.

§ 26. Ὁ εἰς Πανίγειον τῆς ἁσιατ. ἀκτῆς. Ἐνταῦθα μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ πανήγυρις συνεχένετρο μεγίστην συρροὴν πιστῶν (Γεδ. 38).

§ 27. Ὁ τοῦ παπᾶ Φυτίλη. Οὗτος ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τῶν δύο περιη-

1. Ὁ Du Gange ἔχει ἐν Constantinopolis christiana, α' ἔκδ. σ. 125 : «ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Ξηροκέρκῳ ἢ Ἐυλοκέρκῳ».

2. Ὁρατόριον ἐπὶ Βυζαντινῶν ἦν αἰθουσα προσευχῆς καὶ θρησκ. συγκεντρώσεων καί, ἔπειδὴ τὸ κύριον εἰς ταύτας ἦν ἡ μουσική, κατήντησε νὰ σημαίνει τὸ νῦν ἐκκλησι. μελόδραμα. (βλ. Μεγ. Ἐγκ. ΙΘ' σ. 16).

3. Richter, Quellen κτλ. σ. 149, 207.

γητῶν καὶ ἔκειτο εἰς τὸ πατριαρχεῖον (Βυζ. ἔκκλ. 22) τῷ 1648 προσφέρει ἡ ἑνορία τοῦ Φυτίλη μετὰ τῆς τοῦ Ραμουνητῆ ἔρανον ἑμβατοίκιον (Κερ. 523, 525). ἔκειτο παρὰ τὸ Φανάριον (;). Πέραν τοῦ σημείου τούτου οὐδὲν γνωρίζομεν, εἰς ὄνομα ἱερέως εἶναι καὶ ὁ Ταξιάρχης τοῦ παπᾶ Λουκά (523).

§ 28. Ὁ τοῦ Κοτηρᾶ. Οὗτος μετὰ τὸ 1568, ὅτε ἡ Παμμακάριστος κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, μετεβλήθη εἰς ἑνοριακὸν ναὸν ἀνήκων τέως εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ λογοθέτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας Γεωργίου Κοτηρᾶ (Βυζ. ἔκκλ. 140). Ὁ ναὸς μοναστηριακὸς ὢν πρότερον τῷ 1648 φέρεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο. (ἄλλ' ὑπῆρχε καὶ ἄλλος φέρων παρεμφερὲς ὄνομα, χαρτοφύλοξ μέγας τῆς Μ. Ἐκκλησίας τῷ 1555, ὁ Ἀλέξανδρος Ἀποτυρᾶς. Πλὴν τούτου ὁ Γεδεὼν δὲν ἐγνωρίζε τὸν κατάλογον τοῦ Τρύφωνος, ὅστις ἐν τῷ γενικῷ τῶν ναῶν καταλόγῳ ἔχει καὶ τὸν τοῦ Κοτηρᾶ τῷ 1593, σημειωσάμενος ὅτι κείται «ἐγγὺς τοῦ παλαιοῦ πατριαρχείου» ἥτοι τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὅτι εὑρεν ἐκεῖ ἱερέα τὸν παπᾶ Δημήτριον (561). Κατὰ τὸν μέγαν τοῦ 1728 ἐμπρησμὸν ἐκάη καὶ οὗτος καὶ ἀνεκαινίσθη μετὰ 2 ἔτη (βλ. καὶ ἄλλα χρονικά Ἐορτ. 233—234), δηλ. εἶναι ὁ 7ος ναός, δι' ὃν παρεχωρήθη ἡ κυβερνητικὴ τῆς ἀνοικοδομήσεως ἄδεια (Φωτίειος βιβλιοθήκη, Α', σ. 48) καὶ τῷ 1683 ἀναγράφεται, ὅτι προσέφερον ἡ ἑνορία ἔρανον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα (Βυζ. ἔκκλ. 23).

§ 29. Ὁ τοῦ Πύργου Φαναρίου. Οὗτος ἀνηγέρθη τὸν ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνα καὶ κατεστράφη τῷ 1703 (Γεδ. 33—4). Κατὰ τὸν Ὑψηλάντην ἔκειτο ἐπὶ τῆς πύλης καὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου» (Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν σ. 681) καὶ ἔξ ἀνακαλύψεως λειψάνων τῆς ἱερᾶς δομικῆς γενομένης τῷ 1884, ἐμάθομεν, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἐγγὺς πρὸς τὴν δευτέραν τοῦ Φαναρίου πύλην προσερεϊδόμενος σχεδὸν ἐπὶ τοῦ τείχους, κυρίως εἰς τινὰ πύργον, ὅθεν καὶ ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς καταστίχοις τὸ ὄνομα «ἅγιος Γεώργιος τοῦ Πύργου». Ἐκεῖτο ἀκριβῶς, ὅπου ἡ οἰκία τοῦ Κωστάκη Θωμαΐδου. Κατεσκάφη, ὡς φαίνεται, μετὰ τοῦ πύργου τῷ 1704 πρωθυπουργοῦντος τοῦ Ἀχμέτ Καλαῖλῆ πασᾶ (Βυζ. ἔκκλ. 15—16), ἐνῶ τῷ 1648 ἀναφέρεται, ὅτι «ἡ ἑνορία τοῦ Πύργου μετὰ τῆς τοῦ Παπᾶ Νικορήτου» (ναὸς ἄλλος οὗτος) προσέφερον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ἑμβατοίκιον (αὐτ. σ. 22).

Ὁ Κεραμεὺς εἰς τὸ συμπλήρωμα τοῦ Η' βιβλίου «Τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν» τοῦ Ὑψηλάντου γράφει περὶ τοῦ μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ὅτι μετὰ τὴν πυρκαϊὰν τοῦ Μπαλατᾶ, ὅτε ἐκάη καὶ αὐτὸ κείμενον ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ, οἱ Γουναράδες ἔκτισαν νέαν ἐκκλησίαν πενταπλασίαν τῆς πρώτης, ἀλλ' ὁ πατριάρχης Παρθένιος ὁ νέος «οὐ συνεχώρει λειτουργεῖν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ἐπὶ συμφωνίᾳ τοῦ μὴ ἔχειν ποσῶς ἑνορίαν καὶ τελεῖν αὐτήν (τὴν λειτουργίαν) ὑπὸ τῇ μικρᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τῇ κειμένῃ ἐπὶ τῷ κάστρῳ τῆς Πύλης τοῦ Φαναρίου» (Ἑλληνικά κείμενα ἐν τῷ XIII τόμῳ τῶν Documente τοῦ Hurmuzaki, Βουκουρέστιον, 1909, σ. 516).

Ὁ *Τρύφων* ἀναφέρει (ἀρ. 1) ἅγιον Γεώργιον Φενὲρ καπισῆ καὶ ἀρ. 46) ἅγ. Γεώργιον ἐν τῷ Πύργῳ Φενὲρ καπισῆ, καὶ εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς κατὰ *Σιδερίδην* (σ. 131).¹

§ 30. Ὁ *Ροδίτης*. Οὗτος παροδίδεται μόνον ὑπὸ τοῦ *Πατερᾶκη*. Κατὰ *Κεραμέα* ἴσως ὁ εἰς Καντακουζηνοῦ—μαχαλεδά, ἀν καὶ ἡ συνταύτισις αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηρικθῆ σήμερον (525, 560). Ἐν τούτοις ἐν τῷ πατριαρχικῷ σκευοφυλακίῳ ὑπάρχει ἐπιτάφιος ἀρίστης τέχνης, ὅστις φέρει ἐπιγραφὴν : «Ὁ παρὼν ἐπιτάφιος ὑπάρχει τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Ῥοδίων ἐπιτροπεύοντος τοῦ κυροῦ Γεωργᾶκη τοῦ Χρυσσοχοῦ, τοῦ υἱοῦ Δανιήλ. Ἐτοίμη ἀπὸ Χριστοῦ 1637 χαίρ Δαβειδ ἱερομονάχου» (*Σωτηρίον*, Κειμήλια οἰκουμ. πατρ. σ. 59). Ἐν τῷ καταλόγῳ ἐμβατοικίων τοῦ 1683 δὲν ὑπάρχει πλέον ὁ ναὸς οὗτος.

§ 31. Ὁ ἐν *Συκεοῦς ἢ Σικελῶν* μονῆ. (Ἔορτ. 85). Εἰς τὰς 18 Μαΐου ἐτελεῖτο «ἐν τῇ μονῇ τῶν Σικελῶν» (ἢ Σικέλλων) ἡ σύναξις *Στεφάνου* πατριαρχου, ὅπου ἐτάφη, κατὰ δὲ τὸν Ἱεροσολ. κώδικα 40 εἰς τὰς 27 «ἐν τῷ μαρτυρείῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ μονῇ Συκεοῦς» (Ἔορτ. 89). Ἐν τῷ βίῳ *Θεοδώρου Συκεώτου* ἐπισκόπου Ἀναστασιουπόλεως, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἐωρτάζετο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ Δευτέρῳ τὴν 22 Ἀπριλίου, σημειοῦται ὁ Συναξαριστής, ὅτι οὗτος εἶχε τόσην πρὸς τὸν Τροπαιοφόρον εὐλάβειαν «ὥστε ὁ μέγας *Γεώργιος* ἐφαίνετο, ὅτι πάντοτε εὗρίσκετο μαζί του, ὅτι τὸν ἐδίδασκεν ὡς παιδαγωγός . . . μεγαλυτέρων ἀρετῶν, καὶ ὅτι ἡγάπα αὐτὸν . . . με πνευματικὸν καὶ θαυμαστὸν ἔρωτα». Τελευταῖον παρουσιάσθη καὶ ἄλλιν κατ' ὄναρ πρὸς αὐτὸν ἔφιππος σύρων καὶ ἕτερον ἵππον, προτείνας αὐτῷ νὰ ἱππεύσῃ (προμήνυμα τοῦ θανάτου). Κατήγετο δὲ οὗτος ἐκ Συκεοῦ, χωρίου τῶν Γαλατῶν (ἔκδ. Ἀθηνῶν 1868, Β', σ. 103—4). Ὅθεν καὶ ὁ *Du Gange* (σ. 125) «ἅγ. Γεωργ. τοῦ Συκεώτου».

§ 32. Ὁ τοῦ *Συγκέλλου* (*Συναξ.* Τσεγκέλ κιοῖ). Ἡ μονὴ αὕτη κειμένη ἀπέναντι τοῦ Βείκοξ ἐπὶ τῆς ἑναντι Ἀσιατικῆς ἀκτῆς ἀναφέρεται τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὑπὸ τοῦ *Μιχαὴλ Ψελλοῦ* (παρὰ *Σάθα*. Μεσ. βιβλιοθ. Ε', σ. 177). Ὁ *Γεδεὼν* (σ. 36), ἐνῶ πρὶν (Ἔορτ, 239) ἀνέφερε τὴν μονήν, μεταγνοὺς ὀνομάζει τὸ Συγκέλλου, τὸ χωρίον, ὅπου ἴδρυτο ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ὅπερ σώζεται νῦν εἰς τὸ ἐκ τοῦ Συγκέλλ παραφθαρμένον τουρκ. ὄνομα Τσεγκέλ. Ἐν-

1. Ἐνταῦθα ἐντὸς στρατ. πύργου ἐπὶ τοῦ τείχους τοῦ Φαναρίου καὶ τὸ ἅγισμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου καὶ εἶναι δὲ ὁ πύργος καλὸς ἠὲ ἐπισημῶς. ἐπανηγύριζε τὴν Κυριακὴν τῆς Σαμαρείτιδος.

ταῦθα τῷ 1830 πολλά ἀδελφάτα τελευταῖον ἀνφοκοδόμησαν τὸν ναόν.¹

§ 33. Ὁ τοῦ Τόπ-καπί. Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Τρύφωνος τῷ 1593, οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πατεράκη τῷ 1604, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι δὲν ὑφίστατο πλέον (Κερ. 524).

Τσεγκέλ κιοϊ βλ. Συγκέλλου.

Ἐψωμαθεῖα βλ. Ψαμαθεῖα.

§ 34. Ὁ τοῦ Φαναρίου πατριαρχικός ναός. Εἶναι ὁ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1941 πυρποληθεὶς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει (ἀντιπάσκουσαι αἱ πρῶται διὰ τοῦ τύπου μεταδοθεῖσαι εἰδήσεις). Πρῶτος ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ Ματθαῖος Β' τῷ 1601. Ἐν τοῖς ὑπὸ Μ. Δ. Χαμουδούλου ἀποσπάσμασιν ἐγγράφων, ὀνομάζεται ναός τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Ἐκκλ. Ἀλήθ. Β', σ. 779—81), καὶ ἐπηύξησεν αὐτὸν Τιμόθεος Β' τῷ 1614. Μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ 1720 ἀνεκαινίσθη. Οἷος ἐσώθη μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀνφοκοδομήθη ὑπὸ Ἱερεμίου Γ', ἐπιμελεῖα τοῦ ἀρχιγουνάρου τοῦ Μ. Βεζύρου Ἰμπροῦμ πασᾶ Μανωλάκη Ἐψηλάντου καὶ μάλιστα μετὰ τρουλλου (σπανιώτατον εἰς τοὺς καιροὺς ἐκείνους), ἀλλὰ πρὶν ἢ τὸ ἔργον ἀποπερατωθῆ κατέπεσεν οὗτος καὶ τότε ἐγένετο ξυλίνη στέγη. Ἐπεσκευάσθη ἐπὶ Γρηγορίου Ε' 1798 καὶ πάλιν ἀνφοκοδομήθη τῷ 1837 ἐπὶ Γρηγορίου Σ' (βλ. Γεδεών, Ἐκκλησιαὶ ὀρθοδόξων ἐν Κ)λόλει, 1888, σ. 56—58). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πλέον, ὅτι εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ τοῦ Διπλοφαναρίου, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Τρύφων, ἐνῶ ὁ Πατεράκης ἔχει τὴν ἔπειτα ἐπικρατήσασαν ἀπλὴν ὀνομασίαν τοῦ Φαναρίου (Κερ. 524). Περὶ τούτου ὁ κ. Γεδεών γράφει: «Οὐδὲν μνημεῖον γραπτὸν ἀρχαιότερον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξιν ἐν Διπλοφαναρίῳ ναοῦ βυζαντινοῦ κειμένου, ὅπου νῦν ὁ πατριαρχικός Παλαιότεραν μνεῖαν ἔχομεν ὑπομνήματα δύο ἀπὸ 28 Φεβρουαρίου 1601 ὀνομάζοντα τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν «νέον πατριαρχεῖον», ὃς προὔπῆρχε βεβαίως. (Βυζ. ἐκκλ. 42). Ταῦτα γράφων οὗτος φωρᾶται ἀγνοῶν τὸν 50κισ ἐκδοθέντα κατάλογον τοῦ Τρύφωνος, ὃστις ἀναφέρει τὸν ναὸν ὑπάρχοντα τῷ 1593, καὶ δι' ἣν ἀγνοίαν δριμέως ὑπὸ τοῦ Κεραμέως (σ. 521) ἐξηλέγχθη ὡς ὀρακοσυλλέκτης καὶ πάντη ἀμεθόδως γράφων καὶ πραγματευόμενος θέματα, ἅπερ ἄλλος ἠδύνατο δι' ὀλίγων γραμμῶν νὰ ἐκθέσῃ. Ἄλλ' ὁ Γεδεών κατωτέρω συνεχίζων τὰ περὶ πατριαρχικοῦ ναοῦ ὑποπίπτει καὶ εἰς ἕτερον χονδροειδὲς σφάλμα γράφων: «Ἡ παράδοσις ἔσωζεν οὐ πρὸ πολλῶν χρόνων, ὅτι ὁ ναός ἦν μονὴ γυναικεία» παράδοξον δὲ ἐφάνη μοι, ὅτι κατὰ πᾶσαν ἐγκαθίδρυσιν τοῦ

1. Εἶναι ἀκριβῶς παρὰ τῷ Βεϊλέρβη. Ὁ σεβ. Καβάλλας Χρυσόστομος, νομίζω ἔγραψεν ἄλλοτε ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἀληθ. ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ὁ τοῦ Συγκέλλου. Ὁ ναός τῷ 1919 ἀπεκόπη ὑπὸ τῆς ρυμοτομίας καὶ ἔμεινε τὸ ἡμισυ μόνον. Εὐρέθησαν χρυσοκέραμοι ἐνταῦθα, ὅθεν ὁ πρότερον θανὼν μακ. καθηγητῆς Ι. Παπαδόπουλος μοὶ ἔλεγεν, ὅτι ἐνταῦθα ἦν ὁ ναός τοῦ Χρυσοκεράμου.

πατριαρχείου ἐν νέῳ ναῷ ἐξελέγετο μονὴ γυναικεία . . . » (σ. 42). Εἰς τὸ δευτέρον τοῦτο παράπτωμα τοῦ κ. Γεδεῶν ἀπαντᾷ ὑποδεικνύων ὅτι δὲν ἦτο γυναικεία μονὴ ὁ Ἡλιουπόλεως Γεννάδιος. Οὗτος προσεπικυροῖ τὰ περὶ ταυτότητος τοῦ Διπλοφαναρίου πρὸς τὸν νῦν πατριαρχικὸν ναόν, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1623 ἐπὶ Ἀνθίμου Β', ὅτε ὁ πατρ. ναὸς καθορίζεται διὰ τῆς φράσεως «ὁ ἐν Διπλοφαναρίῳ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου» καὶ διὰ τοῦ ἐπὶ Παφᾶλ Β' σχετικοῦ σιγιλλίου ἀπολυθέντος τῷ 1604 «ἔγινε πατριαρχεῖον καὶ ὠνομάσθη θεῖος ναὸς τοῦ . . . τροπαιοφόρου ὁ ἐν τῷ Διπλοφαναρίῳ» κτλ. (Ὁρθοδοξία ΙΑ', 1936, σ. 398) καὶ ἐπιφέρει : «Αἱ πληροφορίες τοῦ καταλόγου τοῦ Τρύφωνος ἀναιροῦσι τὴν γνώμην πολλῶν... καθ' ἣν δηλ. ὁ πατριαρχικὸς ναὸς τοῦ Φαναρίου . . . πρὸ τοῦ 1601 ὑπῆρχε γυναικεία μονή» κτλ. (αὐτ. σ. 399). Εἰς συνοδικὴν πράξιν τοῦ 1639 ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ Προϋλάβου καὶ Ἰσμαηλίου Μελετίου ἀναφέρεται : «οἱ καθευρεθέντες ἀρχιερεῖς συνήχθημεν ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, τῷ νέῳ πατριαρχείῳ». (Κεραμεὺς Documente, σ. 386 καὶ Ἱεροσ. σταχ. Α', 451—2, περὶ προδοσίας τοῦ Πατρ. Θεολήπτου).

§ 35. Ὁ τοῦ Χαλκίδου ἢ τοῦ Χαλκηδόνος ἀναφέρεται παρὰ τῷ Κωδικῷ κτισθεὶς ὑπὸ Σεργίου πατριάρχου «Περὶ κτισμάτων» ἔκδ. Preger, σ. 280.

§ 36. Ὁ τοῦ Χαρισίου ἢ Χαροῖου (βλ. Ἀδριανουπόλεως πύλη), ὅπου εἰκὼν τοῦ ἁγίου βλύζουσα ἐπὶ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου αἶμα, προμήνυμα ἐκκλησιαστικῶν ἐρίδων (Παχνμ. Β', σ. 82).

Ἐν Esquisse, § 33 ὁ *Murdmaun* ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ τε ὁ ἐν τοῖς Χαροῖου, ὁ τοῦ Δευτέρου καὶ ὁ τοῦ Συκεώτου εἰς ἔστι ναός, ὁ τῆς Πύλης τοῦ Ἀδριανοῦ τῷ 1640 ἀναφερόμενος.

§ 37. Ὁ ἐν Ψωμαθείᾳ. Ἀναφέρεται ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν περιηγητῶν (Κερ. 523, 562) καὶ ἐν τοῖς τρισὶ καταλόγοις τῶν πατριαρχ. ἐμβατοικίων ὡς ἐνορία «ἢ ἐνορία τοῦ ἁγίου Γεωργίου Ὑψωμαθείων» (Βυζ. ἐκκλ. 21), τῷ 1683 ὁμοίως (σ. 23) καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ : «εἰς τὰ Ὑψωμαθεῖα Παναγία Χρυσοληθηνή καὶ ἅγιος Νικόλαος καὶ ἅγιος Γεώργιος» (σ. 26). Ὁ Σιδερίδης ταυτίζει αὐτὸν πρὸς τὸν Κυπαρισσᾶν. Ὁ Καισ. Δαπόντες γράφει ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν μονῶν καὶ τῶν ναῶν τῆς Παναγίας : «Δύο (ναοὶ) μὲ κομπέδες ἔμειναν μόνον τοῦ Βυζαντίου αὐτῆ (ἢ τοῦ Μουχλίου) καὶ εἰς τὰ Ψωμαθεῖα τῆς Παναγίας» αὐτ. σ. 282.

§ 38. Ὁ εἰς Ψαροπωλεῖα. Οὗτος ἦν ἀκμάζων ἐπὶ Τρύφωνος τῷ 1593, (ἐνῶ δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πατερᾶκη) ἔχων δύο ἐφημερίους τὸν Ἐρμα-

γένην καὶ Φίλιππον καὶ (προσθεθεὶς) τὸ ὄνομα τοῦ τόπου. τουρκ. λέγεται Μπαλοῦκ-παζάρ (Κερ. 562).

Ὁ Γεργλάχ ἀναφέρει, ὅτι τῇ 15 Ἀπριλίου 1579 (ἴσως τῇ 23) ἐλειτούργησεν ὁ πατριάρχης, ὁ δὲ Πατεράκης «τανῦν οὐκ ἔστι» ὁ ναὸς ἐρημωθείς ἔκ τινος πυρκαϊᾶς ἐπισυμβάσης κατὰ τὰ ἔτη 1593—1604. Οὕτω δὲ μετὰ ταῦτα ἐξέλιπε πᾶν ἕχνος περιληφθείσης τῆς περιοχῆς εἰς τὸν περίβολον τοῦ Γενι Βαλινὲ τζαμίου, ἴσως μετὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1660 κατὰ τὴν ἀνάκτησιν τοῦ πυρποληθέντος τμήματος (Σιδερίδης σ. 136). Ἄγνωστον ποῦ ἔκειτο ὁ παρὰ Τρύφωνι «ἅγιος Γεώργιος», οὗτινος ἐφιλοδώρησε τὸν ἐφημέριον παπᾶ Ἰωάννην (ἀρ. 35). Ὁ Σιδερίδης (σ. 129) οὐδὲν λέγει, ὁ *Banduri* (*Imperium orient.* σ. 39) ἀναφέρει ἅγιον Γεώργιον εἰς τὰ Κοντάρια.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἐκ τῶν 400 περίπου ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ 35 ἢ 83 ἦσαν τιμώμενοι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐνῶ πάντων τῶν λοιπῶν μαριύρων οἱ ναοὶ ἦσαν περὶ τοὺς 70. Οἱ πλείονες τῶν ναῶν τούτων, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας, ἔχουσι καὶ ἀγιάσματα, εἰς ἃ τελοῦνται ἅπειρα θαύματα. Ἀπαιτεῖται τόμος ὁλόκληρος, ὅπως ἀναγραφῶσι ταῦτα καὶ αἱ παντοειδεῖς ἀγιογεωργικαὶ παραδόσεις. Εἶναι συμφυρῆς πρὸς τὰς παραδόσεις ταύτας, ὅτι τὸ οἰκουμ. πατριαρχεῖον κατέληξε νὰ ἔχη πολιούχον τὸν Τροπαιοφόρον, καὶ ὡς ἱερὸν ἐνθύμιον καὶ εὐλογία πατριαρχικῆ δωρεῖται τοῖς ἐπισήμοις ἐπισκέπταις τῶν πατριαρχείων εἰκῶν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Προστάτης τῆς Ἀβυσσηνίας εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ἡ κατὰ τῶν Ἰταλῶν τῷ 1894 νίκη συνέπεσε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου, Ἀπριλίου 23. ἔκτοτε ὁ ἀβυσσηνιακὸς λαὸς ἐορτάζει τοῦτον ἐκάστην 23 τοῦ μηνὸς ἡτοι 12κις τοῦ ἔτους! Ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ παρίσταται ὁ βασιλεὺς π.χ. *Μενελικ* ἢ ὑποτελής τις αὐτῷ καταδύων τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος ὁμοῦ μετὰ τοῦ Τροπαιοφόρου καὶ ἀφαιρῶν δι' ἐνὸς σπαθισμοῦ ἑκατοντάδος ἀπίστων κεφαλὰς! Ἐν Ἀξώμῃ, τῇ ἱερᾷ πόλει τῶν Ἀβυσσηνῶν, ὅπου στέφονται βασιλεῖς, σώζονται ἀνάγλυφοι εἰκόνες τοῦ ἐπίππου ἁγίου Γεωργίου τοῦ Δ'—Ε' μ. Χ. αἰῶνος. καὶ ἐν Ἀδὶς-Ἀμπέμπα ὁ κυλινδρικός (rotunda) ναὸς τοῦ ἁγίου, πανάρχαιος καὶ οὗτος. Ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι Ἡρακλειῶται μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀπετέλεσαν τὴν ἑλλ. κοινότητα τῆς Βενετίας. Ἐκεῖ οἱ «Στρατιῶται», οἵτινες ἦσαν οἱ ψιλοὶ ἱππεῖς τῆς βενετ. ἀριστοκρατίας, συνέστησαν τῷ 1511 τὸν ὀνομαστὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου¹, ὅστις ὑπῆρξε σπουδατότατον πνευματικὸν κέντρον τῶν ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν Ὀρθοδόξων. Οἱ Ὀρθόδοξοι δὲ τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας, ὅταν ἴδιον τάγμα τοῦ τουρκ. στρατοῦ ἀπετέλεσαν, ὡς λάβαρον εἶχον τὸν ἅγιον Γεώργιον. Κατὰ Καρολίδην «ὑπάρχει παράδοσις, ὅτι κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον στρατείαν τοῦ Σελήμ Α' ὑπῆρχον ἐν τῷ

1. Ἰωάννου Βελούδου, Ἡ ἐν Βενετίᾳ ἑλλην. ἀποικία, Β' ἔκδοσις, Βενετία 1893, σ. 19.

στρατῶν καὶ χιλιάς χριστιανῶν μαχητῶν μετὰ σημαίας φερούσης τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου». (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι, 1923, σ. 319).

Εἰς τὸ Κοσσυφοπέδιον ἠττήθησαν οἱ Σέρβοι ἐπαναστάται, ἀλλ' ὁ πατριώτης Μάρκος Ὀμπλιτς ἐφόνευσε τὸν σουλτὰν Μουράτ καὶ ἀπεθανατίσθη εἰς τὰ ἐθνικὰ ἄσματα, εἰς ἃ παρακολουθεῖ διαρκῶς τοὺς μαχητὰς ὁ καβαλλάρης ἁγ. Γεώργιος, ἐμπνέει δύναμιν καὶ μεταβάλλει αὐτοὺς ἥρωας (βλ. Ι. Σοφιοπουλοῦ «Πῶς εἶδα τὴ Βαλκανικὴν», Ἀθήναι, 1927, σ. 6).

Οἱ Ἄγγλοι θεωροῦν προστάτην τὸν ἁγιον Γεώργιον (ὅπως καὶ οἱ Σκῶτοι τὸν ἁγ. Ἀνδρέαν). Ὅτε οἱ βασιλεῖς ἐπολέμουν κατὰ τῶν βαρῶνων, τότε πανταχόθεν καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἐφώναζον τὸν ἁγιον Γεώργιον εἰς βοήθειαν «Ἄϊ Γιώργη φωνάζει ὁ βασιλιάς, Ἄϊ Γιώργη καὶ ὁ βαρῶνος» κατὰ Λ. Ἰακωνίδην ἐν «Προσφυγ. κόσμῳ» 30—10—49. Ἐκτοτε ὁ ἅγιος ἐχαράχθη εἰς τὴν ἀγγλικὴν στερλίναν καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν ἔμβλημα.

2. Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καὶ τινες ἐκτὸς αὐτῆς.

Ὁ κ. *Εὐστρ. Δράκος* περιερχόμενος τὴν ἐπαρχίαν Ἡρακλείας γράφει «καὶ θαυμάζων, ὅτι εἰς ὄνομα τοῦ τροπαιοφόρου ἁγίου Γεωργίου πολλοὶ ναοὶ τιμῶνται σχετικῶς μετ' ἄλλων τῶν ἐν νοτίᾳ Θράκῃ εὕρισκομένων»¹ καὶ ὁ Ricaut, ὡς εἶδομεν, παρετήρησε τοῦτο καὶ ἡ δέσποινα *Ἑλληνικὴ Σταμούλη-Σαραντῆ* «εἰς οὐδένα ἄλλον ἅγιον ἦσαν ἀφιερωμένοι τόσον πολλὰ ἐκκλησίαι»². Αὕτη κατέστρωσε καὶ πίνακα τῶν ναῶν κατὰ χωρία καὶ ἐπαρχίας, ὃν ἀναδημοσιεύομεν ἐνταῦθα συμπληρωμένον. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουσι καὶ παρεκκλήσια καὶ ἀγιάσματα καὶ χωρία ἐπώνυμα τοῦ ἁγίου.

Ἅγιος Γεώργιος χωρίον Βιζύης, ὅπερ ἐκτίσθη κατὰ τὴν παρακμὴν ταύτης (Θρακ. Θ', 68. βλ. Σοφίδες). Συνφκίσθη ἐκ τῶν πέριξ ἡρειπιωμένων 4 χωρίων κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὧν οἱ κάτοικοι κινδυνεύοντες ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν ληστρικῶν συμμοριῶν συνεκεντρώθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου³. Πρὸ τοῦ πολέμου εἶχε 1000 κατοίκους⁴. Ὁ Γιάγκος ἐν τῷ Ἡμερολ. τῆς Ἀνατολῆς τοῦ 1886 γράφει, ὅτι τὸ χωρίον εἶχε «καθαρῶς χριστιανικὸν 500 ψυχὰς (σ. 114). ἀλλ' ὁ σύγχρονός του Σάβας Ἰωαννίδης (Ἱστορία τῆς Βιζύης, Ἀθήναι 1954) ἔγραφεν ὅτι ἦσαν καὶ 200 Τοῦρκοι (σ. 20) καὶ ὅτι ἐν τῇ συνοικίᾳ Πλάτζα τῆς πόλεως «εὐρέθη καὶ εἰκὼν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἔκτυπος ἐπὶ μαρμάρου ὕψους ἑνὸς πήχεως καὶ 3/4 πλάτους φέ-

1. Θρακικά, σ. 84.

2. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 162. Οὐδὲν σχόλιον καὶ ἐξηγήσεις οὔτε δὲ καὶ παραπομπή τις ὑπάρχει ἀλλ' ἀπλῶς κατάλογος ὀνομάτων.

3. Περιγραφή ἱστοριογεωγραφικῆ τῆς ἐπαρχίας Σαραντα ἐκκλησιῶν ὑπὸ *Μελισσηνοῦ Χριστοδοῦλου*, Ἀθήναι, 1881, σ. 42 (=Μελ. Ἱστορ.).

4. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Θράκη καὶ αἱ Σαραντα Ἐκκλησίαι κτλ. Κ)πολις, 1897, σ. 42 (=Μελ. Θρακ.).

ροντος ἐν ἑκατέρῳ δόρυ καὶ σταυρὸν ἐποχῆς τῆς πρὸ τῶν εἰκονομάχων, ὀπισθεν δὲ τοῦ λίθου» (σχετιζόμενα πρὸς τὸν Θράκα ἱππέα) σ. 15. Περὶ τοιούτων ἀναγλύφων καὶ παρὰ Θεσσαλοῖς καὶ Βοιωτοῖς βλ. Θεσσ. Χρον. Β', 1931 σ. 195-202. καὶ ἐκ τοῦ Δημ. Τσόντσεφ, «Ἀρχαιολ. Φιλιππουπόλεως» (βουλγαριστὶ) Σόφια 1938. Ὅλιγα ἔγραψε καὶ ὁ καθ. κ. Π. Παπαχριστοδούλου εἰς τὸ Ἀρχεῖον, τόμ. ΙΖ', 1952, σ. 283.

Ἅγιος Γεώργιος χωρίον Δέρκων (Τουρκ. Ἀζατλή).

Ἀγάλανι » » (» Ἀκαλαν).

Ἀγασματάκι » » μετ' ἀγιάσματος

Ἀγριδιανοῦ μονὴ ἁγ. Γεωργίου, βλ. Μνεΐα, σ. 62.

Ἄλμαλι Ἡρακλείας εἰς τμήμα Μαλγάρων (Ἡμερολ. ἔθν. φιλανθρ. καταστ. ΚΠόλεως, ἔτους 1905, 172).

Ἀμυδαλιὰ Αἴνου, Μαΐστρο (Δελτ. χριστ. ἀρχαιοτ. ἔταιρ. Η', σ. 40)

» Μακρᾶς γέφυρας, ἠρειπώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, (Τουρκ. Κίρ-κιοϊ).

Ἀρειῶ (Ἀρεσοῦ) Μετροῶν ΝΑ Ἀθύρων κατ. 750 (Δράκ. Θρακ. σ. 62)

Αὐδήμιον παρεκλήσιον εἰς τὴν παραθαλασσίαν ἐν ἀλσώδει καὶ καταρῦτῳ χώρῳ τερπνοτάτῳ. (Θρακ. Δρακ. σ. 49). Πέριξ εἶχον ἀνεγερθῆ κελλία καὶ διετηρεῖτο ὡς μονὴ μέχρι τοῦ 1915, ὅτε οἱ Τούρκοι καταστήσαντες ὡς φυλακεῖον πρὸς κατασκόπευσιν τῶν ὑποβρυχίων κατέστρεψαν τὰ κελλία καὶ κατέκοψαν τὸ ὄραϊον δάσος (Παπαευγ. σ. 40).

Ἀσά—κιοϊ Ἡρακλείας, ἀγίασμα.

Ἀχμέτ βέης Ἀρχαδιουπόλεως (Δουλὲ Βουργᾶζ) κατ. 1000. Ἐν τῇ Α. πλευρᾷ ἦν ἐντειχισμένη πλάξ (0,33×0,25) ἀνάγλυφος τοῦ Θρακὸς ἱππέως ἔχοντος ἔμπροσθεν τρεῖς μορφὰς ἐστραμμένας πρὸς αὐτὸν καὶ μίαν ὀπισθεν (Μελ. Ἱστορ. σ. 46). Οἱ Ἕλληνες μετωνόμασαν τὸ χωρίον Στρατηγεῖον εἰς τιμὴν τοῦ Τροπαιοφόρου, ἀλλ' οὗτος ἦν ἀδυσώπητος καὶ οὕτω ὁ ναὸς ἐγένετο ἐρείπιον μετὰ τὴν ἀποχώρησιν (Παπαευγ. 29).

Βελιγράδι Δέρκων οἰκογ. 160 Ὁρθόδοξοι (Ἡμερ. Ἀνατολῆς 1886, σ. 144).

Βιζύη. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἑλλην. στρατοῦ κατεστάθησαν ἀμφότεροι οἱ ναοὶ ὅτε τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ ἐρείπια (Παπαευγ. 29) τῆς ἀκμαζούσης ταύτης πόλεως (κατ. 5000) καὶ πατρίδος τοῦ Γεωργ. Βιζυνοῦ.

Βουνάο - Χισάο, βλ. Βρύσις.

Βρύσις πάλαι ἔδρα μητροπόλιτου ΝΑ τῶν 40 ἐκκλησιῶν (Βουνάο - Χισάο τουρκιστί). Ἐντεῦθεν ἀναβρῦουσι πέντε πηγαί, ὅθεν καὶ τοῦνομα πρὶν τοῦ πολέμου εἶχε 4000 κατ. Τὸ παρεκλήσιον τοῦ ἁγίου κατέστρεψαν οἱ Τούρκοι (Παπαευγ. σ. 32).

1. Ἀθαν. Παπαευγενίου, Ἡ ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ἐν Θράκῃ κτλ. Θ)νίκη 1926 (=Παπαευγ.) σ. 22.

Βιθυνία. Μονὴ ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ τῆς ἔναντι τοῦ Βυζαντίου ἀκτῆς (βλ. R. Guiland, «Essai sur Nicéphore Grégoras, l'homme et l'oeuvre». Paris, 1926, σ. 181).

Γάζα. Περὶ τῆς ἐνταῦθα μονῆς γνωρίζομεν τὴν τῷ 1157 ἐπίσκεψιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἱπποτῶν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, ὅστις ἀνεκοίνωσε τῷ ἡγουμένῳ Μελήτιῳ, ὅτι ἡ Ἐλευθερούπολις προσηγορίσθη εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Γάζης. καὶ οἱ σταυροφόροι ἀντικατέστησαν τοὺς Ἕλληνας ἱερεῖς, πείσας αὐτὸν ν' ἀκολουθήσῃ τοὺς ἱππῶτας κατέχων τὴν μονὴν (Ἐκκλ. Φάρος ΚΓ, σ. 296).

Γάνος. Ἐνταῦθα ὑπάρχουσι δύο μοναὶ ὀνομασταὶ (διὰ τὸν τόπον ἔκεινον) τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ξενίτου καὶ τοῦ Ἀγριδιανοῦ (βλ. Μοναὶ ἁγ. Γεωργίου) ¹.

Γιαβάτις βλ. Καλόδενδρον.

Γρύπες βλ. Δρυπία.

Δελειῶναι ἔξωκλήσια καὶ ἀγίασμα ἐν Σηλυβρίας ἐπαρχίᾳ (κάτοικοι 1582). Ἐγίνετο πανήγυρις.

Δέρκοι, βλ. ἐν ἀρχῇ.

Διδυμότειχον. Βυζαντινὸς ναὸς ἀνήκων νῦν εἰς τοὺς Ἀρμενίους, λέγεται ἅγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστριτῆς, διότι εἶναι ἔκτιστος εἰς τὸ κάστρον τὸ παλαιόν, — ὅθεν καὶ εἰς τὸ «Παλαιὸν» ὑπὸ τοῦ λαοῦ— ἦτοι εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἐνταῦθα τῷ 1341 ἐστέρθη αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ζ' ὁ Καντακουζηνός. Φαίνεται, ἔνεκα τῶν πέριξ ἡρειπωμένων οἰκοδομῶν, ὅτι ἦν ἀρχαῖον μοναστήριον, ἔνθα οἱ Βυζαντινοὶ ἐπανηγύριζον, καὶ διατηρεῖται τὸ βαπτιστήριον καὶ σκευοφυλάκιον (Θρακ. Η', σ. 321—23).

Δομοῦζ - ντερέ Δέρκων.

Δρυπία - Δρύπια - Γρύπες. Ἐκεῖτο ἔξω τῶν χερσαίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τειχῶν ὅπου καὶ ναὸς τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ εἰς τὸν Τσιφουτ—μπουργάζ, ἦτοι Ἰουδαϊκὸν πύργον νῦν Γρύπες, χωρίον ἔξ 25 οἰκογενειῶν ἀποτελούμενον. Ἦν ἐνδιαίτημα τερπνὸν τῶν βυζ. αὐτοκρατόρων. Ἡ παλαιότερα εἰκὼν τοῦ 1798 ἔχει ἐπιγραφὴν: «οἱ καπέλοι καὶ οἱ μουντζήδες Κουμπακοῦ» ἀφιέρωσαν αὐτὴν «εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον εἰς τῆς Γρύπες». (Γεδεὼν Θρακ. κέντρα 20).

Ἐξάστερον καὶ Ἐξάστρον Ἐπιβατῶν, λαμπρὰ κωμόπολις. Κατὰ τὸν μακ. Ἀντώνιον Α. Σταμούλην (Θρακ. ις', σ. 307) ἔχει ἀγίασμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Ἐπιβάται. ὁ ἀρχαῖος ναὸς τοῦ Τροπαιοφόρου κατὰ Δράκον (Θρακ.

1. Πλὴν τῶν δύο τούτων μονῶν, αἵτινες ἦσαν γενικὸν προσκύνημα τῆς ἀνατολ. Θράκης, ἡ δυτικὴ εἶχε τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τῆς Ροδόπης, ἧς ἡ ἴδρυσις ἀνάγεται ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (βλ. περὶ ταύτης τὴν ὠραίαν διατριβὴν τοῦ Κ. Μ. Ἀποστολίδου ἐν Θρακικοῖς Ε', σ. 236—245). Καὶ ἄλλαι ὑπῆρχον ἐλάσσονες μοναί.

30) ἀνιδρύθη τῷ 1857, ὃ δὲ πρωτεύων ναὸς ἀφιερωμένος τῷ 1896 τῷ ἁγίῳ Θεοδώρῳ ἦν ἔκτοτε κατεστραμμένος.

Ἑλλησποντος, (τὸ στενὸν ἔχει μῆκος 61 χιλμ. καὶ πλάτος 1,3 ἕως 7,4 χιλμ. ἦτοι διπλάσιον τοῦ Βοσπόρου) «Βραχίων τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Οἱ ἔξενοι κατὰ τὸν μεσαῖωνα ἐκάλουν τὴν ἀρχὴν τοῦ στενοῦ τῶν Δαρδανελλίων λήγοντος εἰς τὴν Καλλίπολιν *Brachium sancti Georgii* (βλ. *Real-Encycl. Pauly - Wissowa* λ. *Hellespontos* καὶ ἀνωτ. σ. 54 ἔ. ἀναφέρεται καὶ Ἀχυράους «κάστρον ὀχυρῶν» Ἑλλησπόντου παρὰ τὸν Κομηναὶν εἰς τὴν μικρᾶσ. ἀκτὴν (Ἀκρόπ. χρονικῆς συγγραφῆς, ἔκδ. Heisenberg, 27, 22, 28, 1.37, 7) ἐνῶ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν κεῖται ὁ Ὀλκός (36, 12) ἦτοι τὸ στενότερον μέρος. Παρομοίως καὶ τοῦ Δουνάβεως τὸ στενὸν (στόμιον ὀνομάζεται ἅγιος Γεώργιος (τουρκ. ἔδρελλῆξ-μπουγαζί).

Ἐξαμίλιον. Τὸ παρεκκλήσιον κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων τελευταῖον (*Παπαευγ.* 45). Ἐγίνετο μεγάλη πανήγυρις (Ἀρχ. Θρακ. Α', σ. 50).

Ἐξάστερον Σηλυβρίας ἀγίασμα (Θρακ. ιγ', 307).

Εὐγενική (Τουρκ. Τσανακτοῆ) Ἑρακλείας. Ἐκ τῆς καταστροφῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ τοῖχοι μόνοι ἔμειναν (*Παπαευγ.* 35).

Εὐδήμιον βλ. Αὐδήμιον.

Ἑρακλεία ναὸς μετ' ἀγιάσματος βλ. ἀνωτ. σ. 16 τὸ κείμενον.

Ἑρακλεῖτσα κατ. 1850 (Δρακ. Θρακ. σ. 84—5, ὅπου καὶ μονύδριον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὑπάρχει.

Θεραπεῖα βλ. Δέρκοι ἢ μητρόπολις (Ἡμερ. τῆς Ἀνατολῆς 1886 σ. 14). Βλ. Γεδεών, ὁ ἁγ. Γεώργιος ἐν Κ)πόλει. Ἀθῆναι, 1937, σ. 16 περιγραφὴν πανηγύρεως.

Ἱατροῦ καὶ Γιατροῦ χωρίον (Μελισσ. ἱστορ. 78) γραπτέον Γιάτρος ἢ Γιάτρον (Ἰωαννίδης, σ. 20) καὶ Γιάντρος Βιζύης 4 ὥρας μακρὰν ἐντὸς δάσους ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ.* 30 Θρακ. Θ', 68).

Ἱμβρασος ἢ Ἱμπρικ - τεπέ Ἑρακλείας. κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1915 (*Παπαευγ.* 50).

Ἱμπρικ τεπέ Ἑρακλείας.

Καδῆ - γκροῖν βλ. Μαυρηλιά.

Καίρον Παλαιὸν (βλ. ἀνωτ. σ. 17 τὸ τρίτομον ἔργον ἢ μᾶλλον Λεύκωμα περὶ τῆς μονῆς ταύτης. Ἀξίαν τοῦ ὀνόματος τῆς γεραρᾶς ταύτης μονῆς ἱστορίαν ἔγραψεν ὁ κ. Εὐγ. Μηχαηλίδης ἐν τῷ Ἑκκλ. Φάρῳ, Ἀλεξάνδρεια, 1935, τόμ. ΛΔ', σ. 9 ἔ. Φρονῶ, ὅτι μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν Λύδδῳ κέντρου τοῦ ἁγ. Γεωργίου συνέστη ἐντὸς τοῦ φρουρίου τοῦ Καίρου ἡ μονή, ἣτις καὶ ἤκμασεν.

Καρακλησι βλ. Μαυροκλήσι.

Καθάριον (τουρκ. Χάσκιοι). ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1913—1914 (*Παπαευγ.* 23). Ἀδριανουπόλεως.

Καλαμίτσι Μυριοφύτου κατ. 1000 (*Δρακ. Θρακ. σ. 82*). Πανηγυρίζει τὴν Κυριακὴν μετὰ τὸ Πάσχα τὸ ἀγίασμα, διότι τὴν 23 Ἀπριλ. ἐορτάζει ὁ καθεδρικός ναός. Ὁμοῦ μετὰ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1914—1918 καταστρεψάντων τὰς εἰκόνας καὶ ἀφαιρεσάντων τὴν ἔυλειαν (*Παπαευγ. 39*).

Καλλίπολις. Συνοικία Ἅγιος Γεώργιος. Ὁ ναός ἀνεκαινίσθη τῷ 1832 καὶ καεῖς αὐθις ἀνηγέρθη κατὰ τῷ 1846 μετὰ λαμπροῦ κωδωνοστασίου, καὶ ὁ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἀνφοδομήθη τῷ 1759 καὶ 1832 μετ' ἐξαιρέτου τέμπλου (*Δρακ. Θρακ. σ. 103—4*). Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἦν ὁ μητροπολιτικός ναός καὶ μετὰ 4 ἄλλων κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων (*Παπαευγ. 45*) ὑπῆρχε καὶ ἐξωκκλήσιον. Βλ. *Θρακ. ΚΕ'* 1956, σ. 12—18, 115 λαμπρὰν περιγραφὴν.

Καλλονὴ (Τουρκ. Ναδιρλή) Ἀδριανουπόλεως· κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1914 (*Παπαευγ. 27*).

Καλλιὸ Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 151).

Καλύβια κατ. 1500 ὁ ναός μετ' ἀρχαίου τέμπλου, ὅπως καὶ ἡ Παναγία Πορταΐτισσα τοῦ Ἰβηριτ. μετοχίου κατεστράφησαν ὑπὸ Τούρκων (αὐτ. σ. 35). Ἡρακλείας.

Καλόδενδρον (τουρκ. Γιαγάτζ) Μυριοφύτου. Ὁ *Δράκος* (Θρακ. 84) γράφει «τῆ ἁγία Τριάδι δὲ ἀνατεθειμένος ὁ ναός τούτων ἐστίν. οἱ κάτοικοι (200) ἴσως εἶχον παρεκκλήσιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*».

Καρατζά-κιοῖ Τυρολλόης, ἀρχαῖος ναός (Ἡμερολ. 175).

Καστανιὲς Δέρκων, ἀγίασμα.

Καστανιὲς (τουρκ. Τσορέκ - κιοῖ μετ' ἀγιάσματος. Ἀδριανουπόλεως, κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων τῷ 1912 καὶ Βουλγάρων (*Παπαευγ. σ. 20, 72*).

Κερασιά Γανοχώρων. Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου (1789—1794) ἡ μονὴ αὕτη σταυροπηγιακὴ οὕσα μετεβλήθη τῷ 1792 εἰς ἐνοριακὴν (*Πατρ. Πίν. σ. 673*).

Κιοσελὲς Ἡρακλείας.

Κιρ - κιοῖ, βλ. Ἀμυγδαλιά.

Κομοτινὴ κατεστράφη ὑπὸ Βουλγάρων (*Παπαευγ.*) σ. 75).

Κοπάριον βλ. Τυρολλόη.

Κουμβάον Ἡρακλείας, παρεκκλήσιον καταστραφὲν ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ. 34*).

Κουροῦ δερεὲ Βρύσεως (Βουνὰρ Χισάρ) Σκοπέλου Σαράντα ἐκκλησιῶν. Ἐξω τοῦ χωρίου, ὅπου εὐρίσκονται ἀρχαῖα νεκροταφεῖα, ὧν οἱ τάφοι καλύπτονται ὑπὸ παμμεγέθων ἀκατεργάστων λίθων. Περαιτέρω δὲ ἐν τῇ θέσει Τσαῖρ - κιογιού ὀνομάζονται ἑλληνικὰ λιμῶρια (ἴσ. μνημόρια) κατὰ *Μελισσηγόν* (*Ἱστορ. σ. 34*).

Λίτραι Δέρκων *Γεδεάν*, Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου προσκυνητοῦ 1904, σ. 239 (φωτογραφία ἐν σ. 11).

Λούπιδα Μυριοφύτου, κατ. 1100, κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 45. *Δράκ.* Θρακ. σ. 83).

Μάδντος, ἐπὶ γηλόφου πρὸς Δ τῆς πόλεως μετὰ τέμπλου σκαλιστοῦ ἐκ φιλυρέας, ὅπου οἱ φρενοβλαβεῖς θεραπεύονται. φιλοξενεῖ καὶ τὸν θαυματουργὸν τίμιον Πρόδρομον (πανήγυρις τριήμερος τῆς Ἀποτομῆς. *Δράκ.* 121). κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 45). Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ ἅγ. Γεώργιος ἦν ὁ πολιοῦχος. Ὁ ναὸς ἀνικοδομήθη τῷ 1838 ὅπου ἦν καὶ ἡ ἱστορ. εἰκὼν τοῦ Προδρόμου (1080). Τῷ 1821 οἱ Τούρκοι ἔκαυσαν τὴν μονὴν αὐτὴν καὶ ὁ μοναχὸς Βαρθολομαῖος ἔσωσε τὸν Πρόδρομον. Ἐδῶ συνεώρταζον καὶ οἱ γῦφτοι σφάζοντας ὄλοι ἀρνία «διότι ὅτε ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον συνήντησαν τὸν ἅγιον καρβαλλάρην καὶ τοὺς ὠδήγησεν...» (Προσφ. Κόσμος Ἀθῆναι, 29—8—48).

Μακροχώριον Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 152).

Μάλαρα Ἡρακλείας (Ἡμερολ. 171).

Μαυροκλήσιον (τουρκ. Καρακλήσι) Διδυμοτείχου· κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων (Παπαευγ. 48).

Μεγάρισι Ἡρακλείας.

Μέτραι, μητρόπολις, ἀνεκαινίσθη τῷ 1845.

Μηλιὰ Γάνου καὶ Χώρας.

Μηλιὰ (τουρκ. Καδὴ - γκιρὲν) Μακρᾶς γεφύρας. ἠρειπώθη ὑπὸ τῶν Τούρκων (Παπαευγ. 22).

Μπελαστίτσα ἀρχαία μονὴ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*, ἐγγὺς τῆς Φιλιππουπόλεως (11 χιλιομ.) κειμένης. Αὕτη, ἐπειδὴ εὐρίσκεται παρὰ τὸ χωρίον Μπελαστίτσι, εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ἐπωνύμιον τοῦτο, ὅπερ προέρχεται ἐκ μεταφράσεως ἐλληνικῆς λέξεως. Ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ ἐπισκοπὴ Ἀγαθονίκηια, *ἀγαθὴν νίκην* δὲ σημαίνει καὶ ἡ βουλγαρικὴ λέξις. Ἐλαβε δὲ ὁ τόπος τὴν κλήσιν ταύτην ἐκ τῆς μεγάλης νίκης, ἣν ἤρατο *Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος* κατατροπώσας ἐνταῦθα τὸν τσάρον *Σαμουήλ*, ὅπου ἔπειτα βυζαντινὸς στρατηγὸς κατὰ τὴν παράδοσιν ἔκτισε πρὸς διαιώνισιν τοῦ γεγονότος τὴν κώμην ἢ μᾶλλον τὴν μονήν, ἵσως *διότι ὁ ἅγιος Γεώργιος εἶχε συντελέσει καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων*. Περὶ τῆς μονῆς ὁ μακ. *Μυρτίλος Ἀποστολίδης* ἔγραψεν ἱκανῶς διαφωτιστικὸν ἄρθρον, ἐξ οὗ καὶ ἀντλοῦμεν τὰς εἰδήσεις ταύτας¹. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν β' σταυροφορίαν ἐτάφη ἐντὸς τοῦ ἁγίου βήματος ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος *Alvisus Artebatensis* τῷ 1147 ἐν Φιλιππουπόλει ἀποθανών, διότι εἰς τὸ μέρος τοῦτο, ὅπου κεῖται ἡ μονή, φαίνεται, ὅτι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι οἱ ὑπὸ τὸν ἀγέρωχον *Κονράδον* Ἀλ-

¹ Θρακ. τόμ. Ε', σ. 236—245.

λαμανοί, ὅπως καὶ ὁ Ἅλέξιος Κομνηνὸς τῷ 1113, διὰ τὸ εὐκραεῖς τοῦ κλίματος ἀπὸ τοῦ ἕαρος μέχρι τοῦ φθινοπώρου προσπαθήσας νὰ προσηλυτίσῃ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν τοὺς τε ἐν τῇ πόλει καὶ τοῖς περιχώροις Παυλικιανούς.¹ Καὶ ὁ τελευταῖος Ἕλλην μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως *Παῖσιος* (1858—1861) ἐν αὐτῇ παρεθέριζεν. Ἡ μονὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπέστη πολλὰς καταστροφὰς καὶ κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τῷ 1878 ἐνεπρήσθη, συληθείσης τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τῷ 1880 ἀνεκτίσθη ὑπὸ τῆς θείας τοῦ μακ. Ἀποστολίδου, τῆς Φιλιππουπολίτιδος *Μελάχρως Γκόρτζογλου*, ἣτις καὶ ἐγκαταβίωσασα ἐκεῖ ἐτάφη τῷ 1892 εἰς τὸν περίβολον τῆς ἰδίας μονῆς. καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς *Κώστας* ἐπεσκεύασε τὸν ναὸν καὶ ἀνελαβε τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ὁ δὲ Ἕλλην μητροπολίτης διώρισεν ἡγούμενον τὸν ἱερομόναχον *Νικόδημον*, ὅστις ἐκυβέρνησε τὴν μονὴν μέχρι τοῦ 1906, ὅτε περιῆλθεν εἰς τὴν βουλγαρικὴν μητρόπολιν. Οὗτος συνεπλήρωσε τὴν οἰκοδομὴν καὶ κατεσκεύασεν ὠραῖα δωμάτια πρὸς ἐνοικίαισιν τῶν παραθεριζόντων Φιλιππουπολιτῶν καὶ προήγαγε μεγάλως τὰ οἰκονομικὰ τῆς μονῆς. Ὁ ὑπάρχων ναὸς ἀνεκτίσθη ἐκ βάθρων τῷ 1838 μεγάλη βασιλικὴ μεθ' ἐνὸς κύτους καὶ ἀψίδος μετὰ νάρθηκος ἐπὶ μητροπολίτου *Νικηφόρου* τοῦ Λεσβίου (1824—1850.) Ἡ ἀγία τράπεζα στηρίζεται ἐπὶ στήλης ἢ βάθρου φέροντος δύο ἱππεῖς ἀναγλύφους. Εἶναι ἐπιτύμβιον, ὅπερ ἀνέθηκε : « Ἀλέξανδρος Φιλίππου Ἀγοραῖος εἰς μνήμην τῶν τέκνων ». Ἡ Ἀγορὰ ἦν πόλις τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου (Θρακ. Ε' σ. 242—244). Κ. Οἰκονόμου, « Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως περιγραφή ». Βιέννης 1819, § μη', σ. 49). Ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ τούτου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐξ ἑπτὰ τριμέτρων ἱαμβικῶν ἐπιγραφῆ :

« Ὁρᾶς, θεατά, τοῦ ναοῦ τὸ ὠραῖον ;
τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ πανιερωτάτου
καὶ ἀρχιθύτου Λεσβίου Νικηφόρου
καὶ Χριστιανῶν φιλοτίμῳ δαπάνῃ
τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἡγέρθ' ἐκ βάθρων
ὁ Γεώργιος, πρέσβυς ὢν ἐν γῆ μέγας
καὶ γῆς ἀποστάς εἰς τὸ πρεσβεύειν ζέει.
1835, Ὀκτωβρίου 1 ».

Μυριόφυτον (*Μολ. Δρομ. σ. 535*).

Ναδιρλή βλ. Καλλονή.

1. *Ἄννα Κομνηνή*, βιβ. XIV, 8.

2. Οὗτος ἀνεκαίνισεν ἐκ βάθρων καὶ τοὺς τῆς Φιλιππουπόλεως ναοὺς τῆς ἀγίας *Κυριακῆς*, ἀγ. *Κωνσταντίνου*, ἀγ. *Παρασκευῆς*, ἀγ. *Δημητρίου* καὶ τῆς Θεοτόκου, ἐν δὲ τοῖς προσαστείοις ἐκτίσθησαν νέοι, ὁ τοῦ ἀγ. *Γεωργίου* καὶ τοῦ ἀγίου *Ἰωάννου* τῆς *Ρίλας*. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτου καὶ ἄλλων ναῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ὁ τοῦ ἀγ. *Γεωργίου* κοσμεῖται ὑπὸ τοιχογραφιῶν.

Νεοχώριον Μυριοφύτου.

Νεοχώριον Μετροῶν (*Δράκ. Θρακ. σ. 66*). Ἡ πανήγυρις μετὰ θυσίας προβάτου, ἔπειτα «γίνεται παλαιστρα καὶ ὅποιος νικήσει πέρνει ἓνα πρόβατο καὶ ὕστερα γυρίζει τὸν δίσκο καὶ μαζεύει παράδες! Σὲ καλὸ ἔχουν τοῦ ἁγίου Γεωργίου νὰ μαζεύουν χαμόμηλο». (*Ἑλληνική αὐτ. σ. 161*).

Νεοχώριον Περιστάσεως (Παπαευγ. 45).

Νεοχώριον Καλλιπόλεως. ἐγένετο μεγάλη πανήγυρις· κατεστράφη ἔσχατως ὑπὸ τῶν Τούρκων (*Παπαευγ. σ. 40*).

Νεοχώριον Γάνου καὶ Χώρας ἐγγὺς Αὐδημίου, κατ.1250 (*Δράκ.Θρακ.49*)

Ντομουζ-δερε Δέρκων. Τὸ χωρίον ἔκαλεῖτο πάλαι καὶ Γκιουμουζ ἢ Κουμλου-δερε διὰ τὴν συσσώρευσιν ἄμμου, ὅθεν καὶ ἀμμοθεραπείαν ἔκαμνον οἱ περίεξ κατ' Αὐγουστον ἐκ ρευματικῶν πάσχοντες. Εἰς ἡμίωρον ἀπόστασιν ὁ ναὸς τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ὁ παλαιὸς ἐν μέσῳ τερπνῆς δασισκίου κοιλάδος. Ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ ἠρειπιωμένου ναοῦ καὶ ὑπ' αὐτόν, ὡς συνήθως εἰς τοὺς ἀρχαίους ἀγίασμα ἢ βαπτιστήριον. Τοῦτο ἀνεκαλύφθη τῷ 1854 ὡς καὶ σταυρὸς καὶ φλωρίον· διὸ καὶ ὀνομάζεται Παλαιοχωρι. Εἶναι δὲ τὸ μέρος αὐτὸ παρὰ τὴν Κεσσάνην ἢ τὸ Κεσσάνι. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο θρησκευτικὸν κέντρον ἀνηγέρθη ὁ τεκές τῶν Μπεκτασίδων. Οὗτοι σέβονται τὸ δάσος ὡς καὶ ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ τσιφλίου κ. Σταμούλης δὲν ἔκοπτε ξύλα (αὐτὴ ἢ συνήθεια ἐπικρατεῖ μέχρι τοῦδε ἐν Ἀλβανίᾳ, τὸ δάσος τῶν ναῶν θεωρεῖται ἱερόν, ἴσως καὶ ἀλλαχοῦ), ὡς γράφει ἡ ἐγγονή του κ. Ἑλληνική (Μεσ. γράμμ. Α' σ. 164) ἣτις φρονεῖ, ὅτι μονὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου. ἀλλὰ κατὰ Καλίμην ἢ πανήγυρις ἐγένετο τὴν 23 Αὐγούστου καὶ ἐπειδὴ ἐπυροβόλουν οἱ προσκυνηταὶ διελύθη προῶρως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὅστις παρέχει καὶ τὸς ἀνωτέρω εἰδήσεις (ἐνθ. ἀνωτ. 155—156). Τὰ Κεσίανα, ἅπερ ἐπεσκεύασεν ὁ Ἰουστινιανός, ἦσαν εἰς τὴν ἔναντι ἀκτὴν ἐν Δαρδανίᾳ (Προκ. περὶ κτισμ. IV, 4 σ. 119, Haury) βλ. Ἐπετηρίδα Ἀγγλ. Σχολῆς Ἀθηνῶν 1914, σ. 102 τὸν Hasluk.

Ντουλου-κιοῖ Ἡρακλείας.

Νύμφαιον, ἅγιος Γεώργιος ἀκρωτήριον Ἄθω, ὅνπερ οἱ ἀρχαῖοι ἔτασσον εἰς τὴν Θράκην καὶ νῦν ὑπάρχει τὸ μονύδριον τοῦ ἁγίου ἐκεῖ. Ἐθεωρεῖτο ὡς φρουρὸς τοῦ ἁγίου Ὄρους ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μαστιζούσης τὸ Αἰγαῖον πειρατείας (βλ. ἀνωτ. σ. 11 καὶ 39). Ἐκεῖ ἦτο πρὶν κατέβη εἰς τὸ Καυσοκαλύβι καὶ ὁ ἀγιογραφικὸς τῶν Ἰωασαφαίων οἶκος, τὸ κέντρον τῶν ἀγιολογ. μνημείων τοῦ Τροπαιοφόρου, ἐκεῖ εἰς τὴν Κερασιὰν ὑπερθεν τοῦ ἀκρωτηρίου.

Ἐάνθη. κατεστράφη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (Παπαευγ. 75).

Ὀκλαλή Δέρκων (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 148).

Ὄμουριτζᾶ. Ἡρακλείας τσιφλίκιον μετὰ ναοῦ, ὅπου ἐγένετο πανήγυρις. Πάτινον τὸ παλαιὸν ἢ ἀρχαία Πακτύη κατὰ τὸ ἄκρον (ἔξοδον) τῆς Χερ-

σονήσου πρὸς τὴν Προποντίδα, ἣτις ἔκειτο παρὰ τὸν ἅγιον Γεώργιον (Σακελλ. 113 Δράκ. 81).

Πάνιον Ἡρακλείας παρὰ τὸ βυζ. τείχος, «Καλὸς καὶ δρόμος τοῦ ἁγίου Γεωργίου λέγεται» μέχρι σήμερον κατὰ Λαμπουσιάδην (Θρακ. ΙΕ', σ. 118).

Πασχαλιὰ Μυριοφύτου. παρεκκλήσιον ἠρειπώθη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 45).

Πεντάπορος (κοινῶς Σαρακίνα) Βιζύης. παρεκκλήσιον, ὅπερ κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. 30).

Περίστασις Μυριοφύτου μία τῶν 5 ἐνοριῶν. Ὁ ναὸς ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν θεμελιῶν εἰδωλικοῦ ναοῦ, ἔνθα καὶ ἐπιγραφαὶ ἐσώθησαν (Μολ. Δρομ. σ. 535. Δράκ. Θρακ. 87). Κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς παραλίας. Ἐκτίσθη δὲ χάριν τοῦ Θρακοῦ ἱππέως, ὅστις ἀνεκαλύφθη ἐκεῖ καὶ ἐνομίσθη, ὅτι εἶναι ὁ ἅγιος Γεώργιος κατὰ τὸν Α. Dumont (Rapport, σ. 377) Πολ. Παπαχριστοδούλου Ἄρχεϊον ΙΖ', σ. 284).

Περγάζ βλ. Πύργιον

Πετροχώρι (τουρκ. Τσακῆλυ, Μετρῶν) ὅπου ἐγένετο καὶ πανήγυρις (Θρακ. Η', 332), ὑπάρχει περιβολὸς ὅστις θεωρεῖται τῆς πανηγύρεως ὁ ἀρχαῖος ναός (περιγραφή Θ' 324).

Πλάγια Μετρῶν. ναὸς μετ' ἀγιάσματος (κατ. 500). Εἰς τὴν κλιτὴν τοῦ ὄρους τῆς Καλλικρατείας, ἐντεῦθεν ἀνεδείχθησαν πολλοὶ μουσικοδιδάσκαλοι (Δρακ. Θρακ. σ. 65). Ἐγγὺς Καλλικρατείας, ἐγένετο πανήγυρις μετὰ θυσίας.

Πλάτανος ἐπὶ τῆς νοτ. κλιτύος τοῦ Ἱεροῦ ὄρους (κατ. 1500) μετ' ἀγιάσματος καὶ ἐξωκκλησίου. Μυριοφύτου.

Πύλη Ἀδριανοῦ (βλ. Ἀδριανουπόλεως πύλη εἰς τοὺς ναοὺς ΚΠόλεως). Ἐσώζετο κατὰ Γεδεῶν ἢ μονὴ ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Ἐδρινῆ - καπῆ μέχρι τοῦ 1555 - 6. Τότε καταλαβόντες αὐτὴν οἱ Τούρκοι παρεχώρησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς συνοικίας ἄδειαν καὶ τόπον νὰ κτίσωσι νέον ναὸν χαρακτηρισθέντα κατὰ Κωνσταντῖον μονὴν (Ἱστορ. Χριστοῦ πενήτων σ. 23 - 24 μετ' εἰκόνας).

Πύργιον (τουρκ. Περγάζ) Καλλιπόλεως, κατ. 1150 (Δράκ. 114). παρεκκλήσιον καταστραφέν ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. σ. 42).

Ραιδεστός. ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη τῷ 1838. Διηρπάγη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ εἰκονοστάσιον καὶ ἔργα τέχνης (Παπαευγ. σ. 72).

Σαρακίνα βλ. Πεντάπορος.

Σασλή-δερέ βλ. Σάσσος.

Σάσσος (τουρκ. Σασλή-δερέ). παρεκκλήσιον καταστραφέν ὑπὸ Τούρκων (Παπαευγ. σ. 42). Ἡρακλείας ἐπαρχία.

Σαφροῦς ἢ Ζεφύριον Δέρκων. Ὁ ναὸς ἦτο ἀρχαῖος καὶ τελευταῖον ἀνεκαινίσθη τῷ 1832 Μαρ. 27, ὡς δεικνύει τὸ τέλος τῆς ὑπερθύρου ἐπιγραφῆς.

Ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ Γεωργίου
ἐπ' ὀνόματι τιμώμενος τοῦ θείου
σ' αὐτὴν τὴν χώραν Σαφρᾶ τὴν καλουμένην
εὐσεβείας τε καὶ ἀγάπης πληρουμένην,
ἀνεκαινίσθη ἐπὶ τοῦ Νικηφόρου
Τοῦ σεβαστοῦ γέροντος Δέρκων ἐκ βάρθρων
μ' ἄδρᾶς δαπάνας ὄλων τῶν ἐγχωρίων
καὶ πολλῶν ἄλλων χριστιανῶν τιμίων.

(Γεδεῶν, Θρακ. κέντρα 71)

Ἐνταῦθα ὑπῆρχε καὶ ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου *Μακρίου*, ἐνθα εὐρέθη καὶ ἐπιγραφόμενος ἐπισκόπῳ *Κωνσταντίνῳ* σταυρὸς τοῦ Ι' αἰῶνος (Ἑορτολόγιον Κ)πολίτου. Κ)πολις, 1904, σ. 240).

Σηλυβρία. τῶν Ἀρμενίων ὁ ναὸς παραχωρηθεὶς ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων περὶ τὸ 1700. Ὁ ὑφιστάμενος ναὸς ἐκτίσθη τῷ 1863 (Δράκ. Θρ. 22). Ὁ *John Couvel* τῷ 1675 γράφει, ὅτι «ἡ ἀρχαιότερα ἐκκλησία (καὶ νῦν ἡ ὠραιότερα) εἶναι ἀφιερωμένη εἰς τὸν ἅγ. Γεώργιον...ὁ θόλος...εἶναι πολὺ ὠραῖος μωσαϊκὸν ἔργον καὶ περὶ τὸ διάζωμα αὐτοῦ εἶναι γεγραμμένα : «Τῷ οἴκῳ σου πρόπει ἅγίασμα Κύριε εἰ; μακρότητα ἡμερῶν» ἀναφέρει δὲ καὶ τοιχογραφίας (Θρακ, Ζ', σ. 135).

Σιράντζα (τουρκ.) ἢ Σιρέντζιον Τυρολόης. ναὸς μετ' ἁγιάσματος (Ἡμερ. σ. 175). Κεῖται 20 λεπτὰ τῆς ὥρας ἔξω τοῦ χωρίου. Ὁ λαὸς ἐπανηγύριζε μετὰ μεσημβρίας. «Ὅσοι ἔταζαν στὸν Ἁῆ *Γιώργη* δαμάλι, ὅταν ἐγίνετο τριῶν χρόνων, καλοθρεμμένο καὶ παχύ, γυαλιστερό, σὰν τὴν νύφη τὸ πάγαιναν τὸ πρωὶ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ ἔδεναν μὲ καινούργια γερά σχοινιά. Τὰ τάματα μετὰ τὴν ἀπόλυσι ἐπωλοῦντο πρὸς ὠφέλειαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ὁ ἀγοραστὴς εὐχαρίστως ἔδινε καὶ περισσότερα, ἀφ' ὅ,τι ἄξιζε τὸ δαμάλι». Ἑλπινίκη Μεσ. γράμμ. Α', σ. 155.

Σκεπαστὸν Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Μελισσ. Ἱστορ. σ. 75).

Σκόπελος Σαράντα ἐκκλησιῶν ἐντὸς τοῦ παλαιοῦ φρουρίου, ὅπου καὶ μεγαλοπρεπῆς ἐτελεῖτο πανήγυρις κατὰ τὴν ἐπέτειον μνήμην τοῦ μεγαλομάρτυρος. Τὸ περιβόητον τοῦτο φρούριον (βλ. Καντακουζ. Ἱστορ. βιβ. Α'..) ἦτο ὀνομαστὸν διὰ τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὑψηλοτάτην καὶ περίοπτον τοποθεσίαν, ὅθεν τὸ βλέμμα τοῦ θεατοῦ οὐδαμῶθεν περιοριζόμενον ἐκτείνεται εἰς ἀπροσδιόριστον ὀρίζοντα. Ἔχει ὕψος 500 βήματα καὶ πλάτος 130. Τὸ πάχος τοῦ τείχους εἶναι 4,50, ὅπερ ἔξαφαλίζεται δι' 21 πύργων, ὧν τινες μόνον ἐσεβάσθησαν ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου. Ἐν τῷ μέσῳ τοιοῦτου φρουρίου καθιδρύθη ὁ σηκὸς τοῦ μεγάλου στρατηλάτου καὶ παρὰ τῇ δυτικῇ πύλῃ διεσώθη καὶ ἐντετειχισμένοις πλίνθοις ὁ σταυρὸς. Τοῦτο μοὶ ὑπενθυμίζει τὸ πολυθρόλυτον φρούριον τῆς Κροίας ἐν Ἀλβανίᾳ, ὅπου ἐπίσης σώζεται πρὸς τὸ βόρειον ἄκρον ὁ ναὸς τοῦ τροπαιοφόρου (οὗ δυστυχῶς ἀφη-

ρέθη ἢ στέγη), καὶ σιδηροῦς ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων σταυρός, πρὸς ἔλεγχον τῶν ἀπογόνων τοῦ περιλαλήτου ἥρωος *Σκενδέρβη*, οὕτινες προσπαθοῦσι νὰ συστήσωσι κράτος, ἄνευ Θεοῦ, ἄνευ σταυροῦ δι' οὗ ἐκεῖνος ἐθανματούργησεν. Ἐτερον φρούριον ὑπάρχει εἰς δίωρον ἀπόστασιν ἐν Φουντουκλή-Ντερέ. Ἐνταῦθα εὐρίσκονται ἀρχαῖοι ναοὶ καὶ μνημεῖα διάφορα καὶ 8 ναοὶ εἰς δεκάλεπτον ἀπὸ τοῦ Σκοπέλου ἀπόστασιν, ὧν μόνα τὰ ὀνόματα διετηρήθησαν τῶν ἁγίων *Θεοδώρου*, *Ἀρχιστρατήγου*, *Ἀθανασίου*, *Ἰωάννου*, *Φωτεινῆς* καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* (Μελισσ. Ἱστορ. σ. 28 · 29). Οὐ μακρὰν τῆς κώμης Κουρού-δερέ ὑπάρχει θέσις ἁγίου *Γεώργιος*, ὅπου ὑπάρχει ἀρχαῖον νεκροταφεῖον. οἱ τάφοι δὲ καλύπτονται ὑπὸ παμμεγέθων ἀκατεργάστων λίθων, εὐρέθησαν δὲ καὶ ἀγγεῖα ἀρχαῖα (σ. 34) βλ. *Θρακ. Γ'*, σ. 257.

Σκοπός. Σαράντα Ἐκκλησιῶν (Μελισσ. Ἱστορ. σ. 69). Τὸ ἁγίασμα κεῖται εἰς βάθος τριῶν σκαλοπατίων καὶ γίνεται μεγάλη πανήγυρις μετὰ θυσιῶν καὶ ἀρτοκλασιῶν. ἑκάστη οἰκία πράττει τοῦτο χωριστά, καὶ διαμένουσιν ἐξ ἀμφοτέρων κατ' οἶκον ἢ εἰς τοὺς πανηγυριστάς (Μεσ. γρ. Α' 159).

Σουφλίον. Εἰς τὰς τελευταίας τῆς Ροδόπης ὑπαρξείας ἐν μέσῳ ὕλομανούσης φύσεως κεῖται ἡ μονὴ *Δαδιάς* ὑπαγομένη εἰς τὴν ἐπαρχίαν *Διδυμοτείχου*. Τὸ ἴδρυμα τοῦτο ἐπὶ βυζαντινῶν ἔκειτο χαμηλότερον εἰς τόπον καλούμενον τοῦ «Ἄη - Γεώργη τὸ χωράφι». Τὴν προσοχὴν τῶν περιέργων ἐπισκεπτῶν ἐπέσυρεν εἰκὼν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* φέρουσα τὴν δετὴν ἐπιγραφὴν : «Διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ κυρίου Χαλήλ ἀγᾶ ἀπὸ Καρατζᾶ Χαλήλ - κιοῖ, ἔτος 1838 καὶ τουρκιστὶ ἔτος 1274». Ὁ ἀγᾶς οὗτος τοῦπικλῆν *Πατζιόγλου* ἦν ἀρχιλιστής λυμαινόμενος ἀπὸ τῶν κρυσφηγέτων τῆς Ροδόπης τὴν ἐπαρχίαν *Σουφλίου*. ἐφοδιασθεὶς ποτε δυναστικῶς ἀπὸ τῆς μονῆς ὑπέσχετο εἰς τὸν ἡγούμενον, ὅτι θὰ ἔδωρεῖτο εἰς τὸν ἅγιον *Γεώργιον* εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ὥραιαν εἰκόνα. Συλλαβὼν λοιπὸν τὸν Ἕλληνα πραγματευτὴν *Χατζιόγλου* ἀφήρησεν ἀπ' αὐτοῦ 5 λίρας καὶ κατεσκεύασε τὴν εἰκόνα ταύτην (*Θρακ. Γ'*, σ. 30 · 1, ἀφήγησις *Κ. Κουρτίδου*).

Σοφίδες Βιζύης (κάτ. 2000) μετὰ παρεκκλησίου. Τουρκιστὶ Ἐβρενλή, ὀνομάζουσιν οὕτοι τὸν ἅγιον *Γεώργιον*. Μειώκησαν ἐνταῦθα ἐκ τοῦ πλησίον ἁγίου *Γεωργίου* (μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. *Θρακ. Θ'*, 68). κατεστράφη ὑπὸ Τούρκων (*Παπαευγ. 30*).

Στέρνα Μυριοφύτου, κωμόπολις, 4.000 κάτ. Ἀνεκαινίσθη τῷ 1887 (*Δράκ. Θρακ. 81*).

Στέρνα Ἀδριανουπόλεως (τούρκ. Τατὰρ - κιοῖ), ἐκὰθ τῷ 1915 (*Παπαευγ. 20*).

Τάρφα Ἡρακλείας, ἁγίασμα. «Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου εὐρίσκεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν νηῶν τῆς Ἰλιάδος Β 533, κεῖται πρὸς Δ τῆς λίμνης Δέρκων καὶ ὑπήγετο εἰς τὴν μητρόπολιν Δέρκων (διατὶ τότε γράφει Ἡρακλείας ;). Κατὰ τὸν βάλκαν. πόλεμον ἐδιώχθησαν οἱ κάτοικοι καὶ τὸ χωρίον ἔγινε τουρ-

κικόν». Ἑλληνική αὐτ. σ. 160. Ὁ Δημ. Καλέμης ἐν τῷ Ἡμερ. τῆς Ἀνατ. 1886, σ. 150, τάσσει τὸ χωρίον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δέρκων. Τάρφη εἶναι πόλις τῶν ἐπικνημίδων Λοκρῶν.

Ταῖφιρι Καλλιπόλεως ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς (Δρακ. Θρακ. 114).

Τατὸρ - κιοῖ βλ. Στέρνα Ἀδριανουπόλεως.

Τεβετζῆ - κιοῖ μετ' ἀγιάσματος Ἡρακλείας.

Τιλάτη (τουρκ. Τσιλίτι).

Τρουλλιά Βιζύης καὶ Ἄζ - Βουγᾶ ὁμοίως ἐν ἀμφοτέροις ὁ ναὸς εἶναι ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Μελισσ. ἱστορ. σ. 77, 79) ἀλλὰ καὶ χωρίον ἁγ. Γεώργιος.

Τσανάκτσα Δέρκων, βουλγ. χωρίον (Ἡμερ. Ἀνατολ. 1886, σ. 148).

Τσανακτοῆ βλ. Εὐγενική.

Τσανιὸ Σηλυβρίας. ἀγίασμα ἔξω εἰς τὸ βουνόν.

Τσορέκ - κιοῖ βλ. Καστανίες Ἀδριανουπόλεως.

Τσακῆλι βλ. Πετροχωῶρι.

Τζελὲπ - κιοῖ Δέρκων. (Ἡμερ. Ἀνατ. 1886, σ. 150).

Τσιφλίκ - κιοῖ Δέρκων.

Τυρολόη, κάτ. 7000. ὁ ἀρχαῖος μητροπολιτικὸς ναὸς (Θρακ. ΙΕ', σ. 107), ὅπου νῦν τὸ νεκροταφεῖον (Ἡμερολ. 174). Μεταξὺ ταύτης καὶ Ἀδριανουπόλεως ἀναφέρεται κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος ὁ Κομπεριώτης (ἴσ. μονή.) Ταῦτα κατὰ Γεδεῶν Μεσ. γράμμ. Γ', σ. 31. Ἀλλὰ κατὰ Σκαρλάτον Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις, Β', σ. 296) Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀναφέρει παρὰ τὴν Τυρολόην ἐν τόπῳ καλουμένῳ Κομπαρίῳ ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο πανήγυρις, ἐπιφέρει, γίνεται καὶ νῦν ἐτησίως. Ὁ ναῖσκος κεῖται ἐντὸς τοῦ ἑλλην. νεκροταφείου. Ἡ ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εἰκὼν εἶναι ἀνάγλυφος, ἂν καὶ ξυλίνη, διαφέρουσα οὐσιωδῶς τῶν συνήθων κατὰ τὴν παράστασιν. Λεῖπει τὸ τέρας, ὅπερ διατρυπᾷ ὁ μάρτυς, τὸ δὲ ἀκόντιον αὐτοῦ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἀναβολέως. Πλὴν τούτου καὶ ἕτερον ἐπιγραφικὸν μνημεῖον διεσώθη ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς πύλης τοῦ παρεκκλησίου τῆς κατὰ τοῦ Σαμουὴλ νίκης τῶν αὐταδέλφων αὐτοκρατόρων Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου (976 - 1025), ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἡ Θρακ. Ἐπετηρίς Α', 1897, σ. 392—294.

Φανάριον Σηλυβρίας (κάτ. 3.000) ἡ συνοικία δλόκληρος φέρει τὸ ἐπώνυμον τοῦ ἁγίου (Θρακ. ΙΓ', 310). συρροὴ κόσμου εἰς τὴν πανήγυριν ἐν ἧ ἔγινοντο θαύματα. (Δρακ. Θρακ. σ. 25).

Φαναράκιον Βοσπόρου χωρίον Δέρκων εἰς τὸ στόμιον Εὐξείνου. Εἰς τὴν πανήγυριν συνέρρεον ἐκ τῶν θρακ. χωρίων ἀπεχόντων 5 - 6 ὥρας ἀπὸ Φαναρακίου (Μεσ. γράμμ. Γ', 45). Ἐνταῦθα εἶναι αἱ Κυάνεαι νῆσοι (Ρόκα νῦν) ἢ κατὰ ποιητὰς Πλαγκταὶ ἢ Συμπληγάδες (Ἡμερ. Ἀνατολ 1856, σ. 143).

Πλὴν τῶν δύο τούτων μονῶν, τῶν Γανοχώρων αἵτινες ἦσαν γενικὸν προσκύνημα τῆς ἀνατολ. Θράκης καὶ ἡ δυτικὴ εἶχε τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου

Γεωργίου Φιλιππουπόλεως ἐπὶ τῆς Ροδόπης, ἧς ἡ ἕδρυσις ἀνάγεται ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν (βλ. περὶ ταύτης τὴν ὠραίαν διατριβὴν τοῦ Μ. Ἀποστολίδου ἐν Θρακ. Ε', σ. 236 - 245). Καὶ ἄλλαι ὑπῆρχον ἐλάσσονες μοναί.

Φιλιππούπολις βλ. Μπελαστίτσα.

Χαρουπιὰ Βιζύης (Παπαευγ. 29). Κατεστράφη ἐσχάτως ὑπὸ Τούρκων.

Χάσκιοι βλ. Καθάριον (τουρκ. Χασμπουγά).

Χώρα, ἐπαρχίας Γάνου καὶ Χώρας μετ' ἀγιάσματος. (Ὁ Δράκ. Θρακ. σ. 50 ἀναφέρει τοὺς ἁγίους τῶν 7 ναῶν, ἀλλ' ἅγιον Γεώργιον δὲν ἔχει). περιγράφει τὸ ἀγίασμα καὶ τὰ ὑπόγεια τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Ξενίτα μιᾶς τῶν μεγαλητέρων μονῶν (σ. 58).

Ἡ ἐπαρχία Ἡρακλείας ἐν τῇ προχείρῳ ταύτῃ ἀπαριθμῆσει παρουσιά-
ζουσα πλέον ἢ ἑκατὸν ναοὺς τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἀποδεικνύεται τὸ κέντρον
τῆς λατρείας τοῦ Τροπαιοφόρου.¹ Οὐδεμία ἄλλη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἔχει
νὰ ἐπίδειξῃ τοσαύτην πρὸς τὸν ἅγιον τοῦτον εὐλάβειαν καὶ ἀφοσίωσιν. Αἱ
κρατικαὶ παραδόσεις καὶ ἱεραὶ ἀναμνήσεις περὶ τοῦ ἥρωος ἱπέως, μετα-
στραφεῖσαι πρὸς τὸν ἱππέα τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἀνέδειξαν εἰς ὑψιστον
βαθμὸν τὸ νέον τρόπαιον τῆς θρησκευτικότητος τοῦ θρησκικοῦ λαοῦ. Ἐν
Περιστάσει ἐκτίσθη ναῦκος ἐπ' ὀνόματι ἁγ. Γεωργίου ἕνεκα μαρμάρου εὐρε-
θέντος ἐν μέσῳ ἀρχαίων ἔρειπίων καὶ παριστάνοντος τὸν ἐθνικὸν ἠμίθεον.
Φρονῶ δὲ ὅτι λίαν ὠφέλιμον τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης ἔσεται ἡ ἔρευνα τῆς
ἐπιρροῆς, ἣν ἴσως ἔσχεν ἡ τοῦ Θρακικοῦ ἥρωος ἀπεικόνισις ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τύ-
που τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὃν βλέπομεν καθιερούμενον ἀπὸ τῶν πρώτων χριστιαν-
ικῶν αἰώνων (Rapport 377). Ἄλλ' ἡ γεωργιολατρεία ἐκ τῆς ἠρακλειώτιδος
ἐστίας μετελαμπαδεύθη οὐ μόνον καὶ εἰς τὰ πέριξ καὶ ἐπεξετάθη ἔνωρις καὶ
εἰς τὴν λοιπὴν Θράκην, ὡς ἀκροθιγῶς ἐδηλώσαμεν ἐν τῷ καταλόγῳ, ἀλλὰ καὶ
ἐξῆλθε τῶν ὄριων αὐτῆς. Εἰς τὸν ἱερὸν Ἄθωνα π.χ. ἐκ τῶν 21 μονῶν τρεῖς,
ἡ τοῦ ἁγίου Παύλου, ἡ τοῦ Ζωγράφου καὶ ἡ τοῦ Ξενοφῶντος, σεμνύνονται
ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος σύμπαν δὲ τὸ ἅγιον ὄρος ἀνακηρύττει
αὐτὸν προστάτην, ὡς ψάλλει ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ Θ' ᾠδῇ, τροπαρίῳ α', τοῦ
ἀναστασίμου κανόνος.

Πρὸς τό : Φωτίζου, φωτίζου.

Γλυκύτατον δρόσον

ᾄρη σταλάξατε,

καὶ σὺ κατ' ἐξαίρετον σίγῃ

τὸ ὄρος τὸ Ἅγιον.

Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου φαιδρῶς·

εὖρες καὶ γὰρ κράτιστον τὸν μέγαν

Γεώργιον ὄροφύλακα.

¹ Εἰς τοὺς ναοὺς τούτους δὲν συμπεριελήφθησαν πολλαὶ μοναὶ τοῦ Τροπαιοφό-
ρου (βλ. Μοναί).

Τρεῖς θαυματουργοὶ εἰκόνες τοῦ ἁγίου *Γεωργίου* εὐρίσκονται ἐν μιᾷ μονῇ τῇ τοῦ Ζωγράφου, ἐν αἷς καὶ ἡ δοῦσα τὴν νίκην τῷ τῆς Βλαχίας ἡγεμόνι *Στεφάνῳ* κατὰ Τούρκων περὶ τὸ 1500 ἐν Πούτινα ἐμφανισθέντος τοῦ ἁγίου καθ' ὕπνον καὶ προτρέψαντος αὐτὸν ἀπηλπισμένον ὄντα νὰ ἐπιτεθῇ· ἀπέστειλε δὲ τὴν εἰκόνα, ὡς εἶδεν ἐν ὕπνῳ, εἰς τὴν μονήν, ἣτις ἐσώζετο μέχρι τοῦ εὐρωπ. πολέμου, ὅτε τῷ 1916 οἱ Γάλλοι διήρπασαν καὶ αὐτὴν (βλ. «Ἀνωτέραν ἐπισκίασιν» σ. 77-9)

Ἐπὶ πλέον δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Θεσσαλονίκῃ, ἐν τῇ πόλει τοῦ μυροβλήτου, κατεσκήνωσεν ὁ τροπαιοφόρος καὶ κατέλαβε τὸν ἐπώνυμον πανάρχαιον ναόν, ὃν μέχρι σήμερον ὁ λαὸς ἔνεκα τοῦ ἰδιορρύθμου κυκλοτεροῦς σχήματος (*rotundus*) καλεῖ βωμὸν ἑλληνικόν. Πάντες οἱ σοφοὶ ἀρχαιολόγοι καὶ βυζαντινολόγοι ὑπεστήριξαν, ὅτι οὗτος ἦτο ἀφιερωμένος εἰς τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων (ὁ *Κάβειρος* ὑπάρχει ὡς ἔμβλημα καὶ εἰς τὸν ἅγιον *Δημήτριον*), ὡς ἀπέδειξεν ἐν διαλέξει ὁ καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θ)νίκης *Ἰωάννης Παπαδόπουλος*, καὶ ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν χρόνων κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα μετεποιήθη εἰς ναὸν τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*. Μόνος ὁ *Texier* διαφωνεῖ καὶ δέχεται, ὅτι δὲν ἐπεσκευάσθη, ἀλλ' ἐκτίσθη ἐξ ὑπαρχῆς κατὰ τὸν περιεργον ρυθμὸν (²).

3. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταὶ τοῦ ἁγίου *Γεωργίου*.

Ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅπως τὸ πάλαι καὶ νῦν, εἶναι φιλέορτος καὶ φιλοθεάμων. Τὸ Πάσχα ἔρχεται ἅπαξ τοῦ ἔτους, δὲν τὸν εὐχαριστεῖ. εὔρει τοὺς ἁγίους, οἵτινες στολίζουν τὸν χρόνον κατὰ μικρὰ ἢ μεγάλα διαστήματα, ὅπως αἱ δενδροστοιχίαι τὰς λεωφόρους. Οὕτω συχνότερον ἐπιδεικνύει τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ἐχάρισεν εἰς αὐτόν, ἡ φύσις, ἡ ἐργασία, ὁ Θεός. Καὶ ὁ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος θέλει πρὸς στιγμὴν νὰ λησμονήσῃ τὰς στενοχωρίας τῆς βιοπάλης, θέλει ἐν τῇ ἑορταστικῇ μέθῃ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν παράδεισον τῆς εὐτυχίας, ἀνασκιρτᾷ εἰς τὸν ἦχον τοῦ πανηγυρικοῦ κώδωνος καὶ μακαρίζει ἑαυτόν, διότι ἐγεννήθη χριστιανὸς καὶ μετὰ φιλαρεσκείας ἐπιδεικνύει πρὸς τοὺς ἀλλοθρήσκους τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἁγίας ἡμῶν θρησκείας. Ὁ θέλων νὰ διδαχθῇ πῶς ὁ θρακικὸς λαὸς ἐπανηγύριζε τὴν ἐπέτειον τοῦ Τροπαιοφόρου, ἅς ἀναγνώσῃ τὸ θαυμάσιον ἄρθρον τοῦ κ. *Μιλτιάδου Σαραντῆ* ἀπὸ τὰ πανηγύρια τῆς Θράκης (³). Πρόκειται διὰ τὴν Καστανιά, ὅπου ὁ ἅγιος *Γεώργιος* ἑορτάζετο δύο συνεχεῖς ἡμέρας, 23 καὶ 24 Ἀπριλίου, καὶ ὁσάκις ἐτύχαινε Σαββατοκύριακον 3-4 ἡμέρας—προεόρτια καὶ μεθέορτα—Κατὰ τὴν δευτέραν

1. Εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι πολλοὶ τῶν ἀρχαίων κατέτασσαν τὸν Ἅθωνα ἐν τῇ Θράκῃ, καὶ οἱ Βυζαντινοὶ οὕτως ἔπραττον ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου *Μακαρίου τοῦ Μακροῦ*, οὗ ὁ *Κεραμεὺς* μέρος ἐδημοσίευσεν ἐν Δελτ. ἱστ. ἔθν. ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος Γ', σ. 464 λέγεται: ἐφ' ἐνὶ τῶν ὁρέων κειμένων ἐν τῇ Θράκῃ παραγίνεται, Ἅθῳ προσαγορευομένῳ κτλ.

2. L' architecture byzantine κτλ. Londres, 1864, σ. 43-44.

3. Θρακ. Η', σ. 412-419.

ἡμέραν τῆς πανηγύρεως ἐγένετο ἡ ἱερὰ πομπή. «Εἶναι ξεφάντωμα στ' ἀγίασμα ἐπάνω στὸ βουνό. Ἄρχίζει ἀπὸ τὸ πρωτὶ καὶ τελειώνει μὲ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Εἶναι μία ἀνοιξιάτικη χαρὰ στὸ μαγεμένο λόφο ποὺ ἔχει στήσει τὸ κονάκι του ὁ ἄξιος Καβαλλάρης. Δὲν ἔμαθε κανεὶς ἂν εἶναι ὁ ἅγιος ἀπὸ τὴν Καππαδοκία ἢ ὁ Ἡρώας ἀπὸ τὴν Θράκη ποὺ ξεκουράζεται ἐκεῖ καὶ καμαρώνει τὶς γύρω ὁμορφιές. . . . »⁽¹⁾. Εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνοιξέως, ὅπου ἡ φύσις ὅλη ἐν τῇ ἐκπάγλῳ αὐτῆς μεγαλοπρεπείᾳ πανηγυρίζει, ἡ ἑορτὴ τοῦ Τροπαιοφόρου ἀποτελεῖ τὸ ἀποκορύφωμα τοῦ ἑορταστικοῦ τόνου, ὅπου ἡ χάρις αὐτοῦ ἀκτινοβολεῖ καὶ διασελαγίζει τὸ στερέωμα ἡμῶν. Ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶναι ἀναψυχὴ καὶ παραμυθία τοῦ γήρατος. Ψυχαγωγία τῶν ἀνδρῶν καὶ χαρμονὴ τῆς νεότητος, ἣν ἀνυπομόνως ἀναμένουσιν οἱ ἐρωτόπληκτοι². «Ἀνῆμερα γυναῖκες καὶ κορίτσια σηκώνονται χαράματα... καὶ πηγαίνουν στὸ βουνό γιὰ νὰ κόψουν γλωσσίσσες (ῥα) καὶ πρασινάδες, καὶ ἀπὸ τοὺς μπαχτσέσες μεγάλα κλωνιά ἀπὸ καρποφόρα δένδρα ἀνθισμένα, κυδωνιές, ἀβραμηλιές, βερυκοκκιές, μηλιές, ὅ,τι βροῦν, καὶ στολίζουν τὶς πόρτες γιὰ νὰ κλωσορίσουν τὸν Ἅη Γιώργη μὲ ἀνθὴ καὶ πρασινάδες. Θὰ πᾶνε εἰς τὰ χωράφια νὰ διαλέξουν τὰ μεγαλύτερα στάχυα νὰ τὰ πλέξουν κτενιές καὶ τὰ κρεμοῦν στὸν τοῖχο. Τὸ κάμνουν γιὰ νὰ δώσῃ πολὺ καρπὸ ὁ Ἅη Γιώργης καὶ νὰ φέρῃ τὸ γούρι. Τὰ παλληκάρια κόφτουν ἓνα μεγάλο κλωνὶ ἴσιο καὶ μακρὸ μεσιᾶς (δρῦς) ἢ μελιᾶς, ἀφίνουν μόνον ἐπάνω στὴ κορφὴ λίγα φύλλα καὶ τὸ κάμνουν μοῦϊράκι. Ἄφου ἀπολύση ἡ ἐκκλησία μὲ ζουρνάδες καὶ νταβούλια τρέχουν σὲ ὅλα τὰ σπήτια καὶ μὲ μοῦϊράκι χτυποῦν τὰ παράθυρα. Οἱ νεόνυφες, οἱ ἀρραβωνιασμένες καὶ τὰ κορίτσια ποὺ εἶναι φθασμένα δίνουν τσεβρέδες³ ὅλο μὲ μετάξι καὶ χρυσὸ κεντημένους... καὶ τὸ ἔδεναν ἐπάνω στὸ μοῦϊράκι καὶ προπομαχοῦσαν, ἢ ἴδια ἢ ἀρραβωνιασμένη θὲ νὰ βγῆ νὰ τὸ κρεμάσῃ. Οἱ ἡλικιωμένες ἔδιναν χρωματιστὸ ἢ παράδες ποὺ τὶς ἔδεναν κόμπο σ' ἓνα κρεμασμένο μαντήλι. Ἄφου κάνουν τὸν γύρο τοῦ χωριοῦ θὰ κτυπήσῃ ἢ καμπάνα καὶ μαζύ τους ὁ παπᾶς μὲ τὸ πετραχήλι καὶ τὸ

1. Αὐτ. σ. 418. Κατόπιν ὄλων τούτων, ὅπερ ἐξυψοῦσι τὸν πολιοῦχον τῆς Θράκης ἅγιον μέχρι τρίτου οὐρανοῦ, ἀπορῶ πῶς δὲν εὐρέθη ὁ ἀνάδοχος νὰ βαπτίσῃ εἰς τὴν χαρὰν τῶν φιλεόρτων καὶ νὰ μετονομάσῃ τὴν Ἡράκλειαν εἰς Γεωργιούπολιν. Λέγεται, ὅτι Γεώργιος ὁ Κύπριος (ἔκδ. Gelzer, 1890, σ. 51, 1002) πρῶτος ἐκάλεσε τὴν Λύδδαν Γεωργιούπολιν. Ὁ Ἀντώνιος Placentinus τῷ 570 ἀναφέρει τὸν τάφον τοῦ ἁγίου ἐπ' ὀνόματι τῆς Λύδδας. Πρὸ τοῦ Κυρίου, οὐδεὶς ὠνόμασεν αὐτὴν Γεωργιούπολιν (βλ. κεφ. 25, σ. 189).

2. Ἡ νεότης τὸν ἔχει προστάτην, ἐπειδὴ αὐτὸς προσηλύτισε καὶ ἔφερεν εἰς θεογνωσίαν τὴν βασίλισσαν Ἀλεξάνδραν, σύζυγον Διοκλητιανοῦ καὶ ἔσωσε τὴν βασιλοπαιδα ἀπὸ τοῦ Δράκοντος· ὄθεν καὶ ψάλλουσιν οἱ νέοι «Ἅη Γιώργη καβαλλάρη — στείλε με τὸ παλληκάρη». καὶ «Μὰ τὸν ἅη Γιώργη τὸν Ἀράπη πέρνω σε μὲ τὴν ἀγάπη», καὶ ἕτερον: «Ἅη Γιώργη μου Ἀράπη—βάσανα πῶχ' ἢ ἀγάπη» Μεσ. γράμμ. Α', σ. 150-156.

3. πετσέτες κεντητές.

μπαϊράκι πού θά φωτίση μέ τόν άγιασμό, ὁ ἐπίτροπος μέ τά κεριά θά ἀνέβουν ἐπάνω στό άγίασμα»¹.

Ἡ πανήγυρις τῆς Ἡρακλείας ἐγένετο εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου, διότι τότε εὔρον τόν καβαλλάρην άγιον εἰς τήν παραλίαν. Ἄλλ' ἡ κυρία ἑορτῆ εἶναι εἰς τὰς 23 Ἀπριλίου, ὅτε ἐγένετο καί τὸ κουρμπάνι ἦτοι ἡ θυσία, ἀμνοί, μόσχοι πρόβατα καί ἀγελάδες ὠδηγοῦντο εἰς τήν μάνδραν τοῦ άγίου. «Πρὶν τὰ βάλουν μέσα στήν ἐκκλησίαν κολνοῦν κεριά στά κέρατα καί ἀφοῦ τ' ἀνάψουν τὰ πηγαίνουν νά προσκυνήσουν τήν εἰκόνα καί ὕστερα τὰ ἀφίνουν στόν αὐλόγυρο. Πολλά ἀπ' αὐτὰ τὰ ζῶα εἶναι άγρια...μόλις ὅμως φθάσουν ἐκεῖ καί τοὺς βάλουν κεριά ἡμερώνουν καί μόνα τους πηγαίνουν μέσα»². Πρὶν σφαγῶσιν ἔπρεπε νά εὐλογήσῃ αὐτὰ ὁ ἱερεὺς, ὅστις καί ἐλάμβανεν ἔπειτα τήν ὠμοπλάτην, ἐπίσης διενέμετο ἐκ τοῦ λέβητος εἰς τοὺς προσκυνητάς μερὶς κρέατος. Ἐν δὲ Ἡρακλείᾳ «ἀφοῦ βράση θά διαβασθῆ ἡ παράκλησις, ὁ παπᾶς θά εὐλογήσῃ τὸ κουρμπάνι καί τοὺς ἄρτους καί θά καθίσουν ὅλοι γύρω στά χόρτα νά φᾶνε»³. Χαρακτηριστικὸν τῆς Θράκης γνώρισμα εἶναι ἡ διατήρησις τῶν ἀρχαίων θυσιῶν κατὰ τὰς δημοτελεῖς ἑορτάς. Ὁ Καμπάνιας Θεόφιλος ἐν «Ταμείῳ Ὁρθοδοξίας», κεφ. νζ'- νη'⁴ καταδικάζων ταῦτα καί τήν ἀφιέρωσιν τῶν δερμάτων ἐπάγεται τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ Μενάνδρου :

«Εἴτις θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
ταύρων τε πλήθος ἢ ἐρίφων, ἦ, νῆ Δία,
ἐτέρων τοιούτων . . .
εὔνουν νομίζει τὸ θεῖον καθεστᾶναι,
πεπλάνηται ἐκείνος καί φρένας κούφας ἔχει».

καί ἐπάγεται, ὅτι καί οἱ φρόνιμοι τῶν πάλαι Ἑλλήνων «ἐγνώριζον μισητάς παρὰ τῷ Θεῷ καί πλάνην εἶναι» τὰς τοιαύτας προσφοράς. Βλ. ἀφορισμὸν τοῦ 99 καν. Πενθέκτης ἐν τῷ Πηδαλίῳ καί «Ἐκκλ. Ἀλήθειαν» ΛΕ', σ. 126 τὰ σχόλια Γεδεῶν». Ὁ τῆς λαογραφίας καθηγητῆς κ. Γ. Μέγας, ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε συνεσπουδάζομεν ἔτι, ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ Λαογραφίᾳ περὶ θυσίας ταύρων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ (Ἀγχιάλου ;) καί μοι ἐνεποίησε τότε ἐντύπωσιν. Ἦδη βλέπω ὅτι τὸ «κουρμπάνι» εἶναι κοινότατον ἐν Θράκῃ, ὅπερ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὸ μπαϊράμιον· ὅθεν καί ἡ παροιμία : «δὲν γίνεται μπαϊράμι χωρὶς κουρμπάνι».

1. Μεσ. γράμμ. Α', σ. 152-3 Ἑλληνικῆς Σταμούλη Σαραντῆ.

2. Αὐτ. σ. 150.

3. Αὐτ. 153. Ἄλλο πρόβατον ἐστόλιζον «μέ χρυσᾶ βαράκια στά κέρατα, στό μέτωπο, στή ράχη ..κρεμοῦν γαλάζιες χάντρες καί μαρίτσες (κογχύλια). Τότε ἀφοῦ περιάγωσι μετὰ τοῦ λαβάρου τραγουδῶντες, παλαίους καί οἱ νικηταὶ πλὴν τοῦ προβάτου συνάγουσι δῶρα (αὐτ. σ. 153 - 4).

4. Ἐκδοσις Ἀθηνῶν, (1859, τόμ. Β', σ. 13 - 14. «Περὶ θυσιῶν».

Ἡ ἐκκλησία ὄριζε τὴν ἐπιτροπὴν «ὅπου θέλουν κάμει τὸ κουρμπάνι», ὡς ἀνέγνω εἰς Μηναιὸν (1727) ὁ Γεδεών (Θρακ. κεντρ. σ. 7).

Τοῦ πανηγυρισμοῦ καὶ τῆς πανδαισίας ὡς εἰκὸς μετεῖχον καὶ οἱ ἀλλόφυλοι, μεθ' ἧν συνήπτετο χορὸς καὶ προσέφερον δῶρα πρὸς τὸν ἅγιον ὡς συμβολίζοντα τὴν ἔναρξιν τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅπως καὶ ὁ ἅγιος *Δημήτριος* τοῦ χειμῶνος¹. Ἄλλαι δημοτελεῖς ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις ἐτελοῦντο ἐν Στρανίτζα, εἰς τὸ Νεοχώριον (Δέρκων), ἐν Ἐξαμιλίῳ καὶ ἀλλαχοῦ². Τέλος καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Φιλεκπαιδευτικὸς Θρακικὸς Σύλλογος πάτρωνα ἐκέκτητο τὸν ἅγιον Γεώργιον πανηγυρίζων τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐπισήμως³.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὅσῳ περιορισμένοι ἦσαν οἱ τε ναοὶ καὶ πανηγύρεις ἐν Βυζαντίῳ τόσῳ ἐπολλαπλασιάσθησαν μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ παλλαϊκὸν προσκύνημα ἦν ὁ καβαλλάρης Ἀράρης τῆς Ἡρακλείας, ὅπου καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετέβαινον προσκυνηταί, ὑφιστάμενοι μυρίους κινδύνους καὶ μάλιστα, ὅσοι προυτίμων τὸ θαλάσσιον ταξίδιον χρησιμοποιοῦντες ἢ μεγάλα ἀκάτια δεκάκωπα ἢ ταῖς κοινότερον γνωστὰς «ἀνεμότρατες»⁴. Δίκαιος ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὸ συμβούλιον τοῦ Συλλόγου Μεσ. γραμμάτων, δι' ἧν ἔσχεν ἀγαθὴν ἐμπνευσιν νὰ ἐγκαινιάσῃ τὸ ὁμώνυμον βυζαντιογενὲς περιοδικὸν διὰ σειρᾶς δημοσιεύσεων περὶ τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τούτων ἀξιόλογος τυγχάνει οὕσα ἢ ἐν τῷ Α' τόμῳ ὑπὸ τῆς λαογράφου δεσποίνης Ἑλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ «Ὁ ἅγιος Γεώργιος εἰς τὴν Θράκην» (σ. 146 - 169) κατὰ δεῦτερον λόγον ἢ τοῦ Γεδεών «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει»⁵. Εἰς τὰ «Μεσαιωνικὰ γράμματα» ἐπραγμα-

1. Μεσ. γράμμ. Γ', 37.

2. Αὐτ. Α', σ. 155 - 161. Ἀρχεῖον Θρακ. Α' 54.

3. Ἐπετηρὶς, 1873, σ. 30.

4. Μεσ. γράμμ. Γ', 1936, σ. 45.

5. Αὐτ. σ. 29 - 46. Ἐνταῦθα ἡ πραγματεία τοῦ κ. Γεδεών ἐδημοσιεύθη διὰ κοινῶν στοιχείων (ἐλξεβίῳ), παραδόξως ὅμως τὸ τράβηγμα ἦτοι ἀνάτυπον, ὡς εἶθισται νῦν νὰ λέγηται, ἐξεδόθη τῷ 1937 διὰ διαφόρων στοιχείων (Πρωίας ἢ Δημητράκου) Τόσῳ γενναιοδωρὸς ἀπεδεικνύετο πρὸς ἑαυτὸν ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου, ὅσῳ φειδωλὸς πρὸς τοὺς ἄλλους! Ἐκράτει ἀπὸ τοῦ 1935 διατριβὴν μου πρὸς δημοσίευσιν, μὲ ἠνάγκασε τῷ 1939, καίτοι πρόσφυγα ἐξ Ἀλβανίας, νὰ πληρώσω τὴν καταβολὴν διακοσίας δραχμᾶς. ἐξεδόθη τὸ Α' μέρος τοῦ Δ' τόμου, χωρὶς ἢ ἐμὴ διατριβὴ νὰ ἴδῃ τὸ φῶς. Τὰ περιοδικὰ παρ' ἡμῖν δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ μέλη τῶν Συλλόγων ἢ Ἐταιρειῶν. ἀλλ' εἰς τὴν πρόεδρον ἢ διευθυντήν, καὶ πρέπει νὰ κορεσθῇ αὐτὸς ὅταν εἶναι γραμματιζούμενος διὰ νὰ ἀφήσῃ τὰ ψυχία εἰς τοὺς ἄλλους τῆς τραπέζης, ἦν αὐτοὶ ἔστρωσαν. Ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος ἀποτελοῦσιν οἱ τοῦ Θρακικοῦ Ἀρχεῖου χάρις εἰς τὴν ἀνιδιοτέλειαν καὶ γενναιοδωρίαν τοῦ ρέκτου διευθυντοῦ του. Σημειῶδες εἶναι τὸ ἐξῆς ὡς πρὸς τὰς πανηγύρεις τῆς Θράκης, ὅτι μετὰ τὸν ἅγιον Γεώργιον πρώτη ἔρχεται ἡ ἁγία *Παρασκευὴ* θεωρουμένη καὶ αὕτη ὡς πολιοῦχος, διὰ τὸ ἐν Ἐπιβάταις ὑπάρξαν λείψανον αὐτῆς. Ταύτης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ μάλιστα ἐν τοῖς προαστείαις ἀηρηίδμησεν ὁ Γεδεών ἐν ὄλφ 32 τελουμένης ἐτησίως πανηγύρεις καὶ ἑορτὰς (Ἐορτολόγιον Κ)πολίτου προσκυνητοῦ, σ. 254 - 6.)

τεύθησαν περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἁγίου ἐν διαφόροις τόποις ὁ Ε. Σαβρά-
μης ἐν Ἀλατσάτοις (Γ', σ. 97 - 101) καὶ ἐν Βησσάνη ('Ηπείρου) σ. 101—
104 παρὰ τοῖς Τουρκογύφτοις· ἀλλ' ἐν συνεχείᾳ (σ. 104 - 7) ὑπὸ τοῦ γυμνα-
σιαρχοῦ Ἀθ. Παπαχαρίση, διότι δὲν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ Τουρκογύφτοι. Ὁ
Γεδεὼν ὁ ἁγ. Γεώργιος ἐν Κωνσταντινουπόλει (αὐτ. σ. 29 - 39). Ὁ Εὐστρ.
Βαλσάμης ἐν Προικοννήσῳ (Δ', 1939, σ. 76 - 89). Ὁ Ν. Σ. Λαμπαδαρίδης
ἐν Ἀφθόνη καὶ ἐν Παλατίοις Προικοννήσου (αὐτ. σ. 83 - 95) βλ. σ. 85 :
Ἐν Ἀνακοῦ μάλιστα τῆς Καππαδοκίας καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας
ὑπάρχει φρέαρ . . . τὸ ὅποιον ὀνομάζεται «ἁγίασμα τοῦ ἁγ. Γεωργίου» . . .
αὐτὸ τοῦτο τὸ φρέαρ εἰς τὸ ὅποιον ὁ ἁγ. Γεώργιος ἐφόνευσε τὸν δράκον-
τα . . .» Ὁ Γ. Μάδιος ἐν Χίῳ (Β', σ. 286 - 290). Ὁ Θεόφ. Ἀμαραντίδης,
«Πῶς ἑωρτάζετο ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγ. Γεωργίου εἰς τὸν Πόντον (Κοτύωρα)» καὶ
γράφει ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι συνεώρταζον τὸν Χουντουρλέξ ἦτοι τὸν ἁγ. Γε-
ώργιον (αὐτ. σ. 236 - 240). Ὁ Λεων. Ζώης ἐν Ζακύνθῳ (αὐτ. 280 - 286).

**4. Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν ΚΠόλει. Ὁ χρε-
μετίζων ἵππος τῆς εἰκόνης προμηνύων ἔκτακτα ἐν τῷ κράτει συμβάντα.**

Ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ τῶν διακεκριμένων σοφῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος
πρύτανις Νικηφόρος Γρηγορᾶς εἶναι ὁ ὑποβαλὼν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Πα-
λαιολόγον ἔκθεσιν περὶ διορθώσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου 300 σχεδὸν
ἔτη πρὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου· διὸ καὶ Γρηγοριανὸν τοῦτο δέον διὰ τὴν ἱστο-
ρικὴν ἀλήθειαν νὰ λέγηται, διότι πρῶτος ὁ Γρηγορᾶς ἀνεκάλυψε τὸ σφάλ-
μα. Ὁ τοιοῦτος καὶ τηλικούτος ἀνὴρ ἀναφέρει τὸ θαῦμα, ὅπερ συνέβη ἐπὶ
τῶν ἡμερῶν του, ὅπερ περιτράνωσ μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Τροπαιοφόρος ἦτο πράγ-
ματι ὁ φρουρὸς τοῦ κράτους καὶ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς ἐν πάσαις ταῖς περιπε-
τείαις τοῦ τότε κλυδωνιζομένου σκάφους τῆς μεγάλης καὶ ἐνδόξου αὐτοκρατο-
ρίας. Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν μεγάλην τότε σύγκρουσιν τοῦ Ἰω. Παλαιολόγου καὶ
Ἰ. Καντακουζηνοῦ καὶ τὸν διχασμὸν τοῦ κράτους, καθ' ὃν ὁ τελευταῖος ἀνακη-
ρυχθεὶς αὐτοκράτωρ ἐν Διδυμοτείχῳ ἐκάλεσε τὸν γαμβρὸν του (!) Ὁρχᾶν ἐκ
Προύσης εἰς βοήθειαν, ὅστις ἔκτοτε κατηνθύνθη εἰς Ἀδριανούπολιν. Λοι-
πὸν τότε ὁ ἅγιος δίδει τὸ σύνθημα τοῦ ἐπικειμένου μεγάλου κινδύνου, ὡς
εἶχε πράξει καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Βαλδουίνου εἰς τὴν Πόλιν, ὡς λε-
χθήσεται.¹

Ὁ γέρον Ἀνδρόνικος ἦν θρησκόληπτος καὶ προσεῖχεν εἰς τοιαύτας θεο-
σημείας. Ὡς γνωστὸν τότε ὑπῆρχε σχίσμα καὶ ἕρις μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ
Λατινοφρόνων. «Ὅθεν πέμπων ἔστι δ' οὗτος καὶ προσκαλούμενος, πολὺς ἦν
δεικνύων διὰ φροντίδος ἔχων τὰ ἐκείνων . . . καὶ μᾶλλον ὅτι *τέρατ' ἄττα τε-
λούμενα κατεμάνθανεν, οἷά τ' ὄντα καὶ τὸν λίαν θαρροῦντα δεδίττεσθαι*». καὶ

1. Νικηφόρου Γρηγορᾶ, «Ρωμαϊκῆς ἱστορίας», βιβλ. VIII, 5, τόμ. Α', σ. 303 -
305 (Βόννης).

ὁ ταῦτα προοιμαζόμενος Παχυμέρης ἀναφέρει δύο ἀξιοσημείωτα γεγονότα συμβάντα τότε, ὧν τὸ ἕτερον περὶ αἰμορροοῦσης εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου : « Ἐχόμενα γὰρ τοῦ περιπύστου νεῶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἔν τινι δημοτικῷ οἰκίματι ἐν τοίχῳ τῆς Θεοτόκου εἰκὼν καθιστόρητο καὶ ἡ εἰκὼν ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἔδακρυρροεὶ ἀμάρας¹ ἐξ ὀφθαλμῶν χέουσα, ὥστε καὶ σπόγγοις τὸ ἔκρρον συνάγεσθαι· ἔλθόντος δὲ αὐτοῦ βασιλέως ἅμα μὲν κατὰ προσκύνησιν, ἅμα δὲ καὶ κατὰ θέαν τῶν τελουμένων καὶ προσταγῆν (sic) ἀσφαλισθέντος τοῦ οἴκου βεβαίως τὰ αὐτὰ ἦν καὶ πάλιν τοῖς πρότερον.²

« Καὶ αὐθις ἐν τοῖς Χαρσίου ἢ Χαρισίου αἶμα τῆς εἰκόνας τοῦ λαμπρὸν ἐν μάρτυσι λάμποντος Γεωργίου δαψιλῶς ἀνέβλυζε. Ταῦθ' ὄρων ὁ κρατῶν δευδῆμων ὢν, ὡς τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, περὶ τὰ τοιαῦτα καὶ εὐλαβῆς, φόβον οὐ μικρὸν εἶχε, μήπως Θεῷ δοκοῦν ἐκείνοις προσέχειν αὐτὸς ἐπ' ἄλλοις ἔχοι τὸν νοῦν καὶ γε ἔξω τοῦ θείου θελήματος διαπράττειτο». Περιδεῆς ἐκ τούτων γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἀμέσως σύνοδον διὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας ὁμόνοιαν· διότι μόλις αὕτη ἀπηλλάγη τοῦ Βέκκου, οὗ ὀπαδὸς ἦν καὶ ὁ ἐν λόγῳ Γρηγορᾶς, καὶ ἀνεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸ β' ὁ Ἰωσήφ (1283), ἐξηγέθησαν οἱ τοῦ Ἀρσενίου φίλοι, οἵτινες «τὸ τοῦ Ἰωσήφ μνημόσυνον καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ᾤοντο λέγοντες, ῥύπασμα, κοινωνοῦσης ἀφορισμοῖς» (αὐτ.). Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον. Ὁ τὴν περιγραφὴν τοῦ τεραστίου τούτου θαύματος παραδιδὼς ἡμῖν δὲν εἶναι τυχαῖος, ἀλλὰ τῶν ἐξεχόντων λογίων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὁ κορυφαῖος ἴσως. Ὁ Γρηγορᾶς διεκρίθη καὶ ὡς ρήτωρ καὶ γραμματικὸς καὶ διδάσκαλος, δεξιῶς καὶ ἐπιτυχῶς χειριζόμενος τὴν τότε ἀττικίζουσαν γλῶσσαν. Ἐξέχει ὁμῶς καὶ ὡς θεολόγος καὶ φιλόσοφος, ὡς φυσικός, μαθηματικός καὶ ἀστρονόμος. Πρὸ παντὸς δὲ ὡς ἱστορικός. Δὲν θέλω νὰ συμφωνήσω πρὸς τὸν Krumbacher, ὅστις θεωρεῖ αὐτὸν «τὸν μέγιστον πολυῖστορα τῶν δύο τελευταίων τοῦ Βυζαντίου αἰῶνων» (Α', 592). Ἄλλ' ἐ-

1. Ἀμάρα, ὄχρεός. τὸ τοῦ αὐλακος ὕδαρ κυρίως δι' οὗ ποτίζομεν τοὺς ἀγρούς.

2. Γεωργ. Παχυμέρους Περὶ τῶν πράξεων Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου, βιβλ. Α', 30, Migne Patr. gr. 144, στ. 92—93. Περὶ προσηλώσεως τῶν βυζαντ. αυτοκρατόρων εἰς τὸν μυστικισμόν, ὅστις ἀποτελεῖ δευτέραν θρησκευτικὴν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ ἐν γένει τῷ Ἕλλητι. ἔθνει βλ. ὀγκώδη τόμον, ὄνπερ ἐδημοσιεύσαμεν τῷ 1935 ὑπὸ τὸν τίτλον : «Θεόκλητος ὁ Πολυεῖδης ὁ λεγόμενος Ἀγαθάγγελος καὶ τὸ Λεύκωμα (1731 - 1733) αὐτοῦ ἐν Γερμανίᾳ (ἐξ ἀνεκδότου Ἀθωνικοῦ κώδικος). Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Γερμανῶν» (ἀνάτυπον συμπληρωμένον (ἐκ τῶν τόμων Α'- Ε' τῶν «Θρακικῶν») κεφ. 22, σ. 158 - 181, καὶ 24, σ. 198 - 214. Ὁ ἐλλογιμώτατος διευθυντὴς τοῦ παρόντος περιοδικοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, εἶχεν τὴν ὑπομονὴν—εἰς ἐκ τῶν ὀλίγων—νὰ διέλθῃ (δὲς μάλιστα) τὸ βιβλίον τοῦτο καὶ ἐδημοσίευσεν κριτικὴν τὸ πρῶτον κολοβὴν (διότι πλὴν τῶν ἄλλων λείπει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως) ἐν τῷ «Ἑλλην. βῆματι» Ἀθηνῶν, 1938. . . καὶ τὸ δεύτερον ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ, τόμ. 15', 1951, σ. 247-251, ἔχει πλήρη ἀνάλυσιν μετὰ ἐμβριθῶν κρίσεων καὶ σχολίων. καὶ χαίρω, διότι ὡς Θεοῦ καὶ συμπατριώτης τοῦ Θεοκλήτου ἦτο ὁ μόνος ἐνδεδειγμένος νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν ἐργασίαν μου ταύτην, ἣν ἔγραψα τῷ 1930 - 1932 ἐν Ἀθῶν.

κείνο, ὅπερ ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα πρὸ παντός, εἶναι, ὅτι ὁ Γρηγορᾶς ὡς συναξαριστῆς καὶ ἐκδότης ἀγιολογικῶν κειμένων δὲν ἦτό τις εὐπιστος ὡς πρωτόπειρος καὶ ἀνίδεος τοῦ πράγματος καὶ ἐγνώριζε παντὸς ἄλλου κάλλιον, ὅτι ἐνίοτε δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἕξ ὑπογυίου θαυματοποιοὶ καὶ ἡ μέγχι τοῦδε ἐμπολιτευομένη ἀνίερως καπηλεία καὶ ἐκμετάλλευσις. Δὲν δυνάμεθα δὲ καὶ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν ὡς φιλομόναχον καὶ ὅτι χαριζόμενος ἀνέγραψε τὸ θαῦμα. Εἶναι αὐτός, ὅστις κατηγορεῖ εἰς τοῦτο τὸν ἀντίτεχνόν του, τὸν ἱστορικὸν βασιλέα Ἰ. Καντακουζηνὸν ὡς φίλα προσκείμενον τοῖς Ἀγιορείταις καὶ συχνάζοντα εἰς τὸν μετέωρον Ἄθω, ἵνα συμβουλευῆται αὐτοῖς καὶ ἐξευμενίσῃ δι' αὐτῶν τὸ θεῖον κττ. Εἶχε μάλιστα τὴν χειρίστην περὶ αὐτῶν ἰδέαν· καὶ ἀληθείας δικαζούσης ἀδικεῖ αὐτοὺς γράφων ταῦτα κατὰ τὸν Καντακουζηνόν: «Ἐπειτα ἐπὶ τοὺς μοναχοὺς τραπόμενος πολλὰ καὶ δεινὰ κατηγορεῖ... καὶ περὶ τὰ ὀρθὰ δόγματα διεφθαρμένους λέγων. ἀλλὰ καὶ περὶ πότους καὶ οἴνοφλυγίας ἀκρατεῖς· ἐσθίουσι γὰρ ὑπὲρ χοίρους καὶ πίνουσιν ὑπὲρ ἐλέφαντας· ἐπειδὴν δὲ ἀνανήψωσι τῆς πολλῆς μέθης, μυστήρια Θεοῦ εἰδέναι διατείνονται καὶ περὶ μελλόντων προφητεύουσι καὶ ἕτερ' αἴτια κατηγοροῦντες ἐκείνων, ὧν πᾶς τις ἂν ἀπέσχετο πλὴν αὐτοῦ». Ταῦτα ἀμέσως ἀντικρούει ὁ ἴδιος ὧδε: «Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἄθῳ ἀγίων, ὧν μέθας καὶ ἀδδηφαγίας καταψεύδεται, τοῦ βίου λαμπρότερον παντὸς φωτὸς τὴν ἐκείνων ἀρετὴν καὶ οἰκειότητα πρὸς Θεὸν ποιοῦντος ἐναργῆ· τοσοῦτον γὰρ ἀπέσχοντο μέθης καὶ κραιπάλης, ὅσον ἀληθείας ὁ κατηγορῶν»¹. Ἐπομένως ὁ κήρυξ τοῦ μεγάλου τούτου θαύματος δὲν εἶναι δεισιδαίμων καὶ ἀγύρτης. Ἄλλ' ἀξιόπιστος μάρτυς, οὕτινος τὸ κατὰ Ἀγιορειτῶν σφοδρὸν πάθος ἔχει ἄλλην ἀφορμὴν· διότι εἰς τὴν ἔριδα τῶν ἠσυχαστῶν ἐκείνοι ἐτάχθησαν πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του τὸν γενναῖον ἀμύντορα Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν κατενεγκόντα καίριον τραῦμα κατὰ τῶν ἐγκαθέτων τοῦ πάπα Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου καὶ συντρίψαντα κατὰ κράτος τοὺς λατινόφρονας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἰδοὺ τί γράφει:

«Ὁ μέντοι λογοθέτης τοῦ γενικοῦ (Θεόδωρος ὁ Μετοχίτης) ἄρτι τοῦ νεουργεῖν ἐπέπαυτο τὴν τῆς Χώρας μονὴν ὀπόσος ὁ ἔνδον ἐτύγχανε κόσμος· ὅθεν ἐφιλοτιμεῖτο συνδιανυκτερεύειν ἐν ταῖς παννυχίαις, ἔσθ' ὅτε μετὰ τῶν μοναχῶν. ἐπεὶ οὖν ἦκε τὸ τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς σάββατον, ὁπότε δὴ καὶ ἔμελλε τῇ ὑστεραίᾳ κηρύττεσθαι δημοσίᾳ τῶν ὀρθοδόξων ἢ μνήμη βασιλέων ὁμοῦ καὶ πατριαρχῶν, ἐληλύθει καὶ οὗτος συνήθως εἰς τὴν ἕξ ἐσπέρας ἐκείνης παννυχίδα. περὶ δὲ μέσας νύκτας ἅμα αὐτῷ συνισταμένων ἡμῶν καὶ τῆς δοξολογίας ἀκουόντων ἦκει τις ἐκ βασιλέως, καινοτέραν τινὰ κομίζων αὐτῷ ἀγγελίαν καὶ ζητῶν τὴν τῆς αὐτοῦ γνώμης κρίσιν. «ἄρτι

1. «Βυζαντινῆς ἱστορίας», τόμ. 1, ἔκδ. Παρισίων, σ. 802 καὶ 803. Πρβλ. Φιλοθέου πατρ. ΚΠόλεως εἰς τὸν κατὰ Γρηγορᾶ IB' ἀντιρρητικόν, Migne Patr. gr. 151, στ. 1111 - 1114 (Φιλιππικὸς κατὰ Γρηγορᾶ).

γάρ», φησί, «τῶν περὶ τὸν βασιλέα πελευφόρων καὶ στρατιωτῶν καὶ ξιφηφόρων καταδαρθάνειν μελλόντων ἐξηνέχθη χρεμετισμὸς πάντα περιηχῶν τὰ βασίλεια, ὡς ἐκπλαγῆναι πάντας τοὺς ἐν τοῖς βασιλείοις· ἀωρίας γὰρ οὔσης πολλῆς καὶ μὴ παρόντος τῶν ἵππων τινός, οὔτε τῶν βασιλικῶν, οὔτε τῶν συγκλητικῶν, οὔτε ἐντὸς βασιλείων, οὔτε πρὸ τῶν πυλῶν, θόρουβον τὸ τοῦ πράγματος παράδοξον ἐνεποίησε ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς καὶ ἀλλήλων ἅπαντες ἐπυνθάνοντο. οὐπω δὲ τοῦ θορύβου πεπαυμένου καὶ δεύτερος ἐξηνέχθη χρεμετισμὸς μείζων τοῦ πρώτου, ὡς καὶ αὐτὸν αὐτήκοον τῆς ἠχοῦς γενέσθαι τὸν βασιλέα καὶ πέμπσαντα ἔρεσθαι, εἴ τις εἰδέη, ὅθεν ὁ χρεμετισμὸς οὗτος ἐν ἀωρία τοσαύτη. ἀλλ' ἀκήκοε πλέον οὐδέν, ἢ ὅτι παρὰ τοῦ ἵππου τοῦ γεγραμμένου περὶ ἓνα τῶν βασιλείων τοίχων πρὸ τοῦ εὐκτηρίου τῆς Νικοποιοῦ Θεοτόκου ἵππον δὴ λέγω τοῦτον, ᾧ ἐποχεῖσθαι κάλλιστα Γεώργιον, τὸν τοῦ Χριστοῦ μάρτυρα, ὃ εἴργασται πάλα Παῦλος ἐκεῖνος ὁ τῶν ζωγράφων ἀριστος». Εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν, ὅτι ἐν τοῖς ἀνακτόροις πρὸς τῇ τῆς Νικοποιοῦ εἰκόνι τῆς Θεοτόκου ἦν προσηλωμένη καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἐνταῦθα κατ' ἔθος ἀπαράβατον μετὰ τὴν στέψιν ὁ στεφθεὶς προσήρχετο εἰς προσκύνησιν ὡς μαρτυρεῖ ὁ Κωδινός: «Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν ἐξέρχεται μὲν ἐν τῇ αὐλῇ, ἐν ᾧ τόπῳ ἔστιν ἡ εἰκὼν τοῦ μεγάλου μάρτυρος Γεωργίου . . .» Περὶ ὀφφικίων, Mignes Patr. gr. 157, στ. 113A. Καὶ ὅμως ἡ ἐλευθερωθεῖσα Ἑλλάς δὲν κατώρθωσεν εἰσέτι νὰ θεσπίσῃ νόμον περὶ τοῦ ἁγίου ὡς φρουροῦ τοῦλάχιστον τοῦ στρατοῦ. Γίνεται καί τι ὄλως ἀνεπισήμως καὶ ὁ πολὺς κόσμος λαμβάνει γνῶσιν ἐκ τῶν ἐφημερίδων. Οὕτως ἀναγινώσκω εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» 27-4-54. «Ἐπίσημος ἑορτασμὸς τοῦ προστάτου τοῦ Πεζικοῦ ἁγίου Γεωργίου. Χθὲς εἰς τὴν Χαλκίδα ἐγένετο εἰς τὰς 26 Δευτέρα τοῦ Πάσχα» εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ οὐχὶ εἰς τὰς Ἀθήνας; διότι ἐδρεύει τὸ σύνταγμα τοῦ Πεζικοῦ. Πρὸς ταῦτα ὁ λογοθέτης χαριεντισάμενος, ὡς εἰώθει, πρὸς τὰς τοῦ βασιλέως ἐρωτήσεις, «συγχαίρω σοι,» ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ, τῶν μελλόντων ἕνεκα τροπαίων· οὐδὲν γὰρ ἕτερον οἶμαι σημαίνειν», φησί, «τὸν παράδοξον τοῦτον τοῦ ἵππου χρεμετισμὸν, ἢ σὴν βασιλικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν τὴν ἡμετέραν Ἀσίαν λεηλατούντων Ἀγαρηνῶν». Ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀκηκῶς μειρακίσκον ἕτερον αὐθις πρὸς αὐτὸν ἐπεπόμφει· «σὺ μὲν», λέγων, «εἴτ' ἐμοὶ τὰ τῆς θυμηδίας, ὡς ἔθος, λέγων, εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ταῦτ' ἀποκρίνη, ἔοικας ἀγνοοῦντι. ἐγὼ δέ σοι τὰληθῆ μοι δοκοῦντα καταλέξω· ὡς γὰρ ἡμῖν οἱ ἡμέτεροι πατέρες παρέδοσαν καὶ ἄλλοτέ ποθ' ὁ ἵππος οὗτος τὸν ὅμοιον ἐχρεμέεισε τρόπον, ὅποτε Βαλδουῖνος ὁ τῶν Λατίνων ἄρχων ὑπὸ τοῦ ἐμοῦ πατρὸς καὶ βασιλέως ἔμελλεν ἀφαιρεῖσθαι τὴν μεγάλωπολιν ταύτην· πρὸς γὰρ τὸν παράδοξον τῆς ἀκοῆς συχνόν τινα χρόνον κακείνος ἐθορυβεῖτο, κακὸν οἰωνὸν ἑαυτῷ λογιζόμενος τοῦτο. ἔπειτ' ἐν οὐ μακρῷ τῷ χρόνῳ τὸ πέρας εἶδε τὸν οἰωνὸν κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐκτοξεύσαντα, ὅτε πορθουμέ-

νην τὴν μεγαλόπολιν ἐώρακε ταύτην ὑπὸ Ῥωμαίων». ὁ δὲ λογοθέτης οὐδὲν ἔχων πρὸς ταῦτα ἀποκρίνασθαι, «ἄπιθι», ἔφη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, «ἐν γὰρ τῷ παρόντι, ἐγὼ δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν τὰς ἑμαυτοῦ κομίσω τῷ βασιλεῖ ἀποκρίσεις». ἄλλὰ καὶ ὁ περὶ τὴν ἐὼαν ἀκρόπολιν ἱστάμενος κίων, ἐν ᾧ λόγος τὸν τοῦ Βύζαντος πάλαι σταθῆναι τοῦ κτίσαντος τὸ Βυζάντιον ἀνδριάντα, πρὸ πολλῶν καὶ αὐτὸς ἤρξατο σείεσθαι ἡμερῶν καὶ ἐπὶ πολλαῖς δ' ἐμφανῶς ἐσειέτο ταῖς ἡμέραις, πάντων συντρεχόντων καὶ θεωμένων. Ἐπεὶ δ' ἐς τὴν ὑστεραίαν ὁ μέγας ἀφίκετο λογοθέτης πρὸς τὸν βασιλέα, ἅττα μὲν αὐτοὶ κατὰ μόνας ἐκοινολογήσαντο πρὸς ἀλλήλους, τότε μὲν οὐδεὶς ἔγνω τῶν πάντων. ἐκ σημείων μέντοι τινῶν στοχάζεσθαι ἡμῖν ἐξεγένετο ὑστερον, ὡς *βιβλία τινὰ χρησμολογικὰ ἐθεάσαντο*, ἐν οἷς τινα τῶν μελλόντων ἀσαφῶς τε καὶ ἀνιγματοδῶς παρ' ὄτων δῆποτε ἐξετέθησαν· καὶ ἐπὶ τούτοις θεμάτιον ἐξέθεντο, δι' ὃ τῶν ἀστέρων τοὺς δρόμους ἐρευνῶσιν ἄνθρωποι καὶ μελλόντων κερδαίνουσι πρόγνωσιν· *ἐξ ὧν ἐχθρικὴν τινα ἔφοδον ἐτεκμήραντο καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων κυκεῶνα καὶ ὅποιονδήποτε τῆς βασιλικῆς ἡγεμονίας κίνδυνον*». Αὐτ. σ. 305. Ταῦτα ἐξιστορεῖ ὁ Γρηγορᾶς αὐτόπτης ὢν τοῦ θαύματος. Γνωρίζω, ὅτι ἀποσκυβαλίζουσι τὰς τοιαύτας παραδόσεις καὶ προφητείας, εἰς ἃς ὁ λαὸς ἐπιμόνος πρόσκειται, Ἄλλ' ὁ Χάμμερ διακηρύττει: *«Αὐταῖ εἰσι μεγάλης ἀξίας τῷ ἱστοριογράφῳ, ὅτε οὐ σπανίως διαφωτίζουσαι τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου, τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐθνῶν, τὴν φύσιν τῶν κυβερνήσεων, τὴν συνάφειαν τῶν γεγονότων κτλ.*» (Ἱστορ. τῆς Ὀθωμ. αὐτοκρατορίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κ. Κροικιδᾶ, τόμ. Β', Ἀθήναι 1870, σ. 202 ἔ.). Ταῦτα συνιστῶ ὡς ἀξιοανάγνωστα.

5. Ἡ τιμωρία τῶν γενιτσάρων ὑπὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς Ἀδριανουπόλεως ἦν παλαιὰ τις γέφυρα λιθίνη Μιχάλ-κιοπροῦ καλουμένη καὶ ὅπου ἡ ἑλλην. συνοικία εἶχε ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Μεταξὺ τῶν Τούρκων ἦσαν καὶ πολλοὶ γενίτσαροι διατηροῦντες σταύλους διὰ τοὺς ἵππους. Οὗτοι, ὅταν ἤθελον χαλβᾶν ἀπὸ σεμιδάλι ἢ ὄρουζαν καὶ δὴ κατὰ τὸ ραμαζάνιον, ἔστελλον διαταγὴν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους νὰ φέρουν αὐτὸ τὸ ἄλευρον, βούτυρον καὶ μέλι διὰ τὸν χαλβᾶν. Αὐτὸ δὲ ἐξηκολούθει ἐπὶ πολὺ καὶ τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας ἐκενοῦτο καὶ ὑπερθεοῦντο οἱ ἐνορίται νὰ συνεισφέρουν φοβούμενοι τοὺς γενιτσάρους. Ἐπειδὴ δὲν ὑπέφερον συνήχθησαν οἱ ἱερεῖς μετὰ τῶν ἐπιτρόπων καὶ τῶν προκίτων καὶ ἔκαμαν ὀλονύκτιον παρακαλοῦντες τὸν ἅγιον νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς τῆς φορολογίας. Τὴν ἄλλην τοῦ ραμαζανίου νύκτα, ἐνῶ οἱ γενίτσαροι διεσκέδαζαν εἰς τὸ καφενεῖον, ὅπου εἶχον γεῖναι τακτικοὶ θαμῶνες διὰ νὰ εἶναι δῆθεν πλησίον τοῦ σταύλου, «αἴφνης ἔλαμψεν ὁ δρόμος ὡς νὰ ἐφωτίσθη ἀπὸ ἀστραπῆν καὶ ἐφάνη ὁ ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος διερχόμενος πολλὰς φορὰς ἀπὸ τὸ καφενεῖον καὶ μετὰ τὴν λόγῃν του ἀπειλῶν τοὺς γενιτσαρούς». Τόσος

δὲ τρόμος κατέλαβεν αὐτούς, ὥστε οὐ μόνον ἔπαυσαν νὰ ζητοῦν χαλβάδες ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἔστειλαν καὶ ὀκάδας κηροῦ καὶ ἐλαίου διὰ τοὺς πολυελαίους καὶ τὰς κανδήλας τοῦ ναοῦ. (Θρακ. ΚΕ', 1956, σ. 236·7).

6. Δημοτελεῖς ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις πάνδημοι εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τὸ σφουγγᾶτον τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἀθλητικοὶ ἀγῶνες.

Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τὴν 23 Ἀπριλίου συμπύπτει ἐν Θράκῃ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀνοιξέως, ἣς ἐν Ἀθήναις ἐθεσπίσθη εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἢ πρώτη τοῦ Μαΐου. Ἡ ἑορτὴ ἦτο δημοτελής καὶ ὁμοίαζε πολὺ πρὸς τὰ ἀνθροσφορία καὶ τὰς διονυσιακὰς ἑορτάς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν τῇ ὑπαίθρῳ συμβαίνοντα, διότι ἐν ΚΠόλει καὶ ἐν τισὶ μεγάλαις πόλεσιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος καθιερώθη ὡς ἑαρινὴ ἑορτὴ ἢ πρωτομαγιά. Ἐν τοῖς χωρίοις οἰκογενειακῶς καὶ πανδήμως ἐγένετο ἢ εἰς τοὺς ἀγρούς καὶ τοὺς λειμῶνας καὶ δενδροκήπους ἕξοδος καὶ ἡ διασκέδασις δὲν παρεξέκλινεν ἐκ τῆς σεμνότητος τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν. Πρὸς τὰ θέλητρα τῆς ἀνοιξέως καὶ τὴν οὐρανόπεμπτον τῆς Ἀναστάσεως χαρὰν συνεδύασε καὶ ἡ ἐκκλησία τὰ ἑόρτια ἄσματα. Πασχάλιος κανὼν τοῦ Δαμασκηνοῦ, ῶδ, ζ', 1. Πρὸς τὸ Κατῆλθες ἐν τοῖς κατωτάτοις.

«Ἴδου σοι, καὶ μία τερπνὴ χελιδὼν — θεοσύλλεκτη λαέ, τὴν τοῦ ἔαρος χάριν — ἀναπληροῖ θαυμαστῶς ὁ Γεώργιος — καὶ συγχάρητε λοιπὸν — τῇ χαρᾷ τούτου πάντες».

Θαυμάσιον εἶναι καὶ τὸ ἔξαποστειλάριον πρὸς τὸ τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν. «Ἐαρ ἡμῖν ἐξέλαμψεν — ἡ λαμπρὰ τοῦ Δεσπότου — καὶ θεία ἐξανάστασις — πρὸς οὐράνιον Πάσχα — ἐκ γῆς ἡμᾶς παραπέμπων — ταύτη δὲ συνεχλάμπει — τοῦ πανενδόξου μάρτυρος — Γεωργίου ἢ μνήμη, ἢ φωταυγῆς — ἦν φαιδρῶς τελέσωμεν»...

Ὁ ἑορτασμὸς ἐποικίλλετο κατὰ τόπους διὰ τελεστικῶν πράξεων οἷαι αἱ θυσίαι — κουρμπάνι ζῶων, αἱ ἀγάπαι — κοινὸν συσσίτιον — ἀθλητικοὶ ἀγῶνες τὰ παίζοντα παιδιὰ καὶ οἱ συναγωνιζόμενοι ἀθληταὶ τάζουσι καὶ νῦν κατὰ τὴν Ἑλπιν. Σταμούλη - Σαραντῆ.

«Ἄη Γιώργη μου, κάνε μου νὰ κερδίσω — ἕνα σφουγγᾶτο θὰ σὲ ψήσω». Πράγματι κατὰ τὸν ἀρχαῖον τοῦ Βατικανοῦ κώδ. 1190 τοῦτο συνέβη ἐν Παφλαγονίᾳ. «Παιδίων ἐκεῖσέ ποτε συναχθέντων καὶ παιγνίοις ἀσχολουμένων ἐν ἕξ αὐτῶν πολλάκις ἠττηθὲν ὠνειδίζετο παρὰ τῶν λοιπῶν. στρέψαν δὲ τὰς ὄψεις πρὸς τὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου ναὸν εἶπεν : «Ἅγιε Γεώργιε, ποίησόν με νικῆσαι, ἵνα φέρω εἰς τὸν ναὸν σου σφουγγᾶτον καλόν». καὶ εὐθέως ἀρξάμενος παίζειν ὁ παῖς ἐνίκησεν οὐχ ἄταξ καὶ δῖς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις. Γόττε ἀπελθὼν τὸ παιδίον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ, ἠτήσατο δοθῆναι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ ἐπηγγείλατο δῶρον, ἢ δὲ γυνὴ φιλόπαις οὔσα μᾶλλον καὶ φιλομάρτυς ἐποίησεν συντόμως τὸ ἐπιταχθὲν καὶ δέδωκε τῷ παιδίῳ, ὃ δὲ παῖς λαβὼν αὐτὸ εἰ-

σῆγαγεν ἔνδον τοῦ ναοῦ ἔμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ἀνεχώρησεν. καὶ παραυτίκα διερχόμενοι τέσσαρες ἔμποροι εἰσῆλθον ἐν τῷ ναῷ προσευξόμενοι. καὶ ὡς εὔρον τὸ σφογγᾶτον ἀτσιζον, εὖσομον, εἶπον πρὸς ἑαυτούς : «Τοῦ ἁγίου χρεῖαν μὴ ἔχοντος φάγωμεν ἡμεῖς καὶ δώσωμεν τῷ ἁγίῳ ἀντὶ τούτου θυμίαμα». καὶ τοῦτο ποιήσαντες ἐκωλύοντο τῆς ἐξελεύσεως καὶ ἐξελθεῖν οὐκ ἠδύναντο. καταβαλόντες δὲ ἀνὰ μιλιαρσίον ἐν ὡσαύτως ἐκωλύοντο. Τότε δεδώκασιν νόμισμα (φλωρίον) καὶ παρεκάλουν τὸν ἅγιον συγχωρηθῆναι αὐτοῖς τὴν ἐξέλευσιν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠδυνήθησαν ἐξελθεῖν τοῦ ναοῦ ἁορασίᾳ κρατούμενοι. ὅτε δὲ ἀνὰ ἐν νόμισμα τεθείκασιν (sic) οἱ τέσσαρες καὶ θερμῶς παρεκάλεσαν, ἐξῆλθον ἀκωλύτως. ἐξελθόντες δὲ εἶπον : «*ὦ ἅγιε Γεώργιε, κνιπὰ (γρ. ἀκριβὰ) πωλεῖς τὰ σφογγᾶτά σου καὶ ἡμεῖς ἐκ σοῦ ἄλλο οὐκ ἀγοράζομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτου συγχώρησον ἡμῖν*»¹.

Ἄλλὰ τῶν τοιούτων πανηγύρεω ὁ κεντρικὸς πυρῆν καὶ τὸ ἀποκορύφωμα τῶν διασκεδάσεων ἦν ὁ χορός, ἐν ᾧ νέοι καὶ νεάνιδες ἔκαμνον τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπεδείκνυσαν τὴν ἐορτάσιμον ἀμφίεσιν καὶ τὰ δῶρα τῆς φύσεως, εἰς ἃ ἐναβρύνεται ἡ φιλάρεσκος νεότης. Ἐκεῖ ἀνεπτύσσοντο αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ ἔρωτος. Ἐκεῖ ἐβλέποντο τὰ κορίτσια καὶ τὰ παλληκάρια καὶ ἐγεννᾶτο μεταξὺ τους ἡ συμπάθεια καὶ ἀγάπη. Εἰς τὰς ποικίλας περιπετείας τῶν νεανικῶν σχέσεων οἱ ἐρωτόπληκτοι κατέφευγον εἰς τὸν ἅγιον.

«*Ἄη Γιώργη μου Ἀράπη — βάσανα πῶχ' ἢ ἀγάπη*».

αὐτὸν εἶχον προστάτην καὶ εἰς αὐτὸν ἐστηρίζοντο αἱ ἐλπίδες. Ἡ κόρη παρεκάλει :

«*Ἄη Γιώργη καβαλλάρη — στεῖλέ μου τὸ παλληκάρι*».

καὶ ὁ παραμονεύων ἀνυπόμονος νέος ἀπῆντα ἀποφασιστικῶς :

«*Μὰ τὸν Ἄη Γιώργη τὸν Ἀράπη — παίρνω σε μὲ τὴν ἀγάπη*».

Ἄλλ' οἱ θιασῶται τοῦ ἁγίου ἐλάμβανον τὰ μέτρα πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν καταχθονίων μεθόδων τῶν μαγισσῶν, αἵτινες «θεόγυμνες» ὡς προξενήτριες μετὰ τὸ μεσονύκτιον περιεφέροντο ἐνσπείρουσαι τὰς μαγγανείας. «Ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ἄρνοιῦ ποὺ κόφτουν τ' ἄη Γιωργιοῦ κάμνουν σταυρὸ ἐπάνω στὴν ἐξώπορτα γιὰ τὶς μαγίστρες».

Ἡ πανήγυρις, ἐν ἣ συνέρρεον ὅλα τὰ πέριξ χωρία, διήρκει σχεδὸν ἑβδομάδα. Τότε δὲ εἰς τὰ μεθεόρτια, ἐπηκολούθουν αἱ καλοκαιριναὶ συμφωνίαι διὰ τὰς γεωργικὰς καὶ κτηνοτροφικὰς ἐργασίας. Ὅπως εἰς τὴν Παναγίαν δηλ. καὶ εἰς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου ἐπωλοῦντο σκλάβοι τοῦθ' ὅπερ σημαίνει νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν λόγον καὶ εἰς τὰς μισθωτικὰς συμφωνίας. *Ὁ βίος ὄλος ἦν συνδεδεμένος μετὰ τῆς ἱερότητος τῆς θρησκείας. Τὸ περιεργον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐν Θράκῃ ἐώρταζον τὸν ἅγιον Γεώργιον Χι-*

1. *Miracula S. Georgii*, ed. Jo. Aufhauser. Lipsiae, 1913, σ. 103 - 107 ὑποσελιδίως ὑπάρχει καὶ εἰς τὸ ἀπλοῦν διπλάσιον κατὰ τὴν ἀφήγησιν.

δὴρ - Ἑλλῆξ μετονομάσαντες αὐτόν. Μεταβαίνοντες εἰς τὰς ἔξοχὰς διεσκέδασον ἀπὸ πρωΐας μέχρι ἐσπέρας εὐωχούμενοι μὲ τὰ κουρμπάνια ¹.

Ἴδου ἡ περὶ τούτου τουρκικὴ ἐγγώριος παράδοσις κατὰ Ξ. Σιδερίδην. Παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς κατέστη ταυτώνυμος ἡ ἑορτὴ Χιτριλέξ καὶ ἅγιος Γεώργιος ² Χιζιρ ἄραβιστὶ καλεῖται ἡ γλῶσση, ἡ δὲ μουσουλμανικὸς λαός, ὅστις κυριολεκτικῶς λατρεύει μανιωδῶς τὴν πρασινίδα — εἶδον αὐτὸ σπουδάζων ἐν τῇ Μεγ. τοῦ γένους σχολῇ τῷ 1903 — διότι καὶ ἕξαλλος χύνεται εἰς τὰς τετραπλᾶς καὶ μοναδικὰς ἔξοχὰς τῆς ΚΠόλεως κατὰ τὴν πρωτομαγιάν καὶ ὀργιάζει ἀναμῆξ μετὰ τῶν χριστιανῶν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Τούρκοι ἐκκληρονόμησαν πολλὰς τῶν χριστιανῶν συνηθείας ὡς καὶ τοπωνυμίας. Τὸ στόμιον τοῦ Δουνάβεως καὶ ἡ παρακειμένη ἀκτὴ ἔφερον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα ἅγιος Γεώργιος ὅθεν παρ' αὐτοῖς Χιζιρ Ἰλιάς μπογαζῆ. Ἀναφέρεται, ὅτι ἡ χανούμισα ἐζητεῖ ἀμέσως διαζύγιον, ἐὰν ὁ σύζυγος δὲν ἐκόμιζε κρέας ἐκ τοῦ κουρμπανίου τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἐπὶ Γενιτζάρων ἐτιμωρεῖτο ὁ σφάζων ἀρνίον πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Χιτρο Ἑλλῆξ ἢ ἁγ. Γεωργίου. Εἶναι γεγονός σημαντικόν, ὅτι ὁ σουλτάνος κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐμοίραζεν εἰς τοὺς χριστιανούς 5000 ἄμνους καὶ 1000 ἢ βασιλομήτωρ ³ καὶ ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς τὴν ἡμέραν ταύτην ἐλάμβανε δι-

1. Καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ τὸ αὐτὸ γίνεται. Ὑπάρχει δὲ ἡ παράδοσις, ὅτι, ὅτε ποτὲ ὁ σουλτάνος πολεμῶν κατὰ τῆς Αὐστρίας ἐστρατολόγησε καὶ χριστιανούς, συναδελφωμένοι πλέον οἱ στρατιῶται ὑψωσαν ὡς ἐθνικὴν σημαίαν τὸν ἅγιον Γεώργιον. Ὁ Σκενδέρβης εἰς τὸ φρούριον τῆς Κροΐας, ὅπου εἶχε στήσει τὸ ἀήττητον στρατόπεδον, ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου σωζόμενον μέχρι σήμερον. Αὐτὸν λοιπὸν ἐπεκαλεῖτο εἰς τὰς φοβερὰς κατὰ τοῦ σουλτάνου μάχας καὶ ἦτο πάντοτε νικητὴς ὁ Γεώργιος Καστριώτης, ὡς ἦτο τὸ ἀρχικόν του ὄνομα. Εἰς τὰ 1937 μετέβημεν εἰς Ἀλβανίαν μετὰ τοῦ ἁγίου Ἀργυροκάστρου Πανιελεήμονος χειροτονηθέντες εἰς τὰ Πατριαρχεῖα νὰ ὀργανώσωμεν τὴν ἁλβ. ὀρθόδοξον αὐτοκέφαλον ἐκκλησίαν. Ἐκεῖνος προσέφερε δῶρον χρυσοῦν σπάθην εἰς τὸν βασιλέα Ἀχμέτ Ζώγου, ἀλλὰ τὸ μὲν δῶρον ἐγένετο δεκτόν, οὐχὶ ὁμως καὶ ὁ δωρητὴς εἰς ἀκράσιν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος μετέβην εἰς τὸν Ἄθω ὡς ἀρχιερεὺς καὶ ἠγόρασα δύο κειμήλια, τὸν ἅγιον Γεώργιον, ξυλογραφικὸν ἀριστούργημα (0,40X0,20) μὲ τὰ θαύματα πέριξ, διὰ τὴν βασίλισσαν, τὴν κόμησσαν τῆς Οὐγγαρίας Γεραλδίναν. ἦτο ἔργον τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου Ἀρσενίου Κουσοκαλυβίτου (πέρυσσι ἀποθανόντος) τὸ δὲ ἔτερον ἐλαιογραφία τοῦ Γεωργ. Καστριώτου, θαυμάσιον ζωγράφημα τοῦ Ἀλβανοῦ μοναχοῦ Γεωργίου Παναρέτου Ἰωασσαφαίου, ὅπερ ἠγόρασα ἀντὶ 600 δραχμῶν. Ὁ βασιλεὺς προθύμως ἐδέξατό με καὶ κατενθουσιάσθη ἐκ τῶν δώρων, τὰ ὅποια, εἶπε, θὰ τὰ ἔχη νὰ κάμνη τὴν προσευχὴν καθεκάστην καὶ θεωρεῖ ὡς τὰ πολυτιμώτερα τῶν ἀνακτόρων κειμήλια (ἔχω τὸ εὐχαριστήριον).

2. Χιτριλέξ ἢ Χιδήρ - Ἑλλῆξ καὶ Ἑλιάς κυρίως εἶναι ὄνομα προφήτου, ὅστις πιστεύεται, ὅτι ζῆ εἰσέτι. εἶναι ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅς ἐστιν ὅτε ἐμφανίζεται ὡς ζῶν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐπειδὴ καὶ ὁ ἅγιος Γεώργιος διὰ τῶν θαυμάτων του ἀπεδείκνυσεν ὅτι ζῆ, ἐταυτίσθη πρὸς τὸν προφήτην ἐκεῖνον τῶν Μουσουλμάνων σύγχρονον τοῦ Μωυσεώς. Ὁ Χιδήρ ἢ Χιζήρ θεωρούμενος ζῶν προσέρχεται ἀρωγὸς τοῖς ἐπικαλουμένοις.

3. Ἡ διανομὴ αὐτῆς ἐλέγγο γιάγμα, ὅπερ λέγεται νῦν ἐπὶ ἀφειδοῦς διασκορπισμοῦ, ἡ παροιμία δὲ «γιαῖγμα γιόκ, καζάν δά γέ» ἔχει τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ σουλτάν Ἀζίζ, ὅστις δὲν ἠθέλησεν ἀμέσως νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ θρησκευτικόν τοῦτο ἔθιμον. Τινὲς τὸ ἔθιμον τοῦτο ἀναφέρουσιν εἰς τὸ Πάσχα

πλὴν μερίδα ἀρνείου κρέατος.¹ Ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων παρέλαβον τὸν ἑορτασμὸν οἱ τε Ἀρμένιοι καὶ οἱ Ἀθίγγανοι.

Διατὶ ἐμαύρισε δ' ἅγιος Γεώργιος Ἡρακλειανός: «Ὅταν οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔκαψαν μὲ ἀσβέστη γιὰ νὰ τουρκέψῃ, ἀπὸ τὸ κάψιμο μαύρισε σὰν Ἀράπης μὰ δὲν ἄλλαξε τὴν πίστι του. Ὁ Θεὸς τὸν σήκωσε καὶ τὸν πῆγε μέσα στὸ βουνό, ἐκεῖ ἅγιασε καὶ ἔκαμε θαυματοουργίες. Μετὰ τοῦ εἶπε νὰ πάγῃ ὅπου θέλει καὶ κείνος διάλεξε τὴν Ἡράκλεια».² Οἱ Ἡρακλειανοὶ ἑορτάζουν καὶ εἰς τὰς 3 Νοεμβρίου, διότι τότε ἦσαν τὴν εἰκόνα του καὶ οἱ Γιώργηδες κάμνουν ἄρτους. Οὕτως ἔχει ἡ λαϊκὴ παράδοσις. Ἄλλ' εἶπομεν ἀνωτέρω, ὅτι τὴν 3 Νοεμβρίου ἐγένοντο τὰ ἐν Λύδδῃ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ καὶ ἡ κατάθεσις τοῦ ἁγίου λειψάνου.³ καὶ ἡ πόλις αὕτη, ὅθεν κατήγετο ἡ μήτηρ τοῦ ἁγίου, ἐθεωρεῖτο δευτέρα πατρίς, διότι ἐκεῖ κατέφυγε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Ἐγεννήθη εἰς τὰ Ποτάμια (Μεγαρρησὸς) τῆς Καππαδοκίας. Ἦτο πρὸ τῆς καταστροφῆς κώμη καθαρῶς ἑλληνικὴ ἔχουσα 900 κατοίκους καὶ ἀρρεναγωγεῖον μέχρι Α' ἑλληνικοῦ, ἐκεῖ π' ἤσκειν εἶναι ἡ Σόανδος ἢ Σοάνδα.⁴ Μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς ἐπεθύμησε νὰ πολιτευθῆ, ὅπως οἱ φιλόδοξοι νέοι τῆς ἐποχῆς του, καὶ λαβὼν τὰ χρήματά του ἐπορεύθη εἰς τὸν Διοκλητιανόν, ἵνα ἀγοράσῃ μείζον ἄξιωμα. ἄλλ' ἀπετροπιάσθη βλέπων τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν λύσσαν αὐτοῦ· ὅθεν διανείμας αὐτὰ εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκήρυξεν ἑαυτὸν χριστιανόν· διαθέσας δὲ καὶ τὰ ἐν Παλαιστίνῃ κτήματα καὶ ἐλευθερώσας τοὺς δούλους τὴν τρίτην ἡμέραν αὐτόκλητος παρουσιάσθη εἰς τὸν Διοκλητιανόν καὶ ἀνακηρύξας τὸν Χριστὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἤλεγξε αὐτὸν ἐπὶ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ τῶν εἰδῶλων ματαιότητι. ὅθεν καὶ παρεδόθη τοῖς δημίσις καὶ ἀγρίοις βασανισταῖς.⁵ Ὑπερόχως ἐξύμνησεν αὐ-

1. Μεσ. γράμμ. Α', 1931, σ. 147—8.

2. Αὐτ. 149. Καὶ ἐχρονολόγησαν τὸ ἄγαλμα: «μπροστὰ ἀπὸ 200 χρόνια βρέθηκε στὴν ἀκρογιαλιά, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ ἅγιασμα, λέγουν, καὶ ἄλλοι μέσα στὸ χωριὸ στὴν ἐκκλησιά». δηλ. εἰς τοὺς παλαιούς χρόνους, ὅτε ἡ Ἡράκλεια ἢ Ἡρακλείτσα ἦτο χωριὸν ἐπὶ τῆς παραλίας.

3. Τοῦ Χριστοφόρου Πατρικίου τὸ δίστιχον τοῦ Μηναίου ἔχει ὅδε.

«Ναοῦ τὰ ἐγκαίνια, μάρτυς, καὶ θέσιν
τῶν λειψάνων σου νῦν γεραίρει ἡ κτίσις».

Ἡ Λύδδα, Διόσπολις ὀνομαζομένη τότε, εὑρίσκεται μακρὰν τῆς Ἰόππης πρὸς Α μίλια 9 καὶ ὡς ἀναφέρει ὁ Συναξαριστὴς καὶ ὁ μὲν ναὸς ἦν κατεστραμμένος. ἐσώζετο ὅμως τὸ βῆμα. ἐν ᾧ καὶ τὸ λείψινον τοῦ ἁγίου, ὅπου ἐλειτούργουν οἱ χριστιανοί.

4. Cornelia Steketee Hulst, «St. George of Cappadocia in legend and history». London, 1909, σ. 8. Καταστροφὴν ἐννοῶ τὴν Μικρασιατικὴν.

5. Ὁ νέος ἐκδότης τοῦ Μεγ. συναξαριστοῦ σημειοῦται τὰ ἐξῆς: «Περὶ τοῦ ποῦ ἄραγε νὰ εὑρίσκετο τότε ὁ Διοκλητιανὸς ἠρεύνθησεν ὁ ἀοίδιμος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης πολλὰ περὶ τοῦτου, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ εὔρη ὀριστικῶς τὸν τόπον» (Νοέμβριος, γ', σ. 108). Συμπεραίνει ὅμως, ὅτι ἐμαρτύρησεν εἰς Ρώμην, ὡς τὸν ἐπληροφόρησαν καὶ διδάσκαλοί τινες. Ἄλλ' οἰκτρῶς πλανᾶται· διότι ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι μετὰ τὴν

τὸν ὁ Νικ. Κάλλιτος, ὁ μετὰ τὸν Εὐσέβιον διάσημος τῆς ἐκκλησίας ἱστορικός γράφων: «Γεώργιος τὸ μέγα τῶν ἀθλητῶν ὄνομα καὶ τοῦ χοροῦ τῶν μαρτύρων ὁ κορυφαῖος . . . νεανίας ἔτι καὶ ἀγαλαματίας τὴν ὄψιν καὶ οὐπω ἰούλοις περιστέφων τὸν πάγονα γενναίως τοῖς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλοῖς διεμαρτύρει . . . πολλαῖς δὲ ἄλλαις μηχαναῖς συντριβόμενος τὸ εὐγενές αὐτοῦ παράστημα τῆς ψυχῆς καὶ τὸ τῆς συννοίας ἀνεσταλαμένον ἱκανῶς ἀνεδείκνυ» (Migne, Patr. gr. 145, στ. 1236). Τὴν παρεμβολὴν ταύτην ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαίαν πρὸς ἐξήγησιν πολλῶν σημείων τῆς πραγματείας· διότι περὶ μὲν τοῦ τόπου τοῦ μαρτυρίου οὐδεὶς ἀναφέρει, περὶ δὲ τῆς πατρίδος του εἶναι ἀσαφῆ τὰ γραφέντα. Ὁ Dom Baudot, ἐκδότης τοῦ Dictionnaire d'hagiographie (Paris, 1925) ἐμφαντικῶς ἀποφαίνεται ἐπὶ λέξει περὶ τῆς ἐλλείψεως ταύτης: «Georges est un des saints dont nous ne savons presque rien». Οὗτος μάλιστα ἐπιφέρει, ὅτι εἶχε καταταχθῆ ὡς στρατιώτης τοῦ Διοκλητιανοῦ. διὸ καὶ ὡς τοιοῦτος παρίσταται ἐν ταῖς εἰκόσιν. Παραδόξως βλέπω, ὅτι ὁ συγγραφεὺς συμφωνεῖ πρὸς τὴν γνώμην περὶ τοῦ τόπου. Διεύρωσα ταύτην τῷ 1941, ἥτις ἐξετυπώθη τῷ 1942, εἰς τὴν «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐκκλησ. ἱστορίαν τῆς Ἑρακλείας», ἥτις ἐξετυπώθη ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΖ' τόμου τῶν Θρακικῶν, σ. 2. (Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τὸ Λεξικὸν ἔλαβον τῷ 1947 ἐκ τῆς πωληθείσης βιβλιοθήκης τοῦ Ἑμμ. Παντελάκη) Ὁ Baudot γράφει: «Quand parut à Nicomédie l'édit de persécution, Georges qui se trouvait dans cette ville quitta son emploi (=δημοσίαν ὑπηρεσίαν) et osa même reprocher à l'empereur la cruauté de ces édits». σ. 293).

7. Περιγραφή τοπικῆς πανηγύρεως τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

«Ἀνήμερα γυναῖκες καὶ κορίτσια σηκώνονται χαράματα, πρὶν βγῆ ἀκόμα ὁ ἥλιος, καὶ πηγαίνουν στὸ βουνὸ γιὰ νὰ κόψουν γλωσσίτες¹ καὶ πρασινάδες καὶ ἀπὸ τοὺς μπαχτισέδες μεγάλα κλωνιά ἀπὸ καρποφόρα δένδρα ἀνθισμένα, κυδωνιές, ἀμυγδαλιές, ἀβραμηλιές, βερυκοκκιές, μηλιές, ὅ,τι βροῦν καὶ στολίζουν τὶς πόρτες γιὰ νὰ καλωσορίσουν τὸν Ἁγὸν Γεώργιον μετὰ τῆς ἀνθῆς καὶ πρασινάδες. Θὰ πᾶνε εἰς τὰ χωράφια νὰ διαλέξουν τὰ μεγαλιότερα στάχυα

ἔκδοσιν τοῦ περιφήμου κατὰ τῶν χριστιανῶν διατάγματος (edictum) οἱ δύο συμβασιλεῖς ἔσπευσαν ἐπὶ τόπου νὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτὸ «Διοκλητιανὸς μὲν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας τὴν ἐπ' Αἴγυπτον πορείαν ἐποιεῖτο· ἐκάλει γὰρ αὐτὸν ἡ τότε συμβᾶσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ πρὸς Αἴγυπτον στάσις, Μαξιμιανὸν δὲ εἰς τὰ ἐπέκεινα τῶν Ἄλπεων ἔθνη ἐκπέμπει παύζοντα τοὺς ἐκεῖσε θορόβους» (Γεώργ. Ἀμαρτωλός, ἔκδ. Muralt, Ππολις, 1861, σ. 371). Κέντρα δέ, εἰς ἃ ὁ Διοκλητιανὸς συνέστησε τὰ κοιτήρια ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἦσαν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Νικομήδεια καὶ ἡ Ἑράκλεια, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπομεν (βλ. Εὐσέβιον, Ἑκκλ. ἱστορ. (Dind.) IX 9, 1, σ. 436 ἔ.)

1. Λουλούδια κόκκινα ὡς μεγάλα ἱα.

νά τὰ πλέξουν κτενιές καὶ τὰ κρεμοῦν στὸν τοῖχο. Τὸ κάμνουν γιὰ νὰ δώσῃ πολὺ καρπὸ ὁ Ἄῃ Γιώργης καὶ νὰ φέρῃ τὸ γοῦρι.¹

Τὰ παλληκάρια κόψουν ἓνα μεγάλο κλωνι ἴσιο καὶ μακρὸ μεσιᾶς² ἢ μελιᾶς, ἀφίνουν μόνον ἐπάνω στὴ κορφὴ λίγα φύλλα καὶ τὸ κάμνουν μπαῖ-
ράκι. Ἐποῦ ἀπολύση ἡ ἐκκλησία μὲ ζουρνάδες καὶ νταβούλια τρέχουν σὲ
ὄλα τὰ σπίτια καὶ μὲ τὸ μπαῖράκι κτυποῦν τὰ παράθυρα. Οἱ νειόνυφες, οἱ
ἄρραβωνιασμένες καὶ τὰ κορίτσια ποὺ εἶναι φθασμένα δίνουν τσεβρέδες³ ὄλο
μὲ μετάξι καὶ χρυσὸ κεντημένους. τὰ τελευταῖα χρόνια ἔδιναν ἀπὸ ἓνα ἄσπρο
μαντήλι κεντημένο καὶ τὸ ἔδεναν ἐπάνω στὸ μπαῖράκι καὶ πρεπομαχοῦσαν⁴
ἢ ἴδια ἢ ἄρραβωνιασμένη θὲ νὰ βγῆ νὰ τὸ κρεμάσῃ. Ἡ ἡλικιωμένες ἔδιναν
χρωματιστὴ ἢ παράδες ποὺ τὶς ἔδεναν κόμτο σ⁵ ἓνα κρεμασμένο μαντήλι.

Ἐποῦ κάνουν τὸ γῦρο τοῦ χωριοῦ θὰ κτυπήσῃ καμπάνα καὶ μαζί τους
ὁ παπᾶς μὲ τὸ πετραχῆλι καὶ τὸ μπακιράκι ποὺ θὰ φωτίσῃ μὲ τὸν ἁγίασμό,
ὁ ἐπίτροπος μὲ τὰ κερὰ θὰ ἀνέβουν ἐπάνω στὸ ἁγίασμα.

Ἡ ἐκκλησία ἔχει ἄγορασμένα δύο πρόβατα κουρμπάνια γιὰ τὸν Ἄῃ
Γιώργη, ὁ παπᾶς τὰ διαβάζει εὐχὴ καὶ τὸ ἓνα θὰ σφάξουν ἐκεῖνος δὲ ποὺ
θὰ τὸ σφάξῃ θὰ πάρῃ τὰ τζιγέρια καὶ τὴν προβιά καὶ ὁ παπᾶς τὴν πλάτη.
Τὸ κρέας θὰ κόψουν σὲ μικρὰ κομμάτια θὰ ἀνάψουν φωτιά καὶ θὰ τὸ βρά-
σουν μὲ ρίζι μέσα σὲ γανωμένο καζάνι.

Ἐποῦ βράσῃ θὰ διαβασθῆ ἡ παράκλησις. ὁ παπᾶς θὰ εὐλογήσῃ τὸ
κουρμπάνι καὶ τοὺς ἄρτους καὶ θὰ καθίσουν ὄλοι γύρω στὰ χόρτα νὰ φᾶνε.

Ἐστερα τὰ παλληκάρια θὰ στολίσουν τὸ πρόβατο καὶ τραγουδοῦν.
Βάζουν χρυσᾶ βαράκια στὰ κέρατα, στὸ μέτωπο καὶ στὴ ράχη, βάφουν κόκ-
κινα τὰ πλάγια τῆς κοιλιᾶς καὶ τὴν οὐρά, στὸ λεμάκι του κρεμοῦν γαλάζιες
χάντρες καὶ μαρίτσες⁵. θὰ τὸ βάλουν κάτω ἀπὸ τὸ μπαῖράκι καὶ θὰ τὸ τρα-
βοῦν, ἂν εἶναι μικρὸ ἓνα παλληκάρι τὸ σηκώνει στὸν ὄμο καὶ θὰ κατέβουν
στὸ ἄλῶνι μὲ τὰ λαλήματα⁶, ἐκεῖ θὰ γίνῃ τὸ πάλαιμα καὶ θὰ μαζευθῆ ὄλο
τὸ χωριό.

1. Περὶ τοῦ προστάτου τῆς γεωργίας καὶ γεωπονίας Τελεσφόρου (βλ. ἄνωτ. σ. 37 σημ. 4) ἀναφέρει καὶ ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης ἐν «Θρακικοῖς», ΙΓ', 1940, σ. 268, 272).

2. Μεσιᾶ, δρῦς.

3. τσεβρέδες λ. τουρκικὴ, πετσέτες μικρὸς κεντημένες εἰς τὶς δύο ἄκρες ἢ τετρά-
γωνες κεντημένες γύρω ἀπὸ ἓνα κλωνι κεντημένο στὴ κάθε γωνία, κέντημα μετροῦτὸ
μὲ χρυσὸ σύρμα ἢ χρωματιστὰ μετάξια,

4. λ. θρακικὴ, ὅπως προφέρονται ἐν τοῖς χωρίοις (ἀλλὰ τί σημαίνει;) κατὰ ση-
μείωμα λίαν εὐγενῶς ἀποσταλέν μοι παρὰ τοῦ ἀξιολόγου διευθυντοῦ κ. Π. Παπαχρι-
στοδοῦλου: *πρεπομαχῶ* = λάμπω ἀπὸ ὁμορφιά, πρέπει γ' πρόσ. = φαντάζει, ἢ νύφ'
πρέπ' πρεπομαχεῖ ἢ νύφη = φαντάζει πάρα πολὺ, *πρεπομάχησε* ἢ *ἐκκλησιὰ* = ἔλαμψε
ἢ ἐκκλησιὰ ἀπὸ ὁμορφιά καὶ καθαριότητα. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τόμ. Β', σ. 192. λ.

5. Εἶδος κογχυλιῶν, ποὺ τὰ φοροῦν γιὰ τὸ μάτι.

6. Λαλήματα (ἀλλαχοῦ λαλούμενα) τὰ μουσικὰ ὄργανα.

Οἱ παλαισταὶ βάζουν ἕνα σκληρὸ πέτσινο παντελόνι καὶ ἀλείφουν τὰ κορμιά τους μὲ λάδι ποὺ ἀγόρασαν μὲ τὶς παράδες ποὺ μάζεψαν, τὰ νταβούλια καὶ οἱ ζουρνάδες παίζουν καὶ ἀρχίζει τὸ πάλαιμα. Ὅποιος ρίξει τὸν ἄλλον τρεῖς φορὲς κάτω ἀνάσκελα, αὐτὸς νίκησε καὶ θὰ πάρῃ τὸ κουρμπάνι τοῦ Ἅη Γιώργη. θὰ διαλέξῃ νὰ πάρῃ καὶ τὸν καλλίτερο τσεβρὲ ἢ μαντήλι θὰ τὸ δέσῃ στὸ λαιμὸ καὶ γυμνὸς καθὼς εἶναι θὰ γυρίσῃ μέσα στὸ πλῆθος νὰ πάρῃ τὰ μπαχτσίσια. Ὁ δεύτερος ποὺ θὰ κερδίσῃ, θὰ διαλέξῃ νὰ πάρῃ τὸ καλλίτερο μαντήλι, ὁ τρίτος τὸ ἀμέσως καλλίτερο. Ὅσα μαντήλια περισσεύουν ἢ ἐκκλησία τὰ πουλεῖ¹.

Μαζὺ μὲ τοὺς δικούς μας πάλευαν καὶ Τοῦρκοι καὶ τὶς περισσότερες φορὲς Τοῦρκος ἦταν ὁ νικητὴς καὶ αὐτὸς ἔπερνε τὸ κουρμπάνι.

Τὸ πρῶτ' τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἂν ἔβρεχε λίγο, τὸ θεωροῦσαν καλὸ σημάδι γιὰ τὴν εὐφορία.

Τὴν δεύτερη μέρα γίνεται πανηγύρι στὸ ἀγίασμα καὶ ἔρχονται πολλὰ ἀμάξια ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Μέτρες, Ὀκλαλή, Τσανακτσή, Ἄκ-Ἄλὰν καὶ ἄλλα. διασκεδάζουν μὲ μουσικὲς, τραγούδια καὶ χορούς. Πολλὲς φορὲς βαστοῦσε τὸ πανηγύρι τρία καὶ τέσσερα μερόνυχτα, ἂν ἦτανε καλὸς ὁ καιρὸς.

Ἀπὸ τὰ δένδρα ποὺ ἦταν γύρω στὸ ἀγίασμα δὲν ἔκοφταν οὔτε κλωνί. Κρομμύδι, προζύμι, ἀλάτι, φωτιά στὴ χρονιάρα μέρα² τ' Ἅη Γιώρ-

1. [Ἐκ τῆς περιγραφῆς ταύτης τῆς πάλης ἐξάγεται, ὅτι ὁ ἀγὼν ἦν ὠργανωμένος συστηματικῶς. Ἀποδεικνύεται δὲ φίλαθλος ἢ Θράκη καὶ ἐκ τοῦ ὀνομαστοῦ ἀθλητοῦ, ὅστις ἤρατο τρόπαια καταβαλὼν εἰς τὴν πάλιν τοὺς διασημοτέρους παλαιστὰς τῆς Ἀμερικῆς. Εἶναι ὁ πασίγνωστος καὶ παροικιώδης Παναγῆς Κουταλιανός, ἐκ τῆς Κουτάλης, νησιδος τοῦ ἐν τῇ Προποντιδί Μαρμαρᾷ, καταγόμενος. Ἡ Κούταλη, ἀποικία τοῦ ὁμωνύμου χωρίου τῆς Πρεμετῆς, ἐγέννησε καὶ ἕνα τῶν διασημοτέρων πατριαρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸν Ἄνθιμον Κουταλιανὸν τοῦπικλῆν Ἰωαννίδην (βλ. Γεδεών, «Προικόννησος», ΚΠολις, 1895, σ. 77-86). Πλὴν ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἢ Κούταλη ἀνέδειξε καὶ τὸν βαθύπλουτον Ζ.χ. Ζαχάρωφ. Ἐδοξάσθη ὡς ὀλυμπιονίκης ὁ Παναγῆς κατὰ τὰ ἔτη 1892—1896. ἦτο ὁμοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος ἢ ἐκ φύσεως ἀθλητῆς, τοῖς τοιοῦτοις δὲ ἀπαγορεύεται ἢ συμμετοχὴ εἰς διεθνεῖς ἀθλητικὸς ἀγῶνας—εἰς τὴν πάλιν καὶ τὴν ἄρσιν βαρῶν. Ἐπέστρεψεν ἐξ Ἀμερικῆς ἐστεμμένος ὡς νικήσας τοὺς σπουδαιοτέρους ἀθλητὰς καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ὄντως ἐπανηγύριζε καὶ αὐτὸς ὁ σουλτὰν Χαμίτ ἐτίμα αὐτὸν διὰ φιρμανίου καὶ οἱ παῖδες ἐθαύμαζον τὰς ἀνά τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς πλατείας εἰκόνας καὶ παραστάσεις τοῦ θριαμβοῦ καὶ ἔψαλλον τὰ ἐνθουσιώδη θύρια.

«Ἦλθες ἐκ τῶν Ἀντιπόδων δόξαν περιβεβλημένος κτλ.»

Ἄλλὰ τὰ ἐγκυκλ. Δεξικὰ μόλις διαθέτουσιν ὀλίγας γραμμάς διὰ τὸν ἐν τῇ ξένη τὴν πατρίδα δοξάσαντα Παναγῆν, ἐνῶ διὰ τὸν Τόφαλον καὶ τὸν Τζιμ Λόντον καὶ βιβλία κυκλοφοροῦν καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἐπληρώθη τῆς δόξης των]. Τὰ ἐντὸς ἀγκυλῶν εἶναι ἡμέτεραι σημειώσεις.

2. Χρονιάρα μέρα! οὕτως ἢ κυρία Ἑλπινίκη, θιασῶτις τοῦ δημοτικισμοῦ, μετέφρασε τὴν ἐτήσιον ἡμέραν ἢ ἐπέτειον.

γιοῦ, ὡς τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα δὲν ἔδιναν, καὶ ἂν ἔδιναν ἔπρεπε νὰ τὰ γυρίσουν ὡς τὸ βράδυ, πρὶν βασιλέψη ὁ ἥλιος . . . .

8. Τὸ κουρμπάνι τοῦ ἁγίου Γιώργη στὴν Τσορλοῦ (Τυρολόην).

«Κάθε χρόνο πέντε-ἕξι οἱ καλλίτεροι ἀγοράζουν τὸ κουρμπάνι. Τὸ πρόβατο ὀλόασπρο, θὰ τὸ λούσουν, θὰ βάψουν κόκκινα τὸ μέτωπο, τὴν οὐρὰ καὶ τὴν μέση, θὰ βάλουν τέλια στὰ γαρούφαλα καὶ ἀπὸ ἓνα κερί καὶ τὸ πηγαίνουν ἀπὸ βραδὺς στολισμένο στὸν Ἅγιον Γιώργη. Βάζουν ἔμπρὸς στὸ εἰκόνισμα δυὸ ἀπανωτὲς κάσες, τὸ πρόβατο ἀνεβαίνει μοναχό του, βγάζει τὴν γλῶσσα καὶ προσκυνάει τὴν εἰκόνα. Ἐφοῦ τὸ κάμουν ἓνα γῦρο στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας τὸ ἀφίνουν νὰ κοιμηθῇ ἔμπρὸς στὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἁγίου Γεώργη.»

Τὸ πρωτὶ, ἀκόμα ποὺ διαβάζει ἡ ἐκκλησία, τὸ σφάζουν στὸν αὐλόγυρο, ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ χύνεται θὰ βάλουν ὄλοι μιὰ δακτυλιὰ στὸ μέτωπο γιὰ νὰ εἶναι καὶ τοῦ χρόνου καλά³. Ξεγδέρνουν τὸ πρόβατο τὸ πλύνουν, τὸ παραγεμίζουν μὲ σταφίδες καὶ κουκουναρία καὶ τὸ στέλνουν στὸ βοῦρο νὰ ψηθῇ. Τὰ ἄντερα καὶ τὴν σκεμπὲ δίνουν σὲ μιὰ φτωχιά. Ἄμα τὸ φέρουν ἀπὸ τὸν φουῖρο, θὰ τὸ βάλουν στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ καὶ θὰ ἀνάψουν τρία κεριά. τὸ θυμίαμα θὰ καίη στὸ θυμιατό, τρία ποτήρια κρασί, ἓνα ποτήρι νερὸ καὶ στὸ γύρο σαράντα λειτουργόπλα⁴ ποὺ ἔκαναν οἱ γυναῖκες. Ὁ παπᾶς θὰ θυμιάσῃ τὸ κουρμπάνι καὶ ὕστερα θὰ δώσῃ σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸ ἔσφαξε τὴν δεξιά πλάτη, θὰ κρατήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἓνα μεγάλο κομμάτι καὶ τὸ ἄλλο θὰ τὸ κόψῃ σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ ὄλοι θὰ φᾶνε λίγο κρέας καὶ λίγο ἀπὸ τὰ λειτουργόπλα, θὰ πιοῦν λίγο ἀπὸ τὸ κρασί καὶ ἀπὸ τὸ νερὸ ποὺ εἶναι

1. «Μεσαιωνικὰ γράμματα», περιοδ. τοῦ ἐν Ἀθήναις ὁμωνύμου συλλόγου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1931, σ. 152—4. «Στις μάνδρες κάθε χρόνο ἀνήμερα τοῦ ἁγίου Γεωργίου μετροῦσαν τὰ πρόβατα γιὰ νὰ διοῦν πόσα τοὺς ἔμειναν ἀπὸ τὸν χειμῶνα. Εἶχαν σὲ καλὸ νὰ κοιμηθοῦν τὸ μεσημέρι τοῦ ἁγίου Γεωργίου καθὼς καὶ τὸ Πάσχα. ἔλεγαν: Τὸ Πάσχα ἀγοράζνε ὕπνο—τ' ἁγίου Γεωργίου τὸν πλουτοῦν καὶ τῆς Ἀναλήψεως ἀνελοῦν. Γι' αὐτὸ τῆς Ἀναλήψεως δὲν κοιμοῦνται τὸ μεσημέρι μήπως καὶ ἀνελύσουν καὶ ἀναληφθοῦν. Ὅταν ζητοῦσαν νὰ τοὺς βοηθήσῃ:

Ἅγιον Γεώργη, βοήθαμε.

Σειέ καὶ σὺ τὸ πόδι σου». (αὐτ. σ. 156—157).

2. [Καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οὐ μόνον οἱ θύοντες προσήρχοντο ἔστεφανωμένοι ἢ κρατοῦντες ἐν χερσὶ στεφάνους, ἀλλὰ «καὶ τὸ ἱερεῖον αὐτὸ ἐκοσμεῖτο ὁμοίως στεφάνοις καὶ τὰ κέρα αὐτοῦ ἐνίστε ἔχρυσου». βλέπ. τὸ «Λεξικὸν τῶν ἑλλ. καὶ ῥωμ. ἀρχαιοτήτων... κατὰ Οὐίλλιέλμον Σμιθ ὑπὸ Σ. Τσιβανοπούλου», Ἀθήναι, 1890, σ. 404].

3. Τοῦτο ἐγένετο εἰς τὰς διονυσιακὰς θυσίας τοῦ τραγοῦ, ἐν αἷς ἡ ἔβαπτον ἢ καὶ ἔπινον αἷμα, ἵν' ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ θεοῦ, προσεικόνισμα τῆς μυστικῆς ἱερᾶς θυσίας τοῦ Χριστοῦ.

4. Λειτουργόπλα μικρὰς λειτουργιᾶς, προσφορᾶς.

ἐμπρός στοῦ κουρμπάνι. Τὴν ἄλλη μέρα δὲν κάνει νὰ μείνῃ οὔτε βουκιὰ ἀπὸ τὸ κρέας.

Κατὰ διήγησι τῆς κερὰ Καλλιόπης, ἡ ὁποία μοῦ εἶπε πῶς ἡ πεθερὰ τῆς ἄκουσε ἀπὸ τῆ γιαιγιά τῆς ὅ,τι στὰ παλῆα χρόνια τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔνα λάφι ἀπ' τὸ βουνὸ ἔρχονταν μονάχο στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα νὰ τὸ σφάξουν κουρμπάνι. Μιὰ φορὰ δὲν πρόφθασε ἀπὸ βραδὺς καὶ ἦλθε τὸ πρῶτ' μεσ' τὸν ἴδρω πινημένο. Τὸ ἔσφαξαν χωρὶς νὰ ξεκουρασθῆ καὶ δὲν ματαῆλθε τὸν ἄλλο χρόνο. μόνο ἦλθε φωνὴ σὲ μιὰ γυναῖκα καὶ τῆς εἶπε : «Θέλω τὸ παιδί σου κουρμπάνι». Αὐτὴ δὲν γύρισε ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸν λόγο καὶ τὸ ἔσφαξε, τὸ ἔπλυνε, τὸ παραγέμισε καὶ τὸ ἔβαλε στοῦ φουρνί. Ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ πάρουν τὸ κουρμπάνι ψημένο καὶ βρίσκουν τὸ παιδί μὲ τὸ βιβλίον στοῦ χέρι νὰ διαβάξῃ¹.

Τὰ παλῆα χρόνια ὁ Θεὸς ἔδωσε στὸν κάθε γονιὸ τρεῖς παιδιά, τρεῖς καὶ ἀθάνατα, οὔτε παντρεύοντο, οὔτε ἀπέθνησκον. Ὁ Ἁγιὸς Γεωργίου λυπήθηκε πὸς θὲ νὰ σωθῆ ὁ κόσμος κάμνοντας κουρμπάνι κάθε χρόνο ἀπὸ ἕνα παιδί καὶ εἶπε : Νὰ σᾶς δώσω ἕνα πρόβατο νὰ τὸ κάμετε κουρμπάνι στὴ μέρα μου. Ἀπὸ τότε κάθε χρόνο θὰ γίνῃ ἕνα πρόβατο κουρμπάνι στὸν Ἁγιὸς Γεωργίου² (αὐτ. σ. 157—9) εἶναι ταῦτα τῆς Ἑλλ. Σταμούλη Σαραντῆ.

¹ Ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Μ. Γεδεῶν «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ Κωνσταντίνου πόλει». Ἀνάγνωσμα τῆς 10·5·36 ἐν τῷ Συλλόγῳ μεσαιων. γραμμάτων, Ἀθῆναι 1937).

² Αἱ ἑορταὶ καὶ κοσμικαὶ πανηγύρεις διεξήγοντο τῇ 23 Ἀπριλίου. εἷς τινα δὲ ναὸν τῆς Κων)πόλεως πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἔτελειτο πάννυχος ἀγρουπνία τῇ 2 πρὸς τὴν 3 τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς διὰ τὴν μνήμην τῆς ἀνακομιδῆς τοῦ τιμίου αὐτοῦ λειψάνου (δηλ. τοῦ ἁγίου Γεωργίου).

Εἰς τὴν Ζάκυνθον ἡ μνήμη αὐτοῦ ἡ ἱερὰ ἐπανηγυρίζετο κατ' ἔτος καὶ τῇ 30 Ἰανουαρίου. Τὴν ἡμέραν ταύτην τοῦ ἔτους 1689 ἐσημειώθη ἡ παῦσις ἐπιδημίας πανώλους ἐν Ζακύνθῳ καὶ ναὸς ᾠκοδομήθη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐπῆλθεν δὲ ἡ τῆς ἐπιδημίας ἑξαφάνισις. Ἡ ἐνετικὴ διοίκησις ἀπεφάσισε τότε νὰ καθιερώσῃ λιτανείας τῇ 30 Ἰανουαρίου. Νικόλαος δὲ ἱερεὺς ὁ Γαβριηλόπουλος συνέθεσεν ἀκολουθίαν ἐπὶ τούτῳ, ταύτης εἶδον ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἔκδοσιν, τίτλον ἔχουσαν τοῦτον :

«Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ψαλλομένη τῇ λ'

1. [Ἀντιγραφή πιστὴ τῆς θυσίας τοῦ Ἀβράμ, ὅπου ὁ Θεὸς εἶδε τὴν πίστην τοῦ κοί τὴν ὄραν, καθ' ἣν ἔσυρε τὴν μάχαιραν νὰ σφάξῃ τὸν Ἰσαάκ, παρουσιάσθη ὁ κριός].

2. [Εἶναι ἔνδειξις τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο τῆς παύσεως τῆς ἀνθρωποθυσίας, ἣεις ἀρχὴν ἔσχεν ἀπὸ τῆς ἡοῦς τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Εἰς δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἀπηγορεύθη καὶ τῶν ζώων ἡ θυσία κατὰ τὸν προφητᾶνακτα εἰς ὃν ὁ Θεὸς ἐλάλησε τὰ ἑξῆς : «Οὐ δέχομαι κρέα τράγων καὶ οἶμα τούρων οὐ πίομαι. Θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως». τὰ κουρμπάνια καὶ οἱ ἱεροὶ κανόνες ἀπαγορεύουσιν αὐστηρῶς.

Ἰανουαρίου μηνός, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γενομένου θαύματος ἐν Ζακύνθῳ ἐπὶ τῇ τοῦ λοιμοῦ ἀπαλλαγῇ· νεωστὶ τυπωθεῖσα καὶ ἐπιμελῶς διορθωθεῖσα». Ἐνετίησιν, αψμη' 1748. Παρὰ Νικολάφ τῷ Σάρω. Σύγκειται τὸ βιβλίον ἐκ σελίδων 24 εἰς δὸν μικρόν . . . . .

«Αἱ περισσότεραι πανηγύρεις (καὶ περισσότεροι ναοὶ) τοῦ ἁγίου Γεωργίου γινώσκονται μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἢ πρὶν αὐτῆς. Ἡ ἱερὰ μνήμη αὐτοῦ παρὰ βυζαντινοῖς ἐστερεῖτο τῆς κοσμικῆς, ἢ λαϊκῆς αἴγλης τῆς δοθείσης εἰς αὐτὴν κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐντεῦθεν ἡ πανήγυρις, ἡ ἱερὰ καὶ ἡ κοσμικὴ, διήρκει ὄχι 24, ἀλλὰ 48 ὥρας εἰς αὐτὰς δὲ συνέρθεον καὶ ἐκ χωρίων μακρὰν κειμένων. Εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Κουδουνάν, ὅπου περιώριζον ἄλλοτε τοὺς φρενοβλαβεῖς, ἔσπευδον ἀπὸ τῆς παραμονῆς ἐκ πολλῶν παραλίω τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου χωρίων παραμένοντες καὶ τὴν ἐπιούσαν (24). Τὸ ἴδιον ἐγίνετο καὶ εἰς τὸ Φαναράκι τῆς ἐπαρχίας Δέρκων, παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Εὐξείνου· καὶ εἰς αὐτὸ συνέρθεον ἐκ θρακικῶν χωρίων ἀπεχόντων πέντε καὶ ἕξ ὥρας ἀπὸ Φαναρακίου. Εἰς δὲ τὸν ἅγιον Γεώργιον τὸν Ἀράπην τῆς Ἡρακλείας (Ἡρακλείας) μετέβαινον προσκυνηταὶ καὶ ἐκ Κων)πόλεως. Καὶ σήμερον μὲν ὑποφέρεται τοιαύτη μετάβασις—ἀπὸ πολλοῦ μὴ γινομένη—ἀλλὰ, πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν οἶαν ὑφίσταντο δοκιμασίαν οἱ προσκυνηταὶ ἢ πανηγυρισταὶ μεταβαίνοντες ἐκ τῆς πρωτευούσης τοῦ κράτους εἰς Ἡράκλειαν· διότι ἐχρησιμοποιοῦν ἢ ἀκάτια δεκάκωπα, πέντε ζεύγη κωπίων ἔχοντα, ἢ τὰς κοινότερον γνωστάς, «ἀνεμοτράτες». Τὰ μεγάλα ἀκάτια ἦσαν οἱ «μπὲς - τσιφτεδες», οἱ ὑπηρετοῦντες τοὺς εἰς τὸν Βόσπορον κατοικοῦντας διὰ τὰ ταξίδια αὐτῶν.

«Ἐπὶ βυζαντινῶν ἡ λαϊκὴ πανήγυρις ἔπρεπεν, ὡς ὑπονοῶ, νὰ γίνηται περιορισμένη. Γινώσκομεν τὴν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν ὀρισθεῖσαν ἀπραξίαν τῶν δικαστηρίων. εἰς τὸν πίνακα τῶν ἡμερῶν, καθ' ὅς ἤρουν τὰ δικαστήρια καὶ τὰ δημόσια γραφεῖα, ἴσως σημειοῦνται καὶ αἱ «ἐπὶ μέρους ἀπρακτοὶ» ἔορταί. Τοιαῦται ὀρίζονται ἢ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Εἰς αὐτὰς ἤρουν τὰ δικαστήρια μόνον κατὰ τὸ ἡμισυ τῆς ἡμέρας· ἐν τούτοις ἤρουν κατὰ τὰς μνήμας τοῦ Χρυσοστόμου (13 Νοεμβρίου) καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου (26 Ἰανουαρίου) δι' ὅλης τῆς ἡμέρας· παρατρέχω τὴν μνήμην Βασιλείου τοῦ μεγάλου, καθὸ συμπίπτουσαν τῇ τῆς Περιτομῆς τοῦ Κυρίου πανδήμως πανηγυριζομένην.

Ταῦτα δύναμαι νὰ γράψω καὶ εἰς αὐτὰ γίνεται διόρθωσις τις παραδρομῆς, εἰς ἣν ὑπέπεσα, ναοὺς ἢ μονὰς ἀπαριθμῶν εἰς τε τὸ «Βυζαντινὸν Ἐορτολόγιον» καὶ τὰ πέντε ἔτη κατόπιν ἐκείνου ἐκδοθὲν «Ἐορτολόγιον Κωνσταντινοπολίτου προσκυνητοῦ». Ἐλπίζω ὅτι θ' ἀνευρεθῶσί που ναοὶ καὶ ἄλλαι μοναὶ ἁγιογεωργιακαί, ὧν ἀριθμὸς καὶ ἱστορία καὶ τυπικὰ οὐδὲν πιθανῶς θὰ μεταβάλλωσι τῶν ἐκτιθεμένων ὧδε συμπερασμάτων.

Τὸ ὄνομα καὶ μόνον ἅγιος Γεώργιος ἀπετέλεσε διὰ τὰς ἑλληνικὰς ὀρθοδόξους μετὰ τὴν ἄλωσιν γενεὰς τὸ παλλάδιον αὐτῶν, ποθουσῶν τὴν ἀπὸ δεσποτῶν ἄλλοφύλλων ἀπαλλαγὴν. Φρονῶ, ὅτι ἐνέπνευσαν, οὕτως εἶπειν, καὶ ἐπέβαλον τὴν ἀγάπην, τὴν τιμὴν, τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν ἐκ Καππαδοκίας τροπαιοφόρον μάρτυρα, διὰ πέντε αἰῶνων ὄλων, αἱ τέσσαρες πρῶται λέξεις τοῦ ἀπολυτικίου τῆς ἑορτῆς αὐτοῦ «Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς» (σ. 13 καὶ 16—17).

«Θὰ μὲ συνοδεύσητε, ἀδελφοί, εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν πανηγυρίζοντων ναῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Ἔχομεν ἓνα πατριαρχικόν. τὸν τοῦ Φαναρίου—Τρεῖς Ἁγιοταφικούς : τὸν ἐν Φαναρίῳ, τὸν πρὶν τοῦ 1650 ναὸν τοῦ μεγάρου τῶν Καντακουζηνῶν, τὸν ἐν Νεοχωρίῳ τοῦ Βοσπόρου καὶ τὸν ἐν Χάλκῃ τῇ νήσῳ τοῦ Κρημουῦ—τὸν τοῦ Ποτηρᾶ, κατ' ἐμὲ βυζαντινῆς προελεύσεως, ἀγνώστου ἁγίου· γινώσκομεν ὅμως οἰκογένειαν Ἀποτυρᾶ, ζῶντος ἑκατὸν τριάκοντα μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔτη — τὸν ἐν Ἐδινέρκαπι, διάδοχον βυζαντινῆς μονῆς—τὸν εἰς Ψαμμάθειαν Κυπαρίσσαν—τὸν εἰς θεραπείαν τῆς θρακικῆς ἀκτῆς τοῦ Βοσπόρου—τὸν ἐν Ἀφαμείᾳ ἢ Ἀπαμείᾳ δῆλα δὴ Μακροχωρίῳ—τὸ ἐν Ζεφυρίῳ ἢ Σαφρᾶ—τὸν ἐν Δρουπίᾳ—Γρούπες, ἢ Τσιφουτ-μπουρνάζ—τὸν ἐν τῷ χωρίῳ Λίτραις, σχεδὸν μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Ἐδινε-καπὶ—τὸν ἐν Τσεγκέλιοι (Συγκέλλου χωρίῳ, διότι ὑπῆρχε καὶ Συγκέλλου βυζαντινὴ μονὴ)—τὸν εἰς τὴν νησίδα Ἀντιγόνην Ἅγιον Γεώργιον Καρίπην—τὸν ἐν τῇ νήσῳ Πριγκήπῳ, (Λαύρας), ὀλίγον φρονιζούσης περὶ τοῦ δῆθεν μετοχίου αὐτῆς, ὅπερ οἱ παλαιοὶ ἔλεγον νομισματοκοπεῖον τῆς μονῆς ταύτης. Ἠρίθμησα πέντε καὶ δέκα ναοὺς, ὅσους ἐγνώρισα. Εἰς αὐτοὺς μετέβαινον πανηγυρίζοντες, δῆλα δὴ διασκεδάζοντες οἱ πατέρες ἡμῶν καὶ μέχρι τοῦ 1660 εἰς δεκαεπτὰ συγχρόνως ἀκμάζοντας ἢ ὀπωσδήποτε ζῶντας. Καὶ οἱ μὲν βυζαντινοὶ μετέβαινον εἰς τὰς συνάξεις, ὡς εἶπωμεν ἀγρυπνίας. οἱ δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν καὶ μέχρι πρὸ πενήτηκοντα ἔτων καὶ προσηύχοντο καὶ προσῆγον τῷ Θεῷ τὰς προσφορὰς αὐτῶν καὶ μετὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῶν ναῶν πλουσίας ἠτοίμαζον τραπέζας καὶ συνεκρότουν μετ' αὐτὰς συμφωνίας καὶ χοροὺς. Διασκεδάζον δὲ μεθ' ἡμῶν μωαμεθανοὶ καὶ δῶρα μετὰ τῶν ἐλλήνων καὶ τῶν βουλγάρων, μετὰ τῶν ἄλβανῶν καὶ τῶν ἑλληνοτουρκαρμενίων προσέφερον εἰς τὸν ἅγιον ὡς συμβολίζοντα τὴν ἔναρξιν τοῦ καλοκαιριοῦ, καθὼς ἐπίστευον τὸν ἅγιον Δημήτριον ὡς σύμβολον τῆς ἐνάρξεως τοῦ χειμῶνος.

«Ἐκ τῆς πατρικῆς ἡμῶν παρακτίου κατὰ τὸ Φανάριον οἰκίας, ὅπου ἐγκατεστάθημεν τῷ 1859, κατὰ τὸν Σεπτέμβριον, παρετηροῦμεν ἀπὸ τοῦ 1860, κατ' ἔτος, τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς τὴν 23 Ἀπριλίου, εἰς τὸν ὑπεράνω τοῦ Κασήμ-πασᾶ (ἄνω τοῦ Ὑπουργείου τῶν ναυτικῶν) κυπαρισσόφυτον χῶρον καιόμενα φῶτα μέχρις ἀνατολῆς ἡλίου καὶ ἔμανθάνομεν ἐπὶ εἰκοσιπέντε καὶ πλέον ἔτη ἔρωτῶντες, ὅτι οἱ μέχρι πρωΐας μετὰ φωταγωγίας ἀγρυπνοῦντες

ἦσαν ἀθίγγανοι μωαμεθανοί, διὰ νυκτὸς ἐν ὑπαίθρῳ τὸν μεγαλομάρτυρα γεραίροντες, ἐν ἡμέρᾳ, δὲ διασκεδάζοντες μεθ' ἡμῶν ἔξω τῶν ναῶν ¹.

Ὁ Παπαρρηγόπουλος χαρακτηρίζων τὰ περὶ Ἀθηνῶν ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ μητροπολίτου Μιχαῆλ Ἀκομινάτου εἰρημένα ὡς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Νικήτα τοῦ γνωστοῦ χρονογράφου γράφει : «Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἑλλην. ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιαν. πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων, ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον, ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς». (Ἱστορία τοῦ ἑλλην. ἔθνους, ἔκδ. Α', τόμ. IV, σ. 690).

«Πρὸς τούτοις καὶ τοῦτο τοῦλάχιστον εἶναι σαφῶς γνωστόν, ὅτι ὁ Χριστιανικὸς προσηλυτισμὸς κατώρθωσε νὰ ὑπερφαλαγγίῃ τὸν θρησκευτικὸν ἑλληνισμὸν καὶ ἐν ἄλλῳ τινὶ σημείῳ, ἔνθα ἀξιόλογοι ἠδύναντο νὰ ἐπιτευχθῶσιν ἐπιτυχίαι, ἂν ἡ ἐκκλησία χάριν ταχύτερας ἐπικρατήσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τῷ πλήθει ἐβουλεύετο νὰ προβῇ εἰς πολλὰς παραχωρήσεις εἰς τὴν δύναμιν τῆς παναρχαίας παραδόσεως τῆς ἐθνικῆς θρησκείας. Πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐθισθῆ προφανῶς οἱ χριστιανοὶ νὰ μὴ ἀπαιτῶσι παρὰ τῶν Ἑλλήνων προσηλύτων ῥῆξιν πρὸς τὰς ἀπὸ αἰῶνων ὑφισταμένας ἀρχαίας ἔξεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ. Ἀφοῦ λοιπὸν μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος κατώρθωσαν κατὰ μικρὸν οἱ Χριστιανοὶ νὰ μετατυπώσωσιν χριστιανικῶς τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἔθιμα, ἐποίησαντο τέλος ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει τὴν παραχώρησιν, δι' ἧς πλεῖστοι ὅσοι θρησκευτικοὶ τύποι τῆς ἐθνικῆς λατρείας, ἦθη καὶ ἔθιμα διατηροῦντο ὑπὸ χροιάν χριστιανικὴν. Ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἀνεκάλυψεν ἔτι παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλῆσι πλεῖστα λείψανα ἀρχαίων θρησκευτικῶν ἐθίμων, ἅτινα δι' αἰῶνων διετηρήθησαν μεχρι νῦν.» Ἐπειδὴ δὲ ἡ λατρεία τῶν κειμηλίων παρὰ τοῖς Ἑλλῆσιν ἦδη τῶν αὐτοκρατορικῶν ρωμαϊκῶν χρόνων εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν μεγίσταις διαστάσεσι, διὰ τοῦτο κατέστη σύνηθες, ἵνα τόποι καὶ ναοὶ ἀρχαιότεν ἱεροὶ διατηρούμενοι χρησιμοποιοθῶσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν ὑπὸ ὀνόματα ἡλλοιωμένα. Διδασκαλαὶ δὲ χριστιανικαὶ ἐτέθησαν ἐν παραλλήλῳ πρὸς τὰς ἀναλόγους παραστάσεις τοῦ ἑλληνισμοῦ. Πρὸ πάντων δὲ ἤρξατο νῦν ἡ ἀντικατάστασις θεῶν καὶ ἡρώων διὰ Χριστιανῶν Ἀγίων ἐχόντων ἐσωτερικὴν συγγένειαν πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς καὶ ἡρώας ἢ ἀπλῶς ἐχόντων φωνητικὴν ὁμοιότητα ἐν τοῖς ὀνόμασιν. Οὕτω δὲ ἐν τῇ τῶν ὀνομά-

1. Μ. Γεδεών, «Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν Κωνσταντινουπόλει». Ἀθήναι, 1937, σ. 9-10.

2. Ἐνταῦθα παραπέμπει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν Curt Wachsmuth, «Das alte Griechenland im neuen», τὸν Bernhard Schmidt «Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Alterthum» μέρος I καὶ τὸν A. Mommsen «Athenae christianae». Πρόσθετες : τοῦ Aug. von Eye, «Classisches Alterthum und christl. Zeit», Göttingen 1848, σ. 76. Wendland, «Hellenismus und Christentum», 1912, σ. 211 ἔ. E. R. Bevan, «Hellenism and Christianity», London, 1921.

των ἀλλαγῆς ἢ κυρία σημασία τοῦ τιμωμένου θεοῦ ὄντος ἔμεινεν ἢ αὐτὴ καὶ ὁ λαὸς ἐλάτρευεν, ἐν μέρει ἀουνειδήτως, ἀρχαίας θεότητος ὑπὸ νέα ὀνόματα. Ἐν τῇ πίστει δὲ καὶ τῇ λατρείᾳ τὰ πρωτεῖα ἔλαβον νῦν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι τούτοις πρὸς τῇ πολυῤῥήτῳ «Θεομήτορι», τῇ Παναγῆ, ἰδίως οἱ ἅγιοι, εἰς οὓς, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς εἰκονικὰς αὐτῶν παραστάσεις, ὁ λαὸς πρωίμως προσέφερε λατρείαν ὡς εἰς πραγματικὰς θεότητας. Οὕτω διαφερόντως ἐν Θεσσαλονίκη ἀνεπτύχθη τελείως ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἐν τῷ πρώτῳ ἤδη τμήματι τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Μετὰ δὲ τοῦ κύκλου τῶν παραδόσεων, ὅστις ἐσηματίσθη τάχιστα περὶ τοὺς δημοτικωτάτους τῶν νέων ἁγίων, *συνεχωνεύθη σπουδαῖον μέρος τῆς ἀρχαίας μυθολογίας ἐν μορφῇ ὀλίγον ἠλλοιωμένη* Ὡσαύτως δὲ σπουδαῖον μέρος τοῦ ἀρχαίου βίου τοῦ ἀναφερομένου εἰς ἑορτὰς καὶ αἰσθηματικὴν δεισιδαιμονίαν, ὡς λ. χ. αἱ περὶ τοῦ Χάρου καὶ μετὰ τὸν θάνατον ζωῆς δημῶδεις νεοελληνικαὶ δοξασίαι, πολλάκις μὲν ὑπὸ τύπον ἐξηγενησιμὸν, πολλάκις δὲ καὶ ἀπλῶς ὡς εἶχον (ὡς ὁ θαυματουργὸς ἐν ταῖς ἀσθενείαις ἐν τοῖς ναοῖς ὕπνος) μετεδόθησαν ὑπὸ χριστιανικὴν μορφήν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐξακολουθοῦσιν ὑφιστάμεναι μέχρι τῆς σήμερον. *Αὕτη ἦν ἡ ὁδός, δι' ἧς ὁ χριστιανισμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατήνησεν ἐπὶ τέλος νὰ γίνῃ ἀχώριστον τμήμα τῆς ἐθνότητος τῶν νῦν Ἑλλήνων».*¹

1. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου βίου μέχρι σήμερον ὑπὸ Γ. Φ. Χέρτσβεργ μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ ὑπὸ Π. Καρολίδου κτλ. (Βιβλιοθ. Μαρσαλῆ). Ἀθῆναι, 1906, τόμ. Α', σ. 121—123. Αἱ ἰδέαι αὗται ἀνεπτύχθησαν ἔπειτα συστηματικῶς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ Ἀδόλφου Harnack ἐν τῷ βιβλίῳ *Das Wesen des Christentums*. Leipzig, 1925, σ. 137—138: «Ἡ ἑλλ. ἐκκλησία ἐμφανίζεται, οὐχὶ ὡς δημιούργημα χριστιανικὸν ἐντὸς ἐλληνικοῦ περιβλήματος, ἀλλ' ἐλληνικὸν δημιούργημα ἐντὸς χριστιαν. περιβλήματος. . . . Εἶναι σύνολον ἐμφανίσεως ὅλως παρεμφερῆς, συνέχεια τῆς θρησκευτ. ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ξένην τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπίδρασιν, ἀφοῦ τόσῳ ξένον ἐπενήργησε στοιχεῖον ἐπ' αὐτοῦ». Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐξακολουθεῖ ἔτι νὰ γράφῃ καὶ γράφουσι μέχρι σήμερον οἱ πολυπληθεῖς ὁταδοὶ του. Περὶ τούτου βλ. τὸ βιβλίον μας: «Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας» Ἀθῆναι, 1914, σ. 59 ἑ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μερικὴ βιβλιογραφία τοῦ βίου καὶ τῶν ἐγκωμίων τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἑλληνιστὶ ἐκδοδομένων.

Karl Krumbacher, Der heilige Georg in der griechischen Ueberlieferung. Aus dem Nachlasse herausg. von A. Eberhard. München, 1911, 4ον, σ. XLIV, 382 (Abhandlungen d. bayer. Akademie d. Wiss. philol. philol. und historische Klasse, XXV, 3)¹. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο βιβλίον ἀγοράσας παρὰ τοῦ ἐν Θ)νίκῃ διαμένοντος μακ. Βασ. Μυστακίδου ἀντὶ 400 δραχμῶν τῷ 1929 παρέδωκα εἰς τὴν ἀγιογεωργικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασσαφαίων Καυσοκαλυβιτῶν. καταρτίσας ἐκεῖθεν τὸν ἐξῆς πίνακα περιεχομένων.

Α'. Περιεχόμενον τῶν ἑλληνικῶν κειμένων εἰς τοῦ Κρουμβάχερ τὸ βιβλίον περὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου.

1. (σ. 1—2) Τεμάχια ἀρχαίου βίου.
2. (σ. 3—16) Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τῆς ἀσεβειστάτης ... θρησκείας.
3. (σ. 16—18) Ἐγὼ Παγκράτιος καὶ δοῦλος.
4. (σ. 18—30) Ἄνῆρ τις συγκλητικός.
5. (σ. 30—40) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία.
6. (σ. 41—51) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία (διάφορος).²
7. (σ. 51—58) Ἡ μὲν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προαιώνιος βασιλεία (διασκευή).
8. (σ. 59—78) Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ῥώμης σκήπτρων ἐπειλημμένου. (παρὰ Θεοδώρου Μαγίστρου τοῦ Δαφνοπάτου).

1. Μέγα θεωρεῖται εὐτύχημα, διότι ὁ Πρύτανις τῶν ἐν Εὐρώπῃ Βυζαντιολόγων Krumbacher, ὁ ἀσυναγώνιστος ιστοριοδίφης ἔργον ὄντως ἐποίησεν ἐξ ὅλων τῶν ἀγιολογ. ἐρευνῶν τὴν συγκέντρωσιν τῶν περὶ τὸν ἅγιον Γεώργιον ἑλλην. κειμένων ὑπότυπων ἔχων ὑπ' ὄψιν τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου τὴν ἀξιόλογον διατριβήν, De Georgiis eorumque scriptis». Αὕτη ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν τῷ τόμῳ De Georgii Acropolitae historia κτλ.» Paris, 1651, σ. 229—427. Ἐπανελήφθη ἐν Βενετίᾳ τῷ 1729 καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Φαβρικίου.

2. Ἐν κώδ. Λαύρας Γ 87, φ. 148^α 157^β. Τὸ α' ἐξεδόθη ὑπὸ Βεσέλοβσκη ἐν Πετροπόλει, 1880.

9. (σ. 78—81) Συγκαλεῖ πάλιν ἡμᾶς σήμερον. (Ἐρκαδίου ἐπισκόπου Κύπρου.¹)

10. (σ. 81—83) Προτρέπουσί με πρὸς εὐφημίαν τὴν γλῶτταν Θεοδώρου κυαίστορος).

11. (σ. 84—102) Ῥωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Οἴκοι 3.

12. (σ. 103—105) Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους, ὅτε τὸ ἔθνος τῶν Περσῶν.

18. (σ. 136—137) Ἐν τοῖς τῶν διωγμῶν τούτοις.

(σ. 160—181) Κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ὑπῆρχε βασιλεύς.

25. (σ. 181—182) Καὶ μὲν ἄλλως, τιμιώτατε καὶ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε, τὸν πᾶσι τοῖς καλοῖς ἐπιφυόμενον (Νικήτα τοῦ κ. Δαβίδ . . . φιλοσόφου).

Β'. Περιεχόμενον τῶν ἐλληνικῶν κειμένων τῶν «Acta Sanctorum» quot—quot toto orbe . . . collegit I. Bollandus . . . Antverpiae, 1643», edit. 2, Aprilis tom. III, 1738².

1. (σ. IX—XV) Διοκλητιανὸς ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ ἀναξίως τῶν σκήπτρων.

2. (σ. XV—XX) Ἄρτι τοῦ τῆς εἰδωλομανίας νέφους τὴν οἰκουμένην διαλαβόντος.

3. (XX—XXV) Ἥλιος μὲν ἐκάστης ἀνίσχων ἡμέρας. (Ἄνδρῆα Κρήτης ἐγκώμιον).

4. (XXV—XXXIV) Ἔθος τοῦτο τῶν λόγοις ἀγωνιζομένων σχεδὸν ἐκάσιψ. (Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου).

5. (XXXV—XXXIX) Οἱ τῶν αὐτῶν δωρεῶν ἀξιωθῆναι ἐπιποθοῦντες. Διήγησις περὶ τοῦ παραδόξου θαύματος . . . τοῦ γεγονότος εἰς αἰχμαλωτισθέντα παῖδα καὶ παρ' ἐλπίδα σωθέντα.

6. (XXXIX—XLI) Ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις τοῦ μεγάλου καὶ εὐσεβεστάτου βασιλέως ἡμῶν Θεοδοσίου ἦν τις ἄνθρωπος ἐν Καππαδόκεις Θεόπιστος (βλ. *Aufh. Mirac.* 5).

7. (XLII—XLIV) Ὁ στρατηγὸς Νικόλαος, ὁ λεγόμενος Ἰούλας Γρηγορίου Δεκαπολίτου.

8. (XLV—XLVIII) Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου θαύματα πολλὰ ἐγένοντο. (θαῦμα περὶ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ εἰς τὸν Σαρακηνόν)

Γ'. *Miracula S. Georgii. ed. I. Aufhauser, Lipsiae. 1913*³.

1. (σ. 2—3) Περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ κίονος. Ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὴν μητρῶν τοῦ ἁγίου πολίχνην.

1. Ὑπάρχει καὶ παρὰ Migne, *Patr. gr.* 142, στ. 229—345.

2. Ὁ μακ. Louis Petit φιλοξενηθεὶς ἐν τῷ οἴκῳ Ἰωασσαφίων ἠγαθύνθη ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν πλουσίαν αὐτῶν βιβλιοθήκην τὸν τόμον τοῦτον ἐξ οὗ καὶ ἠρτισάμην.

3. Ὁ Aufhauser διαπρεπὴς μαθητὴς τοῦ Krumbacher ἐν τῷ περιφύμῳ βυζαντινῷ φροντιστηρίῳ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, μετ' εὐγνωμοσύνης ἀφιερῶ-

2. (σ. 3—8) . . . *Περὶ τὸ κίονιον τῆς χήρας*. Εἰς τὸν τόπον τῆς Συρίας εἰς κάστρον λεγόμενον Ῥάμελ. (Κῶδ. Ἰωασ. 308, σ. 113).

2α (σ. 9—12) *Περὶ τῶν Σαρακηνῶν*. Καὶ ἄλλο θαῦμα τοῦ μεγαλομάρτυρος ἁ. καὶ π. μέλλω νὰ διηγηθῶ. (Κῶδ. Ἰωασ. 308 σ. 138).

3. (σ. 13—18) *Περὶ τοῦ ἀρπαγέντιος νέου ἀπὸ Συρίας* (Παφλαγονίας). Ἔς ἀπεράσωμεν ἀπὸ τὰ πρῶτα θαύματα τοῦ ἁγίου. (Κῶδ. Ἰωασ. 308 σ. 135). Τὸ ἑλληνικόν : Ἐπελθόντος ποτὲ τοῖς τῆς Παφλαγονίας μέρεσι (αὐτ. Αὐθ). Τὸ ἑλληνικόν :

4. (σ. 18—44) Ἔτερον θαῦμα τοῦ . . . Γεωργίου *περὶ τοῦ ἀρπασθέντος νέου*, (τοῦ δουκὸς Λέοντος). Καὶ ἄλλο δὲ θαῦμα θαυμαστὸν καὶ παράδοξον . . . Οἱ χριστιανοί. (Κῶδιξ Ἰωασ. 308) σ. 150). Τὸ ἑλληνικόν : Εἰδέναί ὑμᾶς βούλομαι, ὃ φιλόχριστον ἄθροισμα.

5. (44—64) Ἔτερον θαῦμα . . . περὶ Θεοπίστου τοῦ ἀπολέσαντος τοὺς βόας αὐτοῦ. Εἰς τοὺς χρόνους τοῦ εὐσεβεστάτου βασι. Θεοδοσίου ἦτον ἕνας ἄνθρωπος Θεόπιτος (βλ. Act. 55. 6. Κῶδ. Ἰωασ. 308 σ. 121). Τὸ ἑλλην. Ἀκούσατε ἀδελφοί μου . . . ἐν Καππαδόκῳ ἐν τοῖς καιροῖς.

6. (σ. 64—89) Ἔτερος λόγος καὶ διήγησις . . . *Περὶ τοῦ Σαρακηνοῦ*. . . Ἐν τοῖς μέρεσιν Ἱεροσολύμων (sic) κατὰ τὴν Καππαδοκίαν χώραν ἦν τις ναός. Τὸ ἑλληνικόν. Λόγος Ἱστορικὸς Γρηγορίου κτλ. (ὄπως ἐν Acta 8).

(σ. 66—88 ὑποσελιδίως) Ἔτερον θαῦμα. . . περὶ τοῦ Σαρακηνοῦ . . . Ὁ Ἀμηρᾶς τῆς Συρίας ἕνα καιρὸν ἔστειλε τὸν ἀνεψιὸν του (Κῶδιξ Ἰωασ. 308) σελ. 141).

7. (σ. 90—93) Θαῦμα τοῦ . . . Γεωργίου *περὶ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ*. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου . . . Γ. καὶ ἄλλα παράδοξα θαύματα ἐγένοντο πολλὰ ἐξ ὧν καὶ τοῦτο (βλ. Acta 8.)

8. (93—101) Ἔτερον θαῦμα *περὶ τοῦ ἀναιρεθέντος στρατιώτου*. Ἄρχων τις ταξιώτης ἐξώρμησε.

(94—100) . . . περὶ τοῦ θανατωθέντος στρατιώτου. Ἐνας ἄρχοντας ἀπὸ στρατεύμα ὥρμησε μετ' ὄλους τοὺς στρατιώτας τοῦ βασιλέως (Κῶδιξ Ἰωασ. 308, σ. 131).

ται αὐτῷ τὸ βιβλίον του. Εἰργάσθη ἐπισκεψάμενος τῷ 1910 τὸ ἅγιον Ὄρος εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἰωασαφαίων καὶ δὴ παρέλαβε μετ' ἑαυτοῦ εἰς Μόναχον κατ' εὐγενῆ παραχώρησιν αὐτῶν τὸ κύριον κώδικα ὑπ' ἀριθ. 308 (εἰς ὃν παραπέμπω ἐνταῦθα). Τοῦτον περιέγραψα ἐν ἐκτάσει εἰς τὸν «Κατάλογον τῶν κωδικῶν τῆς ἱερᾶς σκήτης τῶν Κουσοκαλυβίων» ἐκδοθέντα ἐν Πιρσιόις τῷ 1930. Κατὰ τὴν νέαν κατάταξιν φέρει τὸν ἀριθ. 78, ἐν σ. 86—88). Μετὰ πενταετίαν ὄλην ἐπέστρεψεν ἐπὶ τέλους τὸν κώδικα. Ἐν τῷ μονυδρίῳ τῶν Ἰωασαφαίων συνέταξα τὸν Κατάλογον καὶ ἀντιχαριζόμενος εἰς αὐτοὺς ἐποίησάμην τὴν ἀφιέρωσιν τῆς Ἱστορίας τῆς σκήτης τῶν Κουσοκαλυβίων» (Ἱστορία τοῦ ἀσκητισμοῦ, τόμ. Α', Θυρίκη 1929). Ἐνταῦθα «ἔγεια σκλάβος», ὡς λέγουσιν οἱ Θεῶδες, εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ τελείως ἠχμαλωτίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Κορυθαῖ, ἐνθα ὁ καθεδρικός ναὸς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματί του καὶ γεραίρεται καθ' ὄλην σχεδὸν τὴν Ἀλβανίαν ἐορταζόμενος καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν μουσουλμάνων.

9. (100—103) . . . *Περὶ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος ἐν Μυτιλήνῃ νέου*. Τὸ δὲ γενόμενον ἐν Μυτιλήνῃ καταπλήττει πᾶσαν ἀκοὴν καὶ ἔννοιαν.

(101—103) . . . περὶ τοῦ ἀρπασθέντος ἐτέρου τινὸς νέου. Εἰς τὴν Μυτιλήνην τὸ νησί ἦτο ναὸς τοῦ ἁγίου . . . καὶ εἶναι ἕως τὴν σήμερον. (*Κῶδιξ Ἰωασσαφαίων 308*, σ. 155).

10. (σ. 103—107) *Περὶ τοῦ σφουγγαίου*. Ἐν δὲ τῷ θέματι τῆς Παφλαγονίας ναὸς ἐστὶ περιδοξος . . . ὃν οἱ ἐγγύωροι Φατρυνόν . . .

104—107) Καὶ ἄλλο δὲ θαῦμα γλυκύτερον κατὰ πολλὰ ἀκούσατε τοῦ ἁγίου . . . Εἰς τὴν Παφλαγονίαν ὁποῦ ἐδιηγήθημεν ὀλίγον παρὰ πάνω. (*Κῶδιξ Ἰωασ. 308*, σ. 157).

11. (σ. 107—113) *Περὶ τοῦ καρποφόρου ἀνδρός, τοῦ Μανουήλ*. Οἱ τῷ ἀξιῳματι τῆς διδασκαλίας τῶν θείων γραφῶν . . .

12. (σ. 113—129). *Περὶ τοῦ δράκοντος*. Ἐκ τῶν θαυμάτων εἰς θαῦμα ἀκούσαντες τοῦ . . . Γεωργίου δῶμεν δόξαν τῷ Θεῷ . . . Κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἐγένετο πόλις ὀνόματι Λασία ¹ . . .

(σ. 114—126) Θαῦμα περὶ τῆς κόρης καὶ τοῦ δράκοντος. Ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ ἀκούσετε τοῦτο τὸ μέγα καὶ φορικτὸν θαῦμα . . . ἔγινε λοιπόν . . . εἰς τὴν πόλιν τῶν Λασουαίων, ὁποῦ εἶναι χώρα τῆς Παλαιστίνης. *Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ. 113.

13. (σ. 129—135) *Περὶ τοῦ δαίμονος* ². Ἐξερχομένου δὲ τοῦ ἁγίου ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἀπερχομένου πρὸς τὴν ἰδίαν πόλιν.

130—134) Ἐξερχόμενος δὲ ὁ ἅγιος ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Λαसाίων (!) ἀκολουθοῦσε τὸν δρόμον του. (*Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ. 119).

14. (134—137) *Διήγησις περὶ τῆς τοῦ ἁγίου ζώνης, λόγος ε΄*. Φοβερὸς εἶ, Κύριε, καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου καὶ ἐνδοξότατα,

15. (σ. 137—147) Ὀπτασία καὶ θαῦμα τοῦ ἁγίου . . . Γεωργίου (τὸ α΄ ἐν «*Βυζαντίδι*, τευχ. Β΄, 1911, σ. 138—142). Ἄρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, ἀδελφοὶ καὶ ἴδετε τὸ καινὸν τοῦτο θαῦμα.

16. (σ. 148—154) Ὑμνος . . . περιέχων ἐν συνόψει τὸν βίον αὐτοῦ, τὰ ἄθλα καὶ μερικὰ θαύματα . . . Πρὸς τὸ ἀκατάληπτον ἐστὶ. Δεῦτε κλίνατε τὸ εὖς, τοῦ ἀκοῦσαι ἀδελφοί. (*Κῶδ. Ἰωασ. 308*, σ. 181).

Δ΄. Συναξαριστὴς τοῦ Δουκάκη, Ἀπρίλιος

1. *Περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ δράκοντος*. Ἀρχ. Μέγα τι καλὸν ἐστίν, εὐλο-

1. Τὸ θαῦμα τοῦτο τῆς δρακοντοκτονίας ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Aufhauser ἐν τῷ τεύχει τῆς ἐναισίμου διατριβῆς του : «*Das Drachenwunder des heiligen Georg in der griechischen und lateinischen Überlieferung*» (Byzant. Archiv, Heft 5. Leipzig, Teubner, 1911) ἐν σ. 52—68.

2. Καὶ τὸ θαῦμα περὶ τοῦ δαίμονος ἐξεδόθη τὸν πρῶτον αὐτ. σ. 70—71.

γημένοι ἄδελφοί, ἵνα διηγώμεθα τῶν ἁγίων μαρτύρων σ. 338—345. Ἐκ χειρογράφου τοῦ Κελλίου τῆς Πατερίτσας.¹

2. Μαρτύριον . . . μεταφρασθὲν ὑπὸ *Δαμασκηνοῦ τοῦ Στουδίτου*. ἄρχ. Αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις τῆς ἐκκλησίας μας, σ. 346—364.²

3. Διήγησις *Μάρκου μοναχοῦ* ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομ. Γεωργίου τοῦ εἰς Σαρακηνοῦς γενομένου. Ἄρχ. Ὁ στρατηγὸς Νικόλαος ὁ ἐπιλεγόμενος Γουλᾶς, σ. 364—370, (εἶναι διάφορον τοῦ ἐν Acta XLII—XLIV)³

4. Ἀρχαδίου ἐπισκόπου Τριμυθοῦντος. Ἐγκώμιον εἰς τὸν μ. Γεώργιον, ἄρχ. Συγκαλεῖ πάλιν σήμερον ἡμᾶς σ. 375—378. εἶναι ἡ α' ἐκδοσις.

5. Σκορδίλλη Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον σ. 370—75.

6. Διήγησις περὶ τῶν θαυματουργῶν εἰκόνων τοῦ ἁγίου μεγαλ. Γεωργίου. (Ἐκ τῆς «Ἀνωτέρας ἐπισκοπίας» σ. 379—386).⁴

Ε'. Κοσμᾶ μοναχοῦ Νεασκητιώτου.

Τὸ παρὸν μαρτύριον κτλ. σώζεται . . . ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγ. Παύλου, ἧτις ἐν ἀρχῇ ἐτιμάτο εἰς ὄνομα τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Ἐρμούπολις, 1880, σ. 1—34. ἄρχ. Διοκλητιανοῦ τοῦ τυράννου τῶν τῆς Ῥώμης σκήπτρων ἐπειλημένου.⁵ (sic)

Συμπληρωματικὰ εἰς τοὺς ναοὺς καὶ μονὰς ἁγίου Γεωργίου πλεονάζουν ναοὶ ἁγ. Δημητρίου καὶ Ἀθανασίου 1934-5 Ἄρχ. Θρακ. Θησ. ΙΗ'.

Χωρία Διδυμοτείχου.

Κορουτζῆ (νῦν Καρωτή) σ. 38, 19.

Καδῆ-κιοι (νῦν Μάνο) σ. 39, 30.

Πραγγίσκοιν. Πυθίου σ. 41, 45.

Χωρία Ὀρεσιάδος.

Βάλτος σ. 42, 5.

Γιουρούς (νῦν Δίλοφοι) σ. 42, 8.

Κροβύλη, σ. 42, 12.

Καστανιές (τσερέκ-κιοῖ) σ. 42, 15.

1. Εἰς τὴν νέαν τοῦ 1950—56 ἐκδοσιν τοῦ Συναξαριστοῦ «Ὁ μέγας Σ. τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας» ὑπὸ Βίκτωρος Ματθαίου ἡγουμένου ἐν Ἀθήναις τὸ θαῦμα ἐν σ. 401—407 τοῦ Ἀπριλίου ἐκ τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου τῆς Πατερίτσας μὲ παράλειψιν τοῦ προλόγου καὶ βελτιωμένην φράσιν.

2. Αὐτ. σ. 373—393 καὶ ἐνταῦθα ἡ τετριμμένη καὶ μισοβάρβαρος δημοτικὴ ἄγαν ἀποκρουστικὴ τοῖς Ἀγιορείταις ἐβελτιώθη ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον.

3. Αὐτ. σ. 397—400 ἐπὶ τὸ συντομώτερον.

4. Αὐτ. σ. 407—418. Ἐπὶ πλέον ὁ πατὴρ Βίκτωρ προσέθετο καὶ τὸ ἐξῆς ἐκ τοῦ κελλίου τῆς ἐν Καρφαῖς τοῦ Ἁθῶ Πατερίτσας λαβών :

«Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μεγαλομάρτυρα τροπαιοφόρον Γεώργιον».

Ἄρχῃ. Ὅσον ἀγαπᾷ, ὅσον ἀγωνίζεται ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας ἔργον.

- Κυπρίνος σ. 43, 19.
 Λεπτὸς σ. 43, 20.
 Μαράσια σ. 43, 21.
 Μπάρα σ. 43, 21.
 Ὀμούριζα Τσιφλίκιον Μιχ. Λογοθέτου σ. 63.
 Ὀρμένιον (Τσερμπή Τιρμὴν), σ. 43, 31.
 Ὀχυροχώριον παλαιὸν σ. 43, 39.
 Πλάτη (Σαντηροῦ), σ. 44, 41.
 Στέρνα σ. 44, 46.
 Ταουσιῆ, τσιφλίκιον Θ. Τσουνη, σ. 63.

Πρὸς τούτοις ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου τῆς ἐκκλησ. περιγραφῆς Βιζύης βλέπομεν εἰς τὰ Δάματα, ὅπως καλεῖται τὸ «Κάστρον» ὑπὸ τῶν χωρικῶν, μεταξὺ Κιόζτεπε καὶ Βιζύης ἐπὶ ἀποκρήμνου βράχου σπήλαια ἢ ὀπαὶ (ὅπως τὰ Καρούλια τοῦ Ἄθω) καὶ ἐπειδὴ τουρκ. λέγονται Ἀσμᾶ-Καγιά ἤτοι κρεμαστόν, ἀήρχοντο συρόμενοι ἄνωθεν διὰ σχοινίου ἢ ἀνεμόσκαλας. ἦτο σκῆτη τοῦ ἁγ. Γεωργίου· τινὰ εἶναι ἀρκετὰ εὐρύχωρα καὶ εἶχον καὶ ναὸν ἐντὸς λελαξευμένον καὶ κάτωθεν πηγὴν, ἣτις καλεῖται ἁγίασμα. Ἄρχ. Θρακ. Θησ. ΙΘ' σ. 195—196. (Φάκελ. Βιβλ. Βουλῆς 434).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I. Ὁ καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος, ἡ μεταμόρφωσις τοῦ Θρακῆς ἱππέως

1. Ἡ σημασία τοῦ ἱππέως ἁγίου ἐν Ἑλλάδι, τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ ἐν Θράκῃ. Ὁ ἱππεὺς τῶν Κομάρων, τὰ ἀγάλματα ἐν τοῖς ναοῖς σελ. 1—6.

2. Ὄρος ἱππεὺς φονεύων τὸν Τυφῶνα μεταμορφωθείς εἰς ἅγιον Γεώργιον κτλ. σελ. 6—7.

3. Αἱ ἐκ Λύδδας περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππέως Γεωργίου παραδόσεις καὶ ἡ διάδοσις αὐτῶν. Ναοὶ ἐν ΚΠόλει. Δρακοντοκτονία σελ. 7—11.

4. Τὸ θαῦμα τῆς δρακοντοκτονίας, ὁ Βελλεροφόντης φονεύων τὴν Χίμαιραν, ὁ Περσεὺς ἐλευθερῶν τὴν Ἄνδρομέδαν. Οἱ ἅγιοι Γεώργιος καὶ Θεόδωρος σελ. 11—15.

5. Ἅγιος Γεώργιος ὁ Ἀράρης καβαλλάρης, ὁ πολιοῦχος τῆς Ἡρακλείας, ἡ προσέλευσις τοῦ περιφήμου ἀναγλύφου σελ. 15—19.

II. *Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων ἐν τῇ χριστιανικῇ εἰκονογραφίᾳ*

1. Ἡ καταγωγή τοῦ λευκοῦ ἵππου καὶ σχέσις πρὸς τὸν Θεὸν Ἥλιον σελ. 19—21.

2. Ἡ ἐξ Αἰγύπτου καταγωγή τῶν ἐφίππων ἁγίων, ἡ μονὴ Μπαουὶτ τῆς Θηβαΐδος καὶ ὁ ἅγ. Γεώργιος, σελ. 21—23.

3. Τὸ συναξάριον τοῦ ἁγ. Σισιννίου καὶ ἡ Γυλοῦ, ἡ πολυωνυμία. Προέλευσις τῶν παραστάσεων, θηλυκοὶ δαίμονες σελ. 23—28.

4. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγίων, αἱ ἱρανικαὶ παραδόσεις καὶ οἱ Μανιχαῖοι σελ. 28—32.

5. Τὸ συμπέρασμα καὶ ὁ συσχετισμὸς εἰρημένων παραστάσεων πρὸς τῶν τὸν Ἀράπην ἅγιον Γεώργιον. Ἡ Γυλοῦ ἐξορκιζομένη σελ. 32—35.

Κεφ. III. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν ταῖς παραδόσεσι πανθρακικῆ ἀγιολογικῆ μορφῆς.

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐν σχέσει πρὸς τὴν θάλασσαν, ὁ προστάτης τῶν ναυτιλλομένων καὶ τῆς καρποφορίας καὶ κτηνοτροφίας σελ. 35—42.

2. Ὁ δρακοντοκτόνος ἅγιος Γεώργιος. νέαι δημῶδεις παραλλαγαί, σχέσεις πρὸς τὸ συναξάριον, ἡ κοινὴ προέλευσις. Τὸ ἀρχέτυπον συναξάριον. Ὁ προστάτης τῶν καταδυναστευομένων Ἡρακλειανὸς σελ. 42—52.

Κεφ. IV. Ἡ λατρεία τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν Θράκῃ ἰδίᾳ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας.

1. Ὁ ἅγιος Γεώργιος φρουρὸς καὶ προστάτης τῆς Θράκης καὶ τῶν ἐκατέρωθεν τῆς Προποντίδος πορθμῶν, ὁ θαλασσοκράτωρ τοῦ Αἰγαίου σελίς 52—58.

2. Ὁ πορτολάνος ἢ λιμενοδείκτης ἅγιος Γεώργιος—Ἀκρωτήρια, νῆσοι καὶ παράκτια χωρία ἐπώνυμα τοῦ θαλασσοκράτορος, σελ. 58—79.

3. Ναοὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἡρακλείας καὶ τινες ἐκτὸς αὐτῆς ὡς καὶ μοναί, σελ. 79—92.

4. Πανηγύρεις καὶ δημοτελεῖς ἑορταὶ τοῦ ἁγίου Γεωργίου σ. 92—96.

5. Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐν ΚΠόλει. Ὁ χρεμετίζων ἵππος τῆς εἰκόνης προμηνύων ἔκτακτα ἐν τῷ κράτει συμβάντα σ. 96.

6. Ἡ τιμωρία γενιτσάρων ὑπὸ τοῦ ἁγίου σελ. 100.

7. Περιγραφή τοπικῆς πανηγύρεως σελ. 105.

8. Τὸ κουρμπάνι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου σελ. 108.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΔ' ΑΙΩΝΑ
ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΕΙΔΕΝ ΕΝΑΣ ΙΣΠΑΝΟΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΣ

Ἡ τάση πού εἶχαν ἀναπτύξει κατὰ τὸν μεσαῖωνα πολλοὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι χρονολογῶν νὰ προσγράψουν ἀρχαῖα ὀνόματα σὲ πόλεις, χῶρες καὶ λαοὺς πού εἴτε λίγη εἴτε καὶ καμμιά δὲν εἶχαν σχέση μετὰ τὰ ὑποτιθέμενα ἀρχετύπιά τους, στάθηκεν ἀφορμὴ νὰ γίνουνε κατόπι χίλιες δυὸ παραπλανήσεις ¹. Τοὺς Βουλγάρους λ.χ. καὶ τοὺς Σέρβους συνήθεια εἶχεν ἐπικρατήσει νὰ τοὺς λένε Μυσοὺς (Μοισοὺς) καὶ Τριβαλλοὺς, ὅχι γιατί εἶχαν καμμιά ἀπόλυτα ἐθνολογικὴ σχέση μετὰ τοὺς ἀρχαίους αὐτοὺς φερώνυμους λαοὺς, ἀλλὰ μόνο καὶ μόνο γιατί εἶχαν ἐγκατασταθεῖ, μόνιμα πιά, στὶς χῶρες ἀκριβῶς ἐκεῖνες πού κάποτε ἦτανε κοιτίδες τῶν λαῶν αὐτῶν καὶ πού ἔγιναν κατόπι γνωστὲς στὴν Ἱστορία μετὰ τὰ σημερινὰ ὀνόματά τους: Βουλγαρία καὶ Σερβία (=τώρα Νοτιοσλαβία). Ἄλλοτε, πάλι, συνήθιζαν νὰ ταυτίζουσε, πότε χλευαστικὰ καὶ πότε ὑβριστικὰ, τοὺς Σλάβους μετὰ τοὺς Σκύθες, τοὺς Σαρμάτες, Ἄβαρες καὶ ἄλλους ἀρχαίους, βάρβαρους λαοὺς τοῦ Βορρᾶ ².

Ἀποτέλεσμα τῶν γεωγραφικῶν καὶ ἐθνολογικῶν αὐτῶν αὐθαιρεσιῶν ὑπῆρξε νὰ γεννηθοῦν μετέπειτα ἕνας σωρὸς παράδοξες θεωρίες ³. Ἡ πιὸ πα-

1. Στὸ ξεκαθάρισμά τους πολὺ βοηθητικὲς εἶναι δυὸ διατριβὲς τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Ἀμάντου. Βλ. Ἐπετηρίδα Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. Α' (1924) σελ. 41 κ.ἐξ. καὶ Ἑλληνικά, τόμ. Β' (1929) σελ. 97 κ.ἐξ.

2. Τοὺς ἐπιπολαίους αὐτοὺς σολοικισμοὺς δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ προσπαθῆσουν νὰ τοὺς ἐκμεταλλευθοῦν οἱ «φίλοι» μας οἱ Βούλγαροι κατὰ τὸν πιὸ ἀνοίκειο τρόπο. Ἔτσι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸ χρόνια εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος πολλὰ βουλγαρικὰ βιβλία, στὰ ὁποῖα ὅλως ἀνευθυνότατος ψάλλουσε τὸ τροπάριον πὼς οἱ Βούλγαροι εἶναι δῆθεν οἱ πιὸ παλαιοὶ κάτοικοι τῆς Χερσονήσου Αἴμου—Θεῖες—Μακεδόνες—Δάρδανοι (Ἰλλυριοί), πὼς αὐτοὶ εἶναι ἰδρυτὲς τοῦ Μαντείου τῆς Δωδώνης, πὼς οἱ ἀρχαῖοι Θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν Βούλγαροι καὶ τὰ ὀνόματά τους Ζεὺς κλπ. εἶναι δῆθεν Βουλγαρικὰ καὶ ἄλλα παρόμοια παραμύθια τῆς Χαλμᾶς. Γιὰ ὅλα οὗτ' αὐτὰ βλ. τὰ ἐξῆς βιβλία: 1) Georgi Stoykov Rakonsky, Rakazalek (Inticateur), Odesa 1859. 2) Δ. Δασκαλόφ. οἱ Βούλγαροι ἀπόγονοι τῶν βασιλευμένων Σκυθῶν καὶ Σαρματῶν. . . Σόφια 1912. 3) Δανιὴλ Γιουρούκωφ. Σκέψεις ἐπὶ τῆς τῶν Βουλγάρων καταγωγῆς, Σόφια 1926. 4) Gantscho Tzenoff, Die Abstammung der Bulgaren und die Urheimat der Slaven, Berlin—Leipsig 1930.

3. Πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ πὼς σὲ τέτοιου εἶδους γκάφες κι' ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν πέφτουσε παρακάτω. Ἀπλῆ διαπίστωση μερικῶν Ἑλληνοφανῶν ὀνομάτων σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ νησιά Bahamas εἶχε δώσει πρὸ τινῶν δεκαετηρίδων ἀφορμὴ σ' ἕναν Ἑλληνοαμερικανὸ δημοσιογράφον νὰ ὑποστηρίξῃ πὼς τὰ νησιά ἐκεῖνα εἶχαν δῆθεν κα-

ράδοξες ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς θεωρίες εἶναι δύο : Ἡ μιὰ ποὺ τὴν ἐπεξεργάσθη ἓνας διαβασμένος Σλάβος γλωσσολόγος ¹ εἶναι πὼς οἱ Σλάβοι εἶχαν ἔρθει στὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου σύγχρονα, ἂν ὄχι καὶ προηγήτερα ἀπὸ τοὺς Πελασγούς ! Κι' ἡ ἄλλη ποὺ τὴν ἐπεξεργάσθη ἓνας πολυπαθὴς Γερμανὸς ιστοριοδίφης ² εἶναι πὼς στίς φλέβες τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων δὲν ῥέει οὔτε μιὰ σταγῶνα Ἑλληνικοῦ αἵματος, γιατί ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλάδας εἶχε δῆθεν ἐξολοθρευτῆ ὀλότελα ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές, τὶς σφαγὲς καὶ τὶς δηλώσεις τῶν Σλάβων κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μεσαίωνα !

Τὸ σαπερὸ τῆς πρώτης θεωρίας εἶναι τόσο αὐταπόδεχτο, ὥστε δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μᾶ; ἀπασχολήσῃ καθόλου. Τὸ ὅτι βρέθηκαν μερικοὶ ξένοι διανοούμενοι ³ νὰ τὴν υἱοθετήσουν ὅπως ἄβασάνιστα, ἢ εὐθύνη βαρύνει αὐτοὺς τοὺς ἴδιους. Ἡ δευτέρα πάλι θεωρία, μ' ὄλο τὸν κρότο ποὺ εἶχε προκαλέσει στὴν ἀρχή, ὕστερα ἀπὸ τὸ γερὸ ξετίναγμα ποὺ δέχθηκεν ἀπὸ τὰ ἐπιτεύγματα δικῶν μας ⁴ καὶ ξένων ⁵ ιστορικῶν, πολὺ λίγους βρίσκει

τοικητῆ ἀρχικῶς ἀπὸ Ἑλληνες. Τὸ ἀβάσιμο τοῦ πράγματος ἀπέδειξεν ὁ ὑποφαινόμενος (βλ. Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιο, Θεσνίκη 1938 σελ. 91 κέξ.)

1. Ὀνομάζεται Γρηγόρης Δανκόφσκις—Βλ. *Homerus Slavicus dialectis go-gnata lingua scripsit; ex ipsius Homeri Carmine ostendit Gregorius Dankovsky, Vindob, 1829.* Ἐδῶ καταβάλλεται προσπάθεια ν' ἀποδειχθῆ συγγένεια τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν μὲ τὰ Πελασγικὰ στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς. Κάτι ἀνάλογο εἶχε γίνῃ καὶ ἀπὸ ἓναν Ἑλληνα διανοούμενο. Πρόκειται περὶ τοῦ Κ. Οἰκονόμου, Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβο - Ρωσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικήν, ἐν Περουπόλει 1828.

2. Jacob Ph. Fallmerayer, *Geschichte des Halbinsel Morea im Mittelalter*, Στουτγάρδη 1830. Ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος ἐπανῆλθε καὶ στὸ ἔργο του *Fragmente aus Orient*, Στουτγάρδη 1845, τόμ. 2. Τῆ σαχλὴ τούτη θεωρία υἱοθετήσεν ἄνευ ἐγγυτέρας μελέτης τῶν πηγῶν ὁ Ἀμερικανὸς Κοθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Warren O. Ault, *Europe in the Middle Ages*, Boston 1937 σελ. 119.

3. Βλ. John W. Donaldson, *New Cratylus, or Contributions towards a more accurate Knowledge of the Greek Language*, Cambridge, 1839 σελ. 92. Στὴν ἴδια γκάφα ὑπέπεσε καὶ ὁ ἀκόλουθός του Charles Anthon, *A System of Ancient and Mediaeval Geography*, New York 1850 σελ. 3.

4. Ἐπιστημονικὴ ἀναίρεση ἔγινεν ὑπὸ Κ. Παπαρηγοπούλου, *Περὶ Ἐποικίσεως Σλαβικῶν τινων φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον*, Ἀθῆναι 1843. Στὴν πλειάδα τῶν ἀντιταχθέντων πρὸς τὴν θεωρία τοῦ Φαλλμεράυερ, καταλέγεται καὶ ὁ ἄγνωστος Φιλίππου-πολίτης λόγιος Ἀναστάσιος Γεωργιάδης Λευκίας. Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων, γραψάντων καὶ τύποις κοινωσάντων οἱ οὐδείς τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστίν, Ἀθῆναι 1843 (μετὰ Λατινικῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ ἰδίου). Πρὸς ἐπίρρωση τοῦ ἀδιάσπαστου τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς ὁ συγγραφεὺς προσήγαγε καὶ λαογραφικὰ στοιχεῖα.

5. Στὴ χορεία τῶν πάσης ἐθνικότητος ἐπιτιμητῶν τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράυερ περιφανῆ κατέχουν θέση δύο Γερμανοὶ ιστορικοί. 1) G. Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands*, 1832 καὶ 2) Carl Hopf, *Geschichte Griechenlands* (στὸν 85ο τόμο τῆς Ἐγκυκλοπαίδειας Ersch - Gruber). καθὼς καὶ ὁ Πρύτανις τοῦ Ἀμερικανικοῦ

σήμερα ὀπαδοὺς κι' αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Σλάβους, πού σὲ πολιτικοὺς μᾶλλον ἀποβλέπουν ὑπολογισμούς¹. Στὴ γέννηση τῆς τελευταίας ταύτης θεωρίας εἶχαν συντελέσει μερικὰ σκοτεινὰ χωρία ἀγεωγράφητων χρονογράφων, πού ὁ ἔκμαιευτὴς τῆς² ἔκρινε καλὸ νὰ τὰ ἐρμηνεύσῃ ὅπως σύμφερονε στὸν ἐπιδιωκόμενο σκοπὸ του³. Τρία ἀπ' αὐτὰ στάθηκαν τὰ κυριώτερα στηρίγματα του⁴.

Πανεπιστημίου Harvard ἀείμνηστος Cornelius C. Felton (βλ. σχετικὴ πραγματεία τοῦ ὑποφαινομένου στὰ Μακεδονικά, τόμ. Β' σελ. 328 κέξ.).

1. Σὲ πρόσφατη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν γράφοντα ὁ γνωστὸς Ρώσος Βυζαντινολόγος ΑΙ. Α. Vasiliev μετέδωκε τὴν πληροφορία πὼς στὴ Σοβιετικὴ Ρωσία μεγάλῃ καταβάλλεται προσπάθεια ὅπως ἀνοξωγογήσουν τὴ θεωρία τοῦ Φαλλμεράυερ, ἀλλ' ἄνευ πολλῆς ἐπιτυχίας. Αὐτὸ μᾶς δίδει νὰ καταλάβουμε ποιὸς εἶναι ὁ ὑποβολέας τῶν παρακάτω ἀφορισμῶν, τοὺς ὁποίους παραλαμβάνομε ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Γιάννη Κορδάτου. Ὁ Ρήγας Φεραῖος καὶ ἡ ἐποχὴ του, Ἀθ. 1931 σελ. 10 : «Ἐξ ἄλλου αὐτὸ τὸ ζήτημα ὕστερα ἀπὸ τίς μελέτες τοῦ Φαλλμεράγιερ εἶναι λυμένο. Οἱ σημερινοὶ ῥωμοὶ ἂν καὶ μιλοῦν τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν (δημοτικὴν), εἶναι ὁμοῦ ἀπὸ ἐθνογραφικὴ ἀποψη, σλαῦοι σὲ τὸ πῶς πολὺ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς». Τὸ ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Φαλλμεράυερ στηρίζεται στὴν παρερμηνία τῶν πηγῶν, οὐδόλως σκοτιζεῖ τὸν «σύντροφον» Κορδάτο. Πῶς δὲν φέρνει, ἀλήθεια, ἡ τυφλὴ προσήλωσις στὰ κελεύσματα τοῦ Σλαβόδουλου κομμουνισμοῦ!

2. Μολονότι ἡ θεωρία τούτη φέρνει τὸ ὄνομα τοῦ Φαλλμεράυερ, ὁ προμνημονευθεὶς διάσημος Ρώσος Βυζαντινολόγος ἀείμνηστος Vasiliev (βλ. History of the Byzantine Empire, Madison 1952 σελ. 179 σημ. 138) καὶ ὁ Albert Trumb (βλ. Φιλολογικὸν Σύλλογον Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. 27ος, 1895—99 σελ. 329 β') κατέδειξαν ὅτι τὰ πρῶτα σπέρματά τῆς εἶχεν ἐγκατασπείρει ὁ βαθύς γνώστης τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν, καθ' ὃ Σλάβος ὁ ἴδιος, καὶ διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης Βιέννης Κορίταρ. Πρὸς ἐπίρροσιν τοῦ πράγματος, ὁ μὲν πρῶτος παραπέμπει στὴ μελέτη τοῦ Ν. Petronsky «Ἐπὶ τοῦ Προβλήματος τῆς γενέσεως τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer» στὸ «Δελτίον τοῦ Ὑπουργείου Δημοσίας Παιδείας» 1913 σελ. 143, 149, ὁ δὲ δεύτερος στὸ Jahrbucher fur Literatur, Wien XVII (1822), σελ. 95 κέξ.

3. Σὲ μερικὰ ταξείδια πού ἔκαμε στὴν Ἑλλάδα γιὰ νὰ περισυλλέξῃ τὸ ἀπαιτούμενον ὕλικόν, ὁ Φαλλμεράυερ εἶχε γιὰ συνοδοιπόρον τὸν Ρώσον στρατηγὸν Ὁστερμαν-Τολσιόι. Ὁ προμνημονευθεὶς Ἀμερικανὸς ἱστορικὸς Felton πού εἶχε γνωρίσει τὸν Φαλλμεράυερ καὶ προσωπικά, δὲ δίστασε νὰ τὸν κατηριάζῃ μὲ τὴν παρατήρησιν πὼς «ὁ φιλοσλαβισμὸς τοῦ ἀνδρός, ὑπερέβη τὴν ὀξυδέρκεια καὶ τὴν πολυμάθειά του». Ὁ ἴδιος μετέδωσε καὶ τὴν φήμην περὶ παρασημοφορίας τοῦ Φαλλμεράυερ ἀπὸ τὸν Τσάρο τῆς Ρωσίας γιὰ τὸν ἐκσλαβισμόν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. (Γιὰ ὅλ' αὐτὰ βλ. σχετικὴ μελέτη μας διὰ Μακεδονικά, τόμ. Β' σ. 328 κ.έξ.).

4. Ὁ ἀείμνηστος Vasiliev (π.π. σελ. 177) δέχεται ἀνεπιφύλακτα πὼς ἡ ὅλη θεωρία τοῦ Φαλλμεράυερ στηρίζεται κυρίως καὶ πρωτίστως στὸ παραπάνω χωρίον τοῦ Εὐάγγελου. Τὸ ἄκρως ἐπισηφαλὲς τοῦ πράγματος ἀπέδειξαν πολλοὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι συγγραφεῖς. Τὴ χαρακτηριστικὴ βολὴ ἔρχεται ἤδη νὰ δώσῃ τὸ περιηγητικὸν κείμενον τοῦ Ἰσπανοῦ Μοναχοῦ πού γίνεται ἀντικείμενον τῆς μελέτης μας αὐτῆς. Ὅπου ἀποδεικνύεται πόσο δίκην εἶχεν ὁ Δημ. Βικέλας, πού στὴν «Περὶ Βυζαντινῶν Μελέτη» του (Λονδίνον 1874 σελ. 31) διεκήρυξεν, ὅτι «στὸ ἔργον τοῦ Γερμανοῦ ἱστοριογράφου (Φαλλμεράυερ) ἔδωκαν οἱ ἡμέτεροι βαρῦτητα καὶ σημασίαν πέρα τοῦ δέοντος».

1. Εὐάγριος, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 6, 10 : «*Τούτων ὧδε χωροῦντων, οἱ Ἄβαρας δις μέχρι τοῦ καλουμένου μακροῦ τείχους ἐλάσαντες Σιγγηδόνα ἰ Ἀγχιάλον τε καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας πόλεις τε καὶ φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο, ἀπολλύντες ἅπαντα καὶ πυρπολοῦντες, τῶν πολλῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἀφάν διατριβόντων*».

2. Μένανδρος (ἀποσπ 48) : *κεραϊζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηῶν καὶ ἀπανταχόσε ἄλλεπαλλήλων αὐτῆ ἐπηρημένων τῶν κινδύνων, ὁ Τιβέριος . . . . πρεσβεύεται ὧ; Βαϊανὸν τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀβάρων . . . . καὶ πείθει γε αὐτὸν κατὰ Σκλαβηῶν ἄρασθαι πόλεμον*».

4. Θεοφάνης (ἐκδ. de Boor I, 253 : «*ὁ Χαγάνος τὴν Σιγγηδόνα πόλιν κατέστρεψεν καὶ πολλὰς ἑτέρας πόλεις ἐχειρώσατο τὰς ὑπὸ τὸ Ἰλλυρικὸν ἰ τελοῦσας παρέλαβε δὲ καὶ τὴν Ἀγχιάλον, ἠπέλει δὲ καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη καταστρέφαι*».

Ἄπλῃ ματιᾷ εἶν' ἀρκετὴ νὰ πείσῃ τὸν καθένα πὼς τὸ πρῶτο καὶ τὸ τρίτο χωρίο ἀναφέρονται ἀκριβῶς στὸ ἴδιο γεγονός, ἂν πραγματικὰ μπορῆ νὰ ὀνομασθῆ ἔτσι. Ἡ μόνη διαφορὰ πού παρατηρεῖται εἶναι πὼς ὁ μὲν Σύριος σχολαστικὸς Εὐάγριος χρησιμοποιεῖ τὸν γεωγραφικὸ ὄρο Ἑλλάδα, ὁ δὲ Θεοφάνης χρησιμοποιεῖ στὴ θέση του τὸ γεωγραφικὸ ὄρο Ἰλλυρικὸ. Τὸ ὑποπτο ἰ κενὸ πού παρουσιάζει τὸ χωρίο τοῦ Εὐαγρίου, ἐκσφενδονίζοντας μὲ μιὰ μονοκονδυλιὰ τοὺς Ἄβαρας ἀπὸ τὸ Βελιγράδι καὶ τὴν Ἀγχιάλο στὴν «Ἑλλάδα πᾶσαν» ἔγινεν ἀμέσως ἀντιληπτὸ σ' ἓναν ἄλλο συμπατριώτη του, τὸν Ἐπίσκοπο Ἐφέσου Ἰωάννη. Αὐτὸς ἔσπευσε νὰ τὸ συμπληρώσῃ μὲ τὴν αὐθαίρετη προσθήκη πὼς τὸν καιρὸ τοῦ Τιβέριου Α', τοῦ ἡρωϊκοῦ αὐτοῦ Θράκα Αὐτοκράτορα, πού τόσο πολὺ εἶχε διακριθῆ στοὺς πολέμους του ἐναντίον τοῦ Σλάβου, οἱ τελευταῖοι εἶχαν δῆθεν καταλάβει καὶ ἐγκατασταθῆ στὴ Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία καὶ Ἑλλάδα ἰ. Περιττό, βίβαια, νὰ τονισθῆ πὼς ὁ ἀλλόκοτος αὐτὸς ἰσχυρισμὸς ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τοῦ Μενάνδρου, ὅπου σημειώνεται καθαρὰ καὶ ξάστερα πὼς ὁ Τιβέριος, γιὰ ν' ἀποσοβῆσῃ τὸ μεγάλο κίνδυνο πού ἐπικρέμον-

1. Μὲ τὸ Λατινικὸ ὄνομα Singidonum ἦταν γνωστὸ ἴσια μὲ τὸν 7ο αἰῶνα τὸ σημερινὸ Βελιγράδι. Ἀπὸ τότε καὶ ὠθε ἔγινε γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα Alba Graeca = ἑλληνικὴ Λευκούπολη.

2. Διοικητικὴ περιφέρεια τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, κατόπιν δὲ καὶ τῆς Βυζαντινῆς. Κατὰ τὴν πιὸ μεγάλη ἔκτασή της περιλάμβανε τὶς χώρες ἀπὸ Δαλματίας μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ ἀπὸ τῆς νοτίου Οὐγγαρίας μέχρι τῆς Κρήτης. Πολλοὶ δικοὶ μας καὶ ξένοι χρονογράφοι συνήθιζαν κατὰ τὸν μεσαίωνα νὰ μεταχειρίζωνται στὴ θέση τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτοῦ ὄρου τὸ ὄνομα Ἑλλάς.

3. Τὸ ὑποπτο τοῦ πράγματος παρατήρησε πρῶτος ὁ Παπασρηγόπουλος.

4. Τὰ ἴδια ἐπανάλαβε καὶ ὁ ἀκόλουθός του Μιχαὴλ ὁ Σύρος. Βλ. τὸ σχετικὸ χωρίο στοῦ Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικά, Ἀθ. 1920 σελ. 7 καὶ O. Tafrafi, Thessalologie au XIV siècle, Paris 1913 σελ. 3 σημ. 4.

ταν κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ Κράτος του, ἔπεισε τὸν ὄρχηγὸ τῶν Ἀβάρων Βαϊανὸ νὰ χτυπήσῃ τοὺς Σκλαβηνοὺς μέσα σ' αὐτὴ τὴ χώρα τους, ποὺ βρῖσκονταν τότε πρὸς βορρᾶ τοῦ Δουνάβεως.

Ὅπως κι' ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἂν ἀπιδώμεν μερικὲς μεταγενέστερες μαρτυρίαι ποὺ οἱ δράστες τους εἶχαν ἀντλήσει ἀπὸ τὶς παραπάνω θολὲς πηγές καὶ ποὺ ὁ διαβόητος Φαλλμεράυερ τὶς χρησιμοποίησε γιὰ ἐνισχυτικὲς, ἢ κυριώτερη πέτρα τοῦ σκανδάλου στὴν ἀνήκουστη τούτου ὑπόθεση στάθηκεν ὁ γεωγραφικὸς ὄρος Ἑλλάς καὶ Ἰλλυρικόν. Πόσο εὐκόλο εἶναι νὰ διαπράξῃ κάποτε σφάλματα χονδροειδέστατα ἀκόμα κι' ὁ πιὸ καλόβουλος ἱστορικός, μπορεῖ ν' ἀποδειχθῇ ἀπὸ τὸ ἐξῆς γεγονός : Σ' ὅλα τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα¹, ἀκόμα καὶ σ' αὐτὰ τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλληνικῶν ἐφημερίδων² κατὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821, οἱ προπάτορές μας ἀναφέρονταν στὸν ἐχθρικὸ στόλο ὄχι μὲ τὴν καθαρὴ λέξι «Τουρκικόν», ἀλλὰ «Βυζαντινόν» ! Ἕνας ὁποιοσδήποτε ἀπρόσεχτος ἱστορικός τοῦ μέλλοντος δὲν θὰ δυσκολευθῇ καθόλου νὰ ἐξαγγεῖλῃ τὸν ἀνιστόρητο ἀφορισμὸ, πὼς κατὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821 οἱ Ἕλληνες δὲν πολεμοῦσαν ἐναντία στοὺς Τούρκους, ἀλλὰ ἐναντία στοὺς . . . Βυζαντινοὺς ! Ποῦ δὲν ὀδηγεῖ, ἀλήθεια, ἡ ἀκριτὴ χρησιμοποίησι μιᾶς λέξεως ἢ ἑνὸς γεωγραφικοῦ ὄρους, ποὺ ἄλλοτε ἔχει εὐρύτερη καὶ ἄλλοτε στενότερη σημασία καὶ ποὺ σήμερα εἶναι πιά ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου !

Στὴν πληρέστερη κατανόησι τοῦ πράγματος πολὺ θὰ μᾶς βοηθήσῃ τὸ περιηγητικὸν κείμενον ἑνὸς Ἰσπανοῦ Μοναχοῦ ποὺ γράφηκε κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα. Ἀνάγκη, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, νὰ γνωρίσουμε τὸν συγγραφέαν καὶ τὶς γενικὲς γραμμὰς τοῦ χειρογράφου. Ἀπὸ ὑπερβολικὴν μετριοφροσύνην ἢ καὶ γιὰ λόγους γνωστοῦ μονάχα σ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, ὁ συγγραφέας, ἕνας Φραγκισκανὸς Καλόγερος, ἔκρινε καλὰ νὰ παραμείνῃ ἀνώνυμος. Ὅλες οἱ προσπάθειαι τῶν εἰδικῶν ὅπως ἐξακριβώσουν τ' ὄνομά του ἀπέβηκαν ἄκαρπες. Ἀπαραίτητον θεωροῦσιν ὡστόσο νὰ μᾶς γνωρίσῃ τοῦλάχιστον τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον ποὺ γεννήθηκε.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», ὁ ἴδιος βεβαιώνει ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πὼς εἶχε γεννηθῆ στὸ βασιλεῖον τῆς Καστίλλης κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν ἔτος (δηλ. ἀπὸ κτίσεως κόσμου) 5065, ἀπὸ τοῦ Κατακλυσμοῦ 4407, ἀπὸ Νιβροχονόσσορα 2502, ἀπὸ Μεγάλου Ἀλεξάν-

1. Σ' ἐπιστολῇ τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας, γραμμένη ἀπὸ τὰ Ψαρὰ στίς 4 Ἰουλίου 1824 ἀπαντοῦν τὰ ἀκόλουθα : « . . . μετ' ὀλίγον δὲ σκοπεύομεν νὰ κινήσωμεν κατὰ τοῦ λοιποῦ Βυζαντινοῦ στόλου » (βλ. Ἀρχεῖον Λαζάρου καὶ Γεωργίου Κουντουριώτη» Ἀθ. 1922 σελ. 12). Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ σὲ πολλὰς ἐπιστολὰς τῶν ἀδελφῶν Κουντουριώτη.

2. Στὴ Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος (βλ. φύλλα 3 Ἰουλίου 1826 σελίς 284 α'—11 Αὐγούστου 1826 σελ. 326 β' καὶ 4 Δεκ. 1826 σελ. 34 β') γίνεται λόγος περὶ τοῦ «Βυζαντινοῦ στόλου» κατὰ τοῦ ὁποῖου ἐπλευσεν ὁ Ἑλληνικός.

δρου τῆς Μακεδονίας 1617, ἀπὸ τοῦ Καίσαρα, Αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης, 1343, ἀπὸ Χριστοῦ 1304 καὶ κατὰ τὸ Ἄραβικὸ ἔτος 706, τὴν 11 ἡμέρα τοῦ Σεπτέμβρου. Γιὰ τὸ πολυτάραχο καὶ κοπιαστικότητα ἐκεῖνο ταξεῖδι του σ' ὄλο σχεδὸν τὸν τότε γνωστὸ κόσμον, ξεκίνησεν—ὁ χρόνος, δυστυχῶς, δὲν σημειώ- νεται—ἀπὸ τὴν Ἰσπανικὴ πόλιν Σεβίλλη. Ὑστερα ἀπὸ σύντομη περιγραφή τῆς Ἰσπανίας, διάβηκε εἰς τὴν Πορτογαλία, καὶ ἀπὸ κεῖ πέρασε εἰς τὴν Γαλλία, Δανιμαρκία, Γερμανία, Βοημία, Πολωνία, Γαλικία, Σουηδία, Νορβηγία, Βαλτικὰ νησιά, Σκωτία, Ἄγγλια, Ἰρλανδία καὶ Βορείους νήσους.

Ἀπὸ κεῖ κατέβηκε εἰς τὴν Ἰταλία, Δαλματία, Βοσνία καὶ Οὐγγαρία. Μέσω Τεργέστης πέρασε μὲ τὸ βυπόρι εἰς τὸ Δυρράχιο τῆς Ἀλβανίας καὶ ἀπὸ κεῖ εἰς τὸ Μωρητῶν, Μικρὰ Ἀσία, Αἴγυπτον, Ἀκτὲς τῆς Βερβερίας, Μαγδόρα, Μαρόκκον, Ἀφρικανικὰς ἀκτὲς, Νησιά τοῦ Ἀτλαντικοῦ, Ὀαση τῆς Σαχάρας, Γουινέα, Κεντρικὴ Ἀφρική, Αἰθιοπία, Ἐρυθρὴ θάλασσα, Μεσοποταμία, Ἀραβία, Περσικὸν κόλπον, Ἰνδίες, Ἀνατολικὸν ἀρχιπέλαγον, Κίνα, Μογγολία, Θιβέτ, Βοχάρα, Κασπία θάλασσα, Τίγριν, Εὐφράτην, Περσία, Παλαιστίνην, Κύπρον, Ἑλλάδα, Θεσσαλονίκην, Καλλίπολιν, Κωνσταντινούπολιν, Δυτικὰς ἀκτὲς Εὐξείνου Πόντου, Βιδίον, Ἀνατολικὰς ἀκτὲς Εὐξείνου Πόντου, Γεωργία, Τραπεζοῦντα, Σαμψοῦντα, Σινώπην, Ἀμαστριν, Σακαρία, κοντὰ εἰς τὸ Σκού- ταρι, Φιλαδέλφειαν, Ἀτολόγον, Σφβάστειαν, Γεωργία, Ρωσσία, Σουηδία, Φλάν- δρα καὶ πίσω εἰς τὴν Σεβίλλη, δηλ. εἰς τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποῖο εἶχε ξεκινήσει.

Στὴν περιγραφή ὅλων αὐτῶν τῶν χωρῶν ὁ συγγραφεὺς εἶναι συντο- μώτατος. Συστηματικὰ ἀποφεύγει νὰ ὑπεισέλθῃ σὲ ἱστορικὰς λεπτομέρειας. Μὰ καὶ εἰς τὴν προοχὴν πληροφοριῶν σχετικῶν μὲ τὰ σύγχρονα τότε γεγονότα εἶναι πολὺ φειδωλός. Σ' ἓνα τέτοιον ἔργον καὶ μάλιστα γραμμένον ἀπὸ κληρικὸν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἂν δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ ἔχουν γίνῃαι κάμποσα μπερδέματα ἢ καὶ μερικὰς νὰ παρεισφύσσουεν ἀνακρίβειαι. Ἡ δημοσίευσιν

1. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸν προνόμιον τῶν ὁπαδῶν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Τὰ ἴδια καὶ χειρότερα ἔπραξαν καὶ οἱ δικοὶ μας. Ἐδῶ ἔχουν τὴν θέσιν τοὺς οἱ ἀκό- λουθες παρατηρήσεις τοῦ Παπαρηγοπούλου (π.π. σελ. 74—75 σημ. 83): «Ἐν γένει φρονῶ οὕτω πρὸς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταχειρίζομεθα μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ προσοχῆς τὰς ἐκκλη- σιαστικὰς μετρώσεις. Τόση ἀμάθεια καὶ τόσα συμφέροντα ἐκίνησαν πολλάκις τὸν κά- λαμον τοῦ κλήρου τῆς βαρβάρου ἐκείνης ἐποχῆς, ὥστε ἠθέλομεν ἐξυβρίσει τὴν ἱερό- τητα τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας ἐὰν παραδεχόμεθα τυφλῶς τὰ διηγήματά του, μάλιστα ὅταν ἀντιτάσσουσι πρὸς τὰς κοινὰς χρονολογίας. Ἰδίως πρὸς τὴν ἀπέχωμεν εἰς τοὺς λόγους τῶν Συναξαριστῶν ὁ σοφὸς Τάφελ ἔκαμε, νομίζω, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσ- σαλονικῆς ὑλὴν τὸ δέον χρῆσιν τῶν θανμάτων τοῦ μεγαλομάρτυρος Δημητρίου . . .». Ἡ τελευταία τούτη παρατήρησις ἐφαρμόζεται καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ προμνημονευθέντος Ρώσου Βυζαντινολόγου Vasiliev, πού χρησιμοποίησε τὰ θαύ- ματα τοῦ μεγαλομάρτυρα Δημητρίου γιὰ νὰ ἐξαγάγῃ τὸ ἀνιστόρητον συμπέρασμα πὸς δὲν ἦν ἡ Θεσσαλονίκη εἶχε καταστῆναι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα Σλαβικὰ κέντρα εἰς τὴν Σερρόνησον τοῦ Αἴμου! Περισσότερα περὶ τούτου ἄλλοτε.

2. Γιὰ παρόμοια μπερδέματα πού ὑπέπεσεν ὁ κατὰ τὸ 1634 ἐπισκεφθεὶς τὴν

τῶν σχετικῶν μὲ τὴν Αἴγυπτο χωρίων ¹ εἶχε δόσει κάποτε ἀφορμὴ σὲ μερικοὺς κριτικοὺς ν' ἀποφανθοῦνε πὼς ὁ συγγραφέας, μακρὰν τοῦ νὰ ἔχη ἐπισκεφθῆ ὁ ἴδιος τὰ μέρη ποὺ περιγράφει, εἶναι ἀπλούστατα ἕνας ἐπιτήδειος συλλογίας συγγεχυμένων γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων ². Τῇ γνώμῃ ὅμως τούτῃ ἀντέκρουσε μὲ ἀδρὰ ἐπιχειρήματα ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ χειρογράφου ³. Κατ' αὐτόν, ἡ συλλογὴ χρωματιστῶν εἰκόνων τῶν σημάτων, σημαίων ἢ συμβόλων τῶν διαφόρων κρατῶν, ἡγεμονιῶν ἢ διοικήσεων ποὺ ἐπεσκέφθηκε ὁ συγγραφέας εἶναι μιὰ ἀπὸ τῆς παλαιότερες. Ἐπειτα, αὐτὸς εἶναι ποὺ μᾶς γνώρισε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ περισσότερα ὀνόματα τῶν Καναρίων νήσων, τῆς Μαδέϊρας καὶ τῶν νήσων Ἀζόρες. Τὸ ἐνδιαφέρον, ἄλλωστε, ποὺ περικλείει τὸ περιηγητικὸ αὐτό, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μεταφράσθηκε στὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα καὶ μάλιστα περιελήφθηκε στὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τοῦ Hakluyt Society τοῦ Λονδίνου, ποὺ, ὡς γνωστό, ἀσχολεῖται εἰδικὰ μὲ σπάνια καὶ ἀξιόλογα περιηγητικὰ κείμενα ⁴.

Θράκη Ἀγγλος περιηγητῆς Sir Henry Blount, βλ. σχετικὴ μελέτη μας στὸ «Ἀρχεῖο Θερακικοῦ», Θεσσαροῦ» τόμ. ΙΘ' (1954). Ἡ μελέτη αὕτη τυπώθηκε καὶ χωριστά.

1. Αὐτὸ ἔμινεν ἀπὸ τοὺς παππάδες Pierre Bontier καὶ Jean Verrier στὸ βιβλίο τοῦ Jean de Bethencourt περὶ Καναρίων νήσων. Τὸ βιβλίο αὐτὸ μεταφράσθηκε στὴν Ἀγγλικὴ ἀπὸ τὸν R. H. Major, περιελήφθη δὲ στίς ἐκδόσεις τοῦ Hakluyt Society (1872).

2. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες, ἀκόμα κι' ἂν συνέβαινε τὸ πρᾶγμα αὐτό, τὰ σχετικά μὲ τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα στοιχεῖα τοῦ συγγραφέα δὲν χάνουν τὴν ἀξία τους, γιὰτὶ ἡ ἀπήχηση παλαιῶν ἢ καὶ συγχρόνων τότε ἱστορικῶν καὶ γεωγραφικῶν παραδόσεων ἐρχεται μᾶλλον νὰ ἐνισχύσῃ καὶ ὄχι νὰ ἐξασθενήσῃ τὴ γνώμη τῶν ἐπιτιμητῶν τῆς θεωρίας τοῦ Φαλλμεράυερ.

3. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς Ἰσπανικῆς ἐκδόσεως ἔχει ὡς ἑξῆς:

Libro del conocimiento—de todos los reinos y tierras y senorios que por el mundo y de las senales y armas que han cada tierra y senorio por si y de los reyes y senores que los poseen, escrito por un Franciscano espanola mediados del siglo XIV y publicado. . . por primera vez con notas de Marcos Jimenez de la Espada. Madrid : 1877.

4. Ὁ τίτλος τῆς Ἀγγλικῆς ἐκδόσεως, τὴν ὁποία ἔχομε ὑπ' ὄψην μας, ἔχει ὡς ἑξῆς:

**Book of the knowledge
Of all the kingdoms, lands, and lordships
That are in the word, and the arms, and
Devices of each land and lordship,
Or the kings and lords who possess them.
Written by
A Spanish Franciscan
in the middle of the XIV century
Published for the first Time
With Notes
By**

Τρομερές παραμορφώσεις ¹ ὀνομάτων χωρῶν καὶ πρὸ παντὸς πόλεων πού ἐπισκέφθηκεν ὁ συγγραφέας παρατηροῦνται στὸ χειρόγραφο του. Ἀποκατάσταση μερικῶν ἀπ' αὐτὰς προσπάθησε, ὅσο τοῦ ἦταν δυνατὸ, νὰ κάμη ὁ πρῶτος ἐκδότης τοῦ χειρογράφου ². Στους δεσπότες ἢ διοικητὲς τῶν χωρῶν ἢ πόλεων πού πέρασεν, ὁ συγγραφέας συνήθως δίνει τὸ ὄνομα βασιληάς ³. Ὀρισμένοι ὑπαινιμοὶ του ἤγαγαν τὸν πρῶτο ἐκδότη νὰ γνωμοδοτήσῃ πὼς τὸ χειρόγραφο αὐτὸ γράφηκε πρὶν ἀπὸ τὸ 1375, πιθανώτατα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1350 καὶ 1390. Λόγος δὲν ὑπάρχει σοβαρὸς ν' ἀμφισβητήσῃ κανεὶς τὴ γνώμη τούτη, Ὡστόσο ὑπάρχει ἔδαφος νὰ προσφέρῃ κανεὶς μερικὲς διασαφηνιστικὰς ὑποδείξεις. Ὅτι τὸ χειρόγραφο αὐτὸ γράφηκε σύγχρονα μὲ τὴν περιήγησιν τοῦ συγγραφέα, καμμιά δὲν ἔχουμε ἀπόδειξιν ἢ ἔστω καὶ ἀπλή νύξιν. Πιὸ λογικὸ εἶναι νὰ δεχτοῦμε πὼς ὁ συγγραφέας κρατοῦσε σημειώσεις, τίς ὁποῖες ἐπεξεργάσθηκε κατόπι. Ἡ περιήγησί του ἐπομένως, προηγήθηκε τῆς ἐπεξεργασίας αὐτῆς τοῦλάχιστο κατὰ μερικὰ ἔτη. Ἡ παρασιώπησιν δυὸ ἱστορικῶν γεγονότων μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίσουμε τὸ χρόνον ὅσο τὸ δυνατὸ πλησιέστερα. Μολοντί ὁ συγγραφέας βρῆκε τὴ Μικρὰ Ἀσία στὴν κυριαρχία τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους καὶ μνημονεύει πολλαχοῦ, δὲν τοὺς μνημονεύει καθόλου στὴν Καλλίπολη, ἢ ὁποία, ὡς γνωστό, εἶχε περιέλθει στὰ χέρια τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1348—9 ⁴. Δὲν μνημο-

Marcos Jimenez de la Espada

IN 1877

Translated and Edited

By

Sir Clements Markham

Vice-President of the Hakluyt Society

London

Printed for the Hakluyt Society

1912

1. Τὸ πρᾶγμα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίξῃ καὶ τόσο πολὺ, ὅταν λάβουμε ὑπ' ὄψει μας ὅτι καὶ στὸ «Συνέκδημο τοῦ Ἱεροκλέα» πλείτερες ὅσες πόλεις μνημονεύονται «οὐχὶ μὲ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα ἐπακριβῶς, ἀλλὰ ὅπως ὠμιλοῦντο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του (ἔο αἰῶν)», ἦτοι τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀμαθείας παρεφθαρέντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον». (Παπαρηγόπουλος, π.π. σελ. 60).

2. Τίς διορθώσεις αὐτές, ὡς καὶ τοῦ μεταφραστῆ, καθὼς καὶ μερικὲς δικές μας βρῖσκει ὁ ἀναγνώστης στίς παρενθέσεις πού ἀκολουθοῦν τὰ ὀνόματα.

3. Κυριολεκτικὰ, τὸ πρᾶγμα ἐφαρμόζεται σὲ μερικὲς μόνο περιπτώσεις. Μιὰ ἀπ' αὐτὰς εἶναι καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειον τῆς Σαλονίκης.

4. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἔρθει καὶ προηγήτερα στὴν Εὐρώπην, ὄχι ὅμως ὡς κατακτητὲς, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς σύμμαχοι καὶ μισθοφόροι τοῦ Καντακουζηνοῦ. Πρώτη ὥστόσο καὶ μόνιμη ἀπὸ τότε (1348—9) βάση τους στὴν Εὐρώπην στάθηκεν ἡ Καλλίπολη. Μὲ ὀρμητήριον τὴν πόλιν τούτη οἱ Τούρκοι ἔκαμναν συχνὰς ἐπιδρομὰς στὰ ἐνδότερα τῆς Θράκης. Στὰ 1359 κυρίεψαν τὴν Ἀδριανούπολην, κάμνοντάς τινε πρωτεύουσα τοῦ Κράτους των. Ἀκατάσχετη στάθηκεν ἡ ἐξάπλωσίς τους ἀπὸ δῶ καὶ πέρα. Στὰ 1360

νεύει ἀκόμα οὔτε τὴν ἐπανάσταση τῶν Ζηλωτῶν Σαλονίκης ποὺ εἶχε συνταράξει τὴ Μακεδονικὴ τούτη πόλις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1342—9. Ἐπομένως, δὲν ἀπομακρύνεται κανεὶς τῆς ἀληθείας ἂν προσδιορίσῃ τὴ διέλευση τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1349—2. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἡ διέλευσή του ἐκείνη ἔγινε προτοῦ ν' ἀποβιβασθοῦν οἱ Τοῦρκοι καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦνε, μόνιμα πιά, ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία στὴν Εὐρώπη. Εἶναι, βλέπετε, ἡ ἐποχὴ ποὺ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὕστερα ἀπὸ τὴ χιλιόχρονη σταδιοδρομίαν της, ἔβαινε, γηρασμένη πιά, πρὸς τὴ δύση της. Ὁλόκληρη ἡ Μικρὰ Ἀσία εἶχε περιέλθει στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Πολλές, πάλι, ἐπαρχίαι τῆς Ἑλληνικῆς Μακεδονίας εἶχαν περιέλθει στὰ χέρια τῶν Σέρβων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὶς ἀφήρσαν κατόπιν οἱ Τοῦρκοι. Τὸ περιηγητικὸν, λοιπὸν κείμενον τοῦ ἐν λόγῳ Ἰσπανοῦ Μοναχοῦ, ἔχει γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ὅτι μᾶς δίνει μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν κατάστασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου κατὰ τὴν πολυτάραχον ἐκείνην περίοδον.

*
**

Καὶ τώρα τὸ λόγο ἔχει ὁ συγγραφέας :

« . . . Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴ Βενετία μὲ τὴν ἴδιαν γαλέραν καὶ παραπλέοντας τὶς ἀκτὲς κατὰ μῆκος τῆς Σκλαβωνίας, πέρασα κοντὰ ἀπὸ μιὰ πόλιν ποὺ ὀνομάζεται Aquilea (Aquila) καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ποὺ ὀνομάζεται Triesa (Trieste). . . Τὸ βασίλειον αὐτὸ τῆς Ungria ὁροθετεῖ μὲ τὴν Ἑλλάδα¹, τὴ Γερμανία, Σκλαβωνία, Βολωνία καὶ Βουλγαρία . . .

» Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ βασίλειον τῆς Οὐγγαρίας καὶ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς σὲ μιὰ πόλιν ποὺ ὀνομάζεται Durazo (Δυρράχιο). Ἐκεῖ ἐπέβηκα ἐνὸς πλοίου καὶ τράβηξα γιὰ τὸ νησί τοῦ Μωρηᾶ. Σ' αὐτὸ ὑπάρχουν ἑπτὰ πόλεις, δηλ. ἡ Trareoza (Τροϊζήνα), Pàtras, Coranto (Κόρινθος), Neapoli (Ναύπλιον), Margbaxa (Μονεμβασία), Colon (Κορώνη) καὶ Mutam (Μεθώνη).

» Ἀφησα τὸ νησί τοῦ Μωρηᾶ καὶ πῆγα στὸ νησί τῆς Rodas (Ρόδου) ὅπου εἶναι μιὰ πόλις ποὺ ὀνομάζεται Creta². Τὸ νησί αὐτὸ ἀνήκει στοὺς

κυρίως τὶς Σέρβους καὶ ἄλλες Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Στὰ 1389 κατέλυσαν ὀριστικὰ τὸ Κράτος τῶν Βουλγάρων. Τὴν ἴδιαν χρονίαν μὲ τὴν ἱστορικὴν μάχην τοῦ Κοσσυφοπέδιου ἔθεσαν ἐκτὸς μάχης καὶ τὸ Κράτος τῶν Σέρβων. Ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη ἔπασαν ἀπὸ τότε στὰ χέρια τῶν Τούρκων καὶ ἄλλες Ἑλληνικὰς χώρας. Μὲ τὸ πέσιμον τῆς Πόλης στὰ 1453 ὀλοκληρώθηκα πιά ἡ ὀριστικὴ κατάλυσις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

1. Ἑλλάδα ὁ συγγραφέας θεωρεῖ ἐδῶ, ἀναχρονιστικὰ βέβαια, καὶ αὐτὴν τὴν Σερβίαν. Αὐτὸ γίνεται σύμφωνα μὲ τὴν εὐχέρησιν ποὺ εἶχε λάβει ἄλλοτε ὁ γεωγραφικὸς ὄρος Ἰλλυρικὸν - Ἑλλάς. Τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς γνώμην εἶχεν ἐκφράσει κατὰ τὸν 7ο αἰῶνα καὶ ὁ περίφημος Ἐπίσκοπος Σεβίλλης Ἰσίδωρος Hispalensis (βλ. Migne, Patrol. Lat. τόμ. 83 σελ. 1056. Πρβλ. καὶ Ἄμανο, Μακεδονικά. Ἀθ. 1920 σελ. 7).

2. Πόλις μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ στὴ Ρόδον δὲν εἶναι γνωστὴ ἀπὸ καμμιά ἄλλη πηγὴ. Ἐπομένως καὶ τοιαύτη σύγχυσις γίνεται ἐδῶ μὲ τὸ γνωστὸ ὁμώνυμον νησί.

Ἰππότες τοῦ Ἄη Γιάννη¹. Ἐγκατέλειπα τὸ νησί τῆς Ρόδου καὶ πῆγα στὸ νησί Candia² κι' ἀπὸ κεῖ σ' ἓνα ἄλλο νησί πού τὸ λένε Negropont (Εὐβοία) καὶ πού τὸ ἔχουν κατακτήσει οἱ Βενετσιάνοι.

»Ἀφίσα τὴν εἴσοδο πρὸς τὴ μεγάλη θάλασσα καὶ Κωνσταντινούπολη, πού θὰ τὴν περιγράψω πιὸ κάτω, ἀριστερά μου καὶ πῆγα σὲ μιὰ πόλη πού ὀνομάζεται Satalia (Ἀττάλεια) καὶ πού κατοικεῖται ἀπὸ Ἑλληνες χριστιανούς. Αὐτὴ ἡ Satalia εἶναι μέρος τῆς ἐπαρχίας τῆς Naturi (Ἀνατολῆς). Ὁ βασιλεὺς αὐτῆς τῆς Satalia ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία μὲ ἀργυροειδεῖς καὶ πορφυρένιες κυμματιστὲς ὀριζόντιες γραμμὲς κι' ἀπάνω ἔπ' ὅλα τὸ σῆμα τῆς σφραγίδας τοῦ Σολομῶντα (βλ. Πίνακα IX, 35).

»Ἡ πόλη Satalia, Sinbichon (;) καὶ ἄλλες ἴσως μὲ τὴν μικρὴ Ἀρμενία πού κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀνομάζονταν Μικρὰ Ἀσία, εἶναι ὅλες στὴν ἐπαρχία τῆς Turquia (Τουρκίας). Σ' αὐτὴν ὑπάρχουν πολλὲς ἐξουσίες (ἡγεμονίες) καὶ ἐπαρχίες πού θάταν δύσκολο νὰ τὶς ὀνομάσω, γιὰ τὴ Τουρκία ἐκτείνεται ὡς τὴ μεγάλη θάλασσα. Ἄς γίνῃ γνωστὸ πὼς εἶναι παρὰ πολὺ πλούσια χώρα κι' ἐφοδιάζεται καλὰ μ' ὅλα τὰ ἐμπορεύματα. Ὁ βασιλεὺς τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς ἔχει γιὰ σύμβολό του τὴ σημαία τούτη (βλ. Πίνακα IX, 36)³.

»Πῆγα κατὰ μῆκος τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν σὲ μιὰ πόλη πού τὴ λένε Candebor (Alaya) κι' ἀπὸ κεῖ σὲ μιὰ ἄλλη πού τὴ λένε Antroçeta (Ἀντιόχεια ;) κι' ἀπὸ κεῖ στὸ Conincho⁴.

»Ἡ Τουρκία τούτη εἶναι διηρημένη σὲ πολλὲς ἐπαρχίες, Caradoçia (Καππαδοκία), Felicia (Κιλικία), Boescia (;), Vitilia (Βιθυνία), Gala (Γαλάτια), Çialidia (Λυδία), Frigia (Φρυγία) ὅπου βρίσκεται ἡ Troya (Τροία), Panfilia (Παμφυλία), καὶ Isauria (Ἰσαυρία). Ὁ βασιλεὺς τούτης τῆς χώρας ἔχει μαύρη σημαία μὲ πέντε ἄσπρους σταυρούς (βλ. πίνακα IX, 37).

»Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Conincho τούτη καὶ πῆγα στὴν πόλη Feradelfia ἢ Feradelfin (Φιλαδέλφεια) πού ὀροθετεῖ μ' ἐκείνη τῆς Τροίας πού εἶχε καταστρέψει κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδας Μενέλαος⁵.

1. Στὸ κείμενο : Order of St. John.

2. Ἔτσι ὀνομάζονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Κρήτη. Τὸ ὄνομα εἶχε παραχθεῖ ἀπὸ τὴν πόλη Χάνδακα.

3. Οἱ παραπομπὲς γίνονται στοὺς Πίνακες τῆς Ἀγγλικῆς ἐκδόσεως. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἡ σημαία χωρίζεται σὲ δύο μέρη : τὸ ἓνα κίτρινο καὶ τὸ ἄλλο ἄσπρο. Στὴ μέση ἀπὸ τὸ κίτρινο ἓνα κόκκινο τετράγωνο. Στὴ μέση ἀπὸ τὸ ἄσπρο κόκκινος σταυρός. Μιὰ καὶ τὸ φαινόμενο τῶν σταυρῶν παρατηροῦνταν στὰ σύμβολα πολλῶν τουρκοκρατουμένων τότε πόλεων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δύο προϋποθέσεις ὑπάρχουν. Ἡ ἀναφέρονται σὲ παλιότερη ἐποχὴ, ἢ οἱ Τοῦρκοι, γιὰ νὰ προσελκύσουν μὲ τὸ μέρος τους τοὺς ὑποτασσομένους ραγιάδες μαζί μὲ τὰ ἄλλα προνόμια εἶχαν ἀναγνωρίση στοὺς διαφόρους διοικητὲς τὸ δικαίωμα νὰ διατηρήσουν στὰ σήματά τους τὸ σύμβολο τοῦ χριστιανισμοῦ.

4. Ὁ ἐκδότης διορθώνει : Κόγκο. Θαρρῶ πὼς ἐδῶ γίνεται κάποια σύγχυση.

5. Ὁ Μενέλαος ἦταν βασιλεὺς τῆς Σπάρτης, ὄχι ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Τροία ἦταν κεφαλὴ ὅλης τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πὺν τὴ λένε τῶρα *Turquia*. Τὸ σύμβολό της εἶναι μιὰ σημαία κατὰ τὸ ἓνα ἥμισυ ἄσπρη μ' ἓναν κόκκινον σταυρὸ καὶ κατὰ τὸ ἄλλο κίτρινο μὲ ἓνα τετράγωνο (βλ. Πίνακα X, 38).

»Σὲ τούτῃ τὴν *Turquia* ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη ἐπαρχία πὺν τὴ λένε *Cunio* (Ἰκόνιο). Σ' αὐτὴ βρίσκεται μιὰ ὁμώνυμη πόλις μὲ μεγάλη ἔκταση. Ὁ βασιλεὺς της ἔχει σημαία μὲ ἀργυροειδεῖς καὶ κόκκινες κυματιστὲς ὀριζόντιες γραμμὲς (βλ. πίνακα X, 39).

»Υπάρχει ἐπίσης καὶ μιὰ ἄλλη ἐπαρχία πὺν τὴ λένε *Sauasto* (Σειβάστεια), ἡ ἀρχαία *Sauasco* πὺν πῆρε τ' ὄνομά της ἀπὸ μιὰ ὁμώνυμη πόλις πὺν ἦταν κεφαλὴ σ' ὅλες τὶς πόλεις. Τούτῃ ἡ πόλις *Sauasco* ἦταν ἡ ἀρχαία *Samaria*, μολονότι τῶρα λέγεται *Sauasca*, κεφαλὴ τοῦ βασιλείου μὲ μιὰ ἄσπρη σημαία μὲ πέντε κόκκινους σταυροὺς (βλ. πίνακα X, 40).

»Σὲ τούτῃ τὴν *Turquia* εἶναι δυὸ πόλεις πρὸς τὸ μέρος τῆς μικρῆς Ἀρμενίας πὺν ἡ μιὰ ὀνομάζεται *Chontay* (Κιουτάχεια ;) καὶ ἡ ἄλλη *Silia* (Κιλικία). Τὶς ἄφισα καὶ μπῆκα στὴ μικρὴ Ἀρμενία πὺν περιτριγυρίζεται ἀπὸ ψηλὰ ὁμόνυμα βουνὰ καὶ πὺν ἀνάμεσά τους εἶναι ἐπίπεδο ἔδαφος ὅπου ὑπάρχουν 360 πόλεις καὶ χωριὰ καὶ κάστρα. Στὶς ἀκτὲς τῆς Μεσόγειας θάλασσας, στὸ μέρος ὅπου λήγει, πρέπει νὰ ξέρετε πὺς ἡ Ἀρμενία τούτῃ ὀνομαζόταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα νησί τῆς *Colcos* (Ἰωλκός). Γιατὶ στὴν Ἀρμενία τούτῃ εἰσέρχεται ἓνας βραχίονας τῆς θάλασσας στὸν ὁποῖο εἶν' ἓνα νησάκι πὺν τὸ λένε *Porto Bonel*¹ καὶ πὺν ἦταν τὸ ἱερὸ μὲ τὸ χρυσόμαλλο ἄρνι πὺν τόσο πολὺ εἶχε γοητέψει τὸν Ἑλληνα Ἰάσωνα. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἀρμενίας εἶναι τέσσερες μεγάλες πόλεις, δηλ. ἡ *Laiso*, *Curcuo*, *Airso* καὶ *Sucia*. Μετὰ τὴν Ἀρμενία τούτῃ εἶναι τὸ νησί τῆς *Chipre* (Κύπρου) καὶ σ' αὐτὴ τὴν Κύπρο εἶναι τέσσερες μεγάλες πόλεις *Famagosta* (Φαμαγόστα), *Nycroxia* (Νικωσία), *Lamiss* (Λεμεσσός) καὶ *Bafa* (Πάφος). Ὁ βασιλεὺς τῆς Κύπρου ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία χωρισμένη σὲ δυὸ μέρη, τὸ ἓνα κᾶπως ἀδύνατο ἀργυροειδὲς μὲ πέντε κόκκινους σταυροὺς καὶ τ' ἄλλο πορφυροῦν μὲ δυὸ γλωμὰ σχήματα *fleurs de lys*, γιατί εἶναι ἀπὸ τὸν (Βασιλικό ;) Οἶκο τῆς Γαλλίας².

»Ἀφῆσα τὴν Κύπρο (σ' ἓνα σημεῖο πὺν τὸ λένε *Santander* καὶ ἔφθασα στὴν *Alixandreta* καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν *Antiocha*, μιὰ πολὺ λαμπρὴ πόλις τῆς Συρίας. Οἱ Γάλλοι τὴν κατέλαβαν ὅταν κατέκτησαν τὴ Συρία. Τὴν ἀρχαία ἐποχὴ λεγότανε *Repeleta* (Πιερικὴ Σελεύκεια). Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὸ *Solin*, τὴν *Tortosa* (Ταρσὸ) καὶ τὴ Συριακὴ *Tripul* (Τρίπολι). Στὸ *Solin* μ' ἔφτασεν ὁ *Don Remondo*, Κόμης τῆς Τολόσας, πατέρας τοῦ *Don Alfouso*, Αὐτοκράτορα τῆς Ἰσπανίας³. Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὴν *Eborut* (Βεϊ-

1. Ὁ ἐκδότης σημειώνει : στὸν κόλπο τῆς Ἀλεξανδρέτιας.

2. Ὁ ἐκδότης σημειώνει : *Hugh de Lusignon*, Βασιλεὺς τῆς Κύπρου.

3. Ὁ ἐκδότης διορθώνει : Πατέρας τοῦ Ἀλφόνσου, Κόμητα τῆς Τολόσας, ὄχι τοῦ Ἀλφόνσου VII (Αὐτοκράτορα) τῆς Καστίλλης.

ρούτη) κι' ἀπὸ κεῖ στὴν πόλη **Acre** (Ἄκρα) ποὺ τὴν κατεῖχανε οἱ Ἱππότες τοῦ Ἄη Γιάννη. Πῆγα μετὸ στὴν **Cesaria** (Καισαρία) καὶ τὴν **Escalona** (Ἀσκαλώνα). Λένε πὼς τὴν ἀρχαία ἐποχὴ ὀνομαζόντανε Παλαιστίνη. Ἀπὸ κεῖ πῆγα στὸ λιμάνι τῆς **Jafa** ὅπου εἶναι οἱ προσκυνητὲς γιὰ τὴν Ἱερουσαλήμ . . . Τὸ σύμβολο τῆς ἐπαρχίως αὐτῆς εἶναι ἄσπρη σημαία μὲ κόκκινους σταυρούς (βλ. Πίνακα XI, 43).

»Ἡ Συρία ὁροθετεῖ μὲ τὴ χώρα τοῦ **Jafet** καὶ τὸ **Jafet** αὐτὸ συνορεύει μὲ τὴν πλουσιώτατη πόλη **Damasco**, ποὺ προμηθεύεται πολὺ καλὰ ὄλα τὰ πράγματα. Κοντὰ σ' αὐτὴ τὴ **Δαμασκὸ** χύνεται ὁ **Εὐφράτης** ποταμὸς ποὺ προτιήτερα λεγότανε **Lirak** (Ἰράκ). Ὁ Βασιλεὺς ἔχει κίτρινη σημαία μὲ ἄσπρο φεγγάρι (βλ. Πίνακα XI, 44).

»Μὲ τὴ Συρία συνορεύει ἡ Αἴγυπτος ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λεγότανε **Ἐχία** . . . Ἄφησα τὸ **Alcaira** (Κάιρο) καὶ πῆγα στὴν παραλία ποὺ εἶναι ἡ **Alexandria**, πολὺ λαμπρὴ καὶ πλούσια πόλη. Ὁ Βασιλεὺς τῆς ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ κίτρινη σημαία μ' ἓναν μαῦρο τροχὸ στὴ μέση καὶ μέσα του ἓνα λευκόφαιο λιοντάρι (βλ. Πίνακα XI, 46) . . .

»Μετὰ ταῦτα ἄφησα τὴν Περσία μὲ τὴ συντροφιά μερικῶν ἐμπόρων ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τὸ **Catavo**. Περάσαμε τὸν ποταμὸ **Cur**, κοντὰ στὸ νησὶ **Ausego** κι' ἤρθαμε στὴν Αὐτοκρατορία **Baldac**, στὴν πόλη **Mesopotamia**. Ἀπὸ κεῖ ὁδοιπορήσαμε μεγάλη ἀπόσταση χωρὶς νὰ πᾶμε σὲ καμμιά πόλη, γιὰτὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι βρῖσκονταν στὶς ἐξοχές. Μετὰ ἤρθαμε στὸν **Εὐφράτη** ποταμὸ καὶ περνώντας τον φθάσαμε σὲ μιὰ πόλη ποὺ τὴ λένε **Lualaxa**. Ἐδῶ στρέφεται ἓνας παραπόταμος πρὸς τὴ **Δαμασκὸ** καὶ τὴ χώρα **Jafet** καὶ χύνεται στὴ **Μεσόγειο Θάλασσα**. Πῆγα τότε κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ **Ayuso** μέχρις ὅτου ἤρθα σὲ μιὰ πόλι ποὺ τὴ λένε **Tripur** (Τρίπολι) τῆς **Suria** (Συρίας) ποὺ βρῖσκεται στὴν ἀκτὴ τῆς **Μεσογείου**. Ἐκεῖ ἐπέβηκα ἑνὸς πλοίου **Χριστιανικοῦ** καὶ πῆγα στὴν **Κύπρο**. Ἀπὸ κεῖ στὰ νησιά τῆς **Romania** 1

1. Κατὰ τὸν Γιάννη Κορδάτο π.π. σελ. 10 σημ. 1) : «Τὸ ὄνομα τῆς **Ρωμανίας** δόθηκε στὸ Κράτος ποὺ ἰδρύθηκε στὴ Βαλκανικὴ ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ 1204. Γενικὰ ὅμως μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στοὺς τελευταίους αἰῶνες λεγότανε καὶ **Ρωμανία**». Καὶ ὅμως τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπαντᾷ ἤδη στὸν Ἄμμιανὸ **Μαρκελλῖνο** (11,7) : «**Imperium Romanorum**», κάμνοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του περὶ τὸ 330 μ. Χ. Κατὰ τοὺς εἰδικούς (βλ. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια λ. **Ρωμανία**), τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐδήλου ἄλλοτε τὶς Δυτικὲς καὶ ἄλλοτε τὶς Ἀνατολικὲς ἐπαρχίως τοῦ **Ρωμαϊκοῦ Κράτους**. Μιὰ κι' ἔκαμε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἐμφάνισή του ταυτόχρονα μὲ τὴ μετάρθεση τῆς ἑδρας στὴν **Κωνσταντινούπολη**, ἡ ὁποία εἶχε προσλάβει καὶ τὸ ὄνομα **Roma Nova** (τὸ πρᾶγμα διατηρεῖται ἀκόμα στὸν τίτλο τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριάρχου μέχρι σήμερα) δὲν ἀποκλείεται νὰ παρήχθη τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς λέξεις **Ρώμα Νέα**. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ἀπὸ τὸ 476, ὅποτε κατελύθη ὀριστικὰ τὸ Δυτικὸ **Ρωμαϊκὸ Κράτος**, τὸ ὄνομα αὐτὸ ἄρχισε νὰ σημαίνει ἀποκλειστικὰ τὸ **Βυζαντινὸ Κράτος**. Μὲ τὴν ἐγκαθίδρυση τῶν **Λατινικῶν κρα-**

καὶ Ancandia ¹. Ἀπὸ κεῖ στήν Creta ², Negrofont (Εὐβοία) κι' ἓνα Ἑλληνικὸ Βασίλειο ³ ποὺ τὸ λένε Salonico καὶ ποὺ βρίσκεται στὴ Μακεδονία, ὅπου βασιλεύσεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Salonica (Σαλονίκης) ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἓναν κίτρινο σταυρὸ καὶ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVII, 81).

* Ἀπὸ κεῖ πῆγα σὲ μιὰ πόλη ποὺ βρίσκεται στὴν παραλία τοῦ κόλπου μεταξὺ τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μεγάλης Θάλασσας καὶ ποὺ τὴ λένε Callipoli (Καλλίπολη). Ἀπὸ δὴ πέρασαν οἱ Γάλλοι ⁴ ὅταν κατέκτησαν τὴ Συρία. Ἀπὸ κεῖ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς παραλίας σὲ μιὰ πόλη ποὺ τὴ λένε Recrea (Ἡράκλεια) κι' ἀπὸ κεῖ στήν Konstantinopla, πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας, μιὰ πλούσια πόλη ὅπου στέφονε τοὺς Βασιλεῖδες. Ἐδῶ εἶναι ἓνας Ναὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ τὸν λένε Santa Sofia, πολὺ πλατύς, ψηλὸς κι' ὠραῖος. Μπροστά του ἓνας πέτρινος στύλος ποὺ δὲν τὸν ἔχει ἀναβεῖ κανεὶς. Στὴν κορυφὴ τοῦ στύλου αὐτοῦ ἔχει τοποθετηθεῖ ἓνας ἱππότης μὲ τὸ μετάλλιο ἄλογό του. Εἶναι πολὺ μεγάλο κι' ἔχει στὸ κεφάλι του ἓνα ἐπισκοπικὸ καπέλλο. Εἶναι πρὸς τιμὴ τοῦ Αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου ⁵. Τὸ δεξιὸ χεῖρ ἐκτείνεται πρὸς τὴν Turquia, στὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ κόλπου, ποὺ προτιθέρα λεγότανε Μικρὰ Ἀσία ⁶. Ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ τετράγωνη σημαία, τὸ 1 καὶ τὸ 4 ἀργυροειδῆ μ' ἓναν ἐρυθρὸ σταυρὸ, τὸ 2 καὶ 3 ἐρυθρὸ μ' ἓναν σταυρὸ ἀνάμεσα σὲ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVII, 82) ⁷.

τιδίων στὴ Βαλκανική, ἤρχισε νὰ λαβαίνει εὐρύτερη διάδοση, ἔγινε δὲ ταυτόσημο μὲ τὸ Ἰ λ λ υ ρ ι κ ὸ καὶ Ἑ λ λ ἄ δ α. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο κι' οἱ Τοῦρκοι, ὅταν κατέλυσαν τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορίαν, ἔδωσαν τὸ ὄνομα Roum - illi=Χώρα τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ καιροῦς καὶ περιστάσεις τὸ ὄνομα Ρωμανία χρησιμοποιόντανε μὲ εὐρύτερη σημασία (καλύπτοντας ὀλόκληρη τὴ Χερσόνησο τοῦ Αἴμου) καὶ ἄλλοτε στενότερη (καλύπτοντας πότε τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ πότε τὸν Μωρητῆ). Στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ ὄνομα αὐτὸ χρησιμοποιεῖται μὲ τὴ σημασία τοῦ Μωρητῆ ἢ τῆς Ἑλλάδας.

1. Ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ Χάνδακος (Κρήτης) σὰν νὰ πρόκειται περὶ καμμιάς ξεχωριστῆς χώρας.

2. Αὐτὸ μᾶς δίδει νὰ ἐννοήσουμε πῶς ὁ συγγραφεὺς γνώριζε καὶ τὸν πραγματικὸ τύπο τοῦ ὀνόματος τοῦ νησιοῦ.

3. Στὸ κείμενο : Kingdom of Greeks=Βασίλειο Ἑλλήνων.

4. Ἀπὸ δὴ ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς Sir Henry Blount νόμισε πῶς παρήχθη τὸ ὄνομα Gallipoli.

5. Πρόκειται βέβαια, περὶ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ποὺ εἶχε μεταφέρει τὴν ἔδρα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας στὴν Κωνσταντινούπολη. Στὴν ἀρχὴ σκεφτόντανε νὰ τὴν μεταφέρει στὴ γενέτειρά του Ναῖσο (Νύσσα), τὴ Σαρδική (Σόφια), ἢ τὴ Σαλονίκη (βλ. Jack Lindsay, Byzantium in Europe, London 1952 σελ. 19).

6. Ὁ ἐκδότης διορθώνει: Μιὰ κολώνα. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε πέσει κατὰ τὸ 1207. Στὴ θέση του βάλανε κατόπι τὸ ἄγαλμα τοῦ Θεοδόση ποὺ ἦτανε καμωμένο ἀπὸ ἄργυρο. Τὸ ἐπισκοπικὸ καπέλλο ἦταν ἴσως mimbus ἢ κορώνη.

7. Πιστεύεται γενικὰ πῶς τὸ σύμβολο τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων ἦταν ὁ

»Αφίσα τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ μῆκα στὸ *Mare Mayor* (Εὐξείνου), προχωρῶντας κατὰ μῆκος τῆς παραλίας πρὸς τὸ ἀριστερὸ χέρι μέχρις οὗ ἦρθα σ' ἓνα βασιλεῖο πού τὸ λένε *Lodomago*¹. Εἶναι πολὺ πλούσια χώρα. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἓναν κίτρινο σταυρὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τέσσερες κρικέλες (βλ. Πίνακα XVIII, 81).

»Αφίνοντας τὸ *Lodomago* ἦρθα στὴ *Mesenbez* (Μεσήμβρια) κι' ἀπὸ κεῖ στὴ *Barna*. Ἐδῶ εἶναι ἡ ἀληθινὴ Ἑλλάδα². Καὶ ἡ Αὐτοκρατορία τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἑλλάδα σχηματίζεται ἀπὸ πολλὰς ἐπαρχίες. Τὰ ὀνόματά τους εἶναι *Archadia* (Ἀρχαδία), *Achia* (Ἀχαΐα), *Boecia* (Βοιωτία), *Macedonia* (Μακεδονία), *Cahonia* (Χαωνία), *Letedomonia* (Λακεδαιμονία), *Cesalonica* (Θεσσαλονίκη), *Parus* (Ἡπειρος), ἄλλη *Macedonia* (Μακεδονία) πρὸς τὸ μέρος τῆς Κωνσταντινουπόλεως³, ἡ χώρα *Sufragia* (:) καὶ ἡ αὐτὴ *Micalí*(:). Κοντὰ σ' ὅλες αὐτὰς τὶς χώρες εἶν' ἓνας ποταμὸς πού τὸν λένε *Pigus* (Δρίνος) καὶ πού πηγάζει ἀπὸ τὰ βουνὰ *Cerua*⁴.

»Ανεχώρησα ἀπὸ τὸ Βασίλειο τῆς *Menseber*⁵ (Μεσημβρίας) καὶ πῆγα κατὰ μῆκος τῆς παραλίας τῆς *Mare Mayor* (Εὐξείνου) σὲ μιὰ μεγάλη πόλη πού τὴ λένε *Vesina* (Βιδίνοι). Ἐδῶ συναντῶνται ἑννέα ποταμοὶ καὶ χύνονταν στὸν Εὐξείνου. Ὁ πρῶτος λέγεται *Turbo*, ὁ δεῦτερος *Danubio*, ὁ τρίτος *Dacia*, ὁ τέταρτος *Drinago*, ὁ πέμπτος *Pinga*, ὁ ἕκτος *Raba*, ὁ ἕβδομος *Rabesa*, ὁ ὄγδος *Ur* καὶ ὁ ἕνατος *Vecine*. Οἱ ἑννέα αὐτοὶ ποταμοὶ κάμνουν μεγάλο θόρυβο μπροστὰ στὴν πόλη *Vecina* (Βιδίνοι) πού εἶναι πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου. Ἔχει λευκὴ σημαία μὲ τέσσερα ἐρυθρὰ τετράγωνα (βλ. Πίνακα XVII, 83).

». . . Μετὰ (τὴ Γεωργία) πῆγα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς καί, ἀφοῦ πέρασα ἀπὸ τὴ *Faxa* καὶ *Conisa*, ἦρθα στὴν πόλη *Trapezonda* (Τραπεζοῦντα), ὅπου παρέμεινα κάμποσο καιρό. Τούτῃ ἡ Αὐτοκρατορία συνορεύει μὲ τὴν

δικέφαλος ἀητός. Παρακάτω θὰ ἰδοῦμε τὸν δικέφαλο ἀητὸ νὰ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Αὐτοκράτορες τῆς Τραπεζοῦντας.

1 Δύσκολο νὰ μαντεύσῃ κανεὶς ποιὸς λαὸς ἢ μάλλον ποιά διοίκηση κρύφεται πίσω ἀπὸ τὸ παραμορφωμένο αὐτὸ ὄνομα. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς εἶχε τὸ ἴδιο σύμβολο μὲ τὸ Ἑλληνικὸ Βασίλειο τῆς Σαλονίκης.

2 Στὸ κείμενο: *Here is the true Greece*. Νά, λοιπὸν πιά σημασία εἶχε ἡ Ἑλλάδα τοῦ Εὐαγγέλιου. Μιὰ κι' ὁ διαβόητος Φαλλμεράυερ χρησιμοποίησε τὸν Εὐαγγέλιον γιὰ τὴν σπουδαία βάση του, ἔπεται ὅτι ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημά του καταπίπτει αὐτομάτως. Τὴν εὐπρόσδεκτη τούτῃ μαρτυρία τοῦ Ἰσπανοῦ Μοναχοῦ θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς γιὰ τὸν ἐλλείποντα κρῖκο.

3 Ἐδῶ ἀσφαλῶς ὑπονοεῖται τὸ μεσαιωνικὸ θέμα τῆς Μακεδονίας, πού εἶχε γιὰ πρωτεύουσά του τὴν Ἀδριανούπολη.

4 Τὰ βουνὰ αὐτὰ χωρίζουν τὴν Ἀλβανία ἀπὸ τὴν Ἑρζεγοβίνα.

5 Τὸ ὄνομα αὐτὸ γράφηκε προτιότερα, ἴσως κατὰ λάθος τυπογραφικῶς, *Mesenbez*.

Τουρκία. Ὁ λαὸς τῆς ὅμως εἶναι Ἑλληνας Χριστιανοί. Ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Τραπεζοῦντας ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μὲ χρυσοῦ δικέφαλο ἀητὸ (βλ. Πίνακα XVIII, 85).

» Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα καὶ πῆγα στὴν Quinisonda (Κερασοῦντα), ἔφθασα στὸ Βασίλειο τῆς Semiso (Σαμψούντας), μιὰ ἐκτεταμένη καὶ πολυάνθρωπη περιφέρεια ποὺ συνορεύει μὲ τὴν Τουρκία καὶ τὸν Εὐξείνου. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει γιὰ σύμβολό του ἄσπρη σημαία μ' ἓνα σῆμα σὰν αὐτὸ (βλ. Πίνακα XVIII, 86). Ὁ λαὸς εἶναι Ἑλληνας Χριστιανοί.

» Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὴν Semiso (Σαμψούντα) καί, πηγαίνοντας ἀκόμα κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς, ἦρθα σ' ἓνα Βασίλειο ποὺ τὸ λένε Castelle (Σινώπη) ποὺ κατοικεῖται ἀπὸ Ἑλληνας Χριστιανούς. Οἱ τελευταῖοι βρίσκονται σ' ἐμπόλεμο κατάστασι μὲ τοὺς Turcos (Τούρκους). Τὸ Βασίλειο αὐτὸ εἶναι δυνατὸ καὶ πολυάνθρωπο. Τὸ σύμβολό του εἶναι κόκκινη σημαία μ' ἓνα χρυσοῦ σταυρὸ ἀνάμεσα ἀπὸ τέσσερες κρικέλες.

» Ἀπὸ τὴν Castelle (Σινώπη) πῆγα στὴν Samasco (Ἄμαστρι). Ἀπὸ κεῖ στὴν Punta Ranca καὶ Carri, φθάνοντας σ' ἓνα Βασίλειο ποὺ τὸ λένε Palolimen⁵³ καὶ ποὺ συνορεύει μὲ τὴν ἐπαρχία τῆς Τροίας καὶ τοῦ Εὐξείνου. Οἱ κάτοικοί του εἶναι Ἑλληνας Χριστιανοί.

» Ἀφίσα τὸ Palolimen καὶ πῆγα μέσω τῆς Diaschilo στὴν Feradelfia (Φιλαδέλφεια) καὶ βρῆκα μιὰ πλούσια καὶ καλῶς ἐφοδιασμένη πόλη. Ὅλες αὐτὲς οἱ πόλεις εἶναι στὴν Τουρκία ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα λεγότανε Μικρὰ Ἀσία. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει γιὰ σύμβολό του μιὰ σημαία ποὺ χωρίζεται ἀπὸ γραμμὲς φαιόχρους, ἀργυροειδεῖς καὶ γαλάζιες, μ' ἓναν κόκκινο σταυρὸ σ' ἓναν ἀργυροειδῆ χῶρο (βλ. Πίνακα XVIII, 87).

» Ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ Βασίλειο τῆς Feradelfia (Φιλαδέλφειας) καὶ πῆγα σ' ἓνα ἄλλο ποὺ τὸ λένε Atologo (;) ποὺ ἔχει μεγάλες ἐκτάσεις κοντὰ στὴ θάλασσα. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει γιὰ σύμβολό του κόκκινη σημαία μ' ἓναν μαῦρο τροχὸ στὴ μέση (βλ. Πίνακα XIX, 88) . . .

*
* *

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα ὁ συγγραφεὺς, διασχίζοντας τὴν Τουρκία, ἀνέβηκε στὴ Ρωσία καὶ ἀπὸ κεῖ, μέσω Σουηδίας καὶ Φλάνδρας, ἔφθασε στὴ γενέτειρά του. Τὰ πορίσματά του, τόσο χρήσιμα γιὰ τὴ διευκρίνησι σκοτεινῶν σημείων τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας, παραδίδονται σήμερον μὲ χαρὰ στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπιστήμη γιὰ τὰ περαιτέρω.

ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΑΛΕΠΟΧΩΡΙΩ ΕΒΡΟΥ ΙΣΤΟΡΗΜΕΝΟΥ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ
ΤΟΥ ΕΠ' ΟΝΟΜΑΤΙ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΤΙΜΩΜΕΝΟΥ *

Ἄλεποχώριον

Τὸ χωρίον Ἄλεποχώριον, ἐξελληνισμὸς τῆς τουρκικῆς ὀνομασίας αὐτοῦ *Τελκίκιοι*, κεῖται ἐπὶ τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς μεθορίου, ἀπέχον περὶ τὰ ὀκτακόσια μέτρα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοῦ εἶναι καθαρῶς ἑλληνικός, ἄνευ οὐδεμιᾶς φυλετικῆς ἀναμίξεως. Ἐλάχισται ποσφυγικαὶ οἰκογένειαι ἐξ ἀνατολικῆς Θράκης ἐγκατεστάθησαν ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν. Σήμερον ὁ πληθυσμὸς ἔχει κατὰ πολὺ ἐλαττωθῆ.

Προγενεστέρως ὁμως καὶ δὴ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὅτε διοικητικῶς ὑπῆγετο εἰς τὸ Ὀρτάκιον, ἦτο ἀκμαιότατος, τὸ δὲ χωρίον ἦτο ἐκ τῶν εὐφωροτέρων τῆς περιοχῆς. Ἄξιον σημειώσεως τυγχάνει ὅτι, παρὰ τὴν γειννίασιν μὲ τὴν Βουλγαρίαν, οὐδὲ μία οἰκογένεια βουλγαρικὴ κατόκησε ἐν αὐτῷ.

Ἡ ἐκ τοῦ Ὀρτακίου ἐξάρτησις τοῦ χωρίου καταφαίνεται οὐ μόνον ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς ἀμφιέσεως τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὠρισμένων ἐθίμων, ἄσμάτων καὶ θρησκευτικῶν ἕμων, ὄντων κοινῶν εἰς Ὀρτάκιον καὶ Ἄλεποχώριον. Οὕτω, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Ὀρτακίου, ἐκλαβισθέντος διὰ στόματος βουλγαρικῆς μαχαίρας, οὐ μόνον δὲν ἀπώλοντο, ἀλλὰ καὶ διετηρήθησαν μέχρι σήμερον εἰς τὴν μνήμην τῶν παλαιότερων, οἵτινες δακρύβρεκτοι ἐνθυμοῦνται τὰς ἡμέρας τῆς εὐημερίας τοῦ ἑλληνικωτάτου Ὀρτακίου.

Τὸ ὅτι κατὰ τὰ παλαιότερα ἔ.η ἤκμαζεν ὁ πληθυσμὸς τοῦ Ἄλεποχωρίου ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς λαμπρότητος τοῦ μέχρι σήμερον σφζομένου Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου. Κατὰ μαρτυρίαν τῶν πρεσβυτέρων κατοίκων τοῦ χωρίου ὁ Ἱ. Ναὸς περιεστοιχίζετο ἀπὸ λαμπρὰ οἰκήματα, καταστραφέντα καὶ μὴ ὑπάρχοντα σήμερον, τὸ δὲ χωρίον μετετωπίσθη πρὸς τὰ ἐνδότερα καὶ ὁ Ναὸς ἔμεινεν ἀπομεμονωμένος.

Περιγραφή τοῦ Ναοῦ.

Α' Ἐξωτερικῶς : Ὁ Ναὸς εἶναι ἐκτισμένος ἐπὶ λόφου, κειμένου πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τοῦ χωρίου. Πρὸς τὴν ἀπὸ νότου εἴσοδον τοῦ ναοῦ καὶ εἰς τινὰ ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ εἶναι ἐπὶ γῆς ἐμπηγμένοι ἀπέναντι ἀλλήλων

* Κατόπιν ἐνεργειῶν μας ὁ ἐν λόγῳ ναὸς ἐκρίθη παρὰ τῆς Διοέσεως Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ὡς ἱστορικὸν διατηρητέον μνημεῖον.

δύο εὐμεγέθεις λίθοι, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῶν ὁμοίων ὑπάρχει γεγλυμμένος ἐντὸς κύκλου ὁ Βυζαντινὸς σταυρός.

Ἐξωτερικῶς ὁ ναὸς οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον παρουσιάζει. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ λευκῶν πλακῶν, ὡς καὶ αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου, ἐξορυσσομένων ἀπὸ πλησίον κείμενον λατομεῖον. Αἱ διαστάσεις αὐτοῦ εἶναι περίπου 8×18 . Στερεῖται ἐντελῶς παραθύρων, ἢ φωταγωγῶν. Ἡ βορεία πλευρὰ εἶναι σχεδὸν ἐκτισμένη ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Δὲν ἔχει κωδωνοστάσιον. Ὑπάρχουν δύο θύραι, μία ἀπὸ δυσμῶν, διὰ τὴν εἴσοδον τῶν γυναικῶν καὶ μία ἀπὸ νότου, διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀνδρῶν. Ὑπὲρ τὴν ἀπὸ δυσμᾶς θύραν καὶ κατὰ πλάτος αὐτῆς ὑπάρχει λίθος γεγλυμένος κοῖλος καὶ κατὰ σχῆμα τοξοειδῆς. Ἐντὸς τοῦ κοιλώματος ὑπῆρχε τοιχογραφία τις, ὡς εἰκάζομεν ἀπὸ σωζόμενα ἴχνη χρώματος. Ὑπὲρ δὲ τὴν τοιχογραφίαν ταύτην καὶ ἐντὸς τῶν δύο λίθων ὑπάρχει ἐκτύπως γεγλυμένη ἐπιγραφὴ συντετηγημένη*. Ἀπόπειρα ἐρμηνείας τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης θὰ εἶχεν οὕτως: *Ὁ Ἱερὸς Ναὸς Κοίμησις Θεοτόκου Κυρίας Μητρὸς Θεοῦ Σωτῆρος.*

Ὑποθέτομεν ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴ δὲν ἀναφέρεται εἰς ὀλόκληρον τὸν ναόν, τιμῶμενον ἄλλωστε ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἐν τῷ κοιλώματι τοιχογραφίαν, ἣτις θὰ παρίστα τὴν εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Τὰ γράμματα εἶναι τῆς περιόδου τῆς παρακμῆς.

Β' Ἐσωτερικῶς: Ὁ ναὸς ἐσωτερικῶς εἶναι κεχωρισμένος εἰς δύο τμήματα, χωριζόμενα διὰ τοίχου. Τὸ πρῶτον τῷ εἰσερχομένῳ ἀπὸ δυσμᾶς τμήμα ἐχρησίμευεν ὡς γυναικωνίτις. Ὑπεράνω τῆς θύρας ἐσωτερικῶς σώζονται ἴχνη τινὰ τοιχογραφιῶν. Δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ καὶ κατὰ πλάτος ὁ τοίχος εἶναι διηρημένος εἰς δύο ἐπίπεδα.

Εἰς τὸ πρῶτον ὑπάρχουν οἱ κάτωθι τοιχογραφίαι:

1) Τοιχογραφία παριστῶσα τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, τείνοντα τὰς χεῖρας πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἵνα λάβῃ παρ' αὐτοῦ ἐν μικρὸν ἀνικείμενον, ὁμοιάζον δοχεῖον. Τὰ δηλωτικὰ τῆς παραστάσεως γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

2) Παρὰ ταύτην ἐτέρα τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη: *Ἡ ἀποτομὴ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου.* Ἐν αὐτῇ ὁ ἀπόστολος Παῦλος παρίσταται γυμνὸς μέχρις ὀσφύος, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ δήμιος ὑψοῖ γυμνὸν τὸ ξίφος, ἵνα ἀποκόψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀποστόλου. Παρὰ τὸν ἀπόστολον ἴστανται δύο Ῥωμαῖοι ἄρχοντες εἰς στάσιν μεταξὺ τῶν συζητήσεως. Ἐκ τούτων ὁ εἷς, ὁ ἕγγυς τοῦ ἀποστόλου, ἀνέχει διὰ τῆς χειρὸς ἀκόντιον. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἔκφρασις ἐγκαρτερήσεως, ἢ διατυπουμένη ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποστόλου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀγρίαν μορφήν τῶν δύο Ῥωμαίων ἀρχόντων.

* Ἐπειδὴ τόσον τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὅσον καὶ τῶν τοιχογραφιῶν δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποδοθῶσι διὰ τῶν τυπογραφικῶν στοιχείων, διὰ τοῦτο ἀναγράφωμεν ταῦτα, ὡς ἐρμηνεύονται.

3) Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πρώτου ἐπιπέδου τελειώνουν μὲ μίαν κακότεχνον ἀναπαράστασιν ἀγροτικῆς σκηνῆς, στερουμένης θρησκευτικοῦ χαρακτήρος. Ἐν αὐτῇ γεωργός τις, φέρων μηλωτὴν μέλανος χρώματος, ὄδηγεῖ ζευγὸς βοῶν εἰς τὴν ἀροτριώσιν. Ἀπέναντι αὐτοῦ εἰκονίζεται γυνή τις, φέρουσα ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς μικρὸν πεδίον, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς φαγητὸν καὶ ἄρτον. Τὸ τοπεῖον στερεῖται βάρθους καὶ προοπτικῆς. Πιθανὸν ἢ τοιχογραφία νὰ εἶναι μεταγενεστέρα. Τὰ γράμματα αὐτῆς εἶναι ἐσβεσμένα. Τὰ δὲ ἐλάχιστα σωζόμενα ἔχουν γραφῇ μὲ μικρογράμματον γραφήν, μὴ βυζαντινὴν.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς τοιχογραφίαι :

1) Τοιχογραφία τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, καθαρῶς βυζαντινῆς τέχνης, ἀνέχοντος διὰ τῆς δεξιᾶς ὑψωμένης σπάθην, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλιτάριον, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκωμεν : *Βροτοὶ βλέποντες τὸ ξίφος τεταμένον . . .*

Αἱ ὑπόλοιποι λέξεις λόγῳ φθορᾶς εἶναι λίαν δυσανάγνωστοι.

2) Ἐν συνεχείᾳ ὑπάρχει ἑτέρα τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη : *Ὁ ἄρχων Γαβριήλ.*

3) Παρὰ τὸν Γαβριήλ ἑτέρα τοιχογραφία, φέρουσα τὰ γράμματα *Ὁ Ἅγιος Θεοδόσιος ὁ Κοινοβιάρχης.* Ὁ ἅγιος Θεοδόσιος παρίσταται διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλιτάριον. ἐν ᾧ διακρίνονται ἀμυδροῶς ὀλίγα γράμματα, τῶν ἄλλων ὄντων ἐφθαρμένων.

4) Ἐτέρα τοιχογραφία παρὰ τὸν ἅγιον Θεοδόσιον ἐπιγράφεται : *Ἁγία Μαρίνα.* Αὕτη διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατεῖ τὸν διάβολον ὑπὸ μορφὴν φανταστικοῦ ζώου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ὑποὶ εἶδος μικροῦ πελέκεως, ἐτοιμαζομένη νὰ τὸ καταφέρῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του.

Ἡ πρὸς τὴν περιγραφεῖσαν συνεχομένη βορεία πλευρὰ τοῦ γυναικωνίτου διαιρεῖται ἐπίσης εἰς δύο ἐπίπεδα. Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ πρώτου ἐπιπέδου εἶναι τελείως κατεστραμμένα, ὁ δὲ τοῖχος εἶναι ἠλειμμένος μὲ πηλὸν ἠχυρωμένον, ὅπως συνηθίζουσι οἱ χωρικοὶ νὰ κάμνουν εἰς τὰς οἰκίας των.

Τὸ δεύτερον ἐπίπεδον περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς τοιχογραφίας. Ἡ τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : *Ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος.* Ὁ ἅγιος Ἀντώνιος εἰκονίζεται διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κρατῶν εἰλιτάριον, οὗ τὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς ἐσβεσμένα :

2) Παρὰ τὸν ἅγιον Ἀντώνιον εἰκονίζεται ὁ *Ἅγιος Σάββας* διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς εὐλογῶν, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατῶν εἰλιτάριον, οὗ τὰ γράμματα εἶναι ἐντελῶς κατεστραμμένα.

3) Ἀκολουθεῖ ἑτέρα τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ὁ Ἅγιος Εὐθύμιος.* Ὁ ἅγιος Εὐθύμιος κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς εἰλιτάριον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

4) Ἡ Ἁγία Βαρβάρα.

5) Ἡ Ἁγία Ἐκατερίνα.

6) Παρὰ ταύτην ὑπάρχει ἑτέρα τοιχογραφία, ἧς ἢ ἀνάγνωσις τῆς ἐπι-

γραφῆς εἶναι δυσχερῆς. Ὁ Ἅγιος οὗτος εἰκονίζεται ἀνέχων διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀκόντιον, φέρει δὲ στολὴν ρωμαίου πολεμιστοῦ. Ἡ τελευταία τοιχογραφία τοῦ ἐν λόγῳ ἐπιπέδου εἶναι τελείως κατεστραμμένη, σφύεται δ' ἐλάχιστον μέρος αὐτῆς.

Ἡ ἀριστερὰ τῶ εἰσερχομένῳ παρὰ τὴν θύραν πλευρὰ τοῦ γυναικωνίου διαιρεῖται ἐπίσης εἰς δύο ἐπίπεδα. Τὸ πρῶτον εἶναι τελείως κατεστραμμένον, ὃ δὲ τοῖχος εἶναι ἐκτισμένος διὰ πηλοῦ ἠχυρωμένου κατὰ τὸν τρόπον τῶν χωρικῶν.

Τὸ δεύτερον μέρος εἶναι ἱστορημένον διὰ τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι κατὰ σειράν αἱ ἑξῆς :

1) *Ἡ κινώμενη Παναγία κυρία ἡμῶν.* Ἐν αὐτῇ παρίσταται ἡ Παναγία κοιμωμένη μετὰ τοῦ μικροῦ Ἰησοῦ. Ἀμφότεροι εἶναι σκεπασμένοι δι' ἐρυθροῦ τινος σκεπάσματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐξέχουν μόνον αἱ κεφαλαί των. Κατὰ τὸ μέρος τῶν ποδῶν ἴσταιται δαίμων κρατῶν εἰς χεῖρας μακρὰν σάλπιγγα, κατὰ τὸ μέρος δὲ τῆς κεφαλῆς ἕτερος δαίμων κρατῶν μυστηριῶδές τι ἀντικείμενον.

Ἐπειδὴ ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος παράδοσις οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὅτι ὁ δαίμων ἐπέραξε τὴν Παναγίαν, διὰ τοῦτο ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ παράστασις αὕτη εἶναι μεταγενεστέρα τῶν λοιπῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ, κακότεχνος καὶ χονδροειδής, ποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πρὸς διακωμώδησιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἢ πρὸς ἱκανοποίησιν ἀποκρύφων παραδόσεων σλαβικῆς πίστεως.

2) *Ἡ πῶρη.* Ἐν ταύτῃ παρίσταται γυνὴ τις γυμνή, συρομένη ὑπὸ δύο δαιμόνων, ἑκατέρωθεν αὐτῆς εὐρισκομένων.

3) *Ὁ κλεπτής.* Οὗτος εἰκονίζεται ἐλαυνόμενος ὑπὸ δαίμονος.

4) *Ὁ φιλαργῆρος καὶ ἀνέλεημον.* Οὗτος παρίσταται ἀγόμενος ὑπὸ δαίμονος.

5) *Παράστασις τις τελείως κατεστραμμένη.*

Ἄπασαι αἱ περιγραφεῖσαι παραστάσεις εἶναι πολὺ μεταγενεστέραι τῶν ἄλλων. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύεται :

α) Ἐκ τῶν γραμμῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ μεταγενεστέρα.

β) Ἐκ τοῦ χρωματισμοῦ τοῦ βάρους, τὸ ὁποῖον εἶναι κίτρινον, ἐνῶ τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν εἶναι μέλαν.

γ) Ἐκ τοῦ σχεδίου καὶ τῶν γραμμῶν τῶν ἐν λόγῳ τοιχογραφιῶν. Ἐνῶ αὗται εἰς τὰς λοιπὰς τοιχογραφίας εἶναι αὐστηρῶς βυζαντιναὶ με ἀρμονίαν χρωμάτων καὶ εὐγένειαν γραμμῶν, αἱ τῶν ἐν λόγῳ παραστάσεων εἶναι κακότεχνα καὶ βάνουσα σχεδιάσματα δι' ἐρυθροφαιῶν ζωηροῦ χρώματος.

Πάντα ταῦτα καταδεικνύουσιν ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι μεταγενεστέραι, μὴ ἐξεληθοῦσαι τοῦ χρωστικῆρος, ὅστις ἀπεικόνισε τὰς ἄλλας. Ἐκ

τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν δύο τινά : ἢ ὅτι καταπεσόντος ποτὲ τοῦ τοίχου, ἀνεκτίσθη οὗτος καὶ ἱστορήθη ὑπὸ ἄλλου ζωγράφου, ἢ ὅτι αἱ παραστάσεις αὗται εἶναι παλίμψηστοι, χρωσθεῖσαι ἐπίτηδες ὑπὸ σλάβων, ἢ ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν σλαβικῶν θρησκευτικῶν παραδόσεων.

*Ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ γυναικωνίτου ὑπάρχουν ἐπίσης δύο ἐπίπεδα τοιχογραφιῶν. Τὸ ἄνω ἐπίπεδον καταλαμβάνεται ἀπὸ μίαν τοιχογραφίαν, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ τοίχου ἐκτεινομένην καὶ ἐπιγραφομένην : *Ἡ ἐτοιμασία τοῦ Θρόνου.*

*Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ εἰκονίζονται :

1) Μορφὴ ἀποστόλου, κρατοῦντος ἀνοικτὸν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διακρίνονται λέξεις μὴ ἀναγινωσκόμεναι :

2) *Ἀκολουθεῖ ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας κρατῶν εὐαγγέλιον ἐν ᾧ αἱ λέξεις :

Ἦλθεν . . . . .

ὁΚυριος . . . . .

3) Εἶτα ὁ *Ἀπόστολος Σίμων, κρατῶν εὐαγγέλιον ἐν ᾧ διεκρίνομεν οὐρα τὰ . . . . .

ἄγα πη . . . . .

. . . . .

. . . . .

4) Παρὰ τοῦτον ὁ ἀπόστολος Λουκᾶς, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διεκρίνομεν λέξεις : δυσανάγνωστοι.

5) *Ἀκολουθεῖ ὁ ἀπόστολος Ἰωάννης, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ διεκρίνομεν δυσαναγνώστους λέξεις.

6) Μετὰ τοῦτον ὁ ἀπόστολος Πέτρος

*Ἀκολουθεῖ ἄγγελος, εἶτα ἡ Παναγία, εἰς τὸ κέντρον ὁ Ἰησοῦς ἐν νεφελέῃ, εἶτα ὁ ἅγιος Ἰωάννης καὶ μετ' αὐτὸν πάλιν ἄγγελος.

7) Παρὰ τὸν ἄγγελον εἰκονίζεται ὁ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος κρατῶν εὐαγγέλιον τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα δὲν διακρίνονται.

8) *Ἀκολουθεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος, κρατῶν εὐαγγέλιον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα δὲν διακρίνονται.

9) Παρ' αὐτὸν ὁ Ἀκύλας κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐφ' οὗ διακρίνεται μόνον ἡ λέξις . . . . . *προσεύχεται* . . . .

10) *Ἀκολουθεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης. Εἰς τὸ εἰς χεῖρας του εὐαγγέλιον ἀναγινώσκομεν : *Ἀγαπᾶτε ἡμῶν τοὺς . . . τοῦ . . . Κυρίου.*

11) Τελευταῖος ὑπάρχει ὁ ἀπόστολος Θωμᾶς, κρατῶν εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἀναγινώσκομεν : *ἀδελφὴ τοῦ Χριστοῦ* . . .

Τὸ δευτέρον ἐπίπεδον τῶν τοιχογραφιῶν εἶναι συνέχεια τοῦ πρώτου. Οὕτως ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ὑπάρχει :

1) Χορὸς Ἱεραρχῶν κάτωθι δ' αὐτοῦ χορὸς Ὀσίων. Τόσον ὁ χορὸς τῶν Ἱεραρχῶν ὅσον καὶ τῶν Ὀσίων εἰκονίζει τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐντὸς νεφέλης.

2) Χορὸς Προφητῶν κάτωθι δ' αὐτοῦ χορὸς Μαρτύρων. Ἀμφότεροι οἱ χοροὶ εἰκονίζονται ἐντὸς νεφέλης.

3) Ὁ χορὸς Ἀποστόλων, ὁμοίως ἐντὸς νεφέλης, κάτωθι δ' αὐτοῦ Ἄγγελος Κυρίου τυλίσσει τὸν οὐρανὸν ὡς χαρτίον. Ἀπόκρυφος παράστασις.

4) Εἶτα εἰκονίζονται δύο ἄγγελοι ἐκατέρωθεν τοῦ Θρόνου τοῦ Χριστοῦ, ὅστις εἶναι κενός.

5) Μετὰ τὴν οὕτω ὀλοκληρουμένην ἐτοιμασίαν τοῦ Θρόνου, ἀκολουθεῖ παράστασις ἐπιγραφομένη :

Ὁ Προφήτης μύσσις (Μωϋσῆς). Ὁ προφήτης κρατεῖ εἰλιτάριον, τοῦ ὁποίου τὰ γράμματα εἶναι ἐσβεσμένα.

6) Ἐν τέλει ὑπάρχει περιεργὸς τις τοιχογραφία, εἰκονίζουσα δύο ἀγγέλους, φονεύοντας δι' ἀκοντίων ἀνθρώπους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐπιγραφή : ἡ ἐβραεοί.

7) Τέλος, πρὸς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ τοίχου ὑπάρχει ἀπόκρυφός τις τοιχογραφία, ἐπιγραφομένη : ἄγγελος Κ[υρίου] σαλπίζον κύματω τὴν θάλασσα. Ὁ ἄγγελος κρατεῖ μακρὰν σάλπιγγα, ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης ἐξέρχονται κήτη φανταστικά, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχουν κεφαλὴν ἀνθρωπίνην.

Αἱ δύο τελευταῖαι τοιχογραφίαι δὲν φαίνεται νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ ἱστορήσαντος τὸν Ἱ. Ναόν, ὡς καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν κακότεχνον ἀπεικόνισιν καὶ ἀπὸ τὴν μικρογράμματον γραφὴν καὶ ἀπὸ τὸ ἀπόκρυφον περιεχόμενον.

Οὕτω κλείει ὁ κύκλος τῶν εἰς τὸν γυναικωνίτιν τοιχογραφιῶν. Μετὰ ταῦτα εἰσερχόμεθα εἰς τὸν κυρίως ναόν. Ὑπὲρ τὴν κατὰ τὸν νότον θύραν ἱστορεῖται ἄγγελος, κρατῶν διὰ τῶν χειρῶν τὴν κάτωθι ἐπιγραφὴν : Ἀνεγέρθη ἐκ βάθρων ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ ἅπαντος τῶν εὐσεβεστάτων ἱερέων καὶ εὐγενεστάτων ἀρχόντων τῆς αὐτῆς χώρας ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου κυρίου Μεθοδίου. Ἐν ἔτει ἀχχθ' Ὀκτωβρίου η'.

Ἀκολουθεῖ ἐν συνεχείᾳ λίαν ἀξιόλογος τοιχογραφία, κάτωθι τῆς ὁποίας διακρίνομεν τὰ γράμματα : τω στερέωμα τῶν ἐπὶ οἱ πεπιθότων στερέωσον Κύριε τὴν ἐκκλησίαν σου (ἦν) ἐκτισο το τιμή σου αἵματι.

Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ὁ Νικτήρας, ἐν ᾧ παρίσταται ὁ Ἰησοῦς νίπτων τοὺς πόδας ἑνὸς μαθητοῦ, περιστοιχιζόμενος δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων.

Εἶτα ἔπεται ἡ Προδοσία. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν Ῥωμαῖόν τινα ἀξιωματοῦχον, συνοδευόμενον ὑπὸ στρατιωτῶν, νὰ συλλαμβάνῃ τὸν Ἰησοῦν, πρὸς ὃν ὁ ἐξ ἀριστερῶν εὐρισκόμενος Ἰούδας ἀποδίδει τὸ φίλημα. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ ἔκφρασις τῆς λύπης καὶ τῆς ἐγκαρτερήσεως ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς παραστάσεως ταύτης εἰκονίζεται ὁ Πέτρος, ὅστις, σπασάμενος μάχαιραν καὶ καταβαλὼν τὸν Μάλχον, ἀποκόπτει τὸ ὠτίον αὐτοῦ.

Ἀκολουθεῖ ἡ τοιχογραφία [ὁ Ἰησοῦς] ἀνακρινόμενος ὑπὸ Καϊάφα, μετὰ δὲ ταύτην ἡ Μαστίγωσις. Ἐν ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς παρίσταται γυμνὸς καὶ δεδεμένος, ἐκατέρωθεν δ' αὐτοῦ δύο δῆμιοι Ρωμαῖοι καταφέρουσιν ἐπὶ τοῦ σώματός του πλήγματα διὰ μαστίγων. Ζωηρὰν ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ ἔκφρασις τοῦ ἀνθρωπίνου πόνου.

Ἔπεται παράστασις τοῦ Ἰησοῦ, φέροντος τὸν Σταυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ ἀγομένου πρὸς τὸ σταυρωθῆναι, μετὰ δὲ ταύτην ἑτέρα, εἰκονίζουσα τὴν σταύρωσιν κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Ἀριστερᾷ τοῦ Σταυροῦ παρίσταται ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ὀδυρομένη, δύο δ' ἄλλαι γυναῖκες κρατοῦσι ταύτην. Ἡ ἔκφρασις τῆς μητρικῆς ὀδύνης ἐπετεύχθη ἀριστουργηματικῶς ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου διὰ τῆς ἐκφράσεως τοῦ στόματος τῆς ἀνυψώσεως τῆς κεφαλῆς, τῆς ἐν γένει στάσεως τοῦ σώματος τῆς Θεοτόκου, καταλειπομένης κατὰ μικρὸν εἰς τὰς περιποιήσεις τῶν δύο ἄλλων γυναικῶν, αἵτινες δὲν γνωρίζει τις ἂν συμπάσχωσι τῷ σταυρωθέντι ἢ τῇ ὀδυρομένῃ. Δεξιᾷ τοῦ Σταυροῦ εἰκονίζεται ὁ Ἰωάννης κλαίων, παρ' αὐτὸν δὲ ὁ Ἐκατόνταρχος, μὲ ὕψος σκεπτικὸν καὶ συντετριμμένον, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὴν στάσιν τῆς κεφαλῆς. Παρὰ τὴν Σταύρωσιν εἰκονίζεται ἡ Ἀποκαθήλωσις, κατεστραμμένη εἰς πολλὰ σημεῖα. Φαίνεται ὁ Νικόδημος μετὰ τεσσάρων γυναικῶν καὶ ἑνὸς μαθητοῦ περιποιούμενος τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ.

Ἀκολουθεῖ ἡ Ἀνάστασις. Χαρακτηριστικὴ ἐν αὐτῇ εἶναι ἡ ἔκφρασις τοῦ τρόμου τοῦ φυλάσσοντος τὸν τάφον στρατιώτου.

Τέλος τὸ πρῶτον ἐπίπεδον κλείει μὲ τοιχογραφίαν παριστώσαν τὴν πρῶτην ἀνάστασιν, καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον εἰς τινα τῶν μυροφόρων γυναικῶν. Προφανῶς ἡ τοιχογραφία αὕτη ὀλοκληροῖ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «Μὴ μου ἄπτου», ὡς φαίνεται ἐκ τῆς στάσεως τοῦ σώματος καὶ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς γυναικός, τεινούσης, ἰκετευτικῶς τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Κύριον.

Ἡ δευτέρα σειρὰ τῶν τοιχογραφιῶν εἰκονίζει μορφὰς ἁγίων εἰς μέγεθος μικρότερον τοῦ Φυσικοῦ. Πρῶτη ἐξ ἀριστερῶν εἶναι ἡ τοιχογραφία ἡ ἐπιγραφομένη: *Ὁ ἄρχων Μιχαὴλ*. Ὁ Ἄρχων Μιχαὴλ παρίσταται κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ξίφος, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς εἰλιτάριον, ἐν ᾧ ἀναγιγνώσκωμεν τὰς λέξεις: *Βροτὶ βλέποντες τὸ ξίφος τεταμένον*.

Αἱ ἀκολουθοῦσαι σειραὶ γραμμάτων εἶναι λίαν δυσανάγνωστοι. Χαρακτηριστικὸν ὄλων τῶν ἀγιογραφιῶν τῆς σειρᾶς ταύτης εἶναι ὅτι ἅπαντες οἱ εἰκονιζόμενοι ἅγιοι φέρουσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φωτιστέφανον ἀνάγλυφον ἐκ γύψου καὶ ἐχρωματισμένον διὰ κιτρίνου χρώματος.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ τοιχογραφίᾳ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ βαθυτάτην προκαλεῖ ἐντύπωσιν ἡ καθαρῶς βυζαντινὴ μορφή αὐτοῦ. Τὸ πρόσωπον εἶναι ὠσειδὲς καὶ μελαχροινόν, ὁ δὲ λαιμὸς λεπτὸς καὶ μακρὺς. Οἱ ὀφθαλμοὶ ἔχουσι γλυκυτάτην γλαυκὴν ἀνταύγειαν, ἡ δὲ γραμμὴ τῶν χειρῶν προδίδει εἰς τὸ

πρόσωπον εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. Οἱ βόστρυχοι τῆς κεφαλῆς, κασιτανῶ χρώματος, ὁμοιάζουσι καταπληκτικῶς πρὸς κεφαλὴν κούρου τῆς κλασικῆς ἐποχῆς. Ἐν γένει ἢ αἰένις τῆς τοιχογραφίας ταύτης δὲν προκαλεῖ τὸ δέος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐπισκέπτου, ἀλλ' εἶδός τι ζωηροῦ ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν ὠραῖον ἔφηβον, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποῖου τὸ ξίφος ἔχει ἔννοιαν μᾶλλον παιδιᾶς καὶ οὐχὶ τιμωρίας. Ἡ τοιχογραφία αὕτη τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ εἶναι ἢ ἀξιολογώτερα ὅχι μόνον τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ὁμοειδῶν. Διότι ἐν αὐτῇ διακρίνομεν προσπάθειαν, ἔστω καὶ μὴ συνειδητήν, ταυτίσεως ἀρχαίου ἐψήβου πρὸς τὸν ἀρχάγγελον τῆς χριστιανικῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως. Ὡς δὲ ὁ χάρος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λαϊκὴν φαντασίαν εἶναι ὠραῖός τις ἔφηβος, πόρρω ἀπέχων τῆς ἀποκρουστικῆς ἀπεστεωμένης παραστάσεως τῶν βορείων, οὕτω καὶ ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ μετέχει ζωϊκῆς ὠραιότητος, ἐξιδανικευομένης ἐν τῇ πίστει τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἀκολουθεῖ ἡ τῶν ἁγίων Κων)τίνου καὶ Ἑλένης, ἑκατέρωθεν τοῦ σταυροῦ ἱσταμένων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀμφοτέρων ὑπάρχουν τὰ γράμματα : Ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος—Ἡ Ἅγία Ἑλένη, παρὰ δὲ τὸν σταυρόν : Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ.

Μετὰ ταύτην ἀκολουθεῖ τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : Ὁ Ἅγιος Μερκούριος. Ὁ Ἅγιος Μερκούριος παρίσταται ἔχων τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς.

Ἐἵτα ἀκολουθεῖ τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν : ὁ ἅγιος Σέργιος. Οὗτος εἰκονίζεται κατὰ μέτωπον, φέρει δὲ πανοπλίαν Ρωμαίου πολεμιστοῦ, Νέος τὴν ἡλικίαν, ἔχει γλυκεῖαν ἔκφρασιν ἐν τοῖς χαρακτηριστικοῖς τοῦ προσώπου. Ἀπὸ τῶν ὤμων του κρέματα πορφυρᾶ χλαμύς.

Παρὰ ταύτην ἑτέρα τοιχογραφία ἐπιγράφεται : Ὁ Ἅγιος Βάκχος. Τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου τούτου ξενίζει. Ἐν αὐτῷ διαβλέπομεν χριστιανοποίησιν τῆς κατ' ἔξοχὴν παγανιστικῆς Θερακικῆς Θεότητος τοῦ Βάκχου. Ἐπειδὴ δ' ἡ λατρεία τοῦ Βάκχου ἦτο βαθέως ἐρριζωμένη παρὰ τοῖς Θεραξί, διὰ τοῦτο συνετατίσθη, πιθανῶς, πρὸς νεώτερον χριστιανικὸν ἄγιον.

Μετὰ τὸν ἅγιον Βάκχον ἀκολουθεῖ ὁ Ἅγιος Ἀγάπιος κατὰ μέτωπον, μετὰ τοῦτον ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος ὁ Πλακίδας. Ἐπίσης κατὰ μέτωπον, μετὰ τοῦτον ὁ Ἅγιος Θεόπιστος ἐπίσης κατὰ μέτωπον. Ἐν συνεχείᾳ εἶναι ὁ Ἅγιος Μηνᾶς ὁ Αἰγύπτιος κατὰ μέτωπον. Ἀκολουθεῖ ὁ Ἅγιος Θεόδωρος . . . καὶ ἐν συνεχείᾳ ἕτερος Ἅγιος Θεόδωρος. Ἀμφότεροι φέρουσι πανοπλίαν, κρατοῦν δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς δόρυ.

Ἀκολουθεῖ ὁ Ἅγιος Προκόπιος κατὰ μέτωπον, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὁ Ἅγιος Γεώργιος, οὐχὶ ὅμως ἔφιππος, οὐδὲ νέος, ὡς ἡ συνήθης ἀναπαράστασις.

Ἡ ἀπέναντι πρὸς βορρᾶν πλευρὰ τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπίσης διηρημένη εἰς δύο ἐπίπεδα. Εἰς τὸ πρῶτον, τὸ πρὸς τὴν ὀροφήν, καὶ ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ὑπάρχουν αἱ κάτωθι τοιχογραφίαι :

- 1) Ἡ Βλιφόρος ἐν ταύτῃ ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ἐπὶ ὄνου καθήμενος.
- 2) Ἡ Ἔγερσις τοῦ Λαζάρου.
- 3) Ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Χριστοῦ.
- 4) Ἡ Βάπτισις τοῦ Χριστοῦ.
- 5) Ἡ Ὑπαπαντή. Ἐν αὐτῇ ὁ γέρον Συμεὼν κρατεῖ εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ τὸν μικρὸν Ἰησοῦν. Τὰ γράμματα εἶναι κατεστραμμένα.
- 6) Ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὰ βυζαντινὰ πρότυπα. Τὰ γράμματα εἶναι κατεστραμμένα.
- 7) Τοιχογραφία ἐπιγραφομένη Ἡσαΐας. Ὁ προφήτης παρίσταται ἔχων ἔστραμμένην τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸ μέρος τῆς δεξιᾶς χειρὸς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἰλιτάριον, ἔφ' οὗ αἱ λέξεις : *Ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ.*
- 8) Τοιχογραφία μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου Κυρίας Χριστοῦ.
- 9) Ἐτέρα τοιχογραφία ἐπιγραφομένη τὰ *Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου Κυρίας.*
- 10) Τέλος τοιχογραφία ἐπιγραφομένη : *Ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου Κυρίας Χριστοῦ.*

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ὑπάρχουν αἱ ἐξῆς τοιχογραφίαι :

- 1) Ὁ Ἄρχων Ραφαήλ. Οὗτος παρίσταται ἔστραμμένος κατὰ τὸ μέρος τῆς δεξιᾶς χειρὸς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἰλιτάριον, ἔφ' οὗ ὑπάρχουσι γράμματα κατεστραμμένα.
- 2) Ὁ Ἅγιος Παχόμιος ὁ μέγας, κατὰ μέτωπον. Κρατεῖ εἰλιτάριον οὗ τὰ γράμματα ἐντελῶς δυσανάγνωστα.
- 3) Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος ὁ Ἀθωμίτις. Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς (κρατεῖ εἰλιτάριον, ἐν ᾧ δυσδιάκριτοι λέξεις φαίνονται.
- 4) Ὁ Ἅγιος Ἀλέξιος, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Οὗτος παρίσταται κατὰ μέτωπον κρατῶν εἰλιτάριον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἐν ᾧ δύνανται ν' ἀναγνωσθῶσι μόνον ἐλάχιστοι λέξεις.
- 5) Ὁ Ἅγιος Ἰάκωβος ὁ Πέρσης, οὗτος παρίσταται κατὰ μέτωπον, φέρων ἐνδυμασίαν βαρβαρικὴν, κρατεῖ δὲ διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ξίφος.
- 6) Ὁ Ἅγιος Χριστόφορος ὁ ἅγιος οὗτος παρίσταται ἔχων κεφαλὴν προβάτου, κρατῶν δὲ διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κορμὸν δένδρου. Πιθανὸν ἢ παράστασις τοῦ ἁγίου Χριστοφόρου ὑπὸ μορφὴν προβάτου νὰ σημαίνει τὴν ἁμαρτίαν, ἔχουσαν σχέσιν τινὰ μὲ τὸν ἐπὶ γῆς βίον τοῦ ἁγίου.
- 7) Ὁ Ἅγιος Δαμιανὸς κατὰ μέτωπον.
- 8) Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ἐπίσης κατὰ μέτωπον.
- 9) Ὁ Ἅγιος Παντελεήμων, κατὰ μέτωπον.
- 10) Ὁ Ἅγιος Ἀρτέμιος κατὰ μέτωπον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου ἀναγιγνώσκωμεν τὰ κάτωθι : *δέσις του δούλου τοῦ Θεοῦ Ζοηροφίκας προσκνητῆς τοῦ ἁγίου τάφου ἐκ χωρίου Ὁρτάκιον.*

- 11) Ὁ Ἅγιος Νικότας κατὰ μέτωπον.
- 12) Ὁ Ἅγιος Τρίφων, κατὰ μέτωπον.
- 13) Ὁ Ἅγιος Νέστωρ, μετὰ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην δεξιᾷ.
- 14) Ὁ Ἅγιος Δημήτριος, μετὰ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένην ἀριστερᾷ.

Ἄπασαι αἱ τοιχογραφίαι αὗται φέρουσι φωτοστέφανον ἐκ γύψου ἐχρωματισμένον διὰ χρώματος κιτρίνου.

Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν αὐτοῦ ὑπάρχουσιν ἐπίσης τοιχογραφίαι εἰς τρία ἐπίπεδα. Εἰς τὸ πρῶτον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς :

1) Κυριακὴ τῆς Σαμαρίτιδος.

2) Ἐοθινῶν Β. Ἐν αὐτῷ δύο μυροφόροι γυναῖκες, κρατοῦσαι εἰς χεῖρας μύρα, συναντῶσιν ἄγγελον ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἰησοῦ ἱστάμενον.

3) Ἐοθινῶν Γ. Ἐλλείπει προφανῶς τὸ Ἐοθινῶν Α.

Εἰς τὸ δεύτερον ἐπίπεδον ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς τοιχογραφίαι :

1) Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ διάλογος.

2) Ὁ Ἅγιος Ἀχίλειος Λαρίσης.

3) Ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος.

4) Ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος Ἀντιοχείας.

Εἰς τὸ τρίτον τέλος ἐπίπεδον, τὸ πρὸς τὸ δάπεδον, ὑπάρχουν αἱ ἑξῆς :

1) Ὁ Ἅγιος Πέτρος Ἀλεξανδρείας, ἐστραμμένος κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὁμοίως ἀνάγλυφον φωτοστέφανον. Παρὰ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀναγινώσκονται μετὰ δυσκολίας λέξεις τινές :

2) Ἐντὸς τῆς κόγχης τῆς προσκομιδῆς εἶναι ἱστορημένη ἡ ἀποκαθήλωσις.

3) Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὰ δεξιᾷ, ἔχει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστοὺς καὶ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, φέρει φωτοστέφανον ἀνάγλυφον. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς προσκομιδῆς εἶναι ἀναγεγραμμένα ὀνόματα ἱερέων.

Οἱ ἄλλοι τοῖχοι τοῦ ἱεροῦ καταπεσόντες ποτέ, ἔχουν ἀνοικοδομηθῆ διὰ χρώματος ἡχρωμένου καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεμίαν παράστασιν φέρουσιν.

γ' συμπεράσματα

Μαρτυρίαν περὶ τῆς ἀνεγέρσεως καὶ ἱστορήσεως τοῦ Ἱ. Ναοῦ παρέχει ἡμῖν ἡ ὑπὲρ τὴν ἀνδρῶν θύραν ἐπιγραφὴ, μεταγραφομένη καὶ διορθομένη ἔνταῦθα :

Ἀνηγέρθη ἐκ βάρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ Θεῖος οὗτος Ναός ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῦ Μεγάλου δι' ἐξόδων καὶ δαπάναις τῶν ἐλλαβεσάτων ἱερέων καὶ εὐγενεστάτων Ἀρχόντων τῆς αὐτῆς χώρας. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ Πανιερωτάτου Κυρίου Μεθοδίου ἐν ἔτει ΑΨΚΘ' Ὀκτωβρίου Κ'.

Συμφώνως, λοιπόν, τῇ ἐπιγραφῇ ὁ Ἱ. Ναός τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου Ἀλεποχωρίου ἐκτίσθη ἐκ βάρων καὶ ἀνιστορήθη τῇ 20ῃ Ὀκτωβρίου 1729, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Μεθοδίου.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Ἀλεποχώριον κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ὑπὸ τὴν Μητρόπολιν Λυτίτζης (Ἵορτακίου) καὶ οὐχὶ Διδυμοτείχου. Πράγματι, εἰς τὸν κατάλογον Μητροπολιτῶν Λυτίτζης ἀναφέρεται ὁ ὡς ἄνω Μεθόδιος, ἀρχιερατεύσας ἀπὸ τοῦ 1921 μέχρι τοῦ 1931, ἦτοι ἐπὶ δεκαετίαν.

Ἡ Μητρόπολις Λυτίτζης ἢ Λυουτίτζης ὑπήγετο τῇ Φιλιππουπόλει, συμφώνως πρὸς τὸ συνταγμάτιον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—959). Εἶναι κατὰ ταῦτα μία τῶν παλαιότερων Θερακικῶν μητροπόλεων. Ἀπὸ δὲ τὴν ἐκθεσιν τοῦ Βασιλέως Κυροῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ γέροντος (1282—1328) μαθάνομεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ὁ ἐπίσκοπος Λυτίτζης ἐτιμήθη Μητροπολίτης. Ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ βασιλέως Κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ τρίτου τῶν Παλαιολόγων ὁ Λυτίτζης φέρεται τελευταῖος (PI) εἰς τὴν τάξιν προκαθηδρίας μητροπόλεων, αἵτινες ἐτέλουν ὑπὸ τὸν ἀπαστολικὸν Θρόνον τῆς Κων)πόλεως. Ἀναφέρεται δ' ἐπίσης ὑπὸ στοιχείον ΕΣΤ' καὶ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ πατριάρχου Ἰωακείμ τοῦ Β' καὶ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1894. Ἐν δὲ τῷ Ἡμερολογίῳ Κων)πόλεως (1907) ὁ Λυτίτζης ἀναφέρεται ὡς ὑπέριμος. Τέλος κατὰ τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1938 ὁ Λυτίτζης ἀναφέρεται ὡς ὑπέριμος καὶ ἔξαρχος Αἰμιμόντου.

Οὐδεμία κατὰ ταῦτα μένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἰ. Ναὸς ἀνηγέρθη ἐπὶ ἀρχιερέως Λυτίτζης Μεθοδίου. Ἀπομένουν μόνον πρὸς ἐξακριβώσιν δύο τινά :

1) Ὑπῆρχε παλαιότερος Ἰ. Ναὸς εἰς τὴν θέσιν ταύτην ; Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς «Ἀνηγέρθη ἐκ βάρθρων» δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι διὰ πρῶτην φορὰν ἀνηγέρθη ὁ Ἰ. οὗτος Ναός. Ἀλλὰ περὶ τὸν Ναὸν ὑπάρχει παλαιὸν χριστιανικὸν νεκροταφεῖον. Χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἐπὶ ἐκάστου μνήματος εὗρηται ἐμπηγμένος λίθος εἰς σχῆμα πετάλου καὶ οὐχὶ σταυρός. Καὶ δυνάμεθα μὲν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι προετιμήθη ὁ πεταλοειδὴς οὗτος λίθος τοῦ σταυροῦ, ἵνα μὴ ἐξοργίζωνται οἱ Τοῦρκοι. Ἀλλὰ τὸ ἀξιοπερίεργον εἶναι ὅτι πολλοὶ τῶν λίθων τούτων φέροντες ὀνόματα τεθνεώτων ἀναγράφουσι χρονολογίαν καὶ πρὸ τοῦ 1700, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀντελήφθημεν καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου μᾶς ἐβεβαίωσεν. Ἐκ τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ καὶ σήμερον σφζομένου ναοῦ ὑπῆρχεν ἀσφαλῶς ἀρχαιότερος ναός, ὅστις, καταρρέυσας ποτέ, ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ἐν ἔτει 1729 οἰκοδομηθέντος.

2) Ἐτερον ἀφ' ἑαυτοῦ ἐγειρόμενον ἐρώτημα εἶναι τὸ ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἱστορήσας τὸν ναόν. Ἐκ τοῦ ὅλου ἔργου διαπιστοῦται ὅτι ὁ καλλιτέχνης ὄχι μόνον ἦτο ἀριστος γνώστης τῆς βυζαντινῆς ἀγιογραφίας, ὄχι μόνον δεξιότατος εἰς τὰ ζητήματα τῆς μείξεως τῶν χρωμάτων καὶ τῆς φωτοσκιάσεως, ἀλλὰ λίαν πολύπειρος, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ χρησιμοποιοῦμενον ἄλ

φάβητον καὶ ἀπὸ τὴν πληθὺν τῶν εἰκονισθέντων ἁγίων. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς δὲν ἀποκλείεται ὁ καλλιτέχνης νὰ ἦτο ἱερωμένος.

Ἐπὶ τούτοις προσθέτομεν ὅτι ὁ Ἰ. Ναὸς ὑπέστη ζημίαν ἐκ τοῦ συμμοριτοπολέμου. Οὕτως, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξεργάγη ὄλμος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς του, ὄφιθεις ὑπὸ τῶν βουλγαροσυμμοριτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὠρισμένοι ἀγιογραφίαι ἀπεξέσθησαν δι' αἰχμηροῦ ὄργανον ὑπὸ τῶν συμμοριτῶν, ὅταν ὁ Ἰ. Ναὸς ἐχρησίμευεν ὡς τόπος συγκεντρώσεως, διαμονῆς καὶ ψυχαγωγίας αὐτῶν. »

Εἰς πλείστα ἐπίσης σημεῖα ὁ τοῖχος ἔχει ὑποστῆ ὀωγμάς, με ἄμεσον κίνδυνον τὴν κατάρρευσιν τῶν ὠραιότατων τοιχογραφιῶν καὶ τὴν ἀπώλειαν ἑνὸς σημαντικωτάτου μνημείου τῆς πίστεως καὶ ἑλληνικότητος τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ.

Ἐν Διδυμοτείῳ 1951

Γάμος ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου κατὰ σωζομένην εἰκόνα τῆς ἐλληνικῆς Μεγαλοπόλεως
(Motraye, Voyage τ. I. σ. 298 σχέδιον XXV).

ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΝΙΚΟΛ. ΒΑΦΕΙΔΟΥ
Δ. Θ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ
ΕΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΩ, ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Τοποθεσία τοῦ παρεκκλησίου. Ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς ἄκρας τῆς μεγάλης Ἀκροπόλεως (Καλαί, Χισσάρ, Κάστρο, Φρούριον) τοῦ Διδυμοτείχου τῆς Θράκης, καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων βημάτων ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ κάτω, περὶ τὸ 1930, κτισθείσης δεξαμενῆς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως, ὑπάρχει μικρὸν παρεκκλήσιον. Εἶναι βυζαντινὸν καὶ τιμᾶται, κατὰ παράδοσιν, ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης.

Εἰς ποίαν κατάστασιν διασώζεται σήμερον. Διασώζονται οἱ ἑξῆς τρουῖλλοι αὐτοῦ : *Πρῶτον* : Ὁ ἀνατολικός. Εἶναι παλαιός. Ἀνέροχεται, πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῶ ὄρθωντι, μέχρι τῆς ὀροφῆς, ἐν ᾧ, εἰς τὰ δεξιὰ, εἶναι συμπληρωμένος, πρὸς τὸ ἄνω τμήμα αὐτοῦ, καὶ ἐπιδιορθωμένος, πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον, αἰῶνος, ὅπως ἀτέχνως. Ὁ ὅλος τοῖχος ὑψοῦται ἐπὶ μιᾶς κόγχης, ἢ ὅποια εἶναι ὑπὸ τὸ ἔδαφος, ἐξέχουσα ὑπὲρ τὸ ἐν μέτρον. Ὡς ἐκ τούτου, καί, ἐφ' ὅσον ἐντὸς τοῦ σωζομένου παρεκκλησίου δὲν ὑπάρχει κόγχη, δηλαδὴ τὸ γνωστὸν ἡμικυκλικὸν κοίλωμα ἱεροῦ βήματος, ἐξάγεται ἡ ἑξῆς πιθανῶς γνώμη. Ὅτι τὸ ἕξωθεν διακρινόμενον ἄνω τμήμα κόγχης, εἴάν, πράγματι, πρόκειται περὶ κόγχης, δὲν ἀνήκει εἰς τὸ ὑπ' ὄψιν παρεκκλήσιον, ὡς εὐρίσκεται, ἤδη, τοῦτο, ἀλλ' ὡς θὰ ἦτο ὑπὸ παλαιότεραν αὐτοῦ μορφήν καὶ κατάστασιν, εἰς ἕτερον παλαιότερον παρεκκλήσιον, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. *Δεύτερον* : Ὁ βόρειος τοῖχος ἀκέραιος. *Τρίτον* : Ὁλόκληρος, σχεδόν, ὁ δυτικός. *Τέτατον* : Ἐπίσης, ὁ μεσότοιχος, ὁ διαχωρίζων τὸ κύριον τμήμα τοῦ παρεκκλησίου ἀπὸ τοῦ νόρθηκος. Ὡς πρὸς τὸν νότιον τοῖχον, οὗτος, ἄγνωστον, ἀπὸ ποίας ἐποχῆς, εὐρίσκετο, καθ' ὀλοκλησίαν, φαίνεται, κατεστραμμένος. Καὶ ἄφηνεν ἀνοικτὸν τὸ προσκύνημα εἰς τὴν πλευρὰν ἐκείνην. Διὰ τοῦτο ἀνεκτίσθη, κατὰ τὸ 1910, ὑπὸ τοῦ τότε Συλλόγου τῶν Κυριῶν Διδυμοτείχου. Ἀτέχνως, ὅμως, καὶ ἄνευ σχετικῆς προσαρμογῆς πρὸς τὴν τεχνοπρίαν καὶ τὴν διακοσμητικὴν τῶν ἄλλων πλευρῶν, ἔσωθεν καὶ ἕξωθεν. Πρὸς τούτοις, ἐπειδὴ τὸ παρεκκλήσιον ἦτο ἀνοικτὸν καὶ ἄνωθεν, ἐκαλύφθη δι' ἀπλῆς, ἐπίσης, στέγης, κατὰ τὰ δύο τρίτα, οὕτως ὥστε ὁ νόρθηξ παρέμεινεν ἀκάλυπτος, περιέχει δὲ τρία δενδρύλλια, τὰ ὅποια τὸν στολίζουν καὶ ἐπισκιάζουν.

Αἱ διαστάσεις τοῦ παρεκκλήσιου. Τὸ παρεκκλήσιον ἔχει τὰς ἐξῆς διαστάσεις : Μῆκος μὲν 8,75 % μέτρα, πλάτος 5 περίπου, καὶ ὕψος περὶ τὰ 3. Οἱ τοῖχοί του ἔχουν πάχος 0,60 τοῦ μέτρου, ὃ δὲ νάρθηξ εἶναι τετραγωνικός, μὲ ἐσωτερικὰς πλευρὰς τῶν 2,50 μέτρων.

Ἡ γνώμη τοῦ Γ. Λαμπάκη. Ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων καὶ ἰδρυτὴς τῆς ἐν Ἀθήναις Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, βυζαντινολόγος Γεώργιος Λαμπάκης, εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Διδυμότειχον τὸ 1901, ἐν ᾧ ὁ τότε Μητροπολίτης Διδυμοτείχου Φιλάρετος Βαφείδης ἀπουσίαζε, περιοδεύων ἀνά τὰ χωρὰ τῆς ἐπαρχίας του. Καὶ ἐξήτασεν, ἐκτὸς ἄλλων ἀρχαιοτήτων τοῦ φρουρίου, καὶ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην. Προσκληθεὶς, ἐχρησίμωσεν ὡς ὁδηγὸς του ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀρρεναγωγείου Νικόλαος Πετσόγλου. Δύο, τρεῖς, ἄλλοι κύριοι, καθὼς καὶ ἐγώ, μικρὸς ἀκόμη μαθητὴς, τὸν παρηκολουθήσαμεν. Ἀπεφάνθη, λοιπόν, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο ἦτο κτίσμα τοῦ 7ου μ.Χ. αἱ.

Ἡ οἰκοδομικὴ τεχνοτροπία τοῦ παρεκκλήσιου. Εἶχε δίκαιον ὁ Λαμπάκης, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς οἰκοδομικῆς τεχνοτροπίας τοῦ παρεκκλήσιου. Κατ' αὐτήν, παρενετίθεντο μεταξὺ τῶν λίθων καὶ πλίνθοι ὅποιοι καὶ τεμάχια κεράμων, διαφόρου μεγέθους καὶ σχήματος, κατὰ τοιοῦτον τρόπον καὶ συνδυασμόν, ὥστε ἡ διακόσμησις καθίστατο ὡραία καὶ χαρακτηριστικὴ, εἰς ναοὺς καὶ παρεκκλήσια, λουτρῶνας καὶ τεύχη, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας οἰκοδομάς. Ἐσχημάτιζον δέ, ἐνίοτε, καὶ διάφορα σύμβολα καὶ εἰκονικὰς παραστάσεις. Ἀλλὰ καὶ μονογράμματα καὶ ἐπιγραφάς. Ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη, ὅμως, δὲν ἔχει οὔτε ἐπιγραφὰς καὶ μονογράμματα, ἀλλ' οὔτε παραστάσεις καὶ σύμβολα. Ὁ Λαμπάκης, ἰδὼν, τότε, τὴν δι' ἅτλης λιθοδομῆς ἀνέγειρσιν τοῦ νοτίου τοίχου, εἶχε συστήσει τὴν προσεκτικὴν διατήρησιν τοιούτων ἔργων τέχνης.

Ἐσφαλμέναι πληροφορίαι. Ὁ Γεώργιος Λαμπουσιάδης, εἰς τὸ «Ὀδοιπορικόν» του (Θρακικά, τόμ. Β' σελ. 90'), λέγει, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, εἶναι «ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Κυριακῆς». Ἀλλὰ τοιαύτη ἐκκλησία δὲν ὑπῆρχε καὶ δὲν ὑπάρχει, παρὰ μόνον ἐν μικρὸν ἅγιασμα, ἔξω τῆς πόλεως καὶ πέραν τοῦ Ἐρυθροποτάμου, καθὼς ἀναφέρω εἰς διαφόρους πραγματείας μου : («Τὸ ἐν Διδυμοτείχῳ τέμενος σουλτὰν Βαγιαζήτ Α' τοῦ Κεραυνοῦ καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ του» εἰς Θρακικά, τόμ. 10ος. Τὴν ἐν Ἀθήναις τὸ 1954 γενομένην διάλεξίν μου διὰ τὴν Ἑταιρείαν Θρακικῶν Μελετῶν, μὲ θέμα : «Ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσις τοῦ Διδυμοτείχου, παραδόσεις καὶ θρύλοι», τὴν ἀνέκδοτον πραγματείαν μου : «Τὰ ἱερὰ προσκυνήματα τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Διδυμοτείχου, καὶ ἄλλα). Ἐξ ἐκείνων ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ Λαμπουσιάδης ὀνομάζει Κυριακὴν τὴν ἀνώνυμον Βασιλοπούλαν τοῦ θρύλου, ἣτις παρέδωκεν εἰς τοὺς Τούρκους τὸ φρούριον¹. Καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο

1. Σ.Δ. Βλ. Ἀρχεῖον Θρ. Θεσ. τόμ. Δ, σ. 49—51. Κ. Κουρτίδου ἢ Γκίμπερνα.

ἔδόθη εἰς τό, περὶ οὗ λόγος, παρεκκλήσιον. Ἐν ἑσσηλονίκη ἐφημερίδας «Μακεδονία» ἀνέγραψε, τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1936, διὰ τὴν Ἁγίαν Αἰκατερίνην, ὀνομάζων αὐτὴν «ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας».

Τί ἦτο ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη Κατὰ τὸν Λαμπάκην καὶ ἄλλους ἀρχαιο-λόγους ἡμετέρους καὶ ξένους, ἡ Ἁγία Αἰκατερίνη ἦτο, ἴσως, παρεκκλήσιον τῶν ἐπὶ τοῦ φρουρίου βυζαντινῶν ἀνακτόρων. Ἄλλ' ἦτο, μᾶλλον, ἐν τῶν διαφόρων παρεκκλησιῶν τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐν γένει τοῦ φρουρίου. Τὰ ἀνάκτορα εἶχον ἐπίσημον Ναόν, τὸν σημερινὸν Ἀρμενικὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Σοῦρπ Κεβάρκ). Εἶχον πολλὰ καὶ ποικίλα τμήματα καὶ παραρτήματα. Ἐκάλυπτον δὲ πλεῖστον μέρος τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως, καθὼς καὶ τὴν πρὸς τὸ προσκύνημα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου πλευράν. Καὶ ἰδίως, πρὸς τὸ μέρος, τὸ ὁποῖον φέρει, παλαιόθεν μέχρι σήμερον, τὸ ὄνομα «Παλιός». Εἶναι δὲ ἱστορικῶς βέβαιον, ὅτι ἐπίσημος ἀνακτορικὸς Ναὸς ἦτο ὁ Ναὸς οὗτος ὁ Ἅγιος Γεώργιος «Παλαιοκαστρίτης». Ἐκεῖ ἐστέφθη αὐτοκράτωρ Λιδυμοτείχου ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος. Παρεχωρήθη, ἀργότερον, ἐπὶ τουρκοκρατίας, εἰς τὴν Ἀρμενικὴν Κοινότητα Λιδυμοτείχου, πιθανόν, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1453—1526. (Ἴδὲ πραγματείαν μου «Ἡ ἱστορία τῆς Ἀρμενικῆς Κοινότητος Λιδυμοτείχου καὶ ὁ Βυζαντινὸς Ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου», εἰς Θρακικά, τόμος Η΄). Εἶχον, βεβαίως, τὰ ἀνάκτορα, καθὼς καὶ τὸ φρούριον, καὶ διάφορα παρεκκλήσια καὶ μικρὰ προσκυνήματα, κυρίως δέ, ἔσωθεν, ἢ ἔξωθεν τῶν διαφόρων πυλῶν τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀναφέρω ἄλλαχοῦ. Τὸ δὲ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὰ ἐκεῖ πλησίον διαμερίσματα τῶν ἀνακτόρων, ἴσως δέ, καὶ διὰ τὸν λαόν. Θὰ εἶχε, μάλιστα, καὶ ἰδιαίτερον σημοσίαν διὰ τὰ ἀνάκτορα. Διότι ὀλίγον πρὸς τὰ κάτω αὐτοῦ ἦσαν αἱ, ἤδη, καθ' ὄλοκληρίαν, σχεδόν, κατεστραμμέναί πύλαι τοῦ πρώτου τείχους τῆς ἀκροπόλεως. Αἱ πύλαι αὗται ἢ μᾶλλον ἢ θέσις των, ὀνομάζονται, καὶ σήμερον ἀκόμη, ὑπὸ τοῦ λαοῦ : «Σαραϊόπορτες», δηλαδὴ ἀνακτορικαὶ πύλαι. Συνεπῶς, οἱ διὰ τῶν πυλῶν ἐκείνων εἰσερχόμενοι καὶ ἐξερχόμενοι ἀνακτορικοὶ καὶ λοιποὶ ἐπίσημοι καὶ ἄλλοι, θὰ ἔκαμνον τὴν προσευχὴν των εἰς τὸ ὠραῖον τοῦτο βυζαντινὸν παρεκκλήσιον.

Παλαιοὶ τάφοι πέριξ, τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὸ 1930 διηνοίγετο τάφος, πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω τῆς δεξαμενῆς τοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως διὰ τὴν τοποθέτησιν ὑδροσωλήνων. Παραλλήλως, λοιπόν, τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου μέτρων καὶ εἰς βάθος ὀλιγώτερον τοῦ μέτρου, ἀνεκαλύφθησαν 6—7 ἀπλοὶ τάφοι, λαξευτοὶ ἐντὸς τοῦ βραχώδους ἐδάφους· τινὲς τούτων ἦσαν μικροὶ, παιδικοί. Ἦσαν, κατὰ γραμμὴν, ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἐστραμμένοι δὲ πρὸς ἀνατολάν, ἢ πρὸς δυσμάν, ἢ πρὸς τὴν θέσιν τῆς κεφαλῆς, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἦτο δυσδιάκριτον. Εἰς μόνον τάφος εὐρίσκετο ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἢ ἀντιστρόφως.

Φαίνεται, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι, ὁμοῦ μετὰ ἄλλων, μὴ διανοιχθέντων, εἶχον σκαφῇ κυκλόθεν τοῦ παρεκκλησίου.

Πιθανὸν συμπέρασμα. Ὄταν ἐπληροφορήθην τὴν ἀνακάλυψιν τῶν τάφων τούτων καὶ προσέτρεξα, ἦτο, δυστυχῶς, ἀργά. Οἱ τάφοι ἦσαν κενοί. Χώματα, δέ, καὶ πέτραι, καὶ διάφορα μικρὰ θραύσματα κεράμων καὶ πλίνθων, καθὼς καὶ ἀνάμικτα, τεμάχια ὀστέων, εἶχον συσσωρευθῆ ὑπὸ τῶν ἐργασιῶν ἐκατέρωθεν τῶν διανοιχθέντων, τυχαίως, τάφων. Καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ διαπιστώσω ὠρισμένον τι συμπέρασμα. Μήπως, ἀρὰ γε, ἐπρόκειτο περὶ προχριστιανικῶν ἀπλῶν τάφων; Καί, πρέπει, συνεπῶς, νὰ υποθέσωμεν, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων παλαιοῦ εἰδωλολατρικοῦ ναοῦ, ἢ βωμοῦ, πέριξ τοῦ ὁποῦ εἶχον ταφῇ ἄνθρωποι, καί, μάλιστα, εἰς νεαρὰν ἡλικίαν; Ἄγνωστον! Διότι δὲν εὑρέθησαν, δυστυχῶς, κτερίσματα, ἢ ἄλλα ἀντικείμενα, δυνάμενα νὰ χρησιμεύσουν πρὸς διαφώτισιν.

Ὑπόδειξις μὴ εφαρμοσθεῖσα. Κατὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τάφων τούτων, παρὰ πᾶσαν ὑπόδειξίν μου, δὲν ἐγένετο, δυστυχῶς, ἀνασκαφή, ἔστω καὶ προχείρως, πέριξ τοῦ παρεκκλησίου, διότι οἱ τάφοι περιεῖχον μόνον ὀστᾶ. Ἄλλ' ἔχω τὴν γ. ὡμην, ὅτι θὰ ἀπεκαλύπτετο, τοῦλάχιστον, ἢ ὑπὸ τὴν γῆν κευωσμένη κόγχη. Οὐδόλως δὲ ἀπίθανον, ὅτι θὰ ἀνεκαλύπτοντο καὶ ἄλλα τμήματα, ἢ ἀντικείμενα, σπουδαιότερας, ἴσως, ἱστορικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς σημασίας. Θὰ ἀπεκαλύπτετο, πιθανόν, ὑπόγειόν τι κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα, λ. χ. μία κρύπτη τοῦ παρεκκλησίου, ἢ ἀντικείμενα παλαιότερου εἰδωλολατρικοῦ βωμοῦ. Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ θέμα.

† ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ *

Η ΑΠΟΛΛΩΝΙΑ

(ΣΩΖΟΠΟΛΙΣ ΝΥΝ)

Α'

Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, αἵτινες ἰδρύθη·αν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Εὐξείνου Πόντου, εἶναι καὶ ἡ Ἀπολλωνία. Κεῖμένη κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ οὐδὲν φέροντος ὄνομα ἐν τῇ ἀρχαιότητι κόλπου τοῦ Πύργου, φαίνεται ὅτι ἰδρύθη τὸ πρῶτον ἐπὶ βραχῶδους τινος νησίδος, διὰ στενοῦ πορθμοῦ διαχωριζομένης ἀπὸ τῆς στερεᾶς, μεθ' ἧς βροδυτέρον συνηώθη. Ὁ λιμὴν αὐτῆς εἶναι λίαν εὐρύχωρος καὶ ἀσφαλῆς, τῆς εἰσόδου αὐτοῦ προασπιζομένης ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν κυμάτων ὑπὸ συμπλέγματος πετρωδῶν νησιδρίων.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων περιηγητῶν καὶ γεωγράφων πρῶτος ὁ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου ἀκμάσας ἐκ Καρυάνδων Σκύλαξ ὁ Πρεσβύτερος μνημονεύει αὐτῆς ἀπλῶς ὡς πόλεως Ἑλληνίδος ἐν τῇ Θρακικῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου¹. Τὴν ἐποχὴν ὅμως τῆς ἐποικίσεως αὐτῆς δύο μόνον ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὀρίζουσιν ὡς ἔγγιστα, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαφωνοῦντες. Ὁ κατὰ τὴν α' π.Χ. ἑκατονταετηρίδα ἀκμάσας Χῖος γεωγράφος Σκύμνος ἐν τῇ δι' ἱαμβικῶν στίχων γεγραμμένη περιηγήσει αὐτοῦ καὶ ὁ Αἰλιανὸς ἐν τῇ Ποικίλῃ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ. Ὁ πρῶτος, ἀρυσθεὶς πάντως ἐκ τοῦ περὶ Πατρίδος ἀπολεσθέντος συγγραμματος Δημητρίου τοῦ Καλλατιανοῦ, λεπτομερῶς περιγράψαντος τὰς πόλεις τῆς παραλίας ταύτης, λέγει τὴν Ἀπολλωνίαν οἰκισθεῖσαν πενήκοντα περίπου ἔτη πρὸ τῆς βασιλείας Κύρου τοῦ Μεγάλου δηλ. τῷ 610 ἔτει π. Χ. περίπου ὑπὸ

---

* Ὁ Μαργ. Κωνσταντινίδης, πού ἐδημοσιεύσαμε βιογραφικὸ του σημείωμα εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης Τομ. ΣΤ' σελ. 21 ὡς καὶ τὰς συγγραφάς του, ὑπῆρξε βορειοθρᾶξ ἐκ Μεσημβρίας καὶ μελετητὴς τῆς μεσαιωνικῆς μας ἱστορίας. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν του, πού κατάκεινται εἰς χειρόγραφα (Τμῆμα Χειρογράφων Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης), εἶναι καὶ ἡ δημοσιευομένη παρῶσα ἱστορικὴ μελέτη περὶ Ἀπολλωνίας (Σωζοπόλεως νῦν). Βλ. Θρακικά τ. Γ σ. 150—171.

1. Εἰσὶ δὲ ἐν Πόντῳ πόλεις Ἑλληνίδες αἱ δὲ ἐν Θράκῃ. Ἀπολλωνία, Μεσημβρία, Ὀδησσός, πόλις Κάλλατις καὶ ποταμὸς Ἰστρός. (Σκυλ. Καρυανδ. Περίπλους Οἰκουμένης. Συλλογὴ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγρ. Τόμ. Α', σελ. 63. Ἐκδ. Βιέννης 1807).

Μιλησίων ², τοῦτο δὲ ἴσως ἀνέφερε καὶ Πολέμων ὁ Περσηγητὴς ἐν τῷ περὶ τῶν κρίσεων τῶν ἐν Πόντῳ πόλεων ἀπολεσθέντι ἔργῳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ δεῦτερος ὅτι ἀρχηγὸς τῆς λαμπρᾶς ταύτης ἀποικίας τῆς Μιλήτου ὑπῆρξεν ὁ ἀντάξιος μαθητὴς τοῦ Θάλητος φιλόσοφος Ἀναξίμανδρος, ἀκμάσας ὡς ὑποτίθεται περὶ τὰ 570 π. Χ. ἔτη ³. Προσέτι ἀποικίαν Μιλησίων, ἧς μέγα μέρος ἦν ἐκτισμένον ἐπὶ νησίῳ, ἀναφέρει αὐτὴν καὶ ὁ Στράβων ⁴, ἀποικίαν δὲ Μιλησίων καὶ Ροδίων Στέφανος ὁ Βυζάντιος ⁵. Ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ οὔτε ὁ πολλῶν αὐτῶν προγενέστερος Ἡρόδοτος ἀναφέρουσι τὴν ἐποχὴν τῆς ιδρύσεως αὐτῆς, οὗτος δὲ οὔτε τίνες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι αὐτῆς ιδρυταί. Ἱστορεῖ μόνον ὅτι περὶ τὴν διήμερον ἀπέχουσαν τῶν πηγῶν τοῦ Τεάρου Ἀπολλωνίαν ⁶ ὄκουν δύο Θρακικοὶ μικρολαοί, οἱ Σκυρμιάδαι καὶ Νιψαῖοι, οἵτινες μὴ δυνθέντες ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὸν κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐκστρατεύοντα καὶ διὰ τῆς χώρας αὐτῶν διερχόμενον Δαρεῖον τοῦ Ὑστράσπου (515 π.Χ.) ὑπετάγησαν αὐτῷ ἀμαχητί ⁷.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ Ἀπολλωνία καὶ ὅτε ἀκόμη ὑπετάγη εἰς τοὺς Πέρσας κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην τοῦ Δαρείου κατὰ τῶν Σκυθῶν καὶ ὅτε συμπεριελήφθη ἐντὸς τῶν ὄριων τοῦ κράτους τῶν Θρακῶν Ὀδρουσῶν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Περσῶν, διετέλεσεν ὡς αὐτονομουμένη πόλις ἥδη τε καὶ ἐφεξῆς, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην (430—400 π.Χ.) ἐκτυπωθέντων νομισμάτων αὐτῆς, ὧν τὰ ἀρχαιότερα ἀνήκουνσι πιθανῶς εἰς τὸν περσικὸν σταθμητικὸν κανόνα ⁸ ὡς αὐτονομουμένην καὶ σύμμαχον ἐθεώ-

2. Εἶτ' ἀλίμενος ἄκρα συνάπτει Θυνιάς
τῆς Ἀστικῆς Θράκης ὑπάρχουσα ἐσχάτη,
μεθ' ἣν πόλις ἐστὶ σύνορος Ἀπολλωνία.
Ταύτην δὲ πρότερον ἔτεσι πενήκοντά που
κτίζουσι τῆς Κύρου Βασιλείας τὴν πόλιν
εἰς τοὺς τόπους ἐλθόντες οἱ Μιλήσιοι.

(Σκύμνου Χίου. Περιήγησις. Συλλ. τῶν ἐπιτομῆ τοῖς πάλαι γεωγρ. Τόμ. Α' σ. 545—546. Ἔκδ. Βιέννης 1807).

3. Καὶ Ἀναξίμανδρος δὲ ἠγήσατο τῆς εἰς Ἀπολλωνίαν ἐκ Μιλήτου ἀποικίας.
(Αἰλιανοῦ Ποικ. ἱστορία Βιβλ. Γ. Κεφ. 1Ζ).

4. Εἶτ' Ἀπολλωνία ἐν χιλίοις σταδίοις, ἀποικος Μιλησίων. (Στράβ. Γεωγρ. Τόμ. Β'. βιβλ. Ζ' κεφ. ΣΤ' § 1 σ. 43, ἔκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1817).

5. Ἀπολλωνία ἐν νήσῳ τινὶ πρὸς τῇ Σαλμυδησοῦ, ἀποικία Μιλησίων καὶ Ροδίων.
(Στεφ. Βιζ. περὶ πόλεων, ἐν λέξει).

6. Ὁδὸς δ' ἀπ' αὐτὰς ἔστι ἴση ἐξ Ἡραίου τε πόλιος τῆς παρὰ Περίνθῳ καὶ ἐξ Ἀπολλωνίας τῆς ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ δυῶν ἡμερῶν ἑκατέρῃ. (Ἡροδ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ'. Κεφ. 90).

7. Οἱ μὲν γάρ ῥη τὴν Σαλμυδησοῦν ἔχοντες Θρηῖκες καὶ οἱ ὑπὲρ Ἀπολλωνίας τε καὶ Μεσαμβρίας πόλιος οἰκημένοι, καλεούμενοι δὲ Σκυρμιάδαι καὶ Νιψαῖοι ἀμαχητὶ σφέας αὐτοὺς παρέδωσαν Δαρεῖῳ (Ἡροδ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' κεφ. 94).

8. B. I. Head Ἱστορ. τῶν νομισμάτων, μετάφρ. ὑπὸ Ἰ. Σβορώνου Τόμ. Α' σ. 345—349.

ρει αὐτὴν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Ἀμύντου, πρὸς ὃν εἶχεν ἐκουσίως προσηλωθεὶς, διαρκούσης τῆς κατὰ τῶν Θρακῶν ἐκστρατείας αὐτοῦ, (342—339) μετὰ τῆς Ὀδησοῦ (Βιόνης) καὶ ἄλλων πόλεων τῆς παραλίης ταύτης⁹, ἐξ ὧν ἐπρομηθεύετο τὰ τοῦ πολέμου ἀναγκαῖα. Ὅτε δὲ ὁ Φίλιππος ἐπολιόρκει τὸ Βυζάντιον (340 π.Χ.), οἱ Ἀπολλωνιάται τῇ παρακλήσει τοῦ βασιλέως τῶν Σκυθῶν Ἀτέα ἐμεσολάβησαν παρ' αὐτῶ ἵνα βοηθήσῃ τοῦτον κατὰ τῶν κατατρεχόντων τὴν χώραν αὐτοῦ Ἰστριανῶν, ὑποσχόμενοι εἰς τὸν Φίλιππον, ὡς ἀντάλλαγμα τὴν διαδοχὴν τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Ὁ Φίλιππος δεχθεὶς τὴν ἐπωφελεῖν πρότασιν ἠτοιμάζετο ἤδη, ἵνα ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Ἰστριανῶν, οἵτινες πληροφορηθέντες τοῦτο ἔπαυσαν νὰ κατατρέχωσι τὴν χώραν τοῦ Ἀτέα¹⁰. Οὗτος ὅμως ἅμα ἀπαλλαγείς τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰστριανῶν οὐδένα πλέον λόγον ἤθελε ν' ἀκούσῃ περὶ ἐκπληρώσεως τῆς ὑποσχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον.

Ἦτο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ πολίτευμα τῆς Ἀπολλωνίας ὀλιγαρχικὸν αὐτόνομον, παραίτιον ὅμως, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, δύο ἐσωτερικῶν στάσεων, τῆς μὲν ἕνεκα τῆς παραδοχῆς ἄλλοφύλων ἐποίκων ἐν τῇ πόλει¹¹ τῆς δὲ ἕνεκα τῆς κατασπαταλήσεως τῶν δημοσίων προσόδων ὑπὸ τῶν διαχειριζομένων αὐτὰς ὀλιγαρχικῶν¹². Τὰ ὀνόματά τινων ἀρχόντων αὐτῆς, ὡς τοῦ Θάλητος, Ἀκουσίλεω, Ναυκίδου, Μυδὸς καὶ ἄλλων ἀναγινώσκονται ἐπὶ τινων νομισμάτων αὐτῆς¹³. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμαζεν ὁ ἐν αὐτῇ γεννηθεὶς ὁμώνυμος μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἰσοκράτους υἱὸς τοῦ ἐξ Ἡρακλείας τοῦ Πόντου φιλοσόφου Ἀμύκλα¹⁴, οὗ μνημονεύονται πέντε λόγοι, ἔκτος δὲ κατὰ τὸν Ἀρποκρατίωνα ὁ γνωστὸς πρὸς Δημόνικον. (Ἐγεννήθη ἐν τῇ Ἀπολλωνίᾳ τοῦ Πόντου καὶ οὐχὶ τῇ ἐν τῷ Πόντῳ).

Καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος τὰς πόλεις τῆς παραλίης ταύτης ἐθεώρησε πάντοτε ὡς ἐλευθέραις καὶ αὐτονόμοις ἐν τῷ μακεδονικῷ κράτει, μεθ' ὧν βε-

9. Σπυρ. Π. Λάμπρου. Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος τόμ. Β'. σ. 314.

10. Erat eo tempore rex Scytharum Atheas, qui cum bello Histrianorum premeretur, auxilium a Philippo per Apollonieuses patit, in successionem eum regni Scythiae adoptaturus. (Iust. Hist. Philippicarum tib. IX Cap. II 79. Ἐκδ. Λειψίας 1829).

11. Καὶ Ἀπολλωνιάται οἱ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐποίκους ἐπαγόμενοι ἐστασίασαν. Ἀριστοτ. Πολιτικ. Βιβλ. Ε' σ. 148 2, II. Ἐκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1821).

12. Γίνονται δὲ μεταβολαὶ τοῦ πολιτεύματος καὶ ὅταν ἀναλώσῃ τὰ ἴδια ζῶντες ἀσελγῶς. Καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦσι, καὶ ἢ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ ἢ κατασκευάζουσι ἕτερον. Ὅτε μὲν οὖν ἐπιχειροῦσιν τι κινεῖν, ὅτε δὲ κλέπτουσι τὰ κοινά. Ὅθεν πρὸς αὐτοὺς στασιάζουσι οὗτοι, ἢ οἱ πρὸς τούτους μαχόμενοι κλέπτοντας, ὅπερ ἐν Ἀπολλωνίᾳ συνέβη τῆς ἐν τῷ Πόντῳ. (Ἀριστ. Πολιτικ. Βιβλ. Ε' σελ. 155 ἔκδ. Κοραῆ Παρίσιοι 1821).

13. (Rev. Num. 1893 210—230).

14. Ἰσοκράτης Ἀμύκλα τοῦ φιλοσόφου Ἀπολλωνίας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ (Σουίδης ἐν λέξει).

βαίως και την Ἀπολλωνίαν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Λυσιμάχος, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἀναγορευθεὶς βασιλεὺς τῆς Θράκης, ἐξωμοίωσεν αὐτὰς πρὸς τὰς λοιπὰς πόλεις τοῦ κράτους, ὑπαγαγὼν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ καταστήσας φόρου ὑποτελεῖς (323 π.Χ.). Τὸ ἀυθαίρετον καὶ ἄδικον τοῦτο μέτρον τοῦ Λυσιμάχου ἔθλιψεν αὐτὰς καιρῶς. Πρὸς ἀπόκτησιν τῆς αὐτονομίας αὐτῶν εἶχον ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας, Ἀντιγόνου, ἣν οὗτος ὑπεσχέθη αὐταῖς, ὑπομνήσας δὲ τῷ Λυσιμάχῳ ὅτι αἱ πόλεις αὐταὶ ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου δυνάμει συνθηκῶν ἦσαν ἐλεύθεραι καὶ αὐτόνομοι, παρῶτρυνε τοὺς κατοίκους τῆς ἰσχυρᾶς τότε καὶ πρωτοστατούσης ἐν τῷ κινήματι Καλλάτιος (Μαγκάλιας) ἵνα ἀποδιώξωσι τὴν φρουρὰν τοῦ Λυσιμάχου, ὑποσχεθεὶς αὐτοῖς ὅτι ὁσονούπω ἰσχυρὸς στρατὸς καὶ στόλος θὰ ἤρχετο εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπραξάν οὗτοι προθύμως καὶ ἐπιτυχῶς (316 π.Χ.). Τὸ γενναῖον παράδειγμα τῆς Καλλάτιος ἐμιμήθησαν παρευθὺς ἡ Ἴστρος, ἡ Ὀδησσὸς καὶ αἱ ἄλλαι παρακείμεναι παραλίω πόλεις, μὴ ἐξαιρουμένης βεβαίως τῆς Ἀπολλωνίας, συνασπισθεῖσαι δὲ πρὸς ἀλλήλας καὶ συμμαχήσασαι μετὰ τῶν περιόικων Θρακῶν καὶ Γετῶν, ἀπειτέλεσαν δύναμιν, ἣτις ἐνέβαλε τὸν Λυσιμάχον εἰς μεγάλην ταραχήν. Ἐξομνήσας ραγδαίως, μετὰ πολλοῦ στρατοῦ διὰ τῆς Θράκης καὶ διαβὰς τὸν Αἴμου τὴν μὲν Ὀδησσὸν καὶ Ἴστρον ὑπέταξε δι' ὁμολογίας, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν Κάλλατιν. Οἱ σύμμαχοι Γέται εἶχον ἤδη κατατροπωθῆ, ἀλλ' ἐνῶ ἐπολιόρκει τὴν Κάλλατιν ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ μὲν στόλος τοῦ Ἀντιγόνου ὑπὸ τὸν Λύκωνα εἰσέπλευσεν ἤδη εἰς τὸν Εὐξείνιον, ὁ δὲ στρατὸς ὑπὸ τὸν Παισαυανίαν ἦν ἐστρατοπεδευμένος παρὰ τὸ Ἱερόν, τὸ παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Λυσιμάχος τότε χωρὶς νὰ χρονοτριβήσῃ ἔσπευσε πρὸς συνάντησιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸν μὲν βασιλέα τῶν Σκυθῶν Σεύθην παρακωλύοντα αὐτῷ τὴν διὰ τὴν Αἴμου ἐνίκησε, πολλοὺς ὅμως ἀπώλεσας, κατατροπώσας δὲ καὶ τὸν Παισαυανίαν ἐφόνευσεν αὐτόν, ὑπέταξε δὲ ἐπὶ τέλους καὶ τὴν Κάλλατιν. Ὡς εἶδομεν καθ' ὅλην τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ τούτου κινήματος οὐδεμία ὄνομαστικὴ μνεία γίνεται τῆς Ἀπολλωνίας, ἣτις οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἰς παντοδαπὰς διετέλει πάντοτε σχέσεις μετὰ τε τῆς Μεσημβρίας, Ὀδησοῦ, Καλλάτιος, Ἰστρου, καὶ ἄλλων παραλίω πόλεων, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ ἐπιγραφῶν, ἐκ μιᾶς δὲ τούτων ἐν τῇ ὁποίᾳ γίνεται λόγος περὶ «ἐνεστηκότος πολέμου» καὶ περὶ τῆς προθύμου ἀντιλήψεως τῶν Ἀπολλωνιακῶν ὑπὲρ τῆς τῶν Καλλαιανῶν σωτηρίας¹⁵, πρὸς ἀνάκτησιν τῆς αὐτονομίας αὐτῆς. Ἴσως ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἡ Ἀπολλωνία, Μεσημβρία, Ὀδησσός, Κάλλατις καὶ Ἴστρος εἶχον συστήσει πρὸς ἀλλήλας τὴν ἐξ ἐπιγραφῆς μόνον γνωστὴν Ὁμοσπονδίαν τῆς Πενταπόλεως. Ὁ τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο κίνημα ἐξιστορῶν Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει παρεμπιπτόντως ἀλλαχοῦ, ὅτι μεταξύ τῆς

15. Ὅρα ἐπιγραφὰς Ἀπολλωνίας 1-2 ἐν τῷ παρόντι.

Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Καλλάτιος ἔκειτο ἡ Ὀδησσός, εἰς τὸν λιμένα τῆς ὁποίας εἶχε καταπλεύσει τῷ 297 ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Κασάνδρου Πλείσταρχος πρὸς βοήθειαν τοῦ Λυσιμάχου ¹⁶.

Καὶ ἐφεξῆς δὲ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς Ἀπολλωνίας, οὔτε κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γαλατῶν εἰς τὴν Θράκην (278 π. Χ), οὔτε κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῆς Καλλάτιος καὶ Ἰστρου, (245 π. Χ), διότι αἱ δύο πόλεις αὗται ἠθέλησαν νὰ καταστήσωσι μονοπώλιον τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Τόμιος ἐπὶ ζημίας τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' οὔτε κατὰ τὴν συμμετοχὴν τῶν πόλεων τῆς παραλίας ταύτης ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθραδάτου τοῦ Εὐπάτορος κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ἡ συμμετοχὴ ὅμως αὕτη ἴσως παρέσχε τότε εὐσχημον πρόφασιν εἰς τὸν κατὰ τῶν Βεσσῶν ἐκστρατεύσαντα ρωμαίων στρατηγὸν Μᾶρκον Λούκουλλον (72 π.Χ) ἵνα μεταξὺ ἄλλων πόλεων καταλάβῃ καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν, ἣν διαρπάσας κατέσκαψε, ἀντιστάσαν φαίνεται. Καύχημα τῶν κατοίκων ἦτο ὁ ἐπὶ νησίδος μεγαλοπρεπῆς ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐν ᾧ ἐθαυμάζετο τὸ κολοσσιαῖον ἄγαλμα τοῦ πολιούχου Θεοῦ, ἔχον ὕψος ποδῶν τριάκοντα, ἔργον τοῦ κατὰ τὴν 78ην Ὀλυμπιάδα ἀκμάσαντος διασήμου ἀγαματοποιοῦ Καλάμιδος, ὃπερ ἀποσπάσας ὁ Λούκουλλος ἀπέστειλε μετ' ἄλλων λαφύρων εἰς τὴν Ρώμην, ἔνθα ἐστήθη ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τοῦ κολοσσοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος πλείστοι συγγραφεῖς Ἑλληνῆς τε καὶ Ρωμαῖοι ἀναφέρουσιν, ὡς Ἀππιανὸς ὁ Ἀλεξανδρεὺς ¹⁷, ὁ Στράβων ¹⁸, ὁ Εὐτρόπιος ¹⁹, ὁ Σέξτος Ροῦφος ²⁰, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος ²¹ καὶ ἄλλοι, ὡς δὲ ὑποτίθεται ἢ κατάντικρον

16. Ἡ (Ὀδησσός) κεῖται μεταξὺ μὲν τῆς τε Ἀπολλωνίας καὶ Καλλάτιος κατάντικρὸν δὲ τῆς ἐν τῇ πέραν Ἡρακλείας. (Διόδ. Σικελ. Ἱστορ. Τόμ. Β' βιβλ. Κ' σ. 487 ἔκδ. Ἀμστελοδ. 1746).

17. Μυσσοῦς δὲ Μᾶρκος μὲν Λεύκολλος ὁ ἀδελφὸς Λικινίου τοῦ Μιθριδάτου πολεμήσαντος κατέδραμε καὶ εἰς τὸν ποταμὸν ἐμβαλῶν, ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἕξ πόλεις Μυσοῖς πάροιχοι, Ἰστρος τε καὶ Διονυσόπολις καὶ Ὀδησσός καὶ Μεσημβρία . . . ἕξ ἧς εἰς Ρώμην ἐκ Καλλάτιδος μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα, τὸν ἀνακείμενον ἐν Παλατίῳ. (Ἀππιανοῦ Ἀλεξανδρείας Ἱλλυρικὴ Κεφ. ΚΕ' σ. 282 ἔκδ. Παρισίων).

Τὸ ἐσφαλμένον τοῦτο χωρίον διορθωτέον καθ' ἡμᾶς ὡς ἐξῆς : Καὶ εἰς τὸν Πόντον ἐμβαλῶν ἔνθα εἰσὶν Ἑλληνίδες ἕξ πόλεις Μυσοῖς πάροιχοι, Ἰστρος τε καὶ Κάλλατις καὶ Διονυσόπολις, Ὀδησσός τε καὶ Μεσημβρία καὶ Ἀπολλωνία ἕξ ἧς εἰς Ρώμην μετήνεγκε τὸν μέγαν Ἀπόλλωνα.

18. Εἰτε Ἀπολλωνία ἐν χιλίοις τριακοσίοις σταδίοις, ἄπικος Μιλησίων τὸ πλέον τοῦ κτίσματος ἰδρυμένον ἔχουσα ἐν νησίῳ τινι, ὃπερ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἕξ οὗ Μᾶρκος Λεύκολλος τὸν κολοσσὸν ἤρε καὶ ἀνέθηκεν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ, Καλάμιδος ἔργον, (Στράβ. Γεωγρ. τόμ. Β' βιβλ. Ζ' κεφ. Στ' § 1 σ. 45, ἔκδ. Κοροῦ Παρισίῳ 1817).

19. Inde multas supra Pontum positas civitates aggressus est. Illic Apolloniam evertit. (Eutrop. Hist. Roman. Lib. VI cap. X 47. ἔκδ. Λειψίας 1828).

20. Supra Pontum positas civitatem occupavit Apolloniam (Sext. Ruf. Breviar. 3).

ἀποικία αὐτῆς Ἄγγιλος τότε μᾶλλον καὶ οὐχὶ πρότερον συνφκίσθη ὑπὸ τῶν διασπαρέντων Ἀπολλωνιατῶν ²².

Ἄλλ' ὡς ἀνέγνωμεν ἐν ἐπιγραφῇ, ἡ Ἀπολλωνία ἀνεκτίσθη ἐπὶ τῶν ἔρειπίων αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος Ἰσω; αὐτῆς Μητόκου Ταρούλου, Θρακὸς πάντως τὴν καταγωγὴν ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἐπισκευάσαντος προ-σέτι τό τε τρίφυλον καὶ τὴν βᾶριν αὐτῆς ²³. Μόλις ὅμως εἴκοσιν ἔτη εἶχον παρέλθει, ὅτε ἐκυριεύθη καὶ διηρηπάγη ὑπὸ τῶν Γετῶν τοῦ Βυρεβίστα ²⁴, οἵτινες ὅμως ὀλίγον χρόνον ἠδυνήθησαν νὰ κρατηθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀποδιωχθέντες. Ἐκτοτε δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνέλθῃ πλέον εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς εὐδαίμονίαν καὶ ἀκμὴν. Τινὲς τῶν ἐφεξῆς συγγραφέων ὡς ὁ ρωμαῖος ποιητὴς Ὀβίδιος, παραπλεύσας αὐτὴν ὅτε ἀπήγετο ἐξόριστος εἰς τὴν Τόμιν ²⁵, ὁ Ἰσπανὸς γεωγράφος Πομπώνιος Μέλας ²⁶, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος ²⁷, Ἀρριανὸς ὁ Νικομηθεὺς ²⁸, ἀπλῶς μνημονεύουσι τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὁ δὲ Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος κατατάσσει μὲν αὐτὴν εἰς τὰς ἐπισήμους πόλεις τῆς Θράκης, προδήλως ὅμως ἠρύσθη ἐκ πηγῶν προγενεστέρων τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μάρκου Λουκούλλου ²⁹. Καὶ ἐν τῷ Πευτιγγερίῳ Πίνακι τὸ ὄνομα αὐτῆς κοινοῖς σημειοῦται γράμμασι, δῆλον δ' ἐκ τούτου ὅτι διετέλει εἰς ὑποδεεστέραν θέσιν τῆς διὰ τοῦ διακριτικοῦ σημείου ὡς ἐπισήμου πόλεως σημειουμένης ἐν τῷ Πίνακι τούτῳ ἀποικίας αὐτῆς Ἀγγιάλου πάντως ὅμως οὐχὶ ἐν

21. Talis est in Capitolio Apollo, tralatus a. M. Lucullo ex Apollonia Pontii urbe XXX cubitorum D Talentis pactus. (Plinii Secund. Naturalis Hist. Tom. V Lib. XXXIV 17.18.176 ἔκδ. Λειψίας 1892).

22. Εἶτ' Ἀγγιάλη, πολίχνιον Ἀπολλωνιατῶν. (Στραβ. Γεωγρ. τόμ. Β' βιβλ. Ζ' κεφ. ΣΤ' § 1. σ. 44. ἔκδ. Κοραῆ-Παρίσιοι 1817).

23. Ὅρα ἐπιγραφὴν ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς μήκ. 0,44 πλ. 1,24 φιλασομένην ἐν Σωξοπόλει. (Mitt. aus Osterr. X s. 113).

24. Τὴν δὲ τελευταίαν καὶ μεγίστην ἄλωσιν (τῆς Βορυσθενίτιδος) οὐ πρὸ πλειόνων ἢ πενήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐτῶν. Εἶλον δὲ καὶ ταύτην Γέται καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τοῖς ἀριστεροῖς τοῦ Πόντου πόλεις μέχρι Ἀπολλωνίας. (Διον. Χρυσοστ. Βορυσθενητικὸς Λόγος ΛΣΤ' σ. 17 ἔκδ. Νεοφ. Δούκα Βιέννη 1810).

25. Transeat instabilis strenua Cyaneas Thymacosque sinus et abhic per Apollonis urbem. (Ovid. Tristia τόμ. III Lib. I 19.20).

26. Et intimo in sinum atque ubi Positus alterum sui flexum angulo finit magno Apollonia. (Pomp. Mela Lib. II cap. II ἔκδ. Λειψία).

27. Astice regio habuit Anthium nunc est Apollonia (Pliu. Hist Nat. Tom. I Lib. IV cap XVIII 173, ἔκδ. Βερολίνου 1864).

28. Καὶ ἐξ Ἀγγιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν (στάδιοι) ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατὸν (Ἀρριανοῦ Περιπλους Εὐξ. Πόντου. Συλλογὴ τῶν ἐν ἐπιτομῇ τῆς πάλαι γεωγρ. Τομ. Α' σ. 293 ἔκδ. Βιέννης 1807).

29. Μετὰ δὲ τὴν Μεσημβρίαν τῆς Μυσίας, ὡς εἴρηται, Ἀγγιάλος, Ἀπολλωνία, Τόνζου, Περοντικόν. (Πτολ. Κλαυδ. Γεωγρ. Ὑφήγησις Θράκης θέσις Τόμ. Α' κεφ. 11 καὶ Κανὼν ἐπισήμων πόλεων Θράκης. Συλλ. τῶν ἐν ἐπιτομῇ γεωγρ. τόμ. Β' σ. 284. Βιέννη 1807).

παντελεῖ ἀσημότητι καὶ ἀφανείᾳ διότι καὶ ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων, τῇ στρατηγίᾳ τῆς Ἀστικῆς χώρας συμπεριλαμβανομένη, ἐξέκοψεν ἴδια νομίσματα, ἅπερ ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Λομιτιανοῦ (81—96 μ.Χ) τελευτῶσι μέχρι Γαλιηνοῦ (253—268 μ. Χ) ³⁰ διετέλεσε δὲ καὶ ἔδρα ἐπισκόπου. Ἐκ τῶν πρώτων ἐπισκόπων αὐτῆς γνωστὸς ἡμῖν εἶναι ὁ ἐν τῇ πρώτῃ ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖση Συνόδῳ τῷ 325 παρακατηήσας καὶ εἰς τι πρακτικὸν αὐτῆς ὑπογεγραμμένος Πέτρος ³¹.

Ἄδηλον πότε ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα μετωνομάσθη Σωζόπολις καὶ ἐκ τίνος ἀφορμῆς. Τινὲς τῶν νεωτέρων συγγραφέων εἰκάουσι ὅτι ὡς εὐλίμενος ἐκλήθη οὕτω, ἅτε δὴ σώζουσα τοὺς ἐν τῷ Εὐξείνῳ χειμαζομένους. Ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετος καὶ τυχαία ἡ σύμπτωσης ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Σωζόπολις ἐκαλεῖτο καὶ ἡ ἐν Πισιδίᾳ Ἀπολλωνία, πατρὶς τοῦ ἐπὶ Τραϊανοῦ μαρτυρησαντος Ἀγίου Ζωσίμου, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποῦ δμῶνυμος ἐκκλησία ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Σωζοπόλει. Ἐκ τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἔσχατοι μνημονεύοντες αὐτῆς διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος εἶναι Μαρκιανὸς ὁ Ἡρακλείδης ³² καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ³³, προδήλως ἀναφερόμενοι εἰς προγενεστέρους συγγραφεῖς, πρῶτον δὲ ἐν τῷ Ἀνωνύμῳ Περιήλῳ, τῇ συνδυασθεῖση ταύτῃ κατὰ τὴν δ' ἑκατονταετηρίδα μ.Χ, παραφράσει Σκύμνου καὶ Ἀρριανοῦ ἢ Μαρκιανοῦ ἀπαντᾷ σὺν τῷ ἀρχαίῳ ὀνόματι καὶ Σωζόπολις, δύο λιμένας ἔχουσα ³⁴.

Εἰς τὸ ἐξῆς ὁ λόγος ἔστω περὶ αὐτῆς διὰ τοῦ νέου ὀνόματος.

Β'

Ἐφεξῆς ἐπὶ ὀκτῶ περίου ἑκατονταετηρίδας ἡ ἱστορία τῆς Σωζοπόλεως μέγα καὶ δυσαναπλήρωτον παρουσιάζει κενόν. Τὸ ὄνομα αὐτῆς εἰς οὐδένα τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἀκμασάντων βυζαντινῶν συγγραφέων ἢ χρονογράφων ἀπαντᾷ ἰδίως κατὰ τὰς ὀλεθρίας ἐπιδρομὰς τῶν Γότθων, Βισιγότθων, Οὐνων, Σκλαβηνῶν, Ἀβάρων, Βουλγάρων καὶ ἄλλων βαρβάρων, ἃς ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπέστη ἢ περιφέρεια αὐτῆς ἢ καὶ αὐτὴ ἡ πόλις, ἐν ᾧ αἱ γείτονες αὐτῆς Δεβελτός, Ἀγχιάλος καὶ Μεσημβρία ὀνομαστὶ ἀναφέρονται ὅτι ἐκπορθηθεῖσαι διηρηπάγησαν ὑπὸ τινῶν τῶν ἐπιδρομῶν τούτων. Ἀλλ' ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν

30. Ὅρα κατάλογον νομισμάτων.

31. Ὅρα κατάλογον ἐπισκόπων Σωζοπόλεως.

32. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἡρακλείας εἰς πόλιν Ἀπολλωνίαν τὴν ἐν τῇ Εὐρώπῃ ἐν τῷ Θρακικῷ ἔθνεϊ κατ' ἀντικρὺ κειμένην στάδιοι, α'. (Μαρκιανοῦ Περιήλους Πόντου Εὐξείνου. Συλλογὴ τῶν ἐπιτομῶν τοῖς πάλαι γεωγρ. Τομ. Α. σελ. 450 Βιέννη 1807).

33. Ἀπολλωνία ἐν νήσῳ τινὶ πρὸς τῇ Σαλμυδησῶ ἀποικία Μιλησίων καὶ Ροδίων. (Στεφ. Βυζ. περὶ πόλεων ἐν λέξει).

34. Ἀπὸ δὲ Ἀγχιάλου εἰς Ἀπολλωνίαν τὴν νῦν Σωζόπολιν λεγομένην, ἔχουσαν καὶ λιμένας μεγάλους δύο, στάδιοι ρπ' μίλια κδ'. (Ἄνων. Περιήλους Εὐξ. Πόντου. Συλλ. τῶν ἐπιτομῶν γεωγρ. Τομ. Α' σ. 135, Βιέννη 1807).

συγγραφέων δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι ἦτο ἤδη πάντῃ ἄσημος πόλις καὶ κατὰ συνέπειαν ἀναξία μνείας. Ὑποκειμένη ὡς ἐπισκοπὴ τῷ θρόνῳ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἠνώθε φαίνεται προσαίρως περὶ τὰ μέσα τῆς Ε΄ ἑκατονταετηρίδος μετὰ τῆς συνορευούσης αὐτῇ Ἐπισκοπῆς Δεβελτοῦ, ὃ δὲ ἐπίσκοπος αὐτῆς Ἀθανάσιος ὑπογράφεται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νεστορίου ἀπόφασιν τῆς ἐν ἔτει 431 συγκροτηθείσης Γ΄ Συνόδου ἐν Ἐφέσῳ, ὡς ἐπίσκοπος τῆς κατὰ Δεβελτὸν καὶ Σωζόπολιν ἐκκλησίας³⁵. Ἐνῶ δὲ ἀναφέρεται ὅτι τῷ 515 κατελήφθη ὑπὸ τοῦ ἐπαναστάντος διοικητοῦ τῶν Φοιδεράτων Γότθων Βιταλιανοῦ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου³⁶, τὸ ὄνομα αὐτῆς δὲν ἀπαντᾷ μετὰ τῶν 935 πόλεων τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαριθμουμένων ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους, οὐδὲ ἐν τῷ περὶ κτισμάτων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Μεγάλου ἔργῳ τοῦ Προκοπίου. Ἐν τῇ περὶ Πρωτεκκλησιῶν ὁμῶς ἐκθέσει Ἐπιφανίου τοῦ Κυπρίου, ἥτις θεωρεῖται ὡς ἡ ἀρχαιότερα ἐν τῇ πολιτικῇ περιγραφῇ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Κυπρίου, ἥτις εἶναι συμπληρωματικὴ οὕτως εἰπεῖν τοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους, ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἀναγραφῇ τοῦ Συραρμενίου Βασιλείου, ἐν τῇ Διατυπώσει Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὡς καὶ ἐν ἄλλαις ἐκκλησιαστικαῖς χωρογραφίαις σημειοῦται ὡς ἔδρα ἐπισκόπου ὑποκειμένη τῇ μητροπόλει τῆς Ἀδριανουπόλεως, διαφόρων δὲ ἐπισκόπων αὐτῆς τὰ ὀνόματα ἀναγινώσκονται μετὰ τῶν ὑπογραφῶν ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν ἐν τῷ μετὰ τὴν συγκροτηθεῖσάν οἰκουμενικῶν Συνόδων, ὡς τὸ τοῦ Πέτρου, παρευρεθέντος εἰς τὴν στ΄ ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 688 συγκροτηθεῖσαν, τοῦ Εὐθυμίου εἰς τὴν ζ΄ ἐν Νικαίᾳ τῷ 787 καὶ τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὴν ἐν Ἀγίᾳ Σοφίᾳ ἐπὶ Φωτίου τῷ 879. Τὴν μακροαίωνα ταύτην τῆς ἱστορίας σιγὴν περὶ τῆς Σωζοπόλεως πρώτη λέγει ἡ λογία θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Μεγάλου Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἀναφέρουσα ὅτι ὁ Πατέρας αὐτῆς ἐξώρισε τῷ 1087 εἰς Σωζόπολιν τὸν ταραξίαν καὶ προπέτην Μητροπολίτην Χαλκηδόνος Λέοντα³⁷, βραδύτερον δὲ καὶ τὸν ἐπιφανῆ συγκλητικὸν Ἰωάννην Σολομῶντα, ἐπι-

35. Ὅρα κατάλογον ἐπισκόπων Σωζοπόλεως,

36. Ed. de Muralt. Essai de Chron. Byzantinae Tom. A' σ. 127 Petersburg 1855. Ὅρα μᾶλλον χρονικὸν Μαρκελλίνου παρὰ Galland Tom. X σ. 352—53 ὡς καὶ ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἰ. Ἀντιοχέως (Μαλάλα) παρὰ Ch. Müller, Fragm. histor. graecorum Τόμ. Ε. σ. 33, «ὃ δὲ βσιλεὺς (Ἀναστάσιος ὁ Δίκουρος) προνοούμενος τοῦ συμβάντος, στέλλει τινὰ Οὐράνιον, τὴν τοῦ καλουμένου καγκελλαρίου τάξιν πληροῦντα, τῷ τῶν ὀφφικίων μαγίστρω, ἅμα Πολυχρονίῳ τε καὶ Μαργαρίτῳ τοῖς τὰς τῶν Οὐννων πρεσβείας ἐπιτετραμμένοις, σὺν αὐτοῖς καὶ δέκα χρυσοῦ λιτρῶν ἑκατοντάδας. Οὗς δὴ κατὰ Σωζόπολιν ὁ τύραννος (Βιταλιανὸς) λοχίσσας, αὐτὴν τε τὴν πόλιν ἐξεῖλε μηχανήματι δολίῳ, καὶ τὸ χρυσοῦν ἀφαιρεῖται πρὸς βίας». Καὶ χρονικὸν Μαρκελλίνου παρὰ Galland X. σ. 352—353.

37. . . . καὶ δέχεται τοῦτον ἢ περὶ τὸν Πόντον Σωζόπολις, παντοίας προνοίας καὶ θεραπείας βασιλικῆς ἀξιούμενον. (Ἀλεξιάδος Tom. A' βιβλ. Ε' σ. 15ος ἐκδ. Λειψίας).

βουλευθέντα τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον³⁸. Κατὰ δὲ τὴν ἀνασύστασιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους τῷ 1196, ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ συμπεριελήφθη τότε καὶ ἡ Σωζόπολις, ἣς ἡ περιφέρεια εἶχε λεηλατηθῆ πρότερον ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Τοῦτο βεβαίως ἐκ τῆς συμφωνίας περὶ διανομῆς τῆς μελλούσης νὰ κατακτηθῆ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, γενομένης κατὰ Μάρτιον τοῦ 1204, κατὰ τὰς παρῶν δηλονότι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, μεταξὺ Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Φλανδρίας, Ἑρρίκου Δανδόλου, Βονιφρατίου τοῦ Μομφρατικοῦ, τοῦ κόμματος Βλεσσῶν Κλαρομοντίου Λουδοβίκου, Οἰγῶνος τοῦ Ἁγίου Παύλου, καθ' ἣν συμφωνίαν ἔσχατον ὄριον τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τοῦ Εὐξείνου ἐσημειοῦτο ἡ Ἀγαθούπολις³⁹. Ἡ περιφέρεια τῆς Σωζόπολεως ἐληλατήθη τῷ 1206 καὶ ὑπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος ἤδη Ἑρρίκου τοῦ ἐκ Φλανδρίας, ὅτε διαρπάσας καὶ καταδρασίνας τὴν Ἀγχιάλον καὶ τὰς παρακειμένας αὐτῇ Θέρμας, ἐληλάτησε προσέτι καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀγαθόπολιν μέρη, τοῦ παρὰ τὸ παρακείμενον Ρωσσοκάστρον εὐρισκομένου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Ἰωαννικίου μὴ δυναθέντος νὰ ἐκδιώξῃ αὐτόν.

Διετέλεσε δὲ ἡ Σωζόπολις ὑπὸ τοὺς Βουλγάρους μέχρι τοῦ 1270, ὅτε ὁ ἀνακτιήσας ἤδη τὴν Κωνσταντινούπολιν Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1261), ἐπωφελοῦμενος τῆς ἐκρύθμου καταστάσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους, κατέλαβεν αὐτὴν διὰ τοῦ πρωτοστάτορος Μιχαὴλ Γλαβᾶ τοῦ Κουροπαλάτου⁴⁰. Ἀλλὰ τῷ 1308 περιήλθε πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Θεόδωρος Σβιατοσλαῦος βλέπων τὰ μέρη ταῦτα γυμνὰ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, ἐπελθὼν κατέσχε πρὸς τῇ Μεσημβρίᾳ καὶ τῇ Ἀγχιάλῳ καὶ τὴν Σωζόπολιν δι' ὁμολογίας⁴¹. Κατ' αὐτοῦ εἶχον μὲν ἐκστρατεύσει πρότερον ὁ τε υἱὸς καὶ συνάρχων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ Πρεσβυτέρου Μιχαὴλ μετὰ τοῦ πρωτοστάτορος Γλαβᾶ καὶ ὁ ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελὼν ἀδελφὸς τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Σμίλτζου Βουμοίλας⁴², ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἠδυνήθη ν' ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῶν χειρῶν

38) Τὸν μέντοι Σολομῶντα ἔμφρουρον εἶχεν ἡ Σωζόπολις. (Αὐτόθι, Τομ. Β. Βιβλ. ΙΒ' σ. 161).

39) Ὁ πρῶτος κληρὸς τοῦ κυρ βασιλέως . . . ἀπὸ τῆς Πύλης Χρυσῆς καὶ τῆς τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ κατὰ δυσμὰς στενοῦ ἕως πρὸς τὴν Μήδειάν τε καὶ Ἀγαθόπολιν. (Tafel Symbolarum criticarum II 62).

40) Οὐ μόνον Μεσέμβρειας στερωῶς ἀντείχετο καὶ τῆς Ἀγχιάλου ἀλλὰ καὶ Σωζόπολιν καὶ Ἀγαθόπολιν . . . (Γ. Παχυμ. Μεχ. Παλ. Τομ. Α' Βιβλ. Ε' σ. 349 ἔκδ. Βόννης). Ἐπειτα Σωζόπολιν ἀπὸ Βουλγάρων σώζει κατασχὼν τοῖς πέριξ τόποις (Γλαβᾶς) (Μανουὴλ Φιλῆ ποιήματα Τομ. Β' σ. 244.245 E Milla 1857 ἔκδ. Παρισίων).

41) Ἦδη δὲ καὶ τὰ κατὰ Σωζόπολιν καὶ Μεσέμβρειαν, Ἀγαθόπολιν τε καὶ Ἀγχιάλον ἐκραδαίνετο καὶ τοῖς ἐτοιμῶς ἐφύκεσαν προσχωρήσουσιν . . . (Γ. Παχυμ. Ἄνθρ. Παλ. Τομ. Β' Βιβλ. Ε' σ. 445 ἔκδ. Βόννης).

42) Ὅμως φανέντων Βουλγάρων περὶ Σωζόπολιν ὁ βασιλεὺς ἐκπέμπει συνάμα πλείστοις τὸν ἐκ Βουλγάρων Βουσίλαν . . . (Αὐτόθι).

τοῦ Σβιατοσλαύου, καίτοι εἶχον νικήσει αὐτόν, ἐπιστρέφοντα ἐκ Σωζοπόλεως παρὰ τὸν Σκαφιδᾶν ποταμόν. Τῷ 1308 ζητήσας οὗτος τὴν εἰρήνην ἐζήτησε προσέτι εἰς γάμον καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Μιχαὴλ Θεοδώραν. Τὴν ἀξίωσιν ταύτην ὠρισμένως δὲν ἀπέρριψεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἐπὶ τινα καιρὸν διεβουκόλει αὐτόν, τοῦτο δὲ ὅπως ὁ Βούλγαρος ἡγεμὼν μὴ ἀπαγορεύσῃ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐξαγωγὴν δημοτηριακῶν δι' ὧν ἐσιταρκεῖτο ἡ Κωνσταντινούπολις. Πρὸς συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐπεφορτίσθη ὑπὸ τοῦ Σβιατοσλαύου, ὅπως μεσολαβήσῃ παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὁ ἀπὸ τοῦ 1293—1302 πατριαρχεύσας καὶ ἐκ Σωζοπόλεως καταγόμενος, ἐφησυχάζων δὲ ἤδη μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπὶ νησιδρίου μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ προδρομοῦ παρὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ ΙΒ' ⁴³. Τὴν μονὴν ταύτην πρὸ τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς εἶχεν ἀνακαινίσει λαμπρῶς ἐκ βάθρων ὁ προμνησθεὶς Μιχαὴλ Γλαβᾶς, διοικητῆς ὧν ἐπὶ τινα ἔτη τῶν μερῶν τούτων ⁴⁴.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Σωζόπολις ἀναφέρεται ὡς ἡ ἐμπορικωτέρα καὶ πολυανθρωποτέρα τῆς παραλίας ταύτης. Ὁ λιμὴν αὐτῆς ἦν ὁ κατὰ προτίμησιν συχνάζόμενος ὑπὸ τῶν Γενοואτῶν ἐμπόρων, οἵτινες δυνάμει ἀμοιβαίων ἐμπορικῶν συμφωνιῶν μετὰ τοῦ Σβιατοσλαύου εἰσήγαγον εἰς τὴν πόλιν πρὸς πώλησιν διάφορα προϊόντα τῆς βιομηχανίας καὶ τέχνης τῆς πατρίδος αὐτῶν, παρελάμβανον δ' ἐξ αὐτῆς δημοτηριακοὺς καρπούς, οὓς μετέφερον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς πώλησιν. Σημειωτέον ὅτι ὁ σίτος τῆς Σωζοπόλεως ἐξετιμᾶτο ὡς κατώτερος τοῦ ἐξαγομένου ἐκ τῆς Ἀγγιάλου. Αἱ μεταξὺ ὅμως τοῦ Σβιατοσλαύου καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Γενούης σχέσεις διαταράχθησαν τῷ 1314 ἔνεκα τῆς κακοποιήσεως καὶ ληστεύσεως Γενοואτῶν τινῶν ἐμπόρων ὑπὸ τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸ Μακρόκαστρον. Δὺς ζητήσασα ἱκανοποίησιν ἡ Δημοκρατία τῆς Γενούης καὶ μὴ λαβοῦσα τοιαύτην, διέκοψε πᾶσαν σχέσιν μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων, διὰ διατάγματος δὲ αὐτῆς ὑπὸ ἡμερ. 22 Μαρτίου 1316 διατάξασα τοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ ἐγκατεστημένους πολίτας αὐτῆς ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἐντὸς 40 ἡμερῶν ὡς ἀπαγορεύσασα ἐπὶ βαρεῖα χρηματικῇ ποινῇ εἰς πάντα Γενοואτὴν, ἵνα ἐφεξῆς μεταβαίη εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ ἢ ἄνευ πραγματειῶν, ἐπέτρεψεν ἄποινι πᾶσαν ζημίαν καὶ βλάβην εἰς τὴν χώραν τοῦ Σβιατοσλαύου καὶ τοὺς ὑπηκόους

43. Πλὴν Ὁσφενδισλάβος μὲν τῆς εἰρήνης ἐδίψα καὶ κῆδος πρὸς Βασιλέα συντιθέναι ἤθελε· καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Πατριαρχεύσαντα Ἰωάννην (ἐκεῖ γὰρ κἀκείνος συνεάλω Σωζοπολίταις) μεσίτην πρὸς Βασιλέα περὶ τῶν ζητουμένων προὔβάλετο. (Αὐτόθι Βιβλ. Ζ' σ. 629).

44. Κάντεῦθεν εὐρών (Γλαβᾶς) τὴν μονὴν Προδρομοῦ
σμικράν, πνιγηράν, δυστυχῆ παρ' ἀξίαν
ἦν εἶχον ἐξᾶς εὐτελῶν μονοτρόπων
οὕτω καλὴν ἔδειξεν, ὡς ἤδη βλέπεις

(Μανουὴλ Φιλῆ Ποιήματα Τόμ. Β' σ. 247 Ε. Miller 1857 ἔκδ. Παρισίων).

αὐτοῦ ⁴⁵. Ἰδιαιτέρῳ παράγραφῳ ἐτόνιζε μάλιστα ἐπὶ βαρεῖα ποινῇ ὅπως οὐδὲν γενουητικὸν πλοῖον προσορμίζεται εἰς τὴν Σωζόπολιν ⁴⁶. Τὸ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Σωζοπόλεως ἠλαττώθη μεγάλως τότε, διότι ὡς εἶδομεν οἱ κυριώτεροι εἰσαγωγεῖς καὶ ἐξαγωγεῖς ἦσαν τότε οἱ Γενουᾶται, οὐχὶ ὅμως καὶ μόνοι. Διὰ χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1317 ἐπικεκυρωμένου καὶ ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου, εἶχον καὶ οἱ Μονεμβασιωῖται τὴν ἄδειαν ἵνα ἐμπορεύωνται ἐν Σωζοπόλει καὶ μεταφέρωσιν ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀγελαῖα κτήνη κ.λπ. χωρὶς νὰ ὑποβάλλωνται εἰς «κομμέρκιον διαβατικὸν καὶ ποριατικὸν» ⁴⁷. Θανόντος δὲ τοῦ Σβιατοσλαύου τῷ 1322 καὶ μετὰ δύο ἔτη τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Γεωργίου Τερτερῆ, ἀπέστη καὶ ἡ Σωζόπολις μετ' ἄλλων πόλεων καὶ φρουρίων τῶν μερῶν τούτων καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τερτερῆν Μιχαὴλ Σίσμαν χωρὶς νὰ χρονοτριβῆσῃ προσλαβὼν ὡς συμμάχους καὶ τοὺς παρὰ τὸ Ρωσσοκάστρον ἐσκηνωμένους Ταρτάρους ἀνεκτήσατο πάσας τὰς προσχωρησάσας, πλὴν τῆς Σωζοπόλεως, καθ' ἧς ἐπιτεθεὶς ἀπέτυχε. Κατὰ τὴν διαπραγματέυσιν τῆς εἰρήνης μετὰ τοῦ συναυτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου (1328) γενομένων εἰς τοὺς μεταξὺ τῆς Σωζοπόλεως καὶ Ἀγγιάλου Κρημονῶς ⁴⁸, ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων ἠτήσατο μὲν τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς Σωζοπόλεως διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ πολισματοῦ Βουκέλλου, ἀλλ' ἡ αἴτησις αὐτοῦ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ⁴⁹, οὕτω δὲ ἡ Σωζόπολις ἔμεινεν ἤδη προσηρημένη τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ.

Μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Νεωτέρου (1341) ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος τοῦ ἀνγλικοῦ διαδόχου Ἰωάννου Παλαιολόγου τοῦ Α' Ἰωάννης—Κατακουζηνὸς ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν, ἐπαναστὰς κατέλαβε μετὰ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Τούρκων ἀπάσας τὰς ὑποκειμένας τῷ βυζαν-

45. W. Heyd Geschichte des Levante handels Tom. I 579 Stuttgart 1879.

46. De non eundo ad Sissopoli. Item quod nulla persona cum aliqua galea navi ligno nel baria audeat vel presumat ire ad locum Susopoli sub pena predista sub pena librarum quin gentarum Janue pro qualibet persona pro qualibet vice. Millesimo trecentesimo sexto decimo XXII Marcii. (Docum. Hist. Part. Leges Municip. T. I 385—1838).

47. Ἐὰν δὲ (Μονεμβασιωῖται) διέρχωνται μετὰ τῶν πραγματειῶν αὐτῶν ἢ ἀπὸ δύσεως εἰς ἀνατολήν, ἢ ἀπὸ ἀνατολῆς εἰς δύσιν, ἢ ἀπὸ μέρους τῆς Ζαγορεᾶς διασβιβάζοντες ζῶα ἢ ἄλλο τι, εἴτε εἰς τὴν Σωζόπολιν, ἢ εἰς τὴν Ἀγαθόπολιν, ἢ εἰς τὴν Μήδειαν καὶ τὰς λοιπὰς χώρας τῆς βιαιλείας μου ὀφείλουσι διατηρεῖσθαι ἀνερόχλητοι . . . (Γ. Φραντζῆ Χρον. Βιβλ. Δ', Κεφ. ΚΒ', σ. 403 ἔκδ. Βόννης).

48 . . . Καὶ ἐπεὶ κατὰ γνώμην ἦν καὶ Βασιλεῖ, μεταξὺ Σωζοπόλεως καὶ Ἀγγιάλου ἐν τοῖς λεγομένοις Κρημονοῖς ἐποιήσαντο τὴν συντυχίαν. (Ἰω. Κατακουζ. Βιβλ. Β' Κεφ. Σ' σ. 169 ἔκδ. Βενετίας).

49. . . . ἀλλ' εἰ βούλοιο τὸ Βουκίλου πόλισμα ἀπολαβεῖν, τὴν Σωζόπολιν κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, πολυάνθρωπον οὔσαν καὶ μεγάλην πόλιν, ἀνε' ἐκείνου δοῦναι, (Αὐτόθι σ. 162),

τινῶ κράτει παραλίους πόλεις τοῦ Εὐξεινίου, πλὴν τῆς Σωζοπόλεως⁵⁰, ἣτις ἔμεινε πιστὴ τῇ χήρᾳ αὐτοκρατείας, Ἄννη τῇ Σαβασινῇ. Αὐτοκράτωρ δὲ γενόμενος ὁ Καντακουζηνός, ἐπειδὴ ἐφοβείτο μὴ οἱ Γενουᾶται, καθ' ὧν μετὰ τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν Ἑνετῶν εἶχε συμμαχήσει, ἐπιτεθῶσιν αἴφνης ἡμέραν τινὰ καθ' αὐτῆς, ἀπέστειλε ἱκανὴν στρατιωτικὴν δύναμιν ὡς φρουράν, ἣν ὅμως οἱ κάτοικοι ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι, πλὴν μόνον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Κρυβιτζώτου, εἰπόντος ὅτι οὗτοι μόνον εἰσὶν ἱκανοὶ ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὴν πόλιν αὐτῶν κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Μόλις ὅμως ἀπῆλθεν ἡ ὑπὸ τοῦ Κατακουζηνοῦ ἀποσταλεῖσα φρουρά, ἐπελθόντες τῷ 1352 οἱ Γενουᾶται μετὰ δέκα γαλερῶν, ἐξεπόρθησαν αὐτὴν μετὰ διήμερον πολιορκίαν, τῶν κατοίκων μικρὰν παρὰ τὴν καύχυσιν αὐτῶν ἀντιταξάντων ἀντίστασιν. Ἡ διαρπαγὴ τῆς πλουσίας καὶ ἀκμαίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Σωζοπόλεως διήρκεσε πολλὰς ἡμέρας, καθ' ὅσους οἱ ἄπληστοι Γενουᾶται καὶ αὐτοὺς τοὺς ναοὺς συλήσαντες ἀνέσκαψαν πολλαχοῦ καὶ τὸ ἔδαφος πρὸς εὐρεσιν θησαυρῶν κεκρυμένων. Ἐμελλον δὲ ἤδη νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν εἰς τὸ πῦρ, ὅτε πληροφορηθέντες τοῦτο οἱ πρόκριτοι παρεκάλεσαν τὸν διοικητὴν τοῦ σιόλου νὰ φεισθῇ τοῦλάχιστον τῶν οἰκοδομῶν ἀπέναντι λύτρων, ἀπερθὰ κατέβαλλον, εἰ μετέφερον αὐτοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπως δανεισθῶσιν ἐκεῖθεν τὸ αἰτηθισόμενον ποσόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο⁵¹. Ὅπως ἀνακύψωσιν οἱ Σωζοπολίται ἐκ τῆς δεινῆς συμφορᾶς, ἦν ἐξ ἰδίας ἀβουλίας ὑπέστησαν, ὁ αὐτοκράτωρ παρέσχεν αὐτοῖς καὶ ἀτέλειαν φόρων ἐπὶ πολλὰ ἔτη⁵². Ὀλίγω πρότερον αἱ Γενουήνσιοι εἶχον διαρπάσει καὶ τὴν παρακειμένην Ἀβορδοβυζίνην, ἣς τοὺς κατοίκους ἀπεμπώλησαν ὡς αἰχμαλώτους ἀντὶ 10.000 νομισμάτων. Τότε δὲ ἴσως ἐνέπρησαν καὶ τινὰ ἐν τῷ λιμένι τῆς Σωζοπόλεως ναυλοχοῦντα πλοῖα⁵³.

50. Τότε δὲ (Κατακουζηνός) ἐκ τῆς Ὁρχάνη στρατιᾶς ἔχων συμμαχίαν, ταῖς πρὸς Πόντον πόλεις ἐπιστράτευσεν καὶ εἶλε πάσας πλὴν Σωζοπόλεως. (Ὁ αὐτὸς Βιβλ. Γ' κεφ. ΠΑ' σ. 505).

51. . . . Πέμπουσι παρὰ τὰς ἐν τῷ Εὐξεινίῳ προβεβλημένας Πόντῳ παραθαλασσίους πόλεις Ρωμαίων τριήρεις δέκα, αἱ δὲ καὶ δυσὶν ἡμέραισι ἀγωνισάμενοι Σωζοπολιν εἶλον, βαθύπλουτόν τε καὶ πολυάνθρωπον πόλιν Ρωμαίων . . . (Νικηφ. Γρηγ. Ἱστορ. Τομ. Ι' Κεφ. ΚΔ' 16 σ. 83 ἔκδ. Βόννης) . . . Σωζοπολίται δὲ ἀπέπειναν τὴν παρὰ Βασιλέως πεμφθεῖσαν δύναμιν . . . Λατίνοι δὲ ἐπεὶ τὴν πόλιν εἶλον διεπόρθουν ἐφ' ἡμέραις οὐκ ὀλίγαις ἀδεῶς . . . Ἐπειτὰ τινες τῶν Σωζοπολιτῶν ὑπὸ τῶν Λατίνων εἰς Βυζάντιον ἔλθειν ἐπιτραπέντες καὶ ὑπὲρ σφῶν τε καὶ τῆς ἄλλης πόλεως παρὰ Βυζαντιῶν χρήματα δανεισάμενοι ἀπέδοσαν Λατίνοις τὰ ὑπεσχημένα καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ἐπανῆσαν. (Ἰω. Κατακουζ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' Κεφ. ΚΘ' σ. 659 ἔκδ. Βενετίας).

52. Ὁ δὲ (Βασιλεὺς) οὐ μόνον Ἡρακλειώταις ἀλλὰ καὶ Σωζοπολίταις πᾶσαν ἀτέλειαν παρέσχε τῶν δημοσίων εἰσφορῶν, ἐξ ὧν αἱ πόλεις αὐτὴς ἑαυτὰς ἀνεκτήσαντο ῥαδίως . . . (Ἰω. Κατακ. Ἱστορ. Βιβλ. Δ' Κεφ. ΚΘ' σ. 660 ἔκδ. Βενετίας).

53. Παρεστήσαντο δὲ καὶ τὸ φρούριον Ἀβορδοβυζίνην καὶ τὰ ἐν οὐτῷ καθαρπᾶσαντες καὶ διαμερισάμενοι ὕστερον καὶ τοὺς ἐποίκους αὐτοῦ εἰς δέκα χιλιάδας νομι-

Τὴν Σωζόπολιν ἀνήκουσαν τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπαντῶμεν καὶ κατὰ τὴν ἔκστρατείαν, ἣν τῷ 1366 ἐπεχείρησε κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένων πόλεων τῆς παραλίας ταύτης, ὁ κόμης τῆς Σαβοΐας Ἄμεδαῖος ὁ βος μετὰ τινῶν ἰταλογαλλικῶν πλοίων. Ἄνακτησας τὸν Σκαφιδᾶν⁵⁴, τὴν Ἄγγιαιον, Μεσημβρίαν, καὶ ἄλλα παράλια φρούρια, ἀπέδωκε ταῦτα ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως πρὸς τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ αὐτοκράτορα Ἰωάννην Παλαιολόγον τὸν Α΄, ὡς ἀμφότεροι εἶχον συμφωνήσει τῇ 9ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1367 ἐν Σωζοπόλει⁵⁵. Ἐπανακάμπτων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἄμεδαῖος ἔσωσε τὴν Σωζόπολιν ἀπὸ τῆς ἐπιθέσεως τουρκικοῦ τινος ἀποσπάσματος, κατατροπῶσας καὶ διασκορπίσας αὐτό⁵⁶.

Ἄλλὰ κατὰ τὸ 1372 οἱ Τοῦρκοι ἐπετέθησαν πάλιν κατὰ τῆς Σωζοπόλεως ὑπὸ τὸν Σουλτᾶν Μουράτ τὸν Α΄, ἀναφερομένης ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἱστορικῶν, ἧτις ἰσχυρῶς τετειχισμένη ἀνθίστατο ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας εἰς ἀπάσας αὐτῶν τὰς ἐφοδούς. Ἀπελπισθέντες οἱ Τοῦρκοι τοῦ νὰ κυριεύσωσιν αὐτήν, ἐσκέπτοντο ἤδη, ἵνα ἀποχωρήσωσι, ὅτε μὲν τῶν ἡμερῶν, ἐνῶ ὁ Σουλτᾶνος προσηύχето ὑπὸ πλάτανόν τινα, καταρῆσαν μέρος τοῦ τείχους, ἤνοιξε δίοδον εἰς τοὺς πολιορκητάς, οἵτινες εἰσελθόντες ἐπεδόθησαν εἰς διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν τῆς πόλεως. Διαρκούσης τῆς διαρπαγῆς, ὁ Σουλτᾶνος διέκρινεν ὑπὸ τὴν κίδαριν στρατιώτου τινὸς χρυσοῦν τι κύπελλον ὅπερ κακῶς κρυπτόμενον ἠκτινοβόλοι λαμπρῶς προσβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ ἡλίου, τοσοῦτον δὲ ἐθέλχθη ἐκ τοῦ θεάματος, ὥστε ἔκτοτε διέταξε τὴν εἰσαγωγὴν τῶν χρυσοποικίλων σκούφων ὡς κάλυμμα τῶν αὐλικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐφεξῆς Σουλτάνων. Τὴν αὐτόματον πῦσιν τοῦ τείχους ἀπέδωκαν τότε οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν θερμὴν προσευχὴν τοῦ Σουλτάνου ὑπὸ τὸν πλάτανον, ὅστις γενόμενος ἔκτοτε δημοτικώτατον σέβασμα τῶν Τούρκων, ἐκλήθη «εὐδαίμων πλάτανος» ἢ δὲ Σωζόπολις «φρούριον θεόβλητον»⁵⁷. Μετὰ τὸ πέρας τῆς λεηλασίας οἱ Τοῦρκοι, κενώσαντες αὐτὴν ἐτράπησαν πρὸς τὰ μεσόγεια.

Ἐφεξῆς ἡ Σωζόπολις διετέλεσε πάντοτε συνηνωμένη τῇ βυζαντινῇ αὐτοκρατορίᾳ, κληροδοτηθεῖσα πάντως μετὰ τῆς Μεσημβρίας καὶ Ἄγγιαιου καὶ ἄλλων παραλίων πόλεων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Παλαιολόγου

σμάτων διέπρασσαν . . . Πρὸ ὀλίγου δὲ καὶ τὰ ἐν Σωζοπόλει ἐλλοιμνίσαντα πλοῖα κατέκαυσαν. (Ἀνάλεκτα Ἱεροσ. Σταχυολογίας ὑπὸ Ἄθαν. Παπαδ. Κεραμέως Ἀλεξίου Μακρμυβολίου Λόλος Τόμ. Α΄ σ. 153).

54. Hist. Taur. Monum. Script. Tom. I 310.

55. P. Datta spedizione in Oriente di Amedeo VI 128 Torino 1826.

56. Hist. Taur. Monum. Script. Tom. I 316.

57. G. Hammer Storia dell' Impero Osmano. Μετάφρασις ὑπὸ Σ' Romanin Tom. Β' βιβλ. Δ' σ. 354—356 ἔκδ. Βενετίας 1830. Ὁ Hammer διαστέλλει ἐνταῦθα (σ. 346) τὴν Ἀπολλωνίαν ἀπὸ τῆς Σωζοπόλεως καταληφθείσης ὑπὸ τοῦ Μουράτ ταυτοχρόνως μετὰ τοῦ Καρναβιτίου καὶ Ἀετοῦ, ὁ δὲ Καντεμιρ ἀναφέρει ὡς ἔτος ἐκπορθήσεώς της τὸ 1382. (Histoire dell' Empire Othoman Tom. Α΄ σ. 100).

εἰς τὸν αἰοίδιμον υἶὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον (1424). Ὅτε δὲ ὁ Σουλτὰν Μωάμεθ Β΄ ἐξεκίνησε κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ δὲ Βεγλέρβης τῆς Ρούμελης Καρατζᾶς ἐπελθὼν περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου τοῦ 1453 κατέλαβε τὴν Μεσημβρίαν καὶ Ἀγχίαλον διὰ συνθήκης, τότε ἐξάπαντος κατελήφθη καὶ ἡ Σωζόπολις τοιοῦτοτρόπως ὑπ' αὐτοῦ.

Γ'

Καὶ εἰς τὴν Σωζόπολιν, ὡς καὶ εἰς τὴν Μεσημβρίαν καὶ τὴν Ἀγχίαλον κατέφυγον πλεῖστα μέλη τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ ἄλλων περιφανῶν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει οἰκογενειῶν, ὡς Δοῦκαι, Παλαιολόγοι, Κατακουζηνοί, Κομνηνοί, Λασκάρεις καὶ ἄλλοι μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν ἀξιοθρηνητῷ καταστάσει, ὡς ἀφαιρεθέντες τῶν πάντων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατ' ἐπιστολὴν τοῦ γραμματέως τῶν Πατριαρχείων Θεοδοσίου Ζυγομαλά ὑφ' ἡμερ. 7 Ἀπριλίου 1581 πρὸς τὸν χρηστὸν ἐκδότην τῆς Τουρκογραφικῆς Μαρτίνου Κροῦσσιον, οὗτοι ἠναγκάσθησαν τότε ἵνα κερδίζωσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν «ὠνούμενοι τὰ τέλη τὰ βασιλικὰ καὶ τελῶναι ὄντες καὶ εἰσπράττοντες τὰ ἐτήσια τέλη διάφορα ὄντα ἢ πραγματευόμενοι, ἢ ἔργοις προέχοντες ἵνα τῶν ἀναγκαίων μὴ ἀποστέρωνται»⁵⁸. Τὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἦσαν τότε λίαν δεινὰ καὶ ἀφόρητα, ἀλλὰ ταῦτα ἀντὶ νὰ καταπνίξωσιν, τοῦναντίον ἀφύπνισαν παρὰ τοῖς κατοίκους εἰς μέγαν βαθμὸν τότε ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν αἶσθημα καὶ ἀνεξωπύρησαν μεγάλως τὸν προγονικὸν πρὸς τὰ γράμματα ζῆλον. Κατὰ τὴν δύσμοιρον ἐκείνην ἐποχὴν τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας τοῦ Γένους, ὁ Ἕλληνας λόγος ἐδιδάσκετο περὶ τῷ 1561 μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐν Σωζοπόλει ὑπὸ τοῦ ἐκ Ζακύνθου λογίου μοναχοῦ Παχωμίου Ρουσάνου⁵⁹ εἴτε ἐν τῷ κελίῳ αὐτοῦ, εἴτε ἐν νάρθηκι ἐκκλησίας, ἀφ' οὗ μέγας ἦτο τότε κίνδυνος ἢ ὑπαρξίς συστηματικῆς σχολῆς. Πιθανώτερον ὅμως ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῇ ἐπὶ τοῦ παρακειμένου νησυδρίου, ἐν ἧ ὑπῆρχε τότε καὶ ἀκμαία καλλιγραφικὴ σχολή. Ἐκ τῶν χειρογράφων αὐτῆς οὐκ ὀλίγα ἠγόρασε τῷ 1492 ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις πρὸς πλουτισμὸν τῆς βιβλιοθήκης Λαυρεντίου τοῦ ἀπὸ Μεδίκων⁶⁰, ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα δὲ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Θεοτόκου διασωθέντα ὑπὸ τῶν μοναχῶν μετὰ τῶν ἱερῶν ἀμφίων καὶ σκευῶν πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς μονῆς τῷ 1629 ὑπὸ τῶν Τούρκων, διότι ἐν αὐτῇ εἶχον ἀποβιβασθῆ καὶ ὀχυρωθῆ Κοζάκοι ληστοπειραταί. Οὗτοι, ὡς ἀνέγνωμεν ἐν κώδικι τῆς ἐπὶ νησυδρίου παρὰ τὸν Πύργον μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἐπιπεσόντες τῷ 1623, κατὰ τῆς Σωζοπόλεως διήρπασαν αὐτὴν ὡς καὶ τὴν μονὴν Ἁγίου Ἰωάννου μεγάλως βασάνισαντες

58. Μ. Κροῦσίου *Τουρκογραφία* (Turcograecia) σ. 177.

59. Κ. Οἰκονόμου. *Περὶ τῶν Ὁ' Ἑρμηνευτῶν Τόμ. Δ'*, σ. 798.

60. Emile Legrand. *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des Grecs aux XV et XVIe siècles. Tom. I. Introduction p. CXXXIII* Paris 1885.

τοὺς μοναχοὺς, ἀπαγαγόντες δὲ οὐκ ὀλίγους αἰχμαλώτους ἐκ τοῦ παρακειμένου χωρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου, διήρπασαν καὶ ἐνέπρησαν καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν. Τὸν πειρατικὸν αὐτὸν στολίσκον ἀπήρτιζον 17 «σαῖκαι» αἵτινες μόνις ἀνοίχθησαν εἰς τὸ πέλαγος πλήρεις λαφύρων κατελήφθησαν ὑπὸ τοσοῦτον σφοδρᾶς τρικυμίας, ὥστε μία μόνον ἐσώθη, τῶν λοιπῶν καταποντισθεῖσων αὐτάνδρων. Τῷ δὲ 1626 ἀποπειραθέντες πάλιν κατὰ τῆς Σωζοπόλεως προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου συγκειμένου ἐκ 14 γαλερῶν ὑπὸ τὸν Βεζύρην Κεναάν Πασᾶν, μετ' ἀπελπιστικὸν δὲ ἀγῶνα ἐπὶ πλοῖα αὐτῶν συλληφθέντα μετὰ τῶν πληρωμάτων ἀπήχθησαν ἐν θριάμβῳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τῶν λοιπῶν διασκορπισθέντων⁶². Τινὰ τῶν τελευταίων τούτων προσήγγισαν εἰς νησίδριον τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἐπειδὴ δὲ οἱ ἀποβάντες Κοζάκοι, ὀχυρωθέντες ἐν αὐτῇ ἀντέστησαν κατὰ τῶν ἐπιτεθέντων Τούρκων, οὗτοι κατηδάφισαν μετ' ὀλίγον οὐ μόνον τὴν μονὴν ταύτην, ὡς εἴπομεν ἄνωτέρω, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν Ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης καὶ τὴν τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας, ἀμφοτέρως ἐπὶ ἑτέρων νησιδρίων, κατὰ τὸν Ἱεροσολύμων Δοσίθεον⁶³. Ἐσχατος ἡγούμενος αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ πρόφην Μητροπολίτης Νικαίας Πορφύριος, γνωστὸς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταγείσης «Περιοδου τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους τοῦ Ἀθωνος». Αἱ ληστοπειρατικαὶ αὐταὶ

61. Ὁρα Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως. «Ἡ ἐν τῷ νησίῳ Σωζοπόλεως βασιλικὴ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ καὶ ἡ τύχη τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς. Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Βυζαντινῶν Χρονικῶν» Τόμ. 7ος σ. 661—695. Ἐν Πετρούπολει 1909.

62. G. P. Hammer Storia dell' Impero Osmano Μετάφρασις ὑπὸ S. Romaniu Τόμ. ΙΗ' βιβλ. ΜΖ' σ. 243—244 ἐκδ. Βενετίας 1830.

63. Δοσιθέου. Ἱστορία περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων. Ἐν Βουκουρεστίῳ 1715 βιβλ. 18 κεφ. Θ' § β' σ. 1229. Ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἠρύσθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ ὁ Ἀθ. Κ. Ὑψηλάντης ἀναφέρων τὴν καταστροφὴν τῆς μονῆς εἰς «τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν» αὐτοῦ. Ἐν Κ)λει 1870 σ. 132—133. Ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν ὁμως φαίνεται ὅτι ὑπάρχει σύγχυσις τις. Ὁ Hammer σημειοῖ ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Κεναάν Πασᾶ κατὰ τῶν Κοζάκων ἐπιφανέντων παρὰ τὸ νησίδριον ἐγένετο τῷ 1629, ὁ δὲ Δοσίθεος ὅτι ὁ κατεδαφισμὸς τῆς μονῆς «μετὰ τὸ χιλιεστὸν ἑξακοσιοστὸν ἔτος». Ἀλλὰ Βιρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανὸς ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ Ὑπομνήματι «περὶ τῆς κατὰ Χάλκην μονῆς τῆς Θεοτόκου» ἀφηγεῖται ὅτι περὶ τὸ 1616 ἔτος ἐπὶ Σουλτὰν Μουράτ Δ' ἐπιπλεύσαντες Κοζάκοι μετὰ 150 ἑλαφρῶν πλοιαρίων καὶ εἰς τὸν Ὀρκακὸν Βόσπορον παρεisdύσαντες, ἐλεηλάτησαν τὰ κατ' Εὐρώπην παράλια αὐτοῦ χωρία καὶ κατέκαυσαν τὸν Βαθὺν ἢ Μέγαν Ρύακα (Βουγιούκ - Δερὲ), τὸ Νεοχώριον καὶ τὸ Σωσθένιον (τὴν Στένην), καὶ ὅτι ὑποστρέψαντες εἰτα ἄραξαν εἰς τὸ νησίδριον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μοναχοὶ ὑπὸ φόβου κινούμενοι ἐφιλοξένησαν αὐτούς, οἱ κρατοῦντες τὴν μονὴν κατηδάφισαν, τοὺς δὲ μοναχοὺς διεσκόρπισαν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ τότε, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Ἰω. Σακελλίωνα, (Δελτίον τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Β' Τεῦχ. Η' σ. 612) πῶς βιβλία χειρόγραφα ἐν αὐτῇ τῇ μονῇ γραφέντα ἢ ἄλλως πως ἐπισκευασθέντα, ἐμφαίνουσιν αὐτὴν σωζομένην ἔτι μέχρι τοῦ 1629 ἢ 1630; Πιθανώτερον λοιπὸν ὅτι κατὰ τὸ 1629 ἢ 1630 κατεσκάφη ἡ μονὴ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ οὐκ ἐν τῷ 1626, ὡς εἰκάζει ὁ πολὺκλαυστος φίλος Α. Π. Κεραμέως.

ἐπιδρομαὶ τῶν Κοζάκων καὶ αἱ βιαιοπραγαὶ αἱ προσερχόμεναι ἐκ τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν τῶν Τούρκων κατ' αὐτῶν ὑπῆρξαν τοσοῦτον καταθληπτικάι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς τε πόλεως καὶ τῆς ἐπαρχίας, ὥστε ἠνάγκασαν τὸν Μητροπολίτην αὐτῆς Καλλινίκον νὰ παραιτηθῆ τῷ 1623 «διὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως ἐκ τῶν συχνῶν αἰχμαλωσιῶν τῶν Ρώσων καὶ τῶν περισπασμῶν τῶν Ἀγαρηῶν», τὴν δὲ Μ. Ἐκκλησίαν νὰ συνενώσῃ αὐτὴν μετὰ τῆς μητροπόλεως Μηδείας, ἐξ ἧς ἀπεχωρίσθη τῷ 1631 ⁶⁴.

Ἐν τῇ Σωζοπόλει, τῇ πόλει ταύτῃ, ἐπιφανῶν ἐξορίστων τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ἀπέτισε τὴν ποιήν αὐτοῦ καὶ ἄλλος ἐπιφανῆς τοῦ κράτους ἐξόριστος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Οὗτος εἶναι ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης Ἀλέξ Μαυροκοδάτος ὁ ἐξ Ἀποροήτων, ἐξορισθεὶς ἐν αὐτῇ τῷ 1689 μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαμείνας μέχρι τῆς διαλύσεως τῆς στάσεως, ἣτις ἐξεργάγη ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ μεγάλου μέρους τῶν Τούρκων, μὴ ἀρεσκομένων εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Κάρολιτ ⁶⁵.

Ἐφεξῆς ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐδὲν περὶ τῆς Σωζοπόλεως γινώσκομεν. Αἱ βιαιοπραγαὶ ὅμως τῶν Τούρκων ἐν τῷ μεταξὺ οὐδόλως ἠλαττώθησαν, ἰδίως ἐν τοῖς περιχώροις, κατὰ δὲ τὰς ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων οὐκ ὀλίγοι ἀφηρπάζοντο ἐκ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν, ἵνα ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐξ ὧν ὀλίγοι ἠτύχουν ἵνα ἐπανίδωσι τοὺς φιλότατους αὐτῶν. Τοιαύτην τινα ἀπαγωγὴν, τὴν σφοδροτέραν ἴσως, γενομένην ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς παραλίας ταύτης, ἀναφέρει καὶ Σέργιος ὁ Μακραῖος ἐν τῇ Πεντηκονταετηρίδι αὐτοῦ. Ἐκραγείσης δὲ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὁ μητροπολίτης αὐτῆς Παΐσιος ἀπαγόμενος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐστραγγάλισθη καθ' ὁδὸν πνέων ἤδη τὰ λείσθια.

Ἐκραγέντος δὲ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1828—1829 τὸ ρωσικὸν ἐπιτελεῖον κρίναν ἐπάναγκες ἵνα μετὰ τὴν ἐκπόρθησιν τῆς Βάρνης καταληφθῆ καὶ μία τῶν πόλεων τῆς πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Αἴμου παραλίας, ὅπως δι' αὐτῆς ὁ ρωσικὸς στρατὸς μετὰ τὴν σχεδιαζομένην διάβασιν τοῦ ὄρους καὶ τὴν εἰσβολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Θράκην πορίζεται εὐκολώτερον τὰς ἐκ τῆς Ὀδησοῦ πεμπομένας ζωοτροφίας ὡς καὶ πολεμοφόδια, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξέλεξε καταλληλοτέραν τὴν Σωζόπολιν, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς φύσει ὀχυρᾶς αὐτῆς θέσεως καὶ τῆς εὐρυχωρίας καὶ ἀσφαλείας τοῦ λιμένος αὐτῆς, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς ἱκανῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς μεσογείου πόλεως Ἀετοῦ ἐξ οὗ θὰ ἐβράδυνεν ὅπως οὐκ ἠέλευσις τοῦ παρ' αὐτῷ συγκεντρωμένου τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Χουσεῖν Πασᾶν, οὕτω δὲ θὰ ἐδίδοτο καιρὸς εἰς τοὺς ἀποβιβασθέντας Ρώσους, ἵνα συμπληρώσωσι τὰς ὀχυρωματικὰς αὐτῶν ἐργασίας. Ἡ φρούρησις τῆς Σωζοπόλεως ἦν ἀνατεθειμένη εἰς σῶμα ἐκ χιλίων

64. Κ. Ν. Σάθα. Μεσ. Βιβλ. Τομ. Γ' σ, 563 Βενετία 1872.

65. Κ. Ν. Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σ. 388 ἐν Ἀθήναις 1868.

περίπου Ἀλβανῶν, ὅπερ ὁμοῦς ἀπὸ τινων ἡμερῶν εἶχεν μετατεθῆ ἄλλαχοῦ, ὥστε ὁ ῥώσσοσ ὑποναύαρχος Κομάνιος ἐπετέθη κατ' αὐτῆς τῇ 15ῃ Φεβρουαρίου 1829 μετὰ τινων πολεμικῶν καὶ μεταγωγικῶν πλοίων, ὧν ἐπέβαινον ἐν σύνταγμα πεζικοῦ καὶ 50 Κοζάκοι, ἣ φρουρὰ τῆς πόλεως ἀπηγορεύετο ἐκ μικροῦ τινος ἀποσπάσματος, ὅπερ εἰς τὰς πρώτας ἀσφαίρους βολὰς τοῦ ῥωσικοῦ στολίσκου κατέθηκε τὰ ὄπλα. Οἱ Ῥῶσσοι λαβόντες οὕτω κατοχὴν τῆς πόλεως ἔσπευσαν εὐθύς νὰ ὀχυρώσωσιν αὐτήν, ἀνεγείραντες δύο ὀχυρώματα ἐπὶ τῶν δεσποζόντων τῆς πόλεως ὑψωμάτων, ὡς καὶ τρίτον ἐπὶ τοῦ Μικροῦ λεγομένου Νησίου καὶ ἐφοδιάσωσιν αὐτὰ διὰ τινων τηλεβόλων. Προσέτι κανονιοφόροι τινες ἠγκυροβόλησαν ἐν σημείῳ τινι τοῦ λιμένος, ἐξ οὗ ἔσκεπον διὰ τῶν τηλεβόλων αὐτῶν τὰ τε ὀχυρώματα καὶ τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα.

Ἀπερίγραπτος ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις τοῦ Σουλτὰν Μαχμουτ πληροφορηθέντος τὴν κατάληψιν τῆς παρὰ τὰ πρόθυρα εἰτεῖν τῆς πρωτευούσης, κειμένης Σωζοπόλεως. Πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀσθηροτάτας ἐξέδωκε διαταγὰς, εἰς μὲν τὸν Χουσεῖν Πασᾶν ἵνα ἐκκινήσῃ κατ' αὐτῆς μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν ναύαρχον Ἀχμέτ - Πασᾶν - Παπουτζῆ, ἵνα ἐκπλεύσῃ μεθ' ἅπαντος τοῦ στόλου. Πολιορκουμένης ταυτοχρόνως τῆς πόλεως διὰ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ κοινοῦ, ἣ θέσις τῶν ἐν αὐτῇ Ῥώσσων καὶ τοῦ ἐν τῷ λιμένι ῥωσσικοῦ στολίσκου θ' ἀπέβαινε τότε κρισιμοτάτη. Ἄλλως ὁμοῦς ἐνήργησαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς πλήρη ἀποτυχίαν αὐτῶν. Ἐπὶ ὄλας ἑβδομάδος κατηνάλωσεν ὁ Χουσεῖν Πασᾶς, ἵνα δυνηθῆ νὰ ἐκκινήσῃ ἐκ τοῦ Ἀετοῦ, ἄγων τετρακισχιλίους πεζοῦς καὶ χιλίους πεντακοσίους ἱππεῖς. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦς οἱ Ῥῶσσοι εἶχον ἤδη προλάβει νὰ συμπληρώσωσι τὰς ὀχυρωματικὰς αὐτῶν ἐργασίας καὶ διπλασιάσωσι τὸν ἀριθμὸν τῆς φρουρᾶς. Ὁ διοικητὴς τῆς πόλεως Wechten διέθεσεν ἤδη τρία συντάγματα πεζικοῦ, ἧτοι τρισχιλίους περίπου ἄνδρας μετὰ δύο πεδινῶν τηλεβόλων. Ἄμα τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ὁ Χουσεῖν Πασᾶς ἐπεχείρησε τῇ 9 Ἀπριλίου γενικὴν ἔφοδον κατὰ τῶν προασπιζόντων τὴν πόλιν δύο ὀχυρωμάτων ὑπὸ τὰς θανατηφόρους βολὰς ὀκτὼ τηλεβόλων, κατορθώσας ἵνα προχωρήσῃ μέχρι τῆς περιβαλλούσης αὐτὰ τάφρου. Εἰς τὸν πρώτον θόρυβον ἡ φρουρὰ εὐρεθεῖσα ἐπὶ ποδῶν ἐξώρησεν εὐθύς ἐκ τῆς πόλεως πρὸς ἐπικουρίαν, ὁ δὲ Wechten διατάξας γενικὸν πῦρ ἐπέτεσεν ἐξ ὀπισθεν κατὰ τοῦ ἐφορμῶντος κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων ἐχθροῦ καὶ διεσκόρπισεν αὐτόν, ἀφέντα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 250 νεκρούς. Εἰς τὴν ἐπίθεσιν ἔλαβε μέρος καὶ ὁ στολίσκος διὰ τῶν τηλεβόλων αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ῥώσσων αἱ ἀπώλειαι συγκριτικῶς δὲν ὑπῆρξαν μικραί, διότι καὶ ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς ἑκατὸν ἐφονεύθησαν. Ἄλλην ἔφοδον δὲν ἐτόλμησε πλέον ὁ Χουσεῖν Πασᾶς, ἀλλ' ἠρκέσθη νὰ πολιορκῇ αὐτὴν μέχρι τῆς

66. Moltke. Der russisch - Türkische Feldzug 1828—29 s. 255—58 Berlin 1877.

διαβάσεως τοῦ Αἵμου ὑπὸ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, ὅτε μετὰ τὴν κατάληψιν ὑπὸ τούτου τῆς Μεσημβρίας, τῆς Ἀγγιᾶλου καὶ τοῦ Πύργου, φοβηθεὶς μὴ τῷ ἀποκοπῆ ἢ πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν ὑποχώρησις, ἠ' ἀγκάσθη μετὰ τινα ἐπιτυχή ἔξοδον τοῦ στρατηγοῦ Poinsett ἵνα διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν⁶⁷. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ρωσικὸς στολίσκος ἐκ τῆς Σωζοπόλεως ἀπεπειράθη ἵνα καταλάβῃ καὶ τὴν Ἀγγιᾶλον ἀλλ' ἀπέτυχε⁶⁸.

Τῇ δὲ 5 Ἰουνίου ὁ ναύαρχος Ἀχμέτ Πασᾶς ἐκπεύσας τοῦ Βοσπόρου μετὰ ἕξ πλοίων τῆς γραμμῆς, τριῶν φρεγατῶν, πέντε κορβητῶν καὶ τριῶν βρικήων μετὰ δεκαήμερον πλοῦν ἐπεφάνη πρὸ τῆς Σωζοπόλεως. Ἡ ἐν τῷ λιμένι τακτικὴ ρωσικὴ μοῖρα ἐκ μόνον τριῶν πλοίων τῆς γραμμῆς καὶ τριῶν φρεγατῶν συγκειμένη μέγιστον διέτρεχε κίνδυνον. Ἀνεξηγήτως ὅμως μόλις ἐπιφανῆς ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐπωφεληθεὶς τοῦ πνέοντος οὐρίου ἀνέμου, ἔστρεψε τὰ ἰστία πρὸς τὸν Βόσπορον, χωρὶς οὐδεμίαν νὰ ρίψῃ βολήν⁶⁹.

Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ πολέμου τὴν αὐτὴν τύχην τῆς Μεσημβρίας καὶ Ἀγγιᾶλου ὑπέστη καὶ ἡ Σωζόπολις στερηθεῖσα τῶν κατοίκων αὐτῆς, εἴτε ὡς ἐκ τῆς μεταναστεύσεως αὐτῶν, εἴτε ἐκ τῆς ἐνσηψάσης πανώλους, ἔρημον δὲ σχεδὸν εὔρε καὶ αὐτὴν ὁ Μόλτκε τῷ 1836.

Ἐἵπομεν ἔμπροσθεν ὅτι τὸν Ἕλληνα λόγον μετὰ πολλῆς καρποφορίας ἐδίδαξεν ἐν Σωζοπόλει τῷ 1561 ὁ Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος Ρουσᾶνος, Συσσηματικὴ ὅμως Σχολὴ μόλις τῷ 1817 ἰδρῦθη τὸ πρῶτον ἐν αὐτῇ. Ὡς ἰδρυτῆς αὐτῆς θεωρεῖται ὁ ἐκ Σωζοπόλεως ὁρμώμενος Βατοπεδινὸς μοναχὸς Θεόφιλος, ἠγούμενος τῆς ἐν Βλαχία μονῆς Ρακιτόσσης, ὅστις ἄκρως θλιβόμενος διὰ τὴν ἀμάθειαν τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐδάνεισεν εἰς τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ δεκακισχίλια γρόσια, ἢ ἰσάριθμα τότε φράγκα, ὁρίσας ἵνα οἱ τόκοι πρὸς 15 % ἐτησίως χρησιμεύσωσι πρὸς συντήρησιν σχολῆς, ἧς διδάσκαλον καὶ διευθυντὴν ἐξέλεξεν αὐτὸς τὸν ὀσιολογιώτατον Δανιήλ⁷⁰. Ἐξ

67. Αὐτόθι σ. 347.

68. Αὐτόθι σ. 258.

69. Αὐτόθι σ. 259—260.

70. Ἐκκλ. Ἀλήθ. Ἔτος Γ' Τευχ. ΛΑ'. Ἐνοφάνης Τόμ. Β' τευχ. 8, σ. 345—46—47. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Θεοφίλου Καίτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τῷ σοφολογιωτάτῳ κυρίῳ Γρηγορίῳ Ροῦίῃ τῷ ἐξ Ἄνδρου, τῷ ὡς ἀδελφῷ μοι περιποθήτῳ.

Περιπόθητε ἀδελφέ,

Τὰ περὶ ἡμᾶς πάντα θέλεις μάθει παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου Σαμουήλ, ὅστις ἔρχεται διὰ νὰ σχολαρχήσῃ εἰς Σωζόπολιν. Χαίρω διότι ἡ πόλις αὕτη ἠξιώθη διδασκάλου καὶ σοφοῦ καὶ ἐναρέτου. Χαίρω δὲ πρὸς τούτους, διότι ἀμφοτέρου ἔχετε κατὰ τὸ παρὸν ἀφορμὴν ν' ἀποβάλλητε διὰ τῆς ἀδελφικῆς συναναστροφῆς μέρος τῆς πικρίας τῆς καταπίκρου ξενιτείας. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁ ἀγαπητός μου Γρηγόριος, ὁ γινώσκων ἱκανῶς τὸν χαρακτῆρα τῶν Σωζοπολιτῶν, δὲν θέλει λείψει νὰ ὀδηγήσῃ

ἄλλης πηγῆς μανθάνομεν ὅτι ὁ μητροπολίτης Σωζοπόλεως Παΐσιος, δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 23 Φεβρουαρίου 1820 πρὸς τὸν ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Κυδωνιῶν διδάσκοντα τὰ μαθηματικά ἑξάδελφον αὐτοῦ Θεόφιλον Καΐρη, ἐξίτηι παρ' αὐτοῦ κατάλληλον διδάσκαλον διὰ τὴν σχολὴν ἓνα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, εἰ δυνατὸν δὲ τὸν Ἀκάκιον, συνιστώμενον θερμοῶς ὑπὸ τῶν ἐκ Σωζοπόλεως ὀρωμένων συμμαθητῶν αὐτοῦ Γεωργίου Ἀνδρεάδου καὶ Ἰωάννου Κωνσταντινίδου. Ἀντ' αὐτοῦ ὁμοῦ ἐστάλη ὁ σοφολογιώτατος Σαμουήλ, ὃς ἐξάγομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφίλου Καΐρη, πρὸς τὸν ἐν Ἀγχιάλῳ ἱεροδιάκονον συμπολίτην αὐτοῦ Γρηγόριον Ροΐδην. Καὶ ἕτερος ἐκ Σωζοπόλεως μοναχὸς Πορφύριος ὀνόματι κατέθηκε τῷ 1850 εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Μόσχας ἀμετάθετόν τι κεφάλαιον, ὅπως οἱ ἐτήσιοι τόκοι αὐτοῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν καὶ τῇ φροντίδι τοῦ κατὰ καιρὸν Πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων ἀποστέλλωνται εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ πρὸς συντήρησιν ἑλληνικῆς σχολῆς⁷¹. Ἡ σχολὴ αὕτη λαμπρῶς σήμερον λειτουργοῦσα κέκτηται σπουδαίαν βιβλιοθήκην, πολλοὶ δὲ ἀπόφοιτοι αὐτῆς ἀνωτέρων διακούςαντες μαθημάτων ἐν τε τῇ Μ. Σχολῇ τοῦ Γένους καὶ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπιστημονικῶς μορφωθέντες, εἰσὶν ἀληθῆ σεμνώματα τῆς πατρίδος αὐτῶν*.

Ἡ Σωζόπολις κατοικεῖται νῦν ὑπὸ τρισχιλίων περίπου κατοίκων ἀπάντων Ἑλλήνων, διακρινομένων ἐπὶ φιλομουσίᾳ, φιλοπατρίᾳ καὶ ἐπιχειρηματικότητι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἔριστικῷ πνεύματι. Ὁ Ε. Tacchella ἐκφράζεται περὶ αὐτῶν λίαν ἐνθουσιωδῶς χαρακτηρίζων αὐτοὺς ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν Μιλησίων. Εἶναι, λέγει, εὐπροσήγοροι, ἐργατικώτατοι καὶ ὄξυνούστατοι, ἠδυνήθησαν δὲ νὰ τηρήσωσι μέχρι σήμερον εἰς τὸ ἀκέραιον τὴν καθαρότητα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ γλώσσης⁷². Κύριον πόρον ἔχουσι σημαντικὴν ἀλιεῖαν

εἰς τὰ δέοντα τὴν αὐτοῦ σοφολογιότητα. Ὁ θεῖος (Σωφρόνιος, προεστὼς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Κυδωνίαις) καὶ πάντες οἱ μετ' ἐμοῦ ὡς εἰκὸς προσαγορεύουσι.

Ἐρρωσο

Ὁ ὡς ἀδελφὸς Θεόφιλος

71. Δωροθέου Σχολαρίου. Ἔργα καὶ ἡμέραι σ. 36.

* Ἡ Σχολὴ ἐλειτούργει μέχρι τοῦ 1914, ὅτε καὶ αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες κατηργήθησαν, καὶ ὁ ἑλληνισμὸς μετηνάστευσεν εἰς Β. Ἑλλάδα.

72. Rev. Numism. 218. 1898.

Σημ. Διευθύνσεως. Τὴν ἱστορίαν ἀκολουθοῦν 1) ἀρχαῖαι ἐπιγραφαί. Ἀπολλωνίας 10. 2) Ἐπειτα ἀρχαῖα νομίσματα Ἀπολλωνίας. 3) Ἐφεξῆς βιογραφία ἐπισήμων Σωζοπολιτῶν διακριθέντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ΙΒ' (1295—1303) σ. 53—58. καὶ ἔγγραφα διάφορα αὐτοῦ. 4) Ἡ Σωζόπολις ὡς ἐπισκοπὴ καὶ μητρόπολις (σ. 64—65), 5) Κατάλογος τῶν ἐπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν Σωζοπόλεως (σ. 66—79) 6) Ἡ ἱερὰ μονὴ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ καὶ διάφορα αὐτῆς ἔγγραφα. 7) Ἐγγραφα τῆς μονῆς ἀντιγεγραμμένα ἐκ τοῦ κτιτορικοῦ κώδικος (σελ. 82—87) εἰλημμένα ἐκ τοῦ Δελτίου Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρίας Τόμ. Β' τεύχ. Ε' σ. 613—617, 617—619, 619—621, τοῦ Ἀθ. Π. Κεραμέως ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Χρονικῶν Πετροπόλεως Τομ. 7 σ. 661—695 ἐν Πετροπόλει 1900, ἐκ τοῦ Ἑκκλ. Φάρου

παλαμύδων και σκόμβρων και αξιόλογον ἀμπελουργίαν. Τινὲς ὅμως μετέρχονται ἐπικερδῶς και τὸ ἐμπόριον τῆς καυσίμου ξυλείας, ἱκανὰ ἀποστέλλοντες ἕξ αὐτῶν φορτία ὡς και ξυλανθράκων εἰς τε τὴν Ρουμανίαν και εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς πώλησιν. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἦτον ἔδρα Μουδίου, ἤδη ὅμως εἰς ἀστικὸν ὑποβιβασθεῖσα δῆμον ὑπάγεται διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ παρακειμένου Πύργου. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτῆς περιφέρεια εἶναι ἤδη συνηνωμένη τῇ τῆς Ἀγαθουπόλεως ἀπὸ τοῦ 1829 ὁ δὲ μητροπολίτης αὐτῆς τιλοφορεῖται «Σωζοαγαθοπόλεως». Περὶ τὰ τέλη τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου 1877—78 διηρπάγη ἐν πλήρη μεσημβρίᾳ ὑπὸ Κιρκασίων τῇ ἀνοχῇ ἢ μᾶλλον τῇ ἐπινεύσει τῶν ἀρχῶν, κατελήφθη δὲ ὑπὸ τῶν Ρώσων τῇ 10 Ἰανουαρίου 1878 κενωθείσα πρότερον ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταφυγόντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν διὰ θαλάσσης.

Συμπεριληφθεῖσα και ἡ Σωζόπολις ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Αὐτονομου «Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας» ἀνῆλθεν εἰς σχετικὴν εὐπορίαν και ἀκμήν, ἥτις μόλις πέντε ἔτη διήρκεσε, δηλονότι μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς προνομιοῦχου ταύτης ἐπαρχίας εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ἐκτοτε τὸ Βουλγαρικὸν μῖσος κατὰ παντὸς Ἑλληνικοῦ ἤρχισε πλέον νὰ ἐκδηλοῦται σφοδρότερον και ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Κατὰ τὸν ἀνθελληνικὸν διωγμὸν τῷ 1906 ἐν Βουλγαρίᾳ, ἡ Σωζόπολις ἠδυνήθη νὰ σωθῇ τῆς καταστροφῆς, ἦν τότε ὑπέστη ἡ γείτων Ἀγχίαλος, χάρις εἰς τὴν περινοίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἀλλὰ μετὰ ὀκτὼ ἔτη δηλαδή τὴν 30 Μαΐου τοῦ 1914 οἱ ὀλίγοι ἐν αὐτῇ ἐγκατεστημένοι Βούλγαροι, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν ἀλήτου τινος Τσιτάκωφ ὀνόματι και ὄλων ἐν γένει τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, διοργανώσαντες ἀνθελληνικὸν συλλαλητήριον και προσκαλέσαντες πρὸς ἐνίσχυσιν και τοὺς κατοίκους τῶν περὶ Βουλγαρικῶν χωρίων, ἐξώρμησαν ἀλλαλάζοντες κατὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, διαρρήξαντες δὲ τὰς θύρας και εἰσελθόντες ἐγκατέστησαν δύο βουλγάρους ἱερεῖς, ἐτέλεσαν εὐχαριστήριον δοξολογίαν, τὴν δὲ ἐκκλησίαν μετωνόμασαν Ἁγιος Κλήμης.

Ἐντεῦθεν οἱ διαδηλωταὶ ὀρμήσαντες ἐν σώματι κα ἔλαβον και τὴν Ἱερὰν Μητροπόλιν και ἐκδιώξαντες τὸν ἀρχιερατικὸν ἐπίτροπον, ἐγκατέστησαν βούλγαρον ἱερέα και ἐν αὐτῇ και ἐσφράγισαν τὸ χρηματοκιβώτιον, ὅπερ περιεῖχε τοὺς μητροπολιτικούς κώδικας και διάφορα ἄλλα ἔγγραφα. Ἐκ τῆς Μητροπόλεως οἱ διαδηλωταὶ σπεύσαντες ἐν ἐπιδεικτικῇ παρατάξει κατέλαβον ἀλληλοδιαδόχως και τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς ἐκκλησίας, τὴν τῆς Κοιμήσεως τῆς

Ἀλεξανδρείας Δ. Καλλιμάχου Πατρ. Βιβλ. συμπλ. Τ. ΙΑ' τευχ. 3γ' και σ. 249 και 8) Ἀθ. Π. Κεραμέως κώδικες μονῆς τοῦ Προδρόμου φυλασσόμενοι ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς Θεοτόκου, και Βαρθολομαίου τοῦ Κουτλουμουσιανοῦ περιγραφὴ σκευῶν μονῆς τιμίου Προδρόμου. Καὶ τέλος 9) ἔγγραφα τῆς μονῆς Κηρύκου και Ἰουλίτης παρὰ τὴν Σωζόπολιν εἰλημμένα ἐκ τοῦ Miklosich et Müller Acta Patro Const. T. I p. 366.

Θεοτόκου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, τοῦ Ἁγίου Ζησίμου ὡς καὶ ἕτερα δεκαεπτὰ ἐν ὅλῳ παρεκκλήσια. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς διαδηλώσεως πάντα τὰ καταστήματα ἦσαν κλειστά, γενικὴ δὲ ἀπογοήτευσις καὶ τρόμος ἀγωνιώδη ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, φοβουμένων γενικωτέραν διαρπαγὴν καὶ ἀγνοούντων ὅποια τύχη ἀνέμενε τότε καὶ ἐφεξῆς ἀναμένει αὐτούς. Πολλοὶ τούτων εἶχον πρότερον καταφύγει καὶ ἐγκατασταθῆ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, μία δὲ ὁδὸς φέρει τὸ ὄνομα τῆς πατρίδος αὐτῶν, τινὲς δὲ καταταχθέντες εἰς τὸν στρατὸν καὶ ἀνδρείως πολεμήσαντες ἥρωϊκὸν εὖρον θάνατον εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν κατὰ τε Βουλγάρων καὶ Τούρκων.

ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΤΖΟΒΑΡΗ-ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ

BYZANTINA ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΥ

Θὰ σὰς ὀμιλήσω διὰ τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ εἰδικώτερον τῆς πόλεως Στενιμάχου ἀπὸ τοῦ 1018—1181 περίοδον ἢ ὅποια σημειώνει τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τὴν πλήρη ἐκμηδένισιν αὐτῆς ὑπὸ Βασιλείου Β' τοῦ Μακεδόνοιο τοῦ ἐπονομαζομένου Βουλγαροκτόνου.

Εἰς ἀπόστασιν 20 περίπου χιλιομέτρων Ν.Α. τῆς Φιλιππουπόλεως, εἰς μίαν πτυχὴν τῆς Ροδόπης κεῖται ἡ Ἑλληνικωτάτη πόλις Στενιμάχος¹⁾. Ἡ πόλις ἀναπαύεται εἰς τὰς ὄχθας ὀρητικῶς ρέοντος ποταμοῦ. Ὁ ποταμὸς οὗτος καλεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς πόλεως «ὁ ποταμὸς» ἢ «ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου» ὑπὸ δὲ τῶν Τούρκων Ἀλτίν-δερε (χρυσοφόρος) ὡς ἔχων ἐν τῇ ἄμφο ψήγματά τινα χρυσοῦ. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως οὐδὲν γνωρίζομεν. Πιθανὸν ἢ πόλις, κτισθεῖσα κατὰ τὸν Μεσαίωνα, νὰ ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς ἐκ τοῦ διαρρέοντος αὐτὴν ποταμοῦ, ὃ ὁποῖος ἴσως κατ' ἀρχὰς νὰ ὠνομάζετο Στενιμάχος ὡς ἐν στενοῖς μαχόμενος.

Ἡμεῖς οἱ Στενιμαχῖται ἀνάγομεν τὴν ἱστορίαν μας εἰς πολὺ παλαιότεραν ἐποχὴν²⁾ πιστεύομεν ὅτι εἴμεθα ἄποικοι τῶν Ἰστιάων, ἐξ ὧν κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα ἦλθόν τινες εἰς Θράκην. Οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν συνώκησαν τὴν Ξάνθην, οἱ δὲ ἀφοῦ διέβησαν τὴν Ροδόπην ἐπεκράτησαν τῶν ἐγγχωρίων κατοίκων διὰ μάχης.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ: Μετὰ τὸ Σχίσμα ἐπὶ μητροπολίτη Φιλίπλεως ἀφῆθησαν (φερμάνι 11 Μαρτ. 1296 Ζελχιτζέ) ὁ αὐτὸ μοναστήρια τῆς βορεινῆς πλευρᾶς τῆς Ροδόπης, τῆς Μολδάβας, τῆς Κρίτσιμας τῆς Παναγίας, τῆς Περούστιτσας τῆς Κοιμ. Θεοτόκου, τῆς Πετριτσιονιτίσσης ἢ τοῦ Βιτσκόβου, τοῦ Ἁγίου Κηρύκου, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (Βοδενά) τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων (Κούκλαινα) καὶ τέλος τοῦ ἁγίου Γεωργίου (Μπελάστιτσα (Φιλίπλεως). Μετὰ τὸ φερμάνι τοῦ 1870 μόνον τὰ τέσσαρα ἀναγνωρίστηκαν καὶ ἐκδικάστηκαν ἐπὶ τὴν Ἑλληνα μητροπολίτη Φιλίπλεως. Μετὰ τὸ ἴδιο φερμάνι εἴχαμε ἐπὶ τὴν Μ. Θάλασσαν 4 ἄλλα τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου, τοῦ ἁγίου Δημητρίου (ἐπὶ τὴν Βάρνα), τῆς ἁγίας Ἀναστασίας (Πύργου) καὶ τοῦ ἁγ. Γεωργίου (Ἀγγιλιανό). Στὶς νέας χῶρας (Μελένικο) τοῦ Ροζινοῦ καὶ τῆς Λαμποῦς κοντὰ ἐπὶ τὸ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ἐπὶ τὸ Νευροκόπι.

Βλ. περὶ αὐτῶν Poppof. Alex, I. Ivanoff Balgarskiti Monastiri (Βουλγαρικὰ Μοναστήρια) Sofia 1927.

1. Βλ. Στενιμάχος, ἱστορικὸν Μ. Κ. Ἀποστολίδου ἐκδ. πρώτη. Ἀθήναι.

Εἰς τὴν θέσιν τῆς μάχης ἰδρῦθη συνοικισμός, ὃ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄνομα Ἰστιέων Μάχη ἔξ οὗ καὶ Στενίμαχος. Ἡ ὠραιότατη αὐτὴ πόλις, φράττει τὴν εἴσοδον ἀγρίου ἀλῆνος τῆς Ροδόπης, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ῥέει μετὰ μεγάλου θορύβου ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἀλῆνος ἐγείρονται ἀγριοὶ καὶ ἀπότομοι βράχοι. Μία ἀτραπὸς μᾶς ὁδηγεῖ μέχρι τῆς κορυφῆς δυσπροσίτου βράχου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ὕψος 130 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ποταμοῦ εὐρίσκεται ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησία τῆς Παναγίας τοῦ Καλέ, μνημεῖον ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς.

Ὁ ναὸς εἶναι διώροφος. Ὁ ἄνω ὄροφος ἀποτελεῖ τὸν κυρίως ναὸν, ὃ δὲ κάτω τὸ ὑπόγειον. Ἔχει ἐπίμηκες σχῆμα. Τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ ἄνευ τοῦ τρούλλου, εἶναι 12 μέτρα τὸ δὲ μῆκος ἄνευ τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ 18. Εἶναι μία μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τρούλλου, ὅστις ἐγείρεται εἰς τὴν διασταύρωσιν ἐνισχυτικῶν καμαρῶν.

Εἰσερχόμεθα εἰς τὸν νάρθηκα οὐχὶ διὰ τῆς δυτικῆς ἀλλὰ διὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ. Ἐπὶ τοῦ νάρθηκος ἐγείρεται κωδωνοστάσιον ἐν σχήματι τετραγώνου πύργου. Τὸ τετράγωνον τοῦ κυρίως ναοῦ φέρει τέσσαρας παραστάσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων πίπτει τὸ βάρος τοῦ τρούλλου.

Τὸ ἱερὸν εἶναι τριμερές, ἔχει δηλαδὴ τὸ κυρίως ἱερὸν, τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν. Τὸ ἱερὸν χωρίζεται ἀπὸ τὸν κυρίως ναὸν διὰ δύο πεσσῶν. Ἄνωθεν τῶν πεσσῶν αὐτῶν ὑψώνοντο τρία τόξα. Τὸ μεσαῖον ὠδήγει εἰς τὸ κυρίως ἱερὸν, τὰ δὲ ἕτερα δύο εἰς τὰ πλάγια διαμερίσματα, δηλαδὴ εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ διακονικόν. Ἐπίσης τὰ τρία διαμερίσματα τοῦ ἱεροῦ ἐχωρίζοντο διὰ τόξων στηριζομένων ἐπὶ τῶν ἰδίων πεσσῶν. Οἱ πεσσοὶ αὐτοὶ ἐνθυμίζουσι τὴν Σχολὴν Κων)πόλεως. Ἡ σφενδόνη ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρεται ὁ τρούλλος φέρει 8 παράθυρα.

Ὁ ναὸς φωτίζεται διὰ τῶν παραθύρων τοῦ τρούλλου, τῶν τεσσάρων βορείων παραθύρων καὶ τῶν δύο νοτίων θυρῶν.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι, πλάτους ἑνὸς περίπου μέτρου, ἐκτισμένοι δι' ὀρθογωνίων λίθων κατὰ ζώνας διαχωριζομένας διὰ πλίνθων, ἐνθυμίζουσι τὴν τεχνικὴν τῆς τοιχοδομίας τῆς Σχολῆς Κων)λεως.

Ἐπίσης εἰς τὰς πλαγίας ὄψεις τοῦ ναοῦ ἔχομεν ἀνὰ ἓν τόξον στενὸν καὶ ὑψηλὸν τὸ ὁποῖον διήκει ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω καθ' ὅλον τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ, διηρθρωμένον. Τὸ τόξον αὐτὸ διαγράφει ἐξωτερικῶς τὴν ἔσωθεν ἐγκαρσίαν καμάραν. Κάτωθεν τοῦ τόξου αὐτοῦ καὶ ὑπεράνω τῶν τόξων τῶν παραθύρων ἔχομεν διακοσμητικὴν κορνίζαν ἐκ πάρου λίθου διαμεμορφωμένην εἰς ὀδόντας. Οὗτο διαγράφεται ὁ ναός.

Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι γενικῶς παρουσιάζουσι ἐξαιρετικὴν ἐργασίαν καὶ στερεότητα ἀξιοθαύμαστον. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ εἶναι τρίπλευρος φέρει δὲ ἀνὰ ἓν παράθυρον εἰς κάθε πλευράν.

Ἡ κτίσις τοῦ ναοῦ δύναται νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν. Τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ τροῦλλου ὃ ὁποῖος παρουσιάζει βαρείας ἀναλογίας, ἐνῶ γνωρίζομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων ὁ τροῦλλος εἶναι ραδινώτερος.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ καλύπτεται διὰ τοιχογραφιῶν ἐκτεινομένων κατὰ ζώνας. Ἡ τέχνη εἶναι ἀρίστη. Ἐνωθεν τῆς πύλης ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ παρίσταται ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἐν τῇ ἄνω ζώνῃ 9 προτομαὶ ἁγίων. Ἐν τῇ κάτω ὁ Ἅγιος Κων)νος καὶ ἡ Ἁγία Ἑλένη. Ὅλοι αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ εἶναι ἑλληνικαί.

Αἱ τοιχογραφίαι αὐταὶ βεβαίως εἶναι μεταγενέστεραι τῆς κτίσεως τοῦ ναοῦ, διότι γνωρίζομεν ὅτι ἡ διάταξις τῶν τοιχογραφιῶν κατὰ ὀριζοντίους ζώνας ἀνήκει εἰς τὴν μετέπειτα ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων.

Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τοῦ Καλὲ σχεδὸν ἀκέραιος μέχρι τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1878 κατεστράφη κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης ὑπεχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων. Οἱ Στενιμαχίται ὅμως παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων κατερείπωσιν τοῦ ναοῦ, δὲν ἐλησμόνησαν τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου ἐκείνου καὶ κατὰ παράδοσιν ἀνήρχοντο εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Καλὲ καθ' ὠρισμένης ἐορτᾶς τοῦ ἔτους καὶ συνελεειτουργοῦντο.

Πλησίον τοῦ ναοῦ ὑπῆρχε φρούριον, γνωστὸν ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν ὡς φρούριον τοῦ Στενιμάχου¹.

Τὸ φρούριον ἀναφέρεται διὰ πρώτην φορὰν κατὰ τὴν ἐποχὴν Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, δηλαδὴ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος μ.Χ.

Ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φρουρίου εἶναι ἄγνωστος. Ἴσως νὰ ἀνήκει εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, καθ' ὅσον ἔφρασε τὸν δρόμον τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄρδα καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ Κων)πολιν ἀφ' ἑνός, πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἀφ' ἑτέρου.

Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι οἱ ἐπιδρομαὶς, οἱ ὁποῖοι κατὰ καιροὺς κατήρχοντο ἀπὸ βορρᾶ, ἀφοῦ διήρχοντο τὰς χαμηλὰς διαβάσεις τοῦ Αἵμου, ἠκολούθουν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐβρου καὶ ἐκεῖθεν ἐβάδιζον πρὸς Ἀδριανούπολιν καὶ Κωνσταντινούπολιν.

Τὸ φρούριον τοῦτο διεδραμάτισε σπουδαιότατον ρόλον καὶ ἀναφέρεται συχνὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἀπὸ τοῦ 11—14 αἰῶνος.

Τὸ φρούριον τοῦ Στενιμάχου ἐπεσκευάσθη τῷ 1231 ὑπὸ τοῦ τσάρου Ἀσὲν τοῦ II κατὰ μαρτυρίαν σλαβοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς κεχαραγμένης ἐπὶ βράχου. Οἱ βούλγαροι ἀπέδωκαν εἰς αὐτὴν τὴν σημασίαν τοῦ ἱστορικοῦ κειμένου καὶ ἐδημιούργησαν ἀρκετὸν θόρυβον γύρω ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτήν.

Εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἐπιγραφὴ αὐτὴ οὐδὲν τὸ νέον προσθέτει

1. Σ. Δ. Βλ. Jord. Ivanoff Φρούριον Ἀσὲν (Πετριτσός). Bull. de la soc. arch. Bulgare τόμ. Β' σ. 213.

εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι τὸ φρούριον ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν πολὺ πρὸ τῆς ἀνακαινίσεως ὑπὸ Ἀσὲν II.

Ἡ σπουδαιότης τῆς ἐπιγραφῆς ἔγκειται μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν, καθ' ὅσον ὁμοῦ μετὰ τῆς συγχρόνου ἐν Τυρνάβῳ ἐπιγραφῆς εἶναι τὰ παλαιότερα δείγματα σλαβοβουλγαρικῆς γραφῆς, δοθέντος ὅτι, οἱ Βούλγαροι πρὸ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ των μετεχειρίζοντο ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἔχομεν δηλαδὴ ἐκ τῆς παλαιότερας ἐποχῆς ἐπιγραφῆς βουλγαρικοῦ περιεχομένου εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὅπως π.χ. τὸ περίφημον χρονικὸν τοῦ Μαλαμίρ καὶ ἔγγραφα τοῦ Πρεσιάν.

Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου σήμερον δὲν ὑπάρχει πλέον. Μόλις διακρίνονται ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου σημείου τοῦ βράχου ἐρείπια τινὰ τετραγώνου πύργου ἐξ ἀκατεργάστων λίθων μετὰ ἀσβέστου.

Ὅπως γύρω ἀπὸ ὅλα τὰ μεσαιωνικὰ κάστρα ἐδημιουργήθησαν διάφοροι μῦθοι καὶ θρύλοι, τοιοῦτοτρόπως καὶ γύρω ἀπὸ τὸ βυζαντινὸν κάστρον τῆς Στενιμάχου ἡ παράδοσις ἔπλεξεν ὀλόκληρον κύκλον θρύλων καὶ μύθων.

Αἱ σπουδαιότεραι παραδόσεις εἶναι αἱ ἑξῆς : Ἡ τῆς Νεραΐδας, ἡ τοῦ Μαγεμένου, ἡ τῶν Στοιχειωμένων Χριστουγέννων καὶ τέλος ἡ τῆς Ἀναθεματίστρας. Αἱ παραδόσεις αὗται ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Βλ. Σκορδέλη καὶ τοῦ Μυρτίλου Ἀπεστολίδου, ἀμφοτέρων Στενιμαχιτῶν.

Παρομοίας ἀλώσεις μεσαιωνικῶν φρουρίων διὰ δόλου ἢ προδοσίας μᾶς ἀναφέρουν διάφορα μεσαιωνικὰ τραγούδια ὡς π.χ. ἡ ἄλωσις τοῦ Κάστρου τῆς Ὁρηᾶς, Κάστρου τοῦ Διδυμοτείχου, τῆς Γκίμπερνος κ.λ.π.

Ἀναφέρω ἐδῶ τὴν παράδοσιν τῆς Ἀναθεματίστρας ἡ ὁποία συνδέεται μὲ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Πρὸς Α. τοῦ φρουρίου εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, ἀκριβῶς ἀπέναντι, ὑψοῦται πυκνὸν δάσος καλούμενον Χτένι. Ἐπὶ τούτου ὑπάρχει βραχῶδης τις ἐξέδρα παριστῶσα μορφήν γυναικὸς ἀπολιθωμένης. Τὸ σημεῖον αὐτὸ φέρει τὸ ὄνομα Ἀναθεματίστρα. Ὅσοι διέρχονται πλησίον αὐτῆς λιθοβολοῦσι καὶ καταρῶνται αὐτήν.

Λέγεται ὅτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων μία οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μιᾶς κόρης ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ φρουρίου. Ἡ κόρη ἠγάπησε τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ ὁ ἔρως τῆς ἀπεκρούσθη, διότι ὁ ἡγεμὼν ἤδη ἦτο μεμνηστευμένος μετὰ τινος Παλαιολογίνης τοῦ Βυζαντίου. Ἡ νέα διὰ τὴν ἐκδικηθῆναι φεύγει ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς Τούρκους τὸ «κρυφὸ μονοπάτι» τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τούρκοι, πρῶτον τινὰ κάποιος ἑορτῆς καὶ ἐνῶ ὁ ὀλίγος στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλειτουρεῖτο, ἐπολιόρησαν τὸ φρούριον καὶ παρεβίασαν τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Ὅτε ὁ ἡγεμὼν μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς ἀτατολὰς διέκρινεν ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ βράχου τὴν κόρην μὲ τεταμένην τὴν χεῖρα, δεικνύουσαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἀτρα-

πόν, ἢ ὁποῖα ὠδήγησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸ κάστρον. Ὁ ἡγεμὼν ἐννοήσας τὰ πάντα ἀνεφώνησεν. — Ἀνάθεμά σε! ἀμέσως δ' ἐχθρικὸν βέλος διεπέρασε τὰ στήθη του, ἢ δὲ προδότης ἀπελιθώθη εἰς τὴν στάσιν τῆς προδοσίας.

Ἀνερχόμενοι τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ πρὸς νότον εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου, φθάνομεν εἰς τὴν μονὴν Βατσκοῦβου ἢ Βαϊκόβου πλησίον ὁμωνύμου χωρίου. Κτίτωρ τῆς μονῆς αὐτῆς εἶναι Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς ὁ μέγας δομέστικος τῆς Δύσεως ἐξ Ἰβηρίας ἔλκων τὸ γένος.

Ὁ Πακουριανὸς εἶναι ἐκ τῶν σπουδαιότερων προσώπων τῆς ἐποχῆς του. Ἡ Ἄννη Κομνηνὴ μᾶς ἄφησε τὴν ἐξῆς σύντομον εἰκόνα του. « Ἄνη δὲ οὗτος μικρὸς ἦν τὸ δέμας, πλὴν ἄλλὰ μαχητῆς, γένους λαμπροῦ ».

Ὁ πατὴρ του ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Κουροπαλάτου. Ἀπέθανε νέος ἔτι ὢν, ἀφήσας δύο υἱοὺς τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Ἀπάσιον. Ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῆς μητρὸς οἱ δύο ἀδελφοὶ Πακουριανοὶ περιφέρονται εἰς τὸ ἀπέραντον βυζαντινὸν κράτος ζητοῦντες τύχην, ἢ ὁποῖα ἄλλως τε δὲν ἀργεῖ νὰ τοὺς χαμογελάσῃ ².

Ὁ μὲν Ἀπάσιος δημιουργεῖ μεγάλην περιουσίαν ἐν Μακεδονίᾳ τὴν ὁποίαν μετὰ θάνατον ἀφήνει εἰς τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον, δοῦκα ἤδη τῆς Τραπεζοῦντος. Ἡ δὲ τύχη τοῦ Γρηγορίου εἶναι λαμπρά. Ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων του ἀποκτᾷ τὴν εὐνοίαν τοῦ αὐτοκράτορος.

Χάρις εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ χρυσοβούλλα, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε σημειώθουν τὰς διαδοχικὰς φάσεις τῆς ἐπιτυχίας του, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν πρὸς τὰ ἄνω τοῦ Γρηγορίου Πακουριανοῦ.

Μὲ τὴν ἀνοδὸν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ VII τοῦ Δοῦκα (1071—1078) ἡ δροῦσις τοῦ Πακουριανοῦ ἐκδηλοῦται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ὡς ἀντίτιμον τῶν ὑπηρεσιῶν του ὁ Αὐτοκράτωρ τοῦ παραχωρεῖ μεγάλας ἐκτάσεις ἐν Φιλιππουπόλει, τὸ Πραιτώριον τῆς Τοπόλνιτσας, μοναστήριον πλησίον τοῦ Μελενίκου, Μοναστήριον τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐπὶ τοῦ ὄρους Πάππικον, ἐν τέλει τὸ φρούριον Πετριτζῆς καὶ τὸ χωρίον Στενίμαχος.

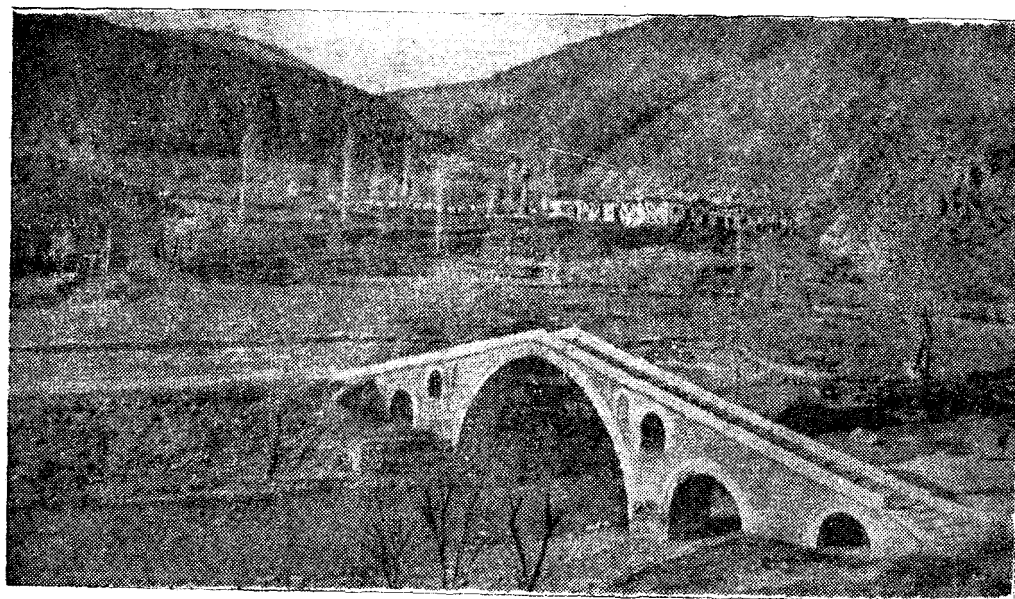
Τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου δομεστίκου τῶν Σχολῶν τῆς Δύσεως ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ὅτε ὁ Ἀλέξιος, ἀπομακρύνας τὸν Βοτανειάτην καὶ θέσας τέρμα εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπαναστάσεις, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου.

Τεθεῖς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων τῆς δύσεως ὁ Πακουριανὸς συνοδεύει τὸν Ἀλέξιον Α' τὸν Κομνηνὸν εἰς ὅλους τοὺς πολέμους ἐναντίον τῶν Νορμανδῶν.

Ἐπέρχεται εἶτα ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Πετсенέγκων καὶ ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' ἀναθέτει εἰς τὸν Πακουριανὸν νὰ φράξῃ τὸν δρόμον εἰς τοὺς ἐπιδρομεῖς.

1. Βλ. Μ. Ἀποστολίδου, Περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσσης τ. 7ος Θρακικὰ σ. 76.

2. Βλ. Luis Petit Tyricon Pakourianos, 1904.

Βατοκόβου Μοναστήριον ὡς ἔχει σήμερον.

(Ἀπὸ Βουλγαρικὴν φωτογραφίαν)

Εἰς μίαν μάχην δυτικῶς τοῦ Μέσου ὄρους ὁ μέγας Δομέστικος τῆς Δύσεως, Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς μένει μεταξὺ τῶν νεκρῶν φονευθεὶς.

Ἐποκύπτων ὑπὸ τὰ πλήγματα τῶν Πετρενέγκων ὁ Πακουριανὸς δὲν ἀπέθανεν ἐξ ὀλοκλήρου. Ἄφησε ὀπισθὲν του τὸ ἀγαπημένον του ἔργον, τὸ μοναστήριόν του, τὸ ὁποῖον διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ὑφίσταται ἀκόμη, ἐκβουλαρισθὲν δυστυχῶς ¹, ὄρθιον, ὅμως, ἐνῶ γύρω του δὲν βλέπει κανεὶς παρὰ ἑρείπια.

Ἴσως φανεῖ παράξενον πῶς ἕνας Γεωργιανὸς τὴν καταγωγὴν λαμβάνει τόσον ὑψηλὰ ἀξιώματα εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν καὶ τόσον ἐπιφανῆ θέσιν. Ἄρκει νὰ λεχθῆ τοῦτο. Ὅπως εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας παρακάθηνται ἅγιοι τῆς Βαλκανικῆς, τῆς Συρίας καὶ τῆς Καππαδοκίας, οὕτω καὶ εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος ἡ φυλετικὴ ἢ ἐθνικὴ προέλευσις λαμβάνει ἐντελῶς δευτερεύουσαν σημασίαν. Τὸ Βυζάντιον στηρίζει τὴν ἐνότητά του εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν καὶ τὸν βυζαντινὸν πολιτισμὸν βαθύτατα ἐμπεποτισμένον ἀπὸ τὰνάματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Ἡ τοποθεσία τῆς Μονῆς Βατκόβου συμφωνεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη μὲ τὴν περιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἄφησεν ὁ Πακουριανὸς ἐν τῷ τυπικῷ αὐτοῦ.

«Ὁκοδόμησα ἐξ ὅλης καρδίας καὶ προθυμίας μου μόχθῳ πολλῷ καὶ δαπανημάτων ὑπερβολῇ ἐκκλησίας τέμενος καὶ οἶκον δόξης Θεοῦ ἐν τοῖς βορειότεροις μέρεσι τοῦ θέματος τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν χειμάρρῳ τινὶ ὄχυρῳ, ἐν τοῖς ὄρεισις τε τοῦ χωρίου διακείμενον, ὃ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται Πετριτζός, ὅπερ δι' εὐσεβοῦς καὶ τιμίου χρυσοβούλλου λόγου τῶν κραταιῶν καὶ ἁγίων ἡμῶν βασιλέων ἐδωρήθη ἡμῖν ἀντὶ πολλῶν ἐμῶν καὶ μεγάλων δι' αἵματος ἀγώνων καὶ σπουδασμάτων, οὓς ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας μέχρι τοῦ παρόντος τοῦ γήρως χρόνου διήνυσα καὶ μηδέποτε τοῦ αἵματός μου φεισάμενος ²». Ὁ ἀναφερόμενος ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Πακουριανοῦ χειμάρρος δὲν εἶναι ἄλλος παρὰ ὁ ποταμὸς τοῦ Στενιμάχου, τὸ δὲ χωρίον Πετριτζός κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὐρίσκειτο κάτωθεν τοῦ φρουρίου τοῦ Στενιμάχου, τὸ ὁποῖον φρούριον ἔφερε τὸ ὄνομα Πετριτζός, ἴσως ἐξ ὁμωνύμου παρακειμένης κόμης.

Ἡ προσωνομία αὐτὴ ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς σωζομένης ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς Παναγίας τοῦ Καλῆ ἐπιγραφῆς, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς: «Παναγίας τῆς Πετριτζώτης δι' ἐξόδου καὶ κόπου καὶ χειρὸς κάμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀθλίου ἱερομάρτυρος Κων)νου».

Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονιτίσσης λόγῳ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς εἶναι εἰς τῶν μᾶλλον ἀξιοσεβάστων τόπων τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκτίσθη ὡς ἐλέχθη ἐπὶ βασιλείας Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ ὑπὸ τοῦ κτίτορος Γρηγορίου Πακουριανοῦ, μεγάλου Δομεστικοῦ τῆς Δύσεως.

1. Βλ. Θρακικὰ 7ος τ. 76 καὶ ἐξ. Μ. Ἀποστολίδου Περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσσης.
2. Lapis Petit Typicon Pakourianos 1904.

Ἐνερχόμενοι τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀνακαλύπτωμεν αἴφνης τὴν μονὴν εἰς μίαν στροφὴν τοῦ δρόμου ἐπὶ καταπρασίνου ἐπιπέδου ἐπιφανείας.

Μακρόθεν ἡ μονὴ ἔχει ὄψιν Μεσαιωνικοῦ φρουρίου, μὲ τούτους ὑψηλοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους καὶ τὰ μικρὰ παράθυρα ὅμοια μὲ πολεμίστρας.

Διερχόμενοι τὴν εἴσοδον, ἡ ὁποία ἄνωθεν προστατεύεται ἀπὸ μίαν καμάραν, φθάνωμεν εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Εὐρισκόμεθα τώρα εἰς μίαν ἀπέρατον πλακόστρωτον αὐλὴν εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας βλέπομεν μίαν ἐκκλησίαν βυζαντινοῦ ρυθμοῦ ἀφιερωμένην εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου.

Εἰς τὰ ἄκρα τῆς αὐλῆς ἐκτείνονται ἀποθῆκαι, σταῦλοι κ.λ.π. ἄνωθεν τῶν ὁποίων καὶ εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ περιβόλου ἐκτείνεται ὁ περίπατος.

Πρὸς τὸν περίπατον ἀνοίγονται αἱ θύραι πολυαρίθμων κελλίων διὰ τὴν χρῆσιν τῶν μοναχῶν κατὰ τὴν Βυζ. ἐποχὴν, ἀργότερον δὲ διὰ τοὺς ἐπισκέπτας καὶ τοὺς προσκυνητὰς τῆς μονῆς.

Γρηγόριος ὁ Πακουριανὸς ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς ἔκτισε τρεῖς ναοὺς. Ὁ εἰς τὸ κέντρον τοῦ περιβόλου ναὸς τῆς Κοιμήσεως δὲν εἶναι ὁ ἀρχικός. Ὁ ναὸς οὗτος κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ ἀνηγέρθη ἐκ νέου κατὰ τῷ 1604 ἐπὶ τῇ βάσει προτύπου ἐξ ἀργύρου ἐπιχρυσωμένου καὶ σωζομένου ἐν τῇ Μονῇ. Οἱ ἕτεροι δύο ναοὶ οἱ ἀναφερόμενοι ἐν τῷ τυπικῷ τῆς μονῆς, ἦσαν ἀφιερωμένοι ὁ μὲν εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον ὁ δὲ ἕτερος εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἀναφερθέντων ἐν τῷ τυπικῷ ναῶν καὶ κτισμάτων τῆς μονῆς οὐδὲν περιεσώθη πλὴν 3 τοίχων, ἀνακαινισθέντος τοῦ ὑπολοίπου τῆς μονῆς. Ἐπὶ ὑψώματος εὐρίσκεται μικρὸς ναΐσκος. Ὁ ναὸς αὐτὸς εἶναι ὁ περίφημος νεκρικός ναΐσκος τοῦ 1083.

Ὁ νεκρικός ναΐσκος εἶναι μία διώροφος μονόκτιστος βασιλική. Τοῦ ἄνω ὀρόφου ἀποτελοῦντος τὸν ναΐσκον, τοῦ δὲ κάτω τὴν κρύπτην.

Ἡ μονὴ διὰ τὴν τιμὴν τὸν κτίτορα αὐτῆς ἔθεσε τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ ναοῦ. Εἰς μίαν κόγχην τῆς κρύπτῃς ἔχομεν τὰς μορφὰς τῶν κτιτόρων καὶ ἐπιγραφὴν. «Γρηγόριος, σεβαστὸς καὶ δοῦλος Πακουριανὸς ὁ μέγας Δομέστικος καὶ κτίτωρ. Ἀπάσιος, μάγιστρος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ κτίτορος 1».

Ὁ ναΐσκος διατηρεῖται καλῶς. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι φέρουσι τόξα στηριζόμενα ἐπὶ κτιστῶν κιονίσκων. Κάτωθεν τῶν τόξων ἀνοίγονται μικρὰ καὶ στενὰ παράθυρα. Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα τοῦ εἰρημένου ναοῦ καλύπτεται διὰ ξυλίνης σαμαρωτῆς στέγης.

Τὸ τυπικὸν ἀναφέρει: «Ἐναν τάφον διὰ τὸ σῶμα μου τὸ ἁμαρτωλόν».

Ἀσφαλῶς εὐρισκόμεθα πρὸ τοῦ τάφου τὸν ὁποῖον ὁ Πακουριανὸς ἔκτισε διὰ τὸν ἑαυτὸν του.

1. Βλ. Θρακικά τόμ. 7ος σ. 69.

Ἐσωτερικῶς ὁ νεκρικός ναῖσκος καλύπτεται διὰ τοιχογραφιῶν ἀρίστης τέχνης. Εἰς τὴν κόγχην τοῦ ἱεροῦ παρίσταται ἡ Θεοτόκος ἐνθρονος βρεφοκρατοῦσα. Ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἡ τιμητικὴ φρουρὰ τῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Κάτωθεν τῆς Θεοτόκου 8 στηθάρια ἀγίων ἐναλλάξ στρογγύλα καὶ τετράγωνα. Εἰς μίαν τρίτην ζώνην 4 ἐπίσκοποι μὲ τὰ πρόσωπα ἐστραμμένα πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

Οἱ τοῖχοι τοῦ κυρίως ναοῦ, διηρημένοι εἰς 3 ὀριζοντίους καὶ καθέτους ζώνας, καλύπτονται δι' εὐαγγελικῶν θεμάτων ὡς π.χ. ἡ Βαϊφόρος, αἱ Μοιροφόροι κλπ.

Παρατηροῦμεν ὅτι αἱ Χριστολογικαὶ ἑορταὶ δὲν παρίστανται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν π.χ. ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τοίχου Βάπτισις Χριστοῦ καὶ ἔγερσις Λαζάρου. Ὀλόκληρος ἡ κρύπτη καλύπτεται ἐπίσης διὰ τοιχογραφιῶν. Εἰς τὴν κρύπτην καὶ ἐπὶ τοῦ Νάρθηκος ἔχομεν τὸ θέμα τῆς Β' Παρουσίας.

Ἡ διαίρεσις ἐσωτερικῶς τῶν τοίχων τοῦ κυρίως ναοῦ κατὰ ζώνας ὀριζοντίους καὶ καθέτους μᾶς ἐνθυμίζει τὸ 3ον πομπηϊκὸν σύστημα διακοσμῆσεως. Τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βατοκόβου τὰς διακρίνει ἀπλότης, καὶ λιτότης, ἕνα αἴσθημα τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἁρμονίας. Ἡ τέχνη αὐτὴ πλησιάζει πάρα πολὺ πρὸς τὸ κλασσικόν. Εἰς τὰς τοιχογραφίας αὐτὰς εὐρίσκομεν ἐπίδρασιν τῆς βυζ. τέχνης τοῦ 11 καὶ 12 αἰῶνος. Παρατηροῦμεν ἐπίσης ἐνότητα καὶ ἁρμονίαν κινήσεως. Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Βατοκόβου παρουσιάζει μίαν λιτότητα. Παρίστανται τὰ ἀπολύτως κύρια πρόσωπα. Τὰ θέματα εἶναι λιτὰ ἀλλὰ ἐναργῆ. Ἡ λιτότης αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς σημεῖον ἐπαφῆς μὲ τὴν τέχνην τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος.

Αἱ συνθέσεις τοῦ Βατοκόβου παρουσιάζουν συμμετρίαν. Ἐκατέρωθεν ἐνὸς καθέτου ἄξονος ἔχομεν ἰσορροπίαν μαζῶν, ἀργὰς κινήσεις, αἱ ὁποῖαι τείνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ὅλης συνθέσεως.

Ἐδῶ δὲν ἔχομεν ἔμπρεσιονιστικὰς κινήσεις. Τὰς τοιχογραφίας τὰς διακρίνει τὸ αἴσθημα τοῦ μέτρου, τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τὸ αἴσθημα αὐτὸ εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς βυζ. τέχνης κατὰ τὸν 11 καὶ 12 αἰ.

Αἱ τοιχογραφίαι εἶναι ἔργον τεχνιτῶν οἱ ὁποῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος παρατηροῦμεν ἀδυναμίαν τινὰ τοῦ τεχνίτου ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος.

Αἱ κεφαλαὶ καὶ τὰ σώματα δὲν ἔχουν καλὰς ἀναλογίας. Τὰ σώματα εἶναι ραδινα, οἱ ὄμοι στενοὶ καὶ πρὸς τὰ κάτω. Τὰ ἄκρα συχνὰ δυσαναλόγως μικρά. Τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς τοιχογραφίας ἀπὸ τοῦ XI—XIII αἰ. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Μονῆς Βατοκόβου πλησιάζουν περισσότερο πρὸς τὸ Δαφνὶ παρὰ πρὸς τὸν Ὅσιον Λουκᾶν. Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Ἀγ. Σοφίας Κιέβου ὁμοιάζουν πολὺ πρὸς τὰς ραδιναὺς μορφὰς τοῦ Βατοκόβου. Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τοποθετήσωμεν τὸ Βάτοκοβον μεταξὺ τῶν μνημείων τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 12 αἰ. Ἐχομεν ἐπίσης

λιτότητα χρωμάτων. Χρώματα καθαρὰ καὶ ἀνοικτά, ἀποχρώσεις φαινεῖν, ἀνοικτάς : λευκόν, κυανοῦν, ρόδιον, κίτρινον καὶ πράσινον ἀνοικτόν.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς μονῆς, ὁ Μέγας δομῆστικός ἀσχολεῖται μὲ τὴν σύνθεσιν τοῦ τυπικοῦ. Τὸ τυπικὸν ἐγράφη εἰς τρεῖς γλώσσας : Ἑλληνιστί, Ἰβηριστί καὶ Ἀρμενιστί¹. Ἐκ τῶν τριῶν ἀντιγράφων μόνον τὸ Ἑλληνικὸν εἶχεν κῦρος, διότι ἔφερε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κτίτορος ὡς καὶ τὴν τοῦ Εὐθύμιου τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, διερχομένου ἐκ Θεσσαλονίκης, ὅπου ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ διεπραγματεύετο συνθήκην εἰρήνης μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Ὁ Εὐθύμιος προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Δομῆστικου εἰς τὸ θέμα τῆς Φιλιππουπόλεως. Τοιοῦτοτρόπως ἐξηγεῖται ἡ ὑπογραφή τοῦ Πατριάρχου—ὡς παρατυχόντος αὐτοῦ ἐκεῖσε.

Τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς Πετριτσιονιτίσεως ἐλάχιστα διαφέρει τῶν ἄλλων τυπικῶν τῶν μονῶν. Διαφέρει μόνον εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Ἐντὸς τῆς Μονῆς ὁ Πακουριανὸς ἰδρύει γηροκομεῖον, ἐκτὸς δὲ αὐτῆς τρεῖς ξενῶνας ἐν Στενιμάχῳ, ὅπου τὸ Μετόχιον, εἰς Μαρμάριον ἐπὶ τοῦ Ἀξιῦ καὶ εἰς Ἅγιον Νικόλαον πλησίον τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Τὰ ξενοδοχεῖα αὐτὰ προωρίζοντο διὰ τοὺς ταξιδιώτας καὶ τοὺς πτωχοὺς. Ἐκεῖ εὕρισκον ἄσυλον καὶ τροφήν. Κάτι ἐπὶ πλεόν ἀκόμη, εἰς κάθε Ξενοδοχεῖον, εἰς Στενίμαχον, Μαρμάριον καὶ Ἅγ. Νικόλαον τοποθετεῖ ὁ Πακουριανὸς μόνιμον ἀντιπρόσωπόν του, τοῦ ὁποῦ μοναδικὴ ὑποχρέωσις εἶναι ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν προσκυνητῶν καὶ πτωχῶν, καὶ ἡ ἐπιστασία τῶν νερομύλων, τοὺς ὁποῖους ὁ κτίτωρ ἔκτισεν εἰς τὸ τρία αὐτὰ μέρη, ὡσὰν ἀπαραίτητον ἐξάρτημα τῶν φιλανθρωπικῶν του ἰδρυμάτων. Ἰδρυσεν καὶ μοναστηριακὴν σχολὴν εἰς Ἅγ. Νικόλαον. Ὁ Πακουριανὸς ἐπροίκισε τὴν μονὴν μὲ πλούσια κτήματα. Παρεχώρησε εἰς αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων—καὶ «δεδώκαμεν πρῶτον ἐν τῷ θεματι τῆς Φιλιππουπόλεως διακείμενον κάστρον»—τὸ χωρίον τὸ ἐπωνομαζόμενον Πετριτζός—«σὺν τοῖς ἐπ' αὐτοῦ ἀγριδίσις, τῷ ἀγρῷ τῷ λεγομένῳ Ἰάννωβα, ὅπερ νῦν μετῴκοδομήθη εἰς μοναστήριον, καὶ τῷ ἀγρῷ Βαιζόκοβα κ.λ.π. Πρὸς τούτοις δέδωκα καὶ τὸ παρακείμενον αὐτοῖς χωρίον τὸ ἐπωνομαζόμενον Στενίμαχος, σὺν τοῖς παρ' ἐμοῦ κτισθεῖσιν ἐν αὐτῷ δυσὶ κάστροις ἀναμεταξὺ ἐκείνων καὶ τὸ κάστρον μου τῶν Βοδινῶν»².

Εἰς τὸ τέλος τοῦ τυπικοῦ ὑπάρχει βρέβιον, δηλαδὴ κατάλογος τῶν προσφερομένων ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ ἔργων τέχνης.

Τὴν πρώτην θέσιν καταλαμβάνουν αἱ ἅγιοι εἰκόνες, εἰκόνες ὑλογραφίαι τὸν ἀριθμὸν 27—εἰκόνες χρυσαῖ χυμευταὶ δύο, ἔχουσαι ἔσωθεν τίμιον ξύλον. Εἰκὼν χυμευτὴ μεγάλη ἡ Μεταμόρφωσις, εἰκὼν χυμευτὴ μικρὰ ἡ Θεοτόκος.

1. Βλ. Θρακικά τ. 7ος σ. 52 Μ. Ἀποστολίδου περὶ μονῆς Πετριτσιονιτίσεως.

2. Τὸ τυπικὸν τῆς Μονῆς τῆς Πετριτσιονιτίσεως ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Γεωργίου Μουσαίου καὶ τοῦ Louis Petis.

Εἰκὼν ἢ Σταύρωσις διὰ θυρίδων. Εἰκὼν ὁ Ἁγ. Γεώργιος ὕλογραφία. Εἰς τίμιος σταυρὸς χυμευτὸς μέγας, σταυρὸς ξύλινος ἡμφιεσμένος μετὰ χρυσοῦ καὶ λίθων πέντε ὑακινθίνων μενειζῶν. Τέμπλον ἔχον τὰς 12 ἑορτάς. Δισκοπότηρα ἀργυρᾶ. Πολυκάνδηλα χρυσᾶ δύο μετὰ τῶν ἀλυσιδίων αὐτῶν. Σκουτέλιον ἕν, θυμιατήρια, ὑπτρια, συρτάριον, μανουάλια 12 παντὸς εἶδους ἀπὸ τὰ πολυτελέστερα ἕως τὰ ἀπλᾶ κηροπήγια. Σκεύη διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ δόγματος : Λεκάνην τῶν Φώτων, δρακοντάρια μετὰ τῶν ἀβηνῶν.

Μετὰ τὰ ἔργα χρυσοχοΐας, ἰδοὺ τὰ πολύτιμα μεταξωτὰ ὑφάσματα κεντητὰ ἢ ὑφαντὰ. Ἐνδυτὴ Ἁγ. Τραπεζῆς μετὰ πάσης τῆς ἐξοπλίσεως, ἱερὰ ἄμφια (ἀλλαξίματα) μεταξωτὰ ὠλοφόρια.

Εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν κατατάσσονται αἱ στρατιωτικαὶ στολαί, δωρεαὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Α' πρὸς τὸν ἡρωϊκὸν πολεμιστὴν.

Ὁ Πακουριανὸς ἐχάρισεν εἰς τὴν μονὴν καὶ μίαν βιβλιοθήκην ἢ ὁποία περιλαμβάνει λειτουργικὰ καὶ ἄλλα βιβλία· 6 εὐαγγελάρια, 3 μηναῖα, ὀκτάηχος, συναξάριον, εὐχολόγιον, βιβλίον ψαλτικόν. Παρακλητικὴ μία κλπ. Δηλαδὴ ἕν ὄλφ 18 τόμοι διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ χοροῦ. Ἐπίσης τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζινοῦ—τὰ Ἡρῶικὰ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, Τὰ θαύματα τοῦ Ἁγ. Συμεῶν, ἕνας Θεόδωρος Στουδίτης, δύο ἀπόκρυφα τῆς Παναγίας Εὐαγγέλια διὰ λίθων πολυτίμων καὶ χρυσοῦ καὶ χυμεύσεως. Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν διάχρυσον. Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν μετὰ ἀργυρῶν μικρῶν καρφίων. Ἐν ὄλφ 30 τόμοι. Ὁ ἀριθμὸς εἶναι βεβαίως μικρὸς. Ἀλλὰ ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Πακουριανὸς εἶναι στρατιώτης ἔξ ἐπαγγέλματος καὶ ὅτι ἐλάχιστα συμβιβάζονται ὁ θόρυβος τῶν ὄπλων μὲ τὴν ἡσυχίαν τῆς μελέτης.

Θὰ σᾶς ὁμιλήσω ἤδη διὰ τὴν Παναγίαν τὴν Πετριζώτισσαν, τὴν προστάτιδα εἰκόνα τῆς μονῆς, διὰ τὴν ὁποίαν οἱ μοναχοὶ τόσα θαύματα διηγοῦνται.

Λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Γότθων εἰς τὴν Θράκην κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα ἢ μονὴ τῆς Πετριζωνίτισης κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων. Ἐνας γέρον μοναχὸς λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἔφυγε καὶ ἀπέκρυψεν αὐτὴν εἰς ρωγμὴν βράχου τινός. Μετὰ πολὺν χρόνον τὴν ἐπανεῦρον. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος γίνεται κατ' ἔτος τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα λιτανεῖα μέχρι τοῦ τόπου εὐρέσεως τῆς εἰκόνας, ὅπου ἐκτίσθη ναὸς καὶ ὀνομάζεται Κλωβίον. Οἱ μοναχοὶ διηγοῦνται ἐπίσης ὅτι ἡ εἰκὼν ἦτο ἔργον τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ. Ὑπάρχει ὅμως μία ἐπιγραφή ἐκατέρωθεν τῆς μορφῆς τῆς Παναγίας καὶ ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ἐσθῆτος τῆς εἰκόνας.

Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς ἀναγινώσκουμεν : «Ἐτούτην τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον τὴν ἱστορήσαμεν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ πολυχρονημένου Ἀνδρονίκου Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τὰ τέκνα, δηλ. ἐπὶ βασιλείας Ἀνδρονίκου II (1282—1328) καὶ Μιχαὴλ τοῦ IX (1255—1320) ἀμφότεροι τέκνα τοῦ Μιχαὴλ III τοῦ Παλαιολόγου (1261—1282)». Ὑπάρχει δὲ καὶ χρονολογία, ἣτις ἀναπροσαρμοζομένη, μᾶς δίδει τὸ ἔτος 1310 μ. Χ. Ἡ μορφὴ τῆς Παναγίας μόλις

διακρίνεται. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς εἰκόνας καλύπτεται δι' ἀργυρᾶς ἐσθῆτος. Εὐρίσκειται δεξιὰ τῷ ἀνερχομένῳ εἰς τὸν ναόν, ὀνομάζεται Παναγία ἢ Πετριτζονίτισσα. Ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονίτισσης εἶναι σταυροπηγιακὴ, ὑπάγεται ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κων)πόλεως, τὸ ὁποῖον ἐπεμβαίνει εἰς τὰ ζητήματα τῆς μονῆς. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Πατριαρχείου ἐκφράζεται διὰ συγλλίων διαφόρων θεμάτων.

Θὰ ἐπεθύμουν νὰ παρακολουθήσωμεν μαζὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς τῆς Πετριτζονίτισσης κατὰ τοὺς μετέπειτα αἰῶνας. Δυστυχῶς στερούμεθα ἀξιολόγων πληροφοριῶν. Μόλις ποῦ καὶ ποῦ συναντῶμεν μίαν πληροφορίαν κάπως ἐνδιαφέρουσαν. Ἡ μονὴ τῆς Πετριτζονίτισσης λόγῳ τῆς ἀρχαιότητός της εἶναι τὸ σεβασμιώτατον τέμενος ὄχι μόνον τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀλλὰ ὀλοκλήρου τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἱερωτάτη καὶ πλουσιωτάτη αὐτὴ Μονὴ δυστυχῶς ἀπὸ μακροῦ χρόνου δὲν εὐρίσκειται πλέον εἰς Ἑλληνικὰς χεῖρας. Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸ πραξικόπημα τῆς Φιλιππουπόλεως (1885) καὶ τῆς ὑπὸ τῆς ἀδιφάγου Βουλγαρίας προσαρτήσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, οἱ Βούλγαροι ὄψαντες ἀρπακτικὰ βλέμματα ἐπὶ τὴν μονὴν τῆς Παναγίας κατέλαβον αὐτὴν βιαίως. Τὸ γεγονός τοῦτο προεκάλεσεν βαθυτάτην θλίψιν εἰς τὰς καρδίας παντὸς χριστιανοῦ καὶ εἰδικώτερον εἰς τὰς καρδίας τῶν Στενιμαχιτῶν, οἱ ὁποῖοι προσέβλεπον εἰς τὴν Μονὴν ὡς ἐγγυήτριαν καὶ προστάτιδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Ἔχουσιν πολλὰ δάκρυα ὄχι μόνον διότι ἔχασαν τὸ ὄραϊον μοναστήριόν των, ἀλλὰ διότι ἠσθάνοντο τώρα πλέον μόνους καὶ ἀπροστατεύτους εἰς τὴν θέλησιν τῶν Βουλγάρων, περισσότερον ὅμως διότι διησθάνθησαν τί τοὺς ἐπερίμενε ἐπὶ πλέον. Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ καταληφθέντος Μοναστηρίου ἔβλεπον ζωγραφισμένην τὴν ἰδικὴν των μοῖραν.

Ἡ κατάληψις τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Πετριτζονίτισσης ἦτο τόσον σπουδαῖον γεγονός διὰ τὴν καρδίαν κάθε Στενιμαχίτου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε τὸ γεγονός αὐτὸ ἀπετέλεσε καὶ ἀφειτηρίαν χρονολογήσεως.

Ὁ ταφικὸς ναῦσκος τῆς Μονῆς Βατκόβου ἀπετέλεσεν πρότυπον κατὰ μίμησιν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθησαν βραδύτερον πλείστοι ναοὶ εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ὡς π.χ. ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ἐν Στενιμάχῳ, κτισθεὶς κατὰ τὸν 13 αἰῶνα. Κεῖται ἐπὶ βράχου ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς πόλεως, εἶναι μονόροφος θολωτὴ βασιλικὴ ἄνευ ὑπογείου. Ὁ ναὸς καλύπτεται διὰ σαμαρωτῆς στέγης. Ἐξωτερικῶς οἱ τοῖχοι παρουσιάζουν ἀπλὴν ἐπιφάνειαν, ἢ ὁποία φέρει διακοσμητικὰ τοξύλλια ὑψηλά καὶ στενά κατὰ τὰς τάσεις τῆς σχολῆς τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ τόξα αὐτὰ τὰ ἐχρησιμοποίησε ἡ ἑλληνικὴ ἀνατολὴ ἀπὸ τοῦ 3—5 μ. Χ. αἰῶνος. Ἐκεῖθεν τὰ παρέλαβεν ἡ Ἀρμενία, καὶ ἐκ νέου πάλιν εἰσάγονται εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως καὶ ὁ τύπος τῆς θολωτῆς βασιλικῆς εἶναι ἀνατολικῆς προελεύσεως, εὐρίσκει δὲ μεγάλην διά-

δοσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Βυζαντίου καὶ ὅχι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διότι ἡ ἐπαρχία δέχεται πολὺ περισσότερον τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐξητάσαμεν λεπτομερῶς τὰ ἐν Στενιμάχῳ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας μεσαιωνικὰ μνημεῖα τὰ ἰδρυθέντα ἀπὸ τοῦ (1018—1186) περιόδου ἡ ὁποία σημειώνει τὴν Βυζαντινὴν Κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Βουλγαρίας μετὰ τὴν πλήρη ἦταν αὐτῆς τὴν ὁποίαν ἐπέφερον ὁ Βασίλειος Β΄ ὁ Μακεδών, ὁ ἐπονομαζόμενος Βουλγαροκτόνος.

Ἡ Παναγία τοῦ Καλὲ μετὰ τοῦ φρουρίου τοῦ Στενιμάχου, ἡ σεβασμιωτάτη μονὴ τῆς Πετριζονιτίσεως, μὲ τὰς ἀπεράντους ἐκτάσεις της, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος καὶ πλῆθος ἄλλων ναῶν καὶ παρεκκλησιῶν 48 τὸν ἀριθμὸν ἀνακτισθέντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ παλαιότερων βυζαντινῶν μνημείων, μὲ ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν σκευῶν, τί ἄλλο παρὰ τὸν βιθύτατον ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν χαρακτιῆρα τῆς Ἑλληνικωτάτης αὐτῆς γωνίας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ἀποδεικνύουν ; ¹ Ὅπως ὁ Στενιμάχος οὕτω καὶ πλῆθος ἄλλων πόλεων τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, μικρῶν καὶ μεγάλων, παρουσιάζουν ἀκμὴν κατὰ τὴν Βυζ. περίοδον, τῆς ὁποίας ἀκμῆς μάρτυρες εἶναι τὰ ἐθάνατα βυζαντινὰ μνημεῖα. Ὅπως π. χ. ἡ Ἑλληνικωτάτη Μεσημβρία, ἡ ὁποία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ κύκλον ὀλόκληρον Βυζαντινῶν μνημείων ἀρίστης τέχνης ².

Δυστυχῶς ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Α. Ρωμυλίας ἐξεροζώθη τελείως. Οἱ Βούλγαροι, ἀφοῦ ἀπέτυχον νὰ μᾶς ἐκβουλγαρίσουν, μᾶς ἐξεδίωξαν τῷ 1906 ἐκ τῆς ὥραιας καὶ πλουσίας μας πατρίδος Ἀν. Ρωμυλίας, ἀποτυχόντες εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Ἑλλήνων (1903—1906).

Σήμερον τὰ ὥραϊα αὐτὰ Βυζ. μνημεῖα προσπαθεῖ νὰ τὰ ἐννοήσῃ καὶ νὰ τὰ χαρῆ ὁ ξένος κατακτητῆς, ἀν καὶ ὅλως ξένος πρὸς αὐτά.

1. Albert Dumont Voyage archéologique en Thrace.

2. Βλ. Ἱστορία Μεσημβρίας Μαργ. Κωνσταντινίδου. Ἀθήναι, Ἐκδοσις Γ. Μόγα, καὶ 21 τ. Ἀρχ. Θρησ. 1956, β΄ συγγραφή τοῦ ἰδίου Μ. Κωνσταντινίδου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Διεύθυνσις τοῦ Περιοδικοῦ παρέχει τὴν ἐξῆς βιβλιογραφίαν πρὸς τὸν μελετητὴν καὶ ἔρευνητὴν :

Θρακικὰ 7ος σ. 51—82 Περὶ τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετρισονιτίσεως, Μ. Ἀποστολίδου.

Θρακικὰ 9ος 1938 σ. 137—166 ἔκθεσις Βαλαβάνωφ.

Θρακικὰ 10 σ. 64—127.

Στενίμαχος Μυρτ. Ἀποστολίδου σ. 5 περὶ κάστρου Πετρισοῦ ἢ Πετριζοῦ.

Μουσαίου Γρηγ. Πακουριανός, μέγας Δομέστιχος τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς Θεοτόκου τῆς Πετρισιονιτίσεως 1888 Λειψία ἐκ τῶν *Dicertationes philologicae Jenenses*.

Manuscrit XXX de la bibliothèque du Seminaire de l'État à Bucarest κώδιξ 18 αἰῶνος.

Luis Petit. Typikon de Grégoire Pakourianos pour le monastère de Petritzos en Bulgarie, ἔτος 1904. Βυζαντινὰ Χρονικὰ Πετροπόλεως. Παράρτημα τοῦ XI τόμ. ἀριθ. 1.

Ἀγιογραφίαι μονῆς βλ. μελέτην τοῦ Ρώσου Ἰ. Ε. Γραμπάρ Ἀκαδημ. σήμερον ἐν τῷ *Bull. de l'inst. arch. Bulg, Sophia* τόμ. II ἔ. 1923—24 σ. 1 κ.έ.

βλ. *Σκορδέλλη* : Σημειώματά τινα περὶ μονῆς Βατοκόβου ἐν *Στενιμάχῳ* Δελτίου ἱστορ. καὶ ἔθνολ. Ἑταιρείας Ἀθηνῶν τόμ. Γ' 1889 σ. 354—358.

Jord. Ivanow. Φρούρ. Ἀσὲν (Πετρισοῦς *Bull. de la Soc. arch. Bulgare* τόμ. II θ. 213 καὶ *Bull. de la Soc. archeol. Bulg.* τόμ. II 1911 σ. 230).

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 16^{ον} ΑΙΩΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Τὸ παρακάτω περιηγητικὸ κείμενο πὸν ἀπεσπάσαμε ἀπὸ τὸ μετάφρασμα : «*Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν 16ον αἰ. 1591—1596*» κατὰ μετάφρ. Ἰ. Δρύσκου 1920 Ἀθήναι ἀπὸ σ. 49—66, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ δραματικώτερα κείμενα τοῦ 16ου αἰ. μ.Χ. πὸν περιεσώθησαν ὡς ἐμᾶς διὰ τὰ μᾶς δώσουν μιὰν ἀγρία εἰκόνα τῆς βαρβαρότητας τῶν Τούρκων, πὸν κατέλαβαν τὸ Βυζάντιο καὶ ὀλόκληρο τὸ Βυζαντιανὸ κράτος καὶ ὑπέβαλαν σὲ σιγνὴ δουλεία τὸ ἑλληνικὸ γένος. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔπρεπε νὰ διαβασθῇ ἀπ' ὄλο τὸ σύγχρονον κόσμον διὰ τὰ γνωρίσῃ τοὺς Σουλτάνους καὶ τὸ λαὸν τοὺς ὡς δυνάστες τοῦ Ἑλλην. γένους καὶ τῶν Εὐρωπαίων, πὸν ἀγωνίζονταν νὰ ἔλθουν σ' ἐπικοινωνία μὲ τὸ βάρβαρον αὐτὸ λαόν. Εἶναι γραμμένον ἀπὸ ξένον, καὶ δραματικώτερον μορφῇ βιβλίου δὲν ἐγνωρίσαμε καὶ παθήματα τῶν ξένων, πὸν φιλοδοξοῦσαν διανύοντες μακρὰ ἐδάφη, νὰ φθάσουν στὴν Κων)πολιν διὰ τὰ γίνον ἄριστοι ὡς ἐκπρόσωποι ἐπίσημοι ἀπὸ τοὺς Ἰταμοὺς Σουλτάνους.

Στὰ δραματικὰ αὐτὰ κείμενα χρωστοῦμε πολλὰ, διότι γνωρίσαμε ἀπ' αὐτὰ τὰ παθήματα τοῦ Ἑλλην. λαοῦ στὰ χρόνια τῆς δουλείας, διὰ τὸν τεράστιον ἑλληνισμὸν ἐσφάδαξε κάτω ἀπὸ τὴν βάρβαρον δουλείαν τῶν τυράννων. Οἱ περιηγητὲς ἀποτελοῦν μιὰ πηγὴ μεγάλη τῆς περιόδου τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐκ τῶν μακρῶν κειμένων τῶν παθμάτων τῶν ξένων, παρελάβαμε τὸ ταξίδιον μᾶς ἀποστολῆς, πὸν κατ' αὐτὸ ἐδοκίμασε πολλὰ καὶ μεγάλα διασχίζοντας τις ἀποστάσεις ἀπὸ τὴν καρδιὰ τῆς Εὐρώπης στὴν καρδιὰ τῆς Ὀθωμαν. Ἀυτοκρατορίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν εἴσοδον τῶν ξένων στὴ Σερδική, ἀπὸ τὴ Σόφια, καὶ τὴν κάθοδον διὰ μέτου τῆς τουρκοκρατουμένης Θράκης.

ΔΙΟΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΘΡΑΚΗΝ

1. Τὴν 5 Νοεμβρίου διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Μπομίτσα, καὶ τὴν ἐπιούσαν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σόφιας¹. Εἶναι ἐπαρκῶς μεγάλη καὶ κατοικημένη, καὶ εἰς ἐκείνην διαμένει ὁ μπεηλέρμπεης (Σατράπης) τῆς Ἑλλάδος. Ἄνηκε προηγουμένως εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Οὐγγαρίας, ἔπειτα δὲ

1. Σόφια = ἡ σημερινὴ πρωτεύουσα τοῦ Γ' βουλγ. κράτους κτισμένη ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς στὴν Σαρδική.

εἰς τοὺς δεσπότης ἢ ἡγεμόνας τῆς Σερβίας ἐφ' ὅσον διετηρήθη ἡ δυναστεία των καὶ ἕως οὗτου ἀπωλέσθη αὕτη εἰς τοὺς Τουρκικοὺς πολέμους. Ὁ μπεηλέρμπεης διέταξε τοὺς τσαούσας του νὰ μᾶς δεξιωθοῦν. Ἐνωρὶς τὴν πρωτὴν ἔστειλεν εἰς τὸ πανδοχεῖον μας ἀρκετὰ ὠραίους ἵππους, τῶν ὁποίων ἐπέβησαν τὰ πρωτεύοντα ἐξ ἡμῶν, ὃ δὲ κύριός μου πρέσβυς ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἵππου αὐτοῦ τοῦ μπεηλέρμπεη, ὃ ὁποῖος ἦτο ὠραιότατος. Τὸ ἐπίππιον, οἱ χαλινοὶ καὶ πάντα τὰ ἐπιβλήματα ἦσαν καρφωμένα μὲ πολυτίμους λίθους, καὶ βεβαίως ἐστοίχιζαν πολλὰς χιλιάδας. Ἐπέβημεν λοιπὸν τῶν Τουρκικῶν ἐκείνων ἵππων καὶ ὠδεύσαμεν πρὸς τὸν μπεηλέρμπεην καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς πρὸς Βούδαν καὶ ὅταν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν κατοικίαν του εἶδομεν 100 περίπου γενιτσάρους ἐκατέρωθεν καὶ ἰσαριθμούς σπαχήδες ἰσταμένους εἰς μακρὰν γραμμὴν ἕως ἄνω καὶ μέχρι τοῦ θαλάμου του. Ὅταν εἰσῆλθομεν εἰς τὴν αἴθουσαν τὴν εὔρομεν τοιχοστολισμένην μὲ ὠραίους περσικοὺς τάπητας. Ἐκεῖ ἐκάθητο ὁ μπεηλέρμπεης ἐπὶ ἔδρας καὶ ὁ κύριός μου πρέσβυς ἐκάθησεν ἐπὶ ἄλλης ἀπέναντί του. Ὅπισθεν τοῦ μπεηλέρμπεη ἴσταντο δυὸ παῖδες¹ ἐνδεδυμένοι ὡς ὠραιότατοι παρθένοι μὲ χρυσοκέντητα ἐνδύματα καὶ μεγάλας ζώνας μὲ πολυτίμους λίθους καὶ ὁ μπεηλέρμπεης ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του μέγαν σκοῦφον μὲ ὠραῖον πτερόν γερανοῦ πρὸς τὰ ὀπισθεν. Ἦτο ἰδιαιτέρως εὐσωμὸς ἀνὴρ, καλοῦ ἀναστήματος, ὠραίου καὶ εὐθύμου ἐξωτερικοῦ καὶ κατὰ τὸ ταξιδεῖόν μας ἄλλον Τοῦρκον καλλιτέρου παραστήματος δὲν εἶχον ἰδῆ. Συμφώνως πρὸς τὸ ἔθιμον τῶν Τούρκων, ἔμελλε νὰ νυμφευθῆ θυγατέρα τοῦ Τούρκου αὐτοκράτορος. Ὅταν ὁ κύριός μου πρέσβυς παρουσίασε τὴν ἐπιστολὴν του πρὸς αὐτόν², τὴν ἔλαβε μετὰ μεγάλου σεβασμοῦ, ὠμίλησεν εὐθύμως μετὰ τοῦ κυρίου μου, εἶπε διάφορα ἀστεῖα καὶ ἐφάνη ἀμέσως ὅτι ἦτο αὐλικός. Μετὰ τοῦτο ὁ κύριός μου πρέσβυς τοῦ παρέδωκεν ἕκ μέρους τῆς Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος τὰ δῶρα, δηλαδὴ δύο ἀργυρᾶς ἐπιχρυσούς φιάλας καὶ χρυσοῦν σημαῖνον ὠρολόγιον σχήματος Τουρκικοῦ σαρικού, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἴστατο αἶγαγρος στρέφουσα τοὺς ὀφθαλμούς της ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν καί, ὅταν ἐσήμαινεν ἡ ὥρα, ἐπάτει τὸν πόδα καὶ ἦνοιγε τὸ στόμα ἐνῶ κάτωθεν της ἐπλανῶντο χρυσοὶ ὄφεις καὶ σκορπίοι.

2. Ἀφοῦ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ πανδοχεῖον ὁ μπεηλέρμπεης μᾶς ἔστειλε καὶ ἐζήτησε τοῦ κυρίου μου πρέσβεως νὰ τοῦ δωρῆσῃ, κατὰ τὴν προηγουμένην συνήθειαν, 200 μεγάλα δολλάρια, τὸν ἡρώτα δὲ ἂν ἦτο κατώτερος τῶν προηγουμένων του. Ὁ κύριός μου ὅμως ἐδικαιολογήθη καὶ εἶπεν, ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δὲν εἶχεν ἄλλα χρήματα δι' ἐκεῖνον, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸν σουλτάνον, ἐν τούτοις ὅμως ἢ ἔλλειψις θὰ τὸν ὠφέλει. Ὁ μπεηλέρμπεης

1. Παῖδες = Τὰ περίφημα ὀγλάνια τῶν πασάδων, ποὺ ἦσαν παιδερστές καὶ ἐδιάλεγαν τὰ ὠραιότερα τῶν ἑλληνοπαίδων.

2. Μέλλον γαμβρὸς τοῦ Σουλτάνου, διὰ νὰ παραμένῃ πιστὸς καὶ ἀφωσιωμένος ὑπηρέτης τοῦ παντισάχ.

ἦτο τόσον φιλοκρήματος καὶ ἀπληστος ἐπειδὴ δὲν κατεῖχε πρὸ καιροῦ ἐκείνην τὴν θέσιν καὶ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ τὴν πληρώσῃ καλῶς ¹. Εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην παρεμείναμεν εἰς ὠραιότατον καὶ ὑψηλὸν πανδοχεῖον μὲ ἐσωτερικούς ἐξώστους καὶ ἰδιαίτερα καθαρὰ διαμερίσματα. Οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου μας ἀπηλαύσαμεν τοιαύτας ἀνέτου ἀναπαύσεως εἰς οἶονδῆποτε πανδοχεῖον, ὅπως ἐκεῖ.

3. Τὴν 8ην Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Σόφιας καὶ ἀφήσαμεν πρὸς τὰ δεξιὰ τὴν ἐπὶ ὕψους μικρὰν πόλιν τοῦ Μπόσσεν. Τὴν ἐσπέραν εἶδομεν ἄλλην μικρὰν πόλιν τὴν Φαλοῦπ καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ πλησίον φρεατός τινος εὔρομεν ἕνα γέροντα Τοῦρκον τὸ γένος ἐκ Βιέννης, ὁ ὁποῖος εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ καὶ ἀπαχθῆ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βιέννης καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε δυνηθῆ ν' ἀνθέξῃ τὴν Τουρκικὴν τυραννίαν εἶχε μεταστραφῆ Τοῦρκος καὶ εἶχε πλέον σχεδὸν λησμονήσει τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν. Κατὰ τὴν πορείαν τοῦ ταξιδίου ἐκείνου τῆς ἡμέρας εἶδομεν ἑπτὰ χωρία καὶ πόλεις, τὰ καθαρότερα τῶν ὄσων εἴχομεν ἰδῆ ποτὲ ἄλλοτε. Εἴχομεν ἡμέραν εὐχαρίστου ταξιδίου. Αἱ πεδιάδες ἦσαν ὠραῖαι καὶ εὐφοροὶ ὡς καὶ αἱ βουλγαρικαὶ κοιλάδες. Εἰς ἐκείνους δὲ τοὺς τόπους ἐφάγομεν διαδοχικῶς ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἄρτους τοὺς ὁποίους ψήνουν ὑπὸ τὴν στάκτην, τουρκιστὶ φουγκάτια ². Οἱ ἄρτοι ἐκεῖνοι ψήνονται καὶ πωλοῦνται ὑπὸ τῶν συζύγων καὶ θυγατέρων τοῦ λαοῦ, διότι ἄρτοποιοὶ δὲν ὑπάρχουν εἰς ἐκεῖνας τὰς περιφερείας. Ὅταν λοιπὸν αἱ γυναῖκες πληροφορηθοῦν ὅτι ἐφθασαν ξένοι παρασκευάζουν ταχέως ἄλευρον μὲ ὕδωρ καὶ ἄζυμον, θέτουν τὴν ζύμην εἰς τὴν θερμὴν στάκτην καί, ἐνόσω εἶναι ἀκόμη θερμὴ, ὡς λέγομεν ἡμεῖς ἄρτον τοῦ φούρνου, τὴν πωλοῦν ὅχι εἰς μεγάλην τιμὴν. Ἄλλα τροφίμα λ.χ. ἄμνοι, ὄρνιθες, χῆνες καὶ ὡς εἶναι ἐπαρκῶς εὐθιυὰ ἐκεῖ, καὶ ἦτο δυνατόν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ν' ἀγοράζωνται, διότι οἱ παρόντες πόλεμοι δὲν εἶχον ἀκόμη ἀρχίσει. Ἐκείνην τὴν νύκτα παρεμείναμεν εἰς τὸ χωρίον Ζεσσιμάν.

4. Ἄδυνατῶ ἐδῶ νὰ παραλείψω τὸ ν' ἀναφέρω τὴν ἐνδυμασίαν τῶν χωρικῶν γυναικῶν εἰς ἐκείνον τὸν νομόν. Ἐξέρχονται μὲ ὑποκάμισα λευκὰ ἢ καὶ παντὸς ἄλλου χρώματος ἐκ στρεπτοῦ λινοῦ ὅχι πολὺ λεπτοῦ, κεντημένα μὲ νῆμα μαλλομέταξον Τουρκικὸν εἰς τὰς ραφάς, περὶ τὸ κρᾶσπεδον καὶ τὴν ὀσφὺν καὶ μὲ τοὺς ἑαυτοὺς των, περιφρονοῦν δὲ τὰ ἰδικὰ μας ὀμαλὰ ὑποκάμισα. Τὰ καλύμματά των ἔχουν σχῆμα πύργου, κωμικώτατα καλύπτονται μὲ πῖλους ἐκ πλεκτοῦ ἀχύρου φοδραρισμένους μὲ λινόν, ἀκριβῶς ὡς παρ' ἡμῖν κατασκευάζουν πῖλους ἐκ πρασίνης σπάρτης διὰ τὰ παιδιά τῶν χωρικῶν. Τὸ μέρος τοῦ πῖλου τὸ ὁποῖον παρ' ἡμῖν εἶναι κάτω πλατὺ καὶ συναντᾷ τὴν κεφαλὴν, τὸ φοροῦν πλατὺ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔχει μορφὴν σφονδύλου εἰ-

1. Πρὸς τὸν αὐθέντην του Σουλτάνου.

2. Ἀλιπανάβατες πῆττες ψημένες στὴ χόβολη.

ναι δὲ ἐπιδεικτικώτερον διὰ τὸν ἥλιον καὶ βροχὴν ἢ διὰ πάντα ἄλλον σκοπὸν. Οἱ πῖλοι ἐκεῖνοι ὀρθοῦνται ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν ἕνα καὶ ἡμισυ ἕως δύο πήχεις Πράγας, φέρουν ἐπίσης περὶ τὸν λαιμὸν ὑαλίνοὺς χονδροὺς κόκκους καὶ εἰς τὰ ὄτα ἐνώτια κρεμάμενα μέχρι τῶν ὠμων, ὡς ποικιλόχρωμον κομπολόγιον. Εἶναι δὲ μὲ ἐκεῖνα καταγοητευμένοι μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν ὡς νὰ ἦσαν βασίλισσαι τῆς Βουλγαρίας καὶ περιπατοῦν μὲ κομπορρημοσύνην ἐν μέσῳ τῶν ξένων. Περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἔθνους διηγοῦνται ὅτι μετηνάστευσεν ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βόλγα καθ' ἣν ἐποχὴν διάφορα ἔθνη ἤλλαξαν τόπον διαμονῆς εἴτε ἐκουσίως, εἴτε ἐκδιωχθέντα τῶν τόπων τῶν ὑπὸ ἄλλων ἐθνῶν. Ὡστε ἐκ τοῦ ποταμοῦ Βόλγα καλοῦνται οὕτω οἱ Βούλγαροι, τρόπον τινὰ Βουλγαροῖνοι ἢ Βουλγαροῖ¹. Ἐγκατεστάθησαν λοιπὸν εἰς τὰ ὄρη τοῦ Αἰμοῦ μεταξὺ τῶν πόλεων Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως, εἰς θέσεις φύσει ὄχυράς καὶ ἀμυντικὰς, ὅπου ἔζησαν καὶ ἐπὶ σημαντικὴν χρονικὴν περιόδον δὲν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τὴν δύνάμιν τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων. Ἠχμαλώτισαν εἰς μάχην καὶ ἐθανάτωσαν Βαλδοῦνον τὸν πρεσβύτερον, κυβερνήσαντα τὴν αὐτοκρατορίαν Κων)πόλεως, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξουν καὶ ἀντισταθοῦν κατὰ τῆς Τουρκικῆς δυνάμεως, ἐνικήθησαν καὶ ἐξηναγκάσθησαν ν' ἀνέχωνται τὴν ἀθλίαν καὶ βαρεῖαν δουλείαν τὴν ὁποίαν ὑποφέρουν ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Χρησιμοποιοῦν γλῶσσαν Σλαβονικὴν, ὥστε ἡμεῖς οἱ Βοημοὶ ἠδυνάμεθα νὰ συνδιαλεγώμεθα μετ' αὐτῶν.

5. Τὴν 9ην Νοεμβρίου ὠδοιπορήσαμεν συνεχῶς ἐπὶ τῶν ὄρεων. Τὴν μεσημβρίαν μᾶς κατέφθασε τσαούσης τοῦ μπεηλέρμπεη κομίζων κατόπιν μας τὸ ὠρολόγιον τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχε δωρηθῆ, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀγνοοῦντες τὴν χρῆσίν του τὸ εἶχον βλάβει καὶ θραύσει ἕνα ἱμάντα, ὃ δὲ ὠρολογοποιὸς μας ὑπεχρῶθη νὰ τὸ διορθώσῃ ὅταν ἐσταματήσαμεν κατὰ τὴν νύκτα. Πρὶν ἢ φθάσωμεν τὴν περιβάλλουσαν τὴν πόλιν τῆς Φιλιππουπόλεως πεδιάδα, ἠναγκάσθημεν νὰ ὀδοιπορήσωμεν ἐπὶ ἀποκρήμνου ὄρους καὶ διὰ στενῆς διόδου εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας σώζεται ἔτι ὄρθια ἢ ἀρχαία λιθίνη πύλη τουρκιστὶ Δερβὲν—Καπὴ (εἴσοδος τῆς στενοπόρου)².

Ἐδῶ ἔζησε ὁ τελευταῖος δεσπότης ἢ ἡγεμὸν τῆς Βουλγαρίας Μάρκος Κάρλοβιτς. Σήμερον ὅμως τὸ σύνολον τοῦ κτιρίου εἶναι εἰρειπωμένον καὶ ἐγκαταλελειμμένον εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ μὴ ὁμοιάζῃ μὲ φρούριον. Διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Γιαννίκα ἄνευ πανδοχείου.

6. Τὴν 10ην Νοεμβρίου, μετὰ τὴν ἀναχώρησίν μας, εἶδομεν ὅχι εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τὸν ποταμὸν Ἐβρον, τουρκιστὶ Μαρίτσα³, πηγάζοντα ἐκ τοῦ ὄρους Ροδόπη, καὶ ὠραίαν λιθίνην γέφυραν ἄνωθεν τοῦ αὐτοῦ ποτα-

1. Μιὰ θεωρία περὶ καταγωγῆς καὶ ὀνομασίας τῶν Βουλγάρων.

2. Τὰ στενά τῆς Σίπκας διὰ τῶν ὁποίων ἐκ Βουλγαρίας εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βορείου Θράκης (Ἄνατ. Ρουμελίας).

3. Τὸ μόνο μὴ ἑλληνικὸ τοπωνύμιον τῆς Ἄνατ. Θράκης, καθ' ἡμᾶς σλαβικό.

μοῦ. Τὴν δ' ἑσπέραν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἡ πόλις κεῖται ἐπὶ τριῶν ὑψωμάτων ἐπαλλήλων ἀλλήλων, καί, ὡς εἶναι μεμονωμένα ταῦτα τῶν ἄλλων ὁρέων, τοὺς ἤξιζε νὰ κτισθῇ καὶ τοποθετηθῇ ἐπ' αὐτῶν ¹ ἢ πόλις ὡς ὠραῖον στέμμα. Εἰς τὰ περὶχωρα ὑπάρχει δευτέρα ξυλίνη γέφυρα, ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου ρέοντος παραπλεύρως τῆς πόλεως. Εἰς τὴν πόλιν ἐμείναμεν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ παρεμείναμεν εἰς πανδοχεῖον ὄχι μακρὰν τοῦ παναρχαίου ἱστορικοῦ ἑλληνικοῦ ποταμοῦ.

7. Τὴν 10ην Νοεμβρίου, κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ Φιλιππουπόλεως παρετηρήσαμεν φυτεῖαν ὀρύζης ὁμοίαν μὲ σίτου εἰς μέρη ἐλώδη. Ἡ πεδιάς γέμει λοφίσκων ἢ προχωμάτων ἐξεχόντων τοῦ ἐδάφους ὡς τύμβοι, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Τοῦρκοι βεβαιοῦν ὅτι εἶναι τρώπαια ἀνεγερθέντα εἰς μνήμην μαχῶν αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν εἰς τὰς πεδιάδας ἐκεῖνας ². Πιστεύουν δὲ ὅτι οἱ τύμβοι ἐκεῖνοι ἦσαν τάφοι λαοῦ σφαγέντος εἰς μάχην. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην διέβημεν τὸν ποταμὸν Ἐβρον δι' ὠραίας γεφύρας ἐκ πελεκητῆς πέτρας καὶ κατόπιν ὠδοιπορήσαμεν διὰ μέσου ὠραίου δάσους. Ἀφοῦ δὲ ἀφήσαμεν πρὸς τ' ἀριστερὰ τὸν ποταμὸν, διενυκτερεύσαμεν εἰς τὸ χωρίον Πασασλῆ, ὅπου δὲν ὑπάρχει πανδοχεῖον. Εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ἦλθε πρὸς ἡμᾶς τσαοῦσης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κομίζων πρὸς τὸν κύριόν μου πρέσβυν ἐπιστολὴν τοῦ Χέρρ Πέτσχ, ὁ ὁποῖος διετέλει ἐκεῖ ἐπ' ἀρκετὰ ἔτη ὡς αὐτοκρατορικὸς πρέσβυς καὶ ἦτο ἤδη πολὺ ἀνυπόμονος ν' ἀντικατασταθῇ δι' ἄλλου πρέσβεως καὶ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκον του.

8. Τὴν 13ην Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Οὐζουμ—Σαβάς ³, ὅπου ὑπάρχει καλοκτισμένον πανδοχεῖον μὲ ὠραῖα διαμερίσματα καὶ διενυκτερεύσαμεν. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν μετέβημεν εἰς Χαρμανλῆ ⁴, ὠραῖον χωρίον μὲ γέφυραν 160 βημάτων μήκους καὶ ὠραῖον πανδοχεῖον μὲ μολυβδίνην στέγην ὅπου διενυκτερεύσαμεν.

9. Τὴν 15ην Νοεμβρίου, τηρούμενοι παρὰ τὸν ποταμὸν Ἐβρον ρέοντα πολὺ πρὸς δεξιὰ μας, καὶ ἀφίνοντες ἀριστερὰ μας τὰ ὄρη τοῦ μεγάλου Αἵμου ἐκτεινόμενα μέχρι τῆς Μαύρης Θαλάσσης, διέβημεν ἄνω τῆς περιωνύμου λιθίνης γεφύρας, τῆς καλουμένης γεφύρας τοῦ Μουσταφᾶ - Πασᾶ. Ἐκείνη ἡ γέφυρα ἔχει περὶ τὰ 22 τόξα καὶ τὸ μῆκος της εἶναι περὶ τὰ 400 βήματα. Ἐφθάσαμεν κατόπιν εἰς τὸ χωρίον Σύμπρι ὅπου ὑπάρχει ὠραῖον πανδοχεῖον καὶ τουρκικὸς ναὸς καὶ ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν.

1. Ὅντως ἢ Φιλ)λις κεῖται ἐπὶ τριῶν λόφων ἀποτόμων, τῶν σημερινῶν Σαάτ-Τεπέ, Νεμπέτ-Τεπέ καὶ Τζεντέμ-Τεπέ κατὰ τουρκικὴν ὀνομασίαν (βλ. εἰς Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 8, 9, 10, 11 Μ. Ἀποστολίδου περὶ Φιλ)λεως).

2. Περὶ τύμβων καὶ τάφων βλέπε Μ. Ἀποστολίδου Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσοῦντα παράρτημα Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. ΣΤ'. Τοῦμπες tumulae.

3. Οὐζουντζόβα ἴσως, ποῦ σημαίνει Μακρόκαμπος (οὐζοῦν ὀβά).

4. Καὶ σήμερον Χαρμανλῆ (σιδηρ. σταθμός).

11. Τὴν 16ην Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τουρκιστὶ Ἐδιρνέ. Ἡ θέσις ἐκεῖνη ἐκαλεῖτο Ὀρέζα (Ὀρεσιὰς)¹ πρὶν ἀϋξηθῆ ἢ πόλις καὶ μετονομασθῆ ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Εἶναι τοποθετημένη ἀκριβῶς ἐκεῖ ὅπου ὁ Ἐβρος συναντᾷ τοὺς ὑψηλοὺς τοῦ Τόντζον καὶ Ἄρδαν καὶ ὁπόθεν τὰ ἠνωμένα ρεύματα ρέουν ὁμοῦ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὸ χωρίζον τὴν Ἀσίαν τῆς Εὐρώπης². Ἡ περίμετρος τῆς πόλεως δὲν εἶναι πολὺ μεγάλη, ἀλλὰ πέριξ αὐτῆς ὑπάρχουν περὶχωρα ἐκτεταμένα, τὸ δὲ παρὸν μεγαλεῖον καὶ ἔκτασις αὐτῆς, ὀφείλεται εἰς τὰ κτίρια τὰ ὁποῖα κατεσκεύασαν οἱ Τοῦρκοι. Ἄνωθεν τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει μεγάλη λιθίνη γέφυρα. Παρεμείναμεν εἰς πανδοχεῖον ὅχι πολὺ ἔξοχον, ἂν καὶ ὑπῆρχον ἐκεῖ πολλὰ ἐκτισμένα καλῶς, διότι ἡ πόλις ἐκεῖνη εἶναι ἡ μεγίστη παρὰ τὴν Κ)πολιν.

12. Τὴν 17ην Νοεμβρίου ἐπεσκέφθημεν, ἐμείναμεν καὶ παρατηρήσαμεν τὴν πόλιν, ὅπου οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἰδιαιτέρον πλὴν τῶν πανδοχείων καὶ δύο πολὺ ὠραίων ναῶν, ἐκτισμένων ἐκ πέτρας³. Οἱ ναοὶ ἐκεῖνοι εἶναι ἐσωτερικῶς κυκλικοί, ὑπάρχουν δὲ ἐντὸς αὐτῶν τρεῖς ἐξῶσται μὲ μεγάλας στήλας ἐκ λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ μαρμάρου περὶ τοὺς ὁποίους εἶναι σιδηροῦ δακτύλιοι, εἰς τὸ βάθος ἐκάστου τῶν ὁποίων κρέμανται ἀνὰ 326 ὑάλινοι λυχναί. Ὑψηλότερα τῆς πρώτης σειρᾶς ὑπάρχει δευτέρη σειρὰ δακτυλίων ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἀνηρημένα διὰ μεταξίνων σχοινιδίων ὡς ὀστρέων καὶ σφαιρικῶν ὑάλινα κάτοπτρα. Ὑπεράνω τοῦ πρώτου ἐξῶστου ὑπάρχει ὁ δεύτερος, ὁλόγυρα τοῦ ὁποίου εἶναι σειρὰ δακτυλίων μὲ λυχνίας καὶ ὑπέρεκειται αὐτῆς δευτέρη σειρὰ δακτυλίων μὲ ὡς ὀστρέων καὶ σφαιρικῶν ὑάλινα κάτοπτρα. Ἐπὶ τοῦ τρίτου καὶ ὑψηλοτέρου ἐξῶστου ὑπάρχει σειρὰ σιδηρῶν δακτυλίων καὶ λυχνίων ἀνηρημένων ὁλόγυρα. Ὑψηλότερον δὲ πάντων ἐν τῷ μέσῳ κρέματα χρυσῆ σφαῖρα. Ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ἐξῶσται στηρίζονται ἐπὶ ἀξιολόγων μαρμαρίων στηλῶν. Ἐπὶ τοῦ χαμηλοτέρου ἐξῶστου κάθηται ὁ Τοῦρκος αὐτοκράτωρ καὶ πρὸς τοῦτο ὑπάρχει ἐκεῖ εἶδος ἐσοχῆς. Οἱ Τοῦρκοι μᾶς εἶπον ὅτι αἱ ἐν λόγῳ πολυποίκιλοι λυχναί, ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 2.000, καίουν νυχθημερὸν καὶ χρειάζονται 70 λίτρας ἐλαιολάδου ἡμερησίως. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν δύο ὠραῖαι δεξαμεναὶ⁴ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐντὸς τῶν ὁποίων τρέχει τὸ ὕδωρ διὰ σωλήνων. Παρὰ τὰς δεξαμενάς ὑπάρχει ἄμβων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὅπου οὐδεὶς εἰσέρχεται πλὴν τοῦ πρωθιερέως (τοῦ Χότζα), ἀναβαίνοντος τὰς 25 μαρμαρίνους βαθμίδας, διὰ νὰ τοὺς ἀναγνώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὸ κοράνιον.

Τὸ ἐν λόγῳ νέον τέμενος καὶ μὲ τοιαύτην διακόσμησιν εἶχε κτίσει

1. Ὀρέζα = Ὀρεσιὰς νομίζουμε.

2. Χωρίζει τὴν Δυτ. ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Θράκην καὶ ὅχι τις δύο ἡπείρους.

3. Τὸ Σουλτάν-Σελίμ μὲ διαστάσεις μεγαλυτέρας τῆς ἁγίας Σοφίας.

4. Παιδί παρετήρησα, ἐπισκεφθεὶς τὸ τζαμί, γλυμμένον ἕνα κρίνον μὲ τὸν κάλυκα πρὸς τὰ κάτω εἰς τὴν δεξαμενὴν αὐτῆν.

ὁ σουλτᾶνος Σελίμ καθ' ἣν ἐποχὴν ἀπέσπασε τῶν Βενετῶν τὸ βασίλειον τῆς Κύπρου. Τῆς ὥρισε δὲ μεγάλα εἰσοδήματα ἐκ τῶν πόρων ἐκείνου τοῦ βασιλείου, τὰ ὁποῖα κατ' ἔτος μεταβιβάζονται εἰς Ἄδρι)πολιν. Ὑπάρχουν δὲ παρ' αὐτῆ καὶ ὑψηλοὶ λευκοὶ πύργοι μὲ τρεῖς ἐξώστας¹, ὡς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, τὸν ἕνα ὑπεράνω τοῦ ἄλλου, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἱερεῖς καλοῦν τὸν λαὸν εἰς τὰς προσευχάς. Ὅταν δὲ ἐορτάζεται κατ' ἔτος ἡ ἐορτὴ Μπαϊράμ ἀναρτῶνται κατὰ τὴν νύκτα ἔξω τοῦ πύργου λυχνίαι².

Ἐκ τῶν πύργων ἐκείνων εἴχομεν τὴν θεάν ὀλοκλήρου τῆς πόλεως. Ὑπάρχει εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνάκτορον ἀνήκον εἰς τὸν Τοῦρκον αὐτοκράτορα, πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ ποταμοῦ ὅπου διέμενεν ὁ Σουλτᾶνος Σελίμ³. Δὲν ἠθέλησαν ὁμοῦς νὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ εἰσέλθωμεν.

13. Τὴν 18ην Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν ἐξ Ἄδρι)πόλεως καὶ ἐπορεύθημεν εἰς Ὑψαλα, μικρὰν πόλιν ὅπου ὑπάρχει ὠραῖος ναός, πανδοχεῖον καὶ νοσοκομεῖον ἀνεγερθὲν καὶ προικοδοτηθὲν μὲ μεγάλα εἰσοδήματα ὑπὸ τοῦ Μωχάμετ πασᾶ καὶ ὅπου δίδεται μέχρι τῆς τρίτης ἡμέρας, εἰς πάντα προσερχόμενον ἐκεῖ, δίσκος ὀρυζῆς ἢ σούπας καὶ τεμάχιον προβάτου.

14. Τὴν 19 Νοεμβρίου διήλθομεν διὰ τῆς πόλεως Ἐσκί - μπαμπᾶ⁴ ὅπου ὑπάρχει ὠραία ἐκκλησία καὶ πανδοχεῖον μὲ διακόσμησιν, ἐκτισμένον ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἐδῶ εἶχε μετακομισθῆ καὶ παρέμενεν εἰς μπέης ἐκ Μολδαβίας διατελέσας ἐκεῖ προσηγουμένως ἡγεμῶν. Ἐπειδὴ ὁμοῦς ἄλλος Μολδαυὸς ἡγεμῶν τὸν εἶχε κατηγορήσει ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου ὅτι ἠθέλε νὰ γεννήσῃ ταραχὰς καὶ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν τῆς ὑποταγῆς του εἰς ἐπανάστασιν, ὁ σουλτᾶνος τὸν ἐστείλει ἐπὶ τούτῳ ἐκεῖ, μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Εἶδε λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ διέφυγε καὶ μετεστράφη Τοῦρκος διὰ νὰ σώσῃ τὸν λαιμὸν του, ἀλλ' ὑπὸ τὸν μόνον ὄρον ν' ἀπεκαθίστατο ἐκ νέου εἰς Μολδαβίαν. Ὁ ἀρνησίουστος οὗτος ἡγεμῶν εἶχε μεταφέρει τὰ καταλύματά του μὲ χιλιάδας τινὰς Τοῦρκους, ὅχι μόνον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ περὶχωρα, ἄλλως θὰ διενυκτερεύομεν ἐκεῖ. Ὁ ἄλλος, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε κατηγορήσει πρὸ τοῦ σουλτάνου, ἀφοῦ ἤκουσεν ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀντικατασταθῆ ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν του, διέφυγε μὲ ὄλην του τὴν περιουσίαν εἰς τὸ Χριστιανικὸν βασίλειον. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ παραμείνωμεν ἐκεῖ κατὰ τὴν νύκτα μετέβημεν εἰς τὸ χωρίον Μπουργκάζ, (Λουλέ Μπουργκάζ = πόλις τῶν λουλάδων) τὸ ὁποῖον κυρίως εἶναι κατωκημένον ἐξ Ἑλλήνων, καὶ ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν.

15. Τὴν 20ὴν Νοεμβρίου διήλθομεν τὴν πόλιν τοῦ Μπουργκάζ, κειμέ-

1. Οἱ μιναρέδες εἶναι τέσσαρες. Μακρόθεν φαίνονται ὡς δύο καὶ φέρουν τρεῖς ἐξώστες, ὁπόθεν οἱ μουεζίνηδες ψάλλουν τὸ ἔσπερινόν, μεσημβρινόν καὶ πρωινόν ναμάζι.

2. Καντήλ-γκετζεσί = βραδυὰ καντηλιῶν (ἀναμμένων).

3. Ὑπάρχουν ἐρείπια τῶν ἀνακτόρων ἀκόμη.

4. Ἐσκί-μπαμπᾶ καὶ Λουλέ-Μπουργκάζ πόλεις Ἄν. Θράκης τῆς ἐπαρχίας Σαράντα-Ἐκκλησιῶν. Παρ' αὐτὰς τρέχει ὁ Ἐργίνης ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἐβρον.

νην ἐπὶ πεδιάδος, καὶ πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει λιθίνη γέφυρα 37 βημάτων μήκους. Ἐφ' ἧς δὲ εἶχομεν ἀφήσει τὴν Ἄδριπολιν, ὅπου δὴποτε μετέβημεν, ἐβλέπομεν ἀφθονίαν ἀνθέων πρὸς ὄχι μικρὸν θαυμασμόν μας, διότι εἶμεθα ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ Ἐκεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει τοιαύτη ἀφθονία εὐόσμων ναρκίσσων καὶ ὑακίνθων, ὥστε ἐκ τοῦ πλήθους των νὰ πάσχουν ἡ κεφαλὴ καὶ ὁ ἐγκέφαλος, τοῦ μὴ ἐξοικειωμένου ἀνθρώπου εἰς τὴν ὁσμὴν. Τὸ τουρκικὸν λείριον μόλις εὐωδιάζει καὶ τὸ ἐκτιμῶν πολὺ διὰ τὴν ὠραιότητα καὶ ποικιλίαν τῶν χρωμάτων του. Οἱ Τοῦρκοι ἀγαποῦν νὰ περιβάλλονται ἐξ ἀνθέων καί, μολονότι δὲν ἐξοδεύουν τὰ χρήματά των, δαπανοῦν ἐν τούτοις ἐκουσίως ἄσπρα τινὰ (κράυτσερ) δι' ἀνθος ἀσήμαντον. Εἰς τὸν κύριόν μου πρέσβυν καὶ ἡμᾶς ἀρκετὰ ἐστοίχισαν τὰ ἀνθὴ καὶ δῶρα, διότι ὅταν μᾶς τὰ προσέφεραν οἱ γενίτσαροι καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι, ὑπεχρεοῦμεθα νὰ δίδωμεν ἐν ἄσπρον ἢ ἀνάλογόν τι πρὸς ἀνταπόδοσιν καὶ ἐδεικνύομεν οὕτω ὅτι εὐγνωμονοῦμεν διὰ τὴν εὐγενῆ προσφορὰν.

Ἀληθῶς, ἵνα ζήση τις μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ ἐξυπηρετήσῃ τὰς ἀνάγκας του, ὀφείλει μόλις εἰσέλθῃ εἰς τὴν περιοχὴν των, ἀμέσως νὰ ἀνοίξῃ τὸ βαλάντιον καὶ νὰ μὴ τὸ κλείσῃ πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἀνάγκη δὲ νὰ δεικνύῃ διαρκῶς χρήματα, ὡς σπόρους, διότι διὰ χρημάτων ἐφοδιάζεται μὲ εὐνοίαν, ἔρωτα καὶ ὅ,τι ἄλλο θελήσῃ¹. Καί, ἂν οὐδεμία ἄλλη ὠφέλεια προκύψῃ ἐκ τοιαύτης ἐνεργείας ὁπωσδήποτε καὶ ἂν θὰ ἔπρεπε λογικῶς νὰ ἐνεργηθῇ ὑπόθεσις, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ ἄλλη ὁδὸς ἐπιτυχίας καὶ ἐξημερώσεως τῶν Τούρκων, ἐκ γενετῆς χαρακτῆρος θηριώδους καὶ διαφερόντων ἄλλων ἐθνῶν. Οἱ Τοῦρκοι κτευνάζονται διὰ τῶν χρημάτων ὡς δι' εὐχαρίστου βίας, ἄλλως οἰαδήποτε ληψοδοσία ἢ διεξαγωγὴ ὑποθέσεων μετ' αὐτῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατος. Ξένοι ἐστερημένοι χρημάτων σπανίως δύνανται νὰ ζήσουν ἐκεῖ ἢ νὰ ἐπισκεφθοῦν ἐκεῖνας τὰς χώρας, διότι οἱ Τοῦρκοι οὔτε ἐντρέπονται οὔτε τοὺς κωλύει ἡ σεμνότης νὰ λαμβάνουν χρήματα καὶ δῶρα. Πασάδες ὡς καὶ μεγάλοι κύριοι, ὅταν δὲν τοὺς γίνονται δῶρα, τὰ ζητοῦν διὰ τῶν ὑπαλληλίσκων των, δέχονται δὲ πολλάκις εὐγνωμόνως καὶ γλίσχρους ἀμοιβάς. Ἐπὶ παραδείγματι, μίαν ἡμέραν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καθ' ἣν ὁ κύριός μου Πρέσβυς ἠθέλησε νὰ λάβῃ βραχεῖαν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Συναὶν πασᾶ, εἷς βουσκὸς ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε Χριστιανὸς ἐξηνδραποδισμένος καὶ εἶχε γίνῃ πλέον Τοῦρκος, ἦλθεν ἀνὰ μέσον ἡμῶν καὶ τῶν Τούρκων εἰς τὴν αἴθουσαν ἀναμονῆς φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων του ζωντανὸν πρόβατον καὶ ἐπεριπάτει ἀδιακόπως πρὸ τὴν θύραν, ὁσάκις ἠνοίγετο διὰ νὰ εἰσέρχονται εἰς τοῦ πασᾶ, ἕως ὅτου ὁ πασᾶς τὸν παρετήρησεν. Λοιπὸν διέταξεν ὁ πασᾶς νὰ γίνῃ ἀμέσως δεκτὸς ἐκεῖνος, τὸ πρόβατον καὶ τὰ πάντα νὰ παρουσιασθοῦν ἐνώπιόν του. Ἐδέχθη τὸ πρόβατον μὲ εὐχαριστίας καὶ

1. Παρομιώδης ἡ φιλοχρηματία τῶν Τ. πού ζοῦν μὲ τὸ μπαξίς καὶ ὡς ὑπάλληλοι καὶ ἄρχοντες καὶ ἰσχυροί.

ἔδωκεν ἀκρόασιν εἰς ἓνα βροσκὸν προτιμήσας αὐτὸν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρέσβεως. Διὰ τὸ νὰ εἶπω ὅμως τὴν ἀλήθειαν, ὁ κύριός μου πρέσβυς, δὲν εἶχε ἐλάττωμα χειρότερον τῆς φιλαργυρίας καὶ ἀπροθυμίας νὰ δαπανᾷ χρήματα ἂν καὶ ἐγνώριζεν ὅτι τὸ φίλτρον τῶν Τούρκων διὰ δώρων ἀγοράζεται, ζήτημα διὰ τὸ ὁποῖον κατόπιν ὁ ἀτυχῆς ἄνθρωπος καὶ ἡμεῖς πικρῶς ἐπληρώσαμεν. Περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐταξειδεύσαμεν εἰς *Καρύστρα*¹, ἀπλοῦν χωρίον ἄνευ πανδοχείου, ὅπόθεν ὁ κύριός μου πρέσβυς ἔστειλεν ἔφιππον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνήγγειλε τοῦ *Χέρρ Πέτσχ*, τοῦ ἐκεῖ αὐτοκρατορικοῦ πρέσβεως, ὅτι πλησιάζει εἰς τὴν Κ)πολιν ἡ ἀποστολή μας.

16. Τὴν 21 Νοεμβρίου μετέβημεν εἰς τὴν πόλιν Ταρλὺ ἢ Κορλύ, ἐνθύμιον καλὸν τοῦ ἐπιχειρηθέντος εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἀτυχοῦς πολέμου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελίμ κατὰ τοῦ πασᾶ πατρός του, ὅποτε ὁ Σελίμ διέφυγε τῆς μάχης χάρις εἰς τὸν ἵππον του καρβολικ (μαῦρον λύκον) καὶ ἔσωσε τὸν λαιμόν του καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς Ταρτάρους τοῦ Πιαρκόπ, ὅπου ἀνετράπη ὁ νόμιμος πατὴρ του. Μετ' ὀλίγα ἔτη, διὰ μεγάλων ἐνεργειῶν, ὑποσχέσεων καὶ δώρων, ὁ αὐτὸς Σελίμ ἐπέτυχε τὸν θρόνον, ἐξεδίωξε τὸν πατέρα του καί, ὡς ἀναγράφουν τέλος τὰ Τουρκικὰ χρονικά, διέταξε νὰ δηλητηριασθῇ εἰς ἐκείνην τὴν πόλιν ὁ πατὴρ του. Ἐδῶ διὰ πρώτην φορὰν εἶδομεν τὴν θάλασσαν² καὶ ἔκτοτε τὴν εἶχομεν πάντοτε δεξιὰ μας. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν διενυκτερεύσαμεν.

17. Τὴν 22αν Νοεμβρίου πρὶν ἢ φθάσωμεν εἰς *Σηλυβρίαν*, πόλιν παρὰ τὸν ἄλκιον, εἶδομεν δείγματα ὑπάρξεως τῶν ἀρχαίων γητίνων ἔργων (τειχῶν) τῶν ἀνεγερθέντων κατὰ διαταγὴν τῶν τελευταίων Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης μέχρι τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἡ ἐπαρχία ἐκείνη ὀχυρωθῇ καὶ ἐγκλεισθῇ μὲ ὀχυρωματικὰ ἔργα, ὥστε χωρία, ἐδάφη καὶ περιουσία τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ξένων βαρβάρων ἐθνῶν. Εἰς τὴν Σηλυβρίαν ἠὲ χαριστήθημεν πολὺ ἐκ τῆς εὐθύμου καὶ εὐχαρίστου ἀπόψεως τῆς γαληνιαίας θαλάσσης, τόσον μάλιστα ὥστε ἐγὼ δὲν ἠδυνήθην νὰ συγκρατηθῶ καὶ ἔτρεξα πρὸς τὰ κάτω μέτινας ἐκ τῶν ἄλλων, ἄνευ ἀδείας καὶ γνώσεως τοῦ κυρίου μου πρέσβεως, διὰ νὰ παρατηρήσω τὴν θάλασσαν τὴν ὁποίαν δὲν εἶχον ἰδῆ ποτε πρότερον, ἕως ὅτου κορροσθῶ. Ἐτρέξαμεν λοιπὸν εἰς τὴν παραλίαν, ἐθαυμάσαμεν τὸν κολύμβημα καὶ τὰ πηδήματα τῶν δελφίνων καὶ ἄλλων ἰχθύων, συνέλεξα ὠραιότατά τινα χρωματιστὰ κογχύλια καὶ ἐλησμόνησα νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν πόλιν.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως εἶδαν πειρατικὸν πλοῖον βαῖνον κατευθεῖαν πρὸς τὴν παραλίαν μὲ ἠπλωμένα τὰ ἱστία. Οἱ τσαοῦσαι ἀνήγγειλαν τὸ πλοῖον εἰς τὸν κύριον μου πρέσβυν καὶ τὸν συνεβούλεψαν νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ εἰς οὐδένα τῆς ἀκολουθίας του ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς πόλεως μὲ τὴν

1. Καριστιράν. 2. Τὴν Προπονείδα, ἢ θάλασσαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ πειραταὶ παρέμενον τὴν νύκτα εἰς τὴν ἀκτὴν ὀπουδή-
ποτε, καρδοκοῦντες νὰ αἰχμαλωτίσουν ἀνθρώπους καὶ τοὺς σύρουν πρὸς τὰ
ἔξω. Ὅταν ὅμως ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐστάλη, καὶ πολὺ πρὸ αὐτῆς, ἀπου-
σιάζομεν ἤδη οἱ σύντροφοί μου καὶ ἐγώ.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἐξηκριβώθη ὅτι εἴχομεν ὑπάγει πρὸς τὴν θάλασσαν, οἱ
τσαοῦσαι καὶ οἱ γενίτσαροι ἀνέβηκαν πάραυτα τοὺς ἵππους των, ἔλαβον τὰ
ὄπλα των, ἐπυροβόλησαν ἀπαξ καὶ ἐκάλασαν πρὸς τὴν θάλασσαν. Μᾶς εὖ-
ρον ἐκεῖ θαυμάζοντας τὸ πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀκόμη μακρὰν μας περὶ τὰ
400 βήματα, καὶ μᾶς παρέσυραν πρὸς τὴν πόλιν. Μόλις τὸ εἶδαν οἱ πειρα-
ταὶ ἔρριψαν πρὸς τὴν παραλίαν τρία βέλη τόξου, εἷς δὲ τῶν γενιτσάρων τοὺς
ἐπυροβόλησε εἰς ἀντιπόδοισιν. Ἐδῶ μᾶς ὑπεδέχθη ὁ κύριός μου πρέσβυς.
Τινὰς τῶν μεγαλυτέρων τῆς συντροφίας ἔδειραν μὲ ράβδον, ἐγὼ δὲ ἔμελλον
νὰ μαστιγωθῶ σκληρῶς μὲ μάστιγα ἵππου, ἐπειδὴ δένδρον νὰ κρεμασθῶ δὲν
ὑπῆρχεν εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν.

Ἐν τούτοις ἔμελλον κατὰ πρῶτον νὰ δεχθῶ μακρὰν διδαχὴν τοῦ κυ-
ρίου μου πρέσβεως, καὶ κατόπιν νὰ μαστιγωθῶ, ἂν καὶ συμφώνως πρὸς τὰς
διαταγὰς τοῦ θείου μου, ἐφέρθην πάντοτε μετὰ τόσης πίστεως καὶ ὑπακοῆς
πρὸς αὐτόν, ὥστε οὐδένα λόγον εἶχε νὰ μὲ ἐπιπλήξῃ. Ἡμῖν πάντοτε ἔτοιμος
νὰ ἐκτελέσω τὰς ἐπιθυμίας του, ἔὰν τὰς ἐγνώριζον, νυχθημερὸν ἐφρόντιζα
νὰ τὸν ὑπηρετῶ καὶ πρὸ πάντων νὰ τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἐπομένως ἦτο πολὺ
καλὸς δι' ἐμέ. Περίφοβος εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, δὲν ἐγνώριζον τί
ἄλλο νὰ πράξω ὅπως ταπεινωθῶ καὶ ὑπεσχέθην ὅτι τοῦ λοιποῦ μέχρι τῆς
ἡμέρας τοῦ θανάτου μου, οὐδὲν θὰ ἔπραττον ἄνευ γνώσεως καὶ ἀδείας του·
ὠμίλησαν δὲ εὐνοϊκῶς δι' ἐμέ καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ τὸ ἀπέδωκαν εἰς τὴν νεό-
τητα καὶ τρέλλαν μου ὥστε ἀπηλλάγην τῆς μαστιγώσεως. Ὅπως δὲ ὅμως
μ' ἐπέπληξαν ἕως ὅτου ἐβόμβησαν τὰ ὄτα μου. Οὕτω ἡ περιέργειά μου καὶ
ἡ περιπλάνησις ἀνὰ τὰς ἐρημίας, διότι ἠθέλον νὰ ἴδω τὴν θάλασσαν πρὸ
τῶν ἄλλων, μὲ ἔφεραν εἰς τὸ σημεῖον σχεδὸν νὰ αἰχμαλωτισθῶ ὑπὸ τῶν λη-
στῶν ἐκείνων τῆς θαλάσσης καὶ ἂν φίλοι μας δὲν ἐπληροφοροῦντο ἐγκαίρως
περὶ ἡμῶν, ὁ Θεὸς γνωρίζει ἂν δὲν μὲ συνελάμβανον καὶ μὲ ἐπώλουν. Κα-
τόπιν διενυκτερεύσαμεν ἐδῶ.

18. Τὴν 23 Νοεμβρίου ἐφθασε πάλιν ἔφιππος ταχυδρόμος ἐκ μέρους
τοῦ Χέρρ Πέτσχ, μετέβημεν εἰς τὴν πόλιν *Πόρτε-Γκράντε*¹ (Μπουγιουὺκ-Τσεκ-
μετζέ) ὅπως διανυκτερεύσωμεν. Ἐκεῖ ὑπάρχει λιθίνη γέφυρα μήκους 787 βη-
μάτων μὲ 20 τόξα ὑπεράνω θαλασσίου βραχίονος.

19. Τὴν 24 Νοεμβρίου ἐφθάσαμεν εἰς τὴν πόλιν *Πόρτε - Πίκολο* (Κιου-
τσουὺκ - Τσεκμετζέ) ὅπου ὑπάγουν ἐκεῖ διὰ γεφύρας. Οἱ δύο οὗτοι βραχίονες

1. Μεγάλος καὶ Μικρὸς Τσεκμετζές· δύο πόλεις πολὺ κοντὰ εἰς τὴν Κων(λιν)
καὶ Σηλύβριαν καὶ ἀνάμεσα.

τῆς θαλάσσης εἶναι πολλοὶ τερπνοί, καί, ἐὰν ἐκαλλωπίζοντο μὲ ἀνθρωπίνην βοήθειαν καὶ ἐργασίαν καί, ἂν ἀνθρωπίνη ἰδιοφυΐα καὶ ἐπιτηδειότης ἐβοήθει τὴν φυσικὴν τῶν μορφῶν, δὲν γνωρίζω ἂν θὰ ὑπῆρχεν ὠραιότερον πρᾶγμα ὑπὸ τὸν ἥλιον. Τώρα ἐν τούτοις ἐγκαταλελειμμένοι ὡς ἦσαν καὶ μεμονωμένοι, φανερῶνουν πόσον κλαίουσαν καὶ θρηνοῦσαν τὴν κατάστασιν τῆς ἐγκαταλήψεώς των, διότι λόγῳ τῆς δουλείας ἣτις τοὺς παρέδωκεν εἰς βάρβαρον κύριον, ὁ λαὸς τοὺς ἀποστρέφεται, τοὺς μισεῖ καὶ τέλος δὲν τοὺς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν. Ἐδῶ εἶδομεν συλλαμβανομένους, διὰ μεγάλων δικτύων, ἰχθεῖς εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ ἄλιεῖς συνελάμβανον μέγα πλῆθος καλλίστων καὶ νοστιμωτάτων ἰχθύων καὶ μᾶς ἐπώλουν ἕξ αὐτῶν ὁποίους καὶ ὁπόσους ἠθέλομεν. Εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην εἶχε διατάξει τὸν οἰκονόμον του ὁ Χερρ Πέτσχ νὰ μᾶς ὑποδεχθῆ καὶ ἐφοδιάσῃ μὲ καλὰς προμηθείας.

20. Τὴν 25 Νοεμβρίου ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 3 ὥρας καὶ περὶ τὰς 10 εἶδομεν τὸν δόκτορα Πέτσχ, τὸν πρέσβυν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἦτο μετὰ πολλῶν ἰπέων Τούρκων καὶ τῆς ἰδικῆς του ἀκολουθίας καὶ ἰδιαίτερος μετὰ 40 περίπου τσαουσῶν (αὐλικῶν τοῦ Τούρκου αὐτοκράτορος ἐσταλμένων νὰ μᾶς προὔπαντήσουν) καὶ οἱ ὅποιοι μᾶς ἐδεξιώθησαν καὶ ἐπρουχώρησαν πρὸ ἡμῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐδῶ πρῶτον πάντων, ὅταν οἱ κύριοί μου πρέσβεις εἶδον ἀλλήλους ἀφιππευσαν καὶ ἀλληλοενηγκαλίσθησαν μετὰ μεγάλης χαρᾶς ὡς ἂν ἐγνωρίζοντο πρὸ πολλοῦ. Ὁ Χερρ Πέτσχ εἰδικῶς ἦτο ὁ πλέον ἠψυχαραστημένος, διότι ἐγνώριζεν ὅτι προμῆνυμά τι καταιγίδος ἐπρόκειτο νὰ ἐκραγῆ ἐκεῖ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θὰ ἐπέστρεφεν εἰς τὸ Χριστιανικὸν βασίλειον.

Κατὰ τὸ ταξίδιον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀπωλέσαμεν δύο τῶν συντρόφων μας, τὸν ὑπηρέτην τοῦ μαγειρίου καὶ τὸν Οὔγγρον ράπτῃν. Τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, θελήσαντα νὰ ὑπάγουν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸ ἡμῶν, ἐξετράπησαν τῆς ὁδοῦ καὶ τοὺς συνέλαβον Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι ἀφ' οὗ τοὺς ἐφυλάκισαν εἰς μίαν τῶν θερινῶν ἐπαύλεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐξῆλθον καὶ ἵππευσαν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἐρωτήσουν τὸν μπονσταντζῆ πασᾶ τί νὰ πράξουν μὲ αὐτούς.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Οὔγγρος ράπτῃς διέφυγε, ἐβοήθησε δὲ καὶ τὸν σύντροφόν του νὰ ἀπαλλαγῆ τῶν δεσμῶν. Ἀφοῦ ἠλευθερώθησαν οὕτω τῶν δεσμῶν τῶν ἑτρεξάν, ἐκρύβησαν καὶ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν κατόπιν ἀπὸ ἡμᾶς τὴν τρίτην ἡμέραν. Οἱ Τοῦρκοι ὅτε τοὺς συνέλαβον τοὺς εἶχον ἀρπάσει ὅσα χρήματα ἔφερον, 30 δουκάτα τοῦλάχιστον, καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἂν δὲν διέφευγον θὰ τοὺς παρελάμβανον καὶ θὰ τοὺς ἐπώλουν ὡς δούλους ἐκεῖ κάπου πέραν τῆς θαλάσσης.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὠδεύομεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν, διὰ μέσου τῆς πόλεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πρὶν ἢ φθάσωμεν τὸ ὠρισμένον δι' ἡμᾶς μέγαρον, τὸ ὅποιον εἶναι ἐκτισμένον ἐξ ἐρυσθῆς τετραγώνου πέτρας καὶ σκε-

πασμένον μὲ μολυβδίνην στέγην. Ἐν τῇ εἰσόδῳ, διὰ μεγάλης κυκλιδωτῆς θύρας, ὑπάρχει πλατεῖα καθαρὰ καὶ ἐπαρκῶς ἐκτεταμένη μὲ ἄλλας θύρας ἑκατέρωθεν, λιθίνη δὲ ἐξωτερικὴ κλίμαξ ἀνέρχεται μέχρι τοῦ λιθίνου ἐξώστου τοῦ περιβάλλοντος τὸ κτίριον. Κάτωθεν εἶναι μαγειρεῖον, οἶναποθῆκαι καὶ σταῦλος διὰ 200 ἵππους. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μὲ τὸν ἐξώστην πατώματος ὑπάρχουν ὀλόγυρα δωμάτια μὲ Ἰταλικὰς θερμάστρας. Εἰς ἐκεῖνα διέμεινε ὁ κύριός μου πρέσβυς ἀπέναντι τῆς ὁδοῦ, διενεμήθημεν δὲ ἀνὰ τρεῖς ἢ τέσσαρες εἰς διάφορα διαμερίσματα ἀναλόγως τοῦ προσωπικοῦ μας ἀξιώματος καὶ τῆς θέσεως. Ὅστις ὑπάγει εἰς τὴν αὐλὴν κατ' ἀνάγκην διέρχεται πρὸ τῆς οἰκίας ἐκείνης, διότι εἶναι ἐκτισμένη εἰς τόσον κατάλληλον θέσιν παρὰ τὴν πρῶτην ὁδόν, ὥστε ὅ,τι δῆποτε νὰ φαίνεται ἐξ αὐτῆς.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν τοποθεσίαν τῆς πόλεως, μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ θέσις ἐκείνη εἶναι φύσει προητοιμασμένη δι' ἕδραν αὐτοκρατορικῆς μητροπόλεως. Κεῖται βεβαίως ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἔχει τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς δεξιᾶ δὲ τὴν Ἀφρικὴν. Ἄν καὶ ἐκεῖναι αἱ χῶραι δὲν ἐνοῦνται μετὰ τῆς πόλεως, ἐν τούτοις εἶναι ὡς νὰ ἦσαν ἠνωμένοι μετ' αὐτῆς διὰ θαλάσσης καὶ μὲ εὐκόλον ταξείδιον. Πρὸς ἀριστερὰ εἶναι ὁ Εὐξείνιος Πόντος καὶ ἡ Μαιώτις λίμνη ἢ Τουρκιστὶ Καρὰ-ντενιζ (Μαύρη θάλασσα) παρὰ τὰ ὕδατα τοῦ ὁποίου κατοικοῦν πολλὰ ἔθνη καὶ ρέουν εἰς αὐτὸν πανταχόθεν πολλοὶ ποταμοί. Διὰ τοῦτο ὅ,τι παράγεται εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου, δύναται νὰ μεταφερθῇ εὐκόλως διὰ πλοίων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς πόλεως ἐκτείνεται ἡ Προποντις ἢ θάλασσα τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἐκ τῆς ἐτέρας σχηματίζεται λιμὴν διὰ πλοῖα ἐκ τοῦ ποταμοῦ, τὸν ὁποῖον ὁ Στράβων ἐκ τοῦ σχήματός του ὠνόμασεν Χρυσῶν Κέρας¹. Ἡ τρίτη πλευρὰ τῆς πόλεως ἐνοῦται μετὰ τῆς ξηρᾶς οὕτως ὥστε ἡ πόλις ἐκείνη παρουσιάζει τὴν ὄψιν χερσονήσου καὶ μὲ ὄλην τὴν ἀνύψωσιν σχηματίζει ἀκρωτήριον εἰσερχόμενον εἰς τὴν θάλασσαν ἢ θαλάσσιον βραχίονα.

Ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶναι πολὺ τερπνὴ καὶ γοητευτικὴ ἡ ὑπεράνω τῆς θαλάσσης θεὰ ὡς καὶ ἡ θεὰ τοῦ ὄρους Ὀλύμπου². Ἡ δὲ θάλασσα περιέχει μεγάλην ἀφθονίαν ἰχθύων, οἱ ὁποῖοι ἀφ' ἐνὸς κολυμβοῦν ἐκ τῆς Μαιώτιδος λίμνης ἢ Μαύρης θαλάσσης διὰ τῶν στενῶν τοῦ Βοσπόρου εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Μεσόγειον καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐπιστρέφουν πάλιν ὀπίσω, διότι τοιαύτη εἶναι ἡ φύσις των. Εἶναι δὲ ἀπειροπληθεῖς, ὥστε ἀφθονία ἐξ αὐτῶν νὰ συλλαμβάνεται μὲ τὴν ἔλξιν ἐνὸς πολὺ μικροῦ δικτύου³.

Οὕτω λοιπὸν ὑπάρχει ἐκεῖ μεγάλη ἀφθονία ἰχθύων πρὸς ἀλιεῖαν καὶ

1. Τὸν ὠνόμασαν οἱ Βυζαντινοὶ καὶ ὄχι νομίζω ὁ Στράβων.

2. Εἶναι ὁ Βιθυνικὸς Ὀλυμπος πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀσίας διαρκῶς χιονισμένος.

3. Ἐτσι περιγράφουν οἱ Ἕλληνες ψαράδες καὶ σήμερα τὴν κάθοδον καὶ ἀνοδὸν τῆς παλαμίδας καὶ τῶν σκουμβριῶν.

πωλοῦνται πολὺ ἐφθηνά. Οἱ ἀλιεῖς εἶναι συνήθως Ἑλληγες καὶ ἐξοικειωμέ-
νοι καλῶς μὲ τὴν τέχνην τῆς μαγειρικῆς τῶν ἰχθύων. Οὔτε οἱ Τοῦρκοι ἀπα-
ξιοῦν τοὺς ἰχθεῖς, ὅταν εἶναι καλῶς μαγειρευμένοι, εἰδικῶς ὄσους θεωροῦν
καθαροὺς. Δὲν συμβαίνει δὲ πᾶς τις ἐκ γενετῆς Τοῦρκος νὰ τοὺς ἀγαπᾷ, ἀλλὰ
μᾶλλον οἱ ἀρνησίθρησκοι¹. Ἐπὶ πλέον ὄχι μόνον δὲν τρώγει ἀλλ' οὔτε ἐγγίζει
ἐκ γενετῆς Τοῦρκος τοὺς βατράχους, κοιλίας, χελῶνας, ὄστρεα καὶ παρόμοια.

Ἄληθῶς ἀπαγορεύονται εἰς τοὺς Τούρκους, εἰς τὸ κοράνιον, ἐξ ἴσου
ἀκάθαρτοι ἰχθεῖς καὶ οἴνοποσία, οὐδεὶς δὲ καὶ οἴουδήποτε ἐπισήμου ἀξιώ-
ματος πίνει ποτὲ οἶνον ἐκτὸς μυστικῶς. Τὸ πράττουσιν συνήθως ἀρνησίθρη-
σκοι, οἱ ὅποιοι ἐσυνείθιζον νὰ ἐρχονται πρὸς ἡμᾶς μυστικῶς, νὰ πίνουν ἐπὶ
νύκτας ὀλοκλήρους, νὰ ἐπιστρέφουν μυστικῶς εἰς τὰς οἰκίας των πρὸ τοῦ
λυκαυγοῦς καὶ νὰ μᾶς παρακαλοῦν θερμῶς νὰ μὴ ἐπιτρέψωμεν νὰ γνωσθῆ.
Οἱ ἄτακτοι ὅμως νέοι καὶ οἱ στρατιῶται δὲν τηροῦνται εἰς τὴν τάξιν.

Ἐκτὸς δὲ τούτου πηγαίνουν καὶ εἰς χριστιανικὰ καπηλεῖα, τρώγουν ὅσον
θέλουν καὶ δὲν πληρώνουν, καί, ἂν ὁ ξενοδόχος δὲν θέλει νὰ δαρῆ, ὀφείλει
νὰ μὴ προφέρῃ τὴν λέξιν. Ὅσαίς δὲ ἔχουν πίνει ὁ Χριστιανὸς ἢ ὁ Ἰουδαῖος
τὸν ὅποιον θὰ συναντήσουν, πρέπει νὰ ἀπομακρυνθῆ ὅσον δύναται τῆς ὁδοῦ
του, ἄλλως ἂν δὲν ἔχη συνοδὸν γενίτσαρον, θὰ δεχθῆ ἀμέσως ράπισμα ἢ
πληγὴν μαχαίρας. Τοιαῦτα πρόσωπα, παρεκτρεπόμενα ὀπωσδήποτε, φυλα-
κίζονται ἀμέσως καὶ δέρονται μὲ ράβδον διὰ τὸ ἔγκλημα τῆς οἴνοποσίας.
Ἄλλὰ τώρα ἂς ἐπανέλθω εἰς τὴν οἰκίαν μας.

Ὁ κύριός μου Πρέσβυς, ἐπειδὴ ἐπεθύμει νὰ συνδιαλεχθῆ καὶ γίνῃ δε-
κτὸς εἰς ἀρκόασιν τοῦ Φερχάτ, τοῦ πρώτου πασᾶ, Ἀλβανικῆς καταγωγῆς,
ὑψηλοῦ μὲ μακροὺς ὀδόντας καὶ δυσαρέστου προσώπου, ὑπεχρεώθη προη-
γουμένως νὰ τοῦ παρουσιάσῃ τὰ δῶρα τὰ ὅποια τοῦ εἶχον σταλῆ ὑπὸ τῆς
Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος. Οὔτε ἔως ὅτου ἔγινε τοῦτο, ἠδυνήθη-
σαν οἱ κύριοί μου πρέσβεις, νέος καὶ παλαιός, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν νὰ ὑπά-
γωμεν ἔφιπποι εἰς τὸν Φερχάτ καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς καὶ εἰς Βούδαν καὶ
Σόφιαν. Ἀφοῦ δὲ ἠσπασθήμεν τὴν χεῖρα του καὶ τὰς χεῖρας ὄλων τῶν ἄλλων
παρόντων πασάδων, τοῦ παρέδωκεν ὁ πρέσβυς μας τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐπι-
στολήν, τὴν ὅποιαν ἐδέχθη μετὰ σεβασμοῦ δηλαδὴ 3.000. μεγάλα δολλάρια
2 ἀργυρᾶς ἐπιχρῦσους λαγήνους μὲ λεκάνας. Δύο μεγάλα χρυσᾶ κύπελλα μὲ
ράμφος, δύο ἄλλα ὡς χρυσᾶς σταφυλάς, δύο μεγάλους ἀργυροῦς ἐπιχρῦσους
κάδους, δύο μεγάλας ἀργυρᾶς ἐπιχρῦσους φιάλας, ἓν μέγα ὠρολόγιον μορφῆς
χρυσοῦ ἵππου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθητο Τοῦρκος ἔχων εἰς τὴν κεφαλὴν βυ-
θισμένον βέλος. Ἐν τετράγωνον σημαῖνον ὠρολόγιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦσαν
δύο ἄνδρες ὄρθιοι καὶ ἐκινουῦντο, καὶ ὅταν ἐσήμαινεν ἤνοιγον τὰ στόματά
των, μίαν ἐξαγωνικὴν σφαῖραν, ὡς τουρκικὸν ρόπαλον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο

1. Χριστιανοὶ μεταστραφέντες εἰς Μουσουλμάνους.

χρυσῶν σημαῖνον ὠρολόγιον καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐκ τοῦ Φερχάτ μετέβημεν κατόπιν ἔφιπποι εἰς τοῦ Βεζύρη Μωχάμετ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τοῦ προηγουμένου αὐτοκράτορος εἶχε διατελέσει κουρεὺς καί, ἀφοῦ ἠσπάσθημεν τὴν χεῖρά του, τοῦ ἐδώσαμεν ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος 1000 γερμανικὰ δολλάρια, προχοῖδα μὲ ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον λεκάνην, καὶ μέγα ὠρολόγιον μορφῆς θαλασσίου ἵππου στηριζόμενον ὀλόγυρα ἐπὶ διαφόρων κογχυλίων. Ἀφοῦ δὲ διεξηγάγομεν μετ' ἐκείνου πάσας τὰς ἀναγκαίας ὑποθέσεις (εἶχε γεννηθῆ Οὐγγρος ἀλλ' εἶχε μεταστραφῆ Τοῦρκος), ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ μέγαρόν μας.

Μίαν ἄλλην ἡμέραν μετέβημεν εἰς τριῶν ἄλλων πασάδων, ὡς καὶ ἐνὸς ἄλλου τσαούση, ἐκ γενετῆς Κροάτου καὶ συζύγου θυγατρὸς τοῦ Τοῦρκου αὐτοκράτορος, εἰς τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ, Κροάτου ἐπίσης καὶ εἰς τοῦ Συκούλα πασᾶ, ἐκ γενετῆς Ἰταλοῦ ἐκ Μεσσηνίας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλου ναυάρχου. Ἀφοῦ ἐχαιρετήσαμεν τοὺς μεγάλους πασάδες, τοὺς ἐδώκαμεν ἀνὰ 1000 δολλάρια εἰς ἕκαστον καὶ ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον προχοῖδα μετὰ λεκάνης. Ἀργυρᾶν ἐπίχρυσον φιάλην μορφῆς σελήνης, δύο μεγάλα ἀργυρᾶ ἐπίχρυσον κύπελλα μὲ ράμφος, ὠρολόγιον μορφῆς Μαύρου ὀδηγοῦντος ἀγγλικὸν σκύλον μὲ ἄλυσσον, καὶ ἄλλο ὠρολόγιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἦτο Τοῦρκος ἔφιππος καὶ κάτωθεν αὐτοῦ λέων νικῶν ἄλλον Τοῦρκον, πάντα ταῦτα κινούμενα ὁσάκις τὸ ὠρολόγιον ἐσήμαινε, ὁ δὲ ἵππος ἐκτύπα τὸν πόδα του καὶ ἔστρεφε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνὰ πᾶν λεπτόν. Εἰς ἄλλους ἐπισήμους παρεδόθησαν ἄλλα ἀπλᾶ δῶρα διὰ τοῦ οἰκονόμου ἢ τοῦ διερμηνέως τοῦ κυρίου μου.

Σ η μ. Τὸ περιγητικὸν κείμενον περαιτέρω εἶναι δραματικώτατον μὲ ἐπικίνδυνα ἐπεισόδια καὶ ἀληθεῖς συμφορὰς τοῦ προσωπικοῦ τῆς προεβείας.

† ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ

ΤΕΤΡΑΚΟΣΙΕΤΗΡΙΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΔΩΡΕΑΣ

1538 - 1938

Πολλά τῶν ἑορταζομένων ἐν ἡμῖν «ἐτηρίδων» ἑορτάζονται μετὰ ἐν, ἢ δύο ἔτη, καθὼς ἔπαθε τοῦτο καὶ ἡ πρὸ δύο σχεδὸν μηνῶν ἑορτασθεῖσα τριακοσιετηρίς τοῦ θανάτου τοῦ μακαρίας μνήμης πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως. Ἐν ἔτει τριακοσιοσιῶ πρώτῳ τριακοσιετηρίδα ἑωρτάσαμεν τὴν πέρουσι συμπληρωθεῖσαν, ἔτει δὲ τετρακοσιοσιῶ πρώτῳ τετρακοσιετηρίδα ἄγομεν ἀξιωμανημονεύτου γεγονότος, ὅπερ ἔδει νὰ τιμήσωμεν ἐν Ὀκτωβρίῳ μηνὶ τοῦ παριπλεύσαντος ἔτους (1939).

Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων εἰς τὴν δωδεκάβιβλον αὐτοῦ (σ. 1169) ἀναφέρων τὸ ἀπὸ κοσμογενείας ἔτος 7047, σημειοῖ ὅτι «πρὸ γὰρ τούτου τοῦ ἔτους οὐχ εὐρίσκεται κώδιξ» ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, τ'ἀληθῆ μαρτυρεῖν, ἀναγγέλλει δὲ «ὅτι ἐν ἔτει ἑπτακισχιλιοσιῶ τεσσαρακοσιῶ ἑβδόμῳ, ὁ Ἱερεμίας τὰς εἰς τὴν χώραν τοῦ Βρίγκα οἰκοδομηθείσας αὐτῷ οἰκίας, ἀμπελῶνας, καὶ κήπους ἀφιερῶσι τῇ μονῇ τῆς Παμμακαρίστου καὶ ὅτι εἰς τὸ χωρίον ἐκείνο ἦν ἀγίασμα τῆς ἀγίας Παρασκευῆς».

Ὁ ἀπὸ τοῦ ἀναφερομένου ἔτους ἀφαιρῶν τὸ ἀπὸ θεογονίας εὐρίσκει ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1539, αὐτὸ δὲ εὔρε καὶ ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν (Ἑκκλ. Ἰστ. Γ' σ. 370) καὶ ἔγραψεν· «αὐτὸς ὁ Ἱερεμίας ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ἀφλθ', ἀφιέρωσεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Παμμακαρίστου τὰ οἰκοδομηθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ τοῦ Βρίγκα χωρίῳ οἰκήματα, ἀμπελῶνας, καὶ κήπους».

Βεβαίως ὁ Δοσίθεος εἶδε τὸν κώδικα τὸν πατριαρχικόν, ἐπέστησε δὲ προσοχὴν εἰς τὸ ἔτος, οὐχὶ δ' εἰς τὸν παρ' αὐτῷ μῆνα, ἀπροσέκτως δ' ἀνέγνω καὶ ὁ Μελέτιος, καὶ ἄλλοι καὶ μετ' αὐτοῦ; ἐγὼ, παρασυρθείς ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Μελέτιον ὀφειλομένης ἀξιοπιστίας· ὁ παρὰ τὸ 7047 μὴν ὀκτώβριος ἀναγκάζει ἡμᾶς εἰς ἀφαιρέσιν ἔτους, ὥστε νὰ γράψωμεν 7046 καὶ νὰ ὀρίσωμεν ἔτος δωρεᾶς τὸ 1538. Εὐρισκόμεθα ὁμῶς σήμερον εἰς τὸ 1939. Συγχωρήσατε λοιπὸν εἰς ἡμᾶς, ἀγαπητοί, ν' ἀκολουθήσωμεν τῷ Μελετίῳ Ἀθηνῶν, ἐνῶ ἔβεβαιώθημεν ὅτι ἡ δωρεὰ ἐγένετο τῷ 1538, κατὰ ὀκτώβριον.

§ Τίνας εἶδους καὶ κατηγορίας ἦσαν τὰ δωρηθέντα τῇ Παμμακαρίστῳ, δῆλα γε δὴ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον κτήματα; Τὸ γράμμα τὸ δωρεατικόν, ὡς ἔλεγον αὐτὸ οἱ πρὸ τεσσάρων καὶ πέντε καὶ δέκα ἴσως ἑκατονταετηρίδων βυζαντινοί, πρὸ πεντήντα τεσσάρων ἐτῶν ἀκριβέστερον ἄλλου τινὸς ἐξέδωκα ἐγὼ εἰς τὰ «Χρονικά τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ» (σ.

1306 ΤΕ ΝΟΥΝΑ ΓΕΔΕΩΝ
 ΝΙΚΟΣΙΕΤΗΡΙ
 παρχμης διορισμ
 1538-1538

Ταχαι των εσραζομένων εν κτην
 ιωνονται μετ' 4, 11 δυο 11, 11 αδης εκαδι τουτο κα)
 η προ δυο σχεδιν μινον εσραζομενα Ιριαστικησ
 του θανάτου του μαμαστας μημης πατριάρχου κρη
 ρου του Λουαριου. εν ετει τετραμοσιω πρώτω Ιρια
 ωστικησδα εσραζομεν την πρώτη σικηπαρδίσσαν.
 ετει δε τετραμοσιω πρώτω τετραμοσιωσικησδα ε
 ρην εχομημονετου γμονατος, οτις εδει να τιμη
 σουμεν εν οδωθω μιν. του παριπλευσαντος ετους

Δεσίδει ο Γεορογιμαν εν τίν δαδιδιάβ
 βαν αυτου (σ. 1169) αναγράφω το από μορφογενσίας
 ετος 1029, ε
 οση εν
 μαρτυρ
 τωσαγα

οτι, προ γαρ τουτου του ετους
 εδίζεν εν τω πατριαρχείω, ταρδη
 ει δε, οτι εν ετει εσταμνημοστώ
 μο, ο τρομης τω εν τήν χάσαν
 μηδίσουσ αυτω σικησζαυλιω
 εροι τή μοτη της Παμμαστικησ
 εριον μιννο εν αγιασμα της εφρα

το αναγραφόμενον εστι αφαιρων το από δεο
 σφραγισσιν από χειροσ γρηγοριου 1539, από
 χειροσ ο Μεχτιουσ Αθηνών (επιμ. 102. Τ σ. 370) και ε
 πικαυζος ο κρημης εν ετει από χειροσ του αγρη
 σωστικου εν τήν μοτη της Παμμαστικησ του οτι
 του εν τω του Βροβημα χριστι διμνη
 κενυσο

Χειρόγραφος σελίς τής μελέτης του Μ. Γεδεών

135). Αὐτὸς ὁ ἀφιερῶσας ἀπαριθμεῖ «ἡ μετριότης ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Βορίγκα καλουμένη χώρᾳ, οὐ μακρὰν κειμένη τῆς δε τῆς μεγαλοπόλεως, ἀναστήσασα καὶ ἀνακτίσασα καὶ βελτιώσασα τὴν ἐκεῖσε ἡμετέραν πατριαρχικὴν κατοικίαν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ περιβολίου καὶ κήπου αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνακτίσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἐντὸς ἀειρῶδου καὶ ποτίμου ὕδατος, καὶ θείου καὶ ἱαματικοῦ ἀγιάσματος τῆς ἀγίας μου ὀσιομάρτυρος καὶ ἱαματικῆς Παρασκευῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἀμπελίου ἡμῶν ἀφιεροῖ» κλπ.

Τὸ ἀμπέλιον γινώσκομεν ὅτι λέγεται καὶ σήμερον ἀμπέλι. Περιβόλιον, ἢ ἀγρός, ἢ ἀγρίδιον, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, εἶχον δένδρα καρποφόρα καὶ λαχανικά. Εἰς τοὺς κήπους (μπαγτζέδες) ἐκαλλιεργοῦντο μόνον ἄνθη. Εἶχον λοιπὸν ἀξίαν πολλὴν τὰ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Α΄ δωροφορηθέντα ἀκίνητα κτήματα, ἀφοῦ μάλιστα περιελάμβανον καὶ τὸ τιμώμενον (26 Ἰουλίου) ἐν ὀνόματι τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ἀγίασμα, νομισματοκοπεῖον πραγματικῶν τῶν τότε χρόνων. Παρακαλῶ νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν οἱ φιλόστορες ἓνα πατριάρχην τῶν τότε καὶ τῶν κατόπι χρόνων προβάνα εἰς τοσαύτην θυσίαν, δῆλα δὴ καθοσιώσεως κτημάτων εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ μίαν μεγίστην πρὸς τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμόν ὑπηρεσίαν πρέπει νὰ καταστήσωμεν γνωστότερον τὸν βίον αὐτοῦ.

§ Λέγω γνωστότερον, διότι ἔγραψα ὀλίγα εἰς τοὺς «Πατριαρχικούς Πίνακας». Μετ' ἐμὲ ἀγνοῶ τις ἔγραψε περισσύτερα. Δωρόθεος ὁ γραφόμενος Μονεμβασίας χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ Ἱερεμίου Α΄, ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ζίτζαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, ὅτι ἦτο καλογηρικὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, καὶ ὅτι μητροπολίτης ἐ χρημάτισε Σόφιας, τῆς παλαί ποτε διαλαμψάσης Σαρδικῆς, ἀπὸ ταύτης δὲ μετετέθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἐνταῦθα μοὶ ἐπιτρέπεται μία ἀπορία· πόθεν ἔμαθεν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Λαμπριδῆς ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τῆς μονῆς προφήτου Ἡλιοῦ τῆς Ζίτζης ὁ Ἱερεμίας ἔμαθε τὰ πρώτα γράμματα¹, διότι οὐδαμοῦ παραπέμπει.

Ἐξελέγη πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον Θεολήπτου Α΄ τοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων. Ἔτος ἐκλογῆς ἀποδεχόμεθα τὸ 1520 καὶ μῆνα Σεπτέμβριον λήγοντα, ἢ ὀκτώβριον ἀρχόμενον. Ὁ ψευδώνυμος Μαθᾶς ὁρίζει χρόνον ἐκλογῆς 1520, ὁ δὲ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης 1524. Καὶ ὁ μὲν Δωρόθεος ἀγράμματος λέγει τὸν Ἱερεμίαν, ὁ δὲ Μαθᾶς πεπαιδευμένον, οὐδαμοῦ παραπέμπων δι' ἐξακρίβωσιν καὶ διαπίστωσιν πρὸς τοῦτο².

Εἰς ζάλην λογισμῶν ἀμφιβόλων ἐμπίπτομεν ὑπ' ὄψιν ἔχοντες δύο χειρογράφων εἰδήσεις. Τὸ 627 τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Λαύρας διδάσκει ἡμᾶς ταῦτα. «Ἔστι τὸ παρὸν βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου, τοῦ ἐν Σέρῳ, ἐν

1. Ἡπειρωτικά Ἱστορικά Μελετήματα (εἰς τὸ τμήμα «Ἱερά ἐν Ἡπειρῷ σκηνώματα» ἐν Ἀθήναις, 1904 σ. 8).

2. Μαθᾶ Κατάλογος Πατριαρχῶν α΄ ἐκδόσεως (τοῦ 1837).

ἔτει τῷ ζκζ', ἐν ἡμέραις Ἱερεμίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως· δηλαδὴ 1519. Ἄλλοτερον, τῆς πατριαρχικῆς τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκης, ἀναφέρει ὅτι, τῇ 31 Δεκεμβρίου 1522, θανόντος τοῦ Θεολήπτου, ἐψηφίσθη Ἱερεμίας ὁ μητροπολίτης Σόφιας, συνυποψηφίους ἔχων τοὺς διακεκριμένους ἐν τοῖς τότε χρόνοις μητροπολίτας Ἰωάσαφ Ἐφέσου καὶ Γεννάδιον Σεῦδῶν¹. Ἐκ τῆς χρονικῆς ταύτης ἀποσημειώσεως δέχομαι τὰ τῶν συνυποψηφίων ὀνόματα, ἐνδοιάζων διὰ τὸ ἔτος 1522—ἐκτός ἂν ἀποδεχθῶμεν αὐτὸ δηλοῦν χρόνον τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς τοῦ Ἱερεμίου.

Ὁ πατριάρχης αὐτὸς μετέβη εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου τῷ 1520, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἔτος, ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἔμενεν ἐν Κύπρῳ· ἀλλ' ἵνα εὐρεθῇ τις ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον φρονῶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ Νοέμβριον, ἢ Ὀκτώβριον ἴσως, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· δηλὰ γε δὴ, ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἢ δύο· Ἀλλὰ τίς πατριάρχης, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Δωρόθεον, φρόνιμος, ἀφίνει τὸν Θρόνον, κἄν μεταβαίνει εἰς τὴν Βηθλεέμ, κἄν εἰς τὸν Κρανίου τόπον; Μετὰ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon σημείωσιν², ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸ κατὰ τὸν 627 λαυριωτικὸν ἔτος 1519, ἐν ἔτος πρὸ τοῦ ἐν Turcograecia³, καὶ νὰ πιστεύσωμεν τὸ 1522, ἔτος τῆς τὸ δεύτερον ἐκλογῆς, ὡς εἶπον ἄνω. Οὕτω δὲ θέτομεν τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Κύπρον διαμονὴν τοῦ Ἱερεμίου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1520 μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1522, διότι ἡ παρὰ Montfaucon σημείωσις δηλὰ δὴ θέτει τὸν Ἱερεμίαν ἐν Κύπρῳ μένοντα καὶ τὸν δεκεμβρίου τοῦ 1523!!! δηλὰ δὴ περιφερόμενον ἐπὶ μίαν τριετίαν, ἄνευ λόγου, μακρὰν τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ θρόνου. Καὶ ἦτο φρόνιμος ἄνθρωπος ὁ Ἱερεμίας.

Ὁ γνωστὸς Χρονογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις ἡμῶν ἦτο γαληνία, διότι ἦτο Μανουήλ ὁ Κορίνθιος ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφὸς ἄνθρωπος καὶ φρόνιμος, καὶ ἄλλοι κληρικοὶ δηλὰ δὴ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ὄχι ταραξίαι, καὶ διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ. Τοῦτο ὁμῶς ἀληθεύει διὰ τὴν μετὰ τὸ 1522 χρονικὴν περίοδον· διότι τὰ ἔτη 1521 καὶ 22 ἐτάραξάν τινες ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοί, ἀναβιβάσαντες εἰς τὸν πατριαρχικὸν Θρόνον Ἰωαννίκιον τὸν τῆς θρακικῆς Σωζοπόλεως, τῆς πρὸς Εὐξείνου Πόντου, καθ' οὗ πᾶς ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως ἐξηγέρθη, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ ἕξ Ἱεροσολύμων ἐπανόδῳ τοῦ Ἱερεμίου. Ὑπέβαλον τὴν κατὰ Ἰωαννικίου ἀποδοκιμασίαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ κανουνῆς, ἢ νομοθέτης, ἀποδεξάμενος τὴν αἴτησιν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ, διέταξε νὰ ἐκλέξωσι πάλιν οἱ μητροπολίται καὶ οἱ λογάδες τοῦ (ῥοῦμ μουτεμπερλέρ) τὸν λαοπρόβλητον πατριάρχην.

1. Κεραμέως Ἱεροσλμ. Βιβλιοθήκη. Α' 346.

2. Bibliotheca Coesliniana· σ. 108, 129, καὶ Πατριαρχικοὺς πίνακας· 501.

3. Turcograecia· 153.

135). Αὐτὸς δ' ἀφιερῶσας ἀπαριθμεῖ· «ἡ μετριότης ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Βρυίγκα καλουμένη χώρᾳ, οὐ μακρὰν κειμένη τῆς δε τῆς μεγαλοπόλεως, ἀναστήσασα καὶ ἀνακτίσασα καὶ βελτιώσασα τὴν ἐκεῖσε ἡμετέραν πατριαρχικὴν κατοικίαν μετὰ πάσης τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ περιβολίου καὶ κήπου αὐτῆς, ἔτι δὲ καὶ τῆς ἀνακτίσεως καὶ βελτιώσεως τοῦ ἐντὸς ἀειρῶδου καὶ ποτίμου ὕδατος, καὶ θείου καὶ ἱαματικοῦ ἀγιάσματος τῆς ἀγίας μου ὁσιομάρτυρος καὶ ἱαματικῆς Παρασκευῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ ἀμπελίου ἡμῶν ἀφιεροῖ» κλπ.

Τὸ ἀμπέλιον γινώσκομεν ὅτι λέγεται καὶ σήμερον ἀμπέλι. Περιβόλιον, ἢ ἀγρός, ἢ ἀγρίδιον, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως, εἶχον δένδρα καρποφόρα καὶ λαχανικά. Εἰς τοὺς κήπους (μπαγιζέδες) ἐκαλλιεργοῦντο μόνον ἄνθη. Εἶχον λοιπὸν ἀξίαν πολλὴν τὰ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου Α' δωροφορηθέντα ἀκίνητα κτήματα, ἀφοῦ μάλιστα περιελάμβανον καὶ τὸ τιμώμενον (26 Ἰουλίου) ἐν ὀνόματι τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ἀγίασμα, νομισματοκοπεῖον πραγματικῶν τῶν τότε χρόνων. Παρακαλῶ νὰ γνωρίσωσιν ἡμῖν οἱ φιλιστορες ἓνα πατριάρχην τῶν τότε καὶ τῶν κατόπι χρόνων προβάνα εἰς τοσαύτην θυσίαν, δηλαδὴ καθοσιώσεως κτημάτων εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Δι' αὐτὸ καὶ διὰ μίαν μεγίστην πρὸς τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμὸν ὑπηρεσίαν πρέπει νὰ καταστήσωμεν γνωστότερον τὸν βίον αὐτοῦ.

§ Λέγω γνωστότερον, διότι ἔγραψα ὀλίγα εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας». Μετ' ἐμὲ ἀγνοῶ τις ἔγραψε περισσότερα. Δωρόθεος ὁ γραφόμενος Μονεμβασίας χορηγεῖ εἰς ἡμᾶς τὰς πρώτας εἰδήσεις περὶ Ἱερεμίου Α', ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὸ χωρίον Ζίτζαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, ὅτι ἦτο καλογηρικὸς καὶ φρόνιμος ἄνθρωπος, καὶ ὅτι μητροπολίτης ἐξημέτισε Σόφιας, τῆς παλαί ποτε διαλαμψάσης Σαρδικῆς, ἀπὸ ταύτης δὲ μετετέθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ἐνταῦθα μοὶ ἐπιτρέπεται μία ἀπορία· πόθεν ἔμαθεν ὁ μακαρίτης Ἰωάννης Λαμπρίδης ὅτι εἰς τὴν σχολὴν τῆς μονῆς προφήτου Ἡλιοῦ τῆς Ζίτζης ὁ Ἱερεμίας ἔμαθε τὰ πρώτα γράμματα¹, διότι οὐδαμοῦ παραπέμπει.

Ἐξελέγη πατριάρχης μετὰ τὸν θάνατον Θεολήπτου Α' τοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων. Ἔτος ἐκλογῆς ἀποδεχόμεθα τὸ 1520 καὶ μῆνα Σεπτέμβριον λήγοντα, ἢ ὀκτώβριον ἀρχόμενον. Ὁ ψευδώνυμος Μαθᾶς ὀρίζει χρόνον ἐκλογῆς 1520, ὁ δὲ Κομνηνὸς Ὑψηλάντης 1524. Καὶ ὁ μὲν Δωρόθεος ἀγράμματον λέγει τὸν Ἱερεμίαν, ὁ δὲ Μαθᾶς πεπαιδευμένον, οὐδαμοῦ παραπέμπων δι' ἐξακρίβωσιν καὶ διαπίστωσιν πρὸς τοῦτο².

Εἰς ζάλην λογισμῶν ἀμφιβόλων ἐπίπτομεν ὑπ' ὄψιν ἔχοντες δύο χειρογράφων εἰδήσεις. Τὸ 627 τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει Λαύρας διδάσκει ἡμᾶς ταῦτα. «Ἔστι τὸ παρὸν βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου, τοῦ ἐν Σέζδαις, ἐν

1. Ἡπειρωτικὰ Ἱστορικὰ Μελετήματα (εἰς τὸ τμήμα «Ἱερά ἐν Ἡπειρῷ σκηνώματα» ἐν Ἀθήναις, 1904 σ. 8).

2. Μαθᾶ Κατάλογος Πατριαρχῶν· α' ἐκδόσεως (τοῦ 1837).

ἔτει τῷ ζκζ', ἐν ἡμέραις Ἱερεμίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως»· δῆλα δὴ 1519. Ἔτερον, τῆς πατριαρχικῆς τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκης, ἀναφέρει ὅτι, τῇ 31 Δεκεμβρίου 1522, θανόντος τοῦ Θεολήπτου, ἐψηφίσθη Ἱερεμίας ὁ μητροπολίτης Σόφιας, συνυποψηφίους ἔχων τοὺς διακεκριμένους ἐν τοῖς τότε χρόνοις μητροπολίτας Ἰωάσαφ Ἐφέσου καὶ Γεννάδιον Σεῦῤῥῶν¹. Ἐκ τῆς χρονικῆς ταύτης ἀποσημειώσεως δέχομαι τὰ τῶν συνυποψηφίων ὀνόματα, ἐνδοιάζων διὰ τὸ ἔτος 1522—ἐκτὸς ἂν ἀποδεχθῶμεν αὐτὸ δηλοῦν χρόνον τῆς τοῦ δευτέρου ἐκλογῆς τοῦ Ἱερεμίου.

Ὁ πατριάρχης αὐτὸς μετέβη εἰς προσκύνησιν τοῦ Παναγίου Τάφου τῷ 1520, κατὰ τοῦτο δὲ τὸ ἔτος, ἐν μηνὶ δεκεμβρίῳ, ἔμενεν ἐν Κύπρῳ· ἄλλ' ἵνα εὐρεθῆ τις ἐν Κύπρῳ κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον φρονῶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναχωρήσῃ κατὰ Νοέμβριον, ἢ Ὀκτώβριον ἕως, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· δῆλὰ γε δὴ, ἓνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, ἢ δύο· Ἀλλὰ τις πατριάρχης, καὶ μάλιστα κατὰ τὸν Δωρόθεον, φρόνιμος, ἀφίνει τὸν Θρόνον, κἂν μεταβαίῃ εἰς τὴν Βηθλεέμ, κἂν εἰς τὸν Κρανίου τόπον; Μετὰ τὴν παρὰ τῷ Montfaucon σημείωσιν², ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὸ κατὰ τὸν 627 λαυριωτικὸν ἔτος 1519, ἐν ἔτος πρὸ τοῦ ἐν Turcograecia³, καὶ νὰ πιστεύσωμεν τὸ 1522, ἔτος τῆς τοῦ δευτέρου ἐκλογῆς, ὡς εἶπον ἄνω. Οὕτω δὲ θέτομεν τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ Κύπρον διαμονὴν τοῦ Ἱερεμίου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1520 μέχρι τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1522, διότι ἡ παρὰ Montfaucon σημείωσις δῆλα δὴ θέτει τὸν Ἱερεμίαν ἐν Κύπρῳ μένοντα καὶ τὸν δεκέμβριον τοῦ 1523 !!! δῆλα δὴ περιφερόμενον ἐπὶ μίαν τριετίαν, ἄνευ λόγου, μακρὰν τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ θρόνου. Καὶ ἦτο φρόνιμος ἄνθρωπος ὁ Ἱερεμίας.

Ὁ γνωστὸς Χρονογράφος μαρτυρεῖ ὅτι ἡ κοινωνικὴ καὶ θρησκευτικὴ κατάστασις ἡμῶν ἦτο γαληνία, διότι ἦτο Μανουὴλ ὁ Κορίνθιος ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μ. Ἐκκλησίας, σοφὸς ἄνθρωπος καὶ φρόνιμος, καὶ ἄλλοι κληρικοὶ δῆλα δὴ ἀξιωματικοὶ τῆς πατριαρχικῆς αὐλῆς, ὅχι ταραξίαι, καὶ διῆγον ἐν ἡσυχίᾳ. Τοῦτο ὅμως ἀληθεύει διὰ τὴν μετὰ τὸ 1522 χρονικὴν περίοδον· διότι τὰ ἔτη 1521 καὶ 22 ἐτάραξάν τινες ἀρχιερεῖς καὶ κληρικοί, ἀναβιβάσαντες εἰς τὸν πατριαρχικὸν Θρόνον Ἰωαννίκιον τὸν τῆς θρακικῆς Σωζοπόλεως, τῆς πρὸς Εὐξεινον Πόντον, καθ' οὗ πᾶς ὁ λαὸς τῆς Κ/πόλεως ἐξηγέρθη, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ ἕξ Ἱεροσολύμων ἐπανόδῳ τοῦ Ἱερεμίου. Ὑπέβαλον τὴν κατὰ Ἰωαννικίου ἀποδοκίμασίαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν, καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ κανουνῆς, ἢ νομοθέτης, ἀποδεξάμενος τὴν αἴτησιν τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ, διέταξε νὰ ἐκλέξωσι πάλιν οἱ μητροπολίται καὶ οἱ λογάδες τοῦ (ῥοὺμ μουτεμπερλέρ) τὸν λαοπρόβλητον πατριάρχην.

1. Κεραμέως Ἱεροσλ.μ. Βιβλιοθήκη. Α' 346.

2. Bibliotheca Coesliniana' σ. 108, 129, καὶ Πατριαρχικούς πίνακας' 501.

3. Turcograecia' 153.

Τὴν ἤρεμον ἱερατείαν τοῦ Ἱερεμίου διέσπασεν—ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κούπερον¹—Διονύσιος ὁ μητροπολίτης Νικομηδείας ἐπὶ βραχὺν χρόνον, τῷ 1537. Ἄν τε πιστεύσωμεν, ἂν τε μὴ πιστεύσωμεν τὸν Κούπερον, ὁ Ἱερεμίας ἐκυβέρνησε τὴν Ἐκκλησίαν εἰκοσιτέσσαρα ἔτη.

Ἄλλ' ὀλίγας πράξεις τῆς μακρᾶς ἱερατείας αὐτοῦ γινώσκομεν, διότι ἡ μεγαλητέρα καὶ σπουδαιότερα πράξεις αὐτοῦ ἦσαν μακραὶ καὶ ἐπανειλημμέναι περιοδεῖαι τοῦ Ἱερεμίου εἰς τὰς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πατριάρχου Κ)πόλεως ὑπαγομένους ἐπαρχίας. οὕτω δὲ εἰς τὸν ναὸν τῆς Παρηγορησίας ἐν Ἄρτι ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ «ἦλθεν ἐνταῦθα ὁ παναγιώτατος πατριάρχης κύριος Ἱερεμίας ἐν τῷ Ἰηλ' (δηλ. 1530), μηνὶ Ἰουλλίου, καὶ ἐποίησεν ἁγιασμόν». Ὁ διηγούμενος τοῦτο Λαμπάκης προσθέτει ὅτι καὶ εἰς τὸν παρὰ τὴν Λεβιάδειαν ναὸν ἀνέγνω ἀπομνημόνευμα «ἐν ἔτει Ἰηλ' (1530) ἦλθε ὁ Ἱερεμίας ὁ πατριάρχης ἔγινε τῇ ἁγία μονῇ (ἴσως ἦγουν ἐν) ταύτῃ, καὶ ἐλειτούργησε τοῦ εὐαγγελισμοῦ, καὶ ἔκαμε ἀφορισμὸν διὰ τὰ ροῦχα τοῦ μοναστηρίου»². Ἄλλά, κατὰ τινὰ ἐπιγραφὴν, ἐν Ἄρτι σωζομένην δῆθεν, καθ' ἣ λέγει ὁ ἀσυνάρτητος δῆθεν συγγραφεὺς Σεραφεῖμ μητροπολίτης Ἄρτις³ ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Κατωπαναγίας διερχόμενος ὁ Ἱερεμίας ἐξ Ἄρτις, ὅτε μετέβαιεν εἰς Ἱεροσόλυμα (βαβαί!!), προσεκύνησεν ἐν τῷ ναῷ καὶ ἔψαλεν ἁγιασμόν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐσώζετο «εἰς ἐν τῶν παραθύρων τοῦ δεξιοῦ μέρους τῶν κατηχουμένων».

Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1541 ὁ Ἱερεμίας διέμενε ἐν Σέρραμις ἔχων ἐκεῖ συμφοράδμονας τοὺς μητροπολίτας Ἡρακλείας Κύριλλον, Ἀδριανουπόλεως Ἰωάσαφ, Μονεμβασίας Ἰωάσαφ, Σερραίων Ἀρσένιον, Φιλίππων Θεοδόσιον, χρόνην Φιλίππων Γεννάδιον, καὶ Ζιχνῶν Παρθένιον, μεθ' ὧν καὶ συνοδικὰς συνεκρότει συνεδριάσεις.

Ἄλλοτε βλέπομεν τὸν Ἱερεμίαν ἐπισκεπτόμενον τὴν μονὴν Βαρνάκοβας, ἔχοντα μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν μέγαν ῥήτορα Μανουήλ, ὄντα (παραδόξως) καὶ πρωτοδιδάσκαλον τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας⁴.

Τῷ 1542 ἀναφέρεται μένων ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, κατὰ τὴν βεβίωσιν παλαιοῦ χειρογράφου. «Ἦλθεν ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ἐν Ἁγίῳ Ὄρει, καὶ ἐποίησε τὸ μοναστήριόν του κοινόβιον. Μετὰ ταῦτα ἐπαρεκάλεσεν τὸν ὁσιώτατον κύρ Σίλβεστρον προηγούμενον ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰβήρων καὶ ἐποίησεν

1. Μεσαωνικὴ Βιβλιοθήκη, προλεγόμενα.

2. Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας Δελτίον Γ', 79. Γεωργίου Κρέμου Φωκικά. Δ' 42.

3. Δοκίμιον ἱστορικῆς περιλήψεως Ἄρτις καὶ Πρεβέζης ὑπὸ Σεραφεῖμ μητροπολίτου· σ. 148. Τὸ βιβλίον ὅπωςδὴποτε ἀναγινώσκεται χάριν ἀσυναρτησιῶν τινῶν καὶ τῶν αὐτεπαίνων τοῦ ξυγγραφέως, πιστοῦ μᾶλλον ὄντος διὰ τὰ μετὰ τὸ 1821 γεγονότα.

4. βίος Δαυὶδ τοῦ ἐν Εὐβοίᾳ Δουκάκη. Συναξαριστής. σ. 65 νοεμβρίου. τὸν βίον ἔγραψεν ὁ παρὰ τῷ Δαυὶδ μοναχὸς Χριστοφόρος.

αὐτὸν καθηγούμενον εἰς Σταυρονικήτα». Ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναγράψω ὅτι ἀνέγγων ἐν ἀγιορειτικῷ πρακτικῷ τοῦ ἔτους, ζμθ', ἐνδικτιῶνος ιδ', ὑπογεγραμμένῳ ὑπὸ τοῦ πρώτου τοῦ Ἁγίου Ὁρους Μωϋσέως ἱερομονάχου καὶ δεκαεννέα ἡγουμένων κατ' αὐτό, Γρηγόριός τις, πατριαρχικὸς ἔξαρχος Γηρομερίου, χάριν προσκυνήσεως ἐλθὼν εἰς Ἁγιον Ὁρος, ἠτήσατο ἀπὸ τῆς Συνάξεως τὴν ἔρημον τότε παλαιὰν μονὴν τοῦ Σταυρονικήτα πρὸς ἀνοικοδόμησιν, ἣτις ἐδόθη αὐτῷ πρὸς τοῦτο, διὰ γράμματος τῆς Συνάξεως. Ἐπιστρέψας ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ Γηρομῆρι, ὅπως διευθετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, ἐτελεύτησε, τὸ δὲ τῆς ἀνοικοδομίσσεως ἔργον ἔμεινεν ἡμιτελές. «Ἐπινεύσας ὁ παναγιώτατος ἡμῶν δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης κὺρ Ἱερεμίας πρὸς ἀνέγερσιν ταύτης τῆς μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα, καὶ διὰ τιμίου αὐτοῦ πατριαρχικοῦ γράμματος τὴν αὐτοῦ γνώμην ἐπισημηνάμενος ἡμῖν. . . . πᾶσα ἡ ἱερὰ Σύναξις κατανεύσασα, καὶ μετ' εὐχαριστίας τὸν λόγον ὑποδεξαμένη, καὶ διὰ γράμματος αὐτῆς ἀξιώσασα τὸ τοιοῦτον ἐπιτελέσαι ἔργον. . . . τοῦτο δὲ ἤνεγκεν εἰς πέρας». Τὸ τῆς ἀγιορειτικῆς Συνάξεως πρακτικὸν ἐπεκύρωσεν ἡ σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου φέροντος ὑπογραφὰς τεσσαράκοντα μητροπολιτῶν καὶ εἴκοσιν ὀκτὼ ἐπισκόπων.

Εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς Συνάξεως, τὸ παραχωροῦν εἰς τὸν Ἱερεμίαν τὴν μονὴν τοῦ Σταυρονικήτα πρὸς ἀνέγερσιν, ὑπογράφει καὶ Μακάριος ἐπίσκοπος Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους, ὃν ὁ Ἱερεμίας διώρισεν ἐπιστάτην τῆς οἰκοδομῆς, παρατείναντα διὰ μόνον τὸν λόγον τοῦτον τὴν ἐν Ἁγίῳ Ὁρει διαμονήν. Ἀπαιτεῖται νὰ προστεθῇ ἐνταῦθα ὅτι, ἕτερον γράμμα τῆς Συνάξεως ἀπὸ τοῦ, ζνβ', ἰνδικτιῶνος β', σωζόμενον ἐν τῷ γραμματοφυλακείῳ τῆς μονῆς, παραχωρεῖ τῷ Ἱερεμίᾳ «σωματικῶς ἐνταῦθα παραγενομένῳ» (1544) βουνὸν ξυλοφόρον ἐκ τοῦ πρωτατικοῦ καὶ ὑδρόμυλον ἐν Λιβαδογένει, πρὸς χρῆσιν τῶν ἡγουμένων τῶν μονῶν καὶ τοῦ πρώτου, συνυπογράφουσι οἱ μητροπολίται Λαρίσης Νεόφυτος καὶ Θηβῶν Ἰωάσαφ, καὶ οἱ ἐπίσκοποι Ζητωνίου Ἀχίλλιος καὶ Πορθμοῦ Ἡσαίας, παρευρεθέντες ἐν Ἁγίῳ Ὁρει τότε ¹.

Παραφυλλίς τις τοῦ βιβλίου τοῦ περιέχοντος τὸ Κτιτορικὸν τῆς μονῆς καὶ τὰς πρὸς τοὺς μοναχοὺς συμβουλὰς τοῦ Ἱερεμίου, γράφει ταῦτα «Ἐκοιμήθη ὁ παναγιώτατος ἡμῶν αὐθέντης καὶ δεσπότης ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης κὺρ Ἱερεμίας, ὁ διὰ τοῦ θείου καὶ μεγάλου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεὶς Ἰωάννης ἐν ἔτει ζνδ', ἰνδικτιῶνος δ'. Τὸν αὐτὸν χρόνον ἐξωγραφίσθη καὶ ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοφάνους μοναχοῦ καὶ Συμεὼν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ ιζ'». Αἱ πρὸς τοὺς μονάζοντας συμβουλαὶ τοῦ Ἱερεμίου ἐγράφησαν κατὰ μάρτιον τῆς γ' ἰνδικτιῶνος (1545) τὸ κτιτορικὸν στερεῖται χρόνου γραφῆς θάνατος τοῦ Ἱερεμίου συνέβη τῷ 1546 ².

1. τὸ κτιτορικὸν καὶ αἱ συμβουλαὶ ἐξεδόθησαν, ὡς μοι εἶπον, ἐν ἐπαρχιακῷ τινι περιοδικῷ.

2. Παρφυρίου Οὐσπένσκου, Χριστιανικὴ Θεσσαλία' 514. βλ. Λάμπρου κατάλογον ἀγιορειτικῶν χειρογράφων Β', 61.

§ Ὀλίγας πράξεις τοῦ Ἱερεμίου γινώσκομεν, τούτων δὲ ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότερα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥόδου. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1523 ἀνεχώρησαν ἐκ Ῥόδου οἱ μεγάθυμοι ἱππότες τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, συνώδευσε δὲ τούτους καὶ ὁ τελευταῖος τῶν ἐπὶ τῆς ἱπποτικῆς κυριαρχίας ἑλλήνων ἐν τῇ νήσῳ μητροπολιτῶν Κλήμης. Ὁ κατακτητὴς σουλτάνος Σουλεϊμάν, τοῦτο πληροφορηθεὶς καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Κλήμης προσῆλθεν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν, διέταξε νὰ ἐκλεγῆ ἄλλος, ἐξελέξαντο δ' οἱ ὀδοῖοι τὸν συμπολίτην αὐτῶν Εὐθύμιον, οὗτινος ἡ χειροτονία βεβαίως ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου ἐτελέσθη ¹.

1) Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1523, ἡ μοναχὴ Κυπριανή, ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ οἰκοδομῇ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ μονῆς τῶν Μεγάλων πυλῶν (Ντιούσκου), προσήλωσε τὸ κτιτορικὸν αὐτῆς μονύδριον τοῦ ἁγίου Νικολάου ². Τὴν μονὴν τῶν Μεγάλων Πυλῶν ἔκτισεν ὁ ἐν ἁγίοις Βησσαρίων ὁ Λαρίσης «ὁ τὴν ἀρχιερατικὴν κίδαριν—κατὰ τὸν Εὐγένιον Βύλγαριν—παντοίαις ἀρετῶν ἰδέαις καταγαΐσας, καὶ τῆς τῶν Θεσσαλῶν προστάτης ἀναδειχθεὶς, ζῶν τε καὶ μετὰ θάνατον». Τοιαύτας εἰδήσεις περὶ ναῶν καὶ μονῶν ἀναγράφω πάντοτε, φρονῶν ὅτι, τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν ἀγγελιομένης, ὁ συγχρόνως ἀκμάζων πατριάρχης ἐξέδιδε τὸ νενομισμένον ὑπὲρ τῆς μονῆς, ἢ τοῦ ναοῦ, σιγίλλιον. Ἰσως ἐπ' αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἡ ἐν Κίῳ (Βιθυνίας) μικρὰ μονὴ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Πηγῆς. Ταῦτα γράφω μετ' ἐνδοιασμοῦ, διότι οὐδὲν γράφει σαφῆς περὶ αὐτῆς τὸ κατὰ μᾶλλον τοῦ 1823 ἐκδοθὲν ἐπ' αὐτῇ σιγίλλιον τοῦ πατριάρχου Ἀνθίμου Γ'.

2) Κατὰ τὴν πάλαι παράδοσιν, ἐκτίσθη ἐπὶ Ἱερεμίου ἡ μονὴ τῆς Πεντέλης (Κοιμήσεως Θεοτόκου) ³.

3) Γνωστὸν ἐπίσης, ἀλλ' ἄνευ ὄρισμοῦ τοῦ χρόνου, ὅτι Δαυὶδ ὄσιος, ὁ μαθητὴς Ἀκακίου τοῦ γενομένου (ἐν ἀρχῇ τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος) μητροπολίτου Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης, σπουδάσας καὶ ὑπὸ τὸν πολυμαθῆ Ἰουσιτῖνον Δεκαδῖωνα, συνέστησε τὴν ἐν Εὐβοίᾳ μονὴν τῆς Μεταμορφώσεως ⁴.

4) Εἰς τὸν κατάλογον τῶν τοιοῦτου εἶδους εἰδήσεων ἀναγράφεται πρώτη καὶ τελευταία, καθὸ δηλοῦσα καὶ ἔτος, ἡ εἰς Εὐγένιον ἱερομόναχον ἀναφερομένη, ὅστις τῷ 1536 ἀνυποχώρησε τὴν ἐν Ἄρτι μονὴν τῆς Θεοτόκου Κορακονησαίας, εἰς ἣν καὶ μοναχοὺς συνώκισεν. Προϋπῆρχε δὲ ἡ μονή· διότι τῇ 11 Ἰουλίου 1437 ἀναφέρεται Γερωντίου ἡγουμένου τῆς Κορακονησαίας ὁ θά-

1. Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, 89.

2. Τὸ γράμμα τῆς προσηλώσεως ἐξέδωκε Ζωσιμάς ὁ μοιαχὸς εἰς τὸν «Προμηθεῖα» αὐτοῦ. Η', 44—45.

3. Δημητρίου Γρ. Καμπούρογλου Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων. Β' 219.

4. Νοεμβρίου Συναξαριστής. 67—71, ἐκδόσεως Δουκάκη. Νεόφυτος ὁ Λαρίσης ἀναφέρεται σύγχρονος τῇ ἀνιδρύσει τῆς μονῆς.

νατος' ὁ μοναχὸς οὗτος ἐχορημάτισεν ὑποτακτικὸς Μαρτυρίου μητροπολίτου Ναυπάκτου, θανόντος τῆ 14 Φεβρουαρίου 1437¹.

§ Συνοδικὰς ἀποφάσεις τοῦ Ἱερεμίου Α' γινώσκουμεν ὀλίγας, ἀναφέρω δὲ πρῶτον ἐκείνας, τὰς ἐκ τῶν «Πατριαρχικῶν πινάκων» παραλειφθείσας, δεύτερον τὰς ἀναγραφείσας ἐκεῖ.

5) Τῷ 1530, κατὰ Ἰανουάριον, ἐδικαίωσε τοὺς μοναχοὺς τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς Δοχειαρίου, ἀδικουμένης ὑπὸ τῶν ἐν τῇ γείτονι μονῇ τοῦ Ξενοφῶντος μοναζόντων. Εἰς τὸ περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐκδοθέντι γράμματι λέγει ὁ Ἱερεμίας ὅτι εὗρισκετο τότε «ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ τῆς Ἱερισσοῦ ἐπισκοπῆ»².

6) Περὶ τὰ 1534—1535 ἀπέστειλε πρὸς τὸν μητροπολίτην Μεθύμνης Ἰγνάτιον κατὰ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτοῦ παπάδων, τῶν ἐκ ζηλοτυπίας μὴ θελόντων νὰ θάπτωσι τοὺς διὰ διαθήκης τὸ κατὰ βούλησιν κληροδοτοῦντας εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν, τοῦ Λειμῶνος³.

7) Τῷ 1537, κατὰ Σεπτέμβριον ἐπεκύρωσε τὰ δίκαια τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος καὶ τὸ περὶ ταύτης σιγίλλιον Ἀντωνίου τοῦ Πατριάρχου⁴.

8) Τῷ αὐτῷ ἔτει ἀπέλυσε γράμμα ἐλευθεροῦν τὴν ἐν Λεβαδείᾳ μονὴν τοῦ ὁσίου Λουκά τοῦ Στειριώτου ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως καὶ τυρανίας τῶν γειτόνων ἀρχιερέων. Ἦλθε δὲ πρότερον, μετὰ ἐπίσκιψιν τῶν ἐπαρχιῶν Βοιωτίας καὶ Φωκίδος, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στειριώτου ταύτην, ἣς ἐπεσκεύασέ τινα μέρη⁵.

9) Τὸ κατὰ δεκέμβριον 1541 συνοδικὸν ἐκδοθὲν ἐν Σέρραϊς, δι' οὗ ἐξασφαλίζονται πᾶσαι αἱ εἰς τὴν μονὴν Λαύρας καὶ τινὰς μονὰς καὶ τῇ μητροπόλει Σερρῶν γενόμεναι δωρεαὶ τοῦ πρὸ μικροῦ θανόντος Σερρῶν μητροπολίτου Γενναδίου, κατὰ τῶν ἀδίκων ἀξιώσεων τῶν πρωτεξαδέλφων αὐτοῦ. Τὸ συνοδικὸν ἐξέδωκα ἐν «Ἐκκλησι. Ἀληθεία» ΚΒ)240—242.

10) Τῷ 1542 κατ' ἀπρίλιον ἀπέλυσε γράμμα ἀσφαλίζον τὴν κυριότητα τῆς ἐν Χαλκιδικῇ μονῆς τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας ἐπὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ μονυδρίου τοῦ κυρ Ἰωήλ (Υπαπαντιῆς). Εἰς τὸ μονύδριον τοῦτο, κατὰ Μάϊον τοῦ 1541, Θεωνὰς ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης ἐξαπέλυσεν ἀφορισμὸν κατὰ τῶν ἀφιερούντων οἰονδήποτε πρᾶγμα εἰς τὴν μονὴν ταύτην τῆς Θεοτόκου τοῦ κυρ Ἰωήλ καὶ ἀναλαμβανόντων αὐτό⁶.

11) Τῷ 1545, κατὰ Φεβρουάριον, ἠϋλόγησεν ἐπικυρώσας τὸ κοινοβια-

1. Σακκελίωτος, κατάλογος χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης. 36.

2. Κατὰ τὸ γραμματοφυλακεῖον τῆς μονῆς.

3. Βιβλιοθήκη Μαυρογορδάτειος. Α' 172.

4. Βλ. Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας τ. ΙΘ'... Actes de Pantocrator' ἐπιμελεία Luis Petit' 43—45.

5. Γ. Κρέμου Φωκικά. Γ', 1.

6. Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου, ἐν Βυζαντινῷ Δελτίῳ τοῦ Κρομβάχερ' Ζ', 72—75

κόν πολίτευμα τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀνοικοδομηθείσης καὶ πλουτισθείσης ὑπὸ Φιλοθέου ἱερομονάχου ¹.

12) Τῷ 1542, μηνὸς οὐ σημειουμένου, ἐπεκύρωσεν ὁ Ἱερεμίας τὰς περὶ τῆς μονῆς τοῦ Βαβλαάμ (τῶν Μετεώρων) διατάξεις τῶν νέων αὐτῆς κτιτόρων, τοῦτε ἀποθανόντος (17 μαΐου 1544) καὶ τοῦ ζῶντος τότε Νεκταρίου, τῶν Ἀψαράδων· ὁ Θεοφάνης ἀπεβίωσε τῇ 7 Ἀπριλίου 1550.

13) Τῷ 1545, κατὰ δεκέμβριον, ἐπεκύρωσε τὰ δίκαια τῆς πρὸ τῆς Σαζωπόλεως μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ ἐκ τοῦ ἀντικρὺ αὐτῆς ἐν μικρᾷ νήσῳ κειμένου μονυδρίου τῶν ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτης ².

14) Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας ἐπεκύρωσε τὴν πολὺ πρὶν αὐτοῦ γενομένην πράξιν τοῦ Νήφωνος περὶ τῶν χωρίων τῆς Ἀγχιάλου ³.

15) Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας ἐκύρωσε τὰ σταυροπηγιακὰ δίκαια τῆς ἐν Δράμα μονῆς τῆς Κοσινίτζης, καθὰ βλέπομεν ἐν Παραρτήματι τοῦ ΙΖ' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.

16. Πᾶσαι αἱ πράξεις ἀποφασίζονται μετὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ὡς πάντοτε γίνεται. Αἱ πράξεις αὗται πᾶσαι ἀναφέρονται εἰς ἐπαρχίας ὑποκειμένας εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινοπόλεως· ἀριθμοῦμεν τελευταίαν καὶ μίαν ἀναφερομένην εἰς ἀδελφὴν ἐκκλησίαν, μακρὰν ἡμῶν· ἐγένετο αὕτη τὸν μαΐον τοῦ 1545, δι' αὐτῆς δὲ ὁ Ἱερεμίας συνιστᾷ εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἐπιείκειαν καὶ φροντίδα τοῦ περιθρυλλήτου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Ἰωακείμ τὴν ἱερὰν μονὴν τοῦ Σινᾶ ⁴.

* *

Εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς Πίνακας ἀναγινώσκονται ταῦτα, συμπληρούμενα ⁵ διὰ τὴν πρώτην ἱερατείαν αὐτοῦ οὐδέν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1523 μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ 1546, παρατίθενται ταῦτα. Σιγίλλιά εἰσὶ μοι γνωστά.

17) ἐν εἰς τὴν ἐν Λέσβῳ μονὴν τοῦ Λειμῶνος Ταξιαρχῶν ἀναφερόμενον, ἀπολυθὲν κατὰ ἰούνιον τοῦ 1527

18) ἐν περὶ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ γυναικείας μονῆς τῆς Μυρσινιωτίσης, ἀπὸ μαΐου τοῦ 1540

19) ἐν ἀπολελυμένον ἀπὸ μαρτίου τοῦ ἔτους 1531, χορηγοῦν δίκαια σταυροπηγιακὰ τῇ μονῇ τοῦ Λειμῶνος, τῶν ἀνδρῶν, ἐχούση προσηρητημένην αὐτῇ (βαβαί !!) τὴν γυναικείαν μονὴν Μυρσινιωτίσης ⁶.

1. Πορφυρίου Χριστιανικῆ Θεσσαλία, 459—60.

2. Ἱεροσολυμιτικῆ Βιβλιοθήκη Α', 334.

3. Α' πατριαρχικὸς κώδικς· σ. 242.

4. βλ. διατριβὴν τοῦ ἀειμνήστου Γερασίμου Γ. Μαζαράκη ἐν Μνημείοις Ἱστορίας Ἀθηναίων Β', 39—42 :

5. Πατριαρχ. Πίνακες· 500—507.

6. Μαυρογορδάτειος Βιβλ. Α', 171—177, ὅπου καὶ τὸ γράμμα τοῦ 1527 τὰς λοιπὰς παραπομπὰς ἰδὲ ἐν Πατρ. Πίναξι.

20) Ἡ πράξις τῆς δωρεᾶς τῶν κτημάτων αὐτοῦ, τῶν ἐν Χὰς - κιοί τοῦ Κερατίου κόλπου, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ἀπολυθεῖσα κατὰ Ὀκτώβριον 1538.

21) Πράξιν εἰς ἑλληνικὴν ἀποικίαν ἀναφερομένην ἐγνώρισεν ἡμῖν ὁ ἀειμνηστος Ἰωάννης Βελοῦδης, καθ' ὃν, τὸν ἰούλιον τοῦ 1541, καθήρσε καὶ ἀφώρισε τὸν ἐν Βενετία ταραξίαν καὶ κλέπτην ἱερέα τῶν ὀρθοδόξων Νικόλαον Τριζέντην, προσελθόντα καὶ τῷ Πάπα, καὶ πολλὰ τοὺς ἐν Βενετία ὀρθοδόξους ὁ ἰδιουργήσαντα.

22) Ἐπὶ Ἱερεμίου καὶ κατ' ἐντολὴν αὐτοῦ (καὶ τοῦ προκατόχου Θεολήπιου Ἰωσ) συνέταξε Μανουὴλ διάκονος ὁ Ξανθινὸς τὸ περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον¹. Εἰς τοὺς Πατρ. Πίν. ἀναφέρω ταῦτα, προστιθέμενα ἐνταῦθα. «Ἄγνωστον τὸ ἔτος, καθ' ὃ ὁ Ἱερεμίας περιώδευεν ἐν Πελοποννήσῳ, διότι ἀορίστως ἀναφέρεται ὅτι ἐπεσκέψατο τὴν Βερνικόβην

Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμαζον ἄνδρες ἐπιφανεῖς ἐπὶ ἀγιότητι βίου, ἰδρῦσαντες καὶ μονὰς ἄκρι σήμερον ὑπαρχούσας, ὡς Θεοφάνης ὁ ἐν Ὀλύμπῳ, Νικάνωρ ὁ τὴν μονὴν Ζάβορδας ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Γρεβενῶν ἰδρῦσας, Θεοφάνης καὶ Νεκτάριος οἱ Ψαράδες, ἢ Ἀψαράδες, ἰδρῦσαντες τὴν μονὴν τοῦ Βαυλαάμ, Γεράσιμος ὁ ἐν Κεφαλληνίᾳ Βησσαρίων ὁ Λαρίσης, ὁ κτίτωρ τοῦ Δούσκου, τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Μεγάλων Πυλῶν, καὶ ἄλλοι.

§ Χαρμόδυνά τινα γεγονότα ἐπὶ τῆς ἱερατείας τοῦ Ἱερεμίου καλὸν κρίνω νὰ παρατεθῶσιν

23 τῇ 4 μαρτίου 1527, ἐν μικρῷ τινι ναύσῳ, ἐγεθέντι πρὸς ἰδίαν χρῆσιν τῶν ἐν Βενετία ἑλλήνων ὀρθοδόξων προσωρινήν, ἐτελέσθη τὸ πρῶτον ἑλληνιστὶ ἢ θεία λειτουργία ὑπὸ τοῦ τότε ψηφισθέντος ἐφημερίου τῆς ὁμογενοῦς κοινότητος Ἰωάννου Ἀδγερινοῦ τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας. Ἦσαν δὲ τότε ἐπιμεληταὶ τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος, ἢ φρουροὶ (*guardiani*), κοινοτάρχαι, ὡς ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1526, οἱ Θεόδωρος Παλαιολόγος, Παῦλος Κορέσης, Ἱερώνυμος Δεφαράς, Ματθαῖος Βαρέλης, καὶ Ἀνδρέας σέρβος, ἐκ Ζέτα, οὐχὶ ἑλλην.

24 διασπῶ τὴν χρονικὴν τάξιν τῶν μνείας ἀξίων γεγονότων, ἵνα παραθέσω συναφῆ μνήμην ἀειμνήστου πράξεως· ὅτι τῇ 1 νοεμβρίου 1536 ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. τῆς ἑλληνικῆς ἐν Βενετία κοινότητος ἦτο δὲ ἐπιμελητής, Μάρκος Σαμαριάρης ὁ ἐκ Ζακύνθου².

25 Τῷ 1531, μηνὸς οὐ σημειουμένου, συμπληρωμένης ἤδη τῆς οἰκουδομῆς τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν Κερκύρᾳ, κατετέθη ὀριστικῶς ἐν αὐτῷ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου³.

1. βλέπε τὸ βιβλίον μου «Μνεῖαν τῶν πρὸ ἐμοῦ» εἰς σελ. 41—48 περὶ Ξανθινοῦ κατ' ἔκτασιν.

2. Βελοῦδου Ἰωάννου, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων Ἀποικία ἐν Βενετία· β' ἐκδόσεως σ. 26—28.

3. Συλλογὴ ἀκολουθιῶν καὶ συναξαρίων ἁγ. Σπυρίδωνος· σ. ιε'.

26 Κατὰ Ιούνιον τοῦ 1531, ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ, συγκαταθέσει τῶν κληρικῶν καὶ τῶν προϋχόντων τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος ἀφιέρωσε τὸ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μονύδριον τῆς Θεοτόκου τοῦ κύρ Ἰωήλ (τῆς Ὑπαπαντῆς) καὶ παρέδωκεν εἰς τὴν μονὴν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, παρὰ τὴν Γαλάτισσαν τῆς Χαλκιδικῆς, ἡγουμένου ὄντος Θεωνᾶ¹.

27 Σπουδαιότατον γεγονός, ἀφορῶν εἰς τὰς σχέσεις Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς ἕλληνας συμπάθειαν πάπα τινὸς σημειῶ τὴν ὑπὲρ τῶν ὀρθοδόξων ἐνέργειαν τοῦ πρεσβυτέρου Ἀλεξίου Ῥαροτούρου, πρωτοπαπᾶ Κερκύρας τῷ 1535 ἀναδειχθέντος. Αὐτός, τετιμημένος καὶ διὰ τοῦ ὀφφικίου χαρτοφύλακος τῆς Ἐκκλησίας Κερκύρας, μετέβη τῷ 1540 εἰς Ῥώμην, ἕνεκα τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς στενοχωρίας τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου Κερκύρας. ὑπὲρ αὐτοῦ πρεσβεύων. Ἐπέτυχε δὲ ν' ἀπολύση διαταγὴν ὃ πάπας Παῦλος Γ' πρὸς τὸν δυτικὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου Μαφαῖον, ἵνα μὴ τις ἐπηρεάζῃ τοὺς ὀρθοδόξους καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν², Προσωπογραφίαν τοῦ Ῥαροτούρου ἐξέδωκα ἐν «Μνεῖα τῶν πρὸ ἐμοῦ» (σ. 150, μεθ' ἣν καὶ τὰς προσωπογραφίας τῶν ἐφ' ἡμῶν διακριθέντων ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ θείου λόγου Γρηγορίου Γώγου καὶ Νικηφόρου Γλυκᾶ).

§ Καὶ ἐν μέσῳ δὲ γεγονότων καὶ πράξεων εὐαρέστων ὃ Ἱερεμίας ἐπάλαισε κατὰ δύο κινδύνων, ὧν ὃ εἰς ἡλείλει σχεδὸν ἐξόντωνσιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Ὁλιγώτερον ἐπικίνδυνος χαρακτηρίζεται ὃ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχριδῶν Προχόρου «θελήσαντος διὰ τῆς κοσμικῆς ἀρχῆς ν' ἀποσπάσῃ τὴν ἐπισκοπὴν Σερβίαν ἀπὸ τοῦ Θεσσαλονίκης καί, συνεχῶς, ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ νὰ ὑποτάξῃ τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἑαυτοῦ. Ρήτρας ἐκδοθείσης ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου νομοδιδασκάλου, ἐστηρίχθησαν αἱ περὶ τῶν ὀρίων τῆς τοῦ πατριάρχου δικαιοδοσίας ἀρχαῖαι διατάξεις καὶ προνόμια. Φαίνεται δὲ ὃ Ἱερεμίας εἰσαγαγὼν τὴν τοῦ ἐμβατικίου συνήθειαν, πρὸς ὕλικὴν εὐμάρειαν τοῦ Πατριαρχείου, καίτοι κατηγορεῖται παρὰ Δωροθέῳ Μονεμβασίας ὅτι «ἔπερνεν ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, ὁποῦ ἐγίνοντο, δῶρα, καὶ αὐτὸς ἀνοιξε θύραν εἰς τὰ σιμωνιακά»³.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐν ἐκτάσει εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων» γράφω, ἐνταῦθα δὲ περὶ τῆς κακοηθείας τοῦ Προχόρου πρέπει νὰ γραφῇ ὅτι, ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὑπέσχετο τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει δῶρον ἑκατὸν φλουριῶν, τὸ δῶρον τοῦτο ἀνέλαβε τὸ Πατριαρχεῖον καὶ λοι-

1. Βυζαντ. Δελτίον Κρουμβάχερ Ζ' 71—73· διατριβὴ Πέτρου Ν. Παπαγεωργίου.

2. Μαρκοῦρᾶ, τῆς Κερκύρας· 234, 248—51. Περιέρχον ὅτι τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ραροτούρου ὡς πρωτοπαπᾶ θέτει εἰς τὸ ἔτος 1572 (σ. 271), ἐνῶ βεβαίως ἐγίνωσκεν ὅτι ὃ Παῦλος Γ' ἤκμαζε κατὰ τὰ 1535—1550. Βλ. καὶ Μετεωρολογικὸν κλπ. Ἰωαννικίου Μαρκοῦρᾶ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ Κερκύρας, Βενετία, 1642, σ. 17—18.

3. Πατρ. Πίν. 503

πὸν εἰς τὰ μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ διδόμενα κατὰ τὴν ἀνάρρησιν πατριάρχου 4000 φλωρία ὡς πεσκέσι (κανίσκιον) εἰς τὴν Ὑψ. Πύλιν προσετέθησαν, χάριν τοῦ Προκόρου, 100, καὶ τὸ πεσκέσιον ἀνῆλθεν εἰς 4.100.

Ὁ μέγιστος τῶν κινδύνων τῆς ἡμετέρας ἐθνικῆς ὑπάρξεως ἀνεφάνη ἐπὶ Ἱερεμίου, μεταξὺ 1534 καὶ 1535, καὶ ἀπεσοβήθη ὑπ' αὐτοῦ, μετὰ συνεννόησιν εἰλικρινῆ πατριάρχου καὶ μεγάλου βεζίρου· ἦτο δὲ τότε βεζίρης ὁ φρέγκ Ἰμπραήμ, ἐκ Πάργας τῆς Ἡπείρου. Τὰς εἰλικρινεῖς συνεννοήσεις διεξήγαγεν ὁ ἄρχων Ξενάκης, τύπος Ἕλληνας συνετοῦ προκρίτου τοῦ Γένους. Καὶ ἀφέθησαν οἱ ναοὶ σῶοι πάντες, τρέχοντες κίνδυνον καταστροφῆς τελείας ἢν ἐβυσσοδόμουν τούρκοι κληρικοὶ φανατικοί. Ἐξωντώθη ὁ κίνδυνος, καὶ ὁ Ἱερεμίας ἐπέτυχε νὰ προκαλέσῃ ὄρισμὸν τοῦ ἀειμνήστου σουλτάνου Σουλεϊμάν, ἐπικυροῦντα τὸ μέγα προνόμιον ἡμῶν τὸ θρησκευεῖν ἐλευθέρως, ἄνευ ἐπηρεασμοῦ. Μανουὴλ ὁ Μαλαξὸς εἰς τὴν *Turcograeciam* (σ. 156 κ.ξ) ἐκθέτει συγκινητικῶς τὸ φοβερὸν δράμα· τοῦτο δὲ ἐπέγραψα εἰς τὸ ἔτος 1537¹, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐλθόντων τούρκων μαρτύρων, λησμονήσας ὅτι, τὰ ἀπὸ ἀλώσεως ἕως τοῦ γεγονότος ἔτη ἦσαν οὐχὶ ἡλιακά, ἀλλὰ σεληνιακά. Οἱ μάρτυρες ἤγον ἡλικίαν τότε ἑκατὸν τριῶν ἑτῶν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀλώσεως δέκα ὀκτώ. Ἦσαν δὲ οὐχὶ ἑκατὸν τριῶν ἑτῶν, ἀλλὰ ἐννεήκοντα ἐννέα, καὶ διήνυον τὸ ἑκατοστὸν.

Ἐνώπιον τῆς ἀπειλούσης τὸν ἐν Ἀνατολῇ χριστιανισμὸν φοβερᾶς ταύτης ἐξοντώσεως, ὁ ἀπὸ τοῦ Σωζοπόλεως Ἰωαννικίου κίνδυνος ἦτο βεβαίως εὐκατάβλητος, διότι λαὸς καὶ ἄρχοντες ἦσαν εἰς τὸν Ἱερεμίαν ἀφωσιωμένοι, οἱ δὲ τρεῖς πατριάρχαι «τῆς Ἐφῶς λήξεως» αὐτὸν ἐθεώρουν καὶ αὐτοὶ νόμιμον πατριάρχην Κπόλεως· ὄθεν καὶ συναντηθέντες ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει ὁ Ἱερεμίας, Ἰωακείμ ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ Δωρόθεος, ἢ Θεόφιλος, ὁ Ἀντιοχείας, μετὰ τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων Δωροθέου, συλλειτουργήσαντες καθήρεσαν τὸν ἐλεινὸν Ἰωαννίκιον. Ἄγνοῶ κατὰ πόσον καὶ ποῦ λέγει ἢ διαστρέφει τὴν ἀλήθειαν ὁ ἀπὸ Συναίου πατριάρχης Κωνσταντίας², ἀφηγούμενος ὅτι, οἱ τρεῖς πατριάρχαι καθήρεσαν ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν Ἀντιοχείας Δωρόθεον, ἢ Θεόφιλον³ πολὺ πιθανῶς εἰς τὰ 1522. Ὁπωσδήποτε οἱ τρεῖς πατριάρχαι συνητηρήθησαν πρὸς καθαιρέσιν δύο πατριαρχῶν.

1. Πατρ. Πίν. 503.

2. Κωνσταντιῦ Α' Συγγραφαὶ ἐλάσσονες 136.

3. βλ. τοῦ οὕτως εἰπεῖν Γρηγορίου Παλαμᾶ τὴν Ἱεροσολυμίδα, σ. υοθ', ὅπου συγγέει πρόσωπα καὶ χρόνους· παριστᾷ, λόγου χάριν, Γερμανὸν τὸν ἐξ Ἀραχόβης, τὸν εἶτα (1538) Ἱεροσολύμων, ἐλθόντα τότε (1521 ἢ 22) εἰς Ἱεροσόλυμα, περιελθόντα κατόπι πρὸς ἄθροισιν ἐλεημοσύνης ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Τάφου, μετὰ Ἰωακείμ τοῦ μετὰ ταῦτα γενομένου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· ἀλλὰ, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰωακείμ ἐξελέγη πατριάρχης οὐτε ὁ Γερμανὸς ἦτο γεννημένος, ἀλλ' οὐτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἴσως. Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Ἰωακείμ τῷ 1486. Γερασίμου Μασαράκη, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπιμελεία Εὐγενίου Μιχαηλίδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, 1932, σ. 81.

§ Ἐπὶ τοῦ Ἱερεμίου, 1519—1546, τὰ ἐν Ἑσπερίᾳ τυπογραφεῖα διεσκόρπιζον ἀντίτυπα ἐντύπων βιβλίων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν, τούτων δὲ βραχεῖαν ἀναγραφὴν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρὰ Emile Legrand καὶ ὧν εἶδον βιβλίων, παραθέτω·

Τῷ 1520, Ἰανουαρίου 23, συνετελέσθη ἡ δευτέρα τύποις ἔκδοσις *Ὁρολογίου τοῦ Μεγάλου*, ἐν Φλωρεντίᾳ, παρὰ Βερνάρδω Γιούντα—συγχρόνως καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις τῆς *Ὀκτωήχου*, ἐν Ῥώμῃ, ἐπιμελεῖα Ζαχαρίου Καλλιέργου τοῦ κρητῶς—ἐπίσης δὲ ἐγένοντο αἱ πρῶται ἔκδόσεις τῆς *Παρακλητικῆς*, ἀναλώμασιν Ἀνδρέου Κουνάδου τοῦ ἐκ Πατρῶν (τῇ 31 μαρτίου 1522 συμπληρωθεῖσα) καὶ ταῦτοχρόνως ἔκδοσις τοῦ *Τριωδίου*, ἀναλώμασιν αὐτοῦ τούτου, ἐν Βενετίᾳ καὶ αἱ δύο.

Τῷ 1524, συμπληρωθεῖσα τῇ 31 μαΐου, ἡ τρίτη ἔκδοσις τοῦ *Ψαλτηρίου*, παρὰ Στεφάνῳ Σαβίῳ, δαπάνῃ μὲν Πέτρου Κουνάδου τοῦ ἐκ Πατρῶν, «πὺν δὲ καὶ δεξιότητι Δημητρίου Ζήνου τοῦ ἐκ Ζακύνθου.—Τῇ 13 αὐγούστου 1524 συνεπληρώθη ἡ τρίτη ἔκδοσις *Ὁρολογίου τοῦ Μεγάλου*, ἐν Βενετίᾳ, δαπάνῃ μὲν Δαμιανοῦ τοῦ ἐκ Σπετζίου τῆς Ἰλλυρίδος, ἐπιμελεῖα δέ, ὡς φέρεται, Ζήνου.

Τῷ 1526, κατὰ ὀκτώβριον, ἐγένετο ἔκδοσις τῶν τριῶν *Λειτουργιῶν*, μετὰ τῆς *Μυστικῆς Θεωρίας* τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ Κιπόμεως, ἐπιμελεῖα Δημητρίου Δούκα τοῦ ἐκ Κρήτης—ἐπίσης ἡ δευτέρα τοῦ *Τριωδίου*, συμπληρωθεῖσα τῇ 1 ἰουνίου 1538, παρὰ Στεφάνοις, ἐν Βενετίᾳ, εἰς φύλλον, δαπάνῃ Δαμιανοῦ καὶ αὐτῆ, πὺν δὲ Δημητρίου Ζήνωνος, ὑποθέτω τοῦ Ζήνου—ὡς καὶ ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ *Τυπικοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας*, εἰς φύλλον, παρὰ Σιβίοις, συμπληρωθεῖσα τῇ 4 Ἰανουαρίου 1545 ἐπιμελεῖα Ἀνδρονίκου (Νικάνδρου) Νουκίου τοῦ ἐκ Κερκύρας—πρὶν αὐτοῦ γενομένης τῆς πρώτης ἑλληνικῆς ἔκδοσεως τοῦ *Ἀποστόλου*, δαπάνῃ Δαμιανοῦ τοῦ ἐξ Ἐπετίου (Σπετζίου) τῆς Ἰλλυρίδος, ἐπιμελεῖα Νικάνδρου Νουκίου τοῦ κερκυραίου· συνετελέσθη αὕτη 25 δεκεμβρίου 1542.

Δύο ἕτεραι ἔκδόσεις ἐγένοντο τῷ 1545, ἐν Βενετίᾳ, ἡ τετάρτη *Ὁρολογίου τοῦ Μεγάλου*, παρὰ Νικολάῳ Σοφιανῷ, συνετελεσθεῖσα τῇ 5 μαΐου—καὶ ἡ δὴθεν πρώτη τοῦ *Εὐχολογίου* ὑπὸ ἑλλήνων ἔκδοσις (Μάρκου Σαμαριάρη, Νικολάου Σοφιανοῦ, καὶ Νικολάου Ἐπάρχου), συμπληρωθεῖσα τῇ 12 δεκεμβρίου.

Περὶ τὸν νὰ εἶπω ὅτι, αἱ λέξεις πρώτη, δευτέρα, τρίτη, κλπ. γράφονται κατὰ συνθήκην, ἐφ' ὅσον διαφεύγουσι τὰς ἐρεῦνας ἡμῶν βιβλία πολλά. Οὕτως: εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Βατοπεδίου εὔρον Εὐχολόγιον παλαιόν, οὗτινος τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα μοὶ ἐφάνησαν ἀρχαιότερα τῶν τοῦ 1545. Ἐνόησεν ὁ ἀναγνώστης βεβαίως ὅτι τὸ βιβλίον ἔστρεφεῖτο προμετωπίδος.

Ἄνθρωποι πεπαιδευμένοι ἐπεμελοῦντο τῶν ἔκδόσεων τούτων, αἱ δὲ

λέξεις «ἐπιμελεία» καὶ «πόνω καὶ δεξιότητι», ἢ, εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους «διορθώσεις» δηλοῦσι τὰς διορθώσεις τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων.

Ἄλλα καὶ ἐν Ἀνατολῇ ἔζων Ἕλληνες πεπαιδευμένοι, ἐν Κπόλει οἱ γραμματεῖς τοῦ Πατριαρχείου, καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς πατριαρχικῆς ἀκαδημίας, ὧν πρῶτος ὁ Μανουὴλ Κορίνθιος—ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Γαβριὴλ ὁ πρῶτος τοῦ Ὄρους (1527), καὶ Σεραφεῖμ ὁ πρῶτος (1540 κ.ξ.), Θεόφιλος ὁ νοτάριος, πρότερον γραμματεὺς τοῦ Πατριαρχείου, μοναχὸς Ἰβηρίτης ὕστερον—Χριστοφόρος ὁ ὑπὸ Δαυὶδ τὸν ἐν Εὐβοίᾳ μοναχὸς ὁ τὸν βίον ἐκείνου γράψας¹—Θεοφάνης ὁ Θεσσαλονικεὺς—ἐν Ἰωαννίνοις δὲ Μανασσῆς Πλέσσα ὁ μοναχὸς, ἀποθανὼν τῷ 1543, συγχρόνως τῷ ἐπισκόπῳ Χειμάρδας Σωφρονίῳ, ὅστις ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πλέσσα². Οἱ διδάσκαλοι οὗτοι ἐδίδαξαν οὐχὶ ἓνα, ἢ δύο, ἀλλὰ πολλοὺς. Ὄνόματα μαθητῶν ἄγνωστα, κατὰ δυστυχίαν. Τίς οἶδε πόσοι, τίνες ἐδιδάχθησαν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Ἀδριανοῦ πόλεως. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐπὶ Ἱερεμίου, ἢ ὀλίγον πρὸ αὐτοῦ, τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα συνετάραττε συζήτησις τις περὶ ψυχῆς, ἀν μὴ ἀπατώμαι, δεικνύουσα τὴν ἀκμὴν οὐχὶ δύο, τριῶν, ἢ πέντε λογίων Ἑλλήνων, ἀλλὰ πολὺ περισσοτέρων.

§ Συνοδεύσαμεν τὸν ἀείμνηστον Ἱερεμίαν εἰς τὰς περιπετείας τῆς μακρᾶς ἱερατείας αὐτοῦ. Κατακλείς τὰ περὶ θανάτου. Ὁ πατριάρχης οὗτος ἀπέθανε μακρὰν τῆς καθέδρας αὐτοῦ. Ἐπιστρέφων ἐκ Βλαχίας, ἀπέθανεν ἐν τινὶ χώρᾳ ἀνηκούσῃ εἰς τὴν μητρόπολιν Τορνόβου, τῆς σήμερον Βουλγαρίας· ὁ Δωροθέος γράφει Φράντζαν τὸν τόπον τοῦ θανάτου. Ὁ πολλὰ ἀκούων καὶ ἀναγνὼν Χατζῆς Γεώργιος Κωνσταντινίδης ἐσημείωσεν ἐν τινὶ βιβλίῳ ὅτι Φράντζα κατὰ λάθος ἐγράφη, ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Βράτζα. Γνωστὸν δὲ ὅτι κωμόπολις καὶ ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Τορνόβου μητροπολίτην ἠκούετο ἐν Φαναρίῳ Κπόλεως ἕως τοῦ 1880. Γράφεται ἐπίσης ὅτι ἐτάφη ἐν Τορνόβῳ, δῆλα δὴ ὁ νεκρὸς τοῦ δυστήνου πατριάρχου μετεκομίζετο ἀπὸ Βράτζας εἰς Τορνόβον. Ἀπιστῶ εἰς τὴν εἶδησιν.

Μίαν ζημίαν ὑπέστη ὁ πατριαρχικὸς θρόνος σπουδαίαν, ὅτι μεταβαίνων εἰς τὴν Βλαχίαν διέμεινέ τινα νύκτα εἰς τι χωρίον, κατὰ δυστυχίαν δὲ ἐξεργάγη πυρκαϊὰ ἐκεῖ «καὶ ἐκάη ἡ κατοῦνα του, καὶ ὁ σάκκος ὁ θαυμαστὸς τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἄλλοι ὄρισμοὶ τῆς Ἐκκλησίας» ἀφηγεῖται ὁ τοῦ Δωροθέου Χρονογράφος· καὶ κατοῦναν μὲν ἐννοεῖ τὴν χρηματικὴν τοῦ Ἱερεμίου περιουσίαν· ὄρισμοὺς τὰ σουλτανικὰ χάτια καὶ μπεράτια. Ὁ δὲ σάκκος

1. Βλ. τὸν ἐμὸν «Ἀθῶνα»· 209 κ.ξ.

2. Τὸν Μ. Παρανίκαν, ἀρνούμενον ἀπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ (Χρονογρ. Ἡπείρου. Β' 261) νυστάζοντες ἐβοήθουν ὀφθαλμοί· ἐν 62 σελίδι Σχεδιάσματος, στίχῳ 24, παρατείνει τὴν ζωὴν τοῦ Πλέσσα μέχρι τοῦ 1555. Ἐπίσης τὸν Μακάριον Τσεχούλην ἱερομόναχον παριστᾷ ζῶντα καὶ διδάκοντα τῷ 1543, ἐνῶ ὁ Ἀραβαντινός, ἡ πηγὴ τοῦ Παρανίκα, γράφει θανόντα· κατὰ μαρτυρίαν ἐν Εὐαγγελίῳ παλαιῷ, τῷ 1525.

ἦιο θαυμαστός, διότι κατεσκευάσθη ἀπὸ τῶν κοσμημάτων τῆς θυγατρὸς Δη-
τρίου δεσπότη τοῦ Παλαιολόγου ¹.

§ Οἰαδήποτε τοιαύτη ζημία δύναται νὰ μένη καὶ ἐν σιγῇ, καὶ ἀκατά-
γνωστος, ἀπέναντι τῆς μεγίστης πρὸς τὴν πίστιν ἡμῶν ὑπηρεσίας καὶ τῆς
ὑπηρεσίας πρὸς τὰς ἐν αὐτῇ καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς διαβιούσας ἐπὶ
αἰῶνας χριστιανικὰς φυλὰς τῆς Ἀνατολῆς. Ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι πάντες οἱ
εἰς τὴν ἡμετέραν ἀνήκοντες κυριότητα ναοὶ τῆς Κ)πόλεως ἐκρημνίζοντο. Τίς
ἤθελεν ἐμποδίσει τοὺς φανατικοὺς τότε νὰ ζητήσωσι τὴν κατεδάφισιν καὶ
τῶν ἐπαρχιακῶν ναῶν ; καὶ ἤθελον εἰσακουσθῆ καὶ εἰς τὸ μέλλον, ὡς εἰση-
κούσθησαν καὶ εἰς τὸ παρελθόν. Ἦθελε ληθαργήσει πᾶσα ἀκολουθία ἱερά,
καὶ μυστήρια τὰ ἀπὸ κοινοῦ τελούμενα, καὶ ἐν παραβύσιῳ ἤθελον ὑμνεῖ οἱ
προπάτορες ἡμῶν τὸν τὰ πάντα καὶ τοὺς πάντας ἀνεχόμενον Θεόν, ἕως οὗ
εἷς τινα μέρη ἤθελε λησμονηθῆ ἢ χριστιανικὴ πίστις, ἄγνωστον δὲ ποῦ ἤθε-
λον ζητήσῃ καὶ ποῦ ἤθελον εὔρει προδοσίαν καὶ σωτηρίαν αἱ χριστιανικαὶ
φυλαὶ τῆς Ἀνατολῆς.

§ Εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἀγώνων τοῦ Ἱερεμίου Α' διεσώθη μέχρι σήμε-
ρον ἡ προσωπογραφία τοῦ ἀνδρός. Εὐρίσκεται εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν
ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα. Ἐξέδωκεν αὐτὴν ὁ μακαρίτης
Σπυριδίων Π. Λάμπρος ἐν τῷ Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας
καὶ κατ' αὐτὴν μετετύπωσε εἰς τοὺς «Πατριαρχικοὺς Πίνακας». Τῷ 1926,
τὸ δέκατον ἐπισκεψάμενος μονὰς τινὰς τοῦ Ἀγίου Ὄρους, ἐπεφόρτισα τὸν
ῥῶσσον ζωγράφον Ναοῦμ μοναχόν, μαθητὴν τῆς ἐν Πετροπόλει σχολῆς
τῶν καλῶν τεχνῶν, νὰ λάβῃ ἔκτυπον τῆς εἰκόνης, εἰς σκοτεινὸν ἔξωγραφη-
σμένης μέρος τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς (κεντρικοῦ ναοῦ οὕτως εἰπεῖν). Με-
τέγραψε τὴν προσωπογραφίαν ἄνευ χρωμάτων, καὶ κεῖται ἐν ἀρχῇ τῆς πα-
ρούσης διατριβῆς ². Εἰς χεῖρας ὁ Ἱερεμίας κρατεῖ, κατὰ συνήθειαν βυζαντινὴν,
τὸ ἀπεικόνισμα τῆς μονῆς.

Προσωπογραφία καὶ διατριβὴ προσφέρεται τίμιον μνημόσυνον εὐσε-
βείας συνετῆς, διαρκῶς ἐνθυμιζούσης εἰς ἡμᾶς πολέμους ἀθεάτους καὶ θεα-
τοὺς καρτερικῶν ἐπ' ἀνάγκαις καὶ συνετῶν λογάδων τοῦ Γένους, κληρικῶν
καὶ λαϊκῶν.

Ἀθῆναι 1939

1. Turcograecia. 20.

2. Δὲν εὐρέθη τοιαύτη προσωπογραφία ἐν τῇ μελέτῃ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

ΤΑ "ΒΡΕΞΟΥΔΙΑ,"

Τὸ κατωτέρω περιγραφόμενον θρησκευτικὸν ἔθιμον ἀνεκοίνωσεν εἰς ἡμᾶς γραπτῶς ὁ ἐξ Ἀγχιάλου κ. Θεοδόσιος Ν. Μαυρομαμάτης, συνοδεύσας αὐτὸ μὲ ἐρώτημα περὶ τῆς προελεύσεως τούτου.

«Κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (7 Ἰανουαρίου), λέγει, ὅποτε εἶχον ἀγιασθῆ τὰ νερά καὶ εἶχαν παύσει οἱ φουρτούνες εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν, οἱ Ἀγχιάλιτες νιόγαμπροὶ ἐκείνου τοῦ χρόνου (χωριστὰ ἕκαστος συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς ἄρρενας συγγενεῖς καὶ φίλους του) μετέβαινον εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἐρρίπτοντο ντυμένοι εἰς τὴν θάλασσαν. Κατόπιν ὁ νιόγαμπρος μὲ ὄλην τὴν συνοδίαν του ἐπέστρεφε σπίτι του, ὅπου ἤλλαξε τὰ βρεγμένα ρούχα του καὶ ἐπηκολούθει διασκέδασις». Συνεχίζων ὁ Θ. Ν. Μαυρομαμάτης γράφει : «Τὸ ἔθιμον τοῦτο, πλὴν τῆς Ἀγχιάλου, συνηθίζετο καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας πόλεις τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἤτοι εἰς τὸ Μπαλτσίκ (ἀρχαίαν Διονυσούπολιν), Βάρναν, Καβάρναν, Μεσημβρίαν, Πύργον, Σωζόπολιν, Ἀγαθούπολιν καὶ Βασιλικόν, ὅπου, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, μετὰ φανατισμοῦ ἐτηρεῖτο. Μιὰ χρονὴ εἰς τὸν Πύργον ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν ἕνας νιόγαμπρος καὶ ἐπνίγη, λόγῳ σφοδρᾶς θαλασσοταραχῆς, διότι δὲν ἤθελε νὰ μείνῃ ἀνεκτέλεστον τὸ ἔθιμον, τὸ ὁποῖον οἱ ἐξ Ἀγχιάλου πρόσφυγες μετέφεραν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα (1922), τελούντες αὐτὸ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ συνοικισμοῦ τῆς Νέας Ἀγχιάλου, 19 χιλόμετρα ἀπεχούσης τοῦ Βόλου. Βραδύτερον τοῦτο δὲν ἐτελεῖτο πλέον εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλ' εἰς τὸ σπίτι, ὅπου ὁ νιόγαμπρος περὶχνε τὸ κεφάλι μὲ νερό, τὸ ὁποῖον ἔφερναν ἀπὸ τὴν θάλασσαν μετὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν Φώτων, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἔπαυσε νὰ ὑφίσταται καὶ βαίνει λησμονούμενον».

Εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἔθιμου δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ν' ἀπαντήσωμεν τὰ κάτωθι :

Γνωστὰ εἶναι καὶ τὰ βρεξούδια, παραπλήσιον ἔθιμον, τὸ ὁποῖον παραδίδεται ἐκ Σκοπέλου—Πέτρας Ἀνατολικῆς Θράκης, περιεγραφή δ' ὑπὸ Δημητρίου Πετροπούλου¹. Κατὰ τὴν 6ην Ἰανουαρίου (τῶν Θεοφανίων) ὁδηγοῦν ἐπὶ ἀμάξης τοὺς προύχοντας τοῦ χωρίου εἰς ἓν κρέμα κοντὰ στὸ χω-

1. Ἀρχεῖον τοῦ Θρησκευτικοῦ Λαογραφ. καὶ Γλωσσ. Θεσαυροῦ, τ. Η' (1941—1942) σ. 149—150 Πρβλ. καὶ τὸ ἄρθρον τοῦ Τρ. Β. Τζούνη, "Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῆς Ἀνατ. Θράκης, τὰ βρεξούδια τῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδιαίτερα τῶν γυναικῶν. Ἐφημ. Ἑλληνικὸς Βορρᾶς, Θεσσαλονίκη 5.2.1953 καὶ εἰς σελ. 237 κ.ἑξ..

ριό», ὅπου «τοὺς βρέχουν μὲ νερὸ κι' αὐτοὶ δίνουν μπαξίσια». Τὴν ἐπομένην (ἡμέραν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου) «παρέες · παρέες οἱ χωρικοὶ γυρίζουν στὸ χωριὸ κρατῶντας στὰ χέρια τους διάφορα δοχεῖα μὲ νερό. Παίρνουν νερὸ ἀπὸ τὰ δοχεῖα μὲ κλαδιὰ ἀπὸ δένδρα καὶ βρέχουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Πολλὲς φορὲς γυρίζουν ὅλο τὸ δοχεῖο μὲ τὸ νερὸ σὲ κεῖνον, πὺν θέλουν νὰ βρέξουν ἢ τὸν σπρώχνουν καὶ πέφτει μέσα σὲ λίμνη—ὑπάρχουν πολλὲς τέτοιες στοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατεῖες τῶν χωριῶν—, γιὰ νὰ βραχῆ ὀλόκληρος. Γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ βρέξιμο, εἶναι ὑποχρεωμένος ὁ καθένας νὰ τάξῃ πόσο κρασί κερνάει τὴν παρέα». Τὴν ἐπομένην «βρέχουν τοὺς γέροντες»¹. Καὶ ἐν *Καστανιῆς* τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων τὰ παλληκάρια «βουτοῦσαν στὴ θάλασσα» εἰς δὲ τὴν *Τζαντιὸ* «ὁ κουμπάρος μονάχος γιὰ μαζὶ μὲ παλληκάρια καὶ τὴ μουσικὴ πήγαινε στὸ σπίτι τοῦ νιόγαμπρου, πὺν δὲν χρόνισε, τὸν ἔπαιρνε καὶ πήγαιναν σὲ βρύση καὶ ἐκεῖ τὸν ἔβρεχε τὸ κεφάλι. Ὅταν εἶχε λύπη, τότε ὁ κουμπάρος πήγαινε μονάχος καὶ μπρὸς στὸ εἰκόνισμα τοῦ σπιτιοῦ ἔβρεχε τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ. Στὶς *Καστανιῆς* ὁ παπᾶς στὴν ἀπόλυση τῆς ἐκκλησίας ἔβρεχε τοῦ γαμπροῦ τὸ κεφάλι»².

Τὸ ἔθιμον φαίνεται πολὺ παλαιόν, ὅπως δ' ἔγραψεν ὁ Ν. Γ. Πολίτης, τοῦτο ἀποτελεῖ κατάλοιπον τῆς ἐορτῆς τῶν Σατουρναλίων. «Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῶν χειμερινῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, ὡς πρόδρομοι τρόπον τινὰ τῶν ἐορτῶν τοῦ λήγοντος καὶ τοῦ ἀρχομένου ἔτους, ἤγοντο τὴν 17 Δεκεμβρίου παρτεινόμενα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας τὰ Σατουρνάλια, ἢ ὀλοσχερῶς σχεδὸν ἐξελληνισθεῖσα ἐορτὴ τῶν Κρονίων, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξηκολούθουν πανηγυρίζοντες οἱ χριστιανοί, Ρωμαῖοι καὶ Ἕλληνες, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς διατηρήσεως μέχρι τῆς σήμερον εἰς ἀπόκεντρα χωρία τῆς βορείου Θράκης, ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκούμενα, τῶν κυριωτάτων συνηθειῶν τῆς ἐορτῆς ταύτης, τῆς ἐκλογῆς βασιλέως καὶ τῆς ἐπὶ ἄρματος περιαγωγῆς αὐτοῦ, καὶ τὸ δὴ σπουδαιότατον τῆς διατηρήσεως τοῦ παλαιοτάτου χαρακτῆρος καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐορτῆς»³. Εἰς τὸ χωριὸν Κωστῆ καὶ εἰς τὰ περὶ αὐτὸ χωρία ἡ ἐορτὴ μετετέθη εἰς τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς «Ὁ βασιλεὺς καλεῖται *Χούχοντας* ἢ *Κούκερος*, σκοπὸς δὲ τῆς ἐορτῆς εἶναι ἡ εὐφορία τῶν καρπῶν τῆς γῆς, αὐτὸς δηλαδὴ ὁ τῶν Σατουρναλίων κατὰ τοὺς παλαιοτάτους χρόνους»⁴. Ὁ Ἄν. Χουρμουζιάδης, περιγράφων τὸ ἔθιμον τοῦ *Κούκερου*, λέγει : «Ἐπειτα δὲ δίτροχον ἄμαξαν κομίσαντες, ἀρχισμαξοποιὸν καθιστᾶσιν, ὅστις ἐπισκευάζει τὴν ἄμαξαν, ἐφ' ἧς τὸν βασιλέα ἀναβιβάζουσι, καὶ δύο νέοι μέχρι τοῦ ναοῦ ταύτην σύρουσιν ὕστερον δὲ εἰς δύο μερίδας διαιρεθέντες, χωρὶς οἱ ἔγγαμοι

1. Βλ. Δ. Πετρόπουλον, ἐνθ' ἄν. σ. 150.

2) *Ἑλληνικῆς Σταμούλη-Σαραντῆ*, Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη. Ἡ Σηλυβρία μὲ τὰ γύρω της χωριά, Α', Ἀθῆναι 1956, σ. 137.

3, Ν. Γ. Πολίτου, *Παραδόσεις*, τ. Β' (1904) σ. 1263—1264.

4. Ν. Γ. Πολίτου, ἔ. ἄ., σ. 1264, σημ. 1.

καὶ χωρὶς οἱ ἄγαμοι, ἑκάτερος ἐν φιλοτιμίᾳ πρὸς ἑαυτοὺς τὸν βασιλέα ἔλκουσιν, ἵνα ἐπὶ τούτους ρίψῃ τὸν σπόρον τοῦ σίτου, ὃν ἀνὰ χειρας κρατεῖ». Μετὰ τὴν σπορὰν καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ βασιλέως «τράπεζαν αὐτῷ παρατιθέασιν καὶ ἅμα μικρὸν τοῦ ἄρτου ἄψηται ἀρπάσαντες αὐτὸν εἰς τὸν ποταμὸν ρίπτουσιν, ἔνθα τὰ δερμάτινα ὑποδήματα ἀποθέμενος καὶ ἐξελθὼν ὀλόγυμνος τὰ ἑαυτοῦ ἐνδύεται ἱμάτια»¹. Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἑορτὴ τελειώνει διὰ θανάτου τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ θανάτου κατ' ἐπίφασιν, ριπτομένου εἰς τὸν ποταμὸν, ὁπόθεν ἀνασπρόμενος γυμνοῦται ἀποβάλλον τὰ ἱμάτια τῆς μεταμφιέσεως καὶ περιβαλλόμενος τὰ ἴδια².

Ὅτι ἀρχαία εἶναι ἡ συνήθεια αὕτη συνάγεται πρωτίστως ἐκ τοῦ Λουκιανοῦ λέγοντος : «Ἐπτά μὲν ἡμερῶν ἡ πᾶσα βασιλεία, καὶ ἦν ἐκπρόθεσμος τούτων γένωμαι, ἰδιώτης εὐθύς εἶμι καὶ τοῦ πολλοῦ δήμου εἰς· ἐν αὐταῖς δὲ ταῖς ἑπτὰ σπουδαῖον μὲν οὐδὲν οὐδὲ ἀγοραῖον διοικήσασθαί μοι συγκεχώρηται, πίνειν δὲ καὶ μεθύειν καὶ βοᾶν καὶ παίζειν καὶ κυβεύειν καὶ ἄρχοντας καθιστάναι καὶ τοὺς οἰκέτας εὐωχεῖν καὶ γυμνὸν ἄδειν καὶ κροτεῖν ὑποτρέμοντα, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ὕδωρ ψυχρὸν ἐπὶ κεφαλὴν ὠθειῖσθαι ἀσβόλω κερυμένον τὸ πρόσωπον»³. Ὁ θάνατος λοιπὸν τοῦ βασιλέως εἶναι, ὡς εἶπομεν, θάνατος κατ' ἐπίφασιν, διαλευκαίνει δὲ τὰ περὶ ἐκουσίου θανάτου τοῦ βασιλέως τῶν Κρονίων ἀναφερόμενα εἰς τὰ ἑξῆς ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ συναξαρίου τοῦ ἁγίου Δασίου περὶ τῶν ἐν Δορυστόλῳ (σημερινῇ Σιλιστριᾷ) τῆς Βλαχίας ἐθιζομένων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Κρονίων εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου μ.Χ. αἰῶνος : «Τῶν ἀθεμίτων καὶ ἱεροσύλων βασιλευόντων Μαξιμιανοῦ καὶ Διοκλητιανοῦ, ἦν ἐν τοῖς καιροῖς ἐκείνοις συνήθεια τοιαύτη ἐν τοῖς τάγμασι τῶν στρατιωτῶν, ὥστε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοῦ Κρόνου τὴν ἐπίσημον ἑορτὴν ἐκτελέσαι. Καὶ τοῦτο ὡσανεὶ οἰκεῖον καὶ ἐξαίρετον αὐτοῦ τοῦ Κρόνου δῶρον ἠγοῦντο ἐπὶ τὸ τὴν ἡμέραν αὐτοῦ ἐπιτελέσαι σεμνοτέραν παρὰ τὰς ἄλλας ἡμέρας. Ἐπεὶ οὖν ἕκαστος ὡσπερ εὐκταῖον ἱεροσυλίαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτοῦ ἐποίει, φῆτιν γὰρ ὁ τόπος ἐλάγχχανεν, κομιζόμενος βασιλικὸν ἔνδυμα, προϊὼν κατὰ τὴν αὐτοῦ τοῦ Κρόνου ὁμοιότητα εἶτ' οὖν ἰδέαν δημοσίως ἐπὶ παντός τοῦ δήμου μετὰ ἀναιδοῦς καὶ ἀνεπαισχύντου ἀξίας, ἐπεμβαίνων μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ἔχων ἄδειαν συγκεχωρημένην ἐπὶ ἡμέρας τριάκοντα ἔπραττεν ἀθεμίτους καὶ αἰσχρὰς ἐπιθυμίας, καὶ ἐνετρύφα διαβολικαῖς ἡδοναῖς. Πληρουμένων δὲ τῶν τριάκοντα ἡμερῶν πέρας ἐδέχετο ἡ ἑορτὴ τοῦ Κρόνου, καὶ ὡσανεὶ ἡ εὐκταία αὐτῆ αὐτῶν ἑορτὴ . . . Τότε αὐτὸς ὁ τὸ βασιλικὸν ἐπιφερόμενος σχῆμα ἐπιτελέσας τὰ κατὰ συνήθειαν ἄσεμνα καὶ ἄθεσμα παίγνια, παραχρῆμα τοῖς ἀνωνύμοις καὶ μυσσαροῖς εἰδώλοις προσεκόμιζεν ἑαυτὸν

1. Ἄν. Χονρομυζιάδου, Περὶ τῶν ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἐθίμων καὶ παραδόσεων, Κωνσταντινουπόλις, 1873, σ. 22—23.

2. Ν. Γ. Πολίτου, ἔ. ἀ., σ. 1264 σημ. 1.

3. Λουκιανοῦ, Τὰ πρὸς Κρόνον 1, 2.

σπονδῆν, ἀναιρούμενος ὑπὸ μαχαίρας. . . »¹. Καὶ κατωτέρω : « Ἀὕτη ἡ μυσαρὰ παράδοσις καὶ μέχρις ἡμῶν τῶν ἐσχάτων περιελθοῦσα ἀθλιωτέως παραφυλάττεται· οὔτε λήγοντος γὰρ τοῦ κόσμου τὸ ἔθος τὸ κακὸν τέλος λαμβάνει, ἀλλὰ μᾶλλον χειροτέως ἀνανεοῦται· ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ τῶν καλανδῶν Ἰανουαρίων μάταιοι ἄνθρωποι τῷ ἔθει τῶν Ἑλλήνων ἐξακολουθοῦντες χριστιανοὶ ὀνομαζόμενοι μετὰ παμμεγέθους πομπῆς προέρχονται, ἐναλλάττοντες τὴν ἑαυτῶν φύσιν, καὶ τὸν τρόπον καὶ τὴν μορφὴν τοῦ διαβόλου ἐνδύονται· αἰγείοις δέρμασι περιβεβλημένοι, τὸ πρόσωπον ἐνηλλαγμένοι ἀποβάλλουσιν ἐν ᾧ ἀνεγεννήθησαν ἀγαθῷ καὶ διακατέχουσιν ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν κακῷ· ἀποτάξασθαι ὁμολογήσαντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῷ διαβόλῳ καὶ ταῖς πομπαῖς αὐτοῦ, πάλιν στρατεύονται αὐτῷ ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς καὶ αἰσχροῖς »². Ἐφεξῆς, λόγου γενομένου ἐν τῷ συναξαρίῳ περὶ τῆς ἐν « Δωροστόλῳ » ἀθλήσεως τοῦ ἁγίου Δασίου, ἀναγινώσκομεν : « Ἐν ταύτῃ τῇ πόλει τοιοῦτον ἔθος ἦν τοῖς Ἑλλήσι· τῷ Κρόνῳ ἐπετέλουν ἑορτὴν εἰτησίως. Πρὸ τριάκοντα δὲ ἡμερῶν τῆς τοιαύτης μυσαρᾶς ἑορτῆς ἐπελέγετο ἕνα τινὰ τῶν στρατιωτῶν νέον καὶ εὐειδῆ, καὶ εὐτρέπιζον πρὸς θυσίαν, ἐνδύοντες αὐτὸν ἱμάτια βασιλικά, καὶ προτρέποντες ἀποπληροῦν πᾶσαν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ὡς μετὰ τριάκοντα ἡμέρας μέλλοντα ἑαυτὸν ἐπισφάζει τῷ βωμῷ τοῦ Κρόνου »³.

* *

Ἡ εἰς τὸ ὕδωρ ἐμβάπτισις τοῦ παριστάνοντος τὸν βασιλέα σημαίνει μαγικὴν ἐνδυνάμωσιν αὐτοῦ καὶ ἀνανέωσιν⁴. Ὡς εἶδομεν, οὗτος εἶναι λασπώμενος ἢ ἀσβολωμένος (« ἀσβόλῳ κεχρημένος »), ὅπως δὲ εἶναι γνωστὸν, τὸ χῶμα καὶ τὸ νερὸ μαζὶ συντελοῦν καὶ φέρουν τὴν καρποφορίαν. Ὁ οὕτως εἰς τὸ ὕδωρ ριπτόμενος « Κούκερος » κατὰ τὴν τυρινὴν Δευτέραν, ἢ ὁ « νιόγαμπρος » κατὰ τὴν 7ην Ἰανουαρίου, θὰ εἶναι « καλοχρονιασμένοι » λαμβάνοντες νέας ἐκ τοῦ ὕδατος δυνάμεις καὶ ἀνανεούμενοι. Καὶ κατ' ἄρχαίς μὲν τὰ « βρεξοῦδια », σκοπὸν ἔχοντα τὴν ἐξασφάλισιν ὑγείας καὶ εὐφορίας τῶν ἀγρῶν, ἐτελοῦντο πρὸς δημοτελεῖ σκοπὸν, κατόπιν δ' ἡ πρῶξις αὕτη ἐπεξετάθη εἰδικῶς εἰς τοὺς νεονύμφους πρὸς στερέωσιν τῆς ὑγείας καὶ εὐτυχίας αὐτῶν⁵. Καὶ ἄλλοτε μὲν οἱ « νιόγαμπροι » ἐρρίπτοντο εἰς τὸ ὕδωρ, ἄλλοτε δ' ἐβρέχοντο δι' ὕδατος ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ κουμπάρου μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὰ Φῶτα.

1. *Franz Cumont*, *Les actes de S. Dasius*, ἐν *Analecta Bollandiana*, τ. XVI, Bruxelles 1897, σ. 11.

2. Ἐνθ. ἄν., σ. 12.

3. Ἐνθ. ἄν., σ. 15.

4. *K. Ρωμαίου*, *Λαϊκὰς λατρεῖες τῆς Θράκης*, Ἄρχαιον τοῦ Ἑρμ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θεσσαυροῦ, τ. ΙΑ' (1944—1945) σ. 91.

5. *L. A. Μέγα*, Ἑλληνικαὶ ἑορταί, Ἀθήναι, 1956, σ. 82—83.

ΤΑ ΒΡΕΞΟΥΔΙΑ ΑΝ. ΘΡΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΣΕΛΙΔΑ ΠΑΛΑΙΟΤΑΤΗΣ ΛΑΪΚΗΣ ΕΟΡΤΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΟΥ

Σημ.—*Ὁ Τρ. Β. Τζουνῆς διαμένων εἰς Μονοκκλησιὰν Σερρῶν μᾶς συνήντησεν εἰς Ἁγίαν Ἑλένην Σερρῶν (21 Μαΐου) κατὰ τ' Ἀναστενάρια καὶ μᾶς προσέφερε τὸ δακτυλογραμμένον του σημεῖωμα γιὰ τὰ Βρεξούδια. Τὸ παραθέτουμε ὡς συμπλήρωμα τῆς μελέτης τοῦ κ. Δ. Οἰκονομίδου, ποῦ τὸν ἀναφέρει καὶ ὡς πηγὴν, καὶ διότι ἀποτελεῖ παμπάλαιον ἔθιμον εὐειτηρίας Θρακικὸν διασωθὲν μέχρι σήμερον. Τὸ δημοσιεύομεν ὡς ἔχει χωρὶς καμμίαν παρέμβασιν.*

1.—*Ἄν ἓνας ξένος παρευρίσκητο τυχαίως, σιτὸ μικρὸ προσφυγικὸ χωριὸ τῆς Μονοκκλησίας, σιτὸ κέντρο τοῦ εὐφόρου κάμπου τῶν Σερρῶν, κατὰ τὰς πρωϊνὰς ὥρας τὴν ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, θ' ἀποροῦσε βλέπων τὴν ἑορταστικὴν ὄψιν, καὶ εὐθυμον διάθεσιν πανηγυριστῶν στὴν πλατεῖα τοῦ χωρίου, γύρω ἀπὸ μόνιπον ἄμαξαν, καταλλήλως διακεκοσμημένην μὲ ἔθνικα χρώματα, στρωμένην δὲ μὲ πολύχρωμα στρωσίδια τοῦ ἀργαλειοῦ, καὶ εἰς τὸ κέντρον τῆς ἐν εἴδει θρόνου, εὐρὸν κάθισμα μὲ πολλὰ ἀναπαντικά μαξιλάργια, κάτωθεν ὑψηλοῦ θόλου ἀπὸ λυγαργιές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀνέμιζον ταινίες πολύχρωμοι, ἄσκαυλος δὲ μεταξὺ τῶν ἑορταστῶν διὰ πασῶν, νὰ παίξει τὸ γνωστὸν ντίλι ντίλι ντίλι, μὲ ἐνθουσιασμό.*

Εἰς τὸν ἑρωτῶντα τί συμβαίνει θὰ ἐδίδετο ἡ ἀπάντησις : Τὸ χωριὸ αὐτό, δημοιούργημα προσφύγων ἐκ τῶν χωρίων Πέτρας καὶ Καλυβίων ἐξ Ἁνατ. Θράκης, ἑορτάζει μίαν σελίδα τῆς παλιᾶς του ζωῆς, ὅπως καὶ οἱ πρόγονοὶ των στὴν παλιὰ Πατρίδα, στὴν ἀξέχαστη Θράκη : τὰ Β ρ ε ξ ο ὕ δ ι α.

Τὰ Βρεξούδια εἶναι μία ὑπαίθριος ἑορτή, στενὰ συνδεδεμένη μὲ τὴν θρησκευτικὴν τελετὴν τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν ὑδάτων, καὶ τὴν βάπτισιν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ νάματα τοῦ Ἰορδάνου, παρὰ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, ἡ ὁποία ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς λαμβάνει χαρακτῆρα λαϊκὸ πανηγυρικὸ, μὲ χρωμα ἐντελῶς Θρακικὸ τῆς ὑπαίθρου, ὡς ἀποχαιρετιστήριος ἡμέρα ἑορτῶν τοῦ Δωδεκάμερου καὶ μὲ γενικὸν ξεφάντωμα, χορούς, γλέντι, τραγοῦδι σὺν χορδαῖς καὶ ὄργάνοις.

Μὲ θρησκευτικὴν εὐλάβειαν ὁ Θραξ γεωργὸς ἐκεῖ παρακολουθοῦσε τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν του, προσφέρων κατὰ τὰ εἰωθότα ἄρτον, ἔλαιον ἢ οἶνον ὅπως εὐλογηθοῦν, παρηκολούθει τὴν τελετὴν τοῦ ἁγιασμοῦ, καὶ ἀπερχόμενος ἐλάμβανεν μεθ' ἑαυτοῦ ἁγιασμὸν ἐντὸς δοχείου, τὸν ὁποῖον μὲ μεγάλην εὐλάβειαν μετέφερον εἰς τὸ ἀμπέλι ἢ τὸ χωράφι του καὶ

ἐκεῖ σταγόνα πρὸς σταγόνα ἐρράντιζε σταυροειδῶς, εὐχόμενος καλὴν βλάστησιν καὶ ἀπόδοσιν καλοῦ καρποῦ γιὰ τὴ νέα χρονιά, ἴσως ὅπως θὰ ἔκαμνε καὶ ὁ πανάρχαιος πρόγονός του, θύων εἰς τὸν Διόνυσον Σαβάζιον, θεότητα τῆς φύσεως καὶ βλαστήσεως τῆς μακρινῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Ἔτσι καὶ σήμερον.

Μετὰ ἀπὸ τὸ πλουσιοπάροχον ἐορταστικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον προσκαλοῦνται καὶ οἱ τυχόντες ξένοι, ὁ λαὸς ἐκχύνεται κυριολεκτικῶς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ (χοροῦ) ὅπου μὲ τοπικὰ ὄργανα ἢ μὲ τὸν πανάρχαιον ἄσκανλον, ἀρχίζει ἡ διασκέδασις καὶ ὁ δημόσιος χορὸς, γύρω, γύρω στὴν ἐκτεταμένη περιφέρεια. Ἄνδρες μπροστά, χέρι μὲ χέρι στὸ ζουνάρι, χορεύουν ἄνδρεια, μὲ ζέσι, μὲ χαρά, γυναῖκες κατόπιν χειροπιαστά, σεμνά, ἀξιόπρεπα.

Κατὰ τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας, φιλικὸ ὄμιλοι ἐορταστῶν, ἐν εὐθυμίᾳ διατελοῦντες, συναθροίζονται γύρω ἀπὸ τὰ πηγάδια τῆς πλατείας, καὶ ὑποβάλλονται ὁ καθεὶς μὲ τὴν σειρὰν του, εἰς μίαν ἱεροτελεσίαν διὰ βρεξίματος: τὰ Βρεξούδια. Ὁ ὑποψήφιος ὑποχρεοῦται νὰ σκύψῃ τὸ κεφάλι, ἐν ὄψει τοῦ γεμάτου κουβά μὲ κρὺο νερό, καὶ νὰ ἀναβαπτισθῇ εἰς τὰ νάματα τοῦ Ἰορδάνου δεχόμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, κανάτα μὲ νερό, γιὰ καθαρισμὸ καὶ εὐλογία, ἐν μέσῳ ψαλμωδιῶν, — Ἐν Ἰορδάνῃ . . — ἐνῶ ταυτόχρονα τάζει κατ' ἔθιμον ἀπαράβατον πλούσιον μερίδιον, διὰ τὴν νύκτα ὅτε θὰ διασκεδάσουν καὶ θὰ φάγουν τὰ βρεξούδια; κόττα ψητή, λαγὸ, κρασί, μία πῆττα κ.λ.π.

Τῆς λαϊκῆς αὐτῆς τελετῆς, δὲν ἐξαιροῦνται καὶ οἱ ἱερεῖς τῶν ἀντιστοίχων συνοικιῶν τοῦ χωριοῦ Πέτρας, οὔτε καὶ οἱ προύχοντες καὶ ἡγέται τοῦ χωριοῦ, μὰ οὔτε καὶ οἱ φιλοξενοῦμενοι. Κοινὸν τὸ ἔθιμον, εἶταν σεβαστὸν καὶ δεχόμενον μὲ πνεῦμα φιλικῆς οἰκειότητος.

Ἰδιαιτέρα ἄμαξα, καλῶς ἐπιπλωμένη τὸν παλιὸν καιρὸ ἠτοιμάζετο εἰς κάθε συνοικίαν, ἐντὸς δὲ αὐτῆς καθισμένος μετεφέρετο ὁ ἱερεὺς, μὲ ὄλον τὸ σέβας πρὸς τὸ ἱερατικὸν του σχῆμα, ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὴν καθιερωμένην λαϊκὴν τελετήν. Οὕτω καὶ τώρα ὁ ἱερεὺς πρόθυμος προσέρχεται.

Τὸ ἔθιμον, ἡ παράδοσις ἔπρεπε νὰ εἶναι σεβαστή, καὶ οἱ ἱερεῖς μας, ἐντόπιοι γινώσται τῶν ἐθίμων, πὸν ἀπηχοῦσαν καὶ ἀπηχοῦν στὴν ψυχὴ τοῦ σκλαβωμένου ραγιά, ἀγογγίστως ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ταλαιπωρείαν, θεωροῦντες τιμὴν τῶν τὰς ἰδιαιτέρας φροντίδας τῆς μεταφορᾶς τῶν.

Τὴν καθωρισμένην ἡμέραν τοῦ συμποσίου, τὰ ὑποσχεθέντα μετεφέρονται εἰς φιλικὸν σπῆτι ἀρκετὰ εὐρύχωρο, ὅπου ἐν εἴδει οἰκογενειακῆς συνεστιάσεως, φιλικὸ ὄμιλοι, συντρῶγουν καὶ συμπίνουν, πολλάκις μέχρι πρωίας.

Εἰς τὰς συνεστιάσεις, καὶ διασκέδασεις αὐτάς, ἐπεκράτει τὸν παλαιὸν καιρὸν ὁ αὐστηρὸς θεσμὸς, νὰ λαμβάνουν μέρος μόνον ὁ κύκλος τῶν «μνηθέντων», ἄλλοῦ οἱ φιλικὸ ὄμιλοι τῶν παντρεμένων, ἄλλοῦ οἱ ἐλεύθεροι. Πᾶς ἄλλος ἐθεωρεῖτο παρείσακτος καὶ ξένος. Ἡ ἐπομένη ἡμέρα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἦτο ἀφιερωμένη στὴ γυναῖκα. Ἦτο ἡ μέρα τῆς, ἦτο ἡ «μπάμπα γκιουνοῦ» ἢ ἡμέρα τῆς Γρηᾶς, ἢ χειραφέτησις τῆς γυναικός, τελεία καὶ ἀπόλυτος

νὰ ἴμπορεῖ δηλ. νὰ συνδιασκεδάσῃ μὲ τὰς φίλας καὶ ὁμοφύλους τῆς, κατὰ βούλησιν. Οἱ γιαγῆς, οἱ μπάμπες ἔχουν τὸ γενικὸν πρόσταγμα.

Ἡ σκλάβα τῆς κουζίνας καὶ τοῦ νοικοκυριοῦ μὲ τὰ μικρὰ, ἐπὶ 364 ἡμέρας τὸ χρόνον, ἀπεργεῖ γιὰ μιὰ ἡμέρα. Ἄς δοκιμάσῃ μιὰ μέρα τὸ χρόνον ἐλεύθερον ἀπὸ τὰς ἀσχολίας τῆς. Καὶ ὁ ἀφέντης καὶ κύριός τῆς, ὁ ὁποῖος πάντα μεμψίμοιρος, ποτὲ δὲν ἔκτιμᾷ τὰς προσπαθείας τῆς, τὴν ἡμέραν ἐκείνην μὲ κατήφειαν θὰ ἀποχωρισθῇ τὸ τόσον προσφιλὲς εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του ἐνδιαίτημα, τὸ καφενεῖον καὶ τοὺς φίλους ἀνταγωνιστάς του στὴν πρέφα.

Πειθήνια ὅλοι θὰ ὑποστοῦν τὰς ἔγγραφιας τοῦ σπιτιοῦ, θὰ περιποιηθοῦν τὰ μικρὰ καὶ θὰ καπαλίσουν τὸ φαγητὸ ὡς συνήθως. Γνωρίζουν τὸ ἔθιμον, ἀντιρρήσεις δὲν ἐπιτρέπονται, ἢ κυρὰ εἶναι κατωχυρωμένη ἀπὸ τὸν θεσμόν τῶν γυναικῶν, ποὺ δὲν ἀστειεύονται κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς χειραφετήσεώς των. Ἀπὸ ἔνωρις τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὁμάδες μὲ ἓνα μπακιράκι καθαρὸ νερὸ καὶ δέσμη βασιλικοῦ, γυρίζουν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ψάλλουσαι τὸ τροπάριον τοῦ Ἰορδάνου, ραντίζουν μὲ εὐχὰς ὄσους τυχὸν συναντήσουν, ἐπιστρατεύουν τὰς συναδέλφους των, καὶ μαζὺ κάτι ἀπὸ τὴν εὐλογίαν τοῦ ἀγροτικοῦ σπιτιοῦ, ποὺ βρίσκεται πρόχειρον στὸ κοτέτσι ἢ στὸ κελάρι ἐν εἴδη λουκάνικου ἢ μπιρζόλας, προϊόντα τοῦ προσφάτως διὰ τὰ Χριστούγεννα σφαχθέντος χοίρου σιτευτοῦ, ἴσως καὶ κάτι ἀπὸ προϊόντα τῆς ἀμπέλου, Ἡ πλούσια αὐτὴ συγκομιδὴ ἀποστέλλεται εἰς τὸ προσδιορισθὲν οἶκημα, ὅπου ἕτερον συνεργεῖον ἔξ αὐτῶν, μὲ τὴν ἐπιστασίαν τῆς γιαγιάς, ἐπιδίδονται εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς νυκτερινῆς πανδαισίας καὶ εὐωχίας, εἰς ᾧ ἄνθρωπον κλειστὸν καὶ ἀπαραβίαστον ἀπὸ μάτι καὶ σχόλιον ἀνδρός.

Τὸ βράδυ αὐτὸ θὰ διασκεδάσῃ καὶ ἡ γρηὰ καὶ ἡ χήρα, ἂν δὲ κρῖνωμεν ἀπὸ τὰς ἐντυπώσεις τῶν ὀλίγων περιέργων, μακρόθεν παρακολουθούτων τὸ συμπόσιον, φαίνεται ὅτι τὸ ἀδίκως ὀνομαζόμενον ἀδύνατον φύλον, δὲν ὑστερεῖ εἰς θορυβώδη διασκεδαστικὴν διάθεσιν μετ' εὐασμῶν σὺν χορδαῖς καὶ ὄργάνοις. Ἐξέλαμψε λοιπὸν ἡ τρυφή τῶν γυναικῶν

καὶ οἱ τυμπανισμοὶ καὶ οἱ πυκνοὶ Σαβάζιοι¹ . . .

2.—Εἰς τὰς ὑπαιθροῦς ἐορτὰς καὶ πανηγύρεις τῆς Θράκης μας, συνηθῶντο πλεῖστα ὅσα στοιχεῖα, προχριστιανικῶν παλαιῶν δοξασιῶν, φέροντα ἀπήχησιν Βακχικῶν-Διονυσιακῶν τελετῶν. Παραδόσεις παλαιαὶ διεσώθησαν διὰ μέσου τῶν αἰώνων. Τρεῖς φορὰς τὸ ἔτος ἐθυσίαζον μεγάλα ζῶα στὸ ἐλληνικότητα χωρίο τῆς Πέτρας, εἰς τρεῖς διαφορετικοὺς βωμοὺς καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ὑπεχώρησε πρὸ τῆς ἔμμονης τῶν προγόνων μας εἰς τοὺς Πατέριους θεσμούς. Τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων, ὑπῆρχον οἱ Τζαμάλες, χορὸς μετημφιεσμένων μὲ δασύτριχα δέρματα καὶ κουδούνια, οἱ ὁποῖοι ἐπεσκέπτοντο τὰ σπίτια χορεύοντες ἰδιόρρυθμον μουσικὸν

1. Ἱστορία Θράκης Κ. Κουρτίδου.

ρυθμόν, συνοδεία φλογέρας, ἢ ἀσκαύλου. Στὸ προσποιημένο κυνηγητὸ ἐνὸς ἕξ αὐτῶν, διέκρινες τὸ ἀρχαῖον Διονυσιακὸν στοιχεῖον τῆς συλλήψεως καὶ κατοχῆς τοῦ θήλεως. Στοιχεῖα, χριστιανικῶν δοξασιῶν συναντῶμεν καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς ἐορτὰς : Πιτερᾶδες, Ἀναστενάργια, ὁ Κλήδονας, ποὺ εἶναι γιορτὴ τῶν νεανίδων, τὰ Δημήτρια ἢ Μπέης ποὺ ἡ κεντρικὴ ἔννοια τῆς ἀγροτικῆς αὐτῆς ἐορτῆς ἦτο ἡ βλάστησις καὶ ἡ καλὴ παραγωγή «Καλὰ μπερεκιέτρια» εὐχεται ὁ Μπέης, ὀχούμενος ἐφ' ἀμάξης, εἰς τὴν μεγάλην ἀκολουθίαν του¹.

Στὴ Θράκη μας, τὴν ἀρχαία ἀμπελόεσσα, ποὺ τὸνομά της εἶναι συνώνυμον τοῦ Θρησκεία, μὲ τοὺς πολλοὺς ἀρχαίους βωμούς, στὰ ὄρη της, ζῆ ἀκόμη τὸ πνεῦμα τὸ Ὀρφικό. Στὶς βουνοπλαγιὰς τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ροδόπης μὲ τὴν πλούσια βλάστησι καὶ τὶς γάργαρες πηγές, στοὺς Ὀρφικοὺς λειμῶνας τοῦ Ἐβρου, ἀντιλαλεῖ ἡ λύρα τοῦ Ὀρφέως, καὶ οἱ ἐορταστικοὶ εὐασμοὶ τῶν Νυμφῶν καὶ Βακχίδων.

Ἀπομεινάρια τῶν δοξασιῶν, τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ παρελθόντος, ἀπηχοῦν στὴ ψυχὴ καὶ ἰδιοσυγκρασίᾳ τοῦ Θρακὸς στὴν ὑπαιθρο, ποὺ εἶναι γέννημα, θρόμμα καὶ αὐτός, αὐτῆς τῆς γοητευτικῆς φύσεως, ποὺ ἐμπνέει, καὶ δημιουργήσῃ μία παλιὰ ἀνώτερη Θρησκεία.

Ὁ Θραξ τῆς ἐνδοχώρας τῆς Θράκης, ποὺ ἐπὶ χιλιετηρίδας ἔζησε, εἰς τὸ γοητευτικὸν καὶ πλούσιον περιβάλλον τῆς ἐβλογημένης χώρας του, μὲ ἀγνά ἦθη καὶ ἔθιμα, παραδόσεις οἰκογενειακάς, ἀνεπηρεάστους ἀπὸ ξενικὰς ἐπιδράσεις, καὶ σήμερον ἀκόμα ἀντιδρᾷ αὐτομάτως εἰς κάθε τι ξενικόν.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Θρακὸς τῆς ὑπαιθρου, εἰς τὰς ὑπαιθρούς ἐορτὰς καὶ ξεφαντώματά του, εἶναι φιλήσυχος, ἀνωτέρου ἠθικοῦ ἐπιπέδου, ἀπληλαγμένη ἀντεγκλήσεων, παρ' ὅλον ὅτι θύει πλούσια εἰς τὸν Βάκχον, γνώρισμα καὶ αὐτὸ παλαιῶν προγόνων . . . ὅπως λέγουν. Προσφιλές του στοιχεῖον εἶναι αἱ πομπαὶ μετὰ πολλῶν σπονδῶν καὶ εὐασμῶν, συνοδεία ἀσκαύλου ἢ λύρας, ὅπως καὶ τῶν παλαιῶν προγόνων του. Πτυχὴν παραστατικὴν τοῦ γεγονότος μας παρουσιάζει ὁ Αἰσχύλος εἰς τὴν Θρακικὴν ἐορτὴν *Κοτύτια*, ἐξηλαστήριον τελετὴν «καθαρωῶν», ὅπου οἱ τελοῦντες τὴν ἐορτὴν ἐκαλοῦντο *Βάπτια*² ἀναφέρονται δὲ διὰ τὰ μουσικὰ ὄργανα ὡς «ὄρεινὰ» ἴσως καὶ τὰ μέχρι σήμερον ὑπάρχοντα ἢ φλογέρα, τὸ ντουτουῦκι, ὁ σημερινὸς αὐλὸς τοῦ τσομπάνη, ὁ ἀσκαυλος καὶ τὰ ζήλια (κύμβαλα).

«Καὶ ἄλλος μὲν κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας αὐλοῦς, κατειργασμένους μὲ τόρνον, γεμίζει αὐτοὺς διὰ τῶν δακτύλων του μὲ μελωδίαν προξενούσαν μανίαν, ἄλλος δὲ παίζει μὲ κύμβαλα καὶ ἤχει.

Ψαλμὸς δὲ ἀλλάζει . . .»

1. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θητ. τ. 1Θ' σ. 153—160 ὁ Κιοπέκ Μπέης Λιδυμοτείχου καὶ Θρακικὰ Β' Κ. Ροδόινου διδασκάλου : Τὰ Δημήτρια.

2. Βλ. Ἱστορία Κ. Κουρτίδου : Ἡ Θράκη.

ΤΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ
ΕΜΜΕΤΡΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΘΥΛΟΙ

1.—*Ένα τραγοῦδι τῆς Δυτ. Θράκης, τοῦ Σουφλίου, λέγει τὰ ἐξῆς :*

*Κάτω στήν Ἄσπη πέτρα, στό Κρουονερό,
σκοιῶσαν τὸν Γιαννάκη τὸ μοναχογιό.
Τοῦρκοι τὸν λουγγροῦσαν καὶ Ρωμοὶ τὸν κλαῖν,
Κάθοντιαν παντρεμένες καὶ τὸν τραγουδοῦν*

5 *Καὶ δυὸ καλὲς κοπέλλες τὸν μοιρολογοῦν :*

*—Γιαννάκη μ', δὲν ἔχς μάννα, δὲν ἔχς κι' ἀδερφές,
δὲν ἔχς καλὴ γυναίκα νᾶρθη νὰ σὲ δῆ ;*

*—'Εγὼ καὶ μάννα ἔχω κι' ἀδερφή . . .
ἔχω καλὴ γυναίκα, γιὰτ' ἀπ' ὄρθεται*

10 *μὲ παιδιὰ στὰ χέρια, τὸ τρίτο στήν κοιλιά.*

Ὁ καταγράψας καὶ μεταδώσας τὸ τραγοῦδι φοιτητῆς τῆς Φιλολογίας Πασχάλης Ντώνιας ἐκ Σουφλίου, μᾶς πληροφορεῖ τὰ ἐξῆς διὰ τὸ ἄσμα : 1) Ὅτι δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ μέρος ὅπου βρίσκεται ἡ «Ἄσπη Πέτρα» καὶ τὸ Κρούο νερό. Στὴν ἐπαρχία Διδυμοτείχου ὑπάρχει τὸ χωριὸν Κρουονέρι, πού δὲν πιστεύω, λέγει, νὰ ἔχη σχέση μὲ τὸ τραγοῦδι. 2) Ὅσο γιὰ τὴν «Ἄσπη Πέτρα» ὑπάρχει στὴν ἐπαρχία Διδυμοτείχου τὸ χωριὸ Ἄσβεστάδες, ὅπου βγαίνει ἀσβέστης κι' ὁ ἀσβέστης εἶναι ἄσπη πέτρα. Ἄν καὶ ἀποτελῆ παρέκβαση, ἢ λαϊκὴ παράδοση, νομίζω πὼς δὲν θάναί ἀσκοπο ν' ἀναφέρουμε γι' αὐτήν. «Τὸν παλιὸ καιρό, λέγει, χτίζανε τὸ Κάστρο τοῦ Διδυμοτείχου δυὸ ἀδέρφια ἀρχιτέκτονες ἀπ' τὸ ξακουστὸ βασίλειο τῆς Γκίμπερνας (Γκίμπραινας) ὅπου τὸ χωριὸ Δαδιά σήμερα. Ἡ βασιλοπούλα πού εἶτανε ἀδερφή τῶν ἀρχιτεκτόνων, θέλησε νὰ πάη νὰ τοὺς δῆ καὶ γι' αὐτὸ ἔβαλε μιὰ μεγάλη πέτρα στὸ κεφάλι της καὶ κίνησε. Ὅταν ὅμως ἔφθασε στὸ σημεῖο, ὅπου σήμερα βρίσκεται ἡ «Τρανὴ Πέτρα» τῶν ἀδελφῶν της, τῆς εἶπαν πὼς τὸ ἔργο τέλειωσε καὶ πὼς τὰ ἀδέρφια της τὴν προσκαλοῦσαν νὰ τὸ δῆ κι' ἠῖδια. Τότε ἡ βασιλοπούλα πέταξε κάτω τὴν πέτρα, πού σήμερα εἶναι ἕνας ὀγκώδης μονόλιθος καὶ ἀκολούθησε τοὺς ἀπεσταλμένους».

Ἡ βυζαντινὴ αὐτὴ παράδοση—γιατὶ σαυτὰ τὰ χρόνια ἀναφέρεται—ἔχει χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς ἐποχῆς της, νὰ μεγαλοποιῆ τοὺς ἥρωες, συνήθεια καθαρῶς βυζαντινὴ. Ἔτσι, ὅπως ὁ Διγενὴς πηδοῦσε ἀπὸ κορφὴν σὲ κορφὴν, ἔσκυβε κέπινε νερὸ ἀπ' τὸ ποτάμι, ἔτσι καὶ βασιλοπούλα τῆς παραδόσεως κουβαλοῦσε βράχο ὀλόκληρο στὸ κεφάλι της.

2.—Σένα τραγοῦδι ἄλλο μὲ τὸν τίτλο : «Τὸ τραγοῦδι τῆς Γκίμπερνας» ποῦ ἔχει ὡς ἐξῆς καὶ κατέγραψε ὁ μακ. Κ. Κουρτίδης λαογράφος καὶ ἰατρός καὶ ἱστοριογράφος ¹⁾ καὶ συγγραφέας τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης, ἀναφέρεται ἢ Παγούνου.

*Στὴν κατακαημέν' τῆ Γκιούμπερνα
πάει Τούρκους, πανάει Φράγκους
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους.
Καγκανέναν κιᾶν δὲν ἐβρῆκαν
5 μόν' τῆ δόλια τὴν Παγούνου.
Ἐκατσαν καὶ τὴν ξιτάζουν.
—Κόρη μ' Ρουμιουπούλα εἶσαι
κόρη μ' Τουρκοπούλα εἶσαι ;
—"Οχ' ἀφέντη μ, "Τουρκοπούλα.
10 —Τ' εἶν' τὰ νύχια σου βαμμένα
τὰ μαλλιά σ' μπουγιαντισμένα ;
—"Εχον μπουγιατζή στὴν πόρτα μ'
μιζουργιὰν στὸ μάγουλό μου
κεῖν' τὰ νύχια μου βαμμένα
τὰ μαλλιά μ' μπουγιαντισμένα.*

μιζουργιὰν=πλανόδιος πρῆματευτής.

«Ἡ Γκίμπερνα ἢ Γκίμπρενα, ποῦ καθὼς εἰς τὸ ἀνωτέρω λαϊκὸ τραγοῦδι λέγεται καὶ *Γκιούμπερνα* ἢ σπανιώτατα *Γκιούμπρινα*, εἶναι μία ἀπόκρημνη καὶ μαστοειδῆς βουνοκορφὴ τῆς Ροδόπης, ὕψους ἑξακοσίων περίπου μέτρων ἀνωθεν τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης, μίαν καὶ πλεον ὥραν Ν.Δ. τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ χωρίου Λαδιᾶς ποῦ κεῖται Ν.Δ. τοῦ Σουφλίου καὶ ἀπέχει δύο περίπου ὥρας ἀπ' αὐτό.

«Ἡ Γκίμπερνα εἶναι μέρος ὀχυρώτατο, σώζονται δὲ ἀκόμα ἐπ' αὐτῆς τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου φρουρίου, τὸ ὁποῖον πιθανῶς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ φρούρια, τὰ γνωστὰ καὶ σήμερα μὲ τὸνομα *παλιόκαστρα*, ἀπὸ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι, ποῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε εἰς τὰς ὀχυρὰς διόδους τῆς Ροδόπης, πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πεδινῆς Θράκης ἀπὸ τὰς συχνοτάτας ἐπιδρομὰς τῶν ὀρεινῶν βαρβάρων φυλῶν, ἀπὸ τῆς Βησσαπάρας (Τατὰρ Παζαρτζικ) μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Ἡ Γκίμπερνα κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἦτο ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα φρούρια τῆς Ροδόπης, σώζονται δὲ ἐπ' αὐτῆς τὰ ἐρείπια πολλῶν οἰκίσκων, στρατῶνων πιθανῶς, ὡς καὶ τὰ ἐρείπια ἐκκλησίας».

Αὕτῃ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Κ. Κουρτίδου, ὅστις προσθέτει καὶ τὰ ἐξῆς περὶ παραδόσεων καὶ θρύλλων, κατὰ τὰς ἀφηγήσεις τῶν κατοίκων Λαδιᾶς.

1) Βλ. Ἀρχ. Θε. Θεσ. τόμ. Δ, σ. 49—51,

«Λέγουν ὅτι, ὅταν ὁ Δῆμος, ἄρχων τοῦ Διδυμοτείχου καὶ ἀδελφὸς τῆς Παγούνας, ἀρχόντισσας τῆς Γκίμπερνας, ἐπρόκειτο νὰ κτίσῃ τὸ φρούριον τοῦ Διδυμοτείχου, εἰδοποίησε τὴν ἀδελφήν του Παγούνας (Παγώναν) νὰ κόψῃ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ βράχο τῆς Γκίμπερνας καὶ νὰ τὸ φέρῃ εἰς τὸ Διδυμοτείχο, διὰ νὰ τεθῇ ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ φρουρίου. Ἡ Παγούνα ἔστειλε τὴν πέτρα κατ' ἄλλους μὲ μουλάρια κατ' ἄλλους μὲ ἄνθρωπον, κατὰ παράδοσιν δὲ ἄλλων τὴν ἐφορτώθη ἡ ἴδια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της ἐνῶ συγχρόνως ἐβάδιζε γνέθουσα. Μόλις ὅμως ἐφθασε μιὰν ὥρα ἔξω τοῦ Διδυμοτείχου, ὀλίγον ἔξω ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀμόριον (Καραμπειλῆ), ἀπεσταλμένος τοῦ Δήμου εἰδοποίησε τὴν Παγούνα, ὅτι ἤρχισε ἡ θεμελίωσις τῶν τειχῶν καὶ ἐπομένως εἶναι περιττὸς ὁ θεμέλιος λίθος. Τότε ἡ Παγούνα ἄφισε τὸν λίθον καὶ ἔπεσε κάτω. Ὁ λίθος αὐτὸς ἐσωζόταν ἕως πρὸ ἐτῶν ὀλίγων ἔξω τοῦ Σουφλίου καὶ ὠνομάζετο *τραγὴ Πέτρα τῆς Παγώνας*, μέχρι τοῦ 1944, ὅταν πλέον ἐτεμαχίσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς σκυρόστρωσιν.

Ἄλλὰ ὁ Νιτώνιας Πασχάλης μᾶς ἔσωσε καταγράψας καὶ ἓνα τραγοῦδι ποῦ ἀναφέρεται στὴν Παγούνα τὸ ἐξῆς :

*Πᾶν οἱ Τοῦρκοι, πᾶν οἱ Φράγκοι
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους
τὸν κατακαημένο Κύρη.
Καγκανένα δὲν εὐρίσκουν,
5 βρίσκουν τὴν καημένη τὴν Παγούνα
κάθονται καὶ τὴν ζητάζουν :
—Κύρη Παγούνα, καραγκιόζα,
τεῖν' τὰ φρούδια σου βαμμένα,
τὰ μαλλιά σ' μπογιαντισμένα ;
10 —Τοῦρκο ἔχω σὴν ἀλλή μου,
μπογιατζή στὸ μαχαλά μου
κεῖν' τὰ φρούδια μου βαμμένα
τὰ μαλλιά μ' μπογιαντισμένα.*

Ἡ Παγούνα (Παγώννα) ἦταν μιὰ μικρὴ Σουφλιωτοπούλα 6 χρονῶν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὸ Σουφλί καὶ μὴ βρίσκοντας κανέναν, γιὰτὶ ἔφυγαν οἱ κάτοικοι, τὴν παρέλαβαν καὶ τὴν ἐξισλάμισαν : Στὴ Δαδιά εἶναι ὄνομα συνηθισμένο, ποῦ ἐλέγετο καὶ Γκιούμπρα. Σαυτὸ τὸ χωριὸ λένε πῶς γεννήθηκε ὁ Ὁρφέας, γιὰτὶ σ' αὐτὸ τὸ χωρὸ ἀποδειχνεταὶ ἀπὸ εὐρήματα ὑπαρξῆς ἀρχαίου συνοικισμοῦ.

3.—Ἐὰν αὐτὰ εἶναι μακρονοὶ θρῦλοι, διατηρούμενοι στὴ μνήμη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ ἱστορικὸν σπόρον τὴν ἀνήσυχον καὶ τραγικὴν βασιλείαν τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὸ Διδυμοτείχο, περὶ τὸ μέσον τοῦ ΙΔ' μ.Χ. αἰῶνος¹.

1. Βλ. Ἱστοριῶν Δ' Καντακουζηνοῦ.

Κατὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ φρουρίου τῆς Γκίμπερνας ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Παγούνου ἐμβῆκε εἰς μίαν ὑπόνομον διὰ νὰ σωθῆ. Ἐνα χοιρίδιον ὅμως, ποὺ ἐπήγαινε μαζί της, δὲν ἐπρόλαβε νὰ κρυφθῆ μέσα εἰς τὴν ὑπόνομον. Κατ' αὐτὸν δὲ τὸν τρόπον ἐπρόδωσε τὴν κρύπτην καὶ συνελήφθη ἡ Παγούνου ἀπὸ τοὺς κατακτητὰς. Καὶ σήμερον ὑποδεικνύεται μία μεγάλη ὀπή, ποὺ λέγεται τῆς «Παγούνου τρύπα».

Λέγουν ὅτι ἡ ὑπόνομος αὐτὴ συγκοινωνεῖ ὑπογείως μετὰ τὴν βουνοκορυφὴν Ἄδὰ - Τεπέ, ποὺ κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Γκίμπερνας καὶ ἀπέχει ἀπ' αὐτὴν περὶ τὰς 4 ὥρας. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἄδὰ - Τεπέ σώζονται ἔρειπια παλαιοκάστρου. Ὑπάρχει καὶ λαϊκὸν δίστιχον.

*Στὴν Γκούμπιρνα ἔχον τὸ βιό μ',
κὶ στοὺν Ἄδὰ - Τεπέ τὸ Κιχρίμ . . .!*

4.—Τέτοιοι θρυλοὶ σώζονται μέχρι σήμερον πολλοὶ περὶ Κάστρων. Ὑπάρχει ὁ θρυλὸς τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς (Βορριᾶς, Μουριᾶς) Ἄν. Θράκ. ποὺ τὸν καταγράψαμε ἀπὸ τὸν Κ. Δ. Βουτσόπουλον ἀπὸ τὸ Σαμμακόβι, πρόσφυγα εἰς τὴν Εὐάνθη. Ὁ ἴδιος μᾶς εἶπε : «Στὰ μέρη μας ὑπῆρχε τὸ κάστρο τῶν Κροβύζων, τῆς Καραβτζῆς, ὅπου φύτρωσε εἰς τὴν πόρτα ἀκριβῶς πελώρια μουργιά. Ἐτσι πῆρε τὴν ὀνομασίαν : «Κάστρο τῆς Μουργιάς», ποὺ σώζονταν ὡς τις ἡμέρες μας». Ἐνα λαϊκὸν τραγοῦδι σύγχρονον νὰ πῶς κλαίει τὸ χαμὸ τοῦ Κάστρου.

*Τὰ παλλικάρια τῆς Μουριᾶς τὰ παραπονεμένα
ποὺ δὲν τὸ καταδέχονταν τὴ γῆ γιὰ νὰ πατήσουν
καὶ τώρα πῶς κατάντησαν, βρέθησαν σκλαβωμένα.
Δὲν κλαῖν τὰ μαῦρα τὴ σκλαβιά ποὺ ἦτανε σκλαβωμένα,
μόν' κλαῖνε τὸν ξεχωρισμὸ ποὺ πάντα τοὺς χωρίζει.*

Νὰ καὶ τὸ τραγοῦδι τῆς (Μουριᾶς) γραμμένο ἀπὸ μένα καὶ τραγουδισμένο ἀπὸ τὴν Εὐδοκίαν Κιάκη (βλ. Μουσικὰ Κείμενα Θερακικῶν τραγουδιῶν) Α', Β', Γ', παραλλαγή σ. 148 ἀρ. 3 μετὰ παραλλαγές.

—Καλὸν τὸ Κάστρο τῆς Βορριᾶς (Μουριᾶς) μέσα νερὸ δὲν ἔχει,
τρία κορίτσια Καστρινὰ κεῖνο παρακαλοῦνε :
—Ἀφήστε, (Πελύστε) ² θράκοι τὸ νερὸ, νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι,
γιὰ νὰ πλυθοῦν οἱ ἄρρωστοι οἱ κακολερωμένοι.

Σ η μ. Α' Σὲ ἡμίωρη ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ Σαμμακόβι, ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐργοστάσιαν χιτοσιδήρου (Δοκοῦμ - χανέ), ὑπάρχει εὐφορη κοιλιάδα, ὅπου τὸ Κάστρο Καραβτζῆς ἢ Κροβύζων. Τὸ τραγοῦδι λέγει :

1. Κατὰ τὰς ἀφηγήσεις πολλῶν καὶ σήμερον ἀκόμα εἰς τὸ Ἄδὰ - Τεπέ εὐρίσκον σκάπτοντας πιθάκια μετὰ κεχρὶ καί, ὅταν βρέξῃ δυνατὰ, παρασύρεται τὸ κεχρὶ εἰς τὸ παρακείμενον ρεῦμα.

2. Πελύστε ἢ πολύτε=ἀπολύστε. βλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. Β' τ. σ. 188.

*Ἐν καλὸν τὸ κάστρο τῆς Μουρσιᾶς, μέσα νερὸ δὲν ἔχει
 κ' ἂν ἔχη εἶναι λιγοστό, οἱ δράκοι τὸ κρατοῦνε,
 δὲν ἀφήνουνε νὰ τρέχη . . .
 —Ἡελύτε, δράκοι, τὸ νερὸ νὰ πιοῦν οἱ διψασμένοι
 καὶ νὰ πλυνθοῦν οἱ ἄρρωστοι (ἄπλυτοι) οἱ λεροφορεμένοι.*

Σ η μ. Β'. Ὁ Κ. Γ. Βουτισόπουλος μᾶς δίνει πληροφορίες στὸ 5 τε-
 τράδιο τῶν σημειώσεών του, πὸν μᾶς ἀπέστειλε, τὶς ἐξῆς :

«Τὸ τραγοῦδι ἐτραγουδιόταν ἀπὸ γέροντες. Στὸ Κάστρο τῶν Κροβύ-
 ζων, στὴν εἰσοδὸ τοῦ ἐφύτρωσε κ' ἐφούντωσε πελώρια μουριά. Ἀπὸ τούτη
 θὰ ἔλαβε τὸνομα μετὰ τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ Κάστρου. Στὴν ἴδια περιφέρεια
 ὑπῆρχαν κ' ἄλλα Κάστρα 1) τῆς Πλάσιας 2) τῆς Θυνιάδος (Κουλάς) 3) Βε-
 ζιεργένη 4) Μήδειας 5) Καραβζῆς ἢ Κροβύζων 6) Πολυχρόνογλου (ὑποστα-
 τικό). Ἀπὸ τὴ Θυνιάδα φαίνονταν ὁ Βόσπορος».

Σ η μ. Γ'. Ὁ Ἀθανάσιος Μπορόζης, ἀνάπηρος πολέμου ἀπὸ τὸ Σιδη-
 ρόκαστρον (Σαμμάκοβον), γράφει εἰς Μακεδονίαν Αὐγ. 23—55 β' σ. τὰ ἐξῆς :

«Πρὸς βορρᾶν τοῦ Σιρετζίου, τῆς σημερινῆς δηλ. Στραντζας, καὶ πέ-
 ραν ἑνὸς μικροῦ ρυακίου τὸ ὁποῖον ὠνομάζαμεν Ποταμόν, ὑψοῦται τὸ χα-
 μηλόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλητικὸν ὄρος Καλὲ Μπαίτ (=βουνὸ τοῦ κάστρου). Ἐπὶ
 τοῦ ὄρους αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ, τοῦλάχιστον, ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν τεῖχος περικλείον
 τὴν Ἀκρόπολιν ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν μεγάλαὶ οἰκοδομαὶ καὶ ἐκκλησίαι
 σταυρεπίστεγοι. Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τὸ ὠνομάζα-
 μεν κάστρο Μορσιᾶς. Οἱ Σταυροφόροι ἐπολιόρκησαν τὸ κάστρον, ἐπειδὴ δὲ
 οἱ πολιορκούμενοι ἠμύνοντο κρατερῶς, οἱ πολιορκηταὶ ἐμηχανεύθησαν σατα-
 νικὴν πονηρίαν διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν παράδοσίν των. Γνωρίζοντες ὅτι ἡ
 ἡμίονος ὅταν διψᾷ, ἐξ ἐνστίκτου, σκάβει μὲ τὸ πόδι τῆς τὸ χῶμα, ὑπὸ τὸ
 ὁποῖον ρέει νερόν, ἄφησαν μίαν ἡμίονον διψασμένην ἐπὶ πολὺν χρόνον καὶ
 τὴν ὠδήγησαν περὶ τοῦ τεύχους. Τὴν περιέφεραν πρὸς διαφόρους κατευ-
 θύνσεις καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς, πὸν τὸ ζῶον κινούμενον ἐξ ἐνστίκτου, ἀνεκά-
 λυψε τὸ ὑπόγειον ὑδραγωγεῖον. Οἱ σταυροφόροι ἀπέκοψαν τότε τὴν διοχέ-
 τευσιν νεροῦ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ πολιορκηταὶ ἐτροφοδοτοῦντο εἰς ὕδωρ ἀπὸ
 πηγὰδια καὶ πηγὰς ἐπαρκῶς.

»Ἐκεῖνο τότε πὸν ἐμηχανεύθησαν οἱ Φράγκοι ἐχθροί, συνεχίζει ὁ ἀνα-
 γνώστης μου, ὁμοιάζει πρὸς τὸ τέχνασμα τοῦ Ὀδυσσεύς. Οἱ πολιορκηταί,
 μὴ δυνάμενοι νὰ κυριεύσουν τὸ κάστρο, ἐντυσαν ἕνα γυναικίζοντα στρατιώ-
 την μὲ γυναικεῖα φορέματα καὶ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἐμφάνισιν ἐγκύου γυναικός,
 μὲ βαμβάκι εἰς τὴν κοιλίαν. Κατόπιν τὸν ὠδήγησαν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ
 κάστρου καὶ τὸν ἔβαλαν, ἐπειδὴ ἐγνώριζε τὴν ἑλληνικὴν, νὰ φωνάζῃ κλαίων
 βοήθειαν ὡς Ἕλληνις ἐτοιμόγεννη. Οἱ πολιορκούμενοι ἤκουσαν τὴν δῆθεν
 συμπατριώτισσά των καὶ ἤνοιξαν τὴν πύλην. Αὕτῃ ἤτο καὶ ἡ καταστροφὴ

των. Εὐθὺς ὤρμησαν καὶ εἰσέδυσαν εἰς τὸ κάστρον οἱ πολιορκηταί. Τὸ δημοτικὸ τραγούδι ποῦ ἱστορεῖ τὸ ἱστορικὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον, ἔχει ὡς ἑξῆς :

*Ἀνοίξετε ἐμένα, μένα τὴν ὄρφανή
καὶ στὸν μῆνα μῆνα μου, νᾶχετε τὸ κοῦμα μου.
Ἀνοίξετε καὶ μένα μ' ἐννια μνηῶ παιδὶ
καὶ στὸ μῆνα, μῆνα μου, νᾶχετε τὸ κοῦμα μου.
Κάστρο ! κάστρο τὸ καστρί, Φράγκος μὲ τὸ ρεπαντί
ὄσο νὰ νοίξη ἢ πόρτα χίλιοι μῆκανε
κ' ὄσο νὰ καλανοίξη χίλιοι βγήκανε
μὲ μιὰν ὀκᾶ μπαμπάκι παραδοθήκανε.
Κάστρο ! κάστρο τὸ καστρί, Φράγκος μὲ τὸ ρεπαντί.*

Θὰ μπορούσατε νὰ μοῦ πῆτε τί ἦτο αὐτὸ τὸ ρεπαντί ; Μανδύας τῶν σταυροφόρων ἢ ὄπλον τῆς τότε ἐποχῆς ;»

5.—Ἐκκλησιῶν. Ὁ Καλῆς (Φρούριον) τοῦ Σκοπέλου (Σκούπελου) Σαρ. Ἐκκλησιῶν. «Λόφος στενόμακρος μὲ κορυφὴ πλάτους 100—150 μ. καὶ μῆκος περὶ τὰ 800—900 μ. καὶ ὕψος ἄνω τῶν 100 μ., ὠχυρωμένος μὲ χονδρούς συνεχεῖς τοίχους ἀπὸ μεγάλες πέτρες συγκολλημένες μὲ χοραζάνη—ἀσβέστι¹ μὲ πολλοὺς πύργους ὀλόγυρα, μὲ πολεμίστρες, ὥστε νὰ προστατεύεται τὸ ὄχυρὸ τοῦτο κ' ἀπὸ βορριά καὶ νότο, κ' ἀνατολὴ καὶ δύση. Τὸ ἀπότομο τῶν πλαγιῶν τοῦ βοριά καὶ τῆς νοτιᾶς, βοηθοῦσε στὴν ὀχύρωσίν του. Τὸ πλάτος τοῦ λόφου ὀλιγώτερο ἀπότομο ἀσφαλίζονταν ἀπὸ δύο ὄχυρους πύργους εἰς τὰς δύο πλευράς. Εἶχε δύο δεξαμενὲς νεροῦ στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ πλευρὰ καὶ χαμηλότερα ἀπὸ τὶς ὄχυρώσεις. Οἱ δεξαμενὲς δὲν ξεχώριζαν ἀπέξω. Οἱ πολιορκούμενοι ἔπαιρναν νερὸ μὲ διάδρομο ὑπόγειο. Ὁ λόφος εἶχε στὰ ἔγκατά του τεράστιες κάμαρες ποῦ κατέφευγαν τὰ γυναικόπαιδα, οἱ γέροι, οἱ ἄρρωστοὶ καὶ συντηροῦσαν τὶς τροφὰς των. Παράδοσις ὑπῆρχε ὅτι μιὰ σήραγγα ἔφθανε στὴν Ἀδρῆλη. Οὐδέποτε παραδόθηκε παρὰ μόνον μὲ τὴν εὐρεσίαν τῆς μπαρούτης καὶ τὴν πτώσιν τῆς Ἀδρῆλεως ἢ τῆς Κωνῆλεως.

Ἐπροδόθη ἀπὸ γυναῖκα, ποῦ ἔδωσε στὸ σημεῖο ὅπου ἔγινε τὸ ρῆγμα, μιὰ λευκὴ κατσίκα, ὅπου καὶ χτύπησαν οἱ ἐχθροί. Ἐκεῖ ἐτρύπησαν τὴ δεξαμενὴ τοῦ νεροῦ. Ἡ δίψα ἀνάγκασε νὰ παραδοθοῦν οἱ πολιορκημένοι. Ὁ πολιορκηθεὶς ἀρχηγὸς ἐξέφυγε κ.λ.π.»

Εἰς τὸ βιβλίον Δ' Κατακουζηνοῦ αὐτοκράτορος ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν ἴδιον

1. Τουρκιστὶ *κ ο υ ρ α σ ἄ ν* ἐπροφέρετο· μαὐτὸ δούλευαν στὰ Βυζαντινὰ χερσὶνα τὶς στέργες ὅπου συγκέντρωναν βρόχινο νερὸ κ' ἔχτιζαν τὰ γεφύρια.

2. Βλ. Περιγραφή Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Σαρ. Ἐκκλησιῶν ὑπὸ Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου ἐν Ἀθήναις 1881. Βλ. καὶ διήγημα Πολ. Παπαχριστοδούλου συλλογὴ «Χριστούγεννα Λευκά» ἀρ. 26. Ἐτ. Θρ. Μελ. δημοσιεύματα.

τὰ ἐξῆς : « Ἀξιόλογός ἐστι διὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ φρούριον ἐξ οὗ καταδεικνύεται οἷαν τὸ πάλαι κατεῖχε θέσιν ». Περιγραφή φρουρίου σ. 28—29 σὲ σημείωση ¹.

Κοντὰ ἐκεῖ ὑπῆρχαν ἄλλα φρούρια ἢ Παλαιὰ Πέτρα (περιγραφή σ. 30—31 σημ.) Γιούνταλα—Καλεσί, Κετση - Χισάρ - Καλεσί καὶ Ἐσκί - Πόλος (Σκοπέλου) ποὺ προαναφέραμε.

6.—Εἰς τὴν *Στενίμαχον* ἐφημίζοντο τέσσαρα τέτοια φρούρια ἐξ ὧν τὸ φρούριον τῆς Ἐναθεματίστρας. Ἡ παράδοσις τῆς Ἐναθεματίστρας ἔχει ὡς ἐξῆς : « Πρὸς Α. τοῦ φρουρίου εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἀκριβῶς ἀπέναντι ὑψοῦται πυκνὸν δάσος καλούμενον Χτένι. Ἐπὶ τούτου ὑπάρχει βραχάδης τις ἐξέδρα παριστῶσα μορφὴν γυναικὸς ἀπολιθωμένης. Τὸ σημεῖον αὐτὸ φέρει τὸ ὄνομα Ἐναθεματίστρα. Ὅσοι διέρχονται πλησίον αὐτῆς λιθολοῦσι καὶ καταρῶνται αὐτήν ».

Ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης γράφει τὰ ἐξῆς εἰς τὴν Ἱστορίαν Στενιμάχου διὰ τὸ φρούριον σ. 11—13 :

« Τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῆς διασφάγος ὄχθης, ἐπὶ ὑψηλοῦ, ἀποτόμου καὶ δυσπροσίτου μαστοῦ, 130 μέτρα ὑψηλότερον τῆς πόλεως, ἀπέχον ταύτης τρία χιλιόμετρα πρὸς νότον. Ἐκ τούτου διασφῶνται νῦν ἐπὶ μὲν τοῦ ὑψηλοτάτου πρὸς δυσμὰς μέρους τὰ ἐρείπια τετραπλεύρου πύργου, κατεσκευασμένου ἐξ ἀκατεργάστων λίθων καὶ ἀσβέστου, ἐπὶ δὲ τοῦ ταπεινοτέρου πρὸς βορειοανατολικά ἢ ὠραία λιθόκτιστος τοῦ φρουρίου ἐκκλησία βυζαντιανοῦ ρυθμοῦ, ἢ ὑπὸ τῶν Στενιμαχιτῶν ἐπονομαζομένη κατὰ παράδοσιν ἢ *Παναγία τοῦ Καλέ*. Ἡ εἰς τὸ φρούριον εἴσοδος γίνεται μόνον ἐκ τῆς νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ διὰ στενῆς καὶ ἐπικινδύνου νῦν ἀτραποῦ, ἧς ὑπερθεν πρὸς δυσμὰς καὶ βορρᾶν βράχοι ἠλίβατοι ὑψοῦνται ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα μέτρα ὕψους, ἢ δὲ ἀτραπὸς ἐξικνεῖται μέχρι τῆς πρὸ τῆς ἐκκλησίας μικρᾶς αὐλῆς πρὸς νότον. Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν διασφάγα πλευρᾶς τοῦ μαστοῦ, οὗ τὰς ρίζας κάτωθι πλήττουσι τὰ ὀρμητικὰ καὶ θορυβώδη τοῦ ποταμοῦ ὕδατα, οὔσης λίαν ἀποτόμου, ὥστε ἀδύνατος εἶναι ἢ δι' αὐτῆς ἄνοδος.

« Ἡ ἀπὸ τοῦ φρουρίου ἀποψις εἶναι ὄντως θαυμασία· πρὸς βορρᾶν διαφαίνεται κάτω ἢ γραφικὴ πόλις διαρρομένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀπωτέρω ταύτης ἢ ἀναπεπταμένη τῆς Φιλιππουπόλεως πεδιάς, ἐν τῷ βάθει ἧς διαγράφεται ὁ σκιερὸς Αἴμος, ἀφανιζομένου πρὸ τούτου τοῦ ταπεινοῦ *Μέσου ὄρους*· ἐπὶ τῶν πλαγιῶν τῆς διασφάγος ἄλλεπάλληλοι ἀμπελῶνες καὶ ἀπωτέρω ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον ὑψομένου ὄλονεν ὄρους ἄλλεπάλληλοι βουνοὶ καὶ βράχοι καὶ μεγάλα ἐκ δρυῶν καὶ πιτύων δάση.

1. Βλ. καὶ λ. Σ κ ό π ε λ ο ς Λεξικὸν Σαμοθράκη σ. 677 τ. Ζ' Ἀρχ. Θρακ. Θησ. μέγα ὄχυρόν φρούριον Κατακουζ. τόμ. Δ' σ. 294 ἐπὶ Ἀνδρονίκου (1328—1341).
2. *Οἰκονόμου Κ.* αὐτόθι, σελ. 52, § νβ'. *Τσουκαλά Γ.* αὐτόθι σελ. 60. § 71.

*Αγνωστος τυγχάνει ἡμῖν ὁ χρόνος τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ φοβεροῦ καὶ δυσπορθήτου τούτου φρουρίου, τοῦ προωρισμένου πάσαι ποτὲ νὰ προστατεύῃ τὴν Θράκην καὶ τὴν εἰς τὸ Βυζάντιον ἄγουσαν κατὰ πάσης καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῆς Μακεδονίας διὰ τῆς Ροδόπης ἐχθρικῆς ἐπιδρομῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὁμως καὶ ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἤδη μετ' ἄλλων ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἅπερ ἀπαριθμεῖ ὁ Προκόπιος ¹ καὶ ὧν ἀγνοεῖται σήμερον ἡ τοποθεσία, βραδύτερον δ' ἀνεκτίσθη ὑπ' ἄλλων αὐτοκρατόρων, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς οἰκοδομήσεως. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081—1118) τὸ φρούριον ἔφερε τὸ ὄνομα *Πετριζός*, ἐκ φερωνύμου παρακειμένης αὐτῷ κόμης, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς προμνημονευθείσης τοῦ Βατοκόβου μονῆς : «ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τοῦ κάστρου *Πετριζοῦ*» καὶ «ἐν τοῖς ὄριοις τε τοῦ χωρίου διακείμενον, ὃ παρὰ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀνομάζεται *Πετριζός*, Βασιλικῆς δὲ ἐπικέκληται» ² καὶ «ἐν τῷ αὐτῷ θέματι μὲν Φιλιππουπόλεως διακείμενον κάστρον, ἧτοι τὸ χωρίον τὸ ἐπωνομαζόμενον *Πετριζός*, ὃ Βασιλικῆς ὀλοκλήρως ἐπιχωρίοις ἐπιλέγεται» ³. Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ τῇ ἐκτεινομένη πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῆς Ροδόπης κτισθεῖσα μονὴ ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ ὀνομάσθη «*μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πετριζονίτισης*». Ἡ προσωνυμία δὲ τοῦ φρουρίου *Πετριζός* ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς διασφραζομένης εἰσέτι ἐπὶ τοιχογραφίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ φρουρίου : « . . . (Π)αναγίας τῆς *Πετριζηώτης* ⁴ δι' ἐξόδου καὶ κόπου καὶ χειρὸς κάμ(οῦ) (τοῦ) ἀμαρτωλ(οῦ) (καὶ ἀ)θλί(ου) ἱερομονάχου) . . . Κων(σταντίνου) . . . » ⁵.

«Ἡ ἀνάμνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ φρουρίου διετηρήθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Οἰκονόμος : «*Παναγία τοῦ Καλέ*· ἀνωθεν τῆς Στενιμάχου ἕως ἡμισείας ὥρας κατὰ τὸ αὐτὸ σχίσμα τοῦ ὄρους ἔστι τις οἰκοδομὴ παλαιὰ λιθόκτιστος, ὡς μοναστήριον φαινόμενον, ἔρημον τανῦν καὶ ἀκατοίκητον· περιέχει δὲ καὶ μίαν ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου ὁμοίως λιθόκτιστον· διὸ καλεῖται Παναγία τοῦ Καλέ· τὸ παλαιὸν ὁμως ἦν ἄστν, ἦγον κάστρον καὶ παρ' αὐτῷ χωρίον τι καλούμενον *Πετριζός*· ὅθεν καὶ τὸ μοναστήριον Βατοκόβου ἐπωνομάζετο πρότερον Παναγίας τῆς Πετριζονίτισης, ὡς διαλαμβάνει τὸ τυπικὸν τοῦ αὐτοῦ μοναστηρίου· ἀπὸ τῆς Παναγίας τοῦ Καλέ δύο ὥρῶν ἐπέκειντά ἐστι τὸ μοναστήριον Βατοκόβου, ἀλλ' ἡ ὁδὸς πάνυ ἀπόκρημος» ⁶.

1) Προκόπιον, περὶ κτισμάτων IV.

2) Τυπικοῦ μονῆς Πετριζονίτισης, κεφ. I.

3) Αὐτόθι, κεφ. II, 1.

4) Ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ *Πετριζός* παλαιότερον μὲν τοπικὸν ἐπίθετον εἶναι *Πετριζονίτης* - *Πετριζονίτισσα*, νεώτερον δὲ *Πετριζιώτης* - *Πετριζιώτα* ἢ καὶ *Πετριζιώτισσα*.

5) Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ ἱστορήσεως (ἀγιογραφίσεως) τοῦ ἑωυτετικοῦ μέρους ἢ ὅλου) τῆς ἐκκλησίας δαπάνη καὶ χειρὶ ἱερομονάχου τινὸς καλουμένου Κωνσταντίνου.

6) Οἰκονόμου Κ. αὐτόθι, σελ. 52 § νβ'.

«Λέγεται ὅτι πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν Τούρκων μία οἰκογένεια ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ μιᾶς κόρης ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ φρουρίου. Ἡ κόρη ἠγάπησε τὸν ἡγεμόνα, ἀλλὰ ὁ ἔρως τῆς ἀπεκρούσθη, διότι ὁ ἡγεμὼν ἤδη ἦτο μεμνηστευμένος μετὰ τινος Παλαιολογίνης τοῦ Βυζαντίου. Ἡ νέα διὰ τὰ ἐκδικηθῆ φεύγει ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς Τούρκους τὸ κρυφὸ μονοπάτι, τὸ ὁποῖον ᾠδήγει εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Τοῦρκοι, πρῶταν τινὰ κάποιας ἐορτῆς καὶ ἐνῶ ὁ ὀλίγος στρατὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐλειτουργεῖτο, ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον καὶ παρεβίασαν τὴν πύλην τοῦ φρουρίου. Ὅτε ὁ ἡγεμὼν μαχόμενος ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων, ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς ἀνατολὰς διέκρινεν ἐκεῖ, ἐπὶ τοῦ βράχου τὴν κόρην μὲ τεταμένην τὴν χεῖρα, δεικνύουσαν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ἀτραπὸν, ἣ ὁποία ᾠδήγησε τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὸ κέντρον. Ὁ ἡγεμὼν ἐννοήσας τὰ πάντα ἀνεφώνησεν.—Ἀνάθεμά σε! Ἀμέσως ἐχθρικὸν βέλος διεπέρασε τὰ στήθη του, ἣ δὲ προδότης ἀπελιθώθη εἰς τὴν στάσιν τῆς προδοσίας!.»

7.—Ἀπὸ τὰ ὀλίγα αὐτὰ κάστρα² ἐκ τῶν πολλῶν, βλέπουμε πῶς δημιουργήθηκαν παραδόσεις βυζαντινές, πού σώθηκαν στὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Θράκης ἕως σήμερα καὶ πῶς ἡ δημιουργικὴ πνοὴ τῶν Θρακῶν οὐδέποτε ἐξέλιπε σὺλους τοὺς αἰῶνες. Τὸ θέμα εἶναι περισπούδαστον. Εἰς τὸ μέλλον θὰ εὐρεθῆ ὁ κατάλληλος, πού θὰ τὸ καταπιασθῆ καὶ θὰ τὸ φέρῃ σὲ πέρας μεταχειριζόμενος καὶ ὅλα τὰ πηγαῖα κείμενα τῶν συγγραφέων σὰν τὸν Καντακουζηνό, (πού ἀξίζει νὰ δημοσιευθοῦν τὰ κείμενά του, ὅπως τῆς Ἄννας Κομνηνῆς σὲ μετάφραση στὸν Πάπυρο) καὶ ἄλλων.

1. Βλ. Στενιμάχος Μ. Ἀποστολίδου. Τὰ Ἑλληνικὰ μοναστήρια Ροδόπης Δ. Βογαζλή κ.λ.π. Βλ. Σκορδέλη, ἣ Ἀναθεματισμένη ἐν τῇ Ἐστία ἔτους 1887, τόμ. ΚΔ' σ. 418. Ἐρευνήσαντες τὰ σωζόμενα τραγούδια Στενιμάχου δὲν εὐρήκαμε τραγούδι νὰ τραγουδιέται ἀναφερόμενο εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλὰ παραδόσεις ὑπάρχουν πολλὰς τοῦ προφορικοῦ λόγου, πού ἐξυμνοῦν τὸ φρούριον καὶ τὸ πάρισμό του ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομείς.

2. Ὁ ἱστορικός Θεοφάνης ἔγραψε ὀλόκληρο σύγγραμμα περὶ αὐτῶν καὶ ὁ Προκόπιος τ' ἀπαριθμεῖ εἰς τὸ περὶ κτισμάτων IV.

ΕΠΤΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΤΡΑΓΟΥΔΟΥΜΕΝΑ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ¹

Α'. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΣ

- 1 "Αγουρος ἀπ' τῆ Φραγκιά, κόρη ἀπ' τὴν Ἀνατολή,
ἤρθαν κι' ἀνταμώθηκαν, σὶν ἀπλὴν τὸν ποταμό.
Κόρη τὸν παρακαλεῖ : — Πέρασι μένα ἀγόρι μου,
πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμό, γιὰ πάρε τὸ ζωνάρι μου.
- 5 — Δὲν τὸ θέλω κόρη μου, δὲν τὸ καταδέχομαι.
Πάλι τὸν παρακαλεῖ : — Γιὰ πάρε τὸ γιορντάνι μου.
— Δὲν τὸ θέλω κόρη μου, δὲν τὸ καταδέχομαι.
Πάλι τὸν παρακαλεῖ : — Πέρασι μένα ἀγόρι μου,
πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμό, θὰ σοῦ δώσω φίλημα,
10 θὰ σοῦ δώσω φίλημα, φίλημα κι' ἀγκάλιασμα.
Σὰν ἀητὸς τὴν ἔρπαξε, πέρα τὴν ἀπέταξε.
— Δὸς μου, κόρη, φίλημα, φίλημα κι' ἀγκάλιασμα.
— Βάστα, βάστ' ἀγόρι μου, νὰ φανοῦν τὰ σπίτια μας,
νὰ φανοῦν τὰ σπίτια μας καὶ τὰ παραθύρια μας.
- 15 Φάνηκαν τὰ σπίτια τους καὶ τὰ παραθύρια τους.
— Ἐβγα μάνα μ', νὰ μὲ δῆς, γάϊδαρον πὺν γέλασα
μ' ἕνα π(ι)νάκι πίτερρα, μὲ μιὰ μ(ι)σοῦρα κότσαλα.

ἀ π λ ἦ ν = (φαρδὺν Ἐβρο) = στήν ἄτλα τοῦ Π. Ἐβρου.

Τὸ π ν ἄ κ ι προέρχεται ἀπ' τὸ ἀρχαῖκό πινάκιον.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι συμβολικό. Ὁ «ἀγουρος» σημαίνει οἱ Σταυροφόροι, «ἡ κόρη» ὁ ἐντόπιος πληθυσμὸς κι' ὁ «ἀπλὴς ποταμὸς», ὁ ποταμὸς Ἐβρος. Τὸ τραγούδι πλέκει τὸν ἀντικειμενικὸ σκοπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν, τὴν διεκπεραίωση σὲ ἀσφαλέστερο μέρος, ἀκίνδυνο ἀπὸ τὶς βιαιοπραγίαις τῶν Σταυροφόρων. Πόθος ἐπίσης τῶν κατοίκων τῆς Θράκης, ἦταν νὰ μὴ ἰγγιστρωθῆ ἐκεῖ ὁ «Φράγκος», ἀλλὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ δρόμο του γιὰ τὸν ἀποκλειστικὸ του σκοπὸ—τοὺς ἁγίους Τόπους. Αὐτὸ ὑπῆρξε μέλημα τῶν τότε αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Ὁ φόβος τῶν Φράγκων διατηρήθηκε ἐπὶ γενεές κατὰ τρόπο παθολογικό. Ἀπὸ πατέρα σὲ γυιὸ μεταβιβαζότανε τὸ δέος κι' ὁ τρόμος γιὰ τοὺς ἀγριωποὺς λεηλάτας τῆς Δύσεως. Χαρακτηριστικὸ ἐπεισόδιο εἶναι τὸ παρακάτω : «Μέχρι τὰ μέσα τοῦ περασμένου αἰῶνα, ἡ παρουσία ξένου, καὶ πρὸ παντὸς Εὐρωπαίου, ἐμποιοῦσε φόβο, γιὰτὶ οἱ ἐντόπιοι στὸ προσωπὸ του φανταζότανε τὸν χειρότερο ἄνθρωπο, τὸν ἐστερημένο ἀπὸ κάθε αἴσθημα ἀνθρωπισμοῦ, τὸν κτηνάνθρωπο τρό-

1. Συλλογὴ Πασχάλη Ντώνια φοιτητοῦ φιλολ. ἐκ Σουφλίου Θράκης.

πον τινά. Κάποτε ἓνα βράδυ χτύπησε ἡ πόρτα ἑνὸς σπιτιοῦ. Στὸ ἄκουσμά της ἔτρεξε ν' ἀνοίξη μιὰ παιδοῦλα, ἡ κόρη τοῦ νοικοκύρη. Σὰν ἀνοίξε ὁμως τὴν πόρτα, ἔβγαλε μιὰ φωνὴ κ' ἔκραξε : «Μάνα, Φράγκος», κι' ἔπεσε λιπόθυμη.

B. MARTYRIA

Ἄντ' ἄμαν παλληκάρι, δώδεκα χρονῶ,
γενίτσαρο μὲ πῆραν, πέρα στὴ Φραγκιά
νὰ μάθω τὸ δοξάρι καὶ τὸν πόλεμο.
κι' οὔδε δοξάρι μάθαινα, κι' οὔδε πόλεμο.
5 μόν' μάθαινα τ' ν' ἀγάπη, τὴν παντέρρημη.
Στὰ σίδερα πατοῦσα, κι' ἔβγαζα νερό,
στὰ μάρομαρα πατοῦσα καὶ κουρνιάχιζα.

ἄντ' ἄμαν = ὅταν ἦμην.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ εἶναι μιὰ μαρτυρία γιὰ τὸ παιδομάζωμα κι' ἐκ μέ-
ρους τῶν Φράγκων. Συγκινητικὸ διήγημα μὲ ὑπόθεση τὴν ἀρπαγὴ παιδιῶν
ἄπ' τοὺς Φράγκους καὶ τὸ οἰκογενειακὸ ξεκλήρισμα, ἔχει γράψει ὁ Δημ.
Καμπούρογλου, μὲ τίτλο, «Ὁ Τάφος τοῦ πατέρα».

Γ. ΚΑΘΟΥΝΤΑΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΞΕΤΑΖΟΥΝ

Πᾶν οἱ Τοῦρκοι, πᾶν οἱ Φράγκοι,
πᾶν γιὰ νὰ πατήσουν τόπους,
τὸν κατακαημένο Κύρη.
Κάγκανένα δὲν εὐρίσκουν,
5 βρίσκουν τὴν καημένη τὴν Παγούνα.
Κάθονται καὶ τὴν ξετάζουν.
—Μώρ' Παγούνα παραγκιόζα,
τ' εἶν' τὰ φρούδια σου βαμμένα,
τὰ μαλιὰ σ' μπογιατισμένα ;
10 —Τοῦρκο ἔχω στὴν ἀλλή μου,
μπογιατῆ στὸ μαχαλά μου,
κι' εἶν' τὰ φρούδια μου βαμμένα,
τὰ μαλλιὰ μ' μπογιατισμένα.

Κύρη = πολιτεία.

Ἡ «Παγούνου» (Παγώνα) ἦταν μιὰ μικρὴ Σουφλιοπούλα 6 χρονῶ,
ὅταν οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὸ Σουφλί, καὶ δὲ βοῆκαν κανέναν, γιὰτὶ οἱ κά-
τοικοι εἰδοποιηθέντες ἔφυγαν. Ἡ μικρὴ ὁμως Παγώνα δὲν ἔφυγε, κι' οἱ
Τοῦρκοι τὴν βοῆκαν καὶ τὴν ἐξισλάμισαν. Ἄλλοι λένε ὅτι ἡ Παγώνα, ὄνομα
πολὺ συνηθισμένο στὸ χωριὸ Λαδιά, κατήγετο ἄπ' τὸ χωριὸ αὐτό. Ὑπάρχουν

δὲ παραλλαγὲς τοῦ ἄσματος. Ἀντὶ τὸν κατακαημένο κύρη, βρίσκει τὴν Γκιούμπραν. Γκιούμπρα δὲ ὠνομαζότανε ἡ Δαδιά, γιατί τὸ βουνὸ πάνω στὸ ὁποῖο εἶναι χτισμένη λέγεται Γκύμπραϊνα. Στὸ βουνὸ αὐτὸ λέγεται κατὰ τὴ μυθολογία ὅτι γεννήθηκε ὁ Ὁρφείας. Σὲ πρόχειρες ἀνασκαφὲς ἀνευρέθησαν ἀγαλματίδια καὶ ἀγγεῖα, πράγματα ποὺ ἀποδεικνύουν καὶ βεβαιώνουν τὴν ὑπαρξὴ κάποτε ἀρχαῖου οἰκισμοῦ).¹

Δ'. ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΩΝ

- Ἔνας ἄρρενος κι' ἕνας καλὸς στρατιώτης
Κάστρο γύρευε χωριὸ νὰ πὰ νὰ μείνη.
Βρίσκ' ἕνα δεντρί, στὸν κάμπο κυπαρίσσι,
στέκ(ει) κι' τὸ ρωτᾶ κι' τὸ καλοξετάζει,*
- 5 — *Δεῖξε μου, δεντρί, χωριὸ νὰ πάω νὰ μείνω.
— Νάτ' κι' ρίζα μου, κι' δέσ' κι' τ' ἄλογό σου,
νὰ κι' κλῶνος μου, κι' σκάλοσ' τ' ἄρματά σου,
νὰ κι' ἥσκιους μου, κι' πέσε κι' κοιμήσου.
Τώρα πέρδικες συχνολαλοῦν καὶ λέγουν :*
- 10 — *Ἐύπν' ἀφέντη μου, κι' ἀπ' τὸ βαθὺ τὸν ὕπνο,
ξύπν' ἀγκάλιασε, κορμὶ κυπαρισσένιο
κι' ἄσπρο λαιμὸ κι' ἀστήθη μου χιονᾶτο
ποιὸς θὰ σὲ χαρῆ καὶ ποιὸς θὰ σὲ κερδίση² ;*

Σ η μ. Τοῦ τραγουδιοῦ σώζονται πολλὲς παραλλαγὲς σὺν τῇ Θράκη καὶ μάλιστα στὴν Ἄν. Θράκη. Βλ. τόμους Ἀρχ. Θρ. Θησ. στὰ λαογραφικὰ κωμοπόλεων καὶ χωριῶν Ἄν. Θράκης.

Κι' αὐτὸ τὸ τραγούδι εἶναι συμβολικό. Ὁ «ἄρρενος» εἶναι πάλι ὁ Σταυροφόρος, ἐνῶ τώρα ὁ ἐντόπιος πληθυσμὸς παρουσιάζεται μὲ μορφὴ δέντρου καὶ συγκατανεύει στὴν διαμονὴ τοῦ Φράγκου ἐδῶ. Ἡ παραμονὴ ὅμως παρατείνεται, γι' αὐτὸ κι' οἱ πέρδικες, συχνολαλοῦν καὶ λέγουν: Ἐύπν' ἀφέντη μου, κι' ἀπ' τὸν βαθὺ τὸν ὕπνο. Ὁ σταυροφόρος στὸ τραγούδι παρουσιάζεται ἄξιος γιὰ εἰρηνικὴ συνεργασία, γι' αὐτὸ καὶ τὸ «δεντρί» ἐρωτοτροπεῖ μαζί του, γιατί ἂν λείψη κι' ἡ ἰσχὺς ἀπ' τὴν παρουσία του, τότε «ποιὸς θὰ σὲ χαρῆ καὶ ποιὸς θὰ σὲ κερδίση». Στὸ στίχο αὐτὸ ὑπαινίσσεται τὸν κίνδυνο ἀπ' τὸ Βορρᾶ κι' ἀπ' τοὺς Τούρκους στὴν Ἀνατολή.

1. Βλ. Γκίμπραϊνα. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τ. 4 σ. 41.

2. Βλ. Μουσικὰ Κείμενα Θρακ. τραγουδιῶν Ἐτ. Θρ. Μελ. τ. Α'.

Ε' ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΚΛΕΦΤΟΥΡΓΙΑΣ

*Τρεῖς καπεταναῖοι βγήκαν, πὸ μέσ' ἀπὸ τὴν Πόλη,
 ἔρ και τὸν Παβίμ γυρεύουν ἔρ τὸν πιάσαν και τὸν δέσαν
 και στήν αὐλή τὸν βγάζουν*
 — Μάδι μ', τὴν ψυχὴ σ' κιντίζεις μάδι μ' τὰ φλουριά,
 — Κι' οὐδε τὴν ψυχὴ μ' κιντίζω, κι' οὐδε τὰ φλουριά.
Ἔνας τὴν καίει τὴν πυροσιά, γιᾶλλος πὰ νὰ τ' λυγάει.
 — Μάδι μ', θὰ σὲ χάσουμε, νὰ φέρης τὰ φλουριά.
Και τὴ νυφάδα τ' φώναζε, νὰ τσ' φέρ' πόναν καφέ.
 — Μεῖς δὲν ἤρθαμε γιὰ φαεί, δὲν ἤρθαμε γιὰ πιῆ,
 μὸν' ἤρθαμε γιὰ σένα, μάδι μ', νὰ κουνουστήσουμε.

Παβίμ=ὄνομα πασᾶ, κιντίζω=λυπᾶμαι, φείδομαι. Κουνουσιζω=συζητῶ, φλουριῶ. Μάδι μ'=προσφώνησις. Κουνουσιζω=κουβεντιάζω.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, στήν περιοχὴ αὐτὴ τῆς Θράκης κατοικοῦσε ἡ ξακουστὴ φυλὴ τῶν Ὀδρουσσῶν. Κύριο ἔσοδο τῶν Θρακῶν αὐτῶν, ἦταν ἡ λεία ἀπὸ ληστρικές ἐπιδρομές. Ἐδῶ φαίνεται ὅτι, ἡ παράδοσις συνεχίζεται.

ΣΤ'. ENNIA XRONIA STON POLEMO

*Ἐννιά χρόνια στὸν πόλεμο, Σερβὰ μὲ τὸν Τοῦρκο
 κι' Ἀλέξαντρος δὲν τῶξαιρε, δὲν τῶχε μαθημένο
 νὰ πάρονν τὴν Ἀγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι.
 Κι' ἀρχίνεσαν τὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες και τρεῖς νύχτες,
 πέφτονν τὰ τόπια σὰ βροχὴ, τὰ τρέκια σὰ χαλάζι.
 Κι' αὐτὰ τὰ λιανοτούφεκα σὰ σιγανὴ ψιχάλα.
 Πέφτονν τὰ Τουρκοκέφαλα σὰ φύλλ' ἀπὸ τὰ δέντρα.
 Μετράει ὁ Τοῦρκος τρεῖς φορές, τοῦ λείπουν τρεῖς χιλιάδες
 Μετράει ὁ Μόσχος μιὰ φορά, τοῦ λείπ' ἕνας διαβάτης.
 Γιάτος, γιάτος ἀπ' ἔρθεται, μὲ δυὸ κεφάλια σν' ἀγκαλιά.
 — Ποῦ ἦσουν, βρὲ διαβάτη μου, ἔντὰ μέτροσαν τ' ἀσκέρι;
 — Ἐγὼ ἤμουν στήν Ἀγιά Σοφιά, τὸ μέγα μοναστήρι.*

ἔντὰ = ὄνταν, ὄταν. τόπια = κανόνια.

Δὲν κατωρθώθηκε ἡ διασάφησις τοῦ πολέμου ποῦ ἀναφέρει τὸ τραγούδι, οὔτε ἡ χρονολογία του. Θὰ ἔγινε ὅμως στήν ἐποχὴ τῶν πυροβόλων ὄπλων, γιὰτὶ αὐτὰ ἀναφέρονται. Μήπως ὁ Μόσχος εἶναι ὁ Μόσχος Τζαβέλλας;

Ζ' ΑΓΑΠΗ

15α Δέρεις με, μάλι μ', σιγαλά, νά μὴ ἀκουστοῦμε στή Φραγκιά.
 Καὶ μένα Φράγκος μ' ἀγαπεῖ, κι' ἂν μ' ἀγαπεῖ δὲν προσοδοῖ
 χρυσὸ λεμόνι μ' ἔστειλε, δὲν τῶφραγα, δὲν τόρριζα,
 στὸ σεντουκάκι τῶβαλα, καὶ τὸ λεμόνι μίλησε
 Γιὰ κόψε με, γιὰ ρίξε με. γιὰ στὸ γιαβρόντη μ' στείλε με¹.

Μάλι μ' = μάνα μου, λ. σλαβική. προσοδῶ = στέλνω, προπέμπω ξένον, γιαβρόντης = ὁ καλὸς της.

Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ ἄλλη μαρτυρία γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ μὲ τοὺς Φράγκους, ἡ ὁποία ὅπως φαίνεται ἦταν διαρκῆς καὶ πολλῆς πολιτικῆς σημασίας.

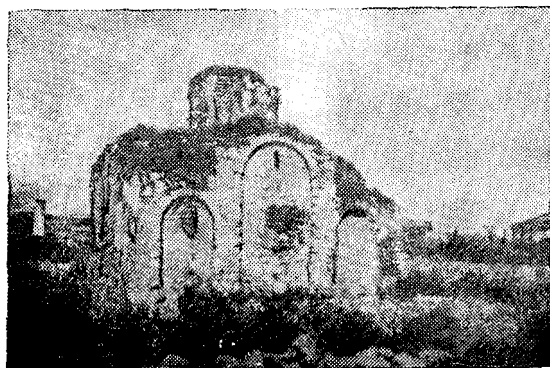
Σημ. Εἰς μικρὰν μελέτην περὶ Βυζαντινῆς Βιζύης, δημοσιευομένην εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἴδῃ ἄλλα βυζαντινὰ τραγούδια ποὺ κατεγράφησαν πρὶν τὸ 1922, ὅτε ἡ Ἄν. Θράκη ἐξεκενώθη ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Τὴν μικρὰν αὐτὴν μελέτην ἐγράψαμεν παροτρυνθέντες ἐκ τῶν μελετημάτων περὶ Στενιμάχου λαογραφικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ δὴ τῶν σχετικῶν μὲ τὰ Ἰουστινιανὰ φρούρια, ἅτινα ἐδημιούργησεν ὁ αὐτοκράτωρ αὐτὸς πρὸς περιφρούρησιν τῶν βορείων συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνὰ τὴν Θράκην κατὰ τῶν εἰσβολέων ἐκ βορρᾶ, τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις παραμένει ἀκόμη ζωηρά. Τὰ φρούρια αὐτὰ ἀπειράριθμα ὡς ἄλλοσος περιφρουροῦντα τὰ βυζαντινὰ ἐδάφη, γεμάτα θρύλλους καὶ παραδόσεις, ἔλαβαν θρυλικὴν ὑπόστασιν καὶ εἰσῆλθαν εἰς τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς Θράκης.

1. Βλ. Παραλλαγὴ Μουσικὰ κείμενα Θρακ. Τραγουδιῶν. Ἔτ. Θρ. Μελετῶν ἀρ. 40 σ. 162.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ 11ου ΑΙΩΝΟΣ
ΤΗΣ ΓΕΝΝΑΣ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Εἰς τὸν Β' τομ. τοῦ Ἄρχ. Θρ. Θησ. σ. 123—127 ὑπάρχει περιγραφή καὶ σχεδιάγραμμα ἑνὸς ἀρχαίου Βυζ. ναοῦ τὸν ὁποῖον περιγράφει ὁ Ἄριστόδημος Χρηστίδης διδάσκαλος τότε τῆς κωμοπόλεως Γέννας ἐπαρχίας Σαρ. Ἐκκλησιῶν. Ὁ ναὸς αὐτὸς, τὸν ὁποῖον εἶδε καὶ ἐφωτογράφησεν ὁ δημοσιογράφος ἐκ Γέννας, κ. Κ. Κουκίδης, ὡς ἔχει σήμερον, ἀποτελεῖ ὄντως μνημεῖον παλαιότατον τοῦ 11ου αἰῶνος, ὡς βεβαίωσι ἐκ τῶν στοιχείων πρὸς τοῦ

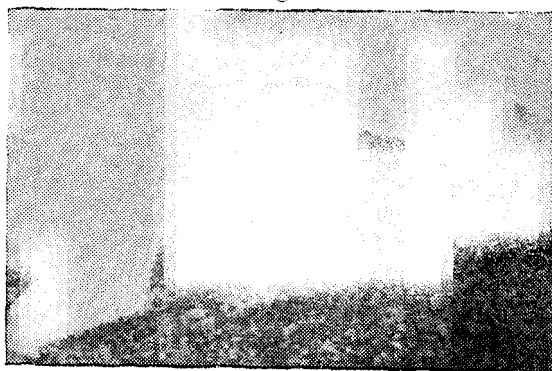

Βυζαντινὸς ναὸς τῆς Γέννας 11ου αἰῶνος

ἔδώσαμεν, καὶ ὁ κ. Ἄν. Ὁρλάνδος. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐξήτασεν ὁ κ. καθηγητῆς ἐκ τῶν φωτογραφιῶν πρὸς παραθέτομεν ἐνταῦθα καὶ ἀπεφάνθη ὡς ἑξῆς : « Ὁ ναὸς τῆς Γέννας, ἂν κρίνω μόνον ἀπὸ τὴν τοιχοποιίαν του καὶ τὸν κυλινδρικόν του τροῦλλον, ὅστις φέρει τέσσαρα μικρὰ παράθυρα, θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῆ εἰς τὸν 11ον αἰῶνα. Τὰ δὲ τυφλά ἀψιδώματα τῶν ἐξωτερικῶν του ὀψων, τάσσουν αὐτὸν εἰς τὴν σχολὴν Κων)λεως. Ἄν εἶχα τὴν κάτοψίν του θὰ κατέληγα εἰς θετικώτερα συμπεράσματα ». Αὐτὰ ἐβεβαίωσεν ὁ κ. καθηγητῆς Ὁρλάνδος.

Ὁ ναὸς ἔχει σχῆμα τετραγωνικόν· εἰς τὸ ἐσωτερικόν αὐτοῦ εἰσερχόμενος τις διὰ στενῆς τινος εἰσόδου ἀπαντᾷ δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τοὺς πόδας μεγάλων μέχρις ὀροφῆς διηκουσῶν ἀψίδων, τῆς μιᾶς δεξιᾶ καὶ τῆς ἐτέρας ἀριστερᾶ ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσιν ἀγιογραφίαι, τῶν ὁποίων αἱ πλείσται ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ μάλιστα τῆς πυρκαϊᾶς κατήνησαν δυσανάνωςτοι. Διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς ἀψίδος διερχόμενοι φθάνομεν εἰς τὰ πλάγια μέρη τοῦ ναοῦ, τῶν ὁποίων οἱ τοῖχοι εἶναι ἐπίσης εἰκονογραφημένοι.

Ὁ δεύτερος πούς τῶν πρώτων ἀπὸ τῆς εἰσόδου ἀψίδων, χρησιμεύει συγχρόνως καὶ ὡς πρῶτος τοιοῦτος ἄλλων ἀψίδων δευτέρων τὴν σειράν. Ἐννοεῖται ὅτι αἱ ἀψίδες αὗται ἐκτείνονται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸ βάθος τοῦ ναοῦ. Τῶν δευτέρων τούτων ἀψίδων οἱ ἕτεροι πόδες στηρίζοντάς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ, μεταξὺ δὲ τῆς δευτέρας δεξιᾶς ἀψίδος καὶ τῆς δευτέρας ἀριστερᾶς, ὑψοῦται ὁ ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ναοῦ θόλος, ὅστις καὶ ἐξωτερικῶς ἐξέχει τοῦ λοιποῦ οἰκοδομήματος.

Ἐρείπια τοῦ αὐτοῦ ναοῦ.

Ὁ κ. Κ. Κουκίδης δημοσιογράφος ἐκ Γέννας, ἐπεσκέφθη τὴν πατρίδα του εἰς τὰ 1950. «Ὁ ναός, μᾶς ἐβεβαίωσεν, ὅτι παρουσίαζεν ἔξωθεν πολλὰς ἀλλοιώσεις καὶ καταστροφάς. Οἱ περισσότερες τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὶς δύο ὑπαίθριες θέσεις τῆς ἐξωθύρας λείπουν. Ἡ ἐξώθυρα εἶναι τοιχισμένη καὶ οὕτω ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ναὸν δὲν εἶναι δυνατή. Ἀριστερὰ τῆς ἐξωθύρας εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν ἤνοιξαν πόρταν οἱ Τοῦρκοι καὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ναὸν δι' ἀποθήκην. Ἡ πόρτα αὕτη ἦτο κλειστὴ κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν μου καὶ δὲν κατώρθωσα νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὸν ναόν. Ὡς μὲ βεβαίωσαν ὅμως οἱ τοιχογράφοι τοῦ ἐσωτερικοῦ παρουσιάζουν ἀλλοιώσεις. Ὁ βαλὴς τῶν Σαρ. Ἐκκλησιῶν ὁ κ. Τζαχίτ Ἀργάτς ἔδειξε πολὺ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀναστήλωσιν καὶ συντήρησιν τοῦ ναοῦ, ὅταν τοῦ ἀνέφερα περὶ αὐτοῦ. Τοῦ ἔδωσα γαλλιστὶ ὄσας πληροφορίας ἀναφέρει ὁ Ἀριστ. Χρηστίδης εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. τόμ. Β' σ. 123—127. Μὲ πληροφορήσεν δὲ ἀργότερον ὅτι ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ διατηρήσῃ καὶ διαφυλάξῃ τὸν ναὸν ὡς χριστιανικὸν κειμήλιον ἀξιόλογον». Τὸ μνημεῖον τοῦτο, τόσο ἀρχαῖον καὶ ἀξιόλογον, ὑπάρχει ἢ ἐλπὶς ὅτι θὰ σωθῆ μέχρι τέλους, ἀφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀρχαιοφίλοι τώρα, ἔχουν τὴν καλὴν διάθεσιν νὰ μᾶς μεταβιβάσουν διὰ τῶν ἀρχῶν των τόσο καλὰς εἰδήσεις περὶ τῆς συντηρήσεως ἀρχαίων ἢ βυζαντινῶν μνημείων, ἐκεῖ ὁπόθεν λείπουν πλέον οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες.

ΜΥΡΤΙΛΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ

Η ΣΤΕΝΙΜΑΧΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ
ΤΗΝ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΝ

*Καλογοριά τραγούδησε ἔψες βραδὺ στὴν κλίνη
καὶ μάρανε ἔννια χωριά καὶ δεκαπέντε κάστρα
καὶ μάρανε τὸν Κωνσταντὴ ἀπὸ ψηλὰ ποῦ κάρταν.
(Δημοτικὸ Βυζαντινὸ)*

1. Ἡ ἐν τῷ μεσαίωνι μνεία τῆς Στενιμάχου

Ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἱστορίᾳ τὸ ὄνομα Στενίμαχος ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον τῷ 1083 μ.Χ. ἐν τῷ τυπικῷ τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζονιτίσσης, τῆς λεγομένης νῦν τοῦ Βατοκόβου ἐπὶ τῆς φερωνύμου παρκειμένης αὐτῇ κώμης. Φαίνεται δὲ ὅτι πιθανῶς οὐχὶ παλαιότερον τῶν χρόνων ἐκείνων συνωκίσθη αὐθις ἡ τοποθεσία ἐκείνη κατὰ τὸν μεσαίωνα, περιελθοῦσα πρότερον εἰς ἐρημίαν· διότι μνημονεύεται αὕτη ἐν τῷ τυπικῷ ὡς χωρίον ἀνοχύρωτον καὶ οὐχὶ ὡς πόλις, δωρηθὲν τῇ μονῇ ὑπὸ τοῦ κτίτορος αὐτῆς μεγάλου δομεστίκου Γρηγορίου Πακουριανοῦ μετ' ἄλλων κωμῶν

Σημ. Ὁ μακ. Μυρτίλος Κ. Ἀποστολίδης Στενιμαχίτης, ὑπῆρξεν ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς τῆς Θράκης. Εἰργάσθη δυστυχῶς πολὺ ἄργά εἰς Φιλιππούπολιν ὡς ὁ ἐρευνητὴς ὠθούμενος ἀπὸ τῶν Βουλγάρους, οἱ ὅποιοι ἐργαζόμενοι δι' ἴδιον λογαριασμόν, πολλάκις προσέτρεχον πρὸς αὐτὸν διὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ ἐκεῖ δπου δὲν ἔφθανεν ἡ γνώσις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἢ τῶν Βυζαντινῶν κειμένων ἢ προσέκρουσεν ἢ ἀνεπάρκειά των, εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἐπιγραφῶν. Καὶ τότε ἀνέλαβε νὰ μελετήσῃ, νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλιππουπόλεως ὡς Ἑλλήν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας. Καὶ τὸ ἐπέτυχε. Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης κανχᾶται ὅτι ἐδημοσίευσεν τὰ πλεῖστα τῶν κεφαλαίων τῆς ἐργασίας του. Τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῇ ὁλόκληρον ἀλλὰ πρὸ σαράντα ἐτῶν. Τώρα μέρος του εἶναι ἀσυγχρόνιστον ἀναγόμενον εἰς τὴν ἔρευναν τῆς παλαιστάτης ἱστορίας τῆς πόλεως καὶ ἔχει ἀνάγκην ἐπεξεργασίας ἐπιστήμονος συγχρόνου καὶ εἰδικοῦ περὶ τὰ Θρακικά. Τὰ κεφάλαια περὶ γλώσσης τῶν Θρακῶν, τῆς θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων χρήζουσιν ἐπεξεργασίας ἐμβριθοῦς. Ἡ βυζαντινὴ περίοδος εἶναι ἀξιόλογος. Ἡ Τουρκοκρατία ἐπίσης ἀποτελεῖ ἐργασίαν ἀξιόλογον καὶ πηγὴν καλὴν ὡς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Ἀρχ. Θρ. Θησ. Θὰ ἦτο παράληψις ἂν ὁ παρῶν τόμος δὲν περιεῖχε μικρὰν συμβολήν,

καὶ κτημάτων καὶ ὄχυρωθὲν ὑπ' αὐτοῦ διὰ δύο ὄχυρων ¹, ὧν οὐδ' ἔχνος διασφύζεται σήμερον : «δέδωκα καὶ . . . τὸ χωρίον τὸ ἐπονομαζόμενον Στενίμαχος σὺν τοῖς παρ' ἐμοῦ κτισθεῖσιν ἐν αὐτῷ δυσὶ κάστροις» ² καὶ «κάτωθεν δὲ τῶν τοῦ χωρίου τοῦ ὀνομαζομένου Στενιμάχου ἐπάνωθεν τῶν δύο ὁδῶν ἐκτίσθη ἐν ξενοδοχεῖον».

Καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, ἐπὶ τε τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέ-

ἀπὸ ὧσας ἐδημοσιεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλη ἡ ἀνέκδοτος ἐργασία τοῦ ἡ ιστορικὴ ἔχει ἐξαντληθῆ ἐκτυπώνομεν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν Στενιμάχου μικρὸν τεμάχιον ἐκ τῆς μελέτης τοῦ συμπλήρωμα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Στενιμάχου, ἀφορῶν εἰς τὴν περίοδον αὐτήν. Ἡ παρουσία τοῦ εἰς τὴν «Βυζαντινὴν Θράκην» τόμ. 22ος εἶναι μνημόσυνον πρὸς τὸν ἀκούραστον ἐρευνητήν, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον θὰ μείνῃ αἰώνια πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης καὶ τῆς Θρακικῆς φυλῆς καὶ μάλιστα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου διὰ τὴν ὁποίαν ἀδύκτως καὶ ἀποτελεσματικῶς εἰργάσθη.

Ὁ ἀγανώστης δύναται νὰ εὔρη πρὸς μελέτην εἰς τοὺς 22 τόμους τοῦ Ἄρχ. Θρ. Θησ. τὰς ἐξῆς μελέτας βυζαντινοῦ καὶ μεταβυζαντινοῦ περιεχομένου:

Τόμ. Β' Περὶ μονῆς Ἀγ. Ἀναργύρων σ. 2—40

Τόμ. Γ' Στενίμαχος ἢ Στενίμαχος σ. 1—16

Τόμ. Δ' Ἡ ἱερὰ τῆς Φιλ)λεως μητρόπολις καὶ οἱ κώδικες αὐτῆς σ. 3—42

Τόμ. Ε' συνέχεια σ. 319—344

Τόμ. Ζ' Τ' ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλ)πόλει ἐσναφίου ἀμπατζήδων σ. 9—65

Τόμ. Η' Καὶ αἰθις περὶ τῆς τοῦ Βικαρίου τῆς Θράκης Σολόμονος ἐπιταφίας ἐπιγραφῆς σ. 1—16

Τόμ. Η' Ρωμανία—Ζαγορά καὶ τὰ τῆς Θράκης ὄρια ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας σ. 65—82 καὶ ἡ διὰ τῶν αἰώνων ἐθνικὴ φυσιογνωμία τῆς Θράκης σ. 83—124 μελέται ἀξιόλογοι.

Τόμ. Θ' Οἱ τάφοι λαλοῦσιν σ. 5—27

Τόμ. Ι' Οἱ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Φιλ)λει Βούλγαροι σ. 5—50

Τόμ. ΙΑ' Ἡ Φιλιππούπολις ἐπὶ Τουρκοκρατίας 17ον αἰ. σ. 145—156

Τόμ. ΙΒ' Ἡ Φιλιππούπολις τὸν 18ον αἰ. σ. 5—39

Τόμ. ΙΔ' Ἡ ὁρθόδοξος Ἑλλην. μητρόπολις Φιλ)λεως σ. 32—63.

1) Πιθανῶς ταῦτα τὰ δύο ὄχυρά ἦσαν τὸ μὲν ὁ λοφίσκος τῶν Ταξιαρχῶν, ἐφ' οὗ ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ αὐτονομιακοῦ καθεστώτος ἡ Ἑλληνικὴ κεντρικὴ σχολή, τὸ δὲ ὁ ὕψηλός βράχος τοῦ ναῖσκου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, περιτειχισθέντες ἀμφότεροι ὑπὸ τοῦ Πακουριανοῦ πρὸς ἄμυναν τῆς Στενιμάχου κατὰ τῶν ἐκ τῆς πεδιάδος ἐπερχομένων πολεμίων.

2) Μουσαίου Γ., Γρηγόριος Πακουριανός, μέγας δομέστικος τῆς Δύσεως καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριζονιτίσσης, Λειψία 1888, καὶ Louis Petit, Typikon de Grégoire Pakourianos pour le monastère de Pétritzos (Batskovo) en Bulgarie, Paris 1904, κεφ. ΙΙ, 2.

λων, εἰ καὶ τὸ χωρίον ἠβξήθη καὶ ἐγένετο πολὺ ὄραία πόλις κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ σταυροφόρου Ville - Hardouin: «une très bonne ville qui étoit au pied du chateau» ¹ καὶ ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων πρωτεύουσα ἐπαρχίας ὄλης: «ἔτι δὲ ἐν Ροδόπῃ ἐτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαίοις ὑπηκόου, Στενιμάχου καὶ Ἰζεπαίνης προσαγορευομένης» ², παρέμεινεν ἀτείχιστος, ὡς φρουρίου αὐτῆς διατελοῦντος τοῦ ὀχυρωτάτου ὑπερθεῖν αὐτῆς ἕως ἡμισείας ὄρας μακρὰν κειμένου. Τοῦτο δὲ προσμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Στενιμαχῖται μέχρι σήμερον καλοῦσι τουρκιστὶ τὰ λείψανα τοῦ φρουρίου ἐκείνου *Καλὲ* (=φρούριον) καὶ τὴν Φιλιπούπολιν *κάστρον* (=φρούριον) καὶ τοὺς Φιλιππουπόλιτας *καστρινοὺς*, ὅπερ ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβαίῃ, ἐὰν καὶ ἡ πόλις τῶν ἦτο παλαιόθεν περιτειχισμένη, ἦτο δηλαδὴ καὶ αὕτη *κάστρον*. Ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας δὲ καὶ τῶν Παλαιολόγων ἡ Στενίμαχος μνημονεύεται πολλάκις ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων καὶ τῶν Σταυροφόρων μετὰ τοῦ φρουρίου τῆς, ἐν ᾧ ἀξιοσημεῖωτα ἱστορικὰ γεγονότα ἐξελίχθησαν ³.

2. Τὸ φρούριον ἐπὶ φραγκοκρατίας

Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου, τὸ φρούριον τῆς Στενιμάχου ὑπλήγετο εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἣς παρεχωρήθη τῷ Βουλγάρῳ Ἰβραγκῷ, ὡς Ρωμαῖοι διοικητῇ, γενομένῳ γαμβρῷ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπ' ἀνεψ.α καὶ ἐπονομασθέντι Ἀλεξίῳ (1199). Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος μεταβλῶν πολιτικὰ φρονήματα συνεμάχησε τῷ τσάρῳ τῶν Βλαχοβουλγάρων Ἰωαννίτσα (Καλογιάννη) καὶ ἀποστὰς τοῦ Βυζαντίου παρέιχε πράγματα τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος «τὴν στρατιὰν ἀναλαβὼν καὶ τὴν Φιλίππου ἐπαρχίαν καταλαβὼν περὶ τὸ φρούριον στρατοπεδεύεται τὸν Στενίμαχον, εἰς ὃ πολλοὶ τῶν βαρβάρων συνέφυγον καὶ διειληφῶς αὐτὸ τοῖς στρατεύμασιν ἐξεῖλε τε κατὰ κράτος καὶ τοὺς ἐνόοντας ἠνδραποδίσαιτο» ⁴.

Ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας τὸ φρούριον μετὰ τῆς Στενιμάχου (*Estantmak*) περιελήφθη (1204) εἰς τὸ φέουδον τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἀναγορευθέντος ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Βαλδουίνου παρεχωρήθη εἰς τὸν ἱππότην Renier de Tris ⁵. Οὗτος ἐπὶ τῇ ἐπι-

1) Ville - Hardouin, Histoire de la conquête de Constantinople, ἔκδ. Wailly, Paris, κεφ. CI.

2) Καντακουζηνοῦ, ἱστορ. III, 66.

3) *Νικήτα Χωνιάτου*, Ἀλεξ. Ἄγγελος, III, 4. Ἀκροπολίτου Γ. § §, 44, 54-57. Ἐφραιμ μοναχοῦ, Ἀλέξ. Ἄγγελος 6195. Ἰωάνν. Δούκας Βατάτσης, 8510, Θεόδωρος Λάσκαρης 8964 καὶ 8982. Καντακουζηνοῦ I, 27. I, 36. III, 66, καὶ ἄλλαχοῦ.

4) *Νικήτα Χωνιάτου*, Ἀλεξ. Ἄγγελος III, 4, σελ. 686. Πρὸβλ. καὶ Ἐφραιμ μοναχοῦ Ἀλέξ. Ἄγγελος 6495 καὶ ἔξης.

5) Ville - Hardouin, αὐτόθι, § LXIX, σελ. 85.

κειμένη υπό τοῦ Ἰωαννίτσα πολιορκία τῆς Φιλιππουπόλεως κατέφυγεν εἰς τὸ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν του φυλασσόμενον φρούριον κατ' Ἰούνιον τοῦ 1205. Ἐκεῖ ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν Βλαχβοουλγάρων ἐπὶ δεκατρεῖς μῆνας ὑπέστη τὰ πάνδεινα ἐλλείψει τροφῶν, ὥστε κατέφαγε καὶ τοὺς ἵππους του, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέχουσαν ἑννέα ἡμερῶν δρόμον καὶ ζητήσῃ βοήθειαν ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατοχῆς τῆς ὑπαίθρου χώρας ¹.

Ἀναλαβόντος τὴν ἀρχηγίαν τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ τοῦ ἀντιβασιλέως Ἐρρίκου, ἀδελφοῦ τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ αἰχμαλωτισθέντος κατὰ τὴν παρὰ τῆ Ἀδριανουπόλει ἦταν τῶν Φράγκων καὶ ἀποκεφαλισθέντος μετὰ βασάνων ἐν Τυρνάβῳ ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτσα ², ἀπεσπάρθη ὑπὸ τὸν Βιλλαρδουίνον στρατιωτικὴ τις μοῖρα ἀπὸ τοῦ παρὰ τῆ Ἀδριανουπόλει ἐστρατοπεδευμένου στρατοῦ, ὅπως ἀναζητήσῃ καὶ ἀπελευθερώσῃ τὸν Renier. Αὕτη διελθοῦσα διὰ μέσου τῆς ἐχθρικῆς χώρας ἐφθασε μέχρι τοῦ φρουρίου κατ' Ἰούλιον τοῦ 1206. Ὁ Renier ἴστατο ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων καὶ παρατηρήσας τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ τὸν λοιπὸν στρατὸν τῆς μοίρας ἀκολουθοῦντα ἐν τάξει, δὲν ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ τοὺς ἀνδρας ἅτε ἀπὸ πολλοῦ χρόνου οὐδεμίαν εἶδησιν ἔχων περὶ τῶν συμπατριωτῶν του. Ὅθεν ὑπέλαβεν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες, σύμμαχοι τότε τῶν Βουλγάρων, ἐρχόμενοι πρὸς ἐφοδὸν κατὰ τοῦ φρουρίου καὶ ἠτοιμάζετο πρὸς ἄμυναν. Ὅτε δὲ ἀνεγνώρισε τοὺς προσεγγίσαντας εἰς τὸ φρούριον ὀλίγους προσκόπους ἵππεις, ὅπως μάθωσι τὰ κατ' αὐτόν, ἐξῆλθε μετὰ χαρᾶς τοῦ φρουρίου πρὸς προϋπάντησιν τῶν φίλων του. Πάντες δ' ἐστρατοπέδευσαν τὴν νύκτα ἐν τῇ ὥραίᾳ ὑπὸ τὸ φρούριον πόλει Στενιμάχῳ καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας ἀπῆλθον πρὸς συνάντησιν τοῦ γενικοῦ τοῦ Ἐρρίκου στρατοπέδου, ὅπερ μετὰ τριῶν ἡμερῶν πορείαν εὔρον παρὰ τῷ ποταμῷ Ἄρδα ³.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Φράγκων παρὰ τῆ Φιλιππουπόλει μεγάλην ἦταν τοῦ Βορίλα, τοῦ διαδόχου τοῦ Ἰωαννίτσα, τῷ 1208 ⁴, ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρίκος συμμαχεῖ τῷ Esclas, ἐξαδέλφῳ τοῦ Βορίλα, ἀλλ' ἀσπόνδῳ αὐτοῦ ἐχθρῷ, ἕνεκα κληρονομικῶν λόγων, καὶ ἐγγυᾷ αὐτῷ τὴν θυγατέρα του, ἧς οἱ γάμοι μετ' ὀλίγων τελοῦνται ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὡς φαίνεται δὲ ὁ Esclas ἐκυριάρχει τότε τῆς Ροδόπης, διότι ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Στενιμάχου, ὅπου ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες, ὁ αὐτοκράτωρ κατ' αὐτοὺς δωρεῖται τῷ μέλλοντι γαμβρῷ του τὸν λατρευτὸν ὠραῖόν του ἵππον καὶ ἀφήκε παρ' αὐτῷ ὡς σύμβουλον τὸν ἀδελφόν του Εὐστάχιον μετὰ δύο ταγμάτων στρατιωτῶν, τοῦ μὲν ἕξ Ἑλλήνων τῆς Ἀδριανουπόλεως, τοῦ δὲ ἕκ Γάλλων συγκειμένου ⁵.

1) Αὐτόθι, § XCII.

2) *Νικήτα Χωνιάτου*, τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν § 10.

3) Αὐτόθι, § CI.

4) *Valensiennes, Histoire de l'empereur Henri* § VIII.

5) Αὐτόθι, § IX.

Μετ' οὐ πολὺν ὄμως χρόνον, συμφιλωθέντος τοῦ Ησclας πρὸς τὴν βασιλικὴν τοῦ Τυρνάβου αὐλήν, ἢ τῆς Ροδόπης περιοχὴ περιέρχεται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέων τῶν Βουλγάρων Ἀσέν II, ὅστις νικήσας τὸν δεσπότην τῆς Ἡπείρου Θεόδωρον Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν παρὰ τῇ Κλοκοτνίτση κατὰ τὴν ἀπὸ Χασκόβου εἰς Φιλιππούπολιν ἄγουσαν (1230) κατέλαβε τὸ πλεῖστον τῆς τε Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας μέρος. Τότε δὲ πιθανῶς ἐπελάβετο καὶ τῶν ἐπισκευῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρωμάτων, ἐπομένως καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Στενιμάχου κατὰ μαρτυρίαν Σλαυοβουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς, κεχαραγμένης ἐπὶ τοῦ βράχου ἀριστερῶ τῷ εἰσερχομένῳ διὰ τῆς ἀτραποῦ καὶ διασφωζομένης μέχρι τοῦ 1882.

Ἡ ἐπιγραφή εἶχεν ὡς ἑξῆς, κατὰ τὴν νεωτέραν ἀνάγνωσιν, συμπληρωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Σόφιας καθηγητοῦ τῆς Βουλγαρικῆς ἱστορίας Zlatarsky :¹ « + v, lét(o) : √ZΛΘ : end(ikta) : Δ : b(og)lo (me) vüzdvighe(n)nüi : ts(a)r : Açên Blügarom i grükom, tage i protschimé stranampostavi Alekcê cevasta, i sizda cei grad : »² : δηλαδή ἐν τῇ νῦν Βουλγαρικῇ γλώσσῃ : «vif godina 6739, indiction 4, ot boca vüzdignatii (na tsarstvo) tsar Acên, (tsar) na Bülgarite i Gürtsite, süschto i na droughi strani (zemi), postavi Aleksia cevasta i izgradi taja krêpost. Ἡτοι : «ἐν ἔτει 6739 (1231), ἰνδικτιῶνος δυ , ὃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνυψωθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τσάρου Ἀσέν, (τσάρου) τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ἑλλήνων ὡς καὶ ἄλλων χωρῶν διώρισε τὸν σεβαστὸν Ἀλέξιον καὶ κατεσκεύασε (:) τοῦτο τὸ ἄστυ».

3. Ἡ Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαίωνα

Ἀποθανόντος τοῦ φιλανθρώπου καὶ χρηστοῦ³ Τσάρου Ἀσέν II (1241), τοῦ βασιλέως Βουλγάρων τε καὶ Ἑλλήνων κατὰ τὰς ἐπιγραφάς, οἱ διάδοχοι αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσωσιν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τὰ ὑπ' ἐκεῖνου κτηθέντα, διότι κατέλαβεν αὐτὰ ὁ δραστήριος καὶ στρατηγικὸς αὐτοκράτωρ τῆς Νικαίας Ἰωάννης Δούκας ὁ Βατάτσης (1222 - 1255). Τότε καὶ ἡ Στενίμαχος μετὰ τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ὀχυρῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, οὗ ὄριον πρὸς τὴν Βουλγαρίαν ἐτάχθη ὁ Ἔβρος ποταμός : «Στενίμαχος καὶ Τζέπαινα καὶ ὅσα ἦν τῷ τῆς Ροδόπης ὄρει παρακείμενα πολίχνιά τε καὶ κωμοπόλεις ὑπόφορα τούτῳ (τῷ Βατάτση) γεγένηται καὶ ὄρος

1) Ἴδε Zlatarsky Acénoviat nadpis pri Stanimaka (=ἡ τοῦ Ἀσέν ἐπιγραφή παρὰ τῇ Στενιμάχῳ, Bulletin de la société archéol. Sophia, ἔτ. 1911, τόμ. II, σελ. 231 καὶ ἑξῆς.

2) Οἰκόμεν ἐννοεῖται ὅτι τὰ τῆς ἐπιγραφῆς γράμματα εἶναι σλαυικά, ἀπερ ἡμεῖς ἐνταῦθα ἀντικαθιστῶμεν κατὰ τὸ δυνατόν διὰ λατινικῶν.

3. Γ. Ἀκροπόλιτον, § 13, 25. 39.

αὐτῷ τε καὶ τοῖς Βουλγάροις Ἔβρος ἦν ποταμός»¹. Ἀλλὰ μετὰ τὸν τοῦ Βατάτση θάνατον οἱ Βούλγαροι πάλιν διέβησαν τὸν Αἶμον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βασιλέως των Μιχαήλ καὶ ἐγένοντο κύριοι τῶν τῆς Ροδόπης μερῶν, ὧν οἱ κάτοικοι ὁμόφυλοι ὄντες ὡς Σλαυοβούλγαροι προσεδέχοντο αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς : «Βούλγαροι καὶ γὰρ τυγχάνοντες οἱ οἰκήτορες τοῖς ὁμοφύλοις προσέ-
 τρεχον τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογλώσσων ἀποσειόμενοι». Τότε δὲ «κατεσχέθη μὲν οὖν ἐκ τοῦ παραυτίκα Στενίμαχος, Πριστίτσα, Κρυτζιμός, Τζέπαινα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀχριδῷ ξύμπαντα πλὴν Μελενίκου»² καί : «ὁ (Μιχαήλ) εἶλε Στενί-
 μαχον, Τζέπαιναν, Οὔστραν, Κρυβούς, Περπεράκιον καὶ Περισιτίτζαν, Ἐφραιμ, Κρυτζιμόν, Ἀχριδοῦ πάντα τόπον, ὑπήκοα φρούρια τῇ Ρωμαΐδι»³. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος Δάσκαρις Βος (1255·1259) «τὸν περὶ αὐτὸν συναθροίσας λαὸν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Ροδόπῃ ἤδη κεχώρηκε καὶ εἶλε μὲν Περι-
 σιτίτζαν τοῖς μηχανήμασι καὶ μετ' αὐτὴν Στενίμαχον καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Κρυτζιμόν, ὀχυρώματα ταῦτα πάντα καὶ εἰς πρόσωπον κείμενα τοῦ τῆς Ρο-
 δόπης ὄρους καὶ τὰ ὀπίσω πάντα φυλάττοντα· ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Τζέπαιναν ἐκ ἀκμῆ χειμῶνος»⁴ καί : «βασιλεὺς δ' ἔξεισι κατὰ Ροδόπης καὶ Στενίμα-
 χον, Κρυτζιμόν, Περισιτίτζαν ἐπανασώζει κράτει τῶν Αὑσόνων⁵, ἔμεινε δ' ἀνάλωτος Τζέπαινα μόνη»⁶. Ἐκτοτε ἡ Στενίμαχος παρέμεινε περὶ τὰς ὀκτὼ δεκαετηρίδας ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἐπὶ τῶν πρώτων Παλαιολόγων (1259·1344) ἡ ἐν Ροδόπῃ ἐπαρχία, ἣτις ἔνεκα τῆς μεθοριακῆς τῆς πρὸς τὴν Βουλγαρίαν θέσεως ἐκέκτητο μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους καὶ ἦτο πλήρης, ὡς προεορήθη, ὀχυρωμάτων καὶ στρατιᾶς πολλῆς μαχιμωτάτης, ἡ Στενίμαχος ἦτο ἡ πρωτεύουσα αὐτῆς, προσονομαζομένης ἐπαρχίας Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης : «ἔτι δὲ ἐν Ροδόπῃ ἐτέρας οὔσης ἐπαρχίας Ρωμαί-
 οῖς ὑπηκόου Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης προσαγορευομένης, αἷς ἦσαν ἱππεῖς χιλίων οὐκ ἐλάσσους μαχιμώτατοι καὶ πλήθος πεζῶν»⁷.

Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ἔριδας μεταξὺ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (ἐγγό-
 νου) 1320—1328 ὁ μέγας στρατοπαιδάρχης Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος «πα-
 ρὰ βασιλέως τοῦ νέου τῶν κατὰ τὴν Ροδόπην ἐπαρχιῶν Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης πόλεων καὶ τῶν ἄλλων φρουρίων οὐκ ὀλίγων ὄντων καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς στρατιᾶς πολλῆς τε καὶ μαχιμωτάτης οὔσης ἡγεμῶν ἀποσταλεῖς

1) Αὐτόθι, § 44.

2) Αὐτόθι, § 51.

3) Ἐφραιμ μοναχοῦ, I. Δούκας Βατάτσης, 8964 καὶ ἐξῆς.

4) Γ. Ἀκροπολίτου § 47.

5) Αὔσονες, ποιητικτικῶς οἱ Ἴταλοί, ἄρα οἱ Ρωμαῖοι. Ἐνταῦθα ἀντὶ τῶν Ἑλλή-
 νων ὡς διαδόχων τῶν Ρωμαίων ἐν Βυζαντίῳ.

6) Ἐφραιμ μοναχοῦ, αὐτόθι 8982 καὶ ἐξῆς.

7) Καντακουζηνοῦ. Ἱστοριῶν III, 66 καὶ I. 27.

τοὺς μὲν δώροις καὶ ὑποσχέσεσι πείσας, ἔστι δ' οὗς καὶ βιασάμενος τῷ πρεσβυτέρῳ προσεποίησε βασιλεῖ»¹. Ἄνδρονίκος ὁ νεώτερος ὅμως, ὡς φαίνεται, ἀνακατέλαβε τὴν ἐπαρχίαν του καὶ ἐπολιόρησε τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Τερερῆ, ἀνεψιοῦ του ἕξ ἀδελφῆς καὶ ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀνατραφέντος, καταληφθεῖσαν αἰφνιδίως διὰ προδοσίας Φιλιπούπολιν². Ἀποτυχὼν δὲ εἰς τὴν ἐκπολιόρησιν τῆς ἰσχυρᾶς πόλεως, ὑποστηριζομένης ὑπ' ἰσχυρᾶς μισθοφόρων τοῦ Τερερῆ φρουρᾶς, μετὰ τετράμηνον πολιορκίαν³ ἀπῆλθεν εἰς Ποιοῦκαν πρὸς συνάντησιν τοῦ διαδόχου τοῦ Τερερῆ Μιχαήλ δηοῦντος τὴν χώραν του, στρατηγὸν δὲ κατέστησε Στενίμαχου καὶ Τζεπαίνης Βρυέννιον τὸν Γεώργιον, εἰς ὃν κατέλιπεν ἄρκοῦσαν στρατιάν, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ἐπαρχία ὑπὸ τῶν ἐκ Φιλιππουπόλεως ποιουμένων ἐπιδρομᾶς πολεμίων. Εὐτυχῆσας δὲ ὁ Βρυέννιος ἀνακατέλαβε τὴν Φιλιπούπολιν, ἀνοιξάντων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλήνων ὄντων αὐτῷ τὰς πύλας τοῦ φρουρίου, ὅπως ἀπαλλαγῶσι τοῦ Βουλγαρικοῦ ζυγοῦ : «ἐλευθεροῦν ἑαυτοὺς τῶν Βουλγάρων»⁴.

Μετὰ τὴν θάνατον Ἄνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (1341) κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ ἐπιτροπευομένου ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τῆς βασιλομήτορος ἀνηλικίου βασιλέως Ἰωάννου παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Ἄνδρονίκου, ἡ βασιλομήτωρ Ἄννα ἡ Σαβανδική, ὅπως ἔχη τὴν βοήθειαν του βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἀλεξάνδρου συνεμάχησεν αὐτῷ (1342) κατὰ τοῦ ἀναγορεύσαντος ἑαυτὸν αὐτοκράτορα ἐν Διδυμοτείχῳ Καντακουζηνοῦ καὶ παρέδωκε διὰ συνθήκης τῷ 1344 δι' ἀντιμισθίαν τῆς συμμαχίας τοῖς Βουλγάροις «τὰς κατὰ Στενίμαχον καὶ Τζεπαίναν πόλεις καὶ μείζους καὶ ἐλάττους καὶ τὴν ταύταις ἐγκαθιδρυμένην στρατιάν ἧσαν δ' ἑννέα»⁵, δηλ. ἡ Τζεπαίνα, ὁ Κρυτζιμός, ἡ Περιστίτζα, ἡ Ἁγία Ἰουστίνη, ὁ Στενίμαχος, ὁ Ἀετός, ὁ Μέαδος, ὁ Κοσνικός καὶ ἡ θαυμασία καὶ μεγάλη Φιλιπούπολις· οἱ δ' ἐν αὐταῖς στρατιῶται «ὀλίγω πλείους χιλίων ἦσαν, πάντες μαχιμώτατοι καὶ οὐδένων ἄλλων τῶν παρὰ Ρωμαίοις στρατευομένων λειπόμενοι εἰς εὐψυχίαν»⁶.

1) Αὐτόθι, I, 27.

2) Αὐτόθι, I 35.

3) Αὐτόθι, I 36.

4) Αὐτόθι, I 37.

5) Αὐτόθι, III, 56.—Σημειωτέον ὅτι παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ὄνομα *Στενίμαχος* ἀείποτε διὰ τοῦ ι καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ η ὡς νῦν γράφεται. Βλ. Μελέτην Μ. Ἀποστολίδου *Στενίμαχος ἢ Στενήμαχος* Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. Β'.

6) Αὐτόθι.

Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΜΟΛΥΒΔΟΒΟΥΛΛΩΝ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης περιλαμβάνετο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας, μικρὸν δὲ τμήμα αὐτῆς ἀπετέλει τὸ κυρίως θέμα τῆς Θράκης. Αἱ πόλεις Ἀνδριανούπολις, Φιλιππούπολις, Αἴνος, Διδυμότειχον, Χριστούπολις, Περιθεώριον ἢ Ἀναστασιούπολις, Τραϊανούπολις, Μάκρη, Μοσσυνόπολις, Πρόβατον, Μεσημβρία, Δεβελτός, Ζαγορά, Δορυστόλον, Ὀδησσόπολις, Τύρνοβον, Κρέμμον, Πρεσθλάβα, Πολύβοτος, Ῥούσιον, Κύψελλα, Βουλγαροφύγιον, Ἄπρος, Γάνος, Ἐξαμίλλιον, Μάδνυτος, Περίστασις καὶ Καραβιζύη περιλαμβάνοντο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὸ θέμα Θράκης ἀνήκον αἱ πόλεις Ἀρκαδιούπολις, Χαριόπολις, Τζουρουλόν, Ῥαιδεστός, Πάνιον, Ἡράκλεια, Ἄθυρα, Σηλυμβρία, Ρήγιον, Σωσθένιον, Δέρκος, Φιλία καὶ Βιζύη.

Σημ. Ὁ Κ. Μ. Κωνσταντόπουλος ὑπῆρξε σπουδαῖος ἐπιστήμων, ἄνθρωπος σεμνός, ἀφανής, ἀθόρυβος καὶ ἐργατικός. Αὐτὸς ὑπῆρξε μετὰ τὸν μακ. Σβορώνον ἢ προσωπικότης εἰς τὰ νομισματικά ἔχων συμπαραστάτιδα τὴν κ. Εἰρήνην Βαρούχα—Χριστοδουλοπούλου. Οἱ ἐργασίαι του εἶναι μοναδικῆς καὶ τὸ ἔργον του ἀξιόλογον. Τὸν ἐχάσαμε ἐπὶ Γερμανοκρατίας. Ἀπέθανε, ἐτάφη καὶ ἐλησμονήθη ἀφανής, ἐνῶ ἡ ἐπιστήμη του παραμένει ἐμφανεστάτη. Ἡ ἐιδικότης του εἰς τὰ μολυβδόβουλλα ὑπῆρξε μοναδική καὶ οἱ ἐρμηνεῖαι του καὶ οἱ φωτισμέναι σκέψεις του ἐπ' αὐτῶν καὶ ἡ μαχητικὴ του δύναμις, ὅταν μάλιστα ἤλεγχε τὸν *Mordmann*, θαυμασιῆ καὶ πειστικῆ. Ἐδῶ εἰς μνημόσυνόν του ὡς βυζαντινολόγον ὀλίγη, ἀναδημοσιεύομεν μικρὰν του ἐργασίαν μὲ τὸν τίτλον: **Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης.** (Τόμ. Β' Ἀρχ. Θρ. Θησ. Εἰς ἄλλους τόμ. περιέχονται καὶ ἄλλαι μελέται του ἀξιόλογαι).

Ὁ θάνατός του ὑπῆρξε πρόωρος καὶ οἱ μελέται του ἔμειναν εἰς χειρόγραφα. Ἡ κ. Εἰρ. Βαρούχα, συνεργάτισσά του, μᾶς ἐβεβαίωσεν διὰ τὰ χειρόγραφα του χρῆζον πολλῆς ἐρεῦνης καὶ παραβολῆς διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἂν ὑπάρχη τίποτε ἀδημοσίευτον, πρᾶγμα ἀδύνατον, πρὸς τὸ παρόν. Δημοσιεύοντες ἀπὸ τὸν Βον τόμ. τοῦ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τὸ μικρὸν τοῦτο δημοσίευμα, τὸν ἐμφανίζομεν ἀναμεταξύ μας ὡς ζωντανὸν ἄνδρα, ὡς προσωπικότητα τόσον χρήσιμον εἰς τὸν τομέα του καὶ σημαντικόν.

Τῶν δύο ἀνωτέρω θεμάτων περιεσώθησαν πολυάριθμα μολυβδόβουλλα, ὧν τὰ πλεῖστα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ Mordtmann, Schlumberger καὶ Κωνσταντοπούλου. Πολλὰ ὅμως τῶν μολυβδοβούλλων τούτων δὲν ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας, παρουσιάζοντα σφάλματα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ εἰς τὴν χρονολόγησιν αὐτῶν. Εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν μελέτην θ' ἀσχοληθῶμεν εἰς τὴν διόρθωσιν ἐσφαλμένων ἀναγνώσεων ἐπιγραφῶν μολυβδοβούλλων τινῶν τῆς Θράκης καὶ εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν χρονολόγησιν αὐτῶν.

1. Ἐν τῇ *Sigilographie de l'Empire Byzantin* τοῦ G. Schlumberger (σελ. 117) ἐδημοσιεύθη καὶ ἀπεικονίσθη μολυβδόβουλλον, ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τῆς Θεοτόκου, φερούσης ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ βρέφος, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν :

$$\begin{array}{c} + K E R O \\ \overline{H \Theta E I I \omega} \\ \overline{M P O \Pi O \Lambda I} \\ T H \Phi I \Lambda I \Pi \\ P \omega M \end{array}$$

ἦν ὁ Schlumberger ἀνέγνω +K(ύρι)ε βοήθει Ἰω(άννη) μη(η)ροπολίτη Φιλιπ(πουπόλεως) Ῥωμ(ανίας), ἀποδώσας τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Φιλιππουπόλεως.

Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη τῆς ἐπιγραφῆς δὲν φαίνεται ἀκριβής, διότι εἰς πάντα τὰ γνωστὰ μολυβδόβουλλα μητροπολιτῶν Φιλιππουπόλεως, ὑπάρχει μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἄνευ ἄλλης τινὸς προσθήκης, οὐδέποτε δὲ οἱ μητροπολίται Φιλιππουπόλεως ἐπιτιλοφοροῦντο Ῥωμανίας διὰ τὴν δικαιολογεῖται ἢ προσθήκη αὕτη. Τοῦτο ἄλλωστε συμβαίνει εἰς πάντα τὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα ἐπισκόπων, ἀρχιεπισκόπων καὶ μητροπολιτῶν, ἐν οἷς μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ ἢσαν ποιμένες ἀναγράφεται. Σπανιώτατα δὲ τίθεται πληρέστερος ὁ τίτλος τοῦ μητροπολίτου, ὡς ἐπὶ παραδείγματι Ἰσαὰκ ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου ὑπέριμος καὶ ἐξαρχος πάσης Ἀσίας. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τοῦ μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ΦΙΛΙΠ—ΡΩΜ ἐσφαλμένως ἀνεγνώσθησαν ὑπὸ τοῦ Schlumberger Φιλιπ(πουπόλεως) Ῥωμ(ανίας). Ὡς συχνότατα συμβαίνει εἰς τὰ βυζαντινὰ μολυβδόβουλλα, τὰ γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν, πιεζόμενα ἢ φθειρόμενα, ὡς ἐκ τῆς μαλακότητος τοῦ μολύβδου, παραμορφοῦνται καὶ εἶναι δυνατόν νὰ ἐκληφθῶσι ἄλλα ἀντ' ἄλλων. Αἱ δημοσιευθεῖσαι ἐν τῇ *Sigilographie de l'Empire Byzantin* τοῦ Schlumberger εἰκόνες ἐγένοντο ἐκ σχεδιαγραμμάτων, εἶναι δὲ φανερόν ὅτι ὁ σχεδιαστής, ὅσον ἀφορᾷ τὴν εἰκόνα μολυβδοβούλλου τοῦ μητροπολίτου Ἰωάννου, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν μορφήν δύο γραμμάτων τοῦ τελευταίου

στίχου. Τὸ ὡς Ρ ἐκληφθὲν ὑπ' αὐτοῦ πρώτον γράμμα εἶναι Π παραμορφωθὲν ἐκ φθορᾶς ἢ πιέσεως, τὸ δὲ τελευταῖον Μ εἶναι Ν ὡσαύτως παραμορφωθὲν. Οὕτω οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι τῆς ἐπιγραφῆς δέον ν' ἀναγνωσθῶσι ΦΙΛΙΠ·ΠΩΝ. Τὸ μολυβδόβουλλον ἐπομένως ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν Φιλίππων καὶ ὄχι Φιλιππουπόλεως.

Ὁ Schlumberger ἀποδίδει τὸ ἀνωτέρω μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὴν Ι ἢ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, πράγματι ὁμως ἀνήκει τοῦτο εἰς τὴν ΙΑ' καὶ πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ αὐτῆς, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἀγιογραφικοῦ τύπου, καὶ τῆς ἐν γένει τεχνιοτροπίας αὐτοῦ.

2. Ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ ΙΓ' τόμου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (σελ. 92) ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Mordtmann Μολυβδόβουλλον, ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως εἰκόνα τῆς Θεοτόκου Ἰσταμένης, ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν.

Θ̄ Κ̄ Ε̄ Ρ' Θ'	Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει)
Τ̄ ω̄ Ε̄ Π̄ Ῑ Σ̄ Κ̄	τῷ ἐπισκ.
. . . Ᾱ Ρ̄ Κ̄ Ᾱ Δ'	[όπω] (Ἄρκαδ(ιου)
Π̄ Ο̄ Λ̄ Ε̄ Ο̄.	πόλε<ως>.

Ὁ Mordtmann ἀνέγνω ἐν τῇ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ στίχῳ τῆς ἐπιγραφῆς τῷ ἐπι(σκόπῳ), ἀλλ' ἢ ἀνάγνωσις αὕτη φαίνεται εἰς ἡμᾶς ἐσφαλμένη, διότι θὰ ἦτο ἀληθῶς παράδοξον νὰ μὴ ὑπάρχη ἐπὶ τοῦ μολυβδοβούλλου τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο νομίζομεν ὅτι ἀντὶ Τω ἐν ἀρχῇ τοῦ δευτέρου στίχου δέον ν' ἀναγνωσθῆ Ἰω ἢτοι Ἰω(άννη). Ἡ παρανάγνωσις τοῦ Mordtmann ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὸ Ι πλατυθὲν ἐκ πιέσεως εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ ἄκρον ὡς ἐκ τῆς μαλακότητος τοῦ μολύβδου ἐξειλήφθη ὑτ' αὐτοῦ ὡς Τ, φαίνεται δ' ὅτι καὶ ἡ ἀνωθεν ὀριζοντία κεραία συντηρήσεως ἐγένετο ἐξίτηλος ἐκ φθορᾶς.

Ὁ Mordtmann τάσσει τὸ μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὴν Ι' ἢ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, πράγματι ὁμως ἀνήκει τοῦτο εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ΙΑ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ', ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως ἀγιογραφικοῦ τύπου.

Ἡ ἐπισκοπὴ Ἄρκαδιουπόλεως (Λουλὲ Μπουργὰς) προήχθη κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα εἰς ἀρχιεπισκοπὴν. Εἰς τὴν σύνοδον τὴν καθαιρέσαν τὸν Κωνσταντινουπόλεως Κοσμᾶν τὸν Ἀττικὸν τῷ 1146 ἀναφέρεται ὡς συμμετασχὼν αὐτῆς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἄρκαδιουπόλεως Νικόλαος ὑπογράψας εἰς τὴν πράξιν τῆς καθαιρέσεως «ὁ εὐτελής ἀρχιεπίσκοπος Ἄρκαδιουπόλεως Νικόλαος ὀρίσας υπέγραψα».

3. Ὁ Mordtmann (ἐν ἀ. σελ. 91) ἐδημοσίευσεν μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως προτομὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας τὴν ἐπιγραφὴν :

. Λ Α Χ Ι Σ Τ .	ἐ]λαχίστι[φ
. Η Τ Ρ Ο Π Ο	μ]ητροπο-
Λ Ι Τ ' Φ Ι Λ Ι .	λίτ(η) Φιλι(π)-
Π 8 Π Ο Λ '	πουπο(ε)
ω C	ως

Ὁ Mordtmann τάσσει χρονολογικῶς τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, ἐρωτᾷ δὲ μήπως ὁ κτήτωρ αὐτοῦ εἶναι ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως *Μέγιστος*, ὅστις ἐκ μετριοφροσύνης ἐχάραξε ἐν τῷ μολυβδοβούλλῳ τὸ ὄνομα Ἐλάχιστος. Ἡ σκέψις αὕτη τοῦ Mordtmann εἶναι ὅλως ἀστήρικτος, ὡς παρετήρησεν ἤδη καὶ ὁ Schlumberger (*Sigilographie* σελ. 116), διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς πολλὰ μολυβδόβουλλα μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιερέως τίθεται *ἐλάχιστος* ἢ *εὐτελής* ἢ *ταπεινός*. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μολυβδοβούλλῳ ἢ ἐπιγραφῇ τῆς ὀπισθίας ὄψεως εἶναι ἑλλιπής, τῶν δύο πρώτων στίχων αὐτῆς εἴτε γενομένων ἐξιτήλων ἐκ φθορᾶς, εἴτε διότι τὸ πέταλον τοῦ μολύβδου μὴ προσαρμοσθὲν ἀκριβῶς εἰς τὰς δύο λαβίδας τοῦ βουλωτηρίου ἀφῆκεν ἐκτὸς τοὺς δύο πρώτους στίχους. Οἱ στίχοι οὗτοι θὰ περιεῖχον ἀσφαλῶς τὸ στερεότυπον ΚΕ ἢ ΘΚΕΡΟΗΘΕΙ καὶ μετ' αὐτὰ τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἔπονται οἱ σφρζόμενοι στίχοι *ἐλαχίστῳ μητροπολίτῃ Φιλιππουπόλεως*.

Ὁ Mordtmann τάσσει ἀορίστως τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, εἰς ἡμᾶς ὅμως φαίνεται ὅτι τοῦτο ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸ δευτερον ἡμισυ τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΒ'.

4. Ὁ Mordtmann (ἐν. ἀν. σελ. 86—87) ἐδημοσίευσεν μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τὴν ἐπιγραφὴν :

+ Κ Ε Ρ ' Θ '	+ Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει)
Ν Ι Κ Η Τ Α	Νικήτα
Α Σ Π Α Θ Α Ρ '	πρωτοσπαθαρο(ίω),
Ε Π Ι Τ 8 Κ Ο Ι	ἐπὶ τοῦ και
Τ ω Ν Ο C	—τῶνος.

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας :

Κ Ρ Ι Η	κριτῆ
Ε Π Ι Τ 8 Ι Π Π Ο	ἐπὶ τοῦ Ἴππο
Δ Ρ Ο Μ ' Σ Π Ρ Α Ι	δρομ(ου) καὶ πραι
Τ ω Ρ Ι Α Δ Ρ Ι Α	τωρι Ἀδρια-
Ν Ο Υ Π Ο	νουπό-
Λ Ε '	λε(ως).

Ὁ Mordtmann τάσσει χρονολογικῶς τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ παρατηρεῖ παραδόξως ὅτι ὁ κτήτωρ αὐτοῦ Νικήτας ἴσως εἶναι ὁ ἱστορικὸς Νικήτας Χωνιάτης, ἀδελφὸς νεώτερος τοῦ

κλεινοῦ τῶν Ἀθηνῶν μητροπολίτου Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου. Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην στηρίζει ὁ Mordtmann εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἔφερε τὰ ὄψφικια «ἐπὶ τῶν κρίσεων, προκαθήμενος τοῦ καιτῶνος καὶ ἄρχων τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως». Ἀλλὰ δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι τὰ ὄψφικια τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὸ ἀνωτέρω μολυβδόβουλλον δὲν εἶναι τὰ αὐτὰ πρὸς τὰ ὄψφικια τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ἔπειτα ἀφοῦ τάσσει ὁ Mordtmann τὸ μολυβδόβουλλον χρονολογικῶς εἰς τὸ τέλος τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτοι εἰς τὰ μέσα τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν ἱστορικὸν Νικήταν Χωνιάτην, ἀκμάσαντα κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τῆς ΙΒ'. Καὶ ὅτι μὲν τὸ μολυβδόβουλλον δὲν δύναται νὰ εἶναι μεταγενέστερον τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν συντομογραφικῶν τῶν πλείστων λέξεων καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως αὐτοῦ πρὸς ἄλλα μολυβδόβουλλα τοῦ αὐτοῦ τύπου ὧν τοὺς κτήτορας γνωρίζομεν ἀσφαλῶς καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ἀλλά, πλὴν τούτου, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ἐπεκράτουν γενικῶς, πλὴν σπανίων ἐξαιρέσεων, αἱ ἕμμετροι ἐπιγραφαὶ εἰς στίχους τριμέτρους ἰαμβικούς δωδεκασυλλάβους ἢ καὶ εἰς στίχους πολιτικούς, ἐπομένως ἔδει ν' ἀναμεινῶμεν τοιαύτην ἐπιγραφὴν εἰς τὸ μολυβδόβουλλον αὐτοῦ, ὡς παρατηρεῖται εἰς τὸ περισωθὲν μολυβδόβουλλον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, μητροπολίτου Ἀθηνῶν περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΒ' καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος.

5. Ὁ Mordtmann (ἐν. ἀν. σελ. 86) ἐδημοσίευσεν μολυβδόβουλλον ἔχον ἐπὶ μὲν τῆς ἐμπροσθίας ὄψεως τὴν ἐπιγραφὴν

+ ΚΕ̅ Ρ' Θ'	+ Κ(ύρι)ε (βοή)θ(ει)
Τ ω C ω Δ θ'	τῷ σῷ δού(λω)
C T E Φ A N ω	Στεφάνω

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίας

Π̅ΡΙ ΠΡΑΙ	π(ατ)ρι(κίω) πραι-
Π Ο C Ι Τ ω	ποσίτω
R Ε C T Η	βέστη
S Π Ρ Α Ι Τ ω	καὶ πραιτω-
P I M A K Ε Δ Ο	ρι Μακεδο-
N I A C S A Δ Ρ Ι A	νίας καὶ Ἀδρι-
A N 8 Π Ο Λ Ε	ανουπόλε-
ω C	ως

Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ὁ Mordtmann θέτει πιθανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν Ἰσακίου Κομνηνοῦ, ὑποθέτει δ' ὅτι ὁ κτήτωρ αὐτοῦ εἶναι ἴσως Στέφανος ὁ σεβαστοφόρος, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἔταξεν ὡς

ἀρχηγὸν τῆς στρατιᾶς ἦν ἐξαπέστειλε κατὰ τοῦ στρατηγοῦ Γεωργίου Μανιάκη ἐν ἔτει 1043, ὁπότε οὗτος στασιάζας ἐπήρχeto κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ **Mordtmann** εἶναι ἀστήρικτος, διότι οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει ὅτι ὁ Στέφανος ὁ σεβαστοφόρος διετέλεσε πρᾶιτωρ Μακεδονίας καὶ Ἀνδριανουπόλεως. Ἡ ἀπλῆ ὁμωνυμία ἱστορικῶν προσώπων πρὸς ἄλλα ἐμφανιζόμενα εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν μολυβδοβούλλων οὐδεμίαν βεβαιότητα περιέχει διὰ τὸν ταυτισμὸν αὐτῶν, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν μαρτυρίαι καθιστῶσαι ἀσφαλῆ τὸν ταυτισμὸν τοῦτον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη ὑπόθεσις τοῦ **Mordtmann** ὅτι τὸ μολυβδόβουλλον ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ οὐδεμίαν παρουσιάζει πιθανότητα, διότι ἡ βασιλεία Ἰσαακίου τοῦ Κομνηνοῦ διήρκεσε δύο περίπου ἔτη (Σεπτέμβριος τοῦ 1057—τέλη τοῦ 1059)· ἀλλ' εἰς τόσον βραχὺ χρονικὸν διάστημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσωμεν τὴν χρονολόγησιν τῶν μολυβδοβούλλων τοῦ ἀνωτέρω τύπου, ἀφοῦ ἐξ ἀσφαλῶν καὶ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων ἐξάγεται ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη ἐπεκράτει καθ' ὅλην τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, ἀλλ' ἐν μεγαλυτέῳ ἀναλογίᾳ κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ αὐτῆς.

ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΙΖΥΗΣ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΜΟΝΑΡΧΙΑΝ 364-1204 μ.Χ.

Κατὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὡς ἐπισήμου θρησκείας τοῦ Κράτους, ἐν τῷ ἀνατολικῷ ἐκ τῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας ἡ μὲν Βιζύη ἐγένετο ἔδρα Ἀρχιεπισκόπου τρίτης ἐπαρχίας Εὐρώτης, προηγουμένων τῶν Ἀρχιεπισκοπῶν Ὀδησοῦ (Βάρνης) ἐπαρχίας Μυσίας καὶ Τόμης (Κωσταντζας) ἐπαρχίας Σκυθίας· ἡ δὲ Μήδεια ἐγένετο ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως πρωθιεράρχην, ὡς δεχθεῖσα τὸν Χριστιανισμὸν διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτῶν, μέχρι τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου (451)· μετὰ δὲ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἐγένετο ἐπισκοπὴ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἡρακλείας.

Πολιτικῶς δέ, μετὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἡ ἐπαρχία μετὰ τῆς λοιπῆς Θράκης συναποτελοῦσα μέρος τοῦ Ἀνατολικοῦ ἢ Βυζαντινοῦ κράτους, διωκεῖτο ὑπὸ κοινοῦ (βουλευτὴν) ἔχοντα ἔδραν τὴν Βιζύην, κατὰ τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἀρξαμένων τῶν ἀπὸ Β. ἐπιδρομῶν ἵνα κατατρέχωσιν ἐπανελημμένως τὴν Θράκην, συνεχῶς γίνεται μνεία τῶν ἐπισήμων τούτων πόλεων καὶ τῆς Ἀστικῆς ἐν γένει χώρας ὑπὸ τῶν ἀκμασάντων ἡδη ἱστορικῶν, ὅτι μὲν δεινὰ πολλὰ καὶ πλείστας κακώσεις ὑφίσταμένων ὑπὸ τῶν σκληρῶν ἐπιδρομῶν, ὅτι δὲ διαφευγουσῶν τὰς δηώσεις ἕνεκα τῶν τε ὀχυρῶν αὐτῶν τειχῶν καὶ ὀχυρωμάτων, ὡς καὶ τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῶν. Οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι μὴ ἐπιδιώκοντες εἰμὴ τὴν ἀρπαγὴν καὶ δῆψιν ἐπωφθαλμίων πάντοτε τὰς εὐφόρους πεδιάδας καὶ πλουσίας κόμας τῆς Ἀστικῆς χώρας. Καὶ οἱ μὲν τῶν κατοίκων ἔφευγον μετὰ τῶν τιμαλφεστάτων αὐτῶν εἰς τὰ ὄρη, ἐγκαταλιμπάνοντες τὰς τε οἰκίας καὶ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπιδρομῶν, οἵτινες ἐκδικούμενοι τοὺς φεύγοντας ἐδίηουν τοὺς τε ἀγροὺς καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν, οἱ δὲ ἐνεκλείοντο ἐν τοῖς ὀχυροῖς αὐτῶν φρουροῖς. Οἱ ἑξαπίνης ὅμως ἐν ταῖς ἐστίαις αὐτῶν συλλαμβανόμενοι ὑπ' αὐτῶν καταστρεφόντων ἐνίοτε καὶ τὰ ὀχυρὰ αὐτῶν φρούρια, ἐν οἷς ἐνεκλείοντο, ὑφίσταντο καὶ ἕτερον σκληρὸν μαρτύριον, τὴν καταναγκαστικὴν μεταφορὰν τῆς λείας τῶν ἐπιδρομῶν, ἧτοι τῶν ἑαυτῶν περιουσιῶν εἰς τὰς βαρβαρικὰς χώρας, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν.

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν νέων ἐπιδρομῶν τῶν Γότθων καὶ Οὐνῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 440 μ.Χ. ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ νέου εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θράκην ὑπὸ τὸν

Ἄτιλαν, «προσηλθὼν, κατὰ τὸν Θεοφάνην, καὶ μέχρι θαλάσσης ἑκατέρας τῆς τε Πόντου καὶ τῆς πρὸς Καλλίπολιν καὶ Σησιὸν κεχυμένης, πᾶσαν πόλιν καὶ φρούρια δουλούμενοι πλὴν Ἀδριανουπόλεως καὶ Ἡρακλείας». Ἀδήωτος ἔμεινε καὶ ἡ Ἀστικὴ χώρα, κατὰ τὸν Προκόπιον, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς νέας εἰσβολῆς αὐτῶν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Λέοντος τῷ 465 μ.Χ., ἐπὶ Ζήνωνος, ὅστις ἔκτισε τὸ πρὸς Ν. τῆς Βιζύης εἰς ἑξάωρον ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῆς Προποντίδος ἐκτεινόμενον «μακρὸν λεγόμενον τεῖχος» ἢ «τεῖχος τοῦ Ἀναστασίου» πρὸς περιστολὴν αὐτῶν.

Ἀναφέρεται ὁμως ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ ἡ Ἀστικὴ χώρα ὡς ὑποστᾶσα δεινὴν λεηλασίαν ὑπὸ τῶν Ἀντῶν καὶ Σκλαβηγῶν (Βουλγάρων) τῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τῷ 559 μ.Χ. ἐπιδρομῶν τὸ πρῶτον τὴν Θράκην. Καταλαβόντες οὗτοι τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πλείστην λείαν συλλέξαντες, ἰδόντες δὲ πολὺν στρατὸν τοῦ βασιλέως κατ' αὐτῶν ἐρχόμενον ἔστρατοπεδεύσαντο εἰς τὸ ὄρος ἀπέναντι αὐτοῦ· νικήσαντες ὁμως τὸν τοῦ βασιλέως στρατὸν προχώρησαν εἰς τὴν Ἀστικὴν χώραν ἐν ἧ ἤρξαντο τῶν λεηλασιῶν τῶν «λείαν ἄφθονον ἐν αὐτῇ εὐρόντες ὡς ἀδήωτον ἐκ παλαιοῦ οὔσαν». Ἐνίκησεν ὁμως αὐτοὺς ἀκολουθῶν ἕτερος στρατὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπῆλλαξε πλείστους τῆς αἰχμαλωσίας.

Ὁ μέγας οὗτος Αὐτοκράτωρ, βλέπων τὰ δεινὰ, ἅπερ ὑφίστατο τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκ τῶν συνεχῶν τούτων ἐπιδρομῶν, ὠχύρωσε τὸ κράτος αὐτοῦ διὰ πολλῶν φρουρίων, ἅτινα ὀνομασιᾷ ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Προκοπίου¹ καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Θράκῃ μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἐν τοῖς φρουρίοις τούτοις κτιζομένοις εἰς ὄρεινὰ καὶ δύσβατα μέρη κατέφευγον οἱ τῶν πέριξ ἀτειχίστων κωμῶν καὶ κωμωπόλεων κάτοικοι ἅμα τῇ ἐμφανίσει ἐπιδρομῶν, ἐγκλειόμενοι δὲ ἐν αὐτοῖς ἐνέμενον μέχρι τῆς ἀποχωρήσεως αὐτῶν.

Τοιαῦτα φρούρια ἐκτίσθησαν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἅτινα σώζονται εἰσέτι κατεριμμένα εἰς πλείστα μέρη, ἐν ἀποκρήμνοις βουνοῖς, Κάστρα καλούμενα, ἔχοντα μεθ' ἑνὸς μόνον μέρους δυνατὴν συγκοινωνίαν². Καὶ τὰ φρούρια ὁμως ταῦτα κατελαμβάνοντο ἐνίστε ὑπὸ τῶν ἐπιδρομῶν διὰ τεχνασμάτων³ καὶ δι' ἐπιμόνου πολιορκίας.

1) Προκοπ. Γοτθικά.

2) Προκόπιος περὶ κτισμάτων.

3) Περὶ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀρχαίων φρουρίων ἴδε κεφ. I A' σελ. 179.

4) Καθὰ ἐκ παραδόσεως ἀναφέρεται καὶ ἐξ ἀρχαίου τινὸς ἔσματος μανθάνομεν φρούριόν τι ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ κατελήφθη διὰ τοῦ ἐξῆς τεχνάσματος: Μετ' ἐπίμονον πολιορκίαν ἀποσυρθέντων τῶν ἐπιδρομῶν, νέος τις ἐξ αὐτῶν, μετεμφισθεὶς εἰς γυναῖκα αἰχμαλωτισθεῖσαν καὶ ἐγκαταλειφθεῖσαν καὶ προσποιηθεὶς διὰ βάμβικος ἐγκυμοσύνης, συνεκίνησε τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, οἵτινες φιλοξενήσαντες αὐτόν, ὡς ἕτερον Δούρειον ἵππον, ἐπέφερον τὴν λεηλασίαν καὶ καταστροφὴν αὐτῶν. Βλ. φ. 16 «Κάστρα τῆς Θράκης» ἔγγραφον ὑπ' ἀριθ. 5 σ. 246. Π. Π.

Ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ προσέτι, ὅστις πλείστα ὑδραγωγεῖα ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτοῦ ἔκτισε, φαίνεται ὅτι ἔκτίσθη καὶ τὸ ἐκ Βιζύης μέχρι Κων)πόλεως διήκον μέγα ὑδραγωγεῖον, ὅπερ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡσύχιος καὶ οὕτως ἢ ἀρχὴ εὔρηται εἰς ἡμίωρον ἀπόστασιν δυτικῶς τῆς Βιζύης.

Καὶ ἑτέραν δὲ λεηλασίαν ὑπέστη ἡ Ἀστικὴ χώρα ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαυρικίου τῷ 582 μ.Χ. ὑπὸ τῶν Σκλαβηνῶν ὀδηγοῦντος τοῦ Ἀνδραγάστου, οἵτινες ὁμῶς νικηθέντες ὑπὸ τοῦ σταλέντος παρὰ τοῦ βασιλέως στρατηγοῦ Κομεντιόλου παρὰ τὸν Ἐργίνην ποταμὸν ἀπεδιώχθησαν τῆς Ἀστικῆς χώρας¹.

Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Κώσταντος, τοῦ μίαν θέλησιν ἐπὶ Χριστῷ δογματίζοντος, ἐστάλη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἐξόριστος ἐν Βιζύῃ τῷ 645 μ.Χ. καὶ ἕτερος ἐπίσημος ἀνὴρ, ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὅστις ἑξαιστὰς κατὰ τῆς αἰρέσεως ταύτης καὶ σύνοδον ποιήσας ἐν Ρώμῃ μετ' ἄλλων μαθητῶν του ἀνεθεμάτισε τὴν αἵρεσιν τῶν Μονοθελητῶν. Τοῦτο μαθὼν ὁ βσιλεὺς μετεκαλέσατο ἀπὸ τῆς Ρώμης τὸν Ἅγιον καὶ τοὺς δύο μαθητάς του Ἀναστασίους ἀμφοτέρους καλουμένους καὶ μετὰ πολλὰς θλίψεις ἐξώρισε τὸν μὲν Ἅγιον εἰς Βιζύην,² τὸν δὲ ἕνα Ἀναστάσιον εἰς Πέρβην καὶ τὸν ἄλλον εἰς Μεσημβρίαν.

Ἀναφέρεται δὲ ἤδη καὶ ἡ Μήδεια ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου κατὰ τὸ δριμύ ψῦχος, ὅπερ ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τῷ 636 μ.Χ., καθ' ὃ ἐπάγασε πρὸς Β. ἢ μέχρι Μεσημβρίας καὶ Μηδείας παραλία ἕως τριάκοντα πῆχεων ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀναφέρων καὶ ὁ Γ. Συνέσιος γράφει αὐτὴν Μηδίαν. Ὁ Ι. Τσέτσης ὁμῶς περὶ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῆς ἐκφέρει τὸν ἐξῆς στίχον. «Μηδείας τῆς Αἰήτου μὲν ἦτο σὺν διφθόγγῳ».

Ἀναφέρει προσέτι περὶ Μηδείας ὁ αὐτὸς ἱστορικός καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Φιλιππικοῦ τῷ 711 μ.Χ. ἐπιδρομῇ τῶν Βουλγάρων, καθ' ἣν ὑπέστη δεινὴν λεηλασίαν ἢτε Μήδεια καὶ τὰ περὶ αὐτὴν χωρία, ὡς καὶ ἅπασα ἢ παραλία τοῦ Εὐξείνου μέχρι τοῦ Θρακικοῦ Βοσπόρου.

Δεινότερα ὁμῶς ἐπιδρομὴ τῶν Βουλγάρων ἐγένετο τῷ 813. Ἐχοντες οὗτοι ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Κροῦμμον καὶ νικήσαντες Μιχαὴλ τὸν Ῥαγκαβέ

1) Θεοφυλάκτου ἱστορία 1. 7. 8.

2. Ὁ Ἅγιος Μάξιμος κατὰ τὴν ἐν Βιζύῃ ἐξορίαν του δὲν ἔπαυσε κηρύττων καὶ γράφων εἰς διαφόρους κατὰ τῶν Μονοθελητῶν, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα θεολογικά συγγράμματα, δι' ὃ πρεπόντως ἐπεκλήθη νέος Χρυσόστομος. Μετὰ καιρὸν δὲ ὁ βασιλεὺς, νομίσας ὅτι μετέβαλε γνώμην ἐπὶ τῇ κακοπαθείᾳ τῆς ἐξορίας, μετεκαλέσατο αὐτὸν μετὰ τῶν μαθητῶν του. Βλέπων ὁμῶς αὐτοὺς ἐμμένοντας ἐν τῇ πεποιθήσει των, τοῦ μὲν Ἁγίου Μαξίμου καὶ τοῦ μεγαλυτέρου Ἀναστασίου, κόψας τὰς δεξιὰς χεῖρας καὶ τὰς γλώσσας, ἐξώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν Λαφικὴν, ἐνθα ὁ Θεῖος Μάξιμος μετὰ τρία ἔτη ἀνεπαύθη ἐν Κυρίῳ ὁ δὲ πρεσβύτερος Ἀναστάσιος διεπέρασεν εἴκοσιν ἔτη. Ὁ δὲ νεώτερος πεμφθεὶς εἰς ἐν Κάστρον τῆς Θράκης, ἐτελείωσε τὴν ζωὴν του ἐν ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως. (Συν. Χ. Δουκάκη). Τελεῖται δὲ ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου τῇ 21 Ἰανουαρίου, τῶν δὲ μαθητῶν τῇ 20 Σεπτεμβρίου.

περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν μανιωδῶς κατέτρεχον καὶ κατέλαιον, κατὰ τὸν Θεοφάνην, πάντα τὰ χωρία τῆς Θράκης· προχωρήσαντες δὲ μέχρι τῆς χρυσῆς Πύλης κατέστρεψαν τὸ Κάστρον τῶν Ἀθύρων (Μ Τσεκμετζές) καὶ τὴν ἐκεῖ γέφυραν, κατεδάφισαν τὸ τῆς Σηλυβρίας, ἣν καὶ παρέδωκαν τῷ πυρὶ, ὁμοίως καὶ Ῥαιδεστόν καὶ Ἄπρον¹ καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ Κάστρα κατέστρεψαν ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου καὶ αὐτὴν δὲ τὴν Ἀδριανούπολιν πολιορκήσαντες κατέλαβον· αἰχμαλωτίσαντες δὲ περὶ τὰς 50 χιλ. ἄνδρας καὶ γυναῖκας μετώκισαν αὐτοὺς πέραν τοῦ Ἰστρου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Λέων ἀντεπεξεληθὼν καὶ συναντήσας αὐτοὺς περὶ τὴν Μεσημβρίαν, ἐπέτυχε διὰ τρομερᾶς σφαγῆς νὰ ἐπιφέρῃ ἀληθῆ εἰς αὐτοὺς πανωλεθρίαν.

Ἐπὶ τῇ καταστρεπτικωτάτῃ ταύτῃ ἐπιδρομῇ, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἀνὰ τὴν Ἀστικὴν χώραν δηώσεων καὶ λεηλασιῶν οὐχὶ μόνον αἱ λοιπαὶ πόλεις τῆς ἐπαρχίας ἔπαθον τὰ πάνδεινα, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ἀκμαζούσης ἐπισήμου ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ πόλεως Βιζύης ὁ πληθυσμὸς ἀρκούντως ἠλαττώθη. Περιορίσθη δὲ αὕτη ἤδη εἰς μικρὸν τι ὄχυρόν φρούριον μετὰ πύργου «πιτόλισμα καὶ πτολίεθρον» καλουμένη ὑπὸ τε τοῦ Γενεσίου², ὡς καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου.

Ἔτεροι δὲ ἤδη ὄχυραὶ πόλεις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀντέχουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤτιον κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν πλὴν τῆς Βιζύης καὶ Μηδείας ἀναφέρονται προσέτι ἡ Μεσήνη,³ ἡ Σεργέντση,⁴ ἡ Καραβιζύη⁵ καὶ ἡ Ἀγαθόπολις⁶. ἐπὶ τῆς γενομένης δὲ διατυπώσεως παρὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος τῷ 900 μ.Χ. ἀναφέρονται αὗται τετιμημένοι ἐκκλησιαστικῶς ὡς ἑξῆς: Αὐτοκέφαλοι Ἀρχιεπισκοπαὶ ἡ Βιζύη Α'. ἡ Μεσήνη ΙΖ'. καὶ ἡ Καραβιζύη ΚΑ'. Ἐπισκοπαὶ Ἡρακλείας ἡ Μηδεία ΙΒ'. καὶ ἡ Σεργέντση ΙΔ'. Ἐπισκοπὴ δὲ Ἀδριανουπόλεως ἡ Ἀγαθόπολις Β' προηγουμένης τῆς Σωζουπόλεως.

Νεαὶ δὲ καὶ πάλιν ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ 888 μ.Χ., οἵτινες ὑπὸ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν Συμεῶνα καὶ ἀκολούθως ὑπὸ τὸν Σαμουήλ ἐληλάτουν ἐπανελημμένως τὴν Θράκην μέχρι τῆς ὄλοσχεροῦς ὑποχειρώσεως αὐτῶν ὑπὸ Βασιλείου τοῦ κληθέντος Βουλγαροκτόνου τῷ 1018

1) Πόλις ποτὲ μὲ θρόνον Ἀρχιεπισκόπου μεταξὺ Τραϊανουπόλεως πρὸς Δ.

2) Ὁ ἱστορικὸς οὗτος ὀνομάζει αὐτήν, καθὰ καὶ ἐν α'. κεφ εἴρηται, Βύζην, ἀναφέρον τὰ ἑξῆς: «... εὐθὺς δὲ καὶ Ἀναστάσιον οἱ ἐκ Βύζης πτολίσματος, ἐπειδὴ τὸν ἀποστάτην ἔμαθον ἀνηρῆσθαι, παρήσαντες χεῖρας καὶ πόδας πρὸς βασιλέα κομίζουσι, ὄντινα δὴ τῇ αὐτῇ τοῦ ψευδωνύμου πατρὸς καταδικάζων ποινῇ» (Γεν. Βασίλ. β.)

3) Ἡδὴ μικρὰ κώμη πρὸς ἸΝ. τῆς ἐπαρχίας.

4) Αὕτη ἐκτίσθη παρὰ τῇ Πενταπόρῳ, νῦν Σαρακήνη.

5) Ἐφορος κοιλὰς ἔνθα σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας κομποπόλεως.

6) Τὸ Αὔλαιον τεῖχος, ὅπερ ἀνακτισθὲν ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ στρατηγοῦ Ἀγάθωνος μετωνομάσθη Ἀγαθόπολις· καὶ ἑτέρα ὁμοῦς πόλις ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναφέρεται ἐν τῇ θρακικῇ Χερσονήσῳ παρὰ τὴν Σησιτὸν κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Ἀγαθοκλέους, ταύτης δὲ καὶ ἴδια νομίσματα ὑπάρχουσι (περὶ τὰ 800 π.Χ.)

μ.Χ. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς ταύτας ἀγνοεῖται ἡ τύχη τῶν τῆς ἐπαρχίας πόλεων, κατὰ τὴν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Α΄. ὅμως δεινὴν ἐπιδρομὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἀμογαβάρων τῷ 1183 μ.Χ. σπουδαῖον δυστύχημα τῶν Βιζυηνῶν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ιστοριογράφου Γ. Παχυμέρη ὡς ἑξῆς :

Διαπεράσαντες οὗτοι εἰς τὴν Θράκην εἰσέβαλον εἰς τὰ στενὰ τοῦ Γάνου καὶ ἤρξαντο τῶν λεηλασιῶν των ἀπὸ Ραιδεστοῦ μέχρι Βιζύης κατεργμασάντες παντελῶς τόσον τόπον ἀνθρώπων καὶ ἀπολαμβάνοντες πλείστην λεῖαν. Τινὲς αὐτῶν ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν Φαρέντα Πιμῆν, ἀφοῦ προσέβαλον τὸ φρούριον τῆς Βρύσεως (Μπουναρ-Χισάρ), ἐπορεύθησαν πρὸς λεηλασίαν τῆς Βιζύης, ἣτις ἐφυλάσσετο ὑπὸ διακοσίων μόνον ἰπέων ὑπὸ τὸν Τσαούσιον Οὐμπερτόπουλον. Οὗτος δὲ ὀρθῶς φρονῶν δὲν ἐτόλμα νὰ διακινδυνεύσῃ ἐναντίον τοσοῦτου πλήθους ἐχθρῶν καὶ ἐνέμενεν ἐγκλεισμένος ἐν τῷ φρουρίῳ.

Οἱ Βιζυηνοὶ τότε συνελθόντες περὶ τὸν Οὐμπερτόπουλον ἔδειξαν μεγίστην προθυμίαν ἵνα συμπολεμήσωσι κατ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Οὐμπερτόπουλος ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς προθυμίας τῶν Βιζυηνῶν καὶ ἐκ τοῦ πλήθους αὐτῶν, διότι εἰς χιλιάδας ἀνήρχοντο οἱ προθυμοποιούμενοι νὰ συμπολεμήσωσι, παρέταξεν αὐτοὺς μετὰ τῶν ἰπέων του κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ κατ' ἀρχὴς μὲν καλῶς σκεφθέντες παρετάχθησαν εἰς τὸ πετρῶδες μέρος, ἐνθα θὰ ἐβοηθοῦντο ὑπὸ τῶν δυσχωριῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἔμελλον νὰ περικυκλωθῶσιν ὑπὸ ἐχθρικοῦ λόχου, ἀφέντες τὸ μέρος αὐτὸ παρετάχθησαν ἐπὶ τῆς πεδιάδος· μετέχνασμα δὲ τῶν προλοχιζόντων Περσῶν, οἱ ἰππεῖς πρῶτον, ἐφορμῶσι πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ μόλις εἶδον ὅτι ἐκινδύνεον ἐφορμᾶ καὶ ὁ λόχος, ἕξ οὗ δειλιάσαντες οἱ Βιζυηνοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, οἱ δὲ Πέρσαι καταδιώκοντες κατέσφαττον αὐτοὺς ἀνηλεῶς ποιμνίων δίκην. Οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τότε φοβηθέντες, μεταμφιεσάμενοι τὰς γυναῖκας εἰς ἄνδρας ἔθεσαν αὐτὰς ἐνόπλους, ὡς ἄλλας Ἀμαζόνας ἐπὶ τῶν πύργων πρὸς φυλακὴν, μέχρις οὗ μαθὼν ταῦτα ὁ βασιλεὺς καὶ λίαν λυπηθεὶς διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην τῶν Βιζυηνῶν ἔπεμψε στρατὸν καὶ κατώρυσε τὸ φρούριον.

Μετὰ τὸ δυστύχημα τοῦτο ἡ Βιζύη ἐφυλάσσετο ὑπὸ ἱκανοῦ στρατοῦ καταστήσαντος αὐτὴν ὀρητήριον τῶν διαφορῶν ἐφεξῆς πολέμων κατὰ τῶν Βουλγάρων, οἵτινες ἀναλαβόντες καὶ πάλιν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ὁσφεντισθλάβον ἐκυρίευσαν οὐ μόνον τὴν Ἀγκίαλον καὶ Μεσημβρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν καὶ τὰ περίξ αὐτῆς πολίσματα. Νικήσας δὲ αὐτοὺς ὁ ἐν Βιζύῃ στρατὸς περὶ τὴν Ἀγαθόπολιν, ἀπέδιωξε μὲν ἐκ τῆς Θράκης, εἰσέβαλον ὅμως καὶ πάλιν μετὰ Σκυθῶν, ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου Ἀγγέλου τῷ 1190 μ.Χ., ἔχοντες ἀρχηγοὺς Πέτρον τινὰ καὶ Ἀσάν. Ἐλθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος μετὰ τοῦ ἐν Βιζύῃ στρατοῦ εἰς Ἀγαθόπολιν ἐπολέμησε κατ' αὐτῶν, οὓς καὶ νικήσας κατέδιωξε πέραν τοῦ Δουνάβεως. Συνεννοηθέντες ὅμως ἐνταῦθα μετὰ Σκυθῶν καὶ Βλάχων ἐπανελάβον τὰς ἀνὰ τὴν Θράκην ἐπιδρομὰς των ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ' τῷ 1200 μ.Χ., ὅτε καὶ κα-

τέσσερις τὴν Μεσηνὴν καὶ Τσουρουλὸν καὶ τὰ μέχρι Ραιδεστοῦ πολίσματα. Ὁ τὴν Βιζύην δὲ φυλάσσωσιν στρατὸς ὤρμησε καὶ πάλιν κατ' αὐτῶν, νικῆσας δὲ ἀπήλλαξε πλείστους τῆς αἰχμαλωσίας ¹.

**Λατινοκρατία, ἐπιδρομαὶ Σκυθῶν καὶ Βουλγάρων
Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς 1204—1357 μ.Χ.**

Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων τῷ 1204 μ.Χ. ἡ μὲν Βιζύη μετ' ἄλλων μεσογειῶν πόλεων τῆς Θράκης ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Βιλδουίνου ἐγκαταλιπόντος ἐν αὐτῇ καὶ φρουράν· ἡ δὲ Μήδεια καὶ αἱ λοιπαὶ παράλια πόλεις κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Γενουησίων, οἵτινες κατέχοντες τὸν Γαλατᾶν ἐπεξέτειναν τὸ ἐμπόριον αὐτῶν καθ' ὅλον τὸν Εὐξείνιον Πόντον, κτίσαντες πολλὰς ἀποικίας ἐν αὐτῷ καὶ καταλαβόντες πλείστας παραλίους πόλεις καὶ φρούρια ². Ὁχύρωσαν δὲ οὐχὶ μόνον τὴν Μήδειαν διὰ τῶν μέχρι σήμερον κατερηγμμένων διατελούντων ὀχυρωμάτων αὐτῆς ³, ἀλλ' ἔκτισαν προσέτι πελωρίους πύργους ἐκατέρωθεν τοῦ Θυριακοῦ λιμένος, καὶ ὀχύρωσαν τὴν Ἀγαθόπολιν, τὸ Αὔλαιον (ἐκ τοῦ Αὔλου Βιτελίου διαδόχου τοῦ Ἄλβα (Galba) διαδόχου Νέρωνος ⁴) τείχος, ὅπερ ὠνομάσθη ἤδη Περοντικὸν ἐπὶ Βορδοβίτζα ⁵.

Ἄλλα καὶ ἐν Βιζύῃ οἱ Λατῖνοι ἔκτισαν, ἐπεσκεύασαν καὶ ἀνεκαίνισαν τὰ ἡλίβατα τῆς ἀκροπόλεως τείχη καὶ τοὺς πελωρίους περὶ αὐτὰ πύργους, ἐπεξέτειναν τὰ περὶ τὴν πόλιν τείχη καὶ κατέστησαν αὐτὴν ἤδη μίαν τῶν μεγίστων καὶ ὀχυρωτάτων πόλεων τῆς Θράκης· δι' ὃ καὶ μόνη αὕτη μετὰ τῆς πρὸς Ν. ἐπὶ τῆς Προποντίδος κειμένης Σηλυβρίας διέφυγε, κατὰ Νικίτην τὸν Χωνιάτην, τὴν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Μυσὸν καὶ τῶν Σκυθῶν λεηλασίαν τῆς Θράκης, οἵτινες ἔξανδραποδίσαντες τὸν Ῥαιδεστόν, τὴν Πέρινθον, τὸ Δάσνιον, τὴν Ἀρκαδιούπολιν (Λουλὲ Βουργάς), τὴν Μεσηνὴν καὶ Τυρολῶν καὶ καταστρέψαντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς κώμας αὐτῶν, ἀφῆκαν ἀσχύλευτον καὶ ἀκαθαίρετον τὴν Βιζύην καὶ Σηλυβρίαν, διότι μόναι αὗται ἀντέσχον οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῶν ἰσχυρῶν ὀχυρωμάτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῶν, φρουρούμεναι ἄλλως καὶ ὑπὸ στρατοῦ τῶν Λατίνων.

Ὁ βασιλεύων τότε ἐκ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ἐν Νικαίᾳ Ἰωάννης καταδιώξας τοὺς βαρβάρους τούτους τῷ 1222 μ.Χ. καὶ κυριεύσας πλείστας πόλεις τῆς Θράκης ἠθέλησε νὰ καταλάβῃ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Λατίνων κατεχόμενα ἄσθη τὴν Τυρολῶν καὶ τὴν Βιζύην. Ἀφίκετο δὲ κατὰ τὸ πρῶτον ἐν Τυρολῶν, ἔνθα εὗρισκετο ἡ γυναικαδέλφη αὐτοῦ Εὐδοκία, τὴν ὁποίαν ὁ

1. Νικ. Χωνιάτης 82 ὁ αὐτός.

2) Ἄλ. Πασπάτη βυζ. μελέται.

3) Ἀλέξανδρος.

4) Ἱστορία Ἀγαθουπόλεως Εὐθ. Βαφέως 1948 Νέα Ὑόρκη σ. 99 κεφ. Δ'.

5) Μελετίου γεωγραφ.

Ἄσελ Δεκάε ἔλαβε σύζυγον. Ἄλλ' αὐτὸς μὲν ἔφυγε, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ Εὐδοκίαν ἀφήκεν εἰς τὴν πόλιν, ἐλπίζων ὅτι ὁ βασιλεὺς χάριν τῆς γυναικαδέλφης αὐτοῦ δὲν ἤθελε πορθήσῃ αὐτήν.

Οὗτος ὁμοῦς διὰ πολλῶν μηχανημάτων ἐκπορθήσας τὴν Τυρολόην, τὴν μὲν γυναικαδέλφην αὐτοῦ ἀπέστειλεν ἔφιππον εἰς Κων)πολιν, τοὺς δὲ φυλάττοντας τὴν πόλιν πεζοὺς ἀπέλυσε, στείλας δὲ στρατὸν καὶ εἰς Βιζύην κατέλαβεν αὐτήν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ προσέθηκε τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ¹.

Συμμαχήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Ἰωάννου μετὰ τοῦ Ἀσάν βασιλέως τῶν Βουλγάρων, (μεθ' οὗ εἶχον καὶ ἐπιγαμίας ἐπὶ υἱῷ καὶ θυγατρὶ), κατὰ τῶν Λατίνων, οἱ Βούλγαροι κατέδραμον τὰς ὑπὸ Λατίνων κατεχομένας πόλεις τῆς Θράκης. Μετ' αὐτοὺς δὲ καὶ οἱ Τάρταροι, γένος Σκυθικόν, διαπεράσαντες τὸν Ἰστρον μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν καὶ διαβάντες τὸν Αἴμον κατέλαβον τὰ περὶ τὸν Ἐβρον μέρη τῆς Θράκης φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες πολλούς. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν ταύτην τῶν Ταρτάρων κατελήφθη καὶ ἡ Βιζύη μετὰ τῆς Ἀνδριανουπόλεως, Καλλιπόλεως καὶ τῶν μεγαλύτερων πόλεων τῆς Θράκης, ἐν αἷς οἱ Τάρταροι μετεκόμιζον τὴν λείαν αὐτῶν². Καὶ ἅπασα δὲ ἡ ἐπαρχία δεινὴν ὑπέστη δῆρσιν καὶ αἰχμαλωσίαν, ὡς καὶ ἀρχαῖά τινα δημῶδη περὶ τῶν αἰχμαλωσιῶν αὐτῶν ἕσματα διασώζονται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἑδόμενα παρὰ τῷ λαῷ. Ἀκολούθως δὲ οἱ Τάρταροι συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Λατίνων κατὰ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις κατεῖχε τὸ τῆς Τυρολόης μόνον φρούριον, ἐπαύσαντο τῶν λεηλασιῶν των.

Ἀνακτηθέντος ἤδη τοῦ ὑπὸ Λατίνων κατεχομένου Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου τῷ 1261 μ.Χ., ὅστις ἐπεσκέυασε καὶ τὰ καταστραφέντα φρούρια τῆς Θράκης, οἱ Βούλγαροι μετὰ τῶν Σκυθῶν ἐπέδραμον καὶ πάλιν εἰς τὴν Θράκην καταλαβόντες καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν, Καστριτσην³ καὶ τὰ πέριξ φρούρια. Ἐξεληθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς κατ' αὐτῶν καὶ πολεμήσας μεταξὺ Ἀνδριανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου ἐν τινὶ χωρίῳ Προμουσσούλου καλουμένῳ κατετρόπωσεν αὐτούς· λυπηθεὶς ὁμοῦς καιρίως διὰ τὸν ἐν Ῥαιδεστῷ συμβάντα θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ, ἐνόσησε κατὰ τὴν εἰς Βυζάντιον ἐπιστροφὴν του καὶ ἔλθων εἰς Βιζύην διέμεινεν ἡμέρας τινὰς ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκίτου νόσου⁴.

Ἐπὶ δὲ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, οἱ Βούλγαροι ἀνανεώσαντες καὶ πάλιν τὰς ἐπιδρομὰς των ὑπὸ τὸν βασιλέα αὐτῶν Μιχαὴλ εἰσέβαλον μετὰ Σκυθῶν εἰς τὴν Θράκην καὶ ἔληλάτουν τὰς ἄνω πόλεις αὐτῆς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Ὁ δὲ βασιλεὺς πυνθανόμενος ταῦτα καὶ

1) Γεωργ. Ἀκροπολίτης.

2) Ὁ αὐτός.

3) Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρει ἡ παράδοσις διάφορα φρούρια πέριξ τοῦ νῦν Σαμμακοβίου καὶ παρὰ τὴν Μήδειαν.

4) Ἰωαν. Καντακουζηνοῦ ἱστορία κεφ. 39γ.

συναθροίσας ὅσον ἠδύνατο στρατὸν ἦλθεν εἰς Βιζύην καὶ προητοιμάζετο εἰς μάχην, πλὴν ὁ Μιχαὴλ πληροφορηθεὶς τοῦτο ἐκ κατασκόπων, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῆι πρὸς τὸν βασιλέα ἔστειλε πρεσβευτὴν πρὸς αὐτὸν λέγων νὰ μὴ κοπιᾶζῃ καὶ πορεύηται μακρὰν ὁδὸν μετὰ τοῦ στρατοῦ του, διότι τὴν ἐπαύριον θὰ ἔλθῃ εἰς Βιζύην ἵνα πολεμήσωσι· σὺν τῇ ἀποστολῇ ὁμοῦ τοῦ πρεσβευτοῦ ὁ Μιχαὴλ νυχθημερὸν βαδίσας μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν τῆς εἰς μάχην παρατάξεώς του εὗρίσκειτο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐπικρατείας του ¹.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τῷ 1282 μ.Χ. γενομένης ἐκθέσεως διαφόρων προβιβασμῶν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει τῶν ἐπαρχιῶν ἀναφέρονται καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ οἱ ἑξῆς :

Ἐπὶ τῆς Βιζύης προεβιβάσθη ἀπὸ Ἀρχιεπισκόπου εἰς Μητροπολίτην Α'.

Ἐπὶ τῆς Μηδείας προεβιβάσθη ἀπὸ ἐπισκόπου Ἡρακλείας εἰς Μητροπολίτην.

Ἐπὶ τῆς Μεσηνῆς Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἡ τῆς Σεργέντης ἐπισκοπὴ οὐδόλως ἀναφέρονται, προσετέθησαν δὲ πιθανῶς τῇ Μητροπόλει Βιζύης, ὡς καὶ ἡ τῆς Καραβιζύης Ἀρχιεπισκοπὴ ἠνώθη ἴσως μετὰ τῆς Μητροπόλεως Μηδείας. Ἐπὶ τῆς ἐπισκοπῆς Ἀγαθοπόλεως ἐγένετο αὐτοκέφαλος.

Ἐπὶ τῇ περιστάσει ταύτῃ τῆς αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου καταστάσεως θέατρον συνεχῶν καὶ ἀπροσδοκῆτων ἀλλαγῶν τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος ἐνεκα τῶν πολιτικῶν περιπετειῶν, εἰς αἷμα ὑπέκειντο ἀπὸ χρόνου ἱκανοῦ, ἐπίσημοι οἰκογένειαί ἐκ τοῦ παλατίου ἀπεσύρθησαν εἰς Βιζύην, ἔνθα ἔζων μακρὰν τῆς τύρβης καὶ τῶν ἐρίδων τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, ἐγκατέστη δὲ ἐν αὐτῇ, κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν Ἰωάννην, ὁ πρωτοστράτωρ ² τοῦ παλατίου μετὰ πολλῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων του ἔχων κτήσεις πολλὰς καὶ μεγάλας ἐντός τε καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ὑπὸ αὐτῶν ἀγομένη ἡ Βιζύη καὶ ἔχουσα Ἀρχοντα Γεώργιον τὸν Παλαιολόγον ἔδειξε μεγίστην ἐχεφροσύνην κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῆς ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις ὢν ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐρίσας μετὰ τῆς βασιλίδος Ἄννης καὶ τοῦ Πατριάρχου τῷ 1343 μ.Χ. ἐκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα ἐν ὀνόματι Ἰωάννου τοῦ Ε'.

Κυριεύσας δὲ τὴν Σηλυβρίαν καὶ τὰς κατὰ τὴν κάτω Θράκην πόλεις, ἐπορεύετο πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν Βιζύην καὶ τὰς μέχρι Πόντου πόλεις ἐκυρίευσεν καὶ ἐληλάτει ὅσας δὲν ὑπεχώρουν αὐτῷ. Καὶ κατ' ἀρχὴς ἐπιχειρήσας τὴν κατάληψιν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ μὴ δυνηθεὶς ἐξεστράτευσεν εἰς Βιζύην καὶ ἐπόρθη τὴν χώραν, ὡς ἱστορεῖ ὁ ἴδιος.

Πέμπτας δὲ πρεσβεῖαν εἰς τὴν πόλιν συνεβούλευσεν αὐτοῖς νὰ ὑπαχθῶσιν αὐτῷ, ἵνα μὴ ὑποστῶσι τὰς ἐκ τῶν λεηλασιῶν τῶν ἀγρῶν αὐτῶν ζημίας καὶ τὴν ἀναπόφευκτον ἀκολούθως ὑποταγήν. Οἱ Βιζυηνοὶ οὐδεμίαν μὲν ὑπό-

1) Αὐτόθι.

2) Βαθμὸς πολιτικὸς τῶν ὀφφικιαλῶν τοῦ παλατίου Κων)πόλεως.

σχεσιν ὑποταγῆς τῆς πόλεως πρὸς τὴν πρεσβείαν ἔδωκαν, προσεφέρθησαν ὁμως πρὸς αὐτὴν λίαν εὐγενῶς καὶ σωφρόνως.

Τὴν εὐγενῆ ταύτην συμπεριφορὰν τῶν Βιζυηνῶν ὁ βασιλεὺς ἐκλαβὼν ὡς ἀρχὴν ὑποχωρήσεως καὶ βλέπων αὐτοὺς εἰδόντας ἕνεκα τῶν συνεχῶν ἐφόδων καὶ κακώσεων, ἃς ὑφίσταντο, ἔκρινεν εὐλόγον ν' ἀποσύρη τὸ στρατεύμα ταχέως, ἵνα μὴ καταστρέφηται χώρα μέλλουσα μετ' ὀλίγον νὰ ὑπαχθῇ αὐτῷ· καὶ ἀφήνει καιρὸν τοῖς Βιζυηνοῖς πρὸς σύσκεψιν τῶν αὐτῆς συμφερόντων¹. Μετὰ καιρὸν προετοιμαζόμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Βιζύης, ἔπεμψε καὶ πάλιν πρεσβείαν συμβουλευῶν αὐτοῖς νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκουσίως καὶ νὰ μὴ περιμείνωσιν ἀναγκαστικῶς· διότι τότε δὲν θὰ γνωρίζῃ τὴν χάριν τῆς ὑποχωρήσεως εἰς αὐτούς, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνάγκην· προσθέσας ἅμα ὅτι καὶ προηγουμένως ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν διὰ τὴν σῶφρονα ἀπάντησίν των ἀπεχώρησε ταχέως, ὅπως λάβῃσι καιρὸν πρὸς σύσκεψιν τῶν πρακτέων καὶ τώρα ἐὰν μὲν ὑποχωρήσωσιν ἐκουσίως, οὐδεμίαν βλάβην θὰ ὑποστῇ ἢ χώρα των, ἐὰν δὲ ἐτιμείνωσι, νὰ μὴ θεωρῶσιν αὐτὸν αἴτιον τῶν δεινῶν καὶ κακώσεων, ἃς θὰ ὑποστῶσιν. Οἱ Βιζυηνοὶ δεχθέντες προθύμως τὴν πρεσβείαν καὶ ἀκούσαντες τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως, συνεδριάσαντες ἐσκεπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου. Μετὰ πολλὰς δὲ συζητήσεις ἐνεκρίθη κοινῇ γνώμη νὰ ὑποχωρήσωσι εἰς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀδίκως καταπολεμούμενον καὶ ἀποδιωκόμενον τῆς ἀρχῆς καὶ δυνάμενον νὰ βλάβῃ αὐτούς. Πρὸς δὲ τὸν Ἄρχοντα αὐτῶν Γεώργιον τὸν Παλαιολόγον προέτειναν νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς Βυζάντιον, ἐὰν δὲν ἐδέχετο τὴν σὺν αὐτοῖς ὑποχώρησιν τῷ Καντακουζηνῷ. Οὗτος δὲ ἐκφράσας αὐτοῖς τὴν εὐγνωμοσύνην καὶ εὐχαριστήσιν του ἀνεχώρησε μεθ' ἀπάσης τῆς ἀποσκευῆς συνακολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου φοβουμένου τὸν πατριάρχην.

Τότε οἱ Βιζυηνοὶ ἐκλέξαντες δύο ἐκ τῶν προυχόντων, δύο ἐκ τοῦ δήμου καὶ δύο ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἔστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα, παραδίδοντες αὐτῷ τὴν πόλιν. Εἶπον δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξηπατῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων κατηγορούντων αὐτὸν ὡς ἀγνώμονα καὶ ἐπιβουλον καὶ προδότην· ἐπειδὴ δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐγνώσθη αὐτοῖς, ὅτι οἱ μὲν ἄρχοντες ἐσυκοφάντων αὐτόν, αὐτὸς δὲ ὅτι ἀδικεῖται καὶ ἐπιβουλεύεται καὶ παρ' οὐδενὸς ὑπερασπίζεται· βλέποντες δὲ συγχρόνως καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἔμφυλίου τούτου πολέμου γενικὴν τῶν Ῥωμαίων πανωλεθρίαν καὶ ἀκούοντες ὅτι αὐτὸς μὲν πάντοτε προτείνει περὶ εἰρήνης, οἱ δὲ ἐν Κων)πόλει ἐπιμένουσιν εἰς τὸν πόλεμον τὸν γινόμενον αἴτιον τόσων κακῶν, στοχαζόμενοι δὲ ταῦτα ὡς δεινὰ καὶ ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ ξεύρωσι τρόπον τινὰ πρὸς παῦσιν τῶν κακῶν, καίτοι παρέχουσιν ἑαυτοὺς προθύμους εἰς τοῦτο, τοὺς μὲν ἄλλους ἔλεεινολογοῦσι διὰ τὴν συμφορὰν ταύτην, αὐτοὶ δὲ σκεπτόμενοι τὰ

1) Ἰωάν. Καντακουζηνοῦ ἱστορ. κεφ. (78).

πρέποντα ἔκαμον ψήφισμα, δι' οὗ ὑπαχωροῦσιν ἔκουσίως, παραδίδοντες τὴν πόλιν αὐτῷ διὰ τὸ μὴ ὑφιστῶνται αὐτοὶ τὰ ἀντίποινα τῆς ἀνοησίας τῶν ἄλλων. Τοιαῦτα μὲν οἱ Βιζυηνοὶ ἐπρέσβευον, ὃ δὲ βασιλεὺς ἐπαινέσας αὐτοὺς διὰ τὴν ὀρθὴν σκέψιν τῶν προσέφερε δῶρα εἰς τοὺς πρέσβεις καὶ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν πόλιν ἀκολουθούμενος ὑπ' αὐτῶν. Ἐξεληθόντος δὲ ἄπαντος τοῦ λαοῦ μετὰ τῶν προυχόντων πρὸς ὑπάντησιν αὐτοῦ, διέταξεν ἅμα τῇ προσεγγίσει εἰς τὰς πύλας πρῶτον μὲν νὰ εὐφημῶσι τὴν βασιλίδαν Ἄνναν, δεύτερον βασιλέαν τὸν υἱὸν αὐτῆς καὶ τρίτον αὐτὸν μετὰ τῆς βασιλίσσης Εἰρήνης τῆς συζύγου αὐτοῦ. Οὕτω δὲ διέταττε καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις, ὡς καὶ κατὰ τὰς ἱερὰς μυσταγωγίας νὰ μνημονεύωσι τῶν βασιλέων.

Εὐθὺς δὲ προσεχώρουν εἰς τὸν βασιλέαν καὶ τὰ περὶ τὴν Βιζύην πλεῖστα πολίχνια, εἰς ἃ διορίσας ἡγεμόνα, διώκει αὐτὰ καλῶς. Ἄρχοντα δὲ Βιζύης διώρισεν τὸν γυναικάδελφόν του Ἀσάνην τὸν Μανουὴλ ἔχοντα συγγένειαν πρὸς τὴν πόλιν, διότι ὁ ἐν Βιζύῃ οἰκῶν πρωτοστράτωρ ἦν πενθερὸς αὐτοῦ. Διὰ τὴν συγγένειαν δὲ ταύτην παρεχώρησεν αὐτῷ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς Βιζύης, τὴν δὲ ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν ἐνεχείρησε τῷ Πατριάρχῃ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅσους καταδικώμενος ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κων)πόλεως ἔφυγε καὶ ἤλθε πρὸς αὐτόν ¹.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤκμασε μεγάλως καὶ ἡ Μήδεια. Ἔνεκα τοῦ φύσει ὀχυροῦ τῆς θέσεως αὐτῆς κειμένης ἐν μέσῳ ἐκατέρωθεν ποταμῶν, ὑφ' ὧν προβάλλεται ὡς χερσονησίς καὶ τῶν ὀχυρωτάτων αὐτῆς τειχῶν, ἀντέσχε γενναίως καθ' ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Βουλγάρων, Σκυθῶν καὶ Ταρτάρων τῶν ἐπὶ Λατινοκρατίας καὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐπιδραμόντων. Μεταφέρουσα δὲ διὰ τῶν πλοίων αὐτῆς εἰς Κων)πολιν τὴν ἐκ τῆς Σαλμυδησίας καὶ Θυνιακῆς παραλίας ἄφθονον ξυλείαν καὶ τὰ ἐκ τῶν πέριξ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας, οὕσα μάλιστα ἐμπορικὸς λιμὴν καὶ αὐτῆς τῆς Βιζύης, ἐπλούτησε μεγάλως.

Οὐδὲν μέρος λαβοῦσα κατὰ τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον ἐκῆρξεν ἑαυτὴν ἀνεξάρτητον ἔχουσα Ἄρχοντα τὸν Τομπροτίτζαν διορισθέντα ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἄννης, καὶ οὕτε μετὰ τὴν δμόνοιαν τῶν βασιλέων ἠθέλησε νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὸν βασιλέαν Καντακουζηνὸν τῇ προτροπῇ τοῦ ἄρχοντος αὐτῆς, συλλέξας δὲ στρατὸν πολλὸν ἐκυρίευσεν καὶ ἐδήου τὰς πέριξ αὐτῆς πόλεις, οὐκ ὀλίγα πράγματα παρέχων τῇ βυζαντινῇ Αὐτοκρατορίᾳ. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατ' ἄρχας μὲν φροντίζων περὶ ἀναγκαιοτέρων παρέβλεπεν αὐτήν· ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐκ Μηδείας ληστεῖαι ἐπέφερον σπουδαίας βλάβας τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ, πρῶτον μὲν πέμψας στρατὸν ἐπολιόρκει αὐτήν· ἀφήσας δὲ ἐν Βυζαντίῳ Ἄρχοντα τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουὴλ τὸν Δεσπότην, ἐξεστράτευσεν αὐτὸς κατὰ τῆς Μηδείας, φέρων σὺν αὐτῷ καὶ τὸν νέον βασιλέαν. Ἀφικόμενος ἐν Μηδείᾳ ἔστειλε πρῶ-

1) Αὐτόθι κεφ. 79ον.

τον πρεσβείαν πρὸς τὸν Τομπροτίτζαν πρὸς ὑποταγὴν καὶ παραδόσιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Τομπροτίτζας βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως ὑπεχώρησε ὑπόσπονδος καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐχαριστηθεὶς ἤξιωσεν αὐτὸν τῆς προσηκούσης εὐμενείας καὶ συγκατέλεξε μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων Ῥωμαίων ¹.

Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν δὲ τῶν βασιλέων, ὁ μὲν Καντακουζηνὸς ἀπεσύρθη εἰς Μοναστήριον, ἔνθα συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ματθαῖος ἐρίσας περὶ τοῦ θρόνου πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον τῷ 1355 μ.Χ. ἐπειδὴ ἦτο ἀνεπίδὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὀρισθέντος ἄρχοντος τῆς Βιζύης Ἀσάνη τοῦ Μανουήλ, συνήθρυσεν ὅσον εἶχε στρατὸν καὶ ἦλθεν εἰς Βιζύην πρὸς τὸν θεῖόν του, μεθ' οὗ συνεξεστράτευσε κατὰ τοῦ νέου βασιλέως εἰς Βυζάντιον καὶ ἐστρατοπεδεύσατο κατὰ τὸν Μέλανα ποταμὸν εἰς τὴν τειχεισμένην κώμην Μίτρας. Ἐκεῖ δὲ ἐρχόμενος καὶ ὁ βασιλεὺς Παλαιολόγος μετὰ τοῦ στρατοῦ του συνδιελέγοντο περὶ εἰρήνης καὶ ἐπέστρεφον πάλιν ὁ μὲν εἰς Βυζάντιον, ὁ δὲ εἰς Βιζύην, σκεπτόμενοι περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐχθροπραξιῶν. Ἀκολουθῶς δὲ ὁ Ματθαῖος πολεμήσας πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ ἀτυχήσας παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Β. Ἰγνα, τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν εἰς τὸν βασιλεῖα Παλαιολόγον ².

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πατριαρχεύοντος Καλλίστου τοῦ Α'. ἐπεδόθη τῷ μητροπολίτῃ Βιζύης καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Δέρκουσ τῷ 1357. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας Μακαρίου τοῦ Α'. τῷ 1376 ἐγένετο ἐνέργεια ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγαθοπόλεως ὅπως προβιβασθῆ αὕτη εἰς Μητρόπολιν, ἐγράφη ὅμως αὐτῷ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ ἵνα μὴ ζητήσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ Μητρόπολιν, ἀλλὰ νὰ μείνῃ αὕτη ἐπισκοπὴ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μεθ' οὗ ἔμελλε νὰ δοθῆ πρὸς ἰδίαν ἀνάπαυσιν τῷ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως, ὅστις ἔβλεπεν ἔνεκα καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μειουμένην ³.

1) Ἰ. Καντακουζηνοῦ ἱστορ. κεφ. 100ν. Τὴν ἀποστασίαν ταύτην τῆς Μηδείας ἀναφέρει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς ὡς ἐξῆς : «Ἡ γέ μιν Θρακικὴ Μήδεια, ἣτις ὀλίγον τι ἔχει δυτικωτέραν Βυζαντίου τὴν θέσιν, ἀποστατήσασα καὶ καθ' ἑαυτὴν γενομένη, πολλὰ μὲν ἔδρασε κατὰ Βυζαντίων δεινά, πλείστα δὲ ἐπεπόνθει τέλος δὲ πολιωρηθεῖσα προὔδωκεν ἐσυτὴν τῷ Καντακουζηνῷ καθ' ὁμολογίαν».

2) Αὐτόθι κεφ. 42, 44.

3. Μ. Γεδεῶν Π. π. σελ. 4, 30, 558.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΒΙΖΥΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

Σημ. Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης διδάσκαλος Βιζύης ἔγραψε κατὰ τὰ 1886 μικρὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Βιζύης. Τὴν ἱστορίαν εὔρομεν εἰς τὸν φάκελλον 434 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μετὰ τὸν τίτλον Θ ρ α κ ι α καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας ὑπ' ἀριθ. 33.

Ὁ μακαρ. Ἰωαννίδης περισυλλέξας ὅ,τι ἠδυνήθη ἐκ πληροφοριῶν, ἐκ μελειῶν καὶ προφορικῶν στοιχείων παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξ αὐτοψίας, συναρμολόγησεν μικρὸν ἱστορῆμα, τὸ ὁποῖον ἐξεδώκαμεν χάριν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ μὲ πρόλογον καὶ σημειώσεις ἰδικὰς μας διασαφητικὰς. Διὰ τὴν Βυζαντινὴν (ἀφοῦ ὀμιλεῖ διὰ τὴν ἀρχαίαν Μακεδονικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν περίοδον τῆς Βιζύης), ἱστορεῖ τὰ ἐξῆς : (ἐδ. 4. σ. 11 κ. ἐξ.)

Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς Βιζύης ἦτο ἡ λαμπροτέρα τῶν ἄλλων. Τὰ εἰρήπια καὶ λείψανα αὐτῶν τὰ σωζόμενα μέχρι τοῦδε ἐν Βιζύῃ καὶ τοῖς πέριξ ὑπεμφαίνουσιν ἀκμὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν. Πρῶτον τὰ ὄραια αὐτῆς τείχη. Ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις, ἕνας ὑψηλὸς λόφος περιτειχισμένος μετὰ τείχος τὸ ὁποῖον σώζεται ἀκόμη (1883), ὧν οὐδαμοῦ ἔχομεν τῆς Θράκης ἕτερον παράδειγμα, ἐξοχικὰ τινὰ ἔργα, ὑδραγωγεῖα καὶ προτομαὶ καλλιτεχνικώταται, τύμβοι δὲ (τοῦμπες νῦν ὀνομαζόμεναι) ὑπὲρ τοὺς 30 ἐν τοῖς πέριξ ὄρωμενοι, Μακεδονικῆς δὲ καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ χρήσεως ὑποδεικνύουσαι τὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐπάθειαν καὶ πλοῦτον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ¹.

Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ἃς ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ αὐτοδιοικήσεις κατηργήθη διὰ τῆς τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένης γενικῆς ἀφομοιώσεως ὅλων τῶν Ἑλλήνων πολιτειῶν, καὶ ἡ Βιζύη προσεικλύσθη εἰς τὸ ἤδη ἐν Βυζαντίῳ σχηματιζόμενον νέον Ἑλλ. Κράτος καὶ δὲν φαίνονται πλέον νομίσματα Βιζύης ἀπὸ τοῦδε, οὔτε ἔργα καλλιτεχνικά, ἀλλὰ λείψανα χριστιανικῆς λατρείας καὶ Ἐκκλησιῶν πληροῦσι καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πέριξ, ἀπερ' αἱ τελευταῖα καταστροφὰὶ ἐρείπια κατέλειπον εἰς ἡμᾶς. Ὅμως ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἐπίκαιρος θέσις τῆς Βιζύης κατέστησεν αὐτὴν ἀμυντήριον μέχρι τέλους κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ ἐν Βυζαντίῳ κράτους. Ὅθεν καὶ πλείστας ὑπέστη δηώσεις ἡ χώρα αὐτῆς, καὶ πολλάκις ἠπειλήθη ὑπ' αὐτῶν, μέχρι καταστροφῆς. Διότι Γότθοι,

1) Βλ. περὶ τύμβων καὶ τάφων Μ. Ἀποστολίδη, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσοῦντα παρὰ ἄρτημα ΣΤ' τόμου τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θεσσαροῦ.

τον πρεσβείαν πρὸς τὸν Τομπροτίτζαν πρὸς ὑποταγὴν καὶ παραδόσιν τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Τομπροτίτζας βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ βασιλέως ὑπεχώρησε ὑπόσπονδος καὶ παρέδωκε τὴν πόλιν τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐχαριστηθεὶς ἤξιωσεν αὐτὸν τῆς προσηκούσης εὐμενείας καὶ συγκατέλεξε μετὰ τῶν ἐπιφανεστάτων Ῥωμαίων ¹.

Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν δὲ τῶν βασιλέων, ὁ μὲν Καντακουζηνὸς ἀπεσύρθη εἰς Μοναστήριον, ἐνθα συνέγραψε καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ματθαῖος ἐρίσας περὶ τοῦ θρόνου πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον τῷ 1355 μ.Χ. ἐπειδὴ ἦτο ἀνεπιδὸς τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ὀρισθέντος ἄρχοντος τῆς Βιζύης Ἀσάνη τοῦ Μανουήλ, συνήθροισεν ὅσον εἶχε στρατὸν καὶ ἦλθεν εἰς Βιζύην πρὸς τὸν θεῖόν του, μεθ' οὗ συνεξεστράτευσε κατὰ τοῦ νέου βασιλέως εἰς Βυζάντιον καὶ ἐστρατοπεδεύσατο κατὰ τὸν Μέλανα ποταμὸν εἰς τὴν τετειχισμένην κώμην Μίτρας. Ἐκεῖ δὲ ἐρχόμενος καὶ ὁ βασιλεὺς Παλαιολόγος μετὰ τοῦ στρατοῦ του συνδιελέγοντο περὶ εἰρήνης καὶ ἐπέστρεφον πάλιν ὁ μὲν εἰς Βυζάντιον, ὁ δὲ εἰς Βιζύην, σκεπτόμενοι περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐχθροπραξιῶν. Ἀκολουθῶν δὲ ὁ Ματθαῖος πολεμήσας πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς καὶ ἀτυχήσας παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Β. Ἰβνα, τοῦ ἄρχοντος αὐτῶν εἰς τὸν βασιλέα Παλαιολόγον ².

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πατριαρχεύοντος Καλλίστου τοῦ Α'. ἐπεδόθη τῷ μητροπολίτῃ Βιζύης καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Δέρκουσ τῷ 1357. Ἐπὶ δὲ τῆς πατριαρχείας Μακαρίου τοῦ Α'. τῷ 1376 ἐγένετο ἐνέργεια ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἀγαθοπόλεως ὅπως προβιβασθῆ αὐτὴ εἰς Μητρόπολιν, ἐγράφη ὁμως αὐτῷ ἐπιτιμητικὴ ἐπιστολὴ ἵνα μὴ ζητήσῃ νὰ καταστήσῃ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ Μητρόπολιν, ἀλλὰ νὰ μείνῃ αὐτὴ ἐπισκοπὴ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μεθ' ὃ ἔμελλε νὰ δοθῆ πρὸς ἰδίαν ἀνάπαυσιν τῷ μητροπολίτῃ Ἀδριανουπόλεως, ὅστις ἔβλεπεν ἔνεκα καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ μειουμένην ³.

1) Ἰ. Καντακουζηνοῦ ἱστορ. κεφ. 10ον. Τὴν ἀποστασίαν ταύτην τῆς Μηδείας ἀναφέρει καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ὡς ἐξῆς : «Ἡ γέ μιν Θρακικὴ Μῆδεια, ἣτις ὀλίγον τι ἔχει δυτικωτέραν Βυζαντίου τὴν θέσιν, ἀποστατήσασα καὶ καθ' ἑαυτὴν γενομένη, πολλὰ μὲν ἔδρασε κατὰ Βυζαντίων δεινά, πλεῖστα δὲ ἐπεπόνθει· τέλος δὲ πολιορκηθεῖσα προὔδωκεν ἐσπυτήν τῷ Καντακουζηνῷ καθ' ὁμολογίαν».

2) Αὐτόθι κεφ. 42, 44.

3) Μ. Γεδεών Π. π. σελ. 4, 30, 558.

ΣΑΒΒΑ ΙΩΑΝΝΙΔΗ

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΒΙΖΥΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ

Σημ. Ὁ Σάββας Ἰωαννίδης διδάσκαλος Βιζύης ἔγραψε κατὰ τὰ 1886 μικρὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Βιζύης. Τὴν ἱστορίαν εὗρομεν εἰς τὸν φάκελλον 434 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς μετὰ τὸν τίτλον Θ ρ α κ ι α καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας ὑπ' ἀριθ. 33.

Ὁ μακαρ. Ἰωαννίδης περισυλλέξας ὅ,τι ἠδυνήθη ἐκ πληροφοριῶν, ἐκ μελετῶν καὶ προφορικῶν στοιχείων παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξ αὐτοψίας, συναρμολόγησεν μικρὸν ἱστόρημα, τὸ ὁποῖον ἐξεδώκαμεν χάριν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ μὲ πρόλογον καὶ σημειώσεις ἰδικάς μας διασαφητικάς. Διὰ τὴν Βυζαντινὴν (ἀφοῦ ὀμιλεῖ διὰ τὴν ἀρχαίαν Μακεδονικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν περιόδον τῆς Βιζύης), ἱστορεῖ τὰ ἐξῆς : (ἐδ. 4. σ. 11 κ. ἐξ.)

«Ἡ ἐποχὴ αὕτη τῆς Βιζύης ἦτο ἡ λαμπρότερα τῶν ἄλλων. Τὰ ἐρείπια καὶ λείψανα αὐτῶν τὰ σωζόμενα μέχρι τοῦδε ἐν Βιζύῃ καὶ τοῖς πέριξ ὑπεμφαίνουσιν ἀκμὴν καὶ πολιτικὴν καὶ ἐμπορικὴν. Πρῶτον τὰ ὄραια αὐτῆς τείχη. Ὑπάρχει ἡ ἀκρόπολις, ἕνας ὑψηλὸς λόφος περιτειχισμένος μετὰ τείχος τὸ ὁποῖον σώζεται ἀκόμη (1883), ὧν οὐδαμοῦ ἔχομεν τῆς Θράκης ἕτερον παράδειγμα, ἔξοχά τινα ἔργα, ὕδραγωγεῖα καὶ προτομαὶ καλλιτεχνικώταται, τύμβοι δὲ (τοῦμπες νῦν ὀνομαζόμεναι) ὑπὲρ τοὺς 30 ἐν τοῖς πέριξ ὄρωμενοι, Μακεδονικῆς δὲ καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καὶ χρήσεως ὑποδεικνύουσαι τὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐπάθειαν καὶ πλοῦτον τῶν κατοίκων τῆς πόλεως¹.

Ἐν ταῖς ἡμέραις δὲ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, καθ' ἃς ἡ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ αὐτοδιοικήσεις κατηργήθη διὰ τῆς τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένης γενικῆς ἀφομοιώσεως ὅλων τῶν Ἑλλήνων πολιτειῶν, καὶ ἡ Βιζύη προσεικλύσθη εἰς τὸ ἤδη ἐν Βυζαντίῳ σχηματιζόμεναν νέον Ἑλλ. Κράτος καὶ δὲν φαίνονται πλέον νομίσματα Βιζύης ἀπὸ τοῦδε, οὔτε ἔργα καλλιτεχνικά, ἀλλὰ λείψανα χριστιανικῆς λατρείας καὶ Ἐκκλησιῶν πληροῦσι καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ πέριξ, ἅπερ αἱ τελευταῖαι καταστροφαὶ ἐρείπια κατέλειπον εἰς ἡμᾶς. Ὅμως ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἐπικαιρὸς θέσις τῆς Βιζύης κατέστησεν αὐτὴν ἀμυντήριον μέχρι τέλους κατὰ τῶν ποικίλων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Χριστιανικοῦ ἐν Βυζαντίῳ κράτους. Ὄθεν καὶ πλείστας ὑπέστη δηώσεις ἡ χώρα αὐτῆς, καὶ πολλάκις ἠπειλήθη ὑπ' αὐτῶν, μέχρι καταστροφῆς. Διότι Γότθοι,

1) Βλ. περὶ τύμβων καὶ τάφων Μ. Ἀποστολίδη, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσουντα παρὰ τὸ ἄρ. 27 τὸμου τοῦ Ἀρχ. Θρ. Θεσσαυροῦ.

Ἄλλανοὶ καὶ διάφοροι Σλαβικαὶ φυλαὶ κατ' ἐποχὰς τὴν πρὸς τὸ Βυζάντιον ὁδὸν ἀποβλέποντες, πάντοτε ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας ἐνταῦθα συνεκρούοντο. Δυστυχῶς ὀλιγίστας ἔχομεν γραπτὰς περὶ τῆς ἐν τῷ Μεσαιῶνι καταστάσεως Βιζύης, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ τοιαύτη, ἀφοῦ μάλιστα ἡ ἐν Βυζαντίῳ Ἑλλ. Αὐτοκρατορία συγκεντρώσασα ἐκεῖ ἅπασαν τὴν Μεσαιωνικὴν Ἑλλην. δύναμιν, ἀπεγύμνωσε τὰς λοιπὰς Ἑλληνίδας πόλεις, πάσης πολιτικῆς λαμπηδόνης· ἐρείπια δὲ μονῶν τινων, ἐκκλησίαι Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, καὶ τινα ὕδρα γωγεία ὑπάρχουσιν τὰ ἔργα τῆς ἐποχῆς ταύτης, ὡς καὶ ὀχρωματικὰ ἔργα ἐν αὐτῇ καὶ τοῖς πέριξ, μεταξὺ τῶν ὑπερκειμένων κλεισουριῶν, συχνὰ ιδρύθησαν, ἀλλὰ μικροῦ λόγου ἄξια.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τῶν Σταυροφόρων ὑπῆρξε τὸ ἀμυντήριον, τοῦ κατὰ τὴν Θράκην Ἑλληνισμοῦ, τῶν ἐκ Δύσεως ξένων. Καὶ τῷ ὄντι ἀπέκρουσε τὰς προσβολὰς τῶν Σταυροφόρων ἐπιθυμούντων νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ εἰς τὰ βόρεια μέρη τῆς Θράκης. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην «ἐκ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων πόλεων (Θράκης) ἀσκύλευτοί τε καὶ ἀκαθαίροτοι Βιζύη τε καὶ Σηλυβρία παρὰ Σκυθῶν ἐλήφθησαν· μόναι γὰρ αὗται οὐχ ὅπως ἰσχυροῖς διειλημμένοι τείχεσιν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν τόπων θέσει μάλιστα κρατυνόμεναι, τὸν παντελῆ διέδρασαν ὄλεθρον, μηδ' ἄλλως ὑπὸ Λατίνων οὔσαι ἀνεπισκόπητοι».

Οὕτω λοιπὸν καρτερικῶς ἐπὶ τὸν μεσαιῶνα ὄλον προμαχήσασα ἡ Βιζύη καὶ τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὑπεδουλώθη καὶ αὕτη ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1372 μετὰ πολιορκίαν μηνός.

ΔΗΜΩΔΗ ΑΣΜΑΤΑ ΕΝ ΤΗ ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΙΖΥΗΣ *

Τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ᾠδόμενα εἰσέτι ὑπὸ τῆς γεωργικῆς τάξεως δημώδη ᾠσματὰ εἰσι κατὰ τὸ πλεῖστον βυζαντινῆς ἐποχῆς. Παριστῶσι δὲ τὰ μὲν τούτων τὴν γυναικείαν ἀφοσίωσιν κατὰ τὰς μακρὰς στρατιωτικὰς θητείας τῶν συζύγων καὶ συζυγικά τινα ἐπακόλουθα, τὰ δὲ διαφόρους ἐρωτικὰς σκηνάς, ἄλλα συγκινητικὰ καὶ ἄλλα ἐν γάμοις ᾠδόμενα.

1. Η ΠΕΝΘΕΡΑ

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ μικρὸς ὁ μικρὸ Κωνσταντῖνος,
ὄπου μικρὸς πανδρεύθηκε μικρὸς γυναῖκα πῆρε,
τὸ Μάη ἐγεννήθηκε, τὸν Μάη ἐβαπτίσθη,
τὸν Μάη τὸν ἦλθε μήνυμα σὶν πόλεμο νὰ πάγη.
Τὸν βάθιο ¹ του καλύβωνε νύκτα μὲ τὸ φεγγάρι,
βάζ² ἀσημένια πέταλα μαλαματένιες λόθρες,
καὶ ἡ καλὴ ² τὸν ἔλεγε ἀπὸ τὸ παραθύρι.
— Ἐσὺ διαβαίνεις Κωνσταντῆ, ἐμένα ποῦ μ³ ἀφίνης ;
— Πρῶτα σ³ ἀφίνω σ³ τὸν Θεό, κ³ ὕστερα σ³ ἄγιους ὄλους
ᾠφίνω σε κ³ ὀλούστερα σὶν καρδιακιά μου μάνα.
Μάνα μου, μάνα μου γλυκιά, μάνα μου ζαχαρένια,
διαβαίνω καὶ σ³ ἀφίνω γιά, σ³ ἀφίνω τὴν καλή μου,
σ³ ἀφίνω τὴν μικροῦλα μου γυναῖκα τὴν δική μου.
Ὅπως ἐμένα ᾠχης παιδί, νᾠχης καὶ τὴν καλή μου,
νᾠχης τὴν ὀμορφουλά μου γυναῖκα τὴν δική μου.
Ὅσο νὰ πῆ ἔχετε γιά, σαράντα μίλια πῆρε,
κ³ ὄσο νὰ ποῦνε σὶν καλό, ἄλλα σαράντα πέντε.
Ἄκόμ³ ὁ λόγος του βασιᾶ, κ³ ἡ πιλογιά κρατιέται,
ἀπὸ τὸ χέρι τὴν κρατεῖ σὶν βερβεριό ³ τὴν πάγει,
πάν³ σὶν σκαμνὶ τὴν κάθισε, κ³ ἀνδρίκια τὴν ξυρίζει,
τὴν δίνει δέκα πρόβατα καὶ κείνα ψωριασμένα,
τὴν δίνει καὶ τριά σκυλιὰ καὶ κείνα λυσσασμένα,
τὴν παραγγέλνει σὶν γερά, γερά τὴν συντυχαίνει :
— Θὰ πάγης πάνου σὶν βουνά, σὶν ἀψιλοκορφάτα,
ποῦνε τὰ κρούα τὰ νερά κ³ ὁ δροσερός ὁ ἥσκιος,
κ³ ἂν δὲν τὰ κᾠνης ἑκατὸν κ³ ἂν δὲν τὰ κᾠνης χίλια
καὶ τὰ σκυλιὰ ᾠβδομῆντα δυὸ στοὺς κάμπους ⁴ μὴν κατέβης.

* Συλλογὴ καὶ καταγραφὴ τοῦ ἰδίου Σάββα Λακίδη.

1) ἄλογον. 2) σύζυγος. 3) κουρεῖον. 4) πεδιάς.

- Παίρνει καὶ πάγει στὰ βουνὰ τὰ δάκρυα φορτωμένη.
 — Ἔλα Χριστὲ καὶ Παναγιὰ μὲ τὸν μονογενῆ σου
 εἰς τὸ βουνὸ π' εὐρίσκουμαι νὰ σώση ἡ εὐχή σου.
 Ἄρνάδ' ἄρνάδα γέννησε, ἄρνάδα πέντε δέκα,
 γένηκαν χίλια πρόβατα, χίλια καὶ πεντακόσια,
 καὶ τὰ σκυλιὰ ἑβδομήντα δυό, στοὺς κάμπους ἑκατέβη.
 Ἄνάμεσα σὲ δυὸ βουνά, μέσ' ἓνα σταυροδρόμι,
 βλέπ' ἓνα νηὸ πού ἔρχεται καὶ τὴν ἔσουντυχαίνει :
 — Καλημερνῶ σε λιγερῆ—Καλῶς τὸν Κωνσταντῖνο.
 — Ποιανοῦ εἶναι τὰ πρόβατα μαλαμοβραχιολάτα,
 ποιανοῦ εἶναι καὶ τὰ σκυλιὰ τ' ἀσημοκυρτανάτα ;
 — Τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μικροῦ τοῦ μικροΚωνσταντίνου,
 ὅπου μικρὸς πανδρεύθηκε, μικρὸς γυναῖκα πῆρε,
 κεινοῦ εἶναι τὰ πρόβατα τὰ μάλαμοβραχιολάτα
 κεινοῦ εἶναι καὶ τὰ σκυλιὰ τ' ἀσημακυρτανάτα»
 — Καὶ ποῦ μὲ ξεύρεις λιγερῆ πού εἶμ' ὁ Κωνσταντῖνος ;
 — Ἐγὼ σὲ ξεύρω Κωνσταντῆ, γιατί' εἶσαι ἰδικός μου,
 τὴν μάνα σου παρήγγειλες τὴν καρδιακιά σου μάνα
 — Μάνα μου, μάνα μου γλυκειά, μάνα μου ζαχαρένια,

(Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἄνω)

- Τὴν πῆρε καὶ πηγαίνουνσι στὸ σπίτι τὸ δικό του
 βρῖσκει τὴν μάνα πού κρατεῖ, στὴν ἀγκαλιά της ρόκα.
 — Καλῶς τὸν γιόκα μ' π' ἔρχεται, τὸν γιό μου τὸν μονάχο.
 — Μάνα μου ποῦν' ἡ γυναῖκα μου, ποῦναι καὶ ἡ καλή μου,
 ποῦναι ἡ ὁμορφουλά μου κι' ἀγαπητικὴ μου ;
 — Ἀπέθαν' ἡ γυναῖκα σου, ἀπέθαν' ἡ καλή σου.
 — Ποῦνε μάνα μ' τὸ μνημα της νὰ πάνω νὰ τὴν κλαύσω ;
 — Τὸ μνημα της χορτάριασε καὶ γνωρισμὸ δὲν ἔχει.

2. Ο ΝΗΟΓΑΜΒΡΟΣ

Τὸν Μάη ἀμπέλι φύτευε, τὸν Μάη σταφύλι κάνει,
 τὸν Μάη τὸν ἦλθε μήνυμα στὸν πόλεμο νὰ πάγη.
 ἦταν τρίο μεριὸ γαμβρός, δώδεκα χρόνια σκλάβος,
 στὴν θάλασσα τὸν πήρανε, ναύτη μέσ' τὰ καράβια,
 στὸ πέλαγ' ἄρμενούσανε, στὸ πέλαγ' ἄρμενοῦνε,
 κι' ἔκει πού ἄρμενούσανε, στάθηκε ἡ φεργάδα¹
 κ' ὁ ναύκληρος τοὺς ἔρωτᾷ, ὁ ναύκληρος τοὺς λέγει :

1) Πλοῖον.

- Πιὸς εἶναι π' ἀναστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φεργάδα ;
 σ' ἄν εἶν' ἀπ' τοὺς ναύτες μου νὰ τὸν ἐκάνω σκλάβο,
 κι' ἄν εἶν ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου νὰ τόνε ξεσκαβώσω.
- Ὁ Κωνσταντῆς ἔνεστέναξε καὶ στάθηκ' ἡ φεργάδα.
 κι' ὁ ναύκληρος τὸν ἐρωτᾷ καὶ τὸν ἐσυντυχαίνει :
- Ξένε μ' πεινᾶς, ξένε μ' διψᾶς, ξένε μ' ῥοῦχο σὲ λείπει ;
- Οὔτε πεινῶ, οὔτε διψῶ, κι' οὔτε ῥοῦχο μὲ λείπει,
 τὰ χρόνια γένηκαν ἐφτά, στὸν τόπο μου δὲν πῆγα,
 κ' ἐφές εἶδα στὸν ὕπνο μου, στὸν ὕπνο ποὺ κοιμούμουν,
 ὅτι πατοῦν τὸ σπίτι μου καὶ παίρνουν τὴν καλή μου.
- Πᾶνε, καλέ μ' στὸν τόπο σου καὶ πάρε τὴν καλή σου.
 Τὸν βάθιο του ἐσέλωσε ¹ μὲ δέκαοκτὼ κολάνια ²
 πηδᾶ καὶ καβαλίκευσε σ' ἄν τὸ γοργὸ πουλάκι,
 στὸν δρόμο ὅπου πῆγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει.
 εὐρίσκει ἕνα γέροντα στ' ἀμπέλι νὰ λισκεύη,³
- Καλημερῶ σε γέροντα. —Καλῶς τὸ παληκάρι.
- Τινοῦ ν' αὐτὰ τὰ κλήματα, τινοῦ ν' αὐτὸ τ' ἀμπέλι ;
 Τῆς ἐρημιᾶς, τῆς κουρκουλιᾶς, τοῦ Κωνσταντῆ τοῦ γιοῦ μου,
 ποῦ ἔταν τριῶ μεριῶ γαμβρὸς δώδεκα χρόνια σκλάβος
 καὶ τώρα τὴν καλίτσα του, μᾶς τὴν ἐπέρνει ἄλλος.
- Παρακαλῶ σε γέροντα ἀλήθεια νὰ μὲ δώσης,
 τάχα θὰ φθάσω στὴ χαρά, θὰ φθάσω καὶ στὸ γάμο ;
 πάγω καὶ ἄγω συμπέθερος, εἶμαι προσκαλεσμένος.
- Σ' ἄν εἶν' ὁ μαῦρος σου γοργὸς στὰ ἔμβρα τσ' ἐκκλησίας,
 κι' ἄν εἶν' ὁ βάθιος σου βαρὺς στὰ ἔβγα τσ' ἐκκλησίας.
 Σ' τὸν δρόμο ὅπου πῆγαινε, στὴ στράτα ποὺ πηγαίνει,
 βλέπει τὴν μάνα ποὺ πλενεὶ καὶ ἀσπροσαπουνίζει.
- Καλῶς τὰ κάνει ἡ γριά, καλῶς τὰ σαπουνίζει,
 τινοῦ ν' τὰ ῥοῦχα ποὺ πλενεῖς καὶ ἀσπροσαπουνίζεις ;
- Τῆς ἐρημιᾶς τῆς κουρκουλιᾶς τοῦ γιοῦ μ' τοῦ Κωνσταντῆ μου,
 ποῦ ἔταν τριῶ μεριῶ γαμβρὸς, δώδεκα χρόνια σκλάβος
 καὶ τώρα τὴν καλίτσα μου μᾶς τὴν ἐπέρνει ἄλλος.
- Παρακαλῶ σε πὲς μέ το, τὸ τί ὥρα θὰ φθάσω.
- Ἄν ἦν ὁ βάθιος γρήγορος στὰ ἔμβρα τσ' ἐκκλησίας
 κι' ἄν ἦν ὁ βάθιος σου ἀργὸς στὰ ἔβγα τσ' ἐκκλησίας.
 Ἦτον ὁ βάθιος γρήγορος τοὺς ἔφθασε στὰ ἔμβρα,
 ὁ βάθιος του χλιμήντρισε,⁴ κι' ἄκουσε ἡ καλή του,

1) ἔθρεσε τὸ ἐφίππιον. 2) λωρία. 3) σκάπτει. 4) ἐχρημέτισε.

- Σταθῆτε ψάλτες μὴ ψάλτε, παπάδες παραπίσου,
 τ' ὁ βάθιος πὸν χλιμήτρισε, σᾶν τοῦ καλοῦ μου μοιάζει.
 Δῶκε τὸν βάθιο του σφικτά, στήν ἐκκλησιά ἐμβαίνει,
 τὸν βάθιο του χαμήλωσε καὶ τὴν καλή τ' ἀρπάζει.

3. ΣΥΖΥΓΙΚΗ ΠΙΣΤΙΣ

- Κάτου στίς ἑβδομηντα δυὸ κλησιές, σιῆς δάφνης τὸ ποτάμι
 κοράσια σιοῦσαν κ' ἔπλυναν κοράσια σιοῦν καὶ πλύνουν
 τοῦ ῥήγ' ὁ γιὸς ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ σεφεριοῦ ¹ του,
 μιὰ κόρη ἐδιασταύρωσε στήν ἀργυρῆ λεκάνη
 καὶ τὴν ἐπιλογήθηκε, κ' αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
- Κορή μου, δὲν πλυνεῖς κ' ἐμὲ τὸ κορφομάνδηλό μου ;
 — Τώρα, ξένε μ' δουλειὰ ἔχω, χαρὰ τοῦ ἀδελφοῦ μου.
 — Κορή μ' σᾶν ἔχετε χαρὰ γιὰ δὲν καλνᾶς κ' ἐμένα.
 — Νὰ σὲ καλέσω ξένε μου, καὶ ποῦ θὲ νὰ καθήσης ;
 — Μέσα στοὺς πέντε σ' ἀδελφούς, στοὺς δέκα σ' ἑξαδέλφους
 κ' ἂν ἦσ' ἀκόμ' ἐλεύθερη, ἐγὼ θὲ νὰ σὲ πάρω.
 — Ἔχω ἄνδρα στήν ξενητιά τῶρα δώδεκα χρόνους,
 οὔτε γράμμα μὲ ἔστειλε, οὔτε γραφὴ μὲ στέλνει.
 — Κόρη μ' ἐγὼ εἶμ' ἄνδρας σου, ἐγὼ εἶμ' ὁ καλός ² σου.
 — Σὰν ἦσαι σὺ ὁ ἄνδρας μου δεῖξέ με τὴν ἑλῆά σου
 Καὶ σᾶν τὴν εἶδε τὴν ἑλῆά πέφτει στήν ἀγκαλιά του.
 — Ἐσὺ εἶσαι ὁ ἄνδρας μου, ἐσὺ εἶσ' ὁ καλός μου.

4. ΟΜΟΙΟΝ

- Κάτου στὸ Δαφνοποταμὸς καὶ στίς σαράντα βρύσες,
 τρακόσι' ἀρχόντοι κάθουνταν καὶ χίλια παληκάρια,
 ἐκεῖ πὸν τρῶν' καὶ πίνανε κ' ὀποῦ συχοκεροῦνταν
 Τοῦ κῦρ Δαχτάνι ὁ γιὸς περνᾶ τ' ἄξιο παληκάρι.
 τὸν ἦσκιο ἦσκιο πήγαινε, τὸν ἦσκιο ἦσκιο πάγει,
 μὴ τὸν ὀσχημίση κονιαρτὸς μὴ τὸν μαυρίση ὁ ἥλιος.
 Ἦπὸ μακρὰ τοὺς χαιρετᾶ, Ἦπὸ μακρὰ τοὺς λέγει :
- Καλησπερνῶ σας ἄρχοντοι καὶ σᾶς τὰ παληκάρια.
 Στὸν δρόμο ὅπου πήγαινε σιῆ στράτα πὸν πηγαίνει
 τὴν κόρη συναντάμωσε σιῆ βρύση πὸν γεμίζει.
 — Κορή μου διάσυρε νερό, νὰ πιῶ καὶ γὼ κ' ὁ βάθιος.
 Σαράντα στάμια διάσυρε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδε
 κ' ἄλλα σαράντα τέσσερα, κ' εἶδέ τὴν δακρυσμένη.

1) πόλεμος. 2) σύζυγος.

- Τ' ἔχεις κορή μ' καὶ θλίβεσαι καὶ εἶσαι λυπημένη ;
 —Ἔχω ἄνδρα στήν ξενητιά, τώρα δώδεκα χρόνους.
 —Γιὰ πές με πῶς εἶν' ἄνδρας σου καὶ θὰ σὲ μαρτυρήσω.
 —Λεπτὸς ἦταν σὰν τὸ βεργί, χυτὸς σὰν τὴν λαμπάδα,
 καὶ μοιάζει σὰν κ' ἐλόγου σου καὶ σὰν τὴν ἀφεντιά σου.
 —Κόρη μ' ὁ ἄνδρας σ' πέθανε, κόρη μ' ὁ ἄνδρας σ' θάφτιε,
 τὰ μάτια μου τὸν εἶδασι, τὰ χέρια μου τὸν θάψαν,
 καὶ τὸν ἐδάνεισα πανί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσης.
 —Σὰν τὸν ἐδάνεισες πανί, διπλὸ νὰ σὲ τὸ δώσω.
 —Καὶ τὸν ἐδάνεισα κερί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσης.
 —Σὰν τὸν ἐδάνεισες κερί διπλὸ νὰ σὲ τὸ δώσω.
 —Καὶ τὸν ἐδάνεισα φιλί, κι' ἦλθα νὰ μὲ τὸ δώσης.
 —Σὰν τὸν ἐδάνεισες φιλί πᾶνε νὰ σὲ τὸ δώση.
 —Ἐγὼ καλή μ' εἶμ' ἄνδρας σου, ἐγὼ εἶμ' ὁ καλὸς σου.
 —Πές με σημάδια τοῦ σπιτιοῦ, κι' ὕστερα νὰ πιστεύσω.
 —Ἔχεις μηλιὰ στήν πόρτα σου καὶ κλίμα στήν αὐλή σου,
 καὶ μέσα στὸ μεσόσπιτι, χρυσὸ κανδηῆλι φέγγει.
 —Διαβάτης ὄσον καὶ πέρασες, γειτόνοι σὲ τὸ εἶπαν,
 πές με σημάδια τοῦ κορμιοῦ κι' ὕστερα νὰ πιστεύσω.
 —Ἔχεις ἔληὰ στὸ μάγουλο, ἔληὰ στήν ἀμασχάλη,
 κι' ἀνάμεσα στὰ στήθη σου ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι.
 —Ἐσὺ εἶσαι ὁ ἄνδρας μου, ἐσὺ εἶσ' ὁ καλὸς μου.

5. ΑΙ ΜΑΓΙΣΣΑΙ

- Ἐν ὄμορφο ῥηγόπουλο, ἐν ἄξιῳ παληκάρῳ
 μιὰ κόρη ὄμορφ' ἀγαπᾷ μὰ κείνη δὲν τὸ θέλει,
 ἐξόδιασε στήν πόρτα της, ἐννιὰ πύργους λογάρι,
 τοὺς ἕξη πύργους μάλαμα τοὺς τρεῖς μαργαριτάρῳ,
 στὰ μάτια δὲν τὴν κύτταξε, στὰ μάτια δὲν τὴν εἶδε.
 Μιὰ Κυριακή, μιὰ λαμπερὴ μιὰ πῖσημο ἡμέρα,
 ἄλλαξε καὶ στολίσθηκε στήν ἐκκλησιὰ νὰ πάγη,
 κι' ὁ νέος τὴν ἀντάμωσε στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα,
 τοῦ νιοῦ ἢ καρδιὰ συχνοκτυπᾷ τὴν κόρη συντυχαίνει :
 —Κόρη μ', ἐγὼ σὲ ἀγαπῶ καὶ θέλω νὰ σὲ πάρω.
 —Μὰ τὴν γῆν αὐτὴν ποὺ περπατῶ, τὴν ἐκκλησιὰ π' ἐμβαίνω
 μὰ τὸν σταυρὸ ποὺ προσκυνῶ, ἐσένα δὲν σὲ παίρνω.
 Κι' ἐκεῖνος σὰν τὸ ἤκουσε βαριά τὸν κακοφάνη,
 παίρνει καὶ πάγ' στὴ μάνα του δακρυοφορτωμένος.
 Στὴ στράτα ποὺ ἐπήγαινε στὸ δρόμο ποὺ περπάτα,
 δυὸ μάγισσες ἀντάμωσε μάνα καὶ θυγατέρα,

- κι' ἡ μάνα ἀπλογήθηκε στὴν κόρη της καὶ λέγει :
- Βλέπεις κορὴ μ' αὐτὸ τὸ νηὸ πῶς πάγει φλομωμένος
 μιὰ κόρη ὄμορφ' ἀγαλῶ, μὰ ἡ κόρη δὲν τὸν θέλει,
 μόνον ὡς τὴν μαγεύσωμε τὸ νηὸ αὐτὸν νὰ πάρῃ.
 Τὴν μάγευσαν ὡς τὸ πρωῖ, κι' ἀπ' τὸ πρωῖ ὡς τὸ βράδυ.
 Πᾶνε καλὴ μ' στὸ σπῆτι σου, πᾶνε σιτὴν κάμαρῆ σου,
 ἄναψε τὸ κανδηλί σου καὶ βάλε λίγο λάδι,
 κι' ἄφῃσ' τὴν πόρτα σ' ἀνοιχτὴ ν' ἄλθῃ κι' αὐτὴ τὸ βράδυ.
- Δὲν εἶδ' ἀμάξια στὸ γιαλό, καράβια σὲ λειβάδι,
 δὲν εἶδα κόρη ὄμορφη νύκτα μὲ τὸ φεγγάρι.

6. ΤΟ ΦΙΛΗΜΑ

- Ἐφῆς ποὺ ἦσουν γιόκα μου, ποῦ ἦσουνα καλέ μου,
 καὶ πάντεχα ¹ καὶ δὲν ἦλθες, καθόλου δὲν ἐφάνης ;
- Μανέ μ' λέγα νὰ μὴ στὸ πῶ, νὰ μὴ σ' ὁμολογήσω.
 καὶ τώρα ποὺ μ' ἐρώτησες θὰ στὸ ξεμολογήσω.
 Ἐφῆς παγώνια ἔπιανα καὶ ἀντίπροφες τριγώνια,
 κάθισα κι' ἔμαγείρευσα κι' ἔκανα μιὰ ταβέρνα ²
 ὀλόξανθες ἔκάλεσα καὶ ὄλο μαυρομμάτες,
 ὄλες φιλι τὶς γύρεψα καὶ ὄλες φιλι μὲ δῶκαν
 καὶ μιὰ μικρὴ μελαγχροινὴ ζητῶ καὶ δὲν μὲ δίνει'
 κι' ἐγὼ τὴν καταράσθηκα στὰ βρόγια μου νὰ πέσῃ.
 ῥίχνω τὰ βρόγια στὸ γιαλό, τὰ ξώβεργα στοὺς κάμπους,
 ῥίχνω καὶ τὴ χρυσὴ θελιά στὴ βρούση ποὺ γεμίζει,
 πάγω στὰ βρόγια δὲν εἶναι στὰ ξώβεργα καὶ ὄμι
 πάγω καὶ στὴ χρυσὴ θελιά, τὴν βρίσκω πιασμένην,
 ἔσκυψα καὶ τὴν φίλησα Αὐγούστου μιὰ Δευτέρα
 καὶ μόσχιζε τὸ στόμα μου σαράντα μιὰ ἡμέρα.

7. ΤΟ ΔΑΧΤΑΝΙ

Τόσα καὶ τόσα Σάββατα καὶ μύριες Κυριακάδες
 κόρη δαχτάνι ἔπλεκε, κόρη δαχτάνι πλέκει,
 τὸ ἔπλεξε τὸ ἔκτισε μὲ ῥίζα ¹ φούντωσέ το,
 τὸν ἄνδρα της δὲν τῶδωκε, τὸν φίλο της τὸ δῶκε,
 καὶ ὁ καλὸς ὁ φίλος της κι' ὁ ἀγαπητικὸς της,
 πάν' στ' ἄρματα τὸ ἔβαλε καὶ στὸ χορὸ χορεύει,
 ἔπῃρε δίπλα τὸ χορὸ κι' ἐφάνη τὸ δαχτάνι,
 κι' ὁ ἄνδρας σ' ἄν τὸ κύταξε βαριά τὸν κακοφάνη,
 κι' εὐθὺς ὀπίσω γύρισε στὸ σπίτι του πηγαίνει.

1) περιέμενα. 2) τραπέζι.

Απμώδη ἄσματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βιζύης

- Μωρὴ σκύλα, μωρὴ ἄνομη Ἐβρέσας θυγατέρα.
τόσα καὶ τόσα Σάββατα καὶ μύριες Κυριακάδες
ὄλο δαχτάνι ἔπλεκες καὶ ποῦναι τὸ δαχτάνι ;»
- Τί νὰ σὲ εἶπω ἄνδρα μου τί νὰ σ' ὁμολογήσω ;
κάτ' στὸ γιालὸ κατέβηκα, κάτου γιὰ νὰ τὸ πλύνω,
κι' ἡ θάλασσα φουρτούνιασε καὶ πῆρε τὸ δαχτάνι,
ἐπῆρέ το καὶ πῆγέ το καὶ πάγει στὰ πελάγη.
Εὐθὺς ὀπίσω γύρισε στὸ φίλο της πηγαίνει,
τὸν φίλο της τὸν ἐρωτᾷ ποῦ τῶβρε τὸ δαχτάνι.
- Ἐγὼ ψαρὰ παιδί εἶμαι καὶ τοῦ ψαρὰ τὸ ἴγγόνι,
πῆρα τὸ καμακάκι μου καὶ πάγω νὰ ψαρεύσω,
στὴ πρώτη μου τὴν καμακιά ἔπιασα ἓνα ψαράκι,
ἔσχισα τὴν κοιλίτσα του κι' εὐρῆκα τὸ δαχτάνι.

8. Η ΚΑΤΑΡΑ

- Καλογρηὰ τραγούδησε ἐψὲς δραδὺ στὴ κλίνη,
ὄλα τὰ δένδρα μάρανε κι' ὄλα τὰ ξερριζώνει,
κι' ἓνα μικρὸ καλὸ δενδρὶ ξερριζωμὸ δὲν ἔχει,
κι' ὁ Κωνσταντῆς τὴν ἄκουσε ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι.
- Ποιὰ εἶν' αὐτὴ ποὺ τραγουδεῖ γυναῖκα νὰ τὴν πάρω ;»
Σᾶν τ' ἄκουσ' ἡ Καλογρηὰ, βαριά τὴν κατοφάνη,
τὸν ῥάσσον της πετροβολᾷ καὶ τὸν σταυρόν της φίνει·
- Σύρε σταυρέ μ' στὴν ἐκκλησιά, ῥάσσε μου στ' ἅγιο βῆμα,
καὶ σεῖς κομβολογάκια μου εἰς τοῦ Χριστοῦ τὸ μνήμα·
γιατὶ ἐγὼ θὰ πανδρευθῶ, τὸν Κωνσταντῆ νὰ πάρω,
τὸν Κωνσταντῆ τὸν μάργελο, τὸν ψεύστη τὸν διαβάτη,
ὅπου μ' ἐπεριγέλασε, γυναῖκα νὰ μὲ πάρῃ
καὶ τώρα γύρισε καὶ λέ, ποῦ μ' εἶδε ποῦ μὲ ξεύρει.
Θέλω νὰ τὸν καταρασθῶ καὶ πάλι τὸν λυποῦμαι :
ἢ νὰ τὸν ῥίξω στὸν Θεὸ ποὺ κάνει δίκια κρίσι,
μόνον ἄς τὸν καταρασθῶ καὶ νὰ μὴ τὸν λυποῦμαι.
Ἄπ' ἀψηλὰ ποὺ κάθεται νὰ ῥιγισθῆ νὰ πέση,
σπαθιά, μαχαίρια νὰ βρεθοῦν νὰ κάτσουν στὴν καρδιά του,
πέντε γιατροὶ γιὰ νὰ βρεθοῦν καὶ δέκα μαθητάδες
καὶ δεκακτὼ γραμματικοὶ νὰ πλύνουν τοὺς γιαράδες,
καὶ ἴγὼ διαβάτης νὰ γενῶ π' ἐκεῖ γιὰ νὰ περάσω.
- Καλῶς τὰ κάνετε γιατροὶ καλῶς τὰ πολεμᾶτε,
σᾶν κόφτουν τὰ νυστέρια σας, κόφτετε μὴ λυπᾶσθε,
καὶ ἴγὼ ψιλὸ πανὶ φαίνω, σαράντα πέντε πῆγες,
τὶς δέκα δίνω γιὰ ξαντό, τὶς δέκ' ὀκτὼ γιὰ φτίλι,

καὶ τ' ἄλλο τὸ ποδόλοιπο, τ' ἄλλα νὰ λυῆ νὰ δεῖνη.
 Καὶ κείνος πιλογήθηκε κι' αὐτὸν τὸν λόγο λέγει :
 — Μωρ' ἄνομη, μωρ' ἄπιστη Ἐβρέσας θυγατέρα,
 δὲν εἶχε κρίσι νὰ μὲ πᾶς, κριτὴ γιὰ νὰ μὲ κρίνης,
 μόνο μὲ καταράσθηκες πολὺ νὰ μὲ παιδεύης ;
 λυῆ = λύνει, δεῖνη = δένει.

9. Ο ΣΚΑΝΔΑΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ

Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀδελφὴ ἢ πολυαγαπημένη
 ψιλὰ φαίνει, ψιλὰ κάμνει καὶ σύρμα μασουρίζει,
 στοὺς οὐρανούς τὸ διάζουνταν, στοὺς κάμπους τὸ τυλίξει,
 κι' ἀνάμεσα στὴ θάλασσα βάζ' ἀργαλιὸ καὶ φαίνει,
 μὲ τετρακόσια κάρουλα, μ' ἐξήντα δυὸ σαίτες,
 μὲ δώδεκα ξυλόχτενα μὲ δεκαοκτὼ πατήτριες.
 Κελαδισμὸς τοῦ καρουλιοῦ κι' ὁ χτύπος τῆς σαίτας,
 τὸν ἥλιο ἔσκανδάλισε καὶ στέκ' σκανδαλισμένος.
 κι' ἀργεὶ νὰ πάγ' στὴ μάνα του ἀργεὶ νὰ βασιλεύση,
 κι' ἡ μάνα του τὸν ἐρωτᾷ, κι' ἡ μάνα του τὸν λέγει·
 — Πούσουν γιέ μου κι' ἀργησες κι' ἀργεῖς νὰ βασιλεύσης ;
 μὴ ἡ ἀργατιὰ σὲ ὑστερεῖ, μὴ ἡ ἀργατιὰ σὲ κράτει ;
 — Μάνα μ' ἔγα νὰ μὴ στὸ πῶ νὰ μὴ στ' ὁμολογήσω,
 καὶ τώρα ποὺ μ' ἐρώτησες θὰ στὸ ἔομολογήσω
 Τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀδελφὴ ἢ πολυαγαπημένη.
 (Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ἄνω)

10. Ο ΞΕΝΟΣ

Βουλιοῦμαι μιὰ βουλιοῦμαι δυό, βουλιοῦμαι τρεῖς καὶ πέντε,
 βουλιοῦμαι νὰ ξενητευθῶ, νὰ πᾶ νὰ γένω ξένος,
 Ὁ νοῦς μου λέγει μὴ πάγεις κι' ὁ λογισμὸς μου πᾶνε,
 πᾶνε καὶ πάλι γύρισε πᾶνε καὶ πάλι ἔλα,
 νὰ παραγγείλης τὰ βουνὰ νὰ πῆς καὶ τίς κλεισοῦρες,
 — Βουνὰ μου μὴ χιονίσετε, κλεισοῦρες μὴ κλεισθῆτε.
 καὶ τὰ βουνὰ παρήκουσαν καὶ βαρυχειμωνιάσαν
 καὶ οἱ κλεισοῦρες κλείσανε κι' ἔμειν' ὁ ξένος ἔξω,
 . . . . .
 πιάσε τὸν βᾶθιο ὡς τ' αὐτιά, τὸν νηὸ ὡς τὸ ζουνάρι,
 ἔμειν' ὁ ξένος στὴν ξενητιά, πάντα στὰ ξένα λείπει,
 ἀπὸ καιροῦ βλέπς κι' ἔρχεται τὰ χιόνια χιονισμένος
 κι' ἡ κόρη τὸν ἐκύτταξε τὴν μάνα της τὸ λέγει :
 — Μάνα μ' ὁ ξένος ἔρχεται τὰ χιόνια χιονισμένος.
 — Κορὴ μου σιὰ δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.

- Μανά μ' ὁ ξένος ἔρχεται ὄγρως καὶ παγωμένος.
- Κορή μ' φαγὶ δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.
- Μανά μ' τὸ περδικάκι μου φθάνει ἐμὲ καὶ κεῖνον.
- Κορή μ' στρῶμα δὲν ἔχουμε τὸν ξένο τί τὸν θέλουμε.
- Μάνα μ' τὸ στρωματάκι μου φθάνει κι' ἐμὲ καὶ κεῖνον.

11. ΤΟ ΔΙΑΣΙΔΙ

- Ὅσ' ἀψηλὸς ὁ οὐρανὸς κι' ὅσο ἡ θάλασσα βαθεία,
τόσο πανὶ ἐδιάζονταν ἡ κόρη στὴν αὐλή της,
κι' ὁ Κοντογιὸς περνᾷ π' ἐκεῖ κι' αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
- Φαίνεις κορή μ' καὶ διάζεσαι καὶ μένα δὲν θυμᾶσαι.
  - Ἐγὼ καλέ μου σ' ἔγραψα ἐπάνω στὸ πανί μου.
Κι' ἡ μάνα της σᾶν τ' ἄκουσε, βαριά τὴν κακοφάνη,
τρι' ἀδελφάκια σύνταξε, τὸ βράδυ στὴν αὐλή της,
τὸνα παινᾶ τὰ ῥοῦχά της, τ' ἄλλο τὴν ὁμορφιά της.
  - Μὴ τὴν παινᾶς τὰ ῥοῦχά της μηδὲ τὴν ὁμορφιά της,
τ' ὁ Κοντογιὸς ὁ μάργελος μαργελεμέν' τὴν ἔχει.
Τὸ τρίτο τ' ὀλοῦστερο τραβίζει τὸ μαχαῖρι,
μέσ' τὴν καρδιά τὴν κτύπησε καὶ τὴν ἐμαχαιρώνει·
κι' ἐκείνη σᾶν ἀπέθνησκε αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
  - Θέλω νὰ μ' ἀπεράσετε π' τοῦ Κοντογιοῦ τὸ σπίτι.
Ὁ Κοντογιὸς σᾶν τ' ἄκουσε, βαριά τὸν κακοφάνη
καὶ τὸ μαχαῖρι ἔβγαλε, κι' ἀτός του μαχαιρώνει.
  - Τοὺς πῆραν καὶ τοὺς ἔθαψαν τοὺς δύο σ' ἓνα μνημα,
ἴστῃς νέας φύτρωσε μηλιά, ἴστοῦ νέου κυπαρίσσι,
κοντολιγᾶει ἡ μηλιά φιλᾶ τὸ κυπαρίσσι
κι' ἀπ' τὰ κοντολιγίσματα αὐτὰ τὰ λόγια βγαίνουν :
  - Ὅπ' ἀγαπιοῦνται ζωντανοί, φιλιοῦνται πεθαμένοι.

12. Η ΑΡΕΤΗ

- Μιά μάνα μιὰ καλὴ μάνα ἀπ' τὶς καλὲς τὶς μάνες
ποὺ εἶχε τοὺς ἐννιά τοὺς γιούς, τὴν Ἀρετὴ μονάχη
μέσα στὰ σκότ' τὴν ἔλουε, σι' ἄστρα καὶ στὸ φεγγάρι,
καὶ μέσα στὸν αὐγερινὸ πλέκει τὰ πλόκαμά της.
Προξενητάδες βγήκανε, ἴπὸ μέσα ἀπ' τὴν Πόλη
ῥωτοῦσι καὶ ξαναρωτοῦν, ποῦ νᾶβρουν τέτοια κόρη,
Ἐδῶ ποὺ καταλέγουμε, ἐδῶ ἔχει τέτοια κόρη·
ὅλα τ' ἀδέλφια δὲν στέργουν, κι' ὁ Κωνσταντῖνος στέργει.
—Δέξε μανά μ' νὰ δώσουμε, τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα,
ποῦμαι καὶ γὼ πραγματευτής, νὰ πγαίνω νὰ κονεῦω.

- *Ἦλθεν ὁ χρόνος δίσεκτος, χρόνος δυστυχησμένους
 κι' ἀπέθαναν οἱ ἐννιά οἱ γιοὶ κι' ἄρρωσθησεν ἡ μάνα,
 ἦλθε τὸ ψυχασάββατο πὸν κλαῖν' τοὺς πεθαμμένους.
 Γονατιστὴ ἡ μάνα των ἔρχεται στὸ μνημόρι,
 σ' ὄλα τὰ μνήματ' ἔκλαιε, σ' ὄλα παρηγοριούνταν,
 στοῦ Κωνσταντίνου τοῦ μικροῦ παρηγοριὰ δὲν ἔχει,
 στὸ μνήμα τοῦ μικροῦ της γιοῦ ἔβγαζε τὰ μαλλιά της.
- Ἀνάθεμά σε Κωνσταντῆ καὶ μυριανάθεμά σε,
 σὺ μ' ἔκαμες κι' ἐδώκαμε τὴν Ἀρετὴ στὰ ξένα.
 Κι' ὁ Κωνσταντῆς σὰν τ' ἄκουσε, βαριά τὸν κακοφάνη,
 κούει τὸ μνήμα νὰ βογγᾶ καὶ βαρυνασπενάζει.
- Σῶπα μανούλα μου μὴ κλαῖς τὴν Ἀρετὴ θὰ φέρω.
 Κιουβοῦρι ¹ κάνει ἄλογο, τὸ σάβανό του σέλα ²
 καὶ τὰ κιουβουροκάρφια του, πέταλα σι' ἄλογόν του.
 Στὸν δρόμον ὅπου πήγαινε, στὴ στράτα πὸν πηγαίνει,
 κούει τυμπάνια νὰ βρανοῦν, ζορνάδες ὅπου παίζουν,
 ἐκεῖ βλέπει τὴν Ἀρετὴν εἰς τὸν χορὸν πὸν ἦταν.
 Σαράντα γύρους ὁ χορὸς κι' ἡ Ἀρετὴ τὸν σέρνει.
- Καλησπερνῶ σε Ἀρετῆ—Καλῶς τὸ μαργελάκι,
 — Δὲν εἶμαι γὼ μαργελικός, μόν' εἶμ' ὁ Κωνσταντίνος.
 — Σὰν εἶσαι σὺ ὁ Κωνσταντῆς τ' ἄξιο παληκάρι,
 πὸν εἶναι τὰ ξανθὰ μαλλιά, καὶ ἡ χρυσὴ σου χιότιη ;
 — Ἐννιά χρόνους εἶμ' ἄρρωστος καὶ δεκαπέντε μῆνες,
 ἔπεσ' ἡ χρυσὴ χιότιη μου καὶ τὰ ξανθὰ μαλλιά μου.
 — Ἄν ἦσαι σὺ ὁ Κωνσταντῆς, ἐδῶ ποιόννα γυρεύεις ;
 — Ἐλ' Ἀρετῆ στὸ σπίτι μας κι' ἡ μάνα μας σὲ θέλει.
 — Καὶ σὰν μὲ θέλει γιὰ καλό, νᾶλθω μ' αὐτὰ πὸν εἶμαι,
 καὶ σὰν μὲ θέλει γιὰ κακό, νὰ βάλω μαῦσα νᾶλθω.
 — Ἡ γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακό, ἔλα μ' αὐτὰ πὸν εἶσαι.
 Στὸν δρόμον ὅπου πήγαιναν, στὴ στράτα πὸν πηγαίνουν
 κούει πουλιὰ νὰ κελαδοῦν, πουλιὰ γιὰ νὰ τὸ λέγουν·
- Ποιὸς εἶδε νέα ζωντανὴ μὲ νιὸ ἀποθαμμένο ;
 — Φοβοῦμαι σε κὺρ Κωνσταντῆ, μοιάζεις σὰν πεθαμμένος.
 — Περιπάτα, ἀδελφοῦλα μου, μὴν κούης τὰ πουλάκια.
 Ἐπῆγαν καὶ κρικκέλισαν στῆς μάνας των τὸ σπίτι.
 — Σὰν ἦναι ξένος νὰ διαβῆ, δικός μου νᾶλθη πάνω
 κι' ἂν ἦν' ὁ πικροχάροντας γὼ ἄλλο γιὸ δὲν ἔχω.

1) Νεκροκάρβατον.

2) ἐφίππιον.

—Δὲν εἶν' ὁ πικροχάρωντας μόν' εἶν' ἡ Ἄρετή σου.
 Ὡστε νὰ διῆ τὴν Ἄρετὴ ἔσβυσεν ἡ πνοή της.
 κι' ὥστε νὰ διῆ τὸν Κωνσταντῆ, ἐβγῆκεν ἡ ψυχὴ της.

13. Ο ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ

Διώχνεις με μάνα μ' διώχνεις με, κι' ἀλήθεια προβοδάς με,
 δός με τὴν εὐλογία σου, δός με καὶ τὴν εὐχή σου,
 κι' ἐγὼ αὖρι θεὸ νὰ διαβῶ ἀπὸ τὰ χελιδόνια
 νὰ λείψω χρόνους δώδεκα καὶ μῆνας δεκαπέντε,
 νᾶλθη ἡμέρα τ' Ἀἰγεωργιοῦ τὸ μέγα παναγῦρι,
 νὰ πᾶς μανέ μ' στήν ἐκκλησιὰ νὰ πᾶς νὰ προσκυνήσης'
 νὰ ἰδῆς τοὺς νηούς, νὰ ἰδῆς τὶς νηές, νὰ ἰδῆς τὰ παληκάρια,
 νὰ ἰδῆς καὶ τὸ στασίδι μου μαυροσκοτεινιασμένο.
 τότε μάνα μ' νὰ πικραθῆς διαβάτες νὰ ξετάζης :
 Μὴν εἶδατε τὸν γιόκα μου, τὸν γιό μου τὸ Γιαννάκη ;
 καὶ τὰ πουλιά θεὸ νὰ ῥωτᾶς καὶ θὰ βαριεξετάζης :
 Πουλιά μου, ὅπου τρέχετε καὶ ἀψηλοπετάτε,
 μὴν εἶδατε μὴν κούσατε τὸν γιό μου τὸν Γιαννάκη,
 τὸν γιό μου τὸ μοναχογιό, τὸ γιό μου τὸν μονάχο ;
 Κι' ἓνα πουλί χρυσὸ πουλί τοῦ κάμπου χελιδόνι,
 ἐκεῖνο τὸν ἀντάμωσε σὲ πράσινα λειβάδια,
 μαῦρα πουλιά τὸν τρώγανε κι' ἄσπρα τὸν τριγυρίζουν,
 κι' ἓνα χρυσὸ καλὸ πουλί, ἔπο μακρὰ κυττάζει.
 —Φάτε πουλιά τὸ σῶμα μου, τ' ἀνδρειωμένο σῶμα
 κι' ἀφήσετε τὰ μάτια μου καὶ τὸ δεξιὸ μου χέρι,
 νὰ γράψω μιὰ ψιλὴ γραφή, νὰ στείλω τ' ἀφεντοῦ μου,
 νὰ τ' ἀναγνῶν' ὁ ἀφέντης μου νὰ κλαίῃ ἡ μανέ μου,
 νὰ τ' ἀναγνῶν' ἡ μάνα μου νὰ κλαῖν οἱ ἀδελφοί μου,
 νὰ τ' ἀναγνῶνουν οἱ ἀδελφοὶ νὰ κλαῖν οἱ ἀδελφές μου,
 νὰ τ' ἀναγνῶνουν οἱ ἀδελφές νὰ κλαῖνε οἱ γειτόνοι.
 ἀναγνῶνω καὶ νεγνῶνω = διαβάζω.

14. ΤΟ ΣΤΟΙΧΙΩΜΑ ¹

Τρεῖς ἀδελφάδες εἴμαστε κι' οἱ τρεῖς χαριτωμένες
 ἢ μιὰ κρατεῖ τὸ Δούναβι, ἢ ἄλλη τὸν Περίτη,
 ἢ τρίτη ἢ ὀλοῦστερη τῆς τρίχας τὸ γεφύρι.
 Χίλιοι μαστόροι δούλευαν καὶ χίλιοι μαθητάδες

1) Τὸ φονεύειν ἄνθρωπον πρὸς στήριξιν οἰκοδομήματος κατ' ἐπικρατήσασάν ποτε
 δεισιδαιμονίαν.

- ὄλη μερίτσα δούλευαν, τὸ βράδυ ἐκρεμνοῦσε
 πουλί πῆγε καὶ κάθισε στοῦ μάστορη τὸν ὄμο,
 δὲν κελαδοῦσε σᾶν πουλί, οὔτε σᾶν χελιδόνι,
 μόν' κελαδοῦσε κι' ἔλεγε μ' ἀνθρώπινη λαλίτσα.
- Σᾶν δὲν στοιχώσετ' ἀνθρώπο, γεφύρι δὲν στεργιώνει,
 μόνον τοῦ πρωτομάστορη τοῦ πρώτου τῆ γυναῖκα.
 Κι' ὁ μάστορης σᾶν τ' ἄκουσε βαριά τὸν κακοφάνη,
 τὸν μαθητὴν του ἔστειλε νὰ πᾶ νὰ τὴν φωνάξη·
- Σήκω κι' ἔλα μαστόρισσα κι' ὁ μάστορης σὲ θέλει.
 —Καὶ τί μὲ θέλ' ὁ μάστορης τώρα αὐτὴ τὴν ὥρα ;
 καὶ σᾶν μὲ θέλη γιὰ καλὸ νὰ βάλω τὰ χρυσᾶ μου
 καὶ σᾶν μὲ θέλη γιὰ κακό, γιὰ νὰ μαυροφορέσω.
- Ἡ γιὰ καλὸ ἢ γιὰ κακό ἔλα μ' αὐτὰ ποὺ εἶσαι.
 —Καὶ τί μὲ θέλεις μάστορη τώρα ὅπου μὲ κράζεις ;
 —Τὸ δακτυλίδι μ' ἔπεσε μέσα σ' ἑφτὰ καμάρες·
 —Ἐπανε τὸ ζουνάρι μου τὸ σαρανταπηχάτο
 καὶ δέστε με π' ἀμάσχαλα, μέσα κατέβαστέ με.
- Τράβα μάστορη τράβα με, τράβα με παραπάνω
 φῆκα τὸ σπίτι μ' ἀνοικτὸ καὶ τὰ ψωμιὰ στὸ φούρνο
 καὶ τὸ σαλό¹ μου τὸ παιδί, στὸ λίκνι καὶ κοιμᾶται.
 —Τὸ σπίτι σου θὰ σφαλιχθῆ καὶ τὰ ψωμιὰ θὰ ξέβουν
 καὶ τὸ σαλό σου τὸ παιδί, ἄλλη μάνα θὰ κάνη.

15. Ο ΕΝ ΠΛΟΙΩ ΘΑΝΑΤΟΣ

- Ἄ Κωνσταντῆς ἀρρώστησε ὁ μικροΚωνσταντῆνος,
 ὁ Κωνσταντῆς ἀρρώστησε μέσα εἰς τὸ καράβι,
 δὲν εἶν' κανεὶς στὴ θάλασσα τὸν Κωνσταντῆ νὰ βλέπη.
 ὁ μάγειρας τὸν κύτταζε κι' ὁ μάγειρας τὸν βλέπει.
 Μιὰ Κυριακὴ ἀπ' τὸ πρωτὶ φωνάζει καὶ τοὺς λέγει :
- Τραβῆτέ με νὰ σηκωθῶ, βάλτε με νὰ καθήσω,
 φέρετε καὶ τὴ χάριτα μου νὰ διῶ τί θὰ τραβήξω,
 Σ' αὐτὸ τὸ δένδρο τ' ἀψηλὸ καὶ στὸ ἑφτακορφάτο
 ἐκεῖ θὰ πᾶ ν' ἀράξωμε ἐκεῖ θὲ νὰ σταθοῦμε·
 ρίξτε δεξιὰ τὰ σίδηρα, ζερβὰ τὸ παλαμάρι
 καὶ μέσ' τῆ μέσ' τοῦ καραβιοῦ ἄγκυρα τὴ μεγάλη,
 νὰ βγῆ ὁ μοῦτσος γιὰ νερὸ κι' ὁ μάγειρος γιὰ ξύλα,
 νᾶβγουν καὶ τὰ ναυτόπουλα, νὰ σκάψουν ἓνα μνημα,
 φαρδὺ φαρδὺ γιὰ νὰ σκαφῆ, μακρὺ νὰ μὲ χωρέση,

1) Μωρόν.

κι' ἀπ' τῆ δεξιᾷ μου τῆ μεριά ἀφήστε παραθύρι,
 νὰ μπαινοβγαίνουν τὰ πουλιὰ τὰ μαῦρα χελιδόνια,
 νὰ 'μπαίν' ὁ ἥλιος τὸ πρωῖ νὰ μπαίν' τὸ μεσημέρι,
 καὶ μέσα τὰ μεσάνυκτα νὰ 'μπαίνη τὸ φεγγάρι'
 ἂν πᾶτε καὶ σιτὴ μάνα μου μὴν πῆτε πὼς ἐτάφην,
 μόν' πῆτε πὼς πανδρεύθηκα, τῆ γῆ γυναῖκα πῆρα.
 Βάλαν τὴν πλάκα πεθερᾶ τῆ μαύρη γῆ γυναῖκα
 καὶ τὰ ψαράκια τοῦ γιαλοῦ γειτόνοι κι' ἔξαδέλφια.

16. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΗΣ ΝΥΜΦΗΣ

- Κόρη καθοῦνταν κ' ἔφαινε κάτ' στῆς αὐλῆς τῆ θύρα,
 κι' ὁ ἥλιος τὴν ἔχαιρετᾶ κι' ὁ ἥλιος τὴν ἔλέγει·
- Μαλαματένιο τ' ἀργαλιὸ καὶ φίλδισι τὸ χτένι,
 κι' ἀγγελικὸ 'νε τὸ κορμὶ ποὺ κάθεται καὶ φαίνει.
 Κι' ἡ κόρη πιλογήθηκε καὶ τὸν ἐσουντυχαίνει :
- Δικό μου εἶναι τ' ἀργαλιό, δικό μου καὶ τὸ χτένι,
 δικό μου 'νε καὶ τὸ κορμὶ ποὺ κάθεται καὶ φαίνει.
- Φαίνεις κόρη μ' καὶ τραγουδεῖς, φαίνεις καὶ μασουρίζεις,
 μὰ τὸν ἀγοῦρο ' π' ἀγαπᾶς, ἄλλοῦ τὸν προξενοῦνε
 καὶ σένα στέλνουν μῆνυμα νὰ πᾶς νὰ στεφανώσης.
 Μεταπατεῖ τὸ πάτημα καὶ τῆ σαῖτα ῥίχνει,
- Τ' ἔχεις κορὴ μ' καὶ θλίβεσαι καὶ βαρουναστενάξεις ;
- Μανά μου τὸν υἱόκα σου ἄλλοῦ τὸν προξενοῦνε,
 καὶ μένα στέλνουν μῆνυμα νὰ πᾶ νὰ στεφανώσω,
 μὲ τί καρδιά μὲ τί ψυχὴ μὲ τί χέρια νὰ πιάσω
 μὲ τί ποδάρια νὰ σταθῶ τὰ στέφανα ν' ἀλλάξω ;
 Καὶ κείνη πιλογήθηκε κι' αὐτὸν τὸν λόγον λέγει :
- Σήκω, κορὴ μ' καὶ πῆγαινε νὰ μὴ κακοκαρδίση,
 κάμε τὰ στέφαν' ἀργυρᾶ καὶ τὰ κερὶ' ἀσημένια,
 βάλε τὰ ψάρια τοῦ γιαλοῦ βάλε τα κατωφόρι,
 βάλε καὶ τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ βάλε τα πανωφόρι,
 βαγῆτες πᾶρ' ἀπὸ μπροσιὰ βαγῆτες τὸ κατόπι,
 βαγῆτες κι' ἀπ' τὰ πλάγια σου καὶ πᾶ νὰ στεφανώσης.
 Βάνει τὸν ἥλιο πρόσωπο καὶ τὸ φεγγάρι σιτῆθος,
 καὶ τὸ χρυσὸ ἀυγερινὸ διαμάντι δακτυλίδι,
 πῆρε βαγῆτες πὸ μπροσιὰ, βαγῆτες τὸ κατόπι,
 'πολεῖ ὁ δρόμος λούλουδα κι' ἡ ἐκκλησία μὸσχο,
 παπᾶς τὴν εἶδε κι' ἔσφαλε, διάκος δὲν κανονάρχα,

1) Νέον.

καὶ τὰ μικρὰ ψαλτόπουλα ἔχασαν τὰ χαρτιά τους,
κι' ἡ κόρη ἠπιλογήθηκε κι' αὐτὸ τὸν λόγον λέγει :
—Ψάλλε παπᾶ πῶς ἔψαλλες, διάκε πῶς κανονάρχας
καὶ σεῖς μικρὰ ψαλτόπουλα εὐρῆτε τὰ χαρτιά σας,
Παπᾶ, σᾶν ἦσαι χριστιανός, σᾶν ἦσαι βαπτισμένος,
παράγγυρε τὰ στέφανα πρὸς τὴ συντεκνοπούλα,
κάμε τὴ νύμφη παράνυμφη, γιατί μαλλιά δὲν ἔχει.
—Μαλλιά καὶ μαλλιοβότανα τὰ ἔχω στὴν ἀυλὴ μου,
ἔννια Σαββάτα σᾶν λουθῶ κι' ἐγὼ μαλλιά θὰ κάνω.
πολεῖ = ἀπολνᾶ, φυτρώνει.

17. Ο ΑΚΑΛΕΣΤΟΣ

Ἄρχόντου γιὸς κάνει χαρά, κάνει καὶ παναγῦρι
ὄλο τὸ κόσμο κάλεσε, κι' ὄλο τὸ ψυχολόγι,
κι' ἓνα φτωχὸ καλόγερο κείνον δὲν τὸν καλένει.
Παίρνει καὶ πάγ' μονάχος του, παίρνει καὶ πάγ' αἰτός του.
Ἦλθε ἡ ὥρα τοῦ παστοῦ ὁποῦ κερνοῦν τὴ νύμφη,
ἓνας τὴν κέρασε φλουρί, κι' ἄλλος τὴ δίνει γρόσι,
καὶ ὁ φτωχὸς καλόγερος πολὺ μαργαριτάρι,
κι' ὄλοι τὸν ἐξηλεύσανε κι' ὄλοι τὸν ἐρωτοῦνε :
—Ἐσὺ φτωχὲ καλόγερε ἂν ποῦν' ἡ δούλευσὴ σου ;
—Ὅσ' ἄστρα νε στὸν οὐρανό, ὅσα πουλιὰ στὸν κάμπο,
ὅσα ψαράκια στὸ γιαλό, ὅλα ἔνε πραγματιά μου.

Ο ΒΙΟΣ ΤΗΣ ΟΣΙΑΣ ΜΗΤΡΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΚ ΘΡΑΚΗΣ ΚΑΤΑΓΟΜΕΝΗΣ

1. Ἡ πατρίς τῆς Ὀσίας

Ἡ πατρίς τῆς Ὀσίας Ἐπιβάται,² κειμένη εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τῆς Προποντίδος, ὑπάγεται πολιτικῶς μὲν εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν Σηλυβρίας τοῦ νομοῦ Ραιδεστοῦ, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν ἱερὰν Μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας Σηλυβρίας. Ἡ ὄνομασία Ἐπιβάται ἐδόθη εἰς αὐτὴν διότι καθ' ἣν ἐποχὴν ἰδρῦθη, ἦτο ὁ μόνος παράλιος συνοικισμὸς δι' οὗ ἐπεβιβάζοντο οἱ ἐκ τῶν πέριξ κατερχόμενοι Ἐπιβάται καθ' ἄλλην ἔκδοσιν φέρεται Ἴπποβάται, διότι ἐνταῦθα ἦσαν αὐτοκρατορικοὶ σταῦλοι τῶν Βυζαντινῶν ὑπῆρχεν αὐτόθι Πύργος, κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀποκαύχου, στρατηγοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' τοῦ Παλαιολόγου (1328—41) τὸν ὅποιον κατέστρεψε καὶ ἐξηφάνισε κατὰ τὸν Πανευρωπαϊκὸν πόλεμον διὰ τῶν ἐργατικῶν ταγμάτων ἢ νεοτουρκικῆ Κυβέρνησις σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐξόντωσιν τῶν ἐλληνικῶν μνημείων.

Κατὰ τὴν ἱστορίαν ἡ Κομόπολις ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1453 διὰ τοῦ Καρατζά βέη τοῦ ἀναλαβόντος τὴν μεταφορὰν τοῦ τηλεβόλου τοῦ Οὐρβανοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐν Ἐπιβάταις ὑπῆρχεν ἐλληνικὴ σχολὴ λειτουργοῦσα ἀπὸ τοῦ 1796 ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτῆς εὐρισκομένων σιγγιλιωδῶν γραμμάτων τῶν Πατριαρχῶν Γερασίμου καὶ τοῦ Ἐθνομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ Ε'. Ἐπίσης λειτουργοῦν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1857 καὶ τ' Ἀρχιγένεια ἐκπαιδευτήρια θηλέων, Ἐθνικὰ Καθιδρύματα ὡς Πατριαρχικὴ Ἐθνικὴ Σχολή, τῶν ὁποίων ὁ ἰδρυτὴς Σαράντης Ἀρχιγένης ἱατρός, γέννημα καὶ θρόγμα Ἐπιβατῶν, ἄτεκνος ὢν, ὄλην τὴν περιουσίαν αὐτοῦ διέθεσεν εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ προικοδοτήσιν αὐτῶν τε καὶ τοῦ Γυμνασίου τῶν ἀρρένων «Ἐλελείου» συσταθέντος πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Ἐλένης ἀλλὰ τοῦτο ἔπαυσε δυστυχῶς λειτουργοῦν ἀπὸ τοῦ 1894. Τὰ δὲ Ἀρχιγένεια ἐξακολουθοῦν μέχρι σήμερον 1921 ἐργαζόμενα καὶ ἐξυπηρετοῦντα μεγάλως τὴν Θράκην καὶ Ἀνατολήν, διότι αἱ τελειόφοιτοι αὐτῶν ἐδίδασκαν καὶ διδάσκουν εἰς ὅλας τὰς Κοινότητας αὐτῶν μὲ τὸ 1922 τὰ μάλιστα συντελοῦσαι εἰς τὴν διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Οἱ κάτοικοι τῆς Κομοπόλεως ταύτης, ἀμιγεῖς Ἕλληνες, ἠσχολοῦντο ἰδίως εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν ἀμπελοργίαν, τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἀλιείαν, ἐν μέρει εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, ἐμπόριον σταφυλῶν καὶ τινων δημητριακῶν καρπῶν. Ὡς πρὸς τὴν θέσιν αὕτη εὐρίσκειται εἰς ἀνοικτὸν ὄριζοντα καὶ ἐπομένως εἶναι ἐκτεθειμένη εἰς τὰς πνοὰς ὄλων τῶν ἀνέμων ὁ ἀὴρ αὐτῆς εἶναι καθαρὸς καὶ ὑγιεινός. Ἔχει δὲ καὶ διαυγέστατον ὕδωρ.

Τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα λοιπὸν φυσικὰ χαρίσματα κεκτημένη αὕτη, ἀνέδειξε κατὰ καιροῦς μεγάλους καὶ ἀγίους ἄνδρας, οἵτινες, τὸ πρότερον ἀφανῆ καὶ ἀσήμαντον μέρος τῆς γῆς, κατέστησαν γνωστὸν καὶ περιβλεπτον καὶ ἐκείνους μὲν τιμᾷ καὶ γεραίρει αὕτη, λίαν ἐπαξίως καυχωμένη ὡς μεγάλους πατριώτας καὶ εὐεργέτας, εἰς δὲ τὴν ἀλίαν ψάλλει γηθοσύνως ἐν ἐκκλησιαστικῷ τροπαίῳ «Ἐπιβατῶν τὸ καύχημα τὸ σε-

1) Γεννηθεῖσης ἐν Ἐπιβάταις τῷ 1150 μ.Χ. καὶ ἀποθανούσης ἐν Καλλικρατείᾳ τῷ 1177 μ.Χ.

2) Βλ. λεξικὸν Ἀχιλλ. Σαμοθράκη (Ἀρχ. Θρ. Θεσ. τόμ. Ζ' σ. 389) καὶ Σαράντης Ἀρχιγένης καὶ Ὀσία Παρασκευὴ Πολιοῦχος Ἐπιβατῶν ἐν Ἀθήναις 1938 ἐπιμελεῖα Ζωῆς Κ. Σακκίδου, ὅπου καὶ ἡ ἀκολουθία τῆς Ὀσίας.

πτὸν καὶ βεβαία προστάτις Παρασκευῆ» καὶ διατηρεῖ ἐπ' ὀνόματι καὶ ἐπὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου τῆς ἐγγωρίου Αὐτῆς Ὁσίας ἔκλαμπρον καὶ νεόδμητον ἱερὸν Ναόν.

Αὕτη διὰ τοῦ βίου, τῶν θαυμάτων καὶ τοῦ ἱεροῦ λειψάνου αὐτῆς, ὄχι μόνον εὐφήμισε τοὺς Ἐπιβάτας, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον ἔφερε πολὺν ἀπὸ τῆς Μολδαβίας καὶ μάλιστα διέσωσε τὴν πατρίδα τῆς ἀπὸ βεβαίας καταστροφῆς τῶν βαρβάρων τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως καὶ πατριδος προαιωνίων ἐχθρῶν Ὁσμανιδῶν καὶ ἀπηλευθέρωσεν αὐτήν.

Διὰ ταῦτα ἐκ δικαίας καὶ ἀπείρου εὐγνωμοσύνης ὀρωμένη ἢ ὀμώνυμος Φιλόπτωχος Ἀδελφότης τῶν Κυριῶν Ἐπιβατῶν «Ἡ Ὁσία Παρασκευῆ» προβαίνει εἰς τὴν δημοσίευσιν τοῦ παρόντος, ἀφ' ἑνὸς μὲν τῇ πολιοῦχῳ Ὁσίᾳ τὰ νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν, εὐχαριστήρια προσάγουσα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τῶν ἀναγνωστῶν ἐπιδιώκουσα.

Ἀπολυτίκιον Ἦχος α'.

Τῆς χαμαιζήλου τρυφῆς σοφῶς τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπεριδοῦσα, πρὸς θεῖα ἠρότης σκηνώματα καὶ τῶν ἰάσεων τοῖς πιστοῖς πηγὴν κατέλιπες, τὸ ἱερὸν σου σκήνος, Μητερὸ πανεύφημε. Ἐπιβατῶν τὸ καύχημα τὸ σεπτόν, καὶ βεβαία προστάτις Παρασκευῆ. Μὴ παύσῃ θερμῶς Χριστῷ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀεὶ προσβέβουσα.

Ἡ ἐπέτειος μνήμη τῆς Ὁσίας τελεῖται τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ Ὀκτωβρίου. Ἐν αὐτῇ ψάλλεται ἡ ἰδιαιτέρα ἀκολουθία Αὐτῆς, τυπωθεῖσα τῷ 1817 ἐν Ἰασίῳ τῆς Ρουμανίας.

2. Ὁ βίος τῆς Ὁσίας

Ἡ τετιμημένη Ὁσία κατήγετο ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτας τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, γεννηθεῖσα τῷ 1150 μ.Χ. Οἱ μακάριοι γονεῖς τῆς, μολονότι προήρχοντο ἐξ ἐπισημοτάτης οἰκογενείας, ἔλεγον πάντοτε ὅτι δὲν ὑπάρχει οὐδεμία καταγωγὴ ἐπισημοτέρα ἐκείνης, ἢ ὁποία λαμπρύνει καὶ διακρίνει τὰ γνήσια τέκνα τοῦ Θεοῦ. Ὁ πλοῦτος ἦτο εἰς τὰς χεῖράς των ὄργανον φιλανθρωπίας καὶ κοινωφελείας. Καὶ κατὰ τὸ ἰδικόν των παράδειγμα ἐμεγάλωσεν ἡ θυγάτηρ των Παρασκευῆ.

Ἐφρόντισαν μὲν νὰ τὴν ἐκπαιδεύσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἐμερίμνησαν ἀκόμη περισσότερον νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὴν ἀνατροφὴν χριστιανικωτάτην κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν ρητόν : «ἐκτρέφετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου». (Ἐφσ. στ' 4). Προκειμένου μάλιστα περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῆς κόρης, ἔλεγον συχνά, ὅτι ἡ σεμνότης, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ σωφροσύνη μιᾶς νεάνιδος δύνανται ν' ἀποτελέσωσι μόναι ἀγλαΐσματα καὶ στολίσματα, τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ διαλάμπωσι καὶ ἂν ἤθελε προστεθῇ εἰς αὐτὰ ὁ στολισμὸς τῶν ἐκ τῆς παιδείας γνώσεων.

Καμμίαν ὁμως ἀξίαν δὲν ἔχει κόρη παρουσιάζουσα μόνην τὴν ἔπαρσιν ξηρᾶς μαθήσεως, εἰς δὲν ἤθελεν ἔχει τὰς ἠθικὰς ἐκείνας ἀρετὰς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦσι τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τιμὴν μιᾶς παρθένου, διότι «σταγῶν ἀρετῆς, μείζων ὠκεανοῦ σοφίας».

Εἰς τὴν Παρασκευὴν μετεδόθησαν καὶ ὅλα τὰ φιλεύσπλαγχνα καὶ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα τῶν γονέων αὐτῆς τόσον, ὥστε ἡμέραν τινὰ κατεθλίβη ὑπερβολικῶς ὅτε εὐρεθεῖσα μετὰ τῆς παιδαγωγοῦ τῆς εἰς ἔσοχὴν, εἶδε κόρην πτωχὴν, τὴν ὁποίαν μόλις ἐκάλυπτον τὰ πεπαλαιωμένα ράκη τῆς.

Ἡ ἀγαθὴ νεᾶνις ἠθέλησε νὰ τὴν ἐλεήσῃ μὲ χρήματα· ἀλλὰ μετὰ λύπης παρητήρησεν ὅτι δὲν ἔφερε μαζί της. Διὰ πρώτην φορὰν τότε εὔρεν, ὅτι καλὸν ἤθελεν εἶναι, ἐὰν ἐσυνήθιζε νὰ φορῇ κοσμήματα, ἔφερον ὅμως σταυρὸν χρυσοῦν καὶ ἤρχισε νὰ τὸν ἐκβάλῃ Ἡ παιδαγωγὸς ὥρμησε νὰ τὴν ἐμποδίσῃ. Δὲν εἶναι ὀρθόν, τῇ εἶπε, νὰ δώσῃς εἰς ἐλεημοσύνην τὸν σταυρὸν σου. Καὶ ἡ Παρασκευὴ ἀπεκρίθη : Ο σταυρὸς δὲν μᾶς ἔφερε τὴν ἐλεημοσύνην ; Διατί λοιπὸν τὸ ἰδικόν μου κόσμημα, τὸ ὁποῖον τὸ ὑπενθυμίζει, νὰ μὴ χρησιμεύσῃ εἰς ἔλεος καὶ ἀνακούφισιν ὑπὲρ τῆς πτωχῆς αὐτῆς κόρης, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἀρμόζει τόση στέγησις καὶ πενία ἐν μέσῳ κοινωνίας, ἡ ὁποία ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν Χριστὸν ἔπρεπε νὰ ἀγνοῇ ἕξ ὀλοκλήρου τὴν πτωχείαν ; Καὶ ἀφαιρέσασα τὸν σταυρὸν της, ἔδωκεν αὐτὸν εἰς τὴν πτωχὴν, ἡ ὁποία μετὰ τὴν πρώτην κατάπληξιν, δακρύουσα καὶ περιχαρῆς, ἠυλόγει μὲ συγκινητικὸς λόγους τὴν φιλεῦσπλαγγχον εὐεργέτιν της.

Ἄλλοτε πάλιν ἐν καιρῷ χειμῶνος, συναντήσασα καθ' ὁδὸν νεάνιδα, ἡ ὁποία ἔτρεμεν ὑπὸ τοῦ ψύχους, ἐξέβαλε τὸ πολύτιμον ἐπανωφόριόν της καὶ τὸ ἐνέδυσεν εἰς ἐκείνην.

Οἱ γονεῖς της παρηκολούθουν μετὰ χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως τὴν τόσῃ ἀγαθότητι τῆς θυγατρὸς των καὶ παρεκάλουν τὸν Θεὸν νὰ τὴν διατηρῇ πάντοτε εἰς τοὺς νόμους του καὶ τὰς ἐντολάς του.

Ἀπὸ τῆς ἡλικίας τῶν δεκαῆξ ἑτῶν πλούσιοι νέοι, κατέχοντες κοινωνικὴν θέσιν καλὴν καὶ μεγάλα ἀξιώματα, προέτεινον δι' αὐτὴν προτάσεις γάμου. Ἄλλ' ἡ κόρη πάντοτε τὰς ἀπέκρουε.

Πατὴρ καὶ μήτηρ ἔλεγον πρὸς αὐτήν, ὅτι ὁ χρόνος τῶν ἀρνήσεων ἔπρεπε νὰ τελειώσῃ· ὅτι τὴν εἶχον μίαν καὶ μόνην κόρην καὶ ἡ μεγαλύτερα αὐτῶν ἐπιθυμία ἦτο νὰ ἴδωσι τὴν ἀποκατάστασίν της πρὶν ἢ ὁ θάνατος κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς των. Καὶ προσέθετον, ὀρφανὴ κόρη τότε, τί θ' ἀπογείνη ;

Ἄλλ' ἡ Παρασκευὴ ἀπέφευγε πάντοτε· ἔλεγε δὲ ὅτι ὁ οὐράνιος Πατὴρ ζῆ, ἐπιβλέπει καὶ προστατεύει πάντοτε. Ὅταν πιστεύῃ τις εἰς αὐτὸν καὶ ζῆ ὑπὸ τὰς θείας ὁδηγίας καὶ τὰς ἐντολάς του καὶ τὸν ἔχει ὑπεράνω του, πλησίον του, ἐντός του, πῶς θὰ μείνῃ ποτὲ ὀρφανός ; Καὶ θέλουσα νὰ καθησυχάσῃ τοὺς γονεῖς της εἶπε : — « Διατί σκέπτεσθε περὶ τοῦ ἰδικοῦ σας θανάτου ; Αἱ ἡμέραι τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρθῶνται ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Εἴσθε ἀκόμη τόσον ἀκμαῖοι, ὥστε κατὰ τοὺς ὄρους τῆς φύσεως δὲν ἔχετε ὀλιγώτερα δικαιώματα ἐπὶ τῆς ζωῆς ἀπ' ἐμέ. Σὺ μάλιστα, μήτηρ, εἶσαι τόσον ἀνθηρὰ, ὥστε θὰ σὲ ὑπέθετέ τις κατὰ τινα μόνον ἔτη μεγαλύτεραν ἀδελφήν μου ».

Ἐνίοτε τῇ ἔλεγον ἄλλαι κόραι : Εἴσθε τόσον πλούσιοι σεῖς ! τί θὰ γείνη τόση περιουσία, ἐάν, ὡς λέγεται, δὲν θελήσῃς ν' ἀποκατασταθῆς ! Καὶ ἡ Παρασκευὴ ἀπεκρίνατο, δεικνύουσα πτωχοὺς καὶ παιδία ἀνυπόδητα. Ὑπάρχει καμμία περιουσία ἴση πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς στερήσεις τόσον δυστυχῶν, τόσον θλιβερῶν ὑπάρξεων ;

Φερομένη ὑπὸ εὐσεβοῦς πόθου ἡ Ὁσία Παρασκευή, περιῆλθε διάφορα θρησκευτικὰ κέντρα, ζητοῦσα νὰ πλουτίσῃ τὰς εὐσεβεῖς ἐντυπώσεις τῆς καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸν ζῆλον αὐτῆς καὶ τὴν πίστιν. Οὕτω μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἰς Χαλκηδόνα, εἰς Ἡράκλειαν καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἐφθασε δὲ καὶ μέχρι τῶν ὄχθῶν τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς γυναικεῖον μοναστήριον, σπουδάζουσα τὴν ζωὴν τῶν ἐν αὐτῇ παρθένων. Καὶ ἀκολούθως, ἀποπλεύσασα ἐξ Ἰόππης, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα τῆς. Ἐκτοτε ἐπεδόθη μὲ περισσοτέραν ἀκόμη ὁρμὴν εἰς τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν· ἐσχημάτισε δὲ καὶ εὐσεβῆ ἔνωσιν, φιλόπτωχον Ἀδελφότητα, τῆς ὁποίας αἱ ἀδελφαί, γυναῖκες καὶ νεάνιδες, περισυνέλεγον ὀρφανὰ καὶ ἀπροστάτευτα παιδιά, διὰ τὴν ἀνακούφισιν καὶ ἀνατροφὴν τῶν ὁποίων ἐφρόντιζον μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ στοργῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ γονεῖς τῆς ἀπέθανον εὐχαριστημένοι καθ' ὅλα ἐκ τῆς κόρης τῶν, ἡ ὁποία ἐγνώριζε ν' ἀφιερῶνῃ τὴν ζωὴν καὶ τὸ χρῆμα εἰς ὑποθέσεις τόσοσιν ἱεράς. Μετὰ τινα ἔτη μεταβάσασα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μοιράσασα καὶ ἐκεῖ πολλά, ἀπεσύρθη εἰς τόπον, ὃ ὁποῖος ἐκαλεῖτο (ὡς καὶ σήμερον καλεῖται) Καλλικράτεια καὶ ἐκεῖ παρέδωκε εἰς τὸν Κύριον τὴν ἁγίαν ψυχὴν τῆς, νεαρωτάτη, μόλις ἄγουσα τὸ εἰκοστὸν ἔβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας.

Τὸ δὲ ἄθικτον ταῖς θεαῖς ἀρεταῖς σῶμα εἰς τὴν γῆν κατεκρύπτειτο πλησίον τινός, ὅστις τὴν ζωὴν του κάκιστα ἐδαπάνησεν. Ἥλιος δὲ οὖσα καὶ φῶς αὐτῆ, σκότος καὶ δυσωδίαν οὐκ ἠνείχετο. Καθ' ὕπνον λοιπὸν ἐφάνη εἰς τινα τῶν ἐκεῖσε θειοτέρων ἀνδρῶν καὶ εἶπεν : — « Ἄρον τὰς σάρκας μου μακρὰν ἀπὸ ἐδῶ ».

Ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ κατ' ἀρχὰς ὡς ἀπλοῦν ὄραμα ἐξέλαβε τοῦτο. Ἄλλ' αὕτη δις καὶ τρις παρουσιάζεται αὐτῷ καὶ τελευταῖον δακτυλοδεικτὶ δεικνύει αὐτῷ τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο.

Οὗτος ἀμέσως ἐγείρεται καὶ μετὰ μεγάλης πίστεως καὶ εὐλαβείας διηγεῖται ταῦτα εἰς τοὺς κατοίκους, οἵτινες ἀπὸ κοινοῦ προσέτρεξαν ἵνα ἀνακαλύψωσι πολυὺν τινὰ θησαυρόν. Ἄμα ἐπλησίασαν τὸν τάφον, ἢ ἰθὺς ἀνέστησαν μεγίστην εὐωδίαν καὶ εὐρόντες τὸ ἱερὸν σκῆνος τῆς Ὁσίας σῶον καθ' ὃλοκληρίαν μετέφερον αὐτὸ μετὰ μεγάλης εὐλαβείας καὶ ἐκκλησιαστικῆς πομπῆς καὶ παρατάξεως, εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων.

Μετὰ τὴν κατάθεσιν ταύτην ὅποσα θαύματα δὲν ἐτέλεσεν ὁ Θεὸς δι' αὐτῆς ; κυφοί, ἀνάπηροι, παραλυτικοί, πᾶν εἶδος ἀσθενείας καὶ ἀνίατον ἀκόμη νόσημα ἐθεραπεύοντο ὀλοτελῶς καὶ μὲ μόνην τὴν προσέγγισιν μετὰ πίστεως εἰς τὴν ἁγίαν Λάρνακα τῆς Ὁσίας.

Τὸ ἱερὸν Σκῆνος αὐτῆς κατὰ πρῶτον μετεκομίσθη ἐκ τῆς Καλλικρατείας εἰς Τύρνοβον τῆς Βουλγαρίας, ἔνθεν ἄγνωστον πότε εἰς Βελιγράδιον τῆς Σερβίας καὶ ἀπὸ τοῦ Βελιγραδίου εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος δ' ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου τοῦ Α'. (1639—44) καὶ τοῦ

Σουλτάνου Μουράτ τοῦ Δ', ἔλαβε τὴν ἄδειαν ὁ τῆς Μολδαβίας ἡγεμῶν Βασίλειος, ὅπως μετακομίσῃ τὸ ἅγιον λείψανόν τῆς ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦτο ἀπήλαυσε διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας καὶ ἐκδουλεύσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμεν εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἐκκλησίαν, πληρώσας ἐξ ἰδίων τὰ ἐκ 260 πουργίων ἤτοι 30.000 χρυσῶν δραχμῶν χρῆν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς Τούρκους.

Ὁ δὲ Παναγιώτατος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Παρθένιος μετὰ πάσης τῆς ἀγαθῆς βουλῆς καὶ θελήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον τοῦτο λείψanon ὡς θεῖον θησαυρὸν μετὰ τῶν Σεβασμιωτάτων μητροπολιτῶν Ἡρακλείας Ἰωαννικίου, Ἀδριανουπόλεως Παρθενίου, Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνους, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ παντερωτάτου μητροπολίτου Σετζάβας καὶ πάσης Μολδαβίας Βαβλαάμ· ὁ δὲ εὐσεβὴς καὶ φιλόχριστος καὶ θείῳ ἔλεει αὐθέντης ἡμῶν καὶ ἡγεμῶν πάσης Μολδαβίας Ἰωάννης Βασίλειος Βοεβόδας, οἴκοθεν ἐξελθὼν καὶ σεβασμίως καὶ ὀλοψύχως τὸν ἀτίμητον τοῦτον θησαυρὸν ὑποδεξάμενος, ἐπιτηδείως διεφύλαξεν αὐτὸν ἐν τῷ νεοδημίτῳ ναῷ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς πόλεως Ἰασίου, ὅπου διατηρεῖται μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἀλώβητος εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τῆς τρισυποστάτου Θεότητος.

Ὁπόσης δὲ τιμῆς ἀπολαύει τὸ ἱερὸν Σκῆνος τῆς Ὁσίας ἐν Ἰασίῳ γίνεται δῆλον ἐκ τῆς κάτωθι μεταφράσεως τοῦ πρὸ 157 περιόπου ἐτῶν παρὰ τοῦ εὐσεβοῦς ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχου ἐκδοθέντος χρυσοβούλου, ὅπερ διατηρεῖται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Κοινότητος Ἐπιβατῶν.

«Ἐλέῳ Θεοῦ ἔγραφον ἐγὼ ὁ Ἀλέξανδρος Καλλιμάχος Ἡγεμῶν τῆς Μολδαβίας.

»Ἐφ' ὅσον ἡ Θεότης διὰ τῆς Αὐτῆς ἀγαθότητος, τῆς ὑπερβαλλούσης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, φέρει ἀκαταπαύστως πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων
5 καὶ πάντων τῶν κτισμάτων, διαχέουσα τὰς ἐπουρανίους Αὐτῆς εὐφορίας καὶ ἀγαθοεργίας πρὸς διατήρησιν καὶ περιφρούρησιν ἑνὸς ἑκάστου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσδιορισθεῖσαν κατάστασιν, ὅμως πᾶς ἄνθρωπος ὡς τὸ ἐκλεκτότερον ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα ποιήματα καὶ κτίσματα, τὰ ὁποῖα τρόπον τινὰ
10 συντελοῦν μόνον διὰ τὰς αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ διάθεσιν, πρέπει νὰ δοξάσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ αὐτοῦ διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἀφοσίωσιν ἐγνωμοσύνης δι' ἣν τὸν ἠξίωσε χάριν.

»Ἡ ἅγια Ἐκκλησία, ἡ διαμένουσα ἀναμφιβόλως πρώτιστον ἐκ τῶν εὐεργετημάτων τῆς ἐπουρανίου Προνοίας, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ εἶναι προωρισμένον νὰ δοξάζωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῶν καὶ νὰ ἀπολαύωμεν ὅσα
15 εἶναι ὠφέλιμα εἰς ἡμᾶς, δηλαδὴ τὴν εὐαρέστησιν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν αἰωνίαν μακαριότητα ἀτελευτήτως.

»Ὅσον δέον νὰ εἶναι ἡ ἡμετέρα εὐλάβεια πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὁ

ὀφειλόμενος ζῆλος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἱεράς αὐτοῦ Μονάς, ἀναλόγως πρέπει νὰ μεριμνῶμεν περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ εὐπρεπείας αὐτῶν.

- 20 »Ἡ ἐμὴ Γαληνότης, ἀνατραφεῖσα εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ ζῆλον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ λοιπὰ ἄνω ρηθέντα, κατὰ τὴν κοινοποίησιν ὅπου μοι παρέστησαν οἱ πατέρες, οἱ κατοικοῦντες παρὰ τῷ Ἱερῷ Ναῷ τῆς Ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς εἰς τοὺς Ἐπιβάτας, ὅπου ἦν ἡ πατρὶς καὶ ἡ Κοίμησις τῆς ρηθείσης Ἁγίας, ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος διατελεῖ ἄνευ οὐδεμιᾶς βοήθειας καὶ παντελῶς ἑλλιπῆς εἰς τὰ χρειώδη ἔξοδα, ἠτήσαντο νὰ τοῖς παρέξωμεν κάποιαν βοήθειαν περὶ ἐλεημοσύνης, διὰ τῆς ὁποίας νὰ δύναται νὰ εὐκολύνῃ τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ ἔξοδα· δὲν ἀπέρριψα τὴν γενομένην αὐτῶν αἴτησιν· πάντως εὐλογον κρῖνω νὰ ψηφισθῇ κάποια συντήρησις περὶ ἐλέους ἀπὸ τὰ κτήματα ἐκεῖνα, ὅπου ἐπαναπαύονται καὶ τὰ Ἱερά Λείψανα τῆς

30 Ὁσίας Παρασκευῆς.

»Ἴδου διὰ τοῦδε τοῦ ἡγεμονικοῦ Χρυσοβούλου ἀποφασίζομεν νὰ λαμβάνωσι τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ διακόσια λέβα ἐλεημοσύνην ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους ἀνθρώπους, τὰ ὅποια χρήματα, εἴτε διὰ πιστώσεως, εἴτε δι' ἄλλου εὐλόγου τρόπου ἀναποφεύκτως νὰ ἐξαποστέλλωνται τῇ ρηθείσῃ

- 35 Ἐκκλησίᾳ. Ἰδιαιτέρως διορίζει ἡ Γαληνότης μου νὰ λαμβάνουν καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν Μονὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπου ἀναπαύονται τὰ λείψανα τῆς Ὁσίας Παρασκευῆς ἀνὰ τριακόσια λέβα τὸν χρόνον τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ εἰσοδήματα.

- 40 »Δίκαιον καὶ πάντως εὐλογον νὰ ἔχη ἡ Ἐκκλησία αὕτη ὁμοίαν βοήθειαν ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου εὐρίσκονται τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας, καὶ ὅπου συνάξεται οὐκ ὀλίγη βοήθεια ἀπὸ συνεισφορὰς καὶ ἐλεημοσύνας τῶν χριστιανῶν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας.

- 45 »Ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τούτου τριακόσια λέβα εἰσπράττεσθαι ὡς ἐν θεσπισθὲν χρέος ἀπὸ μέρους τοῦ Μοναστηρίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἐπιβατῶν ἐν Παντὶ καιρῷ ἀπραλλάκτως, ἐγχειριζομένου τοῦ εἰσοδήματος τούτου τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον εἰς τοὺς Ἐπιτρόπους, οἵτινες θέλουν διορίζεσθαι ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐπιβατῶν, νὰ ἐξαποστέλλωνται ἐπιμόνως πρὸς βοήθειαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πατέρων τῶν εὐρισκομένων αὐτόθι.

- 50 »Παρακαλεῖ ἡ Γαληνότης μου καὶ τοὺς μεταγενεστέρους μου ὑπερενδόξους Ἡγεμόνας, ἡμετέρους ἀδελφούς, οἱ ὅποιοι θεῖα προνοία θέλουσι διορισθῆναι κυβερνᾶν τὸ κράτος τοῦτο, ὅχι μόνον νὰ μὴ μεταποιήσωσι τὰ διαληφθέντα περὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπικυρώσωσι καὶ νὰ προσθέτωσιν ὑπὲρ αὐτῶν αἰωνίας σωτηρίας.

- 55 »Ἐγράφη τὸ παρὸν Χρυσόβουλον τῆς Ἡγεμονικῆς Ἐδρας ἐν τῇ πόλει Ἱασίῳ τῆς δευτέρας Διοικήσεώς μου τὴν Μολδαβίαν.

Εἰς τὸ τρίτον ἔτος 1815 Ἰουνίου 16».

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΝΑΟΙ ΠΟΥ ΚΑΤΕΣΤΡΑΦΗΣΑΝ (1955)

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πὺρ πολήθησαν ἢ ἐληλατήθησαν κατὰ τὴν δραματικὴν νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955 καὶ ἔχουν μεγάλας ζημίας, μᾶλλον ἀνεπανορθώτους, εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα. Τοὺς ἀναφέρουν ὁ Γέρολαχ (1576), ὁ Τρύφων Καραμπένικωφ (1593), ὁ Πατεράκης ὁ Ἀθηναῖος (1604), ὁ Τόμας Σμιθ 1675), ἀργότερα δὲ καὶ ἄλλοι. Σαραντσέξη ἀναφέρει ὁ Τρύφων, σαρανταεπτὰ ὁ Πατεράκης. Ὁ Καραμπένικωφ μάλιστα, πὺρ ἔφθασε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Φιόδωρ Ἰβάνοβιτς, γιὰ νὰ διανείμῃ βοήθημα εἰς τὸν Ἑλληνορθόδοξον Κλήρον τῶν ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, 1.760 χρυσᾶ νομίσματα, ἀναφέρει τοὺς τότε ναοὺς μὲ λεπτομερείας : τὴν συνοικία τους μὲ τὸ Τουρκικόν της ὄνομα καὶ πόσους ἱερεῖς καὶ διάκους εἶχε ὁ κάθε ναός, ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματά των.

Διαφέρει ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λεηλατηθέντας τώρα ναοὺς ἡ Παναγία τοῦ Μουχλίου, ἄνωθι τοῦ Φαναρίου. Αὐτὴ προὔπηρχε. Εἶναι τοῦ 13ου αἰῶνος. Εἶναι ὁ μόνος βυζαντινὸς ναὸς εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως πὺρ ἀπέμεινε εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὄλων τῶν ἄλλων μετατραπέντων εἰς τζαμιά μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ὁ ναὸς αὐτός, πὺρ ἐκτίσθη μὲ δαπάνην τῆς Μαρίας Παλαιολογίνας ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (1261—1282), μικρός, ὅπως ἦσαν ὅλοι οἱ ναοὶ μοναστηρίων τῶν τελευταίων αἰῶνων τοῦ Βυζαντίου, ἐδωρήθη ἀπὸ τὸν Πορθητὴν εἰς τὸν ἀρχιτέκτονα Χριστόδουλον, πὺρ ἔκτισε τὸ τζαμί του Φατίχ, εἰς τὸν χώρον τοῦ μεγάλου βυζαντινοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ὁ λεηλατηθεὶς βυζαντινὸς αὐτὸς ναὸς εἶναι εἰς τὸ Μουχλιό, ὅπου μετὰ τὴν ἄλωσιν, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδοβλαχίας Δ. Κανταμίρης, ὁ Πορθητὴς ἐγκατέστησεν Ἑλληνας τῆς Πελοποννήσου ὅταν τὸ 1457 κατέλαβε τὴν Τεγέα, πὺρ ἐλέγετο τότε «Μουχλιό».

Ὅλοι οἱ ναοὶ πὺρ ἐπυρπολήθησαν, ἐξαιρέσει τῶν νεωτέρων, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι τῶν λεηλατηθέντων ἀναφέρονται εἰς τοὺς πίνακας καὶ καταλόγους τῶν ἀνωτέρω σημειουμένων χρονολογῶν. Εἶναι οἱ ναοὶ τῶν Ψωμαθειῶν Ἁγ. Γεώργιος ὁ Κυπαρισσᾶς, ὁ Ἁγ. Μηνᾶς καὶ ὁ μεγαλύτερος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, Ἁγ. Κωνσταντῖνος τῶν Καραμανητῶν, Τουρκοφώνων Ἑλλήνων τῆς Μικρασίας, πὺρ ὁ Πορθητὴς ἔφερε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅπως ἔφερε καὶ ἀπὸ ἄλλας περιοχὰς τῶν κτήσεις του, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ Ἄργος, διὰ νὰ πυκνώσῃ τὸν πληθυσμὸν της καὶ διὰ νὰ ὑπάρχουν ἐπαγγελματίαι καὶ φερολογούμενοι. Εἶναι : ἡ πυρποληθεῖσα Παναγία τῶν Ἐξ Μαρμάτων ἢ Παναγία Βελιγραδίου, Σέρβων ἐγκατασταθέντων βαθμηδόν. Εἶναι : οἱ λεηλατηθέντες ναοὶ Ἁγ. Νικολάου Τόπκαπου, παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ρωμανοῦ τοῦ χειρσαίου τείχους, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Χάσκιου, εἰς τὴν δεξιὰν ἀκτὴν τοῦ Κερατείου. Ὁ Ἁγ. Δημήτριος τῶν Ταταούλων, ὁ Ἁγ. Γεώργ-

γιος τοῦ Ἐδιδονέκαπου, ὁ Ἅγ. Δημήτριος τῆς Ξυλόπορτας, ὅπως καὶ ἡ Παναγία τοῦ Βλαχερδαί, ποὺ ἐχρησίμευσαν ἐπὶ κάποιο διάστημα ὡς Πατριαρχεῖον, κατὰ τὴν τραγικὴν περιπλάνησιν αὐτοῦ ὅταν τὸ 1591 ἐξειδώχθη ἀπὸ τὴν Παμμακάριστον, ποὺ μετετράπη εἰς τζαμί μὲ τὸ ὄνομα Φετχιέ.

Εἶναι ἐπίσης : ἡ Παναγία τῆς Σούδας παρὰ τὴν βυζαντινὴν πύλιν τῶν Καλλιγαρίων, τῶν παντουφλάδων, ὅπως ἐλέγοντο ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ τὸ πληροφορεῖ ὁ Πρωχοπρόδρομος, ναός, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐκτίσθη ἀρχικῶς ἀπὸ Κρήτας πρὸ τῆς Ἀλώσεως ἢ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὅχι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πορθητοῦ, διότι τότε ἡ Κρήτη ἔνετοκρατεῖτο. Εἶναι : ὁ πυρποληθεὶς ναός τῆς Ἅγ. Ἐλπίδος Κοντοσκαλίου, ποὺ ἐκτίσθη ἀρχικῶς τῷ 1680, μὲ τὴν οἰκονομικὴν ὑποστήριξιν τοῦ Ρώσσου πρεσβευτοῦ Νικήτα Ἀλεξίεβιτς καὶ ὁ ὁποῖος ναός ἦτο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας Βεβαίας Ἐλπίδος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἀποθανὼν Μητροπολίτης Ἡλιουπόλεως κ. Γεννάδιος ὑπέβαλε μελέτην εἰς τὸ Συνέδριον Βυζαντινῶν Σπουδῶν ποὺ συνῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἶναι : ὁ ναός τῶν Βλαχερνῶν ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1887 ἀπὸ τὴν συντεχνία τῶν Καστοριανῶν γουναράδων τῆς Πόλης καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς τὸν χῶρον τοῦ Λούσματος τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Εἶναι : ὁ ναός τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ εἰς τὸ Σκούταρι τῆς Μικρασιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ μεγαλύτερος ἐδῶ ναός, ποὺ ἐκτίσθη ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ 3ου (1574—1595) κατὰ παράκλησιν τῆς μητέρας του, τῆς Βαλιδὲ σουλτάννας Νουρμπανού, Ἑλληνίδος τὴν καταγωγὴν, Κερκυραίας, θυγατρὸς τοῦ Νικολάου Καρτάνου, ποὺ ἐπωλήθη εἰς τὸ σκλαβοπάζαρο τοῦ Γαλατᾶ καὶ ἐκρίθη διὰ τὴν ὠραιότητά της ἀξία τοῦ σουλτανικοῦ χαρμελίου. Εἶναι : ὁ ναός τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τσεγκέλκιοῦ τοῦ Κάτω Βοσπόρου, ποὺ κατέχει τὸν χῶρον τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Μετανοίας. Εἶναι καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι, ποὺ κατεστρέφοντο ὅπως καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναφερθέντας προηγουμένως κατὰ τὰς μεγάλας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πυρκαϊάς, ὅπως ἦτο ἐκεῖνη τοῦ 1782 καὶ ἄλλαι καὶ ἐπανεκτίζοντο. Εἶναι : καὶ νεώτεροι ναοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Ἅγ. Ἀθανάσιος τῶν Ταταούλων, ποὺ ἔγιναν τὰ ἐγκαίνιά του τὸν Μάρτιον τοῦ 1858, ἡ Ἁγία Τριάς τοῦ Πέραν ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1880, ὁ ναός τοῦ Ἅγ. Κωνσταντίνου τοῦ Πέραν, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1861, ὁ ναός τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου εἰς τὸ Μπεσίκτας, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1856, ὁ ναός τῶν Ταξιαρχῶν Μεγάλου Ρεύματος, ποὺ ἐκτίσθη τὸ 1896 καὶ ἄλλοι. Ὁ προαναφερθεὶς ναός τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου Ταταούλων ἦτο ἡ πρώτη μετὰ τὴν Ἄλωσιν ἐκκλησία μὲ θόλον. Ὅπως γράφει εἰς τὴν ἱστορίαν του περὶ Ταταούλων ὁ ἐπίσκοπος Παμφίλου Μελισσηνός, ὁ Ἀβδούλ Μειζιτ ἀπέρριψε ἀναφορὰν τῶν Τούρκων Ταταυλιανῶν καταγγελλόντων τὸ κτίσιμον τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ μὲ μόλυβδον, μὲ τὴν παρατήρησιν : «ὁ Θεὸς νὰ ἀξιῶσῃ τοὺς ἐνορίτας τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου νὰ κάμουν ἀργυροσκέπαστον τὸν θόλον τοῦ ναοῦ των».

Π. Π.

ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ
ΣΤΕΝΙΜΑΧΙΤΟΥ

Η ΘΡΑΚΗ

«Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν
οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἔσμεν ἔκγονοι.»

(Ἰουλιανοῦ λόγ. Γ'.)

Ἐντιμοτάτη καὶ φιλόμουσος Ὁμήγουρις.

Συνήλθομεν σήμερον πάλιν εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον περίβολον, ἵνα δημοτελῶς καὶ πανηγυρικῶς τελέσωμεν τὴν ἐπέτειον ἑορτὴν τῆς κεντρικῆς ταύτης τῆς πόλεώς μας σχολῆς, καθιερωμένης ἐπ' ὄνόματι καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν προστασίαν τῶν τριῶν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν Ἱεραρχῶν καὶ οἰκουμενικῶν διδασκάλων. Εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀξιέπαινος ἐπικρατεῖ συνήθεια νὰ ἐκφωνῶνται λόγοι, ὥστε ἡ φιλόμουσος καὶ εὐσεβὴς Ὁμήγουρις ν' ἀναχωρῇ ἐντεῦθεν, χρήσιμόν τι, εἰ δυνατόν, ἀκούσασα καὶ διδαχθεῖσα. Τὸ ἔθνος τοῦτο εἶναι σεμνοπρεπὲς καὶ παρ' ἡμῖν λίαν ἀναγκαῖον. Ἀλλαχοῦ ἐφημερίδες, περιοδικὰ συγγράμματα, δημόσια μαθήματα, βιβλιοθῆκαι, ἀναγνωστήρια, λέσχαι καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι τόσοι ὄχθοι, δι' ὧν ποικίλαι ὠφέλιμοι γνώσεις καὶ ἀλήθειαι μεταδίδονται εἰς τὸν λαόν, παρ' ἡμῖν δὲ σχεδὸν πάντα ἐλλείπουσι, καὶ τοῦλάχιστον εἰς τὰς τοιαύτας δημοτελεῖς περιστάσεις πρέπει ὠφέλιμόν τι νὰ λέγηται, ἀλήθειά τις νὰ δημοσιεῦται, καὶ δι' ἀπλοῦ τρόπου κοινῇ νὰ κατασταίνηται, μεταδιδόμενη εἰς τὰς διαφόρους τάξεις τῆς κοινωνίας, ἵνα «πληθυνθῇ ἡ γνῶσις» διότι «δεινὸν ἢ ἄγνοια, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτία τοῖς ἀνθρώποις γίνεταί». Ἐγὼ δὲ προτίθεμαι κατὰ τὴν σημερινὴν ἐπέτειον τῆς σχολῆς μας πανήγουριν νὰ λαλήλω ἐνώπιον τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἀκροατηρίου περὶ τῆς **Θράκης**, τῆς χώρας ταύτης, ἣν κατοικοῦμεν.

Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου περιττὸν κρίνω νὰ ἐπικαλεσθῶ καὶ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν, Κύριοι, φοβοῦμαι μᾶλλον, μήπως δὲν δυνηθῶ νὰ διακαιώσω τὴν δικαίαν περιέργειαν ὑμῶν καὶ ὑπομονὴν δι' ἀναλόγου ἀναπτύ-

Σημ. Λόγος ἐκφωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐπέτειον ἑορτῆν τῆς ἐν Φιλιππουπόλει Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῇ 30ῇ Ἰανουαρίου 1863 ὑπὸ Βλ. Σκορδέλη Σχολάρχου. Τὸ κείμενον τοῦ λόγου μᾶς παρεδόθη ἀπὸ τὴν κόρην τοῦ μακ. Βλ. Σκορδέλη κ. Ἀσπασίαν ἐνενηντὰ ἐτῶν προσφέρουσαν καὶ τῶρα ἀκόμη τὴν πνευματικὴν κληρονομίαν τοῦ πατρὸς τῆς μετὰ στοργὴν καὶ ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα. Εἴμεθα εὐτυχεῖς δημοσιεύοντες τὸ ἀρκετὰ σοβαρὸν τοῦτο κείμενον γραμμένον εἰς τὰ 1863 ἤτοι πρὸ 94 ἐτῶν.

Ξεως θέματος οὕτω σπουδαίου καὶ διαφέροντος ἡμῖν, ἐφ' ᾧ ἐκ προοιμίων ἐπι-καλοῦμαι τὴν ἐπιείκειαν τοῦ σεβασμοῦ ἀκροατηρίου, διότι οὕτε χρόνον ἱκανὸν εἶχον, οὕτε τ' ἀναγκαῖα βοηθήματα ὑπῆρχόν μοι πρόχειρα, ἥπως ἐρευνήσω πάσας τὰς πηγὰς ὡς ἡ σπουδαιότης τῆς ὑποθέσεώς μου ἀπαιτεῖ· ἀλλ' ὅ,τι ἐκ τῶν ἐνότων ἠδυνήθην νὰ συλλέξω, τοῦτο ἄσμενος προσφέρω, καίτοι πολλῶ ἔλαττον τῆς προαιρέσεώς μου.

I

α) Ἐκ τῶν χρόνων τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς χερσονήσου ἡ Θράκη δὲν ἠξιώθη, καθ' ὅσον εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον εἶναι γνωστόν, ἰδιαίτερος ἐπιστημονικῆς περιγραφῆς καὶ συγγραφῆς σπουδαίας· τοῦτο τῶ ὄντι εἶναι ἐν λυπηρὸν δυστύχημα, καὶ δυσκολία μεγάλη εἰς ὃν τινὰ ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ γράψῃ τι περὶ τῆς ἐκτεταμένης ταύτης χώρας.

Ὁ σκοπός μου σήμερον, ἀξιότιμοι Κύριοι, δὲν εἶναι νὰ ἐκθέσω ὑμῖν συγγραφὴν πλήρη περὶ τῆς Θράκης· διότι ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἰς πολυσέλιδον βιβλίον μόλις δύναται ν' ἀναπτυχθῇ. Ὁ λόγος μου θὰ περιστραφῇ εἰς σύντομον τινα ἱστορικὴν περιγραφὴν τῆς χώρας ταύτης καὶ εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἐθνότητα, καὶ ἄρχομαι ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων· ὅ ἐστιν, ὀδηγὸν ἔχων τὸν ὄρθον καὶ ἀπλανῆ λόγον, θὰ προσπαθῆσω νὰ θέσω πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν τὸν ἐθνισμὸν τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων, ἀρνούμενος τὰς ἀναγκαῖας ἀποδείξεις ἐκ τῶν παραδόσεων, ἐκ τῶν μαρτυριῶν ἀρχαίων συγγραφέων, Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, καὶ ἐξ ἄλλων τεκμηρίων.

Ἡ ἔρευνα αὕτη, ἀξιότιμοι Κύριοι, περιλαμβάνει ἐν χρονικὸν διάστημα ἀχανές, διάστημα τριῶν χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν· διότι τὸ ὄνομα τῆς Θράκης ἀνέρχεται εἰς χίλια τριακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη πρὸ Χριστοῦ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ, καὶ συσχετίζεται μὲ τὰ ἀρχαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς μυθολογικῆς καὶ ἠρωϊκῆς τῆς Ἑλλάδος ἐποχῆς, κατεβαίνει δὲ μέχρι τῶν σημερινῶν χρόνων. Ἐχομεν λοιπὸν νὰ ἐρευνήσωμεν τὸν τρισχιλιετῆ βίον τῆς χώρας ἡμῶν καὶ τὴν ἐν αὐτῶ ἐθνότητά της.

β) Τὸ μεσημβρινοανατολικὸν μέρος τῆς Εὐρώπης σχηματίζει, ὡς γνωστόν, μεγάλην Χερσόνησον, ἣτις ἀπ' ἀνατολῶν περιβρέχεται ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου, τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἀπὸ δυσμῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης, καὶ πρὸς ἄρκτον ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου καὶ τοῦ ὄρους Αἴμου. Τὸ ἰδιάζον τῆς Χερσονήσου ταύτης, καθ' ὃ οὐσιωδῶς διαφέρει τῶν δύο ἄλλων τῆς μεσημβρινῆς Εὐρώπης, δηλ. τῆς Ἰταλικῆς καὶ Ἰβηρικῆς, εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν μάλιστα καὶ μεσημβρινὴν πλευρὰν της ἀπολήγει εἰς πλῆθος ἄλλων μικροτέρων

1) Ἡ Χερσόνησος ὠνομάζετο Ἑλληνικὴ Χερσόνησος καὶ ἤδη λέγεται Βαλκανικὴ ἐκ τοῦ Μπαλκάν (=βουνά), ἐκ τοῦ Αἴμου, ἀφοῦ τὸ ὄνομα τοῦτο κατίσχυσε ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Βουλγάρων εἰς τὸν Αἴμον.

Χερσονήσων. Διὰ πολλῶν δὲ καὶ εὐκάλων ὁδῶν κοινώνει τὸ μέρος τοῦτο τῆς Εὐρώπης μὲ δυτικὰ παραλία τῆς Ἀσίας· καὶ καθ' ὅλας τὰς παραδόσεις οἱ πρῶτοι τῶν χωρῶν τούτων κάτοικοι ἐκ τῆς Ἀσίας, οἱ μὲν διὰ θαλάσσης, εὐκολυνόμενοι ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐν τῷ μεταξὺ διεσπαρμένων νήσων, οἱ δὲ διὰ τῶν στενῶν πόρων, τοῦ δὲ Βοσπόρου καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, καὶ ἐξηπλώθησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν μέχρι τῶν νοτιωτάτων ἄκρων, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἡμετέρας Θράκης μέχρι τῶν ἄκρων τῆς Πελοποννήσου καὶ αὐτῆς τῆς Κρήτης, λαβόντες κατὰ τόπους εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἐκ διαφόρων περιστατικῶν διάφορα ὀνόματα, Θράκες, Πελασγοί, Μακεδόνες, Ἰλλυριοί, Θεσπρωτοί, Θεσσαλοί, Ἀχαιοί, Δωριεῖς, Ἑλληγες κ.λ.π., ἅπαντες ἄρα οὗτοι οἱ λαοὶ εἶχον κοινὴν τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν καταγωγὴν. Θράκες καὶ Ἑλληγες, Θεσπρωτοὶ καὶ Πελασγοί, Μακεδόνες καὶ Ἰλλυριοὶ εἶναι διάφοροι κλάδοι τοῦ αὐτοῦ δένδρου, τὴν αὐτὴν ἔχοντες ρίζαν, καὶ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἀμόρφωτον ἐν ἀρχῇ λαλοῦντες γλῶσσαν.

γ) Τὰ δὲ ὄρια τῆς Θράκης ἦσαν διάφορα, κατὰ τὰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους. Μέχρι τῶν χρόνων Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἡ Θράκη ἐξετείνετο πολὺ μεσημβρινώτερον, τὰ ὄρη Ὀρβηλος καὶ Παγγαῖον, ὁ Στρυμῶν ποταμὸς, ἡ Πιερίαι, καὶ αὐτὴ ἡ Χαλκιδικὴ Χερσονήσος, περιλαμβάνοντο ἐν τῇ Θράκῃ· πρὸς βορρ. δὲ ἐξετείνετο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἰστρου (Δουνάβιος), ἐπομένως καὶ ἡ Μυσία ἄνω καὶ κάτω (δηλ. ἡ νῦν Σερβία καὶ Βουλγαρία) περιείχοντο ὡς ἐπαρχαίαι ἐντὸς τῆς Θράκης. Τὸ δὲ Θρακικὸν ἔθνος ἦτο μέγιστον· διὸ ὁ μὲν Ἡρόδοτος, ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας, λέγει (βιβλ. V 3) «Θρητικῶν δὲ ἔθνος μέγιστόν ἐστι μετὰ γε Ἰνδοῦς πάντων ἐθνῶν . . . οὐνόματα δὲ πολλὰ ἔχουσι κατὰ χώρας ἕκαστοι». Ὁμοίως καὶ ὁ Πausanias λέγει· «Θρακῶν τῶν πάντων οὐδένας πλείους εἰσὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι μὴ Κελτοί». Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Ἰῆται, οἵτινες ἦσαν ἔθνος μέγα, κατοικοῦντες πέραν τοῦ Ἰστρου, καὶ παρ' οἷς διέπρεψεν ὁ Ἑλληνικῆς παιδείας τυχὼν Ζάμολξις, καὶ οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν Θρακῶν.

Ἐπὶ δὲ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου τὰ πρὸς μεσημβριανὰ ὄρια τῆς Θράκης περιορίσθησαν διότι πολλὰὶ χώραι, πρότερον ἀνήκουσαι τῇ Θράκῃ προσελήφθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ ἡ Ροδόπη καὶ ὁ Ἑβρος ἔγειναν τὰ πρὸς μεσημβριανὰ καὶ ἀνατολὰς ὄρια τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας (Στράβ. Ζ).

δ) Ἦσαν δὲ οἱ Θράκες ἀνεκαθεν διηρημένοι εἰς φυλὰς πολλὰς (Ἡρόδ. ἐνθα ἀνωτέρω· ὁ δὲ Στρ. Ζ' ἀναφέρει κβ'), ἐξ ὧν ἐπισημώτατοι ἦσαν οἱ Σάτραι (περὶ ὧν ὁ Ἡρόδ. (VII, 111) λέγει «οὗτοι οἱ τοῦ Διονύσου τὸ μαντήτιόν εἰσι κεκτημένοι»), οἱ Κορπίλοι, οἱ Βρέναι, οἱ Ὀδρύσαι, οἱ Βέσσοι, οἱ Δῖοι, οἱ Ἀγριαῖνες κ.λ.π. Ἰσχυρότατοι ἦσαν οἱ Ὀδρύσαι, οἰκοῦντες τὴν μεσογαίαν Θράκην, περίπου τὴν ἀχανῆ πεδιάδα, τὴν μεταξὺ Φιλίππουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως. Ἦσαν δὲ αἱ φυλαὶ αὗται αὐτόνομοι καὶ εἶχον ἰδίους βασιλεῖς. Ἐπὶ τινα δὲ χρόνον ἡ Θράκη ὑπετάγη εἰς τὸν Δαρκεῖον τὸν βασι-

λέα τῆς Περσίας (Ἡρόδ. II 103) φυλαί ὅμως τινές, ὡς οἱ περὶ τὸ Παγγαῖον οἰκοῦσαι καὶ οἱ Ὀδόμαντες καὶ οἱ Ἀγριᾶνες διετήρησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των (ἡρ. V 16). Ὅτε δὲ ἡ ἄλλη Ἑλλάς ἤκμαζε, φαίνεται ὅτι καὶ ἐν Θράκῃ φυλαί τινες ὑψώθησαν ὑπὲρ τὰς λοιπὰς, καὶ μάλιστα οἱ Ὀδρῦσαι, ὧν ἐβασίλευσαν Ἀμόδοκος καὶ Κερσοβλέπτης καὶ Βερισάδης καὶ Σεύθης, μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες ἔσχον πολυειδεῖς σχέσεις. Ἐπὶ δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Θραῖκες ἀνεμίχθησαν εἰς τὰς ἐμφυλίους τῶν Ἑλλήνων ξριδας, οἷον, Σιτάλκης ὁ Τήρεω, ὁ βασιλεὺς Ὀδρυσῶν Θρακῶν ἐγένετο σύμμαχος Ἀθηναίων, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Σάδοκον οἱ Ἀθηναῖοι πολίτην ἐποίησαντο (Θουκ. II 29).

Μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φιλίππου οἱ Θραῖκες ἐπενέβαινον συνεχῶς εἰς τὰ τῆς Μακεδονίας πράγματα. Ἄλλ' ἀφοῦ ὁ δραστήριος καὶ πανοῦργος ἐκεῖνος βασιλεὺς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον, τὰ πράγματα ἤλλαξαν ὅλως φάσιν. Οἱ Θραῖκες περιορίσθησαν, ὁ δὲ Φίλιππος ἤρχισε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Θράκην, καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπικρατείαν του διὰ μεγάλων ἐπὶ τῆς Θράκης κατακτήσεων. Μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Δημοσθένης : «ᾤχετο (ὁ Φίλιππος) εἰς Θράκην εἰτ' ἐκεῖ τοὺς μὲν ἐκβαλὼν, τοὺς δὲ καταστήσας τῶν βασιλείων, ἡσθένησεν» (Ὀλυμπ. Α') καὶ ἐν τῇ ὑποθέσει του περὶ Χερσονήσου λόγου τοῦ Δημοσθένους λέγεται «τοῦ Φιλίππου περὶ τὴν μεσόγειαν τῆς ἄνω Θράκης πολεμοῦντος πρὸς τὸν Ὀδρυσῶν βασιλέα κλπ.» Ἐξέτεινε δὲ ὁ Φίλιππος τὰς κατακτήσεις του μέχρι τοῦ Ἰστρου αὐτοῦ. Ἐπὶ δὲ Ἀλεξάνδρου ἡ Μακεδονικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Θράκης ἐξετάθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ ἐστερεώθη, ὥστε ἡ Θράκη ἐγένετο ἐπαρχία τοῦ ὑπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον Ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ὁ Φίλιππος δὲ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος αὐτοπροσώπως ἐπεσκέφθησαν τὴν Θράκην, ἔνθα ὁ Φίλιππος ἔκτισε τὴν ἐπώνυμόν του ἡμετέραν πόλιν, ὁ δὲ Ἀλέξανδρος, στρατεύσας κατὰ τῶν Γετῶν, διεπέρασε διὰ τοῦ δυτικωτέρου ἄκρου τῆς Θράκης, καταβάς ἐκ τῆς Ροδόπης, καὶ λίαν πιθανὸν εἶναι, ὅτι καὶ αὐτὸς δι' αὐτῆς τῆς Φιλιππουπόλεως διῆλθε. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὴν Θράκην ἔλαβεν ὁ Στρατηγὸς αὐτοῦ Λυσιμάχος, οὗ σώζονται καὶ νομίσματα καὶ πόλις Λυσιμάχεια ἐπὶ τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου (Πανσαν. ἐν Ἀτ. IX).

Ἐπὶ τέλους ὡς σύμπασα ἡ ποτὲ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου κοσμοκρατορία ὑπετάγη εἰς τοὺς Ρωμαίους, οὕτω καὶ ἡ Θράκη ἐγένετο ἐπαρχία Ρωμαϊκῆ ἔτι δὲ ἀπὸ τοῦ Τιβερίου πολλοὶ βασιλεῖς Θρακῶν ἦσαν ὑποτελεῖς τοῖς Ρωμαίοις (Tac. An. IV 46 καὶ 48 et Hist. I 68) ὑπετάγη δὲ ὀριστικῶς ἐπὶ Κλαυδίου τῷ 47 μ.Χ.

Ρωμαϊκῆ ἐπαρχία διετέλεσε οὕσα ἡ Θράκη οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν σημαντικῶν, καὶ μὴ ἀναφερομένη ἐν τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, εἰμή, ὅπως ρηθῆ, ὅτι εἰς τὰς εὐρυνώτους αὐτῆς πεδιάδας συνεκροτήθη αἱματώδης τις μάχη. Καὶ οὕτω μὲν εἶχε μέχρι τῆς εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν θρόνον ἀνα-

βάσεως τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅτε ἐπεφυλάττετο εἰς τὴν Θράκην ἡ ἐξαίρετος δόξα τοῦ νὰ γείνη ἡ πρωτεύουσα τοῦ πρώτου Χριστιανικοῦ κράτους. Ὅθεν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῷ περὶ θεμάτων λέγει : «Ἀρχὴν δὲ τῆς Εὐρώπης ἐγὼ τίθημι (τὴν Θράκην), ἐπεὶ καὶ αὐτὸ τὸ Βυζάντιον τῆς Θράκης ἐστὶ μέρος, τὸ κάλλιστόν τε καὶ τιμιώτατον. Τὸ τοίνυν θέμα τῆς Θράκης ἄρτι τὴν θέσιν καὶ τὴν ὀνομασίαν ἔλαχε θέματος, ἀφ' οὗ τὸ τῶν Βουλγάρων γένος τὸν Ἴστρον διεπέρασε» καὶ παρακατιῶν ὁ αὐτὸς Αὐτοκράτωρ μᾶς διδάσκει τὴν ἔκτασιν τῆς Θράκης· «ἢ τε γὰρ Βουλγαρία, λέγει, καὶ αὐτὸς ὁ Ἴστρος, καὶ τὸ περιώνυμον ὄρος, τὸ διήκον ἄχρι τοῦ Πόντου, τὸ καλούμενον Αἶμος, τῆς Θράκης εἰσὶ μέρη . . . τὸ δὲ τῆς Θράκης θέμα ὑπὸ τὸν βασιλεῖα Κωνσταντινουπόλεως ἐτέτακτο, καὶ εἰς ὑπουργίαν αὐτοῦ ἐχορημάτιζεν». Ἀπαριθμεῖ δὲ καὶ τὰς ἐπαρχίας τοῦ θέματος τῆς Θράκης, καὶ εἶναι τοῦ κόπου ἀντάξιον νὰ γνωρίσωμεν αὐτάς. Ἐπαρχία Θράκης ἦγον Εὐρώπης πόλεις ιδ' . . . Ἐπαρχία Ροδόπης πόλεις ζ' . . . Ἐπαρχία Αἰμιμοντίου πόλεις ς' . . . Ἐπαρχία Θράκης (ἰδία) πόλεις ε' Κλίμα Μεστικὸν καὶ ἀκόντισμα, Φιλιππούπολις, Βερόη, νῆσος Θάσος, νῆσος Σαμοθράκη. Ἐπαρχία Μυσίας πόλεις ιε' (Κωνσ. Πορφ. σελ. 17 τῆς ἐκδοσ. Βονναε). Περιεῖχεν ἄρα ἡ Θράκη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς Κωνστ. τοῦ Πορφυρογεννήτου πόλεις τεσσαράκοντα ἑπτά.

Ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς βασιλεῖς ἡ Θράκη ὑπέστη πολλὰς λεηλασίας βαρβάρων λαῶν, ἀλλὰ πάντοτε μέχρι ἐσχάτων διετηρήθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν ὅτε δὲ αὐτὴ ἐκυριεύθη, τότε Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία δὲν ὑπῆρχεν πλέον· τοῦτου ἕνεκα καὶ ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἡ Θράκη ἰδίως ὠνομάσθη Ρούμ-ἑλί, ὃ ἐστὶ, χώρα τῶν Ρωμαίων ἦτοι Ἑλλήνων, ὡς ἰδίως Ἑλληνοβυζαντινὴ χώρα.

Οὗτος εἶναι, ἀξιότιμοι Κύριοι, ὁ πολιτικὸς βίος τῆς Θράκης, ὡς ἐν σκιαγραφίῃσει, ἐν διαστήματι τρισχιλίων σχεδὸν ἐτῶν.

II.

α) Ἄς μεταβῶμεν τώρα εἰς τὴν ἄλλην ἔρευναν, ἔρευναν οὐσιωδεστάτην καὶ σπουδαιότατην, καὶ τὰ μέγιστα διαφέρουσαν, εἰς τὸ νὰ ἐξετάσωμε δηλ. ὅποια τις ἡ ἀρχικὴ ἐθνότης τῆς Θράκης, τίνας μεταβολὰς ὑπέστη, καὶ ὅποια εἶναι μέχρι τῶν νῦν χρόνων. Λέγω δὲ ἀδιστακτως, ὅτι ἡ ἐθνότης τῶν Θρακικῶν φυλῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς καὶ εἶναι μέχρι τῆς σήμερον Ἑλληνική, καὶ ἔρχομαι νὰ προσαγάγω τὰς εἰς τὸν δισχυρισμὸν τοῦτον ἀψευδεῖς μαρτυρίας, καὶ τινα τεκμήρια.

β) Ἀφήσατέ με Κύριοι, νὰ μεταφέρω πρὸς στιγμὴν τὴν μνήμην καὶ φαντασίαν ὑμῶν εἰς χρόνους, λίαν ἀφ' ἡμῶν μεμακρυσμένους· ἄς ἀναβῶμεν διὰ τοῦ νοῦς ἡμῶν εἰς τοὺς πρώτους τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλλην. Ἔθνους αἰῶνας. Τί ἀπαντῶμεν ;—Ἀνθρώπους, πλάνητας, καὶ καρδίως τὴν ἑαυτῶν κα-

ταλείποντας» (Θουκ. Ι 2), φυλάς κευωρισμένας, ασυνδέτους, ανεξαρτήτους, πολλάκις ἐχθρικῶς διακειμένας πρὸς ἀλλήλας· τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ κατάστασις τῆς χώρας, ἣτις βράδιον ἰδίως ΕΛΛΑΣ ἐκλήθη, μηδὲ τὸ ὄνομά πω τοῦτο ἔχουσα, μηδὲ τὸ παράπαν ἐν ὄνομα, ἀλλὰ κατὰ ἔθνος καλουμένη (Θουκ. Ι 2 καὶ 3). Ἐὰν δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Χερσονήσου, ἦτοι τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας, ἐπίσης τοιαύτη ἦτο καὶ ἡ τῶν βορειοτέρων χωρῶν τῆς Ἡπείρου, Μακεδονίας, Θράκης καὶ μάλιστα ἐν ταῖς χώραις ταύταις τοιαύτη ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι καὶ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους. Ἄλλὰ τίς ἠθέλεν εἶναι τόσον εὐήθης καὶ εὐπίστος, ὥστε νὰ παραδέχεται, ὅτι τὰ πολυπληθέστατα ὀνόματα, ὧν τινα μὲν μίση μικρὰς κοινότητος ὄριζον, οἷον Πελασγοί, Ἀργεῖοι, Λέλεγες, Μίνυαι, Μιρμυδόνες, Δόλοπες, Θεσπρωτοὶ κλπ. ἐχώριζον τόσα ἔθνη, ἰδίαν ἔχοντα καταγωγὴν ἕκαστον. Ἀναντιρρήτως πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα ἦσαν τοπικὰ ὀνόματα φυλῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους. Ἄλλὰ γνωστὸν εἶναι, ὅτι εἰς ὅσον νηπιώδη κατάστασιν εὐρίσκονται τὰ ἔθνη, τόσον αἱ φυλετικαὶ διαιρέσεις πολλαπλασιάζονται, παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλησιν, οἷτινες ἦσαν θερμοὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας λάτραι, αἱ διαιρέσεις αἱ φυλετικαὶ ἐπεκράτουν καὶ εἰς τοὺς λαμπροτέρους ἱστορικοὺς χρόνους, διότι τὰ δημοκρατικὰ καὶ ἀριστοκρατικὰ πολιτεύματά των ἀπῆλθον ταύτας. Τοῦτο δὲ τὸ πνεῦμα τῆς φυλετικῆς διαιρέσεως ἐστάθη ἡ κυριώτερα αἰτία, δι' ἣν τὸ Ἑλλην. ἔθνος οὐδέποτε ἐζήτησε ν' αὐξηθῆ ἄριθμητικῶς, προσλαμβάνον εἰς τὴν ὀλομέλειάν του ἄλλα ἔθνη ἀληθῶς ἑτερογενῆ, ἢ ὡς τοιαῦτα θεωρηθέντα, ἐνῶ, ὡς γνωστὸν, ἡ Ρώμη ὅλως ἀλλοίας ἀρχῆς καὶ ἀλλοίαν πολιτικὴν ἠκολούθει. Ὅθεν ἡ μὲν Ἑλλάς ἐξελλήνιζε μὲν πλείστους λαοὺς ξένους, καὶ κατέκτα αὐτοὺς διὰ τῆς ἠθικῆς ἐπιρροῆς τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς θείας γλώσσης της, ἀλλ' οὐδέποτε ὠνόμασεν Ἑλληνας ξένους λαοὺς διότι δὲν ἠθέλε ν' ἀποτελῆται ἐξ ὀθνείων, ἢ δὲ Ρώμη ἀπέδωκε τὸ Ρωμαϊκὸν ὄνομα εἰς λαοὺς, οὐδὲν Ρωμαϊκὸν ἔχοντας.

γ) Ὅτι δὲ αἱ διάφοροι αὗται φυλαί, αἱ προσαγορευόμεναι δι' ἰδιαιτέρων ὀνομάτων, ἐξ ἀμνημονεύτων ἔτι χρόνων εἶχον τὴν συνείδησιν τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ ὁμογενείας των, ἐξάγεται ἐκ τῶν δύο ἀρχαιοτάτων ἐπιχειρήσεων, αἱ ἀπὸ κοινοῦ πάντες σχεδὸν ἐποίησαν, δηλ. τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ἄλλὰ, καθὼς τὰ μερικώτερα ταῦτα ὀνόματα δὲν χωρίζουσι διάφορα ἔθνη, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ὀνόματα φυλετικῶν διαιρέσεων, οὔτε καὶ τὰ γενικώτερα Δωριεῖς, Ἴωνες, Αἰολεῖς, Θεσσαλοί, Ἡπειῶται, Μακεδόνες, Θρᾶκες, δεικνύουσι μεγαλυτέρας διαιρέσεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ἐν αἷς ἐχαλαρώθη μὲν ἕνεκα πολλῶν λόγων ὁ δεσμὸς τῆς οἰκογενείας, καταφαίνεται ὅμως ἡ κοινὴ καταγωγὴ ἐκ πλείστων καὶ ἰσχυρῶν τεκμηρίων. Τὸ ἔθνος, ὅπερ ἐκ τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας περαιωθὲν ἐξηπλώθη εἰς ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Χερσόνησον τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ Ἰστρου

καὶ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ τῆς Κρήτης, ἦλθε μὴ φέρον ἐν κοινὸν ὄνομα, ἀλλ' ὕστερον ἐλάμβανε κατὰ τόπους διάφορα ὀνόματα. Ἔλειπε τότε καὶ ἡ μεταξὺ γειτόνων συγκοινωνία καὶ ἐπιμιξία. Πῶς θέλομεν ὥστε ἐν ὄνομα νὰ ἐπικρατήσῃ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου μέχρι τοῦ ἑτέρου; Διέμειναν λοιπὸν κατὰ τόπους μερικὰ ὀνόματα, καὶ ταῦτα ἀκόμη τὸ κατ' ἀρχὰς ἦσαν μερικώτερα, εἴτα, προϋόντος τοῦ χρόνου, ἔλαβον μείζονα ἔκτασιν. Ἑλλάς, π.χ. κατ' ἀρχὰς ἐκαλεῖτο πολίχνιον τι τῆς Φθίας, εἴτα κατ' ὀλίγον ἡ σύμπασα Ἑλλάς, εἰς ἣν μεταγενεστέρως συμπεριελήφθησαν καὶ Μακεδονία καὶ Ἡπειρος καὶ Θράκη κατὰ μέγα μέρος. Οἱ Θρᾶκες λοιπὸν ἦσαν τόσον Ἑλληνες, ὅσον καὶ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ Βοιωτοὶ καὶ οἱ λοιποὶ, καὶ πάλιν οἱ Ἑλληνες ἦσαν τόσον Θρᾶκες, ὅσον οἱ Ὀδρῦσαι καὶ Βέσσοι καὶ Πίεροι, ἦτοι ἅπαντες εἶχον τὴν αὐτὴν καταγωγὴν. Μήπως οἱ Γερμανοὶ, μήπως οἱ Κελτοὶ ἢ οἱ Γαλάται εἶχον ἀφ' ἑαυτῶν ἐν κοινὸν ὄνομα; Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐδεὶς δύναται νὰ διαφιλονεικήσῃ τὴν κοινὴν καταγωγὴν των.

δ) Ἡ στενοτάτη συγγένεια, ἢ μᾶλλον, ἡ κοινὴ καταγωγὴ τῶν λαῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Θράκης, καταδείκνυται ἐξ ἀρχαιοτάτων μυθικῶν παροδόσεων, αἵτινες πάντοτε ἔχουσιν ὑποκεκρυμμένην ἱστορικὴν τινα ἀλήθειαν.

Πάντες οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ συμφωνοῦσιν, ὅτι ἡ θρησκεία καὶ μουσικὴ ἐδόθη τοῖς Ἑλλήσιν ὑπὸ τῶν Θρακῶν, διὸ καὶ αὐτὴ ἡ λέξις Θρησκεία λέγεται ὅτι παρὰ τὸ Θρακία παράγεται· οὕτως ὁ Στράβων (I σελ. 662) λέγει «καὶ ἡ μουσικὴ πᾶσα Θρακία νενόμισται· δῆλον δὲ ἐκ τε τῶν τόπων, ἐν οἷς αἱ Μοῦσαι τεύχονται· Πιερία γὰρ καὶ Ὀλυμπος καὶ Πίμαλον καὶ Λεῖβηθρον τὸ παλαιὸν ἦν Θρακία χωρία καὶ ὄρη, τὸν τε Ἑλικῶνα καθιέρωσαν ταῖς Μούσαις Θρᾶκες, οἱ τὴν Βοιωτίαν ἐποικήσαντες». Ὁ δὲ Πausanias διηγείται, ὅτι ὁ Πίερος ἔδωκε τὰ ὀνόματα ταῖς Μούσαις. «Ταῦτα δὲ ἐνόμιζεν οὕτως ὁ Πίερος ἢ σοφώτερον οἱ φανέντα . . . ἢ παρὰ τοῦ διδαχθεὶς τῶν Θρακῶν» (Paus. IX 29).

Ὁ Ὀρφεὺς ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ὁ ἀρχηγέτης τῆς Ἑλλην. θρησκείας, τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ τῶν μυστηρίων· ὁ δὲ Ὀρφεὺς ἦν Θρᾶξ υἱὸς τοῦ Οἰάγρου, βασιλέως τῆς Θράκης. Πῶς ἦτο δυνατόν, ξένος καὶ ἀλλογενὴς ὢν, εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ξηνηλασίας νὰ ἐξασκήσῃ τοσαύτην ἐπιρροὴν εἰς ἔθνος ἀλλότριον; Προσέτι ὁ αὐτὸς Ὀρφεὺς ἔλαβε μέρος μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος ἡρώων εἰς τὴν Ἀργοναυτικὴν ἐκστρατείαν· κατὰ δὲ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, πολλὰ καὶ συνέγραψεν (Ἑλληνιστὶ ἐννοεῖται), οἶον, περὶ Θεογονίας, περὶ τελετῶν, περὶ λίθων καὶ τὰ Ἀργοναυτικά, ἅπερ—δυστυχῶς δὲν σώζονται (διότι τὰ ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ σωζόμενα δὲν εἶναι γνήσια ποιήματα ἐκείνου, ἀλλ' Ἀλεξανδρινοῦ τινος γραμματικοῦ). Ὁ δὲ Σουΐδας ἀναφέρει καὶ υἱὸν τοῦ Ὀρφέως Ἀθηναῖον, Λεὼ ὀνομαζόμενον εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου καὶ τῶν τριῶν θυγατέρων του οἱ Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν ἡρώων κατὰ τὸν Κεραμεικόν, τὸ Λεωκόριον.

Ὁ Λίνος, ὅστις ἦν περίφημος κιθαρωδός, διδάξας τὴν μουσικὴν τὸν Ἑρακλέα καὶ ὅστις μετερρῦθμισεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τὰ ὑπὸ τοῦ Κάδμου εἰς τὴν Ἑλλάδα μετενεχθέντα Φοινικικὰ γράμματα, ἦν ἐπίσης Θραῆς, ἀδελφὸς ὢν τοῦ κιθαρωδοῦ Ὀρφέως.

Ὁ Μουσαῖος, περίφημος μουσικός, ὁμοίως Θραῆς. Ὁμοίως ὁ Θάμυρις, ὅστις, καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς Μούσας τολμήσας νὰ ἐρίσῃ περὶ μουσικῆς, νικηθεὶς, ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτῶν. Πλεῖστοι ἄλλοι μῦθοι, προσφιλέστεροι εἰς τοὺς Ἕλληνας, μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαιοτάτην στενὴν σχέσιν, τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ Θράκης καὶ Ἑλλάδος.

Ὁ Βορέας ἦν, λέγουσιν, υἱὸς τοῦ Ἀστραίου καὶ τῆς Ἥοῦς κατοικῶν εἰς σπήλαιόν τι τοῦ Αἴμου, ἐξητήσατο δὲ εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως, ἀλλ' ἀποτυχόν, ἔλαβεν αὐτὴν δι' ἀρπαγῆς· μετέπειτα δὲ πρὸς ἀμοιβὴν κατέστρεψε τὸν Περσικὸν στόλον εἰς τὸν Ἄθω. Υἱοὶ τοῦ Βορέου ἦσαν ὁ Λυκοῦργος, ὁ Βούτης καὶ ὁ Αἴμος, βασιλεῖς τῆς Θράκης, μετασχόντες τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, καὶ φονεύσαντες τὰς Ἀρπυίας. Ἡ παράδοσις λέγει προσέτι· ὅτι ὁ Βούτης, διωχθεὶς ἐκ τῆς Θράκης, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον Στρογγύλην, ἣτις ἔπειτα ὠνομάσθη Δία, καὶ τελευταῖον Νάξος (Πλ. Φαῖδρος III).

Τοιοῦτος καὶ ὁ μῦθος τοῦ Εὐμόλπου, υἱοῦ τοῦ Ποσειδῶνος, βασιλέως τῆς Θράκης, βοηθήσαντος τοὺς Ἐλευσινίους κατὰ τῶν Ἀθηναίων, ἐξ οὗ οἱ Εὐμολπίδαι εἶχον διὰ παντὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων (Λυκ. κατὰ Λεωκρ. καὶ ἄλλ.).

Οἱ μῦθοι οὗτοι, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι σὺν τούτοις, δὲν εἶναι βεβαίως μόνον κενῆς φαντασίας ἀποκρήματα, ἀλλὰ παραδόσεις, ἴσως ἐν μέρει παραμεμορφωμέναι, ἐν μέρει ἀλληγορικαί, πάντως ὅμως ὑποκρύπτουσαι ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ εἰκονικῶς μαρτυροῦσαι τὴν στενὴν σχέσιν καὶ συγγένειαν τῆς Θράκης καὶ Ἑλλάδος.

ε') Ἡ ὁμογένεια καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀμοιβαίων ἐποικήσεων· εἰς μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐγένοντο Θρακικαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποικίαι, εἰς δὲ τοὺς μεταγενεστέρους, ἀντιστρόφως, ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Θράκην.

Ἄλλα καὶ ἡ ἀπόστασις, ἡ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Θρακῶν, ἦν τὸ πάλα πολλῶ μικροτέρα, διότι καὶ ἡ Μακεδονία, κατὰ τὸ Στράβωνα (Ζ'), κατῳκεῖτο τὸ πλεῖστον ὑπὸ Θρακῶν « Ἀμαθία ἐκαλεῖτο πρότερον ἢ νῦν Μακεδονία, κατεῖχον δὲ τὴν χώραν ταύτην Ἠπειρωτῶν τινες . . . τὸ δὲ πλεῖστον Βοιωτῆται καὶ Θραῆες ».

Θραῆες κατέσχον καὶ τὴν Ἀττικὴν ἐπὶ Εὐμόλπου (Στρ. Ζ').

Μέρος τῆς Φωκίδος κατῳκεῖτο ἐπίσης ὑπὸ Θρακῶν, ὧν βασιλεὺς ἦτο ὁ Τηρεὺς εἰς ὃν ἀναφέρεται ὁ τριπλοῦς μῦθος τῆς Φιλομήλας, τῆς Πιρόκνης καὶ τοῦ Ἴτυος (Θουκ. II 29 Ἀπολλοδ. III 14).

Ἐκτὸς τῆς νήσου Νάξου, περὶ ἧς ἐρρέθη, καὶ ἄλλαι νῆσοι τοῦ Αἰ-

γαίου κατακρήθησαν ὑπὸ Θρακῶν, ἢ Ἴμβρος, ἢ Θάσος, ἢ Σαμοθράκη, ἢ Λήμνος, πᾶσαι περίφημοι διὰ τὰ ἐν αὐταῖς μυστήρια. Ἡ νῆσος Εὐβοία ἐκαλεῖτο καὶ Ἀβαντίας ἀπὸ τῶν Ἀβάντων, ἔθνους Θρακικοῦ (Ἰλ, Β. 531 καὶ Διονύσι. περιηγητῆς 520).

Στενοτάτη σχέσις ὑποδεικνύεται καὶ μεταξὺ Θρακῶν καὶ Πελασγῶν οἱ δὲ Πελασγοὶ ἤλθον ἐκ τῆς Ἀρκαδίας εἰς τὴν Θράκην καὶ τὰς παρακειμένης αὐτῇ νήσους, καὶ πάλιν Θραῖκες καὶ Πελασγοὶ κατέσχον τὴν Ἀττικὴν.

ς') Ἄλλ' ἂν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐγίνοντο μεταναστεύσεις Θρακῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, βραδύτερον πάλιν βλέπομεν τὴν ἀντίθετον κίνησιν, πολυπληθεῖς ἀποικίας ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Θράκην, ὡς εἰς χώραν ἰδίαν. Ἄπασα ἡ Χαλκιδικὴ καλουμένη Χερσόνησος κατακίσθη ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων ἐκ τῆς Εὐβοίας (Στ. Ζ') Ἡ Θρακικὴ χερσόνησος κατακείτο τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀποίκων Ἑλλήνων, καὶ ἐτέλει ὑπὸ τοῖς Ἀθηναίοις (Ἡροδ., VI 39). Ὅλα τὰ παράλια τῆς Θράκης, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ ἐνδοτέρου τῆς χώρας ἔγεμον Ἑλλήν. ἀποικίων τῶν Ἀθηναίων, Μεγαρέων, Κορινθίων, Μιλησίων κλπ. Καὶ τί λέγω. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει Ἑλληνας οἰκοῦντας ἐν Σκυθίᾳ αὐτῇ, ἐν Βορυσθένει (σημ. Δνίπερ, «οἱ δὲ Βορυσθενεῖται οὗτοι λέγουσι σφέας αὐτοὺς εἶναι Μιλησίους (Ἡρ. IV 78) καὶ «ἀπὸ τοῦ Βορυσθενεϊτέων ἐμπορίου πρῶτοι Καλλιπίδαι νέμονται, ἐόντες Ἑλληνες Σκύθαι» (Ἡρ. IV 17) Ἑλληνας προσέτι ἀναφέρει ἐπὶ τῷ Ὑπάνι (Μπόγα) ποταμῷ (IV 18) καὶ ἐν Βουδίνοις τοὺς καλουμένους Γελωνοὺς (IV 108).

Ἐπὶ δὲ Ἀντιπάτρου (323 π. Χρ.) ὑπὲρ τὰς 22 χιλιάδας Ἀθηναῖοι μετόκησαν εἰς Θράκην, ὡς διηγεῖται Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (ιη 18) «Τὴν δὲ πολιτείαν μετέστησεν (Ἀντίπατρος) ἐκ τῆς Δημοκρατίας, καὶ προσέταξεν ἀπὸ τιμῆσεως εἶναι τὸ πολίτευμα, καὶ τοὺς μὲν κεκτημένους πλείω δραχμῶν δισχιλίων κυρίου εἶναι τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς χειροτονίας, τοὺς δὲ κατωτέρους τῆς τιμῆσεως ἅπαντας ὡς ταραχώδεις καὶ πολεμικοὺς ἀπῆλασε τῆς πολιτείας καὶ τοῖς βουλομένοις χώραν ἔδωκεν εἰς κατοίκησιν ἐν Θράκῃ. Οὗτοι μὲν οὖν, ὄντες πλείους τῶν δισμυρίων καὶ δισχιλίων, μετεστάθησαν ἐκ τῆς πατρίδος».

ζ) Ἡ στενὴ προσέτι σχέσις καὶ συγγένεια τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων καταφαίνεται ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ ἐπιφανῶν ἐπιγαμιῶν. Οἱ μέγιστοι τῷ ὄντι ἄνδρες τῶν Ἀθηναίων ἦσαν κατὰ τὸ ἥμισυ Θραῖκες· οὕτως ἀνωτέρω εἶδομεν, ὅτι ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος Μιλτιάδης, ὁ Πρόγονος τοῦ Μαραθωνομάχου, ἔλαβε γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Βασιλέως τῶν Θρακῶν, ἔτι δὲ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Κίμων, ὁ Θουκυδίδης καὶ πλείστοι ἄλλοι ἦσαν πρὸς πατρός ἢ μητρός Θραῖκες.

η) Ἐπὶ τῶν μεγάλων δὲ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Περσίας ἀγώνων. Ὁ Θραῖκες δὲν μετέσχον μὲν αὐτῶν, ὡς προδουλωθέντες· ἀλλ' ὅμως ἀναφέρετα ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περιστατικόν τι, οὐχὶ ἀνάξιον προσοχῆς· διηγεῖται δηλ.

ὁ Ἡρόδοτος (VIII 116), ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῶν Βισαλιῶν Θραῖ οὔτε αὐτὸς ὑπετάγη τῷ Ξέρξῃ, ἀλλ' ἀπεσύρθη ἄνω εἰς τὸ ὄρος Ροδόπην, καὶ εἰς τοὺς ἕξ υἱοὺς του ἀπηγόρευσε νὰ μὴ στρατεύσωνται μετὰ τοῦ Ξέρξου κατὰ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' οὗτοι παρακούσαντες καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωσι τὸν πόλεμον ἐστράτευσαν μετὰ τοῦ Πέρσου· ἀφοῦ δὲ ἀβλαβεῖς ἐπέστρεψαν, ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐξώρῳξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, διότι ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἐκ τοῦ Δημοσθένους δὲ καὶ ἐκ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος μανθάνομεν, ὅτι οἱ Θραῖκες ἐν πλείστοις περιστάσεσι συνεμάχουν τοῖς Ἑλλησι, καὶ μάλιστα τοῖς Ἀθηναίοις· ὅθεν ὁ Δημοσθένης ἀποκαλεῖ περιποιητικῶς τοὺς Θραῖκας «ἡμετέρους (τῶν Ἀθηναίων) φίλους καὶ συμμάχους». Οἱ δὲ τῆς Θράκης βασιλεῖς ἐλάμβανον στρατηγοὺς ἐκ τῆς Ἑλλάδος, πλείστην κτωμένους παρ' αὐτοῖς ἰσχύν. Οὕτως ἐκ τῆς ὑποθέσεως τοῦ κατὰ Ἀριστοκράτους λόγου τοῦ Δημοσθένους, μανθάνομεν ὅτι ὁ μὲν Κερσοβλέπτης, βασιλεὺς τῶν Ὀδρυσῶν, εἶχε στρατηγὸν τὸν Ὠρείτην Χαρίδημον, ξεναγὸν τῶν Ἀθηναίων, γαμβρὸν δὲ τοῦ Κότυος, ὁ δὲ Βερισιάδης, βασιλεὺς Θράκης, Ἀθηνόδωρόν τινα Ἀθηναῖον, ὁ δὲ Ἀμάδοκος, ὁμοίως βασιλεὺς Θράκης, Σίμωνα καὶ Βιάνορα· «ἰδίᾳ τοίνυν ἕκαστος τῶν βασιλέων ἤθελε χάριν τοῖς Ἀθηναίοις ποιήσασθαι».

Σαφεστάτη μαρτυρία περὶ τῆς συγγενείας τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων εὐρίσκεται εἰς τὸν Ξενοφῶντα (Κύρ. Ἀναβ. VII 2 31), ἐνθα ὁ Σεύθης, βασιλεὺς τῆς Θράκης, ὀνομάζει τοὺς Ἀθηναίους οὐ μόνον φίλους, ἀλλὰ καὶ συγγενεῖς· «ἀκούσας ταῦτα ὁ Σεύθης, εἶπεν, ὅτι οὐδενὶ ἂν ἀπιστήσειεν Ἀθηναίων, καὶ γὰρ ὅτι συγγενεῖς εἶεν εἰδέναι καὶ φίλους εὔνους ἔφη νομίζειν».

Ταῦτα πάντα νομίζω, ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ καταπέισωσιν ἕκαστον περὶ τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ὁμογενείας τῶν Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων, καὶ ὅτι συναίσθησις αὐτῆς διεσώζετο ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους, εἰ καὶ σκοτεινὴ.

θ) Ἀλλὰ καὶ γεωγραφικῶς ἡ Θράκη περιελήφθη κατὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος εἰς τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ Στράβωνος τοῦ Γεωγράφου, ὅστις λέγει (βιβλ. Ζ'): «ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ Μακεδονία», παρακάτω δὲ τίθησι τὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας οὕτως: «ἡ Μακεδονία ὁρίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου ἕξ Ἀνατολῶν δὲ τῇ παραλλήλῳ ταύτης μεσημβρινῆς γραμμῆ· τῇ δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ καὶ Κυψέλων πόλεως, ἐκ Βορρᾶ δὲ τῇ νοουμένη εὐθείᾳ γραμμῇ τῇ διὰ Βερτίσκου ὄρους καὶ Σκάρδου καὶ Ὀρβήλου καὶ Ροδόπης καὶ Αἴμου». Ὡστε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Θράκης περιείχετο τότε ἐν τῇ Μακεδονίᾳ· ἀφ' οὗ δὲ ἡ Μακεδονία ἐστὶν Ἑλλάς, ἄρα καὶ ἡ Θράκη εἶναι Ἑλλάς. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ἂν οἱ Μακεδόνες εἶναι Ἑλληνες, πάντως καὶ οἱ Θραῖκες· διότι ὁ αὐτὸς Στράβων λέγει, ὡς εἶδομεν, «τὴν Μακεδονίαν κατεῖχον τὸ πλεῖστον Θραῖκες» Ἐπὶ τέλους Πλίνιος, ὁ νεώτερος Ρωμαῖος ἱστορικὸς (ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου του), λέγει: «Tertius Europae sinus Acroceraunis incipit montibus, finitur

Hellesponto et c. in eo Epiros . . . Macedonia, Thracia» καὶ ἐπιφέρει «Omnis Graeciae fabularitas sicut et litterarum claritas ex hoc primum sinu effulsit». Καὶ ταῦτα μὲν ἄλλοις περὶ τούτου.

III

α) Ἄλλ' ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν τῆς Χερσονήσου, τῆ συνδρομῇ εὐνοϊκῶν περιστάσεων, πρωτίμως ἀνεπτύχθησαν εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐπιστήμας, τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον, μορφώσαντες καὶ τελειοποιήσαντες, ὡς εἰκός, καὶ τὴν γλῶσσαν των, οἱ Θραῖκες ὡς καὶ οἱ Μακεδόνες καὶ οἱ περὶ τὴν Ἠπειρον καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀκαρνανες καὶ Αἰτωλοὶ καὶ Λοκροί, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Θουκυδίδου (βιβλ. I 5), ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἔμειναν στάσιμοι, ἐκ ταύτης δὲ τῆς αἰτίας προέρχεται ἢ κατὰ τοὺς λαμπροὺς τῆς Ἑλλάδος χρόνους παρατηρουμένη διαφορὰ μεταξὺ Θρακῶν καὶ Ἑλλήνων ἰδίως· τοῦτο δὲ συνέβη καὶ συμβαίνει εἰς πάντα τὰ μεγάλα ἔθνη, ἔτι καὶ τὴν σήμερον, ὅτε τὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀφομοιώσεως τόσον πολλὰ εἶναι ὁ περὶ τὰ Πυρρηναῖα π.χ. καὶ ἐν ἄλλαις ἀποκέντροις ἐπαρχίαις τῆς Γαλλίας κατοικῶν Γάλλος τοσοῦτον διαφέρει τοῦ Παρισινοῦ, ὥστε οὐδεὶς δύναται νὰ πιστεύσῃ αὐτοὺς ὡς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοεθνεῖς. Πλὴν ἄλλ' ὅμως καὶ αἱ ἐκ τῶν περιστάσεων αὗται διαφοραὶ ἀκολούθως ἐξέλιπον. Αἱ Ἑλλ. ἀποικίαι, αἰτίνες, ὡς εἶπομεν, ἐγκατεστάθησαν πολυάριθμοι εἰς τὴν Θράκην, ἔθεσαν τὴν ἀρχὴν τῆς ἀφομοιώσεως τῶν δύο ὁμογενῶν λαῶν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος συνεπλήρωσεν αὐτήν, καὶ ἡ Βυζαντινὴ ἐποχὴ ἐπήνεγκε τὴν τελείαν συγχώνευσιν¹.

β) Ἄς ἀναγάγωμεν τῶ ὄντι τὴν μνήμην ἡμῶν εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ γόυμιμον ἐποχὴν τῆς βασιλείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅτε αἱ Ἑλληνικαὶ φάλαγγες ἔφερον τὰ νικητήρια αὐτῶν ὅπλα εἰς τὸν Αἴμον, εἰς τὸν Λίβανον καὶ τὸν Καύκασον, εἰς τὸν Ἰστρον, τὸν Νεῖλον καὶ τὸν Ἰνδόν, ὁ δὲ ἡγεμῶν αὐτῶν ἀνήγειρεν ἑκατὸν Ἑλληνίδας πόλεις ὡς τόσα φυτώρια τοῦ Ἑλλ. πολιτισμοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἐπιτηδεῖον εἰς ὑποδοχὴν καὶ διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Θρακικαὶ τινες φυλαὶ ἀπεστάτησαν, ἀλλὰ τάχιστα ὑπετάχθησαν ὑπ' αὐτοῦ· ἔκτοτε δὲ οἱ Θραῖκες ἐγένοντο ἐκ τῶν πιστοτέρων καὶ ἀποτελεσματικωτέρων ἀκολούθων τοῦ Ἡρώως εἰς τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον μέχρι τῶν περάτων τῆς Ἀσίας. Οὕτω (κατὰ τὸν Ἀρριανόν) ὁ Σιτάκης, βασιλεὺς τῆς Θράκης ἐστράτευσεν ὑπὸ τῶ Ἀλεξάνδρῳ κατὰ τῆς Περσίας μετὰ Θρακῶν· ἄλλοι δὲ ἀρχηγοὶ Θρακῶν, ἀκολουθήσαντες τὸν Ἀλέξανδρον ἦσαν ὁ Ἀγάθων, ἀρχηγὸς τῶν Ὀδρουσῶν, Ἀρίστων τῶν Παιόνων, ὁ δὲ Πρωτόμαχος τῶν Σαρισσοφόρων λεγομένων Θρακῶν.

Ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ὅστις ἦτο ἡ προσωποποίησις, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐνότητος τοῦ Ἑλλ. ἔθνους, ἡ Θράκη κατὰ μέγα μέρος ἐξωμοιώθη πρὸς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, καὶ ἅπαντες οἱ Ἕλληνες ἔλαβον ἐνότητά τινα εἰς τε τὴν

1) Τὸν Δ'. μ.Χ. αἰῶνα ἡ ὅλη Θράκη ἦτο ἐξελληνισμένη καὶ ἐκχριστιανισμένη.

γλώσσαν καὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν φιλολογίαν. Τῷ ὄντι· αἱ καθιερωμένοι, οὕτως εἰπεῖν, διάλεκτοι παύουσιν, ἢ μᾶλλον συγχωνεύονται εἰς μίαν γλώσσαν κοινήν, Ἑλληνικὴν· τὰ μικρὰ πολιτεύματα καταλύονται, συγκεντρομένης ἀπάσης τῆς Ἑλλ. φυλῆς εἰς μίαν ἐθνότητα διακεκριμένην ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τότε καὶ ἡ Θράκη δὲν ἦτο εἰ μὴ μία ἐπαρχία τῆς μεγάλης Ἑλλάδος τῆς μεγάλης Ἑλλην. Αὐτοκρατορίας Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐβασίλευσε τῆς Θράκης ὁ Λυσίμαχος, ὡς εἶδομεν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ μετὰ τοῦτον, ἐξηκολούθει ἡ ἀφομοίωσις, μέχρις οὗ κατεκτήθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, καὶ ἔγεινε Ρωμαϊκὴ ἐπαρχία (47 μ.Χ.).

γ') Ὑπὸ τοῖς Ρωμαίοις οὕσα ἡ Θράκη διετελεῖ ἐσωτερικῶς οὕσα Ἑλληνική, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη χώρα Ἑλληνίς· διότι ἡ Ρωμαϊκὴ κυριαρχία ἐξωρραΐσεν, ἢ ἐξελατίνισεν τῷ ὄντι, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, πάντα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη· ἐλάχιστα ὅμως ἀφήκεν ἵχνη τῆς διαβάσεώς της εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἔνθα ἐπεκράτει ὁ Ἑλληνισμός, ἀφ' οὗ ἀπ' ἐναντίας ὁ Ρωμαϊσμός ἐπηρεάζετο, καθὼς τὸ φῶς τῆς Σελήνης κατασταίνει μὲν ἐν καιρῷ νυκτὸς ἀφανεῖς τοὺς περὶ αὐτὴν ἀστέρας, ὠχρῆ δὲ αὐτὴ καὶ ἐκλείπει ἀπέναντι τῆς ἀπαστραπτούσης λάμπειος τοῦ μεσουρανοῦντος φαινοῦ ἡλίου.

δ') Ἐκ τῶν ρηθέντων ἐξάγεται, ὅτι ἡ Θράκη οὕσα ἐξ ἀρχῆς Ἑλληνίς τὴν καταγωγὴν, ἀπεξενώθη ἐπὶ τινα χρόνον τῶν μεσημβρινωτέρων ὁμογενῶν της διὰ τὴν μεγάλην μὲν ἐκείνων πρόοδον, στασιμότητα δὲ αὐτῆς, ἀλλ' ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ὁμογενείας διεσώζετο πάντοτε, καὶ ὅτι ἡ ὁμομοίωσις τῶν Θρακῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἑλληνας συνεπληρώθη ἐπὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας.

ε') Ἀλλὰ ποίαν γλώσσαν εἶχον οἱ Θραῖκες; Ἐκ τῶν εἰρημένων λευμένων εἶναι τὸ ζήτημα τοῦτο. Κοινήν ἔχοντες οἱ Θραῖκες καταγωγὴν μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, εἶχον καὶ τὴν αὐτὴν μὲ ἐκείνους τὸ κατ' ἀρχὰς ἀμόρφωτον γλώσσαν, ἣτις ὡς ὑπὸ τῶν Πελασγῶν Πελασγικὴ καλεῖται, καὶ πιθανὸν ἐν Θράκῃ νὰ εἶχεν ἰδίους διαλέκτους ἰδιωτισμούς. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἐκείνη γλώσσα τόσον διέφερον ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρης ἰδίως Ἑλληνικῆς, ὥστε καὶ ὁ Ἡρόδοτος (I 57) ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς βαρβαρικὴν· ἀλλ' ἡ διαφορὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀναπτύξεως, ἣν ἡ γλώσσα ἔλαβε παρὰ τοῖς μεσημβρινωτέροις Ἑλλησι συγχρόνως μὲ τὴν λοιπὴν αὐτῶν βελτίωσιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ οἱ περὶ τὸν Ξενοφῶντα διαπραγματεύονται μετὰ τοῦ Σεύθου βασιλέως τῆς Θράκης διὰ διερμηνέως (Ξενοφ. Κύρ. Ἀνάβ. VII 2) Δὲν εἶναι δὲ πρωτοφανὲς παράδειγμα ἡ αὐτὴ γλώσσα νὰ ἔχη τοιαύτας διαλεκτικὰς διαφορότητας, ὥστε οἱ μὲν νὰ μὴ ἐννοῶσι τοὺς δέ, τοιοῦτόν τι συμβαίνει καὶ σήμερον καὶ παρ' ἄλλοις καὶ παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς. Τῆς Θρακικῆς γλώσσης ὀλίγα τινὲς λέξεις διεσώθησαν, σημειούμεναι ὡς ἰδίως Θρακικαί, οἷον ἡ λέξις βρία (Θρακικὰ τ. Γ' σ. 225) σημαίνουσα πάλιν, ἐξ ἧς Σηλυβρία, Μεσημβρία. Ὁ δὲ Εὐστάθιος λέγει: «Τοὺς ἐφήβους . . . Ἀχαιοὶ κούρους (κα-

λοῦσι), Θράκες ἀγούρους», ἐξ οὗ ἡ λέξις ἀγόριον (Κοραῆς εἰς Πτωχοπρόδρο. Α' 112). Ἐπειτα διὰ τῶν Ἑλλ. ἀποικιῶν καὶ διὰ τῶν στρατειῶν τῶν βασιλέων Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς λοιπῆς ἐπιμιξίας, εἰσῆχθη βεβαίως καὶ παρὰ τοῖς Θραξίν ἢ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες πολλαχοῦ τῆς Θράκης εὐρέθησαν.

στ') Περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ Θράκες εἶχον καὶ τὴν αὐτὴν μὲ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας θρησκείαν, ἀφοῦ ὁ Θραξ Ὀρφεὺς θεωρεῖται εἰς τῶν ἀρχαιοτάτων θεμελιωτῶν τῆς Ἑλλην. μυθολογίας. Ἰδίως δὲ οἱ Θράκες ἐλάτρευον, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (V 6), τὸν Ἄρην, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὸν Διόνυσον, οὗ καὶ περίφημον μαντεῖον ὑπῆρχεν ἐν Θράκῃ. Οἱ δὲ βασιλεῖς αὐτῶν ἐξόχως πολὺ ἐσέβοντο τὸν Ἐρμῆν· ἐτίμησαν δὲ καὶ τὸν Ὀρφέα πρῶτον μὲν ὡς ἥρωα, εἶτα καὶ ὡς Θεὸν (Ἐπιφαν. περὶ Εἰδωλ. Α' 49) Ἡ δὲ Ἄρτεμις ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς Θραξὶ Βένδις, ὅθεν καὶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἑορτὴν τὰ Βενδίδια (Στρ. ι 470).

ζ) Ὅτε δὲ ὁ θρόνος τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας μετηνέχθη ἐκ τῆς Ρώμης εἰς τὸ Βυζάντιον, σύμπασα ἡ Θράκη ἦτο κατὰ πάντα Ἑλληνικὴ ὅθεν ὁ Ἰουλιανὸς Αὐτοκράτωρ (Λογ. Γ') λέγει : «Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔχγονοι». Καὶ τίς λέγει τοῦτο ; Εἷς βασιλεὺς, καθήμενος ἐπὶ θρόνου Ρωμαϊκοῦ δῆθεν, καὶ Ρωμαίων Αὐτοκράτωρ καλούμενος καὶ Αὔγουστος καὶ Καῖσαρ. Πόσης μελέτης ἄξιον εἶναι τὸ σύντομον τοῦτο χωρίον ! Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἡ Ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ὅλη ἐξελληνίζετο, καὶ συγχρόνως σχεδὸν βάρβαροί τινες λαοὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας των εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἐπικράτειαν. Ἄς ἴδωμεν τώρα, ἂν, ὅτε ἡ αὐτοκρατορία ὀλόκληρος ἐξελληνίσθη, ἡ Θράκη διετήρησε τὴν ἑλληνικότητά της ἢ ἐπὶ αἰῶνας Ἑλληνίς διαμείνασα, τότε ἐξεβαρβαρώθη. Τοῦτο πλεῖστον καὶ ἀμέσως μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, τῆς Βυζαντινῆς δηλονότι, εἴμεθα ἄμεσοι διάδοχοι.

η) Τὴν ἐποχὴν ταύτην συνέβαινον αἱ μεγάλαι πολλῶν βαρβάρων ἐθνῶν μεταναστεύσεις, καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ χώραι ὑπέστησαν εἰσβολὰς καὶ λεηλασίας βαρβάρων τινῶν φυλῶν, καὶ εἴτι μᾶλλον ἢ ἡμετέρα Θράκη ἔνεκα τῆς θέσεως αὐτῆς. Ἦδη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος οἱ Γότθοι ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, καὶ Μακεδονίαν, περὶ τὴν 4ην δὲ ἑκατονταετηρίδα ἀνενέωσαν τὰς ἐπιδρομὰς των κατὰ τῆς Μυσίας, Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Τέλος ἀπῆλθον, οὐδὲ ἔχνος τῆς διαβάσεώς των καταλιπόντες.

Περὶ δὲ τὴν 6ην ἑκατονταετηρίδα ἄλλα τινὰ ἔθνη Ταταρικῆς καταγωγῆς, οἱ Βούλγαροι καὶ Αὔαροι, καὶ Σλαβικαὶ τινες φυλαὶ ἤρχισαν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας των κατὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ ἐπροχώρησαν καὶ πολὺ μεσημβρινώτερα.

Δεινοὺς δὲ πολέμους, φρικτὰς καταστροφὰς καὶ λεηλασίας προὔξενῃσαν εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος αἱ ἄγριαι καὶ ἀχαλίνωτοι αὐταὶ φυλαί. Μετὰ

ταῦτα τινές τῶν Σλάβων ἐγκατεστάθησαν μονίμως εἰς χώρας Ἑλληνικὰς· δεχθέντες δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων τὴν χριστιανικὴν πίστιν, ἐντὸς ὀλίγου συνεχωρεύθησαν μετ' αὐτῶν. Οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπὶ πολὺ ἐξηκολούθησαν τὰς ληστρικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς Βυζαντινὰς χώρας, ὥστε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς νὰ ἐγκατασταθῶσιν εἰς τὴν κάτω Μυσίαν, ἧτις ἀπ' αὐτῶν ἐκλήθη Βουλγαρία, ἔνθα ἐσυστήθη ἐπὶ τινὰ καιρὸν Βουλγαρικὸν βασίλειον, τοῦ ὁποῖου ἡ ἱστορία κατὰ βραχέα διαστίματα, καθ' ἃ ἦτο ἀνεξάρτητον, γέμει ἐπιδρομῶν μὲν καὶ λεηλασιῶν πρὸς τοὺς γείτονας, ῥήξεων δὲ καὶ διαιρέσεων καὶ ἀθεμιτουργιῶν ἐσωτερικῶν.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι δὲν ἔπαυον τὰς εἰς τὰς γειτονικὰς Βυζαντινὰς χώρας ἐχθρικὰς εἰσβολὰς των· ὅθεν ἀδιάκοποι καὶ αἱματώδεις πόλεμοι ὑπῆρχον μετὰ αὐτῶν καὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τέλος, ἐντελῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ Αὐτοκράτορος Τσιμισκῆ τῷ 972, καὶ ἡ Βουλγαρία ἐγένετο ἐπαρχία τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Ἐπὶ δὲ Βασιλείου τοῦ β'· τολμήσαντες οἱ Βούλγαροι ν' ἀποστατήσωσι, σκληρῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτιμωρήθησαν, καὶ οὕτως ἠσύχασαν ἐπὶ δύο ὄλας ἑκατονταετηρίδας (ἀπὸ τοῦ 972—1186). Ἔτι δὲ πρότερον, περὶ τὰ μέσα τοῦ Θ' αἰῶνος, οἱ Βούλγαροι παρεδέχθησαν τὴν Χριστιανικὴν πίστιν, κηρυχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ὑπὸ δύο ἀδελφῶν μοναχῶν Ἑλλήνων, τοῦ Μεθοδίου καὶ Κυρίλλου, οἵτινες ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ ἀλφάβητον, καὶ μετέφρασαν εἰς τὴν Σλαυϊκὴν γλῶσσαν τὴν Ἁγίαν Γραφήν καὶ τὸ Εὐχολόγιον.

Κατὰ δὲ τὸν 13ον αἰῶνα οἱ Βούλγαροι διὰ τὴν παρακμὴν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατώρθωσαν μὲν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἔπαυσαν τοῦ νὰ ἦναι φοβεροί· διότι εὕρισκοντο εἰς διηνεκεῖς σχεδὸν ἐμφυλίους στάσεις, ἕως οὗ ὑπετάχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων (ἐπὶ Μουράτ Α'). Αὕτη εἶναι ἐν συνόψει ἡ διάκηνος ἔργων ἀληθῶς ἱστορικῶν ἱστορία τῶν Βουλγάρων, ἀφότου διέβησαν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰσέβαλον εἰς τὸ Βυζαντινὸν κράτος.

θ) Αἱ εἰσβολαὶ αὗται τῶν φυλῶν τούτων εἰς τὰς Ἑλλην. χώρας τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἔδωκαν ἄφορμὴν εἰς τινὰς παραδοξολόγους, καὶ ὀνομαστὶ εἰς τὸν Φαλλμεράϋερ, νὰ φαντασθῶσι καὶ νὰ ὑποστηρίξωσιν, ὅτι τὸ Ἑλλην. ἔθνος κατεστράφη κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, καὶ αἱ Ἑλλ. χῶραι ἐξεσλαβίσθησαν. Δὲν εἶναι ἔργον ἡμῶν ν' ἀναιρέσωμεν τὰ σαθρὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Φαλλμεράϋερ καὶ τῶν ὁμοίων του. Ἐξοχοὶ καὶ πολυμαθέστατοι ἄνδρες οὐ μόνον τοῦ ἡμετέρου ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ἄλλογενεῖς, φίλοι καὶ θεράποντες τῆς ἀληθείας, διὰ σοφῶν συγγραφῶν ἐξήλεγξαν τὸ σαθρὸν καὶ γελοῖον τῆς φαντασιοπλήκτου ταύτης ἐπινοίας. Παραπέμποντες λοιπὸν εἰς ἐκεῖνας, ἀρχόμεθα ἐν ὀλίγοις νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἡμετέραν Θράκην ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν Βουλγαρικῶν εἰσβολῶν.

ι') Ὡς εἶπομεν, οἱ Βούλγαροι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Μυσίαν, ἐκεῖ δὲ συνανεμίχθησαν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν Μυσῶν, οἵτινες ἦσαν φυλὴ Θρακικῆ·

διότι οὐδεὶς δύναται νὰ παραδεχθῆ, ὅτι ἡ Μυσία ἦτο ἔρημος κατοίκων. ὥστε καὶ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Μυσίᾳ Βούλγαροι εἶναι μιγάδες· ἀλλ' ἀναμφισβητήτως ἐκεῖ ἐπεκράτησε τὸ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον. Πολλάκις δὲ οἱ Βούλγαροι εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην καὶ ἐληλάτησαν αὐτήν, καὶ προσέτι ἀπόμοιρά τις Βουλγάρων ἐγκατεστάθη τῆσδε κῆκεῖσε ἐν Θράκῃ, καὶ μάλιστα περὶ τὰ βόρεια καὶ δυτικά αὐτῆς ὄρια· ἀλλ' ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Θράκης ἦτο ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τῶν ἐπελθόντων Βουλγάρων, ὥστε συνεχωνεύθησαν εἰς τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον. Οὐδὲν δὲ ἀποδεικνύει τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Βουλγαρικοῦ στοιχείου ἐν Θράκῃ, οὔτε ἦτο δυνατόν τοῦτο· διότι οἱ Βούλγαροι οὐδέποτε ἔγειναν κύριοι τῆς Θράκης ἐπὶ πολὺν χρόνον, ληστρικοὶ δὲ μόνον εἰσβολαὶ καὶ λεηλασίαι δὲν δύναται νὰ καταστρέψωσιν ὀλόκληρον, ἀρχαιοτάτην καὶ βαθυτάτας ἔχουσαν ἕξασ ἐθνότητα. Τὰ ἔθνη, βέβαια, δὲν εἶναι λευκοὶ τοῖχοι, οἵτινες ἀμέσως χρωματίζονται, ἀμ' ὡς σύρῃ τις ἐπ' αὐτῶν βεβαμμένον χρωστικόν. Ἐκτὸς τούτου, ἔθνος τι οἰονδήποτε οὐχὶ ἵνα μεταβάλῃ τὴν ἐθνότητα ἄλλου, ἀλλ' ἀπλῶς ἵνα ἐπαφήσῃ τύπον τινὰ καὶ σφραγίδα ἑαυτοῦ ἀνάγκη εἶναι αὐτὸ τοῦτο νὰ ἔχῃ ἕξοχόν τινα καὶ διακεκριμένον τύπον ἐθνικόν, κεχαραγμένον εἰς τὴν νομοθεσίαν του, τὴν θρησκείαν, τὸν πολιτικὸν βίον, τὴν φιλολογίαν. Τί δὲ τούτων ὑπῆρχεν εἰς τοὺς Βουλγάρους; Φυλαὶ ἀμόρφωτοι καὶ βάρβαροι, διερχόμενοι διὰ χώρας τινός, ἢ διαμένουσαι ἐπὶ χρόνον, δὲν ἀφίνουσιν ἄλλα ἕχνη τῆς διαβάσεως καὶ παροικίας αὐτῶν, εἰμὴ βαρβαρότητα καὶ καταστροφάς.

Οἱ εἰς Θράκην λοιπὸν ἐποικήσαντες Βούλγαροι συνεχωνεύθησαν μὲ τὸν Ἑλλήν. πληθυσμὸν τῆς Θράκης· διότι ἂν τῷ ὄντι ἡ Θράκη ἐξεβουλγαρίζετο, ἔπρεπε νὰ σώζωνται ἕχνη τινὰ καὶ τεκμήρια τῆς τοιαύτης μεταβολῆς· ἀλλ' οὐδὲν λείπουν τῶν χρόνων ἐκείνων μαρτυρεῖ τοιαύτην μεταβολὴν τῆς χώρας καὶ τῶν κατοίκων. Ἀπ' ἐναντίας, ὅ,τι ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σώζεται, ἐρείπια πόλεων καὶ οἰκοδομῶν, μνήματα καὶ ἐπιγραφαί, ἦθη καὶ ἔθιμα, μῦθοι καὶ παραδόσεις, χρονικά καὶ χειρόγραφα καὶ κώδικες ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων καὶ μητροπόλεων, τὰ πάντα μαρτυροῦσι τοὺς κατοίκους τῆς Θράκης Ἑλληνας ἰθαγενεῖς.

α') Ἀλλ' ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα, ἣτις εἰς μέρη τινὰ τῆς Θράκης ὁμιλεῖται, δὲν εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἐπεκράτησε τὸ Βουλγαρικὸν στοιχεῖον; Εἶναι ἀληθὲς τῷ ὄντι, εἰς μέρη τινὰ οὐ μόνον τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας προσέτι, ὁμιλεῖται ἡ Βουλγαρικὴ λεγομένη γλῶσσα, καὶ εἶναι τὸ μόνον ἕχνος, ὅπερ ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὴν διὰ τῆς χώρας ἡμῶν διάβασιν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὴν συγχώνευσιν φυλῶν τινῶν μετὰ τῶν ἰθαγενῶν. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ οἱ λαλοῦντες αὐτὴν εἶναι Βούλγαροι. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι πάντοτε τὸ ἀσφαλὲς τεκμήριον τῆς ἐθνότητος φυλῆς τινος¹. Αὐτὴ ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν οἱ κυρίως Βούλγαροι

1) Σ.Δ. Τοῦτο ὑποστηρίζει ὁ διεθνολόγος Veillgan.

λαλοῦσιν, εἶναι δι' αὐτοὺς γλῶσσα ξένη· διότι εἶναι διάλεκτος Σλαβική, καὶ ὅμως οἱ Βούλγαροι δὲν εἶναι οὐδὲ πόρρωθεν Σλάβοι. Ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν λαλοῦσι Τουρκιστί, καὶ ὅμως οὐδεὶς λέγει ὅτι εἶναι Τουρκικῆς καταγωγῆς. Ἡ Βουλγαρική λοιπὸν γλῶσσα, ἣν κάτοικοί τινες τῆς Θράκης λαλοῦσιν, οὐδὲν ἄλλο δεικνύει, εἰμὴ δυστύχημά τι, ὅπερ συνέβη εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας ἐκείνους, οἵτινες ἀπώλεσαν τὴν μητρικὴν αὐτῶν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν διὰ τοῦτο ἔπρεπε μετὰ πλείονος ζήλου νὰ σπουδάζωσιν, ὅπως, ὅσον τάχιον, ἐπανακτήσωνται αὐτήν, καὶ ἀποπλύνωσι τὸ αἶσχος, ὅτι Ἑλληνες ὄντες τὴν καταγωγὴν, ξένην μεταχειρίζονται λαλοῦντες γλῶσσαν.

Καὶ ὅμως, φεῦ! τί βλέπει τις; ὅτι τινὲς τῶν βουλγαροφώνων Θρακῶν πλανῶνται τὴν ἐσχάτην πλάνην, τὴν ὀλεθριωτάτην ἀπάτην, ὠθησθέντες ὑπὸ κακοβουλίας ἢ πολιτικῆς μηχανορῥαφίας. Ἀποπτύσαντες τὴν ἔνδοξον καὶ γνησίαν αὐτῶν ἐθνότητα, τὴν Ἑλληνικὴν, ἐνεστερνίσθησαν ἐθνότητα ὀθνεῖαν, ξένην, ἄδοξον, καί, ὡς οἱ ἐξωμόται σφοδρότερον τῶν ἄλλων καταδιώκουσι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐξομωθεῖσαν θρησκείαν, οὕτω καὶ οὕτοι ἐχθρικότερον παντὸς ἄλλου καταδιώκουσι τὸν Ἑλληνισμόν, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐθνότητα καὶ γλῶσσαν, ἐκτραχηλιζόμενοι εἰς μυρίας ἄλλας θεοστυγεῖς παρεκτροπᾶς. Αὐτοκτονοῦνται. . . Ἀλλὰ μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους θρηνοῦντες καὶ οἰκτιρόντες τὴν ὀλεθρίαν ταύτην πλάνην, ἀπεκδεχόμεθα, σὺν Θεῷ τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτῆς, τὸ μὲν ἐκ τῆς ὀρθοφροσύνης τῶν ἀπαθῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς ὁμογενεῖς ἐκείνους Θρακᾶς, τοὺς ἀπολέσαντας τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ χρόνου «ἕως ἂν πληθυνθῇ ἡ γνῶσις» καὶ ἡ ἀλήθεια. Διότι ἀπέναντι τῆς ἀληθείας δόξαι στηριζόμεναι εἰς τὸ ψεῦδος καταρρέουσιν, ὡς ἡ πυκνὴ ὁμίχλη διασκεδάζεται εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Οὕτω δέ, ἀντὶ τῶν ὀλεθρίων, ἀπρεπῶν καὶ ἀσκόπων ἐρίδων καὶ ἀποσκιρτήσεων ἀπὸ τῶν οἰκείων, ἀποκαθίσταται ἡ ὀλβιόδωρος δμόνοια, δι' ἧς καὶ μόνης δύναται ἀληθῶς νὰ εὐτυχήσῃ καὶ νὰ προαχθῇ εἰς τὴν εὐημερίαν, τὰ φῶτα καὶ τὸν ἀληθῆ πολιτισμὸν ἡ Θράκη.

(β) Ἐκ τῆς ἀτελοῦς ταύτης ἐκθέσεως ἱκανῶς, νομίζω, Κύριοι, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Θράκη ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς ἦτο Ἑλληνίς, καὶ ἡ κοιτὶς μάλιστα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δι' ὅλων τῶν αἰώνων διετέλεσεν οὕσα Ἑλληνική, καὶ Ἑλληνικὴ εἶναι. Ἀλλὰ ἡ μεγίστη, ἡ ζῶσα ἀπόδειξις τῆς Ἑλληνικότητος ἡμῶν κεῖται ἐν ἡμῖν αὐτοῖς· εἰς ἡμᾶς ἐναπόκειται, καὶ μάλιστα εἰς τὴν φίλην νεότητα, ν' ἀποδείξωμεν καὶ νὰ μαρτυρήσωμεν ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου, ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν ἀθανάτων Ἑλλήνων, διὰ διαγωγῆς, διὰ χαρακτῆρος, δι' ἀρετῶν, δι' ἔργων ἀληθῶς Ἑλληνικῶν.

Η ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

Α'

Ἡ Ἀδριανούπολις¹ κατέχει ἐπικαιρον σημεῖον ἐπὶ τῆς ἀπὸ ΚΠόλεως εἰς κεντρικὴν Εὐρώπην ἀγούσης στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ὅπου συμπίπτουν πᾶσαι αἱ στενοπορίαι τοῦ Αἴμου, αἱ ὀδηγοῦσαι πρὸς Βόσπορον, Ἑλλάσποντον, Προποντίδα καὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἐβρου. Ἡ πόλις ἐπέπρωτο, λόγῳ τῆς θέσεώς της, τὴν διαδραματίσθη διὰ μέσου τῶν αἰῶνων σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν πορείαν τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης.

Θράκη ὀνομάζεται κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἢ πρὸς Β. τῆς κυρίως Ἑλλάδος παναρχαία χώρα τῆς ἱερᾶς ποιήσεως, τῆς πλουσίας φαντασίας, τῆς ὀργανιστικῆς λατρείας, τῶν μύθων καὶ τῶν ἐπικῶν ἀγώνων, ἐν γενικωτάτῃ ἐννοίᾳ. Μέσα εἰς τοὺς κόλπους χώρου ἱστορικοῦ κατέκρησε κλάδος πανάρχαιος τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοεθνίας, ὁ λαὸς τῶν ἵπποπόλων Θρακῶν. Τὴν χώραν ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει ὄριζον πρὸς Ν. ὁ ποταμὸς Πηνειὸς καὶ ἡ θάλασσα, πρὸς Β. ὁ Δούναβις, πρὸς Α. ὁ Ἑλλάσποντος, ἢ Προποντὶς καὶ ὁ Εὐξείνιος Πόντος, πρὸς Δ. δὲ τὸ Ἰλλυρικόν. Οὕτω μὲν θαλάσσης καὶ ὄρη νιφόμενα περικλειομένη ἢ ἀρχαία Θράκη σχεδὸν ἐταυτίζετο πρὸς τὴν Βαλκα-

1) Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ αὗτῃ σημειωθῆ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία συλλήβδην, τῆς ὁποίας εἰδικώτερον χρῆσις γίνεται εἰς τοὺς οἰκείους τόπους, ἐφ' ὅσον ὑπῆρξε προσιτὴ ἡμῖν. Ἰγνατίου Σαράφογλου, Περιγραφή τῆς Ἀδριανουπόλεως, «Θρακικά», τόμ. Β' (1929), σελ. 66-82. Πατρ. ΚΠόλεως Κυρίλλου Σ', τοῦ Ἀδριανουπολίτου, Περιγραφή Ἀδριανουπόλεως καὶ τινῶν τῶν πέριξ τῆς Θράκης μερῶν, αὐτόθι, σελ. 81-86. Π. Φοῖβου, Περὶ Ἀδριανουπόλεως, «Πανδώρα», τόμ. ΙΓ' (1862), σελ. 68 κέξ.— Ἀνωνύμου, Ἀδριανούπολις (γεωγραφικαὶ καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις), «Ὁ Χρόνος» (Ἡμερολόγιον 1863), σελ. 61. Κ. Βατικιώτου, Βλαγέτιον Ἀδριανουπόλεως, «Ὀικονομικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. Γ' (1875), σελ. 486 κέξ. Ἀνωνύμου, Ἀδριανούπολις, «Ἀνατολ. Ἀστὴρ» 1886, ἀριθ. 23, 24 (ΚΠολις). Κ. Βατικιώτου, Ἐξωτερικὸν ἐμπόριον Ἀδριανουπόλεως, «Ὀικον. Ἐπιθεώρησις», τόμ. Γ' (1875), σελ. 149 κέξ. Μ. Παράνικα, Περὶ τῆς ἐν Θράκῃ Ἀδριανουπόλεως, «Παρνασσός», τόμ. ΙΖ' (1894-95), σελ. 679 κέξ. Πέτρου Ἀξιώτη, Ἡ Ἀδριανούπολις (Θράκη—Ἀνατολικὴ Ρωμανία) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1922, Θεσσαλονίκη 1949, σσ. 176. Ἀχ. Θ. Σαμοθράκη, Λεξικὸν γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς ΚΠόλεως 1453, Ἀθήναι 1940, («Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», τόμ. Ζ', 1940 41, σελ. 239 κέξ). Μητροπολίτου Παραμυθίας Ἀθηναγόρα, Ὁ ὀμηρικὸς κόσμος. Οὐσκοῦδάμα Θράκης», ἐν Ἀθήναις 1937, σελ. 1 κέξ. (Ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Θρακικῶν», τόμ. Θ'). Κωνστ. Γ. Κουρτίδου, Ἱστορία τῆς Θράκης ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 46 μ.Χ., τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1932, σελ. 153-160.

νικὴν λεγομένην χερσόνησον τοῦ Αἴμου. Ἐπὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους τῆς ἀρχαιότητος ἡ Θράκη φθάνουσα μέχρι τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ εἶχε Δ. ὄριον τὸν Στρυμόνα¹.

Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς Ἀδριανουπόλεως εὐρίσκεται εἰς ἀναπεπταμένην πεδιάδα, ἐν μέσῳ ὁρέων γραφικῶν, καὶ δὴ κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου, τοῦ κοινῶς λεγομένου Μαρίτσα, μετὰ τῶν παραποτάμων αὐτοῦ Τόνζου, κοινότερον Τούντζα καὶ τοῦ Ἀρτίσκου, κ. Ἄρδα, ἀπέχουσα 230 χιλιομέτρα ΒΔ. τῆς ΚΠόλεως. Ἡ Ἀδριανούπολις σχετίζεται πρὸς ἀρχαῖον πόλισμα, ὅπερ ἔκειτο κατὰ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Τόνζου μετὰ τοῦ Ἐβρου, ἔφερε τὸ ὄνομα *Οὐσκούδαμα* καὶ ἦτο κυριώτατον κτίσμα τοῦ ἰσχυροτάτου Θρακικοῦ λαοῦ τῶν Ὀδρουσῶν. Οὗτοι, μετὰ τὴν ἐν Πύνδῃ ἦτταν αὐτῶν, τὸ 168 π.Χ., ὑπηρέτουν τοὺς Ρωμαίους, ἀποβάντες ἰσχυροὶ φρουροὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μοισίᾳ.

Πρὸς τὴν Οὐσκούδαμαν ἔχει ταυτισθῆ ἡ Ὀρέστεια ἢ Ὀρεστιάς, τὴν ὁποίαν πιστεύεται ὅτι ἔκτισε λουσθεῖς εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ποταμῶν καὶ ἐξιλωθεῖς διὰ τὸν φόνον τῆς μητρὸς Κλυταιμῆστρας ὁ Ὀρέστης, ἢ ἴσως καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Πενθίλος, μετὰ τὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἐλθὼν εἰς Θράκην. Ἡ ταύτισις πιθανῶς ἐγένετο βραδύτερον, κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς χρόνους. Καὶ αἱ εἰκασίαι περὶ τῆς παλαιότερας πόλεως θὰ ἀνήκον εἰς τοὺς προσφιλεῖς καὶ δυσσευρήτους κύκλους τῶν θρύλων, ἂν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη δὲν εἶχε προσφέρει εἰς τὴν ἔρευναν ἐπιγραφὰς τινάς, νομίσματα καὶ τεμάχια ἀγαλμάτων, ἀναγομένων εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους καὶ ἐφεξῆς². Κατὰ τὸ ἔτος 127 μ.Χ. νέαν ἐκ βάρθρων ἔκτισε πόλιν ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτωρ Ἀδριανός, λουσθεῖς καὶ οὗτος, κατὰ τὰ παραδιδόμενα, καὶ θεραπευθεῖς εἰς τὰ ὕδατα τῆς συμβολῆς τῶν τριῶν ποταμῶν. Καὶ προήγαγε καὶ ἐξωράισεν ὁ Ἀδριανὸς τὴν ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος ἀποκληθεῖσαν πόλιν, ἣτις παρὰ τὰς ποικίλας τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ζωῆς περιπετείας διετήρησεν ἕκτοτε συνεχῶς τὸ ὄνομα, ἀπαντῶν μάλιστα ὑπὸ τὸν δημωδέστερον τύπον Ἀντριανοῦ, τουρκιστὶ δὲ Ἐδιρνέ.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ θεσπισθεῖσαν διοικητικὴν διαίρεσιν περὶ τὰ τέλη τοῦ Γ' μ.Χ. αἰῶνος, ἡ Θράκη ἀποτελοῦσα μίαν τῶν μεγάλων διοικήσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ διατηροῦσα τὴν παλαιότεραν αὐτῆς ἔκτασιν, ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι Αἰγαίου καὶ ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου καὶ Ἑλλησπόντου μέχρι Νέστου καὶ Ροδόπης, μεταξὺ τῶν ἑξ' ἐπαρχιῶν τῆς περιελάμ-

1) Βλ. ἱστορικοὺς μετὰ κριτικῶν σημειώσεων χάρτας *Henri et Richard Kiepert*, *Formae Orbis Antiqui*, Βερολίνου 1901.

2) *Μ. Παρανίκα*, Ἐπιγραφαὶ τῆς ἐν Θράκῃ Ἀδριανουπόλεως, *Περιοδικὸν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ΚΠόλεως*, τόμ. ΚΖ' (1895-99), σελ. 389 κέξ. *Γ. Ι. Λαμπουσιάδου*, *Τρεῖς ἀνέκδοτοι μελέται περὶ Ἀδριανουπόλεως*, «Θρακία», τόμ. Α' (1928), σελ. 282 κέξ. *Κων. Γ. Κουρτίδου*, Ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες ἐν Ἀδριανουπόλει, Αὐτάθῃ, σελ. 312 κέξ.

βανε καὶ τὴν τοῦ *Αἰμιμόντου* (*Hoemi montis*) εἰς τὸ Α. μέρος, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐξικνουμένην μέχρι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Ἀγχιάλου¹. Ἡ ἐπικαιρος θέσις τῆς Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀνέδειξεν αὐτὴν ἐπίσημον πόλιν, ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν. Διότι ἀκριβῶς ἡ γεωγραφικὴ τῆς θέσις κατέστησεν αὐτὴν κέντρον ἐπικοινωνίας μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ὡς τοιαύτη διατηρεῖται καὶ ἐφεξῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν διαφόρων ὁδοιπορικῶν καὶ δὴ ἀπὸ τὴν *Tabula Peutingeriana*, τὸν γνωστὸν Πευτιγγεριανὸν Πίνακα, ἧτοι τὸν χάρτην τῶν ὁδῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, συνταχθέντα τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα, ἀντιγραφέντα τὸν ΙΒ' καὶ τὸ ἔτος 1507 ὑπὸ Κορράδου *Peutinger* ἐκδοθέντα².

Πλησίον τῆς Ἀδριανουπόλεως τὸ ἔτος 312 μ.Χ. συνεκροτήθη ἡ μεγάλη καὶ ἀποφασιστικὴ μάχη μεταξὺ Μαξιμίνου καὶ Λικινίου, ἐριζόντων περὶ τῆς ἀρχηγίας τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἐνίκησε μὲν τότε ὁ Λικίνιος τὸν Μαξιμῖνον, ἀλλὰ τὰ λύτρα τῆς φιλοδοξίας του ἐπλήρωσε μετὰ 10 ἔτη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν πρὸς τὸν Μ. Κωνσταντῖνον (3 Ἰουλίου 323), εἰς μίαν νίκην τοῦ ἀγίου αὐτοκράτορος, ποῦ ἐθεωρήθη ἀποφασιστικὴ διὰ τὸν χριστιανισμόν³.

Εἰς τὴν γοτθικὴν λαίλαπα τοῦ τέλους τοῦ Δ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' μ.Χ. αἰῶνων ἡ Ἀδριανούπολις ἀνέσχε, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς ὀχυρώσεώς της καὶ δὲν ἐθίγη. Οὕτω πρὸς Β. αὐτῆς, κατ' Αὐγουστον τοῦ 378, ἐπολεμήθη ἡ φονικὴ μάχη μεταξὺ Ρωμαίων καὶ Γότθων, καθ' ἣν κατεστράφη ὁ ἀνατολικὸς ρωμαϊκὸς στρατὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Οὐάλης οἰκτρὸν τέλος ἔσχεν, ἡ δὲ Ἀδριανούπολις «Κάνναι τοῦ Δ' αἰῶνος» ἀνεδείχθη⁴. Τὸ ἔτος 395, ἐνῶ αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἠρημοῦντο ὑπὸ τῶν Βησιγότθων τοῦ Ἀλαρίχου, ἡ Ἀδριανούπολις διέφυγε καὶ πάλιν τὴν καταστροφὴν, προστατευθεῖσα ἀπὸ τὰ τεῖχη. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἀκολούθως καὶ κατὰ τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀττίλα, κατὰ τὸ ἔτος 443, ὅτε ὑπέκυψαν εἰς τὴν πίεσιν τῶν σιφῶν τούτων πλεῖστα πόλεις θρακικαί.

Ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τοῦ Διοκλητιανοῦ διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, ἔσχε δὲ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς αἰῶνας. Τὴν πολιτικὴν γεωγραφίαν

1. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τοῦ *Δημ. Καλαποθάκη*, *De Thracia Provincia Romana*, Λ. ψία 1893 (διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ).

2. *Talef — Thomas*, *Urkunden zur Alteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, τόμ. Α', Βιέννη 1856, σελ. 259 (Ἀνατύπωσις ὑπὸ Ζ. v. Lingenthal, *Jus Graecoromanum*, τόμ. Γ', σελ. 553-565. Ἐκδ. Ζέπων, τόμ. Α', σελ. 469-480).

3. *Ζώσιμος*, Βιβλ. Β' Κεφ. 22 κέξ (ἐκδ. Βόννης). *G. Hertzberg*, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ρωμαϊκῆς κυριαρχίας, μετάφρ. Π. Καρολίδου, τόμ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1902 (Μαργαρίτη), σελ. 270 κέξ., 277-278. *G. Jirecek*, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanprasse*, Πράγα 1877, ὅπου καὶ ἀρχαιοτέρα βιβλιογραφία.

4. *Ζώσιμος*, Βιβλ. Δ', Κεφ. 24 (Βόν.) *G. Hertzberg*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 44τ.

κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ μανθάνομεν διὰ τοῦ γνωστοῦ Συνεκδήμου τοῦ Ἱεροκλέους. Ἐκ τῶν εἰδήσεων αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Προκοπίου παρεχομένων πληροφοριῶν δυνάμεθα ἀκριβέστερον νὰ καθορίσωμεν τὰ ὅρια τῆς Θράκης καὶ κατὰ τοὺς ἐπέκεινα χρόνους τοῦ βυζαντινοῦ αἰῶνος. Μεταξὺ τῶν ἐξ ἐπαρχιῶν αὐτῆς ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ἡ τοῦ *Αἰμιμόντου*, μὲ πρωτεύουσαν πόλιν τὴν Ἀδριανούπολιν. Δέον νὰ σημειωθῇ ἐν τούτοις, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, δηλ. μέχρι τοῦ Ζ' αἰῶνος, εἰς τὸ ὄνομα Θράκη εὐρεῖα καὶ κάπως ἀκαθόριστος ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ἔννοια ¹. Πρόκειται πάντως περὶ χώρας εὐρυτάτης εἰς τὴν δμώνυμον χερσόνησον, πρὸς Ν. τοῦ Δυνάβεως.

Ἡ ἐπαρχία *Αἰμιμόντου*, ἀρχομένη ἐκ τοῦ Αἴμου, ὠρίζετο πρὸς Ν. ὑπὸ τοῦ Μπουγιούκ δεξιῆ, τοῦ ἄλλως Μεγάλου Ρεύματος λεγομένου προαστείου τῆς ΚΠόλεως, πρὸς Α. ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ πρὸς Δ. ὑπὸ τοῦ Ἐβρου, περιελάμβανε δὲ σημαντικὰς πόλεις καὶ κόμας, ὡς Μεσημβρίαν, Ἀγχιάλον, Ἀπολλωνίαν (Σωζόπολιν), Αὔλειον Τεῖχος (Ἀγαθούπολιν), Δεβελτόν, Πλωτινούπολιν, Μικρὰν Νίκαιαν κλπ. ². Ἡ περιοχὴ αὕτη θὰ γνωρίζη ἐφεξῆς διαφόρους διοικητικὰς μεταβολὰς καὶ θὰ ἀναδειχθῇ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περιόδον ἀξιόλογος μέσα εἰς τὸν ἔθνικόν κορμόν, ἀνθισταμένη εἰς τὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομάς.

Καὶ πράγματι, ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν συνήφθη τὸ ἔτος 528 μάχη μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Σλάβων, κατερχομένων διὰ τοῦ Δυνάβεως ³. Τὸ ἔτος 559 πλησίον τῆς πόλεως συνεκροτήθη μάχη τῶν Οὐννων τοῦ Ζαβεργὰν ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν, ὅποτε ἐσώθη μὲν ἡ αὐτοκρατορία ἀπὸ τὸν φοβερόν ἐπιδρομέα, χάρις εἰς τὸν γηραιὸν Βελισάριον, ὑπέφερον ὅμως αἱ βόρειοι ἐπαρχίαι καὶ ὁ κίνδυνος ἐγένετο εὐρύτερον αἰσθητός ⁴. Τὸ ἔτος 586 ἡ Ἀδριανούπολις ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, ἀλλ' ἀντέστη, τὸ 813 ὅμως ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Κρούμου. Ἐπὶ τοῦ τσάρου τῶν Συμεῶν κρισιμωτάτας στιγμὰς διήρχετο ἡ χώρα. Τὸ 894 λαμπρὰ ὑπῆρξεν ἡ νίκη τῶν παρὰ τὸ Βουλγαρόφυγον (Μπαμπᾶ -Ἐσκῆ), περὶ τὰ 50 χλμ. ΝΑ. τῆς Ἀδριανουπόλεως, δις δὲ βραδύτερον,

1. Κ. Ἀμάντου, Παρατηρήσεις τινὲς εἰς τὴν μεσαιωνικὴν γεωγραφίαν, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. Α' (1924), σελ. 45 κέξ. Ἀδ. Ἀδαμαντίου, Αἱ γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θράκη, «Θρακικά», τόμ. Α' (1928), σελ. 380 κέξ. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι πηγὴ διὰ τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε' αἰῶνος ἀποτελεῖ ἡ Notitia Dignitatum et Administrationum Orientis (ἔκδ. Seeck), 1877.

2. Ἱεροκλέους, Συνέκδημος, ἔκδ. A. Burckhardt, Ληψία 1893, σελ. 12 (651).

3. Προκοπίου, Περὶ τοῦ Γότθων πολέμου, τόμ. Β', Βιβλ. 3, Κεφ. 40, σελ. 450 κέξ. καὶ δὴ σελ. 455 (ἔκδ. Βόννης).

4. J. Bury, A history of the Roman Empire, β' ἔκδ., τόμ. II, Λονδίνον 1931, σελ. 298 κέξ.

τὸ 914 καὶ τὸ 923, μετὰ γενναίαν ἀντίστασιν ἢ πόλις τῆς Ἀδριανουπόλεως ἔπεσε πάλιν εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων¹. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἄλωσις συνέβη διὰ προδοσίας τοῦ Ἀρμενίου Παγκρατούκα, ἡ δὲ τοῦ 923 συνεπεῖρα λιμοῦ, μετὰ γενναίαν ἄμυναν, εἰς ἣν ἥρωικὸς ἀνεδείχθη ὁ κατευθύνων τὴν ἀντίστασιν πατρῷκιος Λέων, ὁ *Μωρολέων*². Μὲ τὴν κατάληψιν τῆς Ἀδριανουπόλεως τοῦ 914 συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ μητροπολίτου Στεφάνου, προδοτικῶς μεταστάντος πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ἐν μέρει δ' ἴσως καὶ παλαιότερον, ἤρχισε νέα διοικητικὴ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ὁργάνωσις, ἡ γνωστὴ κατὰ θέματα πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἅμα διαίρεσις διὰ τὴν εὐκολωτέραν ἄμυναν τῆς χώρας ἀπὸ τῶν συνήθων καὶ διαρκῶς ἀξαναομένων καὶ πυκνουμένων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν³. Ἡ *Θράκη*, κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὡς πληροφορεῖ εἰς τὸ περὶ θεμάτων ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου ὁ Πορφυρογέννητος⁴, ὅστις ἀντλεῖ καὶ ἐκ παλαιότερων πηγῶν, ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα, τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ἰδρυθὲν ὡς φαίνεται μετὰ τὸν ἐτῶν 680-686, ὑπαγόμενον ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν βασιλέα καὶ μὴ διοικούμενον, ὡς τὰ λοιπά, ὑπὸ στρατηγοῦ, ἐκτεινόμενον δὲ ἀπὸ τοῦ Νέστου μέχρι τῆς περιοχῆς τῆς ΚΠόλεως καὶ ἀπὸ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου μέχρι τῶν κορυφογραμμῶν τοῦ Αἴμου, μὲ πρωτεύουσαν πόλιν, σημαντικὴν καὶ ἐπίκαιρον θέσιν κατέχουσαν, πιθανώτατα τὴν Ἀδριανούπολιν⁵.

Πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' αἰῶνος ἰδρύθησαν τὰ θέματα Θεσσαλονίκης καὶ Σιτρομόνος, ἀνατολικώτερον δὲ ἐκ τῆς διχοτομήσεως τῆς Θράκης δύο ἀκόμη θέματα, τὸ τῆς Θράκης καὶ τὸ τῆς Μακεδονίας, τὸ μὲν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρκαδιούπολιν, τὸ δὲ μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Τὸ

1. *C. Jirecek*, *Ceschichte der Bulgaren*, Πράγα 1876, σελ. 166 κέξ. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanprässe*, Πράγα 1877, σελ. 76.

2. Οἱ μετὰ τὸν *Θεοφάνη* συγγραφεῖς (ἔκδ. Βόννης), σελ. 387 κέξ., 404 κέξ., 723 κέξ., 734 κέξ., 880, 897. *Γεώργιος μοναχὸς ὁ ἀμαρτωλός*, σ. 805 (ἔκδ. Muralt). *Λέων γραμματικὸς*, (ἔκδ. Βόν.) σ. 293 κέξ., 309. *Γεώργιος Κεδρηνός*, (ἔκδ. Βόν.) τόμ. Β', σελ. 284, 302 κέξ., κλπ.

3. *Κ. Πορφυρογέννητος*, *Περὶ θεμάτων*, (ἔκδ. Βόννης), σελ. 12 κέξ. Πρβλ. *Ch. Diehl*, *L' Origine du recime des Thèmes dans l'Empire Byzantine*, 1905, σελ. 276 (ἐν *Études d'histoire du moyen-âge...*).

4. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 44-45.

5. *Στ. Π. Κυριακίδου*, *Βυζαντιναὶ μελέται*, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης», τόμ. Γ' (1949), σελ. 379 κέξ. *Τοῦ αὐτοῦ*, «Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους», «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσσαροῦ», τόμ. ΙΒ' (1945-46), σελ. 53 κέξ. Πρβλ. *Διον. Α. Ζακνθηνῶ*, *Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαίρεσεως καὶ ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει*, «Ἐπετηρὶς τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», τόμ. ΙΗ' (1948), σελ. 51-53.

τελευταῖον τοῦτο ὅμως δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὰ γεωγραφικὰ ὄρια τῆς σημερινῆς Μακεδονίας, διότι ἀμφότερα τὰ θέματα περιελάμβανον Θρακικὰς χώρας καὶ ἀπλῶς μετετοπίσθησαν τὰ ὀνόματα μόνον, ἔξυπηρετοῦν δὲ τὰς στρατιωτικὰς ἀνάγκας τῆς χώρας, ἀσφαλίζοντα αὐτὴν δι' εὐκινήτων στρατιωτικῶν μονάδων ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπάλασε τὸ Βυζάντιον. Ἀκριβέστερον εἰπεῖν, τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἐπροστάτευε τὰς κεντρικὰς καὶ δυτικωτέρας τοῦ Αἴμου διαβάσεις, περιλαμβάνον τὴν Βόρειον Θράκην σχεδὸν ὀλόκληρον, πλην τῆς παραλίας, καὶ τὸ παρὰ τὸν Ἔβρον καὶ Ἐλλήσποντον μέρος τῆς Θράκης μέχρι τῶν στενῶν τῆς Μάκρης. Τὸ δὲ θέμα τῆς Θράκης ἐπροστάτευε τὰς ἀνατολικωτέρας διαβάσεις, περιλαμβάνον τὴν πρὸς τὸν Εὐξείνιον χώραν καὶ μέρος τῆς Προποντίδος.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω διαιρέσεις, ἡ Ἀδριανούπολις ἀπέβη κέντρον στρατιωτικὸν σπουδαιότατον, προπύργιον εἰπεῖν τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς διηνεκεῖς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῶν. Καὶ τὸ καθεστὼς τοῦτο ἴσχυεν ἐπὶ μακρόν. Τὴν σημασίαν τῆς πόλεως κατέστησαν ἔτι μᾶλλον φανερὰν αἱ ἀκολουθήσασαι βουλγαρικαὶ ἐπιθέσεις καὶ οἱ πρὸς αὐτὰς ἀντίστοιχοὶ ἐθνικοὶ ἀγῶνες. Τὸ γόητρον τῆς πόλεως ἀκόμη περισσότερον ἠΰξησεν ἡ ἐκεῖθεν καταγωγή τῆς Μακεδονικῆς λεγομένης δυναστείας τοῦ Βυζαντίου καὶ ἡ εἰς διαδοχὴν ταύτης διεκδικήσασα τὸν θρόνον τῆς αὐτοκρατορίας στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία τῶν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγομένων γενναίων στρατιωτῶν, τὴν ψυχὴν τῶν ὁποίων ἐθέρμαιεν αἷμα ἀμειγρὸς ἑλληνικόν, τὰ δὲ ξίφη των προήσπιζον τὴν ἑλληνικότητα τῶν βορείων ἐπαρχιῶν ἀπὸ τὴν βουλμιάν των κακῶν γειτόνων. Οὕτω, Βασίλειος Α' ὁ Μακεδών, ὁ καὶ τῆς δυναστείας ἀρχηγός, ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Ἀδριανουπόλεως προήρχετο. Ἐπίσης ἄλλα μέλη τῶν γνωστῶν μεγαλωνύμων οἴκων, τῶν Βρυεννίων, τῶν Βρανάδων, τῶν Ταρχανειωτῶν κλπ., καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὅστις πρὸς τινα ἀπόγονον τῶν Βρυεννίων ἐνύμφευσε τὴν γνωστὴν ἱστοριογράφον θυγατέρα του Ἄνναν, προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς.

Οἱ μεγάλοι καὶ ἐπικοὶ ἐθνικοὶ ἀγῶνες τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ἐξ ὧν καὶ Βουλγαροκτόνος ὡς γνωστὸν ἀπεκλήθη, εἶχον ὡς ὀρηγῆτρον τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἐπίσης εὐτυχὲς τέρμα τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἀλλὰ πέραν τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν, τὸ Βυζάντιον εἶχε ν' ἀντιμετώπιση ἓνα πλῆθος ἐχθρῶν ἐκ παντὸς σημείου κατὰ τὴν ἰδίαν ταύτην ἐποχὴν καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρξεν ἔργον σκληρὸν καὶ ἐπικίνδυνον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου, ὅστις πάλιν ὠργάνωσε τὴν ἄμυναν μὲ προπύργιον τὴν Ἀδριανούπολιν, μὲ τὴν ἐξαίρετον στρατιωτικὴν θέσιν καὶ παράδοσιν. Ὁ Βασίλειος ὁ ἴδιος φαίνεται, ὅτι μετὰ ταῦτα ἐμερίμνησε διὰ τὴν νέαν διοικητικὴν διαίρεσιν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ τὴν διάσπασιν τῶν παλαιῶν θεμάτων. Κατ' αὐτὴν ἀπεσπάρθη ἀπὸ τὸ θέμα Μακεδονίας ἡ περὶ τὴν Φιλιππούπολιν χώρα, ἠνώθη δὲ τὸ ὑπόλοιπον αὐτῆς εἰς ἓν θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης, διατηρηθὲν μέχρι Ἀλεξίου Α'.

Ὁ τελευταῖος οὗτος αὐτοκράτωρ, διὰ τὴν καταστίτησιν ἀποτελεσματικωτέραν τὴν ἄμυναν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἐπιτύχη τὴν φρούρησιν τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τῶν διαβάσεων τοῦ Αἴμου, τὸ παλαιότερον θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης ἐτεμάχισεν εἰς τέσσαρα. Οὕτως ἐδημιουργήθη μεταξὺ αὐτῶν τὸ θέμα Ἀδριανουπόλεως - Διδυμοτείχου, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τὴν παραλίαν τοῦ Αἰγαίου μέχρι τοῦ Αἴμου καὶ διήκον κατὰ μῆκος τῶν ποταμῶν Ἐβρου καὶ Τούτζα. Οἱ λόγοι τοῦ μερικοῦ περιορισμοῦ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ θέματος Φιλίππουπόλεως - Βερόης - Μόρας - Ἀχριδῶς, ἐπειδὴ δὲν εἶναι καταφανεῖς στρατιωτικοί, εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πολιτικοί, πρὸς ἀπομόνωσιν τῆς πόλεως καὶ περιορισμὸν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐπικινδύνων διὰ τὴν βυζαντινὴν αὐτὴν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν¹.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ΙΑ'-ΙΒ' αἰώνων, παρὰ ταῦτα, εἰς αὐτοκρατορικὰ γράμματα καὶ σφραγιστικά μνημεῖα γίνεται μνεῖα τοῦ θέματος Θράκης καὶ Μακεδονίας, παραλλήλως πρὸς τὸ Ἀδριανουπόλεως, ἢ ἠνωμένων ἢ καὶ κοινὸν ἐχόντων ἐκ προσώπου, πραιτώρα κλπ. Καίτοι δὲν παρατηρεῖται ἀσφαλῆς καὶ ὀριστικὴ ἢ ἐπιβληθεῖσα διοικητικὴ θέσις τῶν ἐν λόγῳ θρακικῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἐν τούτοις αἱ μνεῖαι τῶν ἐπαρχιῶν εἶναι μᾶλλον χαρακτῆρος προσωρινοῦ ἐνδεικτικαὶ καὶ δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τῆς Ἀδριανουπόλεως, ὡς κέντρου πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς σημασίας².

Αἱ Σταυροφορίαι τῶν Φράγκων ἱπποτῶν τῆς Δύσεως δὲν ἀφήκαν ἀνεπηρέαστον τὴν Ἀδριανούπολιν, ἰδίᾳ μάλιστα ἢ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη ἐξ αὐτῶν. Οὕτω, κατὰ τὴν Γ' Σταυροφορίαν, φθάσας εἰς Ἀδριανούπολιν τὸ ἔτος 1189 Φρειδερίκος ὁ Βαρβαρόσσας συνῆψεν ἐκεῖ μετ' ἐπιμόνους διαπραγματεύσεις τὴν γνωστὴν ταπεινωτικὴν διὰ τὸ Βυζάντιον συνθήκην τῆς 27 Αὐγούστου 1190, δι' ἧς πολλὰς ἀνέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαὰκ Β' Ἄγγελος ὑποχρεώσεις ἐναντι τοῦ Φρειδερίκου³. Ὅταν μετὰ τὴν Δ' Σταυροφορίαν διενεμήθη τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τῶν κατακτητῶν, τὸν Μάϊον τοῦ 1204, ὁ στεφθεὶς αὐτοκράτωρ ἐν ΚΠόλει Γάλλος κόμης τῆς Φλάνδρας Βαλδουῖνος ἔλαβε τὰ νότια μέρη τῆς Θράκης καὶ τὰ βόρεια τῆς Βιθυνίας, ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τῆς Προποντίδος, μετὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ μέρους

1. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ μελέται, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 428-432. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Θράκη κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 57-58. Πρβλ. καὶ Δ.Α. Ζακνθηροῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 57-58.

2. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ μελέται, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 430 κέξ., 486 κέξ. Δ.Α. Ζακνθηροῦ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 51-53, 57-58.

3. K. Zimmert, Der Friede zu Adrianopel Februar 1190, ἐν τῇ «Byzantinische Zeitschrift», τόμ. XI (1902), σελ. 302 κέξ., 689 κέξ. Τοῦ αὐτοῦ, Der Deutsch-Byzantinische Konflikt vom Juli 1189 bis Februar 1190, ἐν τῇ «Byz. Zeitschrift», τόμ. XII (1903), σελ. 42 κέξ.

τῆς Κρήτης. Ἐπομένως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ περιῆλθε καὶ ἡ Ἀδριανούπολις, ὅπου μοναχοὶ τοῦ καθολικοῦ δόγματος ἴδρυσαν μονήν, διατηρηθεῖσαν ἐπὶ μακρόν.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι, μέσα εἰς τὴν ἑξαλλον, λόγῳ τῆς συμφορᾶς, κατάστασιν, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ μωρὰ πολιτικὴ τῶν Ἀγγέλων, ἐναντίον τῶν Σταυροφόρων μοναδικὴν σχεδὸν ἐθνικὴν ἀντίστασιν προέβαλον οἱ Θράκες, οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῶν ἀπέβλεψαν πρὸς στιγμὴν εἰς τὸν Βούλγαρον τσάρον Ἰωάννην καὶ τοῦτον προθύμως ἐβοήθησαν εἰς τὴν παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν κατὰ τῶν Φράγκων νίκην του. Τὴν πανουργίαν τοῦ ἀπίστου Σκυλογιάννη οἱ Θράκες ἐγκαταλείψαντες αὐτὸν ἐπλήρωσαν μὲν διὰ φρικτῶν ἀντεκδικήσεων, σφαγῶν καὶ καταστροφῶν, ἀλλ' ὅμως καὶ τοὺς Λατίνους σοβαρῶς ἠμπόδισαν εἰς τὸ νὰ ὀργανώσουν τὸ ἐπὶ ἑλληνικῶν ἐδαφῶν προσωρινὸν κράτος των, καίτοι οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Πάπα, κατόπιν μυστικῶν διαπραγματεύσεων ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου μετὰ τοῦ δολίου Βουλγάρου, ἔχριον αὐτὸν βασιλέα¹

Εἰς τὸ ὑπὸ Ἀγγέλου Γ' Κομνηνοῦ ἀπολυθὲν κατὰ Ν)βριον 1198 χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῶν Βενετῶν, τὸ εἰς Λατινικὴν ἀτυχῶς καὶ οὐχὶ ἀκριβῆ ἀπόδοσιν περιωθὲν, δι' οὗ ὁ αὐτοκράτωρ παρεχώρησε τὰ προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, μεταξὺ τῶν ὀνομαστικῶς ἀναφερομένων ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ὑπ' ἀριθ. 43 ἀναγράφεται ἡ *Provincia Adrianupolis et Didimotichi*², ἀνευ σοβαρᾶς μεταβολῆς τῶν γνωστῶν ὀρίων τοῦ πρό τιος δημιουργηθέντος θέματος καὶ ἐφεξῆς διατηρηθέντος.

Ἡ ἀνωτέρω διαγραφεῖσα τάξις πραγμάτων δὲν ὑπέστη σοβαρὰς μεταβολὰς καὶ μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Λατίνων, διατηρηθεῖσα ἐφεξῆς καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Ἐνώσεις τινὰς θεμάτων ἢ χωρισμοὺς πληροφοροῦμεθα ἀδρομερῶς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου καὶ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἀρχίζει πλέον ἡ τουρκικὴ πλημμυρὶς ἀνὰ τὰς βυζαντινὰς ἐπαρχίας. Τὸ θέμα Μακεδονίας καὶ Θράκης ὑφίσταται εἰσέτι, ἐκτεινόμενον Α. τοῦ Ἐβρου, παραλλήλως πρὸς τὸ Ἀδριανουπόλεως—Διδυμοτείχου. Ἡ Ἀδριανούπολις δὲν χάνει τὴν προτέραν τῆς σημασίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ Διδυμοτείχον ἀποβαίνει σπουδαῖον στρατιωτικὸν κέντρον. Τὸ 1256 περὶ τὰς πόλεις τούτας κινεῖται Θεοδόσιος ὁ Β', ἐκ τῆς ἐκστρατείας του κατὰ τῆς Τζεπαίνης ἐπανερχόμενος. Ἰδρύνονται ὅμως βραδύτερον καὶ ἄλλα θέματα, τῆς Μεσημβρίας, τῶν κατὰ τὸν Ἑλλησποντον θρησικῶν πόλεων, τῆς Βιζύης, τῆς Αἴνου κλπ, ἄλλα βραχυτέρας καὶ ἄλλα

1. *G. Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen staates, Μόναχον 1940, σελ. 287.*

2. *Talef—Thomas, ἐνθ. ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 264, 278. Στ. II. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ μελέται, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 332-333.*

μακροτέρας χρονικῆς διαρκείας. Διότι, δυστυχῶς τὰ ὄρια τοῦ κράτους διαρκῶς στενεύουν καὶ λαμβάνονται μέτρα πρὸς προστασίαν τῆς βασιλευούσης.

Ἀπὸ τῆς ἀνακτίσεως τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐγκαινιάζεται περίοδος ἀκμῆς νέας δι' αὐτήν. Κατοικεῖται ἐφεξῆς ἀπὸ πληθυσμὸν πάσης ἐθνικότητος, Ἑλληνας, Λατίνους, Ἰουδαίους, Ἀρμενίους, Βενετούς, Γενουάτας, Καταλανούς, Φλωρεντίνους, Ἀνατολίτας γενικῶς, ὑφ' ὧν ὅλων προσδίδεται χαρακτῆρ διεθνῆς εἰς τὴν πόλιν καθισταμένην ἐμπορικὸν κέντρον ἀξιόλογον, καθὼς μᾶς πληροφοροῦν πολυπληθεῖς περιηγηταὶ ποὺ διέρχονται ἐκεῖθεν κατὰ τοὺς ἀκολούθους χρόνους, ἰδίᾳ μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ¹

Περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν Τούρκους εὐρίσκομεν ἀρχικῶς μισθοφόρους συμπράττοντας εἰς τοὺς κατὰ Ἰωάννου Ε' τοῦ Παλαιολόγου ἀγῶνας τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ, ὅστις καὶ βασιλεὺς ἐνταῦθα ἀνεκηρύχθη μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1347 τρίτην στέψιν τοῦ φιλοδόξου πατρὸς του Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ ἐν ΚΠόλει ὡς βασιλέως, ἀρνούμενου νὰ τὸν παραλάβῃ ὡς συνάρχοντα ². Ἡ ὀριστικὴ κατάληψις τῆς Ἀδριανουπόλεως ὑπὸ τῶν Ὀσμανιδῶν Τούρκων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἀξιολύτων βραχέων χρονικῶν, τῶν περιεχομένων εἰς διαφόρους χειρογράφους κώδικας, ἐγένετο τὸ ἔτος 6877, ἧτοι 1368/1369 ἀπὸ Χριστοῦ ³, μετὰ σθεναρὰν ἀντίστασιν τῆς Βυζαντινῆς φρουρᾶς. Δημῶδες ᾄσμα ἀρχαιότατον εἰς τὸν κύκλον τῶν ἱστορικῶν τοιούτων ὑμνησε διὰ περιληφῆτων θρηνητικῶν στίχων «τὸ κροῦσος τῆς Ἀντριανόπολης», παραδοθὲν μέχρις ἡμῶν διὰ πολλῶν παραλλαγῶν ⁴.

1. Οὕτω π.χ. ὁ γνωστὸς Τούρκος περιηγητὴς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος Σεγιαχταναμέ Ἐβλιγιά Τσελεπῆ, εἰς τὸν Γ' τόμον σελ. 423-478 τοῦ δεκατόμου βιβλίου περιηγήσεων αὐτοῦ λεπτομερῶς περιγράφει τὴν Ἀδριανούπολιν.

2. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. Ε' εἰκονογραφημένη, μετὰ προσθηκῶν . . . ὑπὸ Π. Καρολίδου, τόμ. Ε' (Ἐλευθερουδάκη), ἐν Ἀθήναις 1925, σελ. 198.

3. Σπ. Λάμπρου — Κ. Γ. Ἀμάντου, Βραχέα χρονικά, εἰς Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1932-33, ὑπ' ἀριθ. 2,6. 7,32. 14,26. 16,4. 20,3. 21,4. 24,6. 28,15. 31,3. 35,8. 37,3. 38,8. 39,2. 43,27. 48,7. Βλ. καὶ Zinkeisen, Geschichte des Osmanischen reiches in Europa, τ. Ι., σελ. 219.

4. Ν. Γ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Ἀθήναις 1914, σελ. 3. — Γ. Λαμπουσιάδου, Δημοτικὰ Τραγούδια Ἀδριανουπόλεως, «Θρακικά», τόμ. Β' (1929), σελ. 414. Πρώτη ἔκδοσις τοῦ ᾄσματος εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν συλλογὴν Passow, Carmina popularia Graeciae recantioris, Λιψία 1861, ἀριθ. 193. Πρβλ. ἐπὶ πλεόν Γ. Α. Μέγα, Ἀδριανούπολις ἡ πολυκρουσεμένη, «Ἑλλην. Δημοιογραφία», τόμ. Α' (1948), σελ. 92-94. Κ. Ρωμαίου, Ἡ τεχνικὴ τοῦ προοιμίου τῶν δύο τραγουδιῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῆς Ἁγία-Σοφίας, «Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαοῦ», Γλωσσ. Θησαυροῦ, τόμ. Κ' (1955), σελ. 343 κέξ.

*Τῷ ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὰ πουλιά τῆς Δύσης
κλαίγουν ἀργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν τὸ μεσημέρι,
κλαίγουν τὴν Ἀντριανόπολι τὴν πολυκρουσεμένη,
ὅπου τὴν ἐκρουσέψανε τὶς τρεῖς γιορτιεὶς τοῦ χρόνου,
τοῦ Χριστουγέννου γιὰ κηρὶ καὶ τοῦ Βαγιοῦ γιὰ βάρια
καὶ τῆς Δαμπρῆς τὴν Κυριακὴ γιὰ τὸ Χριστὸς Ἀνέστη.*

Ὁ σουλτάνος Μουράτ ὁ Β', ὁ κατὰ τὴν μεγίστην του νίκην εἰς Κοσσοποπέδιον δολοφονηθεὶς, κατέστησε τὴν Ἀδριανούπολιν πρωτεύουσαν τοῦ δημιουργουμένου ὀσμανικοῦ κράτους, ὡς τοιαύτη δὲ διετηρήθη καὶ πέραν τῆς ἀλλόσεως τῆς ΚΠόλεως. Οἱ Τοῦρκοι πλεῖστα ἱερὰ τῆς ὀρθοδοξίας μετέβαλον εἰς μουσουλμανικὰ τεμένη, ἀλλ' ἔκτισαν καὶ νέα διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὑλικῶν καὶ ἐξ ἀρχαιοτέρων, ρωμαϊκῶν ἰδίως, κτισμάτων¹. Ὁ πληθυσμὸς διήλθε μὲν διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας κατὰ τὰ ἐγγὺς πρὸς τὴν πῦσιν τῆς πόλεως ἔτη, μετ' οὗ πολὺ ὁμοῦ τὸ ἔδαφος ἐκαθαρισθὲν ὠργανώθη ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἐπωφελῶς διὰ τοὺς ὑπὸ ζυγὸν τελοῦντας κατοίκους, ἰδρύσαντας Κοινότητα καὶ σεισπειρωθέντας περὶ αὐτήν. Μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἡ Κοινότης ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ἔργα κοινωνικῆς προνοίας, δρᾶσιν ἐθνικὴν καὶ πνευματικὴν ἀλλὰ καὶ ἀκμὴν ὑλικὴν².

Οὕτω, μέχρι τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως σημειοῦται αὐξοῦσα ἀκτινοβολία τῆς πόλεως ἀπὸ οικονομικῆς, πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς ἐν γένει ἀπόψεως, διότι ἐν πάσῃ περιπτώσει παρέμεινε ὡς ἡ δευτερεύουσα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πόλις. Ἄξιοι σημειώσεως εἶναι δύο ἱστορικὰ ὀπωσδήποτε χρονολογία. Πρῶτον τὸ 1444, καθ' ὃ ἐν Ἀδριανουπόλει ἐγένετο μεγάλη ἐπανάστασις τῶν γενιτσάρων, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε καταστρεπτικὴ πυρκαϊά, καὶ δεύτερον τὸ ἔτος 1454, καθ' ὃ ὁ σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β' μετέφερε εἰς ΚΠολιν βιαίως πληθυσμὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἵνα πυκνωθῇ ὁ τῆς ἐρημουμένης μετὰ τὴν πτώσιν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων.

Ἀρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τὴν 15 ἢ 17 Ἀπριλίου ἐν Ἀδριανουπόλει οἰκτρῶς ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ πρ. ΚΠόλεως πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Γ' πρωθιερεῖς καὶ πρόκριτοι, ἠκολούθησαν δὲ λεηλασίαι καὶ αἰχμαλωσίαι γυναικοπαίδων. Ἐνταῦθα τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1829 ὑπεγράφη ἡ γνωστὴ συνθήκη, δι' ἧς ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρ-

1. *Ξενοφ. Σιδερίδης*, ἐν *Μ. Γεδεών*, Γράμματα ἐξ Ἀδριανοῦ πόλεως (1639—1729), ἐν ΚΠόλει 1913, σελ. 89-90 — *N. Bees*, Weiteres über die islamischen Bauten Adrianopels, ἐν «Zeitschrift für Geschichte des Architectur», τόμ. Η', σ. 161-169.

2. *Γ. Δαμπουσιάδου*, Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ Τουρκοκρατίας, «Θρακικά», τόμ. Α' (1928), σελ. 298 κέξ.

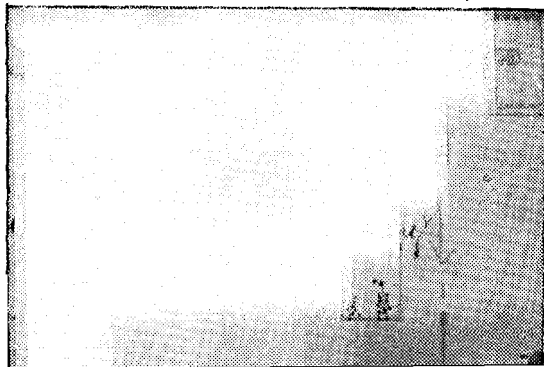
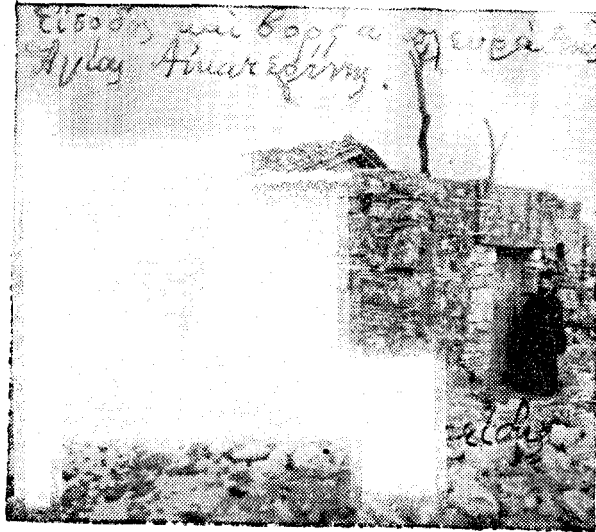
κίας ἐμπόλεμον κατάστασιν, δι' ἧς ἐπὶ πλέον ἀνεγνωρίζετο ἡ Ἑλλάς αὐτοτελὲς βασίλειον, ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου.

Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον κατηργήθη τὸ σύστημα αὐτοδιοικήσεως ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης ἔχασε τὰ προνόμια αὐτῆς. Ἐν τούτοις δὲν ἐβράδυνε ν' ἀνασυντάξῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ νὰ προκόπη εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ πνευματικὰ, κρατοῦσα ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν. Κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους 1912-13 ἡ Ἀδριανούπολις ἐπολιορκήθη καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τῇ βοήθειᾳ καὶ τῶν Σέρβων, ἐπὶ βραχὺ παραμείνασα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν πρώτων. Τὸ θέρος τοῦ 1920 τὴν πόλιν κατέλαβεν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ κατέστησεν αὐτὴν πρωτεύουσαν Γεν. Διοικήσεως. Μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν ὅμως ἐγκατελείφθη, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1922, ἀπὸ τὸν στρατὸν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ της¹. Ἰδιαίτερος λόγος θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ διὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας. Τὸ ἐπισημότερον σχολεῖον φέρεται ἰδρυθῆν περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΓ' αἰῶνος μερίμνη τοῦ μητροπολίτου Ἰωάσαφ. Πιθανώτατα ὅμως πνευματικὴ κίνησις ἀξιόλογος παρετηρεῖτο πολὺ παλαιότερον, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν πτώσιν εἰς τοὺς Τούρκους, ὅτε ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν φυγάδες λόγιοι².

1. Π. Ἀξιότι, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 154 κέξ.

2. Διὰ τὴν ἐν Ἀδριανουπόλει παιδείαν ἐν γένει βλ. Ματθ. Κ. Παράνικα, Σχέδιον περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἀλώσεως ΚΠόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ΙΘ') ἑκατονταετηρίδος, ἐν ΚΠόλει 1867, σελ. 41-44 Κων. Γ. Κουρτίδου, Τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1365 1912), «Ἀρχεῖον Ἐθνακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐθνακοῦ», τόμ. Γ' (1939) 40, σελ. 113 κέξ.—Κ. Βατικιώτου, Ἑλληνικὴ παιδεία ἐν Ἀδριανουπόλει, «Οἰκονομικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμ. Γ' (1875), σελ. 248 κέξ.—Α. Κρήνη, Περὶ τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως, «Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Συλλόγου» 1879, σελ. 226 κέξ. Περὶ τῆς ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἐπαρχίᾳ Ἀδριανουπόλεως βλ. καὶ «Ἀνατολικὴ Ἐπιθεώρησις», τεύχ. 45-48.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΟΝ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ

Βλ. σ. 165—168 ἄρθρον
Ἄρχ. Ν. Βαφείδου διὰ τὸ
βυζαντινὸν παρεκκλήσιον
Διδυμοτείχου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΑΓΚΛΗ
ΥΠΟΣΤΡΑΤΗΓΟΥ & Α.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΑΙ ΔΥΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΙ

Τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων, διὰ τὰ μὴ εἰπωμεν καὶ τοῦ κόσμου, πλὴν τῶν ἀσχοληθέντων καὶ ἀσχολουμένων μετὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς (Βυζαντινῆς) αὐτοκρατορίας, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὴν μελέτην τῆς Γεωγραφίας, ἀγνοεῖ ἢ ἔχει συγκεχυμένας γνώσεις περὶ τοῦ γεωγραφικοῦ ὅρου «Μακεδονία» καὶ τοῦ ῥόλου τὸν ὁποῖον παίζει εἰς τὴν ἱστορίαν κατὰ τὴν περιόδον ταύτην. Ἄγνοεῖ ὅτι ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ χρονογράφων «Μακεδονία», αὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μετὰ τὴν γνωστὴν εἰς ὅλον τὸν κόσμον «Μακεδονία» τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Εἰς τὴν ἱστορίαν ὅθεν συναντῶμεν δύο Μακεδονίας, χαρακτηριστικῶς διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ οὐδαμοῦ συμπιπτούσας χωρογραφικῶς. Αὗται εἶναι:

1) Ἡ γνωστὴ εἰς ὅλον τὸν κόσμον καὶ νῦν καλουμένη χώρα τῆς Μακεδονίας καὶ

2) Τὸ «Θέμα τῆς Μακεδονίας» ἢ ἐπὶ Θράκην Μακεδονία ἢ Μακεδονία τῆς Θράκης τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρονται ἅπαντες σχεδὸν οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι, ὅταν ἀναγράφωσι τὸν γεωγραφικὸν ὅρον «Μακεδονία».

Ἡ Μακεδονία τῶν Βυζαντινῶν ἢ ἐνίοτε καὶ Μακεδονία τῆς Θράκης ἢ ἐπὶ Θράκην Μακεδονία καλουμένη μετὰ πρωτεύουσάν τὴν Ἀδριανούπολιν, ἐνδιαφέρει τὴν ἱστορίαν ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων ὅπως ἰδιαιτέρως, διότι συμπίπτει ἡ περίοδος τῆς ὀνομασίας τούτης μετὰ τὰς εἰσβολὰς καὶ δηώσεις τῶν Βουλγάρων. Οἱ Βούλγαροι στηριζόμενοι σχεδὸν πάντοτε εἰς τὸν γεωγραφικὸν ὅρον «Μακεδονία» τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, μεταφέρουσι τὰς εἰσβολὰς αὐτῶν ὡς γενομένας εἰς τὴν πραγματικὴν χώραν τῆς Μακεδονίας, ἵνα τὰς εἰσβολὰς ταύτας μετατρέποντες εἰς κατοχὴν, ἀποκτήσωσι τοὺς τίτλους τῶν ὁποίων ἔχουσιν ἀνάγκην καὶ οὕτω στηρίξωσιν ἐπ' αὐτῶν τὰς ἀνυπάρχοντες ἀπαιτήσεις τῶν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ μετάθεσις αὕτη εἶναι εὐκόλος, διότι ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει τὴν Μακεδονίαν τοῦ Φιλίππου καὶ ὅταν ἀναγινώσκῃ τὴν λέξιν Μακεδονία αὐτὴν ἐννοεῖ, ἐν ᾧ εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν πρόκειται περὶ αὐτῆς. Πρόκειται περὶ τοῦ «Θέματος τῆς Μακεδονίας», τὸ ὁποῖον δυτικὸν ὄριον εἶχε τὸν Νέστον ποταμὸν, ἀνατολικὸν τὸν Εὐξείνιον Πόντον, νότιον ἐν μέρει τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἐν συνεχείᾳ περιέπου τὴν γραμμὴν Διδυμοίεχον—Μήδεια ἢ Ἀγαθούπολις καὶ βόρειον κατ' ἄλλους μὲν τὸν Αἰ-

μον κατ' άλλους δὲ τὸν Δούναβιν (Ἴστρον). Ἐπομένως οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μὲ τὴν πραγματικὴν Μακεδονίαν ἢ ὁποία κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἀπετελείτο ἀπὸ τὰ Θέματα Σιρμιόνος καὶ Θεσσαλονίκης, μὴ ἀναφερομένου διὰ ταῦτα τοῦ γεωγραφικοῦ ὄρου «Μακεδονία», τοῦναντίον δὲ μνημονευομένου τοῦ ὄρου «Θεσσαλία» (Νικηφόρος Βρυένιος. βιβλ. IV, 16, σελὶς 147, ἔκδ. Βόννης) «κατέσχε δὲ καὶ τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ μητρόπολιν, ἣν Θεσσαλονίκην ὀνομάζουσιν». Τὴν Θεσσαλονίκην ἀποκαλεῖ «Θετταλῶν πόλιν» Ἄνα ἢ Κομνηνὴ (Ἄλεξιὰς 1, 7, στ I καὶ 18 σελ. 39. ἔκδ. Βόννης).

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων καὶ χρονογράφων ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἅπασαι αἱ εἰσβολαὶ τῶν Βουλγάρων αἱ γενόμεναι εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀναγραφομένην Μακεδονίαν, ἀφορῶσι τὸ «Θέμα Μακεδονίας ἢ Μακεδονίαν τῆς Θράκης» καλουμένην. Ὅσακις τοιαῦται εἰσβολαὶ ἐγένοντο εἰς περιοχὰς τῆς πραγματικῆς Μακεδονίας, ἀναφέρονται ὑπ' αὐτῶν αἱ προσβαλλόμεναι πόλεις ἢ περιοχαί, ὥστε ὁ μελετητὴς ἔχων ὑπ' ὄψιν τ' ἀνωτέρω, δύναται εὐκόλως νὰ διαχωρίσῃ τοῦτο. Πλὴν τοῦ Σαμουήλ καὶ τῶν Βλαχοβουλγάρων ἀδελφῶν Ἀσάν, Πέτρου καὶ Ἰωάννου (Ἰωαννίτση ἢ Καλογιάννη ἢ Σκυλογιάννη), οἵτινες εἰσέβαλον ἢ ἐγκατεστάθησαν ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα εἰς τὴν πραγματικὴν Μακεδονίαν, οὐδεὶς τῶν ἄλλων Βουλγάρων ἡγεμόνων εἰσέβαλεν εἰς αὐτήν, ἐξαιρουμένης τῆς ἀνω κοιλάδος τοῦ Σιρμιόνος (Βορείως τοῦ Πέρονικ) ἔνθα καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐγένοντο εἰσβολαί.

Θὰ παραθέσωμεν περαιτέρω διάφορα στοιχεῖα πρὸς πλήρη ἀπόδειξιν τῶν ἄνω, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις περὶ αὐτοῦ.

Εἶναι ἄγνωστον διατι ἐγένετο ἢ μετὰθεσις αὕτη τῆς ὀνομασίας «Μακεδονία» εἰς τὸ μείζον μέρος τῆς Θράκης. Πρῶτος ὁ Σιράβων (Ζ. 329.10) ἔγραψε περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὄριου τῆς Μακεδονίας, τὸ ὁποῖον καθώριζεν εἰς τὸν Ἐβρον ποταμόν, ὡς «ἡ Μακεδονία περιορίζεται ἐκ μὲν δυσμῶν τῇ παραλίᾳ τοῦ Ἀδρίου, ἐξ ἀνατολῶν δὲ τῇ παραλλήλῳ ταύτης μεσημβρινῇ γραμμῇ τῇ διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἐβρου ποταμοῦ καὶ Κυψέλων πόλεως». Περαιτέρω ὁμως διορθώνει τὸ ἀνατολικὸν ὄριον καὶ μεταφέρει τοῦτο εἰς τὸν Νέστον, ὅπερ καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὸ ὁποῖον ἅπαντες νῦν παραδέχονται. Πιθανὸν ἐκ τούτου ὀρμώμενοι οἱ Βυζαντινοὶ νὰ ὠνόμαζον τὴν Δυτικὴν Θράκην «Μακεδονίαν» κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα ἐπεξέτεινον τὴν ὀνομασίαν καὶ εἰς ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν Θράκην. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε πλήρης σύγχυσις περὶ τὴν Γεωγραφίαν, διότι πλὴν τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος χωρίου ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου γραφείσης, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο μητρόπολις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς ὡς ἄνω εἶδομεν, ἀποκαλούσης τὴν Θεσ)νίκην «Θετταλῶν πόλιν», ἔχομεν καὶ τὸν Προκόπιον, ὅστις ζήσας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος μέχρι τοῦ 562 μ.Χ. καὶ χρηματίσας ἰδιαιτέρος γραμματεὺς τοῦ στρατηγοῦ Βελισσαρίου, καὶ ὅστις ὀνομάζει πόλιν τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν Διοκλητιανούπολιν, τὴν σημερι-

νήν Καστορίαν, γνωστήν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κέλειτρον ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, πρωτεύουσαν οὖσαν τῆς ἀρχαίας Μακεδονικῆς ἐπαρχίας Ὀρεστίδος. Ὁ Προκόπιος εἰς τὸ περὶ κτισμάτων (IV, 3, σελ. 273 ἔκδ. Βόννης) βιβλίον αὐτοῦ γράφει : «Πόλις δὲ ἦν τις ἐπὶ Θεσσαλίας, Διοκλητιανούπολις ὄνομα . . . λίμνη δὲ τις αὐτῇ ἐκ γειτόνων τυγχάνει οὖσα ἢ Καστορία ὠνόμασται καὶ νῆσος κατὰ μέσον τῆς λίμνης τοῖς ὕδασι περιβέβληται . . . », ὥστε δὲν ὑπάρχει καμμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τῆς σημερινῆς Καστορίας. Τὴν ὅλην σύγγισιν ἔρχεται νὰ ἐπαυξήσῃ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (913—959) μ.Χ. διὰ τῶν εἰς τὸ περὶ «Θεμάτων» βιβλίον αὐτοῦ γραφομένων. Εἰς τὸ II βιβλίον του, κατονομάζων τὰ «Θέματα» τῆς Δύσεως ἦτοι τῆς Εὐρώπης γράφει :

Πρῶτον θέμα τὸ *Θρακῶν*, δεύτερον θέμα τῆς *Μακεδονίας*, τρίτον θέμα *Στρυμόνος*, τέταρτον θέμα *Θεσσαλονίκης*, κλπ. Περαιτέρω εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων, τὰς ὁποίας ἕκαστον τούτων περιλαμβάνει, ἐπιτείνει τὴν σύγγισιν. Ἡ σύγγισις αὕτη προέρχεται ἐκ τῆς ἀγνοίας ἀφ' ἑνὸς τῆς Γεωγραφίας, ἀφ' ἑτέρου, ὡς ὁ ἴδιος γράφει, ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ «Συνεκδήμου» τοῦ Ἱεροκλέους, ὁ ὁποῖος ὅμως ὁμιλεῖ περὶ «Ἐπαρχιῶν» καὶ ὄχι περὶ «Θεμάτων». Οὕτω γράφει : «Ἐως ὧδε τὸ τῆς Θράκης θέμα κατὰ τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα . . . », καὶ ἀναγράφει τὰς πέντε ἐπαρχίας αἱ ὁποῖαι κατ' αὐτὸν ἀπετέλουν τὸ θέμα τῆς Θράκης (Θράκης I, Ροδόπη, Αἰμιμόντου, Θράκης II, καὶ Μυσίας).

Καὶ ἐν ᾧ γράφει ταῦτα εἰς τὸ περὶ «Θεμάτων» βιβλίον αὐτοῦ, εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Α', τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς λεγομένης Μακεδονικῆς δυναστείας καὶ προγόνου αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ V βιβλίον τῶν Συνεχιστῶν Θεοφάνους (Theophanes Continuatus) καὶ τὸ ὁποῖον ἀποδίδεται εἰς αὐτόν, γράφει τὰ ἑξῆς (βιβλίον V, 2, σελ. 212, ἔκδ. Βόννης). «Αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὤρματο μὲν ἐκ Μακεδόνων γῆς τὸ δὲ γένος ἦλκεν ἐξ Ἀρμενίων τοῦ γένους Ἀρσακίου . . . », καὶ περαιτέρω εἰς τὴν σελίδα 214. «Εἰς Νίκην¹ τὴν κατὰ Μακεδονίαν πόλιν μετὰ γυναικῶν καὶ τέκνων μετοικίζονται . . . φωραθέντος δὲ καὶ τοῦ τοιοῦτου δράματος Ἡρακλείῳ τῷ τηνικαῦτα βασιλεῖ . . . διὰ τοῦτο καὶ εἰς Φιλίππους², μίαν καὶ αὐτὴν τῶν κατὰ Μακεδο-

1. Ὡς «Νίκην τὴν κατὰ Μακεδονίαν πόλιν» δὲν εἶναι γνωστὸν ποίαν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς αὐτοκράτωρ, διότι ὑπῆρχον τρεῖς Νικοπόλεις εἰς τὸ «θέμα τῆς Μακεδονίας», μία ἢ Νικόπολις παρὰ Νέστον, τῆς ὁποίας ἡ θέσις προσδιορίζεται παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Νέστου καὶ εἰς τὸ ὕψος πρὸς Αἶμον καὶ ἕτερα ἢ Νικόπολις πρὸς Ἴστρον ἢ ἐπὶ Ἴστρῳ.

2. Ἐνταῦθα ὁ Πορφυρογέννητος «Φιλίππους» ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τὴν Φιλιππούπολιν, διότι ἡ πόλις τῶν Φιλίππων δὲν εὕρισκετο εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἀλλὰ εἰς τὸ θέμα Στρυμόνος.

ίαν τυγχάνουσαν πόλεων, ὡς ἐπὶ μείζονος ἀσφαλείας μετόπισεν αὐθις ὁ βασιλεὺς τούτους· εἶτα δ' ἐκείθεν ὡς ἐπὶ λαμπροτέρας πολιτείας καὶ κατατάσεως μετεβίβασεν εἰς Ἀδριανούπολιν». Περαιτέρω παρ 4, σελὶς 26 γράρει... «ἐν Ἀδριανουπόλει κεκτημένον τὴν οἴκησιν. ἐπεὶ δὲ Κροῦμμος ἐκεῖνος, ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων. καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ πάντας μετὰ καὶ Μανουὴλ τοῦ ἄρχιερέως... εἰς Βουλγαρίαν μετήγαγε, συνέβη μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοὺς τοῦ Βασιλείου γεννήτορας, ἔτι τοῦτον ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔχοντας, εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων ἀπαχθεῖναι γῆν..., εἰς δὲ τὴν παρ. 9, σελ. 223 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου γράφει : «Ἄρας οὖν ἐκ Μακεδονίας τῆς Θράκης πρὸς τὴν ἄρρυσσαν ταύτην τῶν πόλεων πασῶν (τὴν Κων)πολιν) ἐπορεύετο (ὁ Βασίλειος)».

Καὶ ἐν ᾧ σύγχισίς τις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφόμενα, οἱ ἄλλοι γράψαντες οὐδεμίαν ἀφίνουσιν ἀμβολίαν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οὕτω

1) **Συμεὼν ὁ Μάγιστρος** εἰς τὴν ἱστορίαν Βασιλείου τοῦ Α'. (De-Basilio Macedone, I, σελ. 686, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «ὄρμητο δὲ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως τῆς Μακεδονίας, ἥτις πρότερον μὲν Ὀρεστιάς ἐκαλεῖτο ἔξ Ὀρέστου υἱοῦ τοῦ Ἀγαμέμνονος...». Ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας (De Michael et Theodora, II, σελ. 655, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «γένετο δὲ οὗτος ὁ Βασίλειος ἐκ Μακεδονίας ἐκ χωρίων τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ προσεκολλήθη τῷ στρατηγῷ τῆς Μακεδονίας τῷ Τζάτζη ἐκδουλεύειν».

2) **Ὁ Γεώργιος ὁ Μοναχός**. ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ «Βίοι τῶν βασιλέων» γράφει εἰς τὴν βασιλείαν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα (I, σελ. 839 ἔκδ. Βόννης) «Τῷ σιτέξ' ἔτει τοῦ κόσμου... ἐβασίλευσεν Βασίλειος ὁ Μακεδὼν μετὰ τοῦ Μιχαήλ...» Ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου (De Leone Armenio, 4, σελ. 765) γράφει «παρακαθήσας (ὁ Κροῦμμος) εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ ταύτην ἐλὼν καὶ μετὰ λαοῦ πλείστου διαπεράσας τῶν τε εὐγενῶν Μακεδόνων, κατεσκήνωσεν ἐν τῷ Δινουβίῳ ποταμῷ. Εἰς τὴν ἱστορίαν Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας (Michael et Theodora, 8, σελ. 871) ὁ ἴδιος γράφει : «ὁ αὐτὸς Βασίλειος γεννᾶται ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τοῖς χωρίοις Ἀδριανουπόλεως ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ τοῦ Ραγκαβέ...».

3) **Μιχαὴλ ὁ Γλυκᾶς** εἰς τὴν ἱστορίαν του (Μέρος IV, σελ. 546, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «κρατεῖ οὖν μετὰ Μιχαήλ τὸν μεθυστὴν Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἔτη κ.. ἀλλὰ καὶ ἀπὸ κόμης ὁ Βασίλειος οὗτος ὄρμητο γειτονοῦσης τῇ μεγαλοπόλει Ἀδριανουπόλεως».

Ἐκ τῶν παρατεθέντων χωρίων τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων, σαφῶς ἐξάγεται ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Α' ὁ Μακεδὼν κατήγετο ἔξ Ἀδριανουπόλεως ἢ χωρίου παρ' αὐτὴν κειμένου καὶ ὅτι ἡ Ἀδριανούπολις ἀνήκεν εἰς τὸ θέμα τῆς Μακεδονίας ἢ Μακεδονίαν τῆς Θράκης.

4ον) **Δέων ὁ Διάκονος** ἀναφέρων εἰς τὴν ἱστορίαν του (IV, 8, σελ. 103, ἔκδ. Βόννης) τὰς προτάσεις τοῦ Ἰωάννου τοῦ Α', τοῦ Τομισκῆ, πρὸς

τὸν κατέχοντα τὴν κάτω Μοισίαν (βουλγαρίαν) Ρῶσον ἡγεμόνα Σβιατοσλάβον (Σφενδοσλάβον) γράφει: «παραγγέλων αὐτῷ... τὴν δὲ Μοισίαν παραλιπεῖν, Ρωμαίοις προσήκουσαν, καὶ ἀπόμοιραν τελοῦσαν Μακεδονίας ἀνέκαθεν», καὶ εἰς τὴν σελίδα 104 γράφει: «εἰληφέναι τὴν χώραν, ὅσην ὁ Ἱστρος ἐντὸς Μακεδόνων περιορίζει» ἤτοι ὁ Τσιμισκῆς τὰ ὄρια τῆς ἐπὶ Θράκην Μακεδονίας τὰ φέρει εἰς τὸν Δούναβιν, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Μοισία (ἢ κάτω) ἀνέκαθεν ἀπετέλει μέρος ταύτης.

5) *Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος*, γνωστὸς λόγῳ τῆς καταγωγῆς του ἐκ Χωνῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ὧς Χωνιάτης; (μέσα 12ου αἰῶνος μέχρι 1220 περίπου) εἰς τὴν ἱστορίαν Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (σελις 9, ἐκδ. Βόννης) γράφει διὰ τὸν Βρυέννιον. «τὸν δὲ Μακεδόνα εἰσοικισαίμην τὸν Βρυέννιον οὕτω λέγων ἐπεὶ καὶ ἐξ Ὁρρεσιάδος ὄρητο· μία δ' αὕτη τῶν εὐδαιμόνων καὶ κρατίστων παρὰ Μακεδόσι πόλεων». Ἦτοι ἡ Ὁρρεσιὰς (Ἀδριανούπολις) ἦτο μία τῶν εὐδαιμόνων καὶ ἰσχυροτάτων πόλεων τῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἀλεξίου Ἰσαακίου Ἀγγέλου (Fr. lib. I, 6, σελ. 624 ἐκδ. Βόννης) γράφει: «μαρτυροῦσι δὴπου τὰ πεπραγμένα ἢ τῶν πρὸς Αἴμον χωρῶν ἐρημία Μακεδονίας τε καὶ Θράκης οἱ ληϊσμοὶ σιηλῶν καὶ κύρβων ἀκριβέτερον καὶ ξυμπάσης τρανότερον... ἤτοι αἱ πρὸς τὸν Αἴμον περιοχαί, αἵτινες ἀνήκον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην ἦσαν ἐρημοὶ κλπ.

Ὁ ἴδιος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἰδίου περαιτέρω (Fr, Lib. III. 2, σελ. 673 ἐκδ. Βόννης) γράφει: «Τότε δὲ καὶ Σκυθῶν ἔφοδος ἐγεγένητο μεγίστη τε φορικαλειώτερα τῶν πρότερον, εἰς γὰρ τέσσαρα διαιρεθέντες στρατεύματα πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν ἐπῆλθον, ἀποπειρασάμενοι καὶ πόλεων ἐντειχίστων καὶ κορυφᾶς ἐπανιόντες ὄρων, ὥστε καὶ τὸ Γάνος τὸ ὄρος διερευνησάμενοι πολλὰ φροντιστήρια ἐσκύλευσαν καὶ μονάζοντας ἀπέκτειναν... ἤτοι οἱ Κομάνοι διαιρέσαντες εἰς τέσσαρα τμήματα τὸν στρατὸν αὐτῶν διέδραμον πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν (τὴν ἐπὶ Θράκης) καὶ ἐλεηλάτησαν αὐτὴν ἅπασαν φθάσαντες καὶ μέχρι τοῦ ὄρους Γάνου, ἐνθα ἐλεηλάτησαν τὰ ἐκεῖ μοναστήρια καὶ ἐφόνευσαν τοὺς μοναχοὺς. Ὁ Χωνιάτης χαρακτηριστικῶς τονίζει ὅτι ἐφθασαν καὶ μέχρι τοῦ ὄρους Γάνου ἤτοι σχεδὸν μέχρι τῆς θαλάσσης, δεδομένου ὅτι τὸ ὄρος Γάνος εἶναι τὸ σήμερον καλούμενον Γεφκίρ Δάγ (ιερὸν ὄρος) πρὸς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον (Καλλιπόλεω). Οὐδεμία πόλις ἢ ὄρος ἔξω τῆς Θράκης ἀναφέρεται, εἶναι δὲ τοῦτο χαρακτηριστικῶς ἐπιβεβαιωτικὸν ὅτι «πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν» ἐννοεῖ τὴν ἐπὶ Θράκης τοιαύτην.

6) *Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης* (13, σελ 23, ἐκδ. Βόννης) γράφει. «Ἀπάρως γοῦν ἐκεῖθεν (ἐξ Ἀδριανουπόλεως), μὴ ἔχων τὸ ἐμποδὼν ὡς τῶν Ἰταλῶν αὐτοῦ καταπορηθέντων τὸ ἔσχατον, ἑτέρου δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἀντισταμένου, πᾶσαν κατατρέπει Μακεδονίαν. λείαν οὖν παμπόλλην ἐποιήσατο, αὐτάνδρους τὰς πόλεις ἀνδραποδισάμενος καὶ τέλεον κατασκάψας αὐτάς. τὸ δὲ οἱ διανόημα ἦν, ὡς μήποτε Ρωμαίους ἀνάκλισιν σχεῖν τῶν σφετέρων

ἐπιδράξασθαι, πόλεων, κατέσκαψεν γοῦν ἐκ βάρθρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν, θαναμαστὴν ἄγαν οὖσαν, ἣτις παρὰ τῷ Ἐβρω κεῖται, εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριούπολιν, Τραινούπολιν, Μάκρην, Κλαυδιούπολιν, Μοσνούπολιν, Περιθώριον καὶ ἄλλας πολλὰς, αἱ ἀριθμεῖν οὐ χρεῶν, τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκείθεν περὶ τὰς παραρροίας καθίζει τοῦ Ἰστρου, ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἠνδραποδισμένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεῖς ταῖς οἰκήσεσιν. .» ἦτοι ὁ Ἰωαννίτης ὁ Βούλγαρος ἡγεμὸν, μετὰ τὴν νίκην του παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὴν σύλληψιν τοῦ Φράγκου αὐτοκράτορος Βαλδουίνου, γενομένην τὴν 14 Ἀπριλίου 1205 ὀρμώμενος ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ μὴ εὐρίσκων πλέον ἐμπόδιον, «πᾶσαν κατατρέχει Μακεδονίαν» καὶ καταστρέφει τὰς ἄνω μνημονευόμενας πόλεις καὶ ἔξανδραποδίζει τοὺς κατοίκους αὐτῶν, καὶ τῶν ὁποίων οὐδεμία ἀνήκει εἰς τὴν Μακεδονίαν τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ἅπασαι εἰς τὴν Θράκην τὴν ὁποίαν ἀποκαλεῖ Μακεδονίαν. Δὲν χρήζει παραιτέρω ἀναπτύξεως.

7) **Ὁ Νικήτας Ἀνομινᾶτος (Χωνιάτης)** περιγράφων (Urbs, carta, σελ. 829—837 ἔκδ. Βόννης) τὰς ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Ἰωαννίτη γενομένας καταστροφὰς εἰς τὴν Μακεδονίαν (τὴν ἐπὶ Θράκης), τὰς αὐτὰς τὰς ὁποίας ὡς ἀνωτέρω περιγράφει ὁ Γ. Ἀκροπολίτης, ἀναφέρει ὡς καταστραφείσας πόλεις τὰς Φιλιππούπολιν, Ἄπρων, Ραιδεστόν, Πέρινθον, Δαόνιον, Ἀρκαδιούπολιν, Μεσσήνην, Τζουρουλόν, Ἀθύραν, Ρήγιον κ.λ.π., ἦτοι ἅπασας τῆς Θράκης καὶ οὐδεμίαν τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου.

8) **Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης** (24, σελ. 41, ἔκδ. Βόννης) γράφει : «Ὁ δὲ τὸν πρωτοστράτορα Ἰσὴν, στρατεύμα δούς αὐτῷ ἐξαπέστειλεν, συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Καμύτζης Ἰωάννης. Οἱ διαπεράσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διὰ Μακεδονίας διελθόντες εἰς Ἀδριανούπολιν ἀφίκοντο, ἐντὸς δὲ γενόμενοι τῆς πόλεως διῆγον ἐκεῖσε. Ἦτοι ὁ Βασιλεὺς τῆς Νικαίας Ἰωάννης ὁ Γ' ὁ Δούκας ἢ Βατάτζης, παρακληθεὶς ἀπέστειλε τὸν πρωτοστράτορα Ἰσὴν μετὰ τοῦ Καμύντζη Ἰωάννου μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Οὗτοι διαβάντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἐκείθεν διελθόντες διὰ τῆς Μακεδονίας, ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Εἶναι ἀπολύτως φανερὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καλουμένη χώρα Μακεδονία εἶναι ἡ Θράκη.

Ὁ ἴδιος (40, σελ. 70, ἔκδ. Βόννης) γράφει «ἀπάρας τῆς ἕως ὁ βασιλεὺς καὶ διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον . . . ἐπεὶ δὲ παρῆλθε τὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας χωρία, ἤδη δὲ καὶ τὴν Χριστούπολιν παρήμειψε καὶ τὸν Στρυμόνα, τῷ φρουρίῳ τῆς Ρεντίνης . . .» ἦτοι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Δούκας Βατάτζης διαβὰς τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διελθὼν διὰ τῆς Θράκης (ἦτοι τῆς Θρακικῆς χερσονήσου, ἣτις ἀπειτέλει μέρος τοῦ «Θέματος τῆς Θράκης» καὶ τῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας δυτικὸν ὄριον ἦτο ὁ Νέστος, διῆλθε διὰ τῆς Χριστουπόλεως (Καβάλλας), παρακάμψας αὐτὴν ἔφθασεν εἰς τὸν Στρυμόνα, διέβη τοῦτον παρὰ τὰς ἐκβολὰς καὶ διὰ τῆς παραλιακῆς ὁδοῦ

ἔφθασεν εἰς τὸ φρούριον τῆς Βεντίνης, τὸ ὁποῖον πρῶτος ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς καὶ τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται παρὰ τὴν σημερινὴν θέσιν «Σταυρὸς» καὶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ρηγίου ἢ ποταμοῦ τῆς Ρεντίνας νῦν καλουμένου.

9) Ὁ **Νικηφόρος Βρυέννιος** (IV, 18, σελ. 148, ἔκδ. Βόννης) περιγράφων τὰ τῆς κινήσεως ἐξ Ἀδριανουπόλεως τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατὰ τοῦ στασιάσαντος στρατηγοῦ Βασιλακίου εὐρισκομένου εἰς Θεσσαλονίκην, γράφει : «Ὁ Κομνηνὸς δὲ διὰ Μακεδονίας καὶ Βολεροῦ διελθὼν τὸν Στρουμόνα καταλαμβάνει καὶ τοῦτον διαπεράσας καὶ τὰ μεταξὺ Στρουμίτζης καὶ τοῦ λεγομένου Μαύρου ὄρους στενὰ διελθὼν εἰς χωρίον πρὸς τινα ποταμὸν κείμενον γέγονεν, ὃν οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι Βαρδάριον . . . » ἦτοι κινήθεις ὁ Κομνηνὸς ἐξ Ἀδριανουπόλεως διῆλθε τὴν Μακεδονίαν εἶτα τὸ Βολερόν καὶ εἶτα ἔφθασεν εἰς τὸν Στρουμόνα τὸν ὁποῖον διέβη κ.λ.π.» Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παραθέσωμεν καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα Βυζαντινῶν χρονογράφων, ἀλλὰ θεωροῦμεν τὰ παρατεθέντα ἄρκετά.

Ἐκ τῶν νεωτέρων συγγραφέων, οἱ Κ. Παπαρηγόπουλος, οἱ Ἀκαδημαῖκοι Α. Κεραμόπουλος καὶ Κ. Ἄμαντος, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Στίλπων Κυριακίδης, ὁ Γυμνασιάρχης Διογ. Ξανάλατος κ.λ.π. σημειώνουσι χαρακτηριστικῶς, ὅτι *Μακεδονία* κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἔκαλεῖτο ἢ ἀνατολικῶς τοῦ Νέστου περιοχὴ (Θράκη) μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, πλὴν μικροῦ μέρους δυτικῶς τῆς Κων)πόλεως, ὅπερ ἔκαλεῖτο Θράκη Θὰ παραθέσωμεν χωρὶα τινὰ τούτων.

1) Ὁ **Παπαρηγόπουλος** (Τόμος Δ', βιβλίον ΙΑ'. Κεφ. Α'. σελ. 31. ἔκδ. Ε'.) ἀναπτύσσων τὸ περὶ «Θεμάτων μέρος», γράφει τὰ ἐξῆς : «Τὸ θέμα τοῦ Στρουμόνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἔξετείνεται μέχρι Μαρίτσης (Ἐβρου), κατ' ἄλλους δὲ περιορίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρουμόνος καὶ τῶν πέριξ ὄρεων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Θεμάτος Στρουμόνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπέιχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμὰς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις (σήμερον ἢ θέσις αὐτῆς προσδιορίζεται παρὰ τὸ χωρίον Λουτροὺς παρὰ τὸ Διδυμότειχον· πιθανῶς ὁ ἱστορικὸς νὰ ἤθελε νὰ εἴτῃ περὶ τῆς Ἀρκαδιουπόλεως νῦν Λουλὲ - Μπουργκάς, ἣτις πλησιάζει πρὸς τὸ Ἀναστασιανὸν τεῖχος). Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη καθολοκληρίαν πρὸς τὴν Θράκην, διότι περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν ταύτην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀνδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίας Βουλγαρίας· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Βασίλειος ὁ Α' καίτοι ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπετέλετο Μακεδῶν, πᾶσα δὲ ἡ δυναστεία αὐτοῦ Μακεδονικὴ ἐπεκλήθη. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν μάλιστα τῆς Βουλγαρίας ὑπήχθη καὶ αὕτη εἰς τὸ τῆς Μακεδονίας ἐκείνης θέμα.

2) **Ὁ Κυριακίδης** εἰς τὸ βιβλίον του *«Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ»* (ἔκδοσις 1946, σελ. 24) γράφει : « Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τῶν ἐνοχλήσεων τούτων καὶ τῶν σοβαρωτέρων λαφυραγωγικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων, ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία ἐπεξέτινε τὴν Θεματικὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας, ἰδρύσασα τὰ Θέματα τῆς Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν, τοῦ Στρυμόνος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Χριστούπολιν (Καβάλλαν) καὶ ἄλλα».

Ὁ ἴδιος εἰς τὴν σελίδα 35 γράφει : « Καὶ οἱ μὲν Θράκες καὶ Μακεδόνες ἦσαν Ἕλληνες στρατιῶται τῶν Θεμάτων Θράκης καὶ Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἔκειντο ἀνατολικῶς τοῦ Νέστου, οἱ δὲ δυτικοὶ ἦσαν Ἕλληνες τῶν δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ τούτου Θεμάτων, ἦτοι τοῦ Στρυμόνος, τῆς Θεσσαλονίκης, Ἑλλάδος, Πελοποννήσου, Νικοπόλεως καὶ Δυρραχίου».

Ὁ ἴδιος εἰς τὸ βιβλίον του *«Θεσσαλονίκια μελετήματα»* σελίς 24 γράφει : « Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 789 καὶ 802 τὸ μέγα Θέμα τῆς Θράκης κατατέμνεται εἰς δύο, εἰς τὸ Θέμα τῆς Θράκης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀρκαδιούπολιν, τὸ σημερινὸν Λουλὲ Μπουργγάς, καὶ τὸ Θέμα τῆς κατὰ Θράκην Μακεδονίας μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ἀδριανούπολιν. Οὕτως ἔκτοτε καὶ μέχρι τοῦ ΙΔ.' αἰῶνος τὸ ὄνομα τῆς Μακεδονίας μετατίθεται εἰς τὴν δυτικωτέραν Θράκην».

Νομίζομεν τώρα ὅτι διεσαφηνίσαμεν πλήρως τὸ ζήτημα.

Εἶναι ἀνάγκη ὅθεν, ὅπως ὁ μελετητὴς τῆς ἱστορίας τῆς περιόδου ἐκείνης ἐξετάζη μετὰ μεγάλης προσοχῆς τὸ ζήτημα, ὅταν δὲ συναντᾷ Βουλγαρικὰς εἰσβολὰς εἰς Μακεδονίαν ἢ κατοχὴν ταύτης, νὰ φροντίζη νὰ ἐξακριβώνη εἰς ποῖον μέρος ἐγένετο αὕτη. Ἐπὶ τῆς δημιουργουμένης οὕτω συγχίσεως οἷτε Βούλγαροι συγγραφεῖς καὶ λοιποὶ φιλοβούλγαροι ἢ Σλαῦοι τοιοῦτοι, στηριζόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐδημιούργησαν τὴν φανταστικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, περὶ συνεχῶν εἰσβολῶν καὶ κατοχῆς τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἀσχέτως ἂν μία ἐπιδρομὴ ἢ ἐπὶ τινὰ χρόνον κατοχὴ, δὲν δημιουργεῖ δικαιώματα ἐπὶ μιᾷ χώρᾳ. Θὰ ἀναφέρωμεν ἕν παράδειγμα διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν κακοπιστίαν τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

Ὁ Βούλγαρος Rizzof εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 9 τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντων χαρτῶν τῆς Βουλγαρίας, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Συμεῶν (893—927 μ.χ.) παρουσιάζει τὴν Βουλγαρίαν ἐκτεινομένην εἰς ὀλόκληρον τὴν Χερσόνησον, πλὴν τοῦ τμήματος τοῦ εὐρισκομένου νοτίως τῆς γραμμῆς Σαῶζόπολις (ἐπὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου)—Ἀδριανούπολις—Θεσσαλονίκη—Πρόβεζα—καὶ μικροῦ τμήματος τῆς Βοσνίας—Δαλματίας. Τοὺς ἔξωφρενισμοὺς αὐτοῦ; οἱ Βούλγαροι στηρίζουσι κυρίως εἰς τὰς ἀναφερομένας ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν χρονογράφων εἰσβολὰς τοῦ Συμεῶν εἰς Μακεδονίαν. Ἄν ὅμως προστρέξῃ τις εἰς τοὺς συγχρόνους Βυζαντινοὺς χρονογράφους; (Συνεχισταὶ Θεοφάνους, Συμεῶν ὁ Μάγιστρος, Γεώργιος ὁ Μοναχὸς κλπ.), οἷτι-

νες ἀναφέρουσι τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ταύτης μετὰ πάσης λεπτομερείας, θὰ ἴδῃ οἱ ἅπαναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰσβολαὶ ἐγένοντο εἰς τὴν ἐπὶ Θράκης Μακεδονίαν, καὶ οἱ ἅπαναι σχεδὸν διευθύνονται πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Συμεὼν ἠκολούθει πάντοτε τὸ αὐτὸ σχεδὸν δρομολόγιον, Σιδηραὶ πῦλαι (βορείως τῆς Σηλύμνου ἢ Σλίβεν)—Ἀδριανούπολις—κοιλὰς Ἐβρου—κοιλὰς Ἐργίνη—Κων)πολις. Ὅταν δὲ μίαν καὶ μόνην φορὰν ἠκολούθησεν ἄλλο δρομολόγιον διὰ Σιτράντζας μέχρι Μαγγλαβᾶ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου ἐσημειώθη ὑπὸ τῶν χρονογράφων. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ Συμεὼν μίαν ἐπιδρομὴν ἐνήργησε εἰς τὴν ἄνω κοιλιάδα τοῦ Σιτυμόνος καὶ πιθανῶς κατεῖχε τὸ βορειότερον τμήμα τῆς κοιλιάδος (Βορείως τοῦ Πέπνικ) μέσῳ τοῦ ὁποίου διήρχετο κατὰ τὰς πρὸς Σερβίαν εἰσβολάς.

Ὁ Συμεὼν ἐνήργησεν εἰσβολὰς εἰς τὴν ἄνω Μοισίαν (Σερβίαν) καὶ ἐπὶ χρονικόν τι διάστημα κατεῖχε μέρος τῆς χώρας χωρὶς νὰ ὑποτάξῃ ταύτην, ὡς γράφει Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος¹ οὐδεμίαν ὅμως εἰσβολὴν ἐνήργησεν νοτιῶς ἢ Δυτικῶς ταύτης, ἤτοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον (Ἡπειρον—Ἀλβανίαν).

Οἱ Βούλγαροι ὅμως διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὸν ὄρον «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» πρὸς στήριξιν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν ἐπὶ τῆς Μακεδονίας τοῦ Φιλίππου, μετέφερον τὰς εἰσβολὰς ἐκ τῆς Θράκης, κωλύματος μὴ ὑπάρχοντος καὶ πρὸς στήριξιν τῆς μεταφορᾶς ταύτης, κατεσκεύασαν τὴν περίφημον πλαστὴν στήλην τοῦ Νάρες, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέγραψαν δῆθεν ὄρους, συνθήκας ὑπογραφείσης μεταξὺ τοῦ Συμεὼν καὶ τοῦ φρουράρχου Θεσσαλονικῆς Θεοδώρου Ὀλγου Τρακανοῦ, καὶ διὰ τῆς ὁποίας τὰ ὄρια μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διήρχοντο ἔξωθεν τῆς Θεσσαλονικῆς. Οἱ Βούλγαροι τὴν συνθήκην ταύτην ἀνάγουσι εἰς τὸ 904 μ.χ. ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία εἰσβολὴ ἀναφέρεται τοῦ Συμεὼν εἰς κανὲν μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας. Πλὴν τούτου εἶναι γνωστόν, οἱ οὐδέποτε οἱ αὐτοκράτορες ἐπέτρεπον εἰς τοπικοὺς διοικητὰς νὰ ὑπογράψωσι καὶ συνθήκας μάλιστα τοιαύτης ἐκτάσεως, ὥστε νὰ παραχωροῦνται εἰς τοὺς Βουλγάρους, ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἡπειρος Ἀλβανία καὶ τὸ μεῖζον μέρος τῆς Θράκης. Ἡ πλαστότης τῆς στήλης τοῦ Νάρες ἐγένετο παραδεκτὴ ὑπὸ πολλῶν τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ ὑπὸ σοβαρῶν τοιούτων Σλαύων, ὡς ὁ Ostrogorsky, ὅστις ἐνῶ εἰς τὸ βιβλίον του *Geschichte Des Byzantinischen staates* (Muncheu, 1940), παρασιωπᾷ τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Νάρες, ἐν τούτοις παραθέτει χάρτην συντεταγμένον βάσει αὐτῆς. Δὲν εἶναι δὲ ἡ μόνη πλαστογραφία τὴν ὁποίαν διέπραξιν οἱ Βούλγαροι μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόκτησιν τίτλων ἐπὶ τῆς Μακεδο-

1) Κων)τῖνος Πορφυρογέννητος (de administranto imperio-cap. 32, σελ. 159 ἐκδ. Βόννης) «οἱ ὄρχων Σερβίας ἐξ ἀρχῆς, ἤγουν ἀπὸ τῆς Βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, δουλικῶς ἐστὶν ὑποταταμένους τῷ Ρωμαίων βασιλεῖ, καὶ οὐδέποτε τῷ ἀρχοντι Βουλγαρίας καθυπετάγη».

νίας ¹. Αί αναφερόμεναι ὑπ' αὐτῶν κατακτήσεις τῶν Πρεσνιᾶν καὶ Βόριδος (Μιχαήλ) τί ἄλλο ἀποτελοῦσιν εἰμὴ πλαστογραφίαν τῆς Ἱστορίας ; Ἡ θεωρία τοῦ Drinov, ὅτι μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τοῦ Τσιμισκῆ τῷ 973 διειρηθήθη πρὸς ἀνεξάρτητος Βουλγαρικοῦ κράτους καὶ δὴ ἐν δυτικῇ Μακεδονίᾳ, καὶ ἡ ὁποία γενικῶς σήμερον θεωρεῖται ἐπιστημονικόν μυθολόγημα, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ὁ Ostrogorsky γράφει ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἔθεσεν αὐτὴν κατὰ μέρος ², δὲν ἀποτελεῖ πλαστογραφίαν τῆς Ἱστορίας ;

Ἡ ὑπὸ τοῦ Gelzer ³ ἀποκαλυφθεῖσα πλαστογράφησις τῶν χειρογράφων τῆς Ἀχρίδος τί ἀποτελεῖ ; Μήπως ἡ ὅλη προσπάθεια τοῦ Tzenoff ⁴ δὲν ἀποτελεῖ πλήρη παραποίησην τῆς Ἱστορίας ; Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ Σουλεϊμάνκιοι τί ἄλλο εἶναι παρὰ καθαρὰ ἀνευθυβρίαστος πλαστογραφία ;

1. Πρβλ. καὶ παραχάραξιν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τῶν 12 μοναστηρίων Ροδόπης καὶ Εὐξ. Πόντου καὶ ἀπόσβεσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀντικατάστασιν των διὰ σλαβωνικῶν.

2. Ostrogorsky, Geschichte Des Byzantinischen staates. Munchen 1940 σελ. 213. Mit Drinovs theorie Eines 963 Enstandenen Westbulgarigchen Reiches Der Sismaniden Braucht Die Wissenschaft Nicht Mehr Zu Rechen,

3. H. Gelzer, Der Wiederaufgefudene Kodex Des Hi. Klemens Von Achrida, Leipzidi 1903, 45, 57, 67—69.

4. Ganstscho Tzenoff, Die Abstammung Der Bulgaren und Die Urheimat Der Slayen, Berlin, Leirzig 1930

ΠΟΛΥΤΙΜΟΙ ΘΡΑΚΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Ἐκ τῶν κιβωτίων, τὰ ὅποια ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας ἕξ Ἀδριανουπόλεως κατὰ τὸ 1923 καὶ παρελήφθησαν ὑπὸ ἐπιτροπῆς (βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμος Κ'), εἰς τὸ τότε Βυζ. Μουσ. τῶν ὑπογείων Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸ Βυζαντινὸν Μουσεῖον παρέλαβε τοὺς ἑξῆς ἐκ τῶν κωδίκων, ποὺ εὐρίσκονται νῦν ἀσφαλισμένοι εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἰδρύματος. Ὁ Δημήτριος Ι. Πάλλας, ποὺ συνέταξε κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν εἰς τὸ τρίτον μέρος, ὡς βεβαιοῖ καὶ ὁ ἴδιος, περιλαμβάνονται καὶ οἱ Θρακικοὶ Κώδικες. Τούτους ἔθεωρήσαμεν καλὸν νὰ περιλάβωμεν μεταξὺ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ 22 τόμου. Τοὺς εὐρίσκει τις περιγεγραμμένους εἰς τὸν κατάλογον 1955 ὡς ἑξῆς : σ. 10, ἀρ. 146, Εὐαγγέλιον. σ. 16, ἀρ. 149, περγαμηνή. σ. 25, ἀρ. 152, σ. 25, ἀρ. 153 μουσικὸς Πανδέκτης, διατάξεις κανονικαί. σ. 38, ἀρ. 158, εὐαγγέλιον ἐκ Μπατσκόβου. σ. 63, ἀρ. 182 εὐαγγέλιον ἐκ Μπατσκόβου. σ. 64, ἀρ. 183 λειτουργία ἐκ Μπατσκόβου.

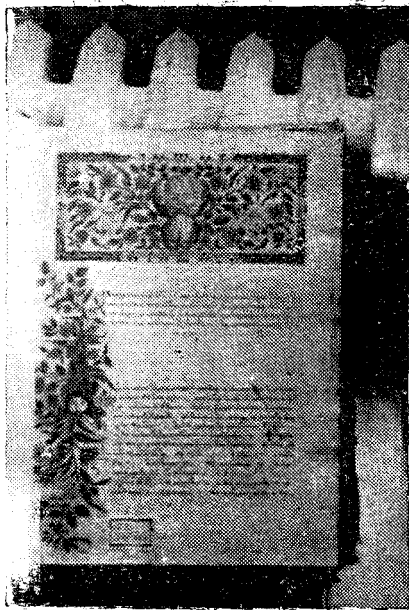
Κῶδιξ 153 (Κ. Πρ. 223) *Μουσικὸς Πανδέκτης*, χάρτης 0,26×0,19 φ. 531 αἰ. ΙΑ'—ΙΘ'. Περιέχονται τὰ ἑξῆς :

1. (φ. 5α) «ἀρχὴ σὺν Θεῷ ἀγίῳ τῶν σημαδίων τῆς μουσικῆς τέχνης τῶν τε ἀνιόντων καὶ κατιόντων σημαδίων τῆς μουσικῆς τέχνης . . .»

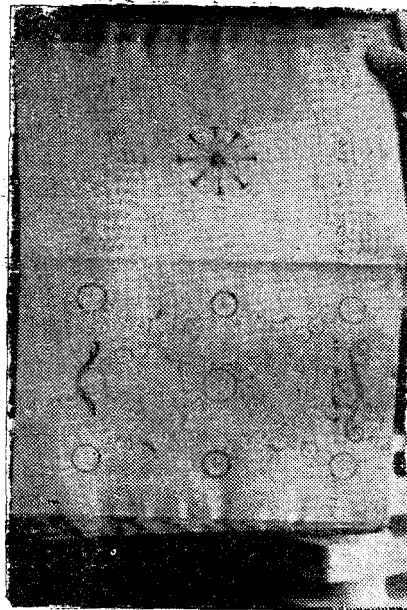
2. Ἐν φ. 5α φέρει μέγα ἐπίτιτλον ὡς καὶ μικρότερα ἐπίτιτλα πολλοῦ τοῦ κώδικος. Στάχσις βυρσίνη μετὰ ἐκτύπων διακοσμῆσεων. Ὁ κῶδιξ προέρχεται ἕξ Ἀδριανουπόλεως, φέρει δὲ ἀναγεγραμμένον τὸν ἀριθμὸν 1158 (πιθανῶς τοῦ καταλόγου τῆς βιβλιοθ. τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου). Ἐν φ. 24β σχηματικὴ παράστασις τῆς παραλλαγῆς τῶν ἤχων ἐν φ. 25α ἑτέρα, ἐκπονηθεῖσα παρὰ τοῦ Ἰωάννου Πλουσιαδινοῦ καὶ ἐν φ. 25β ἄλλη παρὰ τοῦ κ. Ἰ. Κουκουζέλη.

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἕξ ἑξήκοντα ὀκτὼ τετραδίων κατὰ τὸ πλεῖστον ὀκταφύλλων, ἐκάστου ἠριθμημένου ἐν τῇ ἀρχῇ. Ἐπὶ ἐκάστης ὄψεως τῶν φύλλων στίχοι διπλοῖ 18. Μέλαν ζωηρόν· αἱ ἐπιγραφαί, τὰ ἀρχικὰ γράμματα καὶ ὠρισμένα σημαδόφωνα δι' ἐρυθροῦ.

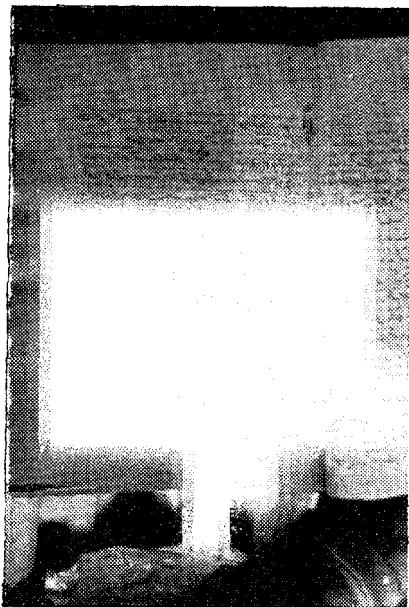
Ἀπὸ σ. 26 τοῦ καταλόγου τὰ φύλλα καθ' ἑξῆς βλέπε εἰς τὸν κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν τοῦ Δημ. Ι. Πάλλας σ. 26—31. τὰ περιεχόμενα τοῦ ὑπ. 153 κώδικος.

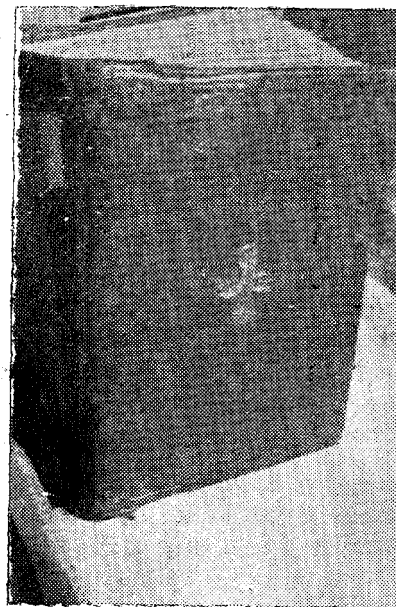
Φύλλον κώδικος μουσικοῦ 153

Θεωρητικὸς τρόπος κλίμακος 153

Φύλλα κώδικος μουσικοῦ 158

Στάχωμα τοῦ κώδικος 146 (Εὐαγγέλιον)

149 (Κ. Πρ. 93) Περγαμηνή 0.36×0.26 φ. 208 αἰ. ΙΑ' Βίοι Ἀγίων μηνὸς Σεπτεμβρίου.

Κώδιξ ἑλλιπής, κολοβὸς ἀστάλιτος. Προέρχεται ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης Γυμνασίου Ἀδριανουπόλεως, ὅπου ἔφερε ὁ κώδιξ τὸν ἀριθ. 1336¹.

Ὁ κώδιξ ἀποτελεῖται ἐξ εἴκοσι καὶ ἑπτὰ ὀκταφύλλων τετραδίων, ἑκάστου ἡμιθμημένου εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ εἰς τὸ τέλος ἐν τῇ κάτω ᾧι. Εἶναι γεγραμμένος εἰς δύο στήλας, ὀριζόμενας διὰ καθέτων χαραγῶν. Εἰς ἑκάστην στήλην στίχοι 31· γράμματα ὕψους 0,002 μ. κατὰ τὸ ἄνω μέρος ἀπτόμενα χαραγῶν ἐπὶ τῆς ἑχειρίχου ἐπιφανείας τῶν φύλλων. Μέλαν φαίον· αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀρχικά διὰ ροδίνου. Ἐν φ. 1α ἔγχρωμον ἐπίτιτλον εἰς σχῆμα Π. ὑπεράνω δι' ἑκάστου κεφαλαίου ἐπίτιτλον γραμμικόν, ἐπίμηκες.

158 (B. M. 1401) χάρτης 0,425×0,285 φ. 337 αἰ. ΙΖ' *Εὐαγγέλιον*.

Κώδιξ. Περιέχονται τὰ ἐξῆς : (Βλ. σ. 38-39) καταλόγου Δ. Πάλλα χειρογρ. Βυζαντ. Μουσείου Ἀθηνῶν τρίτον μέρος.

Ὁ κώδιξ ἀποτελεῖται ἐκ τεσσαράκοντα δύο τετραδίων ὀκταφύλλων, πλὴν τοῦ εἰκοστοῦ ἔκτου (ἑξαφύλλου) καὶ τοῦ τελευταίου (τετραφύλλου) ἕκαστον ἀριθμεῖται ἐν ἀρχῇ ἐν τῇ κάτω ᾧι διὰ τῶν γραμμῶν τοῦ ἀλφαβήτου. Τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τῷ τέλει τοῦ κώδικος παράφυλλα παρέμειναν ἀγραφα. Ἐπίσης ἀγραφα φύλλα τινά. Ὡραία γραφή διὰ μέλανος μαύρου· αἱ ἐπικεφαλίδες καὶ ἡ λέξις διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ κι' ἐνίοτε δι' ἐρυθροῦ· οἱ βίοι τῶν Εὐαγγελιστῶν διὰ χρυσοῦ ἢ ἀργυροῦ.

Ὁ κώδιξ εἶναι πολυτελής. Ἐν φ. 2β μικρογραφία τοῦ Ματθαίου Βασαράβα ἐντὸς πλουσίου πλαισίου. Εἰκονίζεται ὀλόσωμος ἑστραμμένος πρὸς δεξιὰ, διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς κριτῶν εὐαγγέλιον καὶ ἔχων τὴν ἄλλην ἐν δεήσει. Ἐπὶ τοῦ βάθους ἡ ἐπιγραφή : « Ἰω(άννης) Ματαίη Μπασαράμπα Βοηβόδα. Τὰ σὰ ἐκ τ(ῶν) σῶν σοὶ προσφέρωμεν Χ(ριστ)ὲ βασιλεύ ». Ἀριστερὰ τοῦ πλαισίου ἡ ἐπιγραφή : « ἡ εἰκὼν τοῦ εὐσεβεστάτου κ(αὶ) ἐκλαμπροτάτου αὐθεντός, κυρίου Ἰω(άνν)ου ματαίη Μπασαράμπα βοηβόδα πάσης οὐγκροβλαχίας· ὁ ὁποῖος ἀνηγορεύθη αὐθέντης κ(αὶ) ἐξουσιαστής οὐγκροβλαχίας π(ατ)ρίδος αὐτοῦ διὰ συνδρομῆς π(αν)τός τοῦ λαοῦ, ἱερομένων τε κ(αὶ) μοναχῶν ἀρχόντων τε κ(αὶ) στρατηγῶν ἐν ἔτει ζρμ' (=163). Τὸ δὲ ἱερόν κ(αὶ) ἅγιον εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου, αὐτοῦ· διὰ χειρὸς δὲ ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰωανίνων ἐν ἔτει ζρνβ' (=1644) καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες εὐχέσθαι ». Ἐν φ. 3α μικρογραφία τῆς Δόμνας Ἑλήνας, συζύγου τοῦ Βασαράβα ἐντὸς ὁμοίου πλαισίου· εἰκονίζεται αὕτη ὀλόσωμος, ἑστραμμένη πρὸς ἀριστερὰ καὶ ἔχουσα τὰς χεῖρας ἐν δεήσει· ἐπὶ τοῦ βάθους

1. Πρβλ. Στεφανίδου, 602 ἀριθ. 53. Lieferung und homilifitscher Kirche, II, Leipzig Byz. Leitschr. 14, 1905, Albert Ehrhard, Über Bestand der hagiographischen Literatur der Griechischen 1938, 344.

ἡ ἐπιγραφή : «*ἡ εὐσεβειστάτη δόμνα Ἑλίνα*». Ἐπίσης μικρογραφία ὀλοσέ-
λιδοι τῶν εὐαγγελιστῶν : Ἰωάννου μετὰ τοῦ Προσχόρου (φ. 4β), Ματθαίου
(φ. 50β) Λουκᾶ (φ. 125β) καὶ Μάρκου (φ. 219β). Ἐν φ. 51α, 126α, 220α,
300α μεγάλα ἐπίτιτλα ἐν φ. 194β, 216β, 289, 307α, 307β, 310β, 318α,
324β, 327β, 328β, 229α, 329β, 334α ἐπίτιτλα μικρότερα, ἐπιμήκη. Ἐν φ.
298β καὶ 299α μικρογραφία τῶν δώδεκα ζωδίων. Ἐν ἀρχῇ ἐκάστης εὐαγ-
γελικῆς περικοπῆς μέγα ἔγχρωμον ἀρχικὸν γράμμα.

Στάχσις ἐκ ξυλίνων πινακίδων μετὰ μεταλλίνης ἐπενδύσεως, κοσμου-
μένης διὰ τῶν παραστάσεων, τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως, δι' ἁ-
γίων ὀλοσώμων καὶ ἐν προτομῇ καὶ διὰ σλαβωνικῶν ἐπιγραφῶν. Προέρχε-
ται ἐκ τῆς Μονῆς Μπατσκόβου τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας¹ (Βορείου Θράκης).

182 (B. M. 1400). Χάρτης 0.441×0.315 φ. 218 αἰ. ΙΗ' *Εὐαγγέλιον*.
Κῶδιξ (κατάλογος σ. 63—64) μονῆς Μπατσκόβου παρὰ τὴν Στενίμαχον.

183 (B. M. 1399) *λειτουργία*.

Κῶδιξ (κατάλογος σ. 64—65, 66) μονῆς Μπατσκόβου παρὰ τὴν Στε-
νίμαχον Ἀνατ. Ρωμυλίας (Βορείου Θράκης).

146 (K. Πρ, 98) Περγαμηνή 0.335×0.225 φ. 264 αἰ. ΙΒ' *Εὐαγγέλιον*.

Κῶδιξ ἑλληνίης. Φέρει σημαδόφωνα. Αἱ περικοπαὶ ὡς ἐξῆς διατάσσον-
ται : (βλ. σ. 10—11 καταλόγου κ. Δ. Πάλλα).

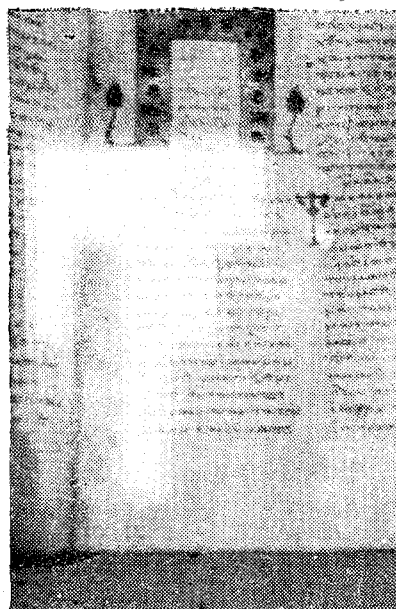
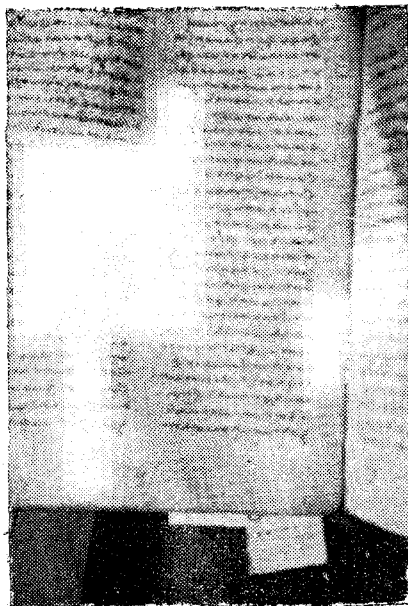
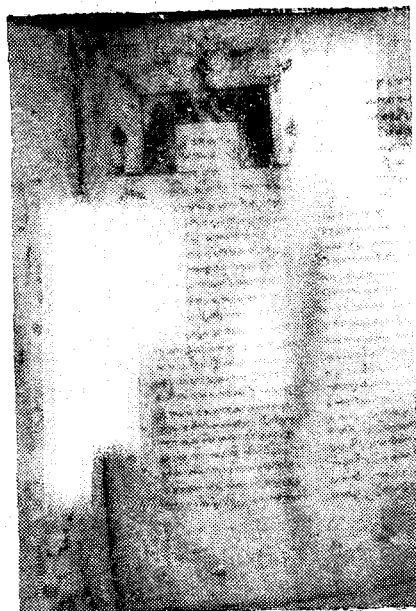
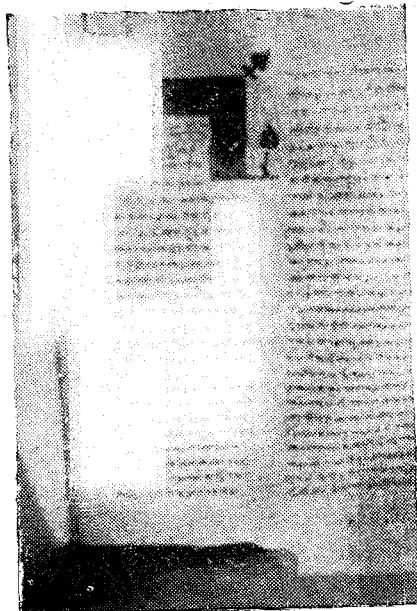
Δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τῆς Μονῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκε τὸ χει-
ρόγραφον.

Ὁ κῶδιξ ἀποτελεῖται ἐκ 35 ὀκταφύλλων τετραδίων ἐκάστου ἀριθμου-
μένου εἰς τὴν ἀρχὴν ἐν τῇ κάτω ᾠχ. Δίστηλος· εἰς ἐκάστην στήλην στίχοι 23.
Περγαμηνή καλῆς ποιότητος. Γράμματα ὕψ. 0,0025 μ. κατὰ τὸ ἄνω αὐτῶν
μέρος ἀπτόμενα χαραγῶν ἐπὶ τῆς ἐχετρίχου ἐπιφανείας τῶν φύλλων. Μέλαν
κιρρόν, αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἀρχικὰ γράμματα διὰ χρυσοῦ, τὰ σημαδόφωνα
διὰ ζωηροῦ ροδίνου.

Ἐν φ. 1α ὠραῖον ὀρθογώνιον ἐπίτιτλον, μεγάλου σχήματος, φέρον
ἄνω πίδακα καὶ ἑκατέρωθεν δύο ἄνωπὰ παγῶνια. Ἐν φ. 32α, 87α, καὶ
158α μικρότερα ἐπίτιτλα καὶ ἔγχρωμα ἀρχικὰ γράμματα.

Στάχσις ἐκ ξυλίνων πινακίδων, ἐπενδεδυμένων διὰ πολυτίμου πα-
λαιοῦ βελουδίνου ὑφάσματος μετὰ διακοσμῆσεων ἐξ ἀνθέων (γαρυφάλων,
ἀνθέων τουλίπης κλπ.) Ἐκ σημειώματος τοῦ ἐπισκόπου Μυριοφύτου κατὰ

1. D. IONESCO, Guelques miniatures trouvées dans un évangéle du
XVIIe siècle, Mélanges Jorga, Paris 1933, 877 κέξ Πρβλ. J. Schmid, ZNW 39
(1940) 241 (παρὰ K. Aland, Zur Liste der gréechischen neu testamentlichen
Haudschriften theolog. Literaturz 1953, Nr, 819, 476 ἀριθ. 2379).

Φόλλα Εύαγγελίου του υπ' αριθ. 146 κώδικος μονής Μπατοκόβου Βορ. Θράκης

τὸ ἔτος 1900 (φ. 264α) μανθάνομεν ὅτι ὁ κῶδιξ προέρχεται ἐξ Ἡρακλεί-
της, κώμης παρὰ τὸ Μυριόφυτον τῆς Θράκης ¹.

144 (Κ. Πρ. 97) Χάρτης 0,39×0,28 φ. 249 αἰ. ΙΖ'. *Εὐαγγέλιον.*

Κῶδιξ ἀκέφαλος ἑλλιπής, διαπεποτισμένος ὑπὸ τῆς ὑγρασίας, εἶναι ἐφθαρμένος, σχεδὸν σεσηπῶς. Ὁ κῶδιξ ἔχει γραφῆ διὰ μέλανος ἀμαυροῦ εἰς δύο στήλας, ὀριζομένης ὑπὸ καθέτων χαραγῶν.

Ἐπίτιλα ἐν φ. 127α καὶ 203α εἰς σχῆμα Π. ἐν φ. 307α καὶ 317α ὀρθογώνια. Ἐν φ. 201β ὑπάρχει ὠραῖον ἀρχινὸν Α. ἐκ συμπλέγματος πιτηνοῦ καὶ ὄφραως (τὸ πιτηνὸν θέτει τὸ ράμφος ἐντὸς ἀνοικτοῦ στόματος τοῦ ὄφραως). Δυστυχῶς τὰ ἄλλα ἀρχικὰ ἐσυλήθησαν. Αἱ ἔγχρωμοι διακοσμήσεις τοῦ Κώδικος τούτου εἶναι ἐνδιαφέρουσαι καὶ διὰ τὸ σχέδιον καὶ διὰ τὸ χρωμά των, ἀλαμποῦς ὑφῆς εἰς τόνον σοβαρὸν, ξένον πρὸς τὸν τόνον τῶν ὁμοίων διακοσμήσεων ἐπὶ συγχρόνιων Ἑλλαδικῶν καὶ πρὸ παντὸς παραδουναβίων χειρογράφων. Θὰ προσελάμβανεν ἰδιαιτέραν σημασίαν ἢ διακόσμησις τοῦ Κώδικος τούτου, ἂν ὑπῆρχον ἀσφαλῶς ἐνδείξεις περὶ τῆς ἀρχικῆς προελεύσεώς του. Στάχως ἐκ ξυλίνων πινακίδων μετὰ περικαλύμματος ἐκ βελουδίνου ὑφάσματος ².

1) Πιθανῶς εἶναι ἐν ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Ἐκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ. Ὁ ἐν Κων)λεὶ Ἑλλην. Φιλολ. Σύλλογος. Παράρτημα ΙΖ', 1886, σημειουμένων πέντε μεμβρανίων εὐαγγελίων καὶ εὐγγελισταρίων διαφόρων ἐποχῶν, ὡς εὐρισκομένων εἰς «ἐνοριακὸν ἀρχαῖον μονύδριον ἐν «Ἡρακλείτζα». (Δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ μονυδρίου οὐδ' ἀναγράφονται τὰ χειρόγραφα).

2) Πιθανῶς ταυτίζεται πρὸς τὸν ἐν Σιεφανίδου, Byz Zeitschr. 14, 1905, 598 ἀρ. 32 κώδικα 1261 τοῦ Γυμνασίου Ἀδρ)λεως.

ΤΟ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Θράκη ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους τοῦ Βυζαντίου καὶ μέχρι τῆς ὀριστικῆς πτώσεως αὐτοῦ, ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ κράτους τούτου. Ὅφείλεται δὲ τοῦτο εἰς πολλοὺς λόγους, τῶν ὁποίων προέχουν οἱ γεωγραφικοί, πολιτικοστρατιωτικοὶ καὶ οἰκονομικοκοινωνικοί. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ὁποῖος διεδόθη ἐνωρίτατα εἰς τὴν Θράκην, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπόλοιπον κυρίως Ἑλλάδα, ἤ-θησαν αἱ Θρακικαὶ γεωργικαὶ κοινότητες εἰς τὴν ὑπαιθρον καὶ αἱ ὀργανωμέναι ἐπαγγελματικαὶ τάξεις εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ ὡς ἐκ τούτου ἤκμαζον πολυάνθρωποι πόλεις καὶ διενεργεῖτο ζωηρότατον ἐμπόριον.

Βεβαίως εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης πολὺ ἐνωρίτερον ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν δύο σπουδαιοτάτων παραγόντων, δηλ. τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ τῆς ἀστικῆς τῶν Θρακῶν ὀργανώσεως ὑπὸ τῶν Μακεδόνων. Ἐκτοτε ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Θράκης ὑπῆρξε ταχύτατος, θὰ ἐξελληνίζετο δὲ ὀλόκληρος ἢ μέχρι τοῦ Δουνάβεως περιοχῆ, ἃν δὲν ἐνεφανίζοντο οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως ἀνεπτύχθη μὲν καὶ προήχθη περισσότερο ὁ ἀστικὸς βίος τῶν Θρακῶν, ἠμποδίσθη ὅμως ὁ περαιτέρω ἐξελληνισμὸς των. Τοιουτοτρόπως ἢ μὲν ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Αἰγαίου περιοχῆ τῆς Θράκης εἶχεν ἤδη τελείως ἐξελληνισθῆ, ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τοῦ Δουνάβεως ἐξερρωμαίσθη καὶ ἐν συνεχείᾳ συνανεμίχθη μετὰ διαφόρων βαρβάρων λαῶν, ἰδίως Σλάβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἀπέβαλε τὸν φυλετικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα ¹.

Ἡ οὕτως ἀπομείνασα Ἑλληνικὴ Θράκη ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τοῦ ἐκ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ προελθόντος μεσαιωνικοῦ μας Κράτους μετὰ πληθυσμὸν συμπαγῶς ἑλληνικόν, λαλοῦντα τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ δημιουργήσαντα ἀκμαίαν ἐθνικὴν, θρησκευτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν μετὰ ζωτικώτατα ἀστικά κέντρα. Μεταξὺ τῶν κέντρων τούτων σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ ἐντεῦθεν τοῦ Ἐβρου Θράκη ὑπῆρξεν καὶ ἡ πόλις τοῦ Διδυμοτείχου.

Ὅτι τὸ Διδυμοτείχον εἶναι κτῖσμα Θρακοπελασγικόν, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ λείψανα τῆς τεχίσεώς του, εἶναι γενικὴ γνώμη τῶν περὶ τὴν ἰστο-

1. *Tomaschek*, Die alten Thraken, Sitzungsberichte der Akademie zu Wien, 1893, σελ. 9.

ρίαν αὐτοῦ ἀσχοληθέντων ¹. Τινὲς μάλιστα ἀνάγουν τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν Γ' ἢ Δ' π.χ. χιλιετηρίδα ².

Ἄλλ' ἐνῶ πάντες οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Διδυμοτείχου συμφωνοῦν ἐπὶ τῆς ἀρχαιοτάτης προελεύσεως τοῦ πολισματος, διαφωνοῦν ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα, τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Τὴν δὲ διαφωνίαν ὡς πρὸς τὸ ὄνομα περιέπλεξεν ἔτι περισσότερον καὶ τὸ περὶ τὴν τοποθέτησιν τῆς Πλωτινοπόλεως ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀνέκυψεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀνευρέσεως περὶ τὸ 1937 ἀναθηματικῆς στήλης τοῦ δήμου Πλωτινοπολιτῶν.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς Πλωτινοπόλεως, ἐνῶ ἔθετε τὸ ζήτημα τῆς ὀνομασίας τοῦ Διδυμοτείχου καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς Πλωτινοπόλεως πρὸς λύσιν, διήρξεσε τοὺς μελετητὰς εἰς δύο καὶ πλείονας ομάδας, ὑποστηρίζουσας διαφόρους καὶ ἀντιθέτους ἐν πολλοῖς ἀπόψεις ³. Ἡ μία ὁμὰς ὑπεστήριζεν ὅτι τὸ ὄνομα Διδυμότειχον εἶναι δημιουργία τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ ὅτι ἡ Πλωτινόπολις ἦτο πόλις ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Πλωτίνης, ἐν χιλιόμετρον ἀνατολικῶς τοῦ Διδυμοτείχου, παρὰ τὸν λόφον τὸν καλούμενον νῦν παρὰ τῶν περιοίκων ἀγία Πέτρα. Ἐκτίσθη δ' ἡ πόλις παρὰ τὸ κράσπεδον τῆς πεδιάδος τοῦ Ἐβρου ὄχι ὡς πολεμιστήριος προμαχῶν, ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς ἀποτελεσιν πόλεως ἐπὶ θέσεως ὠραίας, πλησίον τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ρέοντος διηνεκῶς ἴσως τότε, καὶ πλησίον ὁδοῦ, ἣτις θὰ ἦτο κατεσκευασμένη πρὸς συγκοινωνίαν κατὰ τὰ ὑψηλότερα μέρη τῆς πεδιάδος ⁴.

Ἀντιθέτως, ἡ ἑτέρα ὁμὰς ὑπεστήριζεν ὅτι τὸ ὄνομα Διδυμότειχον ἦτο ἐν χρήσει καὶ κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους, ἀφοῦ μάλιστα ἀνεφέρετο καὶ εἰς τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀθηναϊκῆς συμμαχίας ὑπὸ συγκεκριμένον τύπον ὡς πόλις σύμμαχος, ὑποχρεουμένη νὰ καταβάλλῃ ἐτήσιον

1. *Albert Dumont*, *Melanges d'Archéologie et d'Épigraphie*, Paris, 1892.

2. *Κ. Κουρτίδου*, Ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτινοπολιτῶν, *Θρακικά*, τόμ. Η', σελ. 190—195.

3. *Κ. Κουρτίδου*, ἐνθ' ἄνωτ. *Τοῦ ἰδίου*, Διδυμότειχον ἢ Πλωτινούπολις, ἐφημ. «Ἐβρος» 30 Μαΐου 1937. Καὶ πάλιν περὶ τῆς ἀναθηματικῆς πλακῆς Πλωτινοπόλεως, *Αὐτόθι*, 4 Ἰουλίου 1937. *Νικ. Βαφείδου*, Ἡ ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναθηματικὴ στήλη Πλωτινοπολιτῶν, *Θρακικά*, τόμ. Δ', σελ. 196—210. *Χριστοφ. Δρακονίδου*, Τρεῖς λίθοι ἐν Διδυμοτείχῳ ἀξιοὶ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, *Αὐτόθι*, τόμ. Γ', σελ. 198—218. *Τοῦ ἰδίου*, θέσις τῆς Πλωτινοπόλεως, ἐφημ. «Ἐβρος», 30 Μαΐου 1937—Πλωτινοπόλεως νόμισμα, *Αὐτόθι*, 4 Ἰουλίου 1937. *Θρακικά* νέα Πλωτινοπόλεως νομίσματα, *Αὐτόθι* 11 Ἰουλίου 1937—Περὶ Διδυμοτείχου, *Αὐτόθι*, 1 Αὐγούστου 1937. *Κ. Μ. Ἀποστολλίδου*, Ἡ Πλωτινόπολις, *Αὐτόθι*, τόμ. Γ', σελ. 387—388. *Τοῦ ἰδίου*, Τρεῖς λίθοι ἐν Διδυμοτείχῳ. *Αὐτόθι*, σελ. 208—218. *Νικολ. Σταματιάδου*, Καὶ πάλιν ἡ Πλωτινόπολις, *Αὐτόθι*, τόμ. Γ', σελ. 388—389.

4. *Χριστοφ. Δρακονίδου*, Ἄνευ πόλεων μέχρι Τραϊανοῦ κλπ. Ἀλεξανδρῶν πόλις 1937.

φόρον ἐκ 4 χιλ. μνῶν, ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα Διδυμότειχον ἐκ τῶν τειχῶν, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον καὶ εἰς τὸ νῦν Διδυμότειχον καὶ εἰς τὸν λόφον τῆς ἁγ. Πέτρας. Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος ἐκ τῶν διπλῶν τειχῶν τῆς πόλεως, τοῦτο ὑπῆρξε κοινὴ γνώμη, τὴν ὁποίαν ἠσπάσθη καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Καντακουζηνοῦ γράφων : *Didymoticho : Mentio hujus oppidi, inter oppida Thraciae per id tempus celeberrimi, his libris frequentissima. A geminis muris seu moenibus nomen habet. Ad Hebrum flumen situm est. Turcis hodie dicitur mutilate Dimotuc : nec hisce temporibus ejus nomen obscurum est, praesertim propter elegantissimos urceolos, qui ab incolis elaborati, cum alia in loca, tum etiam Constantinopolim deportantur. Solent enim ex eis tam ipse Turcarum Sultanus, quam alii magnates aquam haurire.*

Ὡς πρὸς δὲ τὴν τοποθεσίαν τῆς Πλωτινοπόλεως οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑπεστήριζον ὅτι ἔδει ν' ἀναζητηθῆ ὄχι τόσον πλησίον τοῦ Διδυμοτείχου, ἀλλὰ μεταξὺ Τραϊανουπόλεως καὶ Διδυμοτείχου. Τὴν δὲ παρουσίαν τῆς ἀναθηματικῆς τῶν Πλωτινοτολιῶν στήλης ἠρμήνευον ὡς μετενεχθεῖσαν εἰς τὸ μέρος τῆς ἀνευρέσεώς της ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνων χειρῶν, ἢ ὑπὸ τοῦ ρεύματος τοῦ ποταμοῦ.

Τὴν ὀρθὴν τοποθέτησιν τῶν δυσκόλων τούτων ζητημάτων ἤλθον νὰ ἐπιφέρωσι δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι εὐρεθέντες παρ' ἡμῶν, ὁ μὲν εἰς κατακεχωσμένος ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας, ὁ δ' ἕτερος ὑπὸ τὸ τεῖχος τοῦ κυρίως Διδυμοτείχου ¹.

Ἐκ τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν δύο τούτων λίθων προκύπτουν τὰ ἑξῆς : Τὸ Διδυμότειχον οἰκισθὲν κατὰ τοὺς πελασγικοὺς χρόνους ἐξηκολούθει ὑπάρχον καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἔφερον ὅμως θρακικὴν ὀνομασίαν, τὴν ὁποίαν σήμερον ἀγνοοῦμεν. Καὶ ἄλλαι, ὡς γνωστόν, θρακικαὶ πόλεις ἔφερον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θρακικὰ ὀνόματα, οἷον *Ὀδοσκουδάμα* ἢ *Ἀδριανούπολις*, *Κενθρισσός* ἢ *Φιλιππούπολις*, κλπ.². Ἐπειδὴ δὲ συνήθεια τῶν Θρακῶν, διατηρηθεῖσα μέχρι καὶ τοῦ Δ' μ.Χ. αἰῶνος, ἦτο νὰ κατοικοῦν ἐπὶ μεμονωμένων ὑψωμάτων κατὰ κόμας ὑπὸ ἴδιον ἄρχοντα, τὸν καλούμενον *κωμάρχην*, διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ νῦν Διδυμοτείχου ὑπῆρχεν οἰκισμός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας. Πιθανῶς ἑκάτερος τῶν συνοικισμῶν νὰ ἔφερον ἴδιον ὄνομα, πιθανῶς ὅμως ἀμφοτέρωι νὰ εἶχον κοινὸν τοιοῦτον. Ἄλλωστε τὴν πελασγικὴν οἴκησιν τοῦ κυρίως Διδυμοτείχου ἐπιμαρτυροῦν καὶ τὰ λείψανα τῆς τειχίσεως καὶ ἄλλα εὐρήματα ³,

1. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Ἐνεπίγραφος στήλη ἐκ Πλωτινοπόλεως, Ἀρχ. Θρακ. Θεσ., τόμ. ΙΖ', σελ. 197—203. *Τοῦ ἴδιου*, Καὶ ἕτερος λίθος ἐκ Πλωτινοπόλεως, Αὐτόθι, τόμ. Κ', σελ. 72—78.

2. *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, Περὶ Φιλιππουπόλεως, Θρακικά, τόμ. Α', σελ. 341—342.

3. *Γρηγ. Εὐθυμίου*, Ἀρχαῖκός τάφος ἐν Διδυμοτείχῳ, Ἀρχ. Θρακ. Θεσ., τόμ. ΙΣΤ', σελ. 117—122.

καθὼς καὶ αἱ λελαξευμένα ἐντὸς τοῦ βράχου κατοικίαι, τὰς ὁποίας ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἐκλαμβάνει ὡς γενόμενα ἐπὶ τῶν χρόνων του γράφων: «Ἡ γὰρ ἀνέχουσα τὸ Διδυμοτείχου πολίχνιον ἄκρα μία τίς ἐστι πέτρα, ἣν οἱ ἐνοικοῦντες εὐφυῶς εἰς τὸ λαξεύεσθαι ἔχουσιν εὐρόντες ὑπογείους κοιλάινουσιν ἀποθήκας καὶ φρέατα ὀμβρίων ὑδάτων δοχεῖα».

Ἦτο δ' ὁ βράχος οὗτος προσφύεστατος δι' ὀχύρωσιν, διότι ἀποτελεῖ τὴν κλεῖδα τῆς διόδου πρὸς τὴν κοιλάδα τὴν διαρροεμένην ὑπὸ τοῦ Ἔβρου καὶ τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ἐκεῖθεν δ' αὐτοῦ καὶ μέχρις Ἀδριανουπόλεως δὲν ὑπάρχει παρόμοιον ἀμυντικὸν ἀντέρεισμα. Ἐτομένως οἱ κωμάρχαι τοῦ Διδυμοτείχου ἤλεγχον ὀλόκληρον τὴν εὐφροσιτάτην ταύτην περιοχὴν¹.

Ἄλλ' ὁ βράχος οὗτος, ἐντελῶς αὐχμηρός, δὲν ἠδύνατο νὰ παρέχη εἰς τοὺς κατοίκους τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα, ἂν καὶ οἱ παλαιότατοι ἐκεῖνοι κάτοικοι θὰ ἔζων ἀσφαλῶς ἀπὸ τῆς λησιείας². Ἐκ τούτου ἀγόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ λόφος τῆς ἁγ. Πέτρας καὶ ὁ περὶ αὐτὸν ὄγκος θὰ κατωκοῦντο καὶ τότε, διότι εἶναι εὐφορώτατος, ἀφοῦ καὶ σήμερον καλλιεργοῦνται ἐν αὐτῷ ἡ ἄμπελος, ὁ σῖτος, τὰ λαχανικά, εὐδοκιμοῦν δὲ καὶ ὀπωροφορῶρα δένδρα. Δὲν θὰ ἔσπερειτο δὲ καὶ ὁ λόφος οὗτος τειχίσματος. Εἶχε δὲ καὶ ἀρτίαν συκοινωνίαν, αἶτε εὐρισκόμενος κατὰ τὴν συμβολὴν Ἐρυθροποτάμου καὶ Ἔβρου, καὶ ἐπομένως καὶ ἀκμαῖον ἐμπόριον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν θρασμάτων ἐξεργασμένων μαρμάρων ἀρίστης ποιότητος καὶ ἐξ ὀστράκων ἀιτικῶν, τὰ ὁποῖα ἀνεύρομεν³. Ἐκ τούτων ἔπεται ὅτι ἀμφοτέρω οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος εὐρίσκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις τόσον μὲ τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἔβρου ἐνδοχώραν, ὅσον καὶ μὲ τὰς ἑλληνικὰς παραλίους ἀποικίας ἐν Θράκη.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἀκμάσασα ἡ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἁγ. Πέτρας πόλις, προσεῖλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Τραϊνοῦ, ὅστις ἠ ἔκτισε ἢ ἀνωκοδόμησεν τὴν πρὸς τιμὴν τῆς συζύγου του Πλωτίνης, Πλωτινόπολιν, προικίσας αὐτὴν μὲ αὐτοδιοίκησιν, ὅπως ἔκαμνεν ἡ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ δι' ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν διατήρησιν τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἐχθρότητος. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἀνωχύρωσε τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τοῦ νῦν Διδυμοτείχου, διὰ νὰ χρησιμεύῃ ὡς καταφύγιον ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν Πλωτινοπολιτῶν. Ἄλλωστε τοιαύτας ἐνισχύσεις τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Διδυμοτείχου εἶχον κάμει καὶ οἱ Ἀντωνῖνοι⁴. Ὁ αὐτὸς Τραϊνὸς πολὺ πρὸ τοῦ Διδυμοτείχου εἶχε κτίσει τὴν Τραϊνούπολιν παρὰ τὰ σημε-

1. Γρηγ. Εὐθύμιου, Περὶ οἰκίσεως τῆς παρ' Ἔβρον Θράκης, κλπ., Ἀθήναι, 1953.

2. Στάβωνας, Γεωγρ. Ζ', 331,48.

3. Γρηγ. Εὐθύμιου, Ἀττικὰ ἀγγεῖα ἐκ Πλωτινοπόλεως, Ἀρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΙΖ', σελ.—Τοῦ ἴδιου, Νέα εὐρήματα εἰς Πλωτινόπολιν. Αὐτόθι, τόμ. ΙΖ', σελ. 277-280

4. Alb. Dumont, ἐνθ' ἄνωτ.

ρινὰ λουτρά, καὶ εἶχεν ὀχυρώσει τὴν ἄκρην αὐτῆς διὰ ἰσχυροῦ τείχους¹.

Τοιοῦτοτρόπως ὁ θρακικὸς συνοικισμὸς τῶν δύο λόφων τοῦ Διδυμοτείχου ἀποβαλὼν τὸ θρακικὸν αὐτοῦ ὄνομα προσέλαβε τὸ τῆς Πλωτινιόπολεως, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξηκολούθει νὰ φέρη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους. Διὰ αὐτὸν τὸν λόγον εἰς οὐδὲν γρηπτόν μνημεῖον μέχρη καὶ τοῦ Η' μ.χ. αἰῶνος ἀναφέρεται τὸ Διδυμότειχον, ἐνῶ συχνάκις ἀπαντᾷ ἢ Πλωτινιόπολις, ὅπως εἰς τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, εἰς τὸ «περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων» τοῦ Πρωκοπίου ἐνθα γίνεται μνεῖα ὅτι ἀνωχυρώθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ Πλωτινιόπολις, πόλις, κλπ. Ἐπίσης εἰς τὴν ἔκθεσιν πρωτεκκλησιῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἐπιφανίου, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν Ζ' μ.χ. αἰῶνα ἀναφέρεται μόνον ἡ ἐπισκοπὴ Πλωτινιόπολεως, ὑποτεταγμένη εἰς τὴν λα' ἐπαρχίαν Αἰμιμόντου Ἀδριανουπόλεως, μετὰ τὴν τῆς Σωζοπόλεως καὶ πρὸ τῆς Ἀναστασιουπόλεως (εἶτα Περιθεωρίου), ἥτοι τρίτη τὴν τάξιν.

Εἰς τὸν Παρισινὸν Κώδικα 1555 Α', ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφρονίου Εὐστρατιάδου καὶ Γ. Κονιδάρη, ὁ Πλωτινιόπολεως ἐπίσκοπος ἀναφέρεται ὑποκείμενος τῇ λε' ἐπαρχίᾳ Αἰμιμόντου, ἐχούση ἔδραν τὴν Ἀδριανούπολιν, μετὰ τὸν τῆς Σωζοπόλεως καὶ πρὸ τοῦ τῶν Τζωϊδων, ἥτοι τρίτος τὴν τάξιν. Ὡσαύτως ὁ Leonclanius ἀναφέρει τὴν ἐπισκοπὴν Πλωτινιόπολεως ὡς μίαν τῶν πέντε ἐπισκοπῶν τῆς ἐπαρχίας Αἰμιμόντου, τῆς ὁποίας ἔδρα ἦτο ἡ Ἀδριανούπολις, ὁ δὲ Πλωτινιόπολεως φέρεται ὡς τέταρτος τὴν τάξιν. Παρὰ Ράλλη καὶ Ποτλῆ ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἐπισκοπὴ Πλωτινιόπολεως φέρεται ὡς τέταρτος τὴν τάξιν. Τέλος εἰς τὴν Θρησκευτικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν τοῦ Γ. Κονιδάρη ἀναγράφεται ὅτι ἡ ἐπαρχία Αἰμιμόντου μετ' ἔδραν τὴν Ἀδριανούπολιν ἔχει ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐπισκοπὴν Πλωτινιόπολεως.

Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὸν κατάλογον τῶν μητροπολιτῶν Θράκης² ἀναφέρονται καὶ δύο ἐπίσκοποι Πλωτινιόπολεως, ἥτοι ὁ Ἰερόφιλος καὶ ὁ Γεώργιος, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Ζ' ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον τῷ 787 (842), ὑπογράφας τὸ πρακτικὸν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων³.

Μετὰ τὸν Η' αἰῶνα ἔπαυσεν αἰφνιδίως ν' ἀναφέρεται ἡ Πλωτινιόπολις καὶ ἡ ἐπισκοπὴ αὐτῆς, εἰς δὲ τὰ τακτικὰ τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ Κων)τί-

1. Γρηγ. Εὐθθυμίου, Δύο λίθοι ἐνεπίγραφοι ἐκ Τραϊουπόλεως, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. ΙΘ', σελ. 146—153.

2. Φιλ. Βαφείδου, Πληροφορίαι τινὲς καὶ σημειώσεις περὶ τῆς πόλεως Διδυμοτείχου καὶ τῶν Ἐπισκόπων καὶ Μητροπολιτῶν αὐτῆς Μητροπ. Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Θράκης, Θρακικά, τόμ. Στ', σελ. 37 - 136. περιόδ. Γρηγόριος Παλαμᾶ, τόμ. 7ος σελ. 194-212.

3. Γρηγ. Εὐθθυμίου, Ὁ Διδυμοτείχου Ὁρρεσιτιάδος—Σουφλίου Ἰωακείμ, Διδυμοτείχον 1954, σελ. 12—14.

νου Πορφυρογεννήτου (911 - 959) τὴν θέσιν τῆς ἐπισκοπῆς Πλωτινιόπολεως καταλαμβάνει ἡ τῆς Ἀγαθουπόλεως. Ἡ ἐξαφάνισις τῆς Πλωτινιόπολεως συμπίπτει μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Διδυμοτείχου ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς ἐπὶ Φωτίου γενομένης μεγάλης Συνόδου κατὰ τῶν πρωτείων τοῦ Πάπα, εἰς τὴν ὁποίαν κατονομάζεται διὰ πρώτην φορὰν τὸ Διδυμοτεῖχον καὶ ὁ ἐπίσκοπος αὐτοῦ *Νικηφόρος*. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἐξαφανισθείσης τῆς Πλωτινιόπολεως, τὴν θέσιν αὐτῆς κατέλαβε τὸ Διδυμοτεῖχον, ὄνομα ποιηθὲν προφανῶς ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Πατριαρχείου. Διὰ ποίους ὅμως λόγους καὶ πότε ἐξηφανίσθη ἡ Πλωτινόπολις; Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο αἱ γνώμαι διχάζονται. Πολλοὶ ἐρμηνεύοντες μᾶλλον οὐ θαιρέτως χωρίον τι τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου, ὑπολαμβάνουν ὅτι ἡ Πλωτινόπολις κατεστράφη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου Ἀσάν τῷ 1205. Τὸ δ' ἐπίμαχον τοῦτο χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς¹: «...κατέσκαψε γοῦν [ὁ Ἰωάννης Ἀσάν] ἐκ βάρων αὐτῶν τὴν Φιλιππούπολιν, θαυμαστὴν ἄγαν οὖσαν, ἧς παρὰ τῷ Ἐβρω κείται, εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεστόν, Χαριοῦπολιν, Τραϊανούπολιν, Μάκρην, Κλαυδιούπολιν, Μοσνουόπολιν, Περιθεώριον, καὶ ἄλλας πόλεις, αἱ ἀριθμεῖν οὐ χρεῶν, τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραρροῖας καθίζει τοῦ Ἰστρου, ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἠνδραποδισμένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεῖς ταῖς οἰκήσεσιν».

Ἄλλ' εἶναι ἀπορίας ἄξιον, διατι πρέπει εἰς τὰς ὡς ἄνω ἀνδραποδισθείσας πόλεις νὰ συγκαταλεχθῆ καὶ ἡ Πλωτινόπολις, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὡς ἐκ τῆς σπουδαιότητός της θὰ ἀνεφέρετο ῥητῶς ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ. Ἐπειτα, ἡ Πλωτινόπολις ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα μέχρι καὶ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἀσφαλῶς θ' ἀνεφέρετο ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τακτικὰ καὶ δὲν θα ἔπαυε νὰ μνημονεύεται ἤδη ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Πλωτινόπολις κατεστράφη ἐνωρίτερον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰωάννου Ἀσάν καὶ δὴ κατὰ τὸν Η' αἰῶνα ἀπὸ τὸν Κροῦμμον, ὅστις καὶ τὴν ἐνέπρησεν, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ εὐρήματα φέροντα ἀνεξίτηλα ἴχνη πυρκαϊᾶς.

Κατὰ ταῦτα ἡ Πλωτινόπολις ἀκμάσασα κατὰ τοὺς πρώτους ὀκτώ αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἶχεν ἴδιον ἐπίσκοπον καὶ ἐκ πολλῶν χριστιανικῶν εὐρημάτων, οἷον κίωνων, κιονοκράνων πρωτοχριστιανικῆς τέχνης, ψηφιδωτῶν, καταστραφέντων ὑπὸ τῶν περιόικων, κλπ., κατεστράφη ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Κρούμου, ὅσοι δὲ τῶν κατοίκων της περιεσώθησαν, κατέφυγον εἰς τὸ ὄχυρόν φρούριον τοῦ Διδυμοτείχου, τὸ ὁποῖον λόγῳ κατασκευῆς καὶ θέσεως παρείχε μεγαλυτέραν ἀσφάλειαν. Ἐντεῦθεν ἀρχεται ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Η' καὶ ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνας

1. Γ. Ἀκροπολίτου, Χρονικὴ συγγραφή, 15 D, σελ. 85 ἔκδ. Bows.

προϊοῦσα ἀκμὴ τοῦ Διδυμοτείχου καὶ ἡ μετάθεσις τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ Πλωτινοπόλεως εἰς Διδυμότειχον.

Ὁλὸν πρὸς βεβαίως νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἡ μετάθεσις αὕτη, ὡς καὶ ἡ μετακίνησις τοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἐγένετο ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην, ἀλλ' εἰς διάστημα πολλῶν ἐτῶν, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν τότε δυσχερεστάτων συνθηκῶν καὶ ἀναστατώσεων ἐκ μετοικεσιῶν καὶ τῆς ἐμβρυώδους καταστάσεως τῆς συγκοινωνίας.

Αὐτός, λοιπόν, εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης δὲν ἀναφέρει τὴν πρὸ πολλοῦ καταστραφεῖσαν Πλωτινόπολιν. Ὅπως ἀντιθέτως μάλιστα, ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς ὁμιλῶν περὶ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βουλγάρων ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Ἀσάν Β' κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα καὶ τῶν ἐπενεχθεισῶν καταστροφῶν, αἵτε τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καταλυθέντος ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων, ἀναφέρει ῥητῶς καὶ ἄλλωσιν τοῦ Διδυμοτείχου ὑπὸ τοῦ Ἀσάν. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Κλοκοτινίτζης (1230) καθ' ἣν ὁ Δεσπότης Θεσσαλονίκης Θεόδωρος Ἄγγελος (1218—1241) ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Ἀσάν, ὀλόκληροι περιόχαι, ὡς ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θεσσαλία, κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, πολλαὶ δὲ πόλεις ἠλώθησαν. Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ἀκροπολίτης ἰ. « . . . ἐπεὶ καὶ γὰρ κατ' αὐτῶν κατόπιν ἐχώρει, πάντα ἀναιμωτὶ τούτῳ ὑπέπιπτον, καὶ γίνεται μὲν ὑπ' αὐτὸν ἡ Ἀδριανούπολις, ἐκ τοῦ σχεδὸν δὲ καὶ τὸ Διδυμότειχον, εἶτα Βολερὸν ἄταν, Σέρραι, Πελαγονία καὶ Πρίλαπος καὶ τὰ πέριξ τούτων». Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀκροπολίτου ἐπιβεβαίωσι καὶ ὁ Γοδεφρέδος Βιλλεαρδουίνος, ὅστις λέγει ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Ἀσάν, ὅστις κατέστρεψεν αὐτὸ καὶ ὠδήγησεν εἰς αἰχμαλωσίαν 20.000 ἀνθρώπους, καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Φράγκων Ἐρρίκου ἰ. « . . . Et lors venrent li Grieu del païs, si li distrent que Joannis li roi de Blaquie. enmenoit les homes et les femes et les proies, et avoit le Dimot destruit et tot le païs entor, et que il ere encore à une journée d'iqui».

Μετὰ τὴν πτώσιν καὶ ἐξαφάνισιν τῆς Πλωτινοπόλεως ἀρχεται ἡ ἀκμὴ τοῦ Διδυμοτείχου, τὴν ἱστορικὴν δὲ συνέχειαν καὶ διαδοχὴν παρέχει ἡμῖν ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία. Οὕτω τὸ Διδυμότειχον κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο ἐπισκοπὴ ὑποτεταγμένη εἰς τὴν Τραϊανούπολιν Ροδόπης, ἡ ὁποία κατὰ τὸν κατάλογον Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—959) ἦτο 37ος θρόνος, ἀργότερον δὲ καὶ δὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Νικαίας, ἦτοι μετὰ τὸ 1270 καὶ πρὸ τοῦ 1328 προήχθη εἰς Μητρόπολιν ἰ. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι ὁ περὶ τὴν Πλωτινόπολιν λόφος δὲν ἔμεινεν ἔρημος, ἀλλὰ κατωκεῖτο καὶ ἐκαλλιεργεῖτο ὑπὸ

1. Γ. Ἀκροπολίτου, ἐνθ' ἄνωτ., Κεφ. 25, 5B, σελ. 46.

2. Goeffroide Vielle - Handouin, Conquête de Constantino, ple avec la continuation de Henri Valenciennes, par M. Natalis de Wailly, Paris 1874.

3. Γρ. Εὐθυμίου, Ὁ Διδυμοτείχου - Ὁρμειτιάδου - Σουφλίου Ἰωακείμ, σελ. 15 17.

τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι ἐν καιρῷ ἐπιδρομῶν θὰ κατέφευγον εἰς τὸ φρούριον τοῦ Διδυμοτείχου.

Τὸ οὕτως συνοικισθὲν Διδυμότειχον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβη πολυάνθρωπον, μετὰ δὲ τὴν σύλληψιν καὶ ἐξόντωνσιν τῆς φραγκικῆς φρουρᾶς ὑπὸ τῶν κατοίκων, ὡς ἀναφέρει ὁ αὐτὸς Βιλλεαρδουίνος, ἐξελίχθη εἰς σπουδαιότατον ἔθνικὸν κέντρον. Εἶχε δὲ καὶ τὸ Διδυμότειχον καταληφθῆ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων, ὡς ῥητῶς ἀναφέρει ὁ Βιλλεαρδουίνος, ὁ ὁποῖος λαβὼν μέρος εἰς τὴν ἐκστρατείαν τῶν Φράγκων κατὰ τῆς Κων)πόλεως, ὡς καὶ εἰς ἄλλας πολεμικὰς αὐτῶν ἐπιχειρήσεις ἐν Θράκῃ, γράφει καὶ περὶ τῶν πόλειων, τὰς ὁποίας οὗτοι κατέκτησαν· οὕτω καὶ περὶ τοῦ Διδυμοτείχου: «... un castel... qui avoit nom li Dimos, et ere mult fors et mult riches...».

Εἰς τὸ ἐκ τῶν Φράγκων ἀπελευθερωθὲν Διδυμότειχον ἐγκατεστάθη καὶ ἀπέθανεν ὁ κατὰ τὴν ἄλωσιν Πατριάρχης Κων)πόλεως Ἰωάννης Καματηρός, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀκροπολίτης: «...σκέψις τούτων² ὅπως βασιλεὺς φημισθεῖη ὁ δεσπότης Θεόδωρος. πατριάρχου δὲ μὴ παρόντος ἐκείσε — ὁ γὰρ Καματηρὸς Ἰωάννης, ὅς τὸν πατριαρχικὸν ἐκόσμηι θρόνον ἤνικα τῆς Κωνσταντινου ἐκράτησαν Ἰταλοί, περὶ τὸν Διδυμότειχον ἀπῆρε κακείσε τὰς διατριβὰς ἐπεποίητο, καὶ διαμνηθεὶς παρὰ τε τοῦ Λασκάριος καὶ τῶν λοιπῶν ἀπηνήνατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἄφιξιν, ἐγγραφον τὴν παραίτησιν ποιησάμενος». Τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ἀκροπολίτου ἐπιβεβαίωσι καὶ ὁ Εὐφραΐμιος εἰς τὸ χρονικόν του γράφων τὰ ἑξῆς:

... . τούτου Ξιφιλίνου
θανόντος, ἐγκαθίσταται θρόνῳ
ὁ Καματηρὸς εὐεπῆς Ἰωάννης,
ἴδρις σοφίας παντοδαπῆς καὶ λόγων,
ἐπήβολός τε δογμάτων τῶν ἐνθέων,
ἐκκλησίας ὦν λευίτης χαρτοφύλαξ.
ἐφ' οὗ παρεστήσαντο Λατῖνοι πόλιν,
ὅς ἐξελαθεὶς δυστυχῶς πρὸς Λατίνων
θρόνου πατρίδος τῆς ἐμῆς Βυζαντίδος
οἰκεῖ Διδυμότειχον εἰς ἄσιν φθάσας,
ἐνθα θανὼν ἔλιπεν ἡλίου φάος

Ἐνεκα τῆς ὀχυρᾶς τοποθεσίας του καὶ τῆς ἀπαλλαγῆς του ἐκ τῆς ξένης κυριαρχίας τὸ Διδυμότειχον ἀπέβη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ σπουδαιότερα πόλις ὀλοκλήρου τῆς Θράκης καὶ διεδραμάτισε πρῶτον ρόλον εἰς τὰ γεγονότα τῆς λίαν τετραγαμμένης ἐποχῆς μέχρι τῆς ἀλώσεώς του ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐκτὸς τοῦ Πατριάρχου Καματηροῦ εὐρίσκειτο τότε εἰς Διδυμότειχον καὶ ὁ Ἰωάννης Βα-

1. ἐνθ' ἄνωτ., Κεφ. 6, 5B, σελ. 13.

2. Δηλ. τῶν εἰς Νίκαιαν μετὰ Θεδώρου τοῦ Λασκάρεως εὐρισκόμενων.

τάτξης, συμφώνως πρὸς πληροφορίαν τοῦ Ἀκροπολίτου, ἔχουσιν οὕτω ¹ : « . . . μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ δεσπότης Παλαιολόγος θνήσκει, καὶ προσλαμβάνεται ὁ βασιλεὺς ² γαμβρὸν Ἰωάννην τὸν Δούκαν, οὗ Βατάτξης τὸ ἐπίκλην, καὶ ἐν Διδυμοτοίχῳ ἦν ὠρμημένος, τὸ τοῦ πρωτοβεστιαρίτου διενεργῶν ὀφφίκιον . . . » Ὡς γνωστὸν ὁ Ἰωάννης Δούκας Βατάτξης ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρως Εἰρήνην καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Νικαίας ὡς Ἰωάννης Γ' βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1222 μέχρι τοῦ 1224 ³ .

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Βατάτξη ἐγένετο φοβερὰ ἐπιδρομὴ Κομάνων κατὰ τῆς Θράκης, οἱ ὅποιοι φεύγοντες πρὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Μογγόλων διέβησαν τὸν Ἰστρὸν ἐπὶ ἄσκῶν σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Γ. Ἀκροπολίτης ⁴ « . . . ἐλήϊζον σὺν τὰ ἐν Μακεδονίᾳ πάντα, καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ ἔρημα πάντα τῶν οἰκητόρων ἐποίησαν, καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν (τὸ τῆς παροιμίας ἐρεῖν) ἀπειργάσαντο, καὶ πολιχνίων δὲ ὅποσα ὑπῆρχαν εὐχείρωτα πολέμῳ περιεγένοντο καὶ ἐφονεύοντο μὲν πολλοί, ἐσκυλεύοντο δὲ πάντες καὶ ἠγματούζοντο καὶ ἀπημπολοῦντο ἐν τοῖς μεῖζονσι ἄστεσιν, οἷον τῇ Ἀδριανουπόλει, τῷ Διδυμοτοίχῳ, τῇ Βιζύῃ, τῇ Καλλιουπόλει, καὶ εἴ τι ἄλλο ἦν τείχεσιν ἐρυμνοτέροις ὠχυρωμένον καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκούντων ἠσφαλισμένον ». Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης συμπεραίνομεν ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἐλογίζετο ἀπὸ τὰς ὀχυρωτέρας καὶ πολυανθρωποτέρας πόλεις τῆς Θράκης.

Ἐνεκα τοῦ λόγου τούτου τὸ Διδυμότειχον ἀπετέλει ἰσχυρότατον προπύργιον τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ πρῶτος μεγάλος σταθμὸς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων εἰς τὰς κινήσεις των πρὸς καταδίωξιν τῶν βαρβάρων. Ἐτέρα μαρτυρία τοῦ Γ. Ἀκροπολίτου ⁵ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ ὁ διαδεξάμενος τὸν Ἰωάννην Δούκαν Βατάττην Θεόδωρος Β' Λάσκαρης (1254—1258) παρέμεινε εἰς τὸ Διδυμότειχον. ἔχει δ' ἡ μαρτυρία οὕτως : « . . . ἐπεὶ δὲ τὸν Ἐβρον ἐπεφθάσει, ὃν καὶ Μαρίτζαν ὁ χυδαῖος κατονομάζει λαός, καὶ μὴ οὕτως ἔχειν τὰ ἐν τῇ ἔω μεμαθηκῶς πράγματα, τῆς ταχυτήτος ἀνείεις σχολαιότερον ἐπορεύετο καὶ τοὺς συνήθεις Βασιλικούς ἐποιεῖτο σταθμούς, παρακλίνας δὲ τῆς πρὸς ἔω κατ' εὐθείαν εἰς Διδυμότειχον ἀφίκετο, κἀκεῖθεν εἰς τὴν Ἀδριανοῦ » . . . ⁶.

1. ἔνθ' ἄνωτ., Κεφ. 15, 10—15 D, σελ. 29.

2. Ἀπλ. ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης.

3. A. Vasiliev, Ἱστορία τῆς Βυζαντ. αὐτοκρατ., σελ. 640, 649—655 καὶ 658—659.

4. ἔνθ' ἄνωτ. κεφ. 35, 20 D, σελ. 59.

5. ἔνθ' ἄνωτ. κεφ. 595 D, 5 σελ. 126.

6. Πρόκειται περὶ τῶν δύο σκληρῶν ἐστρατειῶν τοῦ Θεοδώρου Β' ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ὅποιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Δούκα Βατάττη ἐπανεστά-

Ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Διδυμότειχον ὁ αὐτοκράτωρ Θεόδωρος Β' καὶ ἐκεῖθεν ἀνεχώρησε διὰ τὴν Μικρασίαν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του Βούλγαροι καὶ Κομάνοι εἰσώρμησαν καὶ πάλιν εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην φθάσαντες μέχρι Διδυμοτείχου, τὸ ὅποιον δὲν ἠδύναντο νὰ κυριεύσουν, ἐλεηλάτησαν ὅμως τὰ περίξ αὐτοῦ χωρία. Ἴδου πῶς περιγράφει τὰ γεγονότα ταῦτα ὁ Γ. Ἀκροπολίτης¹. «Ἐκεῖθεν γοῦν ἡμέρας διανύσας δύο καὶ λείαν τὴν κόμην πεποιηκῶς τὸ Βατκούνιον, ἐς τὴν Ἀδριανοῦ καὶ αὐθις ὑπέστρεψε, κἀκεῖθεν εἰς τὸ Διδυμότειχον. αὐτόθι γοῦν εἰς ἡγεμόνας τάξας τὸν τε Λασκάρην Μανουήλ², ὃν καὶ πρωτοσεβαστὸν ἐπωνόμασεν, ἀνθρώπιον ἀφειλέστατον, κακῶς εἰδὸς στρατηγεῖν, καὶ τὸν Μαργαρίτην Κωνσταντῖνον . . . ἀνδρα ἄγροικον καὶ ἐξ ἄγροίκων γεγεννημένον, μάζη καὶ πιτύροις ἀνατεθραμμένον καὶ λαρυγγίζειν μόνον εἰδὸτα . . . τούτους εἰς φυλακὴν τῆς χώρας εἴασε, καὶ ἐτέρους ἡγεμόνας οὐκ ὀλίγους καταλελοίπει δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ἀξιόλογον στράτευμα, προσετετόχει δὲ αὐτοῖς μηδ' ὄλλως ἐς μάχην ἐγκαταστήναι τοῖς πολεμίοις, εἶπερ κατὰ τούτων ὀρμήσαιεν Σκύθας προσλαβόντες εἰς συμμαχίαν· τοῦτο γὰρ ἡ φήμη προύλεγε καὶ εἰς σκύλευσιν δὲ εἰ κινήθειεν τῆς χώρας, αὐτοὺς ἀτρεμεῖν, ἔν τε τοῦ Διδυμοτείχου τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντας (ἔχυρον γὰρ τὸ ἄστυ) καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου (μέσου γὰρ αὐτῶν στρατοπεδεύειν τούτους ἐκέλευσεν, εἰ μὴ που ὀλίγη τις κατὰ τῆς χώρας ἐπεισφρήσειε στρατιά· κατὰ ταύτης γὰρ ποιήσασθαι θαρρούντως τὴν ἔφοδον. οὕτωσι γοῦν πάντα καταρτίσας ὁ βασιλεὺς, τὸν Ἑλλήσποντον διαπεραιωθείς περὶ τὴν Λάμψακον τὴν σκηνὴν ἐπηξε . . . ἐλπίσας καὶ τοὺς κατὰ τὸ Διδυμότειχον καταλελειμμένους σώους τε εὑρεῖν κατὰ τὰ προστεταγμένα τούτοις . . . τοὺς δὲ κακοβουλία καὶ τὸ παρακοῦσαι τῆς βασιλικῆς κελεύσεως ἔσφηλεν. ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων μακρότερον διάγειν τὸν βασιλέα ἐγίνωσκε, Σκυθικὸν στράτευμα εἰς σφετέραν συμμαχίαν προσκαλεσάμενος κατὰ τῶν τῆς Μακεδόνων χώρας ἐκπέπομφε κέρδους τε χάριν καὶ τῆς πρὸς Ρωμαίους τινὸς ἐκφοβήσεως· ἠρίθμηγτο δὲ περὶ πού τὰς τέσσαρας χιλιάδας, ὡς οἱ εἰδότες ἔφασκον Σκύθαι . . . οἱ μὲν οὖν Σκύθαι τὴν Ἀδριανοῦ παραμείψαντες τὰ περὶ τὸν ποταμὸν οὗ Ρηγίνα τοῦνομα λείαν ἐποιούντο, καὶ τὰ περίξ τοῦ Διδυμοτείχου χωρία ἐσκύλευον. οἱ δὲ προλελεγμένοι στρατάρχαι τοῦ εἰς τὸ Διδυμότειχον καταλελειμμένου στρατεύματος, τῶν βασιλικῶν ἐπιλελησμένοι προστάξεων, καθοπλισθέντες κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐφώρμησαν . . . ὁ μὲν οὖν Μανουήλ ὁ Λάσκαρις ταχύτατον ἔχων τὸν ἵππον, ὃν καὶ Χρυσο-

τησαν ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Μιχαὴλ Ἀσάν. Ὁ Θεόδωρος ἐνίκησε τοὺς Βουλγάρους, τῇ μεσολαβῆσει δὲ τοῦ ρώσου πρίγκηπος Ρωσιολάβ, ὁ ὅποιος ἦτο πενθερὸς τοῦ Μιχ. Ἀσάν συνήφθη συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας οἱ Βούλγαροι περιορίσθησαν εἰς τὰ παλαιὰ των σύνορα. Βλ. *Βασίλειφ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 661.

1. ἐνθ' ἄνωτ., Κεφ. 60, 61, σελ. 130—133.

2. Οὗτος ἦτο θεῖος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Β. Λασκάρως.

πόδην ἐκάλεσε, φυγὰς εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ᾤχετο· ὁ δὲ Μαργαρίτης Κωνσταντῖνος ἐάλω, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετ' αὐτοῦ τῶν εἰς κεφαλὰς τεταγμένων τῆς στρατιᾶς, οὗς καὶ ἀπημπόλησαν τοῖς Βουλγάροις οἱ Σκῦθαι».

Ἄλλὰ τὸ Διδυμότειχον ἐπρόκειτο νὰ διαδραματίσῃ σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὰς δυναστικὰς διενέξεις μεταξὺ Ἀνδρονίκου Β' Παλαιολόγου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου τοῦ ἑγγονοῦ, καθὼς καὶ μεταξὺ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τῆς βασιλομήτορος Εἰρήνης, μητρὸς τοῦ ἀνηλικίου αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου.

Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τὸ Διδυμότειχον ὑπῆρξε πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' καὶ τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Τὰ τῆς διενέξεως τῶν δύο Παλαιολόγων ἔχουν ὡς ἐξῆς¹: Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου (1261—1282), ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ἀνεκτίθη ἡ Κων)πολις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀνῆλθεν εἰς τὸν Θρόνον ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος ὁ πρεσβύτερος (1282—1328), ὁ ὁποῖος προωρῖζετο διὰ νὰ γίνῃ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἔγινεν αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐνυμφεύθη δις. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σύζυγος αὐτοῦ ἦτο ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως τῶν Οὐγγρων Στεφάνου Ε' Ἄννα, ἡ δὲ δευτέρα ἡ ἀδελφὴ τοῦ μαρκησίου Μομφερρατικοῦ Εἰρήνη. Τὸ 1295 ὁ Ἀνδρόνικος Β' προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου υἱὸν του Μιχαὴλ Θ', ὁ ὁποῖος ἀπέθανε τὸ 1320. Ὁ Μιχαὴλ Θ' εἶχε συζευχθῆ τὴν Ἀρμενίαν πριγκήπισαν Ξενίαν, ἐκ ταύτης δ' ἐγεννήθη ὁ Ἀνδρόνικος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαὴλ Θ' ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἠθέλησε ν' ἀναδείξῃ συμβασιλέα τὸν ἐκ τοῦ υἱοῦ του Κων)τίνου ἑγγονόν του Μιχαὴλ τὸν Καθαρόν. Ἄλλ' ὁ ἐκ τοῦ Μιχαὴλ Θ' ἑγγονός του Ἀνδρόνικος ἐπανεστάτησεν ἐναντίον τοῦ πάππου του. Τσιουτσιτρόπως ἐσηματίσθη ἰσχυρὸν κόμμα ἐναντίον τοῦ Ἀνδρονίκου Β', τοῦ ὁποῖου ψυχὴ ἦτο ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός. Ἐπειδὴ δ' ὁ νέος Ἀνδρόνικος ἐθεωρήθη ὡς ὑπαίτιος τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του, φεύγων τὴν ὄργην τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β', ἦλθεν καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Διδυμότειχον, τὸ ὁποῖον ἔκαμε πρωτεύουσάν του καὶ ὀρμητήριον τῶν κατὰ τοῦ πάππου του πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Μὲ ἔδραν δὲ τὸ Διδυμότειχον, ἐπεχείρησε ν' ἀποσπάσῃ πρὸς ἑαυτὸν ὀλόκληρον τὴν Θράκην, ἡ ὁποία τότε ἀπετέλει τὸ κύριον στήριγμα τῆς αὐτοκρατορίας, ἐφ' ὅσον ἡ Μικρασία εἶχε κατακλυσθῆ ἀπὸ τὸν χεῖμαρρον τῶν Σελτζούκων καὶ τῶν Ὀθωμανῶν Τούρκων. Ἴδου τί λέγει σχετικῶς ὁ Καντακουζηνός².

«Βασιλεὺς δὲ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν παρασκευάζεσθαι παραγγείλας τὴν στρατιάν, ἠτοιμάζετο καὶ αὐτός. τά τε ἄλλα δὲ εὖ θέμενος ἐν Διδυμοτείχῳ

1. *Βασιλίσφ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 723—724. Γ. Κορδάτου, Ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1953, σελ. 270.

2. Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ, Ἱστορία, Τόμ. Α', Ι, κε' σελ. 125, ἔκδ. Βόννης.

τὴν τε γαμετὴν αὐτοῦ καὶ τὴν Παλαιολογίαν Θεοδώραν, τὴν αὐτοῦ μὲν θείαν, μητέρα δὲ τοῦ μεγάλου δομεστίκου, ἀντὶ φρουρᾶς ἀπάσης καταλιπὼν . . . καὶ πᾶσι τοῖς πόλεων ἄρχουσι καὶ διοικηταῖς τῶν πραγμάτων αὐτῇ πείθεσθαι πᾶν ὅ,τι ἂν κελεύῃ προστάξας καὶ τῶν περὶ αὐτῶν φροντίδων ἀπολύσας ἑαυτόν, ἐπεὶ καὶ ἡ στρατιὰ ἡμέραις ὀκτὼ παρεσκευάστο ὧν ἔδειτο, ἄρας ἐκεῖθεν, ἦλθεν ἄχρι Τζουρολόης».

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Καντακουζηνοῦ καταφαίνεται ὅτι ὁ Ἄνδρόνικος Παλαιολόγος ὁ νεώτερος ἀποστατήσας κατὰ τοῦ πάππου αὐτοῦ αὐτοκράτορος Ἄνδρόνικου Β΄ ἔκαμε πρωτεύουσάν του τὸ Διδυμότειχον· ἐκεῖ δὲ συγκεντρώσας στρατὸν καὶ καταστήσας ἀντιβασιλέα τὴν θείαν αὐτοῦ Θεοδώραν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν πρὸς ἀπόσπασιν πόλεων τῆς Θράκης, αἱ ὁποῖαι εἶχον παραμένει πισταὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὡς δεξιὰν χεῖρα εἶχε τὸν μέγαν Δομέστικον Ἰωάννην Καντακουζηνόν.

Ἄλλ' ἡ πρώτη ἐκστρατεία δὲν εἶχε κανὲν ἀποτέλεσμα, διότι καὶ χειμῶν δριμύς ἐπῆλθε καὶ τὸ στράτευμα δὲν ἠδύνατο νὰ πορισθῇ τὰ ἐπιτήδεια· ἀνήρχετο δὲ τὸ στράτευμα εἰς τεσσαράκοντα τάγματα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ Ἄνδρόνικος . . . ἀναστρίψας ἦλθεν εἰς Διδυμότειχον καὶ διέλυσε τὴν στρατιάν . . . ὁ νέος δὲ βασιλεὺς μετὰ τὴν εἰς Διδυμότειχον ἄφιξιν ἐνόσησε ῥίγος καθημερινὸν ἐν ἡμέραις τεσσαράκοντα ἐφεξῆς . . .¹».

Κατὰ τὴν ἀνοιξιν, διευθετηθέντος τοῦ ζητήματος τῆς πληρωμῆς τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων, ὁ νέος Ἄνδρόνικος ἐκκινήσας μετὰ στρατοῦ ἐκ Διδυμοτείχου, ἦλθεν ἐναντίον τῶν πόλεων Ἄπρω καὶ Γαρέλλας. Κατὰ τὰς γενομένας ἐπιχειρήσεις κατελήφθη μὲν ἡ Ἄπρω κατόπιν πολιορκίας, παρεδόθησαν δὲ ἀμαχητὶ ἡ Γαρέλλα, οἱ Σάκκοι καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις τῆς περιοχῆς τῆς Ροδόπης².

Ἡ διένεξις μεταξὺ τῶν δύο Παλαιολόγων εἶχε λάβει τεραστίας διαστάσεις, ἐπεκταθεῖσα μέχρι Μακεδονίας. Οὕτως, ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἔγινε στάσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ νέου Ἄνδρόνικου, οἱ ὁποῖοι συνέλαβον καὶ τὸν δεσπότην Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνον. Διὰ τὴν παραλαβὴν αὐτοῦ ὁ Ἄνδρόνικος ἀπέστειλεν ἰδικούς του ἀνθρώπους « . . . οἱ καὶ ἀπελθόντες ἤγαγον αὐτόν εἰς Διδυμότειχον μοναχῶν ἡμφιεσμένον σχῆμα· περιεβάλετο δὲ αὐτὸ καὶ πρὶν αὐτοὺς εἰς Θεσσαλονικὴν ἔλθειν δέει τοῦ μὴ ἀποθανεῖν»³. Οὗτος ἐφυλακίσθη ἐν Διδυμοτείχῳ⁴.

Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως ὁ αὐτοκράτωρ Ἄνδρόνικος συ-

1. Καντακουζηνοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., τομ. Α', Γ' κς', σελ. 134.

2. Τοῦ ἰδίου, Αὐτόθι, κθ' σελ. 138—139.

3. Τοῦ ἰδίου, Αὐτόθι, λα', σελ. 149.

4. Νικηφ. Γρηγορᾶ, βιβλ. Η' καὶ Ι. Καντακουζηνοῦ, 15, σελ. 396 «Κωνσταντῖνος δὲ ὁ δεσπότης (Θεσσαλονίκης) . . . σχῆμά τι ἡμφιεσμένον μοναχῶν καὶ Κάλλιστον ὠνομασμένον, ἔει μὲν ἐν δεσμοτηρίῳ κατὰ τὸ Διδυμότειχον ἐφρουρεῖτο».

νεμάχησε ματὰ τῶν Τούρκων, οὔτοι δὲ ἐβάδισαν ἐναντίον τοῦ νέου Ἀνδρονίκου, ὁ ὁποῖος «. ὡς ἐπύθετο, τὴν μὲν κατὰ τῶν ὁμοφύλων τῶν Περωσῶν ἐπαγωγὴν ἐθαύμασε τῶν ἀντιτεταγμένων, αὐτὸς δὲ ὁρμῇ τινι ἀσκέτῳ κατὰ τάχος ἄρας ἐκ Διδυμοτείχου, εὐθὺς τῆς ἐπερχομένης ἤει στρατιάς, ὡς μαχοῦμενος, ἧ ἂν συντύχοι»¹. Ἡ συνάντησις τῶν δύο στρατῶν ἐγένετο παρὰ Τζουρολόην καὶ Σηλυβρίαν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος, διότι ἀμφότεροι ὑπεχώρησαν πρὶν συμπλακῶσι.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεκράτησε διαλλακτικώτερον πνεῦμα, ὁ δ' αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β' συνεφιλιώθη μὲ τὸν ἕγγονόν του, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ὡς συμβασιλέα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀνδρόνικος Γ'. Συνήφθη δὲ μεταξὺ των καὶ ἕγγραφος συμφωνία, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἀνδρόνικος Γ' παρεχώρησεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅλας τὰς ὑπ' αὐτὸν τελούσας ἐπαρχίας. Κατόπιν δὲ ὁ Ἀνδρόνικος ἐπέστρεψε καὶ πάλιν εἰς Διδυμότειχον, ἐνθα παρέμενεν ἡ σύζυγός του, ἡ ὁποία ἦτο γερμανικῆς καταγωγῆς καὶ ὠνομάζετο Εἰρήνη. Αὕτη, ὡς θὰ ἴδωμεν ἀπέθανεν ἑνωρὶς καὶ ἄτεκνος.

Ἄμα τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ νέου Ἀνδρονίκου εἰς Διδυμότειχον, οἱ Βούλγαροι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Γεώργιον Τερτερήν, κατέλαβον καὶ ἐδήλωσαν Φιλιππούπολιν², ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐβάδισαν πρὸς τὴν Ἀδριανούπολιν, Βήραν καὶ Τραϊανούπολιν, λεηλατοῦντες τὰς διαφόρους πόλεις καὶ τὰ πολίχνια. Πρὸς ἀντιμετώπισίν των ὁ νέος Ἀνδρόνικος ἦλθεν μετὰ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν· ἐνῶ δὲ ἐπέστρεφεν εἰς Διδυμότειχον μετὰ τοῦ μεγάλου δομεστίχου καὶ ὀλίγου στρατεύματος, συνηντήθη μετὰ τῶν Βουλγάρων πλησίον τοῦ χωρίου Προμοσοῦλου καὶ γενομένης μάχης κατενίκησεν αὐτοὺς «. . . οἱ δὲ Ρωμαῖοι τοὺς τε νεκροὺς σκυλεύσαντες τῶν πολεμίων, καὶ τὴν ἄλλην διαρπασάμενοι ἀποσκευὴν, καὶ τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους λαβόντες ἦκον εἰς Διδυμότειχον ἅμα τῷ βασιλεῖ»³.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέθανεν ἡ σύζυγός τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Εἰρήνη καὶ μετ' οὐ πολὺ συνεζεύχθη τὴν Ἄνναν τῆς Σαβοΐας. Μετὰ δὲ τοὺς γάμους ὁ Ἀνδρόνικος «ἐξῆει Βυζαντίου ὡς εἰς Διδυμότειχον ἀφιξιόμενος»⁴. Καθ' ὁδὸν ὅμως συνεπλάκη μὲ Τούρκους καὶ ἐπληρώθη εἰς τὸν πόδα, «...εἰς Διδυμότειχον ἐλθὼν, πονήρως ἀπὸ τοῦ τραύματος ἐπὶ πολὺν διετέθη χρόνον»⁵.

Ἄλλ' ἡ συμφιλίωσις μεταξὺ τῶν δύο Ἀνδρονίκων ὀλίγον διετηρήθη, νέα δὲ διαμάχη ἐξέσπασε. Καὶ πάλιν τὸ Διδυμότειχον, πιστὸν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Γ', ἐγίνεν ἡ πρωτεύουσα καὶ βάσις τῶν ἐξορμήσεών του. Ἀθροίσας δὲ στρατεύματα ἐν Διδυμοτείχῳ, ἐξῆλθεν ἵνα συμπλακῇ μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ

1. *Κατακουζηνῶν*, αὐτόθι, λα', σελ. 149.

2. *Τοῦ ἰδίου*, αὐτόθι, λε', σελ. 170, καὶ *I. Κατακουζηνῶν*, 15, σελ. 396.

3. *Κατακουζηνῶν*, αὐτόθι, 15, 20—25, σελ. 179—190.

4. *Τοῦ ἰδίου*, αὐτόθι, 5, σελ. 206.

5. *Τοῦ ἰδίου*, αὐτόθι, 15—20, σελ. 207.

στρατεύματα, ἀφοῦ κατέλιπεν εἰς Διδυμότειχον τὴν σύζυγόν του Ἄνναν καὶ τὴν θείαν του Θεοδώραν, μητέρα τοῦ Ἱ. Καντακουζηνοῦ¹. Ἦσαν δὲ στρατηγοὶ τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ ἀνεπίδς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β΄ Μιχαὴλ Ἀσάνης, ὑπαρχος ὁ Μονομάχος καὶ πρωτοβεστιάριος ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος. Ἐκ Διδυμοτείχου ἐπορεύθη εἰς Μακεδονίαν καὶ κατέλαβε τὴν χώραν ἀπὸ Μακεδονίας μέχρι Καστορίας. Ἀφοῦ δὲ ἐτοποθέτησε φρούραρχον Θεσσαλονίκης τὸν Κύπριον Συργῆν νιὲ Λεξιάνου, ἐπέστρεψε πάλιν εἰς Διδυμότειχον².

Ὁ ἐκραγεὶς ἐκ δευτέρου ἐμφύλιος πόλεμος ἐτεσματίσθη μὲ νίκην τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄, ὅστις τὸ 1328 ἐπολιόρησεν αἰφνιδίως τὴν Κων)λιν καὶ ἠνάγκασε τὸν πάππον του Ἀνδρόνικον Β΄ νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ περιβληθῆ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ἀποθανὼν τὸ 1332. Οὕτως ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ ἀπέβη μονοκράτωρ, ἐπειδὴ δὲ ἠσχολεῖτο περισσύτερον μὲ τὰς διασκεδάσεις καὶ τὰ κυνήγια καὶ ὀλιγώτερον μὲ τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀπέβη κύριος τῆς κυβερνήσεως ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβεν εἰς χεῖρας του τὰς ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις τῆς αὐτοκρατορίας. Παρὰ ταῦτα ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Μιχαήλ, ἄρχοντος αὐτῶν, εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην. Ἐκδιώξας τοὺς Βουλγάρους, ἦλθεν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Διδυμότειχον, ἔνθα ἠσθένησε· «... ὀλίγου δὲ παρῳχηκός χρόνου, συμβέβηκε βασιλέα Διδυμοτείχῳ ἐνδιατρίβοντα ὄξει νοσήματι περιπεσεῖν, ὃ παῖδες ἰατρῶν κεφαλικὸν σύμπτωμα καλοῦσιν³». Μετ' οὐ πολὺ (1341) ὁ Ἀνδρόνικος Γ΄ ἀπέθανεν.

Ὅπως μᾶς πληροφοροεῖ ὁ Καντακουζηνός⁴, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχον εἰς τὸν Διδυμότειχον πολλὰ μοναστήρια. «τὸν μέγα δὲ λογοθέτην ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Διδυμότειχον ἐλθόντα, ἐν ἐνὶ τῶν αὐτόθι φροντιστηρίων διατρίβειν».

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ὁ ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης ἐκ Σαβοΐας υἱός του Ἰωάννης Ε΄ (1341—1391), ὁ ὁποῖος ἦγε τότε τὸ ἐνδέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐπετροπέυετο δὲ ἀπὸ τὴν μητέρα του καὶ τὸν παρακοιμώμενον Ἀλέξιον Ἀπόκαυκον. Ὡς ἐκ τούτου παρεμερίσθη ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ ὠνειρεύετο τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἢ τοῦλάχιστον τὴν Ἀντιβασιλείαν. Ἄλλ' ὁ Καντακουζηνός εἶχε ν' ἀντιπαλαίση πρὸς ἰσχυροὺς ἀνταγωνιστάς, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦτο ὁ Ἀπόκαυκος, ἄνθρωπος ἰσχυρὸς καὶ φιλόδοξος, ὁ Ἀνδρόνικος Ἀσάν, ὁ μέγας δρουγγάριος Γαβαλᾶς καὶ ὁ Πατριάρχης Ἰωάννης Καλέκας. Ἐναντίον τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶχε στραφῆ ἐπίσης ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνδρονίκου Γ΄ καὶ σύζυγος τοῦ Μι-

1. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, σελ. 258—259.

2. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, σελ. 289.

3. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, βιβλ. II, εἰδ' 5—10, σελ. 391.

4. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, βιβλ. II, 5, σελ. 312.

χαῖλ Ἰβηνία καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' Ἄννα τῆς Σαβοΐας. Ὡς ἐκ τούτου νέος ἐξεργάγη ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν ἀντιπάλων του, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος, διὲ μὲν ὑπὲρ τοῦ ἑνός, διὲ δὲ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου, ξένοι λαοί, ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν ἰδίων πολιτικῶν σκοπῶν, ὅπως Σέρβοι, Βούλγαροι, Σελτζούκοι καὶ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι¹.

Ἀντιληφθεὶς, ὅθεν, ὁ Καντακουζηνὸς ὅτι τὰ πνεύματα ἦσαν ἐναντίον του, παρεσκεύασε στόλον πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν Τούρκων, ἐτοιμαζομένων νὰ εἰσβάλουν εἰς Θράκην, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἔθεσε τὸν Ἀπόκαυκον, διέταξε δὲ τὰς ἐν Θράκῃ πόλεις νὰ ἐτοιμάσουν στρατόν. Καὶ μιμούμενος τὸν Ἀνδρόνικον Γ' ἦλθεν εἰς Διδυμότειχον. Ὁ ἴδιος δὲ ἀναφέρει ὅτι κατενίκησε τοὺς εἰς τὴν Χερσόνησον ἀποβιβασθέντας Τούρκους ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γιαξή. Ἄλλ' ἐνῶ παρέμενεν εἰς Διδυμότειχον, ἦλθον ἀπεσταλμένοι ἐκ μέρους τῆς βασιλείσης Ἄννης, οἱ ὁποῖοι ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν ὅτι αὕτη ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον. Οὗτος ὁμως, ἐπειδὴ δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὰς ἀγγελίας ταύτας, ἀνέθεσεν εἰς τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Γαυρᾶ καὶ τὸν Σγουρόπουλον, εὐρισκομένους τότε εἰς Διδυμότειχον, νὰ μεταβοῦν εἰς Κων)πολιν διὰ νὰ ἐλέγξουν τὰ διαδιδόμενα. Ὅτε δὲ οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφθασαν εἰς Σηλυβρίαν, συνελήφθησαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀποκαύκου καὶ ἐφυλακίσθησαν. Ἀφοῦ πλέον ὁ Καντακουζηνὸς ἐκηρύχθη ἀπὸ τοὺς ἐν Κων)πόλει ἐχθρὸς τοῦ κράτους, ἀπεσιάλησαν πρὸς πάσας τὰς πόλεις βασιλικά γράμματα, διὰ τῶν ὁποίων ἐγνωστο τοιεῖτο τοῦτο καὶ ἀπηγορεύετο νὰ γίνεταί οὗτος δεκτὸς παρ' αὐτῶν². Τότε « . . . ὅσοι τῶν συγκλητικῶν παρῆσαν ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ἡγεμόνες τῆς στρατιᾶς ἅμα πρὸς τὸν μέγαν δομέστικον ἐλθόντες, μηκέτι μέλλειν συνεβούλευον, ὡς πάσης προφάσεως ἤδη περιηρημένης, ἀλλὰ σκεψαμένους ἐξευρίσκων, ὅθεν ἂν εἴη καὶ αὐτοῖς πορίζεσθαι τὴν σωτηρίαν». Μετ' ὀλίγον δὲ ἐγνώσθη εἰς αὐτὸν ὅτι ὄφειλε νὰ παραμείνῃ ἐγκλειστος ἐν Διδυμοτείχῳ μέχρι νεωτέρας διαταγῆς: « . . . Ὀλίγαις δὲ ὑστερον ἡμέραις ἦκε πρὸς αὐτὸν ἐκ Βυζαντίου ἐκ τῶν τῆς βασιλίδος οἰκετῶν Τζυράκης ὠνομασμένος, γράμματα φέρων, ἃ ἐκέλευεν αὐτὸν ἀποσχόμενον τῶν πραγμάτων οἴκοι διατρίβειν καὶ μηδὲ τῆς Διδυμοτείχου πύλης ἐξιέναι, ἄχρως ἂν αὐτὴ ψηφίσηται περὶ αὐτοῦ, ὅ,τι ἂν δοκῆ . . . »³.

Κατόπιν τῆς τοιαύτης τροπῆς τῶν πραγμάτων οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ στεφθῆ αὐτοκράτωρ, πράγμα τὸ ὁποῖον οὗτος καὶ ἀπεδέχθη. Παρῆσαν δὲ τότε, κατὰ τὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία συνέπεσε κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἦτοι τὴν 26 Ὀκτω-

1. A. Vasiliev, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 725. Ἐνταῦθα ὁ Ἀπόκαυκος ἀναφέρεται ὡς Πατριάρχης, ἐνῶ ῥητῶς ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει αὐτὸν παρακοιμώμενον, γνωστὸν δ' εἶναι ὅτι Πατριάρχης Κων)πόλεως ἦτο τότε ὁ Ἰωάννης Καλέκας.

2. I. Καντακουζηνοῦ, Αὐτόθι, βιβλ. III, ι' καὶ ια', σελ. 66—74, 105, 139, 141, 144.

3. Τοῦ ἰδίου, Αὐτόθι, βιβλ. III, 24,5 σελ. 144—145.

βρίου 1341, οἱ ἀδελφοὶ τῆς συζύγου του Εἰρήνης Ἰωάννης καὶ Μανουήλ, οἱ παῖδες τοῦ Ἀνδρονίκου Ἀσάνη, πενθεροῦ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εὐρίσκετο εἰς Κων)πολιν μὲ τὸ μέρος τοῦ Ἀποκαύκου, ὁ ἀνεψιὸς του Ἰωάννης Ἄγγελος καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς του Ματθαῖος, ὁ ὁποῖος ἦτο στρατηγός. Σημειωτέον ὅτι οἱ παῖδες τοῦ Ἀνδρονίκου Ἀσάνη ἦσαν ἐγκάθειρκοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Βῆρας (νῦν Φερῶν), ἀπληλευθέρωσε δὲ αὐτοὺς ὁ Καντακουζηνός. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ ἴδιος τὰ τῆς στέψεως του ὡς αὐτοκράτορος ἐν Διδυμοτείχῳ¹. «Ἐν Διδυμοτείχῳ δὲ ἐπὶ τὰ βασιλικά ἐνδύματα παρεσκευασμένα ἦν, ἣ τε προθεσμίᾳ τῆς τοῦ νέου βασιλέως ἤκει ἀναρρήσεως, πάντες μὲν παρῆσαν ἐκείνου τῆ οἰκίᾳ, ὅσοι διέτριβον ἐν Διδυμοτείχῳ τότε, οὐ τῶν εὖ γεγονότων μόνον καὶ καθ' αἷμα προσηκόντων βιαιεῖ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων συγκλητικῶν καὶ τῆς στρατιᾶς. ὁ δὲ νέος βασιλεὺς πρότερον ἐσθῆτα βασιλικὴν ἐνδύς, ἔπειτα ὑπ' ὄψει ταῖς ἀπάντων ταῖς ἐρυθραῖς κρηπίσι τοὺς πόδας κατεκόσμη, τὸν ἕτερον μὲν ὑπὸ τῶν ἄγχιστα καθ' αἷμα προσηκόντων ὑποδύμενος, τὸν δὲ λοιπὸν ὑπὸ τῶν τὰ πρῶτα φερομένων ἐπ' εὐγενεῖα καὶ λαμπρότητι μισθοφόρων Λατίνων. τὸν δὲ βασιλικὸν πῖλον πρὸ τῆς ἀχράντου καὶ θεομήτορος τῆς εἰκόνης κείμενον ἐπ' ἐδάφους, αὐτοχειρῶς λαβὼν αὐτὸς ἐπέθηκε τῇ κεφαλῇ. αὐτίκα δὲ οἱ τὰ τοιαῦτα ἔδειν εἰθισμένοι τῆς τῶν βασιλέων ἤρχον εὐφημίας. καὶ πρῶτα μὲν ἡ βασιλὶς Ἄννα εὐφημεῖτο καὶ μετ' ἐκείνην ὁ υἱὸς Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς, τρίτος δὲ ὁ Καντακουζηνός Ἰωάννης ὁ βασιλεὺς ἅμα Εἰρήνῃ τῇ βασιλίδι. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ πρὸ τὰς ἱεροτελεστίας τὴν τῶν βασιλέων μνήμην ἐποιούντο, ὁμοίως καὶ Πατριάρχου Ἰωάννου, μετὰ δὲ τὴν εὐφημίαν ἔφιππος γενόμενος ὁ βασιλεὺς, καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἐπομένων ἐφ' ἵπποις ὅσοι ἦσαν, πρὸς τὸ ναόν τε τοῦ μεγαλομάρτυρος ἐγένετο Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου προσαγορευομένου, καὶ τὴν προσκίνησιν ἀπεδίδου καὶ τισι τοῖς ἐκ τῆς Λατινικῆς στρατιᾶς τῶν καβαλαρίων παρεῖχε τιμὴν, πάντα ἐπ' αὐτοῖς τὰ εἰθισμένα πράττων. ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὰ βασίλεια ἐβανελθόν, ἅμα βασιλίδι τῇ γαμετῇ λαμπρῶς εἰσιτάτο, πάντων παρισταμένων κατὰ τὰ νενομισμένα βασιλεῦσιν . . .».

Ἡ λαμπρὰ αὕτη περιγραφὴ τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶναι σπουδα οἰάτη ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Κατὰ πρῶτον πληροφορούμεθα ὅτι τὰ βασιλικά ἐνδύματα παρεσκευάσθησαν ἐν Διδυμοτείχῳ, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι ἤμαξεν ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ χουσοχοϊκὴ διατηρηθεῖσα καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἔσναφίου τῶν Κουγιουμτζήδων καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν ὀλοκλήρου συνοικίας τῆς πόλεως, φερούσης τὸ ὄνομα Κουγιουμτζή - μαχαλεσί. Ἐπειτα ἡ περιγραφὴ τῆς στέψεως συμπληρῶνει μετὰ πάσης λεπτομερείας τὴν ἀντίστοιχον τοιαύτην, τὴν ὁποίαν γενικώτερον περιέγραψεν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος².

1. Τοῦ ἰδίου, Αὐτόθι, βιβλ. III, 27,5—20, σελ. 165—167.

2. Κων. Πορφυρογεννήτου, ἔκθεσις Βασιλείου τάξεως, βιβλ. I, τόμ. II, κεφ. 48, ἐκδ. Budé.

Χαρακτηριστικὰ ἐν πρακειμένῳ εἶναι τὰ ὅσα γράφει περὶ τῆς ὑποδήσεως τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτι δηλ. τὸ μὲν ἐν ὑπόδημα προσηρμόσθη εἰς τοὺς πόδας του ὑπὸ τοῦ πλησιεστέρου συγγενοῦς του, τὸ δ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἐπιφανεστέρου ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ. Ἡ συνήθεια αὕτη μετεπήδησεν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας εἰς τὰς μελλονύμφους. Καὶ σήμερον ἀκόμη εἰς τὰ χωρία τῆς Θράκης τὰ ὑποδήματα τῆς μελλονύμφου προσαρμόζει εἰς τοὺς πόδας τῆς ὁ πλησιέστερος συγγενῆς, μάλιστα δὲ ὁ ἀδελφός, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει.

Σπουδαία ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ πληροφορία ὅτι ἡ στέψις τοῦ Καντακουζινοῦ ὡς αὐτοκράτορος ἐγένετο ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Διδυμοτείχῳ λαμπρὸν αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον, τοῦ ὁποίου ἐρείπια ἐσώζοντο κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ τετειχισμένου βράχου ἤδη ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Φιλαρέτου Βαφείδου. Ὡς δ' ἀναφέρει εἰς τὸ παρατεθὲν χωρίον ὁ Καντακουζηνὸς ὡς αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ΣΤ', ἔπειτα μετέβη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Παλαιοκαστρίτου διὰ ν' ἀποδώσῃ εὐχαριστίας. Ὁ δὲ ναὸς οὗτος ἔκειτο ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ ἔτι καὶ σήμερον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εὐρισκομένου ναοῦ τῆς ἀρμενικῆς κοινότητος τιμωμένου ἐπίσης ἐλ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (Σούρπ· Κεβόρκ). Φαίνεται δ' ὅτι δὲν ἦτο μοναστήριον, ἀλλ' αὐτακρατορικὸν παρεκκλήσιον. Διότι ἡ θέσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀνάπτυξιν μεγάλου οἰκοδομήματος.

Διατὶ ὅμως ὁ ἐν λόγῳ Ἁγ. Γεώργιος προσωνομάζετο Παλαιοκαστρίτης; Ἐρευνηταί τινες ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἀμέσως ὑπερθεν τοῦ ναοῦ μέρος ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν παλαιότερων κατοίκων Παληό, ἔφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἄλλοτε ἡ ἀρχαία βάσις τῆς πόλεως Διδυμοτείχου τὸ παλαιὸν κάστρον αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ὀνομάζετο Παλαιόκαστρον¹. Ἡ ἐρμηνεία ὅμως αὕτη εἶναι βεβιασμένη. Καὶ μία ἀπλῆ δι' ὀφθαλμοῦ ἐπισκόπησις τῆς τοποθεσίας ἀρκεῖ διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἡ πρώτη τεῖχις τῆς πόλεως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔγινε σχεδὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κωνικοῦ βράχου, τοῦτο δὲ διὰ λόγους στοιχειώδους ἀμύνης. Ἄλλωστε ἡ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο πρόσβασις εἶναι πολὺ ὀμαλωτέρα, ἢ εἰς τὰς ἄλλας πλευρὰς τοῦ βράχου. Ἐπομένως, διὰ λόγους ἀμυντικούς τοῦλάχιστον ἡ βάσις τῶν τειχῶν ἔπρεπε νὰ εὐρίσκηται εἰς θέσιν ἀποκόπτουσαν τὴν πρόσβασιν, ἥτοι νὰ εὐρίσκηται ὅπου βλέπομεν ταύτην σήμερον. Οὐδὲ συνέτρεχε λόγος τις μεταθέσεως τῶν τειχῶν. Διότι ἡ διὰ τειχῶν ὀχύρωσις, ὀψέποτε γενομένη, ἔταυτίζετο πάντοτε μὲ τὴν στρατηγικὴν σκοπιμότητα.

Ἐπειτα, ἐὰν οὕτως εἶχε τὸ πρᾶγμα, διατὶ θὰ ἐδυσκολεύοντο οἱ κάτοικοι νὰ ὀνομάζουσαν τὴν τοποθεσίαν *Παλαιόκαστρο* καὶ ὄχι *Παληό*; Ἀκριβῶς δὲ ἡ λέξις *Παληό* δὲν ἀναφέρεται κατ' ἀναγκαιότητα ὡς ἐπιθετικὸς προσδιο-

1. Ἀρχιμ. Νικ. Βαφείδου, Ἱστορία Ἀρμενικῆς Κοινότητος Διδυμοτείχου, Θυαδικά, τόμ. Η', σελ. 318—329.

ρισμός εις τὸ κάστρο, διότι εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἐξεφέροντο δημοῦ κατὰ τοὺς συντακτικοὺς κανόνας, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς οἰκοδόμημα, ἢ οἴκη- μά τι, τὸ ὁποῖον ἐξέλιπεν. Καὶ δλόκληρον κάστρον ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐκλίπη, ἢ νὰ μετατεθῆ.

Τὴν αὐτὴν δυσκολίαν πρὸς ἐρμηνεῖαν τῆς λέξεως Παλαιοκαστρίτης συνήνησε καὶ ὁ ἐρμηνευτὴς καὶ ἐκδότης τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος ἀναζητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα πόλεις φερούσας τὸ ὄνομα Παλαιόκα- στρον οὐδαμοῦ ἄλλοῦ ἀνευρίσκει εἰμὴ τὸ εἰς Κρήτην Παλαιόκαστρον. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν προσωνυμίαν Παλαιοκαστρίτης, ἐκτὸς ἂν γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου εἶχεν ἐκεῖθεν μετενεχθῆ εἰς Δι- δυμοτείχον. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἀπίθανον τοῦτο, ἀφοῦ κατὰ τὰς παραδόσεις αἱ ἅγιοι εἰκόνες πολλάκις μόναι τῶν ἐπιλέγχουσι τὸν τόπον τῆς προτιμῆσεώς των¹. Ὅμως τοιαύτη εὐλαβὴς παράδοσις ὅπωςδῆποτε θὰ διεσώζετο ἐν Δι- δυμοτείχῳ. Τὸ μᾶλλον βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ προσωνυμία Παλαιοκαστρίτης ἦτο ιδιότης αὐτοῦ τούτου τοῦ λατρευομένου ἁγίου, ὡς προστάτου τῶν τετειχισμέ- νων πόλεων, ἀποδιώκοντος ἀπὸ τῶν τειχῶν του τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπιτιθεμέ- νους ἐχθρούς. Δὲν εἶναι ἀπίθανον δὲ ἡ προσωνυμία αὕτη καὶ ν' ἀνεγράφετο γράμμασιν ἐπὶ τῆς εἰκόνας, οἷον Ἁγιος Γεώργιος ὁ Παλαιοκαστρίτης, ὡς ὁ Ἁγ. Δημήτριος φέρει τὴν ιδιότητα Μυροβλήτης. κ.τ.τ. Ἡ δ' ἀπόδοσις πολ- λῶν ιδιοτήτων εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν πολλάκις ἅγιον, κατάλοιπον παγανιστι- κῶν διαθέσεων τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς, εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν Ἑλλή- νων ὀρθόδοξων.

Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς στέψεώς του ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ὅτι αὐτὸς διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ χειρῶν ἔλαβε τὸν αὐτοκρατορικὸν πῖλον καὶ τὸν ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Ἀπὸ τὴν ὄλην ἐπομένως τελετὴν ἀπουσίαζεν ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπομένως ὁ μητροπολίτης, διότι ἄλλως θὰ ἀ- νέφερον αὐτόν. Ἐὰν ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς ὑπάρχοντας καταλόγους τῶν ἀρ- χιερέων Διδυμοτείχου², θὰ ἴδωμεν ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ ΙΔ' αἰῶ- νος ἀναφέρεται ὡς μητροπολίτης Διδυμοτείχου, χειροτονηθεὶς εἰς ἡλικίαν ἐξήκοντα ἔτων, ὁ Ἰλαρίων, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ ὁσίου Μακαρίου. Οὗτος μάλιστα ἀναφέρεται ὡς «πρόεδρος τῶν κατὰ τὸ Δίφυμον ἄστει πόλεως Διδυμοτείχου, οὕτως παρὰ τῶν προσοίκων ἐγχωρίων ὀνομασθείσης». Τού- του ἡ ἀρχιερατεία πιθανολογεῖται περὶ τὸ 1340. Τοῦτον φέρεται διαδεξάμε- νος ἀνώνυμός τις, ἀναφερόμενος δὲς, εἰς συνοδικὸν γράμμα ἐκδοθὲν κατὰ μῆνα Φεβρουάριον Ἰνδικτ. η' τοῦ ἔτους 6848=1340 καὶ ἀφορῶν εἰς τὴν μονὴν Πλυναρίου, καὶ εἰς ἕτερον ἐκδοθὲν κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον Ἰνδικτ. γ' τοῦ ἔτους 6853=1345 καὶ ἀφορῶν εἰς τὴν μετάθεσιν τοῦ μητροπολίτου Σω-

1. *Doris Wild, Les Ikonos.*

2. *Φιλαρέτου Βαρσιδή, ἐνθ' ἄνωτ. καὶ Μιλτ. Σταμούλη, ἐνθ' ἄνωτ.*

ζοπόλεως. Ἐπομένως κατὰ τὸ ἔτος τῆς στέψεως τοῦ Καντακουζηνοῦ ὡς αὐτοκράτορος, ἦτοι κατὰ τὸ 1341, θὰ ἐχόρευεν ὁ θρόνος Διδυμοτείχου. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι πιθανὸν λόγῳ τῶν τετραγαμμένων πολιτικῶν γεγονότων τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἀντιθέτως εἰς τὰ ἐπόμενα βιβλία τῶν Ἱστοριῶν του ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ἀρχιεπίσκοπον Διδυμοτείχου, πεπρωκισμένον μάλιστα με δυνάμεις προφητικῶν, Καὶ δὲν ὀνομάζει μὲν τοῦτον, εὐκόλως ὅμως συμπεραίνομεν ὅτι ἦτο ὁ *Θεόκλητος*, ἀρχιερατεύσας ἀπὸ τοῦ 1345 ἢ 1347—1351.

Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεώς του συνέβη καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον, ὡς ὁ ἴδιος περιγράφει ¹. «...ἐν γὰρ τῇ τῆς ἀναρρήσεως ἡμέρᾳ ἠνίκα ἔδει βασιλέα τὸν νέον βασιλικὴν ἐσθῆτα μεταμπισχέσθαι, συνέβαινε τὴν μὲν ἐνδοτέραν μᾶλλον εἶναι τοῦ δέοντος στενήν, ὡς μηδὲ τὸ σῶμα, καίτοι πολλὰ κατατεινομένην, δύνασθαι περικαλύπτειν, τὴν ἐξωτέραν δὲ τουναντίον ἅπαν, πολλῶ τοῦ δέοντος εὐρυτέραν, καίτοι γε ἀμφοτέρας τοῦ πολλὰς καὶ πρότερον πολλακίς συμμέτρους ἔρραφότος δεδημιουργηκότος, ἐξ ὧν τῷ βασιλεῖ συνηθεστάτων τις παρῶν, τὰ μὲν πρῶτα βασιλέως ἀπεφθέγγετο, ἔσσεσθαι κομιδῇ στενὰ καὶ πολλὴν ἀπορίαν βασιλεῖ παρέχοντα, ὥσπερ ἡ ἐσθῆς πιέζει τὸ σῶμα νῦν τὰ σ' ὕστερον ἐκ διαμέτρου εὐρύτερα τοῦ δέοντος καὶ πολλὴν παρεχόμενα τὴν ἄνεσιν».

Μετὰ τὴν ἀνακήρυξίν του ὡς αὐτοκράτορος οἱ ἐν Κων)πόλει ἀπέστειλαν ἐναντίον του τὸν πενθερόν του Ἄνδρόνικον Κομνηνόν. Ἄλλ' ὁ ἐπελθὼν χειμῶν ἠμπόδισε τὰς ἐπιχειρήσεις ². Εἰς δὲ τὴν διαμάχην μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' ἀνεμίχθησαν ὅλαι σχεδὸν αἱ πόλεις τῆς Θράκης, Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι οἱ μὲν ἄρχοντες τῶν πόλεων εἶχον ταχθῆ μετὰ τὸ μέρος τοῦ Καντακουζηνοῦ, οἱ δὲ πολῖται μετὰ τὸ μέρος τοῦ νομίμου Βασιλέως. Καὶ δὲν ἤρκει τοῦτο, ἀλλ' εἰς πλείστας πόλεις οἱ πολῖται ἐξηγέρθησαν ἐναντίον τῶν ἀρχόντων καὶ στάσεις καὶ καταστροφαὶ συνεκλόνηζον τὴν αὐτοκρατορίαν ³. Τοιαύτην στάσιν γενομένην ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναφέρει ὁ Καντακουζηνὸς ὡς ἐξῆς ⁴. Ἐνῶ ὁ Καντακουζηνὸς ἐπολιόρκει τὸ φρούριον τῆς Βήρας (Φερῶν), καὶ ἔγινε κύριος αὐτοῦ διὰ τῆς προσχωρήσεως τοῦ φρουράρχου Ἰωάννου Βατάτζη μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν, ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκανκος κατέλαβε τὸ Πολύστυλον καὶ ἔστειλε γράμματα εἰς τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ καλῶν αὐτοὺς νὰ ὑποταχθῶσιν ἐρχόμενοι εἰς ΑἼνον. Εἰς τὸ Διδυμότειχον παρέμενον ἡ σύζυγος τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἰωάννης Ἀσάνης. Ὁ εἰρημένος Ἰωάννης Βατάτζης καὶ ὁ Κομιτόπουλος ἦσαν δομέστικοι τοῦ Ἰωάννου Ε'

1. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, III, 27, 5-10, σελ. 167-168.

2. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, III, 30, 20, 32, 5, σελ. 186, 193.

3. *Νικηφ. Γρηγορά*, τ. II, σελ. 613. καὶ *A. Vasiliou*, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 830.

4. *Καντακουζηνοῦ*, Αὐτόθι, III, 46-48, σελ. 277-287.

Παλαιολόγου καὶ εἶχον προσχωρήσει εἰς τὸν Καντακουζηνόν, παρέμενον δὲ ἑστρατοπεδευμένοι ἐπὶ τῆς ἔξω Διδυμοτείχου συνοικίας, ἄρχοντες ἕκαστος χιλίων τοξοτῶν καὶ πεζῶν. « . . . Ὁ δὲ ἐπὶ τῆς ἔξω Διδυμοτείχου συνοικίας δῆμος οὐ πολλῶ ὕστερον οὐκ ἀνεκτὸν ἠγούμενοι, εἰ μὴ τὰ ἴσα αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις δῆμοις δρῶεν καὶ διαφθείροιεν τοὺς δυνατούς, τῶν ἀρχόντων αὐτοῖς μὴ συνειδότης, νυκτὸς ἐπὶ τὴν στάσιν ἀλλήλους παρορμήσαντες καὶ καθοπλισάμενοι ὡς εἶχον πάντες ἅμα τῷ πρὸς τὰς πύλας ἔλθόντες, ἔτειχομάχουν καὶ πάντας ἠπέλουν ἀποκτείνειν τοὺς ἔνδον, εἰ μὴ ἐκόντες προσχωροῖεν· οὕτω γὰρ ἂν μόλις φείσεσθαι μὴ ἀποκτείνειν. Ἀσάνης δὲ καὶ ἡ ἔνδον στρατιὰ ἠγησάμενοι δεινόν, εἰ μὴ μετὰ τῶν ἐκ Βυζαντίου καὶ τῆς ἄλλης ἀρχῆς Ρωμαίων στρατιᾶς καὶ παρὰ τῶν οἰκείων πολιορκοῖντο, ὀπλισάμενοι καὶ αὐτοὶ καὶ ἀνοίξαντες τὰς πύλας συνεπλέκοντο τῷ δήμῳ ἔξελθόντες. ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ πρὸς ὀλίγου ἀντισχόντες πρὸς τὴν μάχην, ἔφρευγον ὡς εἶχον, παῖδας καὶ γυναῖκας μόνας ἀναλαβόντες καὶ διεσκεδάσθησαν κατὰ τὰς ἄλλας πόλεις, μηδὲν ἐπιφερόμενοι ὧν εἶχον· πλήν τινων ὀλίγων, οἱ διὰ τὸ μὴ συμμετεσχηκέναι τῆς στάσεως τοῖς ἄλλοις μένειν συνεχωρήθησαν ἐπὶ τῶν οἰκιῶν. ἡ στρατιὰ δὲ τὰς οἰκίας τῶν φυγόντων διεπόρθουν καὶ πάντα εἰσεκόμιζον ἐντὸς τειχῶν, ὀλίγῳ δὲ ὕστερον καὶ τὰς ξυλώσεις καθαιροῦντες, ἐχρῶντο πρὸς τὸ πῦρ, ὑπὸ τῶν ἐκ Βυζαντίου στρατιᾶ, ἄχρι μὲν οἱ ἔξω Διδυμοτείχου πρὸς τοὺς ἔνδον ὠμοφρόνουν, οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι ἐπεχείρουν, ἀλλὰ εἰσβάλλοντες, τὰ πόρθω διεπόρθουν, καὶ ὡς τάχιστα ἀνεχώρουν ἐπεὶ δὲ ἡ στάσις γένοιτο καὶ ἐκπολεμωθεῖεν τοῖς ἔνδον οἱ ἐκτός, αὐτοὶ τε ἐφθάρησαν παντάπασιν ἀνάστατοι γεγενημένοι, ἀσθενεῖς τε ἦσαν καὶ οὐκέτι πρὸς τοὺς πολεμίους ἀξιόμαχοι. ὄθεν κἀκεῖνοι ἐπιόντες καὶ στατοπεδευόμενοι ἐγγὺς διεκαρτέρουν. οἱ μέντοι ὑπολειπόμενοι τοῦ δήμου ἐν Διδυμοτείχῳ, τῶν οἰκημάτων ὑπὸ τῆς στρατιᾶς καθαιρεθέντων, αὐτοὶ τοὺς λίθους ἐκκαθαίροντας, πρὸς λαχανισμὸν ἐχρῶντο τῷ χωρίῳ. καὶ τέλος ἤδη εἶχε τὸ περὶ τοῦ χωρίου τοῦ του τῷ μητροπολίτῃ τῆς αὐτῆς πόλεως ὀλίγῳ πρότερον προειρημένον, ἔτι γὰρ Καντακουζηνοῦ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐσπέραν στρατείαν παρασκευαζομένου, ἐδόκει δεῖν διὰ τὸν πόλεμον περὶ τὴν ἔξω συνοικίαν τάφρον περιελαύνειν, ἵνα μὴ ῥαδία ἢ εἴσοδος τοῖς πολεμίοις εἴη, εἴ ποτε εἰσβάλοιεν, διανενημεμένης δὲ τάφρου κατὰ φατρίας παντὶ τῷ δήμῳ, ὥστε ἀνορύττειν, καὶ τοῖς ἐν τῷ κλήρῳ τῆς ἐκκλησίας πᾶσι παρείχετο μερίς. δυσχεραίνοντων δὲ ἐκείνων διὰ τὸ πονεῖν καὶ προσαγγελόντων τῷ μητροπολίτῃ τοὺς ἐπὶ τὰ ἔργα ἀναγκάζοντας, «οὐδὲν μὲν», εἶπεν ἐκεῖνος, «τὰ τοιαῦτα πρὸς τὸν πόλεμον λυσιτελήσει. μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὃ περιποιοῦνται χωρίον πρὸς λαχανισμὸν ἐπιτηδείως ἔξειν. τοῦ δὲ μὴ δοκεῖν αὐτοὺς τοῦ κοινῆ λυσιτελοῦντος ἀμελεῖα, ἐκέλευε τὰ ἐπιτεταγμένα πράττειν. ὧν ὀλίγῳ ὕστερον ἐκβάντων, ἀνεμιμνήσκοντό τε οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ἐθαύμαζον τὸν ἄνδρα τῆς προαγορεύσεως».

Τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Καντακουζηνοῦ εἶναι σπουδαιότατον, διότι ἐπιβεβαιοῖ τὸ ἐν ἀρχῇ λεχθέν, ὅτι δηλ. ὁ περὶ τὴν σημερινὴν Ἁγ. Πέτρον χῶρος, ἦτοι ὁ λόφος τῆς ρωμαϊκῆς Πλωτιναπόλεως, κατῳκεῖτο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον τείχη πρὸς προάσπισιν τῆς συνοικίας, διὰ τοῦτο ὁ Καντακουζηνὸς διέταξεν, ὅπως κατασκευασθῆ περὶ τὴν συνοικίαν τάφος διὰ πανδήμου ἀγγραφείας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, μετὰ τὴν βίαιαν κατάπαυσιν τῆς στάσεως τοῦ ἔξω τῶν τειχῶν δήμου, στρατὸς κυβερνητικὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλέξιου Ἀποκαύκου ἐπολιόρησε τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Διδυμοτείχου, χωρὶς οὐδὲν νὰ κατορθώσῃ λόγῳ τῆς ἰσχύος τῶν τειχῶν. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν πολιορκίαν ὁ Καντακουζηνός: «Ἀπόκαυκος δὲ ὁ μέγας δοῦξ ἐπεὶ πύθοιτο ἐκ Φερῶν ἀνακεχωρηκότα βασιλέα [Καντακουζηνὸν] μετὰ Τριβαλῶν, ὑποπτεύσας τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ σφόδρα τεθορυβῆσθαι καὶ πρὸς διχοστασίαν ἔσεσθαι ῥαδίους καὶ διὰ ταῦτα παραστήσεσθαι ἐλπίσας, στρατιάν ὄση ἦν ἐκ Βυζαντίου καὶ τῶν κατὰ Θράκην πόλεων συναγαγὼν πεζὴν τε καὶ ἱππικὴν, κατὰ Διδυμότειχόν τε ἐγένετο καὶ προσῆγε λόγους περὶ παραδόσεως. Ὡς δ' ἐκείνοι παρεδέχοντο οὐδαμῇ τοὺς λόγους, τὸ μὲν τειχομαχεῖν ἀπεγίνωσκε, διὰ τε καρτερότητα τειχῶν καὶ εὐψυχίαν καὶ τόλμαν τῶν ἐχόντων ἀνάλωτον νομίζων, τὸ Ἐμπτυθίου δὲ φρούριον περιστρατοπεδευσάμενος, ἐπολιόρηκε καὶ μηχαναῖς ἐχρήτη καὶ τειχομαχίαις, περὶ πλείονος τὸ παραστήσασθαι ποιούμενος. ἐπεχείρει δὲ κρύφα καὶ τοῖς ἐν Διδυμοτείχῳ, εἰ δύναιτο πείθειν τὴν πόλιν παραδοῦνται ἦνυε δὲ οὐδέν... οἱ δὲ ἐν Διδυμοτείχῳ τὴν ἀταξίαν ὁρῶντες τῆς τῶν Ρωμαίων στρατιᾶς καὶ νομίσαντές τι περὶ αὐτοὺς συμβεβηκέναι τὸ μάλιστα οὕτω θορυβῆσαν, αὐτίκα τε ἐγένοντο εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ τινῶν ἐκράτησαν ὀλίγων ἐπιθέμενοι, σιτόν τε καὶ βοσκήματα καὶ ἄλλας διαρπάσαντες ἀποσκευάς, εἰσῆγον ἐντὸς τειχῶν. ἔξ ὅτου γὰρ οἱ ἐκ τῆς ἔξωθεν συνοικίας, πόλεμον ἀράμενοι πρὸς τοὺς ἐνδον ἀνέστησαν ἠτιτηθέντες, οὐδ' οἱ ἐνδον γεωργίαις προσεῖχον, εἰδότες ὡς οὐδεμία τις ὠφέλεια ἐκ τούτων ἔσται, αὐτῶν πολιορκουμένων καὶ τοὺς ἐπιόντας ἀμύνεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν οὐ δυναμένων ἀλλὰ τὰς πλησίον πόλεις κατατρέχοντες καὶ ληϊζόμενοι διέζων. τότε δὲ παντάπασι ὑπὸ τῆς στρατιᾶς εἰργόμενοι τειχήρεις, οὐ μετρίως ἐπέεζοντο ἐνδεία»

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τούτων μανθάνομεν ὅτι οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ πολιορκούμενοι πανταχόθεν, ἤρχισαν νὰ στενοχωροῦνται ἀπὸ σπάνιν τροφίμων. Ἐνεκα τούτου διενήργουν ἐξόδους καὶ ἐτρέποντο πρὸς λαφυραγωγίαν τῶν πέριξ, ποριζόμενοι οὕτω δι' ἀρπαγῆς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα.

Ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκπορθῆσῃ τὸ Διδυμότειχον, ἐπανῆλθεν εἰς Κων(σταντινούπολιν, ἀνέθεσε δὲ τὴν πολιορκίαν τοῦ Διδυμοτείχου εἰς

1. Καντακουζηνὸς, Αὐτόθι, III, 51, σελ. 301.

τόν γαμβρόν του Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, φέροντα τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοστράτορος ¹. « . . . πρωτοστράτωρ δὲ συχνὰς ἐποιεῖτο κατὰ Διδυμοτείχου ἐκδρομὰς καὶ πάλιν ἀνέστρεφε ταχέως. οὐ γὰρ ἦν ὅ,τι κακώσειε διαφθείρας, οὐδενὸς ὄντος ἔξω τειχῶν. οἱ δὲ ἔνδον στρατιῶται, αὐτοῦ ἀναχωροῦντος, τοὺς περιοίκους ληιζόμενοι καὶ σίτον διαρπάζοντες καὶ βοσκήματα, διέφερον τὸν πόλεμον, οὐδὲν ἀγεννὲς οὔτε πράξαντες, οὔτε μελλήσαντες διὰ τὴν ἔνδειαν...» Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ κατάστασις ἀπὸ ἀπόψεως ἐπισιτισμοῦ ἦτο λίαν δυσάρεστος διὰ τοὺς ἔντος τοῦ Διδυμοτείχου ². « . . . τῶν γὰρ ἐν Διδυμοτείχῳ τὸ μὲν στρατιωτικὸν ἵππεις τε καὶ πεζοὶ τὰ κατὰ Θράκην χωρία ληιζόμενοι ἀφορμὰς τοῦ βίου ἐποιοῦντο. ὁμοίως δὲ καὶ χειροτέχναι καὶ ἄλλοι, ὅσοις ὁ βίος ἦν ἐκ τῶν χειρῶν, πονοῦντες καὶ ἐργαζόμενοι, διέζων τῶν ἀναγκαίων εὐποροῦντες. οἱ μέσοι δὲ τῶν πολιτῶν, πάνυ κραταιῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ ἔνδειας μηδεμίαν οὐδαμόθεν εὐπορίαν ἔχοντες».

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐκ Διδυμοτείχου, ὅτε οὗτος εἶχεν ἐπιδοθῆ εἰς ἐκστρατείας πρὸς ἀπόσπασιν πόλεων καὶ χωρίων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν τοῦ Βυζαντίου καὶ τὴν ἐνσωμάτων του εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κράτος, παρέμενεν ἐν Διδυμοτείχῳ ἡ σύζυγός του Εἰρήνη μετ' ἄλλων μεγιστάνων καὶ τιτουλαρίων. Ἐπειδὴ δὲ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀπουσία τοῦ Καντακουζηνοῦ παρετείνετο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ στρατὸς τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἐπολιόρκει τὸ Διδυμοτείχον στενῶς, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐπιέζοντο ἀπὸ ἔλλειψιν τροφίμων, ἀπεφασίσθη « . . . καὶ πρεσβείαν πρὸς Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα Μυσῶν ποιῆσθαι καὶ συνθήκας τίθεσθαι ἐπὶ τούτοις πρὸς αὐτόν, ὥστε σύμμαχον αὐτοῖς εἶναι καὶ φίλον καὶ βοηθεῖν ἐπὶ τοὺς πολεμίους καὶ μηδενὸς ἀμελεῖν ὧν προσήκει φίλῳ πρὸς αὐτούς. κἂν μὲν ἐπανέλθῃ βασιλεὺς ὁ Καντακουζηνός, αὐτὸν αὐτῷ τῆς συμμαχίας καὶ τῆς φιλίας τὰς χάριτας ἐκτείνειν· εἰ δὲ συμβαίῃ, ἢ πολέμῳ ἢ ἑτέρῳ τρόπῳ πρὶν ἐπανήκειν τελευτᾶν, αὐτῷ τὴν πόλιν παραδιδόναι καὶ τῆς ἀρχῆς ἀφίστασθαι Ρωμαίων ³». Καὶ διὰ τὴν δικαιολογήσῃ τὴν ἄτοπον ταύτην ἀπόφασιν τῶν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀρχόντων ὁ Καντακουζηνός, γράφει ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ἡ μετὰ τῶν Βουλγάρων συμμαχία ἀπέβλεπεν εἰς ἑξαπάτησιν των' « . . . ἀλλὰ φενακίζειν ἐπειρῶντο τὸν Μυσὸν ἕνεκα δυοῖν, τοῦ τε αὐτὸν τῆς ἐλπίδος ἕνεκα αὐτοῖς ὠφέλειάν τινα παρέχει, καὶ τοῦ τὴν βασιλίδαν Ἄνναν καὶ Ρωμαίους τοὺς αὐτοὺς πολιορκοῦντας πειθομένους, ὡς συμβάσεις περὶ παραδόσεως ποιοῦνται πρὸς Μυσσοὺς, μὴ λίαν ἐπιτίθεσθαι, ἀλλ' ἀναχωρήν τινα παρέχειν, δεδιότας μὴ δι' ὄργην σφᾶς τε αὐτοὺς Μυσοῖς καὶ τὴν πόλιν παραδῶσιν».

1. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, III, 52, 4—5.

2. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, III, 55, 5—10.

3. *Τοῦ ἰδίου*, Αὐτόθι, III, 56, 15, σελ. 336—338

Ἄλλὰ καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ὑστέρησαν εἰς δόλον, ὅταν ἀπεφάσισαν τὴν συμμαχίαν ταύτην. Ἀπέβλεψαν δηλονότι εἰς κατάληψιν τοῦ Διδυμοτείχου καὶ εἰς δολοφονίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ. Περὶ δὲ τούτου ἔγραψαν καὶ εἰς τὸν Κράλην τῶν Σέρβων Στέφανον Ντουςάν¹, βεβαιοῦντες αὐτὸν ὅτι, « . . . οὕτω γὰρ ἂν ἐξέσται τὴν Ρωμαίων ἀρχὴν ἔχειν ἀπονητί ». Ἐπειδὴ ὁ Στέφανος Ντουςάν εἶχε ἤδη συνάψει συμμαχίαν μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τῶν Βουλγάρων « . . . τὰς παραινέσεις φύλας ἡγούμενος οὐ παρεδέξατο », ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων « . . . στρατιὰν πέμψας, ὅσην ᾤετο ἀρκεῖν τοῖς ἐν Διδυμοτείχῳ πρὸς πολιορκίαν, ἐκέλευσε φυλάττειν παραστρατοπεδευσαμένους, πρόφασιν μὲν, ὡς βουηθήσοντας ἐπὶ Ρωμαίους τοὺς πολιορκοῦντας, τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵν' αὐτοὶ μᾶλλον ἀκριβέστερον; πολιορκοῖεν. ὅπερ δὴ καὶ κατὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ἐτελεῖτο. τῶν γὰρ Ρωμαίων συχνὰς μὲν ποιουμένων τὰς καταδρομὰς, τάχιστα δὲ ἀναχωρούντων, ἀδείας οἱ ἐν Διδυμοτείχῳ τυγχάνοντες, τὰς κατὰ Θράκην ἐληΐζοντο πόλεις καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν καὶ ἐκ τῆς ἀρπαγῆς καὶ λεηλασίας ἐποιοῦντο τὰς τοῦ βίου ἀφορμὰς. τῶν Μυσῶν δὲ ἐπελθόντων καὶ συνεχῶς ἐπικειμένων ἐφ' ἡμέραις πλείσταις, εἰς στενὸν κομιδῇ περιέστη τὰ πράγματα αὐτοῖς, πάντων ἤδη κινδυνευόντων ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθαρεῖναι. Μυσοὶ γὰρ ὁμοίως Ρωμαίους τε ἐκόλυον τοῖς ἐν Διδυμοτείχῳ ἐπιέναι καὶ αὐτοὺς τῆς πόλεως μὴ ἐξίεναι. εἰ γὰρ τινες ἐξίειεν ἐφ' ἀρπαγῆν, ὥσπερ εἰώθεσαν, (οὗτος γὰρ ἦν αὐτοῖς ἀναγκαιότατος πόρος πρὸς τὸ ζῆν), προστυγχάνοντες οἱ Μυσοὶ . . . ἵππους τε ἀπεστέρουσαν καὶ ὄπλα καὶ γυμνοὺς ἠφίεσαν ἐπανήκειν πρὸς τὴν πόλιν . . .² »

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἡ βασίλισσα Εἰρήνη, σύζυγος τοῦ Καντακουζηνοῦ, βλέπουσα τὸν μέγαν κίνδυνον τῆς παραδόσεως τοῦ Διδυμοτείχου εἰς τοὺς Βουλγάρους ἕνεκα τῆς πείνης, ἐκάλεσε τοὺς Βουλγάρους ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν, διότι δὲν ἐχρειάζετο πλέον τὴν βοήθειάν των. Οἱ Βούλγαροι ὁμως « . . . οὐδενὶ τρόπῳ ἔφασαν ἀναστήσεσθαι, ἀλλὰ διηνεκῶς αὐτόθι μένειν ἐπικουροῦντας. οὕτω γὰρ αὐτοῖς εἶναι προστεταγμένον παρὰ βασιλέως τοῦ σφετέρου ».

Ἡ τοιαύτη ἀπάντησις τῶν Βουλγάρων κατεπτόησε τοὺς ἐν Διδυμοτείχῳ, διότι ἔβλεπαν ἄφευκτον τὸν κίνδυνον τῆς καταλήψεως τῆς πόλεως. Ἄλλ' ἡ ἐμφάνισις τῶν Τούρκων, συμμάχων τοῦ Καντακουζηνοῦ, εἰς τὴν Θράκην καὶ δὴ ἐγγὺς τοῦ Διδυμοτείχου, ἠνάγκασε τοὺς Βουλγάρους νὰ ἀπέλθουν ἄπρακτοι εἰς τὰ ἴδια « οἱ μὲντοι Μυσοὶ οἱ περὶ Διδυμοτείχον ἔστρατοπεδευμένοι μετὰ μικρὸν παρὰ τῶν σφετέρων πυθόμενοι σκοπῶν, ὡς πλῆθος Περσικῶν νεῶν τῇ Ἐβρου προσέσχεν ἐκβολῇ, ὑπὸ τοῦ θοοῦ βου καὶ τῆς ταραχῆς ἀλλήλους συμπατοῦντες κατὰ τὴν ἀρχιερέως πρόρρησιν τάχιστα

1. A. Basiliev, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 766—772.

2. Καντακουζηνοῦ, Αὐτόθι.

ἀνεχώρουν, καὶ ὅπου γῆς κατεδύοντο ἀγνοούμενοι . . . »¹ Ὁ Καντακουζηνὸς δηλαδὴ βλέπων ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ παρασύρῃ πρὸς τὸ μέρος του τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ Θρακίας, μάλιστα δὲ τὴν Θεσσαλονικὴν, καὶ ὅτι ὁ Στέφανος Ντουσάν, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνάψει συμμαχίαν, δὲν ἦτο εἰλικρινὴς πρὸς αὐτόν, ἐπειδὴ, ἀποβλέπων εἰς προσωπικὰ ὀφέλη ἄλλοτε μὲν συνεμάχει μετ' αὐτοῦ, ἄλλοτε δὲ μὲ τὸν Ἰωάννην Ε', συνεμάχησε μὲ τὸν ἡγεμόνα τῶν Τούρκων τοῦ Ἀϊδινίου Ὁμούρ, δώσας οὔτω τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὅχι μόνον ν' ἀναμιχθοῦν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν μετ' οὐ πολὺ ἐν Θράκῃ. Ἡ πρώτη, λοιπόν, ἐγκατάστασις τῶν Τούρκων ἐν Θράκῃ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀλλοπρόσβαλον πολιτικὴν τοῦ Καντακουζηνοῦ² ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Γρηγοράν ἐμίσει τοὺς Ρωμαίους καὶ ἠγάπα τοὺς βαρβάρους³.

Εἰς τὴν ἐπιδίωξιν δὲ τῶν πολιτικῶν του σκοπῶν δὲν ἐδίστασεν ὁ Καντακουζηνὸς νὰ ὑπανδρεύσῃ ἀργότερον τὴν κόρην του Θεοδώραν, ἡλικίας 13 ἐτῶν, μὲ τὸν σουλτᾶνον Ὁρχάν, ἄγοντα τότε τὸ 60ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἄν καὶ ἡ γενικὴ ἐντύπωσις εἶναι, ὅτι ἡ εὐθύνη διὰ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ βάρβαρον συμπεριφορὰν τῶν Τούρκων εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη τῆς Θρακίας, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1354 κ. ἔ., βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου τὸν Καντακουζηνόν, ἐν τούτοις ἱστορικοὶ τινες ἐκφράζουν τὴν γνώμην ὅτι οἱ Τοῦρκοι καὶ ἀνευ τοῦ Καντακουζηνοῦ θὰ ἤρχοντο εἰς τὴν Θράκην⁴.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ πρώτη εὐρωπαϊκὴ πόλις εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον τὸ πρῶτον ὡς σύμμαχοι τὸ κατ' ἀρχάς, ὑπῆρξε τὸ Διδυμότειχον. Ἴδου πῶς περιγράφει ὁ Καντακουζηνὸς⁵ τὴν ἀφίξιν τοῦ συμμάχου του Ἀμούρ εἰς Θράκην καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ ὑποδοχὴν τῆς ὁποίας ἔτυχεν ἐν Διδυμοτείχῳ «... μετὰ μικρὸν δὲ ἠγγέλετο, ὡς Ἀμούρ ὁ τοῦ Αἰτίνης, φίλος ὢν ἐς τὰ μάλιστα Καντακουζηνῶ τῷ βασιλεῖ καὶ πολλὰς ἀποδείξεις τῆς εἰς αὐτόν εὐνοίας καὶ πρότερον παρεσχημένους... πεπυσμένος περὶ αὐτοῦ, ὡς μεγάλας χρήσαιτο κακοπραγίας, κοινῇ τῶν Ρωμαίων αὐτῷ πάντων ἐκπολεμωθέντων. καὶ αὐτὸς μὲν ὄχητο ἐς Τριβαλοὺς φυγὰς, Διδυμότειχον δέ, ὃ μόνον κατελέλειπτο γυναικί τε καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς ὑπολειφθεῖσι φίλοις καταφυγῇ δεινῶς ὑπὸ τῆς συχνῆς πολιορκίας ὑπὸ ἐνδείας ἐπιέσθη, καὶ κινδυνεύει τὸ τοῦ φίλου σκάφος αὐτανδρὸν ἀπολωλέναι, ὀγδοήκοντα καὶ τριακοσίας ναῦς τὰς συμπάσας ὁμοῦ παραλαβὼν καὶ μείζους καὶ ἐλάσσους, ἐν αἷς ἐννακισχίλιοι πρὸς δισμυροῖς ἐπιβάται κατελέ-

1. Καντακουζηνοῦ, Αὐτόθι.

2. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμ. Ε' σελ. 194-197. Α. Vasiliev, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 772— Κων. Ἀμάντου, Ἑλληνικά, τόμ. Α' σελ. 447.

3. Νικηφ. Γρηγορά, Ἱστορία, XXVIII, 2, σελ. 177.

4. Α. Vasiliev, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 772.

5. Αὐτόθι.

γοντο, παρὰ τὸ τοῦ Ἐβρου στόμα προσέσχε. πέμψας δὲ καὶ ἐκεῖνος πρέσβεις πρὸς τὴν Εἰρήνην τὴν βασιλίδα, ἀπήγγελε τὰ ἴσα· ἐδήλου τε ὅτι ἦξει καὶ αὐτὸς μετὰ μικρόν. Εἰρήνη δὲ ἡ βασιλὶς τοὺς τε στρατιώτας ἔπεμπε, ὅσοι ἦσαν, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν εὐγενεστέρων εἰς ὑπάντησιν ἐκείνου, καὶ ἵππους ἑκατόν, ὧς ἂν αὐτὸς τε χρῆσαιτο καὶ μὴ πεζὸς βαδίξῃ καὶ τοῖς ἄλλοις διαδιδῶ . . . τοὺς μὲν οὖν ἵππους ἐδέξατο ἀσμένως καὶ βασιλίδι χάριτας τῆς εὐεργεσίας ὠμολόγει . . . ἐρόμενος δὲ περὶ τοῦ φίλου βασιλέως εἰ ζῆ, πολλὰ στενάζων καὶ δάκρυα τῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ συμπαθείας ἀφίει, ἐπεὶ ἐπείθετο ζῆν θεοῦ βουλομένου, πρῶτα μὲν ὠμολόγει χάριτας θεῷ . . . τὴν στρατιάν τε παραλαβὼν, πεζὸς ἐχώρει καὶ αὐτὸς εἰς Διδυμότειχον, δισχιλίους λογάδας ἔχων περὶ ἑαυτὸν . . . οὕτω μὲν οὖν μέχρι Διδυμοτείχου ἦλθεν . . .

Ὅταν ὁ Καντακουζηνὸς ἐπανῆλθεν εἰς Διδυμότειχον ἔχων τὴν στρατιωτικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀμοῦρ ἔξεστράτευσεν εἰς Θράκην « . . . καὶ τὰ κατὰ τὴν Μόραν πολίγνια πάντα προσεχώρησεν εὐθύς, πλὴν ἑνὸς Ἐφραιμ προσαγορευμένου. τὰ μὲν οὖν προσχωρήσαντα οὐδὲν δυσχερὲς ὑπέμενον παρὰ Περσῶν, Ἐφραιμ δὲ ἐκάκωσαν οὐκ ὀλίγα· οἷς ἐπιστήσας ἄρχοντα τὸν γυναικὸς ἀδελφὸν Ἀσάνην τὸν Ἰωάννην, αὐτὴς ἀνέστρεψεν εἰς Διδυμότειχον¹ ».

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος Ἀπόκαυκος πληροφορηθεὶς τὴν ἐκ τῆς Θράκης ἀναχώρησιν τοῦ Ἀμοῦρ, συμμαχήσας μετὰ τῶν Βουλγάρων, ἐπῆλθε πανστρατιᾷ ἐναντίον τοῦ Διδυμοτείχου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπολιόρησε τὸ φρούριον τοῦ Ἐμπυθίου (σημερ. Πύθιον), « . . . καὶ τειχομαχίας ἐποιεῖτο καὶ προσῆγε μηχανάς. ἐν αἷς πολλοὶ τῶν ἔξωθεν μαχομένων ἔπιπτον . . . ». Μὴ δυνηθεὶς δὲ νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τοῦ Ἐμπυθίου, « ἦν γὰρ καρτερώτατον τὸ φρούριον ἐκ τῶν τειχῶν τῆς κατασκευῆς . . . ἀναστήσας τὴν στρατιάν, ἐπορεύετο εἰς Διδυμότειχον . . . ὁ μέγας δὲ δούξ, πρὶν τῆς πόλεως ἐγγὺς ἐλθεῖν, τῶν περὶ αὐτὸν τοξότας τινὰς πέμψας, εἶτα καὶ τὴν ἄλλην στρατιάν, ἐκέλευε τοῖς κατὰ τὸ Διδυμότειχον ἐπιέναι. οἱ δὲ ἐπέκειντο ἄθροοι καὶ ἔβαλλον συχνοῖς τοῖς βέλεσιν, ἔπειτα καὶ πῦρ ἐνίσαν ἐν ταῖς οἰκίαις ταῖς πρὸ τῆς πόλεως. ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνοι μάχης ἤρχον, καὶ οἱ ἐκ Διδυμοτείχου ἠμύνοντο ἔξελθόντες καὶ τραυματίας ἀποδείξαντες πολλοὺς, ἀπεσκευάσαντο μηδὲν πλέον δυνηθέντας² ». Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Πυθίου ἐπνίγη ὁ πρωτοστράτωρ τοῦ μεγάλου δουκὸς Ἀποκαύκου Ἀσάνης, ὁ ὁποῖος, καίτοι πενθερὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἦτο ἐχθρὸς του, ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης Ἀσάνης ἦτο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ πνιγμὸς τοῦ πρωτοστράτορος Ἀσάνη ἔγινεν ἐνῶ ἐκολύμβα χάριν παιδιᾶς, διότι ἦδη ἦτο τέλος σχεδὸν τοῦ θέρους.

Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη διήρκεσεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ τοῦ Καντακου-

1. Καντακουζηνοῦ, Αὐτόθι, III, 66, σελ. 403.

2. Τοῦ ἰδίου, Αὐτόθι, III, 72, 5—10, σελ. 436.

ζηνοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ε'. Τέλος τὴν 8 Φεβρουαρίου 1347 οἱ διαμαχόμενοι συνεφιλώθησαν, ὁ δὲ Καντακουζηνὸς ἀνεκηρύχθη συμβασιλεὺς καὶ ἐστέφθη τὴν 10 Μαΐου 1347, δώσας μάλιστα εἰς τὸν Ἰωάννην Ε' ὡς σύζυγον τὴν θυγατέρα του Ἑλένην. Ἀργότερον ὁ Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος ἐπεσκέφθη τὸ Διδυμότειχον «βασιλεὺς δὲ ὀλίγας ἡμέρας Διδυμοτείχῳ ἐνδιατρίψας, ἀπῆρεν ἐκεῖθεν εἰς Βυζάντιον»¹.

Ἄλλα καὶ πάλιν τὰ πράγματα περιεπλάκησαν. Ὁ ἀνακηρυχθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ συμβασιλεὺς υἱὸς τοῦ Καντακουζηνοῦ Ματθαῖος πεισθεὶς ὑπὸ τινων καὶ ἀκολουθήσας τὰ παραδείγματα τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου καὶ τοῦ πατρὸς του, ἐπανεστάτησε καὶ κατέλαβε τὸ Διδυμότειχον καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, «... ἔνιοι δὲ αὐτῶν, ὅσοις ὁ βίος ταραχῆς ἀνάπλεως καὶ θορυβώδης ἦν, ἠσυχάσαντες ἔτι μικρόν, ἔπειτα Ματθαῖον ἔπεισαν τὸν βασιλέως υἱόν, Διδυμότειχον καὶ τὴν Ἀδριανού καὶ τὰς περὶ αὐτὰ πόλιν κατασχεῖν, ἰδίαν συστησάμενον ἡγεμονίαν μετ' αὐτῶν...»². Καὶ ἐπείσθη μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ Ματθαῖος Καντακουζηνὸς εἰς τὰς εἰσηγήσεις ταύτας, διὸ καὶ ἤρριξεν ἐξεγείρων τὰς πόλεις τῆς Θράκης, ἀλλ' ὁ πατήρ του ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν τὴν μητέρα του Εἰρήνην, ἣ ὁποία καὶ ἐπέτυχε συνδιαλλαγῆν.

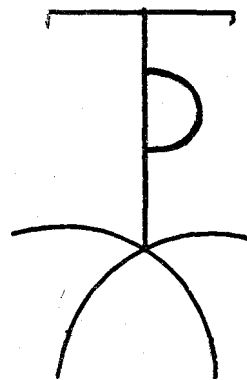
Παρὰ τὸν μέγαν, ὡς εἶδομεν, ρόλον, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισε τὸ Διδυμότειχον εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ ὑπῆρξε κατὰ καιροὺς πρωτεύουσα τῆς διηρημένης αὐτοκρατορίας, ἐν τούτοις οὐδὲν σχεδὸν ἐκ τῆς παλαιᾶς αἴγλης διέσωσεν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ Διδυμότειχον ἀντισταθὲν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τοῦ σουλτάνου Μουράτ Α' ἐξεπολιορκήθη καὶ κατεστράφη ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1364. Τοιοῦτοτρόπως τὰ βυζαντινὰ κτίσματα τῆς πόλεως παρεδόθησαν μετὰ τῶν κατοίκων εἰς τὴν καταστρεπτικὴν μανίαν τῶν Τούρκων. Ὁ Μουράτ Α' ἐφρόντισε μόνον νὰ ἐπισκευάσῃ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Ἐπὶ ἐν ἔτος ἦτοι μέχρι τοῦ 1356, τὸ Διδυμότειχον ἐγένετο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἐν Θράκῃ ἐγκατασταθέντων ἀπὸ τοῦ 1361³. Πρὸς μεταβολὴν δὲ μάλιστα τοῦ χαρακτῆρος τῆς πόλεως ὁ διαδεχθεὶς τὸν Μουράτ Α' υἱὸς του Βαγιαζήτ ὁ Γιλδριμ, ἔκτισεν ἐν Διδυμοτείχῳ τὸ σωζόμενον μέχρι σήμερον μέγα τέμενος, φέρον τὸ ὄνομά του, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὡς ὁ πρῶτος μωαμεθανικὸς ναὸς, ὅστις ἐκτίσθη ἐπὶ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους. Ὡς οἰκοδομικὸν ὕλικὸν ἐχρησιμοποίησε λίθους καὶ μάρμαρα, καλῶς ἀποξεσθέντα ἐκ τῶν βυζαντινῶν κτισμάτων τοῦ Διδυμοτείχου. Οὕτως ἐκ τῆς μεγαλοπρεπείας τῶν βυζαντινῶν χρόνων σήμερον σώζονται μόνον τὸ ἐσώτερον τεῖχος, καὶ τοῦτο ἠρειπωμένον, καθὼς καὶ μία πλευρὰ τοῦ ναΐδριου τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης. Τὸ σωζόμενον σήμερον ἐσωτερικὸν τεῖχος — τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνατινα-

1. Αὐτόθι, IV, 32, 10, σελ. 237.

2. Αὐτόθι, IV, 7, 5, σελ. 47.

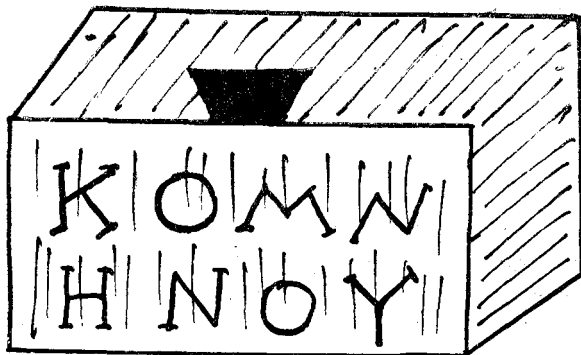
3. Γρηγ. Εὐθυμίου, Ἡ Θράκη στὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα τοῦ 21, σελ. 21.

χθέντος προπολεμικῶς ὑπὸ τινος δημάρχου πρὸς προμήθειαν λίθου—περιβάλλει ὀλόκληρον τὸν κωνικὸν βράχον, τὸν καλούμενον ὑπὸ τῶν ἐγγωρίων Καλέ. Ἡ μία εἴσοδος τοῦ φρουριακοῦ συγκροτήματος ἦτο ἐκεῖ, ὅπου σήμερον τὸ ὠρολόγιον τῆς πόλεως, ἡ δ' ἑτέρα κατὰ τὴν νοτιάν πλευράν. Ἀπὸ τὰ Β.Α. τὸ τεῖχος περιεβάλλετο διὰ τάφρου, εἰς τὴν ὁποίαν διωχευτεύοντο τὰ ὕδατα τοῦ Ἐρυθροποτάμου, ὅστις περιέβαλλεν αὐτὸ ἀπὸ τὰς ὑπολοίπους πλευράς. Ὁ πρῶτος πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πύλης, ἣτις δὲν ὑπάρχει σήμερον, πύργος ἔχει βάσιν ἕξ ὀγκολίθων, λείψινα πελασγικῆς τειχίσεως. Εἶναι τετράγωνος, ἐκτισμένος κατὰ τὸ ἰσοδομικὸν σύστημα, ἐκ λίθων λελεασμένων. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ πύργου εὐμεγέθης λίθος φέρει μονόγραμμα πιθανῶς τοῦ αυτοκράτορος Τραϊανοῦ, Ἄκολουθοῦν ἐν συνεχείᾳ τέσσαρες πύργοι στρογγύλου σχήματος, συνδεόμενοι μεταξύ των διὰ τείχους. Εἶναι ἐκτισμένοι ἐκ λίθων, ἀλλὰ μεθ' ἑκάστην σειρὰν λίθων ἀκολουθεῖ ζώνη ἕξ ὀπτοπλίνθων βυζαντινῆς κατασκευῆς ὡς σύνδεσμος αὐτῶν. Οἱ ἐν συνεχείᾳ 5ος καὶ 6ος πύργοι εἶναι κενός, ἐνῶ ἡ τειχοποιία ὑπερέχει αὐτοῦ 3 καὶ πλέον μέτρα. Φαίνεται ὅθεν ὅτι τὸ ἄνω πάτωμα τοῦ πύργου ἐκρημίσθη.

Μονόγραμμα αυτοκράτορος Τραϊανοῦ.

Ὁ 7ος πύργος εἶναι ἡμικατεστραμμένος, ὅπως καὶ τὸ μεταξὺ τοῦ 7ου καὶ 8ου πύργου τμήμα τοῦ τείχους. Ὁ 8ος πύργος διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν. Ἐχει σχῆμα τετράγωνον, εἰς δὲ τὸ μέσον τοῦ ἄνω χείλους φέρει εὐμεγέθη λίθον, ὕψους

0,15, πλάτους 0,16 καὶ πάχους 0,10, ὃ ὁποῖος εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ἔχει τραπεζοειδῆ ἐγκοπὴν, ἀναγράφονται δὲ ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας αὐτὰ τὰ γράμματα ΚΟΜΗΝΟΥ. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἡμιτελής. Φαίνεται ἐκ τοῦ τελευταίου γράμματος Υ τοῦ ὁποῖου αἱ κεραῖαι δὲν διακρίνονται καλῶς, ὅτι ἡ ἐπιγραφή συνεχίζετο ἐπὶ ἑτέρου λίθου, ὅστις προφανῶς ἦτο ὑπερθεῖν τοῦ

ἐνεπιγράφου, ὡς δεικνύει ἡ ἐγκοπή, καὶ κατέρρευσεν, μὴ ἀνευρεθεὶς ἐγγύς που. Μετὰ ταῦτα τὸ τεῖχος προχωρεῖ πρὸς τὴν Ν.Δ. πλευρὰν τοῦ βράχου, ἔνθα σήμερον ὁ βράχος λατομεῖται, ὑπῆρχε μικρὰ πύλη, ἣτις πιθανὸν κατέρρευσεν ἕνεκα τῶν δονήσεων τῆς ἐξορύξεως τοῦ λίθου, παλαιᾶς τέχνης καὶ καταφυγῆς τῶν ἐκάστοτε δημάρχων τῆς πόλεως. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον κατέρρευσε καὶ τμήμα τοῦ τείχους. Ἡ δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ βράχου εἶναι τελείως ἀπτόμος καὶ οὐδεμίαν παρέχει πρόσβασιν. Διὰ τοῦτο ἡ τειχοποιία περιορίσθη εἰς τὸ νὰ ἐξισώσῃ πρὸς τὸ ὄλον ὕψος τὸ ὁποῖον εἶναι μέγα, τὰς σχισμάς, ἢ τὰς κοιλότητας τοῦ βράχου.

Ἀπέναντι ἀκριβῶς καὶ ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ εὐρίσκεται βυζαντινὴ δεξαμενὴ φέρουσα ἕνεκα τῆς τοιχοδομίας τῆς τὸ ὄνομα Μπῆς—Κουσάκ, ἣτοι πεντάζωνον, διότι διαιρεῖται δι' ὀπτοπλίνθων τοποθετημένων εἰς κανονικὰ διαστήματα μεταξὺ τῶν λίθων, εἰς πέντε ἐπαλλήλους ζῶνας. Ἐκεῖθεν δι' ὑψηλοῦ διαδρόμου ἐκτισμένου ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ ἐκτεινομένου μέχρι τοῦ κτίσματος τούτου ὑδρεύοντο οἱ κάτοικοι. Λέγεται ὅτι τὸ κτίσμα τοῦτο ἐχρησίμωσε καὶ ὡς τόπος καθείρξεως.

Ἀκολουθῶν τις τὸν περίγυρον τοῦ βράχου καὶ ἀκριβῶς ὑπερθεὶν τοῦ ναϊδρίου τῆς ἁγίας Μαρίνης, εὐρίσκει ἐπὶ τοῦ βράχου μικρὰν πύλην καὶ κλίμακα ἐσκαλισμένην ἐπὶ τοῦ βράχου, ἣτις προφανῶς ἐχρησίμωσεν ὡς μυστικὴ ἐξοδος διὰ πορισμὸν ὕδατος, ἢ δι' ἄλλας ἀνάγκας.

Κατὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν τὸ τεῖχος εἶναι ἡρειπωμένον. Ἐν συνεχείᾳ καὶ πρὸς τὸ βατώτερον σημεῖον τοῦ βράχου ὑψοῦται τεῖχος συνδεόμενον μετὰ τὴν ἐτέραν πύλην τῆς πόλεως, τὴν φέρουσαν τὴν ὀνομασίαν *Καλέ - πορτες*. Ὑπερθεὶν τῆς πύλης ὑπάρχει μεγάλη ὀπή, δι' ἧς ἐχύνετο ἐναντίον τῶν πολεμίων ζέον ὕδωρ, ἢ ἔλαιον. Ἐσωτερικῶς τῆς πύλης σχηματίζεται τετράγωνον ἄνοιγμα, μετὰ δὲ τοῦτο ὑπῆρχε καὶ ἐτέρα πύλη. Οὕτως ἡ παραβίασις τῶν δύο ἐπαλλήλων πυλῶν παρουσίαζε τεραστίαν δυσχερείαν.

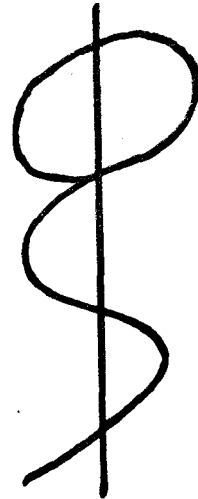
Μετὰ τὴν πύλην ταύτην ἀκολουθεῖ τμήμα τείχους, τὸ ὁποῖον προσετέθη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Τοῦτο φέρει ἑκατέρωθεν καὶ μεταξὺ τῶν λίθων τουρκικὸν τόξον ἐξ ὀπτοπλίνθων. Ἀκολουθεῖ τμήμα τείχους ἐκτισμένον διὰ λίθων ἐχόντων ἐπίμηκες σχῆμα, ἄνευ συνδετικῶν ὀπτοπλίνθων. Τὸ τμήμα τοῦτο εἶναι κατασκευῆς ρωμαϊκῆς, ὡς δεικνύει ἡ ἐξεργασία τῶν λίθων. Μετὰ ταῦτα ἀκολουθοῦν δύο τετράγωνοι πύργοι, 9ος καὶ 10ος. Τὸ μεταξὺ αὐτῶν τμήμα τοῦ τείχους εὐρίσκεται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἐνῶ τὸ μεταξὺ τοῦ ρωμαϊκοῦ τείχους καὶ τοῦ 9ου πύργου τμήμα εἶναι ἡρειπωμένον. Ἀκολουθεῖ μετὰ ταῦτα πανύψηλος πύργος στρογγύλου σχήματος, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *κουλᾶς τῆς βασιλοπούλας*¹, ἐκτισμένος δι' ὀγκωδῶν λίθων, ἄνευ ζω-

1. *Πολυδ. Παπαχριστοδούλου*, Τὰ Κάστρα τῆς Θράκης, Ἄρχ. Θρακ. Θησ., τόμ. ΚΒ' σελ. 243.

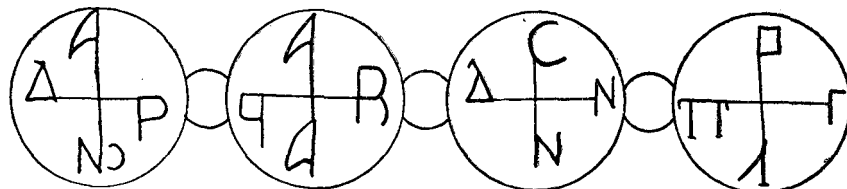
νῶν ὀπτοπλίνθων. Μετὰ τοῦτον ἀκολουθεῖ τεῖχος καὶ ἐν καλῇ καταστάσει, εἶτα δὲ 11ος πύργος τετράγωνος, φέρων εἰς τὸν κατὰ τὴν κορυφὴν λίθον μονόγραμμα τοῦ Ἰσαακίου. Ὁ πύργος οὗτος ἐσωτερικῶς φέρει ἴχνη χρωμάτων, ὥσει ἐχρησίμευέ ποτε ὡς ναΐδριον. Τέλος ἀκολουθεῖ ὁ 12ος πύργος, πολυγωνικοῦ σχήματος, ὅστις μετὰ τοῦ πρώτου ἐσχημάτιζε ἐτέραν πύλην τῆς πόλεως. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐπίσης τοῦ βράχου σώζεται τὸ αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον τῶν χρόνων τοῦ Ἀνδρονίκου παλαιολόγου ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης¹ τιμώμενον. Τούτου σώζεται μόνον ἡ βορεία καὶ δυσμικὴ πλευρὰ, διαστάσεων περίπου 10×5, ἡ ὅλη τοιχοδομία δεικνύει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ναοῦ μετὰ τρούλλου.

Ἡ σωζομένη βορεία πλευρὰ φέρει τέσσαρα τυφλὰ ἀψιδώματα σχηματιζούσας ἰσάριθμα τόξα ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων. Μεταξὺ τῆς 3ης καὶ τῆς 4ης ἀψίδος ὑπῆρχε θύρα, ἡ ὁποία ἐκλείσθη. Ὁ τοῖχος διαιρεῖται εἰς τρεῖς ζώνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν κάτω καὶ ἄνω εἶναι ἐκτισμένη ἐκ λίθων, ἡ δὲ μεσαία ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων.

Τῆς ἀπὸ δυσμῶν εἰσόδου σώζεται μόνον ἡ ἡμίσεια πλευρὰ. Αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τμήματα. Τὸ ἐν τμήμα τοῦ τοίχου, τὸ πρὸς τὴν θύραν, εἶναι ἡμικαμπυλοειδὲς καὶ ἐξελίσσεται ἐν συνεχείᾳ εἰς εὐθύ, τὸ δὲ μετὰ ταῦτα συνεχίζεται εἰς καμπύλον κυρτὸν πρὸς τὰ ἔξω καὶ καταλήγει εἰς εὐθὴ κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν καὶ τὴν ἀκμὴν συναντήσεως μὲ τὸν ἀπὸ βορρᾶ τοῖχον. Ἡ τοιχοδομία εἰς τὸ κάτω μέρος φέρει μίαν ζώνην, εἰς δὲ τὸ ἄνω δύο ζώνας ἐξ ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων. Ἐκ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ σώζεται μικρὸν μόνον τμήμα ὀλίγον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος.

Μονόγραμμα αὐτοκράτορος Ἰσαακίου

Αὐτοκρατορικὸν μονόγραμμα Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου.

Ἐτερον ἀξιόλογον μνημεῖον εἶναι βωμός τις ναοῦ κατακρημνισθέντος ἄγνωστον ποτε. Οὗτος κεῖται εἰς τὴν ὑπὲρ τὴν σημερινὴν μητρόπολιν ρύμην. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ἐπιφανείας φέρει ἀνάγλυφον ἐκ μαρμάρου, ἐφ' ἧς παρίσταται ἐφιππος ὁ ἅγιος Δημήτριος, ὡς δηλοῦται καὶ διὰ τῶν γραμμάτων.

1. Βλ. μελέτην Ν. Βαφειδῆ, περὶ τοῦ σωζομένου τούτου παρεκκλησίου ἐν σελ. 165—168 ΚΒ' τόμ. τοῦ Ἀρχαίου Θεσακ. Θεσ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ μῆκος ὁλόκληρον τὸ αὐτοκρατορικὸν μονόγραμμα τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου.

Αὐτὰ δυστυχῶς εἶναι τὰ μόνα τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν ἐντοπίων ἀγνοίας καὶ καταστροφῆς ὁ χρόνος διέσωσεν ἀπὸ τὴν παλαιὰν συμπρωτεύουσαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ἢ ὁποῖα ἤκμαζε λόγῳ τοῦ ἐμπορίου τῆς μετέξεως καὶ τῆς κεραμευτικῆς εἰς πλοῦτον καὶ πολιτισμόν. Εἶναι ὅμως ἀδύνατον νὰ μὴ διασώζωνται ὑπὸ τὸ χῶμα καὶ ἄλλα εὐρήματα. Τὰ δ' ἀνάκτορα, τῶν ὁποίων ἐρείπια ἔβλεπεν ὁ μητροπολίτης Φιλάρ. Βαφείδης, ὡς ἰδίαις χερσὶν εἰς τοὺς κώδικας ἀναγράφει καὶ τῶν ὁποίων ἡ τοποθεσία διετηρήθη εἰς τὴν μνήμην τῶν παλαιότερων ὑπὸ τὸ ὄνομα Σαράι, εἶναι πλέον ἀδύνατον ν' ἀνευρεθῶσιν, ἀφοῦ εἰς αὐτοὺς παρέσχον ἀφθονον οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΤΡΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΘΡΑΚΙΚΑ ΠΟΛΛΗΣ ΑΞΙΑΣ

Ευρήματα όλων τῶν αἰῶνων Ἑλληνικά, ὅπουδήποτε καὶ ἂν ἀνασκάφη κανεῖς, πλημμυροῦν τὸ ἔδαφος τῆς Θράκης. Χιλιάδες τοιαῦτα κατάκεινται εἰς τὰ μουσεῖα Σόφιας καὶ Φιλιππουπόλεως. Χιλιάδες ἐπιγραφές ποὺ ἐξεδόθησαν κι' ἐρμηνεύθησαν, διαλαλοῦν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τῆς χώρας αὐτῆς, ὡς καὶ παντοειδῆ ἄλλα πάσης φύσεως μνημεῖα ἀνασκαπτόμενα ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἑλληνικότητα τῆς χώρας καὶ τὴν μεγάλην ἐπίδρασιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Θρακῶν, ὡς λ.χ. ἐπιτύμβιες πλάκες, ἀγάλματα καὶ παντοῖα ἄλλα εὐρήματα, ποὺ δείχνουν τὴν σχέσιν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες προσερχόμενοι καὶ ἰδρύοντες ἀποικίας εἰς Θράκην, διέδιδον συγχρόνως καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ των, καὶ ἤσκουν ἀφομοιωτικὴν δύναμιν διὰ τὸν συγγενικὸν αὐτὸν λαόν, ποὺ τοὺς ὑποδέχετο μὲ φιλίαν καὶ ἀνεκτικότητα, καὶ χωρὶς ἀντίδρασιν καμμίαν. Ἐξακριβώνεται σιγὰ - σιγὰ μάλιστα ὅτι ἡ συγγένεια αὐτὴ καὶ ἐπαφή, διήκει ὄχι μέχρι τοῦ 7ου αἰῶνος π.χ. ἀλλὰ πολὺ βαθύτερον ἴσως μέχρι τοῦ Τρωικοῦ πολέμου καὶ βαθύτερον ἀκόμη. Ἄν ἐγίνοντο οἱ ἀναγκαῖες ἀνασκαφές ἐκεῖ ὅπου ὑποδεικνύει ἡ ἐπιστήμη, καὶ ποὺ οἱ ἀρχαιότητες ξεπηδοῦν ἀφθονες, ἴσως ἕως τώρα νὰ εἴχαμε καὶ τὰ ἱστορικὰ συμπεράσματα, ποὺ προσδοκοῦμε μετὰ πεποιθήσεως.

1. ΔΑΚΤΥΛΙΟΣ ΤΟΥ ΕΖΕΡΟΒΟ

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο εἶναι παλαιότατον εὐρημα, ποὺ ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς γραφῆς τῶν Θρακῶν καὶ τὸ πῶς ἔγραφον οἱ Θραῖκες καὶ ποίαν γραφὴν μετεχειρίζοντο ἀποτυπώνοντες τὰς σκέψεις των.

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο εὐρέθη εἰς τὸ δμώνυμον χωρίον τῆς ἐπαρχίας Χασκόβου τῆς Φιλιππουπόλεως πρὸ 64 χρ. Ἀποτελεῖ σπουδαῖον εὐρημα καὶ μοναδικόν, διότι ἀποτελεῖ τὸ μόνον γραπτὸν μνημεῖον τῆς Θρακικῆς γλώσσης τοῦ 5 αἰ. π.χ. ἀποδοθὲν μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἑλληνικοῦ τότε ἀλφάβητου. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Θραῖκες μὴ ἔχοντες γραφὴν, μετεχειρίσθησαν διὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ λόγου τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον. Οἱ Θραῖκες δὲν ἀφῆκαν γραπτὰ πνευματικὰ δημιουργήματα εἰς τὴν Θρακικὴν γλῶσσαν. Ἔως τώρα γνωρίζομεν μόνον τὸν δακτύλιον. Οὕτω ἡ γλῶσσα των παρέμεινεν ἀκατέργαστη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν, ποὺ τόσον καλλιτεχνικῶς ἐξυψώθη καὶ ἐκαλλιτεργήθη, ὥστε νὰ φθάσῃ εἰς κάλλος εἰς σημεῖον ἀπαράμιλλον. Διὰ τὸ κειμήλιον αὐτὸ ἀπὸ 64 χρόνια καὶ ἐντεῦθεν ἐγράφησαν πολ-

λά, χωρίς τὰ γραφέντα καὶ δημοσιευθέντα νὰ καταλήξουν εἰς συμπέρασμα ἀναμφισβήτητον διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ δακτυλίου.

Πολλοὶ ἔγραψαν—Βούλγαροι, Γερμανοὶ καὶ Ἕλληνες—διὰ νὰ λύσουν τὸ μυστήριον τοῦ δακτυλίου, ἀλλὰ δὲν κατέληξαν παρὰ εἰς εἰκασίας. Ἐπ' ἐσχάτων μάλιστα ὁ Βούλγαρος D. Deschev καὶ ὁ ἡμέτερος N. Ἀνδριώτης

Δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο

ἔξεδωκαν τὶς γνώμες των καὶ εἰς πρόσφατα δημοσιεύματα, διὰ νὰ πείσουν τοὺς ἐπιστήμονας περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἰσχυρισμῶν των ¹.

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο ὑπάρχει εἰς τὸ Βουλγαρικὸν Μουσεῖον Σόφιας, εὐρέθη πρὸ 64 ἐτῶν, καὶ ἀποτελεῖ περισπούδαστον εὑρημα τῆς Θρακικῆς γῆς, πρὸ μόνον φωνῆν δὲν ἀφίνει νὰ διαλαλήσῃ τὴν δεινοπαθήσαν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους ἀλήθειαν τῆς ἱστορίας τῆς χώρας αὐτῆς.

1) N. Ἀνδριώτης : Ἡ γλῶσσα τῶν Θρακῶν ἀριθ. 20 δημοσίευμα Ἐτ. Θρακ. Μελετῶν 1955. D. Deschev : Die Thrakische Sprachreste, Heraus gegeben, Wien 1957. Βιβλιοκρισία εἰς τὸ περιοδ. La Bulgarie d'aujourd'hui Revue Mensuel Mai 1957 τόμ. 4ος καὶ ἐκ τῶν παλαιότερων ὁ M. Ἀποστολίδης, K. Κουριτίδης καὶ Ἀχ. Σαμοθράκης. Θρακικὰ τόμ. Γ' καὶ Δ'.

2. ΟΙ ΚΟΥΡΟΙ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ ¹

Δημοσιεύοντες τὰς ὀκτὼ παραστάσεις τῶν Κούρων, δίδομεν ἀναμφισβήτητα τεκμήρια τῆς ἑλληνικῆς τέχνης τῶν χρόνων τῆς ἑλληνικῆς ἐπαφῆς τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Θρακᾶς. Εἶναι ἔργον, ποὺ ὁμιλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ διαλαλεῖ τὴν ἑλληνικὴν διείσδυσιν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν καὶ τὴν μετάδοσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τοῦ 7ου καὶ 6ου αἰῶνος π. Χ. καὶ διὰ τῆς γλυπτικῆς τέχνης καὶ καλλιτεχνίας. Οἱ Κούροι μετεφέρθησαν εἰς τὰ 1922 ἐκ Ραιδεστοῦ Ἀν. Θράκης εἰς τὸ μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Ἡ συλλογὴ παρουσιάζει δύο μάρμαρα ποὺ ἦσαν τοῦ Θρακ. Φιλολογ. Συλλόγου Ραιδεστοῦ. Τὸ πρῶτον 1—4 ἐμφανίζει τὴν Κόρην τῆς Βιζύης καὶ τὸ δεύτερον τὸν Κούρον Ραιδεστοῦ (5—8). (Βλ. καὶ Θρακικά τόμ. Α' σ. 5—19 Στρ. Πελεκίδη σημείωμα). Εἰς τὴν ἱστορίαν Βιζύης 1899—μικρὸν πόνημα—τοῦ Σάββα Λακίδη σ. 105 γράφονται τὰ ἑξῆς: «Ἐντὸς τῆς μητροπόλεως Βιζύης ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς ἀγάλματα . . . «Καὶ κορυμὸς γυναικὸς καλλιτεχνικῶς ἐπεξεργασμένος μετὰ χλαμίδος, οὐτινος ἐλλείπουσιν ἢ κεφαλὴ, αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες, (Κούρη). Τόπος προελεύσεως λόφος Τσομλεκτοῦ - Τεπέ (λόφος κεραμέως) ἔνθα ὑπῆρχε φαίνεται τις ναὸς ἢ μουσεῖον, ἴσως ἐπὶ βυζαντινῶν» (Βλ. Θρακικά τόμ. Α' σ. 5—19).

3. ΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΜΕΤΡῶΝ ΚΑΙ ΑΘΥΡΑ

Οἱ Κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα ἀποτελοῦν ἐπίσης πολύτιμον τεκμήριον τῆς ὑπάρξεως καὶ οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀνθίσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἐπιδράσεώς των ἐπὶ τῆς χώρας καὶ τῆς ἑλληνικότητος κατὰ τὴν βάρβαρον ἐποχὴν τῆς Θράκης ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τῆς ζωτικότητος τῆς φυλῆς μας ἢ ὁποῖα ἂν καὶ στενάζουσα ὑπὸ βάρβαρον ζυγόν, δὲν ἔπαυσε νὰ ἐμφανίζη πολιτισμένην ζωὴν σχετικῶς πρὸς τοὺς δυνάστας, ἐκκλησίαν στρατευομένην καὶ κοινοτικὴν καὶ ἐπαγγελματικὴν ὀργάνωσιν θαυμαστὴν (ἐσνάφια), ὥστε νὰ συντηρῇ κώδικας καὶ νὰ καταγράφη πᾶν ἀξιόλογον συμβᾶν εἰς τὴν ζωὴν—τὴν ὀργανωμένην ζωὴν—τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τοὺς κώδικας Μετρῶν καὶ Ἀθύρα ἐδημοσιεύσαμεν εἰς 21ον τόμ. καὶ ὡς δημοσίευμα τῆς Ἑτ. Θρακικῶν Μελετῶν ὑπ' ἀριθ. 52 καὶ ὡς ἐργασίαν τῆς Δίδος Κ. Μαμώνη ². Ἐκεῖ ἐδώσαμεν καὶ φωτοτυπίας φύλλων τῶν 3 κωδίκων ³. Ἦδη συμπληρώνοντες τὴν ἐργασίαν αὐτὴν δημοσιεύομεν ἄλλα ἕξ φύλλα τοῦ πολυτιμοτάτου

1) Ἡ συλλογὴ μετεφέρθη κατὰ τὰ 1922 ἐκ Ραιδεστοῦ Ἀν. Θράκης εἰς τὸ ἀρχαιολ. μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

2) Βλέπε καὶ κώδικας Ἀν. Θράκης Μ. Ἀποστολίδη δημοσ. ὑπ' ἀριθ. 30 Ἑτ. Θρ. Μελ. καὶ Κώδικες Ἀδριανουπόλεως τόμ. Κ' Ἀρχ. Θρακ. Ἑθσ. τοῦ Γρηγ. Εὐθυμίου καὶ κώδικες Μετρῶν καὶ Ἀθύρα Κ. Μαμώνη.

3) Οἱ κώδικες σώζονται εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη.

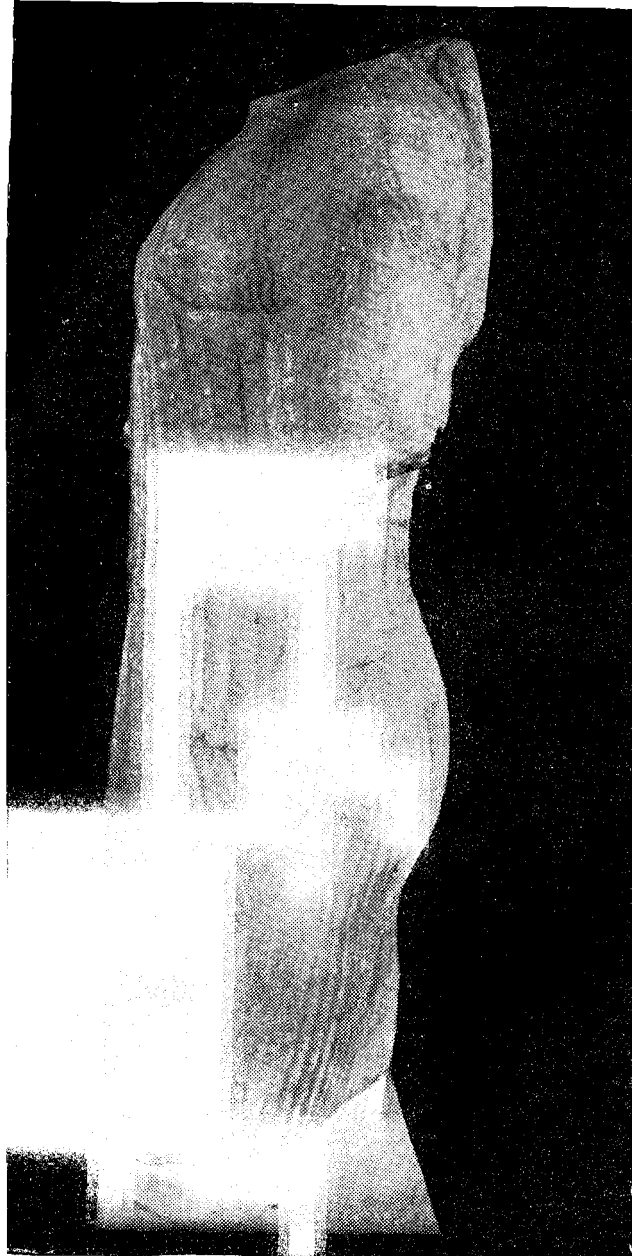
τούτου κώδικος, ποὺ ἀναζωντανεὺει τὴν ἱστορίαν μιᾶς ἐπαρχίας ἑλληνικῆς κατὰ τὸν 16ον—17ον αἰῶνα.

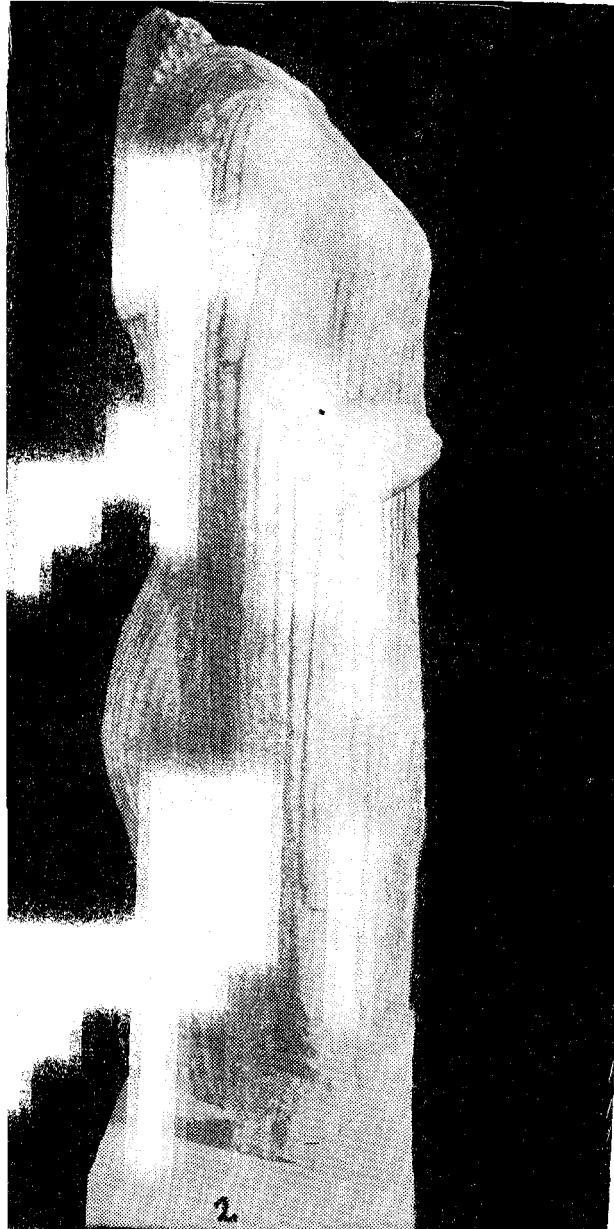
Τὰ τρία ταῦτα δείγματα τῆς συνεχοῦς ὑπάρξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀφομοιωτικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Θράκης καὶ τῆς ἐξελληνίσεως τῶν Θρακῶν καὶ ἐκχριστιανίσεώς των, ἀπὸ τοῦ 7ου αἰῶνος ἀρξαμένης π. Χ. μέχρι σήμερον, εἶναι μία προσφορὰ γενναία. Εἰς τὴν Φιλιππούπολιν καὶ τὴν μέχρι τοῦ 1906 ἑλληνικὴν μητροπόλιν τῆς ἐσώζοντο οἱ ἑλλην. κώδικες τῆς ἑλλην. μητροπόλεως. Τούτων τοὺς περισσοτέρους ἔφερον εἰς φῶς ὁ μακ. Κ. Μυρτ. Ἀποστολίδης κι' ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ Ἀρχ. Θρ. Θησ. κατὰ τμήματα εἰς τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ ὡς ἑξῆς :

Ἀρχ.	Θρ.	Θησ.	τόμ.	Α'	σ.	102—130
»	»	»	»	Γ'	σ.	145—195
»	»	»	»	Δ'	σ.	3—42
»	»	»	»	Ε'	σ.	1—86
»	»	»	»	ΣΤ'	σ.	25—112
»	»	»	»	Ζ'	σ.	9—65

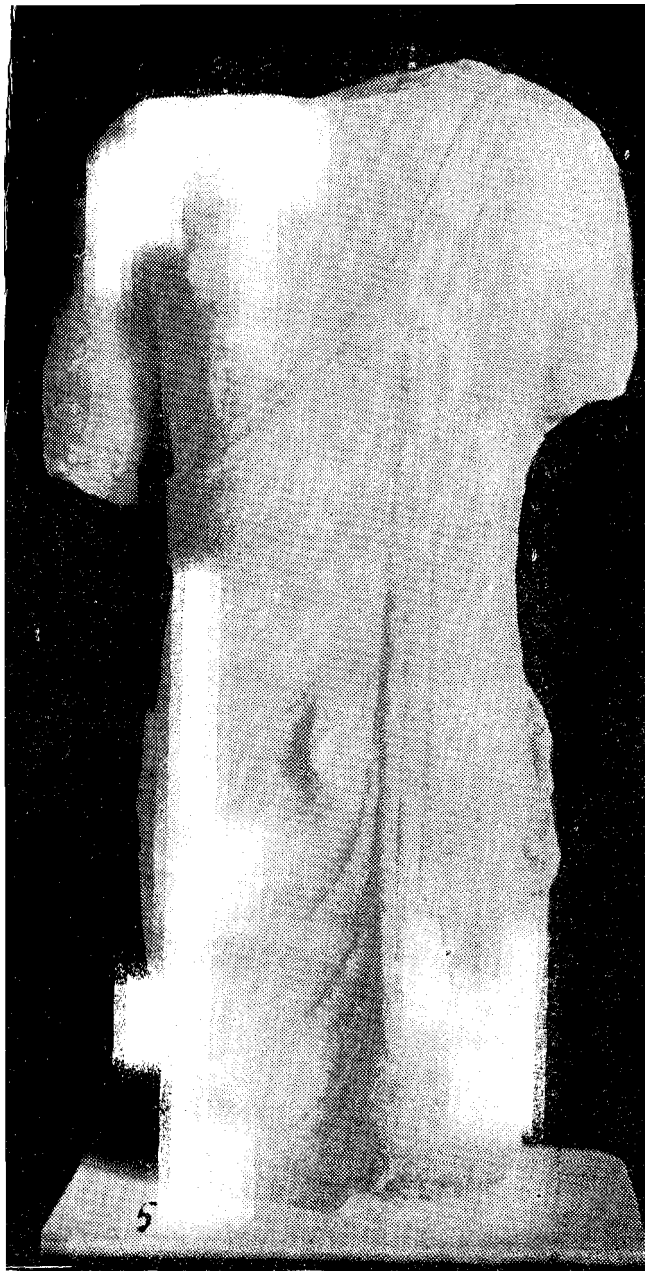
Καὶ τούτων ἐδημοσιεύσαμεν σκορπισμένα φύλλα κι' ἔχομεν καὶ ἀδημοσίευτα. Δὲν γνωρίζομεν τὴν τύχην τῶν κωδίκων, ἀλλὰ ἐλπίζομεν ὅτι σώζονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων μητροπολιτῶν τῆς Φιλιππουπόλεως, ὅπου τὸ πᾶν βοᾶ—καὶ μουσεῖα καὶ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα καὶ ἔργα τέχνης—τὴν ἑλληνικότητα τῆς πόλεως καὶ τῆς ὅλης Θράκης, μέχρι τοῦ 1906, ὅτε ἡ ἑλληνικὴ Κοινότης κατηργήθη καὶ ὁ ἑλληνισμὸς ἐξεδιώχθη βιαίως καὶ κτηνωδῶς ἀπὸ ὅλην τὴν Βόρειον Θράκην, χωρὶς νὰ παρέμβῃ ἡ πολιτισμένη Εὐρώπη. Πάντως ἡ Βόρειος καὶ Νότιος Θράκη ἀποτελεῖ ἓνα ἑλληνικὸν μουσεῖον καταδεικνῶν τὴν αἰωνόβιον τοῦ ἑλλην. ἔθνους ζωὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δρασίαν του.

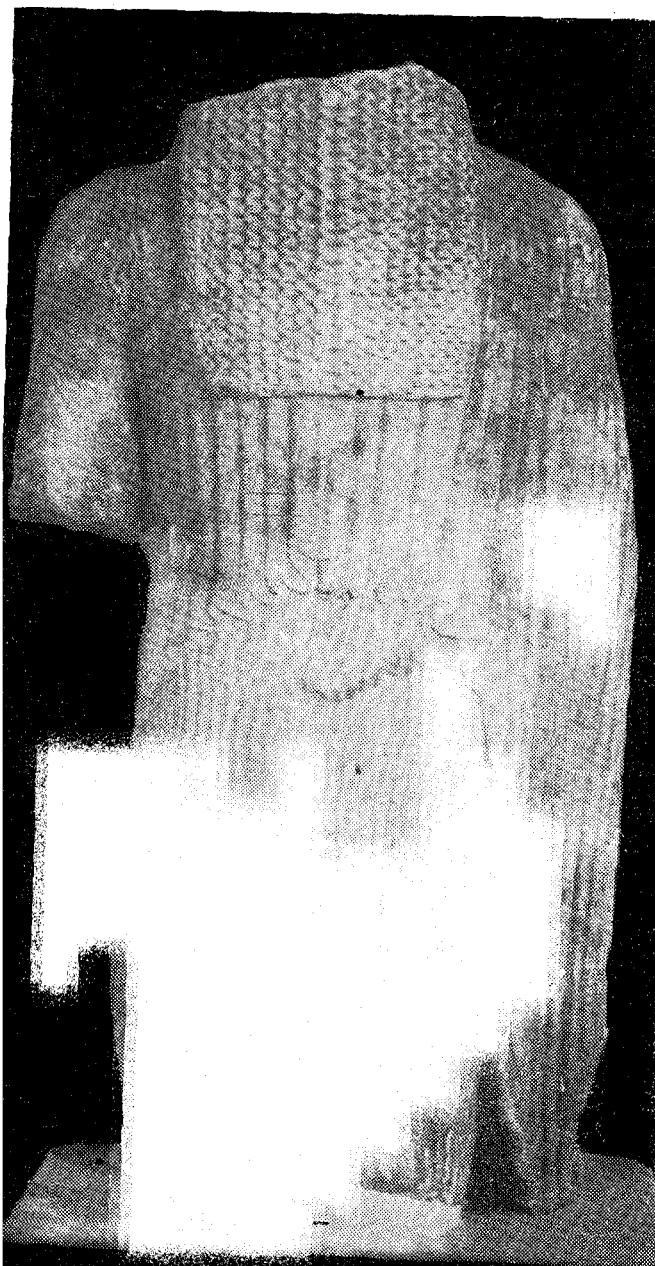

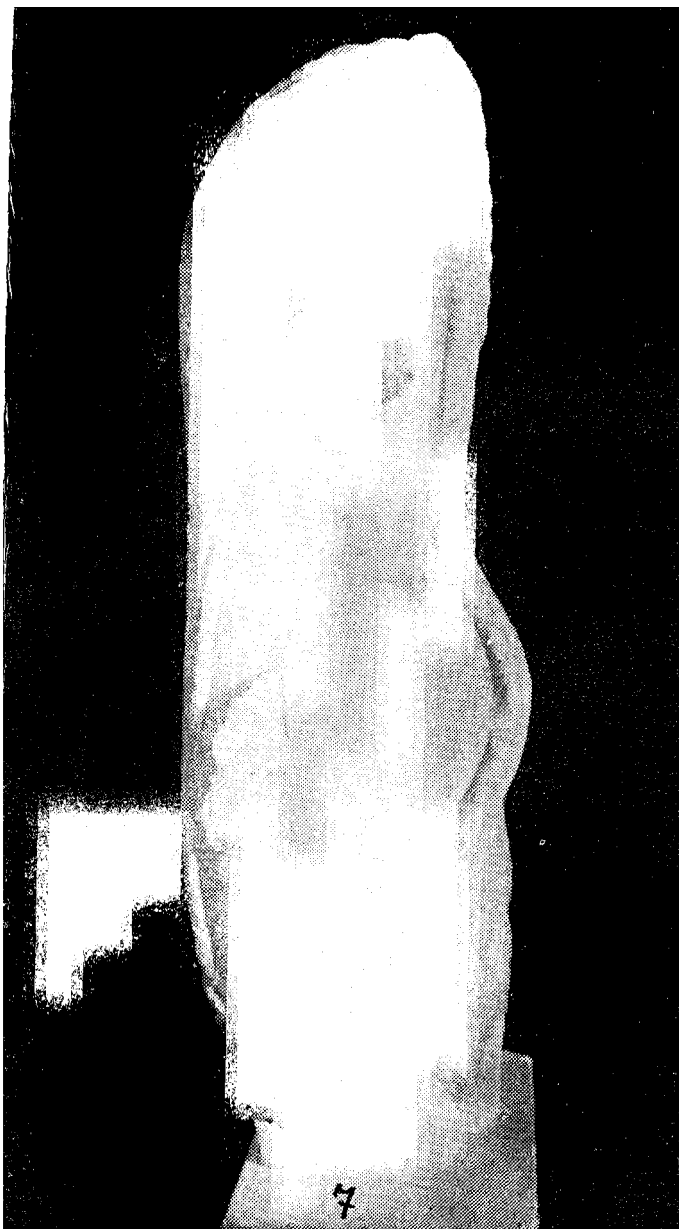

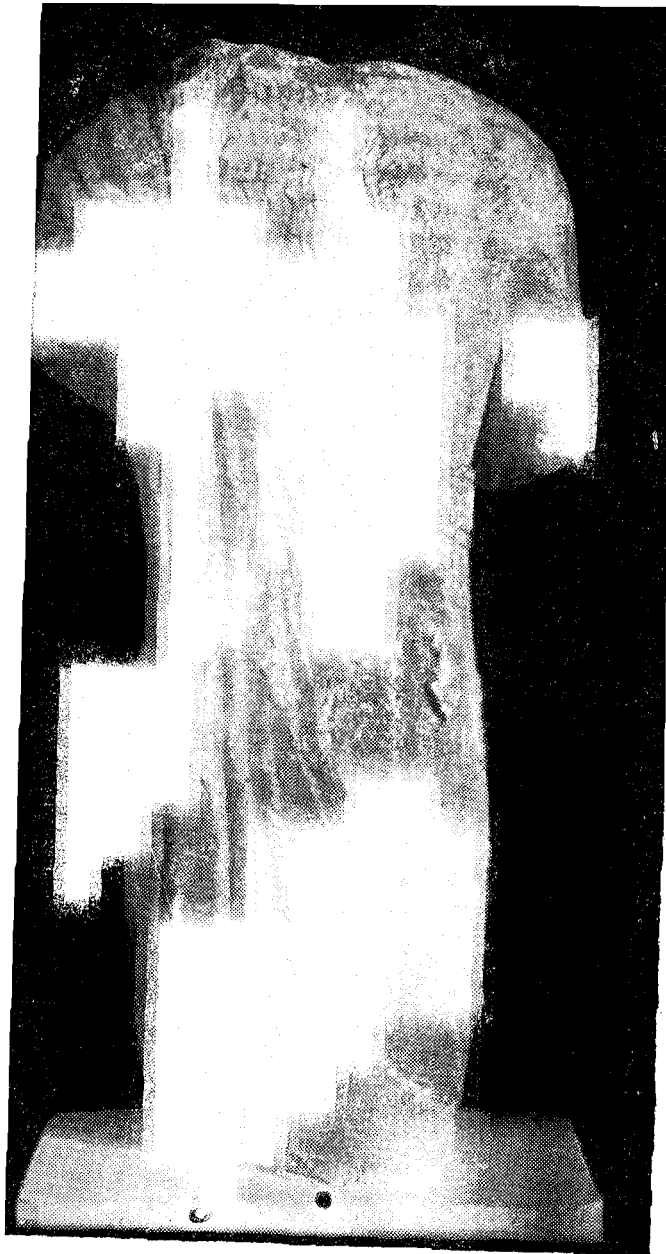

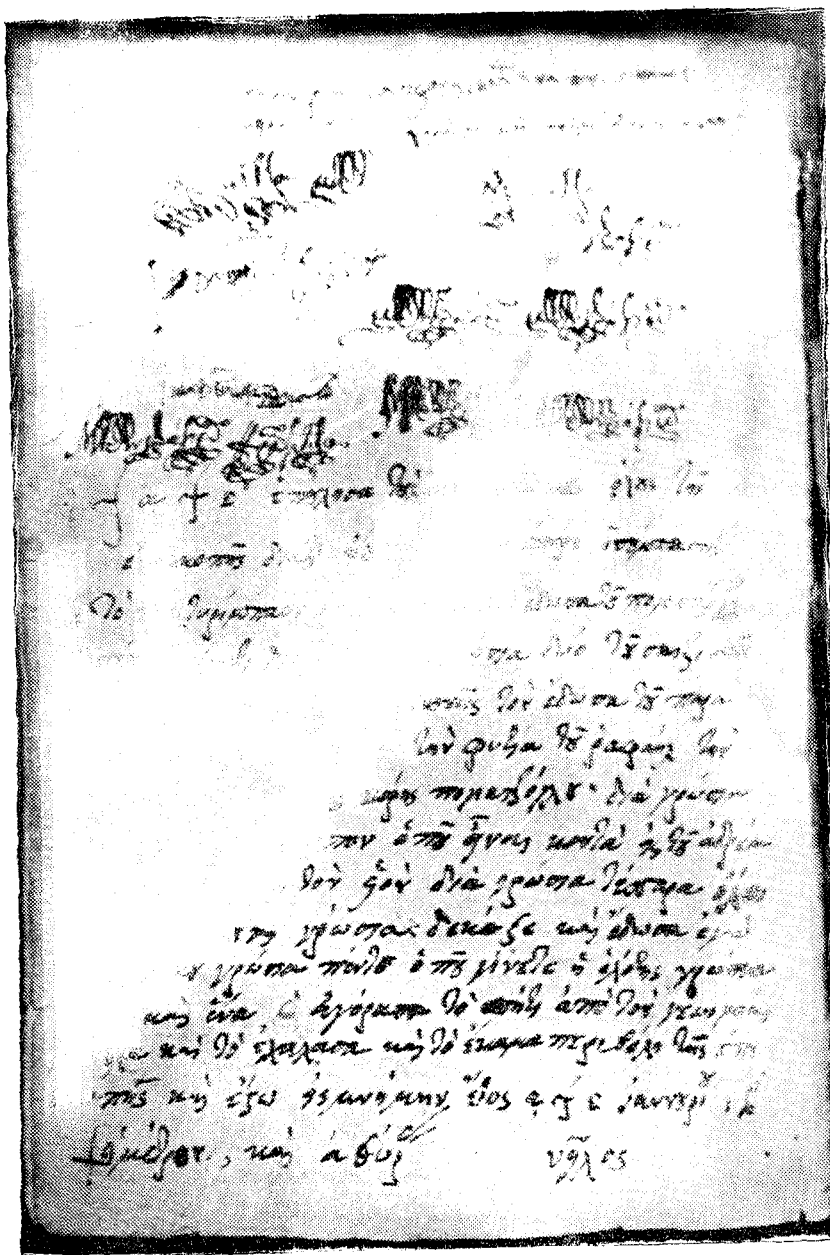

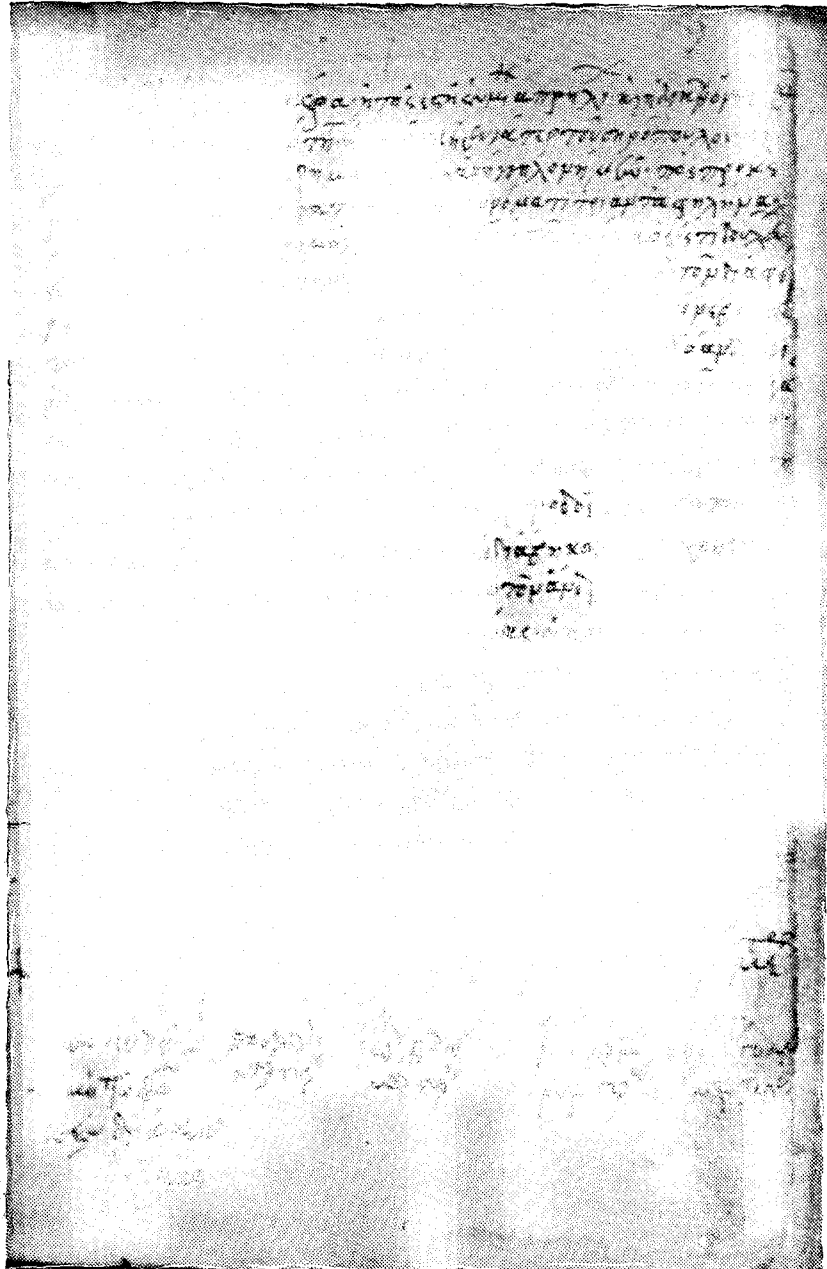

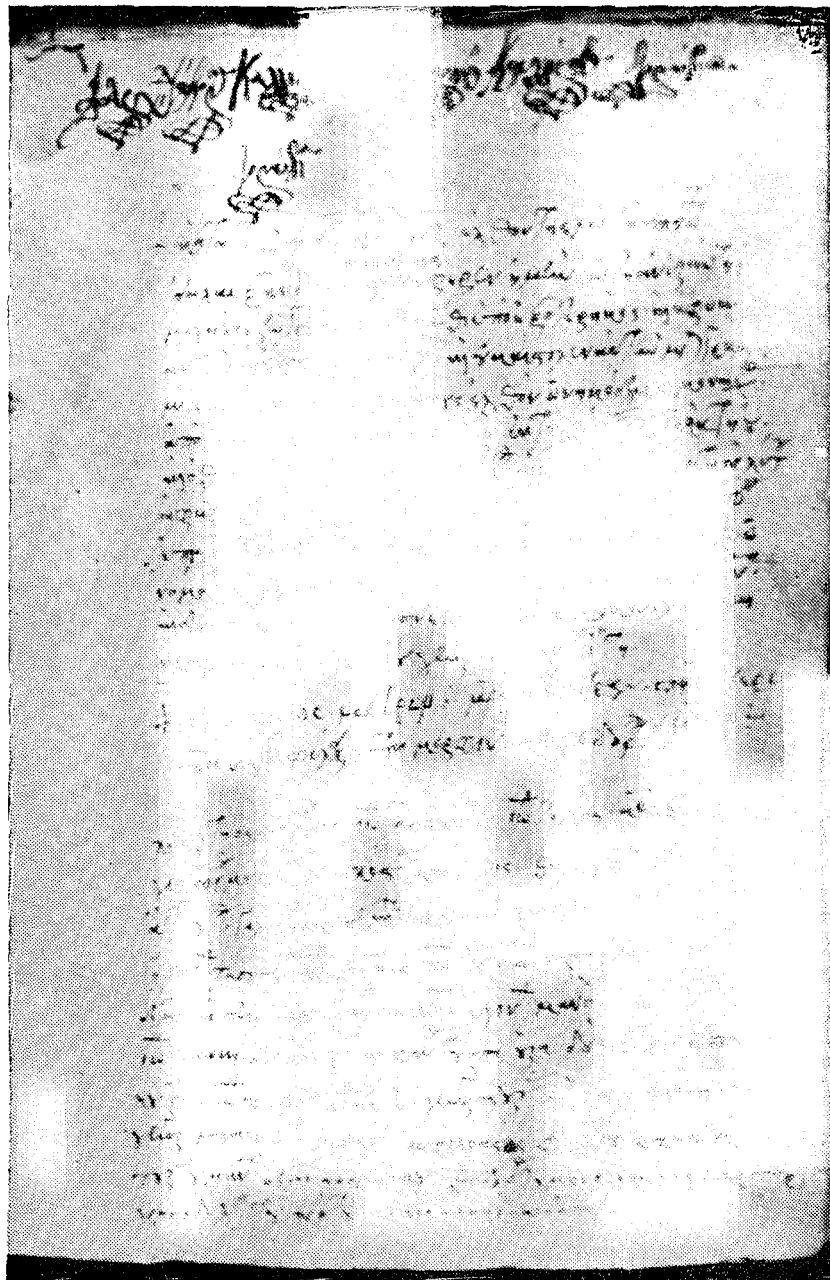

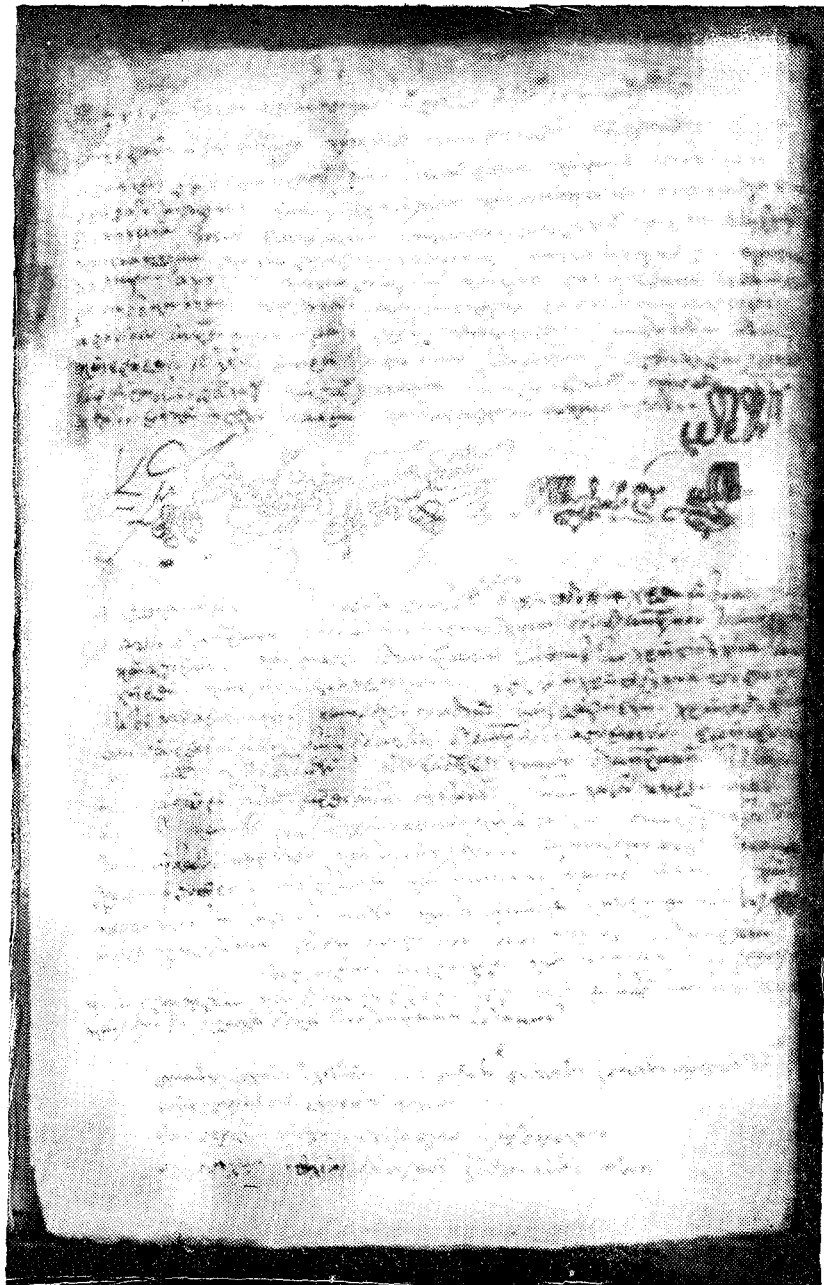

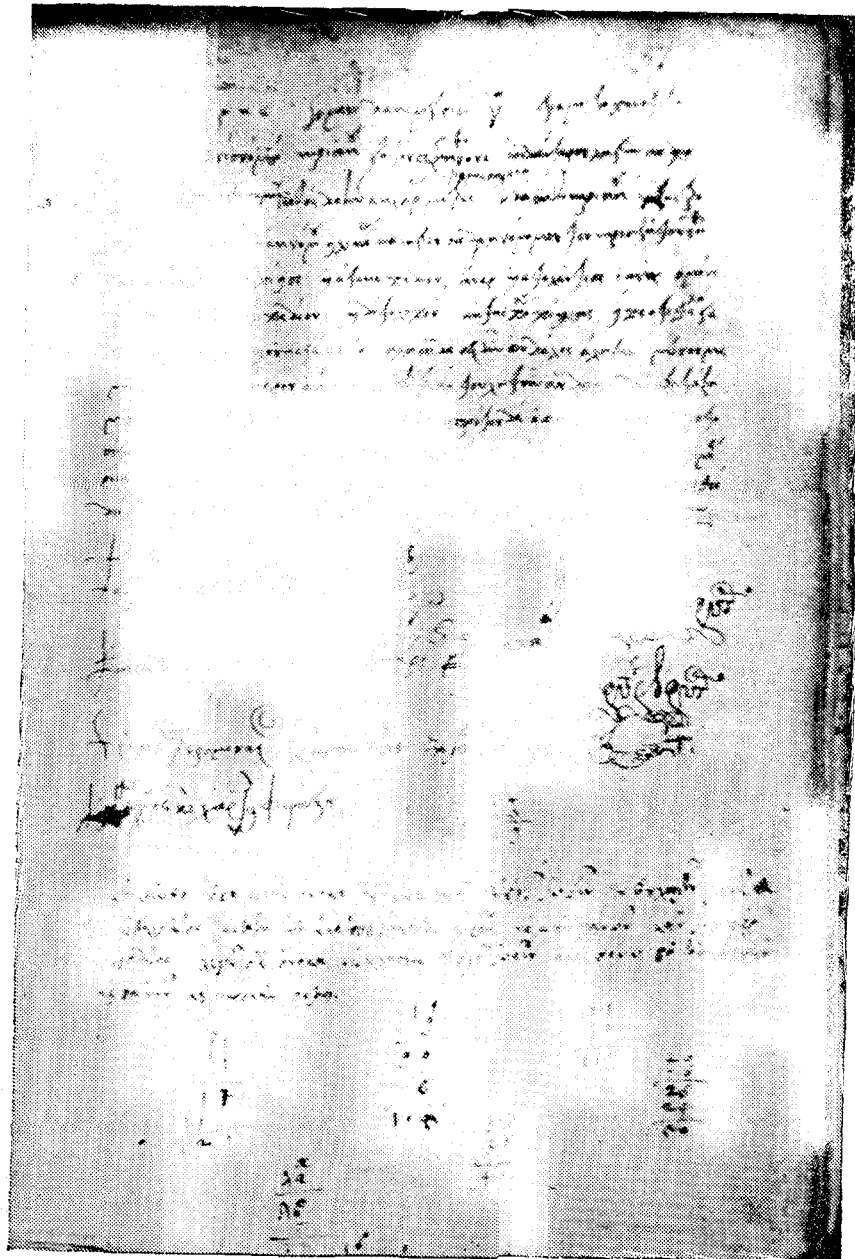

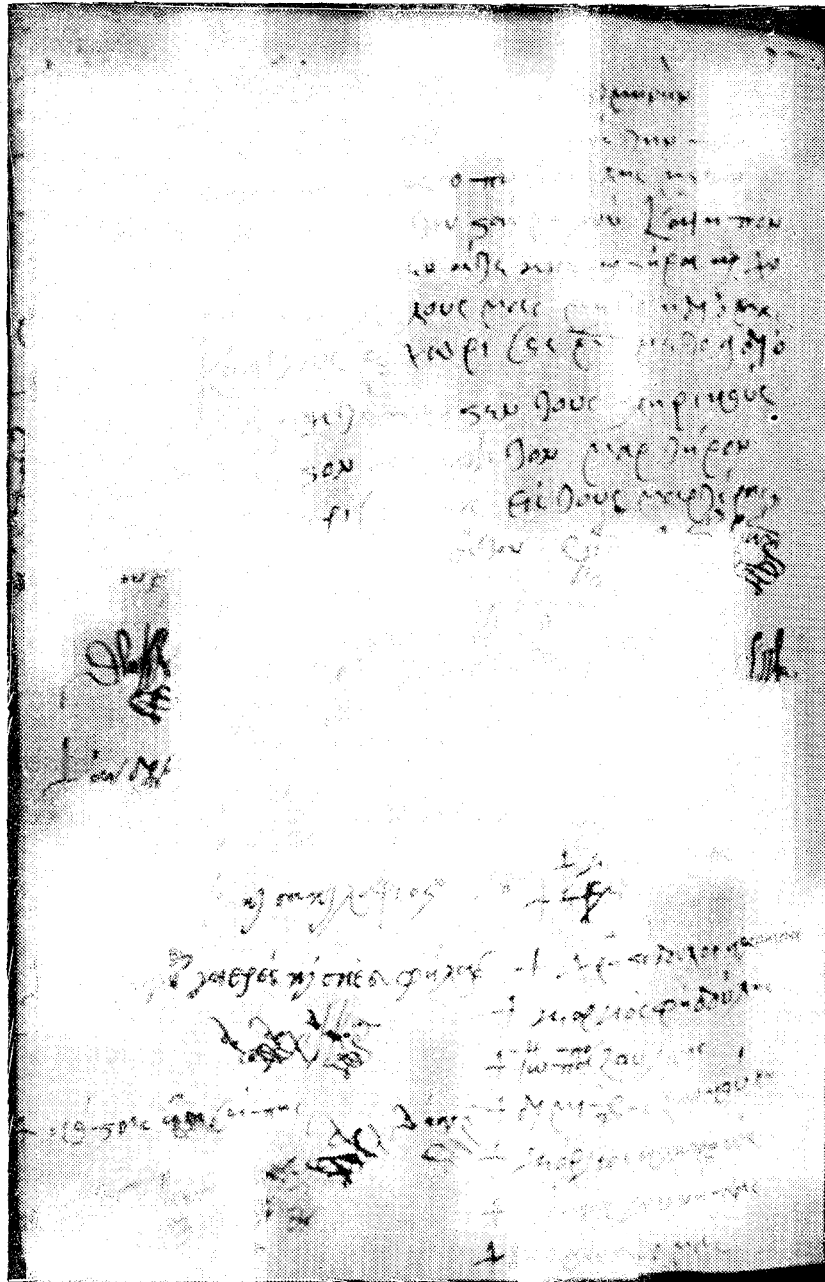

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Α΄

ΜΙΚΡΑ ΣΧΟΛΙΑ ΔΙΑ ΜΙΑΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΝ ΚΡΙΤΙΚΗΝ

Εἰς τὸ περιοδικόν : *La Bulgarie d'aujourd'hui Revue Mensuelle*
Μαὶ 1957 Ν^ο 10 ἀνεγνώσαμεν τὴν ἑξῆς βιβλιοκρισίαν Γαλλιστὶ περὶ Θρα-
κικῆς γλώσσης :

Ἔνα βιβλίον διὰ τὴν γλῶσσαν τῆς Θράκης.

ὑπὸ τοῦ Velizar - Velkov

«*Ἡ μελέτη τῆς γλώσσης καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἱστορίας τῶν Θρακῶν, παλαιῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, ἔχει καταστῆ δύσκολος λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἔργων, πληροφοριῶν καὶ συλλογῆς ἐγγράφων ἀποδείξεων. Ἴδού διατὶ ἡ ἐμφάνισις κάθε νέου ἔργου, διὰ τὴν ἀρχαίαν Θράκην, ἐμφανίζει ἕνα μέγα ἐνδιαφέρον καὶ ἀξίαν. Μόνον ἕξ μῆνες μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πρώτου τόμου «Corpus» : Ἑλληνικαὶ ἀτομικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μιχαήλωφ, ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν τῆς Βιέννης ἐδημοσίευσεν ἕνα κεφαλαῖῳδες ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Δημητρίου Δέτσεφ, μέλους τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, ἐκδοθὲν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ ἀπομεινάτια τῆς Θρακικῆς διαλέκτου». Ὁ συγγραφεὺς ἔχει κατατάξει κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ὅλας τὰς Θρακικὰς λέξεις, γνωστὰς μέχρι σήμερον ὀνόματα ἀτόμων, ὀνόματα τῆς χώρας, ὀνόματα μεμονωμένα, χωριστὰ κτλ. Πλάγι σὲ κάθε λέξι γράφεται ἡ πηγὴ (ὄνομα ἀρχαίου συγγραφέως ἢ ἐπιγραφῆ) διὰ τὴν λέξιν ποῦ μνημονεύει.*

Εἰς τὰς περισσότερας περιπτώσεις δίδει βραχείας ἐξηγήσεις διὰ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Τὸ βιβλίον ἀπαρτίζεται ἀπὸ τρία μέρη, Τὸν π ρ ὀ λ ο γ ο ν, ὅπου ἐκτίθενται μερικαὶ λεπτομέρειαι οὐσιώδεις, τῆς Θρακικῆς γλώσσης, μὲ τὴν σπουδὴν τῆς ὁποίας ὁ καθηγητὴς Δημήτριος Detchev, ἔγινε πασίγνωστος. Ἀκολουθεῖται ἀπὸ τὸ μέρος τῶν ὀνομάτων τῆς Θράκης, τὸ δ ε ὑ τ ε ρ ο ν μέρος ποῦ ἀφιεροῦται εἰς τὰς δασικὰς λέξεις καὶ τὰ φυτὰ. Τὸ τ ρ ί τ ο ν εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἐξήγησιν τῆς μοναδικῆς Θρακικῆς ἐπιγραφῆς σωζομένης μέχρι σήμερον ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τοῦ χωρίου Ἐζέροβο Νοτίου Βουλγαρίας. Ἡ γλῶσσα τῆς Θράκης ὠμιλεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ πολλὰς φυλὰς κατοικοῦσας τὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, κλεισμένους μεταξὺ τῆς Μαύρης Θαλάσσης καὶ τῆς Προποντίδος, τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν Καρπαθίων. Τὰ δυτικὰ σύνορα δὲν εἶναι προσδιορισμένα μὲ ἀκρίβειαν,

γνωρίζομεν όμως ότι διέρχονται μέσον τοῦ ἐδάφους τῆς σημερινῆς Γιουγκοσλαβίας. Ὑπάρχουν μαρτυρία ἀποδεικνύουσα ὅτι τὴν γλῶσσαν αὐτὴν ὠμίλου καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ.Χ. τῆς ἐποχῆς μας, ὅταν οἱ Θράκες συνανεμίχθησαν μὲ τοὺς Σλάβους νεοαφιχθέντας εἰς τὰ Βαλκάνια (τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον). Ἐν τούτοις οἱ Θράκες δὲν ἔχουν φιλολογίαν καὶ δὲν ἄφισαν γραπτὰ μνημεῖα, ἐκτὸς ἐνὸς χρυσοῦ δακτυλίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιγραφή ἔγινεν ἀντικείμενον συζητήσεων. Μᾶς μένουσι λέξεις ἀπομεμονωμέναι καὶ ἀρκετὰ κύρια ὀνόματα τοῦ τόπου. Ἀκριβῶς ἡ ὕλη αὐτὴ ἐταξινομήθη μὲ μεγάλην ἀκριβείαν εἰς τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἔργον. Μετὰ τὴν λεπτομερῆ ἀνάλυσιν ὅλων τῶν ἐρμηνειῶν τῆς ἐπιγραφῆς χαραγμένης ἐπὶ τοῦ δακτυλίου, ποὺ ἐδόθησαν μέχρι σήμερον, ὁ καθηγητὴς Dětchev προτείνει μίαν νέαν (ἐξήγησιν) ἡ ὁποία φαίνεται ὅλος διόλου εὐλογος καὶ παραδεκτὴ. «**Ρολιστενάς υἱὸς τοῦ Νερενία, εἶμαι Θηλαῖος. Ἡ Ἀραζιανὴ (δηλ. τῆς πόλεως Ἀραζος) Δομέα, Κόρη τοῦ Τηλεζήπιου μ' ἔχει σκεπάσει μὲ χῶμα (μ' ἐνταφίασε).** Πρὸ 64 ἐτῶν ἐδημοσιεύθη τὸ ἔργον τοῦ V. Tomachek ἐπὶ τῆς Θράκης, ὅπου ὁ συγγραφεὺς μετεχειρίσθη ὅλην τὴν ὕλην ποὺ ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἡ ταχεῖα ὁμως ἐξέλιξις τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν εἰς τὴν χώραν μας ἐπέτρεψε νὰ συσσωρευθῇ ἕνα ἄπειρον ἀρχαιολογικόν, γλωσσικόν καὶ ἱστορικόν ὕλικόν τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ συστηματοποιηθῇ. Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Δημήτριος D. Dětchev ἀφιέρωσε τὴν ζωὴν του εἰς αὐτὴν τὴν προσπάθειαν καὶ τώρα διαθέτομεν ἕνα ἔργον τὸ ὁποῖον περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Βουλγαρίας καὶ χρήσιμον εἰς ὅλους ὄσους καταγίνονται εἰς τὰς διαφόρους ἀπόψεις τοῦ Θρακικοῦ Πολιτισμοῦ»¹.

Ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐξέρροβο

Ἐφθασεν μέχρι ἡμῶν ἡ ἀνωτέρω μελέτη καὶ ἕνα φύλλον ἀπὸ τὸ ἐν Σόφια ἐκδιδόμενον περιοδικόν: La Bulgarie d' Aujourd'hui Revue Mansueel Maï N° 10 1957, μὲ μίαν κριτικὴν ὀλοσέλιδον τρίστηλον γαλλιστὶ τοῦ Velizar Velkof μὲ τὸν τίτλον: Un livre sur la langue Thrace par Velizar Velkov. Πρόκειται περὶ κριτικῆς ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ θέματος μὲ τὸν τίτλον: Die thrakische sprachreste, heraus gegeben von Dimiter Detschew, Wien 1957. 584 s. (Osterreichische Akademie der Wissenschaften, Linguistische, Abteilung, XIX). Ἡ κριτικὴ κοσμεῖται καὶ μὲ μίαν φωτογραφίαν τοῦ γνωστοῦ δακτυλίου τοῦ Ἐξέρροβο, χωρίου, ὡς λέγουσι καὶ γράφουσι οἱ Βούλγαροι τῆς Κάτω Βουλγαρίας, καθ' ἡμᾶς τῆς Βορείου Θράκης ἢ Ἀνατ. Ρουμελίας, παρὰ τὸ Χάσκοβον, τὸ ἑλληνικὸν ἄλλοτε. Ὁ δακτύλιος αὐτὸς πρὸ 64 ἐτῶν, ὅταν ἀπεκαλύφθη, ἔγινεν ἀντικείμενον πολλοῦ θορύβου. Εὐρωπαῖοι, Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες ἐπισιτήμονες, ἐπεχείρησαν νὰ τὸν ἀναγνώσουν

¹ 1. Μετέφρασε τὸ Γαλλ. κείμενον ὁ κ. Γ. Ἐμμανουηλίδης Θράξ.

καὶ ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐγέννησε μίαν διαμάχην πρωτοφανῆ. Δὲν ὑπῆρξε ἀπλῶς ἐπιστημονικὴ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὴ, ἀγωνιζομένων κυρίως τῶν Βουλγάρων, διὰ τὴν σκοπιμότητα, νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν προσπάθειάν των χωρὶς νὰ ἔχουν καμμίαν βάσιν. Ἐκ περιεργείας παραθέτω μαζί με τὴν φωτογραφίαν ὅπως εἶναι γραμμένον με ἐλληνικοὺς χαρακτῆρας καὶ τὴν ἐρμηνείαν Ἑλληνιστὶ τοῦ Detschev : «Ρολιστενέας - Υἱὸς - τοῦ - Νερενία εἶμαι Θελταῖος. Ἡ Ἀρατζαννὴ (δηλ. τῆς πόλεως Ἄραζος) Δομέα, Κόρη τοῦ Τηλεζήπτου μεῖχει σκεπάσει με χῶμα (μὲνταφίασε)». Ἐπειδὴ καὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες εἰργά-

Δακτύλιος τοῦ Ἐζέροβο

σθησαν νὰ δώσουν μίαν ἐρμηνείαν ὡς λ.χ. ὁ μακ. Μ. Ἀποστολίδης, ὁ Κ. Κουρτίδης, ὁ Ν. Ἀνδριώτης, μάλιστα αὐτὸς ὡς γλωσσολόγος, παραθέτω ἐδῶ τὴν ἐρμηνείαν πὸν δίδει ὁ τελευταῖος, Ἕλληνας καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσ)νίκης, εἰς ἀντιστιάθμημα τῆς προσπάθειας τοῦ Βουλγάρου κ. Demitre Deschev, ὅστις θεωρεῖ ὅτι—ἀφοῦ ἐθυσίασε, ὡς λέγει, τὴν ζωὴν του εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν μετὰ τὸν V. Tomachek—ἡ ἐρμηνεία του εἶναι ὀλοσχερῶς εὐλόγος καὶ ἀποδεκτὴ. Ἴδου τί λέγει ὁ κ. Ἀνδριώτης : «Πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια βρέθηκε στὸ χωριὸ Ἐζέροβο, κοντὰ στὴ Φιλ)πολη, ἓνα χρυσοῦ δακτυλίδι με πολὺ πλατεῖα πλάκα, ἐπάνω στὴν ὁποία εἶναι χαραγμένη με ὠραῖα ἐλληνικὰ κεφαλαῖα γράμματα τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνα μιὰ ἐπιγραφὴ σὲ ἄγνωστη γλῶσσα. Τὸ δακτυλίδι τοῦ Ἐζέροβο, ὅπως τὸ λένε, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ λίγα πολύτιμα ἀντικείμενα πὸν φυλάγονται στὸ ἀρχαιολογικὸ μουσεῖο τῆς Σόφιας. Ἡ ἔκταση τῆς ἐπιγραφῆς του εἶναι ὅση ἀκριβῶς ἔκταση ἔχουν δυὸ ὁμηρικοὶ

ἑξάμετροι στίχοι, γιὰ τὸ καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ ἑμμετρον. Ὁ τόπος στὸν ὁποῖο βρέθηκε καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνήκει, δικαιολογοῦν τὴν πεποιθήσιν ὄλων τῶν γλωσσολόγων, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι Θρακικὴ, ὁπότε εἶναι ἡ πρώτη καὶ μόνη ὡς σήμερον θρακικὴ ἐπιγραφὴ μὲ συνεχῆ λόγον, τὸ πρῶτον θρακικὸν κείμενον. Τί λέει ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἄγνωστο, ὅχι μόνον γιὰ τὴν Θρακικὴν γλῶσσαν μᾶς εἶναι ἄγνωστη σὰ καθέκαστά της, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν αἰ. λέξεις τῆς ἐπιγραφῆς δὲ χωρίζονται, κἄτσι δὲν ξέρουμε ποῦ τελειώνει ἡ μία καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ ἄλλη. Τὰ γράμματα ποῦ τὴν ἀποτελοῦν σχηματίζουν 8 σειρὰς ὑπάλληλας :

1) ΡΟΛΙΣΤΕΝΕΑΣΝ	1) ΕΑΝΤΙΑΕΖΥ
1) ΕΡΕΝΕΑΤΙΑ	6) ΠΤΑΜΙΗΕ
3) ΤΕΑΝΗΣΚΟΑ	7) ΡΑΖ
4) ΡΑΖΕΑΔΟΜ	8) ΗΛΑΤΑ

Εἶναι ἀφάνταστο πόσα ἔχουν γραφῆι γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ δαχτυλίου τοῦ Ἐξέρροβο καὶ πόσες δοκιμὲς ἔγιναν ἀπὸ εἰδικοὺς γλωσσολόγους νὰ ἐρμηνευθῆ. Περιορίζομαι ν' ἀναφέρω τὶς κυριώτερες σχετικὰς ἐργασίας. 1) τοῦ Βουλγάρου : D. Detschev, *Die thrakische Inschrift auf dem Goldringe von Ezerovo (Bulgarien)* στὴν *Glota* 7, 81—86 2) τοῦ Αὔστριακοῦ *P. Kretschmer, Zur Deutung der thrakischen Ringinschrift*, στὴν *Glotta* 7, 86—92. 3) τοῦ Ἰταλοῦ *V. Pisaní. Über die sogen. thrakische Inschrift von Ezerovo* στὶς *Indogerm. Forschungen* 47, 42—47 καὶ 51, 113 κέξ.» 4) ἐπὶ πλέον τοῦ *N. Ἀνδριώτη* : Ἡ Γλῶσσα τῆς Θράκης, δημοσ. Ἐτ. Θρ. Μελετῶν ἀρ. 20 σ. 5—6. 5) τοῦ *Μυρτ. Ἀποστολίδη* ὅστις ἔγραψε τὴ μελέτη : *L' inscription de la bague du village Ezerovo. Anuaire de la bibl. nat. à Plovdiv*, 1927 σ. 97—112. Αὐτόθι καὶ βουλγαριστὶ σ. 39, καὶ Θρακικὰ 2. 3 καὶ 4, τόμ. 6) τοῦ *K. Κουριδῆ* εἰς τὰ Θρακικὰ καὶ τὴν ἱστορίαν του : Ἡ Θράκη. Ὁ κ. Ν. Ἀνδριώτης ὅπως ἀντικειμενικὰ ἐργασθεὶς ἔδωκεν ὅ,τι ἠμπόρεσε μέσα στὶς πολυποίκιλας ἐπιστημονικὰς του ἀσχολίας. Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι 1) Ὅντως οἱ Θράκες δὲν εἶχαν γραπτὴν γλῶσσαν, οὔτε πνευματικὰ προϊόντα διατυπωμένα εἰς γλῶσσαν γραπτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ γλῶσσα των παρέμεινε στάσιμος, ἀκαλλιέργητη καὶ ἀνίκανη νὰ ἐκφράσῃ σκέψεις πολιτισμένου λαοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τῆς ὁποίας τὸ κάλλος ἀμιλλᾶται πρὸς τὸ κάλλος καὶ ὕψος τῶν διανοημάτων τοῦ ἑλλην. λαοῦ. ὅτι 2) Οἱ Θράκες ἔπαυσαν νὰ ὑφίστανται ὡς ἴδιον ἔθνος καὶ ἡ ἱστορία των ἔπαυσεν ὑφισταμένη τὸν τρίτον αἰῶνα π.χ. Τὸν ἕκτον αἰ. ἡ Βυζ. Αὐτοκρατορία εἶχεν ἐξελληνισθῆ ὀλοσχερῶς, διότι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰσῆχθη ὡς ἐπίσημος γλῶσσα εἰς τὴν διοίκησιν, τὸν στρατόν, τὴν δικαιοσύνην καὶ δὲν ὑφίσταντο πλέον οἱ Θράκες ὡς ἴδιον ἔθνος. ὅτι 3) Οἱ Θράκες ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας ἔτι (ἀπὸ τὸ 46 μ.Χ.) ὑπέστησαν τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῶν σωζομένων

ἐλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ μνημείων τέχνης καὶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Θραῖκες ἀπὸ τὸν 2—3 αἰῶνα ἦσαν ἐξελληνισμένοι, διότι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὰ ἀπρόσιτα τέως μεσόγεια διὰ τῶν Ρωμαϊκῶν στρατιωτικῶν λεωφόρων καὶ τῆς εὐνομίας, ἀσφαλείας καὶ τῆς εὐδαιμονίας τῆς χώρας. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς τῷ 360—362 μ.Χ. ἀναγνωρίζων τὴν ἐλληνικότητα αὐτὴν τῆς Θράκης διακηρύσσει : *Οἱ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἰωνίαν οἰκοῦντες Ἑλλάδος ἐσμὲν ἔκγονοι.* (Ἰουλ. λόγος Γ' σ. 12, 17) ¹.

ὅτι 4) Οἱ Βούλγαροι εἰσῆλθον εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος τὸν 7ον αἰῶνα καὶ ἐκρωσιθέντες γλωσσικῶς ἐν τέλει ἐξεσλαβίσθησαν, ἐνῶ ἐξεχριστιανίσθησαν μὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐξελληνισθοῦν, διότι τοῦτο δὲν τὸ ἐπεδίωξαν οὔτε οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες οὔτε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μετέφρασε καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἐκκλ. κείμενα εἰς τὴν σλαβωνικὴν (Κύριλλος - Μεθόδιος). Οἱ Βούλγαροι βασιλεῖς Πρεσνιάν, Ὁμορτάγ κλπ. ἔγραφαν καὶ αὐτοὶ ἑλληνιστὶ τὰ ἐπίσημά τους ἔγγραφα ².

ὅτι 5) Ὁ κ. D. Detchev λοιπὸν ἀγόμενος ἀπὸ σκοπιμότητος, ὡς συνήθως, πολιτικῆς, δὲν ἀρνεῖται ὡς ἐπιστήμων νὰ ὑποταγῇ, ἀλλὰ δημιουργεῖ φανταστικά ἱστορικά γεγονότα, καθ' ἃ ὁ Θρακικὸς ἐλληνικὸς πολιτισμὸς ἐξηφανίσθη πρὸ τοῦ σλαβικοῦ καὶ συνδέει τὴν ἱστορίαν τῶν βουλγάρων μ' ἐλληνικὰ τεκμήρια πολιτισμοῦ, πρὸς τὸν ἀρχαῖον Θρακικὸν κόσμον καὶ πολιτισμὸν αὐθαίρετα. Οἱ Βούλγαροι κατελθόντες τὸν 7ον αἰῶνα μ.Χ. ἐντὸς τοῦ Βυζ. Κράτους, τὸν ἐξελληνισμένον Θρακικὸν λαὸν ³ ἐπιχειροῦν νὰ τὸν παρουσιάσουν ὡς ἔχοντα σχέσιν καὶ μὲ τοὺς ἐπιδρομεῖς καὶ ἀνάγουν αὐθαίρετως πρὸς τὴν ὑπαρξίν τοῦ Ἑλληνοθρακικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι ἐκσλαβισθέντες γλωσσικῶς ὑπὸ τῶν Σλάβων τῆς Ἑλλην. Χερσονήσου, ἐξεσλαβίσθησαν τελικῶς καὶ ἐθνικῶς οὐδεμίαν ἔχοντες σχέσιν πρὸς τοὺς Θραῖκας καὶ οὐδένα πολιτισμὸν δυνηθέντες ν' ἀναπτύξουν καὶ προαγάγουν. Ἡ γλῶσσα ἐπομένως τῶν Θρακῶν οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν μὲ τοὺς Βουλγάρους καὶ κάθε προσπάθειά των ν' ἀναμίξουν ἑαυτοὺς πρὸς τοὺς Θραῖκας, τοὺς ἐξελληνισθέντας τελείως τέσσαρας αἰῶνας πρὶν ἢ αὐτοὶ ἐμφανισθοῦν εἰς τὴν ἑλλην. Χερσόνησον, εἶναι ἀντιεπισημονικὴ καὶ εἰς οὐδὲν τοὺς ὠφελεῖ ⁴.

ΠΟΛΥΑ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

1. Βλ. Κ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου : Ὑπῆρξε Θρακικὴ τέχνη ; ΙΣΤ' τ. Θρακικά (1941) σ. 6 καὶ ἔξ.

2. Βλ. Ἀνδριώτη Ν. καθ. Πανεπιστ. Θεσ/νίκης. Ἡ γλῶσσα τῆς Θράκης σ. 9—10.

3. Τὸν 3ον αἰῶνα μ.Χ. οἱ Θραῖκες καὶ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐκχριστιανίσθησαν καὶ ὁμίλουν τὴν ἐλληνικὴν πλέον.

4) Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. ΙΒ' σ. 240—242 Ἀντ. Κεραμοπούλου.

B'

ΘΡΑΚΙΚΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ

1. Τὰ εὐρήματα τῆς ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς.

Μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς καταλήψεως τῆς Κομοτηνῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (τὸ 1941) ἐστεγάζετο εἰς εἰδικὴν αἴθουσαν τοῦ Γυμνασίου Κομοτηνῆς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Συλλογὴ Κομοτηνῆς, περιλαμβάνουσα σημαντικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, προερχόμενα κυρίως ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀβδήρων, Δικαίας, Μοσυνοπόλεως Μαξιμιανουπόλεως, ἐκ τῶν ὑπαιρειῶν τῆς Ροδόπης, ἐκ τῆς Κομοτηνῆς, καθὼς καὶ ὠρισμένα μεταφερθέντα ἐξ Ἀνδριανουπόλεως τὸ 1922.

Συμφώνως πρὸς σωζόμενον ἀντίγραφον τοῦ περιγραφικοῦ Καταλόγου τῆς Συλλογῆς, καταρτισθέντος τὸ 1939 μετὰ τοῦ Καταλόγου τῆς Συλλογῆς Μαρωνείας, ὑπὸ τοῦ τότε ἐκτάκτου Ἐπιμελητοῦ Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς καὶ νῦν γυμνασιάρχου κ. Μαρ. Ξηρέα, ἡ Συλλογὴ περιελάμβανε 36 μαρμάρινα γλυπτὰ, 27 ἐπιγραφὰς καὶ 14 μικρότερα χαλκᾶ καὶ πῆλινα εὐρήματα, φυλασσόμενα ἐντὸς εἰς καλὴν κατάστασιν διατηρουμένων νομισμάτων ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 13 ἀργυρᾶ.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ἡ αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς εὐρέθη κενή, κοινὴ δὲ ἦτο ἡ γνώμη ὅτι τὰ ἐν αὐτῇ φυλασσόμενα ἀρχαῖα εὐρήματα μετεκομίσθησαν εἰς Βουλγαρίαν ἢ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων μετὰ τῶν βιβλίων τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ κτίριον στεγαζομένου Ἀναγνωστηρίου τοῦ Γυμνασίου καὶ τῆς Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης.

Πρὸ μηνῶν εὐρέθη κάτω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴν κλίμακα τοῦ παλαιοῦ κτιρίου τοῦ Α' Δημοτικοῦ Σχολείου, ὅπου τώρα στεγάζεται ἡ Ἐμπορικὴ Σχολὴ ἐνεπίγραφον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον, ἀναγνωρισθὲν ὡς ἐν ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων εὐρημάτων τῆς Συλλογῆς. Τὸ γεγονός τοῦτο ἔγινεν ἀφορμὴ, ὥστε κατόπιν σχετικῶν ἐρευνῶν νὰ ἀνευρεθῇ πρὸ καιροῦ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Ξηρέα ἐντὸς τοῦ σκοτεινοῦ ὑπογείου τοῦ ὡς ἄνω σχολείου μέγα μέρος ἐκ τῆς ὡς ἀπολεσθείσης θεωρουμένης Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς, χωρὶς οὐδεὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ παράσχη τὴν πληροφορίαν πότε καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας ἔγινεν ἡ μεταφορὰ τῶν ἀρχαίων τούτων εἰς τὸ ὑπόγειον τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ὑπολοίπων.

Ἐν συνόλῳ ἀνευρέθησαν 17 γλυπτὰ καὶ 12 ἐπιγραφαί, τὰ ὁποῖα μετεφέρθησαν ἀμέσως φροντίδι τοῦ κ. Γυμνασ. εἰς τὴν αἴθουσαν Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸν ἐκτ. Ἐπιμελητὴν κ. Δ. Καμπαδέλην.

Τὸ γεγονός συνεκίνησε βαθύτατα τὸ φιλόμουσον κοινὸν τῆς πόλεως, ὃ δὲ Νομάρχης Ροδόπης κ. Χρ. Τσιρώνης, ὅστις κατέφθασεν μετὰ τοῦ Νομαρχίας κ. Καραλῆ ἐπὶ τόπον, ἐξεδήλωσε ζῶηρόν ἐνδιαφέρον του καὶ ἔδω-

σεν ἐντολὰς νὰ ἐρευνηθοῦν ἐπιμελέστερον τὰ ὑπόγεια τοῦ σχολείου πρὸς ἀνεύρεσιν τυχὸν καὶ τῶν ὑπολοίπων εὐρημάτων.

Εἰς τὰ ἀνευρεθέντα περιλαμβάνονται ἐνεπίγραφος μαρμάρινος βωμός, ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ κιονόκρανα, κεφαλαὶ ἀγαλμάτων, ἀγαλμάτιον ἀνακλυσμένης ἡμιγύμνου γυναικός, Ἄφροδίτης ἢ Ἀριάδνης, τμήμα ἀπὸ ἀγαλμάτιον «Καλοῦ Ποιμένος» ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα κ.ἄ.

Σημαντικώτερον ἐξ ὅλων εἶναι θραῦσμα ὕψους 0,67 μ. μεγάλου ἀναγλύφου καλλίστης τέχνης ἐπὶ τοῦ ὁποίου σώζεται μέρος εἰκονιζομένου λυρῶδοῦ, Ὁρφέως ἢ Ἀπόλλωνος, κρούοντος λύραν. Τὸ τεμάχιον τοῦτο μὲ ἄλλα δύο μικρότερα, ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώζετο τὸ κατώτερον μέρος θρόνου μετὰ τῶν ἄκρων ποδῶν καὶ τοῦ ἱματίου τοῦ λυρῶδοῦ, εἶχε μεταφέρει εἰς τὴν Συλλογὴν τὸ 1939 ὁ τότε ἐκ τοῦ χωρίου Κίρκη, ἀποτοιχίσας ταῦτα ἐκ τοῦ τοίχου σταύλου τῆς οἰκίας Δημ. Καίκα ἐπὶ τῆς ὁποίας παρέμειναν ἐντοιχισμένα τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τοῦ ἀναγλύφου.

Ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων καὶ μὴ εὐρεθέντων εἰσέτι ἀξιολογώτερα ἦσαν, ἐκτὸς τῶν ἐπιγραφῶν, ἀγαλμα ἀνδρός, φυσικοῦ μεγέθους προερχόμενον. ἐκ Μαρωνείας, ὠραῖον ἀνάγλυφον «Θυακὸς Ἡρώος Ἰπέως». μικρὸν ὄρει-χάλκινον ἀγαλμάτιον Διονύσου φέροντος νεβρίδα, πῆλινον εἰδῶλιον Ἀθηνᾶς, μὲ ἄλλα ὠραῖα πῆλινα εἰδῶλια προερχόμενα ἐξ Ἀρισβης, καὶ τέλος ἡμικατεστραμμένον ἄνω μέρος δικεφάλου ἐρμαϊκῆς στήλης μὲ δύο πωγωνοφόρους μορφάς, πιθανώτατα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Δημοκρίτου, καθόσον προήρχετο ἐκ τῆς περιοχῆς Ἀβδήρων.

2. Καὶ ἄλλα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα.

Ὡς εἴχομεν ἀναγράψει εἰς τὸ δημοσίευμα μας τῆς 23 Μαΐου ἐ.ἔ., εἶχον ἀνευρεθῆ εἰς τὰ ὑπόγεια τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς Κομοτηνῆς ὑπὸ τοῦ Γυμνασιάρχου Θηλέων κ. Μ. Ξηρέα 30 μαρμάρινα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὰ ὡς ἀπολεσθέντα κατὰ τὸν πόλεμον θεωρούμενα ἀρχαῖα συλλογῆς Κομοτηνῆς. Δὲν παρῆλθον ὅμως πολλαὶ ἡμέραι καὶ κατέφθασεν ἐκ Καβάλας ἀπεσταλμένος τοῦ κ. Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ μεταφέρει τὰ εὐρήματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας.

Κατόπιν ὅμως συντόνων ἐνεργειῶν τοῦ κ. Νομάρχου Ρυδόπης, τοῦ κ. Δημάρχου καὶ ἄλλων πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν παραγόντων τῆς πόλεώς μας ἀπεσοβήθη ἡ μεταφορὰ των, διότι ὡς ἐτονίσθη τότε εἰς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, τὰ εὐρήματα ταῦτα ἀποτελοῦν τοὺς ἀψευδεῖς μάρτυρας τῆς ἀπὸ αἰῶνων Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης μας καὶ πρέπει διὰ λόγους ἐθνικοὺς νὰ παραμένουν ἐκεῖ ὅπου καὶ ἀρχικῶς ἀνευρέθησαν, εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν Κομοτηνῆς, πρωτεύουσας τῆς Θράκης, καθόσον μᾶλλον περισυνέλεξε ταῦτα οὐχὶ ἡ Ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία Καβάλας, ἀλλὰ κατὰ πρό-τρον ὁ Κομοτηναῖος, διαπρεπῆς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

κ. Στίλπων Κυριακίδης και καθηγηταὶ καὶ μαθηταὶ τοῦ Γυμνασίου τῆς πόλεώς μας. Μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς τοιαύτης ἀπαγωγῆς τῶν ἀρχαίων μας ἀνευρέθησαν πρὸ μηνὸς περίπου ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Γ. Μπακαλάκη καὶ τοῦ γυμνασιάρχου κ. Μ. Ξηρέα καὶ ἔτερα 30 μαρμάρινα τεμάχια κατόπιν ἐρεῦνης ἀνωθι τῆς ἐξωτερικῆς κλίμακος τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς, τὰ ὅποια μετεφέρθησαν, φροντίδι τοῦ κ. Δημάρχου, εἰς τὴν ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἀρρένων στεγαζομένην Ἀρχαιολογικὴν Συλλογὴν, ἐπρόκειτο δὲ ἐντὸς τῶν ἡμερῶν, μετὰ νέαν ἔρευναν πρὸς ἀνακάλυψιν καὶ τῶν ὀλίγων ὑπολοίπων τεμαχίων τῆς Συλλογῆς, νὰ τακτοποιηθοῦν ταῦτα καταλλήλως εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Συλλογῆς, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ αὕτη ἀληθινὸν κόσμημα τῆς πρωτεύουσος τῆς Θράκης.

Παραδόξως ὅμως, ἄγνωστον κατόπιν ποίων ἐνεργειῶν, κατέφθασε καὶ νέα διαταγὴ τοῦ κ. Ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας καὶ πάλιν περὶ μεταφορᾶς τῶν ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς εἰς Καβάλαν.

Διὰ τὴν ἱστορίαν ἀναφέρομεν δύο περιστατικὰ σχετικὰ πρὸς τοὺς ὑπὸ ἀπαγωγὴν ἀρχαιολογικοὺς θησαυροὺς τῆς Θράκης μας, τὰ ὅποια ἴσως συγκινήσουσιν τοὺς κ. κ. ἀρμοδίους :

1) Εἰς τὴν ἑφημερίδα «Αἰῶν» τοῦ 1858 ἀναγράφεται ὅτι ὁ ἐν Κομοτηνῇ ἐγκατεστημένος τότε Ἰωάννης Κόκκος ἐδώρησεν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν τὸ ὑπ' ἀριθ. 40 ἀνώτερον τμήμα ἀρχαϊκῆς στήλης, ἀφοῦ τὸ μετέφερεν εἰς Ἀθήνας, τίς οἶδε μὲ ποίας θυσίας, ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀνευρέσεώς του, τὴν ἀρχαίαν Θρακικὴν πόλιν Δικαίαν Ἀβδήρων.

Τὸ 1927 ὁ Κομοτηναῖος καθηγητὴς κ. Στίλπων Κυριακίδης ἀνεῦρεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ νοτίως τῆς Κομοτηνῆς χωρίου Σαρσαλῆ τὸ κάτω καὶ μεγαλύτερον μέρος ἀμφιγλύφου ἀρχαϊκῆς στήλης, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα εὐρήματα τῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς. Τὸ 1946 ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης εἰς εἰδικὴν μελέτην του «Ἑλληνικὰ Ἀμφίγλυφα» ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ὑπ' ἀριθ. 40 Στήλη τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ ἡ Στήλη τῆς Συλλογῆς Κομοτηνῆς ἀποτελοῦν τμήματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Στήλης, τῆς Στήλης Ἀθηνῶν 40—Κομοτηνῆς, ὡς ἀποκαλεῖται πλέον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τέχνης.

2) Ὁ Ἴων Δραγούμης ὅτε ὑπηρέτει ὡς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ τότε Δεδαγάτς εἶχεν ἀνεύρει εἰς τὸ χωρίον Ἀσφάριον, μέσα εἰς ἓνα τουρκικὸν τσιφλίκι, μέγα ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὸν Ὁρφέα καθήμενον ἐπὶ θρόνου καὶ κρούοντα τὴν λύραν, χρησιμοποιούμενον δὲ ὡς γούρνα διὰ τὸ πότισμα τῶν ζώων τοῦ μπέη. Ὁ αἰδιδιμος ἐκεῖνος Ἕλληνας, ὁ ὁποῖος τόσον εἰργάσθη διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς Ἑλληνικότητος τῆς ἀλυτρώτου Βορείου Ἑλλάδος, ἐφρόντισε διὰ τὴν ἀπαγωγὴν ἐν καιρῷ νυκτὸς τοῦ ἀναγλύφου καὶ τὴν ἀπόκρυψίν του εἰς τὸ χωρίον Κίρκη, μὲ σκοπὸν νὰ τὸ διασώσῃ ἐν καιρῷ εἰς Ἀθήνας.

Δὲν τὸ κατώρθωσεν ὅμως καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ τὸ ἀνάγλυφον μέχρι τῆς

καταλήψεως τῆς Θράκης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τὸ 1913, ὅποτε τὸ μοναδικὸν τοῦτο εὔρημα, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο σήμερον τὸ πλέον σεπτὸν προσκύνημα εἰς τὴν Θράκην, ἐθραύσθη ἀπὸ βάνουσα χέρια καὶ κατόπιν ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ θραύσματά του ὡς δομικὸν ὕλικόν εἰς τὴν οἰκίαν Σιμιτζῆ.

Κατὰ τύχην τὸ 1939 ἀνεῦρεν τρία τεμάχια τοῦ ἀναγλύφου ἐντοιχισμένα εἰς τὸν σταῦλον τῆς οἰκίας Σιμιτζῆ (τότε Δημ. Καΐκα) ὁ τότε ἔκτακτος ἐπιμελητὴς Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς κ. Μ. Ξηρέας καὶ τὰ μετέφερεν εἰς τὴν Συλλογὴν Κομοτηνῆς. Σήμερον, ἀνευρεθέντα πρὸ μηνῶν ὑπὸ τοῦ ἰδίου, σώζονται εἰς τὴν Συλλογὴν δύο μόνον τεμάχια, εἰς ἓν ἐκ τῶν ὁποίων εἰκονίζεται ἡ λύρα στηριζομένη ἐπὶ τοῦ μηροῦ τοῦ καθημένου Ὀρφέως καὶ κρουομένη μὲ τὰς δύο του χεῖρας. Καταβάλλεται προσπάθεια ἀνευρέσεως καὶ τοῦ τρίτου τεμαχίου τὸ ὁποῖον εἰκονίζει, ὅπως δεικνύει σωθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Γυμνασιάρχου φωτογραφία τοῦ 1939, τοὺς πόδας τοῦ θεοῦ λυρωδοῦ καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται.

Μὲ θέμα τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἀνάγλυφον, τὸ ὁποῖον εἶναι καλλίστης τέχνης καὶ σύγχρονον τοῦ Παρθενῶνος, ἐτοιμάζει εἰδικὴν μελέτην ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης, διὰ νὰ προσφέρῃ ἀκόμη μίαν λαμπρὰν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Θράκην μας καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἐπιστήμην.

ΜΑΡ. ΞΗΡΕΑΣ

Γυμνασιάρχης Κομοτηνῆς

3. Ἀνασκαφαὶ Θράκης καὶ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα.

1. Πρώτη ἢ ἀρχαιοτάτη πόλις *Στρώμη* «νῆσος Θασίων ἐμπόριον» κατὰ Σουΐδαν. Εἶναι μία μικρὰ χερσόνησος συνδεομένη μὲ Ἴσθμὸν ἀπὸ ξηρᾶς, ἡ λεγομένη «Κουρσουλοῦ». Ὁ Ἡρόδ. Ζ' 109 λέγει : «διαβάς δὲ τοῦ Λίσου (=Φιλιουρῆ) ποταμοῦ τὸ ρέεθρον ἀπεξηραμένον πόλις Ἑλληνίδας τάσδε παραμείβετο, Μαρώνειαν, Δίκαιαν (=Σαρσαλῆ παρὰ τὸ Φανάριον), Ἀβδηρα, ταύτας τε δὴ παρεξήιε καὶ κατὰ ταύτας λίμνας ὀνομαστὰς τάσδε Μαρωνείης μὲν μεταξὺ καὶ Στρώμης κειμένην Ἴσμαρίδα (=Ἀνά·Γκιόλ) κατὰ δὲ Δίκαιαν Βεστονίδα . . .»

2. Διάφορα : Τὰ εὑρήματα εἶναι τοῦ 6ου καὶ 5ου αἰῶνος, θεμέλια ἱεροῦ, βωμῶν, οἰκιῶν, ρεῖθρα ὁδῶν, ὑπόνομοι κλπ. Προπολεμικῶς ἡ γῆ αὐτὴ ἦτο χέρσος καὶ ἐφαίνοντο εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διάφορα ἐρείπια οἰκοδομῶν ἀνάμεσα εἰς ἀγρίους θάμνους. Ἡ περιοχὴ, δυστυχῶς ἐκχωρισθεῖσα εἰς Σαρακατσαναίους, μὲ μηχανικὰ μέσα ἀνεσκάφη μὲ μπολτόζαν, ἐσβαρνήσθη καὶ ἐξυρῖσθη κυριολεκτικῶς καὶ πωλοῦνται οἱ λίθοι ὡς οἰκοδομήσιμον ὕλικόν. Τώρα πλέον δὲν χρειάζονται αἱ ἀνασκαφαί, διότι τὰ πάντα ἐξηφανίσθησαν.

3. Ἐπίσης περισυνελέγησαν πῆλινα εἰδῶλια, ἀκροκέραμοι, ἀνάγλυφοι σφραγιδες, ὄστρακα ἀγγείων μάλανομόρφων κλπ. καὶ τινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη,

ἄτινα περιεσώθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος καθ. κ. Βακαλάκη. Ταῦτα πάντα ἐπετεύχθησαν δαπάναις καὶ ἐντολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Οἱ Θρακικὲς ἀρχαιότητες ἐμφανίζονται ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένοι μὲ τὸν τόπον ὡς τὸ ἀνάγλυφον Ὀρφέως, καὶ τοῦ Θρακὸς ἥρωος Ἰπέως κ.ἄ. Μ. Ξ.

Γ'

ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΙΑ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΤΗΣ ΕΤ. ΘΡΑΚ. ΜΕΛΕΤΩΝ
ΧΑΡΙΝ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ ΕΝ ΘΡΑΚΗΙ

Πρὸς τὴν ἐφημ. «Βῆμα».

Κύριε Διευθυντά,

Ἐνα ἐπιστολικό μου ἄρθρο τῆς 7—10—57 στὸ «Βῆμα», ἐγέννησε ἀνακούφισιν στοὺς Θρακὰς πὺ μοῦγραψαν γιὰ τὸ γράμματά, νὰ δυναμώσω τὴν προσπάθειά μου γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ μας νὰ γίνον ἀνασκαφὲς στὴ Θράκη. Εἰδικῶς ὁ γυμνασιάρχης Κομοτηνῆς τοῦ Γυμν. Θελέων κ. Ξηρέας Μ., πὺ ἔγραψε κ' αὐτὸς γιὰ τὶς βρισκόμενες ἀρχαιότητες, μοῦγραψε παρακαλώντας νὰ ξαναγράψω καὶ νὰ προσπαθῆσω νὰ δοθοῦν πιστώσεις. «Ὡς τώρα μόνο τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ἔκαμε, λέγει, κάτι μικροανασκαφὲς στὴ Θράκη ὡς προανασκαφικὲς ἔρευνε νοτίως τῆς Κομοτηνῆς καὶ βεβαιώνει πὺ ἀνακάλυψε ὁ κ. Βακαλάκης τὴν ἀρχαιότατη πολιτεία Στρώμην «νῆσον Θασίων ἐμπόριον» κατὰ Σουΐδαν. Ἐκεῖ εὗρέθησαν σπουδαῖα εὗρήματα τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰῶνα π.χ. Τὰ εὗρήματα θὰ δημοσιευθοῦν εἰς τὸν 23 τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης. Δυστυχῶς ὁ χῶρος οὗτος ἀντὶ νᾶνασκαφῆ καὶ νὰ κηρυχθῆ ἀρχαιολογικὸς χῶρος, παρεχωρήθη εἰς ὁμάδα Σαρακατσαναίων, πὺ μὲ μηχανικὰ μέσα τὸν ἔσβαρον καὶ τὸν ξύρισαν κυριολεκτικὰ ὄλον (600) στρέμ. καὶ δὲν ἔμεινε λίθος ἐπὶ λίθου, εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν. Τώρα οἱ λίθοι, πὺ ἀποτελοῦσαν δόμους τῶν παναρχαίων κτισμάτων, οἱ λίθινοι αὐτοὶ σωροὶ, πωλοῦνται ἀπὸ τοὺς κατόχους ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

Ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνο ἠμπορεῖ ὁ καθεὶς καὶ ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία νὰ κρίνουν πόση ἀνάγκη ἀνασκαφῶν παρίσταται ὅλη τὴν παράλιο περιοχὴ ὅπου ὑπῆρχαν ἑλληνικὲς πολιτεῖες καὶ μοσογειότερο Βυζαντινές. Εἶναι μεγάλη ἡ θλίψις μου διὰ τὶς καταστροφὲς αὐτὲς καὶ διὰ τὴν ἀμέλειαν τοῦ Ὑπ. Παιδείας, νᾶναγνωρίση τὸ δίκαιόν μας, καὶ νὰ λάβη φροντίδα νὰ σώση τὰ χαμένα εὗρήματα καὶ νᾶποκαλύψη ἄλλα, πὺ θὰ δώσουν ἐπιχειρήματα εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Τελειώνοντας θέλω νὰ θίξω τὴν ἀνάγκην τῆς ἰδρύσεως καὶ μουσείου εἰς τὴν Κομοτηνὴν, διὰ νὰ μὴ μεταφέρονται τὰ εὗρήματα εἰς Καβάλλαν, ὅπου ὑπάρχει μουσεῖον. Ἡ Θράκη πρέπει νὰ ἔχη ἰδικόν της μουσεῖον, ὅπου θὰ ἐναποτίθενται ὅλα ὅσα θὰ ἔρ-

χωνται στὸ φῶς ἀπὸ τὰ σπλάχνα της. Ὅπως ἡ Βόρειος Θράκη ἐπλήρωσε τὰ μουσεῖα Σοφίας καὶ Φιλιππουπόλεως, ἔτσι ἡ Δυτικὴ Θράκη χωρισμένη ἀπὸ τὴν ὅλην Θράκην, πρέπει νὰ κρατῆ τοὺς θησαυροὺς της πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν καὶ ἐπίσκεψιν ἐπιτοπίως.

Τὸ «Βῆμα» πρέπει νομίζουμε νὰ τονίσῃ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ αἴτημα τῶν Θρακῶν, καὶ τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν.

(Ἐκ τοῦ Γραφείου Ε. Θ. Μ.)

**Ὁμοία ἐπιστολὴ πρὸς τὸ «Βῆμα» ἐκ μέρους τῆς διευθύνσεως
τοῦ Ἀρχείου Θράκης**

Κύριε Διευθυντά.

Μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης ἀσχολούμεθα σαράντα χρόνια. Ὁ μακαροίτης Μυρτ. Ἀποστολίδης, ὁ Γ. Λαμπουσιάδης, ὁ Ἀχ. Σαμοθράκης, ὁ Κ. Κουρτίδης ἐθυσίασαν πολλὰ χρόνια τῆς ζωῆς των νὰ ἔρευνοῦν τὴν ἱστορίαν τῆς Πατρίδος μας. Ἀλλὰ ἡ ἔρευνά της στηρίζεται στὰ μέχρι τώρα δεδομένα καὶ εὐρημένα. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ ὠθήσῃ τὴν ἔρευνα σὲ ἀγαθὰ συμπεράσματα καὶ ἀποτελέσματα, εἶταν ἡ διενέργεια ἀνασκαφῶν στὴ Θράκη. Πᾶν ὅ,τι ἀνεσκάφη ἕως τώρα καὶ ἀποτελεῖ πηγὴν ἐρεύνης, εὐρίσκεται δυστυχῶς στὴ Βόρειο Θράκη καὶ στὴ διάθεσιν τῶν Βουλγάρων. Οὔτε ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη οὔτε ἡ Δυτικὴ ἔχει αὐτὴ τὴν τύχην, ὥστε νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τοὺς θησαυροὺς της. Ἡ μὲν Ἀνατολικὴ Θράκη, εὐρισκομένη στὰ χέρια τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας, δὲν γνωρίζουμε πότε θὰ ἀνασκαφῆ. Ἡ Δυτικὴ ὅμως, ποῦ εἶναι Ἑλληνικὴ γῆ, δὲν εἶναι καλύτερας μοίρας στὸ ζήτημα αὐτό. Ἡ Τραϊανούπολη, ὁ Δορίσκος, τὸ Διδυμότειχον, μόνο ποῦ δὲν ὑψώνουν φωνὴν γὰ νὰ διακηρύξουν ὅτι πρέπει νὰ γίνουν ἀνασκαφές, γὰ νὰ προωθηθῇ ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τῆς Θράκης. Τὸ ὑνὶ τῶν γεωργῶν συχνὰ προσκρούει σὲ ἀρχαῖα εὐρήματα, καὶ συχνὰ ἐπιπόλαια προσκρούει καὶ ἡ σκαπάνη σὲ σπουδαῖα θραύσματα ἐπιγραφῶν, ἀγγείων, τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος π.χ. ποῦ ἀποτελοῦν πολυτιμώτατα τεκμήρια τῆς Ἑλληνικότητος τῆς Θράκης καὶ τόσον ἀφοροῦν τὶς τέχνες, τὴ γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμό.

Σήμερα οἱ ἀνασκαφές σ' ἄλλα σημεία τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος, ὅπως στὴν Πύλον καὶ τὴν Κόρινθον, ἀνατρέπουν τὰ μέχρι τοῦδε παραδεδεγμένα ἱστορικὰ πορίσματα καὶ εἰσάγουν μυθολογικὰ στοιχεῖα στὸν περίβολο τῆς ἱστορίας. Ἡ Θράκη παραμένει χωρὶς ἀνασκαφές καὶ ἡ ἱστορία της μένει σκοτεινὴ καὶ σιωπηλὴ, ἐκτὸς τῶν ὅσων μᾶς ἀπεκάλυψαν τὰ συσσωρευμένα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικότητός της στὰ μουσεῖα τῆς Σοφίας καὶ Φιλιππουπόλεως, γὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦν κυρίως οἱ Βούλγαροι ἀρχαιολόγοι. Τὰ Ἑλληνικὰ νομίσματα, οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, Ἑλληνικὲς καὶ Ρωμαϊκὲς, τ' ἀπειράριθμα ἄλλα εὐρήματα, ἀκόμη καὶ ὁ δακτύλιος τοῦ Ἐξέρροβο Χασκόβου, τὰ μεσαιωνικὰ μας

μνημεία, τὰ μοναστήρια, τὰ ἔργα τέχνης, ζωγραφικῆς κλπ.; οἱ ἐκκλησίες τοῦ 8ου καὶ τοῦ 11ου αἰῶνος, μ.Χ. Ὅλα αὐτὰ μελετῶνται καὶ ἐρευνῶνται ἀπὸ Βουλγάρους ἐπιστήμονας, πὺν μονοπωλιακῶς σχεδὸν ἀποφαίνονται περὶ τῶν μνημείων τῆς ἑλληνικωτάτης Θράκης, πάντοτε μὲ τὴν πολιτικὴν σκοπιμότητα ἐργαζόμενοι. Διὰ τοῦτο χρειάζεται νὰ ληφθῆ μία ἀπόφασις : Νὰ μελετηθῆ τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης. Νὰ χωρισθῆ σὲ περιφέρειες καί, κατὰ προτεραιότητα ἐνδιαφέροντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου, ν' ἀρχίσουν οἱ ἀνασκαφές, ὥστε ἐντὸς 20ετίας τοῦλάχιστον ν' ἀνασκαφοῦν αἱ περιοχαὶ τῆς Θρακικῆς γῆς. Ἐζητήσαμε μὲ ὑπομνήματα τὴν συνδρομὴ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γιὰ νὰ ἐνεργήσουμε μίαν ἀνασκαφὴ στὴν Τραϊανούπολη καὶ τὸν Δορίσκον, καὶ δὲν μᾶς ἐδόθη. Ἐζητήσαμε τὴν συνδρομὴ τοῦ Ὑπουργοῦ παρὰ τῇ Προεδρίᾳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἠρνήθη. Μόλις πρὸ ἔτους, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀπεφάσισε νὰ ἐνεργήσῃ κάποια ἀνασκαφὴ στὰ Ἄβδηρα. Ἄς εὐχρηθοῦμε νὰ πραγματοποιηθῆ αὐτὴ ἡ ἀνασκαφὴ, γιὰ τὰ Ἄβδηρα ὑπῆρξαν πολιτεία μεγάλη, ὅπου ἀνεφάνη καὶ ὁ Δημόκριτος πὺν μίλησε πρῶτος γιὰ τὸ ἄ τ ο μ ο. Ἡ Θράκη, πὺν τὰ ἑδάφη τῆς κατέχουν οἱ γείτονές μας, ἐκτὸς ἐλάχιστου μέρους πὺν κατέχουμε ἑμεῖς, πρέπει ν' ἀνασκαφῆ καὶ νὰ ἱστορηθῆ κι' ἀπὸ μᾶς. Οἱ γείτονές μας κατέχουν τὰ ἑδάφη τῆς Θράκης, ἑμεῖς προσπαθοῦμε ν' ἀποδείξουμε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Θράκης, ὡς ἔχουμε ἱστορικὸν χρέος, μὲ τὴν ἀρχαιολογία καὶ τὰ εὐρήματα, πὺν βγαίνουν ἀπὸ νὰ σπλάγγνα τῆς γῆς καὶ τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια. Τὰ εὐρήματα, πὺν ἔρχονται στὸ φῶς εἶναι ὄχι πενιχρά, ἀλλὰ καὶ μᾶς δείχνουν πόσα ἀκόμη πολυτιμότερα καὶ σπουδαιότερα θ' ἀναφανοῦν, ἅμα ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἀρχίσῃ τὸ ἔργον τῆς. Τότε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ ἐρευνα θὰ καταγράψῃ τὴν παρουσία θησαυρῶν, πὺν καταδείχνουν ὅτι ἡ χώρα αὐτή, τῆς ὁποίας ἀμφισβητεῖται ἡ ἑλληνικότης, εἶναι ἀπὸ τὸν 7ον, 9ον, 11ον αἰῶνα π.Χ. σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς Ἑλληνας καὶ στὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι ὅλα βοοῦν, πῶς ἐκεῖ ἕνας πολιτισμὸς ἀνεπτύχθη καὶ μία γλῶσσα ἐπεκράτησε καὶ ἐθριάμβευσε : ἡ Ἑ λ λ η ν ι κ ή !

Δ'

ΘΡΑΚΙΚΕΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΕΣ

Τὸ λογοτεχνικὸν ἔργον τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου

Ὁ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου εἶναι ὄχι μονάχα ὁ λαογράφος, ἀλλὰ ὁ ὑμνητὴς τῆς πολυπαθῆς Θράκης τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του. Ἡ Θράκη εἶναι τὸ πάθος του, ὁ καϋμός του ὁ ἀγιάτρευτος, ἡ λαχτάρα του ἡ μυστική, πὺ γύρω της νυχτόμερα τριγυρίζει ἡ κάθε του σκέψη. Μὲ πόση εὐλάβεια σκύβει καὶ μαζεύει καὶ τὴν πῖο μικρὴ λεπτομέρεια καὶ τὸ τελευταῖο ψίχουλο ἀπ' τὶς ἀναμνήσεις του γιὰ τὸ μαρτυρικὸ αὐτὸ κομμάτι τῆς Ἑλλάδας. Καὶ δὲν κουράζεται ποτὲ μὲς στὰ πολυάριθμα διηγήματα καὶ τὶς ἀναμνήσεις του διὰ τῶν δέκα πέντε καὶ πλέον τόμων του, νὰ ἐπαναλαμβάνει τὸ ἴδιο μονότροπο Leitmotiv πού, παράδοξο, μήτε καὶ τὸν ἀναγνώστη κουράζει. Σὰν μιὰ γνωστὴ μελωδία, πὺ ὅσο συχνότερα τὴν ἀκοῦμε, τόσο ἀγαπητότερη μᾶς γίνεται.

Τὰ πατροπαράδοτα ἔθιμα τῆς Θράκης σὲ «μέρες χρονικὲς» ὅπως τὰ Χριστούγεννα, ἡ Πρωτοχρονιά, τὸ Πάσχα, ἡ ἄγρια χιονισμένη φύση της, ἡ ζωὴ τῆς ἀρχοντιᾶς κι' ἡ ζωὴ τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων της, καθαγιασμένη ἀπὸ τὸ μόχθο καὶ σ' ὅλη τὴν ταπεινὴ ὑπακοή της (πὺ ἀποτελεῖ καὶ τὴ βαθεῖα σοφία της) γίνονται στὰ χεῖλη τοῦ ἱστορητῆ της, τραγοῦδι, στεναγμός, μεράκι ἀγιάτρευτο. Ἡ λαϊκὴ καὶ οἰκιακὴ τέχνη της ἱστορισμένη σὰν σὲ κεντὶδι μὲ ὑπομονὴ κι' ἀγάπη. Ἐνα ἀπλὸ σκεῦος, ἕνα μαστορεμένο ἐπιπλο δείχεται ποιημένο ἀπ' τὴν ψυχὴ καὶ τὴ ζέστα τοῦ δουλευτάδικου χεριοῦ πὺ τῶφτιαξε ἢ τὸ μεταχειρίστηκε. Κι' ὁ συγγραφέας στὸ ἀντίκρουμά του συγκινεῖται. Κάθε ἕνα τῆς καρδιᾶς του τρέμει καὶ δονεῖται κι' ἀδιάκοπα ματώνει ἀπὸ τὸν πόνο στὴν ἀνάμνηση γιὰ τὸ σκληρὸ ξεροζωμὸ ἀπ' τὴν πλοῦσια κι' ἀγαπημένη γῆ. Ὅλα τὰ ταπεινὰ πράγματα βρίσκουν τὴ θέση πὺ τοὺς ταιριάζει, τὰ ἔθιμα, τὰ λόγια, τὰ φερσίματα, μεταφερόμενα αὐτούσια καὶ ὑφασμένα ἀξεδιάλυτα μὲ τὰ μεγάλα περιστατικὰ τῆς ζωῆς (γέννηση, θάνατο, γάμο) τὰ αἰώνια κι' ἀναλλοίωτα.

Ὁ κόσμος πὺ ζωντανεύουν τὰ διηγήματα τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου εἶναι στ' ἀλήθεια ἕνας «ὁμορφος κόσμος ἠθικός, ἀγγελικὰ πλασμένος».

ΜΕΛΙΣΑΝΘΗ ΣΚΑΝΔΑΛΑΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

- Ἄριθ. 55 Τ' ἀναστενάρια τοῦ 56
- » 56 Τὰ εἰκοσάχρονα τῆς Ἐταιρείας Θρακ. Μελετῶν
  - » 57 Ἡ Ἀπολλωνία (νῦν Σωζόπολις)
  - » 58 Τετρακοσιετηροὶ πατριαρχικῆς δωρεᾶς
  - » 59 Τὰ βρεξούδια
  - » 60 Κάστρα τῆς Θράκης ἕμμετροι θρύλοι βυζαντινοί.
  - » 61 Ἡ Θράκη.
  - » 62 Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ σχίσματος.
  - » 63 Ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι.

Ἄρ. 55. **Τ' ἀναστενάρια τοῦ 1956.** Εἶναι συμπληρωματικὴ μελέτη περὶ τοῦ ἐθίμου μὲ πολλὰ προσθήκας ἀπὸ παρατηρήσεις τῶν συνεργατῶν τῆς Ἐτ. Θρ. Μελετῶν. Μὲ τὸ τεῦχος αὐτὸ συμπληροῦνται ἡ προσπάθεια τῆς Ἐταιρείας νὰ συμπληρώσῃ τις παρατηρήσεις, τις εἰκόνες καὶ νὰ ἐξαγάγῃ τὰ συμπεράσματα τῆς πολυχρονίου προσπάθειάς πρὸς περίωσιν τοῦ ἐθίμου ἀπὸ τὸν ἀφανισμόν, τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν δίωξιν τοῦ ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Θεσφνίκης, ἀκατανόητον διώκτην τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐπιζήμιον ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας μιᾶς ἐπαρχίας. Τὸ δημοσίευμα στολίζεται καὶ μὲ φωτογραφίες σκηνῶν τοῦ ἐθίμου. Οἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Καβακοπούλου ἐπὶ τῶν τελουμένων κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τοῦ ἐθίμου εἶναι ἀξιόλογες πρῶτην φορὰν καταγραφόμενες καὶ παρατηρούμενες καὶ ἀποτυπώμενες καὶ σὲ φωτογραφίες—τοὺς ἀψευδεῖς μάρτυρες κάθε γεγονότος. Ἦδη ὑπολείπεται νὰ δημοσιευθῇ ἡ τελευταία μελέτη τοῦ κ. Πολ. Παπαχριστοδούλου, ποὺ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν προβολὴν τῆς ταινίας τοῦ κ. Παν. Σεγδίτσα εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἐπιμορφωτικοῦ Ἑλληνοαμερικ. Ἰνστιτούτου.

Ἄρ. 56. **Τὰ εἰκοσάχρονα τῆς Ἐτ. Θρ. Μελετῶν.** Ἡ Ἐτ. Θρακ. Μελετῶν ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ 1937 συνεπλήρωσεν εἴκοσιν ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της. Πρὸς τοῦτο κατὰ παροτρύνσεις φίλων καὶ θαυμαστῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐορτάσῃ τὰ εἰκοσάχρονα της καὶ τὰ ἐώρτασε μεγαλοπρεπῶς εἰς τὸν Παρνασσὸν 7 Ἀπριλίου 1957 μὲ δμιλίαν τοῦ κ. Κ. Δημαρᾶ, Τατιάναν Σταύρου καὶ Π. Μαρκάκη. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε μεγάλη καὶ οἱ ὀμιλητὲς κατέκτησαν τὸ πλῆθος καὶ ἐθέρισαν τις ἐπευφημίες του. Ἐκ τούτου ἡ Ἐταιρεία ἐδημοσίευσεν τὸ δημοσίευμα ὑπ' ἀρ. 56 ποὺ περι-

λαμβάνει τις όμιλίες τών άγορητών. 'Αξίζει να τις μελετήσει εκείνος που παρακολουθεί την πνευματικήν μας κίνησην και την καλλιέργειαν τής ιστορίας και τής λαογραφίας γενικά. 'Ο λόγος του κ. Κ. Δημαρά σοφός, τής κ. Τατιάνας Σταύρου συναισθηματικός και συναρπαστικός και του κ. Π. Μαρκάκη σφοδρός δια τούς ύπουργούς, που έχουν τόσην κακίαν να κρημνίζουν ό,τι καλόν εύρίσκουν κατά την ύπουργίαν των. Είναι κείμενα οι λόγοι των, που καθρεφτίζουν τò έργον τής 'Εταιρείας, καθρεφτίζουν την κοινωνικήν αντίληψιν δια τὰ μεγάλα συντελούμενα έργα και ακόμη την θλιβεράν κρατικήν αντίληψιν επάνω σ' αυτά.

'Αρ. 57. *'Η 'Απολλωνία (νυν Σωξόπολις)*. Παλαιά μικρή ιστορούλα, γραμμένη από τον μακαρ. Θράκα Μαργαρίτην Κωνσταντινίδην αποθάνοντα πρό σαράντα έτών εις Τεργέστην, όπου έζησε έξυπηρετήσας την έλληνικήν εκεί κοινότητα. Είναι πολυγραφότατος και ό,τι έγραψε και έρεύνησε, τò έκαμε από αγάπην προς την πατρίδα Θράκην. Τα κείμενά του —χειρόγραφα— εύρίσκονται εις την έθνικήν βιβλιοθήκην (τμήμα χειρογράφων), όπου έδωρήθησαν από τον ίδιον ζώντα και μη αξιωθέντα αντί τούτων και τών μελετών του, ν' αξιωθῆ του τίτλου του διδάκτορος τής φιλοσοφ. Σχολής, που άπονέμεται δωρεάν και προς τούς άρχοντας του έθνους, που κυβερνοῦν την 'Ελλάδα, από τούς κόλακας και τούς σαλιάγκους, που σερνόμενοι, άφίνουν τα σάλια τους. 'Ο συγγραφέας, απέθανεν άνικανοποίητος. 'Όμως τò έρασιτεχνικόν του αυτό έργον στηρίζεται σε όλες τις τότε γνωστές πηγές, ώστε να είναι και σήμερα χρήσιμον εις την επιστήμην και ιστορίαν τής Θράκης. Τò έργον απομένει πάντως μιὰ μεγάλη πηγή αξιόλογος με πλουσίας πηγάς, με ύφος αξιόλογον, γλώσσαν ρευστήν και σύμφωνον προς την εργασίαν, που την έμόλυνεν εκδίδοντας την «Μεσημβριάν του» ό κ. Μ. Γ. επιμελητής τής εκδόσεώς της, μη σεβασθείς τò κείμενον του μακαρίτου, παρεμβάλλοντας την διόρθωσιν τάχα δι' άπλούστευσιν του ύφους του συγγραφέως. 'Η εκδοσις τής 'Εταιρείας άποτελεῖ μιάν άπλην ζωντάνευσιν εργασίας τόσον άκριβοῦς και επαινετής. 'Η *'Αγχιάλος* του, επίσης άποτελεῖ κείμενον αξιόλογον, σύντομον, περιεκτικόν, αλλά και *μεμαρτυρημένον* ικανοποιητικῶς.

'Αρ. 58. *'Η τετρακοσιετηρίς Πατριαρχικής δωρεάς 1538—1937* άποτελεῖ σοφόν ειλικρινές και εύχάριστον δημοσίευμα που προήλθεν από όξυτάτην πένναν, παρατηρητικότητα, δευδέρκειαν και συγγραφικήν δεινότητα του Μανουήλ Γεδεών, που ζει ανάμεσά μας ως κολοσσός πνευματικός δια να φωτίξη ως φάρος τας τρίβους τών επιστημόνων βυζαντιολόγων μας. 'Η μελέτη του, τò ύφος του, ή γλώσσα του είναι μέσα δεινά να αιχμαλωτίσουν έναν επιστήμονα, έναν αναγνώστην ειδήμονα, φωτίζει, αιχμαλωτίζει, διδάσκει, καθοδηγεῖ. Τò χιοῦμορ του δεν τον άπολείπει και όταν εργάζεται σο-

βαρὰ καὶ παραγωγικά. Εἶναι σὰν τὴν γάτα, ποὺ παίζει μὲ τὸν ποντικὸ. Δίδεται δωρεὰν διὰ τὴν διάβασθῆ καὶ φωτίση. Ἡ κριτικὴ παρέλκει καὶ εἶναι περιττή, οὔτε καὶ ἡ ἔξαρχος τοῦ ἔργου, διότι τὸ ἔργον λάμπει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, τὸ πνεῦμα, τὸ ὕφος, τὴν σοφίαν.

Ἄρ. 59. *Τὰ Βρεξούδια* εἶναι λαογραφικὸν ἔθιμον πανάρχαιον. Ὁ κ. Οἰκονομίδης καλῶς τὸ ἐπεξεργάσθη καὶ τὸ τοποθέτησε. Συνωδευμένο μάλιστα μὲ τὴν ἀφήγησιν τοῦ κ. Τζούνη—τοῦ ἀφελοῦς ἀφηγητῆ—παίρνει πρὸς μεγάλην ἀξίαν. Τὸ ἔθιμον ἔχει σημασίαν, διότι καταδείχεται πανάρχαιον θρακικὸν ἔθιμον μὲ παράστασιν, ὡς γίνεται σήμερον εἰς Μονοκκλησίαν Σερρών ἀπὸ τοὺς ἐγκατεστημένους ἐκεῖ Θρακὰς πρόσφυγας ἐξ Ἀνατ. Θράκης (Πέτρας καὶ Καλυβίων) Σαράντα Ἐκκλησιῶν καὶ καταγραφὴν τοῦ κ. Γρ. Τζούνη ἐκ Πέτρας, ὅπως πολὺ προσφυῶς σημειώνεται εἰς τὸ ἐξώφυλλον.

Ἄρ. 60. *Κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι θεῦλοι βυζαντινοί*. Εἶναι μιὰ λαογραφικὴ ἐργασία τοῦ κ. Π. Παπαχριστοδούλου, ποὺ ἐξεπήδησε ἀπὸ τὴ συλλογικὴ ἐργασία τοῦ Νώντα Ντόνια φοιτητοῦ. Ὁ νεαρῶτατος ἐπιμελὴς φοιτητὴς περισυλλέγοντας τὰ τραγούδια τοῦ Σουφλίου, τὰ ὑπεμνημάτισε κατὰ τινα διδασκαλίαν—βέβαια—καὶ τὰ συνέδεσε πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν τὰ ἰδρυθέντα κάστρα τῆς ὅλης περιοχῆς ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν προστασίαν τῆς Θράκης καὶ ἐδημιούργησεν ἡ πτώσις των θρούλους, ποὺ τοὺς ἐτραγούδησε ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ σώζονται ἕως τῶρα. Οἱ Σταυροφόροι καὶ οἱ Φράγκοι συνέδεσαν τὴν παρουσίαν τους μὲ τοὺς θρούλους αὐτούς, ποὺ σώζονται μὲ τὰ τραγούδια τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ποὺ καὶ σήμερον τραγουδιοῦνται καὶ ζοῦν στὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὡς τραγούδια τραπεζικὰ ἢ τῆς τάβλας. Ὁ συγγραφεὺς ἐπεχείρησε νὰ συγκροτήσῃ τὸ ὕλικόν γιὰ μιὰ μεγάλη μελέτη, ποὺ θὰ χρειασθῆ νὰ γραφῆ καμμιά φορὰ, ὅταν συμπληρωθῆ τὸ ὕλικόν καὶ παρέταξε ἱστορήματα γιὰ ὠρισμένα φρούρια, ποὺ ἱκανοποιοῦν τὸ λαϊκὸ αἶσθημα γιὰ τὸ χαμό τους. Ὅλα εἶναι προδομένα καὶ ἀπὸ προδοσίαν πάθησαν. Αὐτὴ ἡ μελέτη δὲν ἔχει ἀξιώσεις. Ἀποτελεῖ ἀπλῶς μιὰ παρόρμηση γιὰ προσπάθειες ἄλλων λαογράφων, ποὺ καὶ νέοι εἶναι καὶ ἔχουν ἔφεση πρὸς ἐργασίαν καὶ καιρὸ γιὰ ἔρευνες δημοτικῶν τραγουδιῶν, ποὺ ἀνάγονται εἰς τὴν βυζαντινὴν μας ἐποχὴν.

Ἄρ. 61. *Ἡ Θράκη*. Βλ. Σκορδέλη Στενιμαχίτου. Εἶναι ἓνα μελέτημα κατωχυρωμένο μὲ παραπομπές, μὲ ὕφος ὡραῖον, μὲ ἀφήγησιν ἄψογη καὶ γραμμὴν μὲ ἱστορικὴ συνείδηση. Γράφηκε στὰ 1863 δηλ. πρὸ 94 χρόνια ὡς ὁμιλία ποὺ ἐγίνε, ὅταν ὁ μακ. εἶταν Σχολάρχης τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου Φιλιππουπόλεως πρὸς ὁμιλίαν δημοτικῶν πολιτισμένης καὶ ἐθνικῶς διαπαιδαγωγημένης. Ἀναγνωσκόμενον ἀφίνει ἐντυπώσεις σοβαρὰς καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ

διὰ τὴν πιστότητα τῶν ἀφηγουμένων, εἶναι καρπὸς μελετῶν ἐνδελεχῶν. Ἄν ἦτο γραμμένον ἀπλούστερα θὰ ἤμποροῦσε νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἐγχειρίδιον διὰ τὴν Θρακικὴν Ἱστορίαν. Τοῦτο ἔπραξα ὁ ἴδιος ὁ γράφων, γράψας τό: *Τί πρέπει νὰ γνωρίζουν τὰ Θρακόπουλα*. Πάντως εἶναι ἓνα εὔρημα καὶ ἡ ἐκτύπωσίς του ἀξιόλογος πράξις, πού εὐχόμεθα νὰ μὴ πάει χαμένη.

62. *Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος*, 1957, Ἀθῆναι, Γρηγ. Π. Εὐθυμίου. Εἶναι ὁ τίτλος μιᾶς μελέτης, πού ἐκυκλοφόρησε κατὰ τὸ ἔτος 1957. Ὁ κ. Εὐθυμίου ὡς ἱστοριοδίφης εἶναι γνωστὸς ἐκ τῶν μελετῶν του, πού ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ Ἀρχεῖον Θράκης ἀπὸ τοῦ ΙΓ' τόμ. καὶ ἐντεῦθεν εἰδικῶς δὲ ἱστορικὰ προβλήματα κυρίως τοῦ Διδυμοτείχου. Ἡ προσπάθειά του εἶναι ἀποδοτικὴ διὰ τὴν ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ ἱστορικοῦ προβλήματος τοῦ σχίσματος μετὰ τὴν εἰδικὴν μελέτην τοῦ Χρυσάνθου μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος¹, πού ἐξεδόθη κατὰ τὴν ἄρσιν αὐτοῦ. Ἐπαινοῦμεν τὸν κ. Εὐθυμίου διὰ τὴν νέαν του ἐργασίαν καὶ τοῦ εὐχόμεθα πάντοτε ἐπιτυχίαν. Ἡ ἐργασία του ὡς ἔρευνα ἀποτελεῖ ἀξιομίμητον παράδειγμα καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν κατάρταξιν αὐτῆς καὶ τὴν γλωσσικὴν ἀριότητα τῆς ἀφηγήσεως.

63. *Οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι*, Ἰωακείμ Καβύρη μητροπολ. Ἀλεξανδρουπόλεως, Ἀλεξ(λ)ις 1955. Τὸ ἔργον ἀποτελεῖ συγκεντρωμένην πνευματικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ Σεβασμιωτάτου. Εἶναι λόγοι, ἐγκύκλιοι, ἐκθέσεις ὑπομνήματα κλπ. δείγματα πάντα τῆς πνευματικῆς ἐργασίας τῶν πενήντα καὶ πλέον χρόνων τῆς ποιμαντορίας του. Τὸ ὀγκῶδες ἔργον τοῦ Σεβασμιωτάτου εἶναι ἐργασία πολλῆς τιμῆς καὶ ὑπολήψεως. Εἶναι ὁ κραθέπτῆς τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς τοῦ μητροπολίτου, ὁ ὁποῖος καλὸν ἔκρινε νὰποθανατήσῃ καὶ διὰ τοῦ τύπου μέρος τοῦ πνευματικοῦ του ἔργου καὶ τῆς χριστιανικῆς καὶ ἐθνικῆς δράσεώς του. Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης συγχαίρει τὸν ἔγκριτον ἀρχιερέα καὶ τοῦ εὐχεται νὰ ἐκδώσῃ καὶ ἄλλα ἔργα κατὰ χάριν τοῦ ποιμνίου του καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος διψᾷ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν καὶ τὸ ἀπλοῦν ὕφος τῶν συγγραφέων. Τὸ βιβλίον εἰς τὸ τέλος συνοδεύεται καὶ ἀπὸ τοὺς ποιητικὸς ὁραματισμοὺς τοῦ μητροπολίτου Ἰωακείμ καὶ ἄλλα ποιητικὰ δημιουργήματα δημοσιευμένα καὶ μὴ.

ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

1. Δ. Χρυσάνθου, τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα, Ἀθῆναι 1957.

Studii și Cercetari de Istorie Literara și Folclor, anul IV (1955) [București]. (Academia Republicii Populare Romîne. Institutul de Istorie Literara și Folclor) 8°, 613 + 3 ἄ. ἄ. σελ.

Στὸν προηγούμενο τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θεραπείου Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ», σ. 310—312, ἔκαμα σύντομο λόγο γιὰ τὰ περιεχόμενα τοῦ τρίτου τόμου τοῦ παραπάνω περιοδικοῦ τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Ἔτσι ὁ ἀναγνώστης ἠμπορεῖ τώρα νὰ παρακολουθήσῃ τὴ συνέχεια τοῦ ρουμανικοῦ αὐτοῦ περιοδικοῦ, ποὺ τὰ θέματά του στρέφονται γύρω ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας καὶ τὴ Λαογραφία. Οἱ μελέτες τοῦ παρόντος τόμου, ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας, εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) *Ὁ Τουρκονᾶτος Τάσσο* τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ G. Calinescu (σ. 7—26). Στὴ μελέτῃ αὐτῇ ὁ σ. ἀναλύει τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ Ἰταλοῦ ποιητῆ μὲ πρῶμα φιλοσοφικὸ—κοινωνικὸ καὶ παραθέτει ἀρκετὰ ἀποσπάσματα τοῦ Tasso σὲ ἔμμετρη ρουμανικὴ γλῶσσα. 2) *Δυὸ Ρῶσοι διηγηματογράφοι στὴ Ρουμανία: B. Γκάρσιν καὶ B. Κορολένκο* τοῦ Valeriu Ciobanu (σ. 49—94). Πρόκειται γιὰ τὶς ἐπισκέψεις τῶν Ρώσων τούτων συγγραφέων στὴ Ρουμανία καὶ γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χώρα αὐτῆ ἔργα τους, τὶς ἐντυπώσεις καὶ ἀναμνήσεις τους. 3) *Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Gala Galaction* τοῦ Θεοδ. Vîrgolici (σ. 173—194). 4) *Γεώργιος Bacovia* τοῦ Marin Bucur (σ. 195—212). 5) *Maria Banus* τῆς Liliana Fischer (σ. 213—221). 6) *N. Filimon* τοῦ G. Calinescu (σ. 223—354). Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ὁ N. Filimon, ἔκτος ἀπὸ τὴν Ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, ἐνδιαφέρει καὶ τὴ λαογραφία (πολλὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα περιέχουν οἱ ἠθογραφίαις του), χωρὶς νὰ ἔχη καμμιά σχέση μὲ τὸ δικό μας τὸ Φιλήμονα. 7) *Gr. M. Alecsandrescu*¹ τοῦ ἴδιου (σ. 355—511). 8) *Ὁ βίος Πέτρου Ispirescu* τῆς Dora Littman (σ. 513—543). Ὁ Ispirescu ἐνδιαφέρει ὄχι μονάχα τὴ λογοτεχνία τῆς χώρας του, ἀλλὰ καὶ τὴ λαογραφία, γιὰτὶ ὑπῆρξεν ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους συλλογεῖς παραμυθιῶν, παραδόσεων, εὐτραπέλων καὶ ἄλλων λαϊκῶν διηγήσεων τῆς Ρουμανίας. 9) *Ἐνα ἀντίγραφο (17ου αἰῶν) τῆς «Ἐρμηνείας τῶν Ἐδαγγελίων» καὶ τοῦ «Τυπικοῦ» τοῦ Διακόνου Κορεσσίου*, μελέτῃ γραμμένη ἀπὸ τὸν Vladimir Drimba (σ. 535—571).

Στὶς τελευταῖες σελίδες τοῦ ἴδιου τόμου μὲ τὸν γενικὸ τίτλο «Χρονικά» δημοσιεύεται συντομώτατη σκιαγραφία τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ μουσουργοῦ Γεωργίου Enescu (σ. 573), «Σημείωση γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς φιλολογικῆς γλώσσης» (σ. 574—580), τὸ ἄρθρο «Ὁ Ἀλέξανδρος Beldiman καὶ ἡ Ρωσία» (σ. 581—582), οἱ σημειώσεις «Ὁ Creanga καὶ τὸ ρωσικὸ πνεῦμα» (σ. 582—584), «Οἱ μῦθοι τοῦ Krilou» (σ. 584—587), «Ὁ Aῦ-

1) Ὁ Gr. Alecsandrescu εἶναι ὁ ποιητῆς ποὺ ἀφιέρωσε «Ῥοδὴ στοὺς πεσόντας στὸ Δραγατσάνι ἱερολοχίτες».

γουστος von Kotzebue» τοῦ Al. Piru (σ. 587—596), «*Jonathan Swift*» (σ. 603—609) καὶ «*Mih. Sadoveanu : Περιπέτεια στὸ ὑγρὸ λειβάδι τοῦ Δουνάβεως*» τῆς Liliana Fischer (σ. 610—613).

Τὰ λαογραφικὰ θέματα στὸν τόμο αὐτὸ—πολὺ λιγώτερα σχετικῶς μὲ τὰ παραπάνω—εἶναι τὰ ἑξῆς : 1) «*Ὁ Λάζαρος Saineanu καὶ ἡ λαογραφία τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ D. Panaitescu - Perpessicius*» (σ. 27—47). Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐμπεριστατωμένη ἐργασία πάνω στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐπιφανοῦς λαογράφου καὶ γλωσσολόγου Λαζάρου Σαϊνεάνου. Ὁ Σαϊνεάνου, ὅπως ξέρουμε, μὲ τὶς γλωσσικὲς καὶ λαογραφικὲς του ἔρευνες, ἰδίως ἐκείνες ποὺ ἀφοροῦν τὸ γεφύρι τῆς Ἄστιας (παραδόσεις - τραγούδια), τὶς μέρες τοῦ Μαρτίου, τ' Ἀερικά [Telele], τὴν Ἱστορία τῆς ρουμανικῆς Φιλολογίας, τὰ τουρκικὰ στοιχεῖα στὴ ρουμανικὴ γλῶσσα, προπαντὸς ὅμως μὲ τὸ δγκῶδες βιβλίον του γιὰ τὰ ρουμανικὰ παρῶμυθια (1895), εἶχε κατακτήσει διεθνῶς τὴν ἐκτίμησιν τῶν γλωσσολόγων καὶ τῶν λαογράφων τοῦ καιροῦ του. Ἄς σημειωθῆ, ὅτι πολὺ συχνὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης παρέπεμπε στὶς ἐργασίες του. 2) «*Θεόδωρος Burada, λαογράφος καὶ ἐθνογράφος*», μελέτη τοῦ I. C. Chitimia (σ. 95—171). Ὁ πολὺ γνωστὸς γιὰ τὶς λαογραφικὲς του ἔρευνες καὶ τὶς μελέτες γύρω στὰ λαϊκὰ βιβλία I. Chitimia ἐρευνᾷ μὲ μεγάλη ἐνημέρωσιν τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Burada (ἱστορικοῦ τοῦ ἐθνικοῦ ρουμανικοῦ θεάτρου στὴ Μολδαβία), ποὺ στάθηκε ἕνας λαμπρὸς μουσικολόγος γιὰ τὴν ἐποχὴ του (19ος αἰώνας) καὶ ποὺ χωρὶς καμμιά προετοιμασία καὶ παρῶθησιν ἀπὸ ἄλλους κατάλαβε μόνος του τὴ σημασία, ποὺ εἶχαν γιὰ τὴν ἐπιστῆμιν τῆς λαογραφίας ὄχι μονάχα τὰ πνευματικὰ ἔργα τοῦ λαοῦ (τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου), ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ὕλικου τοῦ βίου. Τέτοια μελέτη ἐξονυχιστικὴ σὲ βάθος καὶ ἔκτασιν δὲν ἔχομε ἑμεῖς ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα γιὰ κανέναν λαογράφο μας. Ἡ ἐργασία τοῦ Chitimia στὸ εἶδος τῆς εἶναι ἀξιόλογη καὶ ὑποδειγματικὴ. 3) «*Σημειώσεις πάνω σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ συζήτησιν γιὰ τὴ λαογραφία στὴν ἐποχὴ μας*». Τὸ ἄρθρον αὐτὸ γράφτηκε μετὰ τὴ συγκέντρωσιν τῶν Ρουμάνων λαογράφων, ποὺ ἔγινε στὸ Βουκουρέστι τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1954 γιὰ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων. Ὁ σ. θέτει διάφορα προβλήματα, ποὺ ἀντιμετωπίζει κάθε λαογράφος στὴ σημερινὴν ἐποχὴ, προβλήματα μεθόδου, κατατάξεως τοῦ λαογραφικοῦ ὕλικου, διαδόσεως τῶν λαϊκῶν πνευματικῶν δημιουργημάτων τῆς χώρας στὸ ἐσωτερικὸν καὶ στὸ ἐξωτερικόν, ἐκδόσεις γιὰ τοὺς πολλοὺς καὶ ἐκδόσεις αὐστηρὰ ἐπιστημονικὲς, μελέτη τῶν κειμένων τῶν τραγουδιῶν παρῶλληλα μὲ τὴ μελέτη τῶν μελωδιῶν, χορογραφία, συλλογὴ ὕλικου ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς πόλεις, προετοιμασία γιὰ μεγάλες ἐπιστημονικὲς συνθέσεις, Corpus, καὶ μονογραφίαι συνθετικὲς βγαλμέναι ἀπὸ τὸ ὕλικόν, ποὺ εἶναι τυπωμένο ἢ βρῖσκεται σὲ χειρόγραφα.

Τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ *anul V* τ—2, *Ianuarie—Iunie* 1956, 80 391 σελ., καὶ 3—4, *Iulie—Decembrie* 1956, 80 399—665 σελ.

Οἱ μελέτες ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν Ἱστορία τῆς Λογοτεχνίας εἶναι : 1) *Μερικὲς παρατηρήσεις γύρω ἀπὸ τὸν ἰδιαίτερο χαρακτήρα τῆς Λογοτεχνίας γραμμένες ἀπὸ τὸν Μ. Novicov* (σ. 7—11) 2) *Ἔργα σημαντικὰ τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας τοῦ Μιχ. Sadoveanu* ἀπὸ τὸν Marin Bucur (σ. 137—174) 3) *Τὸ ἔργο τοῦ I. A. Bassarabescu* τοῦ Θ. Virgolici (σ. 175—196). 4) *Hortensia Papadat-Bengescu* τῆς Ἑλένης Piru (σ. 197—212). 5) *Μιχαὴλ Sebastian* τῆς Dora Littman (σ. 213—242). 6) *Ἡ κουλτούρα τοῦ Μ. Eminescu* τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ G. Calinescu (σ. 243—377). 7) *Πηγὲς τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Μ. Eminescu* τοῦ ἴδιου συγγο. (σ. 399—477). 8) *Φιλολογία ἀπὸ τὴν ἑφημερίδα τοῦ Μ. Kogalniceanu «Stea de Dunarii»* (=Ἀστὴρ τοῦ Δουνάβου) γραμμένη ἀπὸ τὸν Ὀβίδιο Paradima (σ. 495—521). 9) *Οἱ ἥρωες τοῦ δράματος «Vlaicu Voda»* τοῦ Alex. Davila ἀπὸ τὴν Lucia Cancenian (σ. 581—614). 10) *Ἡ ποίηση τοῦ T. Arghezi* ἀπὸ τὸν Θ. Virgolici (σ. 615—643). 11) *Τὸ χτύπημα τῆς προσωπολατρίας καὶ μερικὰ προβλήματα τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας*, ἄρθρο τοῦ Μ. Novicov (σ. 645—656). 12) *Τὸ συνέδριο τῶν συγγραφέων τῆς Ρουμανίας* τοῦ D. Vatamaniuc (σ. 657—659). 13) *75 χρόνια ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ Gontemporanul* [=Ὁ Σύγχρονος] τοῦ Ο. P[aradima] (σ. 661—664).

Οἱ λαογραφικὲς μελέτες, ἂν καὶ λιγώτερες καὶ στὸν τόμο τοῦ 1956, συγκριτικὰ μὲ τὶς ἄλλες, ποὺ ἀφοροῦν τῇ λογοτεχνίᾳ, εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ περιστρέφονται, μποροῦμε νὰ ποῦμε, οἱ περισσότερες, γύρω ἀπὸ τὸ ρουμανικὸ παραμῦθι, ποὺ ἀπὸ ξένους στὴν ἀρχὴ—Γερμανοὺς—ἐρευνήθηκε κατόπιν ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐπιφανεῖς λαογράφους τῆς Ρουμανίας. Ἴδου οἱ λαογραφικὲς αὐτὲς ἔρευνες : 1) *Οἱ πρῶτοι συλλογεῖς ρουμανικῶν παραμυθιῶν* (Οἱ ἀδελφοὶ Schott, Obert, Kunisch) τοῦ Alex. Bistritionu (σ. 13—40). Ὁ σ., ἀφοῦ ἀναπτύσσει τὶς ἱστορικὲς συνθήκες τῆς δημιουργίας τῶν συλλογῶν καὶ μιλεῖ γιὰ τὰ πρόσωπα τῶν συλλογῶν, κατόπι προβαίνει σὲ ἐξονυχιστικὴ ἀνάλυση τοῦ περιεχομένου τῶν συλλογῶν, δίνοντας περίληψη τῶν παραμυθιῶν καὶ διηγήσεων, ποὺ εἶναι γραμμένες σὲ γερμανικὴ μετάφραση. Τὰ ρουμανικὰ παραμῦθια πρωτοβγῆκαν ὄχι μὲ τὸ φυσικὸ τοπικὸ τους ἔνδυμα, τῇ ρουμανικῇ, ἀλλὰ στῇ γερμανικῇ γλῶσσᾳ. Τὰ πρωτότυπα κείμενα λείπουν. Γι' αὐτὸ χρέος, λέγει ὁ σ., τῆς σημερινῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας εἶναι νὰ μεταφερθοῦν τὰ λαϊκὰ αὐτὰ δημιουργήματα στῇ ρουμανικῇ γλῶσσᾳ. Δὲν ἔμπορεῖ ὅμως, νομίζω, νὰ κατορθωθῇ αὐτὸ εὐκόλα καὶ ν' ἀποφευχθοῦν οἱ ἐλλείψεις. Αὐτὸ τὸ διαπιστώνομε πρόχειρα ἀπὸ τὴν πείρα ὅποιασδήποτε λαογραφικῆς συλλεκτικῆς προσπάθειας. Ἔτσι π.χ. πολλὲς φορὲς τυχαίνει τὸ ἴδιο πρόσωπο τὴν ἴδια μέρα νὰ δίνη δυὸ διαφορετικὲς μορφὲς μιᾶς πεζῆς διηγήσεως ἢ ἐνὸς τραγουδιοῦ (ὅταν τὸ τραγούδι εἶναι μεγάλο). Πόσον μᾶλ-

λον λοιπὸν ὅταν θελήσῃ κανεῖς νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ μιὰ ξένη γλῶσσα ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια μιὰ λαϊκὴ διήγησις στὴν πρωταρχικὴ τῆς μορφή, χωρὶς τὸν φορέα τῆς, τὸν ἀφηγητὴ τῆς, καὶ ν' ἀποφύγῃ τὶς ἐλλείψεις; Εἶναι ἀδύνατο. 2) Ὁ Valeriu Ciobanu δημοσιεύει μιὰ ἀρκετὰ πλατεῖα μονογραφία γιὰ τὸν ἐπιφανῆ λαογράφου *Tudor Pamfile* (σελ. 41—135). Ὁ ἄνθρωπος (σ. 41—54) καὶ τὸ ἔργο του (σ. 54—135) παρουσιάζονται παραστατικώτατα μπροστὰ μας. Οὔτε καὶ ἡ παραμικρότερη λεπτομέρεια δὲν διαφεύγει τὸν προσεκτικὸ καὶ ἀκούραστο μελετητὴ, ποὺ ἀφιερώνει γιὰ τὸν Pamfile μεγάλο μόχθο καὶ ἀγάπη, ἀμείβοντας ἔτσι ἐκείνον, ποὺ πρόσφερε ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα στὸ λαὸ καὶ τὰ δημιουργήματά του. 3) Βιβλιοκρισία τοῦ περιοδικοῦ *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde*, τόμ. 1, Heft 1—2, ἔτ. 1955, ἀπὸ τὸν Ovidiu Papadima (σ. 379—385). 4) Ὁ I. Chitimia ἀναλύει τὸν τόμο XLI (1954) τοῦ Πολωνικοῦ λαογραφικοῦ περιοδικοῦ «*Lud*», ἀφοῦ προηγουμένως μᾶς δίνει μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῶν συνθηκῶν τῆς λαογραφικῆς κινήσεως στὴν Πολωνία στὸ παρελθὸν καὶ σήμερον. Ὁ τίτλος τῆς βιβλιοκρισίας του εἶναι «*Τὸ Lud καὶ ἡ Πολωνικὴ λαογραφία*» (σ. 386—389). 5) Ἀκολουθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο γραμμένο τὸ σημείωμα: «*Τὰ λαϊκὰ Πολωνικὰ τραγούδια*» (σ. 390—391). 6) Ἀξιόλογη γιὰ τὸ ὕλικό τῆς εἶναι ἡ μελέτη τοῦ Al. Bistritianu «*Τὸ τοπίο στὸ ρουμανικὸ παραμῦθι*» (σ. 479—496). 7) Ἀκόμα ὅμως σημαντικώτερη εἶναι ἡ ἐργασία τοῦ I. Chitimia μὲ τὸν τίτλο «*Τὰ ζῶα στὸ ρουμανικὸ παραμῦθι. Τὸ ἄλλογο*» (σ. 523—546). Ὁ σ. ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ρουμανικὰ κείμενα τῶν παραμυθιῶν, ποὺ ἔχει ὑπ' ὄψιν του, γνωρίζει καὶ παραμύθια ἄλλων χωρῶν, ποὺ τὰ συγκρίνει μὲ τὰ ρουμανικὰ παραμύθια. Ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς χρησιμοποιεῖ μόνον τὴ συλλογὴ τοῦ Hahn. 8) Ἀκολουθεῖ τέλος ἡ μελέτη τοῦ Gh. Vrabie «*Ἡ χλωρίδα στὸ ρουμανικὸ παραμῦθι*» (σ. 547—580), ὅπου ἐρευνᾶται ἡ ποιητικὴ εἰκόνα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ὃ ἦρωας τοῦ παραμυθιοῦ, τὰ δέντρα ὡς καταφύγια καὶ κατοικίες ψυχῶν καὶ σωμάτων μὲ τὴ συμβολικὴ τους σημασία, τὰ φυτὰ καὶ τὰ δέντρα ποὺ ξεφυτρώνουν ἀπὸ τὸ χυμένο αἷμα. Ὅλα αὐτὰ ὃ ἐρευνητῆς τὰ ἐξετάζει συγκριτικὰ καταλήγοντας σὲ γόνιμα καὶ διαφωτιστικὰ συμπεράσματα σχετικὰ μὲ τὴ δομὴ καὶ τὸ ὕφος τοῦ ρουμανικοῦ παραμυθιοῦ.

4. Οἴκ.

ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΚΩΔΙΚΩΝ

Είναι γνωστά τὰ τῶν προσφυγικῶν κωδίκων, τῆς περισώσεως αὐτῶν καὶ τῆς ἀπωλείας πολλῶν κατὰ τὴν μεταφορὰν των. Αὐτὴ ἡ πολύτιμη γραπτὴ ἱστορία τοῦ δούλου ἑλληνισμοῦ ἔπρεπε μὲ ἄλλην φροντίδα νὰ περισυλλεγῆ καὶ νὰ περισωθῆ. Τὸ Ἄρχεῖον Θεράκης ἐκ τῶν ὑπαρχόντων κωδίκων εἰς τὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων, (τὸν ἡμικρατικὸν ὄργανισμὸν, διὰ τοῦ νόμου 3471), τοῦ προσφυγικοῦ κόσμου, ἐδημοσίευσεν τοὺς Θερακικοὺς Κώδικες ἀποσπᾶσαν τοὺς Μικρασιατικοὺς ἐκ τοῦ ὅλου. Ἐκτὸς τούτων ἐδημοσίευσεν λεπτομερῶς καὶ τοὺς κώδικες Μετροῶν καὶ Ἀθύρα κατακειμένους πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ Μουσεῖον Μπενάκη. Ἀλλὰ καὶ τῶν κωδίκων Ἀδρ)λεως, διὰ τῆς ἀποστολῆς εἰδικῶς τοῦ κ. Γρ. Εὐθυμίου καθηγ. κατέγραψε πάντας τοὺς σωζομένους ἐν Ν. Ὁρεσιάδι καὶ τοὺς ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν Κ' τόμ. Σήμερον εἰς τὸν 22 ἐδημοσιεύσαμε ὅτι ὑπάρχει εἰς τὸ Βυζαντινὸν μουσεῖον ἐκ τῶν ἀποσπασθέντων ὑπὸ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου πρὸς φύλαξιν κειμηλίων¹.

Εἰς τὸ Ταμεῖον Ἀνταλλαξίμων ὑφίστανται ἐπὶ πλέον ἀρκετὰ βιβλία ἴσως ἀσήμαντα. Εἰς δὲ τὸ Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς παραληφθέντα ἤδη ἐκ τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Διδυμοτείχου, ὅπου καὶ κατέκειντο μέχρι τοῦδε καὶ ὧν κατεγράφησαν τὰ περιεχόμενα.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

τῶν ὑπὸ τῆς Ἱ Μητροπόλεως Διδυμοτείχου—Ὁρεσιάδος σταλέντων εἰς τὸ ἐν Θεσπλίῃ «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας» κωδίκων κλπ. τοῦ ἀρχείου τῆς τέως Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως.

Α' Κώδικες

Κ. 1 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως, ἀπὸ 12.1.1911 μέχρις 22.2.1914 σελ. 499.

Κ. 2 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 22.2.1914 μέχρι 17)30.5.1917 σελ. 500.

Κ. 3 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 24 2 1914 μέχρι 4.7.1926 σελ. 435.

Κ. 4 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 17.5.1917 μέχρι 28.7.1920 σελ. 496.

Κ. 5 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Κεντρικῆς ἐπὶ τῆς Ἐκπαιδεύσεως Ἐφορίας Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 2 2.1920 μέχρι 31.8.1922 σ. 188.

Κ. 6 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 28.7.1920 μέχρις 28.5.1921 σελ. 250.

Κ. 7 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 28.5.1921 μέχρι 21.1.1923 σελ. 461.

Κ. 8 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 18.4.1923 μέχρι 16.9.1925 σελ. 487.

1. Οὗτοι περιλαμβάνονται εἰς τὸν κατάλογον χειρογράφων τοῦ Βυζ. Μουσείου συναχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Δημ. Πάλλα.

- K. 9 : Ἀντίγραφα εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 30.3.1892 μέχρι 13.10.1907 σελ. 124.
- K. 10 : Πρωτόκολλον Δημογεροντίας καὶ Πνευματικοῦ Δικαστηρίου ἀπὸ 3.1.1904 μέχρις 28.6.1926 φφ 372.
- K. 11 : Ἀντίγραφα ἐξερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως τῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐφορίας καὶ τῆς Δημογεροντίας ἀπὸ 1.11.1906 μέχρις 21.12.1910 σελ. 284.
- K. 12 : Πρωτόκολλον εἰσερχομένων ἐγγράφων τῆς Ἱ. Μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 4.1.1920 μέχρις 28.9.1925 σελ. 94.
- K. 13 : Πρακτικά τοῦ Πνευμ. Δικαστ. ἀπὸ 15 4.1895—18.12.1920 σελ. 286
- K. 14 : » » » » » 9. 1 1901—16.12.1903 » 406
- K. 15 : » » » » » 13. 1.1904—17. 5.1911 » 134
- K. 16 : » » » » » 12.10.1921—14.10.1924 » 240
- K. 17 : » » » » » 24. 5.1911— 5.10.1921 » 400
- K. 18 : Ἀποφάσεις τοῦ Μικτοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαστηρίου ἀπὸ 7.3.1889 μέχρι 28.8.1927 σελ. 184.
- K. 19 : Ἀποφάσεις τοῦ Πνευμ. Δικαστ. ἀπὸ 11.11.1908—19.8.1922.
- K. 20 : Πρακτικά τῆς Δημογεροντίας καὶ τοῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου ἀπὸ 18.1.1893 μέχρι 16.8.1902 σελ. 394.
- K. 21 : Ἀποφάσεις τοῦ Μικροῦ Ἐκκλ. Δικαστηρίου ἀπὸ 20.5 1911 μέχρι 3.6.1922 σελ. 88.
- K. 22 : Πρόχειρα πρακτικά Πνευμ. Δικαστηρίου ἀπὸ 24 8.1921—4.7.1925 σελ. 168.
- K. 23 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 23.10.1920—14.1.1922 σ. 192.
- K. 24 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 14.5.1921—17.7.1925 σ. 240.
- K. 25 : Πρόχειρα πρακτ. Δημογ. ἀπὸ 22.10.1910—4.2.1911 σ. 164.
- K. 26 : Συμβολαιογραφικαὶ πράξεις ἀπὸ 17.3 1884—29 7.1908 σ. 88
- K. 27 : Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 3.1.1889—31 12.1892 σ. 202
- K. 28 : Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 30.8.1902—17.12 1904 σ. 196
- K. 29 : Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 14.1.1905—26.3.1910 σ. 398
- K. 30 : Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 30.3.1910—23 3.1928 σ. 402
- K. 31 : Πρακτικά Δημογεροντίας ἀπὸ 6 4.1918—7.2.1920 σ. 158
- K. 32 : Πρακτικά τῶν Γενικῶν Συνελεύσεων τῶν πολιτῶν Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ 4.2.1890 μέχρι 17.4 1922 σελ. 144.
- K. 33 : Ἡμερολόγιον Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1921 ἕως 1922 σ. 122
- K. 34 : Καθολικὸν Δημογεροντίας ἀπὸ 20.4.1838—31.12.1858 σ. 67
- K. 35 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1893 ἕως 1900 σελ. 192
- K. 36 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1908 ἕως 1910 σελ. 128
- K. 37 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1911 ἕως 1912 σελ. 76
- K. 38 :
- K. 39 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1920 ἕως σ. 73 διπλαί.
- K. 40 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1904—1906 σ. 131 διπλαί.
- K. 41 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τοῦ 1912 σ. 62
- K. 42 : Ἡμερολόγιον τοῦ Κηροποιείου ἀπὸ 1921 ἕως 1922 σ. 96.
- K. 43 : Ταμεῖον Μετρητῶν τοῦ Ταμείου Ἐλέους ἀπὸ 1.9.1880 ἕως 31.12.1890 σελ. 65 διπλαί.
- K. 44 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1901 ἕως 1903 σ. 168.
- K. 45 : Ταμεῖον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1906 ἕως 1913 σελ. 79 διπλαί.

- Κ. 46 : Ταμείον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1914 ἕως 1920 σελ. 71 διπλαί.
 Κ. 47 : Καθολικὸν Δημογεροντίας τῶν ἐτῶν 1914 ἕως 1919 σ. 191 δ.
 Κ. 48 : Ταμείον Μετρητῶν τῶν ἐτῶν 1920 σελ. 65 διπλαί.
 Κ. 49 : Καθολικὸν Ἐκκλησίας Μητροπ. 1911 ἕως 1915 σελ. 50 διπλαί.
 Κ. 50 : Καθολικὸν Ἐκκλησίας Μητροπόλ. 1919 ἕως 1921 σ. 141 δ.
 Κ. 51 : Πρακτικὰ καὶ ἰσολογισμοὶ Μητροπόλεως 1882 ἕως 1910 σ. 156
 Κ. 52 : Ἡμερολόγιον τοῦ Κοινοτ. Κηροπ. 1903 ἕως 1920 σ. 500.
 Κ. 53 : Ἰσολογισμοὶ τοῦ Κοινοτ. Κηροπ. 1912 ἕως 1920 σ. 148 διπλαί.
 Κ. 54 : Μητρῶον Δημοδιδασκάλων τῆς ὑπαίθρου χώρας τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως τῶν ἐτῶν 1910 ἕως 1915 σελ. 54.
 Κ. 55 : Πρακτικὰ τῆς Πρωτοσυγγελίας (βιβλίον δικῶν) τῶν ἐτῶν 1882 ἕως 1883 σελ. 254.
 Κ. 56 : Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδ. Ἱερατικῆς Ἀδελφότητος ἀπὸ 2.5.1919 μέχρι 31.12.1919 σελ. 92.
 Κ. 57 : Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τῶν θυμάτων τῆς πυρκαϊᾶς τῆς 20 Αὐγούστου τοῦ 1905 Ἐπιτροπῆς ἀπὸ 31.8.1905 ἕως 16.5.1908 σελ. 64.
 Κ. 58 : Κατάστιχον Ταμείου τοῦ Ἑλέους ἀπὸ 1.1.1856 ἕως 22.12.1866 σελ. 200.
 Κ. 59 :
 Κ. 60 : Βιβλίον ταμείου τοῦ Συσσιτίου ἀπὸ Αὐγ. 1910 μέχρι Σεπτεμβρίου 1912 σελ. 22 διπλαί.
 Κ. 61 : Καθολικὸν Ἐκκλ. Τιμίου Προδρόμου 1909—1910 σ. 35 διπλαί.
 Κ. 62 : Βιβλίον Τακτικῶν καὶ ἄλλων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1314 (1898) μέχρις 20 Ὀκτωβρίου 1322 (1906) σελ. 276.
 Κ. 62α : Φάκελλος εἰσερχομένων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 9.1.1309 (1894) μέχρι 3.11.1324 (1908).
 Κ. 68 : Βιβλίον μετρητῶν Δημογ. ἀπὸ Ἰαν. ἕως Σ)βρίου 1920 σ. 60.
 Κ. 69 : Πρόχειρον Ταμείου Δημογεροντίας ἀπὸ Σ)βρίου ἕως Ν)βρίου 1922 σελ. 40 διπλαί.
 Κ. 70 : Ταμείον Κοινοτ. Κηροπ. τοῦ 1921 καὶ καθολ. 1922 σ. 40 διπλαί.
 Κ. 71 : β : Βιβλίον διαφόρων λ)σμῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐφορίας ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐτῶν 1919 ἕως 1922 σελ. 199 διπλαί.
 Κ. 72 : Ε : Εὐρετήριον Κώδικος καταχωρήσεως συμβολαιογρ. πράξεων ἄνευ χρονολογίας σ. 96.
 α'. Εὐρετήριον καθολικοῦ τῶν ἐτῶν 1904 ἕως 1906 σελ. 40.
 β'. Κῶδιξ περιέχων καταστάσεις ὀνομάτων μὲ τόπον γεννήσεως, διαμονῆς καὶ ἀπελεύσεως, ἐπάγγελμα καὶ ἡλικίαν ἀπὸ 1.1.1905—4.8.1911.
 γ'. Κῶδιξ ἀντιγράφων τουρκικῶν ἐγγράφων ἀπὸ 19.1.1329 (1914) μέχρι 22.7.1336 (1920).
 δ'. Κατάστιχον περιέχον ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου Χειμώνιον ἀπὸ 9.8.1924 ἕως 14.7.1929.
- Β' Ἐ γ γ ρ α φ α :
- α'. Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου καὶ ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα ἀπὸ 1.5.1893 ἕως 12.12.1905 Τεμάχια 18.
 β' Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου ἀπὸ 23.3.1920 ἕως 1.11.1920.
 γ'. Αἰτήσεις πρὸς ἔκδοσιν διαζυγίου ἀπὸ 16.6.1923 ἕως 8.7.1925.

Η ΓΙΑΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

Στις 25 Νοεμβρίου λήγ. ἔτ. γιορτάσαμε ἐδῶ στὰς Ἀθήνας τὰ ἑκατοντάχρονα τῆς κ. Μαριγῶς Γ. Τζελέμπογλου. Ἡ κ. Μ. Τζελέμπογλου ἐώρτασε μὲ πλήρη διαύγεια ψυχῆς, μὲ πλήρη ἀκόμη σωματικὴ ἀντοχή, μὲ τὶς αἰσθήσεις τῆς πλήρεις καὶ μὲ τὸ ἠθικὸν τῆς ἀμείωτον. Εἰς τὴν ἑορτὴν παρέστησαν ἐλθόντες ἐξ Ἀμερικῆς ὁ υἱὸς τῆς Ἀπόστολος Γ. Τζελόμπογλου καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλέξανδρος διαμένοντες ἐν Dayton Ohio. Τῆς ἑορτῆς προέστη ὁ υἱὸς τῆς

Ἀλέξανδρος ἔμπορος ὑφασμάτων καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἑγγονῆς τῆς ἰατρὸς Σ. Βασιλείου. Μετέσχε δ' ἐνεργῶς καὶ ὁ Πρόεδ. τῆς Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν κ. Πολ. Παπαχριστοδοῦλου διμιλήσας καταλλήλως ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ χαρακτηρίσας τὴν ἑορτάζουσαν, τὴν δρᾶσιν τῆς ὡς συζύγου, ὡς μητέρας, ὡς γιαγιάς Θρακιώτισσας μὲ τὴν πίστιν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὶς παραδόσεις, τὶς συνήθειες καὶ τὴν τήρησιν τῶν Θρακικῶν θεσμίων, ποῦ ὡς ἕως τώρα συντηρεῖ σὺν σπίτι τῆς, καὶ τῆς ἀνήγγειλε ὅτι ἡ Ἑτ. Θρ. Μελετῶν τῆς ἔδωσε μίαν ἠθικὴν τιμὴν καὶ ὅτι τὴν ὠνόμασε : Γιαγιά τῆς Θράκης. Ἡ κ. Μαριγῶ, δὲν ὑπῆρξε μόνη ἡ ἰδία ἡ ιδεώδης Θρακιώτισσα μητέρα, ἀλλὰ μετέδωκε καὶ εἰς τὸ περιβάλλον τῆς τὰς ἀρχὰς τῆς καὶ ἐπέδρασε μεγάλως ἐπὶ τῶν υἱῶν τῆς καὶ τῆς θυγατρὸς τῆς δώσασα τὴν ἔθνοπρεπῆ ἀνατροφὴν, ποῦ καλλιεργεῖ τὸ πατριωτικὸν ιδεώδες καὶ τὴν ἀγάπην εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ἠθῶν καὶ ἔθιμων καὶ τῶν πατριῶν μὲ τὰ ὁποῖα ἔζησαν οἱ Θράκες.

Δημοσιεύοντας τὴν φωτογραφίαν τῆς τὴν ὥρα τοῦ ἑορτασμοῦ, τὸ πράττομεν διὰ τὴν περίσωσιν τῆς μορφῆς τῆς ιδεώδους μητέρας καὶ Γιαγιάς τῆς Θράκης, ὅπως εἶταν κατὰ τὸν ΙΘ' καὶ τὸν Κ' αἰῶνα, ὅτε καὶ ἐγένετο καὶ ὁ διωγμὸς καὶ ἡ ἐκτόπισις 500 χιλ. καὶ πλέον Θρακῶν τῆς Ἀνατ. Θράκης.

Π. Π.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

- ἀγάπη 254
 ἄγγελος Κυρίου σαλπίζων κύματω τὴν θάλασσα 157
 ἄγγελος Κυρίου τυλίσων τὸν οὐρανὸν ὡς χαρτίον 157
 ἅγια Αἰκατερίνη τί ἦτο ; 167
 ἅγια Γλυκερία 33
 ἅγια Αἰκατερίνη βυζαντινὸν παρεκκλήσιον 162
 ἁγιασμός 237
 ἁγ-Γεώργιον ἀναξιότατον καὶ φθινοπωρινὸν 56
 ἁγ-Γιῶργης ὁ Ἀρακληνός 64, 65, 66
 ἁγιολογικαὶ παραδόσεις 23
 ἅγιον Νικόλαον 199
 ἅγιον Γεώργιον Μαῦρον 32
 ἅγιος Γεώργιος Ἀράπης 31
 ἅγιος Χριστόφορος 29
 ἅγιος Σισίνιος προστάτης τῶν παιδίων 48
 ἁγ. Γεώργιος προστάτης ναυτιλομένων 51
 ἁγ. Τροπαιοφόρος 52
 ἅγιος Γεώργιος χωρίου Βιζύης, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107
 ἅγιος Γεώργιος (Σούρπ Κεβόρκ) 365
 ἁγιοταφίτης (Μετόχιον) 81
 ἅγιος Ἰάκωβος 160
 ἅγιος Ἀχελίος 161
 ἅγιος Νέστωρ 161
 ἅγιος Δημήτριος 161
 ἅγιος Δαμιανός 160
 ἅγιος Κοσμάς 160
 ἅγιος Παντελεήμων 160
 ἅγιος Ἀρτέμιος 160
 ἅγιος Νικήτας 161
 ἅγιος Τρύφων 161
 ἅγιος Παχόμιος 160
 ἅγιος Μερκούριος 159
 ἅγιος Ἀγάπιος 159
 ἅγιος Προκόπιος 159
 ἁγίου Θεοδώρου δρακοντοκτονίου 30
 ἅγια Αἰκατερίνη 154
 ἅγια Βαρβάρα 154
 ἅγιος Ἀγώνιος 154
 ἅγιος Μάξιμος ὁμολογητής 272, 273
 ἁγιορειτικῆς Συνάξεως Πρακτικὸν 223
 Ἀγχιάλου Κρημνοὺς 179
 Ἀδάμας Μανιχαϊσμοῦ 47
 Ἀδρῳλις—Ἐδιφνὲ 209, 321
 Ἀθανασίου ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρείας 157
 Ἀθηναῖκοι κώδικες 49
 αἱ ἐκ Λύδδας παραδόσεις 23
 αἱ πρὸς μονάζοντας συμβουλαὶ Ἱερουμίου 223
 Αἰλιανός 169
 Αἰμιμόντου 323, 324
 αἰσθημα μέτρον καὶ ρυθμοῦ 198
 αἱ σωζόμεναι ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ 192
 ἀκμῆς μάρτυρες 202
 ἀκριβῆς θέσις Ἀδρῳλεως 321, 322
 Ἀκροπολίτης Γ. 337, 355
 Acta Sanctorum 27
 ἀκμὴ Διδυμοτείχου 355
 ἀκολουθία ἁγ. Γεωργίου 28
 Ἀκομινάτος Νικήτας 337, 338
 ἀκρωτήριον—κάβος 75
 ἀκρωτήριον ἐπ' ὀνόματι ἁγ. Γεωργίου 75, 76
 Ἀλέξιος Ἀπόκακος 367, 369
 Ἀλέξανδρος Μ. 315, 316
 Ἀλέξανδρον βασιλεῖα Μυσῶν 370
 Ἀλέξιος Κομνηνός 16
 Ἀλεποχώριον 152
 ἄλλα φρούρια 247
 ἀλληγορικὴ παράστασις 21
 ἀλλόφυλοι αἰρετικοὶ 13
 ἄλωσις Κάστρου Ὁριᾶς 193
 ἄμβων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου 209
 Ἀμύκλας φιλόσοφος 171
 ἀμφίσεως γυναικῶν 152
 Ἄννα Σαβοΐας 363
 ἀναγεγλημμένος ἐπὶ μέλανος γρανίτου 31
 ἀναγεννησις ἀρχαίας τέχνης 198
 ἀνάγλυφος θραξὶς ἱππεὺς ἐν Κομάροις 19
 ἀνάγλυφον Θρακὸς ἥρωος ἱππεὺς 403
 ἀναθεματίστρα 193
 Ἀνάστασις 158
 ἀναστενάγια 1956 410
 ἄνδρες ἐπιφανεῖς 227
 Ἀνδρόνικος ὁ Νεώτερος (1341) 179
 Ἀνδρόνικος Γ 361, 362, 363
 ἀνεκτέλεστον τὸ ἔθιμον 233
 ἀνεχώρησα ἀπὸ Τραπεζοῦντα 151
 ἀνηγέρθη ὁ ναὸς ἐπὶ Μεθοδίου 162
 ἀνθηλληνικὸν συλλαγητήριον 188
 Ἄννα Κομνηνὴ 194
 Aufhauser 26
 Ἀπάσιος Πακουριανός 194
 Ἀπάσιος μάγιστρος 197
 ἀπελιθώθη 194
 ἀπετέλεσε πρότυπον 201
 Ἀπολλωνία 169, 412
 Ἀπολλῶ Παχωμίου μαθητῆς 38
 ἀποτελοῦν ὅσασι 15
 Ἀποτομὴ Παύλου τοῦ Ἀποστόλου 153
 Ἀπριλίου 17 ἐν Ἀδριανουπόλει 380
 ἀρχήφυλοι ἔποικοι (Παυλικιάνοι) 12
 ἀρχαιολόγος John 28
 ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα 405
 ἀρχιερατικὴν κίσαρον καταγαλαῖσας 224
 ἀρχιεπίσκοπον Μαφαῖον 228
 ἀρχιεπίσκοπος Σόφιας 14
 ἀρχιεπίσκοπος καθολ. Σόφιας 14
 ἀρχιεπ. Ἀχριδῶν Προχόρου 228

ἀρχέτυπον συναξάριον 38
 ἀρχαιολογικοί θησαυροί 402
 ἀρχηγός Καρμηλιτών 24
 ἀρχηγία Γιαξή 363
 Ἄρχων Γαβριήλ 154, 160
 Ἄρχων Μιχαήλ 158
 Ἄρχων Ξανθάκης 229
 Ἀσάνης Μιχ. 362
 Ἀσκού Βιζύης 58
 ἀσπραλογᾶνον 25
 Ἄσπρη Πέτρα 241
 ἀσυνάρτητος δῆθεν συγγραφεὺς Σερ-
 φείμ Ἄρτης 222
 αὐτοκρατορικὸν πῖλον 366
 αὐτονομουμένη σύμμαχος 171
 αὐτόνομος Ἄνατ. Φωμυλία 188
 ἀφεταιριὰν χρονολογήσεως 201
 ἄφησα τὴν Κύπρον 147
 ἄφησα τὴν Περσία 148
 ἀφθονίαν ἀνθέων 211
 Ἀφθονίου Προκοπίου 59
 ἀφθονία ἰχθύων 215
 Ἀχμέτ-Πασάν Παπουτζή 185

 Βαϊφόρος 160, 198
 βαλκανικοὶ πόλεμοι 1912 331
 βάπτισις Χριστοῦ 160
 βασίλειο Feradelfia (Φιλαδέλφεια) 151
 βασίλειο Καστίλλης 141
 βασιλικά ἐνδύματα 364
 βασίλισσα Εἰσήνη 371
 Βατάτσης Ἰωάννης 261
 Βελούδης Ἰωάννης 227
 Βενέριος Ἰούλιος Ἰουλλος 21
 Wesendok 45
 Wechten 185
 βαιοπραγίαι Τούρκων 184
 βιβλίον Μαξίμου ἱεροδιακόνου 220
 βιβλιοκρισία 408
 βιβλιοθήκαι Ἰωασαφαίων 26
 βιβλιογραφία 130, 131, 132, 133, 134, 135
 Βιζύη κατὰ τὴν βυζαντινὴν μοναρχίαν
 370, 271
 Βίκτωρ Hehn 36
 Βίλλαρδουίνος 72
 βίος Μ. Κωνσταντίνου 21
 βίος ὁσίας 298, 299, 300, 301, 302
 βίος ὁσίας Παρασκευῆς 297
 Βουλγαρίνοι ἢ Βουλγαρινοὶ 207
 Βούλγαροι 317, 318
 Βούλγαρος Rizzof 340
 Βουλγαροκαθολικοὶ 15
 Βούλγαροι καὶ Κομάνοι 358
 βουλγαρικαὶ ἐπιγραφαὶ εἰς ἑλληνικά 19
 Δ. Βουτσόπουλος 215
 Βράτσα 231
 βραχίων ἁγ. Γεωργίου 70
 βρεβίον (κατάλογος) ἔργων τέχνης 199
 Βρεξούδια ὑπαίθριος ἑορτῆ 238, 237
 Βρεξούδια 233, 412

βρέχουν τοὺς γέρους 234
 Βρυέννιος Νικηφόρος 339
 βυζαντινὸς ναὸς 255
 βυζαντινοὶ ναοὶ ποὺ κατεστράφηκαν
 303, 304
 Βυζαντινὴ Βιζύη 281, 282
 Βυζαντινὰ μνημεῖα Στενιμάχου 190
 βυζαντινὴ ἱεραρχία 194

Gaster 41
 γενναῖον παράδειγμα τῆς Καλλιτίας 172
 Γέννησις Θεοτόκου 160
 Georges Hofmann σ. 7, 8, 9, 10, 11
 γέφυρα Μουσταφᾶ-Πασᾶ 208
 γεωγραφικὸς ὄρος Ἑλλάς καὶ Ἰλλυρι-
 κὸ 141
 γεωργία ἐν Θράκῃ 52
 Γεώργιος Κωδινός 25
 Γεώργιος Scott 17
 Γεώργιος Παλαιοκαστροίτης 365
 Γεώργιος Τερετῆς 361
 γηγενὴς Θραξ Ἰππεὺς 51
 Γιάννης Ἀγ. Τόζης 137
 Γκέρολαχ ἀναφέρει 94
 Γκίμπερνα 241, 242, 243, 244
 Γλαβᾶς Μιχαήλ Κουροπαλάτης 177
 γλώσσα Θρακικὴ 316
 Γνώμη Γ. Λαμπάκη 166
 γνῶσται τῶν ἐθίμων 238
 John Burbury 13
 γονιμοποιεῖ τὰς φορβάδας τοῦ Ἐρι-
 χθονίου 52
 Γρηγόριος Πακουριανὸς 194
 Γρηγόριος Ραϊδῆς 187
 Grünwald 45, 46
 Γυλοῦ ἔξορκισμένη 48
 γυναικίζοντα στρατιώτην 245

Δαβὶδ ὁ Ἀττικὸς 55
 δακτύλιος Ἐξέρσοβο 379, 330
 Δαμασκηνὸς Στουδίτης 26
 Δαυὶδ ὁσιος 224
 δὲν ἀπέθανεν ἐξ ὀλοκλήρου 194
 δευτερεύουσα πόλις 380
 Δημοτελεῖς ἑορταὶ 117, 118, 119
 Δημόδη ἄσματα Βιζύης 283, 284, 285,
 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292,
 293, 295
 διατηγὴ μεταφορᾶς 404
 διατύπωσις Λέοντος Σοφοῦ 176
 διαίρεσις κατὰ ζῶνας 198
 διακείμενον Κάστρον Πετριτζὸς 199
 διακοσμητικὰ τοξύλια 201
 διαμάχη Καντακουζηνοῦ 367
 διαστάσεις παρεκκλησίου 165
 διάταξις τοιχογραφιῶν ὀριζοντίως 192
 διάφορα εὐρήματα 405
 διαφορὰ Θρακῶν Ἑλλήνων 315
 διδάσκαλοι τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδη-
 μίας 231

- Διδυμότειχον 349
 διεθνολόγος Veillgan
 διέκρινε κίδαριν στρατιώτου 181
 διηρημένοι οἱ Θράκες 307, 308
 δίοδος εἰς Θράκην 204
 Διόδωρος Σικελιώτης 172
 Διοικητικὴ διαίρεσις Διοκλητιανοῦ 323
 Διόσπολος-Ἄγιογεωργιούπολις 23
 δομῆστιχος 'I. E' 367
 Δοσίθεος Ἱεροσολύμων 218
 διασκοπότηρα ἀργυρᾶ 200
 Δουκάκης Κων. 28
 δοχεῖα μὲ νερό 234
 Δραγούμης Ἴων 404
 δράκοντα Λαγόν 23
 Δρακοντοκτονία 25
 δρᾶσις Πακουριανοῦ 194
 δύο παραπλανήσεις 137
 δύο περιστατικά 404
 Δωρόθεος Μονεμβασίας 220

 ἔγερσις Λαζάρου 260
 ἔγκαρσιαν διαγράφει Καμάραν 191
 ἐθανάτωσαν Βαλδουῖνον 207
 ἔθμιον Κούκερου 234
 εἰκόνες χρυσαῖ χιματαί 199
 εἰκονογραφικαὶ παραστάσεις 42
 εἰκοσάχρονα 410
 εἰκὼν Τροπαιοφόρου 33
 εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον Σωζοπόλεως 179
 Εἰσόδια Θεοτόκου 160
 ἐκατέρωθεν αὐχένος 191
 ἐκδόσεις Hakluyt society 143
 ἐκθέσει Πρωτεκκλησιῶν 176
 ἐκκλησία Ρόδου 224
 ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις 277
 ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία 33
 ἐκκλησιαστικοὶ ἀντίλαλοι 413
 ἐκρωσισθέντες γλωσσικῶς 401
 ἔκτισε τρεῖς ναοὺς 197
 ἔλλην λόγος 182
 ἑλληνικὴν Κοινότητα συνετέραςσε 231
 Ἑλληνικὴ Σαραντὴ 49
 ἐμπηγμένους λίθος 162
 ἐμπρεσιονιστικὰς κινήσεις 198
 ἐμφάνισις Τούρκων 371
 ἐμφύλιος πόλεμος 373
 Ἐνας Ἴσπανὸς περιηγητὴς 137
 ἐνδυμασία χωρικῶν γυναικῶν 206
 ἐνἐπίγραφον ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον 402
 ἐνέπηρσαν καὶ τὴν Ἀγαθόπολιν 182
 ἐννιά χρόνια στὸν πόλεμο 253
 ἐνώτια 207
 ἐξέκοψεν ἴδια νομίσματα 175
 ἐξέλαμψε ἡ τροφή τῶν γυναικῶν 239
 ἐξελληνισμὸς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας 317
 ἐξημερώσεις τῶν Τούρκων 211
 ἐξόντωσις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας 228

 ἔξορισμοὶ Θρακικοὶ 51
 ἔορταστικοὶ εὐασμοὶ 240
 ἐπανάστασις Ζηλωτῶν Θεσσαλονίκης 145
 ἐπέμβασις Πατριαρχείου 201
 ἐπιγραφή ἡμιελεῖς 375
 ἐπιδρομὴ Πετσενέγων 194
 ἐπιδρομὴ κλεφτοφυγιάς 253
 ἐπιδρομαὶ Σκυθῶν Βουλγάρων 275
 ἐπιδρομὴ Γότθων 200
 ἐπικοί ἀγῶνες αὐτ. Βασιλείου 326
 ἐπισκοπὴ Δεβελτοῦ 176
 ἐπίσκοπος Νικηφόρος 354
 ἐπιστάσις νερομύλων 199
 ἐποχὴ Συμεῶν 340, 341, 342
 ἐποχὴ Κομνηνῶν 192
 ἐποχὴ Παλαιολόγων 192
 ἐποχὴ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ 192
 ἔργα χρυσοχοῦς 200
 ἐρείπια ναοῦ 256
 Ἑρρικός τῆς Φλάντρας 177
 Ἑρυθρὰν θάλασσαν 52
 ἐρώτημα προελεύσεως ἐθίμου 233
 Ἑσκι—μπαμπά 210
 Esclas 261
 ἐσάφιον Γουγιουμιζήδων 364
 ἐσφαλμένα πληροφορία 166
 Ἑτοιμασία Θρόνου 156
 εὐαγγελικῶν θεμάτων 198
 Εὐάγριος, Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία 6, 10
 Εὐλόγιος Κουρίλας 17
 εὐρύχωρος τῶν καθολ. ναῶς 15
 εὐσημος πρόφασις 173
 Εὐφραίμους καὶ χρονικὸν τοῦ 356
 εὐφυῆς συγκρητισμὸς 33
 ἐχάρισε βιβλιοθήκην 200
 ἐφᾶς λήξεως 229

 Ζακύνθου 59
 Ζυγομαλᾶς Θεόδ. 182
 ζωγραφικὴ Βατοκόβου 198
 ζωγράφων Νασούμ μοναχὸν 232

 ἡ ἀρχικὴ ἐθνότης Θράκης 309, 310, 311, 312, 313, 314
 ἡγούμενος Βίκτωρ ἐκδότης 59
 ἡγούμενος Κορακονησιαίας 224
 ἡγουμένου Θεωνᾶ 228
 Ἡ Ἑβρέοι 157
 Ἡ ἱπποπόλος Θράκη 51
 Ἡ Κατούνα του 231
 Ἡ λατρεία τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἐν Θράκη 68
 ἦλθεν ἄχρι Τζουρολόης 360
 Ἡ μονὴ Μπαουίτ 37
 Ἡ Παγούνου (Παγῶνα) 351
 Ἡ πόλις Satalia 146
 Ἡράκλεια Ἀγιογεωργιούπολις 52
 Ἡράκλεια 51
 Ἡρόδοτος 53
 Ἡρώς τοῦ Ἀρμενίου 29

- ἦρος Περσεύς 24
 Ἡ Συρία ὀροθετεῖ 148
 Ἡ Τουρκία εἶναι διτηρημένη 146
 Ἡ Τροία 147
- θαλασσοκράτωρ Αἰγαίου 68, 69
 θάνατος τῶν Κρονίων 235
 θάνατος βασιλέως 235
 θαῦμα δρακοντοκτονίας 27, 38
 θαῦμα ἁγ. Γεωργίου 60, 61, 63
 θαυματουργός εἰκὼν ἁγ. Γεωργίου 34
 θέμα Ἀδρῆλεως Διδυμοτείχου 327
 θεμέλιος λίθος ἁγ. Γεωργ. Βενετίας 227
 Θεόληπτος ἄρχ. 367
 Θεοτόκος ἐνθρονος βρεφοκρατοῦσα 198
 Θεοτόκου κάτω παναγίας 222
 Θεοφάνης 140
 Θεωνάς μητρ. Θεσσαλονίκης 225
 Θηλειτικοὶ δαίμονες 39
 θηλειτικός δαίμων 47
 θολωτὴ βασιλικὴ 201
 Θράκα ἱππέα 32
 Θράκη φιλογεώργιος 19
 Θράκη πατρις τοῦ ἵππου 52
 Θράκη 305, 412
 Θράκη ἑλληνίς τὴν καταγωγὴν 316
 Θράκη συνώνυμον τοῦ Θρησκειᾶ 240
 Θράκη ὀνομάζεται 321
 Θρακικὴς ἠθρογραφίαι 409
 Θράξ ἦρος ἱππεύς 19
 Θράξ ἦρος 33
 Θράσσαι καὶ Παιονίδες γυναῖκες 53
 θρησκευτικαὶ παραδόσεις 34
 θρόνοι περὶ Κάστρων 244
- ἱερὰν μονὴν Σινᾶ 226
 ἱεραπόστολοι Βόσνιοι 14
 ἱεραπόστολοι Ραγουσαῖοι 14
 Ἱερεμίας Α' 220
 ἱερομονάχου Μωϋσέως 223
 Ἱεροσολύμων Δοσίθεος 183
 ἱεροτελεστία διὰ βρεξίματος 238
 Ἱμβραήμ Πασᾶ Κράτου 217
 Ἰόπη 24
 Ἰπασία 69
 ἱππεὺς τῶν Κομάριων 17
 ἱρανικαὶ μορφαὶ 45
 Ἰστιέων μάχη 191
 Ἱστορία τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων 228
 Ἰστρινοὶ 171
 Ἰωάννης Καματηρός
 Ἰωάννης Εὐχαΐτων 54, 55
 Ἰωάννης Βατάτζης 357
- Καβαλλάρης ἅγιος Γεώργιος 17
 καθ' ἑαυτῶς βυζαντινὴ μορφή 158
 κάθε τι ξενικὸν 240
 κάθονται καὶ ξετάζουν 251
 Καίτην Θεόφιλον 187
 Καλὲ μπαῖρ 245
- Καλὲς Σκοπέλου 246
 Καλλίπολις-Πανιάδων 69
 Callipoli (Καλλίπολις) 140
 καλύμματα 206
 κανδήλας ἀκοιμήτου 21,
 Κατακουζηνός ὡς Ἰωάννης ὁ ΣΤ' 365
 Κατακουζηνός Ἰ. 279
 Κατακουζηνός Ἰ. 275, 281
 Κατακουζηνός ἐχθρὸς τοῦ Κράτους 863
 Καπουτσίνοσ Ἀνδρέας Κανόβα 15
 Καρατζὰς βεγλέρβης 182
 Καρύστρα 212
 Κάσσανδρος Πλείσταρχος 173
 Castelle (Σινάπη) 151
 Κάστρα τῆς Θράκης 241, 4.2
 Κάστρο Βορριάς (Μουριάς) 244
 καταγωγὴ λευκοῦ ἵππου 35
 κατακλείς τὰ περὶ θανάτου 231
 καταλανογράφος Ἰεραμ. Σταματιάδης 72
 κατάλογος Λέοντος Σοφοῦ 355
 καταχωρωμένη ἀπὸ τὸν θεσμὸν 239
 Κελίον Πατερίτσων 2 8
 Κεναὴν Πασᾶς 183
 Κεραμεὺς Παπαδ. 30
 Clédat 48
 κλέπτει 155
 κενὸν δυσαναπλήρωτον 175
 κεφάλ. φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων 199
 κίμων ἱπποκρίτου 155
 κλειδὸς Κωνσταντίνου 69
 Κλεινὴ ἀδελφότης Ἰωασσαφαίων 27
 κόγχη ἱεροῦ τρίπλευρος 191
 κόγχη κρύπτει 197
 κόμης Marsigli 14
 κόμης Σαβοΐας Ἀμεδαῖος 181
 Κομμέρκιον διαβατικὸν 179
 Konstantinople 149
 Κοπρώνυμος Κωνστ. 12
 κοσμοκρατορία Μ. Ἀλεξάνδρου 308, 309
 Κούμ Καλὲ καὶ Κελίν-Μπάχο 71
 Κούροι Θράκης 381
 Κούκερος 222
 Κουρμπάνι θυσία 57
 κράτους Θρακῶν Ὀδρουσῶν 170
 Κρατικὸν ποίημα ἐν Γιανναράκη 24
 Κριμαϊκὸς πόλεμος 331
 Krumbacher 27
 κρυφὸ μονοπάτι 193
 κτιτορικὸν μονῆς 223
 κτίτωρ Γρηγ. Πακουριανός 196
 κύκλος τῶν μυημένων 238
 κυνοπρόσωπος ἅγιος 29
 κύρ Σίλβεστρον 222
 Κυριακίδης Στέφανος 340, 404
 κυριότητα τῆς ἐν Χαλκιδικῇ μονῆς Ἀ-
 ναστασίας 225
 Κώδικες Μετρῶν 381
 κωμόπολις Davadjchevo 14
 κωμόπολις Kalatchevo 14
 Κωνσταντόπουλος Κ.Μ. 264

- λαϊκαὶ ἑορταὶ 240
 λαϊκὴν τελετὴν 238
 Λακίδης Σάββας 271, 272, 273, 274
 Λαμπάκης 222
 Λάσκαρης Ἰωάννης 182
 Λατινοκρατία 275
 Λαυρεντίου τοῦ ἀπὸ Μεδίκων 182
 Lehmann-Hartleben 45
 Λέων ὁ Μωρολέων 325
 Λιλίθ Μαρουτὲ συμμικτῶν δαιμόνων 47
 λιγουριανὸ τάγμα 15
 λογάδες (ροῦμ μουτεμπελερ) 221
 λόγος ἐκφωνηθεὶς 305
 Λοπάρεφ Χο. Ρώσου 51
 λόφος περὶ Πλωτινόπολιν 355

 μαγικὴ ἐνδυνάμωσις 236
 Μαιώτις λίμνη 215
 Μαΐου 4 1527 ἐν Βενετία 227
 μακρὰν διδασχὴν 213
 μακραίων σιγὴ ἱστορίας 176
 Μακάριος ἐπίσκοπος Περισοῦ 223
 μακροὶ περιοδεῖαι 222
 Μακρόκαστρον 178
 Μαλαμέρ Χρονίον 193
 μᾶλλον ἀξιοσέβαστος τύπος Ἀνατολῆς 196
 Μανδαίων Ἰωάννου 44
 Μανιχαῖοι 46
 Μανουήλ Κορίνθιος μέγας ρήτωρ 221
 Μανουήλ Παλαιολόγος αὐτοκρ. 181
 Μανουήλ Μαλαδὸς 229
 Μανουήλ διάκονος Ξανθινὸς 227
 Μανουήλ Γεδεῶν 218
 Μαργαρίτη Κωνσταντινίδου 169
 Μαργαρίτης Κ. 359
 Μαρτίξαν ὁ χυδαῖος λαὸς κατονομάζει 357
 Μάρκος Σαμαριάρης 227
 Μάρκος Κάρολιτς 207
 Μάρκος Αἰμίλιος Σκαῦρος 25
 Μαρμάριον 199
 Μαρτίνος Κρούσιος 182
 μαρτυρία 251, 357
 μαστίγωσις 158
 Ματθαῖος Καντακουζηνὸς 26
 Μαυροκορδαῖος Ἀλ. ἐξ Ἀπορρήτων 184
 Max-Meyer 24
 Μάχη ἐφ'Ἰππου Σολομῶντος 46
 μάχη Κλοκοτνίτζης 1230, 355
 μάχη Βυζαντινῶν καὶ Σλάβων 324
 μέγαν σκοῦφον 205
 Μέγας δρουγγάριος Γαβαλῆς 362
 Μελέτιος Ἀθηνῶν 218
 μέλη αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν 182
 Μένανδρος 140
 Mesenber (Μεσημβρία) 150
 μεταμόρφωσις Θεοκτῆς ἰππέως εἰς ἅγιον
 Γεώργιον 17
 Μεταμόρφωσις Χριστοῦ 160
 Μετόχιον 199

 Metropolit Antonios von Herakleia
 7, 9, 90
 Μητρόπολιν Διτίτζης 162
 Μία ἐπιστολὴ 407
 Μικρασιατικὴ καταστροφὴ 331
 μισθοφόρους Τούρκους 329
 μνεῖα Στενιμάγου ἐν τῷ μεσαίῳνι 257
 μοναστηριακὴ Σχολὴ 199
 μοναστήριον ἁγ. Γεωργίου 194
 μοναχὴ Κυπριανὴ 224
 μονὴ Πλυναρίου 365
 μονῆς Γουεᾶ ἡγούμενον 363
 μονὴ Μυρσινιωτίσης 226
 μονὴ λειμῶνος Ταξιτοχῶν 220
 μονὴ Παναγίας Πετριζονιτίσης 196
 μονὴ Βασικόβου 194
 μονὴ ἁγ. Ἰ. Προδρόμου 182
 μονὴ ἁγ. Ἀναστασίας 182
 μονὴν ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλίτας 183
 μονὴ Πεντέλης 224
 μονὴ Παντοκράτορος 225
 μονὴ Ταξιαρχῶν τοῦ Λειμῶνος 225
 μονὴ Βαρονάκοβας 222
 μονὴ Βαρλαάμ 226
 μονὴ Ἰωάννου Προδρόμου 226
 μονὴ σταυροπηγιακὴ 200
 μόνιμος ἀντιπερόσωπος 199
 μονόγραμμα Τραϊανοῦ 375
 μονόγραμμα Ἀντ. Ἰσακίου 377
 μονόγραμμα Ἀνδρονίκων Παλαιολόγων
 377
 μονόκλιτος βασιλικὴ μετὰ τροῦλλου 191
 μονόκτιστος βασιλικὴ 197
 Μονομάχος Κων(ν)τίνος 87
 Montfaucon σημειώσεις 221
 μονύδριον Θεοτόκου 225
 μονύδριον ἁγίων Κηρύκου καὶ Ἰουλί-
 τῆς 226
 Μόρα πολίχιον 373
 μουσικὰ ὄργανα 240
 μπεϊλέρβην 205
 Μπακαλάκης Γ. 404
 Μπορόλης Ἀθ. 245
 Μπουργκάτζ (Δουλὲ Μπουργάς) 210
 μῦθοι καὶ θρύλοι 193
 Μυροφόροι 198
 Μυρτίλος Ἀποστολίδης 247
 μυσσὰ παράδοσις 236
 Μωάμεθ Β' 182

 ναὸς ἐκ πέτρας 209
 ναὸς Κλωβίων 200
 ναὸς Παναγίας καλὲ 192
 ναοὶ καὶ κτίσματα 197
 ναοὶ Βλαχερνῶν καὶ Μουχλίου 79
 Ναοὶ ἁγ. Γεωργίου Ἡρακλείας 95
 νέος ἐμφύλιος πόλεμος 363
 νηοὶ Candia 146
 Νικόλασον Τριζέντην ἱερέα 227

- Ξενία σύζ. Μιχαήλ Ε' 363
 ὁ ἀγιωγράφης φρουρός καὶ προστάτης
 Θράκης 68
 ὁ Βελλεροφόντης ὡς ἅγιος ἱππεὺς 45
 Ὁβίδιος 174
 ὁ ἄγυρος = Σταυροφόρος 250
 οἱ ἄλιεις Ἕλληνες 216
 οἰκοδομικὴ τεχντροπία 166
 Οἰκονομίδης Δημ. 233
 ὀλιγαρχικὸν πολίτευμα 171
 ὁ ναὸς διώροφος 191
 ὀνομάζεται Πετριτζὸς 196
 ὁ ποταμὸς 190
 ὁ Γκέρολαχ 83
 ὁ εἰς τ' Ἀσπροκαστρινὰ 82
 ὁ ἐν Ὁρτάκιοι 89
 ὁ ἐν Παντίχιω 89
 ὁ ἐν Παπᾷ Φυτίλῃ 89
 ὁ ἐν Λίτραις 86
 ὁ ἐν Συκεοῦς ἢ Σικελῶν 91
 ὁ ἐν τῇ Κυπαρίσσω 85
 ὁ ἔφιππος ἄγ. Γεώργιος 39
 ὁ θεὸς Ἄνουβις 29
 οἱ δύο καβαλλαροῖς 51
 ὁ Καταβιώτης 81
 ὁ Καρίπης 84
 ὁμοσπονδία τῆς Πενταπόλεως 172
 Ὁμορτὰς 401
 Ὁμοῦρ Ἀϊδινίου ἡγεμ. Τούρκων 372
 ὀνομαστικὴ μνεία 172
 Ὁ Πλωτινιπόλεως 353
 ὄρια Θράκης 307
 ὁ Ροδίτης 91
 ὄροφύλακες 12
 Ὁρφέως παράστασις 21
 Ὁσιος Μακάριος 366
 ὁ τῆς Ἀδριανουπόλεως πύλης 82
 ὁ τῆς Ἀπαμίας 82
 ὁ τῆς Καλλιγαρίας 84
 ὁ τῆς Κυρᾶ Μάρθας 86
 ὁ τὸ βασιλικὸν ἐπιφερόμενος σχῆμα 235
 ὁ τοῦ Γαλατᾶ 82
 ὁ τοῦ Δευτέρου 83
 ὁ τοῦ Διπλοφαναρίου 83
 ὁ τοῦ Κουδουνᾶ 84
 ὁ τοῦ Καντακουζηνοῦ 84
 ὁ τοῦ μεσαμπέλου 88
 ὁ τοῦ Νεοχωρίου 88
 ὁ τοῦ Ευλοκέγκου 89
 ὁ τοῦ Ὁρατορίου 89
 ὁ τοῦ Κοτηρᾶ 90
 ὁ τοῦ Πύργου Φαναρίου 90
 ὁ τοῦ Σιγκέλου 91
 ὁ τοῦ Τὸπ-Καπί 92
 ὁ τοῦ Φαναρίου 92
 ὁ τοῦ Χαλκίδου 93
 ὁ τοῦ Χορσιίου 93
 ὁ τῶν Ψαμαθείων 93
 ὁ τῶν Ψαροπωλείων 93
 ὁ τοῦ Κρημνοῦ 85
 ὁ τοῦ Μεγ. Ρεύματος 88 .
 ὁ τῶν Κονταρίων 84
 ὁ τῶν Θεραπειῶν 84
 ὁ τῶν Μαγγάνων 86, 87
 Οὐζοῦμ—Σάβας 208
 Οὐσκουδάμα 322
 ὀφρῆκιον χαρτοφύλακος 228
 ὄχυραὶ πόλεις 273
 ὄψιν Μεσσαίων. φρουρίου 197
 Παγούνου (Παγῶνα) 243
 Παῖδες Ἀσάντα 364
 Παῖσιος ἐστραγγαλίση 184
 Πακουριανὸς Γρηγ. μεταξὺ νεκρῶν 194
 παλαιὰ παράδοσις Περσέως 28
 παλαιὰ δειγμάτα σλαβοβουλγαρικῆς 193
 Παλαιοὶ τάφοι 167
 Παλαιολόγος Ἰωάννης 26
 Παλαιολόγον Μιχαήλ (1261) 177
 Παλαιόκαστρον καὶ Παλιὸ 365
 Παλατίων Προικονήσου 59
 παμφάγον θηρίον 27
 Παναγία τοῦ Καλέ 247, 248
 Παναγίας Πατριεζώτης 196
 Πανθρακικὴ ἀγιολογικὴ μορφή 51
 πάνοπλος ἢ Ἀθηνα 28
 Πάπας Κλήμης 14
 Πάπας Παῦλος Γ' 228
 Παπαρηγόπουλος 128, 339
 Παπαχριστοδοῦλου Παλ. 343, 344
 παράδοξες θεωρίαι 137
 παραδόσεις 18
 παραδόσεις ἀναθηματίστρας 193
 παραδόσεις σπουδαιότεραι 193
 παραλλαγαὶ ἄσματος ἄγ. Γεωργ. 34, 59
 παρέκβασις 34, 35
 παρήσαν κατὰ τὴν στέψιν 363
 Παρισινὸς Κῶδιξ 1555, 353
 πάρισμο Ἀδρῆλης 329
 Πασχάλια ἀγιωργία 56
 Πασχάλης Ντώνιας 241
 Πατερνάκης Ἄντ. 80
 Πατριάρχης Ἰ. Καλέκος 362
 Πατριάρχης Τιμόθεος 32
 Πατριάρχης Κωνσταντίν. ἀπὸ Συναίου 229
 Πατριαρχικοὺς Πίνακας 220
 Πατριάρχης Ἱεροσ. Εὐθύμιος 199
 Πατριαρχικοὺς πίνακας 226
 Πατρὶς δόσις 296, 297
 Παυλικιανοὶ τῆς Θράκης 12, 13, 14, 15, 16
 Ραυλένι (Παυλικιάνοι) 13
 Παυλικιάνικα 15
 Παχώμιος Ρουσσᾶνος 182
 πέρασαν οἱ Γάλλοι 149
 περιβόλιον ἢ ἀγρὸς ἢ ἀγρίδιον 220
 Περιγραφὴ στέψεως 304
 περιγραφὴ ναοῦ 152
 περιγραφὴ ἐν τυπικῷ 196

- περιεχόμενον ἑλληνικῶν κειμένων εἰς
 Κρουμβάχερ 130, 131
 Περιεχόμενον ἑλλην. κειμ. 131, 132, 133
 Περιγραφή τοπικῆς πανηγύρεως ἁγίου
 Γεωργίου 121, 122, 123
 περιηγητῆς Κυριακὸς 52
 Περὶ καταγωγῆς τῶν ἱππέων ἁγ. 35, 44
 περὶ συνοικεσίων ἐγχειρίδιον 227
 Περὶ τοῦ βουλγαρ. ἔθνους 207
 περιφέρεια Κουμβάου 30
 περιοχή Ἀβδήρων 402
 περσικὸν σταθμητικὸν κανόνα 170
 πεσέσι (κανίσκιον) 229
 Πέτερ Πέτσχ 208
 Peterson 39
 Πετριζὸς 248
 Πετροπούλου Δημ. 233
 Πευτιγγερίφ Πίνακι 174
 Πιθανὸν συμπέρασμα 168
 Πίναξ περιεχομένων 135, 136
 πλακόστρωτος αὐλὴ 197
 πληθυσμὸς πάσης ἐθνικότητος 329
 Πνεῦμα Ὁρφικὸ 240
 ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ἱστορήσας τὸν ναὸν 162
 Poinsett στρατηγὸς 185
 πολέμου κατὰ Νορμανδῶν 194
 Πολέμων ὁ Περιηγητῆς 170
 πόλιν Φιλίλεως 208
 πολισμάτιον Βούκελον 179
 Πολισύχος Ἡρακλείας 31
 πολυμαθῆς Ἰουστίνος Δεκαδίων 224
 Πολίτευμα τῆς ἐν Μετεώροις μονῆς 226
 Πολύτιμοι Θρακικοὶ κώδικες 343, 344,
 345, 346, 347, 348
 πομπαὶ 240
 Πορθητῆς Μωάμεθ 1462 74,
 Πάωρη 155
 Πόρτε Πίκολο 213
 Πορτολάνος ἁγ. Γεώργιος 74
 ποταμὸν Ρηγίνα 358
 Πραιτώριον Τοπόλνιτσας 194
 Πρακτικὸν ἀναστηλώσεως εἰκόνων 353
 πράξις Νήφωνος 226
 πράξις δωρεᾶς κτημάτων αὐτοῦ 227
 πρασινὴ σπάρτη 206
 Πρεσνιάν 401
 Prise d'Avie de Finerople 73
 Προδοσία 157
 προέλευσις παραστάσεων 36
 προέλευσις ἐφιππων ἁγίων 35
 Προποντίς—ἁγ. Γεωργίου θάλασσα 215
 προσήγετο ὑπὸ πλάτανόν τινα 181
 προσπάθειες διὰ τοῦ τύπου 406
 προστασία στενῶν 70
 προστάτης Ἀβυσηνίας 94
 προσωπογραφία Ραρτούρου 228
 προσωπογραφία Ἰερεμίου Α' 232
 προφοιβάζει 19
 πρῶην μητροπ. Νικαίας Πορφύριος 183
 Πυγκοὶ Σαβάζιοι 239
 ραντίζου με εὐχὰς 239
 Ρέας ἄγαλμα 21
 Renier 260
 Ροδοστόκη 69
 Rostovtsew Νο 49 βούλγαρος
 Ρωμαῖοι 316
 Ρωσοόκαστρον 179
 Ρώσσοι ὑποναύρχοι Κουμάνιοι 185
 Σοβάζιον Διονύσιον 238
 Σάββας Ἰωαννίδης 281
 Σάββατον α' νηστειῶν 30
 σάκκος ὁ θαυμασιὸς τῆς Μ. Ε. 231 232
 σαμαρωτὴ ξυλίνη στέγη 197, 201
 Σαραμόπορτες 167
 Σβιατοσλαῦος Θεόδ. 177
 Σγουρόπουλον 363
 σεβασμιώτατον Τέμενος Ἀνατολῆς 201
 Semiso (Σαμσοῦντα) 151
 Σεπτεμβρίου 12, 1829. 380
 Σέργιος ὁ Μακραιὸς 184
 Σὲ τούτη τὴν Τουρκία 147
 Σεφερλῆς Παν. 58
 Σηλύβριαν 212
 σημερινὸς καθολικὸς πρῶην Παυλικιά-
 νος 15
 σιγγίλια γνωστὰ 226
 σιμωνικά 228
 Σισίνιος 40, 41, 42, 43
 Σισίνιος με προθεματικὸν Β1 43
 Σίσμαν Μιχαὴλ 179
 σκλάβοι τῆς κουζίνας 239
 σκοπὸς ἐορτῆς 234
 Σκύλαξ ὁ πρεσβύτερος ὁ Καροανδεὺς 169
 Σκύμνος Χίος γεωγράφος 169
 σλαβοβουλγαρικὴ ἐπιγραφή 192
 Σλαβονικὴν γλῶσσαν 207
 Σμιλτζος Βουμοίλας 177
 Σουλημάν ὁ κανουνης 221
 Σουλτάνου Σουλημάν ὄρισμός 229
 Σουλτανικά χαρτιά καὶ μπεράτια 231
 Σουλτάν Σελίμ 210
 Σουλτάν Μουράτ ὁ Α' 181. 374
 Σουλτάνος Μουράτ Β' 330
 σπόρον σίτου 235
 σπουδαιότης ἐπιγραφῆς 193
 σπουδαιότατον ἐθνικὸν κέντρον 356
 στάσις ἐν Διδυμοτείχῳ 367
 Σταυροφορία Φράγκων ἱπποτῶν 327
 Σταυροφόρος 250
 σταυροπηγικά δίκαια 226
 Σταυροφοριῶν συμβολικά 252
 Στενίμαχος κατὰ τὸν μεσαίωνα 261
 Στενίμαχος τὴν βυζαντ. περίοδον 257
 Στενιμάχου φρούριον 247
 Στενίμαχος ἑλληνικωτάτη 190
 Στέφανος Ντουσάν 371
 Στέφανος Βυζάντιος 170
 Στειριώτου 225
 στή γέννησις τῆς θεωρίας 139

- στρατηγὸς Λυσίμαχος 172
στρατηλάτης χριστιαν. πίστεως 33
στρατιωτικαὶ στολαὶ 200
Strzygowski 44, 45
Στρώμη 402
σύγγραμμα Δημ. Καλλατιανοῦ 169
συγγραφεὶς Ἑλληνες 173
συμπεράσματα 161
συμφωνία περὶ διανομῆς βυζ. αὐτοκρ. 177
Συκούλα πασᾶ ἐκ γενετῆς Ἰταλοῦ 217
συλλήψεων καὶ κατοχῆς Θήλεως 240
συλλογὴ 402
συμβασιλεὺς Ματθαῖος 374
συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν Βουλγ. σχίσματος 413
συμπεριφορὰ Θρακῶς 240
συμφράδμονας μητροπολίτας 222
Συναξάριον ἁγ. Σισινίου 39, 47
Συναξαριστὴς τοῦ Δουκάκη 133
Συνέκδημος Ἱεροκλέους 176
σύνθεσις τοπικοῦ 199
συνταγματικὸν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ 162
συνυπογράφουσιν 223
Sygorouios το
σφραγὶς τοῦ ἐν Θράκῃ φραγκικοῦ στρατοῦ 72
Σχολὴ Κων(λεως) 191
Studi sicarretari de istorie Literara 414, 415, 416, 417
Σωζόπολις 175
Σωζόπολεως σίτος 178
Σωτηρίου Γ. 32
- Τὰ ἄλογα τῶν ἁγίων Δημητρίου καὶ Γεωργίου 66, 67, 68
Τὰ ἀνευρεθέντα 403
Τὰ δῶρα 205
Τὰ ἐν Ἑσπερίᾳ τυπογραφεῖα 230
Τ' ἀηδόνια τῆς Ἀνατολῆς 330
Taccella E. 13, 187
τακτικὰ Λέοντος Στρ. 353
Τάρουλος Μήτοκος 174
Τὰ συναξάρια 63
Τὰ τῆς διενέξεως 359
Taffernern Paul 13
ταφικὸς ναῖσκος 201
τειχῶν ὀχύρωσις 365
τέλος τοῦ Η' αἰ. 325
τετράγωνον ὀρολόγιον 216
τετρακοσιετηρὶς 412
Τετραευαγγέλιον ἀργυροῦν διάχρυσον 200
Τζαμάλες 239
Τζούνης Τριαντ. 237
Τζυράκης οἰκέτης 363
Τὴν ἐν Λεβαδείᾳ μονὴν ὀσίου Λουκά 225
τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς Θεοτόμου 182
τιμαλφῆς κειμήλιον 32
τιμητικὴ φρουρὰ 198
Τιμωρία τῶν γενιτσάρων ὑπὸ ἁγ. Γεωργίου 116, 117
- Τίτλον μεγάλου δομestίκου 194
Τὸ Βάσκοβον μεταξὺ μνημείων 12 αἰ. 198
Τὸ δωριατικὸν γράμμα 218
Τὸ ἱερὸν τριμερὲς 191
Τοιχογραφίαι 153, 154
τὸ μοναστήριόν του κοινόβιον 222
τοποθεσία παρεκκλησίου 165
τοποθεσίαν πόλεως 215
τοποθεσία παρεκκλησίου 165
τὸ πρόβλημα ἀνθρωπίνου σώματος 198
Τὸν προγονικὸν πρὸς τὰ γράμματα ζήλον 182
Τὸ σπουδαιότερον θαῦμα ἁγ. Γεωργίου ἐν Κ)λει 112, 113, 114, 115, 116
τρεις θαυματοργαὶ εἰκόνας 108
τρεις γλῶσσαι τυπικοῦ 199
τρεις φάσεις δρακοντοκτονίας 26
τρεις πανηγύρεις ἑορταί 108, 109, 110, 111, 112
τρία ἀντίγραφα τοπικοῦ 199
τρία Θρακικὰ εὐρήματα 379
τὸ βαλάντιον 214
Τὸ κουρμπάνι τοῦ ἁγ. Γεωργίου στὴν Τσορλοῦ 124, 125, 126, 127, 128, 129
Τόμοι 18 200
τὸ μοναδικὸν ἀνάγλυφον 405
Τὸ περιηγητικὸν κείμενον τοῦ Ἰσπανοῦ 145
τοποθεσία μονῆς Βατκόβου 196
Τόρνοβον 231
τὸ σπρὸ τῆς θεωρίας 138
Τουρκικὴ πλημμυρὶς 328
τὸ Τουρκικὸ ἀλλὰ Βυζαντινὸ 148
τουρκικὸς στόλος 183
Τὸ σφουγγάτον τοῦ ἁγ. Γεωργίου 117, 118, 119
τραγοῦδι Γκίμπεργας 241
τρομερὲς παραμορφώσεις 144
τροῦλλος τοῦ ναοῦ 165
Τρύφων Κοροβεϊνίκωφ 80
Τσάρος Ἀσέν II 192
Τσιμισκῆ Ἰ. 15
Tschiprontsi κωμόπολις 14
Τυπικὸν Πακουριανοῦ 196
τύπους παραστατικούς 68
τύμβοι 208
- ὕλογραφαί 27, 199, 200
ὕπαιθροι ἑορταί 239
ὕπογραφή κτίτορος 199
ὕπὸδειξις μὴ ἐφαρμοσθεῖσα 168
ὕπὸδησις αὐτοκράτορος 365
ὕποκάμισσα λευκὰ 206
- Φαλμεράιερ 318
Van Lemm 41
φέρει βραχὺν χιτῶνα 21
φέρει τέσσαρας παραστάσεις 191
Ferrara 7, 8
Φιλάρετος Βαφειδης 365

Φιλίππου ἐποχή 808

Φιλιππουπόλεως πεδιάδα 207
 Φιλιππούπολη 14
 φιλαργύρος και ἀνελέημον 155
 φιλόσοφος Ἀναξίμανδρος 170
 φόνος δράκοντος θαῦμα μεγαλομαρτυ-
 ρος 60, 61
 φουγκάτια 206
 Φραγκίσκος Πέτρος 14
 Φράγκος με τὸ ρεπαντί 246
 Φράγκος 25
 Φρέγκ Ἰμπραήμ 229
 Freiheit von Belästigungen 8
 Freiheit des Wortes 9
 Freie Zustimmung des Metropolitens
 Antonios 9, 10
 φρούριον φραγκοκρατίας 259
 φρούριον Στενιμάχου 247, 248
 φρούριον Στενιμάχου 192
 φρούριον Θεόβλητον 181
 φρουρὸς ἄγιος 77, 78
 φυλετικός τύπος 15

Χάμμερ 70

Χαρμανλή 208
 χαρμόσυνά τινα γεγονότα 227
 Χίδρ προφήτου 23

Χίμαιρα 28

χορόγεροι (τόπος χοροῦ) 238
 Χούχουτοι ἢ Κούκεροι 234
 Χουρμουζιάδης Ἄν. 234
 Χουσεῖν Πασᾶς 184
 Χριστολογικαὶ ἔφορται 198
 χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλ-
 λων 264, 265, 266, 267, 268, 269
 χρόνος ἀνεγέρσεως φρουρίου 192
 χρονικὸν Μωρέως 25
 χρυσοποίκιλτοι σκουφοὶ 181
 χρυσὴ Βίβλος τοῦ Βεραγίνου 26
 χρυσόβουλλον ὑπὲρ τῶν Βενετῶν 3-8
 Χρυσσοῦν Κέρας 215
 χρώματα 199
 χωρίον σπουδαιότατον 369
 χωρίον Κωστή 234
 χωρίον Ζεσσιμάν 206

Ψελλοῦ διασωθέντα 51
 ψευδώνυμος Μαθᾶς 220

Ἔωρος λούων κροκόδειλον 48

Ἔωρος παρὰ Πλουτάρχῳ 29
 Ἔωρος ἱππεὺς 22, 23
 Ἔωρου παράδοσις 29
 ὡς ἐν στενοῖς μαχόμενος 190

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατὰ συγγραφεῖς

- Ἄωνόνμου* : Βίος Ἁγίας Παρασκευῆς σ. 297—301.
» Βυζαντινοὶ ναοὶ πού κατεστράφησαν σ. 303—304.
- Ἀποστολίδου Μ.* Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ Βυζαντινῶν, φρογκοκρατίας καὶ μεσαιῶνα σ. 257—263.
- Βαρῶνος Βεγκέσδα.* Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰ. σ. 204—217.
- Βαφειδῆς Νικ.* ἀρχ., Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης Διδυμοτείχου Θράκης σ. 165—168.
- Γεδεῶν Μανουήλ.* Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938 σ. 218—232.
- Γριτσοπούλου Τάσου.* Ἐκκλησία Ἀδριανουπόλεως σ. 321—331.
- Εὐθυμίου Γρηγορίου.* Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἐβρου ἱστορημένου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἐπ' ὀνόματι Ἁγίου Ἀθανασίου τιμωμένου σ. 152—163.
- Εὐθυμίου Γρηγορίου.* Τὸ Διδυμοτεῖχον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους σ. 349—378.
- Ζαγκλῆ Δημ.* Αἱ δυὸ Μακεδονίαι σ. 331—342.
- Ἰωαννίδου Σάββα.* Ἡ βυζαντινὴ Βιζύη καὶ τὰ μνημεῖα τῆς σ. 281—282.
- Κουρίλα Εὐλογίου.* Ὁ Καβαλάρης Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καὶ λαογραφίᾳ δημῶδης τύπος ἐν Θράκῃ σ. 17—136.
- Κωνσταντινίδου Μαργαρίτη.* Ἡ Ἀπολλωνία (Σωζόπολις) σ. 165—189.
- Κωνσταντοπούλου Κ. Μ.* Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν βολυβδοβούλων Θράκης σ. 264—269.
- Λακίδη Σάββα.* Κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης 364—1204 π.Χ. σ. 270—280.
- Οἰκονομίδη Δημ.* Τὰ βρεξούδια σ. 233—236.
» » Studii σ. 411—417.
- Παπαχριστοδοῦλου Πολ.* Οἱ Παυλικιᾶνοι τῆς Θράκης σ. 12—16.
» » Τὰ Κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι Βυζ. θεῶλοι 241—258.
» » Πολύτιμοι Θρακικοὶ κώδικες βυζ. Μουσείου σ. 343—348.
» » Τρία εὐρήματα πολλῆς ἀξίας σ. 379—394.
» » Σημειώματα καὶ βιβλιοκρισία σ. 397—409 καὶ 410—417.
- Σκορδέλη Βλ.* Ἡ Θράκη σ. 305—320.
- Τζούνη Τριαντ.* Βρεξούδια σ. 237—240.
- Hofmann G.* Die Freiheit σ. 7—11.

Καθ' ἕλην

- Ἀρχαιολογικά* : Τρία ἀξιόλογα εὐρήματα Θράκης (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου) σ. 379.
Λακτύλιος Ἐξέροβο (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου) σ. 397—401.
- Βιβλιοκρισία* : Δημοσιεύματα Ἐτ. Θ. Μελετῶν (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου) σ. 410—413.
Ρουμανικὴ λαογραφία (Δ. Οἰκονομίδου) σ. 414—417.
- Βυζαντινὰ ἱστορικά* : Die freiheit des metr. (Georges Hofmann) σ. 7—11. Οἱ Παυλικιᾶνοι (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου) σ. 12—16. Ὁ καβαλάρης ἅγιος Γεώργιος (Εὐλ. Κουρίλα) σ. 17—136. Περὶ τοῦ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἐβρου ἱστορημένου ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (Γρηγ. Εὐθυμίου) σ. 152—163. Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον (Ν. Βαφειδῆ) σ. 165—168. Βίος δσίας Παρασκευῆς (Ἄωνόνμου) σ. 297—302 Βυζαντινὰ μνημεῖα Κων. πόλεως πού κατεστράφησαν (Ἄωνόνμου) σ. 303—304.

- Ἱστορικά :** Ἡ Ἀπολλωνία (Σαζόπολις) (Μαργ. Κωνσταντινίδου) σ. 169—189. Βυζαντινά μνημεῖα Στενιμάχου (Τζοβάρη Τασούλας) σ. 190—203. Τετρακοσιετηρίς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938 (Γεδεών Μανουήλ) σ. 218—232. Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ Βυζαντινῶν κλπ. (Ἀποστολίδου Μ.) σ. 257—263. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλων (Μ. Κ. Κωνσταντοπούλου) σ. 264—269. Ἡ κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης (Λακίδη Σάββα) σ. 270—280. Ἡ βυζαντινὴ Βιζύη (Σάββα Ἰωαννίδη) σ. 281—282. Ἡ Θράκη (Βλασ. Σκορδέλη) σ. 305—320. Δύο Μακεδονίαι (Δημ. Ζαγκλή) σ. 331—342. Ἐκκλησία Ἀδριανουπόλεως (Τάσου Γριτσοπούλου) σ. 321—331. Τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους (Γρηγ. Εὐθυμίου) σ. 349—378. Οἱ Παυλικιάνοι τῆς Θράκης (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 12—16. Die Freiheit (G. Hofmann) σ. 7—11. Διορθώσεις καὶ χρονολογήσεις (Κ. Κωνσταντοπούλου) σ. 264—269.
- Λαογραφικά :** Ὁ Καβαλάρης ἅγιος Γεώργιος (Εὐλ. Κουρίλα) σ. 17—136. Τὰ Βρεξούδια (Δημ. Οἰκονομίδου) σ. 233—236. Τὰ Βρεξούδια (Τριαντ. Τζουνῆ) σ. 237—240. Τὰ κάστρα τῆς Θράκης ἔμμετροι Βυζαντινοὶ Θρῦλοι (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 241—244.
- Περιηγητικά :** Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ'. (Γιάννη Τόζη) αἰ. σ. 137—151. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν ΙΓ' αἰ. (Βεγκέσδα Βαρώνου Βράτισλαφ) σ. 204—217.
- Σημειώματα—Βιβλιοκρισία :** Μικρὰ κριτικὴ διὰ τὸν δακτύλιον Ἐξέροβο (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 397—401. Εὐρήματα Κομοτηνῆς (Μ. Ξηρέα) σ. 402—408. Δημοσιεύματα τῆς Ἐταιρείας Θρακ. Μελετῶν (Πολ. Παπαχριστοδούλου) σ. 410—413. Studii (Δημ. Οἰκονομίδου) σ. 414—417. Ἀρχαιολογικὰ Κομοτηνῆς (Μ. Ξηρέα) σ. 402—406. Εὐρετήριον καὶ περιεχόμενα σ. 422—431.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΚΒ' ΤΟΜΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ τοῦ Ἀρχ. Θεοκ. Λαογρ. καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους κ.κ. βυζαντινολόγους . . .	Σελ. 5—6
GEORGES HOFMANN S. I. Profesor : Die Freiheit des Metropolitanen Antonios von Heracleia in Thrazien auf dem in Florenz (1438—1439)	> 7—11
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Οἱ Παυλικιανοὶ τῆς Ἀν. Θράκης . . .	> 12—16
ΕΥΛ. ΚΟΥΡΙΑΔΑ μητρ. Κορυτσᾶς : Ὁ Καβαλλάρης Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καὶ λαογραφίᾳ δημόδης τύπος ἐν Θράκῃ	> 17—136
ΓΙΑΝΝΗ ΑΡΓ. ΤΟΖΗ : Ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰ. ὅπως τὸν εἶδεν ἓνας Ἴσπανὸς περιηγητῆς	> 137—151
ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Περί τοῦ ἐν Ἀλεποχωρίῳ Ἐβρου ἱστορημένου ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἐπ' ὀνόματι ἁγίου Ἀθανασίου τιμημένου	> 152—163
Ν. ΒΑΦΕΙΔΗ ἀρχ. : Βυζαντινὸν παρεκκλήσιον, τῆς Ἀγ. Αἰκατερίνης ἐν Διδυμοτείχῳ Θράκης	> 165—168
† ΜΑΡΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ : Ἡ Ἀπολλωνία (Σωζόπολις νῦν) . . .	> 169—189
ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΤΖΟΒΑΡΗ-ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ : Βυζαντινὰ μνημεῖα Στενιμάχου	> 190—203
Βαρώνου ΒΕΓΚΕΣΙΑ ΒΡΑΤΙΣΛΑΒ φὸν Μήτροβιτς : Ἡ Κωνσταντινούπολις κατὰ τὸν 16ον αἰ.	> 204—217
† ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ : Τετρακοσιετηρεὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς 1538—1938.	> 218—232
ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ : Τὰ Βρεξεοῦδια	> 233—236
ΤΡ. ΤΖΟΥΝΗ : Τὰ Βρεξεοῦδια	> 237—240
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τὰ κάστρα τῆς Θράκης—ἔμμετροι Βυζαντινοὶ θρῦλοι	> 246—254
ΠΟΛ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Βυζαντινὸς ναὸς 11ου αἰ. τῆς Γεννας Ἀν. Θράκης	> 255—256
Μ. Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ : Ἡ Στενίμαχος ἐπὶ βυζαντινὴν περίοδον, τὴν φραγκοκρατίαν, καὶ τὴν μεσαιωνικὴν	> 257—263
Κ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ : Διαρθρώσεις καὶ χρονολογήσεις βυζαντινῶν μολυβδοβούλλων τῆς Θράκης	> 264—269
ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ : Κατάστασις ἐπαρχίας Βιζύης ὑπὸ τὴν βυζαντινὴν μοναρχίαν 364—1204 π.Χ.	> 270—280
ΣΑΒΒΑ ΙΩΑΝΝΙΔΗ : Ἡ βυζαντινὴ Βιζύη καὶ τὰ μνημεῖα τῆς . . .	> 281—282
ΣΑΒΒΑ ΛΑΚΙΔΗ : Δημόδη ἄσματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Βιζύης.	> 283—296
ΑΝΩΝΥΜΟΥ : Ὁ βίος τῆς δόσιας μητρὸς Παρασκευῆς ἐξ Ἀν. Θράκης καταγομένης	> 297—302
ΑΝΩΝΥΜΟΥ : Βυζαντινοὶ ναοὶ ποὺ κατεστράφησαν (1955) εἰς Κων)λιν	> 303—304
ΒΛΑΣΙΟΥ ΣΚΟΡΔΕΛΗ, Στενιμαχίτου : Ἡ Θράκη	> 305—320
ΤΑΣΟΥ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ : Μητρόπολις Ἀδριανουπόλεως . . .	> 321—331
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΖΑΓΚΛΗ : Αἱ δύο Μακεδονίαι	> 333—342
ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Πολύτιμοι Θερακικοὶ κώδικες τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου	> 343—348
ΓΡΗΓ. ΕΥΘΥΜΙΟΥ : Τὸ Διδυμότειχον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους . . .	> 349—378
ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Τρία εὐρήματα τῆς Θράκης πολ- λῆς ἀξίας	> 379—396
ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ : Σημειώματα	> 397—409
» » Βιβλιοκρισίαι	> 410—413
Δ. ΟΙΚ. :	> 413—417